

Apr. 14/13

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

sw
-internat.
G881 dj.
1913.

THE
CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY
JAMES BROWN SCOTT
Member of the Institute of International Law

De Jure Belli ac Pacis Libri Tres, in quibus Jus
Naturæ & Gentium, item Juris Publici
præcipua explicantur

BY HUGO GROTIUS

VOL. I. Reproduction of the Edition of 1646.

VOL. II. Translation of the Text, by John Damen Maguire.

122461
24 | 4 | 13

ORIGINAL PHOTOGRAPHED BY THE UNIVERSITY PRESS, OXFORD
PHOTO-REPRODUCTION BY THE COLUMBIA PLANOGRAPH CO., WASHINGTON

NOTE.

The works of Grotius dealing with the subject of international law, which are to be reproduced in this series of the Classics, are three in number:

First. *De jure prædæ commentarius*, written in 1604-5, apparently as a brief in a case in which Grotius was retained as counsel, discovered in 1864, and first published as a whole in 1868 from Grotius' own manuscript, which is now in the possession of the University of Leyden. The manuscript will be photographed and will precede a careful reprint of the original text.

Second. The *Mare liberum, sive de jure quod Batavis competit ad indicana commercia dissertatio*, forming Chapter XII of the legal brief *De jure prædæ*, published separately in the year 1609.

Third. The masterpiece entitled *De jure belli ac pacis libri tres*, published for the first time in 1625.

It was originally intended to prefix an elaborate introduction to the present photographic reissue of the three books on the Rights of War and Peace, but it was thought to be inexpedient to increase the size of the volume in such a way as to make it unwieldy, as would necessarily be the case if the introduction were of adequate length.

There is, however, a much stronger reason against prefixing the introduction to the present volume, namely, the advisability of pointing out the relation which exists between the lawyer's brief of 1604 and the philosopher's masterpiece of 1625. It is believed that this can best be done, as far as the general reader is concerned, after the three works in question shall have been published and a translation made of the brief of 1604, which has not hitherto appeared in English.

In view, therefore, of the length of the introduction which would have to show the relation in which Grotius stood to his predecessors and the influence in general which his writings have exercised upon the development of international law, and in view, further, of the close connection which exists

between the brief of 1604 and the elaborate treatise of 1625, it has been decided not to prefix a special introduction to any of the three works in question, but to issue at a later date, in separate form, a general introduction to the three.

The edition of *De jure belli ac pacis* which has been photographically reproduced is that of 1646, which appeared the year after the death of the illustrious author. It has been chosen for reproduction because of Ompteda's statement, in his *Litteratur des Völkerrechts*, part II, page 394, that this edition has been faithfully followed by all subsequent ones. The size of the page has been slightly increased, and the text as reproduced is therefore a little larger than that of the original.

Notes and comments of a critical kind have not been supplied and no lists of misprints or corrections of errors in the body of the work have been appended, as a critical edition of the text is contemplated.

The portrait of Grotius prefixed to the text is a reproduction of the well-known engraving by Delff after Mierevelt's painting, done when the distinguished publicist was forty-nine years of age.

JAMES BROWN SCOTT,
General Editor.

CONTENTS.

Note.....	1 page
Dedication	4 pages
Prolegomena.....	18 pages
Book I.....	1-99 pages
Book 2.....	100-423 pages
Book 3.....	424-618 pages
Titles of chapters.....	2 pages
Loci scriptorum in hoc opere specialiter explicati aut examinati aut emendati.....	4 pages
Index rerum præcipuarum ac verborum quæ in hoc opere continentur.....	37 pages

Law
Internat.
881dj
913

HUGONIS GROTII

De Jure Belli ac Pacis Libri Tres, in quibus Jus
Naturæ & Gentium, item Juris Publici
præcipua explicantur

EDITIO NOVA

cum Annotatis Auctoris, Ex postrema ejus ante obitum
cura multo nunc auctior. Accesserunt & Annotata
in Epistolam Pauli ad Philemonem

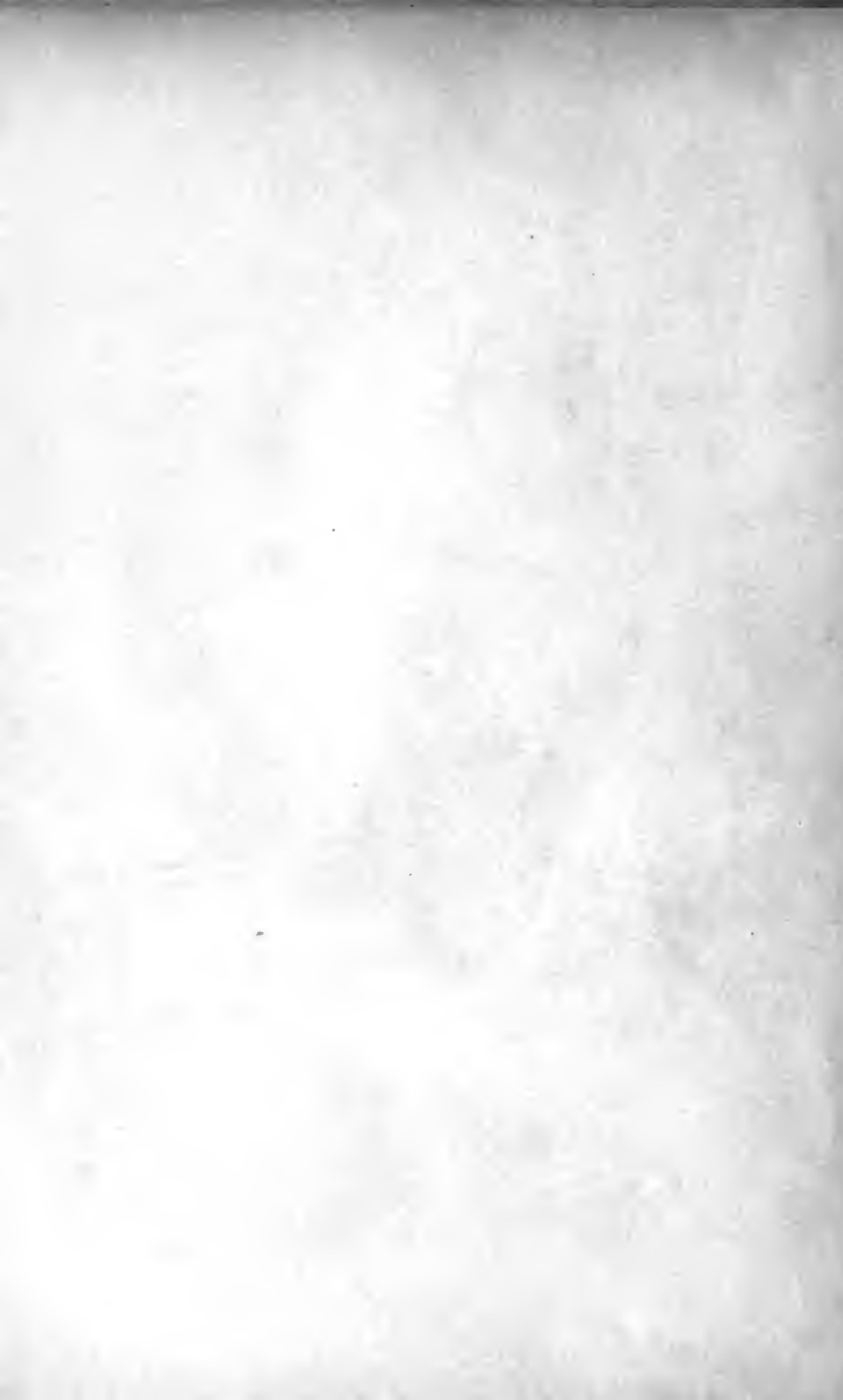
VOLUME ONE

REPRODUCTION OF THE EDITION OF 1646

CARNEGIE INSTITUTION OF WASHINGTON

1913

*Debetum cali. quod iure Batavia mater
Horret. et laud. credit. et peborisco. ubi
Talem. oculis. talem. ore. tulit. et macannus. Hup.
Instar. crede. hominis. altera. crede. Dei.
DH. 1632. 1633.*

M. Almon. 1632.

V. Doff. 1633.

HVGONIS GROTHII
DE
IVRE BELLI
AC PACIS
LIBRITRES,

In quibus jus Naturæ & Gentium, item
juris publici præcipua explicantur.

EDITIO NOVA

cum ANNOTATIS Auctoris,

Ex postrema ejus ante obitum cura multo
nunc auctior.

Accesserunt & ANNOTATA in Epistolam Pauli
ad Philemonem.

AMSTERDAMI,
Apud IOHANNEM BLAEV.
MDCXLVI.

L V D O V I C O X I I I

C H R I S T I A N I S S . F R A N C O R V M

E T N A V A R R Æ R E G I .

H V G O G R O T I V S .

V D E T hic liber , Regum e-
minentissime , tuum sibi au-
gustum nomen inscribere ,
non sui, non Auctoris , sed ar-
gumenti fiducia, pro Iustitia
quippe scriptus ; quæ virtus
adeo tua est , ut inde tuis meritis & humani
generis suffragio dignissimum tanto Rege co-
gnomentum acceperis, ut jam ubique Iusti ap-
pellatione non minus quam L V D O V I C I no-
scaris. Speciosi Romanis ducibus videbantur
ex Creta, Numidia, Africa, Asia , aliisque de-
victis gentibus tituli. At quanto tuum illu-
strius , quo significaris nullius populi , nullius
hominis , sed ejus quod injustum est & hostis
ubique, & victor semper ? Magnum putarunt
Ægyptii reges , si patris hic , matris ille , fra-
trum amans alius dicerentur. At quantulæ hæ
partes sunt tui nominis, quod non ista tantum,
sed quicquid pulchrum & honestum excogi-
tari potest , ambitu suo complectitur ? Iustus
es, cum Magni supra omne id quod dici potest
Regis Patris tui memoriam honoras ipsum

imitando : Iustus , cum Fratrem modis omnibus, sed nulla re magis quam exemplo tuo instruis : Iustus , cum Sorores summis matrimoniis ornas : Iustus , cum sepultas prope leges revocas , & , quantum potes , ruenti in pejus sæculo temet opponis : Iustus , sed simul clemens, cum subditis, quos tuæ bonitatis ignorantia ab officii limite transversos egerat, præter peccandi licentiam nihil adimis , nec vim adfers animis circa divina diversum à te sentientibus : Iustus simulque misericors, cum oppressos populos, afflictos Principes tua auctoritate relevas, nec fortunæ nimium licere permittis. Quæ tua singularis beneficentia & in tantum Deo similis quantum humana natura patitur, me cogit ut hac quoque publica allocutione gratias tibi pro me privatim habeam. Nam quemadmodum cœlestia sidera non tantum magnis mundi partibus se infundunt, sed ad singula animantia vim suam patiuntur descendere; ita tu, in terris benignissimum sidus, non contentus erigere Principes, sublevare populos, mihi quoque in patria male habitato, & præsidium voluisti esse, & solatium. Accedit ad implendum Iustitiæ orbem post actiones publicas etiam privatæ vitæ tuæ innocentia & puritas ; digna quam non homines tantum , sed & ætheriæ mentes admirentur. Nam quotus quisque de plebe infima, imo de
ip[s]is

ipsis illis qui à mundi consortio se absciderunt, ita se ab omnibus culpis immunem præstat, ut tu, in ea positus fortuna quæ innumeris peccandi illecebris undique obsidetur? Quantum vero hoc est, inter negotia, in turba, in aula; inter tot tam diversa peccantium exempla id consequi, quod aliis solitudo vix, sæpe ne vix quidem, præstat? Hoc vero est, non justitantum, sed & Sancti nomen in hac ipsa vita mereri, quod majoribus tuis Carolo Magno & Ludovico piorum consensus post obitum tribuit: hoc est esse non gentilitio, sed suo proprio jure Christianissimum. Sed iustitiæ cum pars nulla à te aliena sit, illa tamen quæ circa libri hujus materiam, id est, circa belli pacique consilia versatur, eo proprie tua est quo Rex es, & quidem Rex Francorum. Ingens hoc regnum tuum, quod per tanta tam felicitium terrarum spatia in utrumque mare procurrat: sed majus hoc regno regnum est, quod regna aliena non concupiscis. Dignum hoc tua pietate, dignum isto fastigio, non cujusquam jus armis attentare, non veteres turbare fines; sed in bello pacis gerere negotium, nec incipere nisi hoc voto ut quam primum desinas. Quam vero pulchrum hoc, quam gloriosum, quam ipsi conscientia lætum, ut si quando te Deus ad suum regnum, quod solum tuo melius est, vocaverit, audacter possis

dicere: Hunc ego à te gladium pro Iustitiæ tutela accepi, hunc tibi nullius temere fusi sanguinis reum, purum infontemque reddo. Ita fiet, ut quas nos nunc regulas ex libris petimus, in posterum ex tuis actionibus, tanquam ex perfectissimo exemplari petantur. Quod ipsum cum sit maximum, plus tamen aliquid à te exigere audent Christianorum populi: ut scilicet extinctis ubique armis pax sua non imperiis tantum, sed & Ecclesiis te auctore redeat, discatque nostra ætas arbitrium subire ejus ætatis, quam vera sinceraque fide Christianam fuisse Christiani omnes profite-mur. Pertæsos discordiarum animos excitat in hanc spem recens contracta inter te & sapientissimum pacisque illius sanctæ amantissimum Magnæ Britanniæ Regem amicitia, & auspiciatissimo Sororis tuæ matrimonio federata. Difficile negotium, propter studia partium, gliscentibus in dies odiis inflammata: sed tantis regibus nihil dignum, nisi quod difficile, nisi quod ab aliis omnibus desperatum. Deus pacis, Deus justitiæ, Rex juste, Rex pacifice, cum aliis bonis omnibus, tum hac etiam laude cumulet tuam suæ proximam Majestatem. c I O I O c X X V.

IN TRES LIBROS
DE IVRE BELLI AC PACIS
PROLEGOMENA.

Ius civile sive Romanum sive quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi. at jus illud, quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, sive moribus & pacto tacito introductum attigerunt pauci, universum ac certo ordine tractavit haecenus nemo: cum tamen id fieri intersit humani generis. Vere enim Cicero praestabilem hanc dixit scientiam, in federibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni praepōnit. sicut enim Theoclymenem compellari facit:

Nam stirpe id esset, cum scias hominum ac Deum

Quod est eritque, iusta te haud cognoscere.

Atque eo magis necessaria est haec opera, quod & nostro saeculo non desunt, & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent, quasi nihil ejus praeter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum * apud Thucydidem, regi aut civitati imperium habenti, nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id aequius quod validius, & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit quod quae inter populos aut reges incidunt controversiae ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum haec opinio, bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus saepe dicta excidunt quae talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit:

Non ex jure manus confertum, sed magis ferro

Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Jura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temerataque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat praer armorum strepitu leges * a se posse exaudiri. * Ipse ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: * *Armatus leges ut cogitem?* In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia praeliorum.* Qui ita sentiunt, dubium non est quin opposituri sint nobis illud ex Comaedia:

P R O L E G O M E N A .

Incerta hac si tu postules

Ratione certa facere, nihil plus agas,

Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio, si ipsum jus nullum est, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit, hunc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academiæ suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxisse varia pro moribus, & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta,

Nec natura potest iusto scernere iniquum:

admitti omnino non debet. nam homo animans quidem est, sed eximium animans, multoque longius distans à cæteris omnibus, quam cæterorum genera inter se distant: cui rei testimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini sunt propria, est appetitus societatis, id est communitatis, non qualiscunque, sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ, cum his qui sui sunt generis: quam * *διέτασις* Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad suas tantum utilitates ferri, ita universe suntum concedi non debet. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum suarum studium, partim fœtum suorum, partim aliorum sibi congenerum, respectu * aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus, ex principio aliquo intelligente extrinseco, quia circa actus alios, istis nequitiam difficiiores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem disciplinam ostendit se, ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit, * cum societatis appetitu excellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ conveniunt ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia. Hæc vero, quam rudi modo jam expressimus, * societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris, quod proprie tali nomine appellatur: * quo pertinent alieni abstinentia, & si quid alieni habeamus, aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & pœnæ inter homines meritum. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteras animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus, sed & judicium ad æstimanda

stimanda quæ delectant aut nocent, non præsentia tantum, sed & futura, & quæ in utrumvis possunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his iudicium recte conformatum sequi, neque metu, aut voluptatis præsentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens esse humanæ naturæ; & quod tali iudicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ scilicet, esse intelligitur. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui propria sunt elargiendis * prudens dispensatio, ut quæ nunc sapienter minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie stricteque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diversam longe naturam habeat, in eo positam ut quæ jam sunt alterius alteri permittantur, aut impleantur. Et hæc quidem quæ jam diximus, locum aliquem habent etiam si daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cuius contrarium cum nobis partim ratio, partim traditio perpetua, inseverint; confirmant vero & argumenta multa & miracula ab omnibus sæculis testata, sequitur jam, ipsi Deo, ut opifici & cui nos nostraque omnia debeamus, sine exceptione parendum nobis esse, præcipue cum is se multis modis & optimum & potentissimum ostenderit, ita ut sibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna, quippe æternus ipse, possit, & voluisse credi debeat, multoque magis si id disertis verbis promiserit: quod Christiani indubitata testimoniorum fide convicti credimus. Et hæc jam alia juris origo est præter illam naturalem, veniens scilicet * ex libera Dei voluntate, cui nos subijci debere intellectus ipse noster nobis irrefragabiliter dicitur. Sed & illud ipsum de quo egimus naturale jus, sive illud sociale, sive quod laxius ita dicitur, quamquam ex principiis homini internis profluit, * Deo tamen ascribi merito potest, quia ut talia principia in nobis existerent ipse voluit: quo sensu Chrysippus & Stoici dicebant juris originem non aliunde petendam quam ab ipso Iove, * à quo Iovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici potest. Accedit quod illa quoque ipsa principia Deus datis legibus magis conspicua fecit, etiam iis quibus imbecillior est ad ratiocinandum vis animi: & in diversa trahentes impetus, qui nobis ipsis, quique aliis consulunt, vagari vetuit, illos, quippe vehementiores, addictius regens & sine ac modo coercens. Sed & historia sacra, præter id quod in præceptis consistit, affectum illum socialem non parum etiam eo excitat quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque sensu dici recte possit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos à natura constitutam; cui consequens sit, hominem homini insidiari nefas esse. Inter homines quasi * Dii quidam sunt parentes, quibus proinde non infinitum, sed sui generis obsequium debetur. Deinde vero cum juris naturæ sit stare pactis, (necessarius enim erat inter homines aliquis se obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusve subjecerant, hi

*L. ut vim,
D. de just.
& iurc.*

aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promississe debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major, aut hi quibus delata potestas erat constituissent. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed & aliis,

* *Utilitas iusti prope mater & equi,*

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos etiam si re nulla indigeremus ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat, potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim naturæ auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egeantes, quo magis ad colendam societatem raperemur; juri autem civili occasioem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt, & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtum singulorum, sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen à jure naturali distinguimus. quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset. Male autem à Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis, qui in civitate jus civile sequitur, etiam si ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec stultus est populus, qui non tanti facit suas utilitates ut propterea communia populorum jura negligat: par enim in utroque est ratio: nam * sicut civis qui jus civile perumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans suæ quoque tranquillitatis in posterum rescindit munimenta. Tum vero etiam si ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ, non stultitiæ esset eo ferri, ad quod à natura nostra nos duci sentimus. Quare nec illud,

Jura inventa metu injusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges, ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est, id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris executionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit, ut intelligamus sine suo externo carcere jus nisi vires ministras habeat: sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

P R O L E G O M E N A .

ὁ μὲν βίβω τε καὶ δίκω στωαζόμενος.

* *Vim jusque parilis copulans vinculi jugo.*

Neque tamen quamvis à vi destitutum jus omni caret effectu. nam justitia securitatem affert conscientiæ, injustitia tormenta ac laniatus quales in tyrannorum pectoribus describit Plato : justitiam probat, injustitiam damnat proborum consensus : quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat, ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet ; quod multis exemplis historiæ docent. Quod vero multi quam à civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt: at magnæ civitates cum omnia in se complecti videantur quæ ad vitam rectè tuendam sunt necessària, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & justitia appellatur. Sed ut ne repetam quod dixi, jus non solius utilitatis causa comparatum, nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires ; unde etiam à potentissimis populis & regibus federa appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, * quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget : quod ille vidit qui dixit fræda ne patriæ quidem causa facienda esse. * Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in exteros quid jus, quid injustum sit nihil curant. Is ipse quem nominavimus modo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet : quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti poruit auctoritate, * qui militari fortitudini justitiam anteposuit, hoc argumento quod fortitudo justitia quadam regi deberet : at si justii essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiabant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistius oratione ad Valentem facunde disserit, reges quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis, & esse, ut ipse loquitur, non φιλομακιδόνος tantum, aut φιλοβημείως, * sed φιλοσθένους. * Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui iudiciis coerceri nequeunt. Iudicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt : in eos qui pares se faciunt aut putant, bella

sumun-

P R O L E G O M E N A .

sumuntur, sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam iudicia exerceri solent. Sileant ergo leges inter arma, sed civiles illæ & iudiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est à Dione Prusænsi, inter hostes scripta quidem iura, id est, civilia non valere, at * valere non scripta, id est, ea quæ natura dicitur, aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum formula : *cas res puro pioque duello quarendas censeo*. Idem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus iuste non minus, quam fortiter bella gerenda dicebat : Africanus populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire: Apud alium legas : *Sunt ergo belli, sicut & pacis iura*. Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas. Quantam vim habeat in bellis * iustitiæ conscientia, passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue ascribunt : Inde proverbialia illa, frangi & attondi vires in milite à causa : raro eum sospitem redire, qui iniusta arma sumserit : bonæ causæ spem adesse comitem ; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debent prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quanquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum oppositu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli, ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio. de bello non temere nec iniuste suscepto, pieque gesto. Neimo enim iis se facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat. Ego cum ob eas, quas jam dixi, rationes, compertissimum haberem, esse aliquod inter populos jus commune, quod & ad bella, & in bellis valeret, cur de eo instituerem scriptionem, causas habui multas ac graves. Videbam per Christianum orbem, vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam : levibus aut nullis de causis ad arma procurrere, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emissio furore. Cujus immanitatis conspectu, multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cuius disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, * omnia arma interdicere : ad quos accedere interdum videntur, & Ioannes Ferus, & Erasmus nostras, viri pacis & Ecclesiasticæ & civilis amantissimi, sed eo, ut arbitrator, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt, in alteram reflectere, ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium contranitendi conatus sæpe adeo non proficit, ut obsit etiam, quia deprehensum facile, quod in his nimium est, etiam aliis dictis intra verum stantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere. Simul & juris prudentiam, quam ante hac in muneribus publicis, quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne è patria tot meis laboribus ornata ejecto restabat, privatæ diligentæ studio adjuvare volui. Artis formam

mam ei imponere multi ante hac destinarunt : perfecti nemo : neque vero fieri potest, nisi, quod non satis curatum est hactenus, ea quæ ex constituto veniunt à naturalibus recte separentur. nam naturalia, cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi : illa autem quæ ex constituto veniunt, cum & mutantur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut alia rerum singularium perceptiones. Quod si qui veræ justitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent, fœmotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de iudicum officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum faciendâ fide, posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici. Nos certe quam viam ineundam censeremus, reipsa potius, quam verbis ostendimus in hoc opere, quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet. Primo enim libro præfati de juris origine, generalem examinavimus quæstionem, sine bellum aliquod justum : deinde ad noscenda publici privatiq; belli discrimina explicandam habuimus vim ipsam summi imperii, qui eam populi, qui reges solidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui auter habeant : deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit. Liber secundus, cum omnes causas, ex quibus bellum oriri potest, exponendas sumserit, quæ res communes sint, quæ propria, quod jus personis in personas, quæ ex dominio nascatur obligatio, quæ successuum regiarum norma, quod jus veniat ex pacto, aut contractu, quæ federum, quæ jurisjurandi tum privati, tum publici vis atque interpretatio, quid ex damno dato debeat, quæ legatorum sanctimonia, quale jus humani mortuos, quæ pœnarum natura, late exsequitur. Terrius liber primum subjectam sibi habens materiam, id quod in bello licet, cum id quod impune fit aut etiam apud populos externos pro jure defenditur ab eo quod vitio caret distinxisset, descendit ad pacis genera, & omnes bellicas conventiones. Eo autem majus visum est pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt, ut multum reliquerint alienæ industriæ. Veterum Philosophorum nihil existat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Aristoteles librum fecerat, cui nomen *δικαιοκρατία πολιμειν*, neque eorum qui Christianismo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat : etiam Romanorum veterum libri de jure feciali, nihil ad nos sui, præter nomen trans miserunt. Hi qui summas fecerunt casuum, quos vocant conscientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promissis, de juramento, de repressaliis capita fecerunt. Vidi & speciales libros de belli jure partim à Theologis scriptos, ut à Francisco Victoria, Henrico Gorichemo, * Wilhelmo Matthæi, * partim à doctoribus juris, ut Joanne Lupo, Francisco Ario, Joanne de Lignano, Martino Laudensi : sed hi omnes deUberimo argumento paucissima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ divini, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt, permiscerent atque confunderent. Quod his omnibus maxime defuit, historiarum lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus

Faber in Semestriis capitibus nonnullis, sed pro instituti sui modo, & testimoniis tantum allatis; diffusus, & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis: cujus diligentia, sicut alios adjuvari posse scio, & me adjutum profiteor, ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quæstionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum sæpe in controversiis definiendis sequi, aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novorum Jurisconsultorum in responsis, quorum non pauca ad gratiam consulentium, non ad æqui bonique naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur, Ayala non attingit: Gentilis summa quædam genera, quo ipsi visum est, modo delineavit, multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attingit quidem. Nos ne quid tale indictum abiret operam dedimus, indicatis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset etiam si quid omissum à nobis esset definire. Superest ut quibus ego auxiliis & qua cura hanc rem aggressus sim, breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia sunt, ferme ad modum eorum quæ sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis, & si cetera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, cujus aperte justam vult fuisse causam:

*Hæc sum profatus, mater, haud ambagibus
Implicita, sed quæ regulis æqui & boni
Suffulta * rudibus pariter & doctis patent.*

Statimque addit chori (constat is autem ex feminis iisque barbaris) judicium, dicta approbantis. Vtus sum etiam ad juris hujus probationem * testimoniis philosophorum, historicorum, poetarum, postremo & oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ, argumento, causæ servire: sed quod ubi multi diversi temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat: quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus. Illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permissent) sed ex materiæ qualitate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumentatione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat. Itaque hæc duo non minus inter se quam à jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est, & id quod duntaxat effectum quandam externum ad instar illius primitivi juris parit, nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causa, vel ut incommoda gravia vitentur,

vitentur, defendi debeat : quæ observatio quam sit necessaria ad res multas , in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicitè separavimus, ea quæ juris sunt stricte ac proprie dicti, unde restitutionis obligatio oritur , & ea quæ juris esse dicuntur , quia aliter agere, cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus. Inter philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem , sive distinguendi acumen , sive rationum pondera consideres. Utinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem abiisset , ita ut veritas cui Aristoteles fidelem navavit operam , nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & alibi veterum Christianorum sequor libertatem , qui in nullius philosophorum sectam juraverant , non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dicebant , quo nihil est stultius ; sed quod nullam esse sectam putarent quæ omne verum vidisset , & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque * veritatem sparsam per singulos , per sectasque diffusam , in corpus colligere , id vero existimabant , nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam. Inter cætera , ut hoc obiter à nostro instituto non alienum dicam , non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere , & Platonici nonnulli & Christiani veteres , in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit : quod semel positum eo ipsum abduxit , ut & virtutes diversas , puta liberalitatem & parsimoniam in unam compingeret , & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia , jactantiam & dissimulationem ; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret , quæ aut non existunt , aut vitia per se non sunt , ut contemptum voluptatis & honorum , & iræ adversus homines vacuitatem. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet , cui oppositum nimium & parum , cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset , in rebus ipsis circa quas justitia versatur utrunque quæsit : quod ipsum primum est desilire de genere in genus alterum , quod in alis merito culpatur : deinde minus suo accipere , potest quidem adventitium habere vitium , ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat , at certe cum justitia pugnare non potest , quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est , quod adulterium ex libidine , eadem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult , cum tamen injustitia non aliam naturam habeat quam alieni usurpationem , nec referat , ex avaritia illa , an ex libidine , an ex ira , an ex imprudente misericordia proveniat ; an ex cupiditate excellendi , unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnere hæc tantum de causa , ne societas humana violetur , hoc vero justitiæ proprium est. Ut redeam unde veneram , verum quidem est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur , sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum , sed quia recta ratio , quam virtus ubique sequitur , * in quibusdam modum sequendum dictat , in quibusdam ad summa incitat : nam Deum nunquam colere non possumus : superstitio enim non eo peccat quod Deum
nimium

P R O L E G O M E N A.

nimum colat , sed quod perverse : neque æterna bona nimum possumus appetere , neque æterna mala nimum formidare : neque peccata nimum odisse. Vere igitur à Gellio dictum , esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur , & quæ quanto majora auctioraque sint , etiam tanto laudatiora sint. Lactantius cum multum de affectibus disseruisset ; *Non in his moderandis* , inquit , *sapientia ratio versatur , sed in causis eorum ; quoniam extrinsecus commoventur : nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit , quoniam & exigui possunt in maximo crimine , & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotelem magni facere , sed cum ea libertate quam ipse sibi in suos magistros veri studio indulsit. Historiæ duplicem habent usum , qui nostri sit argumenti : nam & exempla suppeditant , & judicia. Exempla quo meliorum sunt temporum ac populorum , eo plus habent auctoritatis : ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec spernenda judicia , præsertim consentientia : jus enim naturæ , ut diximus , aliquo modo inde probatur : jus vero gentium non est ut aliter probeatur. Poetarum & oratorum sententiæ non tantum habent pondus : & nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem , quam ut his quæ dicere voluimus ab ipsorum dictis aliquid ornamentum accedat. Librorum , quos à Deo afflati homines aut scripserunt aut probarunt , auctoritate sæpe utor , cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ : haud dubie mendose , multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera , quæ tamen cum vero jure naturæ nunquam pugnat : & eatenus argumentum inde recte ducitur , dummodo distinguamus accurate jus Dei , quod Deus per homines interdum exsequitur , & jus hominum inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus , & hunc errorem , & alterum ei contrarium , qui post novi federis tempora nullum antiqui federis usum esse putat. Nos contra censemus , tum ob id quod jam diximus , tum quia novi federis ea est natura , ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri federe , eadem & ipsum aut inajora præcipiat : & hunc in modum usos testimoniis antiqui federis videmus , antiquos Christianorum scriptores. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fedus pertinentium sententiam , non parum conferre nobis possunt * Hebræi scriptores , ii maxime qui & sermones , & mores patrios habuerunt percognita. Novo federe in hoc utor , ut doceam , quod non aliunde disci potest , quid Christianis liceat : quod ipsum tamen , contra quam perique faciunt , à jure naturæ distincti : pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi , quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare , si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur , ut à præceptis declinare sciamus nefas & pœnæ obnoxium , ad summa quæque contendere generosi esse consilii , & sua non caritari mercede. Synodici canones qui recti sunt , collectiones sunt ex generalibus legi : divinæ pronuntiatas , ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit , aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc vere Ecclesiæ Christianæ est officium , ea quæ sibi à Deo tradita sunt tradere &

quo tradita sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres, & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui suis quique temporibus pietatis & doctrinæ fama inter Christianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt. nam & hi quæ dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur in sacris literis, eoque majus quo & plurium apparet consensus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit. Qui his successerunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quominus mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Tamen ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent: quippe perspicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent modestiæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, convitiis, turpi factu impotentis animi. Juris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Primum eorum est quorum opera in Pandectæ, Codicibus Theodosiano & Iustiniano, & in Novellis constitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio successerunt, Accursium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes sæpe optimas suppeditant, ad demonstrandum id, quod juris est naturæ: & eidem juri neque minus gentium juri testimonium sæpe præbent, sic tamen ut ipsi non minus quam alii nomina hæc sæpe misceant, imo & jus gentium sæpe vocent, id quod quorundam duntaxat populorum est, nec tanquam ex condicito, sed quod alii aliorum imitatione, aut fortuito receperunt. Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indifcrete cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & postliminio apparet. Hæc ergo ut discernerentur, laboravimus. Secunda classis juris divini & historiæ veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut à controversiis etiam populorum ac regum non abstinerent. Hispani duo Covarruvia & Vasquius: hic magna libertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias

P R O L E G O M E N A .

magis eidem legum studio inferere aggressi sunt Galli: quos inter magnum obrinent nomen Bodinus & Hortomannus, ille perpetuo opere, hic sparsis quæstionibus, quorum & pronuntiata & rationes sæpe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam. In toto opere tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere: quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solum tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum à justis quæstione apertius distinguerem. Injuriam mihi faciet si quis me ad ullas nostri sæculi controversias, aut natas aut quæ nascituræ prævideri possunt, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut mathematici figuras à corporibus femotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animùm. Dicendi genus quod attingit, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulabam. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & quæ incidere solent controversiarum genera, & principia unde dijudicari possunt: quibus cognitis facile erit ad rem subjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere. Scriptorum veterum ipsa verba adduxi interdum, ubi talia erant ut aut cum auctoritate, aut cum venustate singulari dicta viderentur: quod & in Græcis feci nonnunquam, sed maxime ubi aut brevis erat sententia, aut cujus gratiam sperare non audebam Latino sermone me posse assequi: quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt. Quam vero ego in aliorum sententiis ac scriptis dijudicandis mihi sumsi libertatem, eandem sibi in me sumant, omnes eos oro atque obtestor quorum in manus ista venient. Non illi promptius me monebunt errantem, quam ego monentes sequar. Et jam nunc aded, si quid hic pietati, si quid bonis moribus, si quid sacris literis, si quid Ecclesiæ Christianæ consensui, si quid ulli veritati dissentaneum à me dictum est, id nec dictum esto.

Annotata ad Prolegomena.

A *Apud Thucydidem*] Verba sunt lib. vi. Ἀνδρῶν ἢ περὶ τῶν ἢ πάλιν ἀρχαῶν ἐχρῆσθαι ἔδδεν ἀλλοτρῶν, ἢ ἐνυμφέων. Idem sensus libro v, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur : ὅτι δίκαια μὲν εἰς τὰ ἀνθρώπων λόγῳ δὲ τὸ ἴσος ἀνάγκη κρείσσεται· δυνατῶν ἢ οἱ δυνατοὶ πρῶτος καὶ οἱ ἀδυνατοὶ συγχροεῖται : *Iusta humana rationi ea censeatur, quæ pro necessitatibus indicitur : ceterum quæ fieri possunt ea fieri à validioribus, ab infirmioribus tolerari.*

A se posse exaudiri] Apud Plutarchum Lyfander machæram ostendens : ὁ τοῦ αἰσίου βίλητος περὶ τῆς ὁρῶν ἀφελείης. *Hanc qui habet is optime de terrarum finibus disputat.* Apud eundem Cæsar : εἴ τ' αὐτῶν ὅπλων ἢ νόμων καὶ ἐπὶ εἶναι : *Non idem esse tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite xxxviii. *Multa interim veget, in bello præsertim, operitis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus : non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

Armatus leges ut cogitem?] Plutarchus hanc sententiam Pompeii ad Mamertinos sic enuntiat : εἰ πῶς ποτε ἡμῶν ἰσχυροῦς ἔστι νόμος εὐνοῦστος ; *Non desinetis nobis hominibus gladio accinctis leges recitare ?* Curtius libr. ix : *Adco etiam natura jura bellum in contrarium vertit.*

Οἰκείωσιν Stoici appellabant] Chrysofostomus ad Romanos Homilia xxxi : ἐχρῆμ' ὅδ' φρονεῖν πᾶσι πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἡδὲ καὶ θεοῖς πρὸς ἀλλήλους κίκατον. *Habemus natura homines cum hominibus societatem. quid ni, cum tale quid inter se & fera habeant ?* Vide eundem capite primo ad Ephesios, ubi à natura nobis data docet ad virtutem femina. Marcus Antoninus Imperator summè philosophus : ὅτι ὅδ' ἀπὸς κτηνῶν καὶ ἄλλων πάλαι δίδεικεν ἢ ὅτι ἡν ἰσχυρῶς, ὅτι τὰ χεῖρα ἢ κρείσσων ἔστιν ἢ κρείσσων τῶν ἀλλήλων ; *Pridem patuit ad societatem nos genitos. Nonne in aperto est deteriora esse meliorum causa, meliora, alterum alterius causa ?*

Aliquatenustemperant] *Vetus est proverbium, Canis caninam non est. Juvenalis :*

tigris agit rabida cum tigride pacem :

Parcat cognatis maculis fera.

Est locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem Græce qui voler legat. Ego eum, quialongior est, semel, id est Latine, hic ponam. *Imitatores saltem mutorum animantium estote homines. Beneficio vicem rependere illa edocta norunt. Canes domus defensores sunt : quin & pro heris moriuntur : si quod subito periculum eos contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora, depugnantes ad mortem usque, ut pastores illos præsent. Nonne inter fœda fœdissimum est, in referenda gratia vinci hominem à cane, mitissimum animal à ferocissimo ? quod si à terrestribus non satis edocemur, transeamus ad naturam volucrum, æris viatricem, ut vel inde discamus, quod oportet. Ciconiarum senes in nidis manent, velare invalide. Harum soboles per omnes, prope sic dixerim, terras marique volitant, victum undique parentibus quærentes. illa pro atatis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam : hæ vero itineris molestias soluntur pietatis*

conscientia & expectatione parvis olim, ubi senuerint, à sua prole, atque ita legitimo tempore debitum persolvunt necessarium, quod accepere reddentes. neque enim ab aliis alimenta habere possunt, aut initio vita parva cum sunt, aut natus grandes in vita exitu. quapropter non alio quam natura magistro didicerunt educare vetulas, educata & ipsa cum tenera essent. Nonne vero hac ubi audiunt, habent cur se pra pudore abscondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut solos aut pra caeteris sublevare debuerant, praesertim cum id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent reddaturi? Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui aut de suo dederunt, aut acquirendi praebuerunt causas. De columbarum cura eximia circa fetus suos vide Porphyrium de non esu animalium tertio. De scarorum & saurorum pro fociis Cassiodorum XI, 40.

Cum societatis appetitu eccellente] M. Antoninus libro IX: ὁ ἀνθρώπος ὁ θεοῦ κτλ. Homo in id natus est bene ut aliis faciat. item: ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἐστὶν ἰσοπέδου, ἡ πρὸς τὸν ἀνθρώπου ἀνθρώπου ἀπεριστάτως. Facilius reperiat quis terrestre aliquid ad terram se non ferens, quam hominem ab humano genere abscissum. Libro X. ἔστι τὸ λογικὸν ζῷον καὶ περικλυτὸν. quod ratione utitur, necessario & cœtum appetit. Nicetas Chomates: εὐνομήνηται πρὸς ἡ φύσιν ἡμῶν καὶ ἐπιφύττει σπέρμα τῶν οὐρανῶν συμπαθῶν. Natura insculpsit inservitque nobis animi consensionem cum iis que cognata sunt nobis. Adde Augustinum de doctrina Christiana libro III, c. 14.

Societatis custodia humano intellectui conveniens] Seneca IV de Beneficiis cap. XVIII: Vt scias per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est, ingratum esse, quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juramur officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas mitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? preda animalium & victima ac vilissimus & facillimus sanguis: quoniam caeteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quacunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguis vis, non dentium, terribilem caeteris fecit. duas res dedit, qua illum, obnoxium caeteris, validissimum facerent, rationem & societatem. itaque qui par esse nulli posset si didiceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in aliena natura transfudit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti admnicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita susinetur, scindes. Tollitur autem, si efficies ut ingratus animus non per se vivandus sit.

Quo pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animalium tertio: ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐστὶν τῶν ἀφελικῶν καὶ ἀλάττει κείττω πάντες ἴστιν ἔμμη βλάπτουσι. Iustitia in eo sita est ut abstinetur alienis neque noceatur non nocentibus.

Prudens dispensatio, ut que nunc sapienter minus sapienti, nunc propinquum exarsit, nunc pauperem diviti, prout actus cuiusque & rei natura fert praeponis] Agit hac de re Ambrosius libro primo de officiis.

Ex libera Dei voluntate] Inde M. Antonino iudice libro IX : ὁ ἀδικῶν ἀπὸ θεῶν : qui iniuste agit, impius est.

Deo tamen affribi merit o potest] Chrysoſtomus I ad Corinthios XI, 3 : ἵπται ἢ ἐπιπύ τῶν φύσιν, θεὸν λόγῳ ὃ τῷ τῶν φύσιν δημιουργήσας αὐτῶς ἐστίν. Cum naturam dico, Deum dico. ipse enim est natura opifex. Chryſippus I I I de Diis : ἔστι γὰρ ἐστὶν ὁ θεὸς τῆς δικαιοσύνης ἀλλὰ δὲ θεὸν ἢ δὲ ἀλλὰ γενέσιν, ἢ τῆς οὐκ ἔστι Διὸς καὶ τῆς οὐκ ἔστι κρείστος φύσιν. ἐν τούτῳ δὲ θεὸς πᾶν τὸ ποιῶν τῆς θεῶν ἐξέχει, ἐξ ἐξέχει μὲν πᾶν ἔστιν αὐτῷ ἀρχὴν καὶ κρείστος. Non potest inveniri principium aliud aut origo iustitia, quam ab Iove ἔστι communi natura. inde enim initium duci debet, ubi de bonis malisque differendum est.

A quo Iovis nomine jus Latinis dictum] Nisi forte verius per abscissionem, ut ex eo quod fuit offum factum est os, ita ex eo quod fuerat iustum factum jus, iustis, postea juris, ut ex est Papirii Papirii, de quo vide Ciceronem Lib. IX, epist. 21.

Dii quidam sunt parentes] Οἱ ἐπιπύ Hierocli ad aureum carmen Dii terrestres : Philoni ad Decalogum ἐμφανῆς Οἱοὶ μιμητῶν τῆς ἀγέννητος οὐκ ἔστι ζωοπλαστές, conspici Dii, qui ingenitum Deum imitantur vitam dando : secunda post Deum federatio Hieronymo epist. xcii. Parentes Deorum simulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut diis debetur, pronuntiant Aristotele Nicomachæorum IX, cap. II.

Utilitas iusti prope mater est equi] Ad quem locum Acron, aut quisquis est verus Horatii interpres : repugnat præceptis Stoicorum. ostendere vult iustitiam non esse naturalem, sed natam ex utilitate. contra hanc sententiam vide quæ disputat Augulstinus de Doctrina Christiana libro XII, c. XIV.

Sicut civis qui jus civile perumpit] Hac ipsa similitudine apposite utitur lib. IX M. Antoninus : ἥτις ἐάν τις ἀδικῆσιν καὶ μὴ ἔχη τῶν ἀναφορῶν, εἴτε ἀποσεχωῶς εἴτε πῶν ἄλλων ἐπὶ τὸ κριναικῶν τέλει, αὐτῆς ἀδικῶν τῆς βίον καὶ οὐκ ἔστι εἰς εἶνα καὶ σωτηρίας ἐστὶν ὡς περὶ οὐκ ἔστι δὲ καὶ αὐτὸν μὲν δις αὐτῶν. Quæcumque tua actio respectum non habebit sive cominus sive eminus ad propositum communitatis, ea vitam diducit, nec unam esse patitur, seditiosaque non minus est quam is qui in populo partem seorsim facit. Et libro XI. ἀνθρώπος εἰς ἀνθρώπων ἀποκριθεὶς ἔστι δυνάστη καὶ ὅλα φύλα ἀποκριθεὶς : Homo ab uno abscissus homine, non potest non ab universo genere abscissus haberi. Nimirum, ut eidem Antonino dictum est, quod examini expedit, idem api.

Vim jusque parilis copulans vincit iugo] Ovidius :

Valet causa, causamque tuentibus armis.

Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles] Chrysoſtomus in caput IV ad Ephesios : πᾶς ἂν ληστῆς ἐργάζεσθαι, φησὶ πότε ; ἐπὶ μοι. πάντως ὅταν ἢ ληστῆς τῆς οὐκ ἔστιν ἀντιπῶνται. ἀν γὰρ ἐν ἀντιπῶν οἷς ἀντιπῶνται, καὶ τῆς νόμους φυλάξαι τις ἔστι δικαίως καὶ ἐκείνῳ ἀπένεμειστος ἔστι δικαίως, ἀρῆσθαι ἐν κακίαις ἐν πολέμοις καὶ μάχαις. At qui sit ergo, dicet aliquis, ut in pace vivant latrones. Quando vero ? dic quæso. Nempe cum non sui latrones agunt. nam si in dividendis rebus præscripta iustitia non servant, neque partitionem ex æquo faciant, videbis ἔστι ipsos inter se bellis ac præliis implicari. Plutarchus cum Pyrrhi recitasset dictum, regnum se ei liberum suorum relinquere cui acutif-

simus futurus esset gladius , dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides :

Θηλέσθηρα δάμα Διφλαχῆς ἔδει

Ut sanguinante dividans ferro domum.

additque acclamationem egregiam : ἕτως ἄμικτος ἐπὶ καὶ θηρώδης ἢ τὸ πολιορκίας ὑπώθεος. Adeo infociabile ferinūque est propositum plus suo habendi. Cicero epist. xi , 16. omnia sunt incerta cum à jure discessum est. Polybius iv : καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τῶν εὐδιωργῶν καὶ κλεπτῶν Φύλοι τέτρα μάλιστα τὰ πρῶτα σφάλλεται, τὴ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια , καὶ συλλέγονται Διφ τὰς εἰς αὐτὰς ἀθεσίαις. Nam ἐν privata coitiones facinorosorum ac furum hoc maxime modo everti solent, ubi inter se jus non præstant, ἐν in summa, ubi fides inter ipsos perit.

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus Agefilao : Λακκαδιμόνιοι τὴν πρῶτην ἔ καλῶ μερίδα τῆς τὸ πατριδοῦ συμφέροντι διδόντες, ἕτε μνηστῆσαι, ἕτε ἰππίστῆσαι δίκαιον ἄλλο, πλὴν ὅ τῶν Σπάρτην αἰῶνα νομίζουσι: Lacedæmonii primam honesti partem ponentes in patria sua utilitate, jus aliud nec norunt nec discunt quam unde Spartam putent posse augeri. de iisdem Lacedæmoniis Athenienses apud Thucydidem libro v : πρὸς σφᾶς μὲν αὐτὰς καὶ τὰ ἰπποχώρα νόμιμα πλεῖστα δόξῃ χρωῖνται. πρὸς δὲ τὰς ἄλλας πολλὰ ἂν τις ἔχων εἰπεῖν ὡς πρὸς σφᾶς καὶ μέγιστον ἂν δηλώσουσιν, ὅτι καὶ μὲν ἠδία καλά νομίζουσι, καὶ δὲ συμφέροντα δίκαια. Quod ipso inter se est civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur. Quales vero sint adversus alios, multa adferri possunt eo pertinetia, breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eis honesta videri qua sua via sunt, justa que utilia.

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agefilaus cùm Perfarum regem magnum audire appellari, quomodo, inquit, major me est: nisi sit justior? Est hoc apud Plutarchum.

Sed φιλοθρώπους] Optime M. Antoninus : πόλις καὶ πατρίς ὡς μὲν Ἀντιόχη μοι ἢ Ρώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπων ὁ κόσμος. civitas est patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus. Porphyrius de non elu animantium IIII : ὁ λόγος ἀλόγιμος καὶ αἰεὶ πολλῶν τρεῖς τὸ ἀβλαβῆς, καὶ ἐπὶ μᾶλλον πρὸς ζῆνας καὶ πρὸς πᾶσις ἀνθρώπους, ὁ τῶν ἀλόγιων ἔχων ὑπὸ κροῖον καὶ αὐτὸς παρ' ἐκείνης λογιώτερος Διφ τῶν καὶ ἐ θεώτερος. Qui ratione ducitur, innocentiam in civem servatis, imo ἐν in peregrinos est homines quosvis, quanto ratione præstant, tanto divinius.

Minois] de quo versus est veteris poetæ :

Καὶ ἦσαν δέσποισι βαρὺν ζυγὸν ἐμῶαλε Μίνως

Insula cuncta iugo Minois pressa gemitbat.

vide hac de re Cyrillum adversus Iulianum libro vi.

Valere non scripta] ideo Alfonso rex interrogatus plusne libris an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus : ἐστὶ δὲ καὶ πολέμων ὁμοίαι πῆρες νόμοι τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ νικῶν ἔχ ἕτε δυνάτεον ὡςτὴ μὴ φθίρειν τὰς οὐκ κακῶν ἐ ἀσπίων ἔργων χρείαις. Sunt apud viros bonos quadam est belli jura, nec ita sectanda victoria est, ut non fugiantur utilitas ex pravus impiisque actionibus proveniens.

Justitia conscientia] Bene apud Appianum Pompejus : θεμελίον δὲ καὶ τῶν τι θεῶν καὶ ἀνθρώπων τῆς λογισμῶν ἐ πολέμων καλῶν καὶ δικαίων ἔχοντι φιλοφρονεῖν ὑπὸ πικρῆς πολιτείας, confidere oportet diis est causa belli honesto iustoque suscepti studio

Studio ad tuendum patria statum. Cassius apud eundem : *μηρίτη δ' ἰλιπὶς ἐν ταῖς πόλεμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον.* In bellis spes optima est, *causa jus.* Iosephus xv Antiquæ historix : *μὴδ' ὦν τὸ δίκαιον μετ' ἐκείνων ὁ Θεὸς.* Abs quo stat jus, ab eo Deus. hanc sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera : τὸ ἀνδρείον οὐκ ἂν νικῆσθαι μὴ μὲν τὴν δίκαιὸν πεπρωμένον, *Victoriam fortitudo daturæ non est nisi iustitiam habeat cominitem:* & in altera oratione ante prælium non longe à Carthagine : & in Langobardorum sermone ad Herulos, ubi hæc, sed correctæ à nobis : *μικροπρόδρομοι τὸ θεὸν ἔραβ' ἢ ῥοπῆς καὶ βραχυχρῆστος τὸ πρὸς πάντων ἰκμάς πάση τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀνίκητος ἔσται, ἀλλ' ὅταν τε εἰς τὰς πόλεμους αἰτίας ἡγρόμενοι, ἀμφοτέροις περὶ ἀνίσταται τὸ μάχης τὸ πέρας.* Testatur Deum cuius potentia vel minima particula omnem humanam vim æquiperat, ut incredibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrisque prælii exitum, quod dictum eventus mox admirabilis comprobatur. Sic & apud eundem scriptorem ad Gotthos Totilas : *ἔλατ' ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸ ἀδικεῖν καὶ βιαζέμενον ἐν τοῖς ἀγῶσι δίδωμεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ βίον ἰκμάς ἢ τὸ πολέμου περὶ ἀνίσταται τὸ πέρας.* Fieri nequit, nequit, inquam, fieri, ut qui violentia & iniustitia utuntur decus pugnando pariant, sed prout vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna. Mox captajam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II : *ἀδικία ἢ καὶ θεῶν ἀρετῶν πλοῖα φερόμεν ἢ μὴ ἀδικεῖν καὶ ἀσέμφοτον, μέλιτι δ' ἐν τῷ ἀποσπασμένῳ καὶ πρὸς τὸ πρῶτον.* Injustitia & Dei neglectus vitanda semper est noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur. Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Sicilia illustribus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquileienses apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VI, Lacedæmonii clades ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod iudicium provocati accipere recusassent. Sed cum postea Athenienses multis editis improbis facinoribus iudicium defugissent, spes inde meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

Omnia bella interdicerent] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Gladus bene de bello cruentus & melior homicida.*

Vilhelmo Matthæi] Addehis Iohannem de Carthagena editum Romæ anno cdo 10 cix.

Rudibus pariter & doctis patens] Idem Euripides Andromacham Hermione dicenti :

ἔ βαρβάρων νόμοισιν οἰκῶμεν πόλιν.

Non barbarorum more in urbe hac vivitur.

respondentem facit :

καὶ κεῖ τὸν εὐχρηστὸν, κἀντὶδ' αἰσχρῶν ἔχει.

Quæ turpia illis, hic quoque hanc culpa vacant.

Testimoniis Philosophorum] Quid ni, cum Alexander Severus Cicero- nis de republica & Officiis libros perpetuo læsitavit ?

Veritatem sparsam per singulos] Verba sunt Lactantii Institutionum VI, cap. 9. Iustinus Apologetico priore : *ἔχ' ὅτι ἀλλοτρίαι ἐστὶ τῶν Πλάτωνος διδασκαλίαι & Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ πάντῃ ὅμοια, ὡς παρ' ἐδὲ τὰ τῶν ἄλλων Στωικῶν καὶ ποιητικῶν καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γὰρ τις δόξιν μέγας τῶν σωτηριακῶν λόγων τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθίγγαστο.* Non quod plane aliena sint Platonis dogmata à Christi dogmatibus, sed quod nec plane convenient, ut nec aliorum dogmata

ta, puta Stoicorum, poetarum, & historia scriptorum. Eorum enim quisque ab insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit. Tertulliano, Seneca saepe noster. sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritualium documentorum competebar, nisi in Christum. Augustinus epistola CCII. Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in ecclesiis toto orbe crescentibus docentur atque discuntur. Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonis quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola LVI. & de vera religione capite III, & Confessionum libro VII, c. 9. & libro VIII. c. II.

Et Christiani veteres] Late hoc persequitur Lactantius libro VI Institutionum, capitibus XV, XVI, XVII. Cassiodorus: non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.

In quibusdam modum sequendum dicitur, in quibusdam ad summa incipit] Agathias libro V, in oratione Belisarii, τῶν δὲ τῶν ψυχῶν κινήματων, τὰ μὲν ὅσα πικρὰ καὶ κατὰ φύσιν ἔχουσιν καὶ ἀκραιφνῆς ἐπιθυμίας καὶ κατῆκον, τῶν δὲ ἐντελῶς καὶ δὴ ἀντικτίων. οἷς δὲ μίσηται καὶ τὸ πρὸς πάνανθια τροπῆς καὶ ἐκλυσεως, τῶν τοῖς ἑαυτῶν πάντων χρησίων, ἀλλ' ἰς ὅσον ἔχουσιν ἐπιθυμίας καὶ μὲν ἐν φρονεῖν ἀμυγῆς ἀγαθῶν καὶ ἀνόητων ἀπάντες εἶναι φησίουτε ἀν. τῆς δὲ ὀργῆς καὶ μὲν δραστηρίων εὐκλείς, καὶ ὑπερμετρῶν φθικτῶν καὶ ἀσύμφορον. Ex animi motibus illi omnino simpliciterque arripiendi in quibus id quod officio convenit eligique dignum est, primum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut et in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, sed quatenus conducunt. Prudentia, bonum est merum et incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuosum, laudabile, quod modum excedit, vitandum ac damnum adferens.

Hebraei scriptores] ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

8

HVGONIS GROTII
DE IVRE BELLICAC PACIS
LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Quid Bellum, quid Ius?

I. O Rdo operis. II. Belli definitio, & origo nominis. III. Ius pro attributo actioni describitur, & dividitur in relictorum & equatorum. IV. Ius pro qualitate dividitur in facultatem & aptitudinem. V. Facultatis sive juris strictæ diuisio in potestatem, dominium, creditum. VI. Facultatis alia diuisio, in vulgarem & eminentem. VII. Aptitudo quid? VIII. De iustitiæ expletrice & attributrice: easque proprie non distingui per proportionem Geometricam & Arithmeticam: nec quod hac circa res communes, illa circa res singulorum versetur. IX. Ius pro regula definitur, & dividitur in naturale & voluntarium.	X. Iuris naturalis definitio, diuisio, & distinctio ab his qua non proprie sic dicuntur. XI. Insistentium cum aliis animantibus communem aut propriam hominibus non facere aliam juris speciem. XII. Quomodo probetur jus naturale. XIII. Iuris voluntarii diuisio in humanum & diuinum. XIV. Ius humanum dividitur in civile, civile arctius, & civile latius, quod est jus Gentium: ejus explicatio, & quomodo probetur. XV. Ius diuinum dividitur in universale & unius populi proprium. XVI. Iure Hebraeorum nunquam obligatos fuisse alienigenas. XVII. Qua argumenta Christiani petere possint ex lege Hebræa, & quomodo.

CONTROVERSIAE eorum quos nulla iuris civilis tenet communitio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum reges ipsi, quique par regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris quæcunque tales incidere solent controversiæ recte tractabuntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem ut finem suum deducet.

I. De Belli ergo iure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo queritur, quid jus quod queritur. Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut * non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit de quibus agendum deinceps erit. neque enim privatium hic excludo, ut quod reipsa prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea uno eoque proprio nomine signanda est. Neque hujus nominis origo repugnat. Est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & duis bis. Duellum autem à duobus dictum simili sensu quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πολέμιος:

A

veteri-

veteribus etiam *ἀπὸ* dissolutione, quomodo & corporis dissolutio *δὲ*. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei præsertim excellentiori peculiariter adhærescere. Iustitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quarimus, sitne aliquod bellum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet, id quod quaritur, ab eo de quo quaritur.

III. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod justum est significat: idque negante magis sensu, quam agente, ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere, sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quia si id fiat societas hominum & communitas evertatur necesse sit. *Hominem homini insidiari nefas esse, evincit Florentinus, quia cognitionem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cæcum geniti sumus. * Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Sicut autem societas * alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, καὶ ἰσότητι* Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, * Deum & homines: ita justum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, quæ tales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas moralis personæ, competens ad aliquid juste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiam si rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum quæ jura realia dicuntur comparatione facta ad alia merepersonalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta, Facultas nobis dicitur; minus perfecta, Apertudo: quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

V. Facultatem Jurisconsulti nomine Sui appellant: nos posthac jus proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur Potestas, tum in se, * quæ libertas dicitur, tum in alios, ut patria, dominica: * Dominium, plenum sive minus pleno, ut usufructus, jus pignoris: & creditum, cui ex adverso respondet debitum.

VI. Sed hæc facultas rursum duplex est: Vulgaris scilicet quæ usus particularis causa comparata est, & Eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic * in res singulorum majus est dominium regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic rei publicæ

De Officiis
1. 1.

L. ut vim
D. de iust.
& iure.
De iust. b.
1. cap. 32.

publicæ quisque ad usus publicos magis obligatur quam creditor.

VII. Apretudinem vero * *ἀξίαν*, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephelius id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur *τὸ πρῶτον αὐτῶν* & *τὸ δεύτερον*, id quod *convenit*.

VIII. Facultatem respicit justitia Expletrix, quæ proprie aut stricte justitiæ nomen obtinet, *ἐπιεικὴ* Aristoteli, nimis arcto vocabulo: nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est *ὅτι συναλλάσσει μέρη*, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaque *ἐπιεικὴ* idem felicitas dixit. Apretudinem respicit Attributrix, quæ Aristoteli *ἀνεπιεικὴ*, comes earum virtutum quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectoris. Quod vero idem Aristoteles ab explettrice ait respici proportionem simplicem, quam *ἀρετὴ ἐπιεικὴ* vocat; ab attributrice autem comparatam, quam *ἀρετὴ ἀνεπιεικὴ* appellat, quæ sola apud Mathematicos * nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper; neque vero per se justitia explettricæ ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis expletur proportionem comparata, & si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet. Neque magis verum est quod à nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, explettricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice justitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit quod civium quidam in publicum impenderunt, non nisi explettricis justitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum à Cyri magistro. nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam sed alienam attribuisset, & majori contra majorem, docuit eum magister: *ὅτι ὅποτε μὲν καὶ ἀποδοῖν τῆ ἀρετῆς τοῖσι κερταῖς, ὅταν δέοι ποιῆν. ὅποτε δὲ κελιαὶ δέοι ὅποτε μὲν ὀχλαῖν εἶν, τῆ το σκεπτικῶν τῆς κλησις δικαιοῖα εἶν, ποτε μὲν τὸν βίαι ἀφελῶν μὲν ἔχειν, ἢ τὸν ποιησαί μὲν ἢ πρὸς ἀρετῶν κλησις εἶναι: Τunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse. at ubi iudicandum esset utrius esset tunica, id spectandum * *utra possessio iustior, eumne rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisset.**

IX. Est & * tertia juris significatio quæ idem valet quod Lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit Regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia * jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur. Iuris ita accepti optima partitio est quæ apud Aristotelem existat, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo strictius posito: interdum & *τὸ κοινὸν* dicitur, Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui eum distincte loquuntur, jus naturale vocant * *דבר*, jus constitutum

ἔπι quorum illud διγυμνάσι, hoc ἐπόλις solent vertere Hellenista.

X. * Ius naturale est dictatum rectæ rationis indicans, actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi. Actus de quibus tale existat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat, quæ per se ac suapte natura aut debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est quædam dici ejus juris non proprie, sed ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent. interdum etiam per abusionem ea quæ ratio honesta aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis. Sciendum præterea, jus naturæ non de iis tantum agere quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est domini ipsam indicat jus naturale; quare * furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus Jurisconsultus, natura turpe Ulpianus, Deo displicere Euripides his in Helena versibus:

L. I. D. de
Furtu.
I. Probrum.
D. de verb.
significat.

*Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis cupit.
Spernenda; si non jure veniant, copia est.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Ut ab alienis rebus ac vi temperet.*

Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne à Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt ad quæ se illa non extendit, quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent; sed sibi ipsis repugnant: Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne à Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est, malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: ἐνια ἑθὺς ἀνόμασται σωειλημεμένα μετὰ τῆς φωνολότητος. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates quæ esse illud necessario consequuntur. talis autem est malitia quorundam actuum comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. xv 111, 25. Esai. v, 3. Ezech. xviii, 25. Jerem. 11, 9 Mich. vi, 2: Rom. 11, 6. 111, 6. Fit tamen interdum ut in his actibus de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur quod immutabile est, sed res de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo, acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ deserit præci-

præcipere solvendum quod debeo, sed quia quod debebam deberi desit, ut enim recte in Epicteto Arrianus: *σὺ δὲ οὐκ εἶ τὸ δυνάσασθαι αὐτῶν τὸ δόξαι, ἀλλὰ δὲ παρῶν ἐστὶ τὸ ἐπιθρῆναι ἐπὶ τῷ δυνάσῃ καὶ μὴ ἀφελῆσθαι αὐτῶν: non sufficit ut debeatur pecunia, datam esse mutuum, sed oportet ut et maneat adhuc indissoluta tui obligatio.* Ita si quem Deus occidi præcipiat, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt; sed non erit homicidium aut furtum quod vitæ & rerum supremo domino auctore fit. Sunt & quædam juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic communis rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus suum per vim consequendi ante postas leges.

XI. Discrimen autem quod in Juris Romani libris exstat, ut jus immutabile aliud sit quod animantibus cum homine sit commune, quod arctiori significato vocant jus naturæ, aliud hominum proprium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet. Nam juris proprie capax non est nisi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Hesiodus:

Τὸ δὲ ἴδιον ἀνθρώποισι νόμον δίδωκε Κρονίων :

Ἰχθυοὶ γὰρ καὶ ἴπποι ἔοικον ἰσχυροῖς πετεινοῖς

Ἐδίδραν ἀλλήλους. ἐπεὶ δ' ὄνη ἐστὶ μὲν αὐτῶν.

* *Ἀνθρώποισι δὲ ἴδωκε δίκην ἢ πολλῶν δόξῃ.*

Humano generi nam lex datur ab Iove summo:

Mutue se vertunt in pabula, juris egentes.

Iustitia at nobis, que res est optima, cessit.

In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, *νόμον μὲν ἴδιον καὶ δικαίον πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν: lege et justitia adversus homines tantum natura utimur.* Lactantius lib. v. *In omnibus enim videmus animalibus que sapientia carent conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim albis ut sibi profint. nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni et mali habet, abstinere se à nocendo etiam cum incommo suo.* Polybius cum narraffet quibus initiis primum convenissent homines, addit, * si quis in parentes aut beneficos injurius fuisset, fieri non potuisse quin id ceteri ægre ferrent, ratione addita: *Ἐ γὰρ θύρας τῶν ἀνθρώπων ταύτην ἀφίρονται. Lib. vi.*
τῶν ἄλλων ζώων, ἢ μόνον αὐτοῖς μέτεσι καὶ λογισμῷ, φανερόν ὡς σὺν αὐτοῖς εὐκλῆς ἐπισημαίνουσιν τὰ γινόμενα * καὶ δυσσεβείῃ τοῖς παρῶσι. Quoniam enim humanum genus hoc aliis animalibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non est tam alienum à natura sua autem ab ipsis dissimulatum iri, ut in aliis animalibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offense significatione. Quod * si quando brutis animalibus justitia tribuitur, id fit improprie * ex quadam in ipsis umbra rationis atque velligio. An vero actus ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animalibus, ut proles educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus; ad juris ipsam naturam nihil refert.

XII. Esse autem aliud juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius. quarum probandi rationum illa

illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicujus convenientia aut inconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali : à posteriori vero, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id quod apud omnes gentes, aut moratioribus omnes tale esse creditur. Nam universalis effectus universalem requirit causam : talis autem existimationis causa vix ulla videtur esse posse præter sensum ipsum communis qui dicitur. Hæc est dictum à multis laudatum :

Φήμη δ' ἔστι πάντων ἢ πολλῶν, ἢνίκα πολλοὶ
Λαοὶ φημιζῶσι.

Non etenim penitus vana est sententia, multis

Quam populi celebrant.

* τὰ κριτῆ φαινόμενα πιστὰ, quæ communiter ita videntur fida sunt, aiebat Heraclitus statuens λόγον τῆ ζωῶν optimum esse veritatis κελήριον. Aristoteles : κρᾶτισον πάντας ἀνθρώπους φαίνεται στωμολογημέναις τοῖς ῥηθησομένοις : potētissimā probatio est, si in id quod dicimus omnes consentiant. Et Cicero : In re consensio omnium gentium jus naturæ putanda est. Seneca ; Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri. Quintilianus ; Pro certis habemus ea in quæ communis opinione consensus est. Non frustra autem dixi gentes moratioribus. Nam, ut recte notat Porphyrius, *

πᾶσι τῶ ἰθὺν ἐξηγεῖω, ἢ ἂν ἔσθ' ἂν ἀποκρίσῃ τῆς ἐυγενήμονας τῆ ἀνθρωπίνης καὶ ἑσθ' ἂν ἐκείνῃ φύσεως : quædam nationes efferae sunt, & facta inhumana, ex quibus non oportet ab æquis iudicibus estimatione facta humane nature contrarium fieri. Andronicus Rhodius : πᾶρ ἀνθρώποις τοῖς τε ὀρθῶς καὶ ὑγιᾶς ἔχουσιν, ἐστὶ δίκαιον ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται· ἐστὶ δὲ τοῖς νοσέσι τῆς φρένας καὶ διαπραμμένοις ἢ δοκεῖ δίκαιον, ἢ δὲν ἀφ' ἑσθ' ἂν. ἢ δὲ ἢ δὲ λέγειν τὸ μέγα γλυκὺ εἶναι ψδδῶντες, διότι τῆς νοσῆτιν ἢ τοῖσθ' ἂν δοκεῖ. Apud homines recta sanaque mente præditos immutabile est jus illud nature quod dicitur. Quod si his, qui morbo distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce esse dicit, idco quod agrotus aliter videatur. A quibus non abit Plutarchi illud vita Pompeji.

Φίσει μὲν ἀνθρωπῶν ἢ ἂν γέγονεν, ἔτ' ἐστὶν ἀνήμερον ζῶον ἢ ὀμίκελον, ἀλλ' ἐξῆσθ' τῆ βακία ἀφ' ἑσθ' ἂν φύσιν χρωμῶν, ἐσθ' ἂν καὶ τὸ πῶν καὶ βίβ' ἢ μεσθ' ἂν ἐξημερῆσαι. natura quidem nullis hominum aut est aut fuit ferum atque insociabile animal, sed effertur ubi extra natura modum peccare assuescit, rursusque alia consuetudine vitæque, ἢ locorum mutatione redit ad mansuetudinem. Aristoteles descriptionem hominis ex eo quod ipsi proprium est hanc facit : ἀνθρώπος, ἢ ζωὸν ἢ μέρον φύσθ' : homo animal est suapte natura mansuetum. Idem alibi : θεῖ ἢ σποκῆν ἐν τῆς καὶ φύσθ' ἢ ἔχρητι μεθ' ἂν τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τῆς διαφθαρμέναις : quid naturale sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis.

XIII. Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit : estque vel humanum vel divinum.

XIV. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innouit, est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est quod à potestate civili proficiscitur. Potestas civilis est quæ civitati præest. Est autem Civitas cœtus perfectus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Ius arctius patens & ab ipsa potestate

1. Tit. Epi. 117.

Top v. 2.

Fol 1 v.

testate civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica; & si qua sunt similia in se continens. Latius autem patens est jus Gentium, id est quod Gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *ἕρπυμα βίης ἐν χροῖον, repertum temporis ἐστὶν ἰσὺς*. Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

XV. Jus voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono intelligimus: id nimirum quod ex voluntate divina ortum habet. quo discrimine a jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimum indistinctè * dicebat Anaxarchus, non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum à Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo, quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

XVI. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. 10, 7. *Qua gens tam magna cui Dei propinqui sicut Dominus Deus noster ad omnia vota qua ei facimus? qua gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono?* Psalmographus Psalmo cXLVII; *Indicat Deus verba sua Iacobo, constitutiones ac jura sua Israël. non ita fecit genti ulli: ideo jura ista non noverunt.* Nec dubitandum, quin fallantur Iudæorum illi (quos inter Tryphon in disputatione cum Iustino) qui existimant etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebræicæ jugum. Neque enim eos obligat lex quibus data non est. At * quibus data sit lex, ipsa loquitur: *Audi Israël.* & passim fœdus cum ipsis ictum, ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuteron. xxxIII, 4, probat Maimonides. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines *ἑσπερίαις καὶ σαρδηνίοις τὸν Θεόν*, qualis Syrophœnissa Matth. xv, 22, qualis ille Cornelius Act. x, 2. *τὸν σαρδηνίων ἱερέων*, Act. xvIII, 4. Hebraice *אֱשֶׁרֵינוּ אֲנִיחֵנוּ אֲנִיחֵנוּ* pii ex gentibus; ut legitur * titulo Thalmodico de Rege. Talis qui est in lege dicitur *בן נכרי* Levit. xxII, 25. *בן נכרי* Lev. xxv, 47, ubi Chaldæus dixit * incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri, leges Adamo & Noæ datas servare tenebantur, abstinere ab idolis & sanguine, & aliis quæ infra suo loco memorabuntur, at non item leges proprias Israëlitarum. Itaque cum Israëlitis non liceret vesci carnè bestię quæ fato suo

peruisset, peregrinis tamen inter ipsos viventibus id licebat, Deuter. XIV, 21. Nisi quod quibusdam legibus specialiter expressum est, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur. Extraneis etiam qui aliunde advenirent, neque institutis Hebraicis subicerentur, in templo Hierosolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, * stantibus tamen in loco peculiari ac separato à statione Israelitarum, I Reg. qui Latinis III Reg. VIII, 41. II Macc. III, 35. Iohan. XII, 20. Act. VIII, 27. * Neque Elisæus Naamani Syro, neque Ionas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonosoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos scribunt, unquam significarunt opus ipsis esse ut Mosis legem susciperent. Quod de tota lege Mosis dixi, idem & de circumcisione, quæ legis quasi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum interest, quod lege Mosis Israelitæ soli tenebantur, circumcisionis autem lege tota Abrahami posteritas: unde Idumæos à Judæis coactos circumcisionem suscipere in historiis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Israëlitas circumcisi sunt (sunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Iustinus, Origenes, Clemens Alexandrinus, Epiphanius, Hieronymus, * meminerunt) eos credibile est ab Isinaele, aut ab Esauo, aut * ex Cethuræ posteris venisse. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. II, 14. *Cum gentes quæ legem non habent, * natura suapte* (id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud *natura* referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Judæis quibus statim natis lex instillabatur) *faciunt ea quæ legis sunt; isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui ostendant ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia & cogitationibus sese mutuo accusantibus aut etiam excusantibus.* Et illud ibidem 26. *Si præputium* (id est præputiatus homo) *observet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumcisione reputabitur?* Bene ergo in Iosephi historia Ananias Iudæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat * etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcisionem legi se obligarunt (ut explicat Paulus Gal. v, 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiscerentur (nam profelyti, qui Hebræis גֵרִים חֵרִים hospites iustitiæ, * pari jure erant cum Israëlitis, Num. xv, 15.) * partim ut earum promissionum essent participes quæ non communes humano generi, sed Hebræo populo erant peculiare: quamquam non negem posterioribus sæculis accessisse etiam in nonnullis pravam opinionem, quasi extra Iudaismum salus non esset. Hinc colligimus nulla parte legis Hebrææ, qua lex est proprie, nos obligari, quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate legem ferentis. Deum autem voluisse, ut alii quam Israelitæ ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu quos nunquam obstrinxit. Sed ab Israelitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Evangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. x, 15. quoad cætera vero, postquam populus ille per excidium urbis & desola-

folacionem præcisam sine spe restitutionis populus esse desit. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus, ut Mosis lege non teneremur, sed ut qui antea spem tantum factis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc diserto fœdere fulciamur, utque in unam Ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis filii Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut intersepimento à nobis distinebantur. Ephes. II, 14.

XVII. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data in nos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus eequem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis quæstionibus. Id enim scire ad multa refert. Primum ergo ostendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit à Deo, qui injustus numquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosis vocatur immaculata & recta, Psalm. XIX, qui Latinis XVII, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. VI, 12. De præceptis loquer. nam de permissis distinctius agendum est. permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum; aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione non minus quam ex præcepto sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse.

* De posteriori genere aliter se res habet. Sed raro locum habet hæc collectio: quia cum permissio verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere. Huic primæ observationi affinis est altera, licere nunchis qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejus sensus cujus sunt leges per Mosem datæ, nisi si quæ sint leges, quarum tota substantia ad tempus Christi expectati & Evangelii nondum revelati pertineat, aut nisi Christus ipse contrarium aut in genere aut in specie constituerit. Nam his tribus causis demptis nulla potest alia excogitari, cur quod olim Mosis lege fuit constitutum nunc sit extra ea, quæ licent. Tertia observatio hæc sit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Christus à suis discipulis exigit, lege Mosis præceptum est, * id nunc etiam, si non & amplius, à Christianis præstandum. Fundamentum hujus observationis est, quod quæ virtutes à Christianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur * in majore gradu quam statu legis Hebræicæ exigebantur: idque merito; quia etiam promissiones celestes in Evangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Evangelii dicitur fuisse nec perfecta, nec ἀμειπτος, Hebr. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Christus, Rom. x, 5. lex autem manu ductrix ad Christum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de sabbato & * altera de decimis monstrant Christianos obligari, ne minus septima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima in alimentum eorum qui in sacris rebus occupantur, aut similes pios usus seponant.

ANNOTATA

AD

CAPVT PRIMVM.

§. II.

On αἴτιο, sed flatus] Philo II de legibus specialibus : ὡς περ ἢ οἱ μὲν πολεμίας ἢ μόνον τὰς ἡδὴ καιμαχίας ἢ πειρομαχίας νομιστὸν, ἀλλὰ καὶ τὰς εἰς ἐκτίτερον παρεσκευασμένους ἔτις ἰλεπολείς ἐφιστάτας τοῖς λιμῖσι καὶ τέχῃσι, καὶ μὴ συμπαλέουσι, κελύροισιν. Hostes non solum existimantur qui jam navali aut terrestri praelio certant, sed pro talibus habendi et qui machinas admovent portibus aut moenibus, etiamsi nondum pugnam incipiunt. Servius ad illud primæ Æneidos:

nec bello major est armis.

Bellum et consilium habet : arma tantum in actu ipso sunt. Idem ad VIII : Bellum est tempus omne quo vel preparatur aliquid pugne necessarium, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur, confictus ipse bellorum.

§. III.

Salva enim esse societas nisi amore et custodia partium non potest] Seneca idem epistola XLVIII : Hac societas diligenter et sancte colenda est, quæ nos omnes omnibus miscet, et iudicat aliquid esse commune jus generis humani. videri potest hac de re Chrysostomus I Cor. XI, I.

Alia est sine inæqualitate] Ut in Grammaticis alia constructio convenientiæ, alia regiminis.

Deum et homines] De hac societate vide Philonem in ἀνευθέτη Νῶε. Habet et Plutarchus quædam in Numa.

§. V.

Quæ libertas dicitur] quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Iurisperiti.

Dominium] Ius pro Dominio. Scholiastes ad Horatium.

§. VI.

In res singulorum majus est dominium regis] Philo πρὸς Φυπεργίας. καὶ μὲν δόξαρος πρὸς χερσὸς καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια πρὸς τοῖς δόξαροισι ἡσυχαιοφυλακίᾳ ἢ ἡγυμνίων μῦλλον ἢ ἢ ἔχοντων εἶναι. Certe argentum, aurum, et quæ pretiosissima alia apud subditos custodiuntur, eorum qui regnant magis sunt quam possidentium, Plinius Panegyrico : cuius est quicquid est omnium, tantum ipse quantum omnes habent. Et mox : Ecquid Casar non suum videat? Adde Sarisberiensem in Policratico lib. v. c. I.

§. VII.

ἀξίαν] Cicero de Officiis I : Sed si contentia quedam et comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt patria et parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere periculum. Deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est. quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur eis maxime, quos ante dicitur vitæ autem vitæque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurcationes in amicitia vigent maxime. vide quæ infra dicentur libro II, capite VII, §. IX, & X. Seneca de Beneficiis libro IV, c. II; ubi de testamentis agit : Quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus. ipsum locum vide. Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. XXVIII, & XXXI.

Nomen

Nomen habet proportionis] Habitudinis comparationem vocat Casiodorus . Est hujus proportionis , qua iustitia attributrix uti solet , non incommoda apud Homerum descriptio :

Ἐδὲ λὰ μὲν ἰσθ' ἅλ' ἔδωκε , χεῖρα δὲ χεῖρον ἔδωκεν.

Præstanti dabit hic præstantia, viliis vili.

Vita possessio iustior] Vide eundem Xenophontem *παιδείας* secundo. Huc spectat lex per Mosem data : *non misereberis in iudicio pauperis.* Exodi XXI II, 3. Levit. XIX, 15. Oportet enim, ut Philo ait, τὰ πρᾶγμα ἀφίλκεν τὸ ἴσ' ἀναζωμένων φαντασίας, res abstrahere à litigatorum respectu.

Tertia juris significatio qua idem valet quod lex] Hoc sensu dixit Horatius : §. IX.

Iura inventa metu iniusti fateare necesse est.

Et alibi *Iura neget sibi nata.*

Vbi Scholiastes, *legum sit contemtor.*

Ius hac notione, non ad solius iustitiam qualem exposuimus, sed et aliarum virtutum materiam pertinet] Exemplum sit in Zaleuci lege, pœnam irrogante ei qui contra medici præceptum vinum bibisset.

ΠΙΣΤΗ] aut ΠΙΣΤΩ. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium cap. xxvi.

Ius naturale est dictatum rectæ rationis] Philo libro, omnem virum bonum esse liberum. Νόμος δὲ ἀψευδής ὁ ὀρθὸς λόγος, ἔχει ἐπὶ τῆς δεινῆς, ἢ τῆς δεινῆς θεῆς φωνῆς ἐν καρδίαις ἢ σάλαις ἀψυχῆς ἀψυχῆς, ἀλλ' ἔσ' ἀθανάτου φύσεως ἀφθαρτοῦ ἐν ἀθνητάῳ ἀθανάτου πνεύματι. Lex mentiri nescia est recta ratio, que lex, non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, sed corrupti nescia, quippe ab immortalis natura insculpta in immortalis intellectu. Tertullianus de corona militis : Quæres igitur Dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis. M. Antoninus lib. II. τίλος λογικῶν ζῶων ἐπιτεταί τῆς πλεως καὶ πολιτείας τὸ πρῶτον πάσης λόγου καὶ θεομῶ. Finis animantium ratione utentium, sequi legem ac iustitiam civitatis ac reipublice omnium antiquissima. Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara sunt quæ in hanc rem habet Chrysostomus XII, & XIII de statuis. Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secunda LVII, 2, & Scotus III, dist. 37.

Fu tum naturali jure prohibitum] Iulianus ὁ δόκτωρ νόμος (post illum de Deo agnoscendo & colendo) ἐπὶ φύσει καὶ ἵτι, ὁ τὸ ἀλλοτρίων πάντα καὶ πάσις ἀπίστα καλεύων καὶ μήτε ἐν λόγῳ μήτε ἐν ἔργῳ μήτε ἐν αὐταῖς ταῖς λαυτανύσαις τὸ ψυχῆς ἐνεργείας ταῦτα ἐπιτεταῖται συγγέν. Lex altera et ipsa suapte natura sancta atque divina ea est, que semper et ubique alienis abstinere jubet, neque vero aut verbo, aut facto, aut arcanis animi cogitationibus contra iri sinis. Cicero de Officiis III ex Chrysippo. In vita sibi quemque petere quod pertinet ad usum, non iniquum est : alteri surripere, vis non est.

ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δικαίω] Iuvenalis Satyra xv :

venerabile soli

Sortiti ingenium divinumque capaces,

Atque exercendis capiendisque artibus apti,

§. XI.

Sensum

*Sensum è caelesti demissum traximus arce,
Cujus egent: prona & terram spectantia. Munde
Principio indulgit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuis ut nos
Affectus petere auxilium & prestare juberet,
Dispersos trahere in populum &c*

Chrysofomus ad VII Rom. τὸν ὁ δικαίος καὶ ἀδίκου λόγῳ εὐδὲ καὶ εἰν δεῖ ἐπι
τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθητῶν.

*Si quis in parentes injurius fuisset] Exemplum vide in Chamo, Gen.
x, 22, ubi poena sequitur.*

Καὶ οὐσαρεσεῖς αὖ τῆς παρεῖσι] Chrysofomus XIII de staturis, καὶ ὅδ' τὸ
σωαγαυα ἀκλίειν τοῖς ὑποβελζομένοις φυσικῶν ἀπαιτησέσθ' ἔχουσι. ὁμοίως ἔν τῆς ἐπιτορῆζου-
σιν ἐχθροὶ γινόμεσθαι καὶ μηδὲν ἄλλῳ αὐτοῖς πεποιήτες. Natura id habemus, ut in-
dignationem nostram conjungamus cum iis qui male tractati sunt. illico enim
injuriis hominibus insensu sumus; etiamsi ad nos nulla pars injuriae peruenit.
Scholiastes ad Horatium Satyra III, lib. I, sensus aliter indignatur &
animus, cum audierit homicidium factum, aliter cum furtum.

*Si quando brutis animantibus justitia tribuitur] Divinationem quan-
dam justitiae in elephantis notat Plinius lib. VIII, cap. v. Idem libro
x, narrat aspidem fuisse quae suum ipsa catulum necaret, quod is ca-
tulus hospitis filium interemisset.*

*Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio] Seneca de ira libro v,
cap. III, feras ira carere dixit, sed pro ira habere impetum. Muta a-
nimalia, ait, humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam im-
pulsus. Sic in bestiis non esse κακίαν sed ἰσυνεί κακίαν, non vitia sed vi-
tiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum. αἷς αὖ θυμῶν τ' λιοῖσθε,
velut irasci lionem: Peripatetici apud Porphyrium de non esu animan-
tium tertio.*

§. XII.

Τὰ κριτῆ Φαινόμενα πρὸς] Aristoteles Nicom. x, II, ἐ ὅδ' πᾶσι δοκεῖ τῶτο
εἶναι φαμέν, ἐδ' ἀταρῶν ταῦτων τῶ πῖσιν ἐ πάνυ πῖσιν ἔχει. Quod omnibus
ita videtur, id ita esse dicimus. qui vero hanc fidem velit tollere, nihilo ipse
credibiliora dicit. Seneca: In tanta judiciorum diversitate referendam bene-
merentibus gratiam omnes imo tibi, quod ajunt, ore affirmabunt. Quintilia-
nus: Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi,
consensum bonorum. Iosephus antiquae historiae XVI: ἔστιν μὲν ὅδ' ἕδεν ἐστ
καὶ οὐδ' οὐ τῆς αὐτοῖς ἀεί χρεῖ, καὶ πόλεις ἐδ' ὅση ποκῆς γινόμενης τ' ἀφ' ἑαυτῶν τὸ
εἰκαμον δὲ πᾶσι ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιηδύειν, λυσίτε λέςαθ' ὅν ἐ ἀπαιτῆ καὶ βαρ-
βάρους, ἔ φαίεν οἱ παρ' ἡμῶν νόμοι λόγῳ ἔχοντες, ἀπασιν ἡμᾶς, ἐ καθ' αἷας ἐμεί-
νομεν αὐτοῖς, ἐνεκς καὶ φίλως ἀπερῶσ(ον). διδ' οὐ ταῦτα παρ' ἐκείνων ἡμῶν ἀπαιτη-
τέον καὶ οἷον οὐκ οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἐπιτηδευμάτων οἰσθ' τὸ ἀλλοτρίον, ἀλλ' οὐ τῶ πρὸς
καλοκαγαθίαν ἐπιτηδύειν ἔχειν. τῶτο ὅδ' κριτὸν ἀπαιτῆ καὶ μόνο ἰκανὸν ἀφ' ἑαυτῶν
τ' ἑ ἀνθρώπων βίον. Moribus gens nulla est, quae isidem tota utatur, sipe oppida-
tim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus aequaliter hominibus expedit,
tam barbaris utile quam Graecis, cujus quidem rationem habentes maximam
quae apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cunctis homini-
bus benevolos & amicos. Talia sunt quae exigi à legibus par est. neque illas aver-
sari & à se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutus differunt, sed id
potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sine accommodatione. Hec enim
ad

ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam. Tertullianus præscriptioem adversus hæreticos: Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum.

Τὴν ἑἰδῶν ἐξηγήσει] Justinus colloquio cum Tryphone: πολλῶ ἴσοι ὑπὸ ἀνοητέσις πνεύματις ἐμπαρρημένοι καὶ ὑπὸ φαύλης ἀνατροφῆς καὶ ἰῶν φαύλων καὶ νόμων πονηρῶν ἀφ' ἑαυτῶν τὰς φυσικὰς νόμοις ἀπέλειπον. Excerptis illis qui ab impuriis spiritibus abrepti est per malam educationem, insinuita pravitas est leges iniquas corrupti, naturales notionem perdidit. Philo libro omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ θαυμάσιον ἂν τις ἀμύλουπιας τὴν πρῶτὴν ἐπιπραγμασίαν ἰδιότητις μὴ σωφρόνους. merito igitur miretur quis, tantam illis offensam caliginem ut iam claras rerum proprietates non videant. Chrysofomus oratione, Christum Deum esse, καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ διεσθημενῶν τῶν γνώμας, τὰς θεοῖς πῶς ἐπιπραγμασίαν. Ne ergo rerum adjudicationem ab illis mutare quibus corruptus est animus.

Ζῶον ἡμερον φῦσις] Idem dicit Chrysofomus xi de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: ἀγαλακτικὸν καὶ καὶ σῦνομοι, ζῶον τὸ ἡμερῶν τῶν ἡ φύσις φησὶν ἡσασα ἀπὸς ὁμόνοια καὶ κωνονία ἐκάλεισε, λόγον δὲ οὗτα σωματικῶν εἰς ἀεριστία καὶ κρεῖττιν ἦσαν. Quod animantium esse debebat mansuetissimum, idem natura fecit gregale est cæcis appetens, est ad concordiam societatemque vocavit, sermonem etiam præbens qui ingenia attemperando est ad concenium perducendo conciliaret. Idem de Mundi immortalitate: ἡμερῶν τῶν καὶ ζῶον ὁ ἀνθρώπος: λόγον ἀνεργητικῆς φύσεως ἀπὸ τῶν γέρας, ἢ καὶ τὰ ἐξηρηματῶν πᾶσι καὶ ἐπιπρασίαν] καὶ πᾶν ἡγεύται. Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura promunere sermonem dederit, quo affectus quantumvis efferati velut incantando emulantur.

Aut militarium] Vafquius II Controvers. LIV. 4.

Dicebat Anaxarchus] Est apud Plutarchum Alexandro.

Quibus data sit lex, ipsa loquitur. Audi Israel] ita sentit & Moses Maimonides, & probat sententiam suam ex Deut. xxxii, 4.

Titulo Thalmudico de rege] Et titulo de Synedrio cap. xi.

Incolam incircumcisum] de tali agitur & Exodi xii, 45. A quo distinguitur profelytus id est circumcisus advena, ut ostendit collatio loci Num. ix, 14. De piis illis incircumcisus multa habet Maimonides libro de Idololatria c. x, §. 6. Idem in commentario ad Misnaïoth, & alibi sæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri sæculi. Chrysofomus ad Romanos cap. xi, ποῖον Ἰουδαῖον ἐπιπρασίαν φησὶν, ἢ ἀπὸ πῶν ἰδίων ἀφ' ἑαυτῶν; ἢ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ παρεστίας. ἢ πῶς καὶ εἰς τὴν τὴν χάριτος ἐφθασε χροῖος ὁ λόγος, quem Iudæum hic indicat est de quibus Græcis differit? de iis qui ante Christi advenum fuerunt. nondum enim ad Gratia tempora perducta est oratio. Deinde: ἰδίων καὶ ἐπ' αὐτῶν φησὶν, ἢ τὴν ἐιδωλατῶν ἀπὸ τῶν θεοῦ ἐστῶν, τὴν τῶν φυσικῶν πηρομῶν λόγος, τὴν πολλῶν τῶν δαίμων τῶν ἐπιπρασίαν πᾶσι τὰ πρὸς ἐνοσθεῖαν σωματικῶν ἀφ' ἑαυτῶν. Exemplaque dat in Melchisedeco, Iobo, Ninevitis, Cornelio. mox: ἰδίων καὶ πᾶν ἢ τὴν ἐιδωλατῶν, ἀλλὰ τὴν θεοῦ ἐστῶν ἐκ ἐνέργειαν καὶ τῶν νομικῶν παρεσθῶν ἀπὸ πηρομῶν φησὶ. Græcos hic dicit non idolorum cultores sed in Deum pios, naturali rationi obsequentes, qui, præter Iudæica instituta, cuncta que ad pietatem facerent servabant. Et Græcum rursus vocat, non cultorem idolorum, sed pium, virtute præditum, à legis vero ritibus liberum. Eundem in sensum tra-

§. XIV.

§. XV.

§. XVI.

hit illud, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομῶ. lege solutus ut lege solutus. & oratione XII de Statuis: ἡλθω σὺν ταῖς καλαῖς ἔτι εἰδυλολάτρω, ἀλλὰ τὸ προσκυνεῖται μὴ τὸ θεῶν μόνον, σὺν εὐδαιμόνιον ἢ τῆ ἱερατικῶν ᾧ ἑρμηνείᾳ ἀνάγκη, σαββατισμοῖς λίγῳ καὶ ἀεὶ ἐπιμῆ καὶ κηρατισμοῖς ἀφ' ἑσθέρου, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἄπασαν καὶ δόξασιν εὐδαιμόνιον. *Græcum hic appellat, non idolis deditum, sed unius Dei invocatores, talem tamen qui Iudæicorum rituum necessitati alligatus non sit, sabbatorum ritus observationibus, circumcissioni, variis ablutionibus, interim vero in omnibus sapientia studium pietatemque ostendat.*

Stansibus in livo peculiari] vide Iosephum ubi Templi Salomonis historia tractatur.

Neque Elifæus Naamani Syro] Idem sentit Hilarius ad Matth. XII. Hieronymus] Addi potest Theodororus.

Ex Cethura posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi quos circumcisis annumerat Herodotus. Homeritas eos vocat Epiphanius.

Natura suapte] τῶν τὸ φύσιν λογισμοῖς, collectionibus naturalibus ait Chrysofomus. Idem mox: ἀφ' τῶν ζώων φησιν, εἰσι θαυμαστοὶ ὅτι νόμος σὺν εὐδαιμόνιον. Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege opus non habuerint. Item: ὅρα καὶ ἀντὶ τῆ νόμου τὸ σωεὶδὸς καὶ λογισμοῖς: Sufficit pro lege conscientia ἔσθ' ἰσότητος ἰσους. Tertullianus adversus Iudæos: Ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam, qua naturaliter intelligebatur ἔσθ' ἰσότητος custodiebatur. Non longe hinc abit Ifostrateum illud: εἰ τις εὐ πολλὸν νόμον ἔσθ' ἰσότητος ἰσους ἰσότητων, ἀλλὰ σὺν ταῖς ψυχῶν ἰσότητων, οὐκ ἔστιν ἰσότητων, sed in animis quod iustum est ferre.

Etiā circa circumcissionem Deum recte celi ἔσθ' ἰσότητων haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Iustino sic ait: ἰσότητων σὺν ἰσότητων ἰσότητων ἰσότητων ἰσότητων ἰσότητων. Si in illa philosophandi ratione mansisses, erat tibi reliqua spes aliqua status melioris.

Pari jure erant cum Israelitis] Iustinus colloquio cum Tryphone: προσκυνεῖται ἰσότητων ἰσότητων, εἰ τὸ λαῶν προσκυνεῖται, εἰς τὸν αἰσ ἀσῶν. Profelytus qui circumcisis populo se aggregavit, par est indigena.

Partim ut earum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschalis ritus communionem admittebantur.

§. XVII. *De posteriori genere aliter se res habet] vide Chrysofomum ad finem VII ad Romanos.*

Id nunc etiam, si non ἔσθ' amplius ἰσότητων Christianis præstandum] Tertullianus de Pudicitia: Libertas in Christo non fecit innocentie injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, constantia, castitatis, iustitia, misericordie, benevolentia, pudicitia.

In majore gradu] Chrysofomus de virginitate xciv, μέγιστος ἰσότητων δέικνυσι δὲ τῶν ζώων, εἰ πολλὰ ἢ ἔσθ' ἰσότητων ἰσότητων ἰσότητων ἰσότητων ἰσότητων ἰσότητων. Major nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, ἔσθ' ingens donum est Christi adventus. Similia habet idem oratione, esse ex neglectu vitia, & de jejuniis tertio, & ad Romanos vi, 14, & vii, 5. Adde Irenæum lib. iv, cap. xxvi. Scriptor Synopseos Sacra Scriptura quæ inter opera est

Atha-

Athanasii de capite quinto Matthæi agens, ἐπιλέγουσ τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐπιτάξεις: *insensiora facit hic Christus legis præcepta.*

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus lib. IV, cap. xxxiv, & Chrysoſtomus sub finem capituli ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios II, 10.

C A P V T I I.

An bellare unquam justum sit.

I. Jus naturæ bello non repugnare probatur rationibus:

II. Historia:

III. Consensu.

IV. Jus gentium non repugnare bello probatur.

V. Jus divinum voluntarium ante Evangelii tempus bello non repugnare probatur, cum solutione objectionum.

VI. Ad questionem, an bellum cum jure Evangelico pugnet, præmonita.

VII. Argumenta pro negante sententia ex sacri literi.

VIII. Solutio argumentorum ex sacri literi pro parte agente.

IX. Examinatur veterum Christianorum circa hanc rem consensus.

V^lis Iuris fontibus, ad primam ac generalissimam veniamus quæstionem, quæ hæc est, an bellum aliquod justum sit, sive, an bellare unquam liceat. Hæc autem ipsa quæstio, ut & aliæ quæ deinceps sequentur, ad jus naturæ primum exigenda est. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite differit esse quædam prima naturæ, Græcis τὰ πρῶτα καὶ φύσει, Gell. XII. quædam consequentia, sed quæ illis primis præferenda sint. Prima naturæ vocat, quod simulatque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, atque ad suum statum & ad ea quæ conservantia sunt ejus status diligenda: alienatur autem ab interitu usque rebus quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri ut nemo sit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam eadem usu imminutas aut detortas habere: primumque esse officium ut se quis conservet in naturæ statu, deinceps ut ea teneat quæ secundum naturam sint, pellatque contraria. At * post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione quæ corpore est potior; atque eam convenientiam, in qua honestum sit propositum, pluris faciendam quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendat nos quidem rectæ rationi, * sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat quam illa sint à quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint & ab omnibus qui judicio sano sunt præditi, facile sine alia demonstratione assensum impetrent; sequitur in examinando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanquam post oritur, dignius tamen est; neque sumendum tantum, si detur, sed omni modo expetendum. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materia diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium deflectas; modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statum sit transitus; at inter

at inter aliter aduersa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, siue mixtum, siue reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum diuinæ tum humanæ, id agendo ut, quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat. Supra autem diximus, de iure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non iniuste: iniustum autem id demum intelligi quod necessarium cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent, nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio illis primis naturæ maxime convenit. & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet à primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint à natura attributæ, ut sibi tuendis iuvandisque sufficiant. Xenophon, τὰ ζῶα ἐπισταται πρὸς μάλιστα ἐκκεῖνα, ἕδὲ παρ' ἐνὸς ἄλλου μωθῶντα ἢ ἄλλου τὸ φύσεως. omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam à natura didicerunt. In Halienticon fragmento est:

Omnibus hostem

Præsidiumque datum sentire & noscere celi

Vimque modumque sui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit. unde, nisi intris

Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti.

Cornua nota prius vitulo quam frontibus exstant:

* Illis iratus petit atque insensus inurget.

Quem sensum Galenus sic exprimit: φαίνετο γὰρ ἕκαστον ἐκείνου τὸ μίρειν ἢ σὺ μὲν ἀμυνόμενον ὁ δ' ἄλλων ὑπερέχει. μίχθη δὲ μὲν κυρίων σπιν φύσει τὰ κέρατα, πῶ δ' ἵππων λακίλων, ἕδὲ πρὸς σφραγῆς ταῖς ὀφθαλμοῖς: ὡς περὶ γὰρ τὸ μὲν σκυλάκιον δάκνειν ἐπιχειρεῖν, καὶ μὴ δὲ πρὸς κρατερὰς ἔχει τὰς ὀδοῦς. Videmus animantium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis calcitrat, & catellus dentibus nondum robustus morsicat. Idem Galenus de usu partium, primo hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum, cui arma quidem agnata non sint, * sed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est quæ jus alienum tollit. Nam societas eo tendit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspiratione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiam si dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset. nam vita, membra, libertas sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur. sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet

face-

faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc postquam ex lege attulit usum dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimitur Tullii verbis: *Vt, si unumquodque membrum sensum suum haberet; ut posse putares se valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque, quod cuique possit, evolvimenti sine gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vita pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura. illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, capias, opes auccamus.* Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere, atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis quæ jus alterius non violat injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi possit?* Apud Ulpianum est: *Vim vi repellere licere* Cassius scribit, idque jus natura comparatur. *apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat:

Armaque in armatos sumere jura sinit.

II. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor qui Sodoma diriperant Abrahamus cum ministris ac federatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit. Ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo qui tradidit hostes tuos in manum tuam,* Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandato: fretus igitur jure naturæ vir non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berofii atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israelitis excindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi ducibus Mose ac Josua armis repulerunt, Exod. XVII. quod Deus ante factum non jussisset, post factum probavit. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit Deut. XX, 10, 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandato speciali suo esse posse. nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit: ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium in bello Iephtæ adversus Ammonitas, Iud. XI. violatorum legatorum in bello Davidis adversus eosdem; 11 Sam. x. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Iephtem, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in bello, exercitus exterorum vertisse in fugam. XI, 33, 34, quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nonine includit persuasionem qua

id quod fit Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens femina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. xxv, 28, id est pia ac iusta.

III. Probatum idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, extressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vis nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, * omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Item: Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent à corpore, à capite,*

L. Traque D.
ad l. Aquil.
L. ut vim
D. de iust.
& iure.
De bello tu
l. 111. c. 25.

à vita sua propulsarent. Cælius Iurisconsultus: adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Florentinus Iurisconsultus: iure hoc evenit ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur. Iosephus: φύσις ἢ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἀπαισι τὸ ζῆν ἐδίειν, ἀλλ' τὸς ἕκ τὸς φανερῶς ἀφαιρέσθαι ἡμᾶς τότε πολέμιος ἠγάμεθα. Est enim natura lex illa que in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum est quapropter eos qui vita manifeste nos volunt spoliare, hostes censemus. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis etiam, quæ juris non rem ipsam ut diximus, sed umbram habent quandam, distinguamus inter vim quæ injuriam infert & quæ propulset. Nam cum dixisset Ulpianus animal * quod sensu, id est rationis usu, caret, non posse injuriam fecisse, mox tamen subiungit, cum arietes vel boves commisissent & alter alterum occidisset, Q. Mutio auctore distinguendum, ut si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui non provocaverat, competeret actio. Cui explicando serviet illud Plinii: Leonum feritas inter se non dimicat, serpentum morsus non petunt serpentes: sed si vis inferatur, nulla est cui non sit ira, non sit anima injurie impatiens, & prompta, si noceat, ad se defendendum alacritas.

L. I. D. ff.
quod. paup.
f. d. s. tit.
& s. Cum
arietes.
Adde Ex.
xxi, 28.

IV. De iure naturali ergo, quod & gentium dici potest, satis constat eo bella non omnia improbari. Iure autem gentium voluntario itidem non damnari bella satis nos docent historia, & omnium populorum leges ac mores. Imo * iure gentium introducta esse bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretandum censeo: nempe ut certa bellorum forma à iure gentium sit introducta, quam formam quæ habeant bella ea peculiari ex iure gentium effectus consequantur: unde distinctio nascitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & iustum id est plenum dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo iustum esse definit, id est iuri congruens. Nam aliis bellis modo æqua subsit causa, jus gentium non adfuit quidem, sed nec resistit, ut infra latius explicabitur. *Iure gentium (inquit Livius) ita comparatum est, ut arma armis propulserunt. Et Florentinus jus esse gentium ait, ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.*

L. Ex hoc
iure. D. de
iust. & iure.

Lib. XLIII.
L. ut vim.
D. de iust.
& iure.

V. De iure divino voluntario major est difficultas. Neque hic obijciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde à Deo nihil in contrarium potuisse constitui, id enim verum est in iis quæ jus naturæ

turæ vetat aut præcipit; non in iis quæ jure naturæ licent tantum, nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi. Solet ergo primum a nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris: ubi Deus sic loquitur, Gen. ix, 5, 6: *Quinetiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum reposcam: ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effunderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effunderetur: quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud quod de re-
poscendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt; & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem, quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine non effundendo latius non patet quam quod in lege est, *Non occides*, quod neque capitalibus suppliciis, neque bellis obstitisse manifestum est. Lex ergo tam hæc quam illa non tam novi aliquid constituit, quam jus naturæ prava consuetudine oblitteratum declarat atque repetit. unde verba illa intelligenda sunt in eo sensu qui vitium includit: sicut homicidii nomine non quamvis hominis cædem intelligimus, sed destinatam & innocentis. Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo, videtur mihi non factum nudum, sed jus continere. Rem ita explico. Natura non iniquum est ut quantum quisque fecit mali tantundem patiatur, juxta illud quod Rhadamanthi jus dicitur:

Εἷος πάντοι τὸ κ' ἔργεθ' ἀδικη' ἢ ἰδέα ἡσίοισθ'.

Quæ fecit si quisque seras, jus fiet & æquum.

Seneca pater hanc sententiam sic retulit: *Iustissima patiendi vice quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* Ex hujus naturalis æquitatis sensu Cain parricidii sibi conscius dixerat, Gen. iv, 14, *Qui inveniet me interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repressit, & contractum quidem ac commercium homicidæ defugii voluit, at vitam ei non eripi; quomodo & Plato in legibus constituit, & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides:

Καλῶς ἔθεντο ταῦτοι πατέρες αἱ πάλαι *

Εἰς ὀρμάτων μὲν ὄψιν σὸκ εἶον περὶν,

Ὅδ' εἰς ἀπάντην, ὅς τις αἰμ' ἔχων κυρεῖ *

Φυγαῖσι δ' ὄσιν, ἀναποκτείνου ἢ μή.

Quam bene parentum provida aras statuerat;

Ut cogeret de vita decedere

Hominumque visu cæde patrata nocens,

Fugæque luevit triste non levi scelus ?

Quo & illud pertinet Thucydidis: *εἰκὸς τὸ πάλαι ἢ μάλιστα ἀδικημάτων* Lib. 111.
μαλακωτέρας κείων αὐταῖς (τῆς ζημίας). ὡφθαλμομένων ἢ τῆς χροῖας εἰς τὴν ἐξουσίαν αἱ πολεμῶν ἀνέκτιστο. Credibile est antiquius quamvis gravium delictorum * leves fuisse pœnas: sed cum ea progressu temporis contemnerentur, venturum ad mortem. Laetantius: *Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos,* Laetant.
tamen homines, supplicio capitis afficere. Ab uno facto illustri sumta conjec-
tura Lib. 11.

ctura divinæ voluntatis in legem ivit, ita ut Lamechus quoque * si-
 mili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promise-
 rit, Gen. iv, 24. At cum jam ante diluvium, gigantum ætate, promi-
 scua invaluisset cædium licentia, instaurato post diluvium humano
 genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus cen-
 suit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse
 dictabat & ipse permittit, * ut insons esset qui homicidam occidisset.
 quod postea institutis judiciis summas ob causas ad iudices solos re-
 strictum est; ita tamen ut moris pristini vestigium manserit in jure e-
 jus qui occisum sanguine proxime attingeret, etiam post Mosis le-
 gem, qua de re infra fufius agetur. Magnum habemus auctorem no-
 stræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noë datam non
 ignoraret, arma sumit in Reges quatuor, ut quæ plane crederet cum
 ea lege non pugnare. Sic & Moses Amalecitis populum oppugnantibus
 arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac
 re speciatim consultum non apparet, Exod. xvii, 9. Adde jam quod
 capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinoro-
 sos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud
 ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. xxxviii, 24. Nimirum conjectu-
 ra divinæ voluntatis ipsa naturali ratione adjuvante à similibus ad si-
 milia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios
 quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quæ-
 dam quæ vitæ æquiparantur, ut existimatio, pudor virginalis, fides
 matrimonii, aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii so-
 cietatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, ii homi-
 cidis meliores non videntur. Huc pertinet verus quæ apud Hebræos
 exstat traditio, leges plures Noë filiis datas à Deo quæ non omnes à
 Mose narratæ sint, quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in
 lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias
 incestas legem veterem quanquam à Mose suo loco non memora-
 tam existuisse apparet Levit. xviii. Inter ea autem quæ Noë liberis
 Deus edixit hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed
 & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte pu-
 nirentur. Quod ipsa confirmant Iobi verba xxxi, ii. Iam vero
 data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ
 apud alios populos non minus quam apud Hebræum populum va-
 lent: ut Levit. xviii, 24, 25, 27, 28. Psalm. ci, 5. Prov. xx, 8. Et
 peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sangui-
 ne homicidæ fuso, Num. xxxv, 31, 33. Præterea absurdum cogitatu
 est, Hebræo populo indultum, disciplinam & salutem publicam ac
 singulorum, munire pœnis capitalibus ac se bello rueri, cæteris au-
 tem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque
 tamen reges eos aut gentes unquam à Prophetis admonitos impro-
 bari à Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de
 aliis peccatis admoniti sæpe sunt. Imo contra quis non credat, cum
 lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imagi-
 nem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum
 peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile
 est:

est: Vnde tanta in jure veteri Attico, & quod inde sumtum est Romano XII tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere sensum, quem volunt qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. Speciem majorem habent quæ ex Evangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Evangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil esse quod non sit juris naturalis. id enim quo sensu à plebisque sumitur, verum non puto. Illud libens agnosco, nihil nobis in Evangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non ulterius nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam sudent ut probent quæ Evangelio verantur ipso jure naturæ esse illicita, * ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus feminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dicter ipsa ratio; at non talia ut absque lege divina nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, 1 Joh. III, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Iustini dictum est: τὸ κατὰ φύσιν βίβην ἐδίπλω πτωχὸς ἀκούτος ἐστίν: * secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit. Sed ne illos quidem sequar qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi v, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Moysen datæ. Aliud enim sonant verba toties repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus: Ego vero dico vobis*: quæ oppositio, sed & Syriaca & aliæ versiones, ostendunt illud *veteribus* significare, ad veteres, non à veteribus, ut *vobis* est ad vos non à vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt quam qui Moysi tempore vivebant, nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legisperitorum sunt, sed Moysi, aut verbo tenus, aut sensu; *Non occides*, Exod. xx, 30. *Quisquis occiderit tenebitur iudicio*, Levit. xxI, 21. Num. xxxv, 16, 17, 30. *Non Machaberis*, Exod. xx, 30. *Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. xxIV, 1. *Non pejerabis, sed reddes Domino, quæ juraveris*, Exod. xx, 7. Num. xxx, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (supple, reposcere liceat in iudicio) Levit. xxiv, 20. Deuteron. xix, 21. *Diliges proximum tuum* (id est Israëlitam) Levit. xix, 18, & odio habebis inimicum tuum, * puta septem populos quibuscumque amicitiam colere quorumque misereri vetantur, Exodi xxxiv, 11. Deut. vii, 1. His addendi Amalecitarum in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. xxvii, 19. Deut. xxv, 19. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum legem per Moysen datam dupliciter accipi, aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta poenarum aspectabilium formidine coerceret, Hebr. ii, 2, & populum Hebræarum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος οὐρανῶν σαρκινῶν, Hebr. vii, 13. & lex factorum, Rom. ii, 27. aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos qui sine temporali poena omitti possunt: quo sensu vo-

catur *νήμης* *πνδματικὸς*, Rom. VII, 14. exhilarans animum, Psalms. XIX, qui Latinis XVIII, 9. Legisperiti & Pharisæi priore illa parte contenti, secundam quæ potior est insuper habebant, neque inculcabant populo, quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Iosépho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest. Sed etiam secundam hinc partem quod attinet, sciendum est virtutes quæ à Christianis exiguntur, etiam Hebræis, aut commendari, aut præcipi, sed * non præcipi in eo gradu ac latitudine quo Christianis. Vtroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem fieri non ad hoc tantum quod nunc in manu est refert, sed & ad multa alia, ne legis Hebræicæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

VII. Omissis ergo argumentationibus quæ minus se nobis probant, primum ac præcipuum testimonium quo bellandi jus à Christi lege non plane tolli probamus esto Pauli illud ad Timotheum I, II, I, 2, 3: *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis: * ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. nam id bonum gratum ne est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docentur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Iustinus Martyr: *ἐυχαιῖτα τὸς βασιλεῖς ἐκ ἀρχόντων καὶ τῶ βασιλικῆς διατάμειος καὶ σάφρονα τῶ λογισμῶν ἐχόντων ἐν ἐστῆναι.* Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur: & in libro cui nomen constitutiones Clementis, precatur Ecclesia * *Χριστιανὰ πῶ πᾶν*, id est magistratus Christianos: Deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XII, 4. *Dei minister est tunc bono. quod si feceris quod malum est, metue; non enim si usura gladium geris, nam Dei minister es, vindex ad iram ei qui quod malum est fecerit.* Iure gladii per complexionem omnis quidem coercitio intelligitur, quomodo etiam apud Iurisconsultos interdum; sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustranda non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. IV, 25. XII, 33. Hebr. V, 5. Is autem Psalmus reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundum suscipiant: hoc est ut se ministros ei exhibeant, qua reges sunt filicee, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam:

Contra Cris.
Gram. lib.
III.

Ad Rom.
Epist. 50.

In hoc reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt in quantum reges sunt, si in regno suo bona jubeant, mali prohibeant, non solum qua pertinent ad humanam societatem, verum etiam que pertinent ad divinam religionem. Et alibi: Quomodo ergo Reges Domino serviunt in timore, nisi ea que contra iussa Domini sunt, religiose severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua Rex est. MOX: In hoc ergo serviunt Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad servendum illi que non possunt facere nisi reges. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus
cujus

cujus partem citavimus, ad Rom. xiiii. ubi potestas summa, qualis est regia, à Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur; unde inferitur ei & parendum & honorem exhibendum; & quidem ex animo: & qui ei resistit, eum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur; nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrocinii & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro inferitur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Evangelium revelata & omnes homines obligante non pugnare. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore cum hæc Paulus scriberet, dicuntur alieni fuisse à Christiana pietate. nam primum id ita universim verum non est, nam Sergius Paulus Cypri proprætor Christo nomen pridem dederat, Act. xiiii, 12. ut jam taceam quod de * Edessenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero origine trahere. Deinde non de personis quaritur, an impiæ fuerint, sed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apostolo negari, quando illam functionem dicit à Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus, quibus proprie solus Deus imperat. Potuit ergo & Nero, & Rex ille Agrippa, quem ad Christi religionem amplectendam Paulus tam serio invitat, Act. xxvi, Christo se subijcere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam potestatem: quæ sine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant sacrificia secundum legem, quamvis ab impiis sacerdotibus celebrata; sic * pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur. Tertium argumentum petitur ex Joannis Baptiste verbis, qui serio interrogatus à militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militasse ex Iosepho & aliis scriptoribus manifestissimum est) quid haberent faciendum, ut iram Dei effugerent; non eos militia abire jussit, quod facere debebat si ea erat Dei voluntas, sed abstinere concussionibus & fallaciis, stipendiisque esse contentos, Luc. iiii, 14. Ad hæc Baptiste verba, cum apertam satis militiæ approbationem contineant, multi respondent, quæ Baptista præscripsit ita discrepare à Christi præceptis, ut aliud docere potuerit Baptista, aliud Christus. quod quo minus admittam hæc obstant. Joannes & Christus eodem exordio doctrinæ quam afferebant summam indicarunt. *Respicite: appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. iiii, 2. iv, 17. Christus ipse regnum cæleste (id est legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos est) dicit cœpisse invadi à diebus Baptiste, Mat. xi, 12. Joannes dicitur prædicasse baptismum penitentis in remissionem peccatorum, Marc. i, 4. Tandem dicuntur Apostoli Christi nomine, Act. ii, 38. Exigit Joannes fructus dignos penitentia, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, Matt. iiii, 8 & 10. Exigit opera dilectionis supra

legem, Luc. III, 11. Lex dicitur durasse usque ad Ioannem; id est ab illo incepisse doctrina perfectior, Matt. XI, 13. Et principium Euangelii à Ioanne ducitur, Marc. I, 1. Luc. I, 77. Ipse Ioannes hoc nomine maior Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26, missus scilicet ad dandam cognitionem salutarem populo, Luc. II, 77. ad Euangelium annuntiandum, Luc. III, 18. Neque usquam Ioannes Iesum à se distinguit præceptorum discrepantia (quanquam quæ generalius & confusius, & rudimentorum more à Ioanne sunt indicata, eadem discrete tradidit Christus vera lux) sed eo quod Iesus esset promissus ille Messias, Act. XIX, 4. Ioan. I, 29. rex scilicet regni cælestis, qui daturus esset in se confidentibus vim Spiritus Sancti, Matt. III, 11. Marc. I, 8. Luc. III, 16. Quartum hoc est argumentum, quod mihi ponderis non exigui viderur: Si tollatur jus capitalium suppliciorum, & armis cives tuendi adversus latrones ac prædones, maximam inde secuturam scelerum licentiam & quasi diluvium malorum, * cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare si mens Christi fuisset, talem rerum statum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime discretis ac specialibus edicendum eis fuerat, ne quis de capite iudicaret, ne quis arma ferret; quod fecisse nusquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde sunt generalia, aut obscura. Docet autem ipsa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & à proprietate usuque recepto verborum discendi non nihil, ut is sensus evitetur qui maxima secum incommoda sit allaturus. Quintum sit, quod nullo argumento ostendi potest lex Mosis, quæ ad judicia pertinebat, desuisse priusquam urbs Hierosolyma excinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret. nam neque in lege Mosis ullus terminus isti legi prænitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo contra Paulus summum pontificem ait constitutum, ut iudicia ferret secundum legem Mosis, Act. XXI, 3. Christus ipse in præfatione præceptorum suorum, ait non venisse se ad solvendam legem, sed ad implendam, Matt. V, 17. quod quem de ritualibus sensum habeat non obscurum est; impletur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei species exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum esse potest, si Christus, ut quidam existimant, adventu suo ea sustulit? Si autem mansit obligatio legis quamdiu stetit Hebræorum respublica, sequitur ut Iudæi etiam ad Christum conversi, si ad magistratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut iudicare non aliter debuerint quam Moses præscriperat. Ego sane omnia expendens ne levissimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Christi loquentis verba audiens aliter existimare potuerit. Illud agnosco, ante Christi tempus quædam fuisse permessa, sive quoad impunitatem externam, sive etiam quoad animi puritatem (nunc enim ista distinctius exquirere, nec opus, nec otium est) quæ Christus suam disciplinam sectantibus licere noluit, ut ob qualemcunque offensam

uxorem dimittere, ab eo qui læserit in iudicio exigere ultionem; sed inrer Christi præcepta & illas permissiones est diversitas quædam, non est repugnantia. Nam qui uxorem retinet, qui ultionem sibi privatim debitam remittit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud est, in iudice cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat, reus ipse futurus apud Deum ni fecerit. Huic si Christus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis, qui & Spiritum Sanctum, signum indubitatum justificationis, à Christo accepit, & in nomen Christi à Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam à Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana à Petro sit institutus, simul censeretur debere institutum de militia deserenda. Hi, si quidem certum esset atque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictionem militiæ, aliquid dicerent. Sed cum id nusquam alibi discrete exster, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. xix, 19. Septimum huic simile petitur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere. nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat; id nec factum censendum est. Octavum esse potest quod * Paulus Apostolus intellectis Iudæorum in se insidiis Tribunò indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. At qui is erat Paulus qui nullam occasionem edocendi officii, aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis vellet, 11 Timoth. iv, 2. Nonnum accedat, quod rei honestæ ac debitæ finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans ut Paulus Apostolus explicat: Tributorum autem finis est ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coercendos malos, Rom. xiii, 3, 4, 6. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque his, quibus gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendiis sine tributis haberi queunt. Cui dicto simile est Augustini illud: Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur.* Decimum argumentum præbet locus ille Act. xxv, 11: ubi Paulus ita loquitur: *Si injuriis quemquam affeci, & dignum aliquid morte commisi, * non recuso mori.* Vnde colligo ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Evangelii legem quædam esse crimina, quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, 1 Epist. c. 11, 19, 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis abstereretur, potuerat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere nocentes

nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentium, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit. Undecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Mosis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. 11, 14. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. 14, 8. 1 Cor. x1, 13, 14. Iam vero criminum pœnæ & arma quæ injuriarum arcunt, natura habentur laudabilia, & ad justitiæ, & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandum eorum est error, qui Israelitarum jus ad bellum deducunt, ex eo solo quod terram Cananæam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa euidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israelitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt quam si Deus donasset: id autem jus per Euangelium non tollitur.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis se fulciat adversaria sententia, quo facilius judicet pius æstimator utra præponderent. Primum adferri solet * vaticinium Esaiæ, qui futurum dicit, ut populi gladios contendant in ligones, & lanceas in falces; neque gladium sumant alius in alium, neque bellum ultra addiscant, 11, 4. Sed hoc vaticinium aut sub conditione quadam accipiendum est, quemadmodum multa alia, ut nimirum intelligatur talem fore rerum statum * si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant; quam ad rem Deus nihil sua ex parte passurus sit desiderari; certum autem est si omnes sint Christiani, & Christiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines esse se non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis autem vellent commodare paulisper, & non fastu & su ercilio tumidi suis potius sensibus, quam illius commonitionibus crederent, universus jamdudum orbis mitiora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis sederum sanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, si omnes in concordiam consenserint? quod certe fieri poterit, si pernicioso & impio furore proscritto innocentes acquisiti esse velint.* Aut intelligendum est pure; quo modo si accipiatur, docet res ipsa impletum hoc nondum esse, sed implementum ejus, ut & conversionis generalis Iudæorum, adhuc expectandum. Utrovis autem modo sumas, nihil hinc inferri potest adversus bellorum justitiam, quamdiu sunt qui pacis amantes pace frui non sinunt, sed vim eis intentant. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent, ad quorum adjudicationem opus est animo repeti quod paulo ante diximus: Si Christo id fuisset propositum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac specialibus, ob rei magnitudinem

dinem ac novitatem, eoque magis, quod nemo Iudæus aliter cogitare poterat, quam leges Moſis ad judicia & rempublicam pertinentes vim ſuam in homines Iudæos habere debere quamdiu ſtaret illa reſpublica. Hac ergo de re præmoniti locorum ſingulorum vim ordine exploremus. Adverſariæ ergo ſententiæ munimentum ſecundum ex iſtis verbis petitur: *Audiſtis dictum fuiſſe, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obſiſſite iniurioſo*, ($\psi\tau\tau$) * quod Græci vertunt $\tau\omega\ \alpha\delta\iota\kappa\acute{\alpha}\nu\eta\lambda\iota$, Exod. II, 13.) *ſed eadenti te in dextram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, ſive publice, ſive privatim. Atqui non hoc dicunt verba. neque enim magiſtratus hic alloquitur Chriſtus, ſed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, ſed de tali, qualis eſt alapa, ſequenti enim verba reſtringunt præcedentium generalitatem. Sic in præcepto ſequenti: *Qui velis tecum litigare, ut tunicam accipiat, * dimitte illi etiam pallium*: non omnis provocatio ad judicem aut arbitrum prohibetur, Paulo interprete qui lites non omnes prohibet, I Cor. VI, 4. ſed vetat Chriſtianos in profanis auditoriis inter ſe litigare, idque ad Iudæorum exemplum, apud quos recepta erat ſententia, *Qui adducit negotia Iſraelitica ad extraneos, polluit nomen Dei*: ſed vult Chriſtus ad exercendam patientiam noſtram, de rebus quæ facile ſunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, ſi opus ſit, pallium, non contendendi iudicio, ſed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris perfectionem. Apollonius Tyanæus negabat philoſophi eſſe $\tau\omega\ \chi\epsilon\upsilon\sigma\iota\varsigma\ \alpha\lambda\epsilon\lambda\iota\gamma\alpha\delta\epsilon$ de pecuniola *Philofr. II.* litigare. *Non improbat Prætor* (inquit Vlpianus) *factum ejus qui tantum habuit re carere, ne propter eam ſapiens litigaret.* Hic enim cogitatio ejus qui lites exſecratur non eſt vituperanda. Quod hic probari à probis ait Vlpianus, *L. Item ſi ſ.* hoc Chriſtus imperat, ex rebus honeſtiſſimis & probatiſſimis deliquens præceptorum ſuorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore id ſine quo liberi, ſine quo pupilli ſuſtentari nequeant, ſi cogatur, apud judicem defendere. Aliud enim eſt tunica & pallium, aliud torum illud unde vivitur. In Clementis conſtitutionibus de homine Chriſtiano dicitur, ſi litem habeat, $\alpha\pi\ \delta\alpha\iota\kappa\tau\omega\ \alpha\lambda\epsilon\lambda\iota\gamma\alpha\delta\epsilon\ \kappa\alpha\iota\ \delta\epsilon\eta\ \beta\lambda\alpha\phi\theta\eta\lambda\omega\iota\ \tau\iota$ *det operam ut tranſigat, etiam ſi quid damni accipiendum ſit.* Quod ergo de moralibus dici ſolet, hic quoque locum habet, non conſiſtere hæc in puncto, ſed habere ſuam quandam latitudinem. Sic in eo quod deinceps ſequitur, *Qui angariabit te ad milliare unum, abſi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliariſibus, quod iter hominem à ſuis negotiis longius abduceret, ſed de uno, & ſi ita uſu veniat de duobus; quæ deambulatio quaſi pro nihilo ducitur. Senſus ergo eſt, in hiſ quæ nobis non multum ſunt incommodatura, non urgendum nobis eſſe jus noſtrum, ſed cedendum plus etiam quam alter poſtulet, * ut & patientia & benignitas noſtra omnibus innotefcat. Sequitur porro: * *Petenti abſi te dato, & volentem à te mutuo ſumere, ne rejice.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domeſticorum curam non agit, infideli eſt deterior, inquit Paulus, I Tim. v. 8. Sequamur ergo eundem Paulam optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans *ad*

L. Item ſi ſ.
I. & D. de
alien. iud.
mut. cauſa
ſacta.

L. I. c. XLV.

ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam : *Non, inquit, ut aliis sit laxamentum, vobis res angusta, sed ut aequaliter * vestra copia succurrat illorum inopia, II Cor. VIII, 13, id est (Livii verba in re non diffinili usurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum : qui sensus est & in Cyro Xenophontis : ἃ ἂν ἰδῶν περὶ τῆς ἐπιτοῆς τῶν ἐμοῦ χρημάτων, τῆτοις πῆς ἐνδείας τῶν φίλων ἐξαρκῦμαι.* Similem æquitatem adhibeamus interpretando præcepto quod jam à nobis recitatum est. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indulgebat, ut sævitæ maritorum in uxores occurreret ; ita etiam privatorum ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coercendæ, jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua, sed apud judicem exigere talionem : quod lex etiam XXI tabularum secuta est ; *si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso prober vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias ? tolerabiles scilicet, * non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit. Ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contentum quemdam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca libro de constantia sapientis, injuriam à contumelia dividit : *Prior illa, inquit, natura gravior est : hæc levior & tantum delicatis gravis, qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est animi rursus dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis cedi malit.* Idem alio loco : *Contumelia est minor injuria, quam queri magis possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam : *Pacior facile injuriam, si est vacua à contumelia.*

Et apud Cæcilium alius :

Facile arumnam ferre possim, si inde abest injuria ;

Etiamque injuriam, nisi contra constet contumelia.

Demosthenes : *ἐδὲ γὰρ τὸ τυπῆσθαι τοῖς ἐλοστέροις δεῖν καὶ περὶ ὃν δεῖν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕψους, Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait, quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum. In tali ergo circumstantia patientiam Christus præcipit ; & nequis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam inuitas novam* : addit * potius etiam ferendam esse alteram injuriam quam propulsandam priorem : quia scilicet * nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraismo est patienter ferre, ut apparet Esai. xxx, 6. Jerem. III, 3. * præbere os contumeliosi, dixit Tacitus historiarum tertio. Tertium argumentum peti solet ex eo quod apud Matthæum sequitur : *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum : Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos execrantur, precamini pro eis qui infesti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dilectione & beneficentia adversum inimicos & infestos punire tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si

ipsum

ipsum illud legis Hebraicæ dictum consideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligere, * Hebræum scilicet : ita enim vocem proximi ibi sumi ostendit Levit. XIX, comuna 17, collatum cum commate 18. At non eo minus imperatum erat magistratibus occidere homicidas, & alios graviter fontes : non eo minus tribus undecim ob delictum atrox iusto bello persecutæ sunt tribum Benjaminiticam, Iud. XXI. non eo minus recte David qui prælia Domini præliabatur, regnum sibi promissum ab Isobeto armis repetit. Sit ergo nunc porrecta latius proximi significatio ad homines quosvis : omnes enim in communem gratiam sunt recepti : nulli populi à Deo devoti : licebit tamen in omnes quod tunc in Israëlitas licuit, qui diligere æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod si eriam velis in Evangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc, dum illud quoque constet, * non omnes æqualiter diligendos, sed magis patrem, quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata sunt & judicia capitalia & pia bella. Vide sententiam moralem quæ exstat Prov. XXIV, 11. Debent ergo Christi præcepta de singulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, nisi major ac justior dilectio impediatur. Notum est dictum vetus : *Tam omnibus ignoscere crudelitas est quam nulli.* Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo qui malis Solem suum oriri facit. At idem Deus de quibusdam malis, & in hac vita pœnas sumit, & olim sumet gravissimas. Quo argumento simul solvantur ea quæ de lenitate Christianis præcepta ad hanc rem adferri solent. Nam Deus lenis, misericors, longanimis appellatur Ionæ IV, 2. Exod. XXXIV, 6. At * ejusdem in contumaces iram, hoc est puniendi voluntatem passim describunt sacre literæ, Num. XIV, 18. Rom. II, 8. Et hujus iræ minister constitutus est magistratus, Rom. XIII, 4. Moses ab eximia lenitate prædicatur : At idem pœnas de fontibus exegit, etiam capitales. Christi lenitatem & patientiam imitari passim jubemur. At * Christus est qui & Iudæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis, Matth. XXI, 7, & impios in die judicii pro meritis est damnaturus. Magistri lenitatem imitati sunt Apostoli, qui tamen * potestate sibi divinitus data usi sunt ad pœnam facinorosorum, I Cor. IV, 21. I Cor. V, 5. I Tim. I, 20. Quartus locus qui objicitur est Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite : procurate honesta in omnium conspectu : si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes non vosmetipsos ulciscetes, dilecti, sed date locum ira : scriptum est enim; Meum est ulcisci : ego rependam, dicit Dominus. Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum; si sitit, da ei potum. hoc enim si feceris, carbones ignis conseruabis in caput ejus. Ne vincitor à malo, sed vince bono malum.* Sed hic quoque eadem quæ ad locum superiorem patet responsio. Nam quo tempore dictum fuerat à D E O, Meum est ulcisci, ego rependam; eo ipso tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis scriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus scilicet) exhiberi jubentur, Exod. XXI, 4, 5. Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capi-

capitalibus, neque bellis iustis in ipsos etiam Israelitas obstabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta similia, quamvis latius patentia, in talem sensum rapienda sunt: eoque minus quia capitum sectiones non ab Apostolis sunt, aut eorum ætate, sed multo serius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc **XII** caput inchoat, *Omnia anima potestatis super eminentibus subiecta esto*, & quæ sequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis cohæsit. In hac autem dissertatione dicit Paulus potestates publicas Dei ministras esse, & vindices ad iram (id est ad pœnam) in maleficos: eo ipso apertissime distinguens inrer ultionem publici boni causa, quæ Dei vice exigitur, & ad ultionem Deo reservatam referenda est; & illam explendi doloris quam paulo ante interdixerat. Nam si ultionem etiam illam quæ boni publici causa exigitur, in illo interdicto comprehensam velis, quid erat absurdus, quam cum dixisset abstinendum à pœnis capitalibus, deinde subijcere, in hoc potestates publicas à **D E O** constitutas, ut pœnas vice Dei exigant? Quintus quo nonnulli utuntur locus est **I** Cor. x, 3. *Quamquam in carne ambulantes; nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ nostræ* non sunt carnalia, sed divinitus valida ad destructionem munitionum*: & quæ sequuntur. Sed hîc locus nihil ad rem facit. Ostendunt enim tum præcedentia, tum quæ sequuntur, carnis nomine à Paulo ibi intelligi, imbecillam corporis conditionem, qualis in aspectum veniebat, & cuius nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma sua, potestatem scilicet sibi ut Apostolo datam ad coercendos refractarios, quali usus fuerat in Elymam, Corinthium incesti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo potestatem negat esse carnalem, id est infirmam, iino contra validissimam eam esse asserit. Quid hoc ad jus capitalium suppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Ecclesia eo tempore publicarum potestatum auxilio destituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigiosam illam potestatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo Imperatores Christiani Ecclesiæ contigerunt, sicut Manna defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat. Qui sexto affertur locus **Eph.** vi, 12, *Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes diaboli; quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem* (supple, tantum, more Hebræo) *sed adversus imperia, & quæ sequuntur*: agit de pugna quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt. Iacobi locus qui septimo affertur **Iv.** i, *Vnde bella & pugna inter vos? nonne ex voluptatibus vestris qua militans in membris vestris? Concupiscitis & non habetis: invidetis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnat & bella geritis, nec obtinetis eo quod non petitis: Petit & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis*: nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi dispersi inter se misere collidebantur (cujus historiæ partem aliquam apud Iosephum videre est) ortum habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contingere scimus & dolemus, Sensuum ab hoc Iacobi loco non alienum habet Tibulli illud:

Divitis

*Ant. lib.
xviii. cap.
12, & lib.
19.*

Dirivis hoc vitium est auri, nec bella suere,

Faginus astatat cum scyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas * innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc ista Lucani :

O prodiga rerum

Luxuriae, nunquam parvo contenta paratu,

Et quasitorum terra pelagoque ciborum

Ambitiosa faanes & lauis gloria mensa,

Discite quam parvo liceat producere vitam,

Et quantum natura petat. non erigit agros

Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,

Non auro myrrhaque bibunt; sed gurgite puro

Vitis redit. satis est populis siccisque Cerejsue.

Heu misere, qui bella gerunt.

Cui adungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus : *ἰδέεις ᾗδ φύεται ἠσπράπεις πόλεμος ἂν δὲ κενίας ἀλλὰ τὸ μὲν φιλοδοξία, τὸ δὲ φιλο- νεξία, τὸ δὲ φιλοδοξία πρὸς τὴν φιλαρχίαν ἀσπρήνησι.* Nullum inter homines bellum non ex vitio nascitur. * aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur. Iustinus cum Scythia instituta laudasset; *Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio, & abstinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia secula terris omnibus continuaretur, neque plus hominum ferrum & arma quam naturalis factorum conditio raperet.* Apud Ciceronem est de Finibus primo: *Ex cupiditatis odia, dissidia, discordia, seditiones, bella nascuntur.* Maximus Tyrius: *νῦν μιστὸ πένθε πολέμου αἰ ᾗδ ἐπιθυμία πλεονῶν) πανταχῶ, πρὸς πᾶ- σων γὰρ τῶν πλεονεξίας ἐπεγέγρασται.* Nunc omnia bellis plena: *Vbiq; enim ob- errant cupiditates, & per omnes terras excitant appetitum rerum alienarum.* Iamblichus: *καὶ ᾗδ παλέμους & τῶσσις καὶ μάχας ἔδδεν ἄλλο παρέχει τὸ πῶσμις καὶ αἰ τῶσσις ἐπιθυμία.* Ἄλλὰ ᾗδ τῶν τῶν χρησίμων κῆρσι πῶσμις γίνονται. *Bella, pugnas, seditiones corpus prabet & corporis cupiditates. Nam rerum visibilium causa bella oriuntur.* Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter spectatur, sed ad bellum privatum proprie pertineat (nam & Christus ipse inhibita aut neglecta defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Ioann. XIII, 36.) suo loco rectius pertractabitur.

IX. Quoties de scripti sensu quaeritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias quae ab Apostolis constitutae sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quae Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quaedam veterum Christianorum: ad quae tria dicenda habeo. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum: adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius; quales sunt Origenes & Tertullianus qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait a Deo docu-

documentum datas *αὐτὸς τὸ δικαίως καὶ πρὸς ἡμίνας πολέμους, εἰπὼν οἱ θεοὶ, σὶζηθεὶς*
εὐ ἀνθρώποις: Ut bella iusta atque ordinata inter homines gerantur, si quando
injubeat necessitas. & idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capita-
lia minus probare videtur, dixit, * Bonum esse cum puniuntur nocentes
*nemo negat: Et de militia hæsitat. nam libro de Idololatria: *Quari-**
tur, inquit, an fideles ad militiam converti possint, & an militia ad fidem ad-
missi: Et videtur eo loco propendere in eam sententiam quæ militiæ
adversatur. At libro de corona militis, cum quædam adversus mili-
tiam disputasset, mox distinguit qui ante baptismum militabant ab
his qui post baptismum nomen dant militiæ. Planè, inquit, si quos mili-
tia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Ioannes
admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus pro-
bat, & quem Petrus catechizat: * dum tamen suscepta fide atque signata, aut
deferendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum (id
est cavendum) nequid adversus Deum committatur. Sensit ergo illos post
baptismum in militia permanisse; quod sane minime facturi fuerant
si intellexissent militiam à Christo interdictam; non magis quam a-
ruspices, magi, * & alii veterarum artium professores in sua arte
post baptismum manere permitti sunt. Eodem libro militem quen-
*dam & quidem Christianum laudans; *O militem, inquit, in Deo glo-**
riosum. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut
evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam
exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus.
In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Iosephum existant, vide-
mus Iudæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse,
quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent,
& quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogentur. At-
que easdem ob causas à L. Lentulo missionem Iudæos impetrasse
docet idem Iosephus: alibique narrat, cum Iudæi Roma urbe iussi
essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod
militare nollent patriarum legum reverentia; ob cas scilicet quas
diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus
populares suos pugnandum haberent. at καὶ τῶν ὁμοφύλων ὄπλα λαβὼν
ἀρμатов, nefas in populares suos arma sumere, tunc scilicet cum populares
ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties vero hæc
incommoda cavere poterant Iudæi, militabant etiam sub externis
regibus, sed ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθροισι καὶ καὶ πάντα ζῶντες, * perstantes in
patriis institutis & ex eorum præscripto viventes: quod pacifici prius sole-
bant eodem Iosepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Ter-
tullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria:
Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli:
quia scilicet per Deos Gentium, Iovem, Martem atque alios jurare
*militis jubebantur. Libro autem de Corona militis: *Excubabit pro**
templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apostolo non placet: & quos in-
*terdum exorcismus fugavit, noctibus defensabit? mox: *Quanta alia in deliciis**
circumspici possunt castrensium munium, transgressioni interpretanda? Ter-
tium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tan-
to ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capeffenda, ut
sæpe

sæpe consilia divina pro præceptis amplecterentur. Christiani, inquit Athenagoras, ἢ δικάζον τῶν ἀρπάζεσσι, *adversus sua rapientes iudicio non contendunt*. Salvianus iustum à Christo ait, ut ea ipsa de quibus his est relinquantur, dummodo litibus exuamur. Atqui * id ita generaliter sumtum consilii forte est & vitæ sublimioris, at non in præcepto positum. Simile est quod plurimi veterum omne iuramentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi iuraverit. Christianus apud Tatianum, *ερατηρίαν παράτημαι, præturam recuso*: apud Tertullianum, *Christianus nec adilitatem affectat*. Sic Lactantius iustum (qualem vult esse Christianum) negat belligeraturum; sed ita ut simul navigaturum neget. A secundis nuptiis quam multi veterum Christianos debortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate à nobis exiguntur. Atque hæc solvendis quæ obijciuntur sufficient. Nunc ut nostra firmemus, primum non defunt nobis scriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia supplicia & quæ inde pendunt bella sentiant à Christianis licite posse usurpari. Nam Clemens Alexandrinus Christianum ait, si ad imperium vocetur, ut Moses, futurum vitam subditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Christiani describens, decere eum ait in tectis esse pedibus, nisi forte militet. * In constitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt libro VII, c. III, legimus: *ἐχ' ὡς πευθὲς φόνος θαύλα πογγέοντο, ἀλλὰ μόνον τῶ ἀδελφῶν. τῶ δ' ἐνδικῶν ἀρχῶσσι μόνον ἀφωρεσιμῶν: non quasi omnis cædes illicita sit, sed ea que est innocens: ita tamen ut que iusta est, magistratibus solis sit reservata*. Sed auctoritatibus privatis iepositis ad publicam Ecclesiæ veniamus, quæ maximi debet esse ponderis. Dico igitur nunquam à baptismo rejectos aut ab Ecclesiâ excommunicatos eos qui militabant. quod tamen & factum oportuit, & factum fuisset si militia cum novi fœderis conditionibus pugnasset. In dictis modo constitutionibus lib. VIII, c. xxxii agit scriptor ille de iis, qui antiquitus ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solebant. *εραλήτης πρεσβῶν διδασκείδω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν. ἀρκείδω ἢ τοῖς διδωδῶσσι ἄψανῶσι. πειθῶδῶσσι πρεσβῶσσι δὲ πειθῶσσι. Miles baptismum postulans doceatur ab iniuriis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pareat, admittitor*. Tertullianus in Apologetico ex persona loquens Christianorum; *Navigamus, inquit, & nos vobiscum & militamus*. Paul. Cap. xlii. lo ante dixerat: *Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, C. xxxvii. castella, municipia, conciliabula, castra ipsa*. Eodem libro narraverat * M. Aurelio Imperatori Christianorum militum precationibus imbrein impetratum. In corona militem illum qui coronam abjecerat, constantiorem ait fuisse cæteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse Christianos commilitones. Accedat quod & milites nonnulli pro Christo tormenta mortemque perpessi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Ecclesiâ acceperunt, quos inter memorantur * tres Pauli comites; sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus, quinquaginta sub Aureliano, Victor, Maurus, & Valentinus magister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus sub Licinio. Cyprianus de Laurentino & Ignatio Afris:

Afris: in castris & ipsi quondam secularibus militantes, sed veri & spirituales Dei milites, dum diabolus Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt. Et hinc apparet quid de militia fenserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset iudicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo * Silianiani Senatufconsulti exemplo satis patet. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de parricidis culeo infuendis legem tulit, quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt. quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non paucis reprehendatur * iniuriæ lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historia docent, & labaro Christi nomen incrispit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam quæ exstat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum Sanctum, & per maiestatem Imperatoris qua secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.* Neque eo tempore ex tot Episcopis, inter quos multi erant, durissima quæque passi pro religione, vel unus fuisse legitur qui aut Constantinum, ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Christianos à militia injecto divinæ iræ metu absterruerit, cum tamen plurimi essent acerrimi custodes disciplinæ, & minime dissimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum pertine-

Lib. 1. c. 27. *Non militare delictum est, sed propter prædam militare peccatum est.* & de Officiis: *Fortitudo qua vel bellis tuctur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios, plena iustitia est.* Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram. Neque tamen ignoro * sæpe Episcopos, & plebem Christianam interpositis precibus suis avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum, * ut qui ad Ecclesiam confugissent, nonnisi vitæ servandæ fide data redderentur; & * ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attinebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt similia, expendet, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia iudicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ * exceptionibus quibusdam temperabantur. Obijciunt hic nobis nonnulli XII canonem Synodi Nicænsis qui Latine sic habet. * *Quicumque vocati per gratiam, primum quidem ardorem, fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiae deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent, hi decem annis jaceant, post tricennii auditionis tempus. In his autem omnibus observari oportet propositum & modum poenitentia. Quicumque enim, & timore, & lachrymis, & patientia, & bonis operibus conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis imple-*

tes, tum demum orationibus communicabunt, & postea licet Episcopo de his aliqua humanitus cogitare. Quicumque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrari sunt ad conversionem sufficere, huius definitum tempus omnino impleant. Vel ipsum tredecim annorum tempus satis indicat non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi. Agitur autem haud dubie * de idololatria, nam quæ canone xi præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet. ut sæpe Canonum sequentium sensus à prioribus pendet. Vide in exemplum Canonem xi, Concilii Eliberini. Licinius autem, verba sunt Eusebii, *επακόλουτος ενιελθουσαντων* *Εαυτου & Ε αζιωμου* & *ει μη τωις δουλοισι θθεν ανρωιν*, *militis militia exuebat*, * nisi Deus sacrificare vellent. quod & Iulianus postea imitatus est, quam ob causam Victorius atque alii cingulum pro Christo abiecit leguntur. Idem olim sub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor quorum in martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Hefychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abiecerunt cingulum, quorum fuit Arfacius inter Confessores nominatus, & Auxentius factus postea Mopsuestiæ Episcopus. Quare his qui semel conscientia puncti cingulum abiecerant, reditus ad militiam sub Licinio non patebat nisi per fidei Christianæ abnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem testabatur, ideo hi defectores graviorum etiam puniuntur, quam illi de quibus egerat præcedens canon, qui sine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Christianismum abiecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem quem produximus ab omni ratione alienum est. Aperte enim testatur historia his qui sub Licinio militiam abiecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Christianam violarent, à Constantino datam optionem, immunefne esse à militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt. Sunt & qui Leonis epistolam objiciant, quæ dicit, *Contrariam esse Ecclesiasticis regulis post penitentiam actionem redire ad militiam sacularem*. Sed sciendum in penitentibus non minus quam in clericis & ascetis exactam fuisse vitam non quovis modo Christianam, sed eximiam cujusdam puritatis * ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in consuetudinibus antiquissimis Ecclesiæ quo augustiori nomine commendabiliores essent, canones Apostolici vulgo appellabantur. Canone LXXXI I edicitur: *Ne quis Episcopus, presbyter aut diaconus militia vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem sacerdotalem. Quæ enim Cesaris sunt Cesari, quæ Dei Deo*. Quo ipso ostenditur his qui cleri honorem non sperarent Christianis militiam non fuisse interdictam. Hoc amplius, etiam * ad clerum admitti vetabantur, qui post baptismum aut magistratus attingissent, aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratuum perpetua erat obligatio. ac sacro ministerio addicti * nulla alia cura ac labore quoti-

diano inde abstrahi debebant. qua de causa & sextus canon constituit ne Episcopus presbyter, aut diaconus seculares curas administraret, octuagesimus ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos canones sextus, * ne procuracionem rerum alienarum suscipiat, aut caularum patrocinium. sic eisdem * tutores constituit nefas iudicat Cyprianus. At pro nostra sententia expressum Ecclesie iudicium habemus in Concilio primo Arelateni, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii Canon III, sic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos à communione*: Id est qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. * Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedat exemplum militum sub Iuliano non medico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent: de quibus sic Ambrosius: *Iulianus Imperator, quamvis esset apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus eum dicebat; Producite aciem pro defensione rei publicae; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Christianos; tunc agnoscebant Imperatorem caeli*. Talis & multo ante fuerat Thebæa legio, quæ Diocletiano imperante à Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat, & deinde in omne ævum memorabile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra à nobis memorabitur. Hoc loco satis sit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: *Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dexteræ ipsæ pugnare adversus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumsisse. Pugnavimus semper pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hæc fuerunt hæcenus prælia periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi (ad Imperatorem sermo est) si hanc Deo nostro non exhibemus?* Basilus de antiquioribus Christianis sic loquitur: *τὰς εὐ πολέμου φόνος οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνους σὺν ἐλογίσαντο. ἐμοὶ δοκεῖν, συζητῆμεν δὲ ἅπτες τοῖς ἑστέρις σωφροσύνης καὶ ἁσπείας ἀμωυθμοῖς*. *Eas que in bello perpetrantur cedes maiores nostri pro cadibus non habuere, excusatos habentes eos qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

Annotata ad Caput II.

§. I.

Post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione] Seneca epistola cxxiv, quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi eum in illoratio perfecta est.

Sed ipsa recta ratio cavior nobis esse debeat quam illa sint à quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola lxxvi: *Id in quoque optimum est cui nascitur, quo confertur. in homine optimum quid est? Ratio. vide & epistolam cxxi, & cxxvii. Iuvenalis Satyra xv:*

melius nos

Zenonis præcepta movent; neque enim omnia, quadam

Pro vita facienda movent.

Illis

Illis iratus petit atque insensus inurget] Martialis :

Vitulusque mani fronte prurit ad pugnam.

Porphyrius tertio de non esu animalium : πρῶτον μὲν ἔχουσιν οἶδον εἶτε ἀοθενῆς ἐσιν εἶτε ἰσχυρον. καὶ τὰ μὲν φυλάττει· τοῖς δὲ χεῖρται ὡς πικροδάλις μὲν ὀδῶσιν ἄνυξι ἢ λίων καὶ ὀδῶσιν, ἰσχυρὸν δὲ ὄσπλη ἔ βῆς κέρουσι. novit quodque animalium que pars sui infirma sit, que valida. illi carcet : hoc vititur, ut dentibus pardalis, leo ἔσ τρυγχιβὺς ἔσ ἀδεντιβὺς : equus ungula, bos cornibus, Chryso- stomus de Statuis undecimo : τὰ ἀλογα πάλιν ἐν τῷ σώματι τὰ ὄσπλη ἔχει, οἷον ὁ βῆς τὰ κέρουα, τὰς ὀδῶνας ὁ σὺς ὁ ἄρριος, τὰς ὄνυχας ὁ λίων. ἰμοὶ δὲ σὺκ ἐν τῇ φύσει ἔσ σάματ' τὸ τὰ ὄσπλη κατέχευε ὁ θεός, ἀλλ' ἔξω ἔσ σάματ' τὸ, δεικνύς ὅτι ἡμερον ζῶον ὁ ἀνθρώπος, καὶ ὅτι σὺκ ἀεί μοι τ' ὄσπλων τῶτων καιρός, καὶ ἡδ' ἰσχυρὸς καὶ μὴ ἀπολύτῃ, ποδάκις ἢ μέσυχαιζομαι. ἢ ἔν ἑλευθέριον ὡ καὶ ἀπτελελυμῶν καὶ μὴ δινηκῶς ἀναγκάζομαι βασιλεῖν τὰ ὄσπλη, ἐποίησεν αὐτὰ κεχαρημένον τ' φύσεως εἶναυ τ' ἐμῆς. quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in contextu sequuntur. Hoc enim dicit : *Ratione quæ carent, arma in ipso habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus, hoc ipso ostendens manifestum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus. Nam solum saepe depono, resumo interdum. Ut igitur liberior soluciorque sim, neque semper cogar portare arma, fecit ea sejuncta esse à mea natura.*

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, quæ etiam pro armis sui sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus] Cassiodorus de anima : Et quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga (sicut alia animalia) corporis humani forma se prevalet vindicare, rebusus illi thorax, brachiaque concessa sunt : ut illatam injuriam manu defenderet, et obiectu corporis quasi quodam clypeo vindicaret.

Omnis honesta ratio esset expedienda salutis] Seneca : Tutela certissima §. III. ex proximo est, sibi quisque permissus est. Quintilianus vii, cap. II : Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra, quam adversarii pernicies. Bene ergo in Trachiniis Sophocles :

εἰ γὰρ ἐμθεαῶς ἡμῖναυ,
Ζεὺς τ' ἂν σμειγνῶ σὸν δίκη χειρὲ μῦρον.

nam si se ipse tutasset palam,

Veniam dedisset jure pugnantem Deus.

vide & Wisigottorum legem lib. vi, tit. i, c. 6.

Quod sensu, id est rationis usu, caret] Similem in modum Seneca de feris loquitur : Adeo etiam quæ extra intellectum atque assumptionem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit. vide totum locum de Beneficiis libro i, cap. III, & comparata quæ ad Præfationem ex Philone posuimus.

Jure gentium introducta esse bella] Scriptor vitarum illustrium in The- §. iv. mistocle : Professus est Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos suisque patrias ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris seposuisse.

Rhadamanti jus] Apud Apollodorum libro II : Νόμος Ραδάμανθη §. v. δὲ ἂν ἀμύνει τ' χερῶν ἀδικῶν ἀρξάντε ἀδῶων εἶνευ. Lex Rhadamanti: si quis se ulius sit de eo qui prior vim intulerit, impune id ferat.

Leves fuisse pœnas] Servius ad primum librum Æneidos : *Lucis, perfolvetis. Et hic sermo à pecunia descendit. antiquiorum enim pœna omnes pecuniarie fuerunt. Et ad librum secundum : Expendere, tractum est à pecunia. nam apud majores pecuniarias pœnas constat fuisse, cum adhuc rudi etate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde usurpatum est. Ad sextum. Pendere, tractum est à pecuniaria damnatione. memorat Plinius historiæ naturalis libro VII, cap. LVI : primum capitis iudicium in Areopago esse actum.*

Simili facinore perpetrato] aut potius, si quid simile perpetrasset. nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

Vt insons esses qui homicidam occidisset] Iosephus : *καθ' ἑμὴν μὲρ τοι σφραγῆς ἀνθρωπίνης ἀπέχεσθαι & κωλύεσθαι φόβος καὶ δράσαντίς τι τοῦτο καλᾶς ἐσθαι. Edico ut à cade humana pura habeantur manus. quod si quis cadens commisserit, pœnam ferat.*

§. VI.

Vt concubinatum, divorcium,] Spectat huc illud Hieronymi : *Alia sunt leges Cesaris, alia Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster precipit.*

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Iustini est ad Zenam : idemque sensus apud Origenem in excerptis illis quæ Philocalia dicuntur.

Buta septem populos] In hos odium lege permitti ait illustrissimus Abarbaniel ad Deut. xxii, 21.

Non precipi in eo gradu ac latitudine] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrysofomi locus de Virginitate cap. XLIV : *τὸ μὲρ ἃ παλαιὸν ἔπεσθαι ἡμῶν δρετῆς πρὸς κείθι μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμύνασθαι τὸ ἀθλιῶδες. καὶ ἀνὴλοιδόρεσθαι τῶ λοιδορημῶν, καὶ χρημεσῶν ἐπιμελίεσθαι ἐξέλι, & διορθεύεσθαι ἀμύνας. & ὀρθολομὸν ἐξορθεύεσθαι ἀνὴ ὀφθαλμῶν, καὶ μισῶσαι τὴ χλῆρον, καὶ ἔτε τρυφῶν, ἔτε ὀργίεσθαι, ἔτε γυναικῶν τῶ μὲν ἐκκόσῳ ἀγειν, τῶ δὲ ἀνῆκεσθαι γεννικώλυτο, & ἔ τῆτο μόνον ἀλλὰ & δύο καὶ τῶν ὀν ἀμῶ γυναικῶν ἔχειν ὁ νόμος ἐπέτρεπε, & πολλὰ καὶ ἐν τῆτοις & ἐν τοῖς ἀλλοῖς ἀπασι ἢ συγκαταβάσις ἦν * καὶ δὲ τῶν ἑξα πνεύματι πολλὰ σενωτέρεα γέρον ἢ ὀδὸς. Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuriam inferente, & convitiantii reddere convitium, & pecuniis studere licebat, sed & citra falsimoniam jurare, & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum. quæ nec delictis frui, nec irasci, nec uxorem aliam ejicere, recipere aliam, vetitum erat. Parum dixi. etiam duas eodem tempore uxores haberi lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temporium illorum indulgentia. At post Christi adventum multo arctior facta est via. Eodem libro cap. LXXXIII : *ἢ τὸ αὐτὸ τὸ δρετῆς ἀπατιέμεθα μέτρον ἡμῶν πὶ κακένοι. non eadem virtutis mensura à nobis & ab illis exigitur. Idem in oratione filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait in Evangelio esse ἐπίστασι καὶ παροδικῶν ἐλλογῶν, præceptorum & intentionem & adjunctionem.**

§. VII.

Vt tranquillam ac quietam vitam degimus cum omni pietate ac sanctitate] Seneca Epistola LXXIII, philosophiæ fideliter deditos falso ait contentores magistratuum ac regum existimari. E contrario, ait, nulli adversus illos graviores sunt : nec immerito. nullis enim plus prestant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Digna est quæ legatur epistola. ubi & hoc : *Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinet, alius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.*

Χρυσόστομος

Χριστιανὸν τὸ πῆλιν, id est magistratus Christianos] nisi hic interpretari malis, Christianum vitæ exitum.

Edeſſenorum] Est Edessa in Ofroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dionē tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia res est imperium quamvis ab impiis teneatur] Bene hoc exsequitur ad hunc locum epistolæ ad Romanos Chrysoſtomus.

Cum nunc quoque constitutus iudicium egre reprimatur improbitas] Ἐπεὶ τέτυκται ἀδικία καὶ νόμοι καὶ τιμωραὶ καὶ ἀποφοροὶ καὶ ἀσπίδων πτόπι. Propter hos sunt iudicia ἔσ' leges ἔσ' supplicia totaque pœnarum modi. Chrysoſtomus in sermone ad Patrem fidelem.

Paulus Apostolus intellectus Iudæorum in se insidius] Vitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum : Quorum contra furorem possumus non insolita nec à scripturis aliena impetrare præsidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submovit auxilio. Vitur & sæpe Augustinus, ut epistola I, quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV ad Publicolam, ubi hæc : Neque si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret. Idem epistola CLXIV : Paulus egit, ut sibi iuvio etiam armatorum daretur.

Non recusò mori] Sic & Act. xxviii, 18 : quia nulla in me erat mortis causa. Iustinus Apologetico II, καὶ ἀλλὰ ἢ τὸς σὺν ἀπολόγεως τοῖς διδάγμασι αὐτῷ βιβύνας, λαθόμενος δὲ μόνον Χριστιανός, καὶ ὑφ' ἡμῶν, ἀξιόμω. Et autem puniantur qui non convenienter præceptis illis vivunt ἔσ' nomine solo sunt Christiani, ἔσ' quidem à vobis, ἔσ' nos optamus.

Vaticinium Esaiæ] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani δ. viii.

Imperii interpretatur Chrysoſtomus oratione Christum esse Deum : καὶ ὅτι ἡ πατρία ἐπὶ μόνον ἔσ' ἀκίνητος καὶ ἀρραγής, ἀλλὰ ἔσ' πολλὰ περιουσίαι τῆς οἰκουμένης ἐρήνω, καὶ αἱ μὲν καὶ πόλεις πολυαρχίας καθυλίσθησονται, καὶ αἱ μοναρχίαι, μία δὲ πῆσ' βασιλεία ἐς πάντας δεήσει, καὶ τὸ πλεον αὐτῆς εὐερίων ἔσ' αὐ, ἢ καὶ ἰσχυροτέρων. τὸ μὲν παλαιὸν χειροδύχαι πάντες καὶ ῥήτορες ὅπλα ἐπέθετο καὶ ἐπὶ περιστάσεως ἐθήκασαν. Ἐ Χριστὸς δὲ πῆσ' ἀποθνήσκοντες πῆσ' ἀνεῖνα διελύθη καὶ ἐκ μέρους διωροσμένοι τῷ ἔσ' πολέμων ἀπέστη. Neque vero prædictum tantum est, stabilem fore, immotam, atque inconcussam hanc religionem, sed cum ea adventuram orbi pacem, destituras illas in singulis civitatibus plurimum potentias, regnaque ipsa, ἔσ' unum fore super omnes imperium, ac ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat. olim enim ἔσ' opifices ἔσ' oratores inducebant arma, consistebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste ἔσ' ad definitum hominum ordinem redacti sunt actus bellici. Habes sensum plane eundem apud Eusebium de præparatione lib. I, cap. 10.

Si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant] nam de Christianis Iustinus : ἡ πόλις μὲν πῆσ' ἐχθροῖς, non pugnamus in hostes. Plane ut de Effenis Philo in oratione omnem bonum esse liberum : βελῶν καὶ ἀκόντων ἢ ἐπιφιδίων ἢ κροάνης ἢ Ἰώρακος ἢ ἀσπίδος ἐδένα παρ' αὐτοῖ; ἀνὲρος θυμικέρων ἢ ὄσλοποιῶν, ἢ μηχανοποιῶν. Nullum inter eos reperias qui aut jacula aut sagittas aut gladium aut galeam aut loriam aut scutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas. Simile est quod Chrysoſtomus ait I ad Cor. xiii, 3 : Si esset inter homines qualis oportet dilectio, nullas fore parras capitales.

Quod Graeci vertunt παύλιον] Ut & Lucas in Stephani oratione :
ὁ ἀδικῶν τὸ πάλιον.

Dimitte illi etiam pallium] Id ita exponit Cyprianus de Patientia : *Ve tua ablata non repetas. Irenæus lib. IV, cap. XXVI: Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium : sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris, sed quasi liber procedas.* Etiam Libanius, qui Evangelia legerat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I adversus Pelagium : *Docet Evangelium ei qui nobiscum velit iudicio contendere, & per lites & jurgia auferre tunicam, etiam pallium esse concedendum.*

Vt & patientia & benignitas omnibus innotescat] Iustinus Apologetico II : ἅδι ἢ Ἐ ἀντιδικῶντες εἰνεῖ καὶ ὑπερλακῶς πᾶσι ἔ ἀοργήτες ἀ ἔφη ταῦτα ἐστὶ. *Quæ dixit, huc pertinent, ut adversus omnes simus patientes, officiosi, minime iracundi.*

Petenti abs te dato] Iustinus Apologetico eodem : εἰς ἢ τὸ κριναντῶν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν ὡς δέξαι πεισῶν, ταῦτα ἔφη παντὶ τῶ ἀιτῶντι διδῶτε &c. *De communicandis vero facultatibus nostris cum egentibus & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus hæc dixit : omni petenti date &c. Alibi : παντὶ δεομένῳ κριναντῶντες, communicantes nostra omni egenti.* Cyprianus Testimoniorum lib. III, I. *Nemini negandam elemosynam. item illis : omni poscenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne averfatus fueris.*

Vestra copia succurrat illorum inopia] Seneca de Beneficiis secundo : *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam.* Chrysofomus in locum ad Corinthios hic productum : ὁ θεὸς τὰ καὶ δωᾶμιν ἀπειθεῖ, καὶ καὶ ὁ ἔχει πρὸς, ἢ καὶ ὁ σὺ ἔχει. *Deus pro facultate poscit, quatenus habet quis, non quatenus non habet. Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, ἔπειτα μὲν τὸ ὑπερ δυνάμιν, σὺ ἀναγκάζει δὲ τὰς τοῦτοῦ ταῦτο. Laudat quidem quod facultates exsuperat. (nempe in Thessalonicensibus) sed hos (Achaos scilicet) non cogit idem facere.*

Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit] vide Chrysofomum dicto jam loco.

Potius ferendam esse alteram injuriam] Chrysofomus VII ad Romanos : τὸ το γὰρ ἢ λαμπρὰ νίκη, τὸ πλεον ἂν τῶ καὶ καὶ ἂν βύλι) καὶ τὸς ὅρας τὸ ποιητῆς ἐπιθυμίας αὐτὸ τῆ δουλειᾶ τῆς δικίας ὑπερῶνα μακροθυμίας. *Hæc egregia victoria plus illi largiri quam velit & fines improba in illo lubricitatis liberalitate propria patientiæ transcendere.*

Nil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est] Chrysofomus de Statuis prima : ὕβρις ὡς ἀπὸ γνώμης τὸ ὑβρίζοντων, ἀλλὰ δὸ τὸ ἀξίως τῶν παρῶν ἢ συνίσταται ἢ ἀπὸ τῶ. *Contumelia non ab inferentis animo sed ex iudicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit.*

Præbere os contumelias] Præbere os, eo sensu & apud Terentium est Adelphis.

Hebraum scilicet] Cui par profelytus. leges autem de non nocendo, etiam ad incolas illos incircumcisos de quibus actum cap. I. §. XVI porrigebantur. ita Thalmudici.

Non omnes aequaliter diligendos] Tertullianus adversus Marcionem

IV : *Secundus gradus bonitatis est in extraneos : in proximos primus. Hieronymus adversus Pelagium dialogo I : Præceptum est mihi ut diligam inimicos, & orem pro persecutoribus. Numquid justum est ut ita diligam, quasi proximos & consanguineos; ut inter amulum & necessarium nulla distinctio sit?*

Tam omnibus ignoscere crudelitas est quam nulli.] verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysoſtomus I ad Cor. III. 12, & sequentibus, de pœnis humanis agens : ἔδὲ ἀνθρώποι ὁμοίητε ταῦτα περὶ ἀπίστοι, ἀλλὰ φιλανθρωπίαι : non ex savitia sed ex bonitate talia faciunt homines. Augustinus : Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens : Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum : Removeantur patrocina quæ favorem & auxilium facinorosis impertendo maturari scelera fecerunt, Totilas apud Procopium Gotthicorum II : τὸ τε ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ ἀδικαλοῦν τῶν εἰς τὸς ἠμαρτωλοῦς πτωχῶν, οἰμοῖ, ἐν ἴσῳ ἐστὶ. Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari pono. vide quæ dicuntur lib. II, cap. XXI, §. II.

Ejusdem in contumaces iram.] vide hac de re Cyrillum libro V contra Julianum.

Christus est qui Judæos inobedientes supplicii affecit gravissimis.] Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XIX, 12, 14, 27. Chrysoſtomus ad Rom. XIV, narratis malis Hierosolymorum, ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς αὐτοῦς ταῦτα εἰργασαίτο, ἀκκοῦσι αὐτὸ τὸ τοῦ ἀπείρητος καὶ ἀπὸ παροφθαλμῶν καὶ σαφῶς καὶ ἀσπίδω. Christum esse qui hac fecerit, audi ipsum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte & exserie. Similia habet oratione secunda adversus Judæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt.] Chrysoſtomus I Cor. IV, 21, ἀνελθὼ, πηρώσω; ἵνα ᾄδὲ πνεῦμα παροφθαλμῶν καὶ πνεῦμα ἀνυπόκριτον : Interficiam, mulilabo? Est enim ut lenitatis ita & severitatis spiritus. vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. I, & alios quos citat Gratianus XXIII, quæst. VIII.

Ulciscentes.] Vulgata interpretatio in hoc loco habet defendentes. Sed ea vox sæpe à Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Tertullianus de Patientia : *Iam si levius defendaris, insanies : si uberius, oneraberis. Quid mihi cum ulsione, cujus modum regere non possum per impatientiam doloris?* Adversus Marcionem II : *Non enim injuria mutuo exercenda licentiam sapit, sed in totum cohibenda violentia prospicit, ut quia durissimo & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur à Deo expectare defensam, edicendam postea per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus : interim commissio injuria metu vicii repassinaretur : & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, qua & alias facilius timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam id ipsum pati, quod feceris aliis. De monogamia : *Alia diluvium iniquitates provocaverunt, semper defensione qualescumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia murrerunt.* Locum Pauli de quo hic sermo non male explicat Augustinus epistola CLIV : *Hinc autem dictum est non resistamus malo, ne nos vindicta deleat, quæ alieno malo animum pascat.* vide quæ infra lib. II, cap. XX, §. V, & §. X.*

Non sunt carnalia.] Chrysoſtomus hoc loco : ὅτι καὶ σαρκικὰ intelligit

ἔτι παλῶν, δόξαν, δυνάμειαν, δόγλωντιαν, δεινότηα, ἀειδομοίς, κλακείας, ἰποκράτους. Opes, gloriam, potentiam, eloquentiam, sollicitiam, praesentationes, assentationes, fallacia.

Innocentissime agere eas gentes quarum vicius est simplicissimus] Dicit idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud :

Γλακτοφάγων ἀσίωντε δικαιοσύνων ἀνθρώπων.

Lacomedonum inopumque hominum iustissima qua gens.

Iustinus de Scythis : Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt. Μοκ : Hec continentia, morum quoque illis iustitiam indidit nihil alienum concupiscentibus : quippe ibidem divitiarum cupido est ubi ἔσ ἡσος. Et de Scythis in eandem sententiam locus lectu dignus apud Gregoram libro II, Taxiles Alexandro : τί δέι πολέμων κῆ μωχρῆς ἡμίν, Αλιξανδρε, ποῦς ἀκλήκας, ἐι μήτε ὑδωρ ἀφαιρησόμεθι ἡμῶν ἀφίξας, μήτε ποφῶ ἀναγκάκας, ἰπῆρ ἂν μῶν ἀνάγκη ἀφμῶ κῆ νῶν ἔχουσι ἀνθρώποις; Quid inter nos, Alexander, bellis & praeliis opus, quando neque ut aquam, neque ut victum necessarium a nobis auferas huc venisti, pro quibus solis pugiare est hominum ratione intentium? Diogenis dictum huc pertinet, ἔ ἦδ ἔκ τῷ μωχοφάγων οἱ κλέπῃ κῆ οἱ πολέμοι. non enim ex his qui potentiam edunt, aut fures existunt, aut bellorum auctores. Porphyrius lib. II de non edendis animalibus : τῷ δὲ δόπιων κῆ ἴποπον ποῦς συνήκῃ δόσεθικαν σιωπελεῖ κῆ τῷ ἀπέκων. quicquid paratu facile est & levis sumus, ad pietatem perpetuam, & quidem omnium confert.

Aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur] Verissimam, sed parum meditatam hominibus sententiam multis egregiis veterum expressam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus philosophus apud Diogenem Laertium :

ἀνθρώποι μοχθῆτε πῆ χεῖρονα κῆ ἀφ κέρδῃ
ἀπάης οἱ νεκίων ἀρχετε κῆ πολέμων.

In mala sudatis miseri : sine sine cupido

Vos agit in rixas bellaque precipites.

Fabianus Papius in controversiis Senecæ patris: Ecce instructi exercitus, sepe civium cognatorumque confarsuri manus, constiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus confertur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quaesierit aliquis, qua causa hominem adversus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec, si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque divino genus. Qua tanta vos fert ira, cum una stirps idemque sanguis sitis: vel que furia in mutuum sanguinem egre? quod tantum malum humano generi vel forte vel fato invecum? an ut convivia poculis exstruantur, & tectis auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt, propter qua mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, nequid ventri negetur libidinique, orbis servitium expeditum est? quid tandem sic pestifera ista divitiæ expediuntur, si, ne in hoc quidem ut liberis relinquuntur? Philo ad Decalogum: χρημάτων ἔρος ἢ γυμνακός, ἢ δόξης, ἢ πινῃ ἀλλῆ τῷ ἰδονίω ἀπερζαζομένων, ἀσῶ γε μικρῶν κῆ τῶν τυχόντων αἰπῃ γίνῃ κακῶν; & ἀφ τῷ το συγχεῖαι μῶ ἀλοτιῶνται πῶ φυσικῶ ἰνικαν μεθαρμωζομένων ποῦς ἀνήκεσον ἔχθρα. χῶρα δέι μεζαλα κῆ πολυαῖθρωποι σῆσπον μωφλοῖς ἰρημῶνται. γῆ δέι ἔ τῶλαπῆα τῶ κῆ ῆσῆται τῶν κεκαμινεργημένων ἀῖ συμφορῶν.

φορῶν, ναυμαχίας & πλείαις ερωταίς; οἱ γὰρ ἰλλυίων & βαρβαρόρων πρὸς τὴν ἰαλίαν & πρὸς ἀκλήλους στραγωδιθῆντες πόλεμοι πάντες δὲ αὐτῶν πηγῆς ἰρρύησιν ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ὑδονῆς. Pecuniarum amor, aut femina, aut gloria, aut alienigenis demum rei quæ voluptatem pariat, an parvorum duntaxat? & vulgare malorum causa est? Ob hoc alienantur à cognatis cognati naturali benevolentia in odium insanabile mutata. regiones autem magna & fecunda populorum civilibus vastantur dissidiis. tum vero & terra & mare implentur calamitatibus nove semper repertis per pedestres navalesque acies. Nam bella illa Græcorum barbarorumque aut inter se aut horum in illos, etiam tragediis decantata, ab uno fluxere fonte cupiditatis, sive illa divitiarum, sive gloriæ, sive voluptatum fuit. Plinius hist. nat. lib. II, cap. III, Placatiore tamen ea (Terra) ob hoc utimur, quod omnes hi opulentiæ exitus ad scelera, cades & bella tendunt, quamque sanguine nostro irrigamus, insepultis ossibus tegimus. Hieronymus adversus Iovinianum II, Diogenes tyrannos & subversores urbium bellaque vel hostilia vel civilia, non pro simplici victu oleorum pomorumque, sed pro carnis & epularum deliciis asservit excitari. Chrysostomus I Cor. XIII, 3, ἐὶ γὰρ πάντες ἡγάπων & ἡγαπῶντες εἰδὲν ἂν ἠδίκησεν εἰδὲς, ἀλλὰ & φόβοι & μίχαι & πόλεμοι & τῶσεις & ἀρπαγαὶ & πλεονεξίαι & πίνεις ἂν καταποδοῖν ἐργαῖνοι τὰ πονηρὰ. Nam si mutuo se diligenter homines, nemo alterum afficeret injuria, procul essent cades & pugna & bella & seditiones & rapinæ & defraudationes & quicquid est malorum. Idem ad patrem fidelem de opulentis loquens: ἂν δὲ κείνους τῶσεις καὶ πόλεμοι & μίχαι καὶ πόλεων καὶ καταποδοῖ καὶ ἀνδροποδοῖμοι & δολοίαι & ἀρχιμακωσίαι & φόβοι καὶ τὰ μολοῖα ἐν τῷ θανάτῳ κακὰ; Nonne per hos adveniunt seditiones, & bella, & pugna, & urbium excidia, & plagia, & servitutes, & captivitates, & cades, & innumera vitia mala? Claudianus:

Hæc si nota forent, fruemur simplice cultu,
Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Agathias historiarum primo: ἐς δὲ πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχὰ ἀντιτίθενται καθολικαῖν ἀδικίαι, πόλεμων & παραχρῶν ἀπαντα ἐμφυρῶσιν. Hominum animi sponte ad nimias cupiditates injustitiamque delapsi, implent omnia bellis ac tumultibus. Concludam multa bene dicta uno Polybii: ἀνθρώποι & βίαι, φιλοσοφία ἀνολοδικὰ. Animus necessarii caventis alio ad sapiendum magistro non eget.

Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat] idem Tertullianus de §. IX. anima: Quis non præferat sæculi iustitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, quæ pro homine servienti religiosa est? Et ad proconfulum Scapulam: Non te terremus, qui nec timeamus. Sed velim ut omnes salvos facere possimus, monendo non θεομαχεῖν. Potes & officio jurisdictionis tue fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii veterarum artium professores] Tertullianus de idololatria: ad ecclesiam non admittuntur qui artes exercent, quas Dei disciplina non recipit, Augustinus de fide & operibus: Meretrices & histriones & quilibet alii publice turpitudinis professores nisi solutis aut diruptis talibus vinculis ad Christi san-

cramenta non permittuntur accedere. de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemptoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum.

Perstantes in patriis institutis] Verba Iosephi XI historiæ antiquæ.

Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vixæ sublimioris] Concilium Carthaginense IV : *Episcopus nec provocatus de rebus transitorii litiget.* Adde Ambrosium lib. II Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, epist. LVIII.

In constitutionibus] videtur scriptus is liber finiente sæculo secundo.

M. Aurelio Imperatori] vide & Xiphilinum de hac historia.

Tres Pauli comites] Adde militem quendam à Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

Siliani Senatus consulti] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quæ servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

Nimia lenitatis nomine] Zonaras : *τοῖς μέγιστα κακάρμοις οὐκ ἀπονομιᾶς φιλαλήθειας ἀφ' ἑαυτῶν ἔλεγον ὅτι τὸ νοσεῖν μέλλει δόξα πλείονη καὶ σεσηπὸς ἢ αὐτὴ καὶ τοῖς ὑγιάνουσιν λυμαίνεσθαι, ὃ μὲντοι τὸ ὑγιείας ἢ δὴ τυχεῖν ἢ καὶ ὑκαζέσθαι.* *Clementem se ostendebat is qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscondendum membrum agrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum jam sit aut sanescat.* vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

Sæpe Episcopus] Augustinus : *Officium Sacerdotis est intervenire pro reis.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Vt qui ad Ecclesiam confugissent] vide Chrysostrum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigothorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

Vt circa Pascha] L. Nemo, C. de Episc. audientia.

Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Cassiodorum XI, 40. & c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

Quicumque vocati] Simeon Magister in ejus canonis epitome : *οἱ βιαζόμενοι καὶ δόξαντες ἀπιστώσασιν, εἴπω καὶ ἑαυτοὶ τὸ ἀσεβείας καὶ ἀνομιᾶς ὁμοίωμα δεκαεὶν ἀφ' ἑαυτῶν ἔσονται.* *Qui vi adhibita visi sunt restitisse, sed ab impietate victi sunt & militiam resumpsere, decem per annos abstineantur.* Eundem hujus canonis sensum expriment Balsamo & Zonaras & Rufinus libro X, cap. VI.

De idololatria] quod principale crimen, *summus sæculi reatus* dicitur Tertulliano de Idololatria : *Gravissimum & extremum delictum* Cypriano epist. XII.

Nisi Diis sacrificare vellent] Sulpitiu Severus : *Sane tum Licinius, quia adversum Constantinum de imperio certavit, milites suos litare præceperat : abnuentes militia reiciebat.* ob hanc causam Valentinianus, qui Imperator postea factus est, sub Iuliano abjecit cingulum. Non dissimile est quod Victor Vticensis narrat, multos sub Hunericho rege militiam temporalem abjecisse, quia cum Arianisino erat connexa.

Vt tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant] Leo epistola XC ad Rusticum : *Illicitorum veniam postulantem, oportet etiam*

etiam multis licitis abstinere. In epistola Episcoporum ad Ludovicum regem legimus: *Quilibet tanto à se licita debet abscindere, quanto se meminit & illicita perpetrasse, in Capitulis Calvi: Tanto quisque majora querat bonorum operum lucra, quanto graviora sibi intulit damna, per culpam.*

Ad Clerum admitti verabantur] Eusebius demonstrationum lib. I, duplicem describit Christianorum vitam, aliam cōτελή, aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia τῶν κτ̄ τὸ δῖκατον ἐπαλοσομῆναις τὸ πρᾶξιᾳ ἐπιτελεῖσθαι, iis qui juste militant agenda indicare.

Nulla alia cura ac labore] vide canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel monachi.

Ne procuratorem rerum alienarum suscipiat] vide epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas judicat Cyprianus] in epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde l. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

Id enim pacis nomine intelligi volebant] Tertullianus idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabit? idem de Fuga persecutionum: Nostra paci quod est bellum quam persecutio? Cyprianus epistola x: Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia domini prior sumserit. Epistola xxxi: Ecclesia pacem susclinendam, id est expectandam, de Lapsis: disciplinam pax longa corrumperat. Sulpitius Severus: Antonino Pio imperante pax Ecclesis fuit. mox: Interjectis deinde annis xxxviii, pax Christianis fuit. & in Constantini ætate: Exinde tranquillis rebus pace perfuimur. Et initio historiarum: Vexationesque populi Christiani, & mox pacis tempora.*

C A P V T I I I.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

I. Belli divisio in publicum & privatum.

I I. Non omne bellum privatum post judicia constituta illicitum esse jure naturali, defenditur; additur exemplum.

I I I. Ac ne jure quidem Evangelico, cum solutione objectionum.

I V. Belli publici divisio in solenne & minus solenne.

V. An bellum sit publicum quod geritur auctoritate magistratus summam potestatem non habentis, & quando.

V I. In quibus rebus consistat potestas civilis.

V I I. Quia potestas sit summa.

V I I I. Refellitur sententia que statuit summam potestatem semper esse penes populum: & solvuntur argumenta.

I X. Refellitur sententia que statuit semper mutuum subjectionem regis & populi.

X. Ad veram sententiam recte intelligendam adhibentur cautiones: prima est de distinguenda vocum similitudine in re dispari:

X I. Secunda de distinguendo jure & modo habendi jus.

X I I. Ostenditur quadam imperia summa haberi plene, id est alienabiliter:

X I I I. Quadam non plene:

X I V. Quadam non summa plene, id est alienabiliter haberi.

X V. Adstruitur dicta distinctio ex discrimine dandi tutoris in regnis.

X V I. Summam potestatem non tolli promissione etiam ejus, quæ nec naturalis nec divini sit juri.

X V I I. Summum imperium dividi interdum per partes subjectivas aut potentiales.

X V I I I. Male tamen hoc colligi ex eo quod reges alia quadam sua nisi a cætu aliquo probentur rata esse nolunt.

X I X. Alia quoque exempla quadam male huc trahi.

X X. Vera exempla.

X X I. Summam potestatem habere posse qui inæquali

inaequali federe teneatur : cum solutione | **XXIII.** *Et qui fevli lege teneatur.*
objectionum : | **XXIV.** *Distinctio juris & exercitii cum*
XXII. *Et qui tributum pendit :* | *exemplis.*

Syl. verbo
Bellum 1.
n. 1.

Belli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet; privatum, quod aliter; mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attingit, satis apparere arbitror ex iis, quæ supra diximus, cum offensum est ut quis injuriam etiam vi à se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem post constituta judicia publica non licere: quamquam enim judicia publica non à natura, sed à factò sunt humano, cum tamen multo sit honestius & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil intersit rem cognosci quam homines singulos nimium sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dicitur æquitas & ratio naturalis. Paulus I C. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi.* Hinc est inquit * Rex Theodoricus, quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu. quid enim à bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur? Et vim vocant leges, quoties quis id quod deberi sibi putat, non per judicem repositit.

l. Non est
de R. i.
Cass. l. 1 v.
Var. epist. 4.

l. Extr. D.
quod metus.

II. Certè quin restricta multum sit ea quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quocunque habeat, nimirum ubi cessat judicium: nam lex vocans sine judicio suum consequi, intelligi commode debet ubi copia est judicii. Cessat autem judicium momentanee, aut continue. * Momentanee cessat, ubi expectari judex non potest sine certo periculo aut damno. Continue vero, aut jure, aut factò. Jure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: factò, si subditi judicem non audiant, aut judex aperte cognitionem rejecerit. Quod diximus etiam post judicia constituta, naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi potest, ubi sic per Moysen Deus loquitur Exod. xxii. 2. *Si in effusione deprehensus fur, ita percussatur ut moriatur, ne reus cadis esto percussor, nisi jam dies illuxerit, tunc enim reus cadis erit.* Omnino enim videtur hæc lex tam accurate distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id sequutas videmus. Notum est illud xxi tabularum haud dubie * ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure casus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressorem armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse quod naturali juri adversetur.

Melm. disp.
l. c. 5. du-
bellum vero.

III. De jure divino voluntario perfectiore, Evangelico scilicet,
 plus

plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram quam nobis ipsis, poterit à nobis patientiam eo usque exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque obstringere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententia adferri duo loca, quæ supra adduximus, ad quæstionem generalem: *ἰγὼ ἢ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆτε τῷ πονηρῷ.* Ego autem dico vobis; Ne resistite injuriam facienti, Matth. v. 39. & Rom. XII, 19. *μηῖαυτὸς ἐκδικῆσθαις ἀγαπῆθι.* ubi Latina versio habet, non vos defendentes, *chavissimo*. Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Responde gladium tuum in vaginam; nam quicumque acceperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum qui pro inimicis sit mortuus, Rom. v. 8, 10. Neque defunt inter Christianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint vitatam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius dixit: *Et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, Satis, dicit, quasi licuerit usque ad Evangelium, ut sit in lege equitatis eruditio, in Evangelio veritatis.* Idem alibi: *Christianus etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referre non potest; ne dum salutem defendit, peccatam contaminet.* Augustinus vero; *Legem quidem non reprehendo quæ tales (latrones & alios inavosores violentos) permittit interfici, sed quomodo istos qui interficiunt, defendam, non invenio.* Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, accepta legitima potestate.* Atque idem sensisse Basilium ex secunda ipsius ad Amphiloichium epistola * satis apparet. Sed opposita sententia sicut receptor est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia non sit in obligatione: jubemur enim in Evangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis; imo ubi par malum imminet, non vetamur * nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Insuper forte alicui, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus; quare vitam meam mihi potius deferendam, quam inavosor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum qui impetitur opus habere tempore ad poenitentiam, aut probabiliter ita existimare; & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad poenitentiam spatium superesse. Deinde morali judicio non videri astimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere. Ceite Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus Christo vidente & sciente videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos è patria urbem iter versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Iosepho discimus. qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXI, 36, statim Apostoli responderint in suo comitatu duos esse gladios, erant autem in eo

comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, comitate 35, est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant. Recte autem à Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret.* Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti*, non magis universale est, quam quod sequitur, *Date omni perenti*; quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu aqutatis adstringitur, cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcisè nos obligare, cum ea impetitur injuria, quæ aut alapa sit, aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini*: In verbis ad Romanos, *μηδὲ αὐτῶς ἀνδίκωντες*, omnino ἀνδίκωντες non tuendi, sed ulciscendi habet significationem. ut & I Luidith II, & II, 1. Lucæ XVIII, 7. 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Pet. II, 14 Rom. XIII, 4. I Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit: præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo*: hæc autem est ultionis, non defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, *ἐμοὶ ἀδικησῆς, ἐγὼ ἀνταποδώσω*, ubi in Hebræo est *עָנִי יְיָ*, quo ultionem significari tum vocis proprietates indicat, tum ipsa loci sententia, quæ defensionem intelligi non patitur. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis causa: neque enim se opus habebat defendere: iam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleatur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi, non perdidisti quemquam*, Ioan. XVII, 8. 9. neque Christum, nam defendi volebat. Ideo apud Ioannem hanc causam interdictioni subicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater?* com. II, & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo impleantur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri?* Ulciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur. adde quod arma fumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat, peculiaris est quæstio, infra à nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint gladio peribunt*, aut proverbium est, ex vulgi usu desumptum, quo significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripimus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XIII, 10: *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum.* quicum convenit Tertulliani illud: *Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientia licet, ut Deum habeas debitorem?* Simulque his Christi verbis vati-

vaticinium videtur inesse de pœnis, quas à sanguinariis Iudæis erat exacturus gladius Romanorum. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis virtuosus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id faceret, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in æternum duraturam promisit, Esaiæ LIII, 10. Alioqui esse hoc factum quasi singulare, & cui vix quicquam reperitur simile, ostendit Paulus, Rom. v, 7. Et Christus nos animam nostram periculis objicere jubet, non pro quibusvis, sed pro ejusdem disciplinæ consortibus, 1 Ioan. III, 16. Quæ vero ex Christianis scriptoribus allatæ sunt sententiæ, partim videntur consilium magis, & sublimis propositi commendationem, quam restrictum præceptum continere; partim privatæ sunt ipsorum, non communes totius Ecclesiæ. Nam in canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, communionem is demum privatur qui in rixa primo ictu adversarium occiderit, *Ἀφ' οὗ τὴν ἀρχήν αὐτῶν*, * ob inimicum *ca-*
lorem. Et hanc sententiam ipse etiam Augustinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur, *Quest. LXXXIV* in Exodum.

Can. xlv.
 c. si vero. de
 sent. excom.
 Or c. signifi-
 casseti. de ho-
 micidio.

IV. Publicum bellum aliud est solenne ex jure gentium, aliud minus solenne. Solenne quod hic voco, plerumque justum dici solet eo sensu quo justum testamentum codicillis, justæ nuptiæ servili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & servo secum mulierem * habere in contubernio; sed quod testamentum & nuptiæ solennes peculiare quosdam ex jure civili effectus habeant. quod notari utile est; multi enim voce justum male intellecta damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa justum appellatio non convenit. Ut bellum solenne sit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo qui summam potestatem habeat in civitate: Deinde, ut ritus quidam adsint, de quibus agemus suo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum sine altero non sufficit. Bellum autem publicum minus solenne, potest & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si citra leges *L. 3. D. ad l.*
lul. majest.
 civiles res spectetur, videtur omnis magistratus sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit, nisi auctore eo qui summam in civitate potestatem habeat. Exstat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur qui injussu principis bellum gesserit delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata à L. Cornelio Sylla. In Justiniano Codice exstat constitutio Valentiniani, & Valentis, *Nulli proferus nobis insiis atque inconsultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* *Moln. disp.*
100. S. idem
Vist.
 Huc pertinet * illud Augustini: *Ordo naturalis mortalium pati accom-*
modatus

Bart. in l.
ex hoc jure.
D de i. qd.
& jur.
Bart. de Re-
pres. 3. prin-
cipalis ad se-
cundam n.
6. Mart.
Laud. de
bello, qu. 2.
Livius lib.
xxxix.

modatus hoc possit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit. Sicut autem omnia dicta quantumvis universalia æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui jurisdictioni præest liceat per apparitores suos vi cogere paucos impaerentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non est, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum si ita præfens sit periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civitate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porriget. Hoc jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, cæde in eos facta, Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas injurias quas rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis repudiatur.

† Ayala de
jure belli l.
1. c. 2. n. 7.
Sil. verbo
bellum. n. 2.
ibi, sufficit
etiam.
† Innoc. c.
olim de rest.
spol. n. 8. &
c. sicut de
jur. jur. n. 5.
Panor. ibid.
Bart. ad l.
hostes. D. de
captivis.
† Livius. d.
loco.
† Vist. n. 29.
Cajet. sec.
sec. qu. 40.
art. 1. Sitv.
verbo bel-
lum. p. 1.
n. 2.
Lorca disp.
50. n. 12.

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magistratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum dissentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt †. Sunt qui negant †. Sane si publicum non aliud dicimus quam quod sit jure magistratus, dubium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti specie magistratibus se opponunt, in pœnas incidant contumacium adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiore significato pro eo quod solemne est, ut sæpe sumi extra controversiam est; non sunt bella ista publica, quia ad istius juris plenitudinem, tum judicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione soleant * res auferri obfistentibus, ac militibus etiam concedi †. Nam id belli solennis non ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit. † Sed & illud accidere potest, ut in imperio late patente * inferiores potestates belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si sit, jam sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis. nam quod faciendi quis alii jus dar, ejus ipse auctor censetur. Illud magis controversum, an ubi tale mandatum non est, sufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc sufficit videre, quid hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consularur, placiturum sit: sed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri, si ea de re lex ferenda sit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari cesset inspecta particulariter ratio quæ voluntatem summi imperantis movet, non tamen cessat ratio sumta universaliter quæ periculis occurri vult. quod fieri non potest si ejus rei ad se magistratus quisque judicium trahat. Non ergo injuria à legatis suis accusatus fuit Cn. Manlius, quod Pop. Rom. in jussu bellum Gallogræcis intulisset: nam quamquam in Antiochi exercitu Gallorum lectiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallogræcos exsequenda esset, non in Cn. Manlii, sed in Pop. Rom. arbitrio esse debuit. C. Cæsarem quod bellum Germanis intulisset, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus respiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germa-
ni Gal-

Liv. l. 48.

ni Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modo justa fuit populi Romani causa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos Gallia mandata sibi provincia pepulisse, nec Germanos, præsertim cum nullum inde periculum immineret, intra suos fines, bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditioem postulandi, sed populo Romano punire Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginenses Romanis responderunt, *Ego non privato publico consilio Saguntum oppugnatum sit querendum censo; sed utrum jure an injuria: nostra enim hæc questio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio; vobiscum una disputatio est, licueritne per fœdus fieri.* Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio, in Antonium arma ceperant. Atqui etiam si constaret meritum hostilia Antonium, Senatus populi que Romani iudicium expectari debuit, an è republica esset diffimulare factum, an ulcisci; ad pacis venire condiciones, an ad arma procurrare. Nam jure suo quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste iudicato Antonio permittenda Senatui, & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se si Senatus juberet. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare, quæ à quamvis præclaræ famæ auctoris dicuntur, sæpe enim temporis, sæpe affectibus serviunt, & aptant τὸ πικρὸν ἐπιθυμῶν. quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur iudicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciosè errari solet. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæstionis illius quæ est de bello solenni intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit summa illa potestas, quique eam habeant intelligere: eoque magis quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

VI. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet à Thucydide tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat ἀνθρώπων, ἀνθρώπων, ἀνθρώπων πᾶσι suis utentem legibus, judiciis, * magistratibus. Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace; fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius iudiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum creandorum, * jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace. Alibi addit quartum, judicia: Rursum, alibi adjicit curationem sacrorum & convocationem comitiorum. At si quis recte

Livius
l. xxxi

App. ci. iv.

Liv. iv.
Pol. c. 4.Liv. iv.
Lib. vii.
Lib. ii.

partiri velit, facile quæ huc spectant reperiet omnia; ita ut nihil aut desit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per se, partim per alios regit. Per se autem versatur, aut circa universalia, aut circa singularia. Circa universalia versatur condendo leges easque tollendo, tam circa sacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Aristoteli *δημοκρατικὴ* architectalis. Singularia circa quæ versatur, sunt aut directe publica, aut privata quidem, sed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica sunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; aut res, ut vestigalia, & si quæ his sunt similia: in quibus comprehenditur & dominium eminens, quod civitas habet in cives, & res civium ad usum publicum. Ars circa hæc Aristoteli nomine generis *πολιτικὴ*, id est civilis, & *βουλευτικὴ*, consultatrix. Privata sunt res controversæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis interest. Ars circa hæc eidem Aristoteli *δικαστικὴ*, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur, aut per magistratus, aut per alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit potestas civilis.

VII. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi. Alterius cum dico, ipsum excludo, qui summa potestate utitur; cui voluntatem mutare licet, * ut & successorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet potestatem, non aliam. Hæc ergo summa potestas, quod subjectum habeat videamus. Subjectum aliud est commune, aliud proprium; ut visus subjectum commune est corpus, proprium oculus. ita summæ potestatis subjectum commune est civitas, quam perfectum cœtum esse supra diximus. Excludimus ergo populos, qui in alterius populi ditionem concesserunt, quales erant provinciæ Romanorum: hi enim populi non per se civitas sunt, ut nunc quidem eam vocem sumimus, sed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo servi membra sunt familiæ. Rursum accidit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum cœtum constituunt: neque enim ut in naturali corpore non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem persona diversa ratione considerata caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cujus rei certum indicium esse potest, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum seorsim revertitur. Sic etiam accidere potest, ut plures civitates arctissimo inter se fœdere colligentur, & faciant *πόλημα* quoddam ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen singulæ desinant statum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Aristotele etiam notatum est non uno loco. Subjectum ergo commune summæ potestatis esto civitas, ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium est persona una pluresve, pro cuiusque gentis legibus ac moribus. *ἡ πρώτη δὲ* apud Galenum libro sexto de placitis Hippocratis & Platonis.

VIII. Atque hoc loco primum rejicienda est eorum opinio, qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi,
ita

Vult. de jure
belli n. 7.

Lib. II.
Pol. c. 20.
l. III. c. 9.

ita ut ci reges quoties imperio suo male utuntur, & coercere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiamnum possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet. quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuiquam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat, nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus, quid in dubio præsumendum sit: * sed quid jure fieri possit. Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur, aut sequi possint. nam qualemcumque formam gubernationis animo fixeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc tum illis sunt habenda, * aut illa cum his mittenda sunt,* ait Comædia. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi placet; ita & populus eligere potest qualem vult gubernationis formam: neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, * sed ex voluntate jus metiendum est. Neque vero non multæ extare possunt causæ cur populus jus totum imperandi à se abdicet, aliique tradat, puta quia in periculum vitæ adductus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti * populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deorum, divina humanaque omnia, in vestram P. C. ditionem dedimus:* & quidam populi cum * Romanorum ditioni subjicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narrat Appianus: quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se possit? Apud Virgilium legimus:

Nec cum se sub leges pacis iniquæ

Tradideris regno.

Accidere etiam potest, ut paterfamilias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat, sub imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. de servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut celono insungit & servus hætenus paret.* Adde quod sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio, ut regi quam regere norint rectius; quod de se sensisse Cappadoces videntur, qui oblatæ à Romanis libertati vitam sub rege prætulere, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus vita Apollonii, stultum esse ait Thraces, Mysos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant. Neque vero non aliquos movere potuerunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima * sub imperio plane regio fatis feliciter vixerunt. * Urbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua mutatam voluisse. Est & interdum is civitatis status * ut videatur nisi sub li-

Ex. XXI. 6.
Instit. de jure pers. 5.
Servitutem.
Gell. lib. 2.
c. 7.

Strabo XII.
Justin. lib.
XXXVIII.

Lib. VI.

Liv. l. XI.

bero unius imperio salvus esse non posse; quod de Romana, qualis erat Cæsaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. His ergo similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut se homines subiiciant imperio alterius ac potestati, quod & Cicero notat Officiorum secundo. Iam verò bello iusto, ut ante diximus, sic ut acquiri potest dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censeri debent: nam idem jus eademque ratio est procerum qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arceantur? Iam vero & *populi quidam alios sub se populos habent, non minus addictos sibi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Collatinus in sua potestate?* & Campani cum se Romanis dedidissent, facti dicuntur alienæ potestatis: Acarnania ut & Amphilochia dicuntur fuisse juris Ætolorum; Peræa & Caunus dirionis Rhodiorum; Pydna à Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Spartanis fuerant oppida, postquam eorum ditioni exempta sunt, Eleuthero-laconum nomen acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sinopensium apud Xenophontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensibus apud Strabonem, & insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniæ Capuensis, Caudium coloniæ Beneventanæ adjudicata cum territoriis suis apud Frontinum legimus. Otho provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum iudicio ac voluntati qui reguntur. At vero esse reges qui populi etiam universim sumti arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana historia testatur. Si dixeris, inquit Deus populum Israeliticum alloquens, *Sciatum supra me regem:* & ad Samuelem: *Indica eis jus regis qui regnatus est super eos.* Hinc rex unctus dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israel: Solomo rex super totum Israel. Sic David Deo gratias agit quod populum suum ipsi subjecerit. Et Christus, *Reges, inquit, gentium dominantur eis.* Notum illud

*Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis.*

Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum populus est quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigatur, gratiosi in ea timentur viri: interdum singuli quibus potestas populi est in populum data est.* Tales sunt quos Plutarchus ait, ἐξ ἑστέων νόμος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ νόμων ἀρχαί, imperium habere non ex legibus modo, sed et in leges. & apud Herodotum Oranes singulare imperium sic describit: ἀλλόθους ποιεῖν τι βούλεῖ, ita ut alii rationem non reddat. Dionis quoque Prusænsis regnum definitur: ἐπιτέλειν ἀντιπύθωνος ὄρεα, ita imperare ut alii ratio non reddatur: Pausanias Messenicis opponit βασιλείαν δεῦρα ὑποβήδεια, regnum potestati tali que rationem actuum reddere debeat. Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo

jure,

Liv. lib. 1.
Liv. l. 11.
Lib. xxv.
Lib. xxxv.
Strab. xlv.
Diod. l. xv.
Paus. Lac.

Exp. Cypri
lib. v.

Lib. iv.

Lib. v.

Hist. 1.
Deu. xvii.
14.

1 Sam.
viii. 4.
1 Sam. ix.
16, x, 1.
xv. 1.

11 Sa. v. 2.
1 R. iv. 1.
Pfc. xlv. 2.

Luc. xxii.
25
Epsl. xlv.

Flamin.

111 Pol.
xlv.

jure , quod alibi habet ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere regium usurpare ceperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosphi: *Nemo nisi solus Deus iudex principis esse potest.* Dion. l. LIII. de tali principe: *ἀντιτελής ὄντως & αυτοκρατωρ, & ἐκωλύει, καὶ τῶν νόμων, πάντα τε οἷα βέλοισι ποιῆναι, & πᾶν ὅσα ἀν μὴ βέλοισι μὴ πρῶτην.* Liber est, sui que ac legum potens, ut *Et quod vult, faciat, Et quod non vult, non faciat.* Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum * Inachidarum Argis: nam in Argiva Tragoedia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum:

Σὺ τοι πόλις, σὺ ἢ τὸ δῆμιον.
 Πρύτανις ἀκροῦσθαι ἂν,
 Κρατύνεις βαμῶν ἰσίων χθονός.
 Μονοψήφοισι νόμοισι σέθεν.
 Tu res populi, tuque urbs tota es,
 Non iudicis subditus ullis,
 Regni solio sultus: ut ara,
 Vnoque regens cuncta arbitrio.

Longe aliter quam de Atheniensium republica rex ipse Theseus apud Euripidem loquitur,

---ὃ γὰρ ἄρχος ἔστι
 Ἐνὸς ἀνδρὸς ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις.
 Δῆμος δ' ἂν ἀνάσσει ἀλαδοχῆισιν ἐν μέσῃ
 Ἐλευσίσιασιν.

---hac juris sui
 Parere domino civitas uni negat:
 Rex ipse populus annuas mandat vices
 Honoris huic, illive.

Nam Theseus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum custodem agebat, * cætera par civibus. Hinc factum ut reges qui populo subsunt, non nisi improprie reges appellari dicantur: Sic post Lycurgum, magisque post Ephoros constitutos, reges Lacedæmoniorum, reges nomine, non re fuisse dicuntur Polybio, Plutarcho, * Cornelio Nepoti. Quod exemplum secuti & alii in Græcia. Pausanias Corinthiacis: *Ἀργεῖοι ἢ ἀπὲρ ἰσχυροῦσιν καὶ τὸ αὐτονομον ἀρχαπῶντες ἐν παλαιούτατι, τὰ ἰσχυρίας τῶν βασιλείων εἰς ἐλάττωσιν ἀποσῆμασιν, ὡς μὲν ἐν τῶν Κείσθου καὶ τῶν Δοσθόνου ἢ τὰ ὄνομα λειψῶσιν ἢ βασιλείας μόνον.* Argivi jam olim aequalitatis & libertatis amantes regiam potestatem in minimum redegerunt, ita ut Cisti filii ac posteris præter nomen regni nihil relinquerent. Talia regna negat Aristoteles constituere propriam speciem gubernationis, quia scilicet parrem tantum faciunt in republica optimatum aut populi. Quin & in populis qui perpetuo regibus non subsunt exempla videmus * quasi temporarii regni, quod populo non subsit. Talis erat potestas Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum primis temporibus, cum ad populum provocatio non esset: unde Dictatoris edictum pro numine observatum ait Livius: neque usquam ullum nisi in cura parenti auxilium: Dictatura obsef- sam vim regis potestatis Cicero. Quæ pro contraria sententia adfe-

Inst. de jur. nat. s. sed & quod. Xiph. vita M. Ant. l. 4.

Lib. IV. Vita Cleom. Vit. Agefil.

Quæst. Gr. III Pol. 12. Liv. lib. IV. Plutarch. in Marcel. Hæc. l. 7.

runtur argumenta , ea solvere difficile non est. Nam primum quod asseverant eum à quo aliquis constituitur esse superiorem constituto, verum duntaxat est in ea constitutione , cuius effectus perpetuo pendet à voluntate constituentis ; non etiam in ea quæ ab initio est voluntatis , postea vero effectum habet necessitatis : quomodo mulier virum sibi constituit cui parere semper necesse habet. * Valentinianus Imperator militibus qui se Imperatorem fecerant , postulanti- bus quod ipsi non probabatur , respondit : *Vi me ad imperandum vobis eligeretis , in vestra situm erat potestate , ô milites : at postquam me elegistis , quod petitis , in meo est arbitrio , non vestro. Vobis tanquam subditis competit parere , mihi qua facienda sunt , cogitare.* Sed nec verum est quod assumitur , omnes reges à populo constitui : quod exemplis patris familias advenas sub obediendi lege acceptantis , & gentium bello devictarum , quæ supra attulimus , satis intelligi potest. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum , regimen omne eorum qui reguntur , non qui regunt , causa esse paratam : unde sequi existimant ex finis nobilitate , eos qui reguntur , superiores esse eo , qui regit. Sed nec illud universaliter verum est , omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum ; nam quædam regimina per se sunt regentis causa , ut dominicum : nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia : sicut medici lucrum ad ipsam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutæ utilitatis causa , ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem , ut quæ victoria parta sunt , & non ideo tyrannica dicenda sunt , cum tyrannis , ut quidem ea vox nunc intelligitur , injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit , quam ejus qui regitur , ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur : & verum esse quod Cicero post Herodotum , Herodotus post Hesiodum dixit , fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est , quod illi inferunt , populos rege esse superiores : nam & tutela pupilli causa reperta est , & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis , tutorem , si male rem pupillarem administret , amoveri posse ; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit , qui superiorum habet . at in imperiis , quia progressus in infinitum non datur , omnino in aliqua aut persona , aut cœtu consistendum est , quorum peccata , quia superiores se judicem non habent , Deus sibi cura peculiaris esse testatur ; qui ea aut vindicat , si ita opus judicet ; aut tolerat in poenam aut explorationem populi. Optime Tacitus : *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres , & cætera natura mala , ita luxum vel avaritiam dominantium tolerato. Vicia crunt donec homines , sed neque hæc continua , & meliorum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis , principes de magistratibus , * *Decum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turonensem locus , ubi is ipse Episcopus regem Francorum sic affatur : Si quis de nobis , ô Rex , justitia transgredere voluerit , à te corripitur potest : si vero in excesseris , quis te corripiet ? Loquitur enim tibi , sed si volueris , audis : si autem nolueris , quis te*

damna-

*Sozom. hist.
Ecl. LXXI.*

Ier. XXX. 12.

damnabit , nisi is qui se pronuntiavit esse justitiam ? Inter Essenorum placita Porphyrius memorat * *διχα θεῶ ἀερίνε δὲ παὶ τὰ ἀρχαί* , non obtinge- Lib. v.
 re cuiquam imperium * sine Dei cura speciali. Irenæus optime : Cujus jussu
 homines nascuntur , hujus jussu & reges constituuntur apti tuis , qui in illis tem-
 poribus ab ipsis regnantur. Sensus idem in constitutionibus quæ dicuntur Lib. vii.
 Clementis ; τὴ βασιλεία φέρεται ἴση , ἐκδὸς ὅτι τὸ κρείν ἰσὶν ἢ χειροτονία , regem c. xvii.
 timebis , gnarus à Domino electum. Nec obstat his quæ diximus , quod populi
 interdum puniti leguntur ob regum peccata : non enim id eo
 evenit , quod populus regem aut non puniret , aut non reprimeret ,
 sed quod vitii ejus tacite saltem consentiret. Quanquam etiam sine
 eo Deus summo dominio , quod in vitam necemque singulorum
 habet , uti potuit in pœnam regis , cuius supplicium est subditis or-
 bari.

IX. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt , ut
 populus universus regi recte imperanti parere debeat , rex autem
 male imperans populo subjiciatur . qui si hoc dicerent . non facienda
 ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt , verum dicerent . &
 quod apud omnes bonos confessum est : sed id nullam includit coa-
 ctionem , aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui pro-
 positum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicen-
 dum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent
 tales , qui cognosci facile possent ex locorum , personarum . aut ne-
 gotiorum discrimine. Bonitas autem aut malitia actus , præsertim in
 civilibus quæ sæpe obscuram habent disceptationem , apta non sunt
 ad partes distinguendas : unde summam confusionem sequi necesse
 est , cognitionem de re eadem pro jure potestatis , obtentu actus bo-
 ni malive , hinc ad se rege trahente , inde populo , qualem rerum
 perturbationem introducere nulli , quod sciam , populo in mentem
 venit.

X. Sublatis opinionibus falsis , restat cautiones adhibeamus ali-
 quas , quæ viam nobis monstrare possint ad recte dijudicandum , cui
 jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc
 fit , ne decipiamur ambiguo nominis sono , aut rerum externarum
 specie. Exempli causâ , quanquam apud Latinos opponi solent prin-
 cipatus & regnum , ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar prin-
 cipatum obrinuisse Galliæ , sed quod regnum affectaret interfectum :
 & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicit principis Romano-
 rum , non Parthorum regis esse filium : & cum Suetonius parum ab-
 fuisse ait Caligulam , quin speciem principatus in regnum converte-
 ret : & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum paren-
 tium voluntate constantem , sed vim regiam complexus animo : vi-
 demus tamen confundi hæc sæpe : nam & Lacedæmonii duces ex
 Herculis posteritate , postquam Ephoris subiecti fuere , reges dice-
 bantur nihilominus , ut modo vidimus : & veteri Germaniæ reges
 erant quos Tacitus præfuisse ait auctoritate suadendi , non potestate Lib. i.
 jubendi : Et de Euandro rege Livius , rexisse cum auctoritate magis
 quam imperio : & Sussetem Carthaginensium , Aristoteles & Poly- Lib. xv.
 bius βασιλεία appellant : ut & Diodorus , quomodo & Hannonem Cap. 70.

Lib. XIII.

* Carthaginiensium regem dixit Solinus. Et de Scepſi in Troade narrat Strabo cum adjunctis in civitatem Mileſiis populari republica uti cepiſſet, veterum regum poſteris nomen manſiſſe regium & honoris nonnihil. Contra Romani Imperatores, poſtquam palam & ſine ulla diſſimulatione regnum liberimum tenuerunt, principes tamen vocabantur. Sed & inſignia regiæ majeſtatis in liberis quibuſdam civitatibus tribui principibus ſolent. Iam vero comitia ordinum, id eſt conventus eorum qui populum in claſſes diſtributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prælati, proceres miſſiſque potentibus urbes :

alibi quidem in hoc ſerviunt duntaxat, ut ſint majus regis conſilium, per quod querelæ populi, quæ ſæpe in conſiſtorio reticentur, ad regis aures perveniant; cui deinde liberum ſit ſtatuer quod ex uſu ipſi videatur. alibi etiam jus habent de actis principis cognoscendi, atque etiam leges præſcribendi quibus princeps teneatur. Sunt multi qui exiſtimant diſcrimen ſummi imperii, aut ſummo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut ſucceſſionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea ſumma eſſe contendunt, non item quæ illo. At hæc univerſim vera non eſſe pro certo haberi debet. Nam ſucceſſio non eſt titulus imperii, qui imperio formam aſſigner, ſed veteris continuatio. Ius enim ab electione familiæ cœptum ſuccedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum deſert ſucceſſio. Apud Lacones regnum ad hæredes tranſibat etiam poſt Ephoros conſtitutos. Et de tali regno id eſt principatu eſt apud Ariſtotelem: τῶταν τῶν βασιδῶν ἀπὸ τοῦ ἡμιῶν, αὐτῶν αἰματῶν: *quædam ſanguinis jure, quædam electione deferuntur*: & Heroicis temporibus * pleraque in Græcia regna talia fuiſſe & ipſe notat, & Thucydides. Contra Romanum imperium etiam ſublata omni ſenatus & populi poteſtate per electionem conferebatur.

Pol. III,
XIV.

Lib. I.

XI. Altera cautio hæc eſto. * Aliud eſſe de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, ſed & in incorporeis procedit. Ut enim res eſt ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure uſufructuario, alii jure temporario. ita ſummum imperium Dictator Romanus habebat * jure temporario: reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine ſuccedunt, jure uſufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui juſto bello imperium quæſiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi cauſa, ita ſe dedit, ut nihil exciperetur. Neque enim illis aſſentio, qui dictatori negant fuiſſe ſummum imperium, quia perpetuum non erat. nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eoſdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ ſunt. At dictator intra tempus ſuum * omnes actus eodem jure exercet, quo rex qui eſt optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus poteſt. Duratio autem naturam rei non immutat. quantum ſi de dignitate quæratur, quæ majeſtas dici ſolet, dubium non eſt, quin ea major ſit in eo cui jus perpetuum datum eſt, quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem
dictum

dictum volo de his, qui antequam reges ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur, ut populo non subfint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim

Vandalorum regnum fuit in Africa, & * Gothorum in Hispania, * cum ipsos deponerent populi quoniam displicerent. horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter de-

derunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem.

XII. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonio imperantis; quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint.

At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quædam servitutem constare dicebant *ἰσοπέδη*, in subjectione: & in sacris literis subjecti regis servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum atque allam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit:

Regem vocabant libertatis dulcedine nondum experta. Idem: Indignum videbatur populum Romanum servientem cum sub regibus esset, nullo bello ac ab hostibus ullis obsessum esse, liberum eundem populum ab Heiruscis obsideri. Et alibi: *Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse.* Rursum alio loco * opponit gentes, quæ in libertate essent, iis quæ sub regibus viverent. Cicero dixerat: *Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re, non verbis danda libertas.* Post hos Tacitus: *Vrbem Romanam ab initio reges habuere: libertatem & consulum L. Brutus insituit.* Et alibi: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Atrianus Indicis: *βασιλεύσι & τῆσι πῆλοισι δόται αὐτονομοί. Regibus & civitatibus liberis.* Cæcina apud Senecam: *Regalia fulmina sunt quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis libera loca: * quorum significatio regnum civitati minatur.* Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo

modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum, sed de populi libertate quaeritur. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subjectionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suæ potestatis. Hinc illa: *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt: & , Estne populus Collatinus in sua potestate?* Proprie tamen cum populus alienatur, non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Sic cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit, transferitur. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quaesierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quaesierit, civibus quaesitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex * ex sua privata substantia exercitum aluerit, aut etiam * ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis nisi usumfructum habeat, perinde ut

Procopius
Vand. 1.
Armo. 11,
c. 20; l. 14,
c. 35.

Hotom. cont.
ill. qu. 1.
Drog. Lucert
1 Samu. 1.
xxi, 18.
11 Sam. 2.
1 Reg. 17,
22.
Liv. lib. 1.
Lib. 2.

Lib. xlv.

Lib. 111
de legibus.
Ann. 1.
De moribus
Germ.

Lib. xli.

Liv. lib.
xxxviii.
idem l. v.

- L. in fidei-commissaria s. plane, D. ad S.C. Trebellianum.* in ipsum jus imperandi populo qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii. sicut in jure civili est proditum, hereditatis quæ restitui iusta est fructus non restitui, quia non hereditati accepti feruntur, sed rei. Evenire ergo potest ut rex * in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. Strabo Cythera insulam Tanaro objacentem fuisse ait Euryclis Lacedæmoniorum principis *ἐν κείπαις κτήσεως ἰδίαις privato ipsius jure*. Sic rex Solomo regi Phœnicum Hiromo (ita enim eum Græce vocat Philo Byblius qui Sanchuniatonis historiam vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam Cabul (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebræorum, *Ios. XIX, 27.* sed ex iis urbibus quas populi devicti hostes Hebræorum ad eum diem retinuerant, quasque partim Rex Ægypti Solomonis focer vicerat, & Solomoni dotales dederat, partim subegerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab Israëlitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas reddidit, rum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias. Sic * Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relinqueret, iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Thefei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se Achilli daturum pollicetur. * Melampodi partes regni duas dono dedit rex Anaxagoras. De Dario sic Iustinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates quarum præfectus erat testamento legavit*. Sic * Alexandri successores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsisse censendi sunt. quare non est mirandum si alienandi jus sibi arrogarunt. Sic cum * Attalus rex Eumenis filius populum Romanum testamento bonorum suorum heredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est. Florus de ea re: *Adita igitur hereditate provinciam populus Romanus, non quidem bello nec armis, sed quod est æquius testamenti jure retinebat*. Et postea cum * Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *hereditatem crevimus, regnum Bithyniæ*. Sic Libyæ pars * Cyrenaica eidem populo ab Apione rege testamento relicta. Tacitus, Annalium XIV, agrorum meminit, qui regis * Apionis quondam habitus, & populo Romano cum regno relicti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat regnum Ægypti testamento regis Alexandrini, populi Romani esse factum? Mithridates in oratione apud Iustinum de Paphlagonia loquens: Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset*. Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum, quem filiorum suorum post se regem destinaret. Et Polemo Tibarenorum adstræque regionis dynasta uxorem reliquit imperii heredem: quod & in Caria olim fecerat Mausolus frater habens superstites.
- XIII. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo * non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permetteretur. Quare quod Crantzius ut rem novam

vam notat in Vngvino, quod is Norvagiam testamento reliquisset, non est quod improbemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, * id commendationis magis vim apud populum habebat, quam veram alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse cum testamentum suum à Francorum optimatibus confirmari. Simile est quod apud Livium *Liv. lib. 1.* legimus, Regem Macedonum Philippum cum Persea à regno arcere & ejus loco regem facere veller Antigonom fratris sui filium, obiisse Macedoniæ urbes, * ut principibus Antigonom commendaret. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur, ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam à populo Romano acceptum, reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quasi personam sustinebat is, qui primi ordinis princeps erat.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendam esse summam imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit * ut marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento relinqui soleant.

XV. Est & alterum hujus discriminis indicium * in regni tutela, dum rex aetate, aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente * consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum * quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regi pupillo * publice tutores constitutos: & à proceribus *Iust. l. XIII.
Iust. lib.
lxvii.
Plat. de c.
nere frat.* Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello parta rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamentario tutores assignavit. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus, * ut Rex Ægypti post Iosephi tempus, & Indorum *Lib. 11.
Lib. xv.* reges, memorante Diodoro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque aliam habendi imperii modum hoc quidem constituit.

XVI. Tertia observatio fit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est * promittat aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiam si nihil promiserint, sed de regulis quibusdam ad quas sine promissio non tenerentur. Verum esse quod dico ex similitudine patrisfamilias apparet, qui si quid familia facturum se promiserit, quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo desinet in sua familia jus summum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali potestate privatur eo quod aliquid uxori promiserit. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi impe-

imperium, sive obligatio duntaxat cadat in exercitium actus, sive etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie actus contra promissum factus erit injustus, quia, ut alibi ostendimus, vera promissio jus dat ei cui promittitur: altera autem specie erit etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen sequitur, ita promittente superiore dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc casu ex vi superiore, sed ipso jure. Apud Persas rex summo cum imperio erat, *αυτοκρατης ης αυπιουδου*, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Iustinum est, non mutabatur nisi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Persarum; *Ne viderer meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. ceterum, mentote, parendum vobis magis esse quam suadendum.* Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quaedam forma latas * mutare illi nefas erat, ut & Danielis historia & Plutarchus in Themistocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro XVII, & multo post tempore Procopius Persici belli libro primo, ubi insignis ad hanc rem * historia exstat. Idem de Æthiopiis regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Ægyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis, summo imperio usos non est dubium, ad multarum rerum observationem obligabantur: verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant, sed * mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura, sicut & * Hebræorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, II Par. XXIV, 25; XXVIII, 27. egregio temperamento, quo & sanctiunonia summæ potestatis maneret, & tamen futuri iudicii metu reges à fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnuros se juxta leges, ex * Plutarcho in Pyrrhi vita discimus. Quid si addatur, si rex fidem fallat, * ut tum regno cadat? ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem & imperium temporario non absimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuisse *αυτοκρατης* liberrima potestate præditum, sed si regia exiret potuisset lapidari: quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit. Sic fundus qui fideicommissio tenetur, est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regni delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quaedam cum vicinis videmus cum * tali sanctione inita.

VIII. Quarto notandum, quanquam summum imperium unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus quas supra enumeravimus, addita summitate, id est *αυτοκρατης*, * fieri tamen interdum ut dividatur, sive per partes quas vocant, potentiales, sive per partes subjectivas. Sic cum unum esset Romanum imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem, alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure. Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quotiescumque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelligendum

*Iib. x.
Val. Max.
l. ix. c. 5.*

*vi. 8, 12.
35*

*Iib. 111.
Lib. 1.*

*Apud Pto-
leum.*

Lib. xvi.

gendum est, * si aut expresse instituatur partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris; nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur à Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsi ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & * ipsi inter se reges, populique inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

XVIII. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse nisi à Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis; nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter imperatum, pro vera ipsius voluntate haberetur. quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent, si quid legibus adversum jussum; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judicii causa ad comitatum imperatoris, * etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur. Quare hæc res similis est testamentis, quibus adjectum est, ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expressio ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

*Boer. ad c. 7.
de cons. in
Decret.
Plu. Apoph.
L. unica.
C. quando
imperator.*

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate qui ad nixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, si non actiones ipsas, sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & consulum quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

XX. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum quod *παιμῶσασιαν* vocat, (eadem est * *παιπλις μοιαρχία*, Sophocli Antigone, Plutarcho * *ἀντοκρατῆς βασιλεία καὶ ἀνικτιδυνῶ*, Straboni, *ἐξουσία ἀντιπλις*) & regnum Laonicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus

bus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. voluerat enim populus regem * quales habebant vicini: at orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossam:

— ἔχ' ὑπερδύναμι' πύλη.

— non est civitati obnoxius.

Notum illud Maronis:

Regem non sic Ægyptus & ingens

Lydia nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes

Observant.

Lib. xxxvi. Apud Livium: Syri & Asiatici genera hominum servituti nata. à quo non discrepat illud Apollonii apud Philostratum: Ασύριοι & Μήδοι τὰς τυραννίδας ἀεσπικωῦσι: Assyrii & Medi dominationem etiam adorant. Aristotelis III Politicorum XIV: οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ἐπαρρησι τῆν δεσποικὴν ἔχουσι, ἔδην εὐαγγελιούτους. Asiatici dominatum æquo animo ferunt. Et apud

Hist. IV. Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: * Servirent Syria Asiaque & suevis regibus oriens: nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, sed ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate firmandi, non jubendi potestate. Supra quoque notavimus totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis iniurias nullam in populo relictam potestatem. quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi. ad quem locum Hieronymus: Quod rex erat, & * alium non timebat.* Et

Lib. 6. Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges à vinculis delictorum: Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, * tui imperii potestate. homini ergo non peccavit, cui non tenebatur obnoxius.* Idem legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo editarum cccclxxxii. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & à rege in signum pœnitentiæ sponte suscipiebantur, ideoque non à lictore, sed ab eo quem legisset ipse cadebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum: à pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbiorum, titulo de Iudicibus: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus.* Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus adempta, mansisse penes Synedrium

Lxx virum, quod divino imperio à Mose institutum ad Herodis tempora perpetua coopratione duravit. Itaque & Moses & David iudices Deos vocant, & judicia vocantur judicia Dei: & iudices dicuntur non humana, sed divina vice judicare. imo aperte distinguuntur res Dei à rebus regis, ubi res Dei, monentibus doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda intelligi debent. Non nego regem Indæorum capitalia quædam judicia per se exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israëlitarum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in sacris literis, tum in scriptis Hebræorum evincunt: sed quædam cognitionum genera regi videntur non permiffa, ut de tribu, de Pontifice, * de Propheta.

Ejusque

Exod.
xxii, 8.
Deut. I, 17.
Psalm.
lxxxii, I.
II Chron.
xix, 6, 8.
I Ch. xxvi, I.
32. &
II Chron.
xix, II.

Ejusque rei argumentum est in Ieremix Prophetae historia, quem cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in potestate vestra est, nam contra vos rex nihil potest*: in hoc negotiorum genere scilicet. Imo & qui alia quavis de causa apud Synedrium reus factus esset, cum rex iudicio eximere non poterat. Ideo Hyrcanus iudicium de Herode (cum impedire non posset) arte elusit. In Macedonia à Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, ἢ βία ἢ κατὰ νόμον Μακεδόνων ἀρχόντες διεπέλασαν; non vi, sed lege in Macedonas imperium obtinebant. Curtius libro IV: *Macedones assueti regio imperio, sed in majora libertatis umbra quam cetera gentes*. Nam & iudicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas*. Est & alterum mixturae huius indicium alio Curtii loco: *Macedones scribere gentis suae more, ne rex pedes venaretur, sine electis principum amicorumve*. Tacitus de Gothonibus: *Regnantur paulo jam addictius quam cetera Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem*. Nam principatum ante descriperat auctoritate suadendi, non jubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: *Vnus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario regnandi jure*. Eustathius ad sextum Odyssae ubi Phæacum respublica describitur, ait esse *συνίλδσιν βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας*, * mixtum aliquid ex regis & procerum potestate. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. Romulus nobis, ut libitum, imperaverat, inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse*, inquit Pomponius, tamen quidam populo excepta etiam illo tempore vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum à regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris, ex pontificalibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius non tam jure quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus etiam vim regni imminuit: quippe, ut loquitur Tacitus, *sanctior legum quae etiam reges obtemperarent*. Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum consulum potestatem à regia hoc ferme uno distitisse quod annua esset. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romae fuit tempore interregni, & primis Consulibus temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ita demum ratum erat quod populus iussisset, * si patres auctores fierent: quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitiorum eventum patres auctores fieri coeperunt, ut Livius & Dionysius notant. Quin & ferius aliquanto mixturae mansit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios (id est Senatam;) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi. Sic & Isocrates Atheniensium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse δημοκρατικὴν ἀριστοκρατικὴν μίσημιχρῆτον potestatem optimatum populari mixtam. His positis quaestiones quasdam quae frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

X XI. Prima est, an summum imperium habere possit is qui in-

E

aquali

æquali fœdere tenetur. Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum Massiliensibus, deinde cum rege Masaniffa: nec quod actum habet transeuntem, ut cum hostis qui sit ad amicitiam recipitur, dum impensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi pactionis manentem prælationem quandam alteri donat; hoc est ubi quis tenetur alterius imperium, ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id est, tum operam dare ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet. Imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat:

Lib. IV. Sede snibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt. Florus: Illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem & victorem gentium populum Romanum reverebantur. ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ, mundiburgii: Item jus urbium matricum in colonias apud Græcos: Nam ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant *πρωὴν τῆν μητρόπολιν*, & exhibere *πίγυρα πὶ νομιζόμενα*, reverentiam scilicet & honoris signa quædam. Livius de veteri fœdere inter Romanos qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius post Aristotelem amicitia inter dispares hoc ait proprium ut potentiore plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, scilicet liberum esse populum qui nullius alterius potestati subiectus sit, etiam si in fœdere comprehensum sit, ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subiectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum est. Est enim populi liberi & regis qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiore esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hic intelligere debemus non potestate (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subiectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum, inquit, clientes nostros intelligimus liberos esse, etiam si neque auctoritate, neque dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.* Clientes in fide sunt patronorum; * sic populi fœdere inferiores in fide populi, qui dignitate est superior. Sunt

Ap. Muhr. ἐπὶ ἀρεστέπαις, ἢ καὶ ἀποτιλαῖς, sub patrocinio, non sub ditione, ut Sylla apud Appianum loquitur; in parte, non in ditione ut Livius: & Cicero Officiorum secundo sanctiora illa Romanorum tempora describens, patrocinium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium, qui cum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterarumque gentes fide ac societate junctas habere, quam tristi suorum servitio: & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adven-

Iustin. lib. xliiii. Val. Max. l. viii. c. i.

Lib. IV.

Lib. I.

Lib. I.

Nic. ix, 18.

L. non dubito, D. de cap.

Ap. Muhr.

Lib. xxxi.

Liv. l. xxxvi.

adventum : ἔμψαν ἐλάσσει, πλὴν τῶν Φιλικῶν λειτουργιῶν ἄλλο σωτελεῖντες ἑδὲν : *manferunt, inquit, liberi nihil conferentes, prater operas sociales.* Sicut patrociniū privatum non tollit libertatem personalem, ita patrociniū publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione : Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Iosepho, ni injuriis in vicinos abstineret, curaturum se, ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges : quales Cypri aliique reges olim sub regibus Persis, ὑποσθητῆς subditi ut Diodorus loquitur. Obstare Liv. xvi. his quæ diximus videtur, quod addit Proculus : *Et sunt apud nos rei ex civitatibus federatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum genera. Primum, si subditi populi aut regis qui in fide est alterius, dicantur fecisse contra fœdus : deinde, si ipsi populi aut reges accusentur : tertio, si focii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt, inter se litigent : quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum quorum sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut populus, eum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum est dedere : quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos locum habet, imo etiam inter eos qui nullo fœdere tenentur, ut ostendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna resarciantur ; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Festum : *Reciperatio cum inter est populum & reges nationesque ac civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res, recipenturque, resque privatas inter se prosequantur.* At sociorum alter in focii subditum jus prehensionis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale vincetus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vincitum se ab Annibale esse : atque ita vinculis liberatus est. Liv. lib. xxiii. Secunda specie jus habet socius cogendi focium, ut stet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non est. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultionem sumat ab eo qui peccavit, satis est, ut ipse ei qui peccavit subditus non sit; quod alibi à nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem usu venit. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad * conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus; aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum : ita in fœdere inæquali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem. Nam & reges apud iudices à se constitutos iudicio contendere solent. In postrema specie jus cognoscendi nullum est focii. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum sua sponte deferret, dixerunt illi : *Poteras de nobis supplicium sumere tuo jure, tum quia pater, tum quia rex.* * Et Scipio cum Romæ à Ios. l. xvi. c. 7. 8. Cartha-

Carthaginiensium quibusdam Annibal accusaretur, dixit non oportere se Patres Conscriptos reipublicæ Carthaginiensium interponere. Et hoc est in quo Aristoteles ait societatem à civitate differre, quod sociis curæ sit ne injuria in ipsos committatur, non vero ne sociæ civitatis cives inter se injurias committant. Solet & aliud objici, quod in historiis ei qui fœdere superior est imperandi, & ei qui inferior est parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum societatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui superior est in fœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam ubi fœdus æquale est, solet is qui lectus est princeps fœderis (נניב דניל Daniel xi, 22.) sociis imperare, ut Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis postea, deinde Athenienses. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus: *ἡγεμόνας τῶν ἰδίων ἐξ ἑσῶν νέμωντας τὰ κοινὰ προσκοπιέν.* Docet eos qui fœderis principes sunt, circa suis quidem utilitates nihil præcipuum sumere, at in communibus rebus curandis eminere supra ceteros. Isocrates veteres Athenienses ductum exercuisse ait, *ἔλων ἑπιταπῦντας, ἰδίᾳ δ' ἐκείτους ἐλδύτρως ἰώντας εἶναι*: curam gerentes pro sociis omnibus, sed ita ut in libertatem integram relinquerent: Et alibi, *πρατηγῆν διορδους δύν, ἀλλὰ μὴ τυραννέν, ἰτα ut imperium habere belli, non dominari se debere censerent*: Item, *συμμαχικῶς, ἀλλ' ἔθροικαῶς βυλοορδους ἐπὶ αὐτῶν*, socialiter non heriliter res eorum curantes. Hoc ipsum Latini imperare, Græci modestius *τάσσειν* dicunt. Athenienses delato sibi ductu belli in Persas, *ἐπέσαι*, inquit Thucydides, *ἄς τῆ ἑδῆ παρῆχάν τῶν πῶλιων χρήματα πρὸς τὸ βάρβαρον καὶ ἄς ναῦς.* ordinarunt (sic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti * ad ordinandum statum liberarum civitatum) *qua urbes pecunias in barbarum belli, qua naves conferrent.* Hoc enim si facit qui princeps tantum est in fœdere, non mirum est si in fœdere inæquali idem faciat is qui superior est fœdere. Imperium ergo hoc sensu, id est *ἡγεμονία*, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum quæ apud Livium

Li. xxxvii. existat: *Græci domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt.* Sic post Cadmeam à Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas convenisse

Lib. xv. *πάσας ὑπάρχον αὐτοκόμους, ἡγεμόσι χρομῆμας ἀθναίοις, omnes ut liberae essent, sed Atheniensium ductu uterentur.* De ipsis Atheniensibus Philippi Macedonis tempore Dion Præcænsis: *ὅτι τὸ ἡγεμονίους ὠφθαλμοκλήμασι, τὸ δ' ἐλδύτρως μόνος λοιπὸν ἀντέχοντο*: quo tempore ductu belli *missa libertatem solam resinebant.* Sic Cæsar quos sub imperio Suevorum fuisse dicit, eosdem mox socios nominat. In iis vero rebus, quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & ægrou imperare medicis. Livius libro xlii, *Ante hunc consulem (C. Posthumum) nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus multis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.* Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si in potentia nul-

multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt, cum à sociis ad se provocari passifunt; quod nunquam fecerunt Lacedæmonii, quibus temporibus Mocrates Atheniensium imperium in socios regno comparat. Sic Latini querebantur * sub umbra fœderis Romani servitutem se pati. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen libertatis: Achæi postea, *fœdus specie jam esse precariam servitutem.* Sic apud Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; *neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi: & alibi, Miseram servitutem falso pacem vocari.* Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum socios ait, verbo esse socios, revera subjectos imperio & obnoxios: Magnes quoque in speciem liberam Demetriadem, * revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit disputandi locus, tunc aut qui focii fuerant fiunt subditi, aut certe partitio fit summi imperii, qualem accidere posse supra diximus.

XXII. * Qui vero certum quid pensitant aut ad redimendas injurias, aut ad tutelam comparandam, *ἑμίμαχοι φόβου ὑποστέλλεις*, ut est apud Thucydidem: quales * Hebræorum reges, & vicinarum gentium post Antonii tempora, *ἐπὶ φόβου τὴν γῆν ἔχουσιν*, ut Appianus loquitur, quo minus summum imperium habere possint, nullam dubitandi causam video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate aliquid delibat.

XXIII. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudali, sed quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu qui proprius est Germanicarum gentium, neque usquam invenitur nisi ubi Germani sedes posuerunt, duo sunt consideranda, obligatio personalis, & jus in rem. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum jus imperandi, sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio sicut privato non erat dentura jus libertatis personalis, ita nec regi aut populo jus demit summi imperii, quæ libertas est civilis. quod apertissime conspici datur in feudis liberis quæ Franca vocant, quæ nullo jure in rem, in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis inæqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Ponetiam adversus omnes promissam operam, * quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latius patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi. Jus vero in rem quod attinet, id quidem tale est, ut ipsum imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim summum esse non desinit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges à Romanis constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni notatum.

Had. l. vi.
L. v. lib.
xxxiv.
lib. iv.

Lib. xxxv.
L. xxxvii.

L. i.

L. i. xii.

X XIV. Distinguendum quoque non minus in imperio quam in dominio, jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest; sic & furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit, ut actiones circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur: omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque * Demetrius cum in potestate Seleuci non satis libere viveret, vetuit aut sigillo aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrari voluit.

Annotata ad Caput III.

- §. I. **R** *Ex Theodorico*] Eundem vide in Edicto cap. x, & cxxiv. *Momentanee*] Servius ad xi Æneidos: *Injecere manum Parca. Traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est juris. nam manus injectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.*
- Ex veteri jure Attico*] Solonis verba: *εἰ μὲν πρὸς μὲν ἡμῶν ὑπὲρ πενήκων δραχμῶν κλίσει, ἀπειρωγῶν πρὸς τὸς ἕνδεκα εἶναι. εἰ δὲ πρὸς νουκτὸς ὁ πῶν κλίσει, τῶν ἐξῆναι καὶ δέκα εἶναι.* Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat, furetur, eum jus sit ad undecim viros deduci. quod si quis noctu vel minimum quid furetur, eum liccat vel occidere. Adde quæ in libro infra dicentur cap. xii.
- §. III. *Satis apparet*] Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum à Gratiano c. ult. causa xiii, qu. ii.
- Nobis potius quam aliis consulere*] Cassiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo precepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditione animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, citra spem perpetuæ salutis, proprii corporis interitu procurare.*
- Ob nimium calorem*] Ambrosius libro x in Lucam: *O domine, cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi precipis quem veras promi? nisi forte ut sis parata defensio, non ultio necessaria.*
- §. IV. *Habere in contubernio*] Imo inter cives erant quædam matrimonia non iusta, non iusti liberi. Paul. Sent. lib. ii, tit. xix. L. Si uxor. D. ad L. Iuliam de Adulteriis. sic & libertas quædam non iusta. Seneca de vita beata, c. xxiv. Suetonius Octavio, c. xl.
- Illud Augustini*] lib. xxii, c. lxxiv contra Faustum. citat Gratianus c. quid culpatur, causa xxiii, quæst. i. Apud Hebræos bellum omne quod speciali Dei jussu suscipitur vocatur *חַבּוּל מִיְהוָה* bellum potestatum.
- §. V. *Res auferri obsistentibus*] Iurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Aret. conf. xiv, n. 7. Gail. i de Pac. publica, c. ii, numer. 20. Cardinalis Tufchus pract. quæst. lv. litera B. verbo Bellum. num. 10. Gœddæus conf. Marp. xxviii, num. 202, & sequentibus.
- Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem*] vide legem Fredetici Imperatoris apud Conradum Abbatem Urspergensium.
- §. VI. *Magistratibus*] Posset etiam verti *Vestigalibus*. quomodo accepit Thucydides Scholiastes. Est enim vox anceps.
- Ius legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace*] Ser-

Servius ad I Æncid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis : ut significet omni potestate , pace, legibus, bello.*

Vt & successorem] Cacheranus Decif. Pedem. cxxxix, num. 6.

Sed quid jure fieri possit] Gail. de Arrestis cap. vi, 22, & seqq.

Aut illa cum his mittenda sunt] Cicero lib. iiii de legibus : *Est iniqua in omni re accusanda, prætermittis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio. mox. Sed bonum quod est questum in ea, sine isto malo non habereamus.*

Sed ex voluntate jus metiendum est] A Carolo Quinto Imperatore eodem tempore Augusta civitas petiit, ne senatui urbis suæ placita valerent, nisi assensissent curiarum magistri : Norimberga plane contrarium.

Populo Romano se subjecerunt] ut Falisci apud Liv. lib. v. Samnites lib. viii. Sic Epidamnii à Corcyræis deserti Corinthiis se dederunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exfules. Thucyd. lib. i.

Romanorum ditiani] & Venetorum, Bembus lib. vi.

Sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt] Seneca de Beneficiis libro ii, c. xx, de Bruto locutus : *Mihi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse : qui aut regis nomen eximuit, cum optimus civitatis status sub rege iusto sit, aut ibi servavit libertatem futuram, ubi tam magnum premium erat & imperandi & servandi : aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissa pristinis moribus : futuramque ibi equalitatem civilis juris, & staturas suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servarent, sed utri.* vide & Bizarrum historia Genuensi lib. xiv, p. 329.

Urbes sub Eumene] Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Salamina Cyprî, quod Euagoræ regnum erat, venisse narrat Isocrates.

Vt videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse. Dion apud Philostratum v, cap. xi, *δέδωκε δὲ μὴ χειροῦντος ἡδὲ Ρωμαίων αὐτῷ αἰ τοῦ αὐτοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν τὴν μετὰ τὸν αὐτῶν.* Metuo ne Romani longis dominatibus edomiti nullam jam ferre possint mutationem.

Populi quidam alios sub se populos habent] Sic Salamin insula Atheniensium juris jam inde à Philæo & Euryface Ajacis filii ut Plutarchus Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademit Augustus, ut postea Cephaleniam Adrianus, teste Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum teste Herodoto lib. i. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. xiv. Anactorium partim ad Corinthios, partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucydides scribit libro i. In pace cum Ætolis apud Livium : *Oeneada cum urbe agroque, Acarnanum sunt.* Sex oppida Halicarnasso attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. v, c. 29 Idem libro xxxiii, c. iv. Lindum insulam esse ait Rhodiorum : tantundem de Cauno habes libro xxxv. Testatur idem Cicero epistola ad fratrem. Rhodiis iisdem, quod Romanos contra Antiochum juvissent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro iii, nempe Carum & Lyciorum, quæ rursus eis ablata à Senatu. Vtrumque est in Excerptis Polybii.

Inachidarum] Hi sunt $\Theta\pi\gamma\gamma$. Deur. II, 10, ex qua origine & $\eta\pi\gamma\gamma$ $\delta\gamma\kappa\alpha$ dea cui Templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Pallada dixere. Dicuntur Æschylo Inachidæ fuisse Pelasgi, id est extores à Syro $\Theta\pi\gamma$. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere Pelasgi erant, unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedæmonii in historia Maccabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplo orientis, unde venerant, sic & reges Thebani è Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

Cætera par civibus] Thefei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

$\acute{\alpha}\ \gamma\delta\ \tau\upsilon\rho\alpha\nu\acute{\iota}\delta\ \acute{\alpha}\sigma\tau\epsilon\ \beta\alpha\rho\beta\acute{\alpha}\rho\omega\nu\ \acute{\epsilon}\chi\omega,$
 $\acute{\alpha}\kappa\prime\ \lambda\acute{\omega}\ \delta\iota\kappa\tau\iota\alpha\ \delta\rho\acute{\alpha},\ \delta\iota\kappa\tau\iota\alpha\ \pi\acute{\epsilon}\iota\sigma\mu\epsilon\theta\iota.$

*Nec enim potestas barbarum in morem mihi,
 Sed iusta refero obsequia, dum iuste impero.*

Cornelio Nepoti] verba ipsius aut quisquis is est qui vitas illustres scripsit in Agefilao: *Ut duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedæmoniorum autem Agefilao nomine, non potestate fuit rex, sicut ceteri Spartani.*

Quasi temporarii regni] Livius Salinator in Censura omnes tribus excepta una ærarias fecit, ac sic ostendit jus sibi esse in populum omnem.

Valentinianus] Verba ejus sic refert Theodoretus IV, c. v: $\acute{\upsilon}\mu\acute{\epsilon}\tau\epsilon\rho\ \nu\acute{\omega}\ \acute{\alpha}\ \pi\rho\alpha\iota\kappa\acute{\omega}\tau\epsilon\iota\ \beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\omega\varsigma\ \mu\grave{\eta}\ \acute{\omicron}\nu\acute{\iota}\theta\ \acute{\epsilon}\mu\theta\iota\ \delta\epsilon\acute{\nu}\nu\alpha\ \tau\prime\ \beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\alpha\varsigma\ \tau\acute{\omega}\varsigma\ \eta\upsilon\acute{\nu}\iota\alpha\varsigma.$ $\acute{\epsilon}\pi\acute{\omicron}\acute{\iota}\ \delta\ \tau\acute{\epsilon}\nu\tau\omega\ \epsilon\delta\acute{\epsilon}\lambda\acute{\alpha}\mu\lambda\omega\ \acute{\epsilon}\gamma\omega,$ $\acute{\epsilon}\mu\theta\iota\ \lambda\omicron\iota\pi\acute{\omicron}\nu\ \acute{\epsilon}\chi\prime\ \acute{\upsilon}\mu\acute{\epsilon}\tau\epsilon\rho\ \nu,$ $\tau\acute{\omicron}\ \pi\acute{\epsilon}\iota\ \tau\prime\ \kappa\epsilon\iota\omega\acute{\nu}\ \Delta\iota\sigma\kappa\epsilon\pi\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\delta\ \sigma\epsilon\alpha\gamma\mu\acute{\alpha}\tau\omega\nu.$ *Vestrum fuit milites, cum Imperator nullus esset, mihi tradere imperii hujus habenas. Eas ex quo adeptus sum, de castro non vestrum sed meum dispicere quid reipublica expediat.*

Deum de principibus judicare] Xiphilinus: $\pi\acute{\epsilon}\iota\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \tau\omicron\iota\ \tau\prime\ \acute{\alpha}\nu\theta\epsilon\rho\acute{\alpha}\varsigma\ \acute{\omicron}\ \eta\epsilon\delta\varsigma\ \mu\acute{\omicron}\nu\ \theta\ \kappa\epsilon\rho\acute{\iota}\nu\epsilon\iota\ \delta\omega\acute{\iota}\alpha.$ *De summo principatu Deus solus potest judicare.* Vitigis rex apud Cassiodorum: *Causa regia potestatis supernis est applicanda judiciis, quandoquidem illa è calo petita est, & soli calo debet innocentiam.* Apud eundem Cassiodorum rex: *Aleri sibi non possumus, quia iudices non habemus.*

Sine Dei cura speciali] Homerus:

$\tau\iota\mu\acute{\eta}\ \delta\ \epsilon\kappa\ \Delta\iota\acute{\omicron}\varsigma\ \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota.$

Ab Iove summus honos.

Diodorus Siculus lib. I. de Ægyptiis: $\acute{\alpha}\mu\alpha\ \mu\acute{\theta}\ \sigma\tau\iota\ \acute{\alpha}\nu\delta\iota\ \delta\alpha\iota\mu\omicron\iota\acute{\iota}\ \tau\iota\omega\delta\varsigma\ \pi\epsilon\pi\omicron\iota\omega\varsigma\ \nu\omicron\mu\acute{\iota}\zeta\omicron\upsilon\tau\epsilon\varsigma\ \acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma\ \tau\epsilon\tau\omicron\lambda\acute{\epsilon}\nu\epsilon\iota\ \tau\prime\ \acute{\omicron}\ \acute{\epsilon}\lambda\omega\nu\ \acute{\epsilon}\xi\epsilon\sigma\acute{\iota}\alpha\varsigma.$ *Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. v de Civitate Dei: *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo, & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostata Juliano, nempe majestatem dedit, quod præcefferat.* Vitigis apud Cassiodorum: *Omnis proventus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est.* Titi Imperatoris erat dictum: *potestates fato dari.*

Carthaginensium regem dixit Solinus] Sic qui vitam scripsit Annibal: *Ut enim Rome consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creantur.*

bantur. His improprie dictis regibus accenseri possunt & filii quibus regium nomen datum à patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes iudicatum interfici iussit. Plutarchus Artaxerxe.

Pleraque in Græcia regna talia fuisse] Notatum id & Dionysio Hali- carnassensi libro II, & v.

Aliud de re querere, aliud de modo habendi] vide cui vacat Carolum §. XI. Molinæum ad consuetudines Parisienses Tit. I. §. 2. gl. 4. num. 16, & 17.

Iure temporario.] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram libri IV initio.

Omnes actus eodem jure exercet] Adeo quidem ut populus eum Fabium Rutilianum servare vellet apud Dictatorem precibus egerit.

Gothorum regnum in Hispania] Moris antiqui vestigium in Behethris. vide Marianam lib. XVI.

Cùm ipsos deponerent populi quoties displicerent.] Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gothicorum II. de Langobardis Paulus War- nafdredi libro IV, & VI. de Burgundis Ammianus libro XXVII. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas: de rege Agadis apud Afros Iohannes Leo libro VII. de Norwagis ait Guilhelmus Neubrigensis regem ibi factum quisquis regem occidisset. de Quadis & lazygibus familia habes in excerptis Dionis.

Oponit gentes que in libertate essent iis qui sub regibus viverent] Thucy- dides: ὁ δὲ Τήρης ἦτο ὁ Σιτάλικος πατὴρ πρῶτος ἰδρύσας τὴν ἐσθλὴν βασι- λέειαν ἐπιπλοῖον τῶν ἄλλων Θρακῆς ἐποίησε. πολλὸν γὰρ μέρους καὶ αὐτονομίαν ἔθηκεν. *Hic Teres Sitalcis pater primus Odyssarum regnum ita auxit ut ceteros Thra- cia reges superaret: est enim pars etiam Thracum libera.* Seneca pater sua- foria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendam esse sententiam quo apud reges.* Iosephus antiquæ historiæ libro XIIII, πρὸς βασιλεῖς καὶ δήμους ἰσοδύτους. *Ad reges populosque liberos.* Cicero Epistola xv, 4. *Popu- lorum liberorum, regumque sociorum auxilia.* Plinius libro VI, cap. xx, de Indis: *Iam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.*

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostenti apud Bezarum libro XIX historiæ Genuensis.

Ex privata sua substantia] M. Antoninus ad bellum Marcomanni- cum cum ærario exhausto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani sectione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murina, uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gem- marum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatenfis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus qua- sitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVII I historia Hispani- cæ.

In quosdam populos imperium habeat proprio jure.] Balduino concessit, qui cum ipso in orientem belli causa venerant, ut urbium, pro- vinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipsi ce- deret.

Hercules] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, à se victos donavit Apollini. Servius ad IV Æneidos: Herculem adversus Lapithas belli socium sibi sumpsit Ægimus Dorienfium rex, parte regni inmercedem societatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurylione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem. quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. I: *Proca Numitori regnum legat.*

Melampodi] Vide Servium ad Sextam Eclogam, sic apud Homerum Iobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δ' οἱ πρῆς βασιλῆϊδ' ἡμισυ πάσης.

quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei cum parte regni in matrimonium dedit.* Phænix de Peleo:

πολὸν δὲ μοι ἔπαυσε λαόν.

Ναῖον δ' ἐχάλεω φθίης δολόποσιν ἀνείσω.

Populos dedit hic mihi multos,

Vt fines Phthiæ, Dolopum quæ regna, tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre suo bello captam. Plutarchus Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perside, non exacte tamen ad historiæ fidem: *Ex testamento nationem omnem in successoris unius jura translata.* libro XXII.

Attalus Rex] Valerius Maximus: *Attalus testamenti equitate gratus Asiæ populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum: τὸ δικαιοσύτῳ τῆσπερ Ῥωμαίων κικλήμενον ἑταρχίαν. *Cum populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

Nicomedes] vide Appianum Mithridatico & civili primo.

Cyrenaisca] In qua urbes Berenice, Ptolemis, Cyrene. Eutropius VI.

Appionis] Appianus Mithridatico: Κυρηνῶν αὐτῷ Ἀππίων βασιλεὺς Ἑλευσίων ἦλθεν ἐπὶ τὸ ἐν Δαζήκαις ἀπέλιπον. *Cyrenen testamento reliquit Appionis nomine à Lagidarum genere.* Ammianus lib. XXII: *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate suscepimus.* rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide breviarium Livii lib. LXX. ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Iustino lib. XXXIX. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum cō Iō cccc LII. Adde quod in ædificiis narrat Procopius Arfacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arfaci, minor Tigrani cederet. Ex Iosepho discimus Herodem, Augusto ei concedente ut regnum cui è liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiæ lib. XV, & XV I. Mos hic etiam Gotthis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit. Procopius Vandalicorum I. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat sorori Amalæfridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos di-

visit:

vist : Fredegarius sine Chronici. de Burgundia testamento relicta vide Aymonum III, 68, & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio legat. Leo Afer libro III, quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit civitates. Leunclavius Turcicæ historiæ libro II. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura, dedit Phrygiæ urbes. Idem Leunclavius libro v. Regnum Turcorum in Cappadocia Musal in liberos distribuit. Nicetas libro III. Vrbes ad Pontum Euxinum à Chufcino Bega Murati traditæ. Leunclavius libro I. Bajazetes Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror. idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit. Idem libro XII. Iacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultatum. idem libro XIV. Mahumetes Turca filius duobus Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ imperium relinquere cogitarat : est id apud Chalcocondylam lib. IV. Basilius Porphyrogenetus Imperator à Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat. Narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despotainter liberos divisit. Habet id Gregoras lib. IV. Ætoliæ Princeps Venetis Athenas reliquit, Bæotiam Antonio vendidit : Chalcocondylas libro IV. Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filia data in dotem cum ea Thomæ Imperatoris Græci filio nuberet. idem libro v. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. partes de Ætolia cognatis data, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus. vide de Cypro Bembum Italicorum VII. & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, alia Calaritanæ ditionis, donata. Bezarus de Bello Pisano libro II. Robertus filio minori Baimundo dedit Dyrrachium & Aulonem. Anna Comnena lib. v. Alfonsus Arragonius Neapoleos regnum ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti. Mariana libro xxx.

Non esse presumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permitteretur §. XIII. Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvianus: *Non poterat populos quos regabat per testamentum egenis tradere.*

Id commendationis magis vim apud populum habebat] vide Capitulum XII conventus ad Carisiacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii quo Hispaniam reliquit Alfonso & Osiminda, & de Dania quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur, quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonsi Arragonii. Vide Marianam libro x. Et Alfonsi Legionensis, cum is filias filio prætulisset. Idem Mariana libro XII.

Vt principibus Antigonum commendaret] Vide rem similem apud Casiodorum lib. VIII epist. VIII, & sequentibus. ita pacta successionis mutue inter Sanctium & Iacobum Arragonenses à proceribus firmata. Mariana libro XII. & Henrici Navarra regis qua Iohannem

Iohannem instituit hæredem. idem Mariana libro XIII. & Isabellæ reginæ Castellæ. idem libro XXVIII.

Marchionatus & Comitatus facillius quam regna vendi] Vide de Urgetii principatu Marianam lib. XXI, cap. 16.

§. XIV.

In regni tutela] Vide Cothmannum Tomo I, Conf. XLI, num. II.

§. XV.

Consensus populi] Vide Marianam in Alfonso V Legionis rege. At testamentum regis Iohannis de tutela & administratione regni à proceribus improbatum. Mariana libro XVII.

Publice tutores constitutos] Et à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Iustinus lib. XIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit Populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI, I.

Vt rex Ægypti post Iosephi tempus] & Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

§. XVI.

Promittat aliqua subditis aut Deo] Trajanus caput suum, dextram suam, si scienter fefellisset, deorum iræ consecrabat. Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator iuravit nunquam se senatorem nisi ex tenatus sententia puniturum. Anastasius Imperator iuravit servaturum se decreta Chalcedonensis Concilii. Meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seriores Imperatores Græci Ecclesiæ jurabant. Vide eundem Zonaram Michaele Raugabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Cassiodorum x, 16, 17.

Mutare illi nefas erat] Iosephus in historia Vasthæ, ἀλλοιωθῆναι τῆς ἐξουσίας διὰ τὸ νόμοι σὺν ἡδυνάτῳ. Cum Vasta conciliari lege intercedente non poterat. Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielem, II, 13. de legibus regnorum in Hispania vide Marianam libro XX.

Historia existat] Tamen idem de Lerthe castello legem à rege mutaram refert, sed non probat.

Mortuorum accusabatur memoria] ἀπαφα ἢ οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυραννῶν ἐπιπροέχουσιν, leges tyrannorum corpora inssepulta extra fines projiciunt. Appianus civilium tertio. Andronicus Imperator patrem suum Michaelem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, mortuum sepultura privavit. Gregoras lib. VI.

Hebraorum regum] vide Iosephum de Ioramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israelis rege, lib. VIII, cap. III, & v. item de Ioaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] verba sunt : ἐνάθειται οἱ βασιλεῖς τὸ κροσασθῆναι χάρα τῆς Μολοττιδῶν φρενῶν διὲ ἤσαντες ἐκκαμίσιν τῆς ἡπειρώταις καὶ ὀρκίζον αὐτοὶ ἢ ἄρξεν καὶ νόμους, ἐκίνους ἢ τῶν βασιλείων ἀσφυλάξαι καὶ τὸς νόμους. Solebant reges in Cassarorum terra, qua Molottidos pars est, Iovi Areo sacrificare ac iuramentum præstare Epirotis. Iurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirota autem se imperium ejusdem conservaturos secundum easdem leges.

Vt tum regno cadat] vide exemplum apud Crantzium libro IX Suedicorum.

Tali sanctione] aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent : aut ne ei pareant. vide Cronmerum Polonicis XIX, & XXI.

Est

Est & exemplum apud Scafnaburgensem in rebus Henrici anno clo LXXIV.

Fieri tamen interdum ut dividatur] vide Zazium singularium re- §. XVII sponforum lib. II, cap. XXXI.

Si aut expresse insinuaturs partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat Principum leges : de appellationibus cognoscebat : Proconsules creabat : legatos consulibus dabat. vide & Gail. lib. II Obf. c. LVII. num. 7. & Cardinalem Mantiam de tacitis & ambiguis conventionibus lib. XXVII, tit. V, num. 4.

Ipsi inter se reges populique inter se] Exempla sunt complura in historia populorum septentrionalium. vide Iohannem Magnum historia Suedica lib. XV, & XXIX. Crantzium Suedicorum v. Pontanum Danicorum VIII.

Etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur] Adde I. I. C. de Petitionibus bonorum sublatiis.

παντελής μοναρχία] Faciunt enim, ut ad §. VII notavimus, Tragicum regnum Thebanum simile regnis Phœnicum unde orti erant.

αὐτοκρατίας βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus : ἔδει γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκρατίαις ἵσταν. neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.

Qualem habebant vicini] Putabat populus, ut Iosephi verbis utar, ἔδειν ἄτυπον εἶναι τῶν πλησιοχώρων βασιλευσσομένων τῶν αὐτῶν ἔχειν αὐτοκρατίαν. nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.

Servites Syria, Asiaque, & sœtus regibus Oriens] Cicero de Provinciis consularibus: *Judais & Syris nationibus natus servitium*. Euripides Helena :

Τὰ βαρβάρων γὰρ δὲ ἅλα πάντεσσι παλῶ ἐνός.

Sunt præter unum serva cuncta in barbaris.

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est :

ἰλευθεροῦ γὰρ ἕπες ἐστὶ παλῶ Διός.

Nemo nemo liber vivit, extra unum Iovem.

Cui simile Lucani dictum

toto jam liber in orbe

Solus Casar erit.

Salustius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenita est sanctitas regi nominis*. Citant Servius & Philargyrus ad illum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philostratum libro VII: Ἀσύνετος γὰρ αὐτῶν καὶ Μίδειος παροικισίας ἔδειν ὑπὲρ ἰλευθερίας ἄνθυμύειται μέγα. Affertur cum sit & Medorum accola, nihil pro libertate præclarum cogitat. Iulianus contra Christianos: τί μὲς χρηρὴ καὶ εἴησεν ἐπίνοια τῷ φιλελευθέροι, τί καὶ αὐτοῦ ἔχον Γερμανῶν ἐπιεινία τῷ χειροῦτες καὶ πῆκοςον Σύρων καὶ Πάρθων καὶ πάντων ἀπῶ τῶν ἀπὸς ἐὼ καὶ ἀπὸς μεσημέριον βαρβάρων, καὶ ὅσα τὰς βασιλείας ἀγατὰ κερκτηρῶν διαποικισίαι. Quid tibi jam singularim exsequar aut Germanorum libertatis amantia & impatientia jugi ingenita, aut contra doctes herilem manum ferre Syros & Parthos & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem sunt barbaros, multisque gentes alias contentas sub regibus vivere homines immanibus. Claudianus :

Non

Non tibi tradidimus dociles servire Sabsos :

Armenia dominum nec te profecimus ora.

Alium non timebat] Idem Hieronymus epistola ad Rusticam de Pœnitentia : *Rex enim erat : alium non timebat : alium non habebat super se.*

Tui imperii potestate] Paria habet ad eundem Psalmum Arnobius minor. Vitiges apud Cassiodorum: *Causa regia potestatis supernis est applicanda iudicis, quandoquidem illa à calo petita est, ita soli eslo debet innocentiam.*

De Propheta] *Non capit Prophetam perire extra Ierusalem.* Luc. XIII, 33.

Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum, libro II. Arragonum lib. v. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus à rege creatos, nec præsidia imposita nisi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum jure, alios sub legibus etiam Iudæus Levi Gersonides notavit ad I Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI, cap. XIII: *Eligi regem à populo senectæ clementiæque, liberos non habentem, & si postea gignat, abdicari, ne fiat hæreditarium regnum. Rectores ei à populo xxx dari, nec nisi plurimum sententia quæncquam capite damnari. Sic quoque appellationem esse ad populum, Lxx iudices dari. Si liberent ii reum non amplius xxx, (ita enim legi locus hic debet) iis nullam esse dignitatem, gravissimo probro. Regi cultum liberi patris, cæteris, Arabum. Regem, si quid delinquat, morte mulctari, nullo interimente, sed aversantibus cunctis & commercia etiam sermonis negantibus, Servius ad illud IV Æneidos: *Populumque patresque. Quidam hoc loco volunt tres partes Politia comprehensas, populi, optimatum, regia potestatis. Cæso enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.**

Si patres auctores fierent] Plutarchus Coriolano : ὁ δὲ μὴ ἄκυρος ἦν ἡ ψήφου καὶ νόμου πρὸς αὐτὸν πρῶτον ἀπόφασις. *Populus jus non habebat aut legem condendi aut aliud quid jubendi nisi senatus præcessisset auctoritas. Similem mixturam in Genuatium republica suis temporibus observat Chalcocondylas libro v.*

§. XXI.

Sic populi federe inferiores] vide Cardinalem Tuschum PP. concl. Io cccc xxxv. Exemplum habes in Dilimnitis qui ἀυθνομοί sui que juris Persis militabant apud Agathiam libro III. Sic Irene consilium fuit inter mariti liberos ita partiri imperium ut post natos faceret δούτιρας μὴ καὶ τὸ πρῶτον ἀξίωμα, ἀυθνομος ἢ καὶ ἀυθνομος ἐκάστος, dignitate quidem minores, cæterum sui juris plenaque potestatis. Vide Cranzium Saxoniorum x de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus libro v : ὁσολων πρὸς Ἀρμενίων, ἃν ἦσαν οἱ μὲν ἰσχυροί, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Osroenorum & Armeniorum, quorum hi subditi erunt, illi amici ac socii.*

Conventum sociorum] Talis conventus vocatur κρηνοδικιον in veterè columna ἰσπολιείας sive communicatæ civitatis Pransiorum & Hieropotamiorum.

Et Scipio] Vide Polybium in legationum excerpto cv.

Ad ordinandum statum Liberarum civitatum] Plinius epistolarum VIII, 24.

Sub umbra federis] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, *συμμαχίῳ ὑποκοσμήσει*, *molle servitium*, Vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis : *Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis demeruer provocantibus, pervenerunt.* Cæsar quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientis vocat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si liber & Fredericum Mindanum de processibus lib. II, cap. XIV, n. 3. Zieglerum §. Landfaffinum. 86. Gailium libro II, observatione LIV, num 6. Vide Agathiam libro I, ubi monentur Gothi quid a Francis cum tempore expectandum habeant.

Revera omnia ad nutum Romanorum fieri] Tales & Lazi Justiniani temporibus. Vide Procopium Persicorum II.

Qui vero certum quid pensantur] Persæ pecuniam annuam ab Justiniano accipiebant, qua de re vide Procopium Persicorum II, & Gothicorum IV, id molli vocabulo vocabatur stipendium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placent.

§. XXIX.

Hebraeorum reges] Iosephus libro XV: *ἔφ' ἔφη καλῶς ἔχειν Ἀντώνιος βασιλεία τοῦ τῶν τῶν δ' ἄλλων γ' ἡγεμονίας διδόντας ἀπιπλεῖν. ἕτοις γ' αἱ ἐδὲ βασιλείας εἶν. οὕτως ὃ τὴν πάλιν ἢ ἰξασίας ἀντεξασίας αὐτοῦ αὐτῆ γ' ἡγεμονίας.* Negabat Antonius rectum esse regem vocari ad rationes reddendas de iis quæ ut rex fecisset: ita enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederint etiam potestate quam liberrime uti eum sinant. Chryostomus II de Eleemofyna: *ἐπειδὴ πᾶ τῶν Ἰουδαίων μετέπεισε πρᾶγματι καὶ λαοὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπίστρασαν ἄρχῶν, ἕτε ἀνέγονοι ἦσαν, κάμπτει καὶ πῶτις, ἔτε κατὰ δὲ δόλοι, κατὰπερ καὶ τοῦ. ἀπ' ἐὸ πᾶσι συμμαχίῳ ἵστες ἐστίν, φέρεσ ἀπ' ἐπὶ τὴν ἐπιπέσει τοῖς βασιλείῳ τῶν ἑαυτῶν. καὶ τὸς παρ' αὐτῶν ἀρχόντων διδόντες. πᾶ κατὰ ὃ τοῖς ἰδοῖς κεχρημένοι νόμοις καὶ τὸς παρ' αὐτοῖς ἀμνηστίας καὶ πᾶ πᾶσι κατὰ ἄλλοις νόμοις. Ἰουδαί ex quo retro ferri res eorum capere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, erant libertate: neque tamen ita ut nunc omnino servi, sed sociorum vocabulo honorabantur, rebus suis tributa pendentes & ab iis accipientes profectos. Ceterum in plerisque suis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum mores patrios.*

Quod nunc Fendum ligium vocant] Vide Baldum proœmio Digesto- §. XXIII. rum, Nattam consilio cccc LXXXV.

Demetrius] vide Plutarchum Demetrio.

§. XXIV.

C A P V T I V.

De bello Subditorum in Superiores.

- I. Status questionis.
- II. Bellum in Superiores, qua tales, ordinarie licitum non esse jure nature
- III. Nec concessum lege Hebræa :
- IV. Mirum etiam lege Evangelica : quod probatur ex sacra litera.
- V. Et factum Christianorum veterum.
- VI. Refellitur sententia statuenti inferrius

- magistratibus licitum esse bellum ad rebus summam potestatem: idque rationibus & sacra litera.
- VII. Quid sentiendum si summa & atque inevitabilis sit necessitas.
- VIII. Ius belli dari posse in principem populi liberi:
- IX. In regem qui imperium abdicaverit:
- X. In

X. In regem qui regnum alienet, ad impediendam traditionem tantum : X I. In regem qui manifeste totius populi hostem se ferat. X II. In regem post amissum regnum ex lege commissoriam. X III. In regem qui partem duntaxat imperii habeat pro ea parte que ipsius non sit. X IV. Si resistendi libertus certis casibus reservata sit.	X V. Invasori alieni imperii quatenus parendum. X VI. Invasori alieni imperii vi resisti posse ex jure belli manentis : X VII. Ex lege antecedente : X VIII. Ex mandato jus imperandi habentis. X IX. Tur extra hos casus id non liceat. XX. In controverso jure privatos sibi judicium sumere non debere.

Bellum gerere possunt, & privati in privatos, ut viator in latroquem; & summum imperium habentes in eos qui iridem id habent, ut David in regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, ac non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babyloniam & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isbosethi; aut non subditos, ut Romani in piratas. Tantum illud quaeritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos, quorum imperio sive summo sive minori subsunt. Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores ab iis, qui summam potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino praedii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summam potestatis auctoritate, quid liceat quaeritur. Illud quidem apud omnes bonos praeter controversiam est; si quid imperent naturali juri ad divinis praecipis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at si qua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita liber, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

II. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam a se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicae pacis & ordinis causa prohibere: Et quin voluerit, dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cycloporum:

Θεμιστεύς ἤνεκας

Παίδων ἢ δὲ ἀλόγων.

Dant conjugibus jus

Quisque suis sibi solent.

Νομάδες, ἀκὴρ δὲ ἔδεν ἑδῆς ἑδῆδος.

* *Confusa turba, nemo ubi audit neminem.*

Et Aboriginum, qui Sallustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam

L. devotum.
C. de Metatoribus, lib.
XII.

Eurip. Cycloporum.

quam regebantur. Ita ut dixi habent mores omnium civitatum

Generale pactum est societatis humanae, inquit Augustinus, Regibus obediunt.

Æschylus: Τραχὺς μὲναρχὸν κ' ἔχ' ὑπεδύτου κρείεϊ.

Rex est suo iure nulli obnoxius.

Sophocles: Ἀρχοντές ἐσιν ὡς ὁ ὑπεκτίων, τι μὴ;

Nam principes sunt: obsequendum, quippe mi?

Euripides: Τὰς τῶν κρατούντων ἀμείλιτος χριὼν φέρον.

Imperia habentum perferenda inficitia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: cuius & hoc est; *Principi summum rerum arbitrium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Hic quoque

Indigna digna habenda sunt Rex quæ facit.

Seneca: *Æquum atque iniquum regis imperium feras:*

Quod ex Sophocle sumptum, qui dixerat:

Ἀλλ' ἂν πόλις γήσει, τὰδὲ χρὴ κλύει

Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ πύναντία.

Et quod apud Sallustium est: * *Impune quidvis facere, id est regem esse.*

Hinc ubique majestas, id est dignitas, sive populi, sive unius qui summo fungitur imperio, tot legibus, tot pœnis defenditur: quæ constare non potest si maneat resistendi licentia. Miles qui castigare volenti se centurioni resisterit, si vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur: Et apud Aristotelem est, *εἰ δὲ γὰρ ἔχων ἐπιτάξεν ἔδει ἀνταπαληγῆναι. si magistratum gerens aliquem verberavit, ipse reverberandus non est.*

III. In lege Hebræa mortis supplicio damnatur, qui inobediens fuerit, aut summo Pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi à Deo esset constitutus. Quod vero apud Samuelem est de jure regis, omnino recte inspiciendi apparet, nec de jure vero intelligendum, id est, de facultate honeste & iuste aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præscribitur regi in ea parte legis, quæ est de officio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim esset in eo exitium, cum injurias facere etiam privati privati soleant: sed factum quod effectum aliquem juris habeat, id est * non resistendi obligationem. Ideo additur, populum pressum istis injuriis Dei opem imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla existerent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

IV. In novo fœdere Christus præcipiens dari Cæsari quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit à suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus sit) conjunctam summis potestatibus deberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur; quod latius exsequens optimus ejus interpres Paulus Apostolus, officia subditorum late describens; inter alia; *Quæ obsequitur, inquit, potestati, Dei ordinationi obsequitur: tum vero qui obsequuntur, sibi ipsis condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestate fungitur in bono.* Deinde, *Quæ propter necesse est subijci, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali

L. *Milites.*
S. *Irreverent.*
D. *de re milit.*
R. *fusus legibus militari-*
E. *us c. xv.*

Deuteron.
xv. 1, 12.
Ios. 1. 18.
Samuel.
viii, 11.

Deuteron.
xviii, 14.

L. *huius pluribus.* D. *de iust. c. jure,*

Rom. xii.

mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii nostri manat, neque hominibus tantum, sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primum, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Evangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt, quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alteram, quod hic ordo nostro bono inserviat. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite, dicunt has quoque injurias utiles nobis esse; quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolos considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est * tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur, dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas, in subditorum felicitate consistit. * *Sine quibus imperes, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: Nisi potestas publica esset, aliter alterum vivum deglutires*: qui sensus & apud Chryostomum: ἢ πόλει τὴν ἀρχήν τὴν ἀν, ἡριαν ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δίκωνος ἀδύλας καὶ παθεῖοντες, nisi rectores civitatum essent, feriosem sris vivere vitam, non mordentes tantum * sed & vorantes alios alii. Quod si quando nimia formidine, aut iracundia, aliisve affectibus, transversim agantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum est; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur. Leges autem satis habent id quod plerumque accidit respicere, ut ajebat Theophrastus, & quo & illud Catonis pertinet: *Nulla lex satis commoda est: id modo quaeritur, si majori parti & in summa prodest.* quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis constringenda sunt, quia etsi ratio legis in isto speciali facto specialiter locum non habeat, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subijci fas est. Id enim satis quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti. Seneca apposite ad hanc rem, *Satis erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* Locum & hic habere debet illa nunquam satis memorata Periculis * apud Thucydidem sententia: *Sic existimo, etiam singulis hominibus plus eam prodesse civitatem qua tota recte se habeat, quam si qua privatis floreat utilitatibus, ipsa autem universim labores.* qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen everisa, pereat & ipse necesse est: *Contra vero etiam si quis in beata republica parum felix est, multo tamen facilius per illam incolumis servatur.* Quare cum civitas quidem singulorum possit sustentare calamitates, singuli autem publicas non item; quid est cur non universim ipsi consulere, ipsamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quasi attoniti jactura rei familiaris, salutem proditionis republicæ? Quem sensum breviter ita explicat Livius: *Respublica incolumis & privatas res servas facile prestat: publica prodendo tua nequicquam servas.* Plato dixerat legum IV: τὸ μὲν γὰρ κινεῖν ζυνοῦν, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾶν τὰ πόλεις, καὶ συμφερεῖν τῷ κινεῖν καὶ ἴδιον ἀμφοῖν, ἢ τὸ κινεῖν τῆσδε καλῶς μὲν ἢ τὸ ἴδιον. Quod commune est connectis civitatibus, quod singulorum, diffipat; quare & publice & privatim utilius est, ut publica magis quam pri-

vata

L. 13 D.
de legibus.
L. 111, in
fine. D. de
pet. hered.
Lxxv lib.
xxxiv.

Lib. VII de
benef. c. 16.

Lib. xxxv.

vata curentur. Xenophon vero : ὅστις ἐν πολέμῳ ἀνταπάξει πρὸς τὸ ἀρχόντα, πρὸς τὴν ἰωυτὴν Σπάρτην καταπάξει : qui in bello contra ducent seditione se gerit, facit hoc cum suis salutis periculo. Eodem & illa Iamblichi pertinent : Non disjuncta est privata utilitas à publica, imò in bono communium singularum etiam continetur : ἔσ' ὡς in animalibus casearum natura, ita in civitatibus in totius salute salus est partium. In publicis autem principium haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parentique ; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco : ἢ μὴ τοι κ' ἐγὼ δ' ἴ' ἀλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἀρχόντα πᾶσι τ' ἀρχιδίον ἢ πᾶσι ἔσ' ἂν σωτηριον πρὸς ἡμᾶς ποτὲ, εἰ τὸ ἄρχον ὑπηρετεῖν κρατεῖν αὐτῷ ἐπιχειρήσει. σκεψασθε ἵ' ποῦ μὴ κόσμος οἰκίας γίνετο, ἀν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων κατὰ φρονήσασιν ποῦ ἢ τῶν διδασκαλείων, ἀν οἱ φοιτῶντες τ' παιδευτῶν ἀμειλιχῶσι ἢ ὕψιστα νοσῶσιν, ἀν μὴ πάντα πῆς ἰατρῶς οἱ κάμνοντες πιναρχῶσι τις δ' ἀσφάλεια ναυπηγομίνοις, ἀν οἰνωτῶν τῶν κυβερνητῶν ἀνηκασῶσι φύσει πρὸ ἀναγκῆς καὶ πᾶσι κατὰ σωτήρια τῶ μὴ ἄρχειν ἐν τοῖς αἰθερώποσι, τῶ δ' ἀρχιδῶν πᾶσιν. Ego vero neque decorum existimo, ut rector civitatis subditis cedat, neque solum esse ut salutem si quod parere positum est velit imperare. Cogitare enim quis futurus sit ordo in familia, si à junioribus senes sperantur : unde sanctas aegrotantibus, si non per omnia medicis pareant : quid iusti navigantibus, si plebs nautica gubernantium jussa contemnat. Natura quippe id necessarium est hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant. Paulo comitem addamus Petrum ; cujus hæc sunt verba : Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & aequis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratis, si quis propter conscientiam Dei iusserit melius iniuste afflictus. qua enim gloria est si peccantes & colaphis casti subsistitis ? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis, * hoc cedit vobis gratis apud Deum. Confirmat mox hoc à Christi exemplo. Idemque sensus in Clementis constitutionibus his verbis exprimitur : ὁ δὲ λαὸς ἑνωτικῶν φερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβου καὶ κατανύξεως, καὶ παντὸς ὑπαγεῖ. Servus Deum timens simul bene hero suo velit, quamvis impio, quamvis iniusto. Notanda hic duo : quod dicitur subjectionem dominis deberi, etiam duris, idem ad reges quoque referendum : Nam quod sequitur ei fundamento superstructum, non minus subditorum, quam servorum officium respicit. Ac deinde talem à nobis requiri subjectionem quæ injuriarum patientiam secum ferat : sicut de parentibus dici solet.

* *Amet parentem, si aequus est : si non, ferat.*

Et Eretrienſis quidam adoleſcens qui Zenonis ſcholam diu frequenteraverat, quid ibi didiciſſet rogatus, reſpondit, ἀργὴν πατρός φέρεται, ἵνα μὴ πατρὸς ferre. De Lyſimacho Juſtinus : Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit. Et apud Livium eſt : Vt parentum ſavittiam, ſic patrie, patiendo ac ferendo lenendam eſſe. Apud Tacitum : ferenda regum injuriis, & alibi : bonos Imperatores voto expetendos, qualeſcumque tolerandos. Apud

Petſas, laudante Claudio : *Quamvis crudelibus aequè*

paretur dominis.

V. Nec ab hac lege Domini diſcedit * conſuetudo veterum Chriſtiano-

ftianorum, optima legis interpret. Nam quanquam pessimi sæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis se opponerent, nunquam tamen eorum conatibus se adjunxerunt Christiani. In Clementis constitutionibus est, βασιλεὺς ἔσθ' ἡμεῖτον ἐπιταξάμενος, regia potestati resistere nefas. Tertullianus Apologetico: Unde Cassii, & Nigri & Albini? unde qui inter duos lauros obsident Casarem? unde qui faucibus ejus exprimentis palestricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot * Sigeriis (sic diserte habet manuscriptus qui est apud omni laude ornatissimos juvenes Puteanos) ac Partheniis audaciores? De Romanis, ni fallor, id est de non Christianis. De Palæstrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Latii, manu palæstricæ; quo tamen Imperatore vix quisquam fuit sceleratior. Parthenius, cujus factum itidem detestatur Tertullianus, erat ille qui pessimum Imperatorem Domitianum oppresserat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde sanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quasi pro reipublicæ caritate, sumperant in Syria Pescennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Christianis displicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: Circa majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani. Cassiani illi erant qui secuti erant Avidium Cassium virum egregium, qui in Syria fuentis armis causabatur Rempublicam se ire restitutum, quam M. Antonii negligentia perderet. Ambrosius cum injuriam non sibi tantum, sed & gregi suo, & Christo fieri crederet à Valentino Valentiniiani filio, populi fati concitati motu ad resistendum uti non

Lib. v, orat. in Auxent.

voluit. * Coactus, inquit, repugnare non novi: dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gohos quoque, lachrymæ meæ arma sunt. talia enim sunt munimenta sacerdotum. aliter nec debeo nec possum resistere. Mox: Exigebatur à me ut compescerem populum: reserebam in vico jure esse ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret. Idem Ambrosius Maximi copii adversus Imperatorem & Arianum, & Ecclesiæ gravem uti noluit. Sic Julianum defectorem cum pessima consilia agitaret,

Theodoret. hist. Eccles. lib. v, c. 4.

lachrymis Christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, τὸ πρὸς μέγιστον ἔχοντων καὶ τὸ διακτενόμενον, quia solum hoc contra persecutorum erat remedium. Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Christianis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, sævitia illa Juliani, non tantum in Christianos erat injuria, sed & reipublicam in summum adduxerat periculum. Accedit his illud Augustini ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: Necessè est propter hanc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi (rectores) auferre voluerint.

Orat. I in Julianum.

Prop. 74.

V I, Inventi sunt nostro sæculo viri eruditi quidem illi, sed temporibus & locis nimium servientes, qui sibi primum (ita enim credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta sunt, locum habere in privatis, * non etiam in magistratibus inferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriis ejus, cujus summum est imperium; imo &

pecca-

peccare eos, ni id faciunt. quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis * species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum enim hic quoque habet, quod dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum. Ac mihi videntur qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere, qualem antiqui fabulabântur in cælo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Iovi non concessisse. At is quem dixi * ordo, & ὁ πταρχικὸς ὄργος, non tantum sensu communi cognoscitur; unde illud,

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:

Alternisque regunt:

Et * Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus adverte: c. qui respicit. si aliquid jufferit curator, faciendum: non tamen si contra proconsul jubeas: x. 1. 94. 3. aut si consul aliquid jubeat, & aliud Imperator. non utrique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci si major prelatas est. Et hoc ejusdem de Pilato: Talem quippe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi, aliter 1. Ep. 11. 1. magistratibus: Regi, ut supereminenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicat: Magistratibus, tanquam missis à rege, id est potestatem suam à rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores includit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumiserunt, ut regibus vim ullam opponerent, nisi siqui à Deo, cujus in reges summum jus est, mandatum speciale acceperant. quin contra quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante. 1 Samuelis xv. 30. Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non à regis ac Synedrîi arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice existabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem. Solet à contrariæ sententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto pratorio traderet: *Hoc pro me utero, si recte impero, si male, contra me.* Sed sciendum est*

Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed * verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populique iudicio; quorum sententias exsequi præfectus deberet etiam in ipsum principem. Simile est quod de M. Antonio legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, nisi consul tot senatu.

V II. Gravior illa est quæstio, an lex de non resistendo nos obliget in gravissimo & certissimo discrimine: Nam leges etiam Dei quædam, quanquam generaliter prolatae, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasamonæorum temporibus à sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre: *periculum anime impellit sabbatum*: & Iudæus apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: * *συνέφως ἐπὶ τῆς ψυχῆς θείου δῶρον: in certissimum vitæ periculum adducti sumus*. Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quædam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate. quod in legibus humanis magis etiam procedit. Non nego à lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi, sub certo mortis periculo, ut * de statione non deferenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se, & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex de qua agimus pendere videtur a voluntate eorum, qui se primum in societatem civilem consociant, à quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent, quam ullo casu vim superiorum armis arcere, nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana, sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam, in societatem civilem coisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo. Barclajus regii imperii assertor fortissimus, huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo quo pluris est id quod conservatur, eo majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba ex-

ceptio-

Dion. l. vi.

1 Pet. II,
13.

Lib. III.
adv. Ma-
narchon.
c. 8.
Lib. VI, c.
23, & 24.

ceptionem porrigat : attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem populi minorem , quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usa sit, ut interim & communis boni respectum non deserat, vix ausim. Nam David , qui extra pauca facta testimonium habet vitæ secundum leges exactæ , armatos circum se primum quadringentos, deinde plures aliquanto habuit ; quò nisi ad vim arcendam si inferretur ? Sed simul illud notandum est , non factum id à Davide , nisi postquam & Ionathanis indicio , & pluribus aliis certissimis argumentis compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit , nec pugnandi captat occasiones , sed latebras quærît, modo in locis devitis, modo apud populos externos, & hac religione ut popularibus suis nunquam noceat. Simile videri potest factum Maccabæorum : nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt, quasi Antiochus non rex, sed invasor fuerit ; vanum puto : cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent ; & merito sane, cum jampridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi , in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est , non de eo quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi , cui *αὐτονομία* deberetur, ne id quidem firmum. Nam Iudæi primum à Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successibus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum * totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Iudæi Tacito vocantur : *Dum Assyrios penes Medosque Hist. l. l. v. & Persas Oriens fuit vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro, ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum diritionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Iudæi interdum ritus suos & leges palam exercere permitti sunt, id fuit ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur, præter summum certissimumque periculum : quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut in loca devia exemplo Davidis secederent, quærendæ securitati ; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum : quod qui factum à Davide putant non ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse enim David aperte dixit, infontem neminem esse posse qui manus regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege : *Diis, id est Iudicibus summis, non maledices, & Principi in populo tuo non maledices.* in qua lege mentio facta specialis eminentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, * *Ostendat, ait, plena divinarum memoria mandatorum.* Et verba Davidi hæc tribuit : *Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.* At falsâ maledicta ne in privatum quidem licet jacere ; in regem ergo veris quoque abstinendum, quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt : *ὁ κακὸς ἄρχων τὸν ἀρχόντα, εἰς τὴν πόλιν ὑοράζει.* *Qui rectori maledicit, * in civitatem est injurius.*

1 Samuel.
xxiv, 6.

injurius, quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus: unde & pœnitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem. nec immerito. nam cum summum imperium * non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit munienda, quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut ἄστυλοι, id est inviolabiles essent. Inter Elicenorum dicta erat, reges sanctos esse habendos: & insigne illud apud Homerum:

περὶ γὰρ δὲς ποίμινε λαῶν,
μή τι πάθοι.

* Nam pro populi pastore timebat,

Nequid ei accideret. Nec immerito, ut apud Curtium est, *regium nomine gentes que sub regibus sunt pro Deo colunt*. Artabanus Persa: ἡμῖν ὁ περὶ ἡμῶν νόμος ἔχει λαῶν ὄντων κάλλιστος ἔτος ἐστὶ, τὸ τιμᾶν βασιλῆα καὶ προσκυνεῖν, ἐκείνα θεῶν τὰ πάντα σάζοντες. Nobis inter leges multas easque bonas, hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem. Plutarchus Agide: ἔστιμιτὸν ἑδὲ νομισμένον βασιλείας σώματι πᾶς χεῖρας προσφέρειν: nec fas nec licitum regis corpori manus inferre. Alla quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit, liceat & Christianis, quorum magister crucem subire torques jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil, Petrus vero Christum ait cum pateretur nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Christianis si tanquam Christiani pœnis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus. Quare Christianis veteribus qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: Si enim hostes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni ipsique Parthi, vel quantumque unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Extermini sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus: templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissetis, etiam copias impares, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere? Sequitur hic quoque magistrum suum Cyprrianus, & aperte prædicat; Inde est, quod nemo nostrum, quando apprehenditur, relinquitur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facite de securura ultione securitas. * Innocentes nocentibus cedunt. Et Lactantius: *Confidimus enim*

Ad Deme-
trianum.

enim majestati ejus, qui tam contemptum sui possit ulcisci quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluciamur: sed Deo remittimus ultionem. Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: Nihil justus precipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat, cui bellare fas est; non enim fas est omnibus. Ejusdem est illud: Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas justii examinantur & conantur. Idem alibi: Ita à plebitus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione & levantiâ suslineantur temporalia, & sperentur aterna. Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: Neque tunc civitas Christi, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret aeternam non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cadebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare nisi salutem pro salute contemere. Nec minus egregia sunt quae in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Iohannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat lxxies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus: Qui cum Maximianus Cæsar apud Oëtodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt: & cum eo misisset Imperator qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum quemque justit interfici per apparitores: qui nemine repugnante facile imperium sunt executi. * Mauritius ejus legionis primicerius, à quo Agaunum vicus Mauritiû dictus est postea, narrante Eucherio episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis, beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret? jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exemptum vagina Apostoli gladium propria vocis jussione recondidit: docens majorem armis omnibus Christiana confidentia esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obfisteret, quin imo cæpti operis fidem perenni religione completeret. Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quæ ante præciperet; sic omnes respondent: Milites quidem, Cæsar, tui sumus, & ad defensionem reipublica Romana arma suscepimus: nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignava formidinis meruimus subire flagitium. Tu is etiam obtemperavimus præceptis, nisi instituti legibus Christianus, demonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitavimus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de deis interficeres nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christiano esse cognosce: habebis potestati tue subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis. Tum Exuperius legionis signifer, sic eam allocutus ibidem narratur: Tenere me, commilitones optimi, secularium quidem bellorum signa perspicitis: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus diligendum est praliorum. Non per hos gladios potestis ad regna cælestia properare. Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: Non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, quæ fortissima est in periculis, desperatio. * Tenemus ecce

arma & non resistemus, quia mori magis quam vincere volumus, & innocentes interire quam noxii vivere praesoptamus. Et postea; Tela projecimus: exarmatas quidem dexteras satellites tuus, sed armatum fide catholica pectus invenier. Sequitur post hæc Ianicena in non repugnantes, in cuius narratione hæc sunt Eucherii verba: Ne iusti punirentur multitudo non obtinuit, cum inultum (male editur multorum) esse soleat quod multitudo delinquit. In veteri Martyrologio res eadem sic narratur: Cadebantur itaque passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus, vel insectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudinem, non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere iustitiam causam, sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoque tanquam grex Domini carum ovium, laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt. Valens impie & crudeliter sevit in eos qui secundum sacras literas, & Patrum traditionem τὸ ὁμῶσιον profitebantur, quorum quamvis maxima multitudo nunquam se armis tutata est. Certe ubi patientia nobis praescribitur, sæpe adduci videmus, & à Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum, ut nobis imitandum, cuius patientia ad mortem se extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquisivisse à Christo pronuntiatur. Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorum monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquant.

1 Pet. 11,
21.

Matth. x,
39.
Luc. x11,
33.

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, * ut Lacedæmone, si peccent in leges ac Republicanam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetustissima per Italiam regna, mirum non est si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

*Ergo omnis * furis surrexissit Etruria iustus:
Regem ad supplicium præsentis morte reposcunt.*

IX. Secundo, si rex, aut alius quis imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est, qui eam tractat negligentius.

1 Ib. xv,
c. 16.

X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic subsisto. Nam talis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt, nullam habent juris effectum. Unde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Iuriconsultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usufructum, intelligendum legitimo tempore. Si tamen rex ipsa etiam tradere regnum aut subicere molietur, quin ei resisti in hoc possit, non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium; aliud habendi modus, qui ne mutetur obtare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est, quo non male apte illud Senecæ in re non dissimili:

Instit. de usufructu, s. usufructu.
I. usufructu.
Paul. D. de iure dotium.

mili: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur ne pater sit.* Lib. II, con-
rov. 9.

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum, * si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur. quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi, & voluntas perdendi. quare qui se hostem populi totius proficitur, is eo ipso abdicat regnum. sed vix videtur id accidere in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut colonias ibi faciat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex feloniam in eum cuius feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, * si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiam vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, * partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involvat, vis justa opponi poterit, quia eatenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiamsi dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere, eam partem tuendi. quod ubi sit, potest rex etiam suam imperii partem belli jure amittere.

XIV. Septimo, si in delatione imperii dictum sit, * ut certo eyentu resisti regi possit, etiamsi eo pacto pars imperii retenta censeari non possit, certe retenta est aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Potest autem qui jus suum alienat, id jus pactis imminuere.

XV. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Restat ut de invasore imperii videamus, non postquam longa possessione, aut pacto jus nactus est, sed quamdiu durat injuste possidendi causa. Et quidem dum possidet, actus imperii quos exercet, vim habere possunt obligandi, non ex ipsius jure quod nullum est, sed ex eo quod omnino probabile sit eum qui jus imperandi habet, sive is est populus ipse, sive rex, sive senatus, id malle, interim rata esse quæ imperat, quam legibus judiciisque sublatis summam induci confusio-nem. Improbatur Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proscriptionum liberos, ne honores petere possent. Servandas tamen censuit, affirmans (ut nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri statum civitatis, ut his solutis ipsa stare non posset. Florus de ejusdem Sullæ actis: *Lepidus actatanti viri rescindere parabat, nec immerito, si tamen posset sine magna clade republica.* & mox: *Expediebat agræ quasi sauciæque republicæ requiescere quomodocumque, ne vulnera curatione ipsa rescinderentur.* In his tamen quæ ita necessaria non sunt, & pertinent ad raptorem in iniqua possessione firmandum, si sine gravi periculo potest non pareri, parendum non est. Sed an talem raptorem imperii vi de-jicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

XVI. Ac primum, si bello injusto, & cui juris gentium requisita non adsint, imperium arripuerit, neque pactio ulla sequuta sit, aut fi-
des

*Viz. de po-
test. civ.*

n. 23.

*Suarez de
legib. lib.*

*111, c. 10,
n. 9.*

*Leptus de
just. c. jure.*

l. 11, c. 29.

*dub. 5. n. 73.
† Lib. 11,
cap. 1.*

*Apolog.
C. quando liceat unicuique. l. 2.*

des illi data, sed sola vi retineatur possessio; videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hostem licet, qui à quolibet etiam privato jure potest interfici. *In reos majestatis*, inquit Tertullianus, *et publicos hostes omnis homo miles est*. Sic & adversus militiæ desertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum est.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita sentit libro de fato ad Pisonem, statuendum cenfeo, si ante invasionem lex publica extiterit, quæ unicuique potestatem faciat occidendi eum, qui hoc aut illud quod in aspectum cadit, ausus fuerit; puta qui privatus satellitium sibi circumdederit, arcem invaserit; qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit; qui magistratus sine justis suffragiis creaverit. Tales leges multæ extabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde justa censenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata post reditum ex Piraëo, in eos qui statum popularem sustulissent, aut eo sublato honores gessissent. Ut & Romæ * lex Valeria si quis injussu populi magistratum gereret: & lex Consularis post decemvirale imperium, ne quis magistratum sine provocatione crearet, qui creasset, eum jus fasque esset occidi.

*11 Paral.
xxiii.*

XVIII. Nec minus licebit invasorem imperii interficere, si differta auctoritas accedat ejus, qui jus verum imperandi habet, sive is rex est, sive senatus, sive populus. His annumerandi & regum puerorum tutores, qualis Ioaso erat Iojada, cum Athaliam regno depelleret.

XIX. Extra hæc ut privato vi dejicere aut interficere liceat summi imperii invasorem, probare non possum: Quia fieri potest, ut is qui jus habet imperii, malit invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus occasionem dari, qui plerumque sequi solent iis violatis aut interfectis, qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus, incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, *χέρων είναι μοναρχίας ἀνόμω πόλεμον ἐμφύλιον*, *perus esse bellum civile dominatu illegitimo*. Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur*. Agebat

*Livius lib.
xxxiv.*

T. Quintius fatus fuisse Lacedæmone * tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset, quam ruina gravissima civitatis in ipsa vindicta libertatis peritura. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum; si alitus sit, ferendum esse. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc *σέμμε πολιτικόν* Ciceroni, *ει τυραννίδης τις υπεσίδει παντι πείσσει τυραννίδει κατέλυσεν υπεστίει, καὶ μέλλει δια τούτο πείσει τῶν ἑλῶν τι πόλις κινδυνεύειν*: *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit*: non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum:

*Lib. IX ad
Att. epist. 4.*

* *Detrahimus dominos urbi servitæ paratæ.*

Sicut Sylla interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit,

dit, ἐλευθερώσω ἀπὸ τῶν τυραννόντων, ut eam à tyrannibus liberem. Melius Plato epistola ad Perdiccam suadet, cujus verba latine sic posuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti, neque patriæ afferri oportere. Qui sensus & apud Sallustium exstat: Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & delicta corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes eadem, fugam, aliaque hostilia portendant.* Unde non longè abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: τῶ σφόδρῆ ἐν ἐργονὶ διὰ φάβλης ἢ ἀνοήτους κινδυνεύειν καὶ ταρπύλλοις μὴ κερθικῶν: æquum non esse ut vir prudens ac sapiens improborum & desipientium causa in pericula & turbas se conjiciat. Huc & Ambrosii illud non male referas: *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine confusione fieri potest; ne videamur jactantius magis facere causa quam misericordie, & gravio: a inferre vulnera, dum minoribus mederi desideramus.* Thomas seditiosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Aodis in Eglo-nem regem Moabitarum. Nam aperte testatur sacra auctoritas, huc à Deo ipso vindicem suscitatum, mandato scilicet speciali. Neque vero constat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex-pactione habuisse. Nam & in alios reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequabatur, ut per Iehun in Ioramum.

XX. Maxime autem in re controversa iudicium sibi privatus fumere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari Christus jubebat, * quia ejus imaginem nummus præferbat, id est, quia in possessione erat imperii.

Annotata ad Caput iv.

Confusa turba, nemo ubi audit neminem] De Bebryciis similia pro-didit Valerius:

non federa legum

Vlla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

Impune quidvis facere, id est regem esse.] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Iosepho modo adduximus.

N n resistendi obligationem] Philo in Flaccum: *πότε γὰρ εἰς ἀπόσεισιν ἔπει-πιδήμιον; πότε δ' ὅτι ἐβρυτικοὶ πᾶσαν εὐνομιαν; πᾶ δ' ἐπιτηδὸν ἀμάθει, εἰς κατ' ἐκείνου, ἡμέραν χρώμεθα, ὅσα ἀνεπίληπτα, ἢ σωλείνοισι πρὸς εὐνοίαν πόλιως καὶ ἀσπίδειαν; Quando enim defectionis suspecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus iudicati sumus? instituti a vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehensionem sunt, nonne ad concordiam bonumque statum civitatis conducunt?*

Tranquillitas publica] Bene Chrysofomus *σωτήρης ἐσὶ σοι, συμπράττει σοι.* princeps nimirum Euangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu descobinas.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alij, unde fumsit Augustinus lib. III, cap. 28 de Civitate Dei.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statuis sexto: sed & hoc: *ἰὼν γὰρ πᾶσι δὲ*

τὰ δικαστήρια ἀνίλης, πᾶσαν τὴ ζωὴν ἡμῶν ἀνίλης τῷ δῶξαν. Tolle tribunalia, & omnem de vita tranquillitatem abstuleris. Deinde : καὶ γὰρ μοι τῶ το εἰποις, εἴπῃς κακῶς τὸ πρᾶγμα ἡ κέρρηκεν, ἀλλ' αὐτῆς βλῆπι τὸ Διόξικως τῷ δῶξομαι, καὶ τὴν πικρῶν ὄψει & πῦθα εἰς δόξης νομοθετησάτω σοφίας. Nec mihi illos refer qui male usi sunt honoribus, sed ipsius instituti vide pulchritudinem, & sapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit. Idem ad Romanos : καὶ ἀνίλης αὐτῆς (πᾶς δόξης) πᾶν(α οἰχῆσε) εἰς ἔχρησια, σὺν οἰκία, σὺν ἀργεῖ. σὺν ἄλλο ἔδῃν εἴσεται, ἀλλὰ πᾶν(α ἀναστατήσε) τῶν δωματῶν τὸς ἰδιωτῆρας κατωπιόντων. Magistratus si abstuleris, perierint omnia, non urbes stabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud. evertentur omnia & fortioris esca fiet quilibet infirmior. idem sensus apud eundem ad Ephes. v.

Apud Thucydidem [sententia] lib. II. quicum bene venit illud Ambrosii libro III de officiis : Eadem singulorum est utilitas qua universorum. Et illud in jure : Semper non quod privatum interest uni ex sociis servari debet, sed quod communi societati expedit. L. Actiones. §. Laqueo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. c. de Caducis tollendis.

Hoc cedit vobis gratia apud Deum] Tertullianus de Pœnitentia : Timeat hominis Dei honor est

Ames parentem si aequus est, si non, feras] Terentius Hecyra :

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio : Non modo reticere homines parentum injurias, sed etiam aequo animo ferre oportet. Habet ad hoc præceptum pulchra Chrysostomus tum II ad Timotheum, tum libro V adversus Iudæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

§. v.

Consuetudo veterum Christianorum] Ad quam pertinet canon XVIIII Concilii Chalcedonensis, reperitus canone IV Concilii in Trullo : Concilium Toletanum quartum; capitulum II Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Sueffionensis canone V.

Sigerius] Xiphilinus Domitiano : ἐπιτηθεῖς ἡ αὐτῆ καὶ σιωπευδᾶσαντες τῷ παρῆντι Παρθένῳ ὁ παρῆντι αὐτῆ καὶ Σιγήει (male Σιγήει) ἐν τῇ παρκοίῃ καὶ αὐτῆς ἄν. Insidias autem ei communicato inter se consilio struxere Parthenius præpositus cubiculariorum & Sigerius & ipse cubicularius. Martialis libro IV :

Sigeriosque meros, Partheniosque sonas.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, sed adhuc est in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Casperius legitur.

Coactus repugnare non novi] Inferuit Gratianus causa XXIII, quaestione VIIII. Idem Ambrosius epistola XXXIII : Vultis in vincula rapere? voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum. Imitatus est magister Gregorius libro VI, epistola I : Si in morte Longobardorum me miscere voluisset, hodie Longobardorum gens nec regem, nec Duces nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa.

§. VI.

Non etiam in magistratibus inferioribus] Petrus Martyr ad Iudicum III. Paræus ad XIII caput ad Romanos, Iunius Brutus, Danæus libro VI Politicorum, & alii,

Species

Species intermedia] genus speciale Senecæ epistola LVIIII.

Ordo ἑρ' ὑπαρχηλισμοῦ] Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias, inde filii, mox ordinarii servi, postremo servi vicarii. vide Chrysofostomum I ad Corinth. XIIII, 3.

Augustissim] habet prope eadem Augustinus sermone VI in verba Domini.

Verum principem gerere] Quod postea imitati Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

Σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς Ἰεζιδρ] Maccabæorum libro I, c. IX, 10, 43, & ὁ VII. 44 : καὶ ἤκουσε Βασιλίδης καὶ ἦλθε τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἕως τῶν κρηπίδων ἔξ Ἰερδάνου ἐν διαίαιμα πολλῇ καὶ ὄπισθ' Ἰωνάθαν τῆς πύργ' αὐτῆ' ἀναστὰς μὲν καὶ πολιμίσσων μὲν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν ἔργα ἐστὶ σήμερον ὡς ἐχθρὸς καὶ ἀξίτηλος ἡμίρην. Id cum audisset Bacchides, venit multo cum exercitu ad Iordanis ripas ipso die sabbati. Ionathān autem suis dixit : surgamus nunc ἔξ pro visa pugnetis, neque enim nostræ res se habent ut heri ἑρ' nudius tertius.

De statione non defendenda] Vide Iosephum ubi de custodibus Saulis agit. Polybius : τῶν δ' ἰσραηλίων ἡνιάσθη ἡ ἀσπίς μὲν ἡ φεδρῆς λιπὲν τῷ πείθει.

Totum imperium ad Macedonas devenit] Iustinus libro XXXVI : Primus Xerxes rex Persarum Indæos domuit. postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venire, diuque in potestate Macedonici imperii fucere. Alexander cum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientaliibus libertatem receperunt, facili tunc Romanis de alieno largientibus.

Principi in populo tuo non maledices] Ioabus Semeizæ apud Iosephum : ἔτι δὲ τῆς θλασφρησίας τῆ ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ ἀσπίδος βασιλεύει ; An non mereris, qui ei maledicere ausus es quem Deus in regni sede constituit ?

Obstabat plena divinorum memoria mandatorum] Iosephus de Davide : μετ' αὐτοῦ δὲ δίδως ἔτι δίκαιον ὅτι φονδὸν τῆ ἰαυῆ δὲ ἀπέτλω. Sed statim pœnitentia ductus, iniustum facinus esse dixit, dominum suum occidere. Et post : Τὸν ὑπὸ θεοῦ κειροτομηθῆος βασιλία δίδων ἀπεκλίνου καὶ ἡ πονηρὸς. ἦεν γὰρ αὐτῶ τῶν δ' ἰσραηλίων τῶ δικῶ. Horrendum, regem quamvis malum interficere. pœnitentia enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.

In civitatem est injurius] Iulianus Misopogoris : καὶ γὰρ οἱ ἴμοι φοβερὸς ἀπὸ τῆς ἀρχόντας, ὡς ὅτις ἀρχόντα ὑβρίζει, ἐκ ἀπειρίας τῆς νόμου καὶ πατριῶν. Sunt enim leges severæ pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine conculcaverit leges.

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione CCCXLVIII : Hanc esse conditionem omnium, qui administrationem reipublicæ aggreduuntur, ut ea qua maxime pertinent ad salutem communem, cum quadam sui invidia efficere cogantur. vide ea de Re Livix verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

Nam pro populi pastore timebat] Bene Chrysofostomus I ad Tim. I. Si quis ovem jugulet, ab eo gregem imminui : at si quis pastorem de medio sustulerit, ab eo totum gregem dissipari. Seneca libro priore de Clementia cap. III : Somnum ejus nocturnis excubiis munium : latera obiecti circumfusique defendunt : incurrentibus peris ulis se opponunt. Non hic est sine rationi populis urbisque consensus sic protegendæ amandique reges ἑρ' se suaque jactantia, quocumque desideraveris imperantis salus. Nec hac vilitas sui est aut dementia,

mentia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & invalidi. Quam admodum totum corpus annuo deseruit (quod ipsum late ibi exsequitur) sic hac immensa multitudo unius anima circumdata, illius spiritus regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur. Suam itaque incoluntiam amant, &c. Adde quæ infra libro II, cap. I, §. IX.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum Themistocle.

Innocentes nocentibus cadunt.] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Eiusdem hæc libri primi epistola I: Intellexit (adversarius) Christi milites vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hoc ipso invictos esse, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantem, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed promte & animas & sanguinem tradere.

Mauritius] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemannum in veteri scripto de translatione sancti Iustini in novam Corbeiam: Unde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & precioribus percussioibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum calis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauriti collogium, & innocentia speculum. De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzium Saxoniorum VII, 16.

Tenemus ecce arma & non resistimus] Similia sunt illa Iudæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἀσπλοὶ ἰσχυροὶ ὡς ὄρεα· ἡδραθηνοὶ δὲ ἀνὴρων πύρις ὡς πολέμους, ἀ ἢ ἢ φύσις ἐκείνη ἀποτένειμθαι ἀμωπύρεια μέγα χέρας, ἀπερρόφαμθαι, ἐνθα μὴδὲν ἐργάζεσθαι δύνασθαι, παρέχοντες αὐτῶν τὰ σώματα πρὸς ἀσκόπους τοῖς ἡέλασιν ἀποκείσθαι βελύς, & quæ sequuntur. Inermes sumus, ut vides. & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicis hic criminantur. Etiam eas eas ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quod agant. corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum qui nos volent occidere.

Valens] Vide excerpta ex Iohanne Antiocheno, ex Manuscripto libro viri æterna memoria dignissimi Nicolai Peiresii.

§. VIII.

Ve Lacedæmone] Plutarchus Lyfandro: οἱ Σπάρτην τὸ βασιλεῖ δικλῆ ἀποστρέψανθαι θανατικῶν, ἢ ἄλλ' ἕως πρὸς αὐτῶν εἰς Τεγέαν ἔφυγε Spartiata regem ad capitis iudicium vocaram, quod ille declinans fugit Tegeam. Idem Sulla: ἀντιγάζεται Σπάρτην βασιλοδονίας εἰς ἀφείλοσθαι τὴν δόξαν, ὡς ἢ βασιλικῆς, ἀλλὰ φαύλης καὶ τὸ μὴδὲν ἔσθαι, quibusdam regibus Spartiata regnum ademerunt ut ineptis regno, quippe abjectis nihilque hominibus. de Agide injuste, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Mofynæci regem inedia puniebant. Mela libro II.

Furius surrexit Etruria iustis] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus:

Quos iustus in hostem

Fert doler.

§. XI.

Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur] Pari de causa tribunus plebis qui sit, ipso jure definere esse talem, ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Iohannes Major in librum IV Sententiarum dicit non posse populum à se abdicare

abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructionem vergeret. quod commode explicata ex his quæ hoc loco dicuntur.

Si hoc aut hoc rex faciat] vide de regno Arragoniæ Marianam li- §. XII. bro VIII.

Partem alteram populus aut Senatus] Exemplum habes in Genuate §. XIII. republica apud Bezarum libro XVII. in Bohemia tempore Wenceslai historiæ libro x. Adde Azorium institutionum Moralium lib. x. cap. 8. & Lambertum Scaffnaburgensem de Henrico IV.

Ut certo euentu resisti regi possit] Exemplum vide apud Thuanum histo- §. XIV. riarum cxxxI, in narratione anni cIo Ivc IV; & libro cxxxIII, in anno cIo Ivc V. utrunque de Hungaria; apud Mejerum narratione anni cIo ccc xxxix, in Brabantia & Flandria. narratione anni cIo cccc lxxvii, in federe inter regem Galliæ & Carolum Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytraus Saxonicoꝝum xxiv. & de Hungaria Bonfinius Decadis IV libro IX.

Lex Valeria] Plutarchus Publicola: *ἀνδρὶ κρείσσεως κίεινεν τὸ βελόμδρον* §. XVII. *τυραννείν. ut iniudicatum occidere cum liceret qui dominatum concupisceret.* mox addit: *εἴπες ἐπιχειροῖα τυραννείν. Σόλων μὲν ἀλόγη τὴν δικαίω ἐπιβήσσει, ὃ δὲ Πολυκράτας ἐξ ἀπὸ τῆς κρείσσεως ἀνελεῖν δίδωσι.* Solon ei qui dominatum invadit deprehensio diem dici vult. at Publicola etiam ante iudicium talem permittit interfici.

Tyrannum Nabidem relinquit] Quod Plutarchus in T. Quintii vita §. XI. sic explicat: *ὡς ἔωρα σὺ κακῶ μὲν ἀλλὰ τῶν ἀλλῶν Σπαρτιάτῶν δὲ πλεῖστον τὸ τυραννός.* Cum videret sine gratia aliorum Laconum malo non posse tyrannum destrui. Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo, Laconem quendam cum legisset

Σελινούτας πότε τὰς δε τυραννίδα. γάλας ἄρης
εἶλε. Σελινούτῳ δ' ἀμφὶ πύλας ἔπασσεν.

Hos dum Marte parant dominatum exstinguere, scelus

Ante Selinuntis moenia Mars varavit.

Respondisse, *δικαίως πεθνήσκει οἱ ἄνδρες. εἶδει γὰρ ἀφ' ἑμῶν ὄλων αὐτῶν κατὰ καὶ ἡμῶν.* Merito viri illi perire. exspectare enim debuerant ut ipse per se dominatus conflasset.

Detrahimus dominos urbi servire paratos] Plutarchus Catone Maiore de Antiocho Magno: *ἐποίησαντο αἰτίον τὰς ἐχθρῶνας ἐλευθεροῦν, μηδὲν δεομένους.* Bello prætexitum sumebat, liberare Græcos, liberatis non exegit.

Quia eius imaginem nummis præferebat] certissimum hoc indicium §. XX. possessionis. vide in historia Genuate Bezarum libro XVII.

CAPUT V.

Qui bellum licite gerant.

- I. Belli causus eff-ctrices alias esse principales | III. Alias instrumentales, ut servus & in saure: | subditos.
 II. Aut in aliena. | IV. Natura jure neminem a bello prohiberi.

VT in aliis rebus, ita & in voluntatis actionibus tria esse solent efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa eff-ctrix principalis in bello plerumque est is cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit, alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datæ.

I. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo, sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt, ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula, quæ ad mutuam operam invitant, nam & cognati ad operam ferendam coeunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, *Porro Quiritis, & quiritari.* Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Et * Solon docuerat beatas fore respublicas in quibus alienas injuriis quisque suas existimaret. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandridictum est:

*Injuriarum si improbis auctioibus
 Rejiceremus ultionem singuli.
 Nobis putantes fieri quod sit alteri,
 Inter nos juncti conspiratis viribus,
 Non prevaleret innocentie impetus
 Audax malorum, qui custoditi undique
 Iussique pœnas quas merentur pendere,
 Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.*

Democriti hoc vero: *Ἀδικημένοιτι προσηέν η̄ δὲ δύναμιν χερῶν η̄ πικρίαια. τὸ πρὶ γὰρ τοῦτο δικαιοῦ η̄ ἀγαθόν.* Injuria oppressos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim justum bonumque est. Quod sic explicat ^b Lactantius: Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incurso & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat, & præstet auxilium.

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hîc intelligimus, & si qua sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est pater filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege. nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione, qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliquid ipsius

L. servus, D. de servus export. Cic. lib. II off. ex Partio. D. D. ed. l. Si quis in servitutem. D. de fur. l. prohiberetur. C. de jure fisci. a Rhet. ad Alex. c. 3. Barr. in l. 17 rim. D. de just. & jure, n. 7, & 8. I. f. ibid n. 29. Cap. ad l. 1. s. jurgent. eod. m. Barr. ad l. hostes; D. de capt. c. 9. Innoc. ad c. sicut, de jurejur. & in c. olim de rest. spol. n. 16. Panor. n. 18. Sylvest. in verbo Bellum, q. 8. b Lib. vi l. cum sumus, C. de agriciis, lib. XI.

ipſius poſſidentis. Democritus : οἰκίτησιν ἄς μίρεσι τ' οὐκ ἔστιν ἄλλο χρῆμα ἄλλο ἄλλο ἀπὸ τοῦ σώματος. *Famulus tanquam partibus corporis aliis ad aliud uere.* Quale autem in familia est ſeruus, tale in republica eſt ſubditus, ac proinde inſtrumentum imperantis.

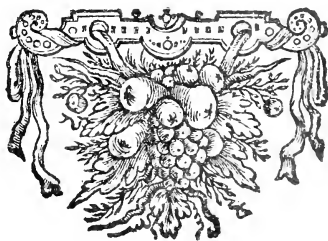
IV. Nec dubium quin naturaliter omnes ſubditi bello adhiberi poſſint, ſed quorſdam ſpecialis lex arceat, ut olim * Romæ ſeruos, nunc paſſim * clericos : quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum ſummæ neceſſitatis exceptione intelligenda eſt. Et hæc quidem generaliter de adiutoribus & ſubditis dicta ſunto ; nam quæ ſpecialia ſunt, ſuis locis tractabuntur.

Annotata ad Caput v.

Solon] Verba hæc Plutarchus refert : πῶν πόλεων χαλκίστε οἰκίται §. 11. *οὐκ ἔστιν ἐν ἡ τῶν ἀδικεμένων ἐχ ἡ τῶν οἰ μὴ ἀδικεμένοι παρῶ ἄλλων) καὶ χαλκί- ζοσι τὰς ἀδικήοντας.* *Civitatum illa feliciffime colitur in qua qui injuriam non ſenſere, ei qui ſenſere ſe opponunt & injuriam ceptantes puniunt.* Huc & illud pertinet Rudente Plauti : *Prætor quæte injuriæ prius collum, quam ad vos perveniat.*

Roma ſeruos] Servius ad IX Æneidos.

Clericos] Ac Levitæ olim extra belli munita, ut notatum Iosepho. De clericis vide Niceram Choniaten libro VI. Caroli Calvi capitulum in Sparnaco xxxvii. in Gratiano c. clericum. diſt. v, & cauſa xxiii, quaſtione viii. Et canones quidem ſic habent : ſed quanto illi ſervati à Græcis quam à Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

D E I V R E B E L L I
H V G O N I S G R O T I I
D E I V R E B E L L I A C P A C I S
L I B E R S E C V N D V S.
C A P V T I.

De belli causis, & primum de defensione
sui & rerum.

- I. Causa belli iustificæ que dicantur :
II. Ex oris ex defensione, ex actione ejus quod nostrum est, aut nobis debetur, aut ex panis.
III. Pro vita defendenda bellum esse licitum :
IV. Contra aggressorem solum :
V. In periculo presente & certo, non opinabili :
VI. Item pro integritate membrorum :
VII. Maxime pro pudicitia.
VIII. Lacite omitti defensionem.
IX. Defensionem illicitam esse interdum adversus personam publice valde utilem, ob legem dilectionis.
X. Interfectionem Christiani non esse licitam ad accendendam alapom, aut contume-

- liam similem, aut ne fugiatur.
XI. Pro rebus defendendis interfectionem non esse illicitam jure natura :
XII. Quatenus ea permissa sit lege Moysi :
XIII. An & quatenus Evangelica lege permissa sit.
XIV. An lex civilis interfici aliquem defensionis causa permittens jus det, an solum impunitatem, cum distinctione explicatur.
XV. Quando licita esse possit singularis dimicatio.
XVI. De defensione in bello publico :
XVII. Eam non licitam ad immuniendam duntaxat potentiam vicini :
XVIII. Nec in eo qui justam bello causam dedit.

III. Hist.

Lib. xlv.

Lib. v. III.

Olymb. II.

Lib. xlii.

ENIAMVS ad causas bellorum : iustificas intelligo : nam sunt & alia quæ movent sub ratione utilis, distinctæ interdum ab iis quæ movent sub ratione iusti : quas inter se, & à * belli principiis, quale erat cervus in bello Turni & Æneæ, accurate distinguit Polybius. At quanquam manifestum est harum rerum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam quas causas dicimus iustificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiorum oratione : *Certe quidem * vos estis Romani, qui ideo felicia esse bella vestra, quia iusta sint, pro vobis fertis, nec tam exitu eorum, quod vincatis, quam principis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.* Eodemque sensu *δίκαιος πόλεμος* dixit Ælianus libro XII, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos eisdem vocat * *αεφάσεις & δίκαις*. Hæ iustificæ causæ proprie nostri sunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicarnassensem ; *πρώτων ἡμῶν παλαιῶ σκοπεῖν, ὅπως εὐσεβῆ καὶ δίκαιον πολεμήσει τὸ πολέμῳ ἀφάσει.* Id primum vobis curandum arbiur, ut priam & iustam accipiatis belli causam. Et hoc Demosthenis : *ὡς περὶ δικίας, εἰμυ, καὶ παλοῖς, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τυρίτων τὰ κάπτην ἰχυροῦσιν εἶναι δεῖ, ὅπως & πρῶτον τῶν δίκαις, καὶ τῶν ὑποθήσεως ἀδελφείας, καὶ δικίας εἶναι ἀφάσεις.* Sicut in domibus, & navigationibus causis ac fundamenta oportet iusto ac vero congruere. Nec minus hoc Dionis Cassii : *δεῖ τὸ δίκαις πᾶσαν μέγιστον πρῶτον ποιεῖσθαι. μὴ μὴ γὰρ τὸ*

τα κ' ἢ ὡς τὸ ὄπλων ἰσχύς ἐυελπίς ἐστιν. ἀνὺ δ' ἐκείνῃ βίῳ αἰὼν ἔδει καὶ πικρὰ
 πικρὰ πὺ κατὰ τὴν π' ἐξ ἄ. *maxima nobis justitia habenda est ratio: que si adfir-*
is bellica spem bonam prabet: sin absit, nihil quis certi habet, etiamsi prima ex
sententia succedant. Et illud Ciceronis: illa bella injusta sunt, que sunt sine
De repub. lib. 111.
causa suscepta. qui & alibi Crassum reprehendit quod Euphratem
transire voluisset, * nulla belli causa. Quod non minus de bellis pu-
publicis quam privatis verum est. Hinc illa Senecæ querela; Homicidia
Epist. xcv1.
compescimus & singulas cades? quid bella & occisurum gentium gloriosum sce-
lus? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex Senatusconsultis plebique
scitis sœva exercentur, & * publice jubentur vetita privatim. Habent qui-
dem bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut &
sententiæ: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato
vacant, ni causa subfit; ut merito Alexander, si sine causa in Perfes
& alias gentes bellum arripuit, Scythias apud Curtium, sed & * Se-
nenæ lætro, Lucano prædo appelleretur, Indorum quoque sapientibus
ἀπίδαλτο, & à pirata quondam tractus sit in criminis societatem: Att. 1. 511.
quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spo-
liatos Iustinus narrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud huc
pertinet: Remota justitia quid sunt regna, nisi magna latrocinia. Convc-
nit talibus Lactantii illud, inanis glorie specie capti, sceleribus suis nomen
De Civ. Dei lib. 1v. c. 4.
virtutis imponunt. Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest,
Lib. 1. de falsarelig.
nisi injuria. Iniquitas partis adverse justa bella ingerit, inquit idem Au-
De civ. 1v.
gustinus, ubi iniquitatem dixit pro injuria, quasi ἀδικία dixisset, cum
Sylv. de bel-
veller dicere ἀδικήμα. Sic in Romano Feciali carmine: Ego vos teflor,
p. 1. n. 2-
populum illum injustum esse, neque jus persolvere.

II. Ac plane quod actionum forensium sunt fontes, totidem sunt
 belli: nam ubi judicia deficiunt incipit bellum. Dantur autem actio-
 nes aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut
 qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, & inter-
 dicta alia ne vis fiat. Factam, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos
 duos obligationum fontes * recte distinguit Plato nono de legibus.
 Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est vel fuit.
 unde vindicationes & conditiones quædam; aut id quod nobis de-
 betur sive ex pactione, sive ex maleficio; sive ex lege, quo referenda
 quæ ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur; ex quibus capi-
 tibus nascuntur conditiones ceteræ. Factum ut puniendum parit ac-
 cusationem & judicia publica. Plerique bellorum tres statuunt cau-
 sas justas, defensionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ
 tria in Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: † *Omnia qua defen-*
di, repetique & ulcisci fas sit: in qua enumeratione nisi vox recuperandi
de bello justo
& licito.
 sumatur laxius, omiſſa est persecutio ejus quod nobis debetur;
 quam non omisit Plato, cum dixit bella geri non modo si quis vi op-
 primatur, aut expiletur, verum etiam si deceptus fuerit. Quicum il-
 lud Senecæ convenit: *Æquissima vox est & jus gentium præ se ferens: Redde*
Lib. 111 de
quod debes. Et in Fecialium formula erat: Quas nec dederunt, nec solve-
benef. c. 14.
runt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit. & apud Sallustium
Lib. v. 1.
in historiis: Inre gentium res repeto. Augustinus cum dixit: * Inſta bella
q. 10.
deservi ſolent, qua ulciscuntur injurias: vocem ulciscendi generalius
refusa
 sumpsit

sumpsit pro eo quod est demere : quod & sequentia ostendunt, in quibus non est enumeratio partium, sed exemplorum additio : *Sic gens & civitas petenda est, quæ vel vindicare neglexerit, quod à suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est.* Hanc naturalem notitiam secutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accusabat, *ὅτι αὐτοῦ πάρεχται τὸ πολέμου μηδὲν ἀδικηθεῖσαι*, quod bellum inchoaret nulla accepta injuria. Sic & Romani cum Senonibus postulant, ne à quibus nullam injuriam accepissent eos oppugnarent. Aristoteles Apodicticon 11, cap. 11. *πολεμοῖσι ὅς τοῖς πρότερον ἀδικήσανσι* : bellum sumi solet in eos qui priores injuriam fecerunt. De Abiis Scythis a Curtius : *Injustissimos barbarorum constabat. armis abstinebant* nisi læcessiti.* Prima igitur causa justii belli est injuria nondum facta, quæ petitur aut corpus, aut rem.

Liv. lib. v.

a Lib. 12.

b Syl. in
verbo Bel-
lum. part. 1.
n. 3. p. 2.
c Bart. ad l.
ut vim D.
de justis. &
jure.
Bal in rep.
l. 1. C. unde
vi.
Bann. 2. 2.
gn. 10. art.
10. dub. ult.
Soro lib. 1v.
disputat. 5.
art. 10.
Valent. 2. 2.
disp. 5. 74.
30. p. 7.
d Card. q. 33
lib. 1. Petr.
Nav. l. 11.
c. 3. n. 147.
Cajet. 2. 2.
art. 6. 7. q. 2.
e 2. 2. q. 64.
art. 1.

III. Si corpus impetatur vi præsentem cum periculo vitæ non aliter vitabili, b tunc bellum esse licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac specie, ut maxime probata, ostendimus bellum aliquod privatum justum esse posse. Notandum est jus hoc defensionis per se ac primario nasci ex eo, quod natura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius unde periculum est c. Quare etiam si ille peccato careat, puta quod bona fide militet, aut alium me putet quam sim, aut quod infania aut insomniis agitetur, ut evenisse quibusdam legimus, non eo tollitur jus se tuendi; cum sufficiat quod ego non teneor id quod ille intendat pati, non magis quam si bestia aliena periculum intentaret.

IV. An & innocentes, qui interpositi defensionem aut fugam, sine qua evadi mors non potest, impediunt, transfodi aut obtecti possint, disputatur d. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam solam si respicimus, multo apud eam minor est societatis respectus quam propriæ salutis cura. At lex dilectionis, præsertim Evangelica quæ alterum nobis æquat, plane id non permittit. Bene autem dictum est à e Thoma, si recte accipiatur, in vera defensione hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, si alia salutis non suppetat ratio, non liceat destinatio id facere unde mors aggressoris sit securura, sed quod hic mors illa non eligatur ut quidam primario intentum, sicut in punitione judiciali, sed ut unicum quod eo tempore suppetit; cum is qui impetitus jam est, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere quo alcer absterreatur, aut debilitetur, quam quo intreat.

V. * Periculum præsentem hic requiritur, & quasi in puncto. Fateor quidem si insultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum id facere occidendi animo, occupari posse facinus. nam in moralibus, ut & in naturalibus punctum non invenitur sine aliqua latitudine: sed multum falluntur & fallunt qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictam est à Cicerone, primo de Officiis, plurimas injurias à metu proficisci, cum is qui nocere alteri cogitat timet, ne nisi id fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. Clearchus apud Xenophontem : *καὶ γὰρ εἶδα ἤδη αἰσχροῦς, τὸς μὲν ἐκ διαβολῆς, τὸς δὲ ἐξ ὑποψίας, οἱ φοβηθέντες ἀνάγκης, φθάσαντες βελί-*

μενοι πρὸν παθεῖν ἐπίσημα ἀνήκεστα καὶ τὰς οὔτε μίλλους, οὔτε βαλομήδεις τοῦ-
 τοι εἶδεν. multos ego novi qui calumnia adducti aut suspitione, dum metuenti
 alios, & prævenerit malum quam perpeti, atrocissimis malis eos affecerunt qui
 nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitarent quidem. Cato in oratione
 pro Rhodiensibus: quod illos dicimus voluisse facere. id nos priores facere oc-
 cupabimus? Insignis est illa apud Gellium sententia: Gladiatori composito
 ad pugnandum, pugnae hoc proposita fors est, aut occidere si occideraverit, aut oc-
 cumbere si cessaverit. *Hominum autem vita, non tam iniquis, neque tam indo-*
mitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeas;
quam nisi feceris, pati possis. Et apud Ciceronem alio loco non minus
 rectè: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo*
potest, ut eum jure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse postea occi-
deretur? Locum hic habet illud Euripidis:

Εἰ γὰρ σ' ἔμελλον ὡς σὺ Φῆς κλέωνι πόσις,
 Χρῆ καί σε μίλλαν, ὡς χρῆν' ὁ δ' ἔειπεν παρῆν.
 Te si, tu aus, interficere vir voluit tuus,
 Voluisse sat erat & tibi, ubi tempus foret.

Cui geminum est Thucydideum illud: τὸ μίλλον ἐν ἀφανείῃ κείται, καὶ Lib. I.
 ἐκ ἀξίων ἐπαρθίνους αὐτῶ φανεροῦν ἐχθρῶν ἢδὲ καὶ ἐμίσσησαν κτήσει. *Esturinus*
in incerto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias suscipere,
non jam futuras sed certas. Idem Thucydides quo loco mala seditioni-
 um quæ Græcæ civitates incesserant discrete explicat, ponit & hoc Lib. III.
 in vitio: ὁ φθίσσας ἢ μίλλουσι κακὸν τι θρῶν ἐπὶ νῆσσι. *laudabatur qui malum fa-*
cinus quod facturus erat alter ipse occurrisset. Livius: * *Cavendone metuant*
homines, metuentes ulro se efficiunt, & injuriam à nobis repulsam, tanquam
aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis. In tales non male convenit
 illud Vibii Crispii à Quintiliano laudatum, *Quis tibi sic timere permisit?*
 Lib. IV.
 Etiam Livia apud Dionem air infamiam eos non effugere, qui faci-
 nus quod timent occupant. Quod si quis vim non jam præsentem in-
 tentet, sed coniurasse aut infidari compertus sit, si venenum strue-
 re, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium
 moliri, hunc nego jure posse interfici: si aut aliter evadi periculum
 potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse. Plerumque
 enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam
 casus patet: ut dici solet inter os & offam. quanquam non desunt &
 Theologi & Iuriconsulti qui indulgentiam suam longius extendant.
 Sed & altera quæ melior tutiorque sententia est suis non caret aucto-
 ribus.

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cum
 damnum membri, præsertim è præcipuis, valde sit grave, & vitæ
 quasi æquiparabile: adde quod vix sciri queat an non periculum
 mortis post se trahat, si aliter vitari nequeat, putem intentantem pe-
 riculum occidi recte posse.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat, controversiam vix habet,
 cum non tantum communis aestimatio, sed & lex divina * pudici-
 tiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Iuriconsultus dixit pudorem tali
 facinore rectè defendi. Exemplum habemus in tribuno Marri à milite
 occiso * apud Ciceronem & Quintilianum: sed & à feminis

Sylvest. in
v. r. o. o. Hemi-
cidium. 3.
quæst. 4.
Lib. 5. rec.
sent. tit. 3.
Soto d. 1. q.
Syl. in ver-
bo bellum,
p. 2. n. 5.

occisorum in historiis exstant. Chariclea apud Heliodorum talem interfectionem vocat ἀμύνης νόμοι τῷ εἰς σωφροσύνην ὑπόκειται, *justam defensionem ad arcendum injuriam in castitatem.*

VIII. Quod autem diximus supra, quanquam occidere parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi quam occidere malit; id nonnulli ita concedunt, ut excipiant personam multis utilem: Sed mihi hanc patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum interest, parum tutum videtur. Itaque restringendum id arbitrer ad eos quorum officium est ab aliis vim arcere, quales sunt focii itineris ea lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari potest,

* Cum tot ab hac anima populorum vita salusque
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
S. vitia est voluisse mori.

IX. Contra vero evenire potest, ut quia in vasoris vita multis sit utilis, occidi is sine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis diviniæ, sive veteris sive novæ, de quibus egimus supra, cum regis personam sanctam esse ostendimus, sed ipso etiam naturæ jure. Nam jus naturæ, quatenus legem significat, non ea tantum respicit quæ distat justitia quam explereticam diximus, sed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in se continet, ut in certis circumstantiis, non honestos tantum, sed & debitos. Ad id vero quod diximus caritas nos obstringit. Nec ab hac sententia dimovet me Vasquius, cum ait principem qui innocentem insultet, desinere principem esse ipso facto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculose. Nam sicut dominia, ita & imperia non amittuntur delinquendo, nisi lex id statuatur. Quæ autem hoc de imperiis statueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nusquam reperta est, nec repertum iri credo: summam enim rerum confusio- nem induceret. Quod autem Vasquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem spectare, id etiam si verum univèrsim esset, ad rem non faceret. non enim statim res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem à singulis propter se desiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ suam salutem antepone, non satis cohæret. Nam nostri quidem causa reipublicam salvam esse volumus, sed non tantum nostri, verum & aliorum. Falsa enim & à sanioribus philosophis rejecta est opinio, * existimantium amicitiam ex sola indigentia natam, cum sponte & natura nostra ad eam feramur. Ut verò meo unius bono multorum admodum bonum præferam, caritas monet sæpe, imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: * *Principes regesque, & quicumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publicæ privatis potiora sunt, sequitur ut is quoque carior sit in quem se reipublica convertit.* Ambrosius: *Sibi cum quisque arbitretur gratius excidia patriæ depulisse, quam propria pericula.* Is quem dixi Seneca: *Callistratus & Rutilius, hic Athenis, ille Rome reddi sibi penates suos noluerunt clade communi: quia satius erat duos univo malo affici, quam omnes publico.*

X. Si

Soto d. locc.

Lib. 1. cont.
Lingst. 18.

Lib. 1 de

Clemen. c. 4.

De Officiis

111. c. 3.

Lib. vi de

Benef. c. 37.

X. Si cui periculum imminet accipiendæ alapæ aut mali similis, huic quoque jus esse id arceri cum eadē inimici sunt qui putant. Ego si inera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est * facultatem quandam moralem adversus se in infinitum, quatenus aliter malum illud à me arceri nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex Evangelica omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Christus alapam accipi potius quam adversario noceatur; quanto magis occidi eum vetat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere à dicto Covarruviz, non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsamet natura est, non sit idem permittum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ, ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges præscribendi etiam de his rebus, quæ natura sua liberæ indefinitæque sunt: multoque magis ut debeat id quod natura honestum est, etsi non debitum. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Evangelio tam diserte appareat, inveniri Theologos, & Christianos Theologos, qui non modo eadē recte putent admitti, ut alapa vitetur, sed & accepta alapa, si qui eam impexit, fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi à ratione & pietate valde alienum videtur. Nam honor est opinio de excellentia. at qui talem fert injuriam, is patientem se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis quam minuit. nec refert si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum confectis nominibus traducant. perversa enim illa judicia nec rem nec rei æstimationem immutant. Nec Christiani veteres hoc tantum viderunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus. Hinc etiam liquet quam non probandum sit quod à plerisque est traditum, defensionem cum interfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturæ jure quo minus ita sit non disputo,) etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili præsertim homine. atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quædam ignominia opinio, aspernanda ab omnibus iis qui virtutem & sapientiam sectantur. quæ in re gaudeo me assentientem habere inter Jurisconsultos Carolum Molinæum †. Quod de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus per quas vera existimatio non læditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis quod creditum apud bonos existimationem nostram delibaret? Hunc quoque occidi posse sunt qui doceant †: mendose admodum & contra naturæ quoque jus. nam interfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem.

XI. Veniamus ad injurias quibus res nostræ impetantur. Si explettricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas raptorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris odio compensatur, ut supra diximus: unde sequitur si id jus solum respiciamus, posse furem cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo

Soto d. locc.
Navarr.
c. 15. n. 3.
Sylvest. in
verbo Homi-
cidium, l.
quest. 5.
Ind. Lopez,
cap. 62.

d. 5. 1.

Naturæ.
cap. 15, 4.
Henr. de ir-
regul. c. 11.
Vid. de jure
belli, n. 5.

Soto art. 8.
d. 9. §. 1. d.
in l. ut vici.
D. de just.
& jure, &
in lib. 1. c.
unde vi.
Vasquez d.
c. 18. n. 13,
14.
Sylv in ver-
bo Bellum,
p. 2. n. 5.
† In addit.
ad Alex.
conf. 119.
† Per Nav-
arr. l. 11.
c. 3. n. 376.

profterni. Demofthenes, oratione in Aristocratem : εἰ τ' εἰ δειδόν, ὡ γῆ καὶ θεοί, καὶ Φαιεράς ὡδὸς νόμον, εἰ μόνον, ὡδὸς τ' γαγραμμείον νόμον, ἀλλὰ καὶ ὡδὸς τ' κρινόν ἀπάντων ἀνθρώπων νόμον, τ' ἀγροῦ καὶ φέροντα βίαι πέμψαι ἐν πολέμοις μοιχα μὴ ἐξέταί μοι ἀμύνεσθαι; Nonne hoc per Deos Aratum acrius iuguratum est, nec scriptis tantum legibus, sed & communi inter homines legi contrarium, ut non sinar ei uti adversus eum qui hostiliter res meas rapiat? Nec obstat caritas per modum præcepti, lege divina humanaque seposita, nisi res sit quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur, quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt.

XII. Quis sensus sit legis Hebrææ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demofthenes adversus Timocratem commemorat, * & inde sumta lex XII Tabularum, & Platonis scitum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc conveniunt quod furem nocturnum à diurno distinguunt. de ratione legis ambi-

a Soto d. loco
Matesilan.
not. s. 135.
Ias & Gom.
Instit. de
act. in pr.
Covar. d. 5. l.
n. ibi. deci-
mo.

Less. du. xi.
n. 68.

b Covar. d.
loco. Aug.
cit. in c. si
perforians.
de Homicid.
Less. us d.
cap. 9. d. ub.
x. l. n. 66.

L. Si pigno-
re. s. furem.
D. de furtiv.

L. furtum.
D. ad leg.
Corn. de si.
carius.

L. Itaque.
D. ad leg.
Aquilam.

gitur a. Quidam id unum putant spectatum, quod noctu discerni nequeat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarium posse interfici. b Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu, quia fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum conditores nec hoc, nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc voluisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo interento rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitæ adducar, tunc mihi licere à me avertere periculum etiam cum periculo vitæ alienæ: nec ob stare mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi posse imputari, qui venter in actu licito, nec cuiquam injuriam faciam cum utar meo jure. Discrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum: atque ideo si occisus fur reperiat, facilius credatur ei qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento quo nocere possit. Id enim lex Hebræa requirit, agens de fure reperto חַרְבּוֹסָא quod quidam transferunt in *perforatione*, alii forte melius, cum *perforatorio instrumento*: quomodo & Ieremiæ II, 34, ea vox à doctissimis Hebræorum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim Tabularum quæ furem diurnum occidi vetat, addita exceptione, nisi se telo defenderit. Adversus nocturnum igitur præsumptio est defendisse se telo. Teli autem nomine ferrum, fustis & lapis venit, ut ad hanc ipsam legem notatum à Cajo est. Contra ab Ulpiano proditum est quod de fure nocturno dicitur, si quis eum occiderit, impune id ferre, id intelligendum ita demum locum habere, si parcere ei sine periculo suo non potuit, nimirum rem servando. Est ergo, ut dixi, præsumptio pro eo qui furem noctu occidit: sed si forte testes a fuerint, ex quibus constet non fuisse eum qui furem occidit adductum in vitæ suæ periculum, jam præsumptio ista cessabit, ac proinde is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit quod tam diu quam noctu lex duodecim Tabularum exegit, ut is qui furem deprehendisset, cum clamore id testificaretur, ut ex Cajo discimus, nimirum ut si fieri

fieri posset, concursus eo fieret magistratum aut vicinorum ad auxilium & testimonium. Quia vero concursus talis de die facilius habetur quam de nocte, ut notat Vlpianus ad modo indicatum Demosthenis locum, ideo de nocturno periculo asseveranti magis creditur. Cui simile est quod lex Hebræa * puellæ de vi illata in agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concursum ciere potuit ac debuit. Ad superiora & hoc accedit, quod etiam si cætera essent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque sint cognosci possunt: eoque sunt terribiliora. Lex ergo tam Hebræa quam Romana, id quod caritas suadet civibus suis præcepit ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, sed ut id ita demum liceat si is qui rem suam servare voluit ipse in discrimen venerit. Moses Maimonides notavit permissam privato nomini alterius interfestionem non aliter, nisi ut servetur id quod est irreparabile, ut vita & pudicitia.

XIII. Quid vero jam de lege Evangelica dicemus: idem ab ea permitti quod permisit lex Moysis; an ut in aliis rebus perfectior est lege Moysis, ita hic quoque plus eam à nobis exigere? Ego quin plus exigat, non dubito. Nam si tunicam & pallium deferi jubet Christus, & Paulus damnus aliquod injustum tolerari potius quam litigari, quæ incruenta contentio est: quanto magis vult res etiam momenti majoris deferi potius quam interfici à nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiscum sanguine ortum? Quare si res servari potest, ita ut non videatur periculum esse faciendæ cædis, recte id quidem; sin aliter, omittenda res est: nisi forte talis aliqua res sit, ex qua vita nostra & familiæ nostræ pendeat, quæque judicio recuperari nequeat, forte quia fur sit ignotus, & spes sit aliqua sine cæde rem abituram. Et quanquam hodie omnes ferme tam Jurisconsulti quam Theologi doceant, recte hominem à nobis interfici posse, rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines in quibus lex Moysis & Romana id permittit; puta si fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus sententia veterum Christianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Augustinus, cujus hæc verba sunt, *Quomodo apud divinam providentiam à peccato liberi sunt, qui pro his rebus quas contemni oportet humana cæde polluti sunt?* Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore * laxata est disciplina, & paulatim interpretatio legis Evangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti; tandem his quoque remissa est hoc nomine censura.

XIV. Quæritur à nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici à privato, simul etiam præster, ut id ab omni culpa sit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi ut mortem mereatur. Est autem valde probabilis Scoti sententia, fas non esse quemquam ad mortem damnare, * nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta æstimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis,

Soto d. art. 8
Lest. dub.
21. n. 74.
Sylv. in
verbo Bel-
lun. 2. n. 3.
Lib. 1. de
lib. arb.
Parr. c. 2. de
Homicidii
Lest. d. loco.

tatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi posse, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet, nec solet jus dare, etiam eos qui mortem meruerunt privatim interficiendi, nisi in criminibus valde atrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollere quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

XV. Ex his quæ diximus apparet duobus modis posse contingere, ut à privatis sine peccato suscipiatur singularis dimicatio: primum, si invasor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occiditur sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se committat; quod si fiat, illis quidem licet arripere spem salutis, at qui id iussit, is minus recte officio functus videbitur, cum satius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, forte eligi moriturum.

XVI. Quæ vero dicta à nobis huc usque sunt de jure tuendi se ac sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, * sed ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatis ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque judicem adiri res patitur. At publicum quia non oritur nisi ubi non sunt aut cessant judicia, tractum habet, & perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur, at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Vnde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum cœptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum est quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte sumi ad imminendam potentiam crescentem, quæ nimium aucta nocere posset. Fateor in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione justæ, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt qui in hanc rem citantur auctores. Sed ut vim pati posse ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana est, ut plena securitas nunquam nobis constet. Adversus incertos metus à divina providentia, & ab innoxia cautione, non à vi præsidium petendum est.

XVIII. Nec minus illud displicet, quod docent, justam esse defensionem etiam eorum qui bellum promeriti sunt, quia scilicet pauci contenti sunt tantundem reponere vindictæ, quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non potest: unde nec reus criminis jus habet publicis ministris capere se violentibus per vim resistendi ob metum ne plus æquo puniatur. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læsit offerre satisfactionem viri boni arbitrato: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias cum fœdere non stetisset, quod cum rege Assyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium

*Alb. Gent.
lib. 1. c. 14.*

*Bal. l. 3. de
rer. divis.*

*Alb. Gent.
lib. 1. c. 13.
Cap. lib. 5.
de Justitia.*

trium multæ: Idque cum fecisset, & postea iterum bello laceffere-
tur, fretus bona conscientia vim hostium sustinuit, & Deum habuit
faventem. Pontius Sannis post res Romanis redditas, deditum bel-
li auctorem: *Expatrium*, inquit, *est quicquid ex federe turpo irarum in nos*
calestium fuit. Satis scio quibuscumque diis cordi fuit subigi nos ad necessitatem
dedendi res, iis non fuisse cordi tam superbi à Romanis federis expiationem
spretam. Mox, Quid ultra tibi Romane, quid federi, quid Diis arbitris federis
debeo? Quem tibi tuarum-irarum, quem meorum suppliciorum iudicem
feram? Neminem neque populum, neque privatum fugio. Sic cum Thebani
omnia æqua obtulissent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent,
* bonam causam ab his ad illos transiisse ait Aristides Leuëtrica pri-
ma.

II Regum.
XVIII, 7.
19. 6. cap.
XIX.

Annotata ad Libri secundi Caput 1.

Belli principii] Exordia pugnae dixit Virgilius. §. I.
Vos estis Romani] Certe vix ulla gens tam diu constans inanis-
in spectandis belli causis. Polybius apud Suidam voce ἐμβαίνει:
οἱ γὰρ Ῥωμαῖοι πρόνοιαν ἐποιῶντο μηδέποτε πρότεροι τὰς χεῖρας ἐπιβάλλειν τῆς πῆ-
λας, ἀλλ' αἰεὶ δικαίᾳ ἀμυνόμενοι ἐμβαλεῖν εἰς τὰς πολεμίας. Romani sumptore
id curarunt, ne priores ipsi finitimis inferrent violentas manus. Sed ut semper
crederentur in hostem ire ad arcendas injurias. ostendit id Dion egregia
comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho
in excerptis Peiresianis. Eiusdem est illud in excerptis legationum:
Ἄλλ' τὰς πάλαις ἔδεν ἔτιω ἀσπαζέειν, ὡς τε δικαίως ἐφίσηται πολέμους. Rursum
in excerptis Peiresianis: σφόδρα οἱ Ῥωμαῖοι φιλοτιμῶν) δικαίως εὐσιπάζει τὰς
πολεμίας καὶ μηδὲν εἰκῆ καὶ ἀσπιτῶς ἀπὲρ τῶν τοῦτον ψηφίζεσθαι. Valde id stu-
dent Romani iusta ut bella suscipiant, nihilque tale decernant sine causa ac
temere.

αεθφάσας] δικαίωμαξ dixit Procopius Gothicorum II. Adde quæ
infra hoc libro capitis XXI I initio.

ἰσθησας] Sic & ἰσθησιν belli dixit Iulianus secundo de Laudibus
Constantii.

Nulla belli causa] Appianus eidem Crasso à Tribunis denuntiatur
dicit μὴ πολεμεῖν τοῖς Παρθυαίοις μηδὲν ἀδικῶσι: ne bellum Parthis inferret
nulla injuria cognitis. Plutarchus de eodem: καὶ σωσίωσιν τοῖς πολε-
μαίνοντες εἰς ἀνθρώποις ἔδεν ἀδικῶσιν, ἀλλ' εὐνοῦσιδος πολέμητων ἀπίσι.
Coibant multi indignantes esse aliquem qui bellatum iret in homines non modo
nullis injuria comertos, sed & pace defensos.

Publice jubentur vetita privatim] Idem Seneca de ira II, cap. VII I:
Pro gloria habita, qua, quamdiu cprimi possunt, scelera sunt. Adde quæ in-
fra ex Seneca & Cypriano libro III, cap. IV, §. v circa finem.

Seneca latro] locus est de Benef. I, cap. XIII. Non male Iustinus
Martyr apologeticus II: τοσῶτον δὲ δύναμι) ἀρχοῖς τὸ εὐ ἀληθείας διέτα-
πειῶντες, ὅσον καὶ ληστὰς ἐν ἐρημίᾳ: Tantum possunt Principes qui opiniones aëro
preferunt, quantum in solitudine latrones. Philo: οἱ πᾶς μεγάλας ἐραζόμενοι
κλοπᾶς, σπυνοῖς ὀνόμασιν ἀρχῆς ἐπιχεύοντες ληστῶν ἀληθῶσιν. Quæ magna
furta committunt, qui honesto principatus nomine obumbrans ea quæ reipsa ni-
hil nisi latrocinia sunt.

§. II.

Recte distinguit Plato] Et ante eum Homerus. nam cum multam perfolvere Proci Penelopes voluissent, ait Vlyffes:

ὅσα τε γὰρ ὑμῶν ἐστὶ καὶ εἰ ποῦν ἄλλ' ἐπιθέετε,
ἐδὲ μὲν ὡς ἐπὶ χεῖρας ἑμῶν λήξαιμι φόνειο
σφῖν πάντων μνησθήσθε ὑπερβοῶσι δαποτίσση.

patrias non si mihi raptas

Restituatis opes, addarisque altera plura.

Abstineam fedare manus in sanguine vestro,

Cuncta prius quam vestra proci delicta luatis.

Cassiodorus lib. v. epist. xxxv: *Vt qui vindictam remisimus, damna minime sentiamus.* Adde quæ infra hoc libro initiis capitum xvi, & xx.

Iusta bella definiri solent] Servius ad ix Æneidos de Romanis: *Cum volebant bellum indicere, Pater patrias, hoc est princeps Fœderum, proficisceretur ad hostium fines: & præfatus quadam solennia, clara voce dicebat, se bellum indicere propter certas causas: aut quia socios læserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent.*

Nisi læcessit] Plutarchus Nicia: καὶ γὰρ ἡ Ηερακλῆα πάντων κρατεῖν ἀμυωιδρον καὶ ἀσσειπυριερέμδρον. *Herculem etiam cuncta subegisse, dum læcessit se defendit.* Iosephus xv i Antiquæ Historiæ: *οἱ παρελθόντες καὶ μὴ πρὸς Δαίσιον ἀρχόντες ἀδικῶν ἔργων, οἱ δὲ εἰσιν οἱ βιαζόμενοι καὶ μὴ δειλοῦς τὸς ἀμυωιδρῶν ἐφ' ὅπλα χερσῶν. Qui in id veniunt ut in nihil hostile cogitantes violentas inferant manus, hi sunt qui invios cogunt ad arma semet tutatura confugere.*

§. V.

Periculum præsens] Hujus distinctionis usum egregium vide apud Agathiam iv. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: *ὅτι ἀνεπίφθοροὶ οἱ ἦδη εἰν ἑστὶ τὸ ψυχῆς δι' αἰένως κινδυνώοντι καὶ τῷ το καὶ ἄλλο πᾶν δρᾶσαι μάχιον ἢ τὸ τῶν ἐχθρῶν ἀντὶν Δεφθαρηναῶν. Cariturum invidia si ipse jam in vita per ipsos adductus periculum & hoc & aliud quidvis aggrediatur potius, quam ab hominibus inimicissimis perâ se sinat.*

Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt] Vt Cæsar, qui cum rempublicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilium i i.

§. VII.

Pudicitiam vitæ adæquet] Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: *P. oxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors poti r sit, tanquam libertas & pudicitia & mens bona.* Paulus Sententiarum v, tit. xxiii: *qui latronem eadem sibi inferentem vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Augustinus libro i de Libero arbitrio: *Lex dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat, vel cuiuspiam viro aut femina ut violenter sibi stupratorem irruentem, aut post illatum stuprum, si possit, interimat.*

Apud Ciceronem] vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio absolutus dicitur interfecto eo qui filia ipsius stuprum inferebat. Testis Apollodorus bibliothecæ i ii. Adde insignem historiam apud Gregorium Turonensem libro nono.

§. VIII.

Cum tot ab hac anima] Curtius lib. x: *Sed cum tam avidè manifestus periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in casum.*

Existimam-

Existimantium amicitiam ex sola inargentia natam] Refutat pernitio- §. IX.
fam hanc opinionem Seneca libro I de Beneficiis capite I, & libro
IV, cap. XVI.

Principes regesque] Plutarchus Pelopidæ initio: *ῥεῖται; πρῶτον ἔργον
σώζειν τ' ἀπαντὰ ἀλλὰ σώζοντα.* *primum virtutis opus servare servantes cetera.*
Castiodorus de Amicitia: *Si manus oculorum obsequio vibratum in altum
membrum senserit gladium imminetentem, ipsa suum minime discrimen atten-
dens, plus alii quam sibi timens, gladium excipit.* Post: *Proinde qui morte
propria dominos suos à morte redimunt, recte quidem hoc faciunt, si potius salu-
tatem animæ suæ quam liberationem alieni corporis in causâ constituerint. cum
enim eis conscientia dicitur, quod fidem dominis suis debeant exhibere, videtur
etiam consonum rationi, quod sua vitæ corporali, vitam dominorum debeant
anteferre.* Deinde rursus: *Dilectione itaque, & maxime pro salute multo-
rum, potest quis salubriter morti suum corpus exponere*

Faciliæ autem quandam moralem] Apollodorus lib. II, de Lino agens: §. X.
*ἀφικόμενον δὲ εἰς Θῆβας καὶ θαυμάζοντα γενόμενον ὑπὸ Ἡρακλῆος τῆ κηραῶ πᾶλλοις
ἀπίστα ἐν ἐπιπέδιον ἔτα ἄνθρωπος ὀργισθεὶς ἀπέκτανε. δίκην δὲ ἐπαγομένων ἰσθμίων αὐτοῦ
ἐξῆρξεν ἄλλοις Γ' ἀδαμάνθου, ὃς ἀν' ἀμύνεται τῶν χειρῶν ἀδικῶν ἀρξάντι, ἀδύτος
εἶναι.* *Ad Thebas cum venisset, civisque Thebanus factus esset, ibi interit ab
Hercule percussus cithara. nam cum Linus scriisset Herculem, iratus Hercules
mortem ei intulit, reusque à nonnullis factus paratæ cadis, legit in iudicio le-
gem Rhadamanti, qua insons pronuntiatur, si quis nocuerit ei qui vim prior
intulerit.*

Et inde sumta lex XII tabularum] Addi potest lex Wisigothorum §. XI.
libro VII, tit. I, cap. XV. & capitulare Caroli Magni lib. V, cap. 191.
lege Langobarda qui nocte alienam cortem ingreditur, nisi ligand-
um se præbeat, occidi potest.

Puellæ de vi in agro illata vult credi] Bene id explicat Philo, ut locus §. XII.
frequentioris exempli causa sit positus, non quod ex eo solo semper
definienda sit controversia. Potest enim, ut libro de specialibus le-
gibus ille disserit, & in urbe aliqua vim pati occluso ore, & in agro
aliqua consentire in stuprum.

Laxata est disciplina] Hieronymus in vita Malchi: *Postquam ecclesia §. XIII.
cepit habere Christianos magistratus, facta est quidem opibus major, sed vir-
tutibus minor.* vide c. fucepimus, de homicidio voluntario & c. de
his, distinct. I.

Nisi ob delicta qua lex per Mosem data morte puniunt] Contra leges que §. XIV.
venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Turonensem li-
bro X, c. 10. Iohannem Sarisberiensem Policratici I, c. IV. Petrum
Blesensem epistola CXXIX.

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. XXII: §.
*Cum irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione
defendere, nihil renitente vi moris.* Alexander Imperator oratione ad
milites apud Herodianum V: καὶ τὸ μὴ ἀρχεῖν ἀδικῶν ἔργων ἐκ ἀγνώμοτος
ἔχει τὴν πρόκλησιν, τὸ δὲ τὰς ὀφθάλμους ἀπείσχεσθαι τε τῆς ἀγαθῆς συνειδήσεως ἔχει
τὸ θαρσάλευν, καὶ οὐ τὰ μὴ ἀδικεῖν, ἀλλ' ἀμύνεσθαι, ὑπάρχει τὸ ὑπέλαπτι. *Injurias qui
prior inferat nihil habet probabilis coloris: at qui sibi molestos arceat ex bona con-
scientia sumit fiduciam, bonaque ei spes adest inde, quæd injuriam non inferat
sed auferat.*

BENAM

§ XVIII. *Bonam causam ab his ad illos transisse,] De principe Chalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de Cruciferis in Cromero libro XVII. de Helvetis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philip-pum Cominæum libro VII.*

C A P V T I I.

De his quæ hominibus communiter competunt.

- I. Ejus quod nostrum est divisio.
 II. Proprietate exordium & progressus.
 III. Quædam propria fieri non posse, ut mare summum pro suo integro aut præcipuis partibus, & quare.
 IV. Sola non occupata cedere singulis occupantibus, nisi per universitatem a populo occupata sint.
 V. Feras, pisces, aves cedere occupanti, nisi lex obstat.
 VI. In res proprias fides jus hominibus competere eis utendum tempore necessitatis, & unde id veniat.
 VII. Obtinere id nisi necessitas aliter sit vitabilis.
 VIII. Nisi par sit necessitas in possidente.
 IX. Adjunctum esse onus restituendi rem cum restitui poterit.
 X. Exceptionem hujus juris in bellis.
 XI. In res proprias factis jus hominibus competere ad utilitatem qua nihil alteri decedit.
 XII. Hinc jus in aquam præfluentem.
- XIII. Jus transeundi terra & annibus, quod explicatur.
 XIV. An mercibus transeuntibus vestigal possit imponi.
 XV. Jus morandi ad tempus.
 XVI. Jus habitandi his competens qui sedibus suis expulsi sunt, sub imperio quod reperiunt.
 XVII. Jus habendi loca deserta: quod quomodo intelligendum.
 XVIII. Jus ad altus quos vita humana desiderat.
 XIX. Ut ad emenda necessaria.
 XX. Non etiam ad res suas vendendas.
 XXI. Ad querenda matrimonia: quod explicatur.
 XXII. Jus ea faciendi qua promiscue extranei permittuntur.
 XXIII. Quod intelligendum, si quid permissatur quasi ex jure naturali, non ut ex beneficio.
 XXIV. An licitus sit contractus cum populo, ut si fruges suis eis quibuscum jam contraxit, non aliis vendat.

Sequitur inter belli causas injuria facta, & primum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt à proprietate, aut jam aliorum propriæ. Res quæ à proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Jurisconsulti vocant, exordium.

Gen. I. 26. II. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ statim à mundo condito, atque iterum mundo post diluvium reparato. * Erant, ut Justinus loquitur, *omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Hinc factum ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset quod veller, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus univèrsalis juris erat tum vice proprietatis. Nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III. * *Theatrum cum communi*

munus sit, recte tamen dici potest, ejus esse eum locum quem quisque occupavit. Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more perstiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim * Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis in qua * primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. Erat in illis ignorantio magis vitiorum quam cognitio virtutis; ut de Scythiis loquitur Trogus. *Vetustissimi mortalium, inquit Tacitus, * nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut coercitionibus agebant.* Apud Macrobius est, *Primum inter homines mali nescia & adhuc astutiae inexperta simplicitas.* hæc simplicitas * ἀφραγσία videtur dici sapienti Hebræo, Paulo Apostolo ἀπλοσύτης, quam opponit τῆ πανουργία, vafra calliditati. Negotium erat illis unicum D E I cultus, * cujus symbolum arbor vitæ, ut Hebræi veteres explicant, assentiente Apocalypsi. Vivebant autem facile ex his * quæ sine industria sponte sua terra proferebat. Verum in vita hac simplice & innocente non perstiterunt homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat * arbor scientiæ boni & mali, id est earum rerum quibus tum beneficium male uti licet: Φρόνησι μίσην vocat Philo. Huc respiciens Solomo; *Deus, inquit, creavit hominem rectum, id est simplicem, sed ipsi quasiverunt sibi cogitationes multas.* ἤρπην εἰς πανουργίαν ut dicto loco Philo loquitur. Dion Prusænsis oratione v i : ἀλλὰ τὴν πανουργίαν τοῖς ὑσέγγει καὶ τὰ πολλὰ εὐλόκει καὶ μηχανῶδες πρὸς τὸν βίον ἢ πᾶν τι συνεργεῖν· ἔργον πρὸς ἀνδρείαν, ἔδδ' ἀπεργισμένην χερσῶν τῆ σφίρα τὸς ἀνθρώπων, ἀλλὰ πρὸς ἰδούνην. *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem * variaque ad vitam reperta non multum fuisse conducibilia. Ingenio enim ipsos homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem. Antiquissimæ artes agricultura & pastura in primis fratribus apparuerunt: non sine aliqua rerum distributione. ex studiorum diversitate æmulatio, etiam cædes: ac tandem cum boni malorum confortio contaminarentur, * vitæ genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos χειρουργίας Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, * cui inservit vinum: unde & illiciti amores. Præcipue vero concordiam rupit generosus vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica: mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum, sed terrarum pascuarum communio; quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret:*

*Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat.*

Iust. lib. 11.

11 ad Sornium Scip. Sap. 111, 24.

11 Corinth. 11, 3. Proverb. 111, 18.

Philo de Mund. crea. Apocalyp. xx11, 2.

Eccles. v11, 30.

Gen. x, x1.

Virg. Georg. 1.

Gen. x111.

donec aucto ut hominum, ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt. * Puteos vero, rem in siticulosa regione valde necessariam, nec multis sufficien-

Gen. xvi.

Mars liberos,
cap. 15.

tem, occupando quisque suos fecere. Hæc sunt quæ ex sacra historia docemur, satis convenientia cum his quæ philosophi & poeta de primo statu rerum communium, & postea secuta rerum distributione dixerunt, quorum testimonia alibi à nobis producta sunt. Hinc discimus quæ fuerit causa ob quam à primæva communione rerum primo mobilium, deinde & immobilium discessum est: nimirum quod cum non contenti homines * vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito, vitæ genus exquisitius delegissent, industria opus fuit, quam singuli rebus singulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obstitit locorum, in quæ homines discesserunt, distantia, deinde justitiæ & amoris defectus, per quem fiebat, ut nec in labore, nec in consumitione fructuum quæ debebat æqualitas servaretur. Simul discimus quomodo res in proprietatem iverint: non animi actu solo; neque enim scire alii poterant, quid alii suum esse vellent, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant: sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem, aut tacito, * ut per occupationem. simulatque enim communio displicuit, nec instituta est divisio, * centeri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset id proprium haberet. * *Concessum*, inquit Cicero, *sibi ut quisque malis quod ad vitæ usum pertinet quam alteri acquiri non repugante natura.* Cui addendum illud Quintiliani; *Si hæc conditio est, ut quicquid in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid jure possidetur, injuria aufertur.* Et veteres cum Cererem legiferam, & sacra ejus Thesinophoria dixerunt, hoc significabant, * ex agrorum divisione extitisse novi cujusdam juris originem.

Cic. Off.

111.

Decl. 12.

Mocr. Nat.

111, c. xii.

III. His positis dicimus mare sumtum aut sub ratione integri, aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod quia de privatis quidam concedunt, non de populis, probamus ex morali primum ratione; quia causa ob quam à communione discessum est hic cessat. Est enim tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad piscatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si quis ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est * ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo qui in terra imperium habet. Nec aliud censendum de Syrtibus, ubi nihil est quod cultum ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit. Est & naturalis ratio quæ mare consideratum ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit * nisi in re terminata: unde Thucydides terram vacuum vocat *ἀόριστον*; & Ilocrates terram ab Atheniensibus occupatam *τὴν ὑπ' ἡμῶν ἀφορισθεῖσαν*. Liquida vero quia per se non terminantur (*τὰ ὑγράν ἀόριστον εἰναι ἐμὲν ἔρα*, inquit Aristoteles) occupari nequeunt, nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt; item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut * terra majus, unde terram mari contineri veteres dixere: *τὸ Ὠκεανὸν δεσμεύειν κατὰ τῆ γῆ. τὸ εἰς βλάστησιν*, quæ Apollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: *Quid potest dici circa Oceanum esse, cum insidique Oceanus circum-*

vii, c. xii.

Lib 11,

cap. 13.

scribitur

scribat omnes terras, & ambiat? MOX: Quum utro omnes terras omnifariam & undique versum circumfuit, nihil citra eum est, sed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus sunt omnia que intra oras ejus inclusa sunt. M. Acilius Consul in oratione ad milites quæ apud Livium: Oceano, inquit, qui orbem terrarum amplexu finit. In Senecæ suavoris dicitur Oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: Lucano unda Mundum coercens. Nec fingenda divisio: nam cum primum terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte: atque ex eo nullus fingi modus potest quo gentes adeo diffusæ de divisione convenirent. Ideo quæ communia omnium fuerunt & in prima divisione divisa non sunt; ea non jam divisione, sed occupatione transeunt in jus proprium, nec dividuntur nisi postquam propria esse cæperunt.

IV. Veniamus ad ea quæ propria fieri possunt, sed nondum facta sunt propria. Talia sunt * loca multa inculta adhuc, * insulæ in mari, feræ, pisces, aves. Sed duo notanda sunt: duplicem esse occupationem, unam per universitatem, alteram per fundos, prior solet fieri per populum, aut eum qui populo imperat: altera deinde per singulos, magis tamen assignatione, quam libera occupatione. Quod si quid universim occupatum in singulos dominos descriptum non est, non ideo vacuum censeretur. manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut regis. Talia esse solent flumina, lacus, stagna, silvæ, montes asperi.

V. De feris, piscibus, avibus illud notandum est, qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri posse aliquos, ne feras, pisces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros. Ratio est, quia ad gubernationem populi moraliter necessarium est, ut qui ei vel ad tempus se admiscunt, quod fit intrando territorium, ii conformes se reddant ejus populi institutis. Nec obstat quod sæpe in jure Romano legimus, jure naturæ, aut gentium, liberum esse talia animalia venari: hoc enim verum est quamdiu lex civilis nulla intercedit, sicut lex Romana res multas relinquebat in illo primævo statu, de quibus aliæ gentes aliud constituerunt. Cum autem lex civilis aliud constituit, eam observari debere jus ipsum naturæ dicitur. Lex enim civilis quanquam nihil potest præcipere quod jus naturæ prohibet, aut prohibere quod præcipit, potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & vetare quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acquirendum vi sua antevertere.

VI. Videamus porro æquod jus communiter hominibus competat in eas res, quæ jam propriæ aliquorum factæ sunt. quod queri mirum forte aliquis putet, cum proprietas videatur absorpsisse jus illud omne, quod ex rerum communi statu nascebatur. Sed non ita est. Spectandum enim est, quæ mens eorum fuerit, qui primi dominia singularia introduxerunt: quæ credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab æquitate naturali recesserit. Nam si scriptæ etiam leges in eum sensum trahendæ sunt quatenus fieri potest, multo magis mores, qui scriptorum vinculis non tenentur. Hinc primo sequitur, in

Colubr. 4.
peccatum.
par. 11, 5, 8.

Dd. in l.
cunctos po-
pulos. C. de
summo. Trin.
Innoc. &
Panorm. in
c. a nobis.
l. de sent.
excomm.
Cetera. d. 1000.

gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes mansissent; quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege domini, summa illa necessitas videretur excepta. Hinc illud, ut in navigatione, si quando defecerint cibaria, quod quisque habet in commune conferri debeat. sic & defendendi mei causa vicini ædificium orto incendio dissipare possum: & funes aut retia discindere in quæ navis mea impulsæ est, * si aliter explicari nequit. Quæ omnia lege civili non introducta, sed exposita sunt. Nam & inter Theologos recepta sententia est in tali necessitate, si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, eum furtum non committere: cujus definitionis non hæc causa est, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare tenetur, sed quod res omnes in dominos distinctæ, cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam si primi divisores interrogati fuissent quid de ea re sentirent, respondiissent quod dicimus. *Necessitas*, inquit pater Seneca, *magnum humana imbecillitatis patrocinium, * omnem legem* (humanam scilicet, aut ad humanæ modum factam) *frangit*. Cicero Philippica XI; *Cassius in Syriam profectus est, alienam provinciam si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam legem natura*. Apud Curtium est: *In communi calamitate, suam quemque habere fortunam*.

VII. Sed cautiones adhibendæ sunt, ne evagetur hæc licentia: quarum prima sit: omni modo primum tentandum, an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratû; aut etiam tentando an rei usus à domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit ad aquam exquirendam: & Solon; Si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; *ἀπειρά τὸ πῦρο δέει βοηθεῖν, ἐκ δὲ γὰρ ἐφοδίαζεν*. *arbitratur subveniendum necessitati, non instruendam piratiam*. Xenophon in responso ad Sinopenfes: *ὅπου δ' ἂν ἐλθόντες ἀγροῦν σὺν ἐξωμῶν, ἂν πρὸς βαρβάρων γῆν, ἂν πρὸς Ἑλληνίδα, ἐκ ὑβρί, ἀλλ' ἀνάγκη λαμβάνωμεν τὸ ἐπιτηδεῖα*: *ubi jus emendi nobis non conceditur, sive in Barbarico, sive in Græcico solo, ibi quæ opus est sumimus, non per proterviam, sed ex necessitate*.

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessor teneatur. nam in pari causa, possidentis melior est conditio. *Stultus non est*, ait Lactantius, *qui tabula naufragum, ne salvis quidem propriis causis, nec equo sancium dejecerit: quia se abstinuit à nocendo, quod est peccatum; & hoc peccatum vitare sit sapientia*. Cicero dixerat Officiorum III, *Nomine igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violenter commodi mei gratia*. Apud Curtium legitur: *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum*.

IX. Tertio, ubi fieri poterit faciendam restitutionem. Sunt quidam qui aliter sentent hoc argumento, quod qui jure suo usus est ad restitutionem non obligetur. Sed verius est jus hic non fuisse plenum, sed restrictum cum onere restituendi ubi necessitas cessaret.

Tale

L. 2, s. Cum
in eadem.
D. ad l.
Rhodiam.
L. Quo nau-
fragium.
s. Quod aut
D de incend.
L. Quem ad-
modum. s.
Item, D. ad
l. Aquilam.
Thom. 2. 2.
66. 7.
Covar. cap.
peccatum.
p. 2. s. 1.
Solo lib. 9.
9. 3. art. 4.

Ess. lib. II.
cap. 12, dub.
12, n. 70.

Exped. Cyr.
v.

Lib. 9, c. 16.

Ad. quod.
lib. 1. art. 2.
col. 3.
Covar. d.
loco.

Tale enim jus sufficit ad servandam naturalem æquitatem contra rigorem domini.

X. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare, qui situs sit in solo pacato: nimirum si non imaginarium, sed certum sit periculum, ne hostis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, si nihil sumatur, quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino vero jurisdictione & fructibus: postremo, si id fiat animo reddendæ custodiæ, simulatque necessitas illa cessaverit. *Enna aut malo, aut Lib. XXIv. necessario facinore venientia*, ait Livius: quia malum hic, quicquid vel minimum abijt à necessitate. Græci qui cum Xenophonte erant, cum navibus omnino opus haberent, ipsius Xenophontis consilio ceperunt transeuntes, sed ita ut merces dominis intactas conservarent, nautis vero & alimenta darent, & precium persolverent. Primum ergo quod post dominia ex veteri communione restat jus, est id, quod jam diximus necessitatis.

XI. Alterum est utilitatis innocentiæ. *Quidni enim, inquit Cicero, De Off. 1. quando sine detrimento suo potest, alicui communicet, in iis que sunt accipienti utilia, danti non molesta?* Ideo Seneca beneficium negat dici posse ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legimus *Symposia- con VII: εἴτε ἢδ' ἀποφῆν ἀφανίζῃν ὅσον αὐτὸς ἀδὸν ἔχειας. εἴτε τὰ μὲν ἴμφορηθέντες πηγὴν ἀπολύφῃν καὶ ἀποκρύπτειν, εἴτε τὰ δὲ σημεῖα καὶ ὁδὸς ἀφανίζῃν χησομῆδες, ἀλλ' ἴδὼν καὶ ἀπολείπειν τὰ χρησιμὰ τοῖς θεσομῆδαι μεθ' ἑμῶν.* Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus, neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, oblitare aut occultare, neque signa navigationis aut itineris abolere, que nobis usui fuerint.

XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi cujus intra fines finit, vel ejus, cujus in ditione est populus: arque ei licet molem in flumen injicere: quæ in flumine nascuntur ejus sunt. At *Quædam. P. de rer. divif.* idem flumen, qua aqua profluens vocatur, commune mansit, nimirum ut bibi hauriri que possit.

Quis veiet appositio lumen de lumine sumi;

Aique cavum vastas in mare fervet aquas?

inquit Ovidius: apud quem & Lycios Latona sic alloquitur:

Quid prohibetis aquas? usus communis aquarum est:

ubi & undas vocat munera publica, id est hominibus communia, vocis publicæ acceptione minus propria: quo sensu res quædam publicæ juris gentiam dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit cunctis parentem.

XIII. Sic & terræ, & flumina, & si qua pars maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad causas justas; puta quia suis finibus expulsi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt. Ratio hic eadem quæ supra, quia dominium introduci potuit cum receptione talis * usus qui prodest his, illis non nocet: ideoque domini auctores id potius censendi sunt voluisse. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui cum transeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde *Est. III, conf. 293. Num. xx. & XXI.*

Emoræo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas. Si qua re ipsorum haberet opus, justum premium eis persolaturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, * justum eo nomine bellum intulit Emoræo. *Innoxius enim transitus denegabatur*, inquit Augustinus, *qui jure humane societatis æquissimo patere debet*. Græci qui cum Clearcho: *περδόμεθα ἢ ἀν' ἑκάδῃ εἴ τις ἡμῶς μὴ λυπήσῃ. ἀδικήσῃ μὲρ τοι περρδόμεθα σὺν τοῖς θεοῖς ἡμῶν*. *Domum ibimus, si nemo molestus sit: si quis injuriam faciat, cum Deorum ope arcere conabimur*. Nec multo aliter Agefilaus cum ex Asia rediens ad Troadem venisset, interrogavit ut amicum se an ut hostem transire vellent: Et *Lyfander Bæotios rectis se hastis transire vellent, an inclinatis*. *Batavi apud Tacitum Bonnensibus nuntiant: Si nemo obfisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros*. Cimon quondam Lacedæmonius supplicias iaturus per agrum Corinthum traduxerat copias. Reprehensus à Corinthiis quod non prius civitatem compellasset: nam & qui fores alienas pulset, non intrare nisi domini permisso: *At vos*, inquit, *Cleonaorum & Megarensium fores non pulsastis, sed perfregistis, sententes omnia patere debere plus valentibus*. Media sententia vera est, * postulandum prius transitum: sed si negetur, vindicari posse. * Ita Agefilaus ex Asia rediens cum à rege Macedonum transitum postulasset, atque is consultaturum se dixisset: *Consuliet*, inquit: *nos interea transibimus*. Neque recte excipiet aliquis metuere se multitudinem transeuntium. Ius enim meum metu tuo non tollitur: eoque minus, quia sunt rationes cavendi, ut si divisis manibus transmittantur copiarum, * si inermes, quod Agrippinenses Germanis dicebant: quem morem antiquitus in Eleorum regione observatum notavit Strabo: si impensa transeuntis, is qui transitum concedit, sibi præsidia idonea conducatur: * si obsides dentur, quod à Demetrio Seleucus postulabat, ut eum intra sui imperii fines subsistere sineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum justum movet is qui transit, ad negandum transitum non valet. Neque magis admittendum si dicas, & alià posse transiri: tantundem enim quis diceret, atque eo modo jus transeundi plane interimeretur: sed satis est si sine dolo malo transitus postuletur, qua proximum ac commodissimum est. Plane si injustum moveat bellum qui transire vult, si hostes meos secum ducat, negare transitum poterò: nam & in suo ipsius solo ei occurrere, atque iter impedire fas esset. Neque vero personis tantum, sed & mercibus transitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est: id enim permitti interest societatis humane; nec cuiquam damno id est: nam etiam si cui lucrum speratum, sed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet. Testimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum * ex Philone: *πᾶσα ἢ θύλαττα φορητῆς ὀλκῆσιν ἀκινδύνως διασπένεται, κατὰ τὰς ἀνθρώπους ὡς ἀθάλας ἀσάτων ἀντεκίνησιν αἱ χώραι κρινωίας ἡμερῶν, τὰ μὲρ ἐνδόνθεν λαμβάνουσι, ὡς ἢ ἄγροι περιεστῆσαν ἀντικειμένους. φθόνον ἢ ἐδὲ πρὶ πάντων τ' οὐκ ἐμὴν ἐκράτησεν, ἀλλ' ἐδὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀποβόμας. Mare omne navibus onerariis tuto satis navigatur, * eo commercio quod ex naturalis*

Is. qu. IV.
super Num.
ad cap. 20.

Plut. Apo.

Hist. IV.

Plut. Cimo.

Tac. II II
Historiar.
Lib. VIII.

naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopia succurrit. Nam invidiam nunquam aut o b e m universum, aut magnas eius partes invasi. Alterum ex Plutarcho qui de mari sic loquitur: ἀρχιον ὄντα καὶ ἀσύμφορον τὸν βίον τῆτο τὸ συγκρίον συνήψε καὶ τέλειον ἐπίησε, διαρθέμενον ταῖς παρ' ἀλλήλων ἐπιπερλαῖς, καὶ ἀντιδύσει κοινωνίαν ἐργαζομένην καὶ φιλίαν: Vitam nostram, feram aliqui & commerciorum exfortem, hoc elementum sociavit atque perfecit, supplens quod deerat ope mutua, & permutatione rerum societatem amicitiamque concilians. Quicum convenit I Libanii illud: ἔμψ' τοῖς πάντα γὰρ πᾶσαν ἐνειμὸς μίρεσιν, ἀλλὰ διηγετὶ δῶρα κατὰ τὰς χώρας εἰς κοινωνίαν τὰς ἀνθρώπων ἀγῶν τῆ παρ' ἀλλήλων χεῖρας. καὶ Φαίνε δὴ τὰς ἐμπορίας, ὅπως τῶν παρ' ἐνίοις φροσώμεν, κοινὴν εἰς ἀπώμεν ἐνέγκη τὴν ἀπόλαυσιν. Deus non omnia omnibus terre partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope societatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut que usquam nata sunt iis communiter frui omnes possent. Euripides quoque Supplicibus Thesea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit, navigationem annumerat, his verbis:

πάντα πε νεωπολήμεθα' ὡς Ἀφλαχάρας

ἔχουμεν ἀλλήλοισιν ἂν πίνουθε γῆ.

Ei cuique terra que sunt ingenium negat,

Suppleve ratium pelagus discursibus.

Apud Florum est: *Sublatis commerciis, rupto fidere generis humani.*

Lib. 111,

XIV. Sed queritur, an ita transeuntibus mercibus, terra, aut amne, aut parte maris quæ terræ accessio dici possit, vectigalia imponi possint ab eo qui in terra imperium habet. Certe quæcumque onera ad illas merces nullum habent respectum, ea mercibus istis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio civibus imposita ad sustentanda reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigii potest. Sed si aut ad præstandam securitatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera sustententur, ad ea compensanda vectigal aliquod imponi mercibus potest, dum modus causæ non excedatur. * Inde enim pendet iustitia, ut tributi ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & neti quæ Isthmum Syriacum transibant accepit rex Solomio. De thure Plinius: *Evehi non potest, nisi per Gelanitas.* * Itaque & horum regi penditur vectigal. Sic ditati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mare Marius duxerat, *παραπλοῖμοι τὰς ἀναπολείνας καὶ τὰς κατὰ γῆ μέρους: * vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent, aut descenderent,* ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Corinthios ab antiquissimis usque temporibus vectigal percepisse, de mercibus, quæ ad vitandum Maleæ flexum, terra de mari in mare transferebantur. Sic pro Rheni transitu prærium accipiebant Romani. *Etiã in pontibus pro transitu datur,* inquit Seneca. Et de fluminum transitu pleni sunt Iuriconsultorum libri. Sed frequens est ut æquus modus non servetur, cuius rei Phylarchos Arabum incusat. † Strabo, hoc addito: *χαλεπὸν γὰρ ἐν τοῖς ποσέτοις καὶ τοῖς ἀντιδύσει κοινὸν ἀφοραμῶνα μείζον τὸ τῶ' ἐμπόρῳ λυσίελές.* Difficile enim est ut inter validos & feroces definitiatur mediis mercatori non gravis.

1 Reg. x,

28.

xii, 14.

Tac. hist. 11,

Chop. de Do.

ib. 1. 111 9.

Pereq. l. 1.

de jure fisci.

c. 1. n. 22.

Ang. conf.

190. Zabar.

conf. 38.

Firm. in tra-

de gabe v.

4 Lib. xvii,

Vitt. de
Indis rel. 2.
n. 1.

Pericle.
Diod. l. xii.
Thuc. 1.

XV. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut præter-
euntibus, valetulinis, aut alia qua iusta de causa, licere debet. nam
est & hoc inter utilitates innoxias. * Itaque Ilioneus apud Virgi-
lium cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos judi-
ces audet invocare, & probata Græcis querela Megarensium adver-
sus Athenienses, qui eos portibus suis arcebant, *παρὰ τὰ κενὴ δίκαια*,
contra jus commune ut Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmonii nulla
belli causa justior visa fuerit. Cui & hoc consequens est, ut tugurium
momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiamsi litus à
populo occupatum concedamus. nam quod decretum Prætoris ad-
hibendum dixit Pomponius, ut in littore publico vel mari exstruere
quid liceat, ad permanentia ædificia pertinet: quo & illud Poëta:

*Contracta pisces aquora sentiunt
Lactis in alium molibus.*

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi re-
ceptum quarunt, deneganda non est externis, dum & imperium
quod constitutum est subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones
sunt necessaria. quam æquitatem recte observavit divinus Poëta,
cum Æneam inducit has ferentem conditiones:

*socer arma Latinus habeto,
Imperium soleme socer.*

Lib. I.
Lib. xvii.

De officiis
III, c. 7.
Herod. l. i,
c. iv.
Paus. l. xvii.
Oros. vii.
Diod. lib. v.
Lib. iv. c. 6.

Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneæ cau-
sam, si sedium inopia compulsus eo advenisset. Barbarorum est ho-
spites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in parte
Spartani. Ambrosio quoque, iudice illi, qui peregrinos urbe prohibent,
nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phorban-
tem ejusque socios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cumæi
alios ad se adventantes exceperunt. At de iisdem Minyis recte He-
rodotus cum recepti partem imperii poscerent, ait eos *ἐὺβόεισσι καὶ
ποιόσσι ἐχθόσιαι*, injuriosos fuisse & fecisse que facere fas non erat: beneficium
ab illis in injuriam versum dixit Valerius Maximus.

Ad xi
Æædides.

Tacit. Ann.
xiii.

Liv. lib. v.

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac ste-
rilis soli, id quoque advenis postulantibus concedendum est, aut et-
iam ab illis recte occupatur, quia occupatum censeri non debet quod
non excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo veteri sal-
vum manet. Trojanis data à Latinis Aboriginibus jugera duri at-
que asperissimi agri septingenta, * ut Servius notat. Apud Dionem
Præsentem oratione vii legimus: *οὐδὲν ἀδικῶσιν οἱ τὰν ἄλλοτῶν τὴν χωρὰς
ἐχθροῦ ποιοῦσι*: nihil peccant qui partem terre incultam colunt. Clamabant
olim Anfibarîi, sicut cælium Diis, ita terras generi mortalium datas, quasque
sint vacue eas publicas esse: Solem, quin etiam & sidera respicientes, quasi co-
ram interrogabant, vellentine contueri inane solum: potius mare superfunderent
adversus terrarum creptores. Sed male dicta hæc generalia rei præsentis
aptabant. nam terræ illæ non omnino erant vacuæ, sed pascendis pec-
coribus & armentis militum serviebant: quæ iusta Romanis negan-
di causa. Nec minus iuste jam olim Romani ex Gallis Senonibus
quærebant; quod jus esset agrum à possessoribus petere, aut minari arma?

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune ad
actus:

actus: quod datur aut simpliciter, aut ex suppositione. Simpliciter datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur, sine quibus vita commode duci nequit. Non enim par hic necessitas requiritur, ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eo quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id aut lege lata, aut conspiratione impedire liceat. Est enim tale impedimentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, * *separare à commerciis communis parentis, fufos omnibus partus negare, consortia vivendi averruncare*. Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis.

De Officiis
111. c. 7.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: demto, si à quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: * *quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur*. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum comuniter tolerandum, ostendit indicato jam loco Ambrosius.

Covar. Var. res. lib. 111. c. 14. ibi. Tertu.

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est. nam cuilibet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabataris Strabo. † *ἐστὶν γὰρ ἡμεῖς δ' ἐστὶ τὰ δ' ἢ παρὴν ἡμῶν*. * *importare merces quasdam licet, quasdam non item*.

Molina disp. 105. Reg. de alt. supermat. disp. 31. du. 2. n. 52. Cas. 1. bell. Gall. † Lib. XVI.

XXI. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit. nam sine femina ætatem agere est humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium vicinos rogat, ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Canulejus apud eundem: *Connubium petimus, quod finitimis, externisque duri solet*. *Iure belli iniuste negatas nuptias juste victor auferret*, Augustino iudice. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus, quibus sunt conditæ, nulli erant populi quibus non foeminarum copia suppetere, aut non de quibusvis connubiis agant, sed de iis quæ justa sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus producant.

Lib. 1. Lib. 1v.

De civ. Dei 4. 11. c. 17.

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus, quos populus aliquis externis promiscue permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam foeminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de causa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem.

Iud. xx.

XXIII. Sed de permittis quod diximus, intelligendum est de his, quæ permittis sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublatæ: non si permittis sint per beneficium relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur concilia-

Disp. 105.

ri posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit Molina.

XXIV. Quæsitum memini an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio, nam aliarum gentium non interest à quo emanat quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite potest, maxime si causa subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumptusque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coemptio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

Annotata ad Caput II.

¶ II.

Erant omnia communia & indivisa omnibus] Ejus vestigium mansit in Saturnalibus.

Theatrum cum commune sit] Seneca de Beneficiis VII, c. XII : *Equestris omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus sit proprius quem occupat.*

Ex simplicitate eximia] Horatius:

*Campestres melius Scythæ,
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Imnectata quibus jugera liberas
Fruges & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua
Defurctumque laboribus
Æquali recreat sorte vicarius.*

Esseni] Et ab his orti Pythagoristæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laërtium, Gellium, I, 9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celsum, neque nihil huc pertinet, quod Tertullianus dixit libro de Anima: *Naturale enim rationale credendum est, quod anime à primordio sit ingenicum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod Deus iussu quoque ediderit, necdum id quod proprie afflatu suo emisit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit, & coadoleverit in anima adinstar jam naturalitatis, quia statim in primordio nature occidit.*

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola xc, ignorantia & criminosos erant. Deinde locutus de justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: *Omnibus his virtutibus habet et similia quadam, rudis vita.* Iosephus: *אדם הראשון היה צדיק וישר בעיניו ויחזקו עיניו.* Nullis curis turbidum habentes animum.

A Chæzia videtur dici sapienti Hebræ] Sic & Paulus Eph. VI, 24. qui & *ἀδίαστου* dixit Tit. II, 17.

Cujus symbolum arbor vita] Sanctitas superior, Rabbinis: *עץ חיים*, divina

divina sapientia Arethæ ad Apocalypsim . De Paradiso vide Ecclesiastici caput xl, 17. & quatuor fluminibus Paradisi eundem librum xxiv, 35, & sequentibus.

Quæ sine industria sponte sua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro II Varronis de re Rustica, ex Dicæarcho : & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non esu animalium IV.

Arbor scientiæ boni & mali] Iosephus : τὸ φυτόν οὐδέντις, καὶ διανοίας τὸ ὑπὸρχεν, quæ arbor erat sollicitæ & intelligentiæ. Telemachus apud Homerum :

καὶ οἶδα ἵκασα
ἰδὲλάττε καὶ τὰ χερσὶν ἄγεθ' ἴτε νήπιον ἦα.
omnia novi

Quæ bona, quæ mala sunt, nec sum jam parvus ut ante.

Zenoni Cirtienſi prudentia, scientia bonorum & malorum & mediourum. Est id apud Diogenem Laërtium. Plutarchus de Communiuſ notitiis : πὶ δαιμόν ἐστὶν κακῶν ἀνακαθ' ἑν τῷ σῶσι ἕσσι φρόνησις, ἐπέραν οἱ ἄντ' ἐκένυς δεξιῶ ἐξοιδῶ, σῶσι ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἀλλ' ἀγαθῶν μόνον ἐπιστήμιον ἔσται. *Quid nocebit, si ablatiſ malis nulla erit prudentia, pro ea autem aliam habeamus virtutem, quæ non bonorum ac malorum sed solum bonorum sit scientia?*

Variæque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epistola xc. quem lege. & Dicæarchum apud dictos jam scriptores.

Vitæ genus gigantum] Seneca Naturalium III in fine : *extinctis prariter feris in quarum homines ingenia transferant.*

Mundo per diluvium purgato, pro serena illa vita accessit cupido voluptatis] Seneca dicto loco : *illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt.*

Cui inseruit vinum, unde & illiciti amores] *Premiæque summum ebri-tatis libido portentosa ac jucundum nefas.* Seneca ibidem.

Puteos vero] De puteis ad Oasum inter multos communibus, vide Olympiodorum apud Photium.

Vesçi sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito] Qualem vitam Scritefinorum nobis accurate describit Procopius Gothicorum II. Adde Plinium XII, I. Vitruvium II, c. I.

Ut per occupationem] Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britannæ Seldenus in Thalassocratico.

Censeri debet inter omnes convenisse ut quod quisque occupasset, id proprium haberet] Cicero : *ex quo quia sum cuiusque fit eorum que natura fuerant communia, quod cuique obigit id quisque teneat. quod similitudine illustrat à Chryſippo reperta de stadio, ubi currendo licet vincere adversarium, non eum detrudendo. Scholiastes ad Artem poetican Horatii : quemadmodum domus aut ager sine domino communis est : occupatus vero jam proprius fit. Varro in Age modo : Terra cultura causa attributa olim particulatim, ut Etruria Tuscis, Samnium Sabellis.*

Concessum sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet, quam alteri acquiri, non rebugnante natura] Solon :

ζῆλον αὐτῶν ἴμερω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπιδαῖ
εἶν ἰδὲλα.

*Divitias habuisse velim, sed non bene partas
Non cupiam.*

Cicero Officiorum I: *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda & semper injuria.*

Ex agrorum divisione existisse novi cujusdam juris originem] Postquam ex agrorum discretionem nata sunt iura. ita Servius ad illud in quarto Æneidos: Legifera Cereri.

§. III. *Ad auctoria] & habitandi jus. Tam soli quam cæli mensura facienda est ait Pomponius l. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam, D. pro Socio.*

Nisi in re terminata] ideo jugera quæ possessorem non habent immetata dixit Horatius.

Terra majus] ita de Oceano sensit Iarchas apud Philostratum III, XI.

§. IV. *Loca inculta adhuc] vide Bembum historiae VI.*

Insule in mari] ut Echinades quas occupando suas fecit Alcæon. Thucyd. II in fine.

§. VI. *Si aliter explicari nequit] Talia non procedunt nisi ex magna & fatis necessaria causa. Ulpianus l. Si alius. D. quod vi aut clam, ubi sequitur exemplum illud de ædibus intercis arcendi incendii causa.*

Omnes legem frangit] quicquid coegit defendit. lib. IV Controv. XXVII: Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controversiæ IV: Necessitas est, qua navigia jactu exonerat: necessitas est, qua ruinis incendia opprimit: necessitas est, lex temporis. Theodorus Priscianus vetus medicus: Expediit pręnantibus in vita discrimine constitutis sub unius partis saepe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus crescentium ramorum accommodatur salutaris abscissio, & naves presso onere cum gravi tempestate jactantur, scilum habent ex damno remedium. Prima illa verba ad ἐμπευθλάειν pertinent, cujus instrumenti descriptio apud Galenum & Celsum, ac proinde eadem vox restituenda apud Tertullianum de Anima.

§. XIII. *Vfus qui prodest his, illis non nocet] Servius ad VII Æneidos: litiusque rogamus innocuum. cuius vindicatio, ait, nulli possit nocere.*

Iustum eo nomine bellum] Iusta bella gerebantur à filiis Israel contra Amorreos ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Iosephum bello petiere quod eos per fines suos transire passus non esset: notat Scholiastes ad Horatii carmen in Canticam. Adde legem Longobardicam lib. II, tit. LIV, c. 2.

Agæstaus] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lysander] Et in hujus vita eundem.

Postulandum prius transitum] Aristophanes Avibus:

*εἰδ' ὄπισθε ἡμεῖς ἢν ἱέναι βυλάμεθα
πυτῶδῃ βοιωτῆς δίοδον αἰτῆμεθα.*

Vt nos, cum nobis Delphos sumendum est iter,

Prius Bæotos transitum deposcimus.

ubi Scholiastes: τῆς μόνον δίοδου ζήῃσιν, ὅταν στρατεύμα διέλθῃ. tunc demum iter postulatur, ubi exercitus traducitur. Veneri & Germanis & Gallis de Marano certantibus iter præbuere. Paruta XI. Iidem Germanis conquerentibus

querentibus de transitu hostibus dato, ostendunt id nisi armis impediri non potuisse, quibus uti non mos sibi, nisi in hostes manifestos. eodem libro. Sic & Pontifex se excusat libro ejusdem XII.

Ita Agesilaus ex Asia rediens à rege Macedonum] Eriam hac de re Plutarchum in ejus vita inspice.

Si inermes] Exemplum in excerpto legationum XII, apud Bembum VII historię Italicę. Vide & notabilia pacta de transitu inter Fridericum Barbarossam & Isacium Angelum apud Niceram libro II de vita ejusdem Isacii aliquot locis. in Imperio Germanico transitum postulans de damno refarciendo cavet. vide & Crantzium Saxoniorum X, & Mendosam in Belgicis. Cęsar Helvetiis iter per Provinciam noluit concedere, quod homines iniquo animo existimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio. de Bello Gallico lib. I.

Si obsides dentur] exemplum habes Procopii Persicorum II.

Si hostes meos secum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narseti Langobardos secum ducenti, Gothicorum IV. Alia negati itineris exempla habes apud Bembum libro VII Italicorum, apud Parutam libro historię Venetę V, & VI.

Ex Philone] in legatione ad Cajum.

Et commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit] Apud Florum est libro III : *sublatis commerciis, rupto federe generis humani.* Servius ad Eclogam IV : *navigatio ex mercimoniis ratione descendit.* idem ad Georgicon I : *significat necessitate querendum rerum homines navigandi peritiam ac studium reperisse. commune bonum erat patere commercium maris.* Ambrosius in opere de creatione : *Bonum mare tanquam hospitium fluviorum, invectione commercium, quo sibi discentes populi copulantur.* quę ex Basilio sumta Hexameri IV. Mare forum mundi, insulas stationes in mari eleganter dixit de Providentia II Theodoretus. Adjungam his Chrysolomi ad Stelechium verba. *τὴν ἄν τις εἶπε τὴν πρὸς τοὺς ἐπιμειζίας οὐκ ἄλλαν γινόμενον ἡμῶν, ἵνα ἢ μὴ τὸ εὐδοκίας τὸ μὴ ἀποτυχῆ γίγνεται τὸ συνσιεῖν τὸ πρὸς ἀλλήλους, ἐπιτομωτέρον ὅσον τὴν θαλάσσιαν αἰνῆκε παναχρῶ τὸ γῆς ὁθεός. ἵνα ὡσπερ οἴκον ἕνα, τὴν οὐκ ἐμνήνη οἰκῶντες, ἔτα γαμινὰ πρὸς ἀλλήλους βαδίζωμεν, καὶ τῶν παρ' ἑαυτῶν ἕκαστος τῶν πολλῶν μέγα δὲ ἐν ἑκαστῶ ἀνταλλάσσειν ἢ παρ' ἑτέρου, καὶ μικρὸν τὸ γῆς μέρους κατέχον ὡσπερ ἀπίσσης κύβητος ὦν, τῶν παναχρῶ γινόμενων ἀπὸ τῶν καλῶν. Ἐ νῦν ἔπειτα κατὰ περὶ ἐπιπρασπίης πωλοσίας, ἕκαστος τὸ δαυτομόνον τὸ ὠφελιμώτατον αὐτῶν δόξῃ τῆς πόλεως τὴν κατὰ κειμένον, τὸ ὠφελιμώτατον ἀνταλλάσσειν, τὴν χεῖρα μόνον ἐκτείναντες. Quomodo autem satis digne quis explicet facilitatem ad mutua commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorē viam, mare scilicet, ubique terrarum dispositus Deus, ut mundum tanquam unam domum communiter inhabitantes, crebro nos invicem visceremus, & apud se nata quisque alteri communicans vicissim, commode acciperet res apud illum abundantes, ac sic exiguum tenens terra partem, ita tanquam si teneret universam, frueretur ejus quę ubi vis sunt bonis. Licet itaque nunc tanquam in communi mensa convivamus unicuique ea quę sibi apposita dare alteri longius assumptenti, ac contra quę apud ipsam sunt accipere tantum tantum extenta.*

- §. XIV. *Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalis*] Vide legem Langobardicam libro in titulo xxxi, c. xxxiii. & epistolam Episcopo- rum ad Ludovicum regem quæ inter capitula legitur Caroli Calvi c. 14.
Itaque & horum regi penditur vectigal] simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.
Vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent, aut descenderent] Huc alludens Aristophanes in Avibus vult interstrui acrem ut dii cogantur de victimarum nidore vectigal pendere.
- §. XV. *Itaque lionetus*] Servius ad eum locum: *Occupantis enim est possessio littoris. imde offenduntur crudeles, qui etiam à communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occisus quod cum Troja portu pelletet, Servio ibidem narrante.
- §. XVI. *Ut Servius notat*] ex Catone, Sifenna, aliisque veterum.
- §. XVII. *Separare à commerciis communis parentis*] Plutarchus Pericle de Megarensibus: *ἀλλήλοισι πάσις ἰδίῳ ἀγορῆς, πάντων ἡ λιμὴν, ἢ ἀθηναίων κερδοσὶν εἰσπράξας, καὶ ἀπειθαυνοῦσας ὡς καὶ τὰ κοινὰ δίκαια.* Dequebantur omni se mercatu, omni portu quem tenerent Athenienses arcevi depellique contra gentium jura. Seneca epistola lxxxvii, recitato Virgiliti loco:
Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuset,
Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret: idem Naturalium v, 18: quid quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes, dissipatas locis, miscuit? Vide Anglorum querelas de Hispanis apud Thuanum libro lxxi, in historia anni cD 10 lxxx.
- §. XIX. *Quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur*] Cassiodorus I, epistola xxxiv, *Copia frumentorum debet provincia primum prodesse cui nascitur.*
- §. XX. *Importare merces quasdam licet, quasdam non licet*] Vide Crantzium Saxonicozum xi.

C A P V T I I I.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. Originariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem.	<i>mari que terris quasi clausa sit.</i>
II. Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juri incorporali.	X I. Quomodo talis occupatio fiat, & quamdiu duvet.
III. Item specificatio.	X II. Talem occupationem jus non dare impediendi transitus innoxii.
IV. Occupatio duplex. ad imperium, ad dominium que distinctio explicatur.	X III. Imperium in partem maris occupari posse, & quomodo.
V. Occupationem mobilium lege posse anteverti.	X IV. Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse.
VI. Quo jure nitatur dominium insulatum & arenatum.	X V. De passionibus que populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.
VII. Flumina occupari posse.	X VI. Fluminis cursus mutatus an territorium immutet, cum distinctione explicatur.
VIII. An & mare.	X VII. Quid sentiendum si alveus plane mutatus sit?
IX. Olim in partibus Romani imperii id non licuisse:	
X. Natura tamen jus non obstat in parte	

XVIII. *Flumen interdum totum accedere territorio.* *populus dominium quoddam generale occupaverit.*

XIX. *Res derelictas occupanti cedere, nisi*

Singulari jure aliquid nostrum fit acquisitione originaria aut derivativa. Originaria acquisitio olim cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis etiam concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri: sed recte expendenti apparebit id jus novum non esse nisi modo, nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

III. Paulus Jurisconsultus acquirendi causis & hanc annumerat, *L. Possideri. s. Genera. D. de acq. poss.* quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi ut in rerum natura esset fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit, continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitio pertinebit: sin aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit.

IV. De occupatione ergo, quæ post prima illa tempora solus est naturalis, an & originarius modus, videndum est nobis. In his autem quæ proprie nullius sunt, duo sunt occupabilia, imperium & dominium quatenus ab imperio distinguitur. Seneca ita hæc duo exprefit: * *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates.* Dion Præfæns hoc modo: *ἡ χώρα τῆ πόλεως ἀλλ' ἂδὲν ἤτιον τῷ κεκλημένῳ ἕκαστος κύριός ἐστι τῷ ἰαυτοῦ: Regio civitatis est: at non eo minus in ea suum quisque possidet.* Imperium duas solet habere materias sibi subjacentes, primariam, personas, quæ materia sola interdum sufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas sedes; & secundariam, locum, qui territorium dicitur. Quanquam autem plerumque uno actu quæri solent imperium & dominium, * sunt tamen distincta: ideoque dominium non in cives tantum, sed & in extraneos transit, manente penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores assignationis, divisi: nisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoris sumissent, assignaverunt quidem futuris civibus coloniarum: Sed jurisdictionis in agris qui assignati sunt penes eos remansit, ex quorum territorio sumti sunt.* Demosthenes oratione de Halonesso, agris qui eorum sunt quorum est territorium, vocat *ἐγκτήματα*, qui in alieno *κτήματι*.

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum est, jus occupandi res mobiles anteverti posse lege civili supra diximus. Est enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente, ut liceat femper. Neque enim id requirit humana societas. Quod si quis dicat videri jus gentium esse, ut id liceat; respondebo etiam si in aliquaparte orbis id communiter ita receptum sit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, sed esse jus civile plurium gentium distributum, quod à singulis tolli potest. Et alia multa sunt quæ juris gentium vocant Jurisconsulti, ubi de rerum divisione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, si solum jus naturale spectamus, domini-

nium

nium non dari, nisi in eo qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit, ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc quod favore infantium & his similibus, consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertingere: id est ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli Apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum dominum, dum ejus est ætatis, nihil differre à servis, exercitio domini scilicet. De mari cœpimus supra aliquid dicere, quod nunc absolvendum est.

Gal. IV, 1.

VII. Flumina occupari potuerunt, quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id est latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo qui terras ad latus utrumq; possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra, ut fretum, dummodo non ita magna sit pars maris, ut non cum terris comparata portio earum videri possit. Et quod uni populo aut Regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare interitum occupare voluerint. nam sic flumina quæ duos populos interluunt, ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

IX. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, à primis temporibus ad Iustinianum usque, juris gentium fuisse ne mare à populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut hanc restrictionem non ferant. Nam quod La-

L. Quædam.
D. de rer.
divis. Inst.
de rer. divis.
s. 1.

† L. Vendit.
Comm. p. ad
L. Littoræ.

D. nequid in
loco publico.
3 De rer.
divis. s. 1.

L. Quæd in
littoræ. D. de
acq. dom.
d. l. Littoræ.
D. Ne quid
in loco pu-
blico.

tine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, *κείνόν πάλιν ἀνήλιπών*. † Ulpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium esse sicut aër. Celsus maris communem esse usum omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt Jurisconsulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in institutionibus legimus: * *Quædam naturali jure communia sunt omnium, quædam publica: Naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica sunt.* & apud Theophilum: *φυσικῶν ἢ δὲ δικαίῳ καὶ τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ τῶν αἰῶν, τὸ ὕδωρ, τὸ αἴμαον, θάλασσα.* Mox: *ποταμοὶ ἢ πάντες καὶ λιμένας παρῶν ἐστὶ, τοῦ τῆς Ἑλλάδος Ἑρωμαϊκῆς.* Sed & * de littoribus dixit Neratius, non ita esse publica, ut quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt, id est ne populi quidem ullius: cum quo responso pugnare videtur quod Celsus scripsit: *Littora in qua populus Romanus imperium habet,*

habet, populi Romani esse arbitror : maris autem usum communem omnibus hominibus. Sed conciliari videntur ita hæc posse, si dicamus Neratium de littore loqui, quatenus usus ejus navigantibus, aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, puta ad ædificium permanens : quod à Prætorè impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id est in parte littori proxima, & quæ littori quasi accensetur.

L. Quamvis
D. de acq.
dom.

X. Hæc quanquam vera sunt, tamen * ex instituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari à privato potest. sed & de mari dictum à Paulo est, si maris proprium jus ad aliquem pertineat, uti possidetis interdictum ei competere ; quoniam ad privatam jam causam pertinet non ad publicam hæc res, utpote cum de jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex publica : ubi haud dubie * de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatam admittitur : quod * à Lucullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata : *Peculiaris sibi maria excogitavit, æstuariis intercipiendo fluctus.* Sed idem postea contra veterum Jurisconsultorum responsa ad * *αἰὲς ὕδατος*, id est vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque septis quibusdam quas *ἰσθμοὶς* vocabant, includi, & privatim vindicari possent. Quod si privatorem fundis aliquid maris potest accedere, quatenus inclusum nempe est, & ita exiguum ut fundi portio censei possit, nec quo minus id fiat repugnat jus naturæ ; quidni & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit, quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati ? Nec obstare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi potest, & exemplo maris ad villam admissi. Sed multa quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam consensu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi consensu sublatum est, maris portio quamvis exigua, & maxima sui parte inclusa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

L. Si quisquam
D. de
divers. temp.
praeser.
L. Sane. D.
de injuriis.

L. IX. I.
L. injuriam,
circa
finem. D. de
injuriis.

XI. Verum notandum etiam, si quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non esset, aut sublatum, tamen ex eo solo quod terras populis occupari mare occupatum colligi non posse : nec animi actum sufficere, sed actu externo esse opus, unde occupatio possit intelligi. Deinde vero si deseratur possessio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id est ad usum communem : quod de inædificato littore respondit Papinianus, & de piscatione in fluminis diverticulo.

L. praeser-
prio. D. de
usur.

XII. Illud certum est, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non posse inermem & innoxiam, quando nec per terram talis transitus prohiberi potest, qui & minus esse solet necessarius & magis noxius.

Thucyd.
lib. VII.

XIII. Ut autem solum * imperium in maris partem sine alia

I

pro-

Bosjuu. ut. de
equi. n. 36.
allegans
Gal. Cepholl.
et alior.
Vide l Vni-
com. c. de
Classici.
lib. XI.
† Thucid.
lib. IV.

proprietas occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitror, jus illud gentium de quo diximus ob stare. Argivi olim cum Atheniensibus expostularunt, quod suo mari Spartanos Argivorum hostes transire sivistent: quasi violato federe, quo cautum erat ne alter populus hostes alterius sineret ire διὰ τῆς ἰαυτῶν, per sui imperii loca. † Et in induciis annalibus belli Peloponnesiaci permittitur Megarensibus navigare mari quod ad ipsorum sociorumque terram pertineat, τῆς θαλάσσης ὅσα ἂν κατὰ τὴν ἰαυτῶν καὶ κατὰ τὴν συμμάχων. Sic θαλάσσεια τῆς τῶν Ῥωμαίων πᾶσαν, mare omne quod Romani est imperii, dixit Dion Cassius libro XLII. Themistius de Romano Imperatore: τὴν γῆν καὶ θαλάσσεια ὑπὸ ἡμῶν ἔχον, habens sibi subditam terram & mare.

Oppianus ad Imperatorem:

σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκῆπτροῖσι θαλάσσεια

εἰλεῖται.

tuis etenim sub legibus equor

Voluitur.

Et Dion Prusænsis in altera ad Tarsenses multa ei civitati ab Augusto ait concessa, inter alia ἐξασίαν & ποταμῶν, τῆς θαλάσσης τῆς κατ' αὐτὴν, *jus in annem Cydnium & proximam maris partem*: Et apud Virgilium legimus:

Qui mare, qui terras omni ditione teneant.

Lib. IV.

Apud Gellium: *Fluminum qua in mare, qua imperium Romanum est flumnt.* Notat Strabo Maffilienses multa cepisse spolia cum præliis navalibus vicissent τὰς ἀμφιστετητοῦντας τῆς θαλάσσης ἀδικως, *eos qui injuste de mari controversiam moverent.* Idem Sinopen ait imperitasse mari in Cyaneas. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione acquiri, qua imperia alia, id est, ut supra diximus, ratione personarum & ratione territorii. Ratione personarum, ut si classis, qui maritimus est exercitus, aliquo in loco maris se habeat: ratione territorii, quatenus ex terra cogi possunt qui in proxima maris parte versantur, nec minus quam si in ipsa terra reperirentur.

Lib. XII.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepto in se onere tuendæ navigationis juvandæque per ignes nocturnos & brevium signa, * vectigal æquum imposuerit navigantibus, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, ob sumtus exercitus maritimi adversus piraticas excursiones: & * quod in ponto Byzantini exigebant Ἀλαγῶρον, & quod jam olim Athenienses occupata Chrysopoli exegerant in ponto eodem, memorante utrumque Polybio: & quod ex Helleponto olim Athenienses eosdem exegisse ostendit * Demosthenes in Leptinen, suo autem tempore Romanos Imperatores in arcana historia memorat Procopius.

Plin. l. XXI.
4. Strabo
lib. XVII.

Philostr. de
vita Apoll.
l. III, c. XI.
Plut Cim.
l. I, c. I.
Arists. Pa-
nast.

XV. Inveniuntur exempla federum quibus populus alter alteri populo se obstringit, ne ultra certum terminum naviget. Sic inrer reges accolas rubri maris & Ægyptios convenerat olim, ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, oneraria non plus una. Sic inter Athenienses & Persas * Cimons atate placuerat, ne qua navis Medica armata intra Cyaneas & Chelidonia navigaret: intra Cyaneas & Phaselidem post prælium ad Salamium: in annalibus induciis belli Pelop-

Peloponnefiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, fed aliis navigiis, quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis: & primo federe quod statim ab exactis regibus * Romani cum Carthaginiensibus fecerant, convenerant, ne Romani Rothanorumve socii, ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam si tempestatis aut hostium vi compulsi essent: qui vi compulsi adventissent, nihil fumerent præter necessaria, & intra diem quintum abcederent. Er * in secundo federe, ne Romani ultra Pulchrum promontorium, Massiam & Tarfejum prædas agerent mercatumve irent. In pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Lessum pluribus quam duobus lembis itque inermibus navigarent. In pace cum Antiocho, ne citra Calycadnium & Sarpedonem promontoria navigaret extra naves quæ stipendium, legatos, aut obsides portarent. Sed hæc non docent occupationem maris aut juris navigandi. Possunt enim ut singuli, ita & populi pactis, non tantum de jure quod proprie sibi competit, sed & de eo quod cum omnibus hominibus commune habent, in gratiam ejus cujus id interest decedere: quod cum fit, dicendum est quod dixit Vlpianus in ea facti specie, qua fundus erat venditus hac lege, ne contra venditorem piscatio thynnaria exerceretur, mari servitutum imponi non potuisse, sed bonam fidem contractus exposcere, ut lex venditionis servetur. Itaque personas possidentium, & in jus eorum succedentium obligari.

XVI. Frequens est inter vicinos populos contentio, quoties flumen cursum mutavit, an simul & imperii terminus mutetur, & an quæ flumen adjecit, eis cedant quibus adjecta sunt: quæ controversiæ ex natura & modo acquisitionis definiendæ sunt. Docent nos mensores tria esse agrorum genera: divisum & assignatum, quem limitatum vocat Florentinus Iurisconsultus, quia manufactos limites profinibus habet; assignatum per universitatem, five * mensura comprehensum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus, docente Varrone, quod fines habeat arcendis hostibus idoneos, id est naturales: ut sunt flumina & * montes. Hos occupatorios dicit Aggenus Vrbicus, quia plerumque tales sunt agri, qui aut eo quod vacui sunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum generibus etiam si flumen cursum mutet, nihil de territorio mutatur: & si quid alluvio adjecit id occupantium imperio accedet. In arcifiniis * flumen mutato paulatim cursu, mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjecit, sub ejus imperio est cui adjectum est: quia scilicet eo animo populus uterque imperium occupasse primitus creditur, * ut flumen sui medietate eos dirimeret, tanquam naturalis terminus. Tacitus dixit: *Certum jam alveo Rhenum, * quique terminus esse sufficiat.* Diodorus Siculus ubi controversiam narrat quæ inter Egestanos & Selinuntios fuit, *ποταμὸς αὐτῶν ἡὸς ἄλλοις ὁρίων ἀνεῖναι ἀμνη σῖνες discriminante.* Et Xenophon talem amnem simpliciter ἰὸς ἡὸς ἄλλοις, id est, *finitorem* vocat. Narrant veteres Acheloum amnem, incerto cursu, modo seclum in partes, modo circumactum obliquo agmine (unde tauri & serpentis formam induisse dicitur) diu de agro adjacente belli causam Ætolis & Acarnanibus

Thuc. l. iv.

Polyb.

App. lly.

Livius
l. xxxviii.L. Venditore
D. Com.
prad.

Iul. Frontin.

L. in agris
limitatis.
D. de acq.
rer. dom.De Morib.
Germ.

Lib. xii.

Libro iv
Exp. Cypri.

Strabon. l. x.

præbuisse, donec eum Hercules aggeribus domuit, eoque beneficio Oenci Ætolorum regis filiam in matrimonium impetravit.

XVII. Sed hoc ita demum locum habebit, si non alveum mutaverit annis. Nam flumen etiam qua imperia disternat, non consideratur nude qua aqua est, sed qua aqua alveo tali fluens ripisque talibus inclusa. Quare particularum adjectio, decessio, aut talis immutatio quæ toti speciem veterem relinquat, rem finit eandem videri. At si totius species simul mutetur, res erit alia. atque ideo sicut interit flumen quod in loco superiore molibus obstructum est, novumque nascitur facta manu fossa in quam aqua immittitur: ita * si deserto alveo veteri alia irruerit flumen, non idem erit quod fuit ante, sed novum veteri extincto: & sicut si exaruisse flumen, imperii terminus maneret mediæta alvei qui proxime fuisset: quia mens ea populorum fuisse censenda est, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent; quod si flumen esse desisset, ut tum teneret quisque quod tenuisset: ita mutato alveo idem observandum erit. In dubio autem imperia quæ ad flumen pertingunt arcifinia putanda sunt, quia imperiis distinguendis nihil est aptius quam id quod non facile transiit. Ut autem limitata, aut mensura comprehensa sint rarius accidit; neque tam ex acquisitione primæva, quam ex aliena concessione.

XVIII. Quanquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad mediætatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit & contigisse alicubi videmus, ut flumen totum parti uni accederet, quia scilicet ripæ alterius imperium serius & occupato jam flumine cæpisset: aut quia eum in modum res pactionibus esset definita.

XIX. Illud quoque observatum non indignum, originariam acquisitionem censendam etiam rerum earum quæ dominum habuerunt, sed habere desierunt: puta quia derelictæ sunt, ut quia defeecerunt domini. nam hæc redierunt in eum statum in quo primum res fuerant. Sed illud simul notandum est, interdum primas acquisitiones à populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo inest jus illud eminentis de quo alibi egimus, sed & privatum plenamque dominium generaliter primum populo, aut ejus capiti quæreretur: atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret distributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, si non ut jus Vasalli à jure senioris, aut jus emphyteuticarii à jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multæ sunt species juris in rem, quas inter est & jus ejus qui sub conditione fideicommissum expectat. Seneca: * *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tutum enim est etiam quod sub certa lege tuum est.* Dion Prusæensis Rhodiaca: *μὲντοις ἢ εὐρήσι τε πτόπυς καὶ ἄς καὶ σὺ ἡ Φαίδρῳ εἰναι: καὶ πάλαισιν ἀφ᾽ ἄζουται ὡν οὔτε ἀπιδόδῃ ἢ εἴεσι πῆς ἐχρῆσιν, οὔτε ὅπως ἀν᾽ ἡλίου γερῶδῃ.* Plurimi sunt modi quibus quid cuiusque esse dicitur, & quidem valde inter se differens: interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat.

Apud Strabonem invenio: *κῆραθ᾽ ἢ πάλιν τ᾽ πῆρας κῆν* dominus erat demum vendendi jure. Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit

Tacitus: *Agri pro numero cultorum ab universis occupantur, quos mex inter*

se se-

I. Proponatur. D. de judic. iii.

I. Hoc jure. S. Si aquam. D. de aquis caduc. §. lxxv.

De Morib. Germ.

se secundum dignationem partiuntur. Hoc igitur modo cum distributa dominia pendunt à dominio generali, si quid domino particulari carere incipit non fit occupantis, sed * ad universitatem, aut ad dominum superiorem redit. Cui juri jus simile etiam per legem civilem extra hanc causam, ut jam notare coepimus, introduci potuit.

Annotata ad Caput III.

AD reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietates] Locus est §. IV. libro VII de Beneficiis c. IV. sequitur c. V: *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* & c. VI: *Cæsar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua.* Symmachus x, epist. 54: *Omnia regis, sed suum cuique servatis.* Philo libro πει Φουτεργίας: *οι βασιλείς καί τῃ τῆν χρίστος ἀπάντων ὄντες κτημάτων δεσπόται, καὶ ὄσων ἐπικρατεῖν οἱ ἰδίῳ] δεκῆσαι, μόνι αὐτῶν ἔχον νομιζόντων ἄπρ ἐπιτροπῆς καὶ ἐπιμεληταῖς ἐγγειολογαίεν, ἀφ' ὧν καὶ πᾶς ἐπισημῶς ἀποδοῦς ἐκλήγασιν.* Reges cum sint domini omnium qua in ipsorum sunt ditione, etiam eorum qua à privatis possidentur, tamen videntur ea tantum habere qua procuratoribus & rationalibus suis dispensanda committunt, à quibus annuos recipiunt proventus. Plinius Panegyrico: *tandem imperium principis, quam patrimonium majus est.*

Sunt tamen distincta] itaque & apud Apollodorum videas tum Arcadiæ tum Atticæ terras divisas, uno reinente πᾶν τὸ κρεῖττον omne imperium.

Communia sunt omnium] Michael Attaliates: *πᾶς ὃ πάντων εἰσιν, οἷον §. IX. ὁ ἀὴρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ἡ θάλασσα, ὁ αἰγιαλὸς τῆς θαλάσσης, quedam sunt omnium, ut aer, ut aqua profluens, ut mare & littus maris.*

De littoribus] In Basilicorum Eclogis lib. I, tit. I, c. 13. *οἱ αἰγιαλοὶ ἐν τῇ πάντων ἐξουσίᾳ εἰσὶ.* littora in omnium sunt potestate. vide & libro LIII, tit. VI.

Ex instituto] quo ipso instituto usi & Angli contra Danos. vide §. x. optimum Camdenum in regno Elifabethæ anno c1610c.

De exigua agit maris portione qua in fundum privatum admittitur] Sallustius: *à privatis compluribus subversos montes, maria constructa.*

Horatius Lyricorum libro II, carmine xviii:

marisque Bæjis obstrepentis urges

Summovere littora:

& libro III, carmine I:

Contracta pisces æquora sentiunt

Iactis in altum molibus.

Velleus Paterculius: *Injēctas moles mari & receptum suffossis montibus mare.* Seneca in excerptis controversiarum lib. v, contr. v: *Maria submoventur projectis molibus.* Plinius de terra lib. II, c. xxxiii: *Ut freta admittamus, eroditur aquis. stagna stupenda admisso mari dixit Lanpridius Severo. Cassiodorus IX, c. VI: Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt, quantis in visceribus æquoris terra promota est? Tibullus:*

Claudis & inadomitum moles mare, lentus ut intra

Negligat hibernas piscis abesse minas.

De talibus piscinis maritimis agit Plinius libro xxxi, cap. VI. Colu-

mella rei rustica libro VIII, c. XVI, & XVII. ubi hoc inter alia, *laurizias locupletum maria ipsa Neptunumque clausisse*. Similia habet Ambrosius Hexaemero v, c. x. & de Nabuthe cap. III. & Martialis aliquot locis.

A Lucullo] Varro de eo: *Ad Neapolim I. Lucullus, posteaquam perdisset montem & maritima flumina immisisset in piscinas, que reciproca fluerent, ipse Neptuno non cederet eo piscatu*. Plutarchus ejus vita: *καὶ περὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἀλαδρῶν ἐξ ἑσθλοῦς τοῖς οἰκητηρίοις ἀειεὶς οὐκ ἔστι καὶ ἀλίους ἐναλίους κίεοντο*. *cum ipse maris alveos & plenos piscibus euripos villis suis circumdaret, inque ipsa mari coenacula fabricaret*. Plinius libro IX, cap. LIV: *Lucullus exciso monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam edificaverat, euripum & maria admisit. qua de causa Magnus Pompejus Xerxem cognatum eum appellabat*.

Ἐσθυρα] vide Leonis novellas LVII, CII, CIII, CIV. Attaliam pragmaticorum tit. xcv. Harmenopolium lib. II, tit. I. §. *περὶ ἀεσθυραῶν*. Vide & funnum virum Iacobum Cujacium Observat. XIV, I.

§, XIII.

Imperium in maris partem] Philo de regibus: *καὶ ἡ ἀπειρα πολῆται καὶ μετὰ τὴν πελάγη ἀεσθητήσαντες: etiam maria numero infinita, immensa magnitudine, ad terras adjecere*. Lycophron:

γῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μοναρχίαι

Terra marisque sceptra, regiorumque opes.

Virgilius: Teque sibi generum Telhys emat omnibus undis.

Julius Firmicus: maris ac terræ dominia possidentes. Nonnus:

βιερώ κρατῶ ἐξ ἡς θαλάσσης

Beroe pelagus ditione tenebat.

Termini regnorum Suetie in medio freti Oresund, Iohannes Magnus in Archiepiscopis Upsalensibus cap. xv. De Tyro Curtius: Mare non vicinum modo, sed quocumque classes ejus adierunt ditiosis sua fecit. Vnde Proverbium Tyria maria apud Festum. Isocrates de Lacedæmonis & Atheniensibus: συνισθηκατέραν κυρίαν γενέσθ τῆς καὶ θαλάττης ἢ ὁπόπεροι αὐτὰ κατέχωσιν, ἵπποκῶς ἔχουσι τοῖς πλείστοις τῶν πόλεων. Sic evenit, ut civitas utraque terram adipisceretur eam, que mari ab ipsis possessio adjaceret, plurimasque urbes haberet sibi obsequentes. Demosthenes de Lacedæmonis in Philippicis II: θαλάσσης ἔρχον καὶ γῆς ἀπάσης. Et mare omne & terras tenebant. Scriptor vitæ Timothei: quo factio Lacedæmoni de diuturna contentione destituerunt, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt. Scriptor orationis de Haloneso quæ est inter Demosthenica de Philippo loquens Macedone: ἔδδεν ἄλλο ἢ τῶν ἀξίων ὑφ' ἡμῶν εἰς τὴν θαλάσσαν κρατεροῦναι καὶ οὐλογοῦσθαι ἡμᾶς ὡς οὐκ ἀνοί φιλιππεῖς ἐδὲ τῆν εὐ τῆν θαλάσσην φυλακῆν δυνατοὶ εἶναι φυλάττειν. Nihil ille querit aliud, quam à nobis in possessione constitui maris, & à nobis confessionem exprimere, nos absque ipso nec maris custodiam posse retinere. Iulianus Imperator de Alexandro, molitum eum esse bellum hoc animo: ὁπως γῆς τε ἀπάσης καὶ θαλάττης κύριος γίνετο. ut terra & mare mea sunt? De alio ejusdem successore Ptolemæo Theocritus:

περὶ εἰς ἐκράτις γαίας, πολλὰς δὲ θαλάσσης.

Lateque imperitas terras, lateque profundo.

Item :

Item :

ἡλίκοσα δὲ πᾶσαι καὶ αἶα
καὶ πῶμασι κελεύειν ἀνάσσειντι Πτολεμαίῳ.

omnis tellusque fretumque

Alisfonique amnes sub rege jacent Ptolemæo.

Tempus est ad Romanos veniamus. Scipioni majori sic Annibal in Livio: *Carthaginenses inclusi Africæ littoribus, vos, quando Diis ita placuit, externa etiam terra marique videamus regere imperia.* De minore Scipione Claudianus:

patris primo cum manibus ulior

Subderet Hispanum legibus Oceanum.

Itaque Mare internum passim suum vocant Romani, Sallustius, Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionysius Halicarnassensis: *πάσης καὶ τῆς θαλάσσης ἢ μόνον τῆς ἐν τῷς Ἡρακλείων σπηλαίων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀπκαυλίδος ὅση πᾶσι μὴ ἀδυνατῶς ἐστὶ: Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod intra columnas est Hercules, sed et Oceani, in quantum navigatur.* De iisdem Dion Cassius: *πάσης καὶ τῆς βασιλείας τῆς γῆς καὶ θαλάσσης. omni ferme imperant terra marique.* Appianus in præfatione describens Romani Imperii magnitudinem, sub eo ponit mare Euxinum, Propontidem, Hellepontum, Ægæum, Pamphylum & Ægyptium mare. Pompejo datum imperium in omne id mare quod intra Herculeas est columnas. ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: *ἀφ' ἧ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Σεβαστὸς οἶκε ἀνιψατοῦ γῆς καὶ θαλάσσης, ex quo Casarum domus terræ marisque imperium adeptæ est.* de Augusto Ovidius:

pontus quoque serviet illi.

Inscriptio in ejus honorem: *Orbe terra et mari pacato Augustus Janum Quirinum terra marique pace parta ter clausit, teste Suetonio, qui de eodem: Classem Miseni et alteram Ravenne ad tutelam Superi et Inferi maris collocavit. Ad Tiberium Valerius Maximus: penes te hominum Deorumque consensus maris et terra regimen esse voluit. de eodem Philo: γῆς καὶ θαλάσσης ἀναψάμνον, καὶ κρατοῦ, qui imperio terram ac mare complectebatur. Idem de Cajo Tiberii successore: γάιον μὲν τὴν Τιβεριὰ τελευτήν παρεληφύμεν τὴν ἡγεμονίαν πάσης γῆς καὶ θαλάσσης. Cajum qui post mortem Tiberii imperium omne terra marisque suscepit: Vespasianum Iosephus vocat, διακότης καὶ γῆς καὶ θαλάσσης, terra marisque dominum: idem jus Antonino multis in locis Aristides tribuit. Procopius Imperatoris statuas effictas narrat orbem tenentes, ὅτι γῆ τε αὐτῶν καὶ θαλάσσης δεδόλωται, quod ei subiecta esset terra et mare. Nicetas Patricius Adriatici littoris levator in literis Ludovici II. Constantinus monomachus in historia dicitur γῆς καὶ θαλάσσης κύριος καὶ διακότης, terra marisque Imperator ac dominus. Et inter themata, id est provincias Romani Imperii, ponitur mare Ægæum. Francos mari ad Massiliam & circum imperasse narrat Procopius Gotthicorum III. De jure Venetæ reipublicæ vide Parutam libro VII. & specialem historiam de Vicochis. Addi his possunt Iurisperiti recentiores ad c. ubi periculum de Electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum in principio: de Iudiciis. Baldus ad titulum Digestorum de rerum divisionibus col. 2. Afflictus in tit. quæ sint regalia, Cache-*

ranus decisione Pedemontana 155, num. 4. ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis Advocationis Hispani-
cæ 1. 8.

§. XIV.

Vectigal aquum] Rhodii olim portorium de insulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandriam, teste Ammiano lib. XXII. de Venetis qui in Gallia Cæsar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interjectis quos tenent ipsi, omnes fere qui eodem mari uti consueverunt, habent vectigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem populum ablato mari, raptis insulis, dare tributa quæ jubere consueverat.* Plinius VI, c. XXII, Annii Plocami meminit qui maris rubri vectigal a fisco redemerat. idem capite sequenti de mari agens quo in Indiam navigatur: *Omnibus annis navigatur sagittariorum cohortibus impositis. Etenim pirata maxime infestant.* disputationes egregias de modo vectigalis vide in Elisabetha Camdeni anno c10 10 LXXXII & c10 10 c 11.

Quod in ponto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini vectigalis Herodianus Severo: Procopius tum in vulgata tum in arcana historia etiam veteris vectigalis in Hellesponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactionem fuisse ad ædem Blachernianam, Hellespontiacum Abydi docet Theopha-nes. Abydi illud *δικαδολιέρον*, id est vectigalarium decimæ, vocat Agathias libro v. minuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monasteriis aliquibus concessit *ψαλδοσια δίκαια* obventiones è mari. Docet Balsamo in Consilii Chalcedonenfis canonem IV, & Synodi VII canonem XII.

Demosthenes in Leptinen] Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienses. Vlpianus Scholiastes solutam ibi ait decimam.

§. XV.

Cymonis atate] Hæc est illa *εἰρήνη πλεονόντων* nobilissima pax Plutarcho, qua & hoc convenerat ut Persæ à mari tantum spatii absisterent quantum ferret equi cursus, id est XL stadia, meminit & Isocrates Panathenaico.

Romani cum Carthaginensibus] Servius ad illud IV Æncidos:

Listora littoribus contraria,

Quia in federe cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Simile fedus Romanorum cum Tarentinis: *μη πλεόν Ρωμαίους πρὸς τὴν Λακωνίαν ἀναγοῖς.* ne Romani ultra promontorium Lacinium navigarent. Est hoc in excerptis ad legationes ex Appiano. merfos à Pœnis externos qui in Sardiniam vel ultra columnas navigarent tradit Strabo libro XVI.

In secundo federe] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent nisi commectus accipiendi aut naves rescindi causa. Post bellum Punicum tertium castigatus Senatus Carthaginensis, quod contra fedus exercitum & navalem materiam haberet. Testis Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile est quod Sultanus Ægypti, pacto cum Græcis factò impetravit ut ei semel anno duas naves trans Bosphorum mittere liceret. Est id apud Gregoram libro IV. Antiochi olim pax & hoc continebat ne is armatas naves haberet plures XII. Appianus Syriaco. Naves armatæ Adriaticum sinum ingredi

gredi per Venetos vetantur ex pactis. Vide Thuannum libro LXXX in anno CIO IO LXXXI V.

Mensura comprehensum] Exemplum vide apud Servium ad Eclogam §. XVI.

Montes] Tacitus de Germania : à *Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur*. Plinius libro XXXVI : *Evehimus ea que separandis gentibus pro terminis constituta erant*. de Alpibus loquens.

Flumen mutato paulatim cursu] vide Iohannem Andreæ & alios citatos à Reinkingio libro I, Classe v, c. I.

Vt flumen sui medietate eos dirimeret] Exemplum in Vedaſo amne apud Marianam Libro XXXIX.

Quique terminus esse sufficiat] Spartianus Adriano : *in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus, sed limitibus dividantur*. Phasim annem *αὐοεγ* id est confinem vocat Constantinus Porphyrogeneta c. XLV.

Si deserto alveo veteri] ut Bardanus annis apud Annam Comnenam libro I.

Non est argumentum] Locusest de Beneficiis VII, 12. Idem libro §. XIX. ejsdem argumenti octavo, c. 12. *quædam quorundam sub certa conditione sunt*.

Ad universitatem aut ad dominum superiorem redit] Sic ex libro secundo Odyssæ in fine colligas bona ejus qui sine liberis decederet ad populum pervenisse. & sic interpretatur Eustathius illud Homeri Iliados E,

ἡρώων δὲ Ἀἰγυπτιῶν δωτέων

Partibantur opes rectores urbis.

nam *ἡρώων* magistratum fuisse dicit qui bona sine liberis decedentium administrabat. Simile aliquid usurpatum olim in regno Mexicano docent nos historia.

C A P V T I V .

De derelictione præsumta, & eam secuta occupatione : & quid ab usucapione & præscriptione differat.

I. Usucapio aut præscriptio proprie dicta cur locum non habeat inter populos diversos, eorumve rectores.

II. Solere tamen & inter hos allegari longævus possessiones :

III. Causa inquiritur, ex conjecturis humane voluntatis : qua petuntur non ex verbis tantum :

IV. Sed & ex factis :

V. Et ex non factis.

VI. Quomodo tempus adjunctum non possessioni & silentio ad conjecturam juris derelicti valeat.

VII. Ordinarie ad talem conjecturam sufficere tempus memoriam excedens, & quæ hoc sit.

VIII. Solutio objectionis, neminem præsumendum suum jactare.

IX. Videri etiam seposita conjectura, jure gentium ex immemoriali possessione dominum transferri.

X. An nondum natis jus auferri hoc modo possit.

XI. Etiam summa potestatis jus aut populo aut regi acquiri longæva possessione.

XII. An leges civiles de usucapione & præscriptione teneant eum, qui summam potestatem habet, cum distinctionibus explicatur.

XIII. Ea jura qua separabiliter aut communicabiliter adherent summo imperio, usucapione aut præscriptione quæri & amitti.

XIV. Resellitur sententia statusus semper

per subānū licere se vindicare in liber- | XV. Quae mora sunt facultati nullo tempore
tatem. amitti: quod explicatur.

Lib. 11, c.
51, n. 28.

GRavis hic difficultas oritur de ufucapiendi jure. Namque id jus cum lege civili sit introductum (tempus enim ex suapte natura viū nullam effectricem habet: nihil enim fit à tempore, quanquam nihil non fit in tempore) locum habere non potest, ut censet Vasquius, inter duos populos liberos aut reges, populūve liberum & regem: imo ne inter regem quidem & privatum ipsi non subditum, * nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos. quod verum videtur nisi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id si admittimus, sequi videtur maximum incommōdum, ut controversia de regni regnorumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella ferenda pertinet, sed & communi gentium sensui repugnat.

Archid.

II. Nam & in sacris literis Iephthes regi Ammonitarum sibi vendicanti terras inter Arnonem & Iabocum, & ab Arabum desertis ad Iordanem sitas, objicit trecentorum annorum possessionem, & ab eo quarit cur ipse ejusque majores tanto tempore cessaverint: Et Lacones apud Isocratem, tanquam certissimum, * & apud omnes gentes confessum ponunt, possessiones publicas non minus quam privatas multo tempore ita firmari, ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos qui Messenam repetebant. Verba Græca sunt: πῆς κτήσεως καὶ πῆς ἰδιότητος καὶ τῶν κτήσεων, ἡν ἐκτελέσθη πῆς χρόνον; κυρίας καὶ πωτήσιμας ὑπαιπες εἶναι νομιζέσθαι. Idem Isocrates ad Philippum: κτήσασθαι ἔβουλον τῶν κτήσεων πεποιθότες ἔχοντες: cum firmam stabilemque possessionem longa dies reddidisset. Hoc jure nifus posterior Philippus T. Quintio dicebat,

Livius lib.
xxxii.

Livius lib.
xxxv.

Tacitus
Ann. vi.

Civitates quas ipse cepisset se liberaturum: quae sibi tradita à majoribus essent iusta ac hereditaria possessione, se non excessurum. Sulpitius contra Antiochum disputans ostendit iniquum esse, ut quod populi Græci in Asia aliquando serviissent, id jus post aliquot sæcula eos afferendi in servitutem faciat. Et historici * vetera reposcere vaniloquentiam vocant: μυθικῆς καὶ παραλαίας ἀπαδείξεως Diodorus. Apud Ciceronem est de Officiis secundo: * Quam autem habet equitatem, ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum, qui habuit, amittat?

III. Quid dicemus? Juris effectus qui ab animo pendent, non possunt tamen ad solum animi actum consequi, nisi is actus signis quibusdam indicatus sit. quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ nisi ex signis actus cognoscere non potest: quæ de causa etiam interni actus meri legibus humanis non subjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, sed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud possunt homines quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen patitur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia. ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

IV. Factis intelligitur derelictum quod abjicitur, nisi ea sit rei circum-

Circumstantia, ut temporis causa & requirendi animum abjectum censeretur debeat. Sic * chirographi redditione censeretur remissum debitum. Recusari hereditas, inquit Paulus, † non tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. Sic si is qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam rem possidente, tanquam cum domino contrahat, jus suum remississe merito habebitur: quod cur non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil causæ est. Simile est quod superior concedens inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, lege solviffe eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali præsumptione qua voluisse quis creditur quod sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod ‡ Vlpianus dixit juris gentium esse acceptilationem.

V. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet, videtur consentire: quod & lex Hebræa agnoscit Numer. xxx, 5, & 12. nisi circumstantiæ ostendant, quominus loquatur, meru eum vel alio casu impediri. Sic amissum censeretur id * cujus recuperandi spes projicitur, ut porcos à lupo raptos, & quæ naufragio amittimus, nostra esse desinere ait Vlpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est ubi non est cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia existant. Nam si missi essent qui rem inquirerent, si promissum *μηνυτῶν*, aliud esset judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, is nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nollit. Et hoc est quod alicubi dixit Vlpianus, ædes longo silentio videri pro derelicto à domino habitas. *Parum juxte* (rescripsit Pius Imperator) *præteritas usuras petis, quas omississe te longi temporis intervallo indicat: quia eas à debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.* Cui simillimum quid in consuetudine apparet. Nam hæc quoque, semoris legibus civilibus quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, à populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero quo illa consuetudo effectum juris accipit, non est definitum, sed arbitrium, quantum satis est ut concurret ad significantium consensum. Sed ut ad derelictionem præsumendam valeat silentium, duo requiruntur, ut silentium sit scientis, & ut sit libere voluntis. nam * non agere nescientis, caret effectu: & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

VI. Ut hæc igitur duo adfuisse censeantur, valent & alia conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinentes non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministrat tempus. Inter præsentis tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit, quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incussus semel metus durare quidem non nihil credi-

† L. Quæ ratione. §. ult.

D. de acq. rer. dom.

L. Qui le-vanda. D. ad

l. Rhod. L.

Falsus. s. si jactum. D.

de furtiv.

L. Labco.

D. de pactis.

L. Recusari.

D. de acq. vel omitt. hered. L.

Quidam. D. de rer. jud.

L. Barbarius. de off. prætoris.

‡ L. an immut. D. acceptil.

L. Pomponius. D. de acq. rerum dom.

L. Si finira. §. non autem statim. D. de damnno infesto.

L. Cum quidam. s. div. rus. D. de usuris.

Thom. 1. 2. q. 97. art. 2.

Suar. l. viii de legibus, cap. 15.

tur, sed non perpetuo, cum tempus longum multas occasiones adversus metum sibi consulendi, per se, vel per alios suppeditet, etiam exeundo fines ejus qui metuitur, saltem ut proteftatio de jure fiat, aut, quod potius est, ad iudices aut arbitros provocetur.

L. Hoc jure.
S. dulcius.
D. de aqua
quot. & aff.

VII. Quia vero * tempus memoriam excedens quasi infinitum est moraliter, ideo ejus temporis silentium ad rei derelictæ conjecturam semper sufficere videbitur, * nisi validissimæ sint in contrarium rationes. Bene autem notatum est à prudentioribus Jurisconsultis, * non plane idem esse tempus memoriam excedens cum centenariò, * quanquam sæpe hæc non longe abeunt: quia * communis humanæ vitæ terminus sunt anni centum, quod spatium ferme solet ætates hominum, aut * *γενεάς* tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant cum ostenderent repeti ab eo urbes quas ipse, pater, avus nunquam usurpassent.

Enstath. ad
Iliadis a.
Liv. xxxiv.

VIII. Objiciat aliquis, cum homines se suaque ament, non debere eos credi quod suum est jactare, ac proinde actus negativos, etiam cum magno temporis spatio, non sufficere ad eam quam diximus conjecturam. Sed cogitare rursus debemus, bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo, ut rei caducæ causâ hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari sæpe non poterit sine tali derelictione. De imperiis vero, quæquam eâ magni fieri solent, scire debemus magna esse onera, & quæ non bene administrata hominem divinæ iræ reddant obnoxium: ac sicut durum esset, qui se tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat, aut qua similitudine ad hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum potissimum gubernaret, ita non semper laudandos qui cum summa jactura, sæpe & cum sanguine innocentis populi, disceptare cupiant quis ejus populi rem sit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum qui populo Romano gratias egit, quod * nimis magna procuratione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa à Luciano sapienter dicta illud non postremum est:

Cicero pro
Dejot.

Lib. 1.

Val. Max.
l. xlv. c. 1.

tantone novorum

Proventu scelerum quæsumt uter imperet urbi?

Vix tanti fuerat civilia bella movere

Vt nenter.

Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controversiæ aleam consistui, humanæ societatis interest; quam quæ adjuvant conjecturæ, favorabiles putandæ sunt. Nam si durum putavit * Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum possessiones labefactari, quanto magis illud Augusti tenendum est, cum virum bonum ac civem esse, qui præsentem reipublicæ statum mutari non vult, & qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur, *ὅπερ ἐδίδεκεν ἄνευ τῆς πολιείας τὸ τὸ ζῆλον ἀφαιρῆσαι*. quod *τὸ πᾶσι παρῶσιν πολιείαν ἀφαιρῶσιν* dixit Isocrates adversus Callimachum: sicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiæ patrono convenire ait, defendere statum reipublicæ qui quoquo tempore fit: & Livius optimum quemque præsentem statu gaudere. Quod si etiam deficerent ea quæ

Lib. xxxv.

quæ jam diximus , tamen aduersus præsumtionem qua quisque sua seruare uelle creditur , validior est altera , quod credibile non est quenquam ejus quod uult , longo tempore * nullam plane edere significationem idoneam.

Ang. de Cla. uasio in Summa, in uerbo Inuenta.

IX. Ac forte non improbabiler dici potest non esse hanc rem in sola præsumptione positam , sed * jure gentium uoluntario indutam hanc legem , ut possessio memoriam excedens , non interrupta , nec provocatione ad arbitrum interpellata , omnino dominium transferret. Credibile est enim in id consensisse gentes , cum ad pacem communem id uel maxime interesset. Merito autem dixi possessionem non interruptam , id est , ut Sulpitius apud Livium loquitur , *uno & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso.* Idem alibi dixit : *perpetuam possessionem ac nullo ambigente.* Nam desultoria possessio nihil efficit , quomodo Numidæ excipiebant aduersus Carthaginienfes : *per oportunitates nunc illos , nunc reges Numidarum usurpasse jus , semperque penes eorum possessionem fuisse qui plus armis potuisset.*

Lib. xxxv.

Lib. xxxiv.

X. Sed alia hic , & quidem perdifficilis , suboritur quæstio ; an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decedere. Si non posse dicimus , nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum profecit modo data definitio , cum pleraque talia sint , ut posteris debeantur. Sin posse affirmamus , mirum uidebitur quomodo nocere silentium possit his qui loqui non potuerunt , quippe cum nec existerent ; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit. Ad hujus nodi solutionem sciendum est , ejus qui nondum natus est nullum esse jus , sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus , à cujus uoluntate jus regnandi proficiscitur , uoluntatem mutet , iis qui nondum nati sunt , ut quibus jus quæsitum nondum est , nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare uoluntatem potest , ita & tacite credi mutasse. Mutata igitur populi uoluntate , * neque dum existente eorum jure qui expectari possunt ; parentibus autem à quibus nasci possunt , qui jus suo tempore essent habituri , id ipsum jus derelinentibus , nihil est quod obstat quominus illud ut derelictum ab alio occupari possit. Agimus de naturali jure , nam jure civili ut aliæ fisiones , ita & hæc introduci potest , * ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat , atque ita impediatur , ne quid aduersum eos occupari possit : quod tamen leges uelle non temere censendæ sunt , quia privata ista utilitas publica ualde repugnat. Vnde & illa Feuda , quæ non ex jure proximi possessoris , sed ex vi investituræ primitiua deferuntur , longo satis tempore acquiri posse receptior sententia est ; quod ad jura Majoratus , & ad res fideicommissio obnoxias , non infirmis rationibus subnixus producit summi iudicii Iuriconsultus Covarruias. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit , quod uno actu alienari licite non possit ; possit tamen ad uitandum dominiorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti : atque ita etiam , ut exstituris salua sit actio personalis aduersum eos qui neglexerunt , aut eorum heredes.

c. possessor. p. 3, s. 3. Spec. tit de feu. s. Quoniam , uers. 3. quaritur. Chass. de conf. Eure. de mainmortes. s. 6 uers. par au & jour , n. 2. Cravet. de aut. temp. p. 4, s. Mase. na, n. 90.

XI. Ex his quæ diximus apparet , & regi aduersum regem , & populo

pulo libero adversus populum liberum, jus acquiri posse, ut expresso consensu, ita derelictione, & eam secuta, aut ex ea vim novam capiente apprehensione. nam quod dicitur, quæ ab initio non valent, ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subijci; & qui revera non rex, sed princeps erat, * rex summo cum imperio fieri; & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

XII. Illud etiam indagari operæ pretium est; an lex de usucapione aut præscriptione, condita ab eo, qui habet summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur Iurisperiti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. * Nos aliter arbitramur. nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore, & potestas & voluntas, saltem præsumpta. Se per modum legis, id est per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi: Potest tamen quis obligari sua lege non directe, sed per reflexionem, * qua scilicet pars est communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod à Saule in regni initiis observatum notat sacra historia Sam. xiv, 40. Sec hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri. agimus enim de summo imperio qua tale. Sed nec voluntas adfuisse præsumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis sunt universales, ut in æstimationis rerum pretiis. At summum imperium non est paris rationis cum rebus aliis: imo nobilitate sua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præscriptione agentem, quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censei posset. Vnde sequitur, neque tempus lege definitum sufficere ad acquirendum summum imperium aut partem ejus necessariam, si desint conjecturæ naturales de quibus supra egimus: neque tantum temporis spatium requiri, si intra id tempus ex conjecturæ quantum satis est adsint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res verat, ad res summi imperii pertinere. Posset tamen in ipsa imperii delatione populus suam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo posset: quæ voluntas sequenda haud dubie esset, nec infringi posset à rege etiam summum imperium obtinente: quia non ad imperium ipsum, sed ad ejus habendi modum pertineret: quo de discrimine alibi diximus.

XIII. Ea vero quæ de summi imperii natura non sunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, sed aut separari ab ea naturaliter possunt, aut saltem cum aliis communicari, omnino subjacent legibus populi cujusque civilibus quæ de usucapione & præscriptione factæ sunt. Sic subditos esse videmus qui præscriptione acquisierunt,

Bart. in l. Hofer, D. de capt. & in l. i. D. de aqua pluvi. arc. l. i. cons. 70, lib. 111. Ayman, de antiq. p. 4, versic. mæstria ista, n. 62. Ant. Corfein de exc. regu. q. 104. Balb. de præscr. 2, p. 5. pr. q. 2. Casal. de Imp. quæst. 53. Covar. in c. peccatum, de reg. juris in 6 p. 2, §. 9, in fine.

runt, ut appellari ab iis non possit: ita tamen ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum. nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subjacent.

XIV. Ex his apparet quatenus recipi possit * quod ajunt nonnulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo pœnitere liceat, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt inuenerat, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas, aut ex iurto constituti imperii, aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum à voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Iosephum in oratione ad Iudæos, qui ex præpostero repetitæ libertatis studio Zelotæ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concupiscere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitutis periculum facere durum est, & ne id subeatur, honesta certatio. At qui semel subactus deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus consumax.* Atque ipse Iosephus ad eosdem: * *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui victi semel sunt & longo tempore paruerunt, si jugum excutiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod libertatem amantiū. Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio regi dixerat, qui rebellionis suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium.* Caterum quin & regis longa patientia talis qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præsumta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

XV. Iura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, * ut luitio pignoris; item jura libertatis quibus actus is qui exercetur non est directe contrarius, sed ei inest ut pars suo integro; velut si quis per centum annos societatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis possit, non amittuntur nisi ex quo tempore intercessit prohibitio aut coactio, eique paritum est cum sufficienti consensus significatione. quod cum non juri civili tantum, sed & rationi naturali congruat, merito locum habeat etiam inter summæ fortunæ homines.

Annotata ad caput IV.

NEc inter duos diversorum regum aut populorum subditos] In lege §. I. XII tabularum erat: *Æterna auctoritas cum hoste esto*, id est cum peregrino.

Et apud omnes gentes confessum] In hunc sensum differit pro Gallia §. II, Dux Nivernensis apud Thuanum libro LIX in anno cD J lxxiv.

Vetera reposcere] πάλαι Εὐκλείδης dicunt Græci ex historia Attica. usus inter alios Nicetas libro I de Alexio Isaacii fratre ubi de Henrico agit Imperator Friderici filio: καὶ ταῦτα δὲ πάλαι Εὐκλείδης ἀντιπρόσωπος ἀνακινῶν, ita ille velut ante Euclidem gesta mouebat inueterunde.

Quam

Covar. c.
Possessor. p.
§. 2, n. 1^a
13

Xenoph. de
Cyr. inst.
111

Quam autem habet aequitatem ut agrum multis annis aut etiam saeculis ante possessum qui habuit amittat] Florus lib. III, c. 13: *Tamen relictas à majoribus sedes, atque, quasi jure hereditario possidebant.*

§. IV.

Chirographi redditione] Vide legem secundam D. de pactis.

§. V.

Civis recuperandi spes projicitur] id ויאי dicitur Hebrais juriconsultis.

Non agere nescientis, caret effectu] Vide infra hoc libro, cap. XXI, §. II. Adde si vacat Bart. Soc. consilio CLXXXVI, col. 8. Meischnerum decisione Camerali IX, n. 113, Tomo III.

§. VII.

Tempus memoria excedens] Andreas Knich in tractatu de Iure territorii. Reinking lib. I, Classe v, c. II, n. 5. Oldendorp. classe III, art. 2.

Nisi validissima sint in contrarium rationes] Menochius I, conf. xc.

Non plane idem esse] Balbus de praescriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruias. Reinking dicto li. I, classe v, cap. II, n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabrum in consilio pro Ducatu Montisferratis.

Communis humana vita terminus] *καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο τέλος* dixit Iustinianus in edicto quinto edito in Notis ad arcanam historiam Procopii.

Tres est] nam *τρεῖς* est *τριακονταετία*, triginta annorum aetas, ut Porphyrius notat in Homericis quaestionibus. Tres *τρεῖς* saeculum exponit Herodianus Severo. in ccc annis decem in Aegypto fuisse reges notat Philo in legatione. Lacedaemone annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Iustinianus in Novella CLIX vetat in judicia deduci causam, quod jam quatuor *τρεῖς* existissent.

§. VIII.

Nimis magna procuratore liberatus] Ejus animi videtur fuisse Jonathan Saulis filius.

Aratus Sicyonius] sic & possessiones, ut fuerant, reliquerat Thra-sybulus pace Athenis constituta.

Nullam plane ed. re significationem idoneam] Crantzius Saxoniorum XI, n. 10, & 13.

§. IX.

Iure gentium voluntario inductam hanc legem] Narrat Gregoras cum Catanæ majoribus data esset ab Imperatoribus Graecis Phocra, adjectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administratorum titulo, *μη λάβη ὡς ἄρχεσσι μὴ τῶ βασιλικῆν διαδοίην Ἐχθρὸν μακρῶ χρόνῳ*. ne inchoetatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet.

§. X.

Neque dum existente eorum jure qui expectari possunt] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustre in Ludovico IX, Francorum rege. pro se liberi que abdicante jus, quod pro Blancam matrem in Castellæ regnum habere poterat, apud Marianam libro XII, c. 18.

Ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat) ut lex civilis in hereditate jacente.

§. XI.

Rex summo cum imperio fieri] vide Vasquium controversiarum illustrium libro I, c. XXIII, 3. Adde eundem libro II, c. LXXXII, 8, 9, &

9, & sequentibus. vide & Panormitanum. lib. I, conf. LXXXII. Et Peregrinum de Iure Fisci VI, c. VIII. §. 10.

Nos aliter arbitramur.] Et Don Garzias Masrill. de Magistratu lib. §. XII. III, c. II, 26. Ioh. Oldendorpius consil. Marp. v, num. 47, volum. I.

Qua scilicet pars est communitatis] Vide infra in hoc libro, titulo XX, §. 22. Seneca epistola LXXXV: *Duas personas habet gubernator: alicoram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est, alteram propriam qua gubernator est.* Tractant hoc Claud. Sciffellus de rep. Gail. lib. I. Chaffanæus de Gloria mundi parte v, conf. §. Gailius libr. II, obi. LV, num. 7. Bodinus de republica libr. I, c. VII. Reinkinck. I, c. XII.

Quod ajunt nonnulli] Vt Vasquius dicto libro II, c. LXXXII, n. 3. §. XIV.

Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit] Eadem ferme verba reperies in oratione comitis Blanderatensis ad Mediolanenses apud Radevicum I, c. 40.

Ut luitio pignoris.] Vide Parutam historia Veneta VII.

§. XV.

C A P V T V.

De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in subditos: servos.

I. De jure parentum in liberis: II. Distinctio temporis infantia: & ibi de infantium dominio in res: III. Temporis extra infantiam in familia: IV. Ibi de jure coercenti liberis: V. De jure vendendi liberis: VI. Temporis extra infantiam & familiam. VII. Distinctio potestatis parentum naturalis & civilis. VIII. De jure mariti in uxorem. IX. Insolubilitas & adstrictio ad unam uxorem an sint necessaria ad matrimonium ex lege naturæ. an tantum ex lege Evangelica. X. Jure natura solo irrita non esse connubia ob defectum consensus parentum. XI. Ex lege Evangelica irrita esse connubia cum alieno viro & uxore. XII. Illicita & irrita esse jure natura connubia parentum cum liberis. XIII. Connubia fratrum cum sororibus, item uxores cum privigio, & socii cum nuru, ac similia illicita & irrita esse jure divino voluntario XIV. Non idem videri de connubiis cum propinquis ulterioris gradus. XV. Possesse esse quadam connubia & licita, quæ à legibus appellentur nomine concubinatuum.	XVI. Possesse esse quadam connubia illicita contrahi, & tamen rata. XVII. Jus majoris partis in quibusvis societatibus. XVIII. Pari numero quæ sententia prævaleat XIX. Quæ sententia dividenda aut conjungenda. XX. Absentium jus presentibus accrescere. XXI. Ordo quis inter pares, etiam reges. XXII. In societatibus quæ fundamentum habent in re, sententia assumandas secundum partes quæ quisque habet in re. XXIII. Jus civitatis in subditos. XXIV. An civibus à civitate discedere liceat, per distinctionem explicatur. XXV. Jus civitati nullum in exsules. XXVI. Jus ex consensu in filium adoptivum. XXVII. Jus in servos: XXVIII. Quatenus in hoc jure dicatur inesse jus vite ac necis. XXIX. Quid ex jure natura statuendum de his qui ex servis nascuntur: XXX. Servitutis diversa genera. XXXI. Jus ex consensu in populum quise subijcit. XXXII. Jus ex delicto in personam.

NON in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto.

K

Genera-

Generatione parentibus jus acquiritur in liberos : utrique inquam parentum, patri, ac matri : * sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium ob sexus præstantiam.

Pol. I. c. ult.
Nw. 1v, 3.

II. Distinguenda autem sunt, in liberis tria tempora : primum tempus imperfecti iudicii, *τὸ βεβηλωμένον ἀπὸ τοῦ πατρὸς*, ut Aristoteles loquitur, dum abest *ἡ ἀδελφότης*, vis electrix, ut idem alibi : secundum tempus perfecti iudicii, sed dum filius pars manet familiæ parentum, *ὡς ἂν μὴ χωρῆσθῃ*, ut loquitur idem Aristoteles : tertium postquam ex ea familia excessit. * In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum : æquum enim est, ut qui se regere non potest regatur aliunde. Æschyli dictum est :

at as prima, cum brutum pecus,

Vt educetur mentis alienæ indige.

Supra. 111.
s. 6.

De Fort. A.
lex. 11.

At alius naturaliter inveniri non potest cui regimen competat quam parentes. Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax domini in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob eam quam diximus iudicii imperfectiorem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, *ἐν κτήσιν* non *ἐν ἄνθρωποις*. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorundam populorum legibus, quæ & patrem à matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales à legitimis. quæ discrimina natura ignorat ; excepta ea quam dixi sexus præstantia, si imperia inter se contendant.

III. In secundo tempore cum jam iudicium ætate maturuit, subfunt parentum imperiis non aliæ actiones, quam * quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent. æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actionibus habent tamen liberi *ἐξουσίαν*, id est facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper, ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum sit siquid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei à quocumque domino facta contra parsimoniam regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coercendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem pœnis quid sit sentiendum, alibi erit agendi locus.

V. Quamquam vero imperium paternum, ita sequitur ipsam patris personam, ac *χρῆσις*, ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, * & si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio eum alendi non suppetit : quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat Ælianus) in populos alios videtur fluxisse : ipsa autem lex Thebana à Phœnicibus ac porro ab Hebræis venisse : quam ipsam obrinuisse & apud Phrygas, docet Apollonius epistola ad Domitianum. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne, sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est *ὠντιξέσθαι* sui que juris,

ris, manente tamen semper illo pietatis & observantia debito, cujus causa perpetua est. Vnde sequitur regum actus irritos dici eo nomine non posse quod parentes habeant.

V I I. * Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria, quæ alibi est alia. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, potestas patris in filium aut filiam, ad dissolvenda vota non erat perpetua, sed durabat quamdiu liberi * pars erant domus paternæ. Sic patria quædam potestas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiæ propria capita erant, quamdiu emancipati non erant. † Qualem in liberos potestatem alios non habere ipsi Romani profitentur. Sextus Empiricus Pyrrhioniorum tertio: *οἱ Ῥωμαίων νόμοι τὴν πᾶνδαν ὑποχρεῖται καὶ δάσας τῶν πατέρων κελύουσιν εἶναι. καὶ τὸ ἕσας τῶν παίδων μὴ κτεροῦν τὴν παιδίαν, ἰσὰ καὶ τὴν πατέρα, ἰσὸς ἀν' ἐλοδ' ἕσας οἱ παῖδες τῆσιν αὐτῶν τὴν ἀρχιαντίαν. καὶ ἐπίστας ἢ ὡς πρεσβυτέρων τῶν ἐκείνων.* * *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt; neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia solent: quod alii ut tyrannicum reverdiant.* Simplicius ad Epicteti enchiridium: *οἱ ἢ παλαιὸι τῶν Ῥωμαίων νόμοι καὶ ἀσὸς πᾶν τὸ φύσει ὑποχρεῖται δασὸς ψυαίης, καὶ ἄσος τὴν πόνος ὡς οἱ γονεῖς ὑπὲρ τῶν τέκνων ποιῶσιν, ἄμα ἔ τὴν παῖδας περὶ δαυπῶς ὑποχρεῖται βασιλοῦμοι, καὶ τῆ τῶν γονέων ὀμμοι φυσικῆ φιλοστοργίας διατήρησις, ἔ πεισάσκη, εἰ βαλοῦντ, τὴν πᾶνδαν τῶν γονεῦσιν ἐπέτρεψαν καὶ φονδεῖν ἀπμωρήτως.* Antiqua Romanorum leges, respicientes tum ad eam quæ à natura est eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes sustinent, volentes præterea liberos parentibus sine exceptione subiectos esse, credo etiam confissa naturali parentum amori, esse vendendos, si vellent, liberos, & impune interficiendi parentibus jus dederunt. Simile patrium jus apud Perlas, ut tyrannicum accusat Aristoteles: quæ ideo à nobis afferuntur, ut accurate distinguamus civilia à naturalibus.

V I I I. Ex consensu jus in personas quod oritur, aut ex confociatione venit, aut ex subiectione. Confociatio maxime naturalis in conjugio apparet: sed ob sexus differentiam imperium non est commune, sed maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiæ. nam uxor pars fit familiæ maritalis. Ideo de domicilio constituere jus est marito. Siquid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxoris, apud populos nonnullos jus vendendi bona uxoria, non à natura est, sed ab instituto. Exigit hic locus, ut videamus quid sit de natura conjugii. Conjugium igitur naturaliter esse existimamus talem cohabitationem maris cum femina, quæ feminam constituat quasi sub oculis & custodia maris. nam tale consortium, & in mutis animantibus quibusdam videre est. In homine vero, qua animans est utens ratione, ad hoc accessit fides qua se femina mari obstringit.

I X. Nec aliud ut conjugium subsistat natura videtur requirere. sed nec divina lex amplius videtur exegisse ante Evangelii propagationem. Nam & * viri sancti ante legem plures una uxores habuerunt, * & in lege præcepta quædam dantur his qui plures una habeant, & regi præscribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam sibi adfiscat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim sive

Num. xxx.
2, 3, 4, 5.
lib. de Præceptis legum,
Præcepto
vetante
cc xlii.
† Inst. de pat.
potest. s. lxx
ultra.

Lib. vii.
Nec. c. xlii.

Eph. v. 23.

Deut. xxv.
15.
Deut. xvii.
16, 17.
1 Samuel.
xii, 3.

uxores siue concubinas regi fuisse concessas, & Davidi Deus impu-
Deut. xxiv, rat * quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset. Sic &
 4. dimittere uxorem volenti modus præscribitur, nec dimissam ducere
 quisquam impeditur, præter eum qui dimisit, * & sacerdotem. Hæc
 tamen ad alium maritum transeundi libertas ipso naturali jure ita
 restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud
 Tacitum juris pontificii quæstio: *an concepto, necdum edito partu rite*
nuberet. Apud Hebræos inter utrumque matrimonium tres menses
 interponi jubebantur. At Christi lex, ut res alias, ita & hanc conju-
 gii inter Christianos ad perfectiorem redegit normam: ex qua & qui
 dimississet uxorem non adulteram, & qui duxisset dimissam, adulterii
Mat. v. 32. reos pronuntiat: & Apostolus ejus atque interpretæ Paulus, non viro
 xix, 9. tantum jus dat in corpus uxoris, quod & in naturali statu procede-
 1 Cor. vii, bat (*ὁ ὄν μὴ ἑνὸν ἔσθαι τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας πάντος ἀρχῆς τῆς σώματος, ἢ συνόρις,*
 4. *inquit Arrenidorus, id est, qui cornubii lege feminae conjungitur, is in cor-*
pus ejus dominium habet:) sed & uxori vicissim in corpus mariti. * La-
 tantius: *Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est, qua*
habet alium, maritus autem, etiamsi plures habeat à crimine adulterii solutus
est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum pari
jure conjungit, ut adulter habeatur, quisquis compagem corporis in diversa di-
straxerit. Scio à plerisque existimari in utroque hoc capite non no-
 vam à Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus pater
 rerum primordio condiderat: in quam sententiam adduxisse eos vi-
 dentur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat: sed
 responderi potest ex prima illa conditione qua uni mari feminam
 non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deo-
 que gratissimum: & hinc sequi semper id fuisse egregium ac lauda-
 bile: non tamen ut aliter facere nefas esset: quia ubi lex non est, ibi
 non est legis transgressio. at lex de ea re nulla illis temporibus exsta-
 bat. Sic etiam cum dixit Deus siue per Adamum, siue per Mosem,
 tantum esse fedus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere
 debeat, quo novam cum uxore familiam constituat; idem ferme
 dixit quod Pharaonis filia dicitur Psalmo *xlvi, 11. Obliviscere populi*
tui, & domus patris tui. Et ex hac tam arctæ amicitiae institutione satis
 apparet * Deo gratissimum esse, ut perpetua sit ea conjunctio: non
 tamen eo evincitur à Deo * jam tunc imperatum ne qua de causa
 fedus illud solveretur. At Christus quod Deus institutione conjun-
 xerat, id ab homine separari vetuit, ex eo quod optimum Deoque
 acceptissimum est, dignissimam lege nova desumens materiam. Ple-
 rasque gentes certum est antiquitus ut divortiorum libertate, ita
 plurimum feminarum conjugio usas. Prope solos barbarorum Germa-
 nos singulis uxoribus contentos suo tempore fuisse Tacitus memo-
 rat: idque passim ostendunt historiae tum Persarum * tum Indo-
 rum. * Apud Ægyptios soli sacerdotes unius feminae conjugio ute-
 bantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teste Athenæo, *μίαν*
in ἑξῆς, unam feminam uni marito attribuit. quod tamen ne Athenis
 quidem diu observatum, Socratis, & aliorum exemplo docerunt.
 Quod si populi continentius egerunt, ut Romani semper duabus
 uxoribus,

De moribus
Germ.

Diod. lib. I.

Gellius xv,
cap. xx.

uxoribus, divortio diu abstinerunt, laudandi sunt sane, ut qui ad id quod optimum est accesserint : unde & flaminicæ apud eosdem Romanos matrimonium nisi morte non solvebatur : * non tamen inde sequitur peccasse qui fecerunt aliter ante promulgatam Evangelii vocem.

X. Nunc quæ rata sint jure naturæ conjugia videamus : in quo dijudicando meminisse debemus, non omnia quæ juri naturæ repugnant irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis apparet ; sed ea demum, in quibus deest principium dans validitatem actui, aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hic in aliis actibus humanis unde jus oritur, est jus illud quod facultatem moralem interpretati sumus, simul cum voluntate sufficiente. quæ voluntas sit sufficiens ad jus producendum, infra melius tractabitur, ubi de promissis in genere agetur. Super facultate morali quæstio oritur de parentum consensu, quem ad validitatem conjugii quasi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur. Nam quæ adferunt argumenta nihil aliud probant, quam officio filiorum conveniens esse ut parentum consensum impetrent : quod plane concedimus cum temperamento, nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio, quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut domini nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ esse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hac in re regimini familiari non subjiatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit, ut nullus sit actus qui ei repugnat. Quod autem à Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ quia consensus patris deficit irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditorum voluntate. Nam & eodem jure * mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissenso matrimonium irritum non facit : ac ne pater quidem filii emancipati : & si pater ipse sit in patris sui potestate, in filii nuptias & avus & pater consentire debent : filiæ, avi auctoritas sufficit. quæ discrimina naturali juri incognita satis ostendunt venire hæc ex jure civili. In sacris litteris videmus quidem pios viros multoque magis mulieres (* quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare, quo & illa pertinent quæ priore ad Corinthios de claudenda virgine legimus) in contrahendis nuptiis secutos auctoritatem parentum : sed non tamen irritum pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait : *Quod si licet aliquando etiam contra patris voluntatem ea que aliqui reprehensionem non merentur filio facere ; nusquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.*

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit : tamdiu enim durat ejus dominium : lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis deest,

*L. Filius emancipatus
D. de ritu nupt.
I. Oratio s. nepote. D. eo. tit.
L. in conjugum. C. de nuptiis.*

v11, 36.

Gen. xxxv.

Decl. 257.

deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contrectationem habent rei alienæ. Vicissim ex Christi lege irritum est conjugium cum eo, qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus femine pudicitiam servanti dedit in matrum.

XII. De conjugis eorum qui sanguine aut affinitate junguntur satis gravis est quaestio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetantur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discet quam id sit difficile, imo praestari non possit. Nam quam * Plutarchus attulit in quaestionibus Romanis, & Augustinus sequitur de Civitate Dei, libro xv, cap. 16, de latius spargendis amicitis per diffusas affinitates, non tanti est ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum censeatur. Neque enim quod minus utile est, statim & illicitum est. Adde quod accidere potest, ut huic qualicumque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat casu, quem Deus in lege Hebraeis dicitur excepit, ubi vir quispiam sine prole obiit, cui non dissimile est quod de virginibus ex asse heredibus, quas *επικληρος* vocant, & Hebraeo & * Attico jure constitutum est, ad conservandas scilicet in familia res avitas, sed aliis multis qui aut conspici solent, aut excogitari possunt. Ab hac generalitate eximo matrimonia parentum cujuscumque gradus cum liberis, quæ quo minus licita sint, ratio (ni fallor) satis apparet. Nam nec maritus qui superior est lege matrimonii, eam reverentiam potest praestare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior est in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducit societatem quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus Iurisconsultus, cum dixisset in contrahendis matrimoniis * naturale jus & pudorem inspicendum, addidit contra pudorem esse filiam suam uxorem ducere. Talia igitur conjugia haud dubitandum quin & illicita sint, & irrita insuper, quia vitium perpetuo effectui adhereret. Neque movere nos debet Diogenes & Chryssippi argumentum, à gallis gallinaceis aliisque animalibus mutis petitum, quo probare volebant commixtiones tales non esse contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, satis est si cum natura humana quid pugnet, ut illicitum habeatur. Et hoc est incestum quod * jure gentium committi scripsit Paulus Iurisconsultus inter gradus ascendentium & descendentium. Hoc est jus illud quod Xenophon ait non eo minus jus esse, quia * à Persis contemnebatur. Naturale enim recte dicitur, interprete Michaelae Ephesio ad Nicomachia, *τὸ ὡς τῶν πῶς πατρῶν καὶ ἀδελφῶν καὶ μητρὸς φύσιν ἔχον*: quod apud plerosque non corruptos, sed naturæ convenienter se habentes obtinet. Hippodamus Pythagoricus vocat *ὡς τῶν φύσιν ἀμιγρῶν ἐπιθυμίας, ἀκαθάρτης οὐμῶν, ἀνοσιπλοῦς ἡδονῆς, ἠμμεδερῶν ἔσθ' ἀ naturῆς ἀλλοτῆρας ἐπιθυμίας, ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας, ἐπιθυμίας ἐπιθυμίας*. De Parthis sic Lucanus:

epulis vesana, meroque

*Regia non ullos exceptos legibus horret
Concubitus.*

Et

Quasi. 107

X. Adopti-
vni. s. Ser-
vile. D. de
vnu nupt.

L. ult. de vnu
nupt.

Socr. IV.

Et mox :

cui fas implere parentem ,

Quid reat esse nefas ?

Speciatim autem huic Perſarum mori cauſam pravam educationem prudentem assignat Dion Prusæenſis oratione xx. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugii talibus nihil culpandum invenit, præter ætatis diſparitatem : unde aut ſterilitatem ait ſequi, aut male conformatam ſobolem : quæ ſola ratio ſi tali conjugio obſtaret, certe nec irritum eſſet, nec illicitum, non magis quam inter alias perſonas, quarum a tas tot annis diſtat, quot annis parentes liberos ſolent præcedere. Illud porius diſquirendum, an non in hominibus nulla prava educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi poſſe jam diximus, ſit in iſtis affectibus inſita fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex ſe natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia muta naturaliter abhorreant. Ita enim & alii exiſtimarunt & Arnobius adverſus Gentes libro quinto : *Etiame in matrem cupiditatis inſanda ſpem lupiner cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum qui vit avertere ; quem non hominibus ſolis, ſed animalibus quoque nonnullis natura ipſa ſubjecit, & ingeneratus ille communiter ſenſus ?* Exiſtat de camelo & * de equo Scythico nobiliſ in hanc rem narratio apud Ariſtotelem animantium hiſtoria nona, capite xLVI. & non diſſimiliſ apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto :

Fera quoque ipſæ Veneris evitant nefas,

Generiſque leges inſcius ſervat pudor.

XIII. Sequitur quæſtio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus ſanguinis ex tranſverſo limite, iis præſertim qui Levitici cap. xviii expreſſi leguntur. Nam etiam conſeſſo, à mero jure naturæ non venire hæc interdicitæ, videri tamen poſſunt præcepto divinx voluntatis hæc iſſe in veritum : neque vero tale id eſſe præceptum quod ſolos Hebræos adſtringat, ſed quod homines univerſos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Moſem : *Ne polluite vos ulla harum rerum : quia omnibus iſtis polluti ſunt populi, quos vobis advenientibus diſpello.* Mox ; *Ne facite ullam ex iſtis rebus abominandis : nam omnes iſtas fecerunt indigenæ terræ iſtius, quæ vobis expoſita eſt, unde polluta eſt terra.* Nam ſi Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, ſequitur ut lex aliqua præceſſerit : quæ cum mere naturalis non ſit, reſtat ut à Deo data ſit, aut iſtis peculiariter (quod non eſt veriſimile, nec ſais ferunt verba) aut humano generi, ſive in prima conſtitutione, ſive in reparatione poſt diluvium. Tales autem leges quæ humano generi univerſo ſunt datæ, non videntur à Chriſto abrogatæ, ſed ex demum quæ Iudæos ab aliis nationibus, quaſi ſepimento interjecto, diſparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam ſevere deteſtatur : cum tamen nullum de ea re peculiare exiſter Chriſti præceptum ; nec ipſe alio utatur argumento, quam quod talis commixtio * impura habeatur à profanis etiam gentibus, quod verum eſſe præter alia oſtendunt Charondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant : & illud in oratione Lyſiæ

Eph. 11. 14.

1 Cor. vii,

25.

σωϊάκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῆ μητρὶ καὶ τῆ θυγατρὶ *matris erat ille inpurissimus hominum matris ac filiae* : undè non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in causa non dissimili. nam cum socrum genero nupsisse narrasset, subdit : *O mulieris scelus incredibile, & praeter hanc unam in omni vita inauditum !* Seleucus rex cum uxorem suam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, * narrante Plutarcho, ne ipsa offenderetur τῶ μὴ νινομιτῶν ut re illicita. Apud Virgilium est :

Thalamos ausum incestare nocere.

quæ communis existimatio si à necessario naturæ dictato originem non habuit. omnino sequitur, ut descendat ex veteri traditione, quæ à divino aliquo præcepto manarit. Hebræi veteres, non spernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit summoque iudicio digessit, Moses Maimonides, ajunt earum legum quæ capite Levit. xviii de matrimoniis sunt proditæ causas esse duas : priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non finat ortus auctores cum sua sobole, aut in se ipsis, * aut etiam per personas sanguine, aut nuptiali sanguinis commixtione proxime cohærentes misceri : alteram vero, ne quarundam personarum convictus nimis quotidianus atque inobservatus, stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. Quas duas causas si cum iudicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinis qui in recto sunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut existimo, etiam sine expressa lege ratio naturalis jungi satis vetat) * item in sanguinis gradu transverforum primo, qui ob ortum à stirpe communi secundus dici solet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem causam valere, ut venientem de eo quod natura si non præcipit, certe honestatis dictat; cujus generis multa materiam divinarum, humanarumque legum faciunt. Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos à lege volunt comprehendi, ob notissimam rationis paritatem. Istorum autem graduum hæc sunt apud ipsos nomina : Mater matris suæ : mater patris matris suæ : mater patris sui : mater patris patris sui : uxor patris patris sui : uxor patris matris suæ : nurus filii sui : nurus filii filii sui : nurus filiae suæ : filia filiae filii sui : filia filii filii sui : filia filiae filiae suæ : filia filii filiae suæ : filia filiae filii uxoris suæ : filia filiae filiae uxoris suæ : mater matris patris uxoris suæ : mater patris matris uxoris suæ : id est, ut more loquar Romano, avia & proavia omnes, pronoverca, proneptes, proprivigna, pronurus, protocrus : quia scilicet & subagnationis nomine comprehendatur similis cognatio, & sub primo gradu secundus, & sub secundo tertius, ultra quem vix est, ut oriri controversia possit, cum alioqui, si posset, in infinitum eadem futura esset ratio. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censent datas Hebræi simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena : sed ita ut leges conjugales vim suam non exsererent, nisi post multiplicatum jam satis humanum genus, quod

quod ipso initio sine fratrum & sororum nuptiis contingere nequirit. Neque referre putant quod id à Mose * suo loco narratum non sit : quia factis habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse , cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia esse in lege quæ non temporis ordine, sed ex occasione dicantur ; unde illa inter Hebræos celebris sententia : In lege non esse prius aut posterius : id est, multa referri ὕστερον καὶ πρότερον. De concubio fratrum & sororum verba hæc sunt Michaelis Ephesii ad quintum Nicomachiorum : *Ἦ ἀδελφὸν μίγνυσθαι τῇ ἀδελφῇ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀδελφοῦ ἢ νόμος ἢ περὶ τούτου μὴ μίγνυσθαι πρὸ τοῦ ἀδελφοῦ. Fratrem cum sorore concumbere ab initio res invidiosa erat : at lege adversus tales concubitus posita , iam multum refert observetur lex necne.* Diodorus Siculus vocat καὶ τὸν ἐθῶν τὸ ἀνηνώπιον , communem ho- Vide Cajet. in Matth. cap. 19.

minum morem ne fratres sororibus jungantur , à quo more Ægyptios eximit : Dion Prusænsis barbaros. Seneca scripserat : *Matrimonium Deorum jungimus & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum.* Plato de legibus octavo talia conjugia vocat *μυθαιμῶδες ὄσια , καὶ θεομισθῆ μινίμη πρία , sed Deo invisa.* Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus id genus conjugia , unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus. Omnes autem fratres & sorores comprehendi * lex ipsa indicat, tam agnatos quam cognatos ejus gradus, sive foris, sive domi natos atque educatos comprehendens.

XIV. Quæ manifesta expressio ostendere videtur discrimen quod est inter hos & alios remotioris gradus. Nam ducere amitam agnatam veritum est. At * filiam fratris , qui par est gradus , ducere veritum non est : imo ejus facti apud Hebræos existant exempla. *Nota nobis in fratrum filias conjugia : at aliis gentibus solemnia, nec lege ulla prohibita ;* inquit Tacitus. Athenis id licuisse ostendit Iliæ, & Lytiæ vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes assidue frequentant domos avorum & aviarum , aut etiam in iis habitant simul cum amitis : ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantumdem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea , fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus , & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus esse perpetuam : & hominibus communem , ut quæ honestate naturali nitatur , ita ut & irritum fiat , si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens : at cæteras leges non item , ut quæ cautionem magis contineant , quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest. Certe canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, Anal. xli. qui duas sorores alteram post alteram duxisset, aut ἀδελφίδος id est fratris aut sororis filiam , tantum à clero arceatur. Nec difficilis est responso ad id , quod diximus de peccato imputato Cananæis & finitimis populis. Potest enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitula, ut de concubitu cum masculis , cum bestiis , cum parentibus, cum sororibus , cum nuptis alienis, in quorum ἀποφυλακῆ & ut Hebræi loquuntur præmunimentum , additæ sint leges cæteræ : Nam de singulis partibus ne intelligatur , argumentum esse potest interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus : quod in commune datum olim humano generi fuisse

Iacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum Amrami qui pater Moſis fuit. nam & is ante legis tempora amitam duxit uxorem, ſicut materteras apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratris filiam Alcinous. Recte tamen fecerunt Chriſtiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, ſed alias peculiariter Hebræo populo ſcriptas ſponte ſua obſervarunt: imo & ad gradus quosdam ultiores protenderunt verecundiæ ſuæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecederent. Atque id pridem factum magno conſenſu ex canonibus apparet. Auguſtinus de *patruelium & conſobrinorum conjugis inter Chriſtianos loquens: *Rare, inquit, per mores fiebat quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: verum tamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum ſecutæ ſunt, ſicut * Theodoſii conſtitutio patruelium & conſobrinorum conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambroſio. Sed ſciendum ſimul eſt * non quod veritum eſt fieri lege humana, ſi fiat, irritum quoque eſſe, niſi & hoc lex addiderit aut ſignificaverit. Canon Eliberinus LX: Si quis poſt obitum uxoris ſuæ, * ſororem ejus duxerit & ipſa fuerit fidelis, per quinquennium eum à communionem abſtinet: eo ipſo oſtendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus qui Apoſtolorum dicuntur, qui duas ſorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

XV. Ut ad alia pergamus, obſervandum hoc eſt, concubinatum quendam verum ac ratum eſſe conjugium, etſi effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli cauſa, inter ſervum & ancillam jure Romano contubernium eſſe dicitur, non matrimonium. attamen ad ipſam conjugii naturam nihil deſt in tali conſociatione. quæ propterea in antiquis canonibus γάμος nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, * non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias perſonas diſparis qualitatis productum eſt: ut Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii,

Suppositos de matre nothos furata creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obſcuros. Apud Ariſtophanem Avibus qui dixerat, νόθος γὰρ εἶναι τὸν γνήσιον dictum probat ὡς γὰρ ἔστιν ἡνωμένος: quippe cum ex peregrina natus ſit. Et apud Ælianum γνήσιον definitur ὅς ἐστι ἀμφοῖν γένεσι ἀσπών, qui utroque parente civem natus ſit. Atqui ſic in ſtatu naturæ inter tales, quales jam diximus, conjugium verum eſſe potuit, ſi femina eſſet ſub cuſtodia maritali, & fidem marito dediſſet; ſic etiam in ſtatu legis Chriſtianiæ verum erit inter ſervum & ancillam, aut liberum & ſervam conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam. Senatorem & libertam, ſi quæ jure divino Chriſtiano ſunt neceſſaria accedant, ſcilicet indiſſolubilis unius cum una conjunctio, etiam ſi effectus quidam legis civilis non ſequantur, aut alioqui ſponte ſecuturi lege impediantur. Atque hunc in ſenſum capienda ſunt verba concilii

cilii Toletani primi. *Ceterum is qui non habet uxorem, & * pro uxore concubinam habet, à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinae, ut ei placuerit, sit conjunctione contentus.* cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. VIII, c. xxxii. Pertinet huc quod Theodosius & Valentianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio nasci dicitur.

L. Si quis naturalem C. de naturalibus. L. Si uxor. D. ad l. Iuliam de adulterio.

XVI. Imo etiam si lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium si reipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere. nam prohibitio vim suam exferere potest per prenam vel expressam vel arbitrariam: & hoc genus leges imperfectas vocat Vipianus * quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt. qualis erat lex Cincia, quæ supra certum modum donare vetabat, donatum non rescindebat. Scimus apud Romanos postea Theodosii lege inductum, ut si quid lex prohibuerit tantum, non etiam specialiter dixerit inutile esse debere quod contra factum est, id ipsum tamen casum, inutile ac pro infecto sit, nimirum si in iudicium res deveniat. sed hæc extensio non fit ex vi solius prohibitionis, sed ex vi novæ legis, quam alii populi sequi necesse non habent. Sæpe enim indecentia est major in actu, quam in effectibus: * sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia, aut incommodum actus ipsius.

Instit. tit. I.

L. Non dubium. C. de legibus.

XVII. Confociationes præter hanc maxime naturalem sunt & aliæ, tum privatæ tum publicæ: & hæc quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis rebus ob quas confociatio quæque instituta est, universitas, & ejus pars major nomine universitatis obligant singulos qui sunt in societate. Omnino enim ea credenda est fuisse voluntas in societatem coeuntium, ut ratio aliqua esset expediendi negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequatur minorem: quare naturaliter, * seclusis pactis ac legibus quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. Thucydides: *κύριον εἶναι ὅ,τι ἂν τὸ πλεονέκτην ψήφισι*, Appianus: *ἔτι εἰ ἂν τε χειροτονίαις καὶ δικαίαις αἰεὶ τὸ πλεονέκτην τὰν ἐν κομίτιις quam in iudiciis vincit pars major.* Dionysius Halicarnassensis similiter: *ὅ,τι ἂν δέξῃ τοῖς πλείοσι τὸ τοῦ νικῶν.* * quod pluribus visum id valere. Et alibi: *ὅ,τι εἰ ἂν οἱ πλείους ψήφοι καθυπερῶσι τὸ τοῦ πλείων.* Item: *Lib. VII. Πολιτ. 1ῃ, 8. ὅ,τι ἂν αἱ πλείους γνώμαι καθυπερῶσι τὸ τοῦ εἰναυ κύριον.* Aristoteles: *κύριον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν.* Curtius libro x: *Eo quod major pars decreverit, fletur.* v1, 2.

Vit. de potestate civili. lib. n. 14.

Lib. v.

Lib. VII. Πολιτ. 1ῃ, 8. v1, 2.

Prudentius:

*In paucis jam aësciente caterva
Nec persona sita est patria, nec curia constat.*

Deinde:

Infirmæ minoris

Vox cedit numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: *ἐκ τῆς νικώσης ἀφ' ἑαυτῆς πάντῃ, omnia agere secundum eam sententiam qua vincit.*

XVIII. Quod si pares sunt sententiæ, nihil agetur: quia ad mutatio-

rationem non satis momenti est : qua de causa ubi pares sunt sententia, * reus absolutus intelligitur. quod jus Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreste : quæ res apud Æschylum Furiis, & apud Euripidem, * Oreste & Electra tragædiis tractatur : Sic & possessor rem tenet : quæ ratio non male observata est à scriptore problematum quæ Aristoteli ascribuntur, sectione xxix. In Senecæ controversia quadam est : *Alter iudex damnat, alter absolvit : inter dispares sententias * mitior vincat.* Nam sic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem sequitur, quæ minus onerat.

XIX. Sed hic quæstio oriri solet de jungendis aut dividendis sententiis : qua de re ex mero jure naturali, id est, si pactio aut lex aliud non præcipiat, distinguendum videtur inter sententias quæ totis rebus differunt, & inter eas quarum altera partem alterius continet, ut hæc * jungendæ sint in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, conjunguntur in illo decem adversus sententiam absolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non conjunguntur, quia diversa hæc sunt, & in morte non est relegatio. Sed nec absolventes cum relegantibus conjunguntur, quia etsi non interficiendum reum consentiunt, id tamen non est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam inde elicitur : at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius, cum tale quid in Senatu evenisset, tantam dixit sententiarum esse diversitatem, ut non possent esse nisi singulæ; & parvulum referre, an idem displiceret, quibus non idem placuisset. Et * Polybius notat à Postumio prætore fraudem factam in rogandis sententiis, cum eos qui captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos censebant, contra absolventes conjungeret. Exstat hujus generis quæstio apud Gellium libro ix. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitate comparatione : & apud Quintilianum partem controversia cccxv. ubi hæc verba sunt : *Iam aperte una plures facis. jam turbam istam, quæ universa noceret dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos jungam, qui seipsos dividunt.*

XX. Addendum & hoc; si qui absentia, aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsentibus; quod * Seneca in Controversia quadam exsequitur : *Puta te servum esse communem : huic domino servies * qui præsens est.*

XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout quiscumque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. *ἴσοι γὰρ, inquit Aristoteles, τῶνδ' ἐστὶ τὰς ἡλικίας ἀλλοτρίων, pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit.* Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Consules servando : *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esset debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem?* Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi Christianissimi professi sunt, * in conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcedant cæteros.

XXII. Illud tamen addendum est; quoties societas fundamentum

Lib. viii
epist. ad A-
ristonem.

Excerpt. leg.

Lib. III.

D. de Albo
scribendo.

L. I. C. de
Conf. l. xii.

tum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, menſoria, ut loquantur, proportionem æſtimandas. quod ſicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum eſt. † Ita narrat Strabonem Libycæ & tres vicinæ urbes in unum quaſi corpus coiſſeſſe, conveniſſe, ut aliarum ſingula eſſent ſuffragia, Libycæ bina, eo quod in commue hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuiſſe urbes quarum * aliæ terna, aliæ bina, aliæ ſingula ferrent ſuffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Ariſtoteles id ita demum æquum fore *ἐὰν κτισθέντων γέενται ἐνοικῶντων*, ſi poſſeſſionum cauſa inita eſt ſocietas.

L. Majorem partem. D. de pactis. L. Si plures. D. De poſſiti. L. Cum bona. D. de rebus ant. jud. poſſid. † Lib. xlii. Lib. xlv.

Pol. III. ix.

XXIII. Confociatio qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coeunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectiſſima eſt ſocietas: neque ulla eſt actio hominis externa, quæ non ad hanc ſocietatem, aut per ſe ſpectet, aut ex circumſtantiis ſpectare poſſit. Et hoc eſt quod ab Ariſtotele eſt proditum: *τὸς νόμος ἀπὸ παντὸς εἶναι τῶν ὅλων τῶν, leges de omnis generis rebus præcipere.*

Moral. v. 3;

XXIV. Solet hic illud quaeri, * an civibus de civitate abſcedere liceat venia non impetrata. Scimus populos eſſe ubi id non liceat, ut apud Moſchos: nec negamus talibus pactis iniri poſſe ſocietatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, ſaltem poſterioribus, domicilium quidem transferre licebat: ſed non eo minus qui tranſtulerat municipii ſui muneribus obligabatur. Verum in quos id conſtitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipſa conſtitutio ſpecialem ſpectabat utilitatem tributariæ præſtationis. At nos quid naturaliter, ſi nihil aliud convenerit, obtinere debeat quaerimus: nec de parte aliqua, ſed de tota civitate, ſive unius ſummi imperii complexu. Et ſane * gregatim diſcedi non poſſe, ſatis expeditum eſt ex neceſſitate finis, quæ jus facit in moraliſus. nam id ſi liceat, jam civilis ſocietas ſubſiſtere non poſſit. De ſingulorum diſceſſione alia res videtur, ſicut aliud eſt ex flumine aquam haurire, aliud rivum diducere. *De ſua cuique civitate ſtatuenti diſcultas libera eſt*, ait Tryphoninus. Cicero pro Balbo laudat jus illud, *ne quis in civitate maneat invito, & fundamentum vocat libertatis, ſui quemque juris eſt retinendi eſt dimittendi eſſe dominum*. Tamen hic quoque ſervanda eſt regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis ſocietatibus dirimendis ſecuti ſunt, ut id non liceat ſi ſocietatis interſit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim intereſt unius ex ſociis ſervari ſolet, ſed quod ſocietati expediat. * Intererit autem ſocietatis civilis non abire civem ſi magnum contractum ſit æs alienum, niſi paratus ſit civis in præſens partem ſuam exſolvere: item ſi fiducia multitudinis bellum ſit ſuſceptum, præſertim ſi obſidio imminet, niſi paratus ſit civis ille alium æque idoneum ſubſtituere, qui rempublicam defendat. Extra hos caſus credibile eſt ad liberam civium diſceſſionem conſentire

L. Filii. D. ad Municipalem.

L. in bella. D. de capt. & poſſi.

L. actione. s. Labro. D. Proſocio.

rire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire aliunde possunt.

XXV. Sic * in exsules nullum jus civitati. Heraclidæ Argis ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur apud Euripidem:

*Quo jure jam nos ad Mycenæos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe expulsi?
Nunc ergo cives non sumus.*

Alcibiadis filius in Isócrata oratione agens de temporibus ejecti patris: ὅτ' ἐδὴ αὐτῶν τὴ πόλειος προσήκει, * cum nihil ad illum civitas nostra pertineret. Iam vero plurimum populorum, sive per se, sive per capita sua consociatio fedus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit ubi ad obligationem ex pacto erit devenitum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est, aut publica. Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis se ita dat in familiam alterius ut ei subdit ad eum modum, quo filius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo modo dare alteri non potest, ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur. id enim natura non finit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

XXVII. Subjectio species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo alicæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntarium servitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusænsis oratione xv: *μύραλοι δὴ πῶς δόποθιδόνται ἑαυτοὺς ἐλδύηροι ὄντες, ὅτε δδλδέν κτ' συζηαφλώ. ἰππικυτι κων liberi sint: se in servitutem dant, ut * ex contractus formis serviant.* Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas debet, pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiat in terminis naturalibus, * nihil habet in se nimiam acerbatis. nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua illa alimentorum certitudine, quam sæpe non habent qui diurnas operas locant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus:

*Ἐθίλει δ' ἀνδρ' μιᾶς παρ' αὐτοῦ κατάρχειν
Ἐπὶ σιτίοις.*

*Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Vidui contentus.*

Idem Comicus alibi:

*Πολλοὶ φυγόντες δεσπότας, ἐλευθῆροι
Ὅτις, πάλιν ζητῶσι πῶ αὐτῶ φάτινλω.*

*Qui se fugituri gesserunt pro liberis,
Multi recurunt * pristina ad præsepia.*

Sic in historiis notabar Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis conscii, sponte se alius in servitutem darent: ἕσως παρ' ἀνάγκης τυχεροὺς τ' εἰς ἀναγκάα ἐπιμελείας, αὐτῶ πάλιν δόποθιδόντων οὐκείνοις δι' αὐτῶν ἀπὸ ἀν' ὅσων ἰσχυρεῖται δωατοὶ: *Vi domini quidem ipsis providens de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent prestarent.* Exemplum

plum addunt alii in Mariandynis qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Ius autem vitæ ac necis (de plena & interna iustitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest & patiendi ultima timor, idem istud obstat, & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quancquam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: *ἐξὸν πατρὶ ὄνῃ τὸν τὸν παίδας ἀνελεῖν. ἔστιν ἰδὸν ἀμάρετη π, καὶ ὅτ' ὁ νόμος τὸτο εἰδὸς ὡς εἰλικρατὴς γίνονται ἀνδικαστὴς ὁ πατὴρ τὸτο ἐπιβάλλειν*: Licuit ipsi cum pater esset *Sextus Empiricus Pyrrhonic. III.* filios interficere: nempe si quid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore. Idem jus obtinere *ἠδὲ παλαιὸς καὶ σφόδρα ἰσομετρίως* apud multos populos legum gloria florentes, ait Dion oratione xv.

XXIX. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur. quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratione sufficiente cognosci potest. nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres foetuum curam gerant, hoc ipso ostenditur foetum utriusque esse communem. Sic ergo si lex civilis hac de re tacuisset, * partus non minus patrem sequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servituti servire; & videamus an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, poterunt parentes prolem sibi nascituram in servitutum secum addicere; quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, * extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur, * ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione: ac proinde cum diu alendi fuerint à servis nati, antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant; effugere ita natis servitutum non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. † Certe si inimicis sit dominis sævitia, servos illos etiam qui ipsi se in servitutum dederunt, fuga consulere sibi posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui canones servis edicunt * ne se dominis subtrahant, generale est, & eorum errori oppositum qui omnem subjectionem, tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Christiana libertate.

XXX. Præter perfectam servitutum de qua jam egimus, sunt & imper-

Lib. III. de Benef. c. 18.

Lib. III. de Benef. c. 22.

Sextus Empiricus Pyrrhonic. III.

+ Less. lib. V. c. 5, dub. 5.

1 Cor. v. 11.

Gal. vi. 5.

Celsus. 111.

Tit. 11. 9.

1 Petr. 11. 16.

c. si quis servum, 17. 9. 4.

imperfectæ, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, addictorum, affcriptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebræos, & altera ad Jubilæum usque: Penestrarum apud Thefalos; eorum quos manus mortuas vocant, ac postremo * mercenariorum: quæ discrimina aut à legibus aut à pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur, ejus qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

XXXI. Publica subjectio est qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri inditionem dat. Formulam talis subjectio in exemplo Capuæ supra adduximus, Similis est illa populi Collatini: *Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

* *Deduntque se divina humanaque omnia, urbem, & liberos
In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano populo.*

Lib. 1, e. 3. Persæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta subjectio est: sunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti possunt ex his quæ supra à nobis dissertata sunt.

XXXII. Ex delicto subjectio etiam non accedente consensu nascitur, * quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui poenæ exigendæ jus est, in potestatem vi redigitur. Cui autem jus sit poenæ exigendæ videbimus infra. Possunt autem hunc in modum subijci non singuli tantum privata subjectio: * ut Romæ qui ad dilectum non respondebant, & incensi: postea & fræminæ, quæ se servo alieno junxissent: sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit quo minus unus sit populus. At singulorum servitus poenalis personas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Viraque autem servitus tam privata quam publica poenalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta pro modo meriti & inflicta poenæ. De servitute vero tam privata quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus ubi ad effectus belli erit ventum.

Cic. pro Cæ-
ciliæ.

Annotata ad Caput v.

§. 1.

Sed si contendant inter se imperia præfertur patris imperium.] Seneca libro III. controversia XIX: *Prime partes sunt patris, secunda matris.* Chrysothomus 1 ad Corinth. XI, 3: *ἐκς τῶν ἑωπιεῶν τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνὴ ἢ ὡς ἰσχυρία κεφαλῆ ποιῶν. merito viro femina subijcitur. nam equalitas honoris pugnam parit.* idem ad Ephesios capite IV: *ὡς κεφαλὴ ἡ ἐκκλησία ἡ ἑσὶν ἡ γυνὴ. μήτε ὡς τῷ ἰσχυρίῳ ἀπειτέτω (ὡς τῷ κεφαλῆ ἑστὶ) μήτε ἐκένθ' ὡς ἑωπιεῶν κεφαλῆς φρονεῖτω. σῶμα γάρ ἐστι. secunda potestas est mulier, neque ergo ipsa æquum sibi jus vindicet (sub capite enim est) nec eam, quod subdita sibi est, contemnat maritus. corpus enim est.* Deinde: *ὡς τῷ κεφαλῆ ἑστὶ τῷ ἰσχυρίῳ*

πὶ δὲ αὐτῇ, δὲ χλὼ ἔχουσι & πολλὰ τὴν ὀμνησίαν, ἀλλ' ὁμοῦς ἔχει π. ἀλλὸν δ' ἀνὴρ. Altera potestas illa est, imperium & ipsa habens, multumque in honore consortii, sed tamen principalium habet vir. Augustinus epist. cxcī : *Filius ex legitimis nuptiis susceptus, magis in patris est quam in matris potestate.* Gregoras libro vii, ubi de Andronico Palæologo & Irene agit : *οὐδεὶς ἐπιβουλήσῃ & Ἔ. μέγιστα δὲ αὐτῶν ἢ πατρὸς ἢ μητρός, τὸ καλὸν εἶδεν πῶς τὸ πατρὸς τελεθῆναι βούλησιν ἐπὶ τῶν παιδῶν καὶ μητρός. Addebat ille plus matre patrem posse, nec quicquam intercedere quominus patris de filio valeret voluntas, etiam præ materna.* de reverentia matri debita vide L. congruentius C. de Pactis.

In primo tempore] Sunt ea ætate ita parentum, ut alia quæ parentes possident ait Maimonides canonibus Pœnitentialibus capite vi, §. 2.

Quæ ad familia paterna aut materna statum aliquid momenti habent] ita §. iii. explicat Maimonides legem quæ est Num. xxx. 10.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Iornandes historia Gothica. *Hæud enim secus parentes faciunt, salutem suorum prægnorunt providentes, factus delibentant ingenuitatem perire quam vitam, dum misericorditer alendus quis venditur, quam moritur, servatur.* Eam legem video & apud Mexicanos fuisse.

Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria] Seneca de beneficiis iii, §. vii. c. xi : *quia utile est juvenis regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus.*

Pars erant domus paterna] Alioqui xiii anno filius erat obligandi se capax moribus Hebræis. ita illi ad dictum in Numeris locum.

Legum Romanarum auctores] Philo in legatione ἡ ἡδὲ ἡστέ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἡ ἐξουσίας νόμος ἀνάκειναι πατρὶ. Patri enim in filium omnimoda potestas jure Quiritium competit.

Viri sancti ante legem] Chrysothomus de Sara : *καὶ κείνη πάλιν ἐπέδρασε ἡ ἀπαθεία ἐπινοήσασα ὡς ἡ μὲν ἀνὰ πᾶσι πᾶσι ἀπὸ τῆς παιδείας ἔδρασε ἡ δὲ τὰ ἅπαντα πᾶσι κεκόλυθε.* Ipsa vicissim studebat sterili conjugii solatium ex ancilla quævere. nondum enim talia tunc vetita erant. Eundem vide i ad Tim. c. iii. Augustinus de doctrina Christiana libro iii, cap. xii : *Erat uxorum plurimum simul habendarum inculpabilis consuetudo.* Similia habet ibidem cap. xviii. Tum vero cap. xxii : *Multa enim sunt quæ illi tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinosè fieri non possunt.* & libro xvi, de civitate Dei cap. 38 : *quoniam multiplicandæ posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat.*

Et in lege] Iosephus Antiq. Histor. xvii, i : *πᾶτριον ἐν ταῦτῃ ἀλλόθεν ἡμῶν συνοικεῖν.* Mos nobis patrius, eodem tempore plures habere uxores.

Quod uxores ei complures & quidem illi fratres dedisset] Iosephus eo historia loco dicitur ἡ αὐτῶν ἡ γυναικῶν ἀς δικαίως ἡ νομίμως ἡγάγετο. cum Deum ei uxores dedisset, quas iuste ac legitime habere possit. Pesietha ad Levit. xviii, notissimum ait esse, eum qui dicat vetitum esse habere plures uxores, nescire quid sit de lege.

Et sacerdotem] Levit. xxi, 7. Repudiata additur vidua ibidem & i4. quod de principe sacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes ob ea quæ procedunt commate 10 & deinceps. sed

quemvis sacerdotem intelligi debere ostendit Ezechiel XLIV, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Iosephus. connectenda ergo lex cum initio capituli, ut illa de pontifice maximo obiter sint interposita.

Lactantius] Libro Institutionum VI, c. XXI. ubi & hoc sequitur: exemplo continentia docenda est uxor, ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas quod ipse prestare non possis. Sensus idem in Gregorio Nazianzeno. πᾶς ἀπαιτεῖς, σὺν ἀντὶσφίσεις; quomodo exigis & non rependis? Hieronymus ad Oceanum: Alia sunt leges Caesarum, alia Christi. aliud Papinianus aliud Paulus nosse precipit. Apud illos viris impudicitia frana laxantur, & solo illo atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet feminis, aequè non licet viris, & eadem servitus pari conditione censetur.

Deo gratissimum esse] Et multis olim quoque sapientibus prælatus hic mos. Euripides in Andromacha ex persona Hermiones:

οὐδὲ γὰρ καλὸν
 Δυσὶν ἡνωκισθὶν ἀνδρῶν ἑνὴν ἡνίας ἔχειν
 Ἄλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπτιον
 Στέργυσιν, ὅς τις μὴ κακῶς οἰκῆν ἦέλει.
 non etenim decet

Vnum imperare feminis geminis virum:
 Contentus uno conjugis vivat toro,
 Quicunque cupiet rite curatam domum.

Et in choro:

Οὐδέ ποτ' οἶν διδύμα
 Λίκτης ἑσπανάσω βροτῶν,
 Οὐδ' ἀμφιμέτρως κάρως,
 Ἐρᾶν ἰδρύσκων,
 Δυσμυεῖς τε λύπας.
 Τὴν μίαν μοι στεργίτην πόσις γάμοις
 Ἀγκυῶν ἡσθὶν ὄντων ἀνδρῶν.
 Οὐδὲ γὰρ οἶν πόλις
 Δίπτυχοι τυραννίδες
 Μίᾳς ἀμείνονες φέρειν,
 Ἄχθ' ὅτ' ἐπ' ἀχθεῖ,
 Καὶ γόσις πόλιταις.
 Τεκτόνοις ἤ ὑμνοῖσιν ἐργάταιν δυοῖν
 Ἐρᾶν Μῆσαι φιλήσει κραίνειν.
 Πνευαὶ δ' ὅππεν φέρωσι ναυήλιος θουᾶ
 Κατὰ πηδαλίων,
 Διδύμα πρᾶπτῶν γνώμα
 Σοφῶν τε πλῆθ' ὀδοιπέτρων
 Φωλοτέρως φρενὸς αὐτοκρατῆς.
 Εἰς ἀδύναμις ἀνά τε μιλάτρε,
 Κατὰ τε πόλις,
 Ὅπται εὐρεῖν ἡλωσι καίρον.
 Νηπιαμὶ γέμνα de matre genus,
 Νηπιαμὶ διπlices laudabo teros,

Odii est dira femina vixit.
 Vnam debet non ambigui
 Vir participem nosse cubilis :
 Duo nec domini rectius urbes
 Terrasque regunt, quam qua sceptrum
 Tenet una manus. quin sic oneri
 Onus accedit, discors agit
 Rabies rupto federe civis.
 Etiam artifices carminis inter
 Geminos ipsa tristitia miscent
 Prælia Musa : cumque in pelago
 Vela carina fert aura levis,
 Plus una valet, contempta licet,
 Dextera clavi qua fræna tenet,
 Quam consilii vis in partes
 Distracta duas, aut prudentium
 Numerosa cohors. una potestas
 Temperet urbem, regat una domum,
 Si modo cordi est tranquilla quies.

Plautus Mercatore :

Nam uxor contenta est, quæ bona est, uno viro.

Qui minus vir una uxore contentus fiet ?

Iam tunc imperatum] Sic & in causa plurium uxorum distinguit Ambrosius id quod laudaverat in paradiso Deus, à damnatione contrarii c. IV, lib. I, de Abraham. quem locum Gratianus posuit causa xxxii, quæst. IV.

Tum Indorum] Et Thracum, de quibus versus sunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

Apud Ægyptios soli sacerdotes] Vide Herodianum libro II.

Non tamen inde sequitur peccasse] Augustinus libro xxxii, c. XLVII contra Faustum : *Quando mos erat, crimen non erat.* Posuit & hoc Gratianus, sed sub Ambrosii nomine.

Mater cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu s. x matrimonium irritum non facit] Imo & avi, si is liber est, voluntas plus valet, quam patris qui servilis sit conditionis, causa 32, quæst. III.

Quarum verecundia maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare] Non est enim virginis pudoris eligere maritum, ait Ambrosius lib. I de Abraham c. ult. relatus in codicem Gratiani causa xxxii, quæstione II. Donatus Andria : *Summa potestas nuptiarum in patre puella est.* Hermione apud Euripidem :

Νυμφευμάτων ἢ ἤ ἐμῶν πατρὸς ἐμῶς
 Μέριμναν ἔξει, κ' ὅσα ἐμὸν κρίνειν τάδε.

*Curam parenti de meis ego nuptiis
 Permitto, non est istud arbitrii mei.*

Hero apud Musæum :

Ἀμφὸδὸν ἔ' δυνάμεθα γαίμοις ὁποῖοσι πιλῶσασθ'
 Οὐ γὰρ ἐμοῖς πεκίεσιν ἐπιτάσσῃ.

Lege maritali jungi non possumus ambo,

Cum nolit mater, nolit pater.

Nunquam liberitas tam necessaria est quam in matrimonio] Eugraphius ad Andriam Actu I, Scena V : Tangitur & illud , an patrum imperiis obsequi filii debeant. constat enim circa nuptias esse filii liberam voluntatem. Cassiodorus VII, 4 : Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi prociantur.

§. XII.

Plutarchus attulit in questionibus Romanis] Philo de legibus specialibus : πὶ δὲ ταῖς ἀρετῶν ἀλλὰς ἀνθρώπων κωνανίας καὶ ἐπιμιξίας ἐπιπέχον, εἰς βραχυχρόσιον τὸ ἐκείνης οἰκίας σωωθῆναι μίτρα καὶ λαμπρὸν ἔργον. ἐκτείνεσθαι καὶ χεῖρ δὲ δωμάτων εἰς ἡπίερας καὶ νήτας καὶ πλὴν οἰκονομῶν πᾶσαι ; αἱ γὰρ τὸ ἴδιον ἐπιγαμίαι κωνανίας ἀπεργάζονται] συγγενείας, τὸ ἀφ' αἱμάτων οὐκ ἀποδύσασαι, ἢν χεῖραν καὶ ἀλλὰς οἰκίας ἐκάλυψε : Quid opus hominum inter se necessitudines ac vincula inhibere, & unius domus angustiis claudere tam ingens ac praeclarum opus, quod extendi fundique potest in regiones & insulas, orbemque universum? Affinitates namque cum extraneis novae parviunt conjunctiones hominum, non minores illis quae à sanguine veniunt. quod respiciens Moses alias etiam multas propinquorum nuptias vetuit. Chrysostomus ad I Corinth. XIII, 13 : πὶ ἐνοχωρεῖ τὸ ἀγάπης τὸ πλάττειν ; πὶ ἀδελφείας ὑπόθεσιν ἀναλικαίαις εἰς αὐτὴν φιλίας, οἱ γὰρ δὴ δῶκασι καὶ ἐτέρων περιστάσιν φιλίας ἀφορμῶν ἕξωθεν γυναικῶ ἀγαθῶν ; Quid in ardentem cogis amoris latitudinem? quid super vacuo amicitiae causam perdis, per quam poteris aliam amicitiae paranda occasionem acquirere, extraneam ducendo uxorem?

Et Attico jure] Vide Demosthenem ad Leocharem : Fortunationum rhetorem; Donatum Phormione Act. I, Scen. II. & Adelphis IV, v.

Naturae jus & pudorem inspicendum] Egregie hoc exsequitur Philo de specialibus legibus ; ubi esse dicit μίτρας ἀνοσιβήτημα, maximum nefas, πατρός ἐνὸν πελοδοκῆσθαι, ἢ ἀΨαυσον ὡς ἰεράν ἐχέον φυλακτέαν, καταισχύνειν, γάμος ἢ καὶ μητρός αἰδῶ μὴ λαμβάνειν, τὸ αὐτὸν τὸ αὐτῆς ἴδον καὶ ἀνδρα γυναικῶ καὶ πάλιν πλὴν αὐτῶν ἴδον μητέρα, γυναικῶ. Patris mortui cubile quod, tanquam res sacra, intaellum fini oportuit, contemere, neque senectutis neque materni nominis verecundia tangi, eundem ejusdem esse filium & maritum, eandem ejusdem matrem & uxorem.

Inne centum] Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium §. 2. D. ad legem Juliam de Adulteriis,

A Persis contemnebatur] Quorum hac in re crimen bellis perpetuis, ac fratrum cordibus, à Deo punitum notat Philo. Persis addit Medos, Indos, Aethiops, Hieronymus lib. II contra Iovinianum, de barbaris in universum Hermione in Andromacha Euripidis.

Τοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος.

Πατήρι τε θυγατρί, παῖς τε μητρί μίτρα.]

Κόρη τ' ἀδελφῶ. Ἄφ' ὧν οἱ οἱ φίλοι

Χωρεῖσι καὶ τῶν οἱ ὑδὲν ἐξείργει νόμος :

Tale est omne barbaricum genus.

Mater jungitur filio, nata pater,

Frater sorori : proxima alterna manus

Cede implicantur : nulla lex prohibet nefas.

De equo] Plinius historiae naturalis VIII, 42 : ubi de equis agit,

Alimn

*Alium detractio velorum operimento & cognito cum matre coitu, peccasse prae-
pta atque exanimatum. Equae & eadem ex causa in Reatino agro laceratum
prorigam irruerunt. Namque & cognationum intellectus in his est. Habes pa-
ria apud Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum de admi-
rabilibus, Aristotелеmque ejusdem tituli libro.*

*Impura habeatur à profanis etiam gentibus] Tertullianus v adversus §. XIII.
Marcionem: Non defendo secundum legem creatoris displicuisse illum, qui
mulierem patris sui habuit. communis & publicae religionis securus sit discipli-
nam.*

*Narrantur Plutarcho] In vita Demetrii: sed & Appiano in Syriacis
qui ἀφροσύνη πάθος amorem nefandum vocat.*

*Aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione cohe-
rentes] Philo ἀδελφὰ δὲ εἰ καὶ διαίρεσι τὰ μέση γαρονασιν, ἀλλ' ἐν ἀερόζωον
φύσιν καὶ συγγένειά μαζ. Quamquam enim divisa sunt paries, fraternitatis jus re-
tinent, ac cognatione, ut naturali vinculo, junguntur.*

*Item in sanguinis gradu transversorum primo] Et hucusque propinquis
nuptiis abstinebant & Peruani & Mexicani.*

*Suo loco narratum non sit] Nam neque lex illa narrata est ex qua Iu-
das Thamarem comburi voluit. Sic Sichenitas Judith recte occisos
ait quod virgini stuprum intulissent, IX, 2. & Ruben patris maledi-
cto feritur ob incestum.*

*Lex ipsa indicat] Vbi vide Chaldaum paraphrasten. distinxerunt
male Spartiatae, & Athenienses, & quidem diversimode.*

*Filiam fratris ducere] Talem Abrahamo Saram fuisse Josephus pu- §. XIV.
rat. idem post datam legem exempla nobis dat in Herode qui fra-
tris filiam duxerat, & suam filiam fratri Pherota desponderat. Vide
eum Antiquae historiae XII, & XVI. Phineo patris promissa Andro-
mede; Ovidius metamorphoseon v. id postea apud Romanos veri-
tatem permittit Claudius: vetuit Nerva; permittit Heraclius.*

*Apud Graecos] Et Castori avunculo desponsam Electram ex Euri-
pidis Electra discimus.*

*De patruelium conjugii] Aeschylus Danaidibus vocat λικύσσα ὡν θεμῆς
εἰργά cubilia qua jus prohibet, & ait sic μάλιστα γίνεσθαι scdavi genus. At Scho-
liastes addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod adhuc viveret vir-
ginum pater, quasi iusta futurae fuerint eo mortuo, ex lege τῆ ἐπικληθῆον.
in oratione Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est: Pater mihi
uxorem fratris sui filiam dedit. vide & Plauti Pœnulum.*

*Theodosii constitutio] Victor de eo: tantum pudori tribuens & con-
tinentia ut consobrinarum nuptias veruerit, tanquam sororum. Meminit
& Libanius oratione de Angariis. Existat Arcadii & Honorii lex
ejusdem sensus quae tertia est C. Theodosiano de incestu nuptiis.
Concedi tamen principum indulto solitas nuptias tales ostendit
lex Honorii & Theodosii minoris alia eodem codice: titulo. si
nuptiae ex rescripto petantur. Secuti & Gotthi reges. Cassiodo-
rus VII, 46. Hoc prudentes viri sequentes exemplum, longius pudicam obser-
vantiam posteris transmiserunt, reservantes principi tantum beneficium consob-
rinitis nuptiali copulatione jungendis. Vbi & formulam habes talis veniae
principalis.*

Non quod vetitum estel ge humana, si fiat, irritum quoque esse] In Agathensi concilio post commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratris additur: *Quod ita presenti tempore prohibemus, ut ea que hactenus sunt constituta non solvamus.* Retulit id Gratianus in quaestione II & XII, causæ xxxv. Simile quod à Paulo in sententias relatum est libro II, tit. xx. sine parentum consensu contractas nuptias injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi forte hæc postrema verba Arrianus addidit. Tertullianus de conjugio cum infideli agens ad uxorem secundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra §. XVI.

Sororem ejus duxerit] Lex Langobardica lib. II, c. VIII, 13: *quia canones sic habent de duobus sororibus, sicut de duobus fratribus.*

Non matrimonium] At serviles conjunctiones nuptiæ dicebantur in Græcia, Carthagine, in Apulia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus Langobardorum libro II, tit. XII, 10. & XIII, 3. & lege Salica Tit. XIV, §. II. sed sine consensu dominorum non valuisse conjugia talia apud Hebræos notatur ab ipsis ad Exodum XXI. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Græcos Christianos à Basilio in suis canonibus. Solitam etiam à principe veniam impetrari ducendæ mulieris, quæ inæqualis esset conditionis, videmus apud Cassiodorum VII, 40.

In statu legis Christianæ] Vide in Gratiani collectione c. I. de conjugii fervorum.

Pro uxore concubinam habet.] De tali concubina Augustinus de Fide & operibus: *De concubina quoque, si professæ fuerit, nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti.* Item de Bono conjugii libro V: *Solet etiam quæri, cum masculus & femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibi met non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hæc appellari concubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & proli generationem, quamvis non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant, ne nascantur.* Itaque in capitulari Francico VII, c. 255 dicitur: *Qui uxorem habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilectio superet concubine.*

§. XVI.

Quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt.] Livius libro X: *Valeria lex, cum eum qui provocasset virgis cadi, securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjecit. id (qui tuum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis, nunc vix servo ita minetur quisquam.* Lex Furia testamentaria plusquam mille asium legatum mortisvæ causa prohibebat capere, præter exceptas personas, & adversus eum qui plus ceperit, quadrupli pœnam constinebat, memorante Ulpiano. Macrobius circa finem eorum quæ scripsit ad somnium Scipionis: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna sancitur.* vide supra hoc capite §. XIV, in fine. Sic divus Marcus

Marcus rescipit : *Eum heredem , qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit , non recte facere : pœnam tamen in eum statutam non esse.*

Sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur , majora quam ipsa indecentia] Ideo rex Alcinoüs Medean reddi volebat patri si deflorata nondum esset. meminit Apollonius Argonautis , & ejus Scholiastes , & in bibliotheca Apollodorus.

Seculus pactis ac legibus] Ut quæ volunt duas partes concordare , ut §. XVII. c. 6 de Electione.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldæus Paraphrastes & Rabbinæ ad illud in Exodo XXIII , 3. Adjunge L. duo. & L. Pomponius. D. de re judicata ; & quæ infra lib. III. cap. xxx , §. 24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symmachum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares , D. de re judicata. Vide §. XVII. Iulianum de Eusebia.

Oreste & Electra] Etiam Iphigenæa in Tauris. in Electra sic ait :

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ἔδει νόμου τέρσεϊ ,

Νικᾶν ἴσους ἡνέμοισι τ' φεδῶνι ἀέτι :

Idemque cunctis juris esto in posterum ,

Ceterante numero judicum ut vincat reus.

Mitior vincat] Seneca in controversiis : *Non est invidiosa potestas , quæ misericordia vincit.* Imo apud Hebræos una sententia damnantium vincens pro nulla habebatur. ita Chaldæus ad dictum locum Exodi XXIII , & Moses de Kotzi præceptorum jubentium xcviij. & ventantium cxcv.

Conjungenda sint in eo in quo conveniunt] Ideo Senatores dividere §. XIX. sententiam plura simul complectentem jubebantur , teste Ascōnio in Milonianam. Cicero Epistolarum ad familiares l. 2 : *Itaque cum sententia prima Bibuli pronuntiata esset ut tres legati regem reducerent , secunda Hortensii , ut tu sine exercitu reduceres , tertia Volcatii ut Pompejus reduceret , postulatum est ut Bibuli sententiæ divideretur. quatenus de religione dicebat , cuique rei jam obsisti non poterat , Bibulo assensum est : de tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia. Seneca epistola XXI : Quod fieri in senatu solet , faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis , quod ex parte mihi placeat , jubeo illum dividere sententiam & sequor.* Idem de vita Beata c. 3 : *Est etiam hi censendi jus , itaque aliquem sequar , aliquem jubebo sententiam dividere.* meminit ejus moris & Plinius lib. VIII. epist. 14.

Polybius] Vide ad eum locum Fulvii notas.

Seneca in controversia quadam] Libro III. contr. XIX.

§. XX.

Qui præsens est] Ita ut & ad unum recidere possit nomen universitatis. L. sicut. D. quod cuiusque universitatis nomine , ubi Universitatum vide. Ad L. Rescriptum , D. de pactis , Zas. in paratis. D. de pactis. Bart. in L. 1. n. 3. de Albo scribendo. Boer. decif. 1. num. 4. Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. I. tit. II. definit. 40. Reinking. lib. 1. classe v. c. 8. Sæpe tamen & hic , ut in illa regula de majore parte , leges exceptionem dant , puta ut duæ partes adesse debeant. L. Nulli , D. dicto titulo , quod cuiusque univ. nomine. L. Nominationum , C. de decurionibus : ut absentes præsentibus vices

suas mandare aut suffragium per procuratorem dare possint. c. si quis iusto de Electione in v. i.

§. XXI.

Naturalis ordo] De præcedentiis vide, si lubet, M. Antonium Nattam conf. l. c. n. 22. & conf. l. c. lxxviii, num. 31. Mart. Wacher consiliis cæsareis in controversia Saxonica.

Nisi qui prior meruit dignitatem] Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo seruetur. L. semper, D. de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus.

In conciliis] Joh. Fice. conf. Latino lxxvii, n. 16. Afflictus decif. Neap. 1, n. 8. Bart. in L. i. D. de Albo scribendo. Innoc. in c. Tua de Majoritate & obedientia. Ant. Tesauro 1 quaest. for. xlviii, n. 5. Tiberius Decianus responso xix, n. 183, & seq. Innocentius Butr. Felin. in c. statuimus D. tit. de Majoritate. Bal. in Decernimus, in 2 notabili, c. de Sacrosanctis Ecclesiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Basileensis historia.

§. XXII.

Alia terna, alia bina] Sic in Smalcaldico federe Saxo duo habebat suffragia.

§. XXIV.

An civibus de civitate abscedere liceat] Vide hac de re federa Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldensibus 11 Æneidos: *Consuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem transfret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alio reciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatæ vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustre libro xxviii, c. 13.

Gregatim discedi non posse] Zonaras de Lazo rege agens qui à Persis ad Romanos defecerat: *τὸ δὲ αἴτιον μάλιστα Ῥωμαίοις ἐπέστασις ἰγένετο, ὡς τὸ βασιλείας Ῥωμαίων τῶν αὐτοῖς ὑπεεικόντως σφετεριζόμενα: Id belli initium Romanis ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.*

Intererit autem societatis] Bemus libro vii.

§. XXV.

In exsules nullum Jus civitati] Vide infra libro iii, tit. xx. §. xli.

Cum nihil ad illum civitas nostra pe tineret] Nicetas Isaaci Angeli rebus libro i: *μη κανὸν εἰ διφώη τις ἔ ἀνταλων κὲ κολακεύσει ὡς φίλιον ἔ εἰκείον εὐχίστων πολέμιον. Non mirum si quis hostem ambiat eique blandiatur, qui suos sibi hostes senserit.*

§. XXVII.

Ex contradiis formula serviant] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permissum ad Solonis tempora. is constituit *ἐπὶ σώματι μὴ δυνείζεσθαι, corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ constituit.

Nihil habet in se nimie acerbittatis] Vide ea de re egregiam Busbequii dissertationem epistola exoticarum tertia.

Pristina ad præsepia] Apud Plautum quidam:

Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.

Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

§. XXIX.

Patres non minus quam matres fructuum curam gerant] Vide infra cap. viii, §. 18. Plinius x. 34, de columbis: *Amor utrique sobolis æqualis.*

Partus non minus patrem sequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis vii, 12: *quemodo patri matrique communes liberi sunt? Lex Visigothica lib. x, tit. 1. 17. Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertinent generitius, qui sine patre nullatenus potuit*

tuit procreari? deinde: *Hac rationaliter natura lege compellimur, agnationem ancille que servo alieno juncta pepererit, inter utroque dominos equaliter dividendam.* Slavi & Slava proles patrem sequebatur; Speculum Saxonicum III, 73. idem moris in nonnullis Italiae locis, c. licet de conjugio servorum. Apud Langobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem, Spec. Sax. I. 16. idem apud Wisigothos in Hispania Isidori tempore obruisse discas ex c. ult. causa xxxi, quaest. iv. Natus ex servo & ingenua eadem Wisigothorum lege fit servus III, tit. II, 3. IV, tit. v, 7. IX, tit. I. 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus sit filius habet eum servi dominus, ancilla domino pretii dimidium persolvens. in originariis patris originarii dominus duas fert partes, feminae originariae dominus unam ex Edicto Theodorici apud Cassiodorum c. 67. in Anglia Francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum discriminibus observatur. Litleron de Villanagio & liber de Landibus legum Angliae. Has leges à civili Romana discrepantes juri naturae non pugnare agnoscit Thomas Aquinas. quid ni, cum & Mensia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeretur? ut nos docet Vlpianus in Institutionibus titulo de his qui in potestate.

Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere] Ita & Carolus Calvus statuit cap. xxxiv, Edicti Pistis.

Ex ipsa alimentorum & eorum que vitae necessaria sunt prabitione] Vide Leonem Afrum lib. vi, de Barca.

Ne se dominis subtrahant] Vide infra lib. III, c. vii, §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii in Anglia apprentisii dicuntur durante disciplinae suae tempore proxime ad servilem conditionem accedunt. §. xxx.

Deduntque se divinis humanaque omnia] Id Persae vocabant terram §. xxxi. & aquam dedere.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Ut focii illi Vlyssis Aegyptios §. xxxii. praedati, de quibus Homerus Odysseae §:

*ἐνθ' ἠμίαν παῖδας ὄβριό τεύχονεν ὄξει γαλακίῃ:
τὸς δ' ἄζαρον ζωὸς σφίσιν ἐστράζεον ἀνάγκη.*

Partem igitur nostrum scilicibus obruncarunt:

Partem etiam vivos ad opus traxere coactum.

Sic Apollinem Iupiter cum in Tartarum dejicere vellet, exoratus à Latona servituti addixit. habet Apollodorus libro III.

Vt Roma qui ad dilectum non respondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damascenus. Apud Wisigothos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

De acquisitione derivativa facti hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. Ut alienatio fiat quid requiratur in dante:

II. Quid in accipiente.

III. Imperia alienari posse interdum à rege, interdum à populo.

IV. Imperium in partem populi alienari parte invita à populo non posse:

V. Nec ipsam partem in se imperium posse alienare, nisi in summa necessitate:

VI. Causa diversitatis.

VII. Imperium in locum posse alienari.

VIII. Rejicitur sententia, statuens ob utilitatem aut necessitatem, recte à rege imperii partes alienari.

IX. Infeudationem & oppignorationem sub alienatione contineri.

X. Etiam ad alienandas jurisdictiones minores requiri populi consensum, aut specialem aut per consuetudinam.

XI. Patrimonium populi à regibus alienari non posse.

XII. Distinguendus res qua in fructu sunt patrimonii à rebus patrimonii

XIII. Partes patrimonii oppignorari à regibus quatenus possint, & cur?

XIV. Testamentum alienationis esse speciem & juris naturalis.

Acquisitione derivativa nostrum fit aliquid facti hominis aut legis. Homines rerum domini, ut donum, aut totum, aut ex parte transferre possunt, juris est naturalis post introductum dominium: inest enim hoc in ipsa domini, pleni scilicet, natura.

I. *Rhet. v.* Itaque Aristoteles: ὁρῶν τὸ δικαίον εἶναι, ὅταν ἐφ' αὐτὰ ἡ ἀπαλλοτριώσῃ. proprietatis definitio est, ubi penes nos est jus alienandi. Duo tantum notanda

Soto lib. IV. q. 5, art. 1.

Less. lib. II. e. 3, dub. 3.

sunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri, aut verba, aut alia signa externa: quia actus internus, ut alibi diximus, non est congruens naturæ societatis humanæ. Ut verò traditio etiam requiratur, ex lege est civili. quæ quia à multis gentibus recepta est, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelligi debet * voluntatis rationalis

II. Vicissim in eo cui res datur, seposita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo. quæ voluntas ordinarie sequitur donationem, sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat. censetur enim durare voluntas nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc * alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

III. Sicut autem res alia, ita & imperia alienari possunt ab eo cujus in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, à rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin * à populo, sed accedente regis consensu; quia is quoque jus aliquod habet, quale usufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio summo.

IV. In partis alienatione aliud insuper requiritur, * ut etiam pars de qua alienanda agitur consentiat. Nam qui in civitatem coeunt, societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione partium

partium quæ integrantes dicuntur : unde sequitur has partes non ita esse sub suo corpore, ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est generis, voluntate contractum scilicet; ac propterea jus ejus in partes ex prima voluntate metiendum est, quæ minime credi debet talis fuisse, ut jus esset corpori partes & abscindere à se, & alii in ditionem dare.

V. Sic vicissim parti jus non est à corpore recedere,* nisi evidenter se aliter servare non possit: nam, ut supra diximus, in omnibus iis quæ humani sunt instituti, excepta videtur necessitas summa, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Augustinus de Civit. Dei, lib. c. 2.

XVIII. *In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallet, quam bellica omnifaria vastatione deleri.* Ita- Herod. Pa-
lym. que in juramento Græcorum quo Græci qui se Persis subjecissent dovebantur, additum fuit, *μη ἀναγκασθῆναι, nisi plane coacti.*

VI. Atque hinc satis intelligi potest, cur hac in re majus sit jus partis ad se tuendam quam corporis in partem: quia pars utitur jure quod ante societatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium esse in corpore tanquam in subiecto, ac proinde alienari ab eo posse ut dominium. Est enim in corpore, ut subiecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima est in corporibus perfectis. Necessitas autem quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non potest; quia in eo jure naturæ usus quidem comprehendatur, ut usus, detentio, quæ sunt naturalia, at non alienandi jus, quod factio humano introductum est, atque ideo inde mensuram accipit.

VII. At imperium in locum, id est pars territorii, puta non habitata aut deserta, quo minus à populo libero alienari possit, aut etiam à rege, accedente populi consensu, quid obster non video. nam populi pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes sunt communia populi pro indiviso, ac proinde sub arbitrio populi. At imperium in populi partem, si alienare populo non licet, ut jam diximus, multo minus regi imperium etsi plenum habenti, attamen non plene, ut supra distinximus.

VIII. Quare subscribere non possumus Jurisconsultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus, adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de necessitate: nisi hoc sensu, ut ubi eadem est utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex silentio etiam non longi temporis, consensus & populi & partis intervenisse videatur, facilius vero si etiam necessitas appareat. At ubi manifesta est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars à corpore coacta est abscedere.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex feloniam, aut deficiente familia. Nam & hæc est conditionalis alienatio. † Quare videmus à pluribus populis * irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum quas populis

Belluga in pr. spec. in rub. 8, p. 3, & 4. Koch. de Curte. de Consect. 9. 5. col. 6. tom. 1. & alii allegati à Vass. lib. 1, cap. 9. † Smith. de rep. Ang. c. 9. Buch. in Boliolo-Fross. l. 1, c. 214. & 246. Monstrel. in hist. c. 22. 5. inCON- Gue. l. xvi.

inconsultis reges fecerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coit; quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat; sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. * Nam facinus & quod per alium facinus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus partibus suis, ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est.

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hereditario possit concedere nihil obstat, cum ea corporis summiq; imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto vero populo rex id non potest, si maneamus intra terminos naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, aut lege succedentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi, ut expressus consensus, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigere cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas, * oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

XI. * Patrimonium quoque populi, cujus fructus destinati sunt ad sustentanda reipublicæ, aut regis dignitatis onera, * a regibus alienari, nec in totum, nec in partem potest. Nam & in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est: sed in rebus modicis, quam in magnis, consensus populi ex scientia, & ex silentio facilis præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari possunt, quæ de necessitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, supra diximus, tantoque magis quia momenti minoris res hic vertitur. Est enim patrimonium imperii causa constitutum.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii, cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas fecit alluvio in fructu: jus vectigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt à regibus qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam luere. Luitio enim ista tributi quædam est species. Est autem populi patrimonium regi pro debitis populi pignoris jure obligatum. Potest autem pignori dari etiam res mihi pignoratæ. Quæ autem dicta sunt à nobis hæctenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestatem magis, aut auxerit, aut contraxerit.

XIV. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendendi. Quamquam enim testamentum, ut actus alii, formam certam accipere possit à jure

Crævet conf.
894, nu. 2.
Zoannet. de
Rem. Impo.
n. 162.

Alberic. in
c. intellectos
de jurejur.
Bart. in l.
prohibens. s.
Plane. D.
quod vi.
Consuet. in
trakt. de ex-
cel. regni. q. 4
Lanzet. ad. a
Valsq. c. 5.
Natta conf.
367. *Bonif.*
Rus. conf.
49, n. 43.

L Greg. q.
cum pignori.
D. de pigne.

Arist. II.
Pol. v. 11.

jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est dominio, & eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidit hoc recte Plutarchus, qui cum à Solone dixisset permissam civibus testamenti factionem, addit: τὰ χεῖματ' αὐτῶν ἐχόντων ἐποίησεν. *effecit, ut res cuique sua propria & in pleno dominio essent.* Quintilianus pater in declamatione: *Potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet, & cum omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus.* Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decessisset, res suas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus * Gen. xv, 2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

Annotata ad Caput VI.

Voluntatis rationalis] Cassiodorus II, II. Alienatio rerum solidum §. 7. desiderat habere judicium.

Alienandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona ab- §. II. sentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud IX Æneidos, cum jungeret absens.

A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem §. III. Baldus conf. 327, n. 7. Cardinalis Thufcus p. p. concl. 40. n. 1, & concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II, in anno c1510 xxvi, & Guiccardinum libro xvi.

Ut etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II, de pace §. IV. publica, c. xv, n. 14. vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I, ubi de Burgundia sermo.

Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro §. v. c. xxiv, §. vi. Hac de causa absolutus à Spartanis Anaxilaus qui Byzantium fame cogente dederant. Xenophon historix Græcæ I. Anastasius Imperator etiam gratias egit præfectis qui Martyropolim Persis dederant, quia defendi nequibat. Procop. ἀπὸ ἐξουσιᾶς. Idem Procopius IV Gotthicorum: λιμῶν γὰρ ἐκ οἴδεν ἡ ἀρετὴ συνοικισθεῖσθαι, πεινῆτε καὶ ἀνδραγαθισθεῖσθαι ἐκ ἀνευροδότης τῆ φύσεως. *cum fame habitare virtutis recusat, nec fert natura ut iidem & esuriant & agant fortiter.* Et apud Annam Commenam libro vi, epistola Cephale de Larissa obfessa ad Imperatorem Alexium. ἀνάγκη ἐσλευόντες (καὶ τί γὰρ δεῖ σπέρτος φύσιν καὶ τὴν ἐκ ταύτης τυραννίδα ποιεῖν,) γινώσκοντες ἐχθροὺς τὸ φερέμενον ὠρῶσθαι πρὸς ἡμᾶς καὶ φανερώς ἀπινύχουσι. *Necessitati servientes (quid enim contra vim naturæ agi potest ?) constituimus oppidum tradere eis qui nos non obsident tantum, sed, quod manifestissimum est, strangulant.*

Irritas habitas ut alienationes ita infundationes] Et remissiones ho- §. IX. magii. vide Cromerum Polonicorum xxv.

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in Imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pactis pro consensu est ordinum.

§. X. *Oppida aut regiones totas*] Vt à Dario Sylofonti urbem & insulam Samiorum.

§. XI. *Patrimonium quoque populi cuius fructus sunt destinati ad sustinenda reipublicæ aut regis dignitatis onera*] Veteres Græci πῦρον vocabant partem agri publici concessam regibus. Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados 2. de Meleagro Iliados 1. de Glauco Lycio Iliados 4. ubi Scholiastas vide.

A regibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII, in anno cD lD LXXVII.

§. XIV. *Gen. xv, 2.*] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcefidis, & apud Homerum Odysseæ & Telemachi donationem mortis causâ, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homerum etiam voluntas ultionis de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamentorum exempla attulimus supra Libro I, cap. IV, § XII, in textu & annotatis. Hebræis usitata testamenta apparet Deut. XXI, 16. Sirachidæ capite xxxiii, 25.

CAPUT VII.

De acquisitione derivativa quæ fit per legem, ubi de successione ab intestato.

I. *Leges civiles quasdam injustas esse, ac proinde dominum non transferre, ut qua naufragorum bona fisco addicunt.*

II. *Lege natura rem acquiri ei, qui alienum accepit ad debiti sui consecutionem: quod quando locum habeat.*

III. *Origo successionis ab intestato quomodo à natura.*

IV. *An aliquid de bonis parentum liberis debeatur jure natura, per distinctionem explicatur.*

V. *In successione liberos defuncti parentibus præferri, & cur.*

VI. *Origo vicaria successionis, qua representatio dicitur.*

VII. *De abdicatione & exheredatione.*

VIII. *De jure liberorum naturalium.*

IX. *Liberi deficientibus ubi nec testamentum nec lex certa existant, bona avita deferenda his a quibus venerunt, aut eorum liberis.*

X. *Bona noviter quaestâ proximis.*

XI. *Legum circa successiones diversitas.*

XII. *In regniis patrimonialibus qualis sit successio.*

XIII. *Si ea regna sint individua, præferri maximum natu.*

XIV. *Regnum ex populi consensu heredi-*

tarium in dubio individuum esse:

XV. *Non durare ultra posteros primi regis.*

XVI. *Non pertinere ad liberos naturales tantum.*

XVII. *In eo mares præferri feminis in eodem gradu:*

XVIII. *Inter mares præferri natu maximum:*

XIX. *An tale regnum pars sit hereditatis:*

XX. *Præsumi in regno talem successionem institutam qualis in aliis rebus in usu erat tempore regni inchoati: sive regnum fuerit allodialle:*

XI. *Sive feudale.*

XXII. *Successio linearis cognatica que fit, & qualis in ea transitio iuræ.*

XXIII. *Successio linearis agnatica qualis.*

XXIV. *Successio qua semper respicitur proximitas ad primum regem.*

XXV. *An exheredari possit filius ne in regnum succedat.*

XXVI. *An abdicare qui regnum possit pro se & pro liberis.*

XXVII. *Iudicium proprie dictum de successione, nec regis esse, nec populi.*

XXVIII. *Filium qui ante patris regnum natus est post nato præferendum:*

XXIX

XXXIX. Nisi talia lege delatum regnum appareat.
 XXXX. An nepos ex filio priore filio posteriori praeferatur, per distinctionem explicatur.
 XXXXI. Item an minor frater superstes regis majoris fratris filio praeferendus sit.
 XXXXII. An fratris filius regis patrio praeferatur.

XXXIII. An nepos ex filio praeferatur filio regi.
 XXXIV. An minor nepos ex filio nepati majori ex filia.
 XXXV. An neptis ex majore filio praeferatur filio minori.
 XXXVI. An filius sororis praeferendus filiae fratris.
 XXXVII. An filia fratris majori fratri minori.

Lege quae fit acquisitio derivativa, sive alienatio, fit aut lege naturae, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & praecipuae de bellis controversiae ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est * leges quasdam civiles esse plane injustas, ut quae bona naufragorum fisco addicunt. Nulla enim causa praecedente probabili dominium alicui suum auferre mera injuria est. Bene Euripides Helena:

Auth. naufragia, C. de jurto.

ναυαγῶς ἢ καὶ ζῆν, ἀσὺλῆιον γένε.

Sum naufragus, * spoliare quod genus est nefas.

Quod enim jus habet fiscus (verba sunt Constantini) in aliena calamitate ut in re tam lucrativa compendium scietur? Dion Prusænsis oratione VII de naufragio locutus: μή γδ' ἔιν ποῖε, ὃ Ζεῦ, λαῶέν μινδὲ κερδώνου κέρδ' ὀπιθεῖν δότι ἀνθρώπων δυστυχίας. Absit, ὃ Iupiter, ut lucrum captemus tale ex hominum infortunio.

L. I. C. de naufr. l. XII.

II. Lege naturae, quae ex ipsa dominii natura ac vi sequitur, dupliciter fit alienatio, expletione juris & successione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum est, sed mihi dari debet, aut loco rei meae, aut mihi debita, cum eam ipsam consequi non possum, * aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam justitia expletrix quoties ad idem non potest pertingere, fertur ad tantundem, quod est morali estimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur à fine, quae in moralibus optima est probatio. Neque enim juris mei explementum consequi poterò, nisi dominus fiam. Frustra enim erit rei detentio, si ea uti pro arbitrio non possum. Antiquum hujus rei exemplum est in historia à Diodori, ubi Hefioneus pro his quae filiae suae ab Ixione promissa non praestabantur, equos ipsius accipit. Legibus quidem civilibus scimus vetitum esse sibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, si quis quod sibi debitum est, manu repositat, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imò etiam si lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipsa tamen judiciorum institutione sequeretur hoc esse illicitum. *b* Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continue cessant; quod quomodo contingat explicavimus supra: ubi vero momentanea est cessatio, licita quidem erit acceptio rei, puta si aliqui nunquam tuum recuperare possis, aufugiente forte debitore. Sed dominium à judicis additione erit expectandum, quod fieri solet in repessalis, *c* de quibus infra erit agendi locus. Quod si jus quidem certum sit, sed simul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non possit, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumstantia, cessare legem

Sylv. in verbo Bellum, p. 2. q. 13. L. Si ex stipulatione D. de acq. poss. l. 2. hac actione. De vi bon. raptor. l. extat. D. quod metus. l. creditor. l. fin. D. ad l. Jul. de vi priv. Troas 2. 2. 66. art. 50. a Lib. IV. b L. Genera. li. C. de Decur. l. si quis curialis. C. de ep. & cler. D. D. in l. Quintus Mutius, a. l. l. quomodo vis alienam. in fin. D. ad l. Aquil. c. Bart. in tr. repress. q. 59.

legem de iudiciis, & ad jus rediri pristinum verior sententia est.

a Soto de
Iust. q. 2,
art. 2. Cujet.
d. q. 66.
b Lib. v. ep.
10. & i. 11.
ep. 16. & i.
v. ep. 7.
c Franc. Pi-
sci. de stat.
exc. sem. n.
133.
Mench. in
auth. novis-
sima. C. de
inoff. test. n.
296. Tell.
Fernandes
in l. 10. Tau-
ris. q. 4.

III. a Successio ab intestato quæ dicitur, posito dominio, remota omni lege civili, * ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia dominii ea vis erat, ut domini voluntate transferri in alium posset, etiam mortis causa ac reventa possessione, ut supra diximus, si quis voluntatis suæ nullam edidisset testationem, cum tamen credibile non esset ejus eum mentis fuisse, ut post mortem suam bona occupanti cederent, sequeretur ut ejus esse bona intelligerentur, cujus ea esse voluisse defunctum maxime erat probabile. *Defunctorum voluntatem intellexisse*, inquit b Plinius junior, *pro jure est*. Creditur autem in dubio id quisque voluisse quod æquissimum atque honestissimum est. In hoc autem genere prima est causa ejus quod debetur, proxima ejus quod etsi non debetur, officio congruit.

IV. c Disputant Iurisperiti an alimenta à parentibus liberis debeantur. Nam quidam sentiunt esse quidem naturali rationi satis consentaneum, ut à parentibus alantur liberi, debitum tamen non esse. Nos omnino distinguendum arbitramur in voce debiti, quod strictè interdum sumitur pro ea obligatione, quam inducit jus exploratorium; interdum laxius, ut significet id quod nisi inhoneste omitti non potest, etiamsi honestas illa non ex justitia expletrix, sed ex alio fonte proficiatur. Est autem id de quo agimus (nisi lex aliqua humana accedat) debitum illo sensu laxiore. Ita accipio, quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquit, *nepotum nutriendorum debito alligantur*. Et Plutarchus in libello elegantissimo de proli amore: *οἱ παῖδες ὡς ὑφέλημα τὸ κληρονόμοις ἀδεχόμενοι: * liberi hereditatem ut sibi debitam expectant*. Qui dat formam dat quæ ad formam sunt necessaria, dictum est Aristotelis: quare qui causa est ut homo existat, is quantum in se est, & quantum necesse est, prospicere ei debet, de his quæ ad vitam humanam, id est naturalem ac socialem, nam ad eam natus est homo, sunt necessaria. Ea de causa, instinctu scilicet naturali, cætera quoque animantia proli suæ quantum necesse est alimenta suppeditant. Vnde Apollonius Τυανæus quod ab Euripide erat dictum,

Ἄπεισι δ' ἀνθρώποισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.

Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat:

Ἄπεισι τὴ ζωοισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.

Animantibus quasi vita sunt partus sui:

plurimis sane allaris argumentis* quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII, capite septimo & octavo: cum quo loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Dictye tragædia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait, quæ & hominibus inter se, & cum cæteris animantibus communis sit: Hinc Iurisperiti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est, ad illud quod cum instinctus naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut † Justinianus loquitur, id est *πατρὴς, parentes ad liberorum educationem hortatur*. Idem

alibi:

† Inft. de jure
nat. in pr. l.
ius naturale.
D. de
just. & jure
L. in. & ta-
ceat. v. r. si-
leat, C. de
rei ux. act.
l. ult. C. de
bon. qua lib.
& ipsum.
L. Si quis. &
Ergo D. de
agn. liberu.

alibi : *Filium vel filiam alere patri necesse est propter ipsam naturam.* Diodorus Siculus : ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκει αὐτοῖσι τοῖς ζώοις ἐστὶ σωτὴρ ἀγαθήσιν ἢ μόνον ἰαυτῶν , ἀλλὰ καὶ τῶν ἑθνωμένων , διότι τὸ συζῆσαι φιλοζωίας πρὸς ἀλλήλους εἰς αἰδίων ἀγνοῦσι ἀφροσύνης κύκλον. Optima quippe magistra natura est cupēdis animantibus non tantum ad sui , sed & ad proles sue conservationem , ut cognata hac caritate continua successio ad aternitatis circulum perveniat. Apud Quintilianum filius , partem jure gentium peto. Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale est hoc debitum , ideo etiam vulgo quaesitos alere mater debet. Et quamquam ex damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant , sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis , canones Christianæ pietatis hunc rigorem correxerunt , qui docent qualibuscumque liberis id recte relinqui , imo si opus sit relinquendum etiam , quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quod dici solet , legitimam humanis legibus tolli non posse , quatenus scilicet in legitima infunt alimenta necessaria. Nam quod supra est , tolli potest non repugnante natura. Alii autem debent non tantum liberi primi gradus , sed & secundi , si ita res ferat , & ulterioris : quod ostendit Justinianus , cum non filios tantum , sed & qui deinceps sunt , alendos propter ipsam naturam pronuntiat : quod ad eos etiam producitur , qui per mulieres ex nobis veniunt , si aliunde ali non possunt.

c. Cum haberet. de eo qui dux. quam pol. lo ad l.

¶ Ipsum. l. ult. C. de bon. que lib. l. Si quis. ¶ Sed ut rē. C. 4. Item Divus Iulius. l. non quemadmodum. D. de ag. lib. Diog. Laert. in Solon.

V. Debentur quidem & parentibus alimenta : quod non legibus tantum præditum est , sed vulgari proverbio * ἀντιπελαγογέειν. adeo quidem ut laudetur Solon , quod qui id non faceret eos notarit infamia. Sed non hoc æque est ordinarium atque illud quod de liberis diximus ; nam liberi cum nascuntur nihil secum afferunt unde vivant : adde quod vivendum diutius habent quam parentes : atque ideo sicut honor & obsequium parentibus debetur , non liberis , ita educatio liberis magis quam parentibus : quo sensu accipio illud Luciani : καὶ τὴν φύσιν τοῖς παισὶν τῆς παιδείας μέλλον ἢ τοῖς πατρὶ τῆς πατρίδος φιλεῖν. Magis natura jubet à parentibus liberos , quam à liberis parentes diligi. Et illud Aristotelis : μέλλον συνακείωνται τὸ ἀφ' ἑ τῶν ἑθνησέντι , ἢ τὸ ἑθνωμένων τῶν πατρὶσιν. τὸ γὰρ εἰς αὐτῶν οἰκεῖον τῶν ὄφ' ἑ. Magis afficitur causa gignens erga genitum , quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo oritur est , id ei quasi proprium est. Hinc fit ut etiam citra auxilium legis civilis , prima bonorum successio liberis deferatur ; quia creduntur parentes illis , ut corporis sui partibus , non tantum de necessariis , sed & de his quæ ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent , quam uberrime voluisse prospectum , ab eo maxime tempore quo ipsi rebus suis frui non possent. Ratio naturalis , inquit Paulus Iurifconsultus , quasi lex eisdem tacita liberis parentum hereditatem addicit , velut ad debitam successionem eos vocando. Papinianus vero ; Non sic parentibus liberorum , ut liberis parentum debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit : liberos natura simul , & parentum commune votum ; id est , liberos hæreditas sequitur partim quidem ob præcisum debitum naturale , partim ex conjectura naturali , qua parentes creduntur id velle , ut liberis quam optime prospectum sit.

Nic. VIII.

L. Cum ratio. D. de bon. daron.

Lib. v. c. 9. Sarguini honorem reliquit ait Valerius Maximus de Q. Hortensio, qui filiam minus sibi probatam hæredem scripserat. Huc spectat illud *11 Corinth.* Apostoli Pauli: *xli. 14.* ἡ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς θοιῦσι ἡσπαυεῖσθαι, ἀλλ' οἱ θοιῖς τοῖς τέκνοις. Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem congerere & servare debent.

L. Si qua pona. D. de in qui s. v. al. jur. s. l. 2. q. Nre totum. D. de exe. tut. Novel. ut fratrum filii, in pr. Legatione ad Cozum.

VI. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi exstant, avi avique ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus avique, pro mortuo filio filiaque curam suscipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis pari ratione procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, * ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Vlpianus loquitur. Id Modestinus dixit, τὴν τῆς πατρὸς διαθηκὴν τὸ πᾶν ἀληθεῖν. Iustinianus, τὴν πατρῶν ὑπόσιναι τὰξιν. Isæus oratione de Philoctemonis hæreditate, hoc ipsum vocat ἐκωνίαν. Philo Iudæus: ἡμεῖς γὰρ πατέρων διαθηκόντων ἐν ἡμῶν τὰξιν ὡς ἀπ' αὐτοῦ πατρὸς καὶ ἀδελφῶν. Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum. Vicariam hanc successionem * quæ per stirpes fit, repræsentationem vocare amant recentiores Iurisperiti; quam valuisse etiam apud Hebræos, divisio agrorum terræ Iacobi filiis promissæ, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiaque nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

VII. Quæ autem diximus hæcenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio quæ Græcis, tum * exhereditatio quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritus non est, alimenta præstanda sint ob eam quam supra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non potest, quod Homerus indicat dicens:

ἔ γάρ πο τις ἐὼν ἑβύθ' αὐτὸς ἀνίγνω.

Generis nemo sibi conscius ipse est.

Et eum sequutus Menander:

αὐτὸς γὰρ ἑδὲις οἶδε πῶς ἐγένετο.

Nemo ipse novit quo sit exortus satum.

Qui & alibi:

ἔστιν ἢ μήτηρ Φιλότεκνον μᾶλλον πατρὸς,

ἢ γὰρ γὰρ αὐτῆς οἶδεν ἕν, ὃ δ' αἰετῶν.

Mater tenerius liberos adamas patre:

Quia mater esse scit suos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter constaret quis esset partus cujusque pater. Ea ratio est, conjugium sumtum in terminis naturalibus, id est confociatio qua scæmina sub maris custodia con-

constituitur. Sed etsi alio quovis modo constet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis succedet. Quidni cum etiam * extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, succedat ex conjectura voluntatis? Naturales vero etiam, post lege introductum eorum discrimen à legitimis:

(τῶν γνησίων γὰρ ἀδελφοὶ οὐδὲν ἕμῳ νοσεύουσιν.

Notha parte nulla sobole legitima minor,
Sed lege premitur:

ut dixit Euripides) possunt tamen adoptari, nisi lex obstet. Atque id olim permittebar lex Romana Anastasi, sed postea in justii matrimonii favorem, difficilior quædam ratio eos legitimis æquandi recepta est, per curiam obligationem, aut subsequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium est in Iacobi filiis, qui adæquati à patre sunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus hereditatem creverunt. Contra evenire potest, non ex lege tantum, sed & ex pactione, * ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant, aut certe excludantur à præcipua hereditate. Conjugium tali pacto initum, etiam cum libera fœmina concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde, ut Ismael ancilla Agaris filius, dona, id est legata quædam acceperunt; hereditatem autem non creverunt. Tale est matrimonium ad morgengabicam quod dicitur: à quo non longe abeunt secundæ nuptiæ * apud Brabantos; nam rerum soli quæ exstabant cum matrimonio prius solveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis.

L. Tubemus
C. de natu-
ral. lib.

Gen. xxxv. 6.

IX. Vbi defunt liberi, quibus naturaliter deferatur successio, minus expeditum est, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri potest, quorum alter respicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant; quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter * bona paterna avitæque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter * noviter quæsitæ, ut in illis locum habeat Platonis illud: ἐγὼ δὲν νομοθέτης ὢν οὐδὲν ἕμῳ νοσεύουσιν αὐτῶν εἶναι τῆσδε, ἕτε τε τῶν ἑσίων πύυτιν, ἕμῳ πατρὶος ἢ τῆσδε ἡμῶν, τῶν τε ἕμῳ νοσεύουσιν καὶ τῶν ἐπεισῶν ἐσσομένων. Ego legum conditor neque vos vestri juris esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis, tum quod fuit, tum quod futurum est. Quæ de causa Plato κληρονομία πᾶσι σώον saluum esse vult generi, unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis, avitisque testari non liceat (* sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominiū esse penes eum de cujus voluntate agimus. Sed cum post mortem dominiū hoc retinere non possit, & omnino pro cerio haberi debeat, noluisse eum perdere beneficii materiam, videndum est quis sit in beneficiis ordo maxime naturalis. Bene Aristoteles: οὐδεὶς ἐστὶν ἀντιπροδοτικὸς χάριτι μᾶλλον ἢ ἐπιπέσει δούτιον. Potius est gratiam referri ei qui benefecit, quam

amico conferre beneficium. Et Cicero: Nullum officium referenda gratia magis necessarium est. Item: Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficium, alterum reddendi, demus necne, in nostra potestate est; non reddere bono viro non licet: modo id facere possit sine injuria. Ambrosius: Pulchrum est propensorem haberi ejus rationem qui tibi, aut beneficium aliquod, aut minus contulit. Et mox: Quid enim tam contra officium, quam non reddere quod acceperis? Gratia autem refertur, aut viventibus, * aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lysias oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent benefici. Et hanc æquitatem sequuti sunt Iustiniani juris conditores, æquitatis studiosissimi, in quæstione inter fratres plenos, & consanguineos, & uterinos, & aliis quibusdam. Aristoteles, εἰ δὲ λαοὶ ἀδελφὸς φιλεῖσιν τῷ ἑκάστῳ αὐτῶν πεφικμένον. ἢ ἡδ' ἀπὸς ἐκείνων ταυτῆτος ἀδελφῶν ταυτοποιεῖ. Fratres se invicem diligunt quatenus ex iisdem nati sunt; nam ortus communis ipsos quasi eosdem facit. † Valerius Maximus: Vt merito primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia acceperit, ita proximum judicari debet simul acceperit. Gentium commune jus ut frater fratri succedat dicitur apud Iustinum. Quod si non reperitur is à quo proxime bona venerunt ejusve liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejusque liberis, præsertim cum eo modo maneat intra proximos, & ejus de cuius hereditate agitur, & ejus à quo proxime bona venerunt. Idem ille Aristoteles: ἀνεψιοὶ ἢ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τῶν αὐτῶν συναικεῖνται τῷ ἡδ' ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι γίγνονται οἱ μὲν οἰκιστῆροι, οἱ ἢ ἀλλοτρίωτες. Patruels vero & ceteri cognati conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent: ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti pro ortus ratione.

X. At in bonis noviter quæsitis quæ ἀδελφῶ τῷ κλήρῳ Platoni, cum cesset gratiæ referendæ officium; superest ut ei deferatur successio qui defuncto carissimus fuisse creditur. * Is autem est qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Sic Iseus apud Græcos receptum ait, τοῖς ἐγγυτάτω ἄλλος τῷ τῷ τελευτήσαντι ἡρόσηται: defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus: addit: τί ἂν, τί δικαιότερον ἢ τοῖς συγγενεῖσι τῷ τῷ συγγενεῖς; quid justius quam ut quæ cognati fuerant cognatis cedant? Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum capite II. Optime, inquit Cicero, societas hominum conjunctioque servabitur, si unusquisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur. * Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit. Idem Cicero alibi de cognatis agens: Necessaria præsidia vitæ debentur his maxime. Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed κατ' ἀξίαν: Et alibi cum de affectione erga propinquos egisset: Ex hac animorum affectione, subdit, testamenta commendationesque morientium nata sunt. Idem copias nostras proximis quam alienis & suppeditari & relinquere æquius esse ait. Ambrosius quoque: Est etiam illa probanda liberalitas, * ut proximos seminis tui non despicias. Successio autem ab intestato de qua agimus, nihil aliud est quam tacitum testamentum

Off. I. c. 31.

L. Quod
satis. C. de
bon. qua. lib.
l. de emanci-
potu. Cum
enim c. de
legit. hered.
l. Sancimus.
C. com. de
success. No-
vel. de conf.
& uter frat.
† Lib. v. c. 5.
Lib. x.

Off. I.

De Off. I.
cap. 30.

mentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione: *Proximum locum à testamentis habent propinqui: & ita si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam utique justum sit, ad hos pervenire bona defunctorum; sed quoniam relicta & velut in medio posita, nulli propius videntur contingere.* Quod de bonis noviter quæsitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitisque, si nec ipsi à quibus venerunt, nec eorum liberi existant, ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

XI. Hæc vero quæ diximus quamquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria; ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus, variari solent pactis, legibus, moribus: qui subitionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, * in aliis non admittunt; alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos: est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet: & alibi cognationis ratio habetur intra propiores gradus: alibi longius extenditur. quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse, quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium. Nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis æquissimum judicasse, quod aut legibus sanxerunt ipsi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipsorum damno agitur.

XII. Sed in regnorum successione distingui debent regna quæ pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi consensu. quo de discrimine egimus supra. Prioris generis regna * dividi possunt etiam inter mares * & fœminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus:

nullo discrimine sexus

Reginam scit ferre Pharos,

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, *Neque enim sexum in imperiis discernunt.* nec adoptati minus veris liberis succedent ex præsumpta voluntate; Sic Æpalio Locrorum regi Hyllus Hercules filius per adoptionem in regnum successit. Moloissus* nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis iudicio successit in regnum Epiri: de adoptando in successionem Scythiæ Philippo egit rex Atheas: Jugurtha nothus sed adoptatus successit in regno Numidico: sicut & in regnis quæ Gothi & Langobardi armis quæsierant, adoptionem valuisse legimus. Imo etiam ad eos proximis ultimi possessoris regnum pervenit, qui primum regem sanguine non attingunt, si talis successio in iis locis recepta sit: sicut Paphlagoniam regum domesticorum interitu hæreditariam patri suo obvenisse ait apud Iustinum Mithridates.

XIII. Quod si dictum sit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expressum sit, * ut quisque natu est maximus, mas aut fœmina,

*Strabo l. ix.
Paus. 1.*

Just. lib. ix.

Sall. de bell.

Jugur.

Cassio.

Paul. Dia.

l. vi de gej.

Langob.

Libro

xxxviii.

- na, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur : *Qui præcipuum jus habet in hereditate, is est in possessione regni. Ideo filius nati major præfertur minori* : *Νομιζοµενον αὐτῶν πάλιν ἀνθρώπων ἢ πρεσβυτέρων τῆς δόξης ἔχειν*, inquit Herodotus : *Mos omnium populorum est ut nati maximus imperium habeat. Idem alibi sæpe νόμον legem sive consuetudinem regnorum hoc vocat. Livius duorum fratrum Allobrogum de regno contententium minorem ait jure minus, vi plus potuisse.*
- Polym.*
- Lib. xxxi.* Apud Trogum Pompejum, *Artabazanes maximus natu ætatis privilegio regnum sibi vindicabat : quod est ordo nascendi, et natura ipsa gentibus dedit.* Idem alibi jus gentium vocat ; ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ : quod intelligi nisi pater aliud jufferit, ut Ptolemæus apud eundem Trogum. Qui autem in regno tali succedit, coheredibus tenebitur pro ipsorum partibus ætimationem rependere, si & quatenus id fieri potest.
- Just. lib. ii.*
- Lib. xl.*
- Lib. xv. i. et xxxiv.*

XIV. At ea regna quæ populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex præsumpta populi voluntate deferuntur. Præsumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, * ut ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Bœotiis regnum fuisse inter inares dividuum ex * Zethi & Amphionis ; itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est, & quæ circa Rhodum inter Camirum, Ialysum, Lindum fratres, & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) dividuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum & civium concordiam plurimum valet. Justinus libro XXI, *Firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendunt à primo rege : ea enim familia ob nobilitatem electa censetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro x, *In eadem domo familiarique imperii vires remansuras esse : hereditarium imperium stirpem regiam vindicaturam : assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique : nec quonquam id capere nisi genitum ut regnaret.*

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriæ leges : non naturales tantum, quia ad contemptum patent, quorum matrem pater justo conjugio dignatus non est, & præterea quia minus certi habentur : at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem quæ haberi potest ad vitandas controversias : quæ causa fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perseo majori regnum deberi, existimaverint, quod Demetrius justa matrefamilias natus esset. Et apud Ovidium legimus :

Livius lib. xxxix.

At nec nupta quidem, tædæque accepta jugali :

Cur nisi ne caperes regna paterna nothus ?

sed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis spes concipitur.

*Est in juvenis, est in equis patrum
Virtus.*

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hereditate admittentur, sive quia unius sunt gradus, sive quia in parentum suorum gradu

dum succedunt, *præferantur mares fœminis; ideo quod mares tum ab bella, tum ad alias imperii partes magis idonei fœminis censentur.

XVIII. Quintum, ut inter mares aut inter fœminas, ubi mares deficiunt, * præferatur natu maximus; quod is iudicio aut perfectior jam esse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem: *τὸ ἀσθενέστερον τὸ ἀσθενέστερον ὑποδύει, καὶ παλαιόνων καὶ τὸ ἐκείνης ἐμπείρου: ἰμπεριον relinquo majori natu, ut quem par est verum esse peritiorum.* Quia vero hæc ætatis præstantia temporaria est duntaxat, sexus autem perpetua, ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodotus cum dixisset Andromedæ filium Perfam Cepheo in regnum successisse, causam reddit: *ἐπίγλυψε ἢ ἀπαιεῖ ἐὼν ὁ Κηφείος ἀρσενῶ: γόνυ: πύλλος enim Cephæus habebat liberos mares.* Et Diodoro narrante Teuthras Mysiæ regnum filia Argiope reliquit *ἄπαιεῖ ἂν ἀρσένων* non habens mares liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuisse Medorum imperium; quod nullum Astyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Mediam filia suæ debere: *ἐδὲ ἢ ἐστὶ μῆρ, inquit, ἀρσένων παῖς γνήσιος: neque enim est mihi legitimus filius mas.* De Latino rege Virgilius:

*Filius huic fato divûm prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
Sola domum ex tantis servabat filia sedes.*

Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo Helenæ liberi, quia mares filii non extabant, & Eurytheo in Mycenarum imperium successit Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum Athenarum * ad Creusam, Thebanum ad Antigonen pervenisse notatur quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei * ex filia nepotem. Vnde & illud intelligere datur, quamquam liberi nonnullis gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat intelligendum, ut capaces sint juxta ceteros, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa inter capaces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac re à populo consideratur, ira personæ adhæret, ut avelli inde nequeat.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars sit hereditatis. Et verius est esse * hereditatem quandam, sed separatam ab aliorum bonorum hereditate, qualis hereditas peculiaris in feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus & jure præcipui quod dicitur, conspicitur. Vnde sequitur, ut regnum ad eum pertineat qui & bonorum heres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri. Ratio est, quia populus regnum voluisse creditur quam optimo jure deferri; nec quicquam ejus refert hereditas à rege adeatur necne, cum hereditarium ordinem non ob hoc elegerit, sed ut certi quid esset, & reverentia conciliaretur ex sanguine: simulque ex genere & educatione spes esset præclaræ virtutis, & regni possessor regnum magis curaret animosiusque defenderet, si id ipsum iis esset relicturus quos ipse ob acceptum beneficium, aut ob caritatem maximi faceret.

XX. Vbi vero mos succedendi diversus est in allodiis & feudis, si regnum

regnum non sit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiamsi postea hominum pro eo præstetur, succeditur ex lege, qua in allodiis succedebatur tempore regni instituti.

XXI. In iis autem regnis, quæ primitus data sunt in feudum ab eo qui plene dominus erat, sequenda erit lex successionis feudalis; non semper Langobardica illa quam per scriptam habemus, sed quæ in gente quaque recepta fuit quo tempore data est prima vestitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suas singuli leges, aut mores de feudis non minus quam Langobardi habuerunt.

XXII. Frequens autem in regnis est alia quædam successio, non hereditaria, sed quæ * linealis dicitur; in qua observari solet non jus illud substitutionis in locum quæ repræsentatio dicitur, sed jus transmittendi futuram successionem, quasi delatam, lege scilicet ex spe, quæ nihil ex se & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante, quale scilicet jus est * in his quæ ex stipulatione conditionata debentur: ita ut hoc ipsum jus in posteros ex primo rege venientes necessario transeat, sed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi possessoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui sunt: tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursus inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus desint, venit ad alios qui proximi sunt, aut si viverent essent simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeat de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore, item

9. Sub cond. Inst. de V. O.
Covar. l. 2. pract. q. c. 38. num. 5. Melm. de primogen. Hisp. cap. 8.

filii majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc est successio regni Castellæ, ad cujus exemplum etiam in aliis jura in eo regno constituta sunt. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla desint, sumi poterit ex ordine qui in publicis coetibus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spei à lege in jus animatam, ita ut à morientibus in superstitibus transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua fœminæ & fœminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hereditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spei regni habent justissimam; quales sunt quorum parentes si viverent essent successuri.

XXIII. * Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat marium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo * successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus à cognatica differt in hoc maxime introducta est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In utraque autem lineali successione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo possessore remo-

remotissimo gradu distant, dum à primo rege descendunt. Est & ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica.

XXIV. Possunt & alii successio-
num modi introduci, aut popu-
li voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet, ut
alienare possit. Licet enim exempli causa constituere, * ut qui sibi
quoque tempore futuri sunt proximi succedant in regnum, sicut a-
pud Numidas olim, puto tali ex causa, fratres liberis ultimi possessio-
nis præferantur. Idem in Arabia felice usurpatum olim fuisse ex
Strabone colligo. De Taurica Chersoneso idem recentiores prodie-
dere. Nec ita dudum est cum * apud Afros Maroci & Fessæ reges
idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fidei com-
misso quod familiæ relinquatur, verior est sententia, Romanis quo-
que legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorquent.
His bene cognitis facile erit respondere ad controversias de regno-
rum jure, quæ ob differentes Jurisconsultorum sententias difficillimæ
putantur.

*Livius lib.
xxix.*

Lib. xvj.

*L. Cum ita
legatur. §. in
fidei com-
misso. D. de-
leg. 2. Covar.
leg. 2. Pract. qua-
e. 38. Molin.
d. l. c. 6. no
47.*

XXV. Primum quæritur an filius à patre exheredari possit, ut
ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia,
id est, patrimonialia à non alienabilibus. Nam in alienabilibus du-
bium non est quin exhereditatio procedat, cum à bonis aliis nihil dif-
ferant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exhereda-
tione, hic quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut
mores, tamen naturaliter * licita erit exhereditatio usque ad alimen-
ta, aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius ad-
miserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde alii possit. Sic
Ruben à Jacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia
regno * à Davide. Imo etiam pro tacite exhereditato hereditur, qui
grave crimen commiserit in patrem, si nulla sunt condonatae culpa
indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hereditariis, idem non
procedet, quia populus viam quidem elegit hereditariam, * sed he-
reditariam ab intestato. Multo minus procedet exhereditatio in li-
neali successione, ubi nulla imitatione hereditatis ex dono populi re-
gnum pervenit ad singulos præscripto ordine.

*L. Lucius Ti-
tius, & Lu-
cius Titius,
D. de leg. 3.
L. Filio. §. Se-
jo, D. de
adim. leg.
Hostiensis
& alii in c.
hect, de vo-
to.*

XXVI. Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut jus
succedendi in regnum. Et quin pro se quisque abdicare possit non est
dubium: an & pro liberis magis controversum, sed quod eadem dis-
tinctione expediri debet. Nam in hereditariis qui jus à se abdicat,
in liberos nihil potest transferre. At in lineali successione patris factum
nocere non potest liberis natis, quia simul atque existere cœpe-
runt jus proprium eis quæsitum est ex lege: sed nec nascituris, quia
impedire non potest, quin ad illos quoque suo tempore jus pertineat
ex populi dono. Neque obstat de transmissione quod diximus. Est
enim ea transmissio necessaria, non voluntaria, ad parentes quod at-
tinet. Illud interest inter natos & nascituros, quod nascituris non-
dum quæsitum sit jus, atque ideo auferri iis possit populi voluntate,
si etiam parentes quorum interest jus ad filios transire, jus illud re-
miserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra diximus.

XXVII. Soler & hoc quæri, an de successione regni judicare
possit,

possit , aut rex qui nunc regnat , aut populus per se , aut per iudices datos. Negandum utrumque est de iudicio jurisdictionis. Nam jurisdictionis non est nisi apud superiorem , non nuda ratione habita personæ , sed causæ simul , quæ spectanda est cum suis circumstantiis. Est autem * causâ successionis non subiecta regi nunc regnanti : quod inde apparet , quod rex nunc regnans nulla lege obligare potest successorem. Successio enim imperii non est sub jure imperii , ac proinde mansit in statu naturali , quo nulla erat jurisdictionis. Attamen si controversi juris sit successio , recte & pie facient qui jus vindicant , si de arbitris inter se conveniant ; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem à se jurisdictionem in regem , & regiam familiam transtulit , nec ea durante ullas ejus habet reliquias. De vero regno loquor , non de principatu. Attamen si de primæva populi voluntate quæstio incidat , * non abs re erit populum qui nunc est , quique idem cum eo qui olim fuit censetur , suum super ea re sensum exprimere , qui sequendus erit nisi satis certo constet olim aliam fuisse populi voluntatem , & ex ea jus quæsitum. Sic Euphaes Rex Messeniis permisit discipere quem ex regali Ægyptidarum genere regnare oporteret : & de Xerxis & Artabazanis controversia populus cognovit.

*Psuf. l. IV.
Iust. lib. 11.
Plut. de amor frat.
Hætom. III.
q. 2. Tir. de primog. 94.
31'*

XXVIII. Ut ad alia veniamus , filium qui ante regni adeptionem natus est , in regno individuo præferendum , ei qui in regia fortuna natus est , in quavis successionis specie verum est. Nam in regno dividuo haud dubie partem feret , ut in bonis cæteris in quibus nunquam distinguitur quo tempore sunt quæsitæ. Qui autem partem feret in dividuo , & in individuo ætatis privilegio præfertur : quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestituram natus est. Sed & in lineali successionis simul atque regnum quæsitum est , spes aliqua parta est liberis ante natis : nam fac alios postea natos non esse , nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successionis spes semel parta jus facit , nec ex post facto cessat , nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successionis. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum * & Arsicam , in Iudæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres ; in Hungaria cum Geissa regnum adiit ; & in Germania , non sine armis tamen , * inter Otronem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem Sparta aliter factum legimus , ex lege propria est ejus populi , quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestituræ primævæ , si imperium detur in feudum vasallo & ex eo nascituris : quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galeatium fratrem in controversia ducatus Mediolanensis. Nam * in Perside Xerxes qui contra fratrem Artabazanem obtinuit regnum , ut Herodotus notat , potentia Atossæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perside cum eadem postea controversia nata esset , ut jam attigimus , inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Parisardis filios , Artaxerxes ut natu major , quanquam in privata fortuna genitus , rex dictus est.

XXX. Non minus agitatam etiam bellis & pugnis singularibus,

bus, * an nepos ex filio priore, filio posteriori sit præferendus. Sed hoc in lineali successione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali successione sine ullo ætatis respectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia, primo nati: quia nec ætas nec sexus efficiunt, ut deferatur linea. At in hereditariis dividuis concurrent ad partes, nisi in istis regionibus ubi subito in locum non observatur, * ut olim in Germania apud populos plerosque. fero enim nepotes admissi sunt cum filiis ad hereditatem. At in dubio credendum potius est locum esse vicariæ isti successioni, quia natura ei favet, ut supra diximus. Quod si aperte jure civili regionis introducta sit subito in locum mortui parentis, locum habebit etiam si in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ sunt: quod apparebit leges ipsas inspicienti. Sed hæc ratio optima est, quod in materia favorabili dictionum significatio extendenda est ad omnem proprietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortis mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hereditariis individuis, ubi subito in locum exclusa non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo genitus præferuntur, sed ut inter pares, quippe juris effectum quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam in ætatis privilegium non succedi in regnis hereditatis supra diximus. Apud Corinthios succedebat ὁ πρεσβύτερος ἀπὸ πάντων ἀρχόντων ex liberis defuncti regis is qui natus esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscripsit Georgius Monachus. Sic & apud Vandalos, cauto ut heres esset qui sanguine proximus & maximus esset natus * prælatus filius secundus natus major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus prælatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum esset Sicilia, sed quod regnum esset hereditarium. Extat similis successione verus in Francorum regno exemplum in Guntrano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane defera. At postquam sine ulla electione linealisagnatica successio introducta est, res caret controversia, ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis exstitit successio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo antepositus est. Sed & in cognatica lineali successione præferetur nepos: ut in Anglia * Ioannes Eduardi nepos ex primogenito ejusdem Eduardi filii Hemoni & Thomæ: quod & in Castellæ regno lege cautum est.

XXXI. Pari distinctione respondendum est ad quæstionem inter fratrem superstitem ultimi regis, & fratris majoris filium, nisi quod sciendum est multis in locis inter liberos successionem in gradum mortui esse receptam, ubi recepta non sit in limite transverso. Sed ubi jus non est manifestum, * in partem eam quæ liberos parentibus surrogat, potius inclinandum est, quia eo nos ducit æquitas natu-

Hor. ll. q. 3.
Traq. de
prim. q. 40.
Molin. de
prim. l. 111.
c. 6.

Wittich.
Sax. hist. II.
Molin. de
prim. l. 111.
c. 3.

Procop. bell.
Va. l. 111.

Conr. Vicerius vita
Hen. VII.

Aymo. lib.
111. c. 62.

Plut. Lyc.
Iust. Iustor.
111.
Paus. 111.

naturalis, in bonis nempe avitis. Nec obstat quod hoc jus in fratrum filiis *αδελφώνων* vocat Iustinianus: id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, sed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæstiones quas profert Emanuel Costa.

L. Tutela.
5. sed si etiam. D. de leg. tutoribus.

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait: recte, non in lineali tantum successione, sed & in hereditaria, in regnis ubi subitio in locum mortui observatur: non item in regnis quæ verbis præcis gradum naturalem spectant: in his enim vincet qui sexu aut ætate erit potior.

XXXIII. Addit nepotem ex filio filia præferri: recte, ob sexum scilicet: cum hac exceptione, nisi quæstio sit in ea regione quæ etiam inter liberos gradum solum spectet.

XXXIV. Adjicit minorem nepotem ex filio præferri, nepoti majori ex filia; * quod in lineali cognatica successione verum est, in hereditaria non item, nisi lex specialis ostendatur. Nec ratio allegata sufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat exclusurus: id enim evenisset ob præstantiam mere personalem quæ non transit.

† Ilesia l. vi, hist. Pont. cap. 19. Afflict. e. 1. col. 5, n. 20. de natura succed. Aguirr. apol. n. 82.

XXXV. Quod addit verisimilius sibi videri, ut neptis ex filio primogenito filium excludat, in regnis hereditariis recipi non potest, etiam admittæ in vicem mortui subitione: ea enim efficit, ut capax sit successio: sed inter capaces valere debet sexus privilegium.

XXXVI. † Atque ideo * in Arragoniæ regno filius fororis filia fratris prælatus est.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hereditariis postponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

Annotata ad Caput VII.

§. I.

Leges quasdam civiles] Vt olim apud Anglos, Armoricos, Siculos. Vetustalis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syriam in Hermogene. Christianus rex Daniæ, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigitta mali hujus moris VII, 6. & speculum Saxonicum II, 29, de Daniæ agens: & c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzius Vandalicorum XIII, 40. XIV, 1. Cromerus Polonicorum XXI.

Spoliare quod genus est nefas] Adde L. nequid, D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat *ἰσχυρὸν ἀδελφικόν*: vide & Cassiodorum IV, 7. Quid in mentem venit Bodino, ut talia defenderet? idem scilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conscientiam lædere maluerit.

§. II.

Aliud tantundem valens] Vide quæ infra libro III, c. VII, §. 6. Sic ipso naturæ jure defendit Hebræos Irenæus quod in compensationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim*, inquit, *populi erant debitores non solum rerum sed & vitæ suæ*. Tertullianus idem tractans secundo adversus Marcionem: *Reposcunt Ægyptii de Hebræis vasa aurea & argentea. Contra Hebræi mutuas petitiones institunt allegantes sibi mercedes*

mercedes restitui oportere illius operariae servitutis. Et ostendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV narratur Hefioneus pro his quæ filia suæ ab Ixione promissa erant neque præstantibus, equos ejus accepisse. Cum his cohærent ea quæ dicentur libro III, c. II.

Ex conjectura voluntatis naturalem habet originem] Ideo fidei commissæ §. III. dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur paterfamilias sponte sua his relinquere legitimam hereditatem, ait Paulus L. conficiuntur §. I. D. de jure codicillorum.

Liberi hereditatem ut sibi debitam expectant] Iulianus Cæsaribus §. IV. παισι τε ἢ νόμοι ἐπιτρέπειν ἐς ἀγροῦς. Equum liberis hereditatem relinqui. Etiam filiabus quas juxta filios hæredes parentum fuisse. more antiquissimo testatur Iobi historia in fine. Hanc æquitatem respiciens Augustinus, ne ab Ecclesia quidem recipi vult bona eorum qui liberos suos exheredabant. Loca sunt libro II de vita clericorum & sermone LII, ad fratres in eremo, si tamen id opus Augustini est. Pofuit ea Gratianus in causâ XIII, quæst. II, & causâ XVII, quæst. IV. in fine. Procopius Perficorum I, οἱ νόμοι τῶ ἀγροῦ ἀποδοῦναι ἀδικήτοις αἰεὶ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις μεχόμενοι, ἐν ταῦτα ἐν τε ῥωμαίοις καὶ πᾶσι βαρβάροις ἐξυίασι τε καὶ ἐνομολογούντι ἀλλήλοις κυρίας ἀποφαίνουσι τὴν παῖδας εἶναι τῶ τῶ πατρὸς κληῖρα. *Leges quæ cæterum inter homines plurimis differentiis invicem pugnant, in hac re tam apud barbaros quam apud Romanos consentiunt atque conspiciunt, ut liberos dominos pronuntient rerum à patre relictarum.*

Quibus insitum hunc affectum probat] Plinius x, 33, de hirundinibus. In fœtu summa æquitate alternant cibum.

Ἀντικλαγγίον] Vide Leonem Afrum libro IX, de Nestor.

§. V.

Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas] Philo de vita Mosis III: ἐπειδὴν ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τὴν γένεσιν ὑπὸ παιδῶν, ἀλλὰ μὴ τῶν κληρονομεῖν, ὅ μὲν ἀπυκλαγγίον καὶ παλιμφορημον ἴσχυασε. Cum lex sit natura ut liberi parentibus non parentes liberis in bona succedant, Moses id quod contra vota parentum malique omnis erat texit silentio. Xenophon libro II Socraticorum: ὁ μὲν ἀνὴρ τοῖς μέγεσιν ἔσσεσθαι παῖδας ἀποκατασκευάζει πᾶντα ὅσα ἐπιτηθεὶς συνοίσει αὐτοῖς πρὸς τὸ βίον καὶ ταῦτα ὡς ἀνδύνηται ἀδείσει. Vir iis quos habiturus est liberis parat omnia quæ usui fore ad vitam putat, & quidem quam maxima potest in copia.

Vt nepos filii loco succedat] Quod Hebræi dicunt, filius etiam in sepulchro succedit: item: filii filiorum sunt tanquam filii. Meminit ejus juris ut naturalis Iacchiades ad Danielem v. 2. Æquissimum esse videtur nepotes nepotesque in patris sui locum succedere ait Iustinianus titulo institutionum de Hereditatibus quæ ab intestato deferuntur. Pietati id asseribit Eginhardus in vita Caroli Magni. καλόπας τις ἢ ἰδὸν γένεσιν ὅπῃ ὑπεσιλάθειν. Posteros in sui quemque parentis locum subire, dixit Michael Attaliata.

Quæ per stirpes fit] Sic in fortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Eurystheni, ut ab Aristodemo venientibus una fors fuit, contra Temenum & Cresphontem. meminit Apollodorus libro II, Pausanias Corinthiacis, Strabo VIII.

Exhereditatio quæ Romanis usitata] Vide Baba Kama cap. IX, §. 10. §. VII. vide infra §. xxv.

EXTRA-

§. VIII. *Extraneus palam pro filio habitus*] Aut nepos in filium adoptatus, ut à Iacobo nepotes Ephraim & Manassès.

Vt qui ex conjugio nati sunt, alimta sola habeant] Vt olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. I, Tit. I, n. 2.

§. IX. *Bona paterna aritague*] Hebreis סיוסה .

Noviter auersa] Hebreis הלהה . discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. I, Tit. I, num. I.

Sape enim indigentia amici alicuius efficit ut id non laudabile modosi] Seneca de Beneficiis libro IV, c. II : *Quid cum ipso vitæ in fine constitimus; cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum ex quibus demus? quid enim interest quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quam tibi remotis utilitatibus, solum ante oculos honestum sicuti?*

Aut defunctis] Sic moriturus apud Procopium Pers. I, τὸ παιδίον ἀφιλῶν, ἀφιλήσεις ἐμὲ. *In me conferes quicquid in liberos meos contuleris.* vide exemplum in factò Theodosii patrem Valentiniiani junioris in ipso Valentiniiano remunerantis apud Zosimum libro IV. Lege Moysis succedebat post fratres patruus, ut primo possessori propior quam fratrum filii. Num. XXVI, II.

§. X. *Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit*] Vide Deut. xv, II, XXIII, 7. Prov. XI, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos VI :

Nec partem posuere suis.

Hierocles : ἡ δὲ τῶν ἀγγιστέων (ἐμῶν) πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἐξυπὲρ τῆς ἀξιομετρήσεως τὴν ἡεραπείαν, ἱερατεῖον τῆς μετὰ γοίας ἡμῶν ἐκείνων τῶν συγγενῶν νεκροῦ, ὅσον ἂν ἡ πρὸς οὐκείνους ἐξυπὲρ τῆς ἀποφάνης. *Cura autem propinquorum mensuram suam accipiet à propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deferatur, quantum ad parentes propinquitatis exigit.* Possidius de Augustino : *Iustum & æquum esse videbat, ut à mortuorum vel filii vel parentibus vel affinibus magis possiderentur, Hæreditates scilicet, de quibus ibi agit.*

Qui est alibi] Duo hæc loca ex Cicerone postorius producta, sunt ex eodem libro officiorum primo.

Vt proximos seminis tui non despicias] Ex Esaia sumptum LVIII, 7. Paria habes apud Chrysofostomum I Cor. IV, 7, & apud Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, 12.

§. XI. *In aliis non admittunt*] Veteres Germanorum mores subitionem istam sive repræsentationem ignorarunt etiam inter liberos. introduxit primus id jus in Franciam Childebertus edicto : in Transrhenanas partes Ortho Henrici filius, teste Withekindo lib. II. vide legem Langobardicam lib. II, tit. XIV, 18. Scoticum quoque jus vetus, solam spectabat gradus proximitatem. vide Pontanum Danicorum septimo, ubi narrat à rege Angliæ arbitro sumto ita pronuntiatum.

§. XII. *Dividi possunt etiam inter mares*] In Asia fratres simul regnabant sic ut uni præcipuum esset jus diadematis. Polybius Exc. legationum

XCIII. Invenies & apud Livium eundemque Polybium , Ægyptum inter fratres Ptolemæos divisam. Filii Artillæ gentes sibi dividi æqua sorte poscebant , Iornandes de rebus Gothicis. Fiboras lib. **VII.** de Irene Andronici Palæologi uxore : Ὁ δὲ καινότερον , ὅτι ἢ μοναρχίας πρῶτον καὶ τὴν ἐπιπεσθῆσασαν ῥωμαίοις ἀρχήν συνήθειαν , ἀλλὰ πρῶτον λαλινικόν , ἀσπυρμαμένους ὡς ῥωμαίων πόλεις καὶ χώρας , ἀρχὴν καὶ μέγεθος τῶν ἡγίων ἰκασον , αἷς οἰκίαις κληρῶν καὶ κλήμασι τὴν λαχούσῃ ἐκ πατρῶν μὴ εἰς αὐτὸς καὶ τὴν ἀπεικμα- τήσαν ὡς νόμον τοῖς ἀπεικμαίαις καὶ κλήσει τῶν θανατώσαν ἀνθρώπων καλῶνσῃ , ἀρχή- πρμπομένους δὲ ἵπειθ' ὀργίας εἰς τὰς ἱφεῖς παιδίας καὶ ἀφδρόχως λαόνων ἃς ἔσται γίννημα καὶ ἀρχὴ τῶν εἰληφῶα τυβὶ τὸ νώτερον ἴθῃ ἐπέγειν ἐὸς ἐλεῶ. *Quod maxime mirandum erat, voluit, ut non unus imperaret secundum morem Imperii Constantinopolitani veterem, sed adinstar principum in occidentem civitates & regiones dividerentur in singulos filiorum, ut sic regnum tanquam proprium cuiusq; patrimonium à patribus ad ipsos perveniret, ita ut in plebejorum hominum bonis fieri solet, ac sic perpetuo ad cuiusq; liberos hæredesque descenderet. Ipsa enim cum ex occidentis partibus ortum haberet, morem quem ab ipsis acceperat huc sine exemplo introducere animo agitabat.*

Et feminas ut in Ægypto & Britannia] De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum **cxl.** de Auletæ filia Strabonem **xvii.** In Asia post Semiramidem feminas regnasse plures narrat Arrianus ἀναβάσι. Talis Nitocris Babylone, Artemissa Halicarnassi, Tomyris apud Scythas. Servius ad primum Æneidos : *Quia ante etiam femina regnabant.* Idem apud Rutulos obtinuisse docet ad **ix** Æneidos.

Nothus] Apud Tartaros nothi & legirimi pares. de Persis vero Herodotus. νῶθον ἢ σφι νόμου ἐστὶ βασιλεύουσι , γνησίη παριόντῃ. *Mos est illis ut nothus regnet dum legitimus aliquis reperitur.* In Hispania Wandali regnarunt duo Gontharis legitimus, Zigerichus nothus Godigifeli teste Procopio: ex Septentrionalium nimirum gentium more veteri cujus testes Adamus Bremenfis historiæ Ecclesiasticæ **c.** 106. Helmoldus Slavicis Lib. **1.** **c.** 51, & 52. Michaeli Thessaliæ domino successit legitimis deficientibus nothus Michael. Gregoras lib. **ii.** Huic itidem nothus successit ex parte, idem Gregoras lib. **iv.** de Molosso Pyrrhi notho vide Servium ad **iii** Æneidos.

Vi quisque natus est maximus] De Suedis vide Brigittam **iv.** 3. De **5.** **xiii.** Danis Saxonem **xii.** , & **xiii.** Appianus Mithridatico δικεῖνσῃ τὴν περὶ βύπρον ἄρχην Æquum iudicabat regnum esse natu maximi. Nicetas Choniates Ioanne Commeno : ἢ φύσις τοῖς πρώτοις παισὶ τῆς ἑξέως ἐμμέ- νουσα ὡς πρώτῃα ἑσθότου ἐῶντῃ ἀρχὴν δὲ τῆς ἐξ ἑταῶς ἐν τοῖς τῶν ἀσθόλοτων μεγίστοις αἰεὶ πῶς φιλεῖ γενέσθαι. *Natura quidem suum sequens ordinem primum patos honorat. At Deus non semper in maximis privilegii eum ordinem insistit.* idem Manuele de Isaacio loquens : λόγῳ γενέσθαι εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας καλέμενσῃ. *Nascendi ordine ad regni successionem vocatus.* Apud Iosephum Antipater dicebat , Hircani ἀρχὴν εἶναι ἀρχὴν τὸ πρῶτονσῃν principium esse ob nascendi ordinem. vide & Leunclavium Turciorum **xvi.**

Ni aliud lex aut mos ferat] Dardanus & Lufius pariter in Troja **5.** **xiv.** regnarunt. Servius ad illud **ii** Æneidos : *Sociique penates.* In Creta Minos & Rhadamanthus. Julianus contra Christianos : Alba Numitor

mitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cessisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum, Polynici ejus loco monile Hermiones obvenisse quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule Furente:

Τῷ λδοκροπάλῳ πρὸν τυραννῆσιν χροῦος
Ἄμφιον' ἤδη Ζῆσον ἐκχρῶνός.

*Regnum priusquam venit ad claros equis
Amphionem Zethumque, prognatis Iove.*

§. XVII. *Præferantur mares feminis*] Vide Nicetam Choniaten Manuele, libro IV.

§. XVIII. *Præferatur natu maximus*] Homerus de regno Cretensi Iliad. N.

ἡμῶν δ' ἄμφοτέροισιν Ἴον γένος, ἢ δ' ἴα πάτρην,
ἀλλὰ Ζεὺς ἄετι τὸ γέγονε καὶ πλείονα ἦδεν.

*Nostrum utrique solum patrium fuit & genus unum,
Iuppiter ac senior rerumque peritor idem.*

Vbi sapienter Homerus, ut solet, causam reddidit, cur majores natu in regnis prælati, valentem ἐπιβρολῶ, ut plerumque, id enim in tali-bus sufficit: τὸ νόμος τῶν περὶ σούτερον τῶν βασιλέως παιδῶν δίδόντῃ τὴν τῶν ὄλων ἡγεμονίαν ait Zofimus libro II, de Persarum lege: *cum lex daret è regum filii natu maximo summam rerum.* Periander in regnum Corinthiorum patri successit καὶ περὶ σβείον ordine nascendi. Ita Nicolaus Damascenus in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peirefii habemus.

Ad Creusam] Vide Euripidem Ione.

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes in eodem regno Argolico successisset ei Electra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea discimus. Sic Calydonis regnum pervenit ad Andramona Oenei generum, Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

§. XIX. *Hæreditatem quandam*] Putavit Innocentius III, talis regni successione amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit, c. licet: de voto.

§. XXI. *Linealis*] Vide Cardinalem Tuschum præct. concl. 88, verbo regni successio: Guilielmum de Montisferrato de successione regum, qui liber est in Oceano juris. Peregrinum de jure Fisci lib. I, tit. II, n. 44, & lib. v, tit. I, n. 109. Vide exempla talis successio-nis in Norvagico regno apud eruditissimum summæque diligentia virum Iohannem Pontanum historia Danicæ libro IX. consuetudinibus Normanniæ de propinquitate hæredum, Iohannem Scrranum in Ludovico Grosso super controversia Bononiensi. Argentæus historia Britannica libro VI, c. 4: *In successione liberi primogeniti, siue sint masculi aut femelle, & similiter liberi secundogenitorum, si primogeniti absque liberis ex proprio corpore decesserint, in successione feudorum jure primogenitura representant personas patrum suorum, & veniunt ad talia jura successione & primogenitura, sicut eorum patres si viverent, eorum patruos, ac unculos excludendo, secundum generalem & notoriam consuetudinem, tam in successio-*

successionibus per rectam lineam quam à latere obvenientibus : & de usu & consuetudine antedictâ filia succedit in feudis , sive sint Ducatus, Comitatus, Perria aut Baronis, quantumcumque magni & nobiles. & quod ita e venerat in Comitibus Artesiu, Campanie, Tolosa & Britannia. Talis ordo succedendi præscriptus Marchæ Mantuanæ ab Imperatore Sigisfundo anno CIO CCC XXXI. Et à Cârolo Quinto Imperatore & rege Hispaniæ Philippo II, in regnis suis ac principalibus, annis CIO ICLIV, & CIO IXXCIV.

In his que ex stipulatione conditionata debentur] Item in legatis quorum dies cessit, non venit.

Successio juris Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro II. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem. vide II Paralip. xx, 3. §. XXIII.

Vbi deficiente agnatica substituitur cognatica] Vt in Provincia Narbonensi. Vide Serranum Carolo VIII. Ex tali credo lege Theudericho sine liberis functo sororis filius Athalaricus successit. Videtur & in Arragonia id olim valuisse.

Possunt & alii successionum modi introduci] Apud Æthiopes olim regibus succedebant fororum filii, narrante Nicolao Damasceno. Idem apud Pictos usurpatum, semperque successisse cognatos per feminas notat Beda. Tacitus de Germanis : Sororum filii qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur. Apud Indos quosdam idem fieri docet nos Oforius & alii. §. XXIV.

Vt qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerichi testamento. Procopius Vandalicorum primo : χρόνον δὲ ὀλίγον Γίξερχος ἐπιβίβας ἐπελεύθερον περὶ πᾶσι ἡδὴ ἡλικίας ἔχων, διαδοῦκας ἀξίωσεν μὲν, ἐν αἷσι ἄλλα τε πολλὰ βασιλῶσι ἐπίσκηψε, καὶ τὴν βασιλείαν αἰεὶ βασιλῶν εἰς τῶν ἰσχυρῶν, ὅς ἀνὰ τὴν αἰὸν ἀρρεθῶν αὐτῷ Γίξερχος κτλ. γένεσθαι παροῦσιν, αὐτῶν ὡν ἀπάντων τῶν αὐτῷ ζυγῶν τὴν ἡλικίαν τύχοι. Aliquanto post tempore Gizerichus obiit, multa jam atate, facto testamento quo tum multa alia præceperat Vandalis, tum regnum Vandalicum semper venire voluit ad eum qui per lineam masculinam ipsi Gizericho genere proximus, & inter proximos maximus esset atate. Iornandes : Gizerichus diu regnans, ante obitum suorum filiorum agmine accito ordinavit, ne inter ipsos de regni ambitione esset dissensio, sed ordinae quisque & gradu suo alius superveniret, id est seniori suo filio fieret sequens successor, & rursus ei posterior ejus. Victor Vticensis lib. II : Cui secundum constitutionem Gizerichi regis, eo quod major omnibus esset, regnum inter nepotes potissimum debebatur. Hic semper spectatur non possessor ultimus sed primus regni acquisitor. quod succedendi genus ex ipsane Africa sumferit Gizerichus, ubi id valuisse in textu ostendimus, an verò à quibusdam Septentrionis nostri populis dubitari potest. Nam & apud Langobardos Vaaci regi filios relinquenti non aliquis filiorum succedere debebat, sed ejusdem generis Risulphus. testis Procopius Gothicorum III. Et in Hungariæ regnum mortuo Iatra non liberis ejus sed fratri jus fuisse narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro IV. Nescio an eodem pertinere recepta apud Parzinacitas successio, sed obscurius proposita à Constantino Porphyrogeneto de Administratione Imperii cap. xxxvii. In Dania idem observatum

tradit Crantzius Danicorum IV, & Suedicorum V. Etiam Albæ successit Ænæ, non Iulus Ascanio majore filio Ænæ natus, sed alter filius Ænæ Silvius.

Apud Afros Maroci & Fesse reges] Livius de Masinissa: *Militante eo pro Carthaginensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galba nomen erat:) regnum ad fratrem regis Desalcen (mos ita apud Numidas est) pervenit.* de Mauritania omni vide Marianam libro XXI. Hinc sunt exemplo etiam apud Saracenos, qui ex Africa in Hispaniam venerant fratres prælati filiis ad tempora Abderamenis. Rodericus Toletanus Historiæ Arabum c. 6. Thuanus historiarum libro LXV, in anno CIO IO LXXVIII, de Hamete: *Quippe patris testamento ad regnum ordine post fratres vocatus, exclusis illorum filiis.* Idem succedendi genus valuisse & in Mexicano & in Peruano regno ex historiis illorum locorum observo.

§. XXV. *Licita erit exhereditatio*] De tali regno intelligendum, quod ait Baldus in præcino Decretalium Gregorii, à rege successorem posse eligi è liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia.

E Davide] Erat enim regnum illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.

Scd hereditatem ab intestato] Non testamento: non adoptione: Vide de Neapolitano regno Marianam libro XX.

§. XXVII. *Causa successiois non subiecta regi*] De Galliæ regno vide Thuanum libro CV, anno CIO IO XCIII, Vide & Guicciardinum.

Non abs re erit populum] Sive in conventu ordinum, ut factum in Anglia & Scotia teste Camdeno in annis CIO IO LXXI, & LXXII. sive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teste Mariana libro XX.

§. XXVIII. *Et Arsciam*] Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Sigebertum & notata ad librum III Withikindi. Bajazetes & Gemes inter se de Turcico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti prævaluit Bajazetes. Mariana libro XXIV. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius *πεφρονηντος*. Zonaras. Vide Corsetum tract. de Poloregali, III parte, quæstione 26.

§. XXIX. *In Perside Xerxes*] Imo & Xerxi socius regni factus Artaxerxes, non autem Darius & Hytaspes, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Persidis pependisse à populi suffragiis sed intra gentem regiam conclusis. Nam id de Arfacidis, qui Parthi Persis imperavere, tradidit Ammianus libro XXI. & de Persis qui iisdem Parthis succedere, Zonaras in Iustino.

§. XXX. *An nepos ex filio priore, filio posteriori sit præferendus*] Vide Chopinum de Domino lib. II. Thomam Grammaticum decisione Neapolitana I. Iohannem le Cirier de primogenitura, qui liber insertus est in Oceanum juris. Marianam libro XX & libro XXVI. Cromerum libro XXX.

Ut olim in Germania] Vide quæ supra notavimus ad §. X. Ea de causa

causa olim in Palatinatu prælatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I, classe IV, c. XVII, n. 35.

Prælatus filius secundus natus major filii primi filio] Henricus Genzonis filius Gundemundo. de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. XXIV.

Iohannes Eduardi nepos] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro XVII I. qui ab Eduardi filiis ne controversiam quidem motam ait. idem Mariana cum libro XIV egisset de controversia inter Alfonsi filium & nepotem ex filio, à conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam quæ liberis parentibus surrogat, potius inclinandum est] Vi- § XXXI. de de Joanne & Arto Serranum in Philippo Augusto. idem in Britannia Armorica pro lineali successione judicatum narrat in Philippo Valesio & Carolo VIII.

Quod in lineali successione verum est] Idque in Lusitania probat Mariana libro XXVI. Tamen contra id Emanuelem ait imperatori Maximiliano prælatum, gentis studiis. Sic idem libro XII, quod in Castellæ regno Ferdinandus filius Berengariæ, sororis minoris defuncti regis Henrici, prælatus est Blancæ, sorori majori ejusdem regis, Galliæ odio factum ait, in quam Blanca inuuperat.

In Arragonia regno] Olim ibi creditum ait Mariana fratrem regis, §. XXXVI. non filias debere, succedere. Postea vero linealem successionem ita placuisse ut sororis filius iis qui ex fratre, sed remotiore gradu veniebant, præferretur. Libris XV, I 3, XIX, 21. XX, 2, & 8. idem lib. XXIV, de Alfonso agens: *Ad Arragonii regni hereditatem nepotes Ferdinandi filii: ex filia etiam, si mascula proles deesset, filiabus ejusdem præferendos sanxit: addiditque: Sic sæpe ad regum arbitrium jura regnandi commutantur.* Vide eundem Marianam libro XXVII, 3.

C A P V T V I I I.

De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur
juris Gentium.

- I. Multa dici juris gentium, quæ si proprie loquamur talia non sint.
- II. Pifces & feræ stagnis aut vivariis inclusas in dominio esse jure naturalis, contra quam jure Romano præditum est.
- III. Feræ si auferant non desinere eorum esse qui ceperant, si recte agnoscat possint.
- IV. Possessio an per instrumenta acquiratur, & quomodo.
- V. Ut fera regum sint, non esse contra jus Gentium.
- VI. Rerum aliarum hereditariarum quomodo acquiratur possessio.
- VII. Thefaurus cui cedat naturaliter: & legum circa hoc varietas.
- VIII. Quæ jure Romano de insulis & allu-

- vionibus sunt prædita, nec naturalia esse, nec juris Gentium.
- IX. Naturaliter insulam in flumine & alveum exsiccatum ejus esse cuius est flumen aut pars fluminis, id est populi.
- X. Inundatione naturaliter dominum agræ non amitti.
- XI. Alluviones quoque in dubio esse populi.
- XII. Sed concessus videri his quorum agræ alium finem quam flumen non habent:
- XIII. Idem censendum de relicta ripa & siccata alvei parte.
- XIV. Quid pro alluvione, quid pro insula habendum.
- XV. Quando vasallus cedat alluviones.
- XVI. Solvuntur argumenta quibus Romanè jus suum quasi naturale defendunt.

XVII. *Via naturaliter alluvionem impedit.*

XVIII. *Naturale non esse ut partus solum ventrem sequatur.*

XIX. *Naturaliter ut confusione, ita specificatione ex materia aliena rem fieri communem:*

XX. *Etiam si materia mala fide attrectata sit.*

XXI. *Naturale non esse ut per prevalentiorem res minor potiori cedat: ubi & alii*

Romanorum jurisprudentium errores notantur.

XXII. *Naturaliter ex plantatione, insitione, adificatione in alieno communionem nasci.*

XXIII. *Possessorem naturaliter fructus suos non facere, sed impendia impiare posse:*

XXIV. *Etiam qui mala fide possidet.*

XXV. *Traditionem ad dominum translationem naturaliter non requiri.*

XXVI. *Vsus hactenus distorum.*

PERDVXIT nos ordo ad acquisitionem quæ fit jure gentium, distincto à jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus. Talis est ea quæ fit belli jure, sed de hac re rectius infra agemus ubi belli effectus explicabuntur. Romani Jurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recensent modos, quos juris gentium vocant: sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus: sed aut referendos ad jus naturæ, non quidem merum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedit, * aut ad ipsam legem civilem, non solum populi Romani, sed multarum circa nationum: credo quia talis legis sive moris origo à Græcis venerat, quorum instituta, ut Halicarnassensis, & alii notant, Italiæ ac vicini populi sequebantur. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum; neque enim pertinet ad mutuam gentium inter se societatem, sed ad jusque populi tranquillitatem: unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit, imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur: quod & revera factum videmus ex quo Germanicæ nationes Europam ferme omnem invaserunt. Sicut enim olim jura Græca, ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium à Romanis dicitur, est occupatio eorum quæ nullius sunt: qui modus haut dubie est naturalis, eo quo dixi sensu, introducto jam dominio, & quamdiu aliud lex nulla constituit. Nam & dominium à lege civili effici potest.

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piscium. Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda sunt, quæstione non caret. Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri à nobis ait, non qui in stagno, & feras quæ in vivario sunt inclusæ, non quæ in silvis circumseptis vagantur. Atqui pisces non minus stagno privato includuntur quam piscina, & feras non minus coercent silvæ bene circumseptæ quam vivaria, quæ Græci vocant *ἡγεροπροφεία*: nec alio hæc differunt quam quod altera angustior, altera laxior custodia est. Quare nostro seculo rectius contraria opinio prævaluit, ut & feras silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita & in dominio esse intelligantur.

III. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt, nostras esse desinere ajunt Romani Jurisconsulti: Atqui in rebus omnibus aliis

L Possideri
s. Item fe-
ras, D. de
acq. poss.

L Quod
enim, D. de
acq. dom.
s. i.

aliis à possessione quod incipit dominium, non ideo amissa possessione amittitur; imò jus dat etiam ad repetendam possessionem. Res autem nostras alius à nobis auferat, an ipsa sese, ut servus fugitivus, non multum refert. Quare verius est non per se amitti dominium, eo quod fera custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, * quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur, præsertim cum internosci quæ nostræ fuerint ab aliis non possint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi potest, ut si addita sunt fera * *γυρομαλα*, sive * crepundia, qualia scimus habuisse cervos quosdam & accipitres, atque inde agnitos & dominis redditos. * Requiritur autem corporalis quædam possessio ad dominium adipiscendum; atque ideo vulnerasse non sufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc proverbium: * *Aliis leporem excitasti*. Et Ovidio Metamorphoseon quinto aliud est scire ubi sit, aliud reperire.

L. Pomponius D. de acqu. poss.

L. Naturalium. D. de acqu. poss.

IV. Sed possessio illa potest acquiri non solis manibus, sed instrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo ad sint; primum, ut ipsa instrumenta sint in nostra potestate, deinde ut fera ita inclusa sit, ut exire inde nequeat. ad quem modum definienda est quæstio de apro qui in laqueum inciderit.

L. In laqueum. D. de acqu. rer. dom.

V. Hæc ergo locum habebunt si lex nulla civilis intervenerit: Valde enim falluntur recentiores Iurisperiti, qui hæc ita putant naturalia, ut mutari nequeant: sunt enim naturalia non simpliciter, sed pro certo rerum statu, id est si aliter cautum non sit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus bona quædam essent assignanda, unde dignitatem suam sustinerent, * sapienter existimarunt ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cujusquam tribui possint, cujusmodi sunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem *ἰδιον λόγον* vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex sola sufficiat.

Hofst. & alii in c. non est de decim. Iason conf. 119.

Strabo xvii. Covar. in e. peccatum. part. 2. s. 8.

VI. Quo modo fera, eodem acquiruntur * & alia *ἀδιανοτα*, id est, res hero carentes. Nam & hæc, si naturam solam sequimur, sunt inventientis & occupantis. Sic Acanthos insula deserta adjudicata est Chalcidensibus qui priores intraverant, non Andriis qui priores jaculum immiserant: quia possessionis initium est corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles, maxime fit manibus, circa res soli pedibus. Scire ubi res est, non est reperire, ut habemus apud Ovidium Metam. v.

Plut. quaest. Gr. 29.

VII. Inter *ἀδιανοτα*, sunt & thesauri, id est, pecuniæ quarum dominus ignoratur, quod autem non apparet pro eo est quasi non sit: quare & thesauri naturaliter fiunt inventoris, id est ejus qui loco moverit apprehenderitque. Neque tamen id obstat quo minus * legibus aut moribus alius constitui possit. Plato magistratibus indicium fieri vult, & oraculum consuli: & Apollonium thesaurum quasi Dei beneficium ei adjudicabat qui ipsi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, * ut domino agri thesaurus cederet, videtur

L. 111. de acq. poss.

Philost. 11. 15.

colligi posse ex Christi parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuisse colligo ex historia quæ est apud Philostratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim constitutiones ostendunt, partim * historia * Lampridii, Zonaræ, Cedreni. Germaniæ populi thesauros, ut & alia à *Διωροξ*, addiderunt principi: atque id nunc jus commune est, & quasi gentium. Nam & * in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & in Dania id observatur. Quod cur injuriæ accusari non possit satis jam diximus.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura erant Iurifconsultorum veterum rescripta, * recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipsis sunt tradita, ea magnam partem omnia sunt ex instituto quarundam gentium, neutriquam à naturali jure, quanquam ipsi sæpe sua instituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ sint proximis fundis possidentium, & ipsi alvei simulatque à flumine derelicti sunt. cui consequens est, ut & insulæ in flumine natæ sint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione distinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. sed ita ut si fluvius uno recedat imperu, postliminio fundus quimersus fuerat ad dominum redeat; si paulatim, non item: imo proximis possessoribus accedat. quæ omnia lege potuisse introduci, & * utilitate quadam muniendarum riparum defendi, non nego; naturalia esse, quod ipsi sentire videntur, minime concedo.

IX. Nam si id quod plerumque est respicimus, * prius populi terras occuparint, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit a Seneca, *Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt.* Sic & b Cicero: *Sunt autem privata nulla natura: sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello positi sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte: ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio.* Dion Prusænsis Rhodiaca: *περὶ ἀέριον ἐρεῖν, ἃ κρινὴ μὲν ἀπεργεῖται ἢ πόλις, διήρη] ἢ εἰς τὰς κτ' μέρους, ὅπως ἔσται: multa inveniri possunt, quæ universim civitas sua censet, in singulos autem dominos partitim divisa sunt.* Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos (male vices legitur) occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* Quamobrem quæ primitus à populo sunt occupata, neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi: ac sicut in privati juris flumine nata insula, aut derelictus alveus privatorum est, ita in publico utrumque est populi, aut ejus cui populus dedit. Quod autem de alveo diximus, * idem & de ripa tenendum est, quæ pars est extima alvei, id est quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimæ antiquitus fuerunt hujus generis controversiæ obdepressum solum; magnitudinem annuum, & vicinitatem maris, li-

munum

Th. 2. 2. 66.
5. C. 16.
Cajet. Covar.
in c. peccatum p. 3.

2. 2.
Bart. Tyber.
Bapt. Aymu de all.
jure. Conan.
l. 111. jur.
civil. c. 5.
l. Adeo D.
de acqui.
ser. dom.
d. l. adeo.
quod si. l. Er.
go. l. Mar.
tius sed. 111.

Vide supra
hoc libro c.
111. in fine.
a De ben. l.
vii, c. 4.
b De Off.
l. 1.

num hinc recipientis, illuc revehentis per æstuum vices; semper constitit insulas quæ vere insulæ essent, esse in patrimonio publico. Nec minus derelictos alveos totos Rheni ac Mosæ, quod sæpius iudicatum est: & ratione optima nititur. Nam & ipsi Romani Iurifconsulti concedunt insulam * quæ in flumine natat, puta virgultis sustentata, esse publicam; quia cuius juris sit flumen, ejus esse debeat & insula in flumine nata. Atqui alvei & fluminis eadem est ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Iurifconsulti considerant, quia alveus flumine tegitur, verum alia, quam supra attulimus, quod hæc simul à populo occupata sunt, nec in privatum dominium transferunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, si limitati fuerint agri, insulam esse occupantis. Id enim ita demum haberet locum, * si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent, sicut in mari nata insula fit occupantis.

L. Si epistola. s. 1. & s. ult. de acq. rer. dom. L. 1. s. simili modo. D. de flum.

L. 1. s. Si insula. D. de flum.

X. Nec magis admittendum est illud de graviore inundatione, si naturalem tantum rationem sequimur. Nam ut maxime summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi inferior; & ut de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ à lacu hauritur, cuius jus non mutari Romani recte sentiunt. Neque illud naturale est quod ajunt * flumina censorum vice fungi, & de publico in privatum, de privato in publicum addicere. Melius Ægyptii de quibus hæc sunt apud Strabonem: *ἰδίησι ἢ ἢ ἐπ' ἀκροαίσι καὶ κτ' λεπτόν διαμεσέως ἀφ' οὗ πρὸς συνεχέσι ἢ ἔραν συγχύσεις, αἷς ὁ Νεῖλος ἀπεργάζεσθαι καὶ πρὸς ἀνέστησας ἀφαιρῶν καὶ ἀποσπῆσθαι, καὶ ἐναλλάττων τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ ἄλλα σημεῖα ἀποκρῦπτων, οἷς ἀφαιρῶν*) τό τε ἀλλοτρίον καὶ τὸ ἴδιον ἀνάγκη δὴ ἀναμετρεῖσθαι πάλιν καὶ πάλιν. Opus fuit exacta & subtili agrorum divisione, eo quod Nilus per incrementa sua addens, minuens, facimque ac signa immutans, confundat terminos quibus suum atque alienum alibi internoscitur. Ideo & repetenda sepe fuit mensio. Ab hac sententia non dissentit quod ipsi Romani auctores tradiderunt, quod nostrum est nostrum esse non desinere nisi facto nostro, adde aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendere supra diximus, quatenus conjecturam adferunt voluntatis. Quare hoc damus, si gravissima sit inundatio, neque alia signa sint, quæ retinendi domini animum novent, facile præsumi agrum habitum derelictui: quæ æstimatio sicut naturaliter indefinita est ob varietatem circumstantiarum, & viri boni arbitrio permitienda, ita legibus civilibus definiti solet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager qui per decem annos merfus fuerit, si non aliqua extent signa continuatæ possessionis: quo in genere receptum apud nos non immerito est, quod Romani rejiciunt, ut si aliter nequeat, vel piscando retineri possessio censetur. Sed solebant Principes tempus præfigere intra quod veteres agrorum possessores siccare agros deberent: qui ni id facerent tum monebantur qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui jurisdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui si omnes in mora essent, tum eorum jus omne ad Principem deferebatur: atque is aut ipse agros siccabat, sui que patrimonii faciebat, aut aliis siccandos dabat retenta parte.

L. Lacus. D. de acq. rer. dom.

L. Vicinus s. fin. D. de acq. rer. pl.

L. Rutilia Polla. D. de cent. emp.

L. Si ager. D. quibus mod. usufr. amitt.

*L. si quis nec
causam D. si
certum pet.*

*L. Ergo § tri-
bus D. de
acq. rer.
dom.*

*L. adeo §.
præterea eo-
dem tit.*

*L. in agris
D. de acq.
rerum dom.*

*L. 1. § si in-
sula. D. de
flum. Beld.
in c. si quis
de marso §.
1 si de jure
seu. contr.
fuerit.*

*L. In i a nu-
§. Si Titius
fundum. D.
de alt. emt.
§ vend.*

XI. De alluvione, hoc est de adjectione particularum, quæ à nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur (alioqui enim naturaliter dominium non mutabunt) certum haberi debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum est; alioqui occupantis.

XII. Sed populus ut alius, ita & proxima prædia possidentibus jus illud concedere potest, & concessisse haud dubie videtur, si agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id est, flumen ipsum habeant. Quare non contemnenda est hæc in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris distinxerunt, dummodo meminimus, agrum mensura comprehensum, hæc in re paris juris esse cum limitato. Nam quæ de imperiis supra diximus cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit. at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatarum possessionum naturæ est congruentius. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est ad flumen usque, & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante sæcula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis; quia & in literis mancipationum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri si vendantur, quavis in lege emtionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram, sed suo corporis nomine naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum est, & passim usurparat.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, si à populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, qualem acceperint.

XIV. Sed cum aliud esse jus dixerimus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utro nomine censendum sit, quod, cum emineat nonnihil, cum proximis prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hic varient. In Gelria prædiis accedit addita occupatione id quod plaustro onerato adiri potest: In agro Putteno * id quo pedes gladium exferent tenens potest pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id quæ majori temporis parte navigio transiri solet.

XV. Nec minus trita usu quæstio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse satis apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio, simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut Principis fuerit, aut à Principe siccatas. Et hoc casu dubium non est,

est, quin vasalli jus habeant, quod populi aut Principis fuit. Ac sic videmus in Zelandia vasallos, etiam qui de civilibus tantum iudices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cujus partem à singulis pro privatarum possessionum modo ferant. Et his de alluvionibus non movetur controversia. Sunt quibus flumen ipsum datum est, qui proinde infulas sive limo aggestas, sive factas ex alveo quem annis circumluit, suas recte dicunt. Sunt alii in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fiscum mala causa est, nisi aut mos regionis illis faveat, aut longi satis serie temporis possessio, accedentibus quæ oportet, jus pepererit. Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videndum quæ sit agri natura, ut supra diximus. Nam is si est arcefinus, alluvio feudo comprehensa censetur, non ex jure peculiari Principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali casu alluvio prodesset.

L. item si fundi. hinc vicino. D. usufr.

XVI. Solent Romani ut jus, quo utuntur ipsi, probent esse naturale, tritum illud pronuntiatum afferre: Secundum naturam est ut cujusque rei eum sequantur commoda, quem sequantur incommoda: quare cum annis de agro meo sæpe partem deterat, æquum esse ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet, nisi ubi ex re nostra commoda existunt: at hic existunt è flumine quod alienum est. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale est. Denique non esse universale quod adferunt, ipsa ostendit admissa ab ipsis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen diret, alios pauperet. Lucanus:

Illos terra fugit dominos, his rura colonis

Accedunt donante Pado.

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet; nisi ager privatus sit qui viam debeat.

XVIII. Est & acquirendi modus inter eos qui juris gentium vocantur per genituram animantium. qua in re * quod à Romanis, & aliis quibusdam gentibus est statutum, ut partus ventrem sequatur, non est naturale, ut supra diximus, nisi quatenus plerumque pater ignoratur. At si probabili ratione de eo constaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil potest afferri. Nam & patris partem esse quod nascitur certum est. Plurime vero de patre, an de matre habeat, inter Physicos disputatur. Plutarchus ea de re sic differit: ἡ φύσις μίγνυσι διὰ τὸ σωματικὸν ἡμῶν, ἢ ἐξ ἑκατέρων μέρους λαμβάνει καὶ συγχέεται, καὶ γὰρ ἀμφοτέρους διαπέφει τὸ γυναικῶνον ὥστε μηδέτερον διορίσκει, μηδὲ διακρίνει τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότριον. *Natura sexuum corpora miscet, ut ita de utroque parte sumpta confundat & commune utrisque reddat quod nascitur, ita ut neuter possit quid suum sit, quid alienum discernere.* Et hoc secutz sunt veteres Francorum & Langobardorum leges.

XIX. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus esse volebant, qui materiæ fuisset dominus; Proculus ejus qui speciem fecisset, quia per eum esse cæpisset quod ante non esset: arrepta tandem est mediæ sententia, ut si reverti ad priorem

L. III, c. 6.

speciem materia posset, materiæ dominus rem haberet : si non posset, tum is haberet qui speciei esset auctor. Quod ipsum improbat Connanus, & hoc unum videri vult, plusne sit pretii in opere an in materia, ut quod pluris est id prævalentia sua quod minus est ad se trahat, argumento eorum quæ a Romanis quoque Jurisconsultis de accessione tradita sunt. At si naturalem veritatem respicimus, sicut confusis materiis communionem induci pro rata ejus quod quisque habeat, Romanis quoque Jurisconsultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res consent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque est. Species enim pars est substantiæ, non substantia tota : quod Ulpianus vidit, cum dixit mutata forma prope interemtam substantiam.

L. Julianus.
¶ sed si quis
D. ad exhib.
L. De eo ex-
hibendo. ¶ si
quis. D. ad
exhib.

XX. Ut autem qui mala fide materiam alienam atrectant, speciem perdant, est quidem non inique constitutum, sed pœnale, atque ideo non naturale. Natura enim pœnas non determinat, nec ob delictum per se dominia aufert, quanquam naturaliter pœna aliqua digni sunt qui delinquant.

XXI. Ut vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connanus nititur, naturale est facti, non juris. atque ideo qui fundi pro vicesima parte est dominus, tam manet dominus quam qui partes habet novemdecim. Quare quod de accessione ob prævalentiam, aut certis in casibus lex Romana constituit, aut in aliis etiam constitui potest, id naturale non est, sed civile, ad commodius transigenda negotia; natura tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla est tractatio juris in qua tot discrepantes sint Jurisconsultorum sententiæ, & errores. Nam quis concedat si æs & aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non posse, quod scripsit Ulpianus, aut ferruminatione confusionem fieri, quod Paulus; aut aliam esse scripturæ, aliam picturæ rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulæ.

L. Idem. ¶ 1.
D. de rei
vend.
L. si rem. ¶
idem. D. eod.
inst. de rer.
div. ¶ litteræ
¶ si quis.

XXII. Plantata & confita ut solo cedant, similiter est juris constituti, cujus ratio est quod ista solo alantur. Nam ideo & de arboribus distinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante existentis partem duntaxat facit: atque ideo sicut ex alimento jus quoddam in rem soli domino nascitur; ita domino seminis, plantæ aut arboris jus suum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in ædificio, cujus partes sunt solum & superficies: nam si mobile sit, nullum in eo jus habebit soli dominus, quod & Scævola placuit.

L. Titius. D.
de acquir. rer.
dom.

XXIII. Bonæ fidei possessor, ut fructus omnes ex re suos faciat quos percepit, naturale iridem non est, sed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro eis deducendi fructus perceptos; * imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, retinendi.

L. Sed & si
¶ consultus.
D. de petit.
hered.

XXIV. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei possessore, ubi lex pœnalis non intercedit. *Benignius est*, ait Paulus Jurisconsultus,

L. Plane D.
de hered. pet.

ius, etiam in pradonis persona haberi rationem impensarum; non enim debet peccator ex aliena jactura lucrum facere.

XXV. Ultimus acquirendi modus qui juris gentium dicitur est per traditionem. Atqui supra diximus ad dominii translationem naturaliter traditionem non requiri; quod & ipsi Jurisconsulti in quibusdam casibus agnoscunt, a ut in re donata usufructu retento, b aut in eum collata qui possideat, c aut commodatam servet; in jactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem nonnullis casibus nunc quoque transit dominium, ut d hereditatis, e legatorum, f rei donatæ ecclesiis & piis locis, aut civitatibus, aut g causa alimentorum, h bonorum quorum universalis societas contracta est.

XXVI. Hæc ideo annotavimus, nequis reperta juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit: sed diligenter distinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo statu sunt naturalia, & jura multis populis seorsim communia, ab his quæ societatis humanæ vinculum continent. Cæterum illud sciendum est, si hoc jure gentium improprie dicto, aut unus etiam populi lege introductus sit modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quoque exeris jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quæ justam belli causam præbere possit.

Annotata ad caput VI II.

A *Vi ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum* §. I. *circa nationum*] Qualis consensus gentium incertis ex causis etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus notatur à Plinio, ut hominem non cremari priusquam genito dente VII, 16. ut Ionum literis uterentur VII, 57. uti tonsoribus VII, 59. in horarum observatione VII, 60. genibus tribuere quandam religionem XI, 45. fulgetra poppyfinis adorare XXVIII, 2.

Quod ob difficillimam persecutionem eas pro dorelictis habere credamur] §. III. *Hebræis id dici notavimus supra ad caput IV, §. v.*

Ἐπιπέματα] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta sunt quæ Græci dicunt *ἠρωεῖματα*, seu *σώματα*.

Crepundia] Vsurpat hoc sensu hanc vocem Apologetico Apulejus.

Requiritur autem corporalis quedam possessio] Harmenopulus lib. II, tit. I. *μὴ ἴτερωε ἢ τὸ τεύχεον ἢ τὸ δέμας διασώττω ἢ ἦτος ἐς μὴ τὸ τὸ δέμας*. non aliter enim dominus fera fit qui vulneravit nisi & ceperit.

Aliis leporem excitaſti] Est apud Petronium. Ovidius:

Es lepus hic aliis exagitatus erit.

Langobardorum jure qui feram ab alio vulneratam occidit aut reperit, aufert armum cum septem costis. in reliqua is qui vulneravit jus habet, sed non nisi intra horas XXIV.

Sapienter existimarunt ab illis rebus incipiendum, quæ sine damno cuiusquam §. V. *tribui possunt*] Sed de vitioso usu hujus juris vide Sarisberienſem Policratico.

§. VI.

Et alia à dicitur] balenæ ejectæ regis sunt in Lusitania. Georgius de Cabedo decif. Lusit. parte II, dec. XLVIII.

§. VII.

Legibus aut moribus] Bybliorum Lex, quod non possuisti ne tollas. Probat id Apollonius apud Philostratum.

Vt domino agri thesaurus cederet] id jus etiam Romæ obtinuisse videtur Plauti tempore. ait enim Callicles :

Quis emisses ejusne est ea pecunia?
deinde :

*Atque cum à me lege populi patrum posceret,
emtor adium, thesaurum.*

Historia] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, Annalium XVI. vide Philostratum de vita Artici, quem locum Zonaras transcripsit in Nerva.

Lampridii] in Adriano & Severo.

In Germania] vide speculum Saxonicum c. 35. Constitutiones in Sicilia Friderici lib. I, tit. LVIII, & CIII. Idem Gotthis mos. Rex Theuderichus apud Cassiodorum IV, 34 : *Non est cupiditas eripere qua nullus se dominus ingemiscat amisisse.* idem VI, 8, *Depositiones quoque pecunie, qua longa vetustate competentes dominis amisserunt, inquisitione tua nostris applicentur ararius, ut quia sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre. sine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit.*

§. VIII.

Recentiorum etiam integri commentarii] Iohannis Boreo, Antonii Maræ, Iohannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textu margine.

Utilitate quadam muniendarum riparum] vide locum Cassii apud Vrbicum & Boetium.

§. IX.

Prius terras populi occuparunt] vide quæ supra in textu & notis cap. III, §. 19.

Idem & de ripa tenendum est] Sic in Gallia obtinet. Sanction des Eaux & Forests lib. II, c. I.

Qua in flumine natat] Descriptio natantium insularum apud Senecam Naturalium III, 25. Plinium majorem lib. II, c. xcVII. Macrobius I Saturnalium I, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descriptio apud Plinium minorem lib. VII, c. xx. & Flandricarum in libro lectu digno Chifflierii.

Si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent] Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum : *In quibusdam regionibus fluminis modus assignationi cessit : in quibusdam autem tantum subsecivus reliquus est. Aliis autem exceptus, inscriptumque, Flumini illi tantum.* de subsecivis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmasius ad Solinum. de toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure Feudorum cap. v, corol. 23. Sixtinum de Regalibus libro IX, cap. 3. Capollan de servitutibus rusticorum prædiorum c. 31.

Flumina censitorum vice fungi] de agri mensore Cassiodorus : *More vastissimi fluminis aliis spatia tollit, aliis jura concedit.*

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere] ex vetustissimo Germa-

Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Langobardorum : *Vsq̄ue ad eam (columnam in mari) equo sedens accessit Autharis eamque de hastâ sua cuspide terigit , dicens , usque hic erunt Langobardorum fines.* similem historiam habes de lancea qua in mare jacta Otto Imperator fines imperii in freto Baltico designare se dixit, apud Saxonem libro x. & alios.

Quod à Romanis] cum quibus consentit c. 31 Caroli Calvi Edi- §. xviii. cto Pistenfi. de aliorum circa hanc rem legibus vide quæ supra in textu & notis c. v. hujus libri §. 29.

Commune utrisque reddat] vide appositum ad hanc rem locum Galeni II de semine , & quæ ibi ex Athenæo. Chrysofomus ad v Ephefiorum : *μυσθίτων ἔσσι ἀντιμύσθων τίκτεται ὁ παῖς. mixta genitura factus oritur.*

Imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, detinendi] vide hac de re §. xxiii. speculum Saxonicum in quo multa æquitatis plenissima II, 46.

Naturaliter traditionem non requiri] Non sane. vide legem Wisi- §. xxv. gotthicam lib. v. tit. II, c. 6. *Tum videtur vera esse traditio, quando jam apud illum scriptura donationis habetur.* & apud veteres Romanos res mancipi alienabantur plene per æs & libram. vide Varronem lib. IV de Lingua Latina : Festum Pompejum in voce Rodus : Vlpianum institutionum tit. XIX. Boethium ad Topica Ciceronis.

C A P V T I X.

Quando imperia vel dominia desinant.

I. Dominium & imperium tolli sublato eo qui jus habuit, nec exsistente successore :	VIII. Aut mutato regimine : ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.
II. Sic & jus familia exstantia familia :	IX. Quid si populi uniantur ?
III. Sic & populi, si populus esse desinat :	X. Quid si dividatur populus ?
IV. Quod fit, sublatis partibus necessariis :	XI. Cujus nunc sint qua Romani imperii fuerunt, nec alienata apparent.
V. Sublato corpore toto populi :	XII. De jure hereditum.
VI. Sublata forma qua est populus :	XIII. De jure victoris.
VII. Non etiam migratione :	

Quomodo primitus acquirantur , & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia , satis diximus. quomodo desinant , videamus. Et quidem derelictione desinere obiter, supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & alius desinendi modus , sublato subiecto in quo est imperium vel dominium , ante alienationem scilicet vel expressam , vel tacitam, qualis est in successione ab intestato. Quare si qua persona , nulla edita voluntatis significatione , nullo consanguineo relicto moriatur , omne jus quod habet interit , ac proinde servi (nisi lex humana impediatur) liberi: populi qui in ditione ejus fuerant sui juris fient , quia non sunt hæc sui natura occupabilia : nisi libertatem suam ultro deserant. res autem aliæ fient occupantis.

II. Idem dicendum * si familia defecerit quæ jus aliquod habebat.

III. Idem si populus. Dixit Isocrates , & post eum Iulianus im- De pace. perator, L. Rerum.

perator. civitates esse immortales, id est esse posse, quia scilicet populus est ex eo corporum genere quod * ex distantibus constat, unico nomini subiectum est, quod habet *ἔξιν μίαν*, ut Plutarchus; spiritum unum, ut Paulus Iurisconsultus loquitur. * Is autem spiritus sive *ἔξιν* in populo est vitæ civilis consociatio plena atque perfecta, cujus prima productio est summum imperium, vinculum per quod respublica cohæret, spiritus vitalis quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia instar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem esse non desinit * particulis paulatim commutatis una manente specie, ut Alphenus ex Philosophis differit. Atque ideo commode interpretandum, quod ait Seneca, neminem nostrum eundem esse in senectute qui fuit juvenis, ut de materia sola intelligatur; * quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylo, & Seneca dicto loco, in idem flumen bis nos non descendere: quod recte sic corrigi Seneca: *Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est.* Sicut & Aristoteles flumen populo comparans dixit flumina eadem vocari quanquam alia subeat semper aqua, alia decedat. Neque vero manet nomen inane. sed & *ἔξιν* illa quam Conon definit *ἔξιν σίμωλον στωδινικόν*, Philo *πρωμωλικόν συνέξιν*, Latini quoque spiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alphenus & Plutarcho de sera numinis vindicta, idem hoc tempore putatur qui ab hinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivat: *μέγεις ἂν ἢ πρῶτα καὶ στωδίσσα ταῖς ἐπιπαλοχίς κρηωνία τῶ ἐνότητι & ἀφουδάτη.* quamdiu illa qua populum facit est mutuis nexibus vincit communio jus unitatis sue servat. quæ ejusdem Plutarchi in hac re verba sunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum, qui nunc est, alloquentes, vii tribuamus quæ eidem populo ante multa sæcula acciderunt, ut videtur est tum apud historicos, tum & * in libris sacris, ut Marci x. 3. Ioh. vii, 32. vii, 19. 22. Act. vii, 38. Sic apud Tacitum Antonius Primus Vespasiano militans milites Tertianos veterum admonet, ut *sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios repulissent.* Ex odio itaque, non ex vero apud eundem Tacitum Piso * negat Athenienses sui temporis, esse Athenienses, quippe tot cladibus extinctos, sed illuvium nationum. Nam externa illa accessio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipse ignoravit, cum illis ipsis sui temporis Atheniensibus objectaret vetera quæ in Macedonas improspere, violenter in suos fecissent. At sicut particularum mutatio non efficit, ut populus esse desinat qui fuit, ne per annos quidem mille & amplius, ita fieri posse ut intereat populus negari non potest. Fit autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu speciei sive spiritus quem dixi.

IV. Corpus interit * vel sublatis simul partibus sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teste Platonē, * & alios quorum a Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hausit penitus, aut chasima; quorum exempla sunt apud b Senecam & c Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui sponte intereccioni se dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latio **LIIT** populos

D. usuc.
Ach. Stat.
ad Ar. st.

Sen. lib. 1. de
Clem. c. 4.
L. Propone-
batur. de ju-
diciu.
Epist. 58.

111. Pol. 11.

Hist. l. 111.

a L. de Pallio
b Ep. 92.
c Lib. xvii.
de um gest.
Trod. xvi.
Eib.
L. Sicur.
ult. D. qua
enjusone u-
nivers. n.

populos sine vestigiis interiisse ait Plinius. Quid si ex tali populo tam pauci supersint, qui populum facere nequeant? jam poterit in illis subsistere dominium quod populus habet ad modum privatorum: non siquid populo, ut populo comperit. quod & de collegio sentiendum est.

*L. In bella.
S. si plu-
rium. D. de
capt.*

V. Corporis ratio tollitur si cives aut sponte ob pestilentiam aut seditionem à societate discedant; * aut vi ita distrahantur, ut coire non possint; quod bellis accidit interdum.

*Arist. 1. 111
Pol. 11.*

VI. Species interit, sublata, aut omni, aut perfecta juris communitate, sive singuli personalem quoque servitutem subeant, ut Mycenæ ab Argivis, Olynthii à Philippo, Thebani ab Alexandro venditi, Brutii à Romanis publicis servituti mancipari, sive ea retenta imperio exuantur. Sic de Capua narrat Livius placuisse Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sed sine consilio publico, sine imperio multitudinem, * cui præfectus Roma missus jus redderet. Itaque * imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero priore ad Populum contra Rullum. Idem dicendum de populis in provinciæ formam redactis: item de his qui alterius populi ditio-nem subierunt. Sic * à Severo Byzantium Perintho, * Antiochia Laodiceæ supposita à Theodosio.

Lib. xxxi.

*Cic. 7. contra
Rullum.*

*Theod. v. hi-
stor. Eccl. c.
9. Zon. in
Valent. &
Theod. Hero-
dian. lib. v
hist.*

VII. At vero si loco migraverit populus, sive sponte ob inedia, aut alia mala; sive coactus, a ut populus Carthaginensis bello Punico tertio, si species quæ dixi maneat, * populus esse non desinit, multoque minus si muri tantum urbis disiecti sunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam b Lacedæmonii negarent admittendos Messenios, quod ejus urbis muri essent diruti, contra eos à communi fo-ciorum res judicata est.

*a Flor. 1. 11,
cap. 15.
b Plut. Age-
silas.*

VIII. Neque refert quomodo gubernetur, regione, an plurium, an multitudinis imperio. Idem enim est populus Romanus sub regibus, consulibus, imperatoribus. Imo etiamsi plenissimo jure regnetur, populus idem erit qui antea erat, cum sui esset juris, dum rex ei præsit, ut caput istius populi, non ut caput alterius populi. Nam imperium quod in rege est ut in capite, in populo manet ut in toto, cujus pars est caput: atque adeo rege si electus est, aut regis familia extincta, jus imperandi ad populum redit, ut supra ostendimus. Neque est quod Aristotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicæ forma mutata negat eandem esse civitatem, sicut, inquit, harmonia non eadem est ubi à Dorico modo in Phrygium transitur. Sciendum enim est unius rei artificialis plures esse posse species, sicut legionis species una est qua regitur, altera qua militat. Ita civitatis species una est, consociatio juris atque imperii; altera, relatio partium inter se earum quæ regunt, & quæ reguntur. Hanc spectat Politicus, illam Iurifconsultus: quod nec Aristotelem latuit cum ita subjicit: *an vero exsolvenda sint nomina necne, mutata gubernandi forma, alia in-
stetio est: artis scilicet alterius, quam cum Politica non confundit Aris-
toteles, ne quod in aliis culpatur admittat ipse, nisi quod dicitur in suis eis
eis, ab uno tractandi genere ad alterum transitum faciens.* Non desinit

*d. c. 3. Pol.
lib. 11.*

definit debere pecuniam populus rege sibi imposito quam liber debebat : est enim idem populus , & dominium retinet eorum quæ populi fuerant, imo & imperium in se retinet, quanquam jam non exercendum à corpore sed à capite : unde parata est responsio ad controversiam ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus sedere debeat qui summum imperium in populum ante liberum accepit ; eodem nimirum quo ipse populus : sicut in Amphictyónico confessu Phocenium locum accepit Philippus Macedo. sic vicissim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

IX. Quod si quando * uniantur duo populi , non amittentur jura, sed communicabuntur, sicut Sabinorum primo, deinde Albanorum jus in Romanos transfusum est , & una facta respublica , ut Livius loquitur. Idemque censendum de regnis quæ non fœdere , aut eo duntaxat quod regem communem habeant, sed vera unitate junguntur.

X. Contra evenit , ut quæ una civitas fuerat dividatur , aut consensu mutuo , aut vi bellica , sicut corpus imperii Persici divisum est in Alexandri successores. Quod cum fit , plura pro uno existunt summa imperia cum suo jure in partes singulas. Si quid autem commune fuerit , id aut communiter est administrandum , aut pro ratis portionibus dividendum. Huc referenda & discessio quæ ex consensu fit in colonias. Nam sic quoque novus populus sui juris nascitur : *εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν δούλων, αἰχ' ἐπὶ τῶν ὁμοίων εἶναυ ἀκρίμπονται*, inquit Thucydides : *Non enim ut servi, sed* ut pari jure sint dividuntur*. Idem secundam coloniam à Corinthiis Epidamnium deductam narrat *ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ* *ut pari jure esset*.

Libro III. Rex Tullius apud Dionysium Halicarnassensem : *τὸ ἄρχον οὐ παντὸς ἴσ' ἀπέναντι τίς μετ' ἐσπόλεις ὡς ἀναγκασίον π φύσεως νόμου ἔτε ἀληθές ἔτε δικαίον ἕξειτο ἀφ' ἡμῶν*. *Ut omnino matrices urbes coloniis imperent , quasi natura lege , id vero nos neque verum neque æquum arbitramur*.

XI. Nobilis est & illa quæstio apud historicos & Jurisconsultos, de his quæ Romani imperii fuerunt cujus nunc sint : multi ea nunc esse volunt Germanici sive regni , ut oliu vocabatur , sive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & nescio quam surrogationem hujus imperii in illius locum sibi confingunt , cum tamen notum satis sit Germaniam magnam , id est Transrhenanam, totam maxima temporis parte fuisse extra complexum Romani imperii. Mihi non præsumenda videtur mutatio aut translatio nisi certis documentis probetur. Quare & populum Romanum eundem esse dico, qui olim fuit , quanquam extraneorum accessione admixtum , & imperium penes eum mansisse , tanquam penes corpus in quo esset ac viveret. Nam quæ olim jure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent , idem faciendi jus habuit , ut quisque Imperator mortuus erat , alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat ; & aliquoties à populo * per se , aut per senatum facta est : quæ autem à legionibus modo his , modo illis fiebant electiones , non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex appro-

approbatione populi. Cum his non pugnat quod Antonini constitutione quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sunt. Consecuti enim ea constitutione sunt subditi Romani imperii, ea jura quæ olim habebant coloniæ & municipia, & provinciæ togatæ, ut & honorum participes essent, & jure Quiritium uterentur: non ut in aliis populis, itidem ut in populo urbis Romæ * fons imperii esset: quod facere in potestate Imperatorum non fuit, qui habendi imperii modum ac causam mutare non potuerunt. Nec quod Imperatores postea Constantinopoli quam Romæ habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam imminuit. sed tunc quoque electionem factam à parte sui quæ Constantinopoli habitabat, unde Byzantinos Quirites vocat Claudianus, ratam populus totus habuit: jurisque sui monumentum non tenuit servavit * in urbis suæ prærogativa, * & in honore consulatus aliisque rebus. Quare jus omne quod hi qui Constantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat à voluntate populi Romani: & cum illi * contra mentem ac morem populi Romani * femina Irenes subiissent imperium, ut alias causas omitamus, merito populus Romanus illam concessionem sive expressam sive tacitam revocavit, & per se Imperatorem legit, ac voce primi civis, id est Episcopi sui (quomodo & in Iudaica republica rege non existente prima erat summi Pontificis persona) pronuntiavit. Fuit autem hæc electio personalis in Carolum Magnum, & quosdam ejus successores: * qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicitè distinxerunt. * Postea vero divisio Francorum populo in Occidentalem qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem qui Germaniam sive Alemanniam tenet (duo Francorum regna vocat Frisingensis) cum populus Francorum orientalis eligendo sibi reges facere cœpisset (* nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à jure certo, quam à populi suffragiis penderat) placuit populo Romano, quo certius præsidium haberet, regem non proprium sibi sumere, sed eum quem Germani fecissent; * ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis, quantum scilicet ea res ad se pertinebat. Hæc quoque approbatio per Episcopum edici & solemniter testata fieri peculiari coronatione solebat. quare ex electione septem principum qui Germaniæ corpus referunt, qui lectus est jus habet imperandi Germanis secundum eorum mores: ex approbatione vero populi Romani fit idem rex, aut Imperator Romanus, aut, ut historici sæpe loquuntur, * rex regni Italiæ: atque eo titulo sub se habet quæcumque populi Romani fuerunt, neque pactionibus, aut derelicti occupatione, aut victoriæ jure in aliorum populorum imperium concesserunt. Vnde illud quoque intelligi facile potest, quo jure episcopus Romanus vacante imperio, * investituras tribuat feudorum imperii Romani, quia scilicet in populo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Solent autem quæ sunt corporis alicujus * per primam personam corporis nomine expediri, ut alibi quoque diximus. Neque

vero male Cynus & Raynerius tradidere, si imperator Romanus morbo aut captivitate impediretur fungi imperio, posse ei vicarium dari ab ipso populo Romano.

XII. Heredes personam, quoad dominii tam publici quam privati continuationem, pro eadem censeri cum defuncti persona, certi est juris.

XIII. Victor autem victo quatenus succedat, infra in effectibus belli explicabitur.

Annotata ad Caput IX.

§. II. **S**I familia defecerit] Vt Danica olim. Crantz. Vand. VIII, 23. Rugia. Crantzius idem Vand. VII, 12. Pelasgorum & Theffalorum. Gregoras lib. VII. Vspanchandarum in Perside. Leunclavius XVI. Adde Leonem lib. II Africanorum de Tarodonto : & si vis, Ernestum Cothmannum Conf. XLI, num. I, & sequentibus.

§. III. *Ex distantibus*] Seneca Epistola CII : *quaedam continua esse corpora, ut hominem : quaedam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum partes diversa junctura in unum sunt coactae : quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt tanquam exercitus, populus, senatus.* Sumta hæc ex Achille Statio, cujus ad Aratum hæc sunt verba ex Conone illo cujus repertum est coma Berenices : *παιστήρησε ἡ ἁγίαν ὀ μαθηματικῆς, σάμαλα λέγεσθ' ὅσα ὑπὸ μιᾷ ἕξεις ἠνομήναι κροτείῃ*), ἕιον λίθος, ἔυλον. ἔστι ἡ ἕξεις πνεῦμα σάμαλα σπινθηρὸν σπινθηρῶν ἡ ὅσα ἕξ ὑπὸ μιᾷ ἕξεις δίδεται, ὡς παλῶν καὶ οἰκία· τὸ μὲν γὰρ ἐκ πολλῶν σπινθηρῶν, ἡ ἡ ἐκ πολλῶν λίθων σύγκειται· δις τῶν ἡ ἕξεις ἡ ἕξεις τῶν τῶν δὲ τῶν αἰ ἀφοροῦν. τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἁερμῶν σπινθηρῶν καὶ δριμύτων ληπτῶν ὡς χερὸς· τὸ δὲ ἐξ ἀορίστων ὡς ὄχλου. Observavit Mathematicus Conon, corpora dici qua uno tenore unum fiunt. est autem tenor spiritus corpus continens. connexa vero qua non uno tenore juncta sunt, ut navis, ut domus : nam ἡ illa ex multis est tabulis, ἡ hac ex lapidibus multis : distantia ut chorus : sed ἡ hac duorum generum inter se differentium. sunt enim alia ex corporibus definitis ἡ qua numerum habent cognitu facilem : alia ex infinitis, ut populus. Apparet hinc sumpta quæ habet Pomponius L. Rerum de usurp. & ufucap. & quod Paulus dicit statum uno spiritu contineri L. in rem. §. item, ubi similiter distinguit inter corpora coherentia & quæ sunt ex distantibus. Vfi & alii. Philo de Mundo : ἕξεις ἐστὶ πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ' ἑαυτῶν. tenor est spiritus in semet se revolvens, &c. item : ἕξεις ἐστὶ πνεῦμα καὶ τῶν, διασμός ἐστὶ ἀρρηκτῶν, ἀ καὶ μόνον δισδιάλυτῶν. Tenor est spiritualis continentia, vinculum non insolubile, sed solvitur difficile. Vide & Boethium I Arithmeti- corum : & nota cum de populo ἕξεις aut spiritum dicimus non sumere nos vocem in suo rigore, ut Conon fecit, sed ἀναλογικῶς, comparatione quadam, quali utimur etiam cum populum corpus appel- lamus. Spiritum hunc rei speciem vocat Alfenus in L. Proponeba- tur D de judiciis.

Is autem spiritus sive ἕξεις in populo] ἡ πολλίεια, ἡ βίῃ πόλει. Aristoteles Polit. IV, II.

Particulus paulatim commutatis] Exemplum in navi dat Alfenus dicto jam

jam loco. & Vlpianus in lege Quid tamen D. quibus modis usus-
fructus amittatur. Navem eandem esse ajunt si per partes resecta
sit. Aliud si dissoluta & recomposita. L. qui res. §. Aream, D. de
Solutioibus. Plutarchus Thefeo : τὸ ὃ πλοῖον ἐν ᾧ μὲν ἦν ἡτέραν ἐπιλοῦσα
καὶ πάλιν ἐπιπῆ τὴν πρῆνῃστορον, ἄλλοι δὲ Δημήτριάδῃ Φαληρέως χρόνων διεφύ-
λαττον οἱ ἀθλωταῖοι, καὶ μὴ παλαιὰ τῷ ἕυλον ὑφαιρῶντες, ἀλλὰ τῷ ἐμοσάλλοντες ἰχνυ-
ρα, καὶ συμπληροῦντες ἕταις ὅσπερ καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸ ἀνέξιμόδρον λόγον ἀμφιδιόξεν-
μόνον ὡς ἀδειγμα τὸ πλοῖον εἶται, τῷ μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, τῷ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀξιομῆ-
λεχόντων. Navem autem in qua cum dilecta juventute navigavit salvusque
redii Thefeus, triginta aptam remis, conservarunt Athenienses adusque tem-
poris Dcmetrii Phalerensis, subtrahendo ligna vetustate cariota, subjiciendo
alia, ita ut cohereret, unde Ἔ exemplum hac navis facta est philosophis dis-
putantibus de ea questione qua de augescensibus dicitur, in qua hanc navem
ad ultima tempora eandem fuisse affirmant hi, illi negant. In hac contro-
versia à philosophis decertata prudenter Jurisconsulti ajentem par-
tem præterunt: Et Tertullianus juris valde peritus libro de Refur-
rectione carnis: Navem procella dissipatam vel carie dissolutam, redactis Ἔ
recuratis omnibus membris, eandem saepe conspeximus, etiam titulo restitutionis
gloriantem. intellige manente carina, quomodo vox resoluta etiam
fumenda in Pauli verbis L. inter stipulantem. §. Sacram D. de Verb.
Oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia, & apud Paulum
sequentia evincunt. Philo de Mundo: εἰ γὰρ διπλοῦν ἢ πάντα μέρη φέρεται),
φταρῶν ἐπὶν ὁμοῖο, ἀλλ' ἢ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταῦτ' ἀγρία καὶ τὸ αὐτὸν
χρόνον. Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium est, sed cujus omnes
partes simul Ἔ eodem tempore pereunt.

Quomodo Heraclitus] Et Epicharmus apud Diogenem Laertium.

In lava saeris] Adde Matth. xxiii, 35. Aët. III, 22.

Negat Athenienses sui temporis esse Athenienses] Contra de iisdem
Atheniensibus Iulianus Misopogone.

Vel sublatis partibus sine quibus corpus consistere nequit, vel sublata corporis
ratione] Servius in Fuldenisibus Excerptis ad I Æneidos: Duobus
generibus delctur exercitus, aut internecone aut dispersione. §. IV.

Et alios quorum Tertullianus meminit] Myunta apud Vitruvium :
Helicen & Burin apud Pausaniam, Strabonem, Senecam Naturalium
quaestionum libro v, c. 23 & 32. & in Anthologia.

Aut vi ita distrahantur] Philo dicto jam libro de Mundo: καὶ μὴ ἐν
διεσπῆσταν αἰτόλια : βεκόλια, χρόνι, ἐραδίμασθε ἢ πάλιν ἐν συναπλοῦμόν σάμα-
τα παρῆνται τῷ ἀξιομῆ καὶ ἀξιομῆ λόν]. Que ex distantibus sunt, ut greges,
armata, chori, exercitus, non minus quam corpora ex connexis in unum locatis
divortio ac dissolutione intereunt. vide quæ supra de navi.

Cui præfectus Roma missus jus redderet] Vide Festum voce Præfectu- §. VI.
ræ. Vellejus libro II : Ius his restitutum post annos circiter CLII, quam
bello Punico à Romanis Capua in formam Præfecturæ redacta erat. adde ex-
empla in textu & notis allata ad Libri I, c. 1, §. 8.

Imaginem reipublicæ nullam] Severus jus buleutarum dedit Alexan-
driis, qui sine publico consilio vixerant sub juridico.

A Severo] Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro III. ad-
de quæ infra hoc libro II, cap. xxi, §. VII.

- Antiochia Laodicea supposita] Vide Zonaram.
 §. VIII. Populus esse non definit] Vt Geloi Phintiada translati. Diodorus Sículus in fragmentis Peirefianis.
 §. IX. Vniuntur duo populi] Vt ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narrante Diodoro. Vide, si vacat, de hoc argumento Reinkingium libro I, classe IV, c. 17, n. 95. & quæ ibi citata.
 §. X. Vt pari jure sint] Salva tamen reverentia matricibus debita, de qua egimus lib. I, c. III, §. XXI. Curtius libro IV: Carthaginem Tyrii condiderunt, semper parentum loco culti.
 §. XI. Per se aut per Senatum] Exempla passim electionum factarum à Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Juliano, Severo, Maximo, Maximino Balbino, Aureliano, Tacito, Florianio, Probo, apud Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiscum. Ante Aurelianum sex menses imperium fuit sine principe, ejusque electionem miles Senatui detulit iterum atque iterum. Pro Senatus jure egregia Albini epistola apud Capitolinum & Senatus epistola pro Gordianis. Macrinus in oratione: Derulerunt ad me imperium: cujus ego, Patres conscripti, interim tuclam recipio, tezebo regimen, si & vobis placuerit, quod militibus placuit. Tacitus Imperator apud Vopiscum in Probo: Me quidem Senatus principem fecit, de prudenti exercitus voluntate. Apud eundem Vopiscum Probus: Recte atque ordine, Patres conscripti, proximo superiore anno factum, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes & semper fuistis & in vestris posteris eritis. Majorinus ad Senatum in Novellis: Imperatorem me factum, Patres conscripti, vestra electionis arbitrio & fortissimi exercitus ordinatione agnoscite.

Fons imperii esset] Senatus pro Gordiano apud Herodianum provincias hortatur πείθεσθαι ῥωμαίοις ἃν ἀμετρον ἄνωθεν τὸ κράτος ἔσιν, αὐτέτε φίλα καὶ πατρῶα ἐκ παλαιάν. Parere Romanis, quorum ab antiquo esset imperium, quibus veteri jure gentes alia amore obsequiumque praestarent. Apud eundem Maximus in allocutione ad milites: ἃ ἴδ' ἐνὸς ἀνδρὸς ἰδίον κτήμα ἢ δόξα, ἀλλὰ κενὸν ἔ βασιλείαν δήμιε ἄνωθεν, καὶ σὺ κείνη τῇ πόλει ἢ τῇ βασιλείᾳ ἰδρυται τύχη· ἡμεῖς δ' διοικεῖν καὶ διέπειν τὴν δόξαν μεθ' ἡμῶν ἐνμεχεθίσομεθα. Non enim unius viri possessio est hoc imperium, sed antiquitas res est populi Romani: in hac urbe principatus fortuna sita est. nos vero vobiscum, milites, in id electi sumus ut ea qua imperii sunt curemus ac tueamur. Claudianus de Roma:

*Armorum legumque parens que fudit in omnes
Imperium.*

In urbis sue prerogativa] Ait Zonaras Romæ servata πρῆστοσία, prerogationem, quod inde venisset imperium. Ammianus lib. XIV, de Roma: Per omnes tamen, quotquot sunt partes, ut domina conspicitur, & regina. Claudianus Honorio agente Ravennæ:

*Quem precor, ad finem laribus sejuncta potestas
Exsulat, imperiumque suis à finibus errat?*

Et in honore consulatus] Nam alter consulum ex urbe Romana, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in Arcana historia.

Contra mentem ac morem populi Romani] Nero in XIV Annalium Taciti matrem acculat : *Quod consortium imperii iuraturaeque in femina verba pratorias cohortes, idemque dedecus Senatus & populi speravisset.* Priscus in excerptis legationum : *ἡ δὲ Ἡλείων ἀπὸ ἀρρέων ἢ τῶν Ῥωμαίων βασιλείας δόχῃ· Non enim feminarum, sed marium est, Romani imperii principatus.* Lamprius post mortem Heliogabali : *Cautum ante omnia, ne inquam mulier Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput dicaretur devotoreturque per quem id esset factum.* Trebellius Pollio Herenniano : *Zenobia usurpato sibi imperio, diutius quam feminam decuit, rempublicam obtinuit.*

Femina Irenes subiissent imperium] Disto etiam ei sacramento, quod habet Zonaras.

Qui ipsius imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quaesito, sollicite distinxerunt] Vide Synodum Pontigenensem inter capitula Caroli Calvi. Et Paulum Æmilium lib. III de Carolo Magno.

Postea diviso Francorum populo in Occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem, qui Germaniam] Vide Withikindum libro I, & ibi notata Meibomii : & pactum Caroli & Henrici post capitula Caroli Calvi & ad id notas viri magno judicio doctrinaque præditi Iacobi Sirmundi. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat, quod ibi sermo Romanensis vigeret, ut & nunc viget, cum Transrhenanæ nationes lingua Germanica uterentur.

Nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à jure certo, quam à populi suffragiis pependerit] Observatum id Prisco in excerptis legationum, & Reginoni ad annum 10 cccxvi. Carolus Magnus in Testamento : *Quod si filius cuilibet horum trium filiorum.*

Ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probanda vel improbanda electionis] Verissima res, & aperte testata Wibboni vita Conradi Salici.

Rex regni Italia] Sic in excommunicatione Henrici distincte nominat Papa regnum Teutonicorum & Italiae. Vide Ottonis privilegium Alderano datum editum à Meibomio post Withikindi Saxonica : & Crantzium Saxonicorum v, in juramento Ottonis quod Gratianus intulit in Distinctionem LXIII : *In Roma nullum placitum sive ordinationem faciam de omnibus quæ ad te (Papam) aut Romanos pertinent, sine tuo consilio.*

Investituræ tribuat feudorum imperii Romani] Nempe ut in Imperio Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, divisis partibus. Vide Serranum Ludovico XII.

Per primam personam corporis nomine expediri] Nam & in Polonia interregno Archiepiscopus Gnesnensis Regis locum tenet, in folio regio sedet, tanquam primus inter ordines. Philippus Honorius in dissertatione de regno Poloniae.

C A P V T X.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

- I.** Obligatio reddenda domino rei aliena unde & qualis.
- II.** Obligatio de reddendo eo quod qui lucri fecit ex alieno: qua multis exemplis illustratur.
- III.** Bona fidei possessorem ad restitutionem non teneri si res perierit:
- IV.** Eundem teneri ad restituendos fructus exstantes:
- V.** Et consumptos, nisi alias consumpturus non fuerit:
- VI.** Non eos quos neglexit percipere:
- VII.** Non teneri eundem ad restitutionem rei quam donavit alii, cum distinctione:
- VIII.** Nec si rem entam vendiderit, similiter cum distinctione.
- IX.** Quando pretium aut ejus partem servare possit qui rem alienam bona fide emit.
- X.** Rem alienam entam restitui venditori non posse.
- XI.** Qui rem habet cujus ignoretur dominus, nemini teneri eam concedere.
- XII.** Ob causam turpem, aut aliqui debitam, acceptum non esse restituendum naturaliter.
- XIII.** Refellitur sententia statuens rerum qua pondere, numero, mensura constant, dominum sine consensu domini transire.

Explicato quantum instituto nostro sufficit, jure eo quod in personas, aut res nobis competit, videndum etiam quæ exinde nascatur obligatio adversum nos. Nascitur autem hæc aut è rebus exstantibus (rerum nomine jam comprehendam, etiam jus in personas qua utile nobis esse potest) aut non exstantibus. E rebus exstantibus obligatio hæc nascitur, qua * teneri is qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est, ut in nostram potestatem veniat. Quantum in se est dico; neque enim obligatur ad impossibile, neque ad reddendam rem suis impensis: sed indicare teneri, ut alter recipere suum possit. Nam sicut in rerum communium statu observanda erat æqualitas quædam, ut huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret; ita introducto dominio hæc quasi societas inter dominos contracta est, ut qui rem alienam in sua haberet potestate, eam domino redderet. Nam si domini ea tantum fuisset vis, ut poscenti domino reddenda res esset, nimis debile futurum fuisset dominium, & nimis sumtuosa custodia. Neque hic consideratur bona quis an mala fide rei possessionem nactus sit: alia enim obligatio est ex delicto, alia ex re. Lacedæmonii delicto se liberaverant, damnato Phœbida qui Cadmeam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, sed ipsi * injustitiæ accusati quod arcem nihilominus retinerent. Eamque injustitiam, ut singularem, etiam singulari Dei providentia vindicatam notavit Xenophon. Sic M. Crassum & Q. Hortensium reprehendit Cicero, quod hereditatis partem retinissent ex testamento, quod falsum, sed sine eorum culpa, confectum erat. Quia vero hæc obligatio tanquam ex contractu universalis omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut singulares contractus, quippe tempore posteriores, exceptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro sfolia que mihi abstulit, posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis: urum latroni, an mihi restituere e Sejus debet. Si per se dantem, accipientemque intuemur, hæc est bona fides ut commissam rem recipiat is qui dedit: Si totius rei aequitatem, qua ex omnibus personis, qua negotio isto continguntur, impletur, mibi*

*Diod. l. xv.
Plus. Pelopida.*

*ist. Cyri
lib. v.*

*De officiis
l. i.*

*L. Bona fides. D. de
Positi.*

mibi reddenda sunt, quoi (male legitur quo) factio scelestissimo adempta sunt. Recte autem addit: *Et probo hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahat ab ullius persona justiore repetitione.* Iustus nimirum est repetitio domini ex jure illo quod ipsi dominio æquævum diximus: unde etiam illud sequitur quod apud eundem Tryphoninum est, ut qui rem suam ignorans depositam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depositis ab eo cujus bona erant publicata, hinc potius quam ex eo quod de pœnarum utilitate adfert Tryphoninus, definiendum est. Nam ad domini naturam nihil refert ex gentium, an ex civili jure oriatur: semper enim secum habet quæ sibi sunt naturalia, inter quæ est obligatio cujusvis possessoris ad rem domino restituendam. Et hoc est quod ait Martianus, jure gentium condici posse res ab his, qui non ex justa causa possident. Ex hoc fonte oritur illud quod ab Vlpiano est proditum, qui rem alienam invenit, eum ita ad eam domino reddendam teneri, ut *εὐρεσθῶν*; hoc est præmium inventionis petere non possit. Reddendi autem sunt & fructus salvis impensis.

II. De rebus non exstantibus hoc humano generi placuit, ut si tu ex re mea factus es locupletior, me rem non habente, in tantum tenearis, in quantum es factus locupletior; quia quatenus ex meo lucratus es, plus habes, cum ego minus habeam: introducta autem sunt dominia ad servandam æqualitatem in eo scilicet, ut quisque suum haberet. * *Contra naturam esse ait Tullius, ex hominis incommodo suum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.* Est hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc definiant Iuriconsulti extra legum præscripta, semper ad ipsam æquitatem, ut evidentissimam, provocantes. Ex actu servi infitoris tenetur qui præposuit, ita nisi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam si sit facta denunciatio, & servus ex eo contractu peculium habeat, aut in rem domini versum sit, replicabitur de dolo. *Videtur enim, inquit Proculus, dolum malum facere qui ex aliena jactura lucrum querat.* Vbi doli mali vox id omne significat, quod naturali juri & æquitati repugnat. Qui matre jubente pro filii defensore fide jussit, adversus defensorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus gessit negotium, quia contemplatione matris fidejussit: Attamen ex Papiniani sententia dabitur actio negotiorum gestorum (utilis ni fallor) in defensorem; quia pecunia fidejussoris liberatur. Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, quam ex lege posset repetere, datur condictio aut utilis vindicatio in rem ex pecunia comparatam; quia, inquit Vlpianus, locupletiores esse maritum negari non potest: & hoc queritur quid ex re mulieris possideat. Si consumseris nummos quos mihi meus servus furripuerat, peculiare putans, condictio eo nomine mihi adversus te competit, quasi res mea ad te sine causa pervenerit. Pupilli non tenentur commodati secundum leges Romanas; tamen utilis actio dabitur si pupilli locupletior factus sit. Sic si aliena res pignori data & à creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor: quia, inquit Tryphoninus, ex quali quali

L. rerum. D. de act. rer. amatar.

L. Falsus, ¶.

quid ergo.

D. de furtu.

Cajet. ad Th.

2, 2, 62. art.

6. l. Item

veniunt, ¶

præter hac.

D. de petit.

hered.

De Off. III.

L. iure natura.

D. de

reg. jur. &

ibi interpretes.

L. Si quis

mancipus.

D. de inst.

act.

L. Quamquam ad

S. C. Vell.

L. Vxor ma-

rito. D. de

donat. inter

vir. & ux.

L. Servus, in

prin. vers. se-

cundum qua.

D. de act.

em. & ven.

L. Sed mihi

D. Canno-

dari.

L. Refcri-

pium. ¶ 1,

de dist. pi-

gnorum.

obligatione, occasione debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet quam creditoris lucro cederet: sed emtori debitor tenebitur ne ex aliena jactura lucrum sibi quarat: nam & si majores fructus à possessore creditor abstulisset univervos in quantitatem accepto ferre deberet. Similiter si cum debitore meo, non tanquam meo, sed alienum debitorem putans egisti, & mutuam ab eo accepisti pecuniam, obligaris, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea quæ ad te pervenit, eam mihi à te reddi bonum & æquum est. Posteriores quoque juris interpretes ad facta similia hæc recte producant: nempe ut cuius latrantis bona venum ierant, cum exceptionem haberet, is ad pecuniam ex bonis suis redactam admittatur; & ut qui pecuniam patri credidit ad alendum filium, si pater solvendo non sit, in ipsum filium bona materna habentem actionem habeat. His regulis duabus recte intellectis non difficilis erit responsio ad eas quæstiones quæ & à Iuriconsultis, & à Theologis internum animi tribunal instruentibus proponi solent.

III. Primum enim apparet bonæ fidei possessorem (nam malæ fidei possessor ultra rei rationem ex facto suo tenetur) non teneri ad ullam restitutionem si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex re.

IV. Secundo, bonæ fidei possessorem teneri ad restituendos etiam fructus exstantes rei: dico fructus rei; nam industriæ fructus etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur. Causa hujus obligationis est ex dominio, nam qui dominus est rei, idem naturaliter dominus est fructuum rei.

V. Tertio, bonæ fidei possessorem teneri ad restitutionem & rei & fructuum consumptorum, si modo alias quoque tantundem consumpturus fuerat: nam in hoc locupletior censetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæsar Caligula, quod quibus regna restituit, adjecit & fructus medii temporis.

VI. Quarto, non teneri cum ad fructus quos percipere neglexit: quia nec rem habet, nec quicquam quod rei loco succedit.

VII. Quinto, si talis possessor rem sibi donatam alii donaverit, non teneri cum nisi omnino etiam sine hac re donaturus tantundem fuisset: tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

VIII. Sexto, si rem emptam vendiderit, non teneri, nisi quatenus forte pluris vendiderit: quod si donatam vendiderit, teneri ad restituendum pretium, nisi forte prodegerit pretium, alias non pro ducturus.

IX. Septimo, rem alienam bona fide emptam restituendam, nec posse erogatum pretium repeti. cui regulæ hæc addenda mihi videtur exceptio, * nisi quatenus dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta si res apud piratas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impensurus liberenter fuerat. ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Et ideo cum rei suæ emptio ordinario jure

L. Si me & Titium, D. de reb. cred.

Acc. in d. l. rescriptum.

Jason in d. l. si me & Titium.

Soto l. IV. q. 7, art. 2. Covarr. ad c. peccatum, par. 11, § 1. Situ in verbo Restituta n. 3, q. 6. Medina de contr. q. 10. Less. l. III, c. 14. Navar. 17, n. 7.

Suet. c. 16.

L. Qui vas, §. ult. D. furti.

L. Si & rem, D. de petit. hereditatu. L. Sed & si lege. D. cod. L. Si eum servum, D. de reb. credit. L. Manu tertius.

jure non valeat, valere tamen eam ait a Paulus Iurifconsultus, si ab initio id convenit, ut possessio quæ apud alterum est ematur. Neque hic requiro ut emta res sit * cum animo ut domino restitueretur, quo casu negotiorum actionem nasci sunt qui ajant, sunt qui negent b. Nam negotiorum gestorum actio ex lege civili nascitur: nullum enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale est hic quærimus. Non dissimile est quod de funeraria scripsit c Ulpianus, justum judicem in ea non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei actionis natura indulgeat. d Et quod a libi idem ait, si quis negotia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, e non quidem in id quod dedit, sed in id quod ego locupletior sum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata est navis, partem recuperant ab aliis, quorum res jactu servatæ sunt: quia & qui rem alioqui perituram servavit, in hoc videtur locupletior.

X. Octavo, eum qui rem alienam emit, non posse eam restituere venditori, ut pretium servet, quia ex quo res in ejus fuit potestate, jam, ut diximus, cœpit obligatio restituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur, non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: * quanquam valde hoc pius sit, & recte multis in locis constitutum. Ratio est, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum. Non esse autem, & non apparere tantundem valent quoad eum cui non apparet.

XII. Decimo, f naturaliter quod ob causam turpem aut honestam, ad quam quis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum. quanquam hoc quoque non immerito legibus quibusdam introductum est. Ratio est g quia ratione rei nemo tenetur, nisi res sit aliena. hic autem dominium transit ex prioris domini voluntate. * Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio. hoc enim est aliud obligationis principium de quo hic non agimus.

XIII. Addamus & hoc mendose à h Medina traditum, rerum alienarum in nos dominium transire sine consensu domini, si res sint tales quæ pondere, numero, & mensura æstimari soleant. Nam res ejus generis functionem quidem recipere dicuntur, id est restitui posse per id quod i genere idem est, sed ita demum si consensus præcesserit, aut ex lege aut more præcessisse intelligatur, ut in mutuo; aut etiam si res, utpote consumpta, exhiberi nequeat. At extra talem consensum, vel expressum, vel præsumtum, & extra necessitatem functio ista locum non habet.

Annotata ad Caput x.

Tenetur is qui rem nostram habet in potestate, efficere quantum in se est, §. 1. ut in nostram potestatem veniat] Inter præcepta jubentia legis Hebræis datæ est ut res inventa restituatur domino. Præcepto jubente LXXIV. Fundamentum id habet tum in æquitate naturali,

L Si mancipium. C. de rei vind. L. Sua. D. de cont. emp. L. 1, D. de evulsionibus. L. Si laborante. s. Si navis. D. ad legem Rhodiam. A. Reg. disp. 31, dub. 7, num. 126. Hof. tit. de pen. v. quid de pradamentibus. a L. Si in emtione, §. rei, D. de contr. emt. b Bald. c Cast. l. i. D. de neg. gest. c L. c. si quis & idem Labeo. D. de relig. c. f. Balsamo ad can. x. Greg. Thaum. d L. Si pupilli, §. sed si quis, D. neg. gest. e Cajet. 2, 2, 62, 6. Solo l. 4, q. 7. art. 2. Covar. d. loco. L. 1. D. ad l. Rhod. i Thom. 2, 2, 62, art. 5. ad 2. Cajet. ibi. Covar. p. 2. §. 2, ad cap. peccatum. §. 1 Samuel. xii, 5, 6. h De rest. qu. 10. i L. Rogasti, §. ult. D. si cert. pet.

tum in Deuteronomii loco xxii, 1. Chrysoftomus I Cor. v, 8. *πάντα δὲ καὶ ἡ τῶν ἰσοσι γόμοι, οἱ τὰς ἀρπασσόντας καὶ ἀφιλοκίνας ἀφίσεις, ἐκένεως κλειύσαν ἀπαλιέν, παρ' οἷς ἀν' ὑροί τις ἔσ' αὐτῶν κέρματα ἀπαντα.* Hoc seculi probans leges que jus nobis faciunt, omisso raptore aut fure, eos compellare qui res nostras, qualemcunque ea sint tenent. Hieronymus ad Leviticum: *Multi sine peccato putant esse si alienum quod invenerint teneant, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Discant hoc peccatum simile esse rapina, si quis inventa non reddat.* Augustinus Sermone xix de verbis Apostoli: *Si quid invenisti & non reddidisti, rapuisti.* Deinde: *Qui alienum negat, si possit & tolleret.* Vtrunque Gratianus retulit in causæ xiv quæstionem v. idem Augustinus de fide & operibus: *Sicut jure prædiorum tandem quisque bona fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum: cum vero scierit, nec ab alieno receperit, tunc mala fidei possessor perhibetur, tunc iuste injustus possessor vocatur.* Pertinet hæc & lex Wisigothorum lib. ix, tit. 1, c. 9. interdum vero ob causas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in sermo fugitivo lex Burgundica libro 1, tit. vi. Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianus, Nerva restitui jussit. Habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gothicorum 11 Belisarius: *οἷμοι δ' ἐγώ γε ἔβη βιασάμενοι, καὶ ὅς ἀν' ἔ τὴ πύλας ἐκστρώς μὴ δὲ πιδωδ' ἔ τ' αὐτῶν ἐκάν γι εἶνα.* Mihi ira libet credere, pari loco esse res alienas sponte retinentem & non reddentem cum raptore.

Injustitiz accusati] Ita judicat Diodorus libro xv. Plutarchus Agesilao: *τὴν πύλιν ἔπεισεν εἰς αὐτὴν διζασθαι ἔ τ' ἀδικημα· καὶ κρατέειν τὴν καθρέειαν δι' ἰουπῆς.* Civitati persuasit ut in se culpam transferret, retinendo sibi arcem Cadmeam. Simile facinus Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium libro vi.

§. II. *Contra naturam esse ex hominis incommodo suum augere commodum*] Casiodorus x, 16: *Hoc nostris temporibus confitemur inimicum, ut alter alterius lsetur incommodo.*

§. IX. *Nisi quatenus dominus rei sue possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit*] Apud Terentium Heautontimorumeni Actu iv, Scena iv:

Sed illud quod tibi

Dixi de argento quod ista debet Bacchidi;

Id nunc reddendum est illi. neque tu scilicet

Eo nunc confugies. quid mea? num mihi datum est?

Num jussi? num illa oppignerare filiam

Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,

Dicunt: jus summum summa sæpe injuria.

Vbi & Eugrafium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magistris probatur & à Wisigothis libro 1, tit. ix, c. 9, & c. 15. Alc. 111 Præf. 29. Menoch. v Præf. 29. num. 26. Straccham parte 11, num. 18.

Cum animo ut domino restitueretur] Speculum Saxonicum 11, 37. Landrecht tit. xv.

§. XI. *Quamquam valde hoc pium sit*] Chrysoftomus indicato jam loco.

§. XII. *Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuit, puta extorsio*] Optime hæc distinguit Augustinus epistola lrv.

C A P V T X I.

De promissis.

- I. Refellitur sententia statuens ex promissis jus naturaliter non oriri.
- II. Assertionem nudam non obligare.
- III. Pollicitationem naturaliter obligare, sed inde alteri jus non nasci.
- IV. Quid sit promissum unde alteri jus oritur.
- V. Requiritur ad hoc in promittente usum rationis: ubi distinguitur jus naturale à legibus civilibus circa minores.
- VI. Promissio errantis an & quatenus obliget naturaliter.
- VII. Promissionem ex metu obligare, sed qui metus causam dedit teneri ad liberandum promissorem.
- VIII. Id quod promittitur, ut promissio valeat, oportere in potestate sit promittentis.
- IX. An promissio ob causam vitiosam valeat naturaliter, per distinctionem explicatur.
- X. Quid sentiendum de promissione facta ad consequendam rem jam aut debitam.
- XI. Modus valite promittendi per nos ipsos.
- XII. Modus valide promittendi per alios; ubi & de legatis mandata excedentibus,
- XIII. Executoria & instructoria obligationes quatenus ex jure natura procedant, ubi & juris Romani error natatur.
- XIV. Ad promissionis validitatem acceptationem requiritur.
- XV. An acceptatio innotescere debeat promissori, per distinctionem explicatur.
- XVI. Revocari promissionem posse, mortuo ante acceptationem eius promissum stat.
- XVII. An & internuncius mortuo, per distinctiones explicatur.
- XVIII. An revocabilis sit promissio acceptatione per alterum facta, per distinctiones explicatur.
- XIX. Onus promisso adjici quo tempore possit.
- XX. Quomodo convalescere possit invalida promissio.
- XXI. Promissiones sine causa, naturaliter non esse irritas.
- XXII. Qui factum alienum promissit ad quid naturaliter teneatur.

PERDVXIT nos ordo ad obligationem quæ ex promisso oritur: ubi statim se nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciscus Connanns. Is enim hanc defendit sententiam jure naturæ ac gentium ea pacta, quæ non habent *συνάλλαγμα*, nullam inducere obligationem: honeste tamen impleri, si modo talis res sit, quam præstare etiam citra promissum honestum ac virtuti alicui congruens fuerat. Adfert autem pro sententia sua non tantum Iuriconsultorum dicta, sed & rationes has: quod non minor sit culpa ejus qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus qui vanitatem adhibuit promissionis: deinde quod fortunis omnium magnum immineat periculum, si promisso, quod sæpe ex ostentatione magis quam ex voluntate proficiscitur, aut ex voluntate quidem, sed levi ac parum considerata, tenerentur homines: postremo, quod justum fuit aliqua honestati cujusque relinquere, nec ad necessitatem obligationis exigere: turpe esse promissa non implere, non quod injuste id fiat, sed quod detegatur promissionis levitas. Tullii quoque utitur testimonio, qui dixerit nec promissa servanda, quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant, quam illi profint cui promiseris. Quod si res integra non sit, vult deberi non quod promissum est, sed quod interest: cæterum pacta, quam ex se non habent vim, eam accipere, aut ex contractibus quibus insunt, aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde nasci partim actiones, partim exceptiones, & vetitam repetitionem. Quæ vero pacta vim obligandi secundum leges habeant, ut pacta stipulata & alia quædam, habere eam

Lib. I, c. vii.
Lib. v, c. I.

eam legum beneficio, quarum ea est efficacia, ut quod per se honestum est id efficere possint etiam necessarium. Verum hæc sententia, ita generaliter ut ab ipso effertur accepta, consistere non potest. Primum enim sequitur inde inter reges & populos diversos, pactorum, quamdiu nihil ex iis præstitum est, vim esse nullam, præsertim iis in locis ubi nulla certa forma federum aut sponsionum reperta est. Tum vero ratio nulla reperiri potest, cur leges, quæ quasi pactum commune sunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Aristotele & Demosthene, obligationem pactis possint addere, voluntas autem cujusque hoc omni modo agentis ut se obliget, idem non possit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde quod voluntate sufficienter significata transferri rei dominium potest, ut ante diximus. quid ni ergo possit transferri & jus in personam, aut ad transferendum dominium (quod jus ipso dominio minus est) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones nostras par jus habeamus atque in res nostras? Accedit his * sapientum consensus: nam quomodo dicitur à Jurisconsultis, nihil esse tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi, eodem modo dicitur † nihil esse tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt fervare. Sic edictum de pecunia constituta, ubi nulla in constituente debendi causa præcesserat præter consensum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Jurisconsultus eum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus: quo in loco primum vox, oportet, necessitatem quandam moralem significat: neque vero admitendum est quod ait Connanus, fidem secutos nos censerì ubi res integra esse desit: agebat enim eo loco Paulus de conditione indebiti, quæ cessat si ex qualicunque pacto solutum quid sit, quia jam ante re adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiam si lex civilis ad præscindendas litium occasiones auxilium suum non præstabat. M. autem Tullius in officiis tantam promissis vim tribuit, ut fundamentum justitiæ fidem appeller, quam & justitiæ sororem dixit Horatius, & Platonici sæpe justitiam vocant ἀληθειαν, quod fidelitatem transtulit Apulejus: ac Simonides justitiam definiēbat, non modo acceptum reddere, sed & verum dicere. Sed ut bene res intelligatur, distinguendi sunt diligenter tres gradus loquendi de rebus futuris quæ nostræ sunt potestatis, aut fore putantur.

II. Primus gradus est assertio explicans de futuro animum qui nunc est: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur veritas cogitationis pro tempore præsentis, non autem ut in ea cogitatione perseveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi consilium, sed & jus. Quod si in mutatione sententiæ vitium sit aliquod, ut accidit, id non est intrinsecum mutationi, sed ex materia, puta quia prior sententia erat melior.

III. Secundus gradus est, cum voluntas se ipsam pro futuro tempore determinat, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem. Et hæc pollicitatio dici potest, quæ seposita lege civili obligat quidem, aut absolute, aut sub conditione, sed jus proprium

Rhet. I. XV.

L. 2. D. de legibus.

¶ Per traditionem. Inst. de rer. divis.

† L. 1. D. de pactis.

L. 1. D. de pecun. const. L. Cum amplius. D. de reg. juru.

De Off. I. 1.

Ap. de Platone. Flato 1. de repub.

prium alteri non dat. Multis enim casibus evenit, ut obligatio fit in nobis, & nullum jus in alio; sicut in debito misericordix & gratix reponendæ apparet, quibus simile est hoc debitum constantix sive fidelitatis. Itaque ex tali pollicitatione res pollicitantis retineri, aut is ipse qui pollicitus est ad implendam fidem cogi jure naturæ non poterit.

IV. Tertius gradus est, ubi ad determinationem talem accedit signum volendi jus proprium alteri conferre: quæ perfecta promissio est, similem habens effectum qualem alienatio dominii. Est enim aut via ad alienationem rei, aut alienatio particulæ cujusdam nostræ libertatis. Illuc pertinent promissa dandi, huc promissa faciendi. Ejus quod dicimus insigne nobis argumentum præbent divina oracula, quæ nos docent * Deum ipsum, qui nulla constituta lege obstrin-
gi potest, contra naturam suam facturum nisi promissa præstaret. Nehem. ix, 8. Hebr. vi, 18; & x. 23; I Cor. i, 19; x, 13; I Theff. v, 24; II Theff. iii, 3; II Tim. ii, 13. Vnde sequitur ut promissa præstentur venire ex natura immutabilis justitiæ, quæ Deo & omnibus his qui ratione utuntur, suo modo communis est. Accedit

judicium Salomonis: *Fili mi, siquid spondisti alteri, desixisti externo vo-* Prov. v. I
las tuas: illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui. Et

hinc Hebræis promissio vocatur *אסרה* vinculum, & * voto comparatur, Num. xxx, 4, 5, 6. Similis origo vocis *ὑποχρέσις* notata Eustathio ad secundum Iliados, *ἀλλοῦ καὶ γὰρ πῶς ἤνι κατέχευ' ἢ ὑποχρέμενον ὁ τῆς ἰπποσύνης δειξάμενος*: * *capit ac vincit quodammodo promissorem is cui sit promissio.* Quem sensum non male secundo Metamorphoseon expressit Ovidius, ubi promissor ei cui promiserat ait: *Vox mea facta tua est.*

His cognitis non difficulter respondebimus ad Connani argumenta. Nam jurisconsultorum dicta de pactis nudis, respiciunt * id, quod Romanis legibus erat introductum, quæ deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. Neque negamus similes esse in aliis populis leges. *Quia lex ad id præstandum nos quod alicui promissimus obligat?* ait Seneca de lege humana & * promisso non solemniter facto loquens. Possunt autem naturaliter deliberati animi alia esse signa præter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis postulat. Quod autem sit animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere; quod & Theophrastus libro de legibus notaverat. imo & quod deliberato fit, sed non eo animo, ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus jus exigendi cuiquam naturaliter dari, quamquam non solam hinc honestatem, sed & necessitatem quandam moralem nasci agnoscimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum sermo erit. Sed quæ ad perfectæ promissionis vim requirantur videamus.

V. Primum requiritur usus rationis: ideo & furiosi, & amentis, & infantis nulla est promissio. Aliud censendum de minoribus. hi enim etsi non satis firmum judicium habere credantur, ut & femina, id tamen nec perpetuum est, nec per se sufficit ad actus vim elidendam. Quando autem puer ratione uti incipiat, non potest certo de-

finiri:

V. de Benef.
c. 10.

finiri : sed ex quotidianis actibus , aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit , desumendum est. Itaque apud Hebræos valebat promissio quam fecisset adolescens qui annum impleffet decimum tertium : puella quæ duodecimuum. Alibi leges civiles iusta ratione moræ, quasdam promissiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant , non apud Romanos tantum , sed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chrystostomo oratione LXXV : adversus quasdam restitutionis beneficium introducunt : sed hi effectus sunt proprii legis civilis, ac proinde cum jure naturæ ac gentium nihil habent commune ; nisi quod quibus locis obtinent , ibi eas servari etiam naturale est. Quare etiam si peregrinus cum cive pacificatur , tenebitur illis legibus : quia qui in loco aliquo contrahit , tanquam subditus temporarius legibus loci subjicitur. Plane aliud erit , si in mari pacto fiat, aut in vacua insula , aut per litteras inter absentes. Talia enim pacta jure solo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui summam habent potestatem, qua tales sunt. Nam in his quæ privatim agunt , locum habent leges etiam quæ irritum actum faciunt , ubi id in favorem ipsorum fit, non in pœnam.

V I. De pacto errantis perplexa satis tractatio est. Nam distingui solet inter errorem circa substantiam rei , & qui non fit circa substantiam : an dolus causam dederit contractui, an non : fueritne alter quicum actum est doli particeps : sine actus stricti juris , an bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant scriptores , alios validos quidem , sed ut arbitrio ejus qui læsus est, rescindi possint , aut reformari. Sed harum distinctionum pleræque veniunt ex jure Romano , tum civili vetere , tum prætorio : quædam etiam non satis veræ aut accuratæ sunt. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit , quod de legum vi atque efficacia omnium ferme consensu receptum est , ut * si lex fundetur in præsumptione aliqua facti, quod factum revera ita se non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente deficit totum legis fundamentum. Quando autem lex in tali præsumptione sit fundata, ex legis materia, verbis & circumstantiis colligendum. Similiter ergo dicemus, * si promissio fundata sit in præsumptione quadam facti quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim : quia omnino promissor non consensit in promissum, nisi sub quadam conditione, quæ re ipsa non existit : quo referenda est illa quæstio apud Ciceronem de Oratore primo , de eo qui filium suum mortuum falso credens alium instituerat heredem. Quod si promissor negligens fuit in re exploranda, aut in sensu suo exprimendo , & damnum inde alter passus sit , tenebitur id rescarcire promissor , non ex vi promissionis , sed ex damno per culpam dato , de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, sed in quo fundata non fuerit promissio, rarus erit actus, utpote non deficiente vero consensu : sed hoc quoque casu si is cui promittitur dolo errori causam dederit, quicquid ex eo errore damni promissor fecit, rescarcire tenebitur , ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit errore promissio , valebit pro reliqua parte.

VII. De

Antonin. p.

2, tit. 1, c.

17. §. 6.

Dd. ad l.

contractus.

de reg. juris.

Covar. de

contractibus.

4. § 7. Me-

dina c. de

res. 9. 33.

Felin. c. 1 de

constit. n. 40.

Bald. in l.

Cum quis.

C. de jur. &

factis ignor.

Covar. in c.

possessor. de

reg. juris. in

6. p. 2. § 6.

n. 8. Na-

var. c. 12.

n. 13.

VII. De eo quod metu fit, non minus implicita tractatio est. nam & hic distingui solet, inter metum gravem absolute vel ratione habita personæ metuentis, & levem; illatum juste & injuste; ab eo cui promittitur, vel ab alio; item inter actus liberales, & onerosos: & pro his diversitatibus alii actus dicuntur irriti, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi; non sine magna sententiarum varietate circa hæc singula. Ego omnino illorum accedo sententiæ, qui existimant, seposita lege civili quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum qui metu promisit aliquid, obligari: quia consensus hic adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, sed absolutus. nam ut recte ab Aristotele traditum est, qui naufragii metu res suas jactat, vellet res servare sub conditione si naufragium non immineret; at absolute vult res perdere, spectata scilicet temporis ac loci circumstantia. Sed illud simul verissimum censeo, si is cui promittitur metum intulerit, non justum, sed injustum, quamvis levem, atque inde secuta sit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem, si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum. quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, * infra suo loco explicabitur. Quod vero quidam actus rescinduntur * ob metum ab alio incussum, quam quicum actum est, ex lege est civili, quæ sæpe etiam actus libere factos ob judicii infirmitatem, aut irritos facit, aut revocabiles. Quæ autem de legum civilium vi atque efficacia supra diximus, eadem hic volumus haberi repetita. At quæ ad promissiones firmandas vis fit jurisjurandi infra videbimus.

Eth. Nic.
111.

Sylv. verb.
Metu. q. 8.

Silo. verb.
restitutio 2.
disto 7. Na-
var. c. 17.
n. 15. & c.
22. n. 51.
s. 7. Covar.
ad reg. pec-
catum. p. 2.
s. 3. num. 7.

VIII. Materiam promissi quod attinet, eam oportet esse, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Quare primum non valent promissa facti per se illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec potest habere. At promissio, ut supra diximus, vim accipit ex jure promittentis, nec ultra extenditur. Agesilaus de promisso interpellatus respondit: *οὐκ ἔστι δίκαιον εἰς ἡμῶν ἐπιβουλήν, ἀπολόγησαι δ' ἔστι*. Bene, si justum est: sin minus, dixi tantum, non est promissi. Quod si res nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, erit in pendenti efficacia; quia tum promissio facta censeretur sub conditione, si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere quicquid moraliter æquum est, ut ea impleatur. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis causa multa irrita solet facere, quæ naturaliter obligarent, ut promissum futuri matrimonii factum ab eo eave, qui conjugem nunc habeat, & non pauca quæ à minoribus aut filiis familiarum fiunt.

L. item si
cum excep-
tione. s. in
hac actione.
D. quod
metus causa.

IX. Quæri hic solet an promissio facta ob causam naturaliter vitiosam ipsa natura valeat, ut si quid promittatur homicidii perpetrandi causa. Hic ipsam promissionem vitiosam esse satis apparet: in hoc enim adhibetur, ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quicquid vitiose fit effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc interest, quod donatione facta jam cessat vitiositas: nam

nam

nam sine vitio res relinquatur apud donatarium. At in promissis ob causam vitiosam manet vitium, quamdiu non perpetratum est crimen: tamdiu enim impletio ipsa promissi, ut mali illex, labem in se habet: quæ cessare incipit peracto crimine. Vnde sequitur usque ad id tempus promissionis talis efficaciam esse in pendenti, ut modo dicebamus in promissa re quæ juris nostri non est. crimine vero perpetrato jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Et hujus rei exemplum afferri potest in Iuda Jacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem, * tanquam debitam, persolvit. Quod si iniustitia promissarii causam promissioni dederit, aut inæqualitas sit in contractu, hæc quomodo sint refarcienda alia est quæstio, * de qua mox videbimus.

Cajet. 2. 2,
q. 32, art. 7.
Genesios
xxxviii.

X. Quod vero promittitur ob causam ante debitam, non eo minus debetur, si jus naturale spectemus, secundum ea quæ de rei alienæ acceptance supra diximus: nam & sine ulla causa promissum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorsionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, secundum tradendas inferius leges.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de dominii translatione diximus, requirit actum externum, id est signum sufficiens voluntatis, quale interdum esse potest nutus, frequentius autem vox aut literæ.

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, si constet de voluntate nostra qua illum elegerimus, * ut instrumentum nostrum ad hoc spectatim, aut sub generali notione. Et in generali præpositione accidere potest, ut nos obliget qui præpositus est agendo contra voluntatem nostram sibi soli significatam: quia hic distincti sunt actus volendi, unus quo nos obligamus ratum habituros quicquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus, ut non agat nisi ex Præscripto, sibi non aliis cognito. Quod notandum est * ad ea, quæ legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiam intelligi potest exercitoriam & institoriam quæ non tam actiones sunt, quam qualitates actionum, ipso naturali jure niti. Adjiendum hic est male Romanis legibus introductum, ut ex facto magistri exercitores in solidum singuli tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ fati habet si pro suis singuli partibus conveniantur, nec publice utile est. absterrentur enim homines ab exercendis navibus, si metuant ne ex facto magistri quasi in infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana observata non est: imo contra constitutum, ne exercitoria etiam universi amplius teneantur, quam ad æstimationem navis, & eorum quæ in navi sunt.

L. qui ab-
sent. D. de
acq. poss.
Gomæ. tom.
11, c. 9, n. 1.

XIV. Ut autem promissio jus transferat, * acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur, ita tamen ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis.

tionis. Nec obstat quod de pollicitationibus factis civitati jure civili est proditum : quæ ratio quosdam induxit , ut jure naturæ solum promittentis actum sufficere judicarent : nam lex Romana non hoc dicit , ante acceptationem pollicitationis plenam esse vim , sed revocari vetat , * ut acceptari semper possit : qui effectus non est naturalis , sed mere legitimus . cui non dissimile est quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit . Nam pro his , ut possidendi res quæ possessione quærentur , ita & acceptandi animus jus supplet .

*Molina dis-
put. 263.*

*Vide hoc li-
bro cap. 11,
111, 96,
& 119, 910.*

XV. Illud etiam quæri solet , an satis sit acceptationem fieri , an vero etiam innotescere debeat promissori , antequam promissio plenum effectum consequatur . Et certum est utroque modo fieri posse promissionem : aut hoc modo , Volo ut valeat si acceptetur ; aut hoc modo , Volo ut valeat si acceptatum intellexero . Et in his quidem quæ ad mutuum pertinent obligationem , posterior sensus præsumitur : in promissis vero mere liberalibus , potius est ut prior sensus credatur adfuisse , nisi aliud appareat .

XVI. Sequitur hinc ante acceptationem , quippe jure nondum translato , revocari promissum posse sine injustitia , imo & sine inconstantia , si revera eo animo factum sit , ut ab acceptatione demum valere incipiat . Revocari etiam posse mortuo ante acceptationem eo cui promissum erat , quia videtur acceptatio in arbitrium ipsius collata , non heredum . Aliud enim est velle dare huic jus ad heredes transiturum , * aliud velle dare heredibus : mutuum enim refert in quem beneficium conferatur . Et hoc est quod Neratius respondit , non videri sibi principem quod ei quem vivere existimabat concessisset , defuncto concessisse .

*L. Mutuum
refert. C. si
qui alteri
vel sibi. l. si
pater. D. de
manumif.
viuid. Et.
L. Neratius
D. de reg.
juri.*

XVII. Poterit etiam revocari mortuo eo qui lectus erat voluntatis internuncius ; quia in illius verbis posita fuerat obligatio . Aliud in tabulario qui non est instrumentum obligationis , sed perlator instrumenti obligatorii . Iraque literæ consensus indices per quem vis perferri poterunt . Distinguendum quoque inter ministrum qui electus est , ut promissionem significet , & inter eum qui electus est ut ipse promittat . Priore casu revocatio vim suam habebit , etiam si ministro non innoverit : altero vero irrita erit revocatio ; quia jus promittendi ab ipsius voluntate pendebat , quæ voluntas necdum cognita revocatione , omni culpa vacabat . Sic etiam priore casu * mortuo donatore poterit acceptari donatio , ut perfecta ab una parte , quanquam revocabiliter ; quod apertius in legatis conspicere est . altero casu non poterit , quia non facta est , sed mandata fieri . In dubio autem mandantis voluntas fuisse censetur , ut impleatur mandatum , nisi magna mutatio inciderit , qualis est mors mandantis . Possunt tamen suppetere conjecturæ quæ aliud judicandum suadeant , quæ facile admittendæ sunt , ut subsistat quod pia causa dari mandatum est . Ac simili modo definiri potest agitata olim controversia , an in heredem mandati detur actio , qua de re aliud M. Drusum Prætorem , aliud Sextum Julium edixisse refert scriptor ad Herennium lib. II .

*L. Mandatum
D.
Mandati.
Clarus libro
1v. § donatio,
9. 12.*

*L. Si mandatum
D.
Mandati.*

L. Nec ambigi. C. de don.

*Covar. in
var. c. 14.
n. 16. L. si
pater. D. de
manumif.
viuid.*

XVIII. Solent & controversiæ incidere de acceptatione pro altero facta : in quibus distinguendum est inter promissionem mihi

P factam

factam de re danda alteri , & inter promissionem in ipsius nomen collatam, cui res danda est. Si mihi facta est promissio, omiſſa inſpectione an mea privatim interſit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptandi jus dari efficiendi, ut ad alterum jus perveniat, ſi & is acceptet: ita ut medio tempore à promiſſore promiſſio revocari non poſſit; ſed ego cui facta eſt promiſſio eam poſſim remittere. Nam is ſenſus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promiſſionis maxime congruit. neque nihil mea intereſt ſi per me alter beneficium acquirat. Quod ſi promiſſio in nomen ejus collata eſt cui danda res eſt, diſtinguendum eſt, an qui acceptat, aut ſpeciale mandatum habeat acceptandi, aut ita generale, ut talis acceptatio ei incluſa cenſeri debeat: an vero non habeat. Vbi mandatum tale anteceſſit, diſtinguendum ultra non puto, ſitne perſona ſui juris necne, quod Romanæ leges volunt, ſed plane ex tali acceptatione promiſſionem perfici: quia conſenſus poteſt & per miniſtrum interponi ac ſignificari. Velle enim cenſeor quod in alterius voluntate poſui, ſi & ille velit. Deſiciente autem mandato, ſi alius cui promiſſio facta non eſt acceptet volente promiſſore, tunc is erit effectus, ut promiſſori revocare promiſſionem non liceat, antequam is quem ſpectat promiſſio eam ratam habuerit aut irritam: ſic tamen, ut medio illo tempore is qui acceptavit, remittere promiſſum non poſſit, quia hic non adhibitus eſt ad jus aliquod accipiendum, ſed ad adſtringendam promiſſoris fidem in ſuſtentando beneficio: ita ut promiſſor ipſe ſi revocet faciat contra fidem, non contra jus proprium alicujus.

X I X. Ex ſuperioribus intelligi etiam poteſt, quid ſentiendum ſit de onere adjecto promiſſioni. id enim fieri poterit quamdiu promiſſio completa nondum eſt per acceptationem, nec fide interpoſita facta irrevocabilis. Onus autem in commodum tertii adjectum promiſſioni revocari poterit, quamdiu à tertio acceptatum non erit: quanquam non deſunt tam in hac quam in aliis quæſtionibus qui ſecus ſentiant. Sed recte rem inſpicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

X X. Solet & illud diſputari, quomodo convaleſcere poſſit promiſſio cui error cauſam dedit, ſi re cogitura promiſſor ſtare velit promiſſo. Atque idem quæri poteſt de promiſſionibus quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut cauſa alia, ſi iſta cauſa poſtea ceſſaverit. Nam ad hæc firmanda quidam ſolum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore actu externo ſufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id diſplicet, ideo quia actus externus non poteſt ſignum eſſe actus interni ſequentis, requirunt novam verbis factam promiſſionem & acceptationem. Verior eſt media ſententia, actum quidem externum requiri, ſed non utique verbis factum, cum retentio rei promiſſæ ex parte ejus cui promiſſa eſt, & relicto ejus ex parte promittentis, aut ſimile aliquid, ſufficere poſſint ad ſignificandum conſenſum.

X X I. Hoc quoque omittendum non eſt, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promiſſiones quæ cauſam expreſſam

non

Cæſar. c.
quamvis. p.
2. s. 4. 13.

Alex. conf.
204. lib. 1.
& ibi Cur.
Mol.

I. perfectu.
C. de donat.
quæ ſub mo-
do.
Barth. in l.
Qui Roma.
S. Flavius.
de verbo-
rum oblig.
Navarr. c.
21. nu 51.
& 80. Lib.
111.

Sanc. lib. 11
de matrim.
diſp. 32. n. 8.

Sanc. l. 11
de matrim.
diſp. 32. n. 8.

non habent naturaliter esse irritas, non magis quam rerum donationes.

XXII. Neque eum qui factum alienum promisit ad id quod interest teneri, modo facere non omiserit, quod ex sua parte ad id factum obtinendum facere poterat; nisi verba aut negotii natura obligationem inducant strictiorem. *Velut per soluta fide*, inquit Livius, *Lib. II.*
 * quia per eum non stetit quin prestaretur.

Annotata ad Caput XI.

Sapientum consensus] Ita ut & silentium in re moram non ferente §. I. vim sponsonis habere velint Hebræi. Baba Kaina cap. x, §. 4.

Deum ipsum] Ita Baldus in L. I, D. de pactis.

Voto comparatur] Quasi paciscuntur cum Diis homines oblatione votorum. §. IV. Schol. Horatii.

Capit ac vincii] Inde vincula fidei dicta. Donatus ad Eunuchum.

Id quod Romanis legibus erat introductum] Cautè Paulus Sententiarum lib. XI, tit. XIV, Si pactum nudum de prestandis usuris interpositum est, nullius est momenti. Ex nudo enim pacto inter cives Romanos acti non nascitur.

De promisso non solemniter facto loquens] Id est non sponso. Sic epistola XIX distinguit: *Iam non promittunt de te, sed spondent.* Stipulatus & sponso, verborum solemnitas dicitur Paulo lib. V Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quæ ex consensu fiunt.

Si lex fundetur in presumptione aliqua facti] Exemplum vide in l. §. VI. mancipia, C. de Servis fugitivis, apud Gailium lib. I, obs. II, numero 7. apud Molinæum ad consuet. Paris. tit. I, §. I 3, Gl. 3.

Si promisso fundata sit in presumptione quadam facti, quod non ita se habeat] Seneca de Beneficiis IV, c. xxxvi. Demens est qui fidem præstat errori.

Infra suo loco explicabitur] Hoc libro, tit. XVII, §. 19, & libro III, §. VII. c. XIX, §. I.

Ob metum ab alio incussum] Seneca naturam secutus libro IV controversiarum controversia xxvi: *Ita rescinduntur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est.* Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogaris. Meam culpam oportet esse, ut mea poena sit. confer quæ infra libro III, c. XIX, §. 4.

Tanquam debitam] Natura scilicet, secundum cuius legem tunc videbatur. Aliter ex jure civili judicavit C. Aquilius teste Valerio Maximo, lib. VII, c. II, n. 2.

De qua mox videbimus] Cap. XII, §. 9, 10, 11.

Ut instrumentum nostrum] Servius ad illud Æneidos IX, *Hospitio §. XII. cum jungeret absens: per internuntios ait. vide quæ supra ad caput VI §. 2.*

Ad ea quæ legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata] Vide exemplum apud Marianam xxvii, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. I.

Acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur] Terullianus, ut jurisperitus, libro de jejuniis, *Votum cum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit.*

Vt acceptari semper possit] Vide similem legem Wisigotthorum l. v, tit. II, c. 6.

§. XVI.

Aliud est velle dare hæredibus] ideo ad vitandum ambiguum dici solebat: *Illi liberi sive ejus*. Servius ad IX Æneidos. Vide & legem Wisigotthorum v, tit. II, c. 6.

Mortuo donatore poterit acceptari donatio] Vide Librum de Tenuris Angliæ, c. 7.

§. XXII.

Quia per eum non stetit quin præstaretur] Confer quæ infra lib. III, c. XX, §. 30.

C A P V T X I I.

De contractibus.

I. Diviso actum humanorum qui aliis hominibus utiles sunt: ac primum, in simplicibus ac mixtis.

II. Simplicium in beneficos meros, aut cum mutua obligatione.

III. Et permutatorios: tum qui dirimunt,

IV. Tum qui communionem adferunt.

V. Mixtos esse principaliter.

VI. Aut per accessionem.

VII. Qui actuum contractus dicantur.

VIII. Aequalitatem in contractibus requiri primum circa actus præcedentes.

IX. Ad scientiam.

X. Ad libertatem volendi.

XI. Secundæ in ipso actu, si sit permutatorius.

XII. Tertio in eo de quo agitur: quod explicatur.

XIII. Quæ aequalitas locum habeat in actibus mere aut partim beneficiis.

XIV. Quomodo estimandum rei pretium in venditione, & ex quibus causis juste crescat aut minuat.

XV. Quando naturaliter perfecta sit venditio: & quando dominium transeat.

XVI. Monopolia quæ sint contra jus naturæ, aut diligendæ legem.

XVII. Pecunia functionem quomodo recipiat.

XVIII. De conductionis mercede naturaliter nihil remittendum ob sterilitatem & similes casus: & quid si conductore primo impedito usi, res alii locata sit?

XIX. Iusta merces quomodo crescat & minuat.

XX. Quo jure vetita sint usura.

XXI. Quæ commoda usura nomine non veniant.

XXII. Legum civilium quæ circa hanc rem vii sit.

XXIII. Qualis estimatio faciendæ in contractibus averis periculæ, sive assicurationis.

XXIV. Qualis in societate, ubi multa ejus species explicantur.

XXV. De societate navali.

XXVI. Iure gentium inæqualitatem in quam consensus est, quoad actus exterores non attendi: & quo sensu id naturale dicatur.

ACTVVM humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem tendunt, alii sunt simplices, alii compositi.

II. * Simpliciter alii beneficii, alii permutatorii. Benefici aut meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefici meri, aut in præsens absolvuntur, aut in futurum prominent. In præsens absolvitur factum utile, de quo nihil loqui necesse est, quando utilitatem quidem parit, sed nullum juris effectum: item donatio, qua dominium transfertur, qua de re egimus supra cum de dominii acquisitionibus ageretur. In futurum prominent promissiones tum dandi, tum faciendi, de quibus jamjam egimus. Benefici actus cum obligatione mutua sunt, qui aut de re disponunt sine alienatione, aut de facto ita ut aliquis effectus supersit. Talis est circa rem usus concessio, qui commodatio dicitur: in factis præstatio operæ sumptuosæ, aut obligatorix, quæ dicitur mandatum, cujus species est depositum, præstatio scilicet operæ in re custodienda. His autem actibus similes sunt actuum

actuum promissiones, nisi quod, ut diximus, hæc in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. Actus permutatorii, aut dirimunt partes, aut communio- nem adferunt. Actus eos qui dirimunt sunt, recte dividunt Iurif- consulti Romani in Do ut des, facio ut facias, facio ut des: de qui- bus videri potest Paulus Iurifconsultus in l. Naturalis: Digestis, Præscriptis verbis. Sed Romani ab hac divisione eximunt quosdam contractus, quos ipsi nominatos vocant, non tam quod propriam habeant nomen (habet enim hoc & permutatio quam à nominato- rum numero excludunt) quam quod ob usum frequentiore * vim quandam & naturam accepissent talem, quæ etiam si nihil esset dic- tum specialiter, ex ipso nomine satis posset intelligi: unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ: cum in cæteris con- tractibus minus frequentibus hoc tantum inesset, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & usitata, sed accommodata ad ipsum factum daretur formula, quæ ideo præscriptis verbis diceba- tur. Ob eandem causam usus frequentioris, in conventionibus nomi- natis, si requisita quadam adessent, ut in venditione * si de pretio convenisset, etiam re integra, id est antequam à partium altera præ- stitum esset aliquid, injungebatur implendi necessitas: cum in illis ra- rioribus re integra daretur pœnitendi libertas, id est impunitas, quia lex civilis vim coactricem subtrahebat illis conventionibus, ut sola contrahentium fide starent. At jus naturæ ignorat hæc discrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus, aut minus sunt naturales, aut minus antiqui. imo permutatio, quæ innominatis accensetur, emptione & * simplicior est, & antiquior. Et Eustathius ad Iliados x, ubi de certamine publico agitur, cui præmium consti- tutum est, quod apud Homerum est ἀρνείδαι, interpretatur ἀρνεύεσθαι λατρείδαι, addens *Ἐν ἀδελφείῃ καὶ τῷ πρὸς τοιαῦτα*: nimirum facio ut des. Nos ergo naturam sequentes, contractus omnes dirimtorios, nullo nominatorum aut innominatorum discrimine, ad tria quæ diximus genera, revocabimus. Dicemus proinde dari ut detur, statim qui- dem rem pro re, ut in ea quæ specialiter dicitur permutatio, anti- quissimum haud dubie commercii genus: aut * pecuniam pro pecu- nia, quod collybium Græci vocant, mercatores hodie cambium: aut rem pro pecunia, ut in emptione ac venditione: aut usum rei pro re: aut usum rei pro usu rei: aut usum rei pro pecunia, quod postremum locatio conductio dicitur. Usus autem nomine hic intelligimus tum nudum usum, tum eum qui cum fructu conjunctus est, sive is sit tem- porarius, sive personalis, sive hereditarius, sive alio quovis modo circumscriptus, ut apud Hebræos is qui durabat ad annum Iubilæum. Datur vero, ut interposito tempore tantundem, & genere idem detur, in mutuo, quod locum habet in his, quæ pondere, numero, mensura constant, tam rebus aliis quam pecunia. Facti cum facto permutatio innumeras habere potest species pro factorum diversita- te. At facio ut des, aut pecuniam, atque id quoque in factis quodidia- næ utilitatis locatio conductio dicitur, in facto præstandæ indem- nitatis

Aristotel.
v Eth. 8. &
I Pol. 9.
D. de con-
tracten. etat.
l. 1.

nitatis circa casus fortuitos averfio periculi , vulgo affecuratio , qui contractus olim vix cognitus nunc est inter receptiffimos ; aut ut des rem, aut ufum rei.

IV. Actus autem communicatorii , aut facta communicant , aut res, aut hinc res , inde facta ad utilitatem communem , quæ omnia veniunt focietatis nomine : in quo genere comprehenditur & bellica focietas , qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adverfus piratas , aut alios invafores , quam vulgo Admiralitatem nuncupant, Græci *σύμπλοισιν* aut *ὁμόπλοισιν* vocabant.

V. Mixti autem actus sunt, aut principaliter, aut per acceffionem alterius. Sic fi sciens rem majoris emam , & quod plus est in pretio alteri condonem, partim donatio erit , partim emtio : fi fabro pecuniam promittam ut de fuo auro mihi annulos faciat , partim emtio erit, partim conductio. Sic & in focietate accidit ut alter factum & pecuniam , alter pecuniam tantum contribuat. Et in feudali contractu rei feudalis concessio beneficium est, pactio autem militaris operæ pro tutela, est facio ut facias. Quod fi onus pensionis accedat, ea tenus miscetur cum emphyteufi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid est ex contractu mutui, & periculi averfi.

VI. Per acceffionem ad alterum actum fit mixtio , ut in fidejuffione & pignoris datione. Nam fidejuffio, fi negotium fpectes quod inter fidejufforem & principalem debitorem geritur , plerumque mandatum est : fin negotium quod inter creditorem & fidejufforem qui nihil recipit geritur , videtur actus merè liberalis : fed quia contractibus onerofis accedit , inde cenferi folet. Pignoris quoque datio per fe videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur, fed hæc quoque naturam trahit ex contractu cui fecuritatem præftat.

L. Labec. D.
de verb. fignif.

VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos , contractuum nomine appellantur.

VIII. In contractibus natura æqualitatem imperat , & ita quidem , ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim confifit in actibus, partim in eo de quo agitur , & in actibus, tum præcedaneis, tum principalibus.

L. 1. D. de
act. emti &
venditi.

IX. Ad præcedaneos actus pertinet , quos is qui cum aliquo contrahit , * vitia fibi nota rei de qua agitur fignificare debet : quod non civilibus tantum legibus confitui folet, fed naturæ quoque actus congruit. nam inter contrahentes propior quædam est focietas , quam quæ communis est hominum. Arque hoc modo foivitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumentum , non celari omnia quæ tacentur : nec quicquid tibi audire utile est idem mihi dicere neceffe esse, ut de rebus cæleftibus. nam * contractus natura utilitatis caufa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambrofius : *In contractibus etiam vitia eorum qua veniunt prodi jubentur , ac nifi intima veris venditor , quamvis in jus emptoris tranferiverit , doli actione vacuantur.*

Cic. de Off.
111.
Off. 11.
c. 10.

Libro, v.

Lactantius dixerat : *Qui vendentis errorem non reâ arguit, ut aurum parvo emat, aut qui non proficitur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere, lucre & commodo suo consulens, non est ille sapiens, ut Carneades videbat, volebat,*

volebat, sed callidus et astutus. At non idem dicendum est de his quæ rem non contingunt: ut si quis sciat multas naves in cursu esse quæ frumentum advehunt. nam tale quid indicare est quidem officiosum ac laudabile, sæpe adeo ut omitti nequeat, nisi ut caritatis regala violenter; non tamen injustum, id est non pugnans cum jure ejus quicum negotium est: ita ut locum hinc habere possit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat referente M. Tullio: *Adveni, exposui: vendo meum, non pluris quam ceteri: fortasse etiam minoris cum major est copia, cui fit injuria?* Non ergo generaliter sequendum illud ejusdem Ciceronis, celare esse, cum tu, quod scias, id ignorare, emolumentum tui causa, velis eos quorum interfit scire: sed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem subjectam per se contingunt, ut si domus sit pestilens, si à magistratu deijci jussa, quæ exempla ibidem videas. At vitia ei quicum agas, nota, ut servitutum ædium quas M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipso prius emtas, dici nihil attinet. * scientia enim utrinque par pares facit contrahentes. Horatius:

*Ille feret pretium læna securus, opinor:
Prudens emit vitiosum.*

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

X. Neque vero tantum in intellectu rerum, sed & in voluntatis usu quædam contrahentibus inter se æqualitas debetur: non quidem ut si quis antecessit metus jure incussus, is demi debeat; id enim contractui extrinsecum est: sed nequis incutiatur contrahendi causa, aut si incussus est, ut dematur. Hoc spectantes Lacedæmonii resciderunt emtionem agri, quam Elei possessoribus metu expresserant, *γνότες μηδὲν δικαιοτέρον εἶναι βία παραμένους ἢ βία ἀφιλομένους πρὸς τῶν ἡπίωνων λαμβάνειν.* Arbitrari nihil justius esse inferioribus per emptionis titulum, quam vi meram extorquere, quæ Xenophontis verba sunt. Quod tamen quam exceptionem ex jure gentium habeat, suo loco videbimus.

XI. In ipso actu principali hæc desideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par est. Quod in contractibus beneficis locum vix potest habere. Nam si quis pro commodato, aut opera in mandato aut deposito exhibenda, aliquid mercedulæ stipuletur, non injuriam faciet, sed contractum miscabit, id est ex gratuito efficiet semipermutatorium. At in permutatoriis omnibus sollicite id observandum est. nec est quod dicat quisquam, id quod pars altera amplius promittit, donatum censeret. Neque enim solet hic esse tales contractus ineuntium animus, nec præsumendus est nisi appareat. Quod enim promittunt aut dant, credendi sunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi sunt, utque ejus æqualitatis ratione debitum. Ioh. Chrysofostomus: *ὅταν γὰρ ἐν ταῖς συμβολαίαις καὶ ἡνίκα δ' αὖ ἀγορεύσῃ δὲ ἢ ἢ πρὸς ἀποδοτέῃ, φιλονεικῶμεν καὶ βιαζώμεθα ἕλαστον τῆς ἀξίας κάτελασθῆναι καὶ πάντα ὑπὲρ τῆς ποσῶμεν, εἰ λησεία τὸ πρῶγμα ἐστίν; Quoties enim in contractibus et quoties emendum quid aut dependendum est, contendimus, omnique modo laboramus ut minus a quo pretio domus, nonne huic factio quoddam inest furtum?* Scriptor vitæ Isidori apud Phorium, Hermiam narrat,

Th. 2. 2. 78
art. 3. Bal.
l. 1. de ad.
ed. Covarr.
ad c. peccat.
tum. p. 2. 9.
4. n. 6.

D. l. D. de
contr. emt.
in fine.

Hist. Gr.
111.

Inst. de
mandato. 9.
ult. L. 1. 9.
Si quis ser-
vum. D. de
pign. 11.

ubi quod emere vellet iusto forte minoris esset indicatum, adjecisse quod iusto pretio deerat, quod existimaret aliter agere injustitiæ esse speciem, sed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc sensum interpretantur Hebræi legem quæ est * Levit. xxv, 4, & 7.

XII. Restat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc consistens, ut etiam si nec celatum quicquam sit quod dictum oportuit, nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quamquam sine culpa partium, puta quod vitium latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque sit refarcienda, & demendum ei qui plus habet reddendumque minus habenti: quia in contractu id utrumque propositum aut fuit, aut esse debuit, ut uterque tantundem haberent. Lex Romana hoc constituit non in quavis inæqualitate, minima enim non persequitur, imo & occurrendum censet multitudinilitium, sed in fatis gravi, ut quæ dimidium iusti pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt quatenus teneri manu possunt, philosophi quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus subjecti non sunt, id sequi debent quod æquum esse ipsis ratio recta dicat: imo & illi qui legibus subjecti sunt, quoties de eo quod fas piunque est agitur, si modo leges non jus dant aut tollunt, sed juri duntaxat ob certas causas auxilium suum dene-gant.

XIII. Sed notandum est quandam rei æqualitatem spectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriiis, sed ex suppositione ejus quod agitur, ne quis scilicet ex beneficio damnium sentiat: ob quam rationem mandatararius indemnis præstari debet à sumptibus factis, & damno in quod ex causa rei mandata incidit: & commodatarius rem tenetur refarcire si perit, quia non solum rei ratione domino tenetur, id est ex vi domini, quomodo quivis possessor teneretur, ut supra didicimus, sed & ratione beneficæ acceptionis: * quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset peritura. Hoc enim casu nihil per commodatum domino abest. Contra depositarius præter fidelitatem nihil recipit: ideo si perit res, non tenebitur: non rei ratione, quia non existat, nec locupletior est; nec acceptionis ratione, quia accipiendo beneficium non accepit, sed dedit. In pignore, ut & in locato, media via sequenda est, ut qui rem accepit, nec de casu quovis teneatur, ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depositarius præstare debeat: quia pignoris acceptio est quidem gratuita, sed accedere solet contractui oneroso. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, sed non ex illis primitus, sed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire est. Inter cæteros apud Hebræum Mosem Maimonidem libro III Ductoris dubitantium * cap. 42. Spectavit huc Seneca cum dixit *alios fidem debere, alios tutelam*. Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus iudicium est faciendum. Sed generali tractatione quantum instituto nostro sufficit absoluta, speciales quasdam contractuum quaestiones percurramus.

XIV. Mensura ejus quod res quæque valeat maxime naturalis est

d. loc.

Silv. off. in
verbo Bel-
lum, p. 1.
n. 7.

Th. 2, 2. 62.
art. 6.

vii. De Be-
neficiis. 19.

est indigentia , ut Aristoteles recte ostendit : quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime spectatur. Non tamen hæc unica est mensura. Nam hominum voluntas , quæ rerum domina est , multas res magis desiderat quam sunt necessariæ. *Margaritis*, inquit Plinius , * *pretia luxuria fecit*. Et Cicero Verrina de Signis : *Qui* 1x. 35. *modus est in his rebus cupiditatis , idem est æstimationis*. Et contra evenit ut res maxime necessariæ minoris sint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis ostendit libro de Beneficiis VI , cap. 15 ; ubi & hoc addit : *Pretium cujusque rei pro tempore est . cum bene ista laudaveris , tanti sunt quanto pluri venire non possunt*. Paulus Jurisconsultus : *Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum , sed * communiter franguntur* : id est , ut alibi explicat , quanti omnibus valeret. Hinc fit ut restanti æstimetur , quantum pro ea communiter offerri aut dari solet , quod vix est ut non aliquam latitudinem habeat , intra quam plus minusve dari aut exigi possit , nisi ubi lex certum rebus pretium *cu sibi* , ut Aristoteles loquitur , id est *in puncto* constituit. In communi autem illo pretio , * ratio haberi solet laborum & expensarum quas mercatores faciunt : soletque subito quoque mutari ex copia & inopia eumentium , pecuniæ , mercium. Cæterum possunt & quædam esse rei accidentia æstimabilia , ob quæ res licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturve , puta ob damnum consequens , lucrum cessans , affectum peculiarem , aut si in gratiam alterius res vendatur ematurve , alioqui non emenda aut vendenda ; quæ ipsa accidentia ei cum quo agitur indicanda sunt. Ejus quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest , quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur.

XV. De venditione & emptione notandum etiam sine traditione , ipso contractus momento , transferri dominium posse , atque id esse simplicissimum . ita * Senecæ venditio *alienatio est , & rei sue jurisque sui in alium translatio* : nam & ita fit in permutatione. Quod si actum sit ne statim dominium transeat , obligabitur venditor ad dandum dominium , atque interim res erit commodo & periculo venditoris : quare quod venditio & emtio constat præstando , ut habere liceat & evictionem , item quod res periculo est emtoris , & ut fructus ad eum pertineant , antequam dominium transeat , commenta sunt juris civilis , quod nec ubique observatur : imo plerisque legum conditoribus placuisse , ut ad traditionem usque res commodo & periculo venditoris sit , notavit Theophrastus in loco qui * apud Strobæum est , ubi & multa alia instituta reperias de solemnitate venditionis , de arrhabone , de pœnitentia , multum differentia à jure Romano : sicut & apud Rhodios perferi solitam venditionem & contractus quosdam alios relatione in acta , notavit in Rhodiaca Dion Prusænsis. Illud quoque sciendum , si res bis sit vendita , ex duabus venditionibus eam valituram quæ in se continuit præsentem domini translationem , sive per traditionem , sive aliter. Per hanc enim facultas moralis in rem abiit à venditore : quod non fit per solam promissionem.

XVI. Monopolia * non omnia cum jure naturæ pugnant . nam possunt

Arist. Pol.
I, c. VII.

possunt interdum à summa potestate permitti iusta de causa & pretio constituto: cuius rei exemplum nobis illustre præbet Iosephi historia cum is vice regia Ægypto præfesset. Sic & sub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant, * ut Strabo loquitur, *μονοπωλείαν*. Potest & à privatim institui, æquo duntaxat compendio. At qui, ut in Velabro olearii, * de compacto id agunt, ut res supra pretium id quod summum nunc est in communi pretio vendantur, aut vi, aut fraude impediunt, ne major copia importetur, aut ideo merces coemunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum sit, injuriam faciunt, atque eam reparare tenentur. Quod si alio modo impediunt invectionem mercium, aut ideo coemunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non ini quo, faciunt quidem adversus caritatis normam, quod multis evincit Ambrosius libro Officiorum tertio, sed proprie jus alterius non violant.

Cap. 6.

XVII. De pecunia sciendum, eam naturaliter functionem recipere, * non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes, aut maxime necessarias: quæ æstimatio, si aliud non convenierit, facienda erit tempore ac loco solutionis. Michael Ephesius ad quintum Nicomachiorum: *ὡς ἐπὶ τῆς χρείας τὸ ἐπὶ τῷ νόμισματι ἔδει ἂν πρὸς γινόμενον, ὡς ἂν ἰσὺς ἐκείνης ὄντο αἰεὶ ὁμοίως δειόμεθα καὶ ἐν χρείᾳ τῶν ἀλλοτρίων ἴσμεν, ἕως ἂν τὸ νόμισμα αἰεὶ ἴσον δύναιτο, ἀλλὰ μετὰ πίπτοι, καὶ τὸ πρῶτον πλεονεχθῆναι δυνάμενον ὑστέρων ἢ ἑλαττόν ἢ ἔδεν ἰσχύει. ἔμοις μᾶλλον γὰρ τὸ διαμενέειν καὶ δεῖ ὡς μίτηρ αὐτῶ τῶν ἀλλοτρίων χρεῖσιν.* Quod de indigentia accidit, idem in nummo videre est. Nam sicut ea non eadem semper, nec enim alienis rebus aque semper opus est nobis, sic nec nummus idem semper valet, sed mutatur, & cum prius plus valuerit, postea aut minus, aut nihil valet: * diuturnius autem est nummi pretium; eoque ut mensura aliarum quæ comparatur rerum uti solemus. Cujus loci hic sensus est: quicquid adhibetur in hoc ut mensura sit rerum aliarum, debet esse tale ut per se minime flectatur. talia autem sunt in genere æstimabilia, aurum, argentum, æs, per se enim ferme tantundem ubique, & semper valent: sed prout res aliarum, quibus indigent homines, copiosæ sunt aut raræ, ita eadem pecunia ex eadem facta materia, eodem pondere, nunc plus, nunc minus valet.

L. II. D.
Locati.

XVIII. Locatio & conductio, ut recte à Cajo dictum est, proxima est venditioni & emtioni, eisdemque regulis consistit. Respondent enim pretium pensioni sive mercedi, & rei dominium facultati utendi. Quare sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas, & alii casus quæ usum impediunt, damno sunt conductoris: neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promissam, quia ipse facultatem utendi tradidit, quæ eo tempore tantum valebat. quanquam & legibus & pactis immutari id potest. Si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus esset, alii eam locaverit, quicquid consecutus inde fuerit rependat primo conductori, ne ex re aliena fiat locupletior.

XIX. Et quod de venditione supra diximus, pluris rem vendi mino-

minorisve emi posse, si in gratiam alterius vendatur ematurve, alias non vendenda aut emenda, idem & de re aut opera locata conductave intelligendum est. Quod si una opera pluribus utilis esse possit, ut itineris suscepio, & locator pluribus se in solidum singulis obstrinxerit, poterit de singulis mercedem pacisci quam ab uno exigeret, ubi lex non obstat: quia quod illa opera secundo quoque utilis est, extrinsecum est contractui qui cum primo est initus, neque respectu primi quicquam minuit de æstimatione.

XX. Circa mutuum quæri solet, quo jure vetitæ sint usuræ: & quanquam jure naturali vetitas esse receptior est sententia, contrarium tamen sentit Abulensis. Neque vero videntur argumenta quæ in alteram adferuntur partem, talia esse ut assensum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum esse, * tantundem & de commodato dici potest: cum tamen pro usu rei pretium exigere illicitum non sit, sed efficiat ut contractus in aliud nomen transeat. Nec magis urget quod suapte natura sterilis est pecunia. Nam & domos & res alias natura infæcundas hominum industria fructuosas fecit. Illud speciosus, quod hic res pro re reddatur, usus autem rei à re distingui non possit, cum in abusu consistat, ac proinde pro eo nihil debeat exigi. Sed notandum est cum rerum quæ usu pereunt, aut in alterius dominium transeunt, ususfructus Senatusconsulto introductus dicitur, non tamen effectum, ut proprius ususfructus esset, de voce ususfructus agi, quæ certe secundum suam proprietatem tali juri non congruit; non tamen sequi inde jus tale nihil esse, aut non æstimabile, cum contra certum sit, si quis proprietario tale jus cedat, pecuniam posse exigi eo nomine. Sic & jus illud nonnisi post tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, est aliquid æstimabile: minus enim solvit qui tempore minus solvit. Atque ideo * *cum alienigenæ usus pecuniæ cum fructibus prædii compensatur.* Quæ vero à Catone, Cicerone, Plutarcho, & aliis contra usuras dicuntur, ea respiciunt non tam quod intrinsecum ei est, quam quod plerumque ei adest, eamque consequitur. Sed quicquid hac de re sentire libeat, sufficere nobis debet lex à Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare scænoræ. Est enim hujus legis materia si non necessaria, certe honesta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Psalmo qui apud Hebræos est decimus quintus, apud Latinos * decimus quartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo. quæ autem hujus generis sunt, Christianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum specimina: & quæ tunc officia homini Hebræo aut alioqui circumciso (nam hujus cum Hebræo par causa erat) præstari jubentur, ea nunc præstanda sunt homini civis, * omni populorum discrimine per Evangelium sublatò, latiusque extenso proximi intellectu: quod præter cætera ostendit insignis Christi de homine Samarita apologus. Itaque lætantius de officiis tractans hominis Christiani, Non dabit, inquit, in usuras pecuniam. hoc est enim de alienis malis lucra captare. Ambrosius: Subvenire non habenti humanitatis est; divitiæ autem * plus extorquere quam dederis. Ipse Cæsar Augustus notavit aliquos, quod pecunias

In cap. 25
Matthæi 94.
171, &
172.

L. 11, D. de
usufructu
car. rer. quæ.
usu consum.

L. 1. § si u-
susfructus,
D. ad legem
Falc.

Luc. x, 29,

Epit. Inst.
c. 2.

De Officiis
111, c. 2.

Suet. c. 39.

levio-

levioribus usuris mutuati, graviori scœnore collocassent.

XXI. Observandum tamen est, esse quædam * quæ ad usuræ speciem accedant, ac vulgo usuræ esse videantur, cum tamen pacta sint generis alterius: ut de repensando damno quod facit qui pecuniam dat mutuam eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto scilicet incerto spei, & labore qui subeundus fuerat. Sic etiam pro impensis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ sortis, ubi idonee non cavetur, si quid exigitur, usura vere non est. Demosthenes oratione in Pantænerum, eum qui quod ex mercatura aut honesta opera quæsivit * sub modico lucello elocat, partim ut suum servet, partim ut gratum faciat alteri, negat feneratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid stipulari pro usu pecuniæ, aut rei alterius; ut apud Hollandos jampridem concessum est aliis quidem * octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro usu annali exigere, siquidem vere stant intra compensationem ejus quod abest, aut abesse potest, non pugnant cum naturali aut divino jure: sin eum modum excedunt, impunitatem præstare possunt, jus dare non possunt.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem * affecurationem vocant, omnino nullus erit si contrahentium alter rem de qua agitur, aut salvam quo destinabatur pervenisse, aut periisse sciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permutatoriorum natura, sed quia propria materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti. Periculi autem hujus pretium ex communi æstimatione petendum est.

XXIV. * In societate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecuniæ æquales sint, æquales esse etiam oportet partes in damno & lucro: sin inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. quod Aristoteles sine octavi Nicomachiorum sic extulit: *ἐν χρηματικῶν κοινωνίᾳ τῶν ἐπιλαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι τῶν ἐπιπλέοντων*. Atque idem habebit locum si operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri potest, ut dici solet:

Par pari datum hospitium est opera pro pecunia.

Sed hæc collatio non uno modo fit: nam aut opera confertur cum solo pecuniæ usu, quo casu fors domino perit, & si salva est, domino salva est; aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, quo casu qui operam impendit particeps fit sortis. In prima specie comparatur cum opera non fors, sed periculum amittendæ sortis, & lucrum quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera operæ pretium habetur quasi forti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet qui operam præstat. Quod de opera diximus, idem & de labore ac periculo navigationis, & similibus intelligi debet. Ut autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunis damni, est quidem præter naturam societatis: potest tamen ita conveniri sine injuria. fiet enim mixtus contractus ex societate & ex contractu averse periculi,

in

in quo ita fervabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat, quam aliqui laturus fuerat qui in se damnum recepit. Ut autem quis damnum sentiat sine lucro, ideo admittendum non est, quia ita naturalis est societati utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere. Quod autem dictum est à Jurisconsulto † non expressis partibus æquales intelligi, ita deum pro vero habendum est, si quæ conferuntur sint æqualia. In societate autem univerforum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, sed quod probabiliter sperari poterat comparandum est.

XXV. In societate navali adversus piratas utilitas communis est ipsa defensio: interdum & præda. Solent autem æstimari naves, & quæ innavi sunt, atque ex his summa confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus sunt & vulneratorum impendia, ferantur à dominis navium & mercium * pro parte quam habent in ea summa. Et hæc quidem quæ diximus hæctenus ipsi juri naturæ sunt consentanea.

XXVI. Nec in his jure gentium voluntario quicquam mutatum apparet: uno excepto, quod inæqualitas rerum, in quam consensus est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante constitutionem Diocletiani actio in foro nulla dabatur adversus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium solo sociantur exactio aut coactio sit eo nomine. Hoc enim est quod ait Pomponius, in pretio venditionis & emtionis naturaliter licere se mutuo circumvenire: ubi licere est non quidem fas esse, sed ita permitti ut nullum contra proditum sit remedium in eum qui se pacto velit defendere. * Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, positum est, pro eo quod recepti passim moris est, quomodo apud Apostolum Paulum ipsa natura docere dicitur viro turpe esse comam alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos usitatum sit. Sic idolorum cultores, non autem quosvis homines φύσις ἀνθρώπων, id est natura humanos appellat scriptor libri Sapientiæ, & τέκνα φύσις ἀργής Paulus Apostolus, non tam ex sua, quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, persona loquens. Euenus poeta vetus:

Φημί πολλοὺς ἄνθρωποις μελέτην ἔμμεναι, φίλε, καὶ διὰ
ταύτην ἀνθρώποισι τελευτήσων φύσιν εἶνευ.

Quod meditare diu durabile fiet, amice,

Atque id naturam credo mortalibus esse.

Ejusdem sensus dictum vetus apud Galenum exstat: ἐπίκτητοι φύσεις L. III. πᾶσι τῇ consuetudo adscititia est natura. Apud Thucydidem simili notione dicitur τῶν νόμων κρείσσεια ἢ ἀνθρωπεία φύσις, humana natura legum vincitrix. Sic φυσιομαθῶα dicunt Græci tum virtutes, tum vitia postquam altas radices egerunt. Apud Diodorum vero Siculum legimus: τῆς φύσεως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἠσπόμενης, cum necessitas naturam, id est robur animi, vinceret. Sic Pomponius Jurisconsultus cum dixisset jus Romanum non pati eundem in paganis & testato & intestato decedere, addidit earum rerum naturaliter inter se pugnam esse, cum tamen ea regula e solis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos locum

Angelus
verb. Socie-
tas I, 4. 7.
Silv. verbo
Societas, I
9. 2. Nova.
17. n. 255.
Covarr. C.
L. eff. d. locin.
Livius libro
xxxix.
Arist. III
Polit. c. 6.
† L. Si non.
D. pro socio

L. in causa
cognitione.
D. de mine-
rib. L. Item
si pretio. D.
locati.
I Corinth.
x1, 14.

xiii, 1.
Eph. 11. 3.

L. jui no-
strum, D. de
R. l.

locum habeat, ac ne apud ipsos quidem Romanos * in militum testamento. Evidens autem fuit utilitas ejus quod dixi juris introducendi, ad præcendendas controversias infinitas, & , ob incerta rerum pretia inter eos qui communem judicem non habent, inexplicabiles, quæ vitari non poterant si ob inæqualitatem à pactis discedere licuisset. *Hæc est emptionis atque venditionis substantia* (ajunt Imperatores substantiæ nomine morem perpetuum significantes) quod emptor viliori comparandi, venditor cariore distrabendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque * post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrabente, emptore autem huic qui d obtulerat addente ad certum consentiant pretium. Seneca ait hoc jus respiciens: *Quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem conveniri? Nihil venditori debet qui bene emit.* Andronicus Rhodius sensu eodem: τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἐκπαισι συναλλάγματι κέρδιον οὐτε ἀδικόν ἐστιν, οὔτε ἐυθύει. τῆταν γὰρ ἀδικον ἰδωκεν ὁ νόμος: *Lucrum quod voluntate contrahentium percipitur, nec injustum est, nec corrigitur. Ejus enim rei licentiam lex concessit. Is, quem indicavi paulo ante, scriptor vitæ Isidori, minoris justo emere, aut pluri vendere, vocat ἀδικίαν ὑπὸ μὲν τῆ νόμου ἀφαιρέτην, τὸ δὲ δικαίον ἀναπράσσαν: injusitiam * à lege quidem permissam, sed qua re ipsa justum pervertat.*

L. Si voluntate, C. de rescind. vend.

L. vi. de benef. 15.

Ric. v. 5.

Annotata ad Caput XII.

§. II. **S**implices alii beneficii, alii permutatorii] Aristoteles illa omnia δόσεις, hæc προξείσεως nomine comprehendit.

§. III. **Vim** quandam & naturam accepissent talem] Vide Vasq. lib. contr. c. x, in fine.

Si de pretio convenisset] Apud Hebræos perfecta non censetur venditio ante traditionem veram vel imaginariam.

Simplicior est & antiquior] Apparet id ex Homeri versibus produtis L. I. D. de contrahenda emptione. Tacitus de Germanis: *Interioribus simplicioribus & antiquius permutatione mercium utuntur.* Servius ad Eclogam IV ad illud: *mutabunt merces. quia antiqui res rebus mutabant.* Et ad illud Georg. III: *Vellera mutantur. ingenti pretio comparantur. Nam apud majores omne mercimonium permutatione constabat, quod & Cæsar Homero confirmavit exemplo.* Plinius libro XXXII, 2: *quantum selcioris avo cum res ipse permutabantur inter se, sicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit.* Libro sexto, cap. XXI, de Seribus: *Uteriore ripa merces propositas juxta venalia tolli ab his si placeat permutatio.* Mela de iisdem: *Seres intersunt, genus plenum justitia ex commercio, quod rebus in solitudine relictis absens peragit.* de iisdem Ammianus libro XXI: *Cum ad coemenda fila vel quædam alia fluvium transierunt advena, nulla sermonum vice, propositarum rerum pretia, solis oculis astimantur.* Mela de Sarmatis: *Vice rerum commercia exercent.* De Colchis vide Busbequium epistola exoticarum III. de Lapponibus Olaum Magnum libro IV, c. 5.

Pecuniam pro pecunia] de eo vide Procopium arcana historia. Numerus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco, Plinius libro XXXIII, c. 3.

Vitia

Vitia sibi nota] vide Scholiaſten ad illud Horatii :

mentem niſi liſigioſus

§. IX.

Exciperet dominus.

Contractus natura utilitatis cauſa reſerta propius quiddam exigit] Valerius Maximus lib. VIIII, c. II, I : *bonæ fidei venditorem, nec commodorum ſpem augere nec incommodorum cognitionem obſcurare oportet.* Agitur ibi de ædibus dirui juffis ab auguribus, quod emtorem venditor celaverat.

Scientia utrinq; par, pares facit contrabentes] Edictum Theuderici, c. 141.

Leuitici xxv, 14, 17] Vide Moſem de Kotzi, Præcepto jubente §. XI.

LXXXII.

Quod ita verum eſt, niſi omnino & apud dominum fuiſſet periturum] Lex §. XIIII. Wiſigothorum lib. v, tit. v, c. 1, 2, 3.

Capite 42] Convenit cum Exodi loco c. xxxii, 6, 10, 11, 12, 13. Moſes de Kotzi præceptis jubentibus LXXXVIII & LXXXIX.

Pretia luxuria fecit] idem libro xxxvii de gemmis : *Singulorum libido ſingulis modium facit & maxime regum.* & libro xxxii : *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium eſt, tantum apud Indos in curialio. namque iſta perſuaſione gentium conſtant.* Auguſtinus de civitate Dei libro XI, cap. 16 : *Sed quid mirum, cum in ipſorum etiam hominum æſtimatione, quorum certe natura tanta eſt dignitatis, plerumque carius comparetur equus quam ſervus, gemma quam ſamula? ita libertate judicandi plurimum diſtat ratio conſiderantis à neceſſitate indigentis, ſeu voluptate cupientis, cum iſta quid per ſe ipſum in rerum gradibus pendat, neceſſitas autem quid propter quid expectat. cogitet & iſta quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis ſenſibus blandiat, exquirat.*

Communiter funguntur] Plin. lib. xviii, c. 31 : *Æqui patrisfamilias modus eſt, annonæ cuiuſque anni uti.*

Ratio haberi ſolet laborum & expenſarum] Nec improbat id Auguſtinus ad Pl. LXX : *Sed ait ipſe mercator : Aſſero ex longinquo merces : mercedem laboris mei unde vitam peto. dignus eſt enim mercenarius mercede ſua. de mendacio & perſurie agitur, non de negotio.*

Seneca] de Beneficiis v, 10.

§. xv.

Apud Stoſebum eſt] titulo de legibus.

Non omnia cum jure natura pugnant] Nota Thaletis hiſtoria de olive. Pythocliſ inventum de plumbo Tyrio cocemendo unde lucrum faceret Athenienſis populus, eſt apud Ariſtotelem æconomicon II. de monopolio erinaceorum, quibus expoliuntur veſtes, vide Plinium VIII, 37. de monopolio Serici, Procopium in hiſtoria arcana.

Vt Strabo loquitur] Libro xvii. vide & Caſſiodorum II, 4. & 26.

De compaſto id agunt] Lex æqua & prudens eſt C. de monopoliiis. & locus notabilis apud Lyſiam adverſus frumenti venditores, qui pretium falſis rumoribus incendebant. Adde Caſſiodorum IX, 5. & c. quicunque, cauſa xiv, quæſtione iv,

Non in materia ſola, nec in ſpeciali appellatione aut forma ſed in genere magis communi] non tam ex ſubſtantia quam ex quantitate L. I. D. de contrah. emtione. non corpora hic cogitanda ſed quantitas. L. Si ſi cui, §. I. D. de ſolutionibus.

Dicitur.

Diuturnius est nummis pretium] publica ac perpetua æstimatio. d. L. 1. D. de cont. empt.

§. xx.

Tantumdem & de commodato dici potest] valde enim affinia commodatum & mutuum, ut locatio & feneratio. in L. unica. C. Theod. quod iussu est, *pecuniam commodat*. Iustinianus edidit *mutuam dat*. Nummos autem fœnore sumptos, conductos dixit Horatius lib. 1, Sat. 2, ubi Scholiastes *merces, usura*.

Hominum industria fructuosas fecit] Nec enim debet sterilis esse pecunia. I. quid ergo. § *Vfuras*. D. de contr. tutela. L. debitor. D. de Vfuris.

Ἐν ἀντιθέσει] L. cum debitor. D. in quibus causis pignus. L. ea pactione. c. de Vfuris.

Et aliis] Ut Appiano incivilibus.

Honesta moraliter] Hebræi censent voce נשך significari usuram in pecunia: voce פרייה & ערייה in quavis specie. Hieronymus ad XVII Ezechielis: *Pecuniam quidam usuram tantum esse in pecunia: quod providens scriptura divina, omnia rei aufert superabundantiam, ut plus non capias, quam dedisti*.

Decimus quartus] Et Pf. c. II, *ἀγαθὸς ἀνὴρ ὁ δικαίος καὶ κίχθων*. Vir bonus est, qui alterius miseretur, eique pecuniam dat mutuam.

Omni populorum discrimine per Evangelium sublato] Christianos Arnobius libro IV ait esse communicatores rei & cum omnibus, quos s. lidet germanitatis necessitudine copulatio. alibi: qui omnes homines pro fratribus diligunt.

Plus extorquere quam dederis] Cyprianus de Lapsis gravia peccata enumerans, addit *usuris multiplicantibus fœnus augere*. Chrysostomus de jejunio v: *ἴαν τις δόσης, βλέπει μὴ δυνέσθης τὸ δρόμαλον σὺ ἐπὶ τὰ κ. ν. τις Δείς; ἀφ' ἧρξον βιβαίων συναλλαγματῶν χειρὸς γράφοι*. Si jejunes, vide ne pecuniam tuam colles fœnori. jejunas? rumpe violentorum pactorum cautiones. idem in caput ultimum I ad Corinthios pecuniam fœnore partam non magis si in Elecmofynam detur Deo acceptam esse ait, quam si detur ex quaestu meretricio. Augustinus epist. LIV: *quid dicam de usuris, quas etiam ipsa leges & iudices reddi jubent. ita crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore?* Maximus homilia III de quadragesima: *recte frater frequentabis Ecclesiam, si gressus tuos lehalibus laqueis avida illa non implicet & involvat usura*. His adde Basilium in Sermones Domini in monte, & quæ ex Conciliis, sanctisque scriptoribus collegit Gratianus causa XIV, quaest. III & IV.

§. XXI.

Quæ ad usurae speciem accedant] Et si cum juris Romani consultis loqui volumus, fœnus odiosum nomen est, usura non item. *Vsura non propter lucrum petentium sed propter moram solventium infliguntur*. L. cum quidam. D. de Vfuris. Cujacius in paratitlo de Nautico fœnore: *Fœnus est quod præter sortem accedit lucri causa: usura quod accedit ne in damno versetur creditor*. Sed quia plerique etiam usurarum abusi sunt nomine, cœpit & hoc in sequiorem sumi partem: in bonum autem sensum substitui vox ejus quod interest.

Sub modico lucello] Procopius Goth. III, in laudibus Germani, qui Iustiniano propinquus: *ἀσκήματα τοῖς θεομητοῖς ἄπιστοι δὲ δαεικῶς μεγάλα*
καὶ

ἡ γὰρ τίκων ἔδ' ὄσπν λόγῳ κερμαισμένῳ αὐτῶν ἀπόπλε. pecunias omnibus opus habentibus magnas dabat utendas, usuram autem, quæ quidem talis dici mereatur, nunquam ab ipsis sumebat.

Osio nummos in centum] Idem in Imperio constitutum.

§. XXII.

Inpunitatem præstare non possunt] Ideo permissas ante se usuras ad normam æquiores reducere Iustinianus sui officii censuit : Novellis XXXII, XXXIII, XXXIV.

Affecurationem] Id damnnum in se suscipere dixit Suetonius Claudio. Sic Cicero pecuniæ publicæ prædes accepit, ut populo cautum esset sine veſturræ periculo. Epistola XI, 17.

§. XXIII.

Exemplum societatis habes in delphinis apud Plinium] Lib. IX, c. 8 & §. XXIV. in pinna ac pinnotere IX, 40. meminit & Cicero de Finibus.

Pro parte quam habent in ea summa] Vide simile in L. Wisigothorum libro V, tit. V, c. 5.

§. XXV.

Naturaliter autem eo in loco] Sic Gellius lib. IX, c. 10, de actu conjugali: rem naturæ lege operientdam.

§. XXVI.

In militum testamento] Imo & in paganorum testamentis sæpe ubi inofficiosi querela instituitur, L. mater. L. nam etfi. L. circa. D. de inoff. Testamento, addita L. cum duobus. C. eodem titulo.

Post multas contentiones] Festus: Cociones dicti videntur à cunctatione quod in emendis vendendisque mercibus tarde perveniunt ad iusti pretii finem. itaque apud antiquos prima syllaba per V litteram scribebatur. Quintilianus declamatione pro civibus diu cocionatus est.

A lege permissam] Sic Andronicus Rhodius ad V Nicomachiorum c. 5 in fine: τῶν δ' ἄδειῶν ἔδωκεν ὁ νόμος. harum enim rerum licentiam lex dedit.

C A P U T X I I I.

De iurejurando.

- I. Iurisjurandi quanta vis sit etiam ex paganorum opinione.
 II. Animum deliberatum requiri, nempe ut quis jurare veluerit.
 III. Verba jurantis obligare in sensu quo ea creditur accepisse cui juratum est.
 IV. Iuramentum dolo elicitum quando obliget.
 V. Iuramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.
 VI. Iuramentum non obligare de re illicita factum.
 VII. Aut quod impediatur majus bonum morale.
 VIII. Aut si factum sit impossibile.
 IX. Quid si impossibile sit ad tempus?
 X. Iurari Deo nominato, & quo sensu?
 XI. Sed & nominatis rebus aliis cum respectu ad Deum.
 XII. Iuramentum esse etiam si per falsos Deos juret.
 XIII. Effectus iurisjurandi: inde obligatio

ex iurejurando duplex, tempore iurisjurandi & postea: quod distincte explicatur.

XIV. Quando ex iurejurando jus queratur homini & Deo, quando Deo tantum.

XV. Resellitur sententia statuens eum qui pirata aut tyranno juravit, Deo non teneri.

XVI. Qui perfido juravit an implere debeat, distinctio explicatur.

XVII. Cum Deo soli quis obligatus fuit, heredem ejus ad nihil teneri.

XVIII. Perjurum non esse qui non implet nolenti impleri, aut sublata qualitate ejus cui sub illa qualitate juratum est.

XIX. Quando irritum sit quod contra iuramentum sit.

XX. Superiorum actus quid possit circa id quod subditus juraverit, aut quod subditio juratum est, cum distinctionibus exponitur.

Q

XXI. Munita

XXI. *Morita Christi de non jurando ad* XXII. *Quae fides injurata juramenti vim
quale juramentum proprie pertineant. ex more habeat.*

A Pud omnes populos, & ab omni ævo circa pollicitationes, promissa, & contractus maxime semper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia :

*Mens excitari juri jurando solet,
Vt bina diligenter evitei mala,
Culpari amicis, & Deos offendere.*

Off. I. Nullum vinculum, inquit Cicero, ad adstringendam fidem majores nostri jurejurando arctius esse voluerunt. Hinc gravis poena perjuris imminere nunquam non credita : ut Hesiodus dixit de juramento :

clades mortalibus unde

Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

* Ira ut posteritas etiam majorum delicta lucret, quod non nisi de gravissimis criminibus creditum : & sine facto voluntas quoque poenam in se accerseret : quorum utrumque Herodotus confirmat narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat tantum an juratam de deposito fidem falleret : ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus :

Lib. II.

At juramento quaedam est sine nomine proles

Trunca manus, & truncus pedes : tamen impete magno

Advenit, atque omnem * vastat stirpemque domumque.

Et eandem historiam recitans Juvenalis ita concludit :

Has patitur poenas peccandi sola voluntas.

Off. III.

Bene Cicero : Est jusjurandum affirmatio religiosa : quod autem affirmate quasi Deo teste promiseris, id tenendum est. Quod autem addit : iam enim non ad iram Deorum qua nulla est, sed ad justitiam & fidem pertinet : si iræ nomine perturbatiorem intelligit, non improbandum est ; si qualemcunque nocendi affectum aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat Lactantius. Nunc unde vis jurisjurandi oriatur, & quo pertingat usque videamus.

Lib. de ira
Des.

II. Primum quod de promissis & contractibus diximus, & hic habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare verba protulerit jurantia, ut de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius :

* Quae jurat mens est : nil corjuravimus illa.

ex Euripide desumptum qui in Hippolyto dixerat,

Jurata lingua est : * mente juravi nihil.

Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio à juramento est inseparabilis & effectus ejus necessarius.

Soto l. VIII.
q. 1. ori. 7.
Covarr. ad
c. quemvis.
part. 1. q. 5.

III. At si quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari, sunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius est teneri eum vera facere dicta quorum Deum adhibuit testem. nam is actus qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quantum plerumque verum est illud Tullii ; *Quod ex animi tui sententia juraveris,*

juraveris, id non facere perjurium est; quo & illud pertinet quod apud Homerum jurans Vlyssi Calypso ait,

ἀλλὰ τὰ ἴδῃ νόσῳ κῆ Φεξιζομαι

Verum animus quod sentit idem loquar.

Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium est, verba aliter accipi. nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera, * quomodo putat intelligi. Et hoc est quod idem ait Cicero: *Quod ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id servandum est.* Apud Tacitum legimus, *Trepididus & verba jurizurandi per varias artes mutantibus, quæis flagitii conscientia inerat.* Augustinus: *Perjuri sunt qui servatis verbis expectationem eorum quibus juratum est deceperunt.* Et * Isidorus: *Quæcunque arte verborum quis juret, Deus tamen qui conscientia testis est, ita hoc accipit sicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc est quod dicitur * li-

Hist. IV.

quido jurare. Ideo Metellus recte recusavit jurare in legem Apulejanam, quanquam erant qui dicerent legem ob rogationis vitium esse irritam, & juramentum in legem ita intelligendum si lex rite rogata lataque esset. Nam quanquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio, quæ promissorem exsolvat, id tamen in juramento admittendum non est: quo pertinet egregius ille locus Apostoli ad Hebræos: *Deus volens abundantissime hereditariis promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fidem fecit jurejurando: ut per duas res immutabiles in quibus fieri non potest, ut fallat Deus* (ita recte verti

Epistola
CCXXIV.

puto illud *ψαδὲξ*, sicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. VII, 16. VIII, 26; x, 1.) *firmum habeamus solatum.* Quæ verba ut intelligantur, sciendum est sanctos scriptores de Deo sæpe loqui *ἀπρωτοπαγῆς*, & magis secundum id quod videtur nobis, quam quod est. Nam Deus vere decreta sua non mutat. Mutare tamen & * poenitentia duci dicitur, quoties aliter agit quam verba sonare videbantur, nimirum * ob conditionem tacite intellectam quæ cessat, Jerem. XVII, 8. Exempla videre est Gen. xx, 3; Ex. xxxII, 14; I Reg. xxI, 29; II Reg. xx, 1; Esaiæ xxxVIII, 1; Ionæ III, 5, 11. Quo sensu etiam nos fallere Deus impropre dici potest. & solet vox *ψαδὲξ*, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, significationem habere eventus spem frustrantis, ut videre est tum alibi, tum Levit. VI, 2; Iosue xxIV, 27; Esai. LVII, 11; Ose. I, 2; * Abac. I, 17. Facillime autem hoc procedit in comminationibus, quia illæ jus nemini conferunt. In promissis interdum, ubi scilicet conditio tacite quædam subest. Ideo duas res Apostolus nominat quæ immutabilitatem notant, promissionem, quia jus dat, & juramentum, quia condiciones tacitas, & aliquo modo latentes repellit: ut videre est etiam Psal. LXXXIX, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36. Nam aliud est si quas condiciones ipsa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli referunt id quod legitur Num. XIV, 30. Sed verius est terram promissam jurato dici ipsis, non personis, sed populo, posteris scilicet eorum quibus Deus juraverat, com. 23. Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur. Ex his quæ diximus intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando quod dolo elicitum est. Nam si certum est, eum

App. de bello civil. l. 1. c. 7
Pan. in c. Clericus de jurejur. Sil. in verbo iuramentum. 4. 9. 23. VI. 17. ibid Thom.

Ionæ IV, 2.

Navar. c.
12, n. 13.

qui juravit aliquod factum * supposuisse, quod revera se ita non habeat, ac nisi id credidisset non fuisse juraturum, non obligabit juramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, standum erit verbis, quia simplicitas quam maxima juramento convenit. Atque huc refero jusjurandum quod Iosue & primores populi Israëlitiçi Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant à Gabaonitis è regione longinqua se venire fingentibus. At non inde sequebatur Iosueam & primores, si scissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse eis parcituros. Nam quod dixerant Gabaonitis: *Fortassis in medio mei habitas, quomodo tecum pacisceris?* hunc habere sensum potest, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum desiderent, sociale an deditiois; aut etiam ut ostendant Hebræi licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale: non etiam ut negent deditibus se vitam relinqui posse. Lex enim divina quæ eos populos inter-necioni devovebat, * ex legis alterius comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet nisi si qui moniti statim facerent imperata.

Deuter. XX,
10.

1 Reg. IX,
21.

x I. 19, 20.

Quod inter alia probat historia Rahabæ * cui ob benemerita parci-tum est, & Solomonis, qui Cananæorum reliquias sub imperium ac tributum accepit. Atque huc pertinet quod in Iosue libro dicitur nullam fuisse civitatem ex populis septem quæ pacem fecerit; obdu-ratos enim ne gratia illis fieret. Quare cum credibile esset, si rem ipsam Gabaonitæ indicassent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam salvam sub parendi conditione impetraturos fuisse, valuit jus-jurandum, adeo quidem, ut & de eo violato postea pœnæ sumptæ sint gravissimæ Deo auctore. * Ambrosius hanc tractans historiam: *Iosue tamen pacem quam dederat, revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.* Nihilominus doli sui pœnam aliquam sustinuerunt Gabaonitæ jam sua deditioe subditi facti Hebræorum. Addicti enim sunt * perso-nali cuidam servituti, cum si egressent aperte, potuissent ad tributa-riam conditionem recipi.

II Samuel.
XXI, 6.

De Off. II,
c. 14.

V. Non tamen ultra receptum loquendi morem extendenda est juramenti significatio. Ideo perjuri non erant qui cum jurassent non duros se in matrimonium filias Benjaminitis, raptas cum raptoribus vivere permiserunt. * Aliud enim est dare, aliud amissum non re-petere. Ambrosius de hoc factò: *Quæ indulgentia congruo intemperantia supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est ut rapta ini-vent conjugia, non connubii sacramento.* Non dissimile est, quod Achæi Romanis quædam non probantibus quæ ab ipsis facta & jurejurando firmata erant, rogarunt ut ipsi Romani quæ viderentur mutarent: nec Achæos religione obstringerent irrita ea quæ jurejurando san-xissent faciendi.

Livius lib.
xxxix.

V I. Ut valeat juramentum. * oportet obligatio sit licita. Quare nullas vires habebit jurata promissio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene * Philo Iudæus: *ἵσω ὃ πᾶς ἀνάγκης ἀόικη. θῶν, ὅτι εὐσεχῆσθ' μὲν εἶ, ἢ ὃ πολ-λὸς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἀξίον ὄργαν ἀναστῆσαι, ἢ πᾶ ἡμελῶ καὶ δίκαια ἐπι-φροσίνῃ* ἀρσῆσθαι ἢ ὑπάπινα ὑπαίσιος, ὃν εἰ δῶντι γινόμενις ὄργις, οἷς πο-λὺ βέλτιον

ἂν δέλοιον ἢ ἰουχάξεισθαι πράξις τοῦ φρονόμου· ἀπεχόμενοι· ἔν τῷ ἀδικοπραγεῖν
 πησιώδω τ' Θεοῖν ἵνα μελέθῃ τῆς ἰλίου δυνάμειος ἀυτῶ συγγηγῶς ἐφ' οἷς ἀδικία χρη-
 σάμενοι· ἄριστ' διπλάσια γὰ εὐχέσθαι κακῶ, δυνάμενον τὴν ἡμισίαν αὐτῶν ἀπο-
 φοσιέσθαι, μανία καὶ φρενὸλόγια δυνάτω· Sciat quisquis ob iuramentum
 injuriam aliquid molitur agere, non se iurijurandam observantem fore, sed potius
 eversorem iurijurandi, quod magna cura ac religione dignum est, Et quo hone-
 sta ac recta sanciri solent. Addit enim culpam culpa, iuramento non recte factio,
 Et quo abstinere satius fuerat actum illegitimum. Quare ab injusta actione ab-
 stinens Deum veneretur, ut qua ipsi est maxime propria misericordiam ei im-
 periat. Nam dupla eligere mala, cum parte altera exonerari possis, insanabilis
 est furor, Et mentis inopia. Exemplum dari potest in Davide qui Nabali 1 Sam. xxv.
 pepercit quem se occisurum iuraverat. Cicero simile ponit exem-
 plum in voto Agamemnonis: Dionysius Halicarnassensis in conjura-
 tione Decemvirorum de republica occupanda. Seneca: Lib. II.

Prestare fateor posse me tacitam fidem,

Si scelere careat: interim scelus est fides.

Vbi interim valet interdum. Ambrosius: Est enim contra officium nonnunquam
 quam solvere promissum, iuramentum custodire. Augustinus: Si ad peccatum
 admittendum fides exhibeatur, mirum est si fides appellatur. Idem docet se-
 cunda ad Amphilochium Basiliius. Off. 1. c. 3. &

VII. Imo etiam si res quæ promittitur non sit illicita, sed * ma-
 jus bonum morale impediens, sic quoque non valebit jusjurandum:
 quia scilicet profectum in bono Deo debemus, ita ut ejus libertatem
 eripere nobis ipsis non valeamus. Huc pertinet insignis ejus quem dixi
 Philonis Iudæi locus quem asseribere non pigebit: ἐπί δ' οἱ τὴν φύσιν
 ἀμειλί, καὶ ἀκινῶν ἴσοι δι' ὑπερβολῆς μεταίθρωπίας ζηλοῦντες, ἢ καὶ ὑπὸ ἑρχῶς εἰς
 χαλεπῆς δεσποίνης ἐκδοσθέντες, ὄρων τὴν ἀγροσύνην πρὸ οὐντων τῶν ἡδῶν, οἷπνες οὐ
 φασιν ὀμολογεῖσθαι, ἢ ὀμώροφον ἔξιν τ' δεῖνα, ἢ πάλιν τῶν δεῖνῶν μὴ ῥέξιν ἀφελῶν
 πια ἢ πῶρ σκείνυ πια λήψασθαι, καὶ μέγιστα τελευτῆς: Sunt quidam adeo duro at-
 que infociabili ingenio, sive odio humani generis, sive dura domina iracundiæ
 subacti, ut morum feritatem jusjurando obsfirmant, ut ne hunc habeant mensæ
 aut tebli socium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem usque
 accipiant. Quod ait jurasse quosdam * ne huic vel illi unquam bene fa-
 cerent, id Hebræi vocabant נאבא רר, id est ἐγκλιν ἀφελείας, votum de be-
 neficentia: אבא רר נאבא Levit. v. 6. Hujus formula tradentibus Hebræo-
 rum magistris erat אבא רר נאבא רר, aut אבא רר נאבא רר נאבא רר, cui conven-
 nit illa Syriaca in veteri versione Matthæi xv, 5. אבא רר נאבא רר נאבא רר:
 Græce δῶρον, ὃ ἐάν ἐξ ἐμοῦ ἀφελῆσθῆς. Id est, Donum Deo dicatum sit, (id e-
 nim est רר נאבא רר) si quid unquam à me vmi acceperis. Votum addita
 consecrationis pœna validum plane censebant Hebræorum magistri,
 pessimi hac in parte juris divini interpretes, etiam si adversus paren-
 tes factum esset: quod dicto loco refellit Christus, in cujus verbis

τιμῶν honorare est benefacere, ut collato Marci loco apparet, & Th. 2. 2. 89.
 Pauli i Tim. v, 3, 17; & Num. xxxii, 11. Sed etiam si adversus al- art. 7. &
 lios conceptum fit, recte dicemus non obligare jusjurandum, quia ibi Cajet.
 ut diximus profectui adversum est. Grat. c. ult.
 s. ult. 22. qu.
 4. Soto l.
 711. q. 1.
 art. 3. ca-
 ca 2.

VIII. De impossibilibus dicere nihil atinet. Satis enim mani-
 festum est ad omnino impossibile neminem obligari.

IX. De eo vero quod pro tempore, aut ex suppositione est impossibile in pendenti esse obligationem, ita ut is qui ex suppositione juravit operam quam potest dare debeat, ut quod juravit possibile reddat.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo, *Deus testis sit*, aut *Deus sit vindex*, quæ duo in idem recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens * testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio poscitur: & qui scit omnia ultor est, ideo quia testis. Plutarchus: *πῶς ὄρεται εἰς κἀλάραν τελευτῆν τὴν ἐπιτοχίαν omne jusjurandum in diras desinit, si quis peccaverit.* Huc pertinent federum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen. xv, 9, & sequentibus. Ut illa Romana apud Livium: *Tu Jupiter ita illum feriro, ut ego hunc porcum.* Et alibi: *Deos precatus ita se mactarent quemadmodum ipse agnum mactasset.* Et apud Polybium ac Festum: *Si sciens fallo, ita me Diæspiter ejiciat, ut ego hunc lapidem.*

XI. Sed & nominatis rebus personisve aliis jurari mos est vetus, five quod illas sibi noxias imprecabantur, ut solem, terram, cælum, principem, five quod in illis puniri deposcebant, ut in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos, sed & Judæorum, ut idem ille * Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quamvis statim ἐπι τὴν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὄλων ἀναστρέχειν, ad rerum omnium auctorem ac parentem provocare, sed jurare per parentes, cælum, terram, universon. cui simile est quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non solitos ἀσπετάς καὶ τῶν θεῶν ὀμνύειν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσποτυγμωνόντων, facile per Deos jurare, sed * per res alias presentes, ut per sceptrum: idque ipsum à justissimo rege Rhadamantho fuisse constitutum tradit Porphyrius, & ad Aristophanem scholiastes. Sic Iosephus per salutem Pharaonis jurasse legitur, ex more apud Ægyptios recepto quem ibi notat Abensdras, * Elifæus per vitam Eliæ. Neque vero Christus Matthæi v, ut quidam existimant, hæc juramenta vult minus esse licita quam quæ expresso Dei nomine fiunt: sed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non dissimili illius qui dixit, *Sceptrum non putat esse Deos*, ostendit & hæc esse vera juramenta. Nam & Vlpianus optime dixit: *Qui per salutem suam jurat, Deum jurare videtur, * respectu enim divini numinis jurat.* Sic Christus ostendit eum qui Templum jurat, Deum jurare qui templo præsidet, & qui cælum, Deum qui cælo velut insidet. At Hebræi magistri istorum temporum existimabant, non obstringi homines juramentis per res conditas factis, nisi adjecta pœna, ut si res de qua jurabatur Deo consecraretur. Hoc enim est juramentum κερῶν, sive ἐν τῷ δώρῳ, cujus non dicto tantum Matthæi loco, sed in Tyriorum quoque legibus mentio exstabat, ut ex Iosephi contra Appionem disputatione discimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis κερῶνους, quæ vox apud Æschylum & Euripidem exstat. κερῶνα δ' αἰδώς, apud eundem Æschylum. Huic ergo errori dicto loco Christus occurrit. Christianos veteres Tertullianus jurasse ait per salutem Principis omnibus

Quæst.
Rom.

Libro I.
Lib. XXI.

Gen. xlii,
15
11 Regum
11, 2.

L. Qui per
D. de jure
jur.
Matthæi
xxiii. 21.

omnibus Geniis augustiorem. Apud Vegetium formula est cujus & supra meminimus, qua Christiani milites jurant non per Deum tantum, sed & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda.

XII. Sed & * si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur: quia quamquam sub falsis notis generali tamen complexione numen intuetur: ideoque Deus verus si pejeratum sit in suam injuriam id factum interpretatur. Et sanctos viros videmus non detulisse quidem unquam sub ea forma jusjurandum, multo minus ita jurasse, quod à Duareno permitti miror; sed tamen si quibuscum negotium erat adduci non possent, ut aliter jurarent, contraxisse cum eis, ipsos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum est in Iacobo & Labane Gen. xxxi, 53. * Hoc est quod ait Augustinus: *Et qui per lapidem jurat, si falsum jurat, perjurus est.* Deinde: *Non te audit lapis loquentem, sed punit Deus fallentem.*

Augustinus
epist. ad Pu-
bl. c. 154.

Citatur. c.
mouet causa
xxii. 9.

XIII. Effectus juramenti præcipuus est præcidere controversias. Πάσης ἀντιλογίας πέρας ἐστὶ βεβαίωσιν ὁ ὄρκος, inquit divinus scriptor ad Hebræos: *Omnis disputatio finis est juramentum rem sanciens.* Cui simile est illud Philoneum: ὄρκος κερταία θεῶν ἐπὶ πλάγματος ἀμφιστονησθῆναι Dei testimonium est jusjurandum de re de qua ambigitur. Et illud non dissimile Halicarnassensis: τολυταία ἢ πιστὸς ἀπειθὴ ἐστὶ ἀνθρώποις ἕλλησι τε καὶ βαρβάροις, ἢ ἑδὲις πόποτε ἀναιρήσει γένος, ἢ δὲ ὄρκων καὶ ἀποδῶν ἐγκλημάτων θεῶν ποιηδῆν τῶν συμφορῶων. * *Ultima fides inter homines tum Græcos tum barbaros, quam nulla debet etas, est ea que per jurata pacta sponsores adhibet Deos.* Sic & Ægyptiis jusjurandum μεγίστη πίστις ἀνθρώποις πιστὸς, maxima fides hominibus inter se. Duo ergo debet jurans, primum ut verba animo congruant, quod ἀληθορκεῖν vocat Chrysisippus; alterum ut factum congruat verbis, quod idem appellat ὁμορκεῖν. Qui in illo peccat * ψυδορκεῖν, qui in hoc ἐπιπορκεῖν eidem Chrysisippo dicitur, satis distincte, quantum confundi interdum hæc solent.

Diod. Sic.

XIV. Et si quidem materia talis sit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum, sed & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso aut contractu qui simplicissime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit quod ei possit opponi, tunc ea vis erit jurisjurandi, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est * in eo qui per merum injustum causam promissioni jurata dedit. Nam hic jus nullum consequitur, aut tale quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges, & * à Prophetis increpatos, & punitos à Deo, quod fidem juratam Babylonis regibus non servassent. Laudat Cicero Pomponium tribunum qui servavit quod terrore coactus juraverat: tantum, inquit, temporibus illis jusjurandum valebat. Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit; sed & decem illi quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim intercesserat.

Err. xvii,
12, 13, 15.

Off. 111.
Toler. l. iv
c. 22.
Off. 111.

Th. 2. 2. 89.
arr. 7. &
ibi Cajet.
Alex.
Imol. in c.
verum de
jurejur. Soto
lib. v. 111. q.
1. art. 7.
Civ. 11.

XV. Neque hæc tantum inter hostes publicos locum habent : sed inter quosvis. non enim persona sola respicitur , cui juratur , sed * is qui juratur Deo , qui ad obligationem pariendam sufficit. Repudians ergo Cicero cum ait perjurium nullum esse , si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur , ne si juratum quidem sit : quia pirata non sit ex perduellium numero definitus , sed communis hostis omnium , cum quo nec fides esse debeat , nec jusjurandum commune. Quod & de tyranno dictum ab eodem est alibi , & à Bruto apud Appianum : *ὁ δὲν πισὸν ἐστὶ Παρμάκοις αὐτὸς τοῦ ἑθνὸς ἕδ' ἐνόησεν* , cum tyranno Romanis nulla fides , nulla jurisjurandi religio. Atqui sicut in jure gentium constituto differre hostem à pirata verum est , & à nobis infra ostendetur ; ita hic ea differentia locum habere non potest , * ubi , etsi personæ jus deficiat , cum Deo negotium est : qua de causâ juramentum voti nomine nuncupatur. Neque id , quod sumit Cicero , verum est. nulla esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure * reddendum latroni , si dominus non apparet , recte à Tryphonino responsum est. Quare probare non possum quod à quibusdam est traditum , eum qui prædoni quicquam promiserit , momentanea solutione posse defungi , ita ut liceat ei quod solvit recuperare. Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime atque adeo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui rediit ad hostem clam , iterumque abiit , non satisfecit juramento de reditu , ut recte à Senatu Romano judicatum est .

XVI. Illud vero Accianum : *T. Fregisti fidem.*

A. *Quam neque dedi, neque do infideli cupiam :*

ita demum probari potest , si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis , * quæ ei quasi conditio fuerit implicita , non si diversi generis sint promissa , & citra respectum mutuum. tunc enim omnino iervandum cuique erit quod ipse juravit. Atque hoc nomine Regulum laudans sic compellat Silius :

Qui longum semper fama gliscente per avum

Infidis servasse silem memorabere Pænis.

Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere , aut rescindendi , aut reformandi contractus supra diximus . Et quanquam jus gentium aliquid in hac re mutavit , jure tamen civili , quod inter eusdem populi partes valet , rediri sæpe ad illud quod natura licebat , iidem supra monuimus . Sed hic quoque , si juramentum intercessit , etiamsi personæ nihil aut minus debeatur , Deo fides erit præstanda . Itaque Psalmorum scriptor ubi viri boni virtutes enumerat addit & hæc : *Iuratus in damnum suum non tamen mutat.*

XVII. Verum illud notandum est , quoties non personæ jus nascitur ex tali aliquo defectu qualem diximus , sed Deo obstringitur fides , heredem ejus qui juravit non teneri . Quia ad heredem sicut bona transeunt , id est quæ in hominum sunt commercio , ita bonorum onera : non item alia quæ quis ex officio puta pietatis , gratiæ , fidei debuit . Hæc enim ad illud quod stricte jus dicitur inter homines non pertinent : ut alibi quoque ostendere meminimus .

XVIII. Sed etiam ubi jus personæ non nascitur , si tamen juramentum

L. Bona fides. D. de pofitis.

L. Sicut in sine de jurejurando.

Auth. sacramenta. C. si adu. vend.

Pfal. xv.

mentum utilitatem spectet alicujus, * atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit. * sicut nec tenebitur si cesset qualitas sub qua alicui juravit : ut si magistratus desinat esse magistratus. Apud Cæsarem libro II de bello civili Curio Domitii qui fuerant milites sic alloquitur : *Sacramento quidem vos tenere qui potuit, quum projectis fascibus & deposito imperio priusquam & captus ipse in alienam venisset potestatem?* Et mox sacramentum ait capitis deminutione sublatum.

XIX. Illud quæritur, an quod contra juramentum fit, illicitum sit tantum, an & irritum, qua de re distinguendum arbitror, ut si sola fides sit obstricta, valeat actus contra juramentum factus, puta testamentum, venditio : non valeat autem si ita conceptum sit jusjurandum, ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum sequuntur : ex quibus faciendum est judicium de Regum juramentis, & his quæ exteri exteris jurant, quando actus ex loco subjectionem non accipit.

XX. * Nunc quid superiorum, id est Regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint videamus. Superiorum actus hoc quidem efficere non potest, ut jusjurandum quatenus vere fuit obligatorium non sit præstandum : id enim juris est naturalis & divini. Sed quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut à superioribus dependeant, ideo duplex esse potest actus superiorum circa id quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam cui juratur. In personam jurantis dirigi potest, aut antequam juretur irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, aut postquam juratum est vetando ne impleatur. Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit, nisi quatenus superiori id placitum esset : amplioem enim non habebat potestatem. Hoc modo lege Hebræa mariti uxorum, patres liberorum qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæstionem Seneca : *† Si lex lata erit, ne id quisquam faciat quod ego me amico meo facturum promiseram? & solvit; Eadem lex me defendit quis vetat.* Sed & actus ex utroque mixtus esse potest, ut si superior constituat quod inferior juraverit hoc aut illo casu, puta ex metu, aut imbecillitate judicii, ita demum valere si ab ipso approbetur. Atque ex hoc fundamento defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ * olim à principibus, nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab Ecclesiæ præsidibus exercentur. In personam ejus cui juratur actus dirigi potest tollendo ab eo jus quod ei partum est, aut etiam, si jus deficit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat, idque duobus modis, sive in pœnam, sive ob publicam utilitatem ex vi supereminentis dominii. Atque hinc intelligi potest, si jurans non ejusdem sit ditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores possint circa jusjurandum. Ipse autem qui juratus aliquid promissit nocenti qua talis est, puta piratæ, non potest jus promissio quæsitum pœnæ nomine ob id ipsum ei auferre : quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum est. Similique de causa compensari non poterit quod promissum est, cum jure quod ante erat contro-

c. dilecto. de præbendis. Covarr. in d. c. quamvis. p. 2. c. 2. n. 10.

Th. 2. 2. 7. 89. art. 9.

c. Venientes. de jurejurando. c. 1. de prohibito feud. aliena per Fed.

† Lib. 10 de benef. 35.

L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero. de jurejurando.

versum, si post motam controversiam inita pactio fuerit. Potest & lex humana impedimentum, quod certi generis actibus posuerat, tollere, si iuramentum aut qualecunque, aut certa forma accesserit: quod Romanae leges fecerunt in iis impedimentis quae non directe publicam, sed privatam jurantis utilitatem spectant. Quod si fiat, valebit actus juratus eo modo quo naturaliter citra legem humanam fuerat valiturus, aut fidem tantum obstringendo, aut jus etiam dando alteri, pro diversa actuum natura quae alibi à nobis explicata est.

XXI. Notandum hic est obiter quod in Christi praeceptis, & apud Iacobum de non jurando dicitur, proprie non ad assertorium iuramentum, * cujus apud Paulum Apostolum exempla existant aliquid, sed ad promissorium futuri incerti pertinere. Ostendit hoc evidenter oppositio illa in verbis Christi: *Audistis dictum antiquis, Non pejerabis, sed reddes Domino iuramentum. Ego vero dico vobis, Ne jurate omnino.* Et ratio quam Iacobus adjicit: μή εἰς ἕσπερον πίνετε, id est, *ne fallaces inveniamini.* nam eum sensum vox ἕσπερος apud Hellenistas habet, ut apparet Iob. xxxiv, 30. Matth. xxiv, 51; & alibi. Idem vincit illud in Christi verbis, ἕσω ἢ λόγον ὑμῶν, καὶ καὶ, οὐ οὐ, quod sic Iacobus explicat, ἤτοι ἢ ὑμῶν τὸ καὶ καὶ, καὶ τὸ οὐ οὐ: ubi manifeste est figura quam *παροχή* Rhetores vocant, ut in illo,

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Et in altero simili: *Ad illum diem Memmius erat Memmius.* Nam prius καὶ & οὐ promissum significat, posterius ejus implementum. Est enim καὶ promittentis: unde per ἀμὴν explicatur Apoc. i, 7. eundemque sensum habet quod hic in Syriaco est ܡܢܐ respondens Rabbinico ܡܢܐ

& Arabicum *من* quomodo apud Iuriconsultos Romanos *μάλιστα*

& quid nisi? nota sunt respondentis ad stipulationem. Pro implemento promissionis sumitur apud Paulum i i Corinth. i, 20, cum ait omnia Dei promissa in Christo esse καὶ καὶ Ἀμὴν. Hinc vetus Hebraeorum dictum, *πιστι hominis καὶ est καὶ, ἔσ non est non.* Contra, quorum facta à dictis discrepant apud eos esse dicitur καὶ καὶ οὐ, i i Cor. i, 18, 19, id est καὶ eorum esse οὐ, & οὐ esse καὶ. Sic Paulus Apostolus ipse exponit, nam cum negasset se ἰλαφρῶτα χρησασθαι, levitate usum, addit sermonem suum non fuisse καὶ καὶ οὐ. Festus varias sententias de significatione vocis *naucium*, sic scribit: *Quidam (ajunt) ex Graeco * καὶ καὶ ἔχει levem hominem significari. Quod si καὶ καὶ οὐ levitatem significat, sequitur, ut καὶ καὶ, οὐ οὐ, constantiam significet.* Idem ergo dicit Christus quod * Philo: καὶ καὶ καὶ καὶ βιωφελίστατον καὶ ἀρεστίον λογικὸν οὐσὶν ἢ ἀνόμοισιν, εὐπας ἀληθεύειν ἐφ' ἰκάστω δεδιδομένη, ὡς ἔως λόγους ὅρκους εἶνεκα νομιζέσθαι. *Optimum atque utilissimum est rationali naturae convenientissimum est juramento abstinere, atque ita se veracitati assuefacere, ut verba pro juramento accipiantur.* * Et alibi: ὁ τῷ ἀσθαλαίῳ λόγον ὅρκον ἕσω βεῖωσθαι, ἀκλιπῆς, ἀψευδής καὶ: *Vini boni oratio pro juramento sit firmo, immutabili, fallere nescio.* & quod de Esenis Iosephus: πᾶν ἢ ἦθεν ἕσω ἄντων ἰχυρῶτεροι ὅρκων τὸ ἢ ὁμολῆν αὐτοῖς περὶ αὐτῶν): *quicquid dixerint validius est jurando:*

jurando : ac super vacua res ipsis habetur jurare. Ab Essenis , aut Hebræorum illis quos secuti sunt Esseni, videtur hoc sumfisse * Pythagoras cujus hæc sententia : μη δυνάται θεός ἀσκέειν ἢ αὐτὸν θεῶν ἐξέλιπτον παρέχειν : non jurandum per Deos : quemque enim id curare debere , * ut nec jurato sibi credatur. Scythæ de se ad Alexandrum Curtio referente: *Jurando gratiam Scythas sancire ne credideris: colendo fidem jurant.* Cicero pro Roscio Comædo : *Quæ poena à Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus jurjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidie tenduntur alicui, Diis immortales hominibus irasci & succensere consueverunt.* Solonis dictum celebratur: *πελοκἀραθίαν ἔρεκε πισοτέρων ἔχε* : Ea esto probitate, ut ei magis quam juramento credaiur. Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni esse , τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμειψιότητι καὶ ἰσότητι δεικνύειν βίῳ τε καὶ λόγῳ : Fidem promissi ostendere in verborum ac vitæ stabilitate & constantia. Alexis Comicus: *Ὁρεκε βέβαιός ἐστιν ἂν νέουσι μόνου.*

Nunius mei pro jurejurando valent.

Narrat Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum quidam apud eos qui sancte graviterque vixisset , & testimonium publice dixisset , & jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes iudices ne is juraret reclamasse , eo quod nollent religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam. A Christi dicto non discrepat Hieroclis illud ad aureum carmen : ὁ σίβη ὄρεκον ἐν ἀρχῇ ἀπαρχεύσας , τὴν δόξαν τῆ δυνάμει ἀποπέσει περὶ τῶν ἐνδεχόμενων καὶ ἀόριστων τῆς ἐπιθέσεως ἐχόντων τὸ πέρας. ταῦτα ἢ τὰ μικρὰ καὶ μεσπιπλοντα, διὸ οὐτε ἀξιον ἐπ' αὐτοῖς ἐμνύειν οὐτ' ἀσφαλές. *Qui in principio dixerat, Jusjurandum reverere, eo ipso praeceperat abstinere à jurando de his * qua possunt fieri & non fieri, & incertum habent casus exitum. Talia enim & parvi ducenda sunt, & mutabilia sunt, unde nec dignum de iis jurare, nec iutum.* Et Libanius in Christiani Imperatoris laudibus ponit : ἐπιθεκίας ἱσοῦτον δόξατων, ὡσε καὶ πρὸς ἑς ἀόριστος ἔχειν ἐνλαβώς : à perjurio tantum abest, ut etiam vera jurare vereatur. Eulathius ad illud Odyssæ E : ἀλλ' ἢ τε ὄρκον μὲν ἐλάττωμεν : sic ait : ἡ ῥησία ὄρεκε ἐν τοῖς ἀθλοῖς πρὸς βέβαιωσιν, ἀλλ' ἀρχῆς πρὸς ἀποτίλεσμεν : In rebus incertis non ad asseverationem juramentum adhibendum, sed preces pro bono exitu.

XXXII. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum est, ut * fides datis dexteris, quæ erat πιστις βέβαιωσιν ἀρχὴ τοῖς Πέρσων firmisimum apud Persas fidei vinculum, aut alio quo signo obstringatur, ea vi, ut ni impleatur promissio, promissor non minus detestabilis habeatur quam si pejerasset. Præcipue de regibus virisque principibus dictum est usitatissimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim esse debent, ut cum Augusto dicere possint, * Bonæ fidei sum : & cum Eumene, vitam se potius posituros quam fidem : quo & illud pertinet Guntheri Ligurini :

nudo jus & reverentia verbo

Regis inesse solet, quovis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæsaris dexteram, non in bellis & præliis, quam in promissis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus sceptrum erectum pro regum jurejurando valuisse notatum Aristoreli.

Can. in c. querelam de jurejur. Diod libro xvi. Pan. in c. ad aurcs. De his qua vi vel metus causa. Taf in l. 111. 9. jurari. D. de jurejurand. Myns. obs. 17. Cent. 1.

111. Pol. xlv.

Anno

Annotata ad Caput XIII.

§. I. **I**Ta ut posteritas etiam majorum delicta læret] Vide Servium in excerptis Fuldenſibus ad I Æneidos.

Vaſtat ſurpennaque domumque] Vide Zachariam v, 1, 2, 3, & interpretationem ejus loci Chryſoſtomum de ſtatuis xv.

Vi de Cydippe narratur] Exſtat ſimilis narratio in Metamorphoſibus Antonii Liberalis de Cteſylla & Hermochare.

§. II. *Qua jurat mens eſt*] ibidem :

*Conſilium prudensque animi ſententia jurat,
Et niſi judicii vincula nulla valent.*

mox :

*Sed ſi nil dedimus præter ſine peſtore vocem,
Verba ſuis fruſtra viribus orba tenes.
Non ego juravi : legi jurantia verba.*

& quæ ſequuntur.

Mente juravi nihil] quia de re honeſta tacenda , nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & incestu.

§. III. *Quomodo putat intelligi*] Auguſtinus epistoſa cccxxv de illo locutus qui è Punicis caſtris egregius in caſtra redierat, inde Romam venerat : ita non attenderunt qui illum ſenatu moverunt, quid ipſe jurando cogitaſſet, ſed quid ab illo quibus juraverat expectarent. Vide & ſequentia. vide ad hanc rem pulchre dicta Concilio Troſlejano Tomo III conciliorum editionis Sirmondianæ. & apud Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tethbergæ ad interrogationem VI, ubi in hanc ſententiam recte de Deo dicitur :

*Qui non ut juras, ſed ut is juraſſe putavit
Cui juras, audit : ſic es utriusque reus.*

In profeſſione jurata Hebræorum per Hiſpaniam : *Si non ea intentione perfeceris, ſicut à nobis me proſiſtente audita atque intellecta ſunt.*

Iſidorus] Lib. I I de Summo bono cap. xxxi, I. citatur cauſa xxii, quæſt. v, c. quacunque.

Liquido jurare] Donatus ad illud in Andria :

*Quia ſi forte optus ad herum jurijurandum mihi,
Non oppoſuiſſe, ut liquido poſſim.*

Liquido, pure, & manifeſte. χρεών μὴ ὑποποιεῖν ἐπί τῶν φράσεων τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὡς ἐπὶ λίξεων εἶχον, ἕτως καὶ δηλῶν ait in Alexio Nicetas fraudem Andronici Comneni culpans. *Oportuit non quaſita locutione verba adulterare, ſed ut concepta ea fuerant eloqui.* qui & alibi, de Alexio contra ſenſum verba captante ; τοῖς ῥήμασι τῶτοις ἐγκαθίστας, ὡς αἰ μῦσαι τῶ μῶλοπι. ita verbis illis infidebat ut muſica vibici. Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur, is qui Conſtantinopolim ſalute ipſi per juſjurandum promiſſa venerat. Zozomenus lib. v. Adde quæ infra cap. XVI, 2.

Pœnitentiæ duci dicitur] Concilium Toletanum VII, cap. 2 : *Iurare namque Dei eſt à ſeipſo ordinata nullatenus convellere : pœnitere vero eadem ordinata cum voluerit, immutare.* Retulit Gratianus in cauſam xxii, quæſt. iv. Explicata vero ut in noſtro textu.

Ob con-

Ob conditionem tacite intellectam] Senecam vide Naturalium quaestionum II, 37.

Abac. III, 17.] Adde Iobum xli, 6. Oseam. ix, 2.

Supposuisse quod revera ita se non habeat] Vt Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode coloneo :

ἀπίστε δ' ἀπίστους
ἰπτεῖς ἰπτεῖα παραβαλλομένα
πῶνον ἐ χάρειν ἀνπίδωσιν ἔχει.

Frans ad fraudem superaccedens,

Non benefactis, sed atroce solet

Clade rependi.

Sic ait. καὶ αὐτοὶ ἐν νομίμοις ἄσπασθαι αὐτὸν καὶ ἐπιγγέλωι τὴν ἀσφάλειαν αὐτῷ ἀλλομένει καὶ ἔσπαστρον ἐπιγνώκωτες, ὅποιόκειαις ἐνάχεται μιάσμασι. τειθετον ἐπὶ καὶ τὸ :

ἢ γλώσσο' ὁμώμοχ' ἢ δὲ φρήν ἀνώμοστο.

καὶ ἰκῆντο γὰρ ἀπαληθείς ὤμοστο. Putant Thebani se suscepto Oedipodi promississe incolumitatem, causa ab ipso data, cum non ante didicissent piaculo eum domestico teneri. tale illud :

Iurata lingua est : mente juravi nihil.

Namque & Hippolytus deceptus juraverat.

Ex legis alterius comparatione] Imo & ex causa legi de internecone addita Exodi xxiv, 33. Deut. vii, 4. cessat enim ea causa in illis qui præcepta filiorum Nox suscipiunt, & tributa pendunt. Ita Maimonides & Samson Mi-cosi & Moses de Kotzi in præcepto jubente xv, & cxviii.

Cui ob bene merita parcritum est] Et Gazere habitantium in historia Iosue xvi, 10. Gergefosad Christi usque tempora superstites fuisse ex Euangelio apparet Matt. vii, 28. nam hi ab initio se dediderant. ideo omittuntur in hostium enumeratione Deuter. xx, 17. Ios. ix, 1.

Ambrosius] de Officiis III, cap. 10.

Personali cuidam servituti] ut Brutiani olim à Romanis. Gellius x, 3. Festus verbo Brutiani.

Aliud est dare, aliud amissum non repetere] ἔτε σπαστρομένων, ἔτε κλωυόλων, §. v. ait in hac historia Iosephus. Nec hortabantur Israelita, nec prohibebant. Seneca Excerptorum vi, 2. Lex eum tenet qui jurat exsulem, non qui patriatur jurari. Symmachus : Inanem merum divino animo tuo tentas incutere, si quis asserit conscientiam vos habere præbentium, nisi detrahentium subiectionis invidiam.

Oportet obligatio sit licita] Tractat hoc bene Ambrosius de Offic. i. §. vi. & alii relati in causa xxii quaestione iv. Pertinet huc canon vii Concilii Hilerdensis relati in Tomum III Conciliorum Gallia & in Hincmari opusculis non pauca.

Philo] de specialibus legibus.

Augustinus] de bono conjugali c. 4 citatur dicta quaestione. Vide & Galium de Pace publica, lib. i, c. iv, §. 16. & de Albino historia apud Paulum Warnafredi lib. II, c. 26.

Majus bonum morale impediens] quale Honorii de pace nunquam facta §. vii. cienda

cienda cum Alarico, Zozimo narrante. Vide c. inter cætera dicta jam quæstione & Concilium Hilerdense in Tomo III conciliorum Gallix canone 7. Hincinarum quoque dicto opusculo ad interrogationem XIV. Libro de divortio ad interrogationem VI, & XIV.

Ne huic vel illi unquam bene facerent] Vide Baba Kama cap. IX, §. IO, & ibi notata à doctissimo Constantino.

§. X. *Testis advocatur, simul ab eo perfidia ultio exposcitur.*] Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem : *Quid est jurare, nisi eius quem testare fides tue præfulem divinam potentiam confiteri ?* vide formulam insignem Chagani Avarorum apud Menandrum excerptis legationum.

§. XI. *Philo*] de specialibus legibus.

Per res alias] de Socrate Apollonius apud Philostratum VI : *ἀμνυ πάντα ἐχ ὡς θεός, ἀλλ' ἵνα μὴ εἰς ἀμνυ. Jurabas per ista, non ut per Deos, sed ne per Deos juraret.*

Elifans per vitam Elia] Adde II Regum IV, 30. Cant. II, 7.

Respectu enim divini numinis jurat] ita & Gratianus causa XXII, quæstione I.

§. XII. *Si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur*] Liber Sapientiæ cap. XIV : *ἐ ἡ τῶν ἄνομοντων δὴναμις, ἀλλ' ἡ τῶν ἀμαρτανόντων δίκη ἐπιέρεται ἀεὶ τῶν ἀδίκων ὡδὲ θάσσαν.* quod ita vertit Latinus : *Non enim juratorum virtus, sed peccantium poena perambulat semper in;ustorum pravicationem.*

Hoc est quod ait Augustinus] Sermone XXVIII de verbis Apostoli. citatur c. Ecce dico : causa XXI, quæst. v.

§. XIII. *Ultima fides*] Procopius Persicorum II : *ὄρκος ὁ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀπάντων ὑπατίντε κὲ χυρῶν ἔστι εἶνα δὲ καὶ πῆς ἐς ἀλλήλους πιστεύς τε κὲ ἀληθείας ἐνέχρον.* *Jusjurandum quod ab hominibus habetur omnibus ultimum atque firmissimum est fidei mutua & veracitatis pignus.*

Ψευδορκεῖν] Hoc *Ψευδορκεῖν* vetatur Exodi XX. *ἰπορκεῖν* Levitici XIX. ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXL.

§. XIV. *In eo qui per metum injustum causam promissioni jurata dedit*] Etiam vi extortum jusjurandum ob Dei reverentiam servandum docet Augustinus epistolis CCXXIV, & CCXXV.

A Prophetis increpatos] Vide & Jerem. XXIX, 7.

§. XV. *Is qui juratur Deus*] Gregoras, *εἰς θεὸν ἡ ἰπορκία ἔστι πειρομένης ἀνατίσθην ἐγκλημα.* perjurium Deo culpam impingit negligentia.

Ubi uti persona jus deficiat, cum Deo negotium est] Plutarchus Lyfandro : *ὁ ὄρκος ὡδὲ κερῶμεν ὅ, τὸ μὲν ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδόνα, τὸ δὲ θεῷ κερῶμεν.* qui juramento hostem circumvenit, is ostendit à se hostem metui, Deum contemni.

Reddendum latroni] & ei qui regnum sine jure invasit, quomodo Oroferni depositum redditum à Prienensibus. Polybius & Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis.

§. XVI. *Quæ ei quasi conditio fuerit implicita*] c. Pervenit, quod est III de jurjurando. Adde L. Ege fundo. in fine D. de lege commissoria.

§. XVII. *Atque is eam nolit*] Plautus Rudente : *Iurisjurandi rogo gratiam facias. Sicut nec tenebitur si cesset qualitas*] Similia vide in L. Si duas. §. Gentium. D. de Excusat. tut. & apud Gailium II, obs. CXLIV, n. 8. & de Arrestis X, 9, & apud Azorium Institutionibus moralibus V, 22, q. 6, parte I.

Nunc

Nunc quod superiorum id est regum, patrum, dominorum & maritorum in §. xx. his qua maritalis sunt juris, imperia possint, videamus] Augustinus epistola CCXL & CCXLI.

Olim à principibus] Suetonius Tiberio. 35. Sic & in Hispania diu usurpatum notat Ferdinandus Vasquius de success. creat. lib. II, §. 18.

Cisus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot] Rom. I, 9, §. XXI. IX, I. I I Cor. I, 23. XI, 3 I. Philipp. I, 8 I Theff. II, 9, I Tim. II, 7,

Ναὶ καὶ ἔρχι] Recte in hoc Festi loco scripseris ἔρχι, ut sæpe apud Homerum : id enim ad vocem nauci propius accedit.

Philo] de decalogo.

Et alibi] de specialibus legibus.

Pythagoras] nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ philosophiam ab Hebræis ductam dicebat, teste Origene contra Celsum. Idem & Iosephus Hebræus prodidit, & Iamblichus Pythagoricus.

Vt nec jurato sibi credatur] Philo ἡδὴ ἡδ' ὄρα ὁμῶς εἰς ἀπίσιον ὑπονοεῖται. *Iam enim is à quo jusjurandum exigitur, perfidia est suspectus.* Sophoclis Oedipode Coloneæ dixerat Oedipus :

ἔτσι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ἄς κερῶν πισώσωμαι.

Nolo te adigere jurejurando ut malum.

respondet Thefeus:

ἔκων πέρε γ' ἂν εἰδὲν ἡ λόγῳ φέροισ.

Nec plus haberes in aë quam vocis sonum.

M. Antoninus in viri boni descriptione. μήτι ὅρκου δεόμενοι nec opus habens jurejurando. Chrysoftomus de statuis xv, εἰ μὴν πιστεύεις ὅτι ἀληθὴς ἐσιν ὁ ἀνὴρ μὴ ἐπαυγάγης τῷ ὅρκῳ τὴν ἀνάγκην. εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται μὴ ἀναγκασθῆς ἐπιχεῖν. *Si credis veracem esse eum qui cum tibi negotium est, noli ei jurejurandi imponere necessitate quod si scis fore ut mentiarur, ne coges eum & pejorare.*

Quia possunt fieri & non fieri] Bene hoc animadvertit Chrysoftomus de statuis XII : ὅτι καὶ μὴ συναρπαδείης. μηδὲ ἀκων, μηδὲ ἀγνοῶν τῆτο πείθει ὑπ' αὐτῆς τῆ παρόγματος. φύσεως καὶ ἐκὼν καὶ εἰδὼς ἀναγκασθῆσεται ἐπιχεῖν πάλως. *Etiam si non eveniat id tibi quod impetui abreptus, aut coactus, aut nec cogitans juraveris, ipsa negotii natura id interdum secum feret ut & volens & sciens falsum jurasse deprehendaris.* Et mox: σφαλερὸν μὲν ἐν καὶ περὶ ἑαυτῆ πνα ὁμνύει. πολλαὶ γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν παρόγμων περιστάσεως βιαζόμεθα. *Periculosum igitur etiam de suo actu jurare. multa enim nobis eripit ipsa rerum natura, subjecta casibus.*

Fides davis dextris] meminere Eustathius ad Odyssæ Ω : Aristophanis Scholiastes ad Nubes : Diodorus Siculus libro VII. Crantzii Saxoniorum XI, 27. In c. Ad aures de his quæ vi inerte caufa æquantur juramento & fides interposita.

Bona fidei sum] de Evagora Salaminis rege Hæcates : ὁμοίως πὲς ὁν πὲς λόγῳ ὁμολογίας ἀσπερ τὰς ἐν πὲς ὅρκῳ διαφυλάττων. Symmachus x, 19. *unquam major spes, quam in bonorum principum sponsione.* Nicetas de Alexio. Isaaci fratre lib. III, βασιλεῦσι πᾶσι πᾶν ἕτερον ἑνορεῖν ἡθέων περὶ πᾶσι καὶ χρεῶν. *regibus jusjurandi fides ante omnia alia ponenda est.* Cicero pro Cornelio Balbo : *Athenis ajunt cum quidam apud eos, qui sancte graviterque jurasset, & testimonium publice dixisset, (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce omnes iudices, ne is juraret, reclamasse.*

C A P V T X I V.

De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & juramentis.

I. Resellitur sententia statuens restitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus quales sunt pertinere : item regem ex juramento non teneri. II. Ad quos regum actus leges pertineant distinctionibus explicatur. III. Iurejurando rex quando teneatur , aut non teneatur. IV. Quatenus rex teneatur hi qua sine causa promisit. V. Usus ejus quod de legum vi circa regum contractus dictum est. VI. Rex subditii obligari naturaliter tantum aut & civiliter quo sensu recte dicatur.	VII. Jus questum subditis licite quomodo auferatur : VIII. Resecta hic distinctio questii ex jure naturali aut civili. IX. Contractus regum an leges sint , & quando. X. Quomodo ex regum contractibus teneantur omnium bonorum heredes. XI. Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt : XII. Et quatenus. XIII. Beneficia regum qua revocabilia sint , qua non , distinctione explicatur. XIV. Contractibus invasorum imperii an teneatur cuius erat imperium.

Promissa, contractus & juramenta Regum, & qui aliiis pares jus in republica summum obtinent, peculiare habent quæstiones, tum de eo quod ipsis in actus suos licet, tum de eo quod in subditos, tum de eo quod in successores. Quod primum caput attingit, quaeritur an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, aut contractum irritum facere, aut à jurejurando se exsolvere possit. Bodinus censet iisdem ex causis Regem sive aliena fraude ac dolo, sive errore circumventum, sive metu, restitui posse ex quibus subditus restitueretur, tum in iis quæ ad jura majestatis immunitatæ, tum in iis quæ ad privata commoda pertinent. Addit ne jurejurando quidem teneri regem, si ejusmodi sint pacta conventa, à quibus discedere lex patiatur, etiamsi pacta honestati sint consentanea: non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, quatenus alterius intersit. Nos ut alibi distinximus, ita hic quoque distinguendum censemus inter actus Regis qui regii sunt, & actus ejusdem privatos. Nam in regiiis actibus quæ rex facit eo loco habenda sunt, quasi communitas faceret: in tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia communitas seipsa superior non est, ita nec leges regiar. Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit: venit enim illa ex jure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus quos minores fecissent.

II. Plane si populus regem fecerit non pleno jure, sed additis legibus, poterunt per eas leges contrarii actus irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus sibi servavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, quibus regnum aut regni pars aut res fiscales alienantur, egimus supra, & ostendimus hos actus ipso naturæ jure nullos esse ut factos de re aliena. At privati actus regis considerandi sunt, non ut actus communitatis, sed ut actus partis, ac proinde facti eo animo, ut com-

ut communem legum regulam sequantur. Vnde etiam leges, quæ actus quosdam aut simpliciter, aut si is qui læsus est velit, irritos faciunt, locum & hic habebunt, quasi sub ea conditione contractum foret. Sic videmus reges quosdam adversus sœnebre malum sibi consuluisse juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit, ex circumstantiis erit æstimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex actum irritum faciat, non in favorem agentis, sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales & quicquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non possunt procedere nisi à voluntatibus diversis: itaque cogens & coactum requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus.

III. Iuramentum autem Rex irritum reddere antecedenter potest ut privatus, si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento; consequenter non potest, quia hic quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit. at ita jurare ut tenearis nisi ipse nolis, perabsurdum est, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etsi vero ex jurejurando jus quæri alteri non possit, ob aliquod vitium in persona, tamen eum qui juraverit Deo obstringi supra ostendimus: quod ad reges non minus, quam ad alios pertinet, contra quam sentit dicto loco Bodinus.

IV. Promissa quoque plena, & absoluta, atque acceptata naturaliter jus transferre demonstratum supra est, quod itidem ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda sit hoc quidem sensu eorum sententia, qui negant regem teneri unquam his quæ sine causa promittit; quod tamen quo sensu locum habere possit vox videbimus.

V. Cæterum quod diximus supra, leges civiles regni locum non habere in regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vasquius. Sed quod infert emtionem & venditionem sine certo pretio, locationem & conductionem non expressa mercede, emphyteusim sine scriptura, si à regibus fiant, valitura, non concedendum est: quia hi actus non à rege qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent. In quo actuum genere tantum abest ut communes regni leges vim nullam habeant, etiam leges oppidi ubi Rex habitat valere credimus: quia speciali ratione rex ibi se habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, nisi circumstantiæ ostendant placuisse regi suum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vasquius de promissione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ supra diximus explicari potest.

VI. Contractibus quos rex cum subditis iniit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, † Iurisconsulti ferme omnes sentiunt. quod loquendi genus perobscurum est. Nam naturalis obligatio interdum à juris auctoribus dicitur per abusonem de eo quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, ut legata integra

Ang. l. Lucius. D. de evulsion. Curt. lun. conf. 138. n. 4.

Lib. II. Contr. III. c. 51. n. 34.

Stuar. lib. III. c. 35. n. 14.

† Bal. l. I. D. de pactis. L. Princeps legibus. D. de legibus. Reliqua vide pag. seq.

L. ult. C. de transf. L. si aquam. C. de servit. Dd. in c. 1. de Conf.

Est. L. Si pecuniam, C. de condit. ob causam: & in l. ex imperfecto, C. de testamentis. L. Si pana. D. de cond. ind. l. 1, C. ad l. Falc. L. Sed & si lege, & consulsus, D. de pec. hered. l. f. lib. v. de cond. causis dat. Capital. de Imperio, q. 111. vers. 81. Vasq. lib. 1, contr. l. 1, c. 3, n. 1. Eod. l. c. 8.

fine detractioe Falcidiae praestare, solvere debitum quo quis in poenam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quae omnia cessare faciunt conditionem indebiti: Interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat, sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, sive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebraeus lib. III ducis dubitantium capite 54, tria haec aperte distinguit, & quae non debentur ait venire benignitatis nomine, id est *חסד* quam alii interpretes ad Prov. xx, 28 explicant פלגת הטוב * *abundantiam bonitatis*; quae debentur ex jure stricte sunt *משפט* *judicium* Hebraeis vocari, quae ex honestate *justitiam* צדקה id est aequitatem. *לדין, קציון, אמת* dixit interpretes Matthaei xxIII, 23. ubi *אמת* vocat quae Hellenistis plerumque est *δικαιοσύνη*. Nam *קציון* pro eo quod stricte debetur reperias etiam Macc. vii, 18, & 32. Civiliter quoque obligari ex actu suo dici quis potest, aut eo sensu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, sed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo sensu, ut in foro actio inde detur. Dicimus ergo ex promisso & contractu Regis, quem cum subditis iniit, nasci veram ac propriam obligationem, quae jus det ipsis subditis: ea enim est & promissorum & contractuum natura, ut supra ostendimus: etiam inter Deum & hominem. Quod si tales sint actus qui a rege, sed ut à quovis alio fiant, etiam civiles leges in eo valebunt: si actus sit regis qua regis, ad eum civiles leges non pertinent. quod discrimen à Vasquio non satis observatum est. neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur actio, nempe ut declaretur jus creditoris, sed coactio sequi non poterit, ob statum eorum quibuscum negotium est: nam subditis cogere eum cui sunt subditi non licet, sed aequalibus in aequales id jus est à natura, superioribus in subditos etiam ex lege.

Vasq. lib. 1, contr. l. c. 5, n. pr. & l. 1, freq. contr. Castr. lib. 1. conf. 229.

V II. Sed hoc quoque sciendum est, posse subditis jus etiam quaeritum auferri per regem duplici modo, aut in poenam, aut ex vi supereminetis dominii. sed ut id fiat ex vi supereminetis dominii, primum requiritur utilitas publica, deinde, ut, si fieri potest, compensatio fiat ei qui suum amisit, ex communi. Hoc ergo sicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promisso aut contractu quaeritur.

Est. in l. Caesar. D. de publicanus. Bart. in l. ficus, D. quod cuiusque unum est sitatu. l. f. conf. l. col. 4. vol. 1. & adu. a. leg. gari a Vasq. d. c. 3, n. 5.

V III. Neque ullo modo hic admittenda est distinctio quam adferunt nonnulli, juris quaesiti ex vi juris naturalis, & ejus quod venit ex lege civili. nam in utrumvis par jus est regis, nec hoc magis quam illud sine causa tolli potest. Vbi enim dominium, aut jus aliud alicui legitimo modo partum est, id ne sine causa ei auferatur juris est naturalis. Contra si rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus subditi. Hoc ergo differt jus subditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc est qui nulla ratione subditi sunt) supereminenti dominio nullo modo subest: nam de poena infra videbimus: subditorum autem jus ei dominio subest, quaterus publica utilitas desiderat.

I X. Ex his quae diximus & hoc apparet, quam falsum sit quod quidam tradunt, contractus Regum leges esse. Nam ex legibus nemini jus adversus Regem nascitur: ideo si eas revocet nemini facit inju-

injuriam. Peccat tamen si sine justa causa id faciat. At ex promissis & contractibus jus nascitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum; legibus subditi omnes. Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino rege, aut cum publicano factus, qui simul pro lege publicatur, quatenus ei infunt quæ subditis observanda sunt.

X. * Veniamus ad successores: de quibus adhibenda distinctio est, sintne omnium simul bonorum heredes, ut qui regnum quod in patrimonio est, testamento, vel ab intestato accipiunt; an successores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut ex præscripto; sive imitatione quadam vulgaris hereditatis, sive aliter; an vero mixto jure succedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni heredes sunt, quin promissis & contractibus teneantur dubitandum non est. Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint ipsi rerum dominio corævum est.

XI. * At qui in jus regni duntaxat succedunt, aut partim in bona, in jus regni vero in solidum, quatenus obligentur, tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. * Directe, hoc est *directus* hos successores regni, qua tales, non obligari satis est manifestum, quia jus non accipiunt ab eo qui proxime decessit, sed à populo, sive ea successio propius accedat ad jus hereditarium vulgare, sive absit longius: de quo discrimine supra egimus. Sed *impetitus*, id est * per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligitur. Coetus quilibet non minus quam personæ singulares jus habet se obligandi per se aut per majorem sui partem. Hoc jus transferre potest tum expresse, tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo, nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

XII. Non tamen in infinitum hoc abit. neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, ut nec ad tutelam aut curationem, sed quatenus ejus potestatis natura exigit. * Tutor domini loco habetur, inquit Iulianus ^a, cum rem administrat, non cum pupillum spoliat. quo sensu & illud intelligendum quod dixit Vlpianus ^b, magistri societatis pactum societati non prodesse tantum, sed & obesse. Neque tamen, ut quidam existimant ^c, res hæc ad naturam negotiorum gestorum exigenda est, ut tum demum rarus sit habendus actus, si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias reipublicæ imperantem redigere, ipsi reipublicæ esset periculofum. Quare nec sensisse hoc credendus est populus, cum imperium detulit. Sed quod à Romanis Imperatoribus in causa civitatis responsum est, valere transactionem quam magistratus fecissent in re dubia, non si indubitate id quod deberi possit remissum sit, idem ad nostram de populo toto quætionem referri debet ac potest, sed servata proportionem. Sicut ergo leges non quævis subditos obligant, possunt enim etiam extra eas quæ jubent quod illicitum est, * esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ, sic & contractus regentium ita obligant subditos si probabilem habeant rationem; * quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est

a L. qui fundum. s. fundator. D. si tutor. pro emio. .
L. ab D. de agnato. ribus curato. L. 22. partium. C. de partium.
L. Contra, s. securator. D. de partium.
b L. Item. D. de partium. L. Praes. C. de transactionibus.
c Alph. de Castro. l. 1. de leg. pœnalibus, c. 5. Viti. in Relect. de potest. Pape. & conc. nu. 18. Th. 1. 2. q. 95, art. 3.

Par. in c. cum ecclesiasticum, nu. 14. Felin. n. 60. Turrcorum. in c. sententias 11, q. 3. concl. 6. & 7, n. 8. & 9. Alii in c. licet, de voto. Aguirre Apolog. p. 1. n. 70.

Hist. III.

melior quam illa quæ à multis afferri solet de exitu modicæ aut immodicæ læsionis. Non enim exitus in hac re, sed probabilis ratio rei gerendæ spectanda est. Quæ si adsit, & populus ipse obligabitur, si quo casu sui juris esse inceperit, & successores ut populi capita. Nam & si quid populus liber contraxisset, obligaretur is qui postea regnum plenissimo jure acciperet. * Laudatur Cæsar Titus hoc nomine, quod beneficia à superioribus concessa à se peti passus non est, cum Tiberius, & eum securi, non aliter rata habuissent superiorum beneficia, nisi eadem iisdem & ipsi dedissent. Titi exemplum secutus Imperator optimus Nerva in edicto quod * apud Plinium extat sic ait: *Nolo existimes quisquam quæ alio principe vel privatim vel publice est consecutus, ideo saltem à me rescindi, ut potius mihi debeat si illa rata & certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis egot precibus.* At vero de Vitellio cum narraisset Tacitus, eum nulla posterum cura lacerasse imperium, vulgo ad magnitudinem beneficiorum accurrente, quibusdam & pecunia emercentibus, addit: *Apud sapientes cassa habebantur, * quæ neque dari, neque accipi salva republica poterant.* Illud hic addendum est, si quo casu contractus incipiat vergere non ad damnum modo aliquod, sed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus in extensione ad illum casum censendus fuisset injustus & illicitus, tunc non tam revocari eum contractum posse, * quam declarari eum non ultra obligare, quasi factum sub conditione sine qua juste fieri non potuit. Quæ de contractibus diximus eadem intelligenda sunt * de alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam secundum leges rex alienare bono publico possit. Nam hîc quoque similis adhibenda est distinctio, an probabilis donandi, aut aliter alienandi fuerit ratio. At si contractus ad regni ejusve partis aut patrimonii regalis, quatenus id regi permissum non est, alienationem pertineant, non valebunt ut facti de re aliena. Tantundem erit in regnis restrictis si quam materiam, aut actum genus populus à potestate regia exceperit. Nam ut tales actus valeant populi per se aut per eos qui populum legitime referunt, consensus requiritur, ut ex iis quæ de alienatione supra diximus intelligi potest. Quibus distinctionibus adhibitis facile judicari poterit, justæ, an injustæ fuerint exceptiones regum, qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt, quorum heredes non fuerant: quarum exempla apud † Bodinum videre est.

Lib. 1. c. 8. s. Neque enim.

† Curt. Tun. cons. 118. n. 4. c. 157, n. 18. Crævetta de ant. sem. 2. p. 1. partii princ. n. 38. Bell. in spec. prin. rubr. 25. Ant. Gabr lib 1. tit. de jure quas. non tollendo conc. 6, n. 20. & concl. 7.

XIII. Illud quoque * à multis traditum, beneficia Principum quæ liberaliter sunt concessa semper posse revocari, sine distinctione transmittendum non est. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de suo facit, & quæ, nisi adsit precarii clausula, vim habent perfectæ donationis. * Hæc revocari non possunt, nisi quod subditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compensatione si fieri potest. Sunt alia quæ vinculum duntaxat leges demunt sine ullo contractu. Et hæc sunt revocabilia. Quia sicut lex sublata universaliter reponi universaliter semper potest, ita & particulariter sublata particulariter reponi. Nullum enim hîc jus quæsitum est adversus legis auctorem.

XIV. Contractibus vero eorum qui sine jure imperium invaserunt.

runt, non tenebuntur populi aut veri reges. nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verso tamen tenebuntur, id est quatenus locupletiores facti sunt.

Annotata ad Caput XIV.

A *Bundantiam bonitatis*] Huc pertinent ea quæ non ob aliam causam fiunt quam ut liberalitas & munificentia exercentur, ut loquitur lex I. D. de donationibus. *χρηστότης ἐκ πηγῆς ἀλλοτρίας ἀπορρέει τῆς ἡμετέρας*. Ex ubere fonte mansueti ingenii manat beneficentia. Plutarchus Catone majore.

Veniamus ad successores] Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius §. x. lib. I, classe III, cap. 10.

At qui in jus regni auctoritate succedunt] Vide Aymonium editum à §. x. Frehero p. 373,

Directe, hoc est ἀμίσως hos successores regni quæ tales sunt non obligari satis manifestum est] Sic Solomo obligatus non fuit eo promisso quod Semel David fecerat.

Per interpositam civitatem obligantur] Similia vide c. I. de solutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate de sententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti avi donatio, quam locorum acquisitio premissorum fuerint nomine regni facta.* vide & Treutl. parte I, disp. VI, thesi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

Tutor domini loco habetur, inquit Iulianus, cum rem administrat, non cum §. XII. pupillum spoliat] Huc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV Elisabethæ anno MDXCV, & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemix regis ære alieno imprudenter suscepto à Wladislao lib. xxvii.

Esse quadam evidenter stultæ atque absurdæ] Ut lex Cabadis Persarum regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus legatus Iustini II, ad Chosroem agens de iis quæ Iustinianus Saracenis promississe videbatur: *ἔ γδ ἐνὸς ἀνδρὸς ἔθεος, φημί δὲ τὸ παλιόν ἐν νόμῳ μὴ λυσιτελέειν, ἐπεὶ ἐπίφανε βασιλεὺς ὁ τὸ ἔθος ἐχου ἐγποιήσας ἤγεν νομοθετήσας, πολιτεία καὶ δικαιοσύνηται ποτε.* Non enim ex unius hominis consuetudine, aut etiam lege non utili, etiam si Imperator sit, qui morem talem firmaverit, aut lege sanxerit, res publica unquam condemnabitur.

Quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet] Sidonius lib. v, epistola xvi: *Quicquid sponderit princeps, semper redhibet principatus.* Vide Ambrosium in laudibus Theodosii, Symmachum lib. IV, epist. 7, & 19. lib. v, 37. Conc. Toleranum v, c. 6. C. cæterum de donationibus. debita Iustini qui æs magnum reliquerat à Iustino imperii successore perfoluta narrat Corippus lib. II.

Laudatus Cæsar Titus hoc nomine] Historia apud Suetonium c. 8, apud Xiphilinum ex Dione & apud Victorem. Simile c. Iustitiæ causa xxv, quæst. I. Gail. obs. II, LX, 15. Vide & Radevici historiam. Guilielmus Ligurino lib. v,

*Neve secuturi factum subvertere reges
Aut revocare queant, regali tuta sigillo
Argumenta Duci, monumentaque certa reliquit,*

Et libro VIII.

*Tanta tamen clari sui indulgentia regis,
Ut quicumque bona priscorum munera regum
Hactenus ista fide possederat, idque probare
Legitimus poterat vel demonstrare tabellis,
Principis assensu titulo gavissus eodem
Nunc quique possideat.*

Apud Plinium] x, epist. 66.

Quæ neque dari, neque accipi salva republica poterant] Laudat & applicat Mariana ad immensam munificentiam Friderici regis Neapolitani xxiv, 16. à Nerone donata etiam ab emtoribus repetit Galba relicta decima. Tacitus historiarum I, & Plutarchus. Pertinax etiam à libertis ea exegit quæ sub specie venditionis Commodi principe lucriferant. Basilus Macedo Imperator repetit quæ Michael Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: *ἡ ψήφισι τῶν πάντων τῶν ἐξ ἐδεμίας χρημάτων λαβόντων ἐυλόγησεν λαῶν, ἀναδίδοναι πάντας, ἢ τὴν δὴ μείζωτον ἡμῶν* Communi consensu placuit, ut qui pecunias nullæ probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent. Vide eundem Isaacio Comneno de donationibus Ludovici xi. vide Serranum Carolo viii, de eisdem donationibus etiam quæ Ecclesiis factæ non servaris Philippum Cominæum lib. ix, Marianam vero de donationibus quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat, rescissis, libro x, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam xxvii, ii. Cromerum de Casimiri regis Poloniæ testamento partim probato, partim improbo, xii.

Quam declarari eum non ultra obligare] c. Suggestum est de decimis. Exemplum in Actis Alfonsi & Sanctii apud Marianam lib. xii, c. ultimo: apud Camdenum dicto anno cido lxxcv, & anno cido xcvi. in controversia Hansiatica.

De alienatione] Habes huc pertinentia in Conciliis Galliæ Tomo iii.

§. xiii. *A multis traditum]* Vide citatos per Reinkingium libro ii, classè ii, c. 8, num. 26, & sequentibus.

Hac revocari non possunt] Vide Afflictum decis. cxviii, num. 10.

CAPUT XV.

De federibus ac sponsonibus.

I. Publica conventionis quæ :

ii. Dividuntur in federa, sponsones, pactiones alius

iii. Federum & sponsonum discrimen, & in quid sponsones obligent

iv. Rejecta divisio federum quam Menippus fecit.

v. Federum divisio in ea quæ idem flant cum jure natura: & unde illatum :

vi. Et ea quæ aliquid adjiciunt: quæ sunt æqualia .

vii. Aut inæqualia, quæ rursus dividuntur.

viii. Federa cum his qui alieni sunt à vera religione licita esse jure natura:

ix. Nec universaliter prohiberi lege Hebrea.

x. Nec Christiana.

xi. Cautiones circa talia federa.

xii. Christianos omnes obligatos ad fedus in eundem adversus hostes Christianissimi.

xiii. Si plures federatorum bellum gerant,

rant, cui potius opem ferri oporteat distinctionibus explicatur.

XIV. An tacite renovatum censeatur fedus.

XV. An partis alterius perfidia alteram liberet.

XVI. In quid teneantur Sponsores si Sponsio improbetur, ubi de Caudina Sponsione.

XVII. An Sponsio non improbata obliget ex noxia & silentio distinctionibus explicatur, ubi de Sponsione Lulstiana.

Conventiones Vlpianus dividit in publicas & privatas : & publicam exposuit non ut quidam putant definitione, sed exemplis additis, quæ fit per pacem, quod primum exemplum est : quoties inter se duces belli quadam paciscuntur; quod secundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, quæ nisi jure imperii majoris aut minoris fieri nequeant, qua nota differunt non tantum à contractibus privatorum, sed & à contractibus regum circa negotia privata. Quamquam ex privatis quoque istis belli causa nasci solet, frequentius tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generaliter à nobis tractata sunt satis multa, quædam addenda sunt quæ ad excellentiorem hanc speciem pertineant.

L. Conventionum. D. de pactis.

II. Publicas has conventiones quas Græci συνθήκας vocant, dividere possumus in federa, sponsones, pactiones alias.

III. De federum & sponsonum discrimine adiri potest Livius libro. IX. ubi recte nos docet federa esse quæ fiunt jussu summæ potestatis, & in quibus ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus stetur dictis. Ea apud Romanos peragi per feciales solebant addito patre patrato. Sponsio autem est, ubi hi qui à potestate summa mandatum ejus rei non habent, aliquid promittunt quod illam proprie tangit. Apud Sallustium legimus : *Senatus, nisi par erat, decrevit, suo sui que populi injussu nullum potuisse fedus fieri.* Hieronymus Syracusarum rex cum Annibale, ut narrat Livius, societatem fecerat : at postea Carthaginem misit ad fedus ex societate faciendum. Quare * quod apud Senecam patrem est : *Imperator fedus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & federe continetur* : ad antiquos eos pertinet, qui speciale ejus rei mandatum acceperant. At * in regnis regum est fedus facere. Euripides Supplicibus :

Lib. XXIV.

τὸν δὲ δὴ μὲνύμαί χρεῖον
 Ἀδράστον ἔτα κύνει τὴν αὐτῶν ἄν
 πύσης ὑπὲρ γῆς Δαναῶδων ἀγκωσμέην
 Adrastum hunc opus

Iurare : namque is jus habet regni potens
 Ut civitatem federe obstringat suo.

Legendum enim ibi, ut diximus, ἀγκωσμέην, non ἀγκωσμέην. Sicut autem magistratus populum non obligant, ita nec minor pars populi : quod pro Romanis est adversus Gallos Senonas : nam major pars populi erat apud Dictatorem Camillum. bifariam autem, ut apud Gellium est, cum populo agi non potest. Sed ubi qui jus populi non habent, de eo quod populi est sponderunt, videamus in quid teneantur. Putet forte aliquis hoc casu sponsores fidem liberasse, si operam omnem dedissent, ut id quod sponderunt fieret, secundum ea quæ de promisso tertii facto * supra diximus : sed negotii hujus

cui contractus inest, natura obligationem multo strictiorem desiderat. Nam qui contrahendo aliquid de suo dat aut promittit, is vicissim præstari re ipsa sibi aliquid vult: unde & jure civili, quod facti alieni promissiones repudiat, promissio tamen ratam rem haberi, ad id quod interest obstringit.

lib. xxxiv.

IV. Federa Menippus regis Antiochi ad Romanos legatus, referente * Livio, magis ex usu quam ex præscripto artis ita divisit, ut diceret tria esse eorum federum quæ inter se pacificerentur reges civitatesque genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo multari eum vellet, victoris esse arbitrium: alterum cum pares bello æquo federe in pacem atque amicitiam venirent. tunc repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut, ex partis utriusque commodo componi: tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint ad amicitiam sociali federe inter se jungendam coeant: quos nec dicere leges, nec accipere.

V. At nobis accuratius instituenda partitio est, ut primum dicamus federa alia idem constituere quod juris est naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis federa non tantum fieri solent inter hostes qui à bello discedunt, sed olim & fiebant sæpe, & aliquo modo erant necessaria inter eos qui ante nihil contraxissent. id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam esse à natura, ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rursus aliquo post diluvium tempore malis moribus esset obliterata, * ita ut latrocinari & prædas agere in externis nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod *Συυθησιμὸν* vocat Epiphanius. Hinc illa † apud Homerum, an prædones estis? amica interrogatio, * cujus & Thucydides meminit, & in Solonis lege veteri collegia *ἐπι λέων ἐργουμένων*: quippe, ut Iustinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fedus amicitia causa factum habeatur, hi hostes quidem non sint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus servus fiat. idemque sit, si quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque casu postliminium detur. Sic Corcyrenses olim ante belli Peloponnesiaci tempora hostes Atheniensium non erant, sed nec pacem cum illis, nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem apparet. De Boccho Sallustius; *nobis neque bello neque pace cognitus*. Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Aristoteli, & ipsa vox hostis, veteri Latio nihil nisi externum significabat. Sub hoc genere comprehendo & federa quibus cavetur, ut utrinque jus hospitii, ut jus commercii sit, quatenus ista sub jure naturali veniunt, qua de re egimus alibi. Vitur hoc discrimine Arco, in oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de societate ait quæri, sed de commercio præbendi reperendique juris: nempe ne servis Macedonum apud se perfugium esset. Hoc genus totum conventionum Græci strictè *ἐργήνην* vocant, & opponunt *σπονδαίς*, ut tum alibi videre est, tum in oratione Andocidis de pace cum Lacedæmonii.

V I. Con-

L. ult. D. de collegiis.

Lib. XLIII.

Liv. lib. xli.

V I . Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt, aut æquales sunt, aut inæquales. * Æquales sunt quæ utrimque eodem modo se habent, αἰ ἴσως καὶ ἰσὺς ἐν ἀμφοτέροις ἔχουσι, ut Isocrates in Panegyrico loquitur: quo illud Virgilio pertinet:

*Nec mihi regna peto, paribus sed legibus ambas
Invictas gentes aeterna in federa mistam.*

Græci istas vocant modo συσθήκας simpliciter, modo συσθήκας ἐπὶ ἴσῃ καὶ ἰσότητι, aut apud Appianum & Xenophontem videre est: has magis proprie συνοδικὰς & quatenus minus dignos respiciunt αἰσθησιμὰς, aut συσθήκας ἐκ τῶν ἐπιθησιμῶν, quas Demosthenes in oratione de Rhodiorum libertate, fugiendas ait his qui libertatem amant, quia ad feruitutem accedant proxime. Vtriusque modi federa aut pacis, aut societatis alicujus fiunt causa. Æqualia pacis, ut quæ de restituendis captivis, rebus captis, & ad securitatem conveniri solent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & consecutaneis. Æqualia societatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias. Æquales de commerciis pactioes variæ esse possunt, puta utrinque ne vectigal ullum solvatur, quod in vetere erat federe Romanorum & Carthaginensium, excepto eo quod scribæ & præconi dabatur, aut ne majus solvatur quam in præsens, aut ad certam quantitatem. Sic & in bellica societate ut auxilia præstentur paria equitum, peditum, navium, sive ad omne bellum quod Græci * ἐπιμαχίαν vocant, & explicat Thucydides τὰς αὐτῶν ἐχθρῶν καὶ φίλων νομοθετεῖν eosdem hostes ἢ ἀμικοὺς habere: quod & apud Livium sæpe reperias, sive ad tuendos fines duntaxat, quod ἐπιμαχίαν, sive ad certum bellum, aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed exceptis sociis, ut in federe inter Pænos & Macedonas, quod apud Polybium est: quomodo & Rhodii Antigono & Demetrio per fedus auxilia promiserunt in hostes quosvis excepto Ptolemæo. Potest, ut diximus, æquale fedus & ad res alias pertinere, * ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius alter defendat, ne iter alterius hosti præbeat.

Plus. Demetrii.

V I I . Ex æqualibus qualia sint inæqualia facile est intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat, nec restipuletur, aut majora promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Isocrates dicto Panegyrico loquitur, τὰ τῶν ἰστέροις ἐλαττοῦντα ὡς τὸ δικαίον, sunt ea quæ diximus αἰσθησιμὰς, aut ἐπιθησιμὰς vocari. Et hæc ipsa aut cum imminutione sunt imperii, aut sine ejus imminutione. Cum imminutione imperii, ut in secundo federe Carthaginensium cum Romanis, ne cui Carthaginenses bellum facerent injussu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, Καρχηδονίους Ῥωμαίοις ἐπιθήκοι ἢ συνοδοί, Carthaginenses Romanis ex federe morem gerebant. Potest addi huic generi deditio conditionata, nisi quod illa non imminutionem, sed translationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem federis nomine, & alibi Livius appellat, ut libro IX: Teates Apuli impetraverunt ut fedus daretur, neque ut æquo tamen federe, sed ut in dititione populi Romani essent, Sine imminutione

tione imperii onera, aut transitoria sunt, aut manentia. Transitoria de solvendo stipendio, de mœnibus diruendis, ut locis quibusdam decedatur: ut dentur obsides, elephantii, naves. Manentia, ut de imperio ac majestate comiter colenda, cujus federis quæ sit vis alibi diximus. Huic proximum est ut hostes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum sit, per fines transitus commeatuque detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ultra numerum definitum, ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conscribere liceat: ne socios oppugnare: ne comteatu hostes juvare: ne recipere eos qui aliunde veniunt: ut federa prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre est. Solent autem federa inæqualia contrahi, non tantum inter victores & victos, ut Menippus censebat, sed & inter potentiores & impotentiores etiam qui bello inter se experti non sunt.

VIII. De federibus frequens est quæstio, licitene ineanantur cum his qui à vera religione alieni sunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet. Nam id jus ita omnibus hominibus commune est, ut religionis discrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæstionem tractant, * non Theologi tantum, sed & Jurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus.

Th. 2, 2. q. 10. art. 10.
Oldr. conf. 71. Dec. 111. conf. 20.

IX. Videamus primum de jure divino veteri, acturi deinde de novo. Fedus non nocendi causâ cum alienis à religione contrahe- re ante Mosis legem licuit. Exemplum est in federe Jacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non satis constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavit. Exemplo sint Ægyptii haud dubie tunc idololatræ. Hos tamen aver- sari vetantur Hebræi. Excipiendi sunt populi septem divina sententia damnati, cujus sententiæ executores erant delegati Israelitæ. nam his in idololatria perstantibus, & imperium detrectantibus parcere

Gen. xxxi, 44.
Deuteron. xxxiii, 7.

Deut. vii, 1.
Deut. xxv, 17.

II Sam. vi, 11.
I Reg. v, 12.

Levit. xix, 8.
Deut. xxii, 1.

vetantur, quibus itidem decreto divino additi sunt Amalecitiæ. Federa quoque commerciorum, & quæ his similia ad utilitatem communem, aut alterius partis pertinent, inire cum profanis licet per legem. nihil enim reperitur quod obstat. Et exempla habemus federum quæ David & Solomo cum Hiromo Tyrriorum rege fecerunt: ac notandum in sacra historia dici fedus hoc à Solomone factum juxta sapientiam quam Deus ei dederat. Lex quidem Mosis specialiter imperat benefacere popularibus, ἀγαπᾶν τὸ πληθὸν: præterea peculiaris victus & morum ratio Judæis præscripta familiarem cum hominibus cæteris consuetudinem vix patiebatur. At hinc non sequitur aut benefacere extraneis non licuisse, aut etiam laudabile id non esse, quod male inde collegit posteriorum magistrorum prava interpretatio: unde illud Juvenalis de Judæis:

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti.

Off. 1. De benef. vi, 9.
Hist. v.

quo loco exemplum monstrandæ viæ minime molesta neque sumtuosa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iisdem: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promissis, adversus omnes alios hostile odium.* Sic in novi federis

federis historia legimus saepe non solitos Iudæos convivere *συμχεῖσθαι*, *συνιόθειν*, *κολλάσθαι*, *αἰσέρεσθαι* alienigenis. Et Apollonius Molo Iudæos objiciebat, ὅτι μη παρδείξουσ τὸς ἀλλοις αἰσικτελιημιδύς δέξαις ἀπὸ Θεοῦ, μηδὲ κρινωεῖν ἤθελον τοῖς κατ' ἑτέρων συνήθειαν βίῃ ζῆν αἰσικτελιημιδύς: non admitti ab eis qui de Deo sentirent alia, nec quicquam ipsis commune esse cum his qui institutus differrent: Amici Antiochi apud Diodorum Iudæos accusant: ῥόνος ἀπάντων ἰθιῶν ἀκρινωνήτης εἶναι τὸ αἰσὸς ἀλλο ἔθνη ἐπιμυξίας κὲ πολεμίας ἀπολαμύσανεν πάντες: solos ex omnibus populis infociabiles esse extraneis, ita ut ceteros pro hostibus ducant. Sequitur de iisdem, μηδὲ δνοεῖν, cum nulla gente alia mensam habere communem, neque bene eos alius velle. Mox eis tribuitur *μισανθρωπία* odium humani generis. Et apud Philostratum Tyanensis de Iudæis: οἱ βίον ἀμικτον ἔχοντες, οἷς μήτε κρινῆ αἰσὸς ἀνθρώπος ἀπάριζα: vitæ a genus adeo secretum ab humano commercio repererunt, ut ne mensam quidem cum aliis communem habeant. Sicut & passim Iudæis apud Iosephum objicitur, τὸ ἀμικτον, τὸ ἀσύμφυλον, ἢ ἀξίως ἀμικία, infociabilis vivendi ratio. At hunc non esse legis sensum Christus nos docuit exemplo suo, cum à Samaritide femina aquam accipere non recusavit, legis ubique observantissimus. Sed & olim David apud populos irreligiosos perfugium sibi quaesiverat, nusquam eo nomine reprehensus. Apud Iosephum Solomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus ibi etiam alienigenatarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio: ἡμεῖς οὐκ ἀκνήρωποι τὴν φύσιν ἰσχυρῶ, εἰδὲ ἀλλο- *Ant. VIII.* *αἰσὸς αἰσὸς τὸς οὐκ ὁμοφύλους ἔχοντων: non sumus inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos.* Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos supra diximus, sed insuper Ammonitæ & Moabitæ de quibus scriptum est Deut. xxiii, 6; Non quæres prosperitatem eorum (ita rectius hoc loco verteris *εὐλοῦ* quam pacem eorum) nec bonum eorum ullis diebus tuis usquam. Quibus verbis federa benefica cum illis populis vetantur, non etiam jus belli conceditur: aut certe, quæ Hebræorum quorundam sententia est, vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. ii, 19: neque Iephtes arma in eos *Iud. xi, 16.* movit nisi post tentatas æquæ pacis vias, neque David nisi atrocibus injuriis laceffitus. De societate bellica quæstio superest. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuisse cum profanis gentibus, exemplo apparet Abrahami, impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Mosis quicquam generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus sensisse * Asmonæos, legis & peritos & reverentes admodum, ut ex religiosa Sabbathi observatione, permiffa sola sui tutela, non alio armorum usu, apparet. Et hi tamen cum Lacedæmoniis & Romanis fedus pepigere, approbantibus sacerdotibus & populo: imo & pro eorum salutē sacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, causas habent peculiare. Nam si quos reges aut populos, extra eos qui in lege expressi erant, exosos sibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus significasset, eorum tutelam suscipere, aut cum iis arma fociare haud dubie nefas erat. Huc illud pertinet Propheta * ad Iosapharum de rege Israelis:

Tene

11 Paralip.
xix, 2.
11 Paralip.
xxv, 7.

Tene improbo opitulari, & eos diligere * qui Deum oderunt? At ob hoc ipsum exarsit in te Dei ira. Nam infelicem belli exitum Micheas Propheta jam ante prædixerat. Et alterius Prophetæ ad Amasiam: *Ne ito tecum exercitus Israelitarum: nam non adest Deus Israelitis, ulli inquam Ephraimitarum.* Hoc vero non venire ex natura federis, sed ex personæ peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter increpitus est Iosaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commercii causa societatem inisset cum Ochozia rege Israelitarum similem ei quam David & Solomo inierant cum Hiromo, quoseo nomine partim non reprehensos, partim laudatos diximus. Nam quod additur Ochoziam impie egisse, debet ad totam ejus vitam referri ob quam Deus ipsi omnibusque ejus conatibus infensus fuerit: quomodo hæc historia explicatur in libro, cui nomen constitutiones Clementis, vi, capite xviii. Notandum & hoc, pejorem fuisse causam eorum qui à Jacobo orti Deum bene cognitum deseruerant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos cæteri populares armabantur * lege quæ exstat Deut. xiii, 13. Est & ubi culpantur federa ob animi vitium unde procedebant: ita à Propheta reprehensus Afa, quod ad societatem Syri se contulisset, Deo diffusus: quod ostenderat cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret. ^a Sed nempe rex idem culpatus quod in medicis spem posuisset non in Deo. Non ergo ex hac historia imago sequitur per se, aut generaliter malum esse societatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos consulere. Multa enim non illicita vitiat animus, ut ^b censum in Davide, ^c thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic ^d alibi fiducia in Ægyptio posita reprehenditur, cum tamen Solomoni ^e cum Ægyptio affinitatem contrahere licuerit. Quibus & hoc addendum est, f Hebræos sub statu legis veteris disertas habuissent promissiones viatorum, si legem observarent, quominus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exstant quidem & apud Solomonem ^g sententiæ non paucæ de vitandis consortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita sunt, non legis præcepta: & illa ipsa monita, ut moralia pleraque, plurimas habent exceptiones.

Victoria de
Indu relect.
1. n. 15, &
17. Franc.
Arsus de
bello n. 192.
Cajet. 2. 2,
9. 40. arr. 1.
Molin. israel.
11. disp.
112.
Matthæi v,
45.
Gal. vi, 10.
lib. vii,
cap. 111.

X. Lex autem Evangelii nihil hac in parte mutavit: imo magis etiam favet federibus, quibus hi qui à religione alieni sunt, in causa justa sublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines data occasione, non liberam modo reliquit & laudabilem, sed & sub præcepto posuit. Nam Dei exemplo, qui solem oriri facit bonis & malis, & pluvia utrosque humectat, jubemur nullum hominum genus à beneficiis nostris excludere. Bene Tertullianus: *Quamdiu intra Israelem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gertes hereditatem & possessionem terminos terræ, & cepit expungi quod dictum est Osee: Non populus meus populus meus, & non misericordiam consecuta misericordiam consecuta, Natio scilicet, exinde Christus in omnes legem fraternæ benignitatis extendit, neminem excludens in miseratione sicut in vocatione. Quæ accipi oportet salva gradus differentia, ut in omnes simus beneficii, præcipue tamen in religionis consortes. In Clementis constitutionibus legimus: *πᾶσι δὲ δικαιοσύνην δίδου ἐξ οὐκίαν πόνων.**

ἄσπιλον ἢ τὸς ἄλλους. Omnibus largiendum de nostra opera : sed ita ut sancto-
rum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas, inquit Ambrosius, fide, cau-
sa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei. Si-
mile est illud Aristotelis : ἢ ὁμοίως ἀσπὴν καὶ συνήτων καὶ ἰδιωτῶν φροντίζῃν.
Neque enim par est aequalē curam subiri pro externis & pro amicis. Convi-
ctus etiam familiaris cum hominibus qui alieni sunt à religione non
prohibetur : ac ne cum illis quidem quorum peior causa est, &
qui à disciplinæ Christianæ regula deficiunt, omne interdicitur com-
mercium, sed familiare extra necessitatem, non etiam quod emen-
dandis ipsis spem præbet. Illud vero quod apud Paulum est, Ne ju-
gum ducite cum alienis à fide : quod enim consortium est justitiæ cum iniquitate,
aut quæ commixtio est luci cum tenebris, aut quæ concordia est Christo cum Sa-
tana, aut quæ pars credenti cum non credente ? ad eos pertinet qui in ido-
liis convivabantur, atque ita aut idololatriam committebant, aut
certe committentium speciem præbebant. Ostendunt sequentia :
Quæ consensus templo Dei cum idolis ? similia illis quæ in priore ad Corin-
thios eosdem : Non potestis fieri participes mensæ Domini & mensæ demonio-
rum. Neque ab eo quod subeunda sponte non sunt profanorum im-
peria, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumen-
tum. Nam in utroque hoc casu apparet majus periculum ; aut certe
plus difficultatis injici veri religionis usui. adde quod magis perpetua
sunt ista vincula : & in matrimonio liberior electio, cum federa
ex temporum & locorum occasione sumenda sint. Sicut autem bene-
facere profanis malum non est, ita nec opem eorum implorare,
sicut Cæsaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit.

Of. 1, c. 3.
Nic. 14.

11 Thessal.
1, 15.
11 Corinth.
VI, 14.

1 Cor. x, 21.

Sylv. verb.
bellum. 1, n.
9, concl. 3.
Pan. m c.
quod super.
de vso.

XI. Nulla ergo hîc intrinseca aut universalis est pravitas, sed
* ex circumstantiis æstimanda. Cavendum enim ne nimia commix-
tio contagium adferat infirmis ; quam ad rem utile erit fedes distin-
gui, sicut Israelitæ seorsim ab Ægyptiis habitaverunt. Neque enim ra-
tione caret illud Alexandridæ :

ὅσα εἰς δυναμὴν συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγὼ
ἔσθ' οἱ τῶσπι γὰρ ὁμοιοῦσ' ἔθ' οἰνόμοι
ἡμῶν. ἀπ' ἀλλήλων ἢ διεχρῆσιν πολύ.

Ego esse vester non queam commilito,
Quando nec leges, nec mores consentiunt,
Sed multis inter se intervallis discrepant.

Quo pertinent & ea, quæ alibi attulimus, de religione Judæorum &
Christianorum in commilitio cum paganis. Sed & si ex societate tali
profanæ opes magnum sint habituræ incrementum, abstinendum
erit extra summam necessitatem : In qua locum habet, quod in simili
re dixit Thucydides : ἀνεπίφθονον ἢ ὅσοι ὄσπερ ἔ ἡμεῖς ἕσθ' ἅσθ' ἁθηνάων
ἐπιβουλεύμεθα, μὴ ἔλθῃσιν μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους ἀσπὴν λαοὺς διασθῆναι.
His qui insidiis impediuntur, ut nos ab Atheniensibus, invidia fieri non debet si
salutem querunt non Græcorum modo, sed & barbarorum auxiliis. Non e-
nim jus quodvis sufficit ad id committendum, quod religioni, si non
directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum enim pri-
mo loco est regnum cæleste, id est Evangelii propagatio. Optandum
esset, ut multi hodie Principes ac populi in animum admitterent li-
beram

Lib. 1, c. 2.
Sylvest. in
verbo Bel-
lum, p. 1.
n. 9, v. 3.
Libro 1.

Matth. VI,
33.

beram

beram & piam vocem Fulconis Archiepiscopi quondam Remensis, Carolum Simplem sic admonentis : *Quis non expavescat vos * inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Christiani, pagana arma & federa suscipere detestanda? Nihil enim distat utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* Exstat apud Arrianum dictum Alexandri : *ἐδικέν μὲν γὰρ τὸς πρῶτους ἰσχυρὰ τῆς Ἑλλάδος ὡς τὸς βαρβάρους, ὡς τὸς τὸ δὲ γὰρ τὸ τῶν Ἑλλήνων :* graviter eos delinquere, qui adversum Græcos Barbaris militarent, contra Græcorum iura.

1 Cor. XII,
18, 26.

XII. Illud hic addam, cum omnes Christiani unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala perferentescere, sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum; sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges & populi non possunt, grassante armis hoste impio, * nisi alii auxilio sint : quod commode fieri nequit, nisi fedus eo nomine ineatur : quod fedus jam olim innotuit, & princeps ejus creatus consensu communi Romanus Imperator. Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc communem pro virum modo viros aut pecunias conferre : quod quominus faciant non video quomodo possint excusari, nisi si qui bello inevitabili, aut non dissimili malo domi distinentur.

Polyb. L. VI.

XIII. Solet sæpe & illa incidere quæstio, si plures bellum gerant, utri potius opem ferre debeat qui utrique est federatus. Hic primum sciendum est, quod & supra diximus, ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare * qui federatorum justam habet belli causam præferendus, si cum extraneo res sit. Etiam si cum alio federato. Sic oratione de Megalopoli ostendit Demosthenes, Messeniis focis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Atheniensibus debere, si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum, nisi convenit hoc quoque ne adversus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat : *Hosium hostes omnium, exceptis regibus, civitatibus, & portibus quibuscum fedus nobis est amicitia est.* Quod si federati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Leuctrica Aristidis quinta dicitur, *εἰ μὴ ἐπ' ἀλλῶς ἐγγύθεν, ῥαδίως ἂν ἐπ' ἀλλήλους ἢ καλόντων, σοὶ θῆλειν παρέναι :* siquidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium : sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri. Quod si federati in alios bellent justa quisque de causa, si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt, ut sit circa creditores personales. At si ipsius qui promisit præsentia requiritur quæ individua est, ratio postulat * ut præferatur cum quo antiquius est fedus, quod Acarnanes Spartanis dicunt apud Polybium : eodemque pertinet Consulibus Romani responsum Campanis datum : *amicitias ita institui par est* * ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Sed addenda exceptio, nisi fedus posterius ultra promissionem aliquid habet, * quod quasi dominii translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. * Nam & sic in venditione dicimus priorem præferri, nisi posterior dominium transtulerit. Sic Nepefinis apud Livium deditiois quam

Lib. IX.

Syvet. in
verb. bellum
p. 1, n. 7.

Lib. VII.

socie-

focietatis fides sanctior. Distinguunt hæc alii subtilius, sed quæ dixi, ut simpliciora, ita veriora arbitror.

XIV. Finito tempore fedus tacite renovatum intelligi non debet, nisi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt, non enim facile præsumitur nova obligatio. *Dec. conf. 407.*

XV. Si pars una fedus violaverit, poterit altera à federe discedere: nam capita federis singula conditionis vim habent. Exemplo fit illud apud † Thucydidem: *λύσει τὰς συνθήκας ἔχ' οἱ δὲ ἰσημίαι ἀλλοίσις σφραγίσαντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθῶντες οἷς ἂν ξυνομήσωσι. Soluti federis culpam sustinent, non qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam iurati promiserant opem re non præstant.* Alibi apud eundem: *ὁ, π' δὲ ἂν τῶτων τῶδε θάνατον ἐκπέσει καὶ ὄπιον, τότε λυθήσεται τὰς συνθήκας. Si vel tantillum ex dictis pars alterutra transgrediretur, rupta fore pacta.* Sed hoc ita verum est, ni aliter convenerit: quod fieri interdum solet ne ob quasvis offensas à federe discedere liceat. *Dec. conf. 265. Cap. 451, 455, 461. † Libro I.*

XVI. Sponsionum tot esse materiæ possunt, quot federum. Distant enim hæc personarum facientium potestate. Sed duo sunt quæ de sponsionibus quæri solent: Primum si improbetur à rege, aut civitate sponso, in quid teneantur sponsores, ad id quod interest, an ad restituendam rem in eum statum in quo erat ante sponsionem, an ad corpus dedendum. Prima sententia videtur juri civili Romano congruere: secunda æquitati, quam in Caudina controversia tribuni plebis L. Livius & Q. Melius urgebant: tertia usu probata est, ut exemplis sponsionum duarum nobilium Caudinæ & Numantinæ apparuit. Sed illud ante omnia tenendum, eum qui summum imperium habet nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Posthumius: *Hosti nihil spondidistis: civem neminem pro vobis spondere iussistis. nihil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis; nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis.* Bene idem: *Injussu populi nego quicquam sanciri posse quod populum teneat: & hoc non minus recte: si quid est in quod obligari populus possit, in omnia potest.* Ergo nec ad id quod interest, nec ad restitutionem populus tenebatur: cum quo si negotium sibi esse voluissent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mittere qui cum Senatu ac populo de pace ac federe agerent, ut quanti ipsis esset exercitus incolumitas id ipsi æstimarent. Tum demum si pactis statum non esset, potuissent dicere quod & ab ipsis & à Numantinis dictum ait Vellejus, publicæ violationem fidei non debere unius sui sanguine. Majori specie dici potest* milites omnes fuisse obligatos. Et certe æquum id esset, si ipsorum jussu ac nomine contractum foret à sponsores, ut in pacto quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod si,* fide sponsores & sexcentorum quos imperarunt obsidum fuerunt contenti Samnites, habent quod sibi imputent. Rursum si sponsores præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi, ex damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur. Si id non appareret, tenebantur ad id quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et hoc casu non corpora tantum, sed & bona sponsores fuissent obligata Samnitibus, nisi pœnam vice ejus quod interest expressissent. *Nam*

Nam de obsidibus convenerat, ut capite luerent si pacto non staretur. De sponsoribus an eadem dicta sit pœna in obscuro est. Pœnæ autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factum præstari nequeat, nihil aliud sit in obligatione: succedit enim certum loco incerti quod interest. Erat autem communis istorum temporum sententia, etiam vitam valide posse obligari. Apud nos autem qui aliter sentimus, existimo tali sponsione bona primum ad id quod interest, & si ea non sufficiant, corpus ad servitutem obligari. * Fabius olim Maximus cum pactum quoddam ejus cum hostibus factum Senatus improbasset, fundum suum ducentis millibus vendidit, & fidei satisfecit. Brutulum Papium induciarum ruptorem sic cit. cum bonis suis dedendum recte censuerunt.

XVII. Altera quæstio est, an sponsio obliget summam potestatem ex notitia & silentio. Hic distinguendum primum an pure facta sit sponsio, an sub conditione si rata haberetur à summa potestate. Nam hæc conditio non impleta (debet autem conditiones diserte impleri) nullam facit sponsionem. Quod recte convenit in sponsionem Luctatii cum Pœnis: accedebat quod ea se populus, quia suo injussu facta erat, teneri negaverat: itaque publico consilio aliud de integro fedus factum erat. Videndum deinde, an præter silentium res aliqua accesserit, nam sine re aut facto aliquo silentium non satis probabilem voluntatis conjecturam suppeditat, ut ex his quæ de dominii derelictione supra diximus, intelligi potest. Sed si actus aliqui accesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, tum recte intelligitur actus ratus esse habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat; notat Cicero pro Balbo. Silentium adversus Carthaginenses urgebant Romani de pactione cum Afrudruba facta. Sed cum illa pactione verbis concepta esset negantibus, ne Pœni amnem Iberum transirent, vix erat ut silentium solum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, quippe cum factum proprium nullum secutum esset, nisi aliquando Pœnus Iberum transire volens prohibitus à Romanis esset, eorumque dicto Pœni paruisissent. talis enim actus vim habet actus positivi, nec manet intra fines nude abnutivos. Quod si Luctatii pactione plures habuisset partes, & ceteras partes à jure communi abeuntes observatas à Romanis semper appareret, jam satis firma esset conjectura probatæ pactionis. Restabat hinc dicere aliquid de pactionibus quas duces & milites non de eo quod summi est imperii, sed de re privata sua aut sibi permessa faciunt: sed de his agendi oportunior erit locus ubi ad ea quæ in bello accidunt perventum erit.

Annotata ad Caput xv.

§. III.

Quod apud Senecam patrem est] Contr. IV, 29.
In regnis regum est fedus facere] Vide quæ infra lib. III, cap. XX,
§. II, & sequentibus. Servius ad illud II Æneidos.

Servataque servos

Troja fidem;

Quia

Scriptor de vir. Ill cap. 43. Plut. Fabio Maximo Liv. viii. libro v111 & IX.

Liv. l. XXI. Polyb. libro 111.

Polyb. & Liv. dist. locu.

Quia quod rex promittit videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino fedus facit; Turnum, ait, non inducit jurantem, quia presente rege non habet potestatem.

Supra diximus] Hoc libro, c. XI, §. XXII.

Livio] Adde Diodorum Siculum Exc. leg. IV.

§. IV.

Ita ut latrocinari & pradas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito haberetur] Cæsar de Germanis : Latrocinio nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiusque civitatis sunt. Accedit testis Tacitus de moribus Germaniæ, & Saxo libro XIV, & alibi. Idem de Tyrrenis scriptum est Servio ad VIII & x Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Lusitanis : quicum Plutarchus consentit Mario : τὸ ληστεύειν ἔπαι τότε τῶν Ἰσθρῶν ἑχέλιξιον ἡγεμένων. ad id tempus Hispanis latrocinari interpulcherrima habebatur. Simile est quod Iudæi dānnum datum ei qui nec Iudæus sit, nec Iudæis federatus, sarcinidum negant.

Apud Homerum] Odyssææ γ. ubi Scholiastes οὐκ ἄδδξον ἦν τῷ πρῶτῳ τοῖς παλαίοις τὸ ληστεύειν, ἀλλ' ἐνδδξον. Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat sed insuper gloriosum ducebatur.

Cujus & Thucydides meminit] Libro I. additque οὐκ ἔχοντός περ ἀιχρόννη τέτρα τῷ ἔργῳ, φέροντ' δὲ ἢ καὶ δδξης μᾶλλον : nondum infamiam habebat id vitæ genus, quin potius laudi tribuebatur.

Æquales sunt] Sic Plinius Parthos ait cum Scythiis ex æquo dege- §. VI. re. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente :

Solus

Ex æquo me Parthus adit.

Ἑρμαχίαν vocant] veteres ἑρμαχίαν. Zofimus lib. v.

Vi ne in confinio alterius alter arcus habeat] Exemplum vide apud Procopium Perficorum I.

Non Theologi tantum] puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, §. VIII. na, Valdesius, Malderus.

Abraham] Idem cum Escole & Anero fedus fecit. Sic & David §. IX. cum Achî & Naaf. Solomon cum Ægyptiis. Asa cum Benadado.

Asmonas legis & peritos & reverentes admodum] Laus eorum est in Thargume Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epistola ad Hebræos. Horum exemplum secuti Imperatores & reges Christiani federa aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis & Vandalis, Iustinianus cum Langobardis : cum Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilius, Isaacius, Angelus, Palæologus : cum Mauris reges Hispaniæ Alfonso Hispanensis, Ramirus, Alfonso Castus, Sanctius Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus : Petrus Legionis rex : Alfonso Castellæ rex prudentissimus : cum Tartaris Rodolphus Habspurgenfis. Adi Iohannem de Carthagina libro III de Iure Belli Romani Pontificis, c. I. Julius II Pontifex Turcis usus.

Ad Iosaphatum] Iosephus : ἡλιώτε τῆς πλεῖστος Ἀχάθων συμμαχίας ἀνδρωπον ἀποδῶν καὶ πονηρῶν : accusabat eum societatis inita cum Achabo homine impio ac scelerato.

S

Qui

Qui Deum oderunt] Gratianus Valenti patruo contra Scythas o-
peram petenti scripsit *ὡς ἂν τοῦ ἐχθροῦ τῆ θεῶ συμμωχῆν fas non esse socialia*
arma jungere cum eo qui Dei sit hostis. Zonaras.

§. II.

Lege que exiit: Deut. XIII, 13.] Adde exemplum Iofue c. XXII.

Ex circumstantiis estimanda] Vide orationem Phartazæ ad Lazos
apud Agathiam III. Saxo libro IX, in verbis Ludovici regis Fran-
corum ad Huraldum. *Nullam posse animorum intervenire concordiam dif-*
fona sacra complexis. quamobrem petiorem opis, primum religionis contuērnio
opus habere, neque magnorum operum consortes existere posse, quos superna ve-
nerationis formula disparasset.

Inimicorum Dei amicitiam velle] Exemplum in Mancafa apud Nice-
tam rebus Isaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis Ducis
Sabaudiæ, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum posset, noluit.

§. XII.

Nisi alii alius auxilio sint] Ad hanc rem vide Marianam libro XXX.
Paratum libro IV. Bizarum VII, & XII.

§. XIII.

Qui federatorum justam habet belli causam preferendus] Vide infra li-
bro III, c. XXV. §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et si scivero velle te*
aliquem juste offendere & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum
sibi, sicut potero, præstabo auxilium.

Ut preferatur cum quo antiquius est fedus] Vide de Feudis lib. IV,
cap. 31.

Nisi quia vetustior amicitia ac societas violetur] *καὶ φίλοι καὶ ἐχθροὶ συμ-*
μωχῆν, ἢ καὶ φίλων. amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos, di-
cit Ptolemæus Atheniensibus apud Appianum in legationum excer-
ptis.

Quod quasi domini translationem in se contineat] Vide Radevicum
II, 7.

Nam & sic in venditione] Edicto Theodorici c. 138.

Milites omnes fuisse obligatos] Sic Numantini, si sponsio non proba-
retur, exercitum sibi dedendum censebant, ea sponsione liberatum.

§. XVI.

Fide sponsorum] ii erant Consules duo, quaestores duo, præfecti IV,
tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino spon-
su: ex Numantino Consul solus, cæteris paritum ob Tiberium
Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus.

Sexcentorum quos imperarant obsidum] Pontius filius apud Appianum:
τῶν τε ἰππέων ἐπιλέξομαι τὸς ἐπιφανέστατους, ἄμωρα τῶνδε τῶν συνθηκῶν, ἕως ἄπαρ
ὁ δὴ μὲν ἐπιψηφίζῃ equitum potissimos deligam, qui obsides sint, donec populus
præta firmet. Satis esse obsides tenentis arbitrio relinqui, censuere Lu-
sitani in resimili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, pœnam
remittere censentur. Polybius excerpto CXXII.

Fabius olim Maximus] Diodorus Siculus in excerptis Peirensianis,
Valerius Maximus IV, c. VIII.

Brusulum Parium] Dion excerpto legationum v.

C A P V T X V I.

De interpretatione.

- I. Quomodo promissa obligent exterius.
 II. Verba, si alia conjectura absint, intolligenda ex proprietate populari :
 III. Verba artis ex arte.
 IV. Conjectura usum esse ex ambiguitate vocum, ex specie repugnantis, aut quia se ingerunt :
 V. Vt ex materia :
 VI. Ex effectu :
 VII. Ex conjuncti: origine aut etiam loco :
 VIII. Quo pertinet conjectura ex ratione movente, qua quando & quomodo locum habeat.
 IX. Distinctio significationum in laxas & strictas.
 X. Distinctio promissorum in favorabilia, odiosa, mixta, & meda.
 XI. Rejcta circa actus populorum aut regum differentia contractuum bona fides aut stricti juri.
 XII. Ex dictis distinctionibus significationum & promissorum regula formantur circa interpretationes.
 XIII. An sociorum nomine futuri veniant, & quatenus: ubi de federe Romanorum cum Astartubale, & similibus controversis.
 XIV. Quomodo interpretandum, Ne alter populus alterius injussu bellum gerat.
 XV. De illi verbis, Liberam fore Carthaginem.
 XVI. Qua pacta personalia habenda, qua realia, distinctionibus explicatur.
 XVII. Fœdus cum rege intum extendi ad Regem regno pulsam :
 XVIII. Non ad regni invasorem.
 XIX. Promissum ei qui primus hoc fecerit, si plures simul fecerint, cui debeat.
 XX. Conjectura se ultro offerens: aut extendit, & quando id fiat :
 XXI. Vbi & de mandato per aliud implendo :
 XXII. Aut restringit: idque vel ex defectu originario voluntatis, qui colligitur ex absurdo :
 XXIII. Ex cessatione rationis antea :
 XXIV. Ex materia defectu :
 XXV. (Observatio circa conjecturas proxime dictas :)
 XXVI. Vel ex casu emergentis repugnantis cum voluntate: qui sumitur, ex illicito :
 XXVII. Ex onere nimium gravi, habitâ ratione illius :
 XXVIII. Ex signis aliis, ut ubi partes scripti inter se conviniuntur.
 XXIX. Quae tum regula observanda sint.
 XXX. Scripturam in dubio ad contractus validitatem non requiri.
 XXXI. Regum contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.
 XXXII. Verba conditionem acceptanti ar offerenti magis spectanda per distinctionem explicatur.

Ipfum qui promisit solum si spectamus, sponte id præstare obligatur in quod obligari voluit. *In fide quid senseris non quid dixeris cogitantium*, inquit Cicero. Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, ne nulla sit obligatio si quisque sensum quem vellet sibi assignando liberare se posset, ipsa dictante naturali ratione jus est ei, cui quid promissum est, promissorem cogere ad id, quod recta interpretatio suggerit, nam aliqui res exitum non reperiret: quod in moralibus pro impossibili habetur. Hoc forte sensu cum de pactis egisset Isocrates præscriptionem adversus Callimachum, *καὶ εἶπε*, inquit, *νόμοι κρινεῖ πάντες ἀνθρώποι Διέταλέμεν δὲ ὡμεῖοι*, ut recte eum locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, *hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur*, nec Græci tantum, sed & barbari, ut paulo ante idem dixerat. Huc illud pertinet in antiqua federum formula apud Livium: *Sine dolo malo* Lib. I. * utique *ex his hodie rectissime intellecta sunt*. Rectæ interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Ea signa sunt duum generum, verba & conjecturæ aliæ: quæ aut seorsum considerantur, aut conjunctim.

II. Si nulla sit conjectura quæ ducat alio, verba intelligenda sunt ex proprietate, * non Grammatica quæ est ex origine, sed populari ex usu

Quem penes arbitrium est, & ejus & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiæ effugio usi sunt * Locri, cum polliciti se pactis staturos quamdiu terram hanc insisterent & capita humeris gestarent, terram calceamentis injectam, & aliorum capita humeris imposita abjecerunt, quasi eo modo religione se possent exsolvere, quæ historia apud Polybium exstat: ac similis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum, quæ transcribere nihil opus est, quia controversiam non habent. Ejusmodi fraudibus recte dixit Cicero adstringi, non dissolvi perjurium.

III. * In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit artis cujusque prudentum definitio, ut quid sit majestas, quid patricidium, quæ ad finitivum statum referunt oratoriæ artis magistri. Vere enim dictum à Cicerone Academicarum primo: *Dialecticorum verba nulla sunt publica: suis utuntur: & id quidem commune omnium fere est artium.* Sic si in pactis de exercitu dictum fuerit, definimus exercitum esse eam militum multitudinem quæ palam fines hosticos ausit invadere. nam passim opponunt historici id quod furtim fit aut latrocinantium more, & quod justo fit exercitu. Quare pro viribus hostium æstimandum quæ copiæ exercitum faciant. Cicero exercitum vocat sex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitum plerumque ait constitisse sexdecim millibus Romanorum, viginti fociorum. at minor quoque numerus implere potest ejus nominis mensuram. Nam Vlpianus exercitui præesse eum ait, qui vel uni legioni cum auxiliis præest: id est ut Vegetius exponit decem millibus peditum, duobus millibus equitum. & Livius in octo millibus speciem ponit justi exercitus. Pari modo de classe erit æstimandum. Sic * arx est locus qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit.

IV. Conjecturis assumtis opus est, ubi verba aut verborum complexio sunt *πολύσημα* id est, *plures significationes recipiunt.* Hunc locum Rhetores vocant *ἐξ ἀμφιβολίας*: Dialectici subtilius, si in una voce sensus esse plures possent *ὁμωνυμίαν*, si in complexione *ἀμφιβολίαν*. Similiter conjecturis opus est, quoties in pactis est *ἐναντιοφανεία*, *species quædam repugnantia.* Tunc enim conjecturæ quærendæ sunt, quæ partes alias aliis concilient, si fieri potest. nam si certa sit pugna, quod posterius inter contrahentes placuit, prioribus derogabit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluisse, & ea natura est actuum qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis discendi inde possit, sive *μοτομέρως ex parte una*, ut in lege & testamento, sive conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant *ἐξ ἀντινομίας*. Et his quidem casibus verborum evidens obscuritas cogit recurrere ad conjecturas. Interdum vero ipsæ conjecturæ ita evidentes sunt, ut sponte se ingerant etiam contra receptiorem verborum significatum. Hunc locum Græci Rhetores vocant *ἠδὲ ῥητῆ καὶ Ἀγνοίας*, Latini ex scripto & sententia scripti. Loci autem ex quibus voluntatis

con-

De Officiis
111.

Parad. v1.

L. 2. D. de
bu qui not.
infamia.

Libro 111,
cap. 1.

conjecturæ promuntur, præcipui sunt ex materia, ex effectu, ex conjunctis.

V. * Ex materia, ut vox diei, si triginta dierum pacta sint induciæ, non debet de diebus naturalibus, sed civilibus intelligi: id enim materiæ congruit. Ita verbum donare sumitur pro transigere ex negotii qualitate. Sic armorum vox, quæ modo belli instrumenta, modo milites armatos significat, pro materia, aut hunc aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promisit, vivos, non mortuos reddere debet, contra quam cavillati sunt Plataenses. Et ferrum deponere iussi, satis fecerunt si gladium deponant, non & fibulas, quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum sit, contra quam fecit Alexander. Et pars dimidia navium in divisione, integrarum intelligi debet, non sectarum, contra quam Romani Antiocho fecerunt. De similibus idem esto iudicium.

*L. si uno. D. Loc. condu-
sit. Everh.
in loco a sub-
jecta mate-
ria.*

VI. Ex effectu, in quo præcipuum est si vox ex usu receptiore sumta effectum post se traheret à ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda est interpretatio, quæ vitio caret. Itaque non admittenda Brasidæ cavillatio, qui pollicitus agro Bœoto se decessurum, negabat agrum Bœotum esse quem exercitu insideret, quasi de bellica possessione non de finibus antiquis ea vox intelligenda esset; quo sensu inanis fuerat pactio.

*Everh in lo-
co ab absur-
do.*

*L. In ambi-
gua. D. de
legibus.
Thuc. 14.*

VII. * Conjuncta sunt, aut origine, aut etiam loco. Conjuncta origine sunt quæ ex eadem voluntate proficiuntur, etiamsi alio loco & occasione dicta, unde conjectura nascitur, quia in dubio voluntas creditur sibi fuisse consentiens. Sic apud Homerum quod dictum erat inter Paridem & Menelaum, ut victori Helena cederet, ex posterioribus ita erit exponendum, ut victor is demum intelligatur, qui alterum occiderit. Rationem reddit Plutarchus: *οἱ δικαστῆς τῶ μὲν δὲν ἀμφισβητήσασιν ἔχοντι ἀποστήθησαν τὸ ἐσαφίστερον ἰσχυρῶς*; *judices accedunt ei quod minus ambiguum est, omisso eo quod est obscurius.*

*Everh. in lo-
co a con-
junct. dua-
rum leg.*

*Plut. symp.
1x. 13.*

VIII. Inter ea quæ & loco conjuncta sunt, vim præcipuam habet * ratio legis, quam cum mente multi confundunt, cum unum sit ex iudiciis quibus mentem venamur. Est tamen inter conjecturas hæc validissima, si certo constet aliqua ratione tanquam causa unica voluntatem fuisse motam. nam sæpe rationes sunt plures: interdum & præter rationem voluntas semet ex vi libertatis suæ determinat, quod ad obligationem producendam sufficit. Hoc modo donatio ob nuptias facta, vim non habebit, si nuptiæ secutæ non sint.

IX. Cæterum sciendum est voces multas habere significationes plures, alteram strictiorem, alteram laxiorem; quod multis ex causis evenit, aut quia specierum uni nomen generis adhæret, ut in vobis cognationis & adoptionis, item in nominibus masculinis quæ etiam pro communibus sumi solent ubi desunt communia, aut quia usus artis latius patet quam usus popularis, ut * mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud significet.

X. Simul notandum est eorum quæ promittuntur, alia esse favorabilia,

Alc. v. res. fr. rabilia, alia odiosa, alia mixta, aut media. Favorabilia sunt quæ æqualitatem in se habent, & quæ communem spectant utilitatem, quæ quo major est, atque latius patet, eo major est promissi favor, ut eorum quæ ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli ob tuitionem suscepti major quam aliis de causis. Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, & quæ penam in se continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid immutant. Quod si mixtum sit aliquid, ut mutans quidem priora, sed pacis causa, id pro magnitudine boni, aut mutationis; modo favorabile, modo odiosum censebitur, ita tamen ut, cæteris paribus, favor censeatur potior.

XI. Discrimen actuum bonæ fidei & stricti juris quatenus ex jure est Romano, ad jus gentium non pertinet. Potest tamen aliquo sensu huc aptari, ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non est, actui inesse intelligatur: in aliis autem actibus qui per se sunt indefiniti, qualis est donatio, & liberalis promissio, magis stetur dictis.

Cl. in l. Non possunt, D. de legibus.

XII. His positis hæc teneudæ sunt regulæ. In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plures sint, eam quæ latissima est, quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universalis. Sic verba hæc, unde quis dejectus est, etiam ad eum restituendum pertinebunt, qui vitatus est ad suum accedere. nam vox laxius sumpta fert eam significationem, ut recte Cicero pro A. Cæcina disputat. In favorabilioribus, si is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris consilio utatur, verba laxius sumenda, ut etiam includant significationem artis, aut quam lex dedit. * Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur. Ex contrario verba etiam strictius, quam fert proprietatis, sumenda erunt; si id necessarium erit ad vitandam iniquitatem vel absurditatem: at si non talis est necessitas, sed manifesta æquitas vel utilitas in restrictione, sub standum erit intra arctissimos terminos proprietatis, nisi circumstantiæ aliud suadeant. In odiosis vero etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris sui remissione, verba, quantumvis generalia, restringi solent ad ea de quibus verisimiliter est cogitatum. Et in hoc rerum genere occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod spes sit posse retineri. Sic auxilia promissa ab una tantum parte, intelliguntur deberi impendiis ejus qui postulabit.

Bart. in l. Si qui pro captore, D. de usuc.

Covar. 111. Var. c. 3, n. 5. Tir. q. in l. g. cum sub. Gl. 3, n. 115.

Barb. 1v. cons. 62.

XIII. Illustris est quaestio, sociorum nomine veniant tantum qui erant federis tempore, an & futuri, ut in federe facto inter populum Romanum & Carthaginensem post bellum de Sicilia: *Viriusque populi socii ab utroque populo iusti sunt.* Hinc Romani inferebant, etiam si fedus cum Afrubale iustum de Ibero amne non transeundo, nihil ipsis promississet quod Carthaginenses id ratum non habuissent, tamen si Carthaginenses factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos post fedus Romani socios adsciverant, probarent, bellum indici ipsis posse tanquam federe violato. Rationes ita Livius exponit:

Satis

Satis cautum erat Saguntinis, sociis utrorumque exceptis. nam neque additum erat iis qui tunc essent, * nec, ne qui postea assumerentur. Et cum assumere novos liceret sociis, quis aequum censeret, aut ob nulla quonquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginiensium socii, aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desistentes reciperentur? Quæ ferme ad verbum de Polybio sumpta apparet. Quid dixeris tempore, & ampliore alteram significationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Vtra ergo præferenda sit interpretatio, ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, futuros non comprehendi, quia agitur de federe rumpendo, quæ odiosa est materia: & de adimenda Carthaginiensibus libertate, eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur, armis cogendi; * quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Ino vero licuit, non ex vi federis, sed ex jure naturali, quod federe non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utrosque eo essent loco, quasi nihil de sociis convenisset: quo casu nec Carthaginienses contra fedus erant facturi, si in Saguntinos arma moverent quæ justa arbitrarentur, nec Romani si eos defenderent. Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienses & Romanos convenerat, ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fedus faceret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei, quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. Non dico justum utrinque bellum esse potuisse: sed * nego pertinuisse hoc ad federis violationem: quomodo in quæstione de auxilio Manertinis misso à Romanis distinguit Polybius, an justum id fuerit, & an per fedus licuerit. Et hoc ipsum est quod Corcyrenses apud Thucydidem dicunt Atheniensibus, licere ipsis sibi auxilia mittere, nec obtare quod Athenienses habebant cum Lacedæmoniis fedus, quando per id fedus novos socios adsciscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt Athenienses postea, imperato suis, ne in Corinthios pugnant, nisi ubi ii descendere pararent hostiliter in Corcyram, aut in aliquod solum ditionis Corcyrensi, ne scilicet fedus rumpent. Non pugnat autem cum federe, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, * manente de cætero pace. Justinus de his temporibus agens: Inducias, quas proprio nomine condixerant, ex sociorum persena rumpebant, quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia potius, quam si aperio prelio dimicassent. Sic & in oratione de Haloneso quæ inter Demosthenicas legitur, apparet pace quadam Atheniensium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est in federe æquali.

XIV. In federe inæquali ponemus alterum, si convenerit ne alter federatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod positum fuisse in federe Romanorum & Carthaginiensium, post bellum Punicum secundum, supra memoravimus. sicut & positum fuit in federe

Liv. lib. 42. dere Macedonico cum Romanis, ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere possit, & ad id quod infertur, non quod repellitur, in dubio arctiorem hinc significatum fumemus, ne nimium coarctetur libertas.

XV. Eiusdem generis est illud, quod Romani promiserant * liberam fore Carthaginem: quod quamquam ex natura actus de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus & alia quædam pridem omiserant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam, ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem non urbem significari: (quod quamquam improprium concedi potest, ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit.) Nam in voce, liberam relinqui, ἀνελευθερον, ut Appianus ait, manifesta erat captio.

XVI. Huc & illa frequens quæstio referenda est, de pactis personalibus ac realibus. Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, quin quod ei promittitur sui natura reale sit, quia subiectum est res permanens. Immo etiam si status civitatis in regnum mutetur, manebit fedus, quia manet idem corpus, etsi mutato capite, & ut supra diximus, imperium quod per regem exercetur non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit, si appareat causam fuisse propriam ei statui, ut si liberæ civitates libertatis tutelæ causa fedus contrahant. At si cum rege contractum sit, non statim personale erit censendum fedus: nam ut recte dictum est à Pedio & Vipiano, plerumque persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstraretur cum quo pactum factum est. Quod si adjectum sit federi ut perpetuum sit, aut factum in bonum regni, aut cum ipso & successoribus: sicut solere adjici in federibus, καὶ τοῖς ἐγγύτοις, & posteris ait Libanius in defensione Demosthenis: aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse * fedus Romanorum cum Philippo Macedonum Rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia conjecturam suppeditabunt non improbabilem. Quod si pares sint in utrumque conjecturæ, supererit, ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Federa pacis causa facta, aut commerciorum favorabilia sunt. Quæ belli causa, non odiosa omnia, ut quidam censent, sed ἐπιμαχίας, id est federa tuendi se causa propius ad favorem accedunt, ἐυμαχίας magis ad onera. Ad quæ accedit quod in federe ad bellum quodvis, præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus qui cum agitur, ut qui non modo non injuste, sed nec temere bellum susceptorus videretur. Quod vero dici solet, societates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad societates privatas, & juris est civilis. Jure ergo an injuria * Fidenates, * Latini, Etrusci, Sabini à federe discesserint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, dijudicari à nobis recte non potest, cum non extant federum verba. Cui non dissimilis est illa apud Iustinum controversia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato impe-

*L. jure gen-
erium, §. pa-
ctum, D. de
pactis.*

*Dic. hb. 1,
conf. 22.*

imperio conditionem mutassent. Spectandum enim an in conventionem fidem Medorum elegissent. Minime vero admittenda est *Bodini argumentatio*, federa ad regum successores non transire, quia *Lib. v. c. ult.* juramenti vis personam non exeat. Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare heredem. Neque enim verum est quod fuit, federa jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciam, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerius Consul juraverat plebs Romana conventuros se jussu Consulibus. Mortuo illi succedit L. Quintius Cincinnatus. Cavillantur tribuni quidam quasi non teneretur religione populus. Sequitur *Lib. III.* Livii iudicium: *Nondum hæc que nunc tenet sæculum negligentia Deum venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebant, sed suos potius mores ad ea accommodabant.*

XVII. Sane cum rege initum fedus manet, etiam si rex idem aut successor regno à subditis sit pulsus. Jus enim regni penes ipsum manet, utcumque possessionem amiserit: quo pertinet Lucani illud de Senatu Romano:

non unquam perdidit ordo

Mutato sua jura loco.

XVIII. Contra si alieni regni invasor volente vero rege, aut oppressor populi liberi, antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fedus: quia * hi possessionem habent, jus non habent. Et hoc est quod Nabidi dicebat T. *Lib. Livius lib. xxxiv.* Quintius: *Amiticia & societas nobis nullis tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est.* Qualitates autem istæ in federibus, regis, successoris, & similes jus proprie significant, & odiosa est invasorum causa.

XIX. Tractaverat olim Chrysiptus hanc quæstionem, an præmium promissum ei qui primus ad metam pervenisset, debeatur utrique si simul pervenerint, an neutri. Et sane * vox primi ambigua est, nam aut eum significat qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum præmia favorabilia sunt, verius est concursuros ad præmium, quamquam liberalius * Scipio, Cæsar, Iulianus his qui pariter muros ascenderant solida præmia tribuerunt. Est hæc quidem dicta sunt de interpretatione ea, quæ verborum significationi propriæ vel impropriæ aptatur.

XX. Est & aliud interpretandi genus ex conjecturis extra significationem verborum, eorum scilicet quibus promissio continetur: idque duplex, vel extendens, vel coarctans. Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus ut effectus non sequatur satis est unam deesse causarum, ut nascatur omnes convenire oportet; ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admitrenda est: multoque hic difficilius quam in casu de quo supra dicebamus, ubi verba largam aliquam significationem, etsi minus receptam admittunt. Nam hic extra verba promittentia conjecturam quærimus, quæ valde certa esse debet, ut obligationem inducat, nec ratio similis sufficit, sed

oportet eadem sit ; nec id semper satis est , ut dicamus ex ratione faciendam extensionem : quia ut modo dicebamus , sæpe ratio ita movet , ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens , etiam sine ratione illa . Ut ergo talis extensio recte fiat , opus est ut constet rationem sub quam venit casus quem volumus comprehendere , esse causam unicam & efficacem quæ promittentem moverit , eamque rationem ab eo consideratam in sua generalitate , quia alioqui promissio futura fuisset iniqua aut inutilis . Hæc quoque pars tractari solet à Rhetoribus in loco *καὶ πρὸς καὶ ἀνεύχως* , *cujus speciem unam ponunt* , quoties semper eandem sententiam dicimus : sed & alter locus *καὶ συλλογισμῶν* per *ratiocinationem* huc pertinet : nimirum ubi ex scripto ducimus quod scriptum non est , ut loquitur Quintilianus . Et quæ à Jurisconsultis traduntur * de his quæ in fraudem fiunt . Exemplum sit * in pactione , ne quis locus muris cingatur , facta eo tempore , cum non aliud esset muniendi genus . Is locus ne aggere quidem cingi poterit , si satis constet prohibendi muros unicam fuisse causam ne muniretur is locus . Vulgo solet exemplum adferri de conditione , si posthumus sit mortuus , ab eo scripta qui posthumum omnino expectabat , ut sententia dispositionis producat ad eum casum , si is posthumus natus non esset , quia constet voluntatem loquentis motam fuisse consideratione non existentiæ prolis : quod ipsum non apud Jurisconsultos tantum , sed & * apud Ciceronem , & Valerium Maximum invenire est . Cicero causam hanc adfert oratione pro Cæcina . *Quid ? verbis satis hoc cautum erat ? minime . quæ res igitur valuit ? voluntas : quæ si tacitis nobis intelligi posset , verbis omnino non uteremur : quia non potest , verba reperta sunt non quæ impedirent , sed quæ indicarent voluntatem* . Mox in eadem oratione dicit idem jus esse ubi perpescitur * una atque eadem causa æquitatis , id est rationis quæ sola moverat : Ita interdicitur , *unde tu me vi dejecteris hominibus coactis armatisve* , locum habere adversus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat . *Ea enim , inquit , plerumque fit per homines coactos armatosque : quæ si alio consilio , eodem periculo facta sit , eodem jure esse voluerunt* . In declamatione patris Quintilianii exemplum hoc est : *Cædes videtur significare sanguinem & ferrum : si quis alio genere homo fuerit occisus , ad illam legem revertetur . Si incidit in latrones , aut in aquas præcipitatus , si in aliquam immensam altitudinem dejectus fuerit , eadem lege vindicabitur , quæ ille qui ferro percussus sit* . Similis est argumentatio Isai oratione de Pyrrhi hereditate , cum ex eo quod testamentum Attica lege vetitum esset fieri filia invita , infert , ne adoptionem quidem ea invita permitti .

Lib. 1. c.
11. de Orat.
Bruto:
& pro Cæc.

Libro 1, c.
XIII.

XXI. Atque hinc solvenda est celebris illa quaestio quæ & apud Gellium est de mandato , an impleri possit non per idem , sed per aliud æque utile , aut utilius quam erat id quod mandator præscripserat . Id enim ita demum licet , si constet quod præscriptum erat , non præscriptum fuisse sub speciali sua forma , * sed sub consideratione generaliore quæ aliter quoque obtineri possit : quomodo eum qui fide jubere erat justus , mandare posse creditoribus , ut tertio pecuniam numeret , à Scævola responsum est . Cæterum ubi de eo non satis constat , retinendum est quod apud Gellium eo loco legitur , *dissolvi impe-*

I. ult. D.
Mandati.

imperantis officium, si quis ad id quod facere iustus est, non obsequio dedito, sed consilio non desiderato respondeat.

XXII. Restringens interpretatio extra significationem verborum quæ promissionem continent, aut ex defectu petitur originario voluntatis, aut ex casus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex absurdo quod aliqui evidenter sequeretur; ex cessatione rationis * quæ sola plene & efficaciter movet voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo credendus est velle absurda.

XXIII. Secundum, ex eo quod contentum in promissione, ubi ratio talis additur, aut de ea constat, non consideratur nude, sed quatenus sub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur, semper intelligenda est obversari animo loquentis, etiamsi verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio à Rhetoribus tractatur in loco *ἡ ἐπιπρῆξις ἁπορίας*, & titulum habet, cum dicitur non semper eadem sententia.

XXV. Sed de ratione notandum est sub ea comprehendi sæpe quasdam res, non secundum existentiam, sed secundum potentiam moraliter consideratam, quæ ubi locum habet, restrictio facienda non est. Sic si cautum sit, ne exercitus aut classis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum, sed periculum qualecunque spectatum est. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam conditionem, si res maneat quo sunt loco: quod negandum est, nisi apertissime pateat, statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione inclusum esse. Sic passim in historiis legimus legatos à suscepto itinere *Παύσει. ἰα- στα. c. 49.* domum rediisse deserta legatione, quod res ita mutatas intelligerent, ut tota legationis materia aut causa cessaret.

XXVI. Repugnantia casus emergentis cum voluntate solet & ipsa ab oratoriarum artis magistris referri ad eum quem dixi locum *ἡ ἐπιπρῆξις ἁπορίας*. Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur ex naturali ratione, aut ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, propriam virtutem tribuit in intellectu *γνώμην*, sive *ἄγνομήν*, id est *aquiprudentiam*, in voluntate vero *ἐπιείκειαν*, id est *equitatem*, quam sapienter definit, correctionem ejus * in quo lex deficit ob universalitatem: quod ad testamenta quoque & pacta suo modo referri debet. Nam quia casus nec prævideri omnes possunt, nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi casus quos qui locutus est si adesset eximeret: non tamen temere; id enim esset dominum se facere actus alieni; sed ex sufficientibus indiciis. Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset, id est pugnant cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim cum obligationis capacia non sint, eximenda sunt necessario. *Quasdam*, ait Quintilianus pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur*. Ita qui promissit depositum gladium reddere, non reddet furenti, ne aut ipsi periculum creet, aut aliis innocentibus.

Sic

Sic nec reddetur res deposita ei qui deposuit, si dominus eam repetat. *Probo*, inquit *Tryphoninus*, *banc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius persona justiore repetitione.* Ratio est, quia, ut alibi notavimus, introducti semel domini ei vis est, ut rem domino cognito non reddere, omnino injustum sit.

Molin. d. 1. 294. Solv. verb. commodat. n. 4. Less. l. 11. c. 27. dub. 5. XXVII. Secundum erit indicium, si verba sequi non quidem per se & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti nimis grave atque intolerabile: sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, sive comparando personam & rem de qua agitur, cum ipso fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam poterit, si ipse valde egeat: quia actus tam benefici ea est natura, ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare. Sic qui auxilium federato promisit, excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et * concessio immunitatis vectigalium & tributorum intelligitur de quotidianis & anniversariis, non de iis quæ summa necessitas exigit, & quibus carere respublica non potest. Ex quibus apparet nimis laxè dictum à Cicerone, non servanda promissa quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi profint cui promiseris. Nam an res utilis sit futura ei cui promissa est, judicare promissor non debet, nisi forte in casu furoris de quo supra diximus: & ut promissum promissorem non obliget, non satis est quodlibet nocumentum in promissorem, sed tale oportet sit * quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promisit, non tenebitur, si eum morbus fonticus patris aut filii detineat. Et hoc rectè Cicero de Officiis primo: *Si constitueris te cuiquam advocatum in rem presentem esse venturum, atque interim graviter agrotare filius cæperit, non sit contra officium non facere quod dixeris.* In eundem sensum accipiendum, nec ultra trahendum est, * quod apud

Ang. ad l. 7. ad l. Rhod. Vag. contr. ill. c. 31.

De benef. lib. 1. c. 35.

Senecam legimus: *Tunc fidem fallam, tunc inconstantia crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promissi advocacy: postea apparuit per illam causam præjudicium in patrem meum queri. promisi me peregre una iturum: sed iter infestari latrocinii nuntiatur. In rem presentem venturus fui: sed eger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas.* Omnia intellige pro actus ejus de quo quæritur natura, ut jam modo exposuimus.

XXVIII. Diximus alia quoque esse posse signa voluntatis quæ ostendant casum evimendum. Inter ea signa nihil validius est quam verba alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est ἀντινομία, cujus supra meminimus, sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur, quam Rhetores Græci vocant, τὴν οὐκ ἀπὸ τῆς αἰτίας ἀλλὰ ἀπὸ τῆς τύχης.

XXIX. In hac disceptatione utra pars scripti cum ex casu sit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis auctoribus * Cicero posuit, quæ ut spernendæ nequiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus.

* Vt

* Ut quod permittit cedat ei quod jubet: quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, nisi aliud quid obftet, quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait Scriptor ad Herennium, plus valet sanctio permissio. Ut quod faciendum est certo tempore ei præferatur, quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur ut plerumque pactio vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, nisi aut tempus sit expressum, aut jussio tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones quæ supradictis qualitatibus pares sunt, ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit: nam solent specialia efficaciora esse generalibus. & in prohibitionibus, ut quæ pœnam adjunctam habet ei quæ pœna vacat, & quæ majorem pœnam minatur ei quæ minorem, præferatur. Tum vero ut superet quod causas habet, aut magis honestas, aut magis utiles. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat. Illud ex superioribus hîc repetendum est, pactorum juratorum eam esse vim, ut intelligi debeant secundum receptissimam proprietatem, & ut omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, * præferendum erit cui adest jurisjurandi religio.

XXX. Soler & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus cense-
feri debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam id Mu-
rena causabatur adversus ea quæ inter Syllam & Mithridatem con-
venerant. Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit, * credendum,
scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantiæ
ejus partem. Alioqui exprimi id solet, ut in induciis cum Nabide: *Ex Livius libro*
qua die descriptæ conditiones editæ Nabidi forent. xxxiv.

XXXI. Illud vero non admittam quod quibusdam placuit, con-
tractus regum & populorum quantum fieri potest interpretandos ex
jure Romano: nisi appareat inter quosdam populos jus illud civile
in his quæ juris sunt gentium, etiam pro jure gentium receptum esse:
quod temere præsumendum non est.

XXXII. De eo vero quod Plutarchus in symposiacis movet, *ix, Symp.*
conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, *13.*
ita videtur, cum accipiens hîc sit qui promittit, ejus verba formam
dare negotio, si absoluta & in se perfecta sint. Nam si per affirmationem
respiciant verba offerentis, tunc ea ipsa ex natura vocum relati-
varum repetita in promissione videbuntur. Antequam vero accepta
sit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit, certum est, nullum
enim adhuc jus quæsitum est, ut ex his quæ de promissione supra di-
ximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus est promissione.

Annotata ad Caput XVI.

V *Tique hic ca rectissime intellecta sunt*] Vota interpretenda ut com- §. I.
muniter sumuntur notant Hebræi ad Num. xxx.

Non Grammatica qua est ex origine] Bene Procopius Vandalico- §. II.
rum I. ubi de voce agit Federatorum; τῆς λέξεως ἧς ἀπονομοποιήσας, ἐφ' ἧν
τίθειται,

τίθεινται ἡξιστα ἀξιμίῃσιν· τῆρεῖν· ἀλλὰ τῶν πραγμάτων αἰεὶ ἀειφιερμένων ἢ ταῦτα ἄξιον ἐστὶ λαθεῖν ἀνθρώποι, τῶν παρῶν ἀνομομαθῶν ὀλιγοῦντες. *longa dies non selsc servare voces in quibus primum data sunt sensu. versantur enim res ipsa quæ volunt homines, vocabula illa primum imposta rebus nihil curantes.*

Locri] Polybius lib. xii. Simile quod Bæoti urbem polliciti reddere non stantem, sed everfam reddidere. Thucyd. v. & quod Mahumetes Sultanus, Eubœa capta, eum dissecuit, cui caput incolume fore promiserat.

§. III. *In artium autem vocabulis*] Augustinus in rhetoricis: *Vt multa nova tam à technicis & mathematicis quam à philosophis cognominantur, accipere debemus non tam pro solito usu consuetudinis, quam pro conditione præcepti.*

Arx est locus qui arcere hostilem exercitum ad tempus possit] Servius ad I Æneidos: *Arces dictæ ab eo quod est arceo, quod inde hostes arcentur, hoc est prohibentur.*

§. v. *Ex materia*] Tertullianus de pudicitia: *ex materia dicti dirigendus est sermo.* idem habet libro de Resurrectione Christi.

§. VII. *Coniuncta sunt aut origine, aut etiam loco*] Bene Augustinus contra Adimantium c. 4: *Particulas quasdam de scripturis eligunt, quibus decipiant imperitos non connectentes quæ supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas & intentio scriptoris possit intelligi.*

§. VIII. *Ratio legis*] Cicero pro A. Cæcina: *non alia est ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus qui in Italia non sit, absque reipublica causa, quasi quidem pæne dominus, hoc est alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis, qui illam vim, dejectionemve tuo rogatu, aut tuo nomine fecerit.*

§. IX. *Mors in jure civili ad deportationem producitur*] Vide Guicciardinum libro xvi. ubi de pactis Caroli V ad Mediolanensem Ducatum pertinentibus sermo.

§. XII. *Ad significationes autem plane improprias non recurrendum nisi aliqui absurdum aliquid aut pacti inutilis sequeretur*] vide exemplum in L. cum virum, C. de Fidei commissis.

§. XIII. *Nec, ne qui postea assumerebantur*] quod additum in pace Peloponnesiaca inter Lacedæmonios & Athenienses. Thuc. lib. v.

Quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] Romani, Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus petentibusque ut id per Romanos fieri liceret, responderunt, *nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis bellique liberum arbitrium sit.* Livius lib. viii. In Antiochi federe est: *Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.* Livius xxxviii. Polybius in excerptis legationum 35.

Nego pertinuisse hoc ad federis violationem] Procopius Persicorum ii. ἔφρασε τι ὡς αὐτὸς ἐλάει τοῖς Περγῶντι καὶ Ῥωμαίων σπονδῆς, ἐπεὶ αὐτὸν εἰς ταύτας ἐδίδπε εἰς ἰστροῦ· λέωβ. dicebat Alamundarus rex Saracencorum, non violari à se quæ inter Persas Romanosque convenerant, quandoquidem ipse à neutra parte conventis inscriptus esset.

Manente

Manente de cetero pace] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere Αἰθιοπίοις μὴ ἐβίμεσθαι εἶναι μὲν τὰ ξυγκείμενα, Πιλοπονησιοῖς δὲ φίλοι. *Velle se Aethiencibus ex pactis societatem armorum prestare, & cum Laedemoniis servare amicitia jura.*

Liberam fore Carthaginem] Diodorus Siculus sic refert excerpto §. xv. legationum 27 mansura illis νόμος, χάρον, ἰερόν, πίκυς, ἰλαστέρια. *leges, regionem, sacra, sepulchra, libertatem.*

Fedus Romanorum cum Philippo Macedonum rege] Livius libr. xlii. §. xvi. praesumitur ratio habita prudentiae & pietatis ejus qui cum agitur. Vide Parutam libro v, & vii.

Fidenates] Vide Dionysium Halicarnassensem libro iii.

Latini] de Appulis & Latinis. idem eodem libro iii. de Turno Hordeanio & Latinis idem libro iv. Ammianus libro xxvi, *Persarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, sed injuste; causando quod post Ioviani excessum, cum quo fedus firmaverat & pacem nihil obflare debeat, quominus ea recuperaret, quae ante ad majores suos pertinuisse monstrabat.* Similia de Justiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quae Helvetii caufantur post mortem Henrici iii apud Thuanum libro xcvi, in anno cIo Iolxxxix. vide & insignem locum apud Camdenum in anno cIo Iolxxxi, ubi de federe antiquo Gallorum cum Scoris.

Hi possessionem habent, jus non habent] Sic Valens non accepit excusationem Gotthorum regis, qui Procopio purpurae inavatori auxilia se misisse dicebat. excusationem vanissimam dicit Ammianus lib. xxvii. Apud Graecos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine. ita enim Gotthos vocabant. Sic Justinianus negabat fedus se rupturum cum Gizericho factum, si Gelimerem bello impeteret, qui justo regi Ildericho cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuschum pp. verbo Tyrannus concl. 309. num. 6. Cachera-num decif. lxxix, n. 35.

Vox primi ambigua est] Vide Albericum de Rosato de Statutis §. xix. quaest. 106 & 107.

Scipio] Capta Carthagine Nova in Hispania.

De his quae in fraudem fiunt] Bene Seneca excerptis controversiarum vi. 3: *Circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit: quod apparet, in illa legitimum est: quod latet insidiosum.* Quintilianus controversia cccxliii, *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem (nempe de circumscriptione) nisi cum rectum jus nequitia exclusum est.* Exemplum habes apud Plinium historiae naturalis libro xviii: *quippe etiam lege Stolonis Licinii incluso modo Io iugerum & ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideret.* est eadem historia apud Valerium Maximum vii, c. vi, 3: vide aliud exemplum apud Tacitum Annalium xv, de fictis adoptionibus. Aliud in Novella Emanuelis Comneni quae est in jure Graecoromano.

In pactione nequus locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus] Fuscus Arellius in Controversia quae est apud Senecam decima libro ii: *hunc enim animum fuisse sine dubio jurantium,*
ue vi

ut vi non diducerentur, cum illud quoque caverint, ne morte dividerentur.

Apu'd Ciceronem] Etiam de Inventione II.

Una atque eadem causa aguitatis] Sic in sponsam alterius, adulterium committi probat Philo de specialibus legibus addita causa : *καὶ ἡ ὁμολογία τοῖς γάμοις ἰσοδυναμεῖσι.* idem valent sponsalia quod nuptia. Sic in lege per Mosem data sub bovis nomine intelliguntur omnia animantia mansueti : sub nomine putei, fossa quævis, Exodi XXI, 28 & 35. Chassanæus Catalogo Gloriæ mundi v parte, confid. 49.

§. XXI.

Sed sub consideratione generaliore] Quintilianus controversia CLVII : *Servi quædam liberius sub bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pretio emta mancipia, non paruisse.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte quomodo legationes obeundæ accipiendæque sint, & in iis quæ Iohannes Iustinianeorum ducum unus fecit contra Belisarii verba, Gotthororum II & IV.

§. XXII.

Quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem] Exemplum in L. Adigere §. quamvis D. de iure patronatus.

§. XXVI.

In quo lex deficit ob universalitatem] Seneca IV, controversia 27 : *in lege, inquis, nihil excipitur. sed multa quamvis non excipiantur, intelliguntur, & scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa. quadam vero tam manifesta sunt, ut nullam cautionem desiderent.*

§. XXVII.

Concessio immunitatis] Vide Rosenthalium de Feudis cap. v, concl. LXXVII, num. 2. Heig. illustrium XVII, num. 16, parte I. Cothmannum conf. XI, 32. Clarum §. Feudum XXIX, 2. Andream Knich de vestris pactis parte II, c. 5, num. 20. Henricum Bocer de collectis cap. IV, 12.

Quod pro natura actus credi debeat exceptum] Vide Carolum Molinæum ad consuetudines Parisienses tit. I, §. 2. gl. IV, n. 3. Ferd. Vafquium de successu creatione libro II, §. XVIIII, num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia judicatorum libro IV, tit. 30. Zafium in L. stipulatio hoc modo n. 3, de verborum obligationibus. Adde C. quemadmodum de iurejuranno & Alciatum ad C. cum contingat, eodem titulo.

Quod apud Senecam legimus] ejusdem hæc sunt capite XXXIX libri IV de Beneficiis : *Ad eam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim, sed non si febricitavero. Sponsum descendam, quia promisi : sed non si spondere incertum jubebis, si fisco obligabis. Subest inquam tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice ut idem status sit cum exigitur, qui fuit, cum promitterem. destituere levitas non erit, si aliquid intervenit novi. quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta & idem sum. Vadimonium promittimus : tamen deseritur. Non in omnes datur actio, deserentem vis major excusat. Vsi sæpe hoc effugio Angli. Vide Camdenum in anno MDLXXCV. tum in controversia cum Batavis, tum in altera cum Anfiaticis.*

§. XXIX.

Cicero posuit] de Inventione secundo, & ibi Marius Victorinus.

Ut quod permittit, cedat ei quod jubet] Quintilianus declamatione CCCLXXIV : *Semper potentior lex est quæ vetat, quam quæ permittit.* Donatus Phormione Actu I, Sc. 2 : *Bene jubet : minorem enim vim habet ea lex*

ea lex qua aliquid permittit , quam illa que aliquid jubet. vide Ciceronem Verrina II, & quæ habet Connanus libro I, c. 9.

Præferendum erit , cui adest jurijurandi religio] Acontius apud Ovidium:

Promisit pater hanc : hæc & juravit amanti :

Ille homines, hæc est testificata Deam.

Hic metuit mendax, hæc & perjuræ vocari.

Num dubitas, hic sit major, an ille metus ?

Credendum scripturam adhiberi , ut monumentum contractus , non ut substantia ejus partem] L. in re & L. si res gesta D. de Fide Instrumentorum. L. pactum quod bona fide , C. de pactis. sic legem contractus quæ est C. de Fide Instrumentorum interpretantur Bartolus & Iohannes Faber , Salicetus , quorum sententia in judiciis contra Baldum & Castrensem prævaluit. Mynfingerus Decade x, Conf. xci. Neostadius de pactis antenuptialibus observatione xviii. quare non satis probabile est quod Ligniacus adfert de instrumento à rege subscripto, sed nondum addito sigillo & Secretarii manu, Libro II rerum Italicarum Guicciardini.

C A P V T X V I I .

De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur.

I. Culpam obligare ad restitutionem damni.

II. Damnum intelligi quod pugnat cum jure strictè dicto.

III. Accurate distinguendam aptitudinem à jure strictè dicto ubi concurrunt.

IV. Damnum & ad fructus pertinere.

V. Ad lucrum cessans quomodo ?

VI. Damnum dare facientes primario :

VII. Et secundario :

VIII. Item non facientes quod debent : primario,

IX. Et secundario.

X. Quævis efficacia circa alium ad hoc requiratur.

XI. Quo ordine teneantur.

XII. Obligationem extendi etiam ad damnum consequens.

XIII. Exemplum in homicida :

XIV. In eo qui aliter vim intulit :

XV. In adultero & stupratore :

XVI. In fure, raptore, & aliis :

XVII. In eo qui causam promissioni dedit per dolum aut metum injustum :

XVIII. Quid si metus justo naturaliter ?

XIX. Quid de metu quem jus gentium pro justo habet ?

XX. Possitates civiles quatenus teneantur ex damno per subditos dato : ubi questio de prædiis in mari actis in socios contra imperium publicum.

XXI. Naturaliter ex animalis sui, aut navis suis factis sine culpa neminem teneri.

XXII. Damnum dari, & adversus samam & honorem, & quomodo reparatur.

Supra diximus ejus quod nobis debetur fontes esse tres , pactio-
nem, maleficium, legem. De pactioibus satis tractatum. Venia-
mus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium
hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non facien-
do, pugnantem cum eo quod aut homines communiter, aut pro ra-
tione certæ qualitatis facere debent. * Ex tali culpa obligatio natu-
raliter oritur, si damnum datum est, nempe ut id resarciatur.

II. * Damnum forte à demendo dictum, est τὸ ἐλαττωρ, cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi competit ex mera natura, sive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. Natura

T

tura

tura homini suum est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriæ. Dominio & patris quomodo suum quid cuique sit, superior tractatio docuit, tum quoad res, tum quoad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, quia idem, aut plus lex potest, quam in se ac sua singuli. Sic pupillus jus habet exactam quandam diligentiam exigendi à tutore, respublica à magistratu, nec respublica tantum, sed & cives singuli quoties lex id expresse, aut per sufficientem consequentiam significat. At ex sola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & ab assignatrice iustitia spectatur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio: quia non id alicui suum est, ad quod aptus est: *παισιονεκτείν εδέν*, ait Aristoteles, *ὁ ἢ βουθήσας ζήλοισι δι' ἀνιδροσφείαν*. Contra proprie dictam iustitiam nihil committit, qui pecunia sua alteri non succurrit pre tenacitate. Cicero pro Cn. Plancio: *Est hac conditio liberorum populorum, posse suffragiis vel dare vel detrachere quod velit cuique. & tamen mox subdit accidere ut populus faciat, quod velit, non quod debeat, voce debendi sumta in laxiore significato.*

Nic. v. c. 4.

Th & Cojet.

2. 2. 9. 62.

ar. 2.

Soto lib. IV.

q. 6. Lestum

lib. 11. c. 12.

dub. 18. Co-

var. ad c.

peccatum p.

2. 5. 7.

III. Sed cavendum hic ne confundantur quæ diversi generis sunt. Nam cui magistratus collatio mandata est, is reipublicæ tenetur ad eligendum eum qui dignus sit, & ad hoc exigendum respublica jus habet proprium. quare si ex indigni electione damnum fecerit respublica, ille resarcire tenebitur. Sic etiam civis aliquis non indignus, etsi jus proprium ad officium aliquod non habeat, habet tamen verum jus petendi juxta alios: in quo jure si per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitur, sed incerti illius damni æstimationem exigere poterit. Simile erit in eo cui nequid legatus testator, vi, vel dolo fuit impeditus. nam capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit.

Soto lib. IV.

q. 7. Lest lib.

11. cap. 12.

dub. 16. n. 3.

IV. Minus autem quis habere ac proinde damnum fecisse intelligetur, non in re tantum, sed & in fructibus qui proprie rei fructus sunt, si illi percepti sunt. si non, si tamen ipse eos percepturus fuerat, deductis impensis quibus res melior facta est, aut quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariae, ex regula quæ nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura.

L. In quan-

titate & ma-

gno D. ad

legem Falc.

Th 2. 2. 62.

ari 4 Soto

lib. IV. q. 6.

artic. 5.

V. Sed & spes lucri ex nostro æstimabitur, non ut illud ipsum, sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semine spes messis.

VI. Tenetur autem præter ipsum qui per se, & *ἀμείωνος* damnandus, alii quoque faciendo, aut non faciendo: Faciendo alii primario, alii secundo: Primario qui jubet, qui consensum requisitum adhibet, qui adjuvat, qui receptum præstat, aut qui alio modo in ipso crimine participat.

VII. Secundario, qui consilium dat, * laudat, assentatur. *Quid enim interest * inter suaforem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica secunda.

VIII. Non faciendo item primario aut secundo: primario, qui cum ex jure proprie dicto debeat vetare præcepto, * aut opem ferre

ferre ei cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphraftæ Levit. xx, 5, γω obfirmator dicitur.

IX. Secundario, qui aut non diffuadet cum debeat, aut factum reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus ad jus proprium quod justitia expletrix respicit, sive illud ex lege, sive ex qualitate exoritur. nam si debeat ex caritatis norma, peccabit quidem omitendo, non tamen ad reparationem tenebitur, cujus origo est jus aliquod proprium, ut ante diximus.

X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, si vere causa fuerint damni, id est momentum attulerint, aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi quos dixi non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum est, ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut juvarent, non teneantur qui suaserint, aut juverint, si absque ope consilio qui dedit damnum daturus id non fuisset. Nam & illi alii si suassissent aut adjuvissent tenerentur.

XI. Tenentur autem primo loco ii qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patratior facinoris: & post eum cæteri: in solidum singuli qui ad actum causam dederunt, * si totus actus ab ipsis quanquam non solis processit.

XII. Qui vero de actu tenetur, * simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta. * In Senecæ controversia quadam hoc tractatur in specie platani incensæ ex qua domus arserat, ubi hanc ponit sententiam, *Etiamsi partem damni dare noluisse, in totum quasi prudens dederis tenendus es. ex toto enim noluisse debet qui imprudentia defenditur.* Ariarathes Cappadocum rex eo quod Melani anni exitum per lasciviam obstruxerat, cum ejus perumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ magna & Galatis & Phrygiis damna intulisset, permisso Romanis judicio, talentis trecentis dispendium sarcivit.

XIII Exemplo hæc sint. Homicida injustus tenetur solvere impensas si quæ factæ sunt in medicos, & iis quos occisus alere ex officio solebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum quantum illa spes alimentorum, ratione habita ætatis occisi, valebat: sicuti Hercules legitur Iphiti à se occisi liberis multam pendidisse, quo facilius expiaretur. Michael Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: *ἀλλὰ καὶ ὁ φονεὺς ἔλαβε τὸ πόν τιμῆ· ὃ γὰρ ἢ γυνὴ ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τῷ φονεύοντι ἐλάβον τὸ πόν τιμῆς ἐκείνου δέδωκεν.* Sed & qui occisus est accipit aliquomodo. Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipse quodammodo accipit. Loquimur de homicida injusto, id est qui non habuit jus id faciendi unde mors sequitur. quare si quis jus habuerit, sed in caritate peccaverit, ut qui fugere noluit, non tenebitur. Vitæ autem in libero homine æstimatio non fit. secus in feruo qui vendi ponit.

XIV. * Qui mutilavit similiter tenebitur ad impensas & ad æstima-

Less. lib. 11, c. 13, dub. 10:

Th. 2, 2, 62. art. 6. Soto lib. 14, q. 7. art. 3.

Crojetan. ad q. 62. art. 6. Medun. q. 7.

Less. lib. 11. c. 13, dub. 5. 16. dub. 4.

Strabo XII.

Less. lib. 11. c. 9, dub. 19.

Diod. l. 14.

Less. dub. 21.

Nat. ar. cap. 15. nu. 22. l. ult. D. a. huius qui est vel def.

æstimationem ejus, quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari. Sed sicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æstimatio non fit. de conjectione in carcerem idem dicendum.

*Leff. lib. 11.
c. 10. dub. 6.*

XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantum indemnem præstare maritum ab ælenda prole, sed & legitimis liberis rependere si quod damnum patiuntur ex concursu ita susceptæ sobolis ad hæreditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: imo & ducere tenetur si ea promissione corporis usuram impetraverit.

*Leff. lib. 11.
c. 10. dub.
2. & 3.
Ib. cap. 12.
dub. 17.*

XVI. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno aut cessante lucro: & si res perierit, æstimationem non summam, non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant. Similiter tenentur qui judicio injusto, accusatione injusta, testimonio injusto damnum dederunt.

*Leff. lib. 11.
C. 37. dub. 8.
Covar. c.
peccatum,
p. 2.*

XVII. Sed & qui contractui aut promissioni causam dedit dolo, vi aut metu injusto, tenetur eum quicum actum est in integrum restituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur; tum ne cogeretur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt, nisi pecunia accepta.

*Covar. c.
peccatum.
p. 2. § 3.
§ 5.*

*Leff. lib. 11.
c. 17. dub. 6.*

XVIII. At qui causam dedit cur vim pati, aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet. nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario haberetur.

*De officiis
111. Bot.
lib. v. de rep.
cap. 6.*

XIX. At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta & indicta, pro justis habeantur, quoad effectus externos, quæ de re infra dicemus, ita & hoc ut talis belli metus hæctenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, inter hostem, qui cum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium consensu scilicet, & piratas ac latrones. Nam hi si quid metu expresserunt repeti potest nisi jusjurandum intercesserit: quod illi, non item. Quare quod Polybio videretur justam fuisse Carthaginensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denunciato Sardiniam insulam & pecuniam expressissent, habet naturalis æquitatis aliquam speciem, sed à jure gentium abit, ut alibi explicabitur.

Plut.

XX. Ex neglectu tenentur reges ac magistratus, qui ad inhibenda atrocina & piraticam non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quæsitum incimini ex facto, cum patriæ nostræ rectores potestatem prædarum in mari ex hoste agendarum per codicillos plurimis dedissent, & eorum nonnulli res amicorum rapuissent, desertaque patriam mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum usi essent opera, aut quod cautionem non exegissent. Dixi eos in nihil amplius teneri quam ut noxios, si reperiri possent, punirent aut dederent: præterea in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipsos injustæ prædationis causam

causam non fuisse, nec quicquam de ea participasse: prohibuisse etiam legibus ne amicis noceretur: cautionem ut exigent nullo jure fuisse obligatos, cum possent, etiam sine codicillis, omnibus subditis hostem spoliandi potestatem facere, quod & factum olim esset: neque talem permissionem causam esse cur damnum datum esset sociis, cum possent privati etiam sine permisso tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi essent provideri non potuisse: neque vero vitari posse quominus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi posse exercitum. Neque vero si quid milites, aut terrestres, aut nautici contra imperium amicis nocuissent, reges teneri, quod * Gallix & Anglix testimoniis probatum. Ut vero sine culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris gentium, ex quo dijudicanda esset hæc controversia, sed juris civilis, nec generalis, sed adversus nautas & alios quosdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem à supremi auditorii iudicibus contra Pomeranos quosdam pronuntiatum est, idque ad exemplum rerum in causa non dispari ante duo secula judicatarum.

Conf. Gal-
lia Tom.
111. tit. 3.
constitutione
anni 1583.
cap. 44.

XXI. Illud quoque notandum est, ut mancipium aut animal quod damnum, aut pauperiem fecit, noxæ datur, itidem ex jure civili esse. nam dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur. ut nec is cujus navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit; quanquam multorum populorum legibus, ut & nostra, damnum tale dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem.

XXII. Sed damnum, ut diximus, etiam adversus honorem & famam datur, puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irrisu, aliisque similibus modis. In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus vitiositas actus ab effectu discernenda est. nam illi pœna respondet, huic damni reparatio quæ fit culpæ confessione, * exhibitione honoris, testimonio innocentix, & per ea quæ his similia sunt: quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit, si læsus velit, quia pecunia communis est rerum utilium mensura.

Less. lib. II.
c. 11. dub.
19. 25. 27.
Soto lib. IV.
q. 6. art. 3.

Annotata ad caput XVII.

EX tali culpa obligatio naturaliter oritur] *'Αμελίας δίκη* Græcis. Vide §. I. in decretalibus titulum de injuria & damno dato & digestis ad L. Aquiliam & vicinas rubricas.

Damnum forte à demendo dictum] Ita Varro libro v: *Damnum à demptione, cum minus re factum quam quanti constat.* Alii magis probant derivari à Græco *δασπίνη* ut sit dapsnum, deinde damnum, ut *ὑπὸ δασπίνης*, *σφοπνός* somnus. Nec absurde deducas à Græco *δάμνω* quod est *βιάζω*, aut ex *ζημία* damia, damnum, ut regia, regnum.

Laudat] Totilas in oratione ad Gotthos apud Procopium Gotthororum III: *ὁ γὰρ ἐπαυρίστας τὸ δειδραγῆτα, ἐδδεν πῆσον τῶν περὸ αἰσθημάτων αὐτοῦ γίνεσθαι*]. Nam qui facientem aliquid laudat, et ipse rei facta auctor habendus est. Vlpianus in L. I. c. de servo corrupto. *Et si erat servus omnimodo fugitivus, vel furtum facturus, hic vero laudator ejus propositi fuerit, tenetur non enim oportet laudando augeri malum.*

Inter suaforem facti & probasorem] Applicat hoc dictum Probo præfecto. Ammianus libro xxvii. Lege Langobardica lib. iv, tit. iv, etiam consulens ad compositionem vocatur. vide Rom. i, in fine & ibi veteres Scriptores.

- §. viii. *Aus opem ferre ei cui sit injuria, non facit*] Nicetas Choniates Michaelæ Comneno: ὁ ἴμπερσμοὺς τὴ ἀνάγκη αἰτιά κὲ τὴ κατὰ φύσιν δύναμει, ὁράσῃ δὲ τὰ τοῦτον ὄλως μὴ βυληθεῖσθαι. Incendium non ei tantum imputatur qui faciens intulit, sed & ei qui prohibere cum posset, omnino noluit.
- §. xi. *Si totus actus ab ipsis, quanquam non solis, processit*] Lex Langobardica lib. i, tit. ix, §.
- §. xii. *Simul tenetur de his quæ illum ex actus vi sunt consecuta*] Vide Thomam prima secundæ, quæst. xx, art. §. & L. Si servus servum §. Si quis infulam. D. ad L. Aquilianam.
- §. xiv. *In Seneca controversia*] Excerptis v, §.
- §. xiv. *Qui mutilavit, similiter tenetur ad impensas & ad estimationem ejus quod jam qui mutilatus est minus poterit lucrari*] Idem apud Hebræos servatum, Baba Kamacap. viii, §. i. & apud Anglos & Danos, quorum fedus vide apud doctissimum Pontanum dissertatione de mari.
- §. xx. *Gallia*] Vide etiam tomo constitutionum iii, tit. ii. constitutione anni cix id xlili, cap. 44.
- §. xxii. *Exhibitione honoris, testimonio innocentia*] Vide exemplum Viviani qui accusationis injustæ pœnitentia ductus est, apud Cassiodorum iv, 41.

CAPUT XVIII.

De legationum jure.

I. Obligaciones quasdam ex jure gentium nasci, ut jus legationum.	VI. Hostem ad quem missus est legatus teneri:
II. Inter quos locum habeat.	VII. Nec opponi posse jus talionis:
III. An semper admittenda legatio.	VIII. Jus hoc & ad comites legatorum pertinet: si legatus voluerint:
IV. Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam, non exactionem pœnæ.	IX. Et ad bona mobilia.
V. Legationi jure non teneri eum ad quem legatus missus non est.	X. Exempla obligationis sine cogenda jure.
	XI. Quanta sit hoc jus legationum.

HActenus ea memoravimus quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis duntaxat additis de gentium jure voluntario, quantum ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat veniamus ad obligationes quas ipsum per se jus illud gentium, quod voluntarium dicimus, induxit. quo in genere præcipuum est caput de jure legationum. Passim enim legimus sacra legationum, * sanctioniam legatorum, jus gentium illis debitum, jus divinum humanumque: sanctum inrer gentes jus legationum, federa sancta gentibus, fedus humanum: sancta corpora legatorum; Papinio,

Sanctum populis per sacula nomen.

Cicero de Haruspicum responsis: *Sic enim sentio jus legatorum cum hominum præsidio munitum, tum etiam divino jure esse vallatum.* Itaque hoc

violare non injustum tantum esse , * sed & impium omnium confessione ait Philippus in epistola ad Athenienses.

II. Sed primum sciendum est , qualecunque est hoc jus gentium de quo videbimus , ad eos legatos pertinere quos mittunt qui summi imperii sunt compotes inter se . nam qui extra hos legati sunt provinciales , municipales atque alii , non jure gentium , quod inter gentes est diversas , sed jure civili reguntur . Legatus apud Livium publicum se nuntium populi Romani vocat . Apud eundem Livium alibi Senatus Romanus jus legationis externo , non civi comparatum ait : & Cicero ut ostendat non esse legatos mittendos ad Antonium : *Non enim* , inquit , *cum Annibale res est , hoste reipublica , sed cum civis . Qui autem externi habendi sint ita clare exposuit Virgilius , ut nemo Iuriconsultorum possit clarius .*

Omnem equidem sceptris terram qua libera nostris

Dissidet , externam reor .

* Qui ergo impari junguntur federe , cum sui juris esse non desinant , jus habebunt legationis : imo & hi qui ex parte subditi sunt , ex parte non sunt , pro ea parte qua non sunt subditi . At reges qui bello solenni victi , regnoque exuti sunt , cum aliis regni bonis & jus legandi perdidissent . Ideo Persei à se victi caduceatores retinuit P. Æmilius . In bellis vero civilibus necessitas interdum locum huic juri facit , extra regulam , * puta cum ita divisus est populus in partes quasi æquales , ut dubium sit ab utra parte stet jus imperii ; aut cum jure admodum controverso de regni successione duo decertant . nam hoc eventum gens una pro tempore quasi duæ gentes habetur . ita * Flavianos accusat Tacitus , quod sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie temerassent . Piratæ & latrones qui civitatem non faciunt jure gentium niri non possunt . Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos misisset , indoluit quod defertor & prædo hostium more ageret : quæ verba sunt Taciti . Sed interdum tales qui sunt , jus legationis nanciscuntur fide data , ut olim fugitivi in saltu Pyrenæo .

III. Duo autem sunt de legatis quæ ad jus gentium referri passim videmus ; prius * ut admittantur , deinde ne violentur . De priore locus est Livii ubi Hanno Senator Carthaginienensis in Annibalem sic invchitur : *Legatos ab sociis , & pro sociis venientes , bonus imperator noster in castra non admisit : jus gentium sustulit .* Quod tamen non ita crude intelligendum est : * non enim omnes admitti præcipit gentium jus : sed verat sine causa rejici . Causa esse potest ex eo qui mittit , ex eo qui mittitur , ex eo ob quod mittitur . Melesippus Lacedæmoniorum legatus auctore Pericle dimissus est extra fines agri Attici , quod ab hoste armato veniret . Sic * Senatus Romanus negavit se Carthaginensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia . Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non admiserunt Achæi . Sic Torilæ legationem rejecit Justinianus , & Gothi qui Urbini erant . Belisarii oratores . Cynethensium quoque ut gentis sceleratæ legatos pulsos undique narrat Polybius . Secundi exemplum est in Theodoro qui vocabatur , quem à Ptolemæo

ad se missum audire I. ysimachus noluit : idemque aliis evenit peccularii odii causa. Tertium quod diximus locum haber * ubi causa mittendi , aut suspecta est , ut Rhabfacis Assyrii legatio ad populum concitandum merito suspecta erat Ezechia , aut non ex dignitate aut temporibus conveniens. Sic Ætolis denuntiaverunt Romani , ne quam legationem mitterent nisi permissu Imperatoris : Perseo ne Romam mitteret , sed ad Licinium : & Iugurthæ legatis edictum * intra decem dies Italia excederent nisi regnum & regem deditum venissent. Optimo autem jure rejici possunt quæ nunc in usu sunt legationes assidua , quibus quam non sit opus docet mos antiquus cui illæ ignoratæ.

IV. * De non violandis legatis difficilior est quæstio , & varie à claris hujus sæculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum personis , deinde de comitibus eorum ac bonis. De personis alii ita sentiunt , jure gentium vim duntaxat injustam à legatorum corporibus arceri . Censent enim privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de causis putant legato vim inferri posse , sed ita demum si jus gentium ab eo læsum sit , quod satis late patet : nam in jure gentium jus naturæ includitur , ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus possit , nisi quæ ex mero jure civili oriuntur. Restringunt hoc alii ad ea quæ contra statum reipublicæ , aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur sunt : quod ipsum sunt qui periculosum putant , & querelas exponendas ei qui misit , ejusque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant consulendos reges aut gentes quarum nihil interest : quod prudentiæ esse potest , juris non potest. Rationes quas pro se quisque afferunt nihil definite concludunt : quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur , sed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes , aut omnino cavere legatis , aut cum certis exceptionibus. nam & hinc utilitas stat pœnæ in gravia delinquentes , & inde utilitas legationum , quarum mittendarum facilitas securitate quantæ potest esse maxima optime promoveretur. Spectandum ergo quousque gentes consenserint : quod ex solis exemplis evinci non potest. Exstant enim satis multa in partem utramque. Recurrendum igitur tum ad sapientum judicia , tum ad conjecturas. Iudicia duo habeo maxime illustria ; Livii alterum , alterum Sallustii. Livii hoc est de legatis Tarquinii qui proditionem concitaverant Romæ : *Quamquam visi sunt commississe ut hostium loco essent , jus tamen gentium valuit.* Videmus hic etiam ad eos qui hostilia patrant jus gentium extendi. Sallustii dictum ad comites legationis , de quibus mox dicemus , non ad legatos ipsos pertinet : sed recte à majore , id est minus credibili ad minus , id est magis credibile procedet argumentatio. Is ita ait : *Fit reus magis ex æquo bonoque , quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus qui Romam fide publica venerat.* Bonum & æquum , id est merum naturæ jam patitur pœnas exigi ubi reperitur qui deliquit : at jus gentium legatos , & qui his similes fide publica veniunt excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus est gentium , quo vetari multa solent quæ jus naturæ permittit. Conjectura quoque hinc stat. *Ve-*
rius

II Regum
xviii.
Lxxiii lib.
xxvii.
Lib. xxxii.
Sall. Jug.

Bello Jug.

rius enim est privilegia ita intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune. Quod si legati ab injusta tantum vi tuti essent, nihil in eo magni esset, nihil præcipui. Adde quod securitas legatorum utilitati quæ ex pœna est præponderat. Nam pœna haberi potest per eum qui legatum misit volentem: & si nolit ab ipso exigi bello, tanquam criminis approbator. Objiciunt aliqui fatius unum plecti quam bello multos involvi, atqui si is qui legatum misit factum ejus probeat, legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur salus legatorum, si actuum suorum rationem alii reddere debeant quam à quo mittantur. Nam cum plerumque diversa, sæpe & adversa sint consilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix est ut non semper aliquid in legatum dici possit quod criminis accipiat speciem. Et quanquam quadam sunt ita manifesta, ut dubitationem non habeant, sufficit tamen ad æquitatem & utilitatem legis universalis periculum universale. Quare omnino ita censeo, placuisse gentibus ut communis mos qui quemvis in alieno territorio existentem ejus loci territorio subjicit, exceptionem pareretur in legatis, ut qui sicut fictione quadam habentur pro personis mittentium (*Senatus faciem secum attulerat, auctoritatem reipublicæ*, ait de legato quodam M. Phil. VIII. Tullius) ita etiam fictione simili constituerentur quasi extra territorium. unde & civili jure populi apud quem vivunt non tenentur. Quare si tale sit delictum quod contemni posse videatur, aut dissimulandum erit, * aut è finibus jubendus excedere legatus. quod Polybius ei factum narrat qui Romæ obsidibus fugiendi causam præbuerat. Unde obiter datur intelligi quod alio tempore legatus Tarentinorum qui idem deliquerat virgis cæsus est, id eo evenisse * quod Tarentini victi sub Romanis esse cœpissent. Si crimen sit atrocius & ad publicum malum spectans, * mittendus erit legatus ad eum qui misit cum postulato, ut eum puniat aut dedat, quomodo Gallos postulasse legimus, ut sibi dederentur Fabii. Sed, quod supra diximus aliquoties, humana jura omnia ita esse comparata, ut non obligent in summa necessitate, id de hoc quoque præcepto sanctimonix legatorum obtinebit. Verum is apex necessitatis non est in sumptione pœnæ, quam & aliis in casibus tolli jure gentium infra apparebit, cum de solennis belli effectibus agemus: multo minus in loco, tempore ac modo sumendæ pœnæ, sed in præcautione gravis mali, præfertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, si alia nulla est ratio idonea, & retineri & interrogari legati poterunt. Ita Consules Romani Tarquinii * legatos deprehenderunt, * literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne interciderent. Quod si vim armatam intrent legatus, sane occidi poterit, non per modum pœnæ, sed per modum naturalis defensionis. Sic Fabios quos violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon facialem ab Eurytheo missum & vi supplices abripere conantem, vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tum' facialem cadere huc missum audeas?

respondet,

Ni facialis dexteram à vi temperet.

Huic feziali nomen fuisse Copreo, * & quia vi ageret, à populo Atheniensium interfecitum narrat Philostratus vita Herodis. Distinctione non dissimili solvit Cicero quæsitum illud, an patrem patriæ proditorem filius accusare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam.

V. Ea vero quam dixi lex de vi legatis non inferenda, intelligenda est cum obligare ad quem missa est legatio, atque ita demum si admisit, quasi scilicet ab eo tempore tacita pæctio intercesserit. Cæterum denuntiari & potest, & solet ne mittantur legati; alioqui pro hostibus fore: ut Ætolis à Romanis est denuntiatum, & olim à Romanis Vejentibus edictum ni facefferent urbe, daturus quod Lars Tolumnius dedisset: & Romanis à Samnitibus, siquod adiissent in Sannio concilium, haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines non accepta venia transeunt legati. nam * siquidem ad hostes eorum eunt; aut ab hostibus veniunt, aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenienses fecerunt legatis inter Persas & Spartanos, Illyrii legatis inter Æssios & Romanos: multoque magis vinciri, quod constituit Xenophon in quosdam, Alexander in eos qui Thebis & Iacedæmone ad Darium missi erant, Romani in legatos * Philippi ad Annibalem, & Latini in legatos Volscorum. Tale si nihil sit, & male tractentur legati, * non illud jus gentium de quo agimus, sed amicitia & dignitas, aut ejus qui misit, aut ejus ad quem eunt, violata censetur. Iustus de Philippo posteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem jungenda societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus est ad Senatuum (Romanum) perductus, incolomis dimissus est, non in honorem regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatostus hostis redderetur.*

VI. Cæterum admissa legatio * etiam apud hostes, tanto magis apud inimicos, præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello pacem esse dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii qui Persarum feciales interfecerant, eo dicuntur συγχέαι τὰ πάλιν ἀνθρώπων νόμιμα, confudisse omnium hominum jura. Si quis legatum hostium pullasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati, inquit Pomponius. Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hostium jus & sacra legationis & fas gentium*. Cicero prima Verrina: *Nonne legati inter hostes incolomes esse debent?* Seneca de ira: *Violavit legationes rupto gentium iure*. Livio cædes ruptura jus gentium, scelus, causa nefanda, cædes impia dicitur, in historia legatorum quos Fidenates occiderunt. Et alibi: *Legatis in periculum adductis: ne belli quidem jura relicta erant*. Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent, misit, quos Tyrii contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum*. Merito sane: nam & in bello plurima incidunt negotia quæ nisi per legatos transigi non possunt, & ipsa pax vix est ut aliter coeat.

VII. Solet & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male tractari legatus possit ab eo veniens, qui tale quid pataverit. Et sunt quidem ultionis talis exempla in historiis satis multa. sed nimirum historiæ non tantum quæ juste, sed & quæ inique, iracundè, impotenter facta sunt memorant. Jus gentium non tantum mittentis cavet digni-

Off. III.

Livius lib. xxvii. Idem. l. iv. Libro x.

Thuc. l. 11. App. de bello Il. Lib. vi de exp. Ciri. Ar. lib. 11.

Livius libro xxiii.

Lib. xxix.

Her. Pol.

L. ult. D. de legatis. Ann. I.

Lib. 111, cap. 11. Lib. 1v. Lib. xxiv. Lib. 1v.

dignitati, sed & ejus qui mittitur securitati. quare cum hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo fit injuria, etiam si ei qui misit nulla fiat. Non igitur magnanime tantum, sed & ex jure gentium Scipio, qui postquam legati Romanorum à Carthaginensibus male essent habiti, ductus ad se Carthaginensium legatis, & quid fieri deberet interrogatus, respondit * nihil tale quale factum esset à Carthaginensibus. Addit Livius dixisse eum, nihil se facturum institutis populi Romani indignum. Valerius Maximus Consulibus Romanis in facto simili, sed antiquiore hanc tribuit vocem: *Isto te metu, Hanno, fides civitatis nostra liberat.* Nam tunc quoque Cornelio Africæ contra jus legationis injectæ à Pœnis catenæ fuerant.

App. de bello Pun.

Lib. xxx. Lib. vi, c. 7.

VIII. Comites quoque & vasa legatorum sui generis sanctimoniam habent, unde in antiquo fecialium carmine erat: *Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? vasa comitesque meos?* Et lege Julia de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, sed & qui comites eorum injuria affecerunt. Sed hæc * sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur. Itaque si quid comites gravius deliquerint, postulari à legato poterit ut eos dedat. * Vi enim abstrahendi non sunt: quod cum factum esset ab Achæis in Lacedæmonios quosdam, qui cum legatis Romanis erant, vociferati sunt Romani jus gentium lædi. quo referri etiam potest Sallustii judicium de Bomilcare quo supra usi sumus. Quod si dedere eos nolit legatus, eadem scilicet facienda erunt quæ modo de legato diximus. Ipse autem legatus an jurisdictionem habeat in familiam suam, & * an jus asyli in domo sua pro quibusvis eo confugientibus, ex concessione pendet ejus apud quem agit. Istud enim juris gentium non est.

L. lege Julia D. ad l. lul. de vi publ.

Paus. libro v. 21.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur personæ accessio, pignoris causa, aut ad solutionem debiti capi non posse, nec per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, manu regia, verius est. nam omnis coactio abesse à legato debet, tam quæ res ei necessaria quam quæ personam tangit, quo plena ei sit securitas. Si quid ergo debiti contraxit, & , ut fit, res soli eo loco nullas possideat, ipse compellendus erit amice, & si detrectet, is qui misit, ita ut ad postremum usurpentur ea quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

X. Nec metuendum est quod quidam putant, ne si id juris sit nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non desunt creditores, & apud quosdam populos moris fuisse docet Nicolaus Damascenus, ut de contractibus qui in creditum iissent jus nullum redderetur, non magis scilicet quam adversus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti esse nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum statum * Seneca: *Vtinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent: utinam nulla stipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta convencitque impressis signis custodirentur. Fides potius illa servaret, & æquum colens animus.* Peris quoque Appianus ait displicuisse Civit. I.

se; * τὸ κρηρᾶν ὡς ἀπιτηλόν τι καὶ φιλοψυδῆς, pecuniam creditam sumere, ut qua

- in qua res fraudibus & mendaciis esset obnoxia.* De Indis idem narrat Ælianus: cui consentit Strabo his verbis: Δίκην ὃ μὴ εἶναι πᾶν φόνος καὶ ὑβρίεις, ὅση ἐπ' αὐτῆ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν· τούτω· τὰ δ' ὡς τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῶ ἰκέρσθη. ὡς τε ἀνέχεσθαι δεῖ ἰάν ἕως ἡμετέρας τῆν πίσιν. ἀλλὰ καὶ ἀποσέχην ὅταν πιστεύειον καὶ μὴ δίκων πᾶν τὴν πόλιν. *Judicia non esse nisi de cade & injuria: quia homo prestare non possit, ne in ea incidat: At contractus in cuiusque esse potestate: ideo ferendum si quis fidem violet: & ante videndum cui quisque credat, non autem litibus implendam civitatem.* A Charonda quoque constitutum fuit, nequis actionem haberet qui de pretio habuisset fidem: quod & * Platoni placuit. Notatum & Aristoteli: παρ' ἐνίοις ὃ τῶν σοκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἰοῦνται δεῖν ἐτέρην καὶ πίσιν συναλλάξαι· ὡς, apud quosdam de his rebus judicia non sunt; existimant enim homines contentos esse debere fide quam sunt secuti: Et alibi: ἐνιαχὲ τ' εἰσὶν νόμοι, τῶν ἐκείνων συμβολαίων δίκης μὴ εἶναι, ὡς δεῖν ὃ ἐπίστευσε διαλυθῆναι πρὸς τὸ ἐν καθάρτη ἐκινῶνται. *Est ubi leges de credito jus reddi vetant, quasi privatum tantum cum eo agendum sit cum quo quis contraxit, & cuius fidem secutus est. Quæ contra hanc sententiam adferuntur ex jure Romano, non ad nostros legatos, sed ad provinciales aut municipales pertinent.*

XI. Bellorum quæ ob male habitos legatos suscepta sunt plenæ sunt * profanæ historiæ. Exstat & * in sacris libris memoria belli quod eo nomine David gessit adversus Ammonitas. Nec aliam causam justiore existimat Cicero adversus Mithridatem.

Annotata ad Caput xviii.

- §. I. **S**anctimoniam legatorum] Pomponius L. si quis, D. de legationibus: si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati: & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit, liberos eos manere. id enim juri gentium convenit esse. Itaque cum qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. Lege Julia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comitese atinebit, si quis eorum quem pulsasse five injuriam fecisse arguatur, Vlpiano respondente in L. lege Julia, D. ad legem Iuliam de vi publica. Iosephus Antiquæ historiæ libro xv multum prædicat legatorum sanctimoniam, quibus ait commune cum Angelis Dei nuntius nomen. Varro lib. III de Lingua Latina: Sancta sunt corpora legatorum. Cicero Verrina III: Legatorum jus divino humanoque vallatum presidio, cuius tam sanctum & venerabile nomen esse debet, ut non modo inter sociorum jura, sed & hostium tela incoluntur versetur. Scriptor vitæ Epaminondæ: Cum legationis jure se rectum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consueffet. Diodorus Siculus in excerptis Peirensianis n. 248: τὴν ἀδίκαν vocat τῆς τῶν περὶ δευτῶν ἀσουλίας, securitatem à legatorum sanctimonia. Apud Papinium lib. II,

tuique regressus

Legato.

item:

Legatum.

& sanctum populis per secula nomen

Chry-

Chrysoſtomus : καὶ ἐδὲ τὸν κριτὸν νόμον ἢ δέδρασαν, ὃ ἢ ὁ περισσεύων ἐδέποτε παρῆκε ἢ κακόν : *ne commune quidem fas hominum reveriti sunt quod tutos præstat legatos ab omni malo.* Servius ad x Æneidos : *ab omni injuria tectis jure gentium.* Ne omnia loca enotem, adde Livium lib. I de Laurentibus, Dionem Chrysoſtomum de lege & consuetudine, Vellejum Paterculum initio lib. II, Menandrum Proteſtorem, epistolam Felicis ad Zenonem in appendice Codicis Theodosiani data à Sirmundo. Torilas apud Procopium Gothicorum III : πᾶσι μὲν, ὡς ἐπὶ πολλῶν ἐπέειπεν, νόμοι βαρβάρων, ἢ χεῖμα τῶν περισσεύων εἶδεν : *omnibus ut generatim loquar, barbaris mos legatos venerari.* idem de barbaris dixit Scafnaburgensis. Aimoinus regi Clodovæo hæc dicta tribuit : *Ad extremum pro divinis simul humanisque legibus, qua injuriarum immunes sancimus debere esse eos qui mediatores hostilium efficiuntur armorum. Inter arma namque sola legatio pacis sequestra est. Exiit hostem qui legatione fungitur.* Vide & Radevicum in appendice. de Polonis vide Cromerum libro xx. de Turcis Leunclavium libro VII & libro XVII. de Mauris Marianam libro XII.

Sed ἢ impium] ἔργον ἀσεβές ait Plutarchus in vita Æmilii, narrans Gentii factum. Iosephus libro xv historiae antiquæ : τὸ ἢ ὄνομα καὶ πολέμους πολέμους διακρίσειν δύναται. ποῖον ἔν μείζον ἄν γένοιτο ἀσεβημα ἢ πείσεως διακρίσειν τὸς ἑαυτῶν τῆς δικαίας διαλεγομένους ; *Hoc nomen ἢ hostes hostibus valet reconciliare. quid ergo fieri magis impium potest, quam legatos occidere pro aequitate loquentes ?*

Quis ergo impari junguntur federe] Cromerus xxx.

§. II.

Putat cum ita divisus est populus] vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Iohannem Marianam libro XXI, 8. de Flandris Crantzium Saxonici XII, 33.

Flavianus accusat Tacitus] Et Magnentium Zosimus libro II : Μαγνένιος δὲ καθ' ἑαυτὸν ἔστρεψε γνώμην, πώτερον καὶ Φιλίππου ἀπερχομένων διαπραγμαίνειν ἢ κατέχειν παρ' ἑαυτῶν ἐπὶ πείσεσι πάλιν ἢ δεσμόν. *Magnentius apud animum suum voluebat deberetne Philippum irritum dimittere, an apud se retinere calcato jure legationum.* is Philippum à Constantio venerat.

Vt admittantur] Donatus ad prologum Hecyræ : *Oratorem audire oportere jus gentium est.* §. III.

Non omnes admitti præcipit Gentium jus] vide Camdenum in anno CIO IOLXXI, quaestionum ibi propositarum quarta.

Senatus Romanus negavit se Carthaginiensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia] de hoc Romanorum more vide Servium ad VII Æneidos.

Vbi causa mittendi aut suspecta est] Sic Andreas Burgus Cæsaris Legatus in Hispaniam non admissus, Mariana libro XXI. Simile apud Cromerum libro XX.

Intra decem dies Italia excederent] Carolus Quintus Imperator Legatos Galliarum, Venetorum & Florentinorum ad bellum ibi indicendum missos deduci iussit in locum qui à comitatu suo absit tringinta milliaria. Guicciardinus libro XVI. Bellajus libro III.

De non violandis legatis] Menander Proteſtor de Iustino II Imperatore : ὃ δὲ ὡς τὸν κριτὸν τῶν προσούτων δεσμόν, εἶχεν ἐν δεσμοῖς. *Ille Avarorum Legatos contra jus legationum in vinculis habuit.* Vide Ern. Coth-

Cothmannum responfo xxxii, num. 29, & fequentibus, volumine v.

Aut è finibus iubendus excedere legatus] Fecit id Stephanus Poloniæ rex Mofcis. Thuanus libro lxxiii, in anno cīo iolxxxī. Elifabētha Scoto, & Hispano. Vtrunq; habes apud Camdenum in anno cīo iolxxi, & cīo iolxxxiv.

Quod Tarentini victi sub Romanis esse cepissent] Sic Carolus V Legato Ducis Mediolanensis ut fubditi fui, imperavit ne à comitatu fuo abcederet. Guicciardinus indicato jam loco.

Mittendus erit legatus ad eum qui misit] Dion in excerptis Legationum: Ἐλ νεανίσκοι ἴνες κερκεδονίων πρῆστοεις τε εἰς τὴν ῥώμην ἐλθόντες, ὑελοσάντες ἐπέμψθησαν μὲν εἰς τὴν κερκεδονίαν καὶ ἐξεδόθησαν σφίσι, σοῦ ἔκπυθον δὲ ὑπ' αὐτῶν δευτὴν ἐδόν, ἀλλ' ἠφείθησαν. *Cum juvenes quidam legati à Carthagine Romam venissent ibique contumeliose quidam fecissent, missi sunt Carthaginem, traditque Carthaginensibus, ab his vero nihil illis nocitum est, sed dimissi sunt incolumes.*

Legatos deprehenderunt] Pelopidas in vincula coniectus ab Alexandro Pheræo, quod legatus cum esset, Theffalos ad libertatem concitaret. Plutarchus & Latinus scriptor vitæ Pelopidæ.

Literarum in primis habita cura] vide Serranum in Henrico IV.

A Copteo] vide Iliados O.

Et quia vi ageret] Sic interpretandum quod Theodahatus Gothus Iustiniani legatis dicit apud Procopium Gothicorum i: σιμὸν μὲν ὁ χρῆμα τῶν πρῆστοειν καὶ ἀκίως ἐνέμην καθῆσθαι εἰς πῶντας ἀνθρώπους, τῶ δὲ τὸ γέρας εἰς τὸδε οἱ πρῆστοεις σὺ σφίσι ἀντοῖς διασώζουσιν, ἵστέτε σφίσι εἰς ἐπιεικέα φυλάσσει τὸ τῆς πρῆστοείας ἀξίωμα· κτεῖναι γὰρ ἀνδρα πρῆστοεῦτήν, σὺν δίκῃς νενομικασιν ἀνδρωποῖ, ὅσων ἢ εἰς βασιλεία ὑελοσας φαίνεται, ἢ γυμνακὸς ἀλλὰ ζυνοικίας εἰς εὐνὴν ἐλθοι. *Sancitum apud homines legatorum nomen, plerumque honoris. Sed hoc jus legati sibi interdum servant, quamdiu sua modestia legationis dignitatem tuerentur. ita enim existimant homines, fas esse vel interficere legatum, si is in principem, ad quem mittitur, sit injuriosus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum ostendissent longissime se abesse ab adulterii suspitione quorum ne exitus quidem sine custode essent, addunt prudenter: τὰς λόγους δεῖ ὅσας ἀν σὺ τῆ ἐπέμψασθαι ἀκκηκῶς εἶπη σοῦ αὐτὸς τὴν ἐπιπύθεν αἰτίαν, ἢ γὰρ σὺ ἀγαθοὶ τύχῃσιν ὄντες, εἰκότως ἀν λάσοι' ἀλλ' ὁ μὲν κελύσας φέροισθαι δίκαιος ὁ ἔγκλημα τῶ. τῶ δὲ πρῆστοεῦτῆ τὸ τὴν ὑπεργίαν ἐκτελέσασθαι σέβασται μόνον. *Si legatus ea dixerit quæ auditur à principe qui ipsum misit, ea si non sine commoda, prestare non ipse debet culpam, sed qui eum misit. ipsi quippe nihil aliud concessum est, quam ministerio mandato fungi.* Vide & Camdenum indicato jam loco anni cīo iolxxi.

§. v.

Siquidem ad hostes eorum eunt aut ab hostibus veniunt] Siculi Atheniensium focii legatos Syracusanorum missos ad civitates alias cepere. Thucydides lib. vii. Sic & Argivi cepere legatos Athenis à factione paucorum missos & Argos perduxere. idem Thucydides libro vii. Legatos Ætolorum ad Romanos intercepere & pretium eis extorferè Æpirotæ. horum unus literis Romanorum liberatus. Polybius in excerptis legationum num. 27, de Gallorum ad Turcam legatis quos in Pado Hispani cepere & occiderunt vide judicia Patruæ libro xi. Bezari libro xxi. de Flandiæ civitatum legatis ad Gallum

Gallum captis à Maximiliano Crantzium Saxoniorum XII, 33. Laudatur Belisarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit. Procopius Vandalicorum I.

Philippi ad Annibalem] vide Appianum in excerptis Legationum n. 19.

Non illud jus gentium de quo agimus] Aliud sit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis. eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Theffalorum oratione contra Philippum apud Livium.

Eiam apud hostes] vide loca modo producta ad §. I. Donatus ad §. VII. illud Eunuchi: *convenire & colloqui. Sic pronuntiandum est, ut quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes & in bello licet.*

Nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis: ὁ Σκιπίων σὺν ἑφὴ δὲν πρῶτον ὁ τοῖς κερκεδονίοις ἐγκολῶν: dixit Scipio non esse id faciendum quod ipsi in Carthaginiensibus accusarent. & Romani ipsi legatos jam comperto Carthaginiensium facto, dimiserunt. Vide Appianum. Constantius Titianum à Magnentio ad se missum remisit, quanquam Philippum à Constantio missum ad se retinebat Magnentius. Zosimus libro II. Vide & historias apud Cromerum libris XIX & XXI. & Parutam de Legatis Venetis in itinere in Galliam retentis lib. VII.

Sancta sunt accessorie & proinde quatenus legato videtur] vide Fraxini §. VIII. Canæi epistolas paginis 75 & 279.

Vi enim abstrahendi non sunt] Serranus Henrico IV.

An jus asyli in domo] Distingui ferme hac in re solent crimina. Vide Parutam libro X, ubi rex Gallie hanc ob causam iratus pacatur. Vide eundem libro XI.

Seneca] de Beneficiis III, 15.

Τὸ κινεῖσθαι] τὸ ἰφέλειν λέγει pro eodem dixit Herodotus Clio. §. X.

Platon] VIII de legibus.

Profana historia] Romani ob id bellum susceperunt in Senonas. Appianus excerpto Legationum 4 & 10. in Illyrios, & Ligures. Polybius excerpto Legationum 125 & 134. in Iffios. Dion, exc. Legationum II. in Corinthios. Livius libro II. in Tarentinos. Dionysius Halicarnassensis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimoinum libro III, c. LXI, & LXXXVIII, & Withikindum libro II.

In sacris Literis] vide Chryfostomum ad Stagiriam libro III.

C A P V T X I X.

De jure sepulturæ.

I. Ex eodem jure gentium nasci jus humani mortuos.

II. Unde ortum?

III. Deberi & hostibus,

IV. An & insigniter facinorosis?

V. An & his qui se interfecerint?

VI. Qua alia ex jure gentium debeantur.

EX jure gentium quod ex voluntate ortum habet, debetur & corporum mortuorum sepultura, Dion Chryfostomus inter mores, sive

παι εἶδος.

Libro I.
Contr. 1.

Epiſt. ult.
edit. 491.

Lib. XII.
Lib. XIII.

Tac. Ann.
VI.
Bello Gild.
Nov. I. 111.
d. loco.

sive εἶδη quæ τοῖς ἰσχυροῖς, id est scripto juri opponit, post legatorum jura commemorat μὴ κωλύειν τὰς νεκρὰς γὰρ τίειν, non prohibere quominus sepeliuntur mortui: Et Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id jus appellant Hebræi Philo ac Iosephus, & φύσεως ἡθεσμός, Isidorus Pelusiotæ: ut solere sub naturæ nomine comprehendere mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. Apud Ælianum est: τῆς φύσεως τῆς κοινῆς ἀπαίτησός μεκέει ζῶντε καὶ κενύφου: cum mortuum condit ipsa imperet communis natura. Idem alibi: τὴν κοινὰ καὶ ἴσα πάντα ἀνθρώποις vocat γὰρ καὶ τὴν, terram ac sepulchram hominibus cunctis communia & ex æquo debita. * Leges hominum, νόμους βροτῶν, dixit Euripides Supplicibus, κακὸν νόμον Aristides, Lucanus hominum ritus, terrarum leges & mundi federa Papinius, fortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui impedit, hominem exuere Claudiano dicitur, naturæ dedecus facere Leoni Imperatori: τὴν ὀσίαν ὑπέλαξεν, fas violare Isidoro Pelusiotæ. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis ascribi passim videmus. Itaque in dicta Tragedia Supplicibus * νόμον δαιμόνων Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti qui Polynicem humari vetuerat, ita respondit,

Decreta quippe hæc nec supremus Iuppiter,
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Quis alia jura debet humanum genus.
Nec id valere credidi iussus tuos,
Ut jura non conscripta, sed nutu Deum
Concessa, sempiterna, mortalis satus
Violare posses. non enim nuper vigent,
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent,
Nome ergo forti corde, seposito metu
Mortalis ira, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

Panathe-
naico.

Isocrates de bello agens Theſeos adversus Creontem ita loquitur: Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysius ex tragediarum auctoribus, quæ Adraſto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipsoque ductores vidit interirentos: ipse vero cum dedecore superstes cum inducias ad humanos mortuos obtinere non potuisset, supplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theſeus regebat, eumque oravit ne viros tales insepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur proculcari antiquum morem, & jus patrum quo omnes homines inter se utuntur, non quasi ab humana natura condito, sed tanquam imperato à divina potentia: que cum ille audisset, sine mora legationem Thebas decernit. Idem mox * Thebanos reprehendit quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuisse: ejusdemque historię, & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ Encomio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiarum quarto, Xenophon historię Græcæ sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepulcorum: postremo Aristides in Panathenæico: qui bellum hoc susceptum ait
pro

pro communi natura hominum. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant † Cicero ^a & * Lactantius, humanitatem ac mansuetudinem † Valerius Maximus, misericordiam & religionem c Quintilianus, misericordiam & humanitatem ^d Seneca, ^{οὐκ ἔστιν ἄλλο τῆς κριτῆς φύσεως, miserationem communis nature} Philo, fortis humanæ commercium Tacitus, misericordiam & pietatem e Vlpianus, ^f Modestinus memoriam humanæ conditionis; clementiam g Capitolinus; ^{δίκην}, sive iustitiam Euripides & Lactantius; opus benignum Prudentius. Contra Donatistas qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant impietatis accusat ^h Optatus Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus & armis

In mores hominemque Creon.

i Spartianus tales ait esse sine humanitatis reverentia; k Livius sacvitiam vocat ultra humanarum irarum fidem. * Homerus dixerat ^{ἀεικλία ἔργα}. Eorum qui supervacaneam facerent sepulturam, l Lactantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob causam impius Eteocles m Papinio.

II. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit, ut corpora humo tegerentur, sive condita prius, ut apud Ægyptios, sive cremata, ut apud Græcos plerosque, sive ita uti sunt, quem morem esse antiquissimum notavit Cicero, & post eum * Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion existimat occasionem datam ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ signum sepulturam; ita enim ait:

*Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terra, pulvere:ve inspargere
Necdum sepultis, ne darentur conspici
Abominanda signa pastus pristini.*

Aliis videntur hoc modo homines velut sponte solvisse debitum quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus * ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, sed & Græci Latiniq; passim agnoscunt. Cicero ex Euripidis Hypsipyle:

Reddenda terra terra.

Et quod apud Solomonem legimus pulverem quidem ad terram reddere, quale fuerat, spiritum autem ad Deum qui dederat, Euripides hoc ipsum argumentum ex persona Thesei in Supplicibus tractans sic ait:

*Iam sinite terra mortuos gremio tegi:
Res unde quaque sumpserat primordium
Eo recipitur: spiritus calo redit
Corpusque terræ: jure nec enim mancipi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.*

Lucretius similiter de terra:

Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.

Cicero de legibus ⁱⁱ ex Xenophonte: *redditur terra corpus & ita locatum ac situm, quasi operimento matris obducitur.* Plinius quoque scripsit

† *Cic. Orat.*
pro *Quintio*
a *Lact. l. vi*
inf. c. 11.
& 22.
b *Val. Max.*
l. v. c. 1.
c *Quint. lib.*
xii. c. ult.
inf. orat.
d *Sen. de*
Benef. lib. v.
c. 20.
e *Vlp. l. At*
si quis in
terdum, D.
de fun. act.
f *Modestini*
nus l. qui-
dam in suo.
De cond.
inf.
g *Capitol. in*
M. Anton.
philosoph.
h *Opt. l. vi.*
i *Spart. vita*
Caracalla.
k *Lib. viii.*
l *Lib. vi.*
m *Theob. iii.*
Gen. l. 11.
Tac. *Hist. v.*

Eccles. cap.
xii. 7.

terram nos nascentes excipere, natos alere, semelque editos sustinere semper, novissime complexam gremio jam à reliqua natura abdicatorum, ut matrem operire. Sunt qui resurrectionis spem à primis humani generis parentibus hoc veluti monumento, posteris consignatam putant. Nam & ob reviviscendi promissum adservanda corpora docuisse Democritum, Plinius testis est libro septimo, capite quinquagesimo quinto. Christiani autem sæpe morem honeste condendi corpora ad hanc spem referunt.

Prudentius:

*Quidnam sibi saxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data formo?*

Simplicius est, cum homo cæteris animantibus præster, indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur: quare inventam sepulturam ut id quantum possent caveretur. Miseratione hominum custodiri corpora * ab incursum avium ferarumque dixit Quintilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo: *à feris vexatus, communi honore in morte caruit.* Et apud Virgilium legimus:

non te optima mater

*Condet humo, patriove onerabit membra sepulchro:
Aliiibus linquere feris.*

Et Deus invisibilis sibi regibus iminatur apud Prophas futurum, ut a fini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant. Nec aliud in sepultura considerat Lactantius cum ait: *Non enim patiemur figuram & signum Dei, feris ac volucris in prædam jacere.* & Ambrosius, cujus hæc verba sunt: *Nihil hoc officio præstantius ei conferre, qui jam tibi non potest reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestiis consortem naturæ.* Sed etsi tales abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab istius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri controversiis: *ὅτι τὸ θάπτειν καλὸν, καὶ ὅτι τοῖς ἐν ἡ φύσει ἐξῆες τοῖς σώμασιν να μὴ διαλυόμενα μὲθ' ἡνάτον γυμνά καθάπερ αἰχμήν.* τὸ τὸ φύσι καλὸν, τὸ φιλαίθρωπον. τὸ τοῖς ὅλοις δοκεῖ, εἴτε θεοῖ εἴτε τινὲς ἤρωες ταύτην μὲ' ἡνάτον τοῖς ἀνθρώποις τὴν τιμὴν κατέσχοντο. ἐπὶ δὲ ἀν κα εὐλογεῖν πρὸ φύσεως ἀπίστη μὲθ' τὴν τελευταίαν ἀπίσιν δείκνυδ, γῆ κρύπτειν τ' αἰθρωπον νομοκίμειν αἰάειν, να τῷ καλύπτειδ μνήματι ἐλάτταν τὸ σώμα διαλυόμενον. *Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nuda diffuant. placere id omnibus, sive Divi fuerint, sive semidei qui hunc sanctis vita corporibus honoris indulserunt. Quia enim à ratione alienum est naturæ humanæ arcana post mortem omnibus conspicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora sepeliendi, ut monumento condita clam & procul à conspectu tabescant. quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoium: οὐ μὴ ἀναδὲχθῆναι πρὸ ἡλίεδ τὴν ἀρχμοσύνην τῆς φύσεως, ne soli ostendatur id quod dedecori est humanæ naturæ.* Hinc est quod officium sepeliendi, non tam homini, id est personæ, quam * humanitati, id est naturæ humanæ præstari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca & Quintilianus, tralatitiam Petronius, Cui consequens est, ut

necc

*Ier. xxii.
Lib. vi.
De Tob.*

*De benefi-
lib. vi, c. 20.
Quint.
Decl. vi.*

nec inimicis nec hostibus invideri sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio Vlyssis pro humando Ajace, ubi hoc est inter cætera.

*Menelaë, post tot dicta sapienter, cave
Injuriosus sis in hominem mortuum.*

Rationem reddit Euripides Antigone:

*Mors jurgiorum finis est mortalibus:
Num majus aliud quid potest letho dari?*

Idem Supplicibus:

*Fecere vobis si quid Argivi male,
Cecidere; in hostes ista vindicta est satis.*

Et Virgilius: *Nullum cum victis certamen est atbere cassis.*

Quam sententiam citans scriptor ad Herennium addit: *Nam quod malorum est extremum, accidit illis jam.* Papinius:
bellavimus: esto:

Sed cecidere odia, et tristes mors obruit iras.

Et eandem causam reddit Optatus Milevitanus: *Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat. jam tacet cum quo ante litigabas.*

III. * Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt. Belli hoc jus κενόν ἐν τοῖς πολέμοις vocat Appianus, belli commercia Philo. Tacitus: *Ne hostes quidem sepulturam invident.* Dio Chrysofomus servari hoc jus ait etiam ἐν τοῖς πολέμοις, apud hostes: addit: κἀν εἰς ἐχθρῶν ἐχθρῶν ἀπέλιθωσι: *etiamsi ad summum odia processerint.* De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoste servandos dixit. Sopater idem qui supra: *πῆς πολέμου ταύτης τῆς πρῆξις τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐσίρησε, πῆς ἐχθρῶν μνηστεικῆσαι ἀπὸς τὰ πημεμνημαῖα ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἢ θεσμῶν τῶν ἀνέχεσθαι;* *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus? quæ inimicitia eoque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet?* Is quem dixi Dio Chrysofomus oratione de lege: *Δὲ τῶν τῶν ἀπεθανόντων ἕδεις ἐν κενῶν πολέμοις, ἕδεις τὴν ἐχθρῶν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν ἐπιτίκει;* *propter hanc mortuos nemo hostes judicat, neque ira et contumelia in eorum corpora extenditur.* * Et passim existant exempla. Sic Hercules suos hostes, Alexander victos ad Issum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium, Tiberium Gracchum, * Marcellum Romanos quæsit ad sepulturam. *Credas, inquit Silius Italicus, Sidonium cecidisse ducem.* Idem Hannoni à Romanis præstitum, Mithridati à Pópejo, à Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat: *Socios omnes sepeliam: bello victor etiam barbaros: & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀνάγεισιν* * *facultatem tollendi mortuos.* Apud Pausaniam in Atticis exemplum est: *τὰς ἢ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, ὡς πάντως ὅστιον ἀνηϊώσας νεκρὸν γῆν κερύσαι: Medos Athenienses à se sepultos ajunt, quia qualemcumque mortuum terra condi fas sit.* Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, cum aliqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen hominem * insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero tantū fecerunt sepulturam, ut ejus causa sicut ad pauperes a-

Ælian. lib. XI. var. historiar. Diad. libro XV. 11.

Ambr. 11 Off. c. 28.

flari, aut vendi licite existimaverint. Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi iudicio damnata.

Hunc oro * defende furorem,
est apud Virgilium :

hominemque cruentus

Exiit, & tenuem caesis invidit arenam :

Lib. v. apud Claudianum. Diodorus Siculus: τὸ περιμῆν τῶν ὁμοφύλων τοῖς πικρῶς θηραῖσιν: *ferinum est bellum gerere cum mortuis qui ejusdem nature fuerint.*

IV. De insigniter tamen facinorosis, video esse dubitandi causas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magistra, illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur, Num. xxv, 4; Deut. xxv, 23; 11 Sam. xxv, 26.) eodem die sepeliri jubet. Hinc Iosephus tantam Iudæis ait esse curam sepulturæ, ut eos etiam quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt ante solis occasum tollant, & humo mandent: & alii Hebræorum interpretes addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo sit conditus. Ægisthum qui adulterium cæde regis cumulaverat à regis interfecti filio Oreste humo mandatam Homerus memorat Odysseæ tertio. Sed & apud Romanos Vlpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait neganda non esse: imo & quibuslibet petentibus danda censuit Paulus Iurisconsultus. Et Diocletianus ac Maximinianus Imperatores ita responderunt: *obnoxios criminum digno supplicio affectos * sepultura tradere non vetamus.* Legimus quidem in historiis exempla eorum * qui insepulti abjecti sunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conspectu relinqui: qui tamen mos an laudandus sit disputant, non politici tantum, sed & Theologi. Contra laudatos videmus qui sepeliri iusserunt corpora eorum qui id ipsum aliis non permiserant, ut Pausaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Persarum factum in Leonidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se ac Græco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theseus Creontem sic alloquitur:

vide atra daturus

Supplicia, extremique tamen secure sepulchri.

Ios. Ant. xlii, c. 13. & Corion. Alexandrum quoque Iannæum regem, qui in mortuos populares valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisei. Quod si Deus interdum sepulturæ jactura quosdam punit, fecit hoc suo jure supra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit ostentui, factum scilicet in alienigenam Dei contemptorem, & sub ea lege quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat.

Lib. III, de brâo Iud. c. 25. Heges. libro 111, c. 17. a Gil. l. xv. cap. 10. Plutarch. de Mul. Virt. b Plin. libro xxxvi. c. 15. V. Vnum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebræos habuisse exceptionem eorum qui ipsi sibi mortem consciverant; quod Iosephus † nos docet. Nec id mirum, cum in hos aliud supplicium constitui non possit qui mortem pro supplicio non habent. Sic a Milesiæ virgines à voluntaria morte absterritæ, & * plebs olim Romana quanquam improbante b Plinio. Sic

Sic & Cleomenis corpus qui se interfecerat Ptolemæus suspendi iussit. Et * passim receptum, ait Aristoteles, ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem consciverunt: ubi Andronicus Rhodius id exponens ait, sepultura eorum corpora prohiberi. quod inter alia Demonassa Cypri reginæ scita laudat Dion Chrysostomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles, Moschio, & alii monent, nihil sentire mortuos: quare nec damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mortuis accidit à vivis metui, ut hoc patet à peccato retrahantur. Optime enim Platonici contra Stoicos, & si qui alii servitutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro iusta causa mortis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custodia corporis, nec injussu ejus à quo ille nobis est datus, ex hac vita demigrandum. quam in rem multa videre est apud Plotinum, Olympiodorum & Macrobius ad somnium Scipionis. Hanc sententiam securus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, * damnaverat, *ὡς ἐχ' ὄσον ἄλλ' ἀνδρὸς ἔργον ὑποχωρεῖν τῷ δαίμονι, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπίπτειν ἀδελῶς, ἀλλ' ὑποδιδοῦσάσιν* quippe nec pium censens nec virile cedere fortuna, & imminetia adversa, quæ ferenda fortiter erant, subterfugere. Et Megasthenes notabat ab Indorum sapientibus reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari * talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Perfarum, ut videtur sententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno scelere quam tuo mori malo*. Ideo Hebraei mori vocabant *ἀπολύεσθαι*, id est *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. II, 29; sed & in Græca versione, Gen. xv, 2; & Num. xx, in fine. quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: *ἀπολύεσθαι τὸ ἀποδησκειν*, καὶ τὴν τελευταίην ἀπόλυσιν καλεῖσιν: *eum qui moritur ajunt dimitti, & mortem dimissionem vocant*. Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: *ἕως ἂν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπέλυσῃ ἡμᾶς*: *donec Deus ipse nos dimittat*. * Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam *ἐνλογον ἐξαγωγὴν*, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis, sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Iosephus suos edocet) existimant præsumtam Dei voluntatem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Sampsonis exemplum qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & Saulis qui gladio incubuit ne à Dei suisque hostibus illuderetur. nam hunc respuisse voluit postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei lege non detreclavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: à quo & ii qui Saulem cum honore sepelierant recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Rasis Hierosolymitani senatoris in historia Maccabaica. Sed & in Christiana historia exempla legitimus similia eorum qui mortem sibi intulerunt * ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ * ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen * quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium. Alterum quoque exceptionem apud Græcos obtruisse

Nic. v, 5

Orat. 121v.
Vide Stob.
11. 126, &
Soph. Ajace.

Strabo xv.

Lib. v.

I Samuel.
xxx1, 4.II Macc.
x1v, 37.Lib. 1. de
civitate Dei,
c. 26. Epist.
61, ad Dulc.
& l. 11, c.
23. contra
secundam
Gaud. Epist.

Diod. lib.
xvi.

nuisse video, quam Locri opponebant Phocenſibus, ὅτι ἠδὲ καὶ περὶ τοῖς Ἑλλησι κρινοῖς νόμος ἴσιν ἀέφραξ ἰπέλαξ τὸς ἱεροσύλους communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi insepulti abjiciuntur. Sic & Dion Prusænsis Rhodiaca τὸς ἀσπίοις καὶ ἀσπίοις ait sepultura orbari. Idem Athenis * in proditores constitutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam, ob negatam sepulturam bellum iuste suscipi censuerunt veteres consensu magno, ut ex illa Theſei historia apparet quam tractant Euripides dicta tragædia Supplicibus, & Isocrates eo quem adduximus loco.

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore possessa, successiones ab intestato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quantum ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, sive ad versus conjecturæ incerta, sive ad versus exceptiones quasdam quas alioqui ratio naturalis videtur suggerere: ut supra obiter à nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

Annotata ad Caput xix.

§. I. **L**eges hominum] Φύσις θεσμός, naturæ leges. Eusebius Hist. viii, 19. Νόμοι δαιμόνων] Sophocles Ajace. idem θεῶν νόμος dixit in Antigone.

Thebanos reprehendit] Pacto, non prælio, obtentum à Thebanis jus sepeliendi vult Plutarchus Theſeo. At prælio, Pausanias Atticis.

Lactantius] Cujus & hoc est Lib. vi, c. 12: *Ultimum illud est maximum pietatis officium est, peregrinorum et pauperum sepultura.*

Homerus dixit ἀεικία ἔργα] Idem Iliados Ω Iovem & Deos Achilli iratos fuisse dicit ob male tractatum corpus Hectoris.

§. II. **Plinius]** Historiæ Naturalis vii, 54. ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquo modo conditus: humatus vero, humo contactus.*

Ex terra ortum terra debere] Job x, 9. Philo in Flaccum: ἀνθρώποις ἡ φύσις οἰκειότερον χωρίον ἀπέτεμε γῆν, ὃ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντων, ἢ ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρῶτην ἐποδὴ χρεῖται γένεσιν καὶ τὴν ἐκ τῶ βίου τελευτήσαν ἀνάλωσιν. *Primum hominibus l. cum natura terram tribuit, nec vivis tantum, sed et mortuis, ut eadem quæ primos suscepit natales, suscipiat et ex hac vita exitum.* Attamen, sicut nullum est in homine factum laudabile, cujus non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit, ita & in hac re evenit. de formicis Plinius Libro xi, 30: *Sepeliuntur inter se viventium sola, præter hominem.* At is ipse de Delphinis lib. ix, 8: *conspēctique jam defunctum portantes ne laceraretur à belluis.* Et de apibus Virgilius:

Tum corpora luce carentium

Exportant tellus et tristia funera ducunt.

Servius: *cum exsequiali scilicet pompa.*

Ab incurſu avium ferarumque] Vide vaticinium de Ieroboam de Ieroboam peccatorum ejus i Regum xv, 11. Et Tertullianum de resurrectione. de Festo Homerus Odissæ Γ.

τῶ καὶ ὁ δὲ θανάτῳ χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχουσιν

Ἄλλ' ἄρες τοῖς γὰ κύνες τε καὶ οἱ ὠϊοὶ κατέδαψαν

*Ergo nec leviter glebam injecere perempto,
Illius ut volucres lacerarent ossa canesque.*

De Ægitho loquitur, quem, ut adulterum & regni infaurem, Argivi insepultum abjecerant, cuius tamen reliquias humanior terræ dedit Orestes, ut mox dicitur. Menelaus de Ajace in Sophocle :

Ἄλλ' ἀμφὶ χλωρῶν ψάμμοθον ἐπέσθημένῳ

Ὅριστι φορῶν τῶνδε γαίης γενήσεται

Sed ille arenis jactus in pallentibus,

Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Vlysses, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipsius Antigones laudem :

ἦ τις ἢ αὐτῆς ἀν' ἀδέλφον ἐν Φουαίς

πεπλωτ' ἄγραπτον, μήθ' ἔτα' οἰκιστῶν κυνῶν

εἴασ' ὀλέσθαι, μήθ' ἔτα' δῶνῶν πνῶν.

Illa obsisum cruore germanum suum,

Non insepultum sivit, alitibus feris

Canibusque fieri pabulum mordacibus.

Appianus Civilium I, de interfectis jussu Marii : ταφὴν τε ἐδένει ἐξῆν ἐπινεγκεῖν εἰς εἰδῆνα τῶν ἀνακαρμίνων, ἀλλ' δῶναί τε καὶ κύνες ἀνδρας τοῖσδε διεσάσασαί τε. Nec cuiquam licebat quenquam interfecturum sepelire, sed viros tam egregios lacerabant aves & canes. Ammianus Marcellinus principio libri XVII, de Iuliano : Sollicitusque ne diræ volucres consumerent corpora peremptorum, sine discretione cunctos humani mandavit.

Τὴν ἀκαρμυσίνην τῆς φύσεως] Simili modo Agathias dicit moris esse πρὸ ἀκαρμυσίνης τῶν ἀδῶν ἐπικαλύπτειν. Obtegere propter pudorem. Ita quam nihil natura finis, apparet in ortu & interitu. quod ut significarent Sapientes Hebræi, vetuere ne plebejæ aut summæ fortunæ qui essent, aliusmodi fasciis involverentur aut modo nati, aut mortui.

Humanitati id est natura humana præstari dicitur] Servius ad XI Æneidos : Sepultura enim beneficium generaliter debetur universis.

Quare & hostibus deberi sepulturam omnes sentiunt] Philo in §. III. Flaccum : ἤδη δὲ καὶ τὰς πεινῶν ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἑλλήνων ταφῆς ἀξιοῦσι, οἳ μὲν ἐπιεικῆς καὶ φιλόδηρον ποι τὰς οἰκθρῶν διαπίναις, οἳ δὲ τῶν ἑλλήνων καὶ σπῆς τὰς νεκρῶν ἀποτέροντες, ἑσπασσέν τε τὸ σώμα διδόντες ἑστῆς τῆς μὴ τῆς τελευταίας χάριτος ἀμνηστῆ τῶν νομιζομένων. Etiam qui in bello occubuerunt, eos homines solent ad sepulturam dare, illi quidem quibus bonitatis & humanitatis plus est, suo sponte impendio, alii vero qui odia & in mortuos extendunt, sub pallis dantes corpora, ne caveant eorum quæ mos imperat honore ultimo.

Ei passim existant exempla] Iosephus in legibus περιπέσωσαν δὲ καὶ οἱ πόλεμοι. Sepeliantur & mortui. Agamemnon Trojanos sepelivit Iliados H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Thefei.

Marcellum] Plutarchus Marcello.

Faciliatem tollendi mortuos] Vide infra lib. III, c. xx, §. 45.

Insepultum sepelire etiam jubeatur] Idem ex jure Pontificio Romano Servius notat.

Defende furorem] Interpretatur Servius, Inimicorum iram & post fata favire cupientem.

Sepultura tradit non vetamus] Hujus Romanorum moris mentio est apud Philonem contra Flaccum.

§. IV.

Qui insepulti abjecti sunt] Id ἀσφία υἱοῦ Ἰσίδρου τὸ νεκρὸν dixit Iosephus in morte Iudæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatione quarta.

§. V.

Plebs olim Romana] Servius ad XII Æneidos: Sane sciendum quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam sinisset, insepultus aljiceretur. Vnde merito ait informis Lethi, quasi mortis infamissima. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, poetam etiam pro regni dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait Tarcinium Superbum cum cloacas facere populum coegisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio necarent, iussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est, mortem sibi consciscere.

Passim receptum] Athenis Æschinis tempore ejus qui se interfecisset manus seorsim à corpore sepeliebatur. Æschines in Ctesiphontem. Adde Hegesippum Lib. III, cap. 17.

Damnauerat] Et philosophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX: Invenies etiam professos sapientiam, qui vim asserendam vitæ suæ negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decrevit. Procopius Gothicorum IV: βία καὶ τροφὴ ἀχρεῖς καὶ ἀνοία ἀποπέτης, τὸ δὲ εἰς θανάτου θρόνον, ἀνοίον τῆτε δεσποῖα ἀποζημία ἐκ ὑπερηχῆς τῆσθε σόφροσιν εἰναυ δοκεῖ καὶ ἴσι καὶ τῶ ἐκλογίζεσθε, μή ἢ δέζητε εἰς τὸ ἴσον ἀγναμονεῖν, ἐς. Violentus vitæ exitus res inutilis & plena insipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, consilio cum caveat, prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum sitis ingrati.

Talem exitum hominum vitæ impatientium] Idem Arabibus visum non minus quam Indis & Persis Iobis discas III, 21.

Nonnulli tamen Hebræorum] Variasse Hebræorum super hac quaestione sententias cognoscas ex Iosepho, ubi de morte Phafaelis & de deliberatione Herodis agitur. Iudæi ad Petronium. Philone recitant: ἀνακερσομένη τὸ ἴδιον αἶμα καὶ σφάξιαις ἰαυῖς· ἀποθανόντων τὸ ἐπιθυμία γνήσιω. μέμνησθ' ἂν εἰδὲ θεὸς ἡμῶς, ἀμφόβρον στραζομένως καὶ τῆς πῶς τὸ ἀνελκροθρα ἰυλαθείας, καὶ τῆς πῶς τὸς καθωπωμένως νόμους ἀπιδουχῆς· γνήσεται δὲ τῶς ἰὼν ἰπεκς ἀμεν ἀοιότα βια καὶ φρονήσταις. Miscebimus inter nos sanguinem, morte sponte sumta. tum mortuis ista imperentur. Ne Deus quidem nos culpet in duo intentos, ut & Imperatorem revereamur & Sacratas leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contenta vitæ minime vitali.

Ne tormentis adæli Christi religionem ejurarent] Vide Eusebium.

Ne pudiciam amitterent] Narrat Cicero nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de Provinciis consularibus. Tale est & quod de Milefis virginibus memorat Hieronymus adversus Iovinianum; & epigramma vetus Anthologiæ lib. III, Tit. de Iuvenibus incipiens ἀρχομέν' ὁ Μίλητε. Narrant & Iudæi feminam in navi ad stuprum expetitam cum à marito quaesisset an & mari merfa corpora essent resurrectura, isque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem

autem mulierum plurima sane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano : Sophroniæ sub Maxentio, in martyrologiis, Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas sub Choffroe addit Procopius Perficorum 11. Laudat virgines quæ morte pudorem servarant, Ambrosius. Hieronymus in Commentariis ad finem capitis primi Ionæ : *Vnde & in persecutionibus non licet mihi propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur.*

Quid Augustinus sentiat] Cui addere licet Chrysoſtomum Gal. 1, 4. & Concilium Aurelianense IIII : Oblationes defunctorum qui in aliquo crimine fuerint interemti, recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem prohentur propriis manibus intulisse. Et tamen is ipse Augustinus lib. 1 de civitate Dei c. 16 : Ac per hoc & quæ se occiderunt, ne quicquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci? Capitulare autem Francicum libro VI, 70 : De eo qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit, consideratum est ut si quis compatiens velit elemosynam dare, tribuat, & orationes in psalmodiis faciat : oblationibus tamen & Missis ipsi careant : quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare. Vide & ibidem VII, 443.

In proditores] At Nicetas libro III vitæ Alexii fratris Isaacii cum narrasset mortem Iohannis Comneni Craffi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur : μὲν ἢ τὸ σῶμα ἐκείθεν ἔσθην καὶ καὶ ὀπίσθι βοῶντες ὠδύνην. ὁ καὶ ἠεὶ αἰδῶδες μικρῶς καὶ ἀπάνθρωπον ἀπάντων ἰδοῦναι. Post corpus inde ablatum, canibus & avibus esca ponitur : quod ab humanitate alienum ac pœne ferinum omnibus videbatur.

C A P V T X X .

De Pœnis.

I. Pœna definitio & origo. I I. Spectare pœnam ad justitiam expletricem, & quomodo. I I I. Pœnam certa persona naturaliter non deberi, sed exigi pœnam licite quo ad jus natura ab eo qui paria non deliquerit. I V. Pœnam utilitatis alicujus causâ exigendam inter homines, aliter quam apud Deum : & quare. V. Quo sensu ultio naturaliter sit illicita. V I. Utilitas pœna triplex. V I I. Ostenditur ad utilitatem ejus qui deliquit pœnam a quolibet exigi naturaliter, cum distinctione tamen : V I I I. Item ad utilitatem ejus in quem peccatum est, ubi de ultione licita jure Gentium : I X. Item ad utilitatem quorumlibet. X. Quid lex Evangelica circa hanc materiam constituerit. X I. Solvitur argumentum sumtum à Dei misericordia in Evangelio patresculta : X I I. Et a pacifione pœnitentia. X I I I. Rejiciuntur imperfectæ divisiones pœnarum.	X I V. Christianis privati non esse tutum pœnam exigere etiam ubi jure Gentium id licet : X V. Aut sponte ad accusationem proflire. X V I. Aut judicia capitalia affectare. X V I I. Leges humana quæ interfecionem ad pœnam permittunt an jus dent, an impunitatem solam distinctione explicatur. X V I I I. Altitus internos non esse punibiles inter homines : X I X. Nec actus, externos quos si agilitas humana nequit vitare. X X. Nec actus quibus societas humana nec directe nec indirecte laditur : cujus res causa redditur. X X I. Rejicitur sententia statuens igrosocere nunquam licere. X X I I. Ostenditur id licere ante legem pœnalem : X X I I I. Non tamen semper : X X I V. Etiam post legem pœnalem . X X V. Qua ad id faciendum probabiles causa intrinseca : X X V I. Qua extrinseca. X X V I I. Resoluitur sententia statuens nullam

- nullam esse justam causam dispensandi, nisi qua per modum exceptionis tacita insit legi.
- XXVIII.** Pœna taxatio ex merito:
- XXIX.** Spectari hinc casus impellentes, qui inter se comparantur:
- XXX.** Item casus qui à peccando abstrahere debuerant. ubi de gradibus præceptorum Decalogi quæ proximum tangunt & alia quedam:
- XXXI.** Item aptitudinem peccantis ad utrumque quæ varie spectatur.
- XXXII.** Meritum pœnae extendi posse ad majus nocumentum quam quod peccati intulit: & quare.
- XXXIII.** Rejicitur sententia de proportionem harmonica in pœna.
- XXXIV.** Minus pœnam ex caritate nisi major caritas obstat.
- XXXV.** Facilitas peccandi quomodo ad pœnam incitet: item consuetudo peccandi quomodo ad pœnam incitet aut ab ea retrahat.
- XXXVI.** Clementia usus ad pœnas minuendas.
- XXXVII.** Ad superiores locos reservatur quæ Hebræi & Romani in pœnis spectari volunt.
- XXXVIII.** De bello ad pœnam.
- XXXIX.** An justum sit bellum ob delicta

- inchoata, distinctione explicatur.
- XL.** An reges & populi bellum recte inferant ob ea quæ contra jus naturæ sunt, non tamen adversus ipsos sporumque subditos, explicatur, rejecta sententia stultente naturaliter ad pœnam exigendam requiri jurisdictionem.
- XLI.** Discernendum jus naturæ a moribus civilibus late receptis:
- XLII.** Et à jure divino voluntario non omnibus cognito.
- XLIII.** In jure naturæ discernenda manifestata à non mansisti.
- XLIV.** An ob delicta in Deum, bellum suscipi possit.
- XLV.** Notitia de Deo maxime communes quæ & quomodo primis Decalogi præceptis indicentur.
- XLVI.** Qui has primi violant puniri posse.
- XLVII.** Non item alios, quod ostenditur argumento legis Hebrææ.
- XLVIII.** Bella justè non inferri iis qui Christianam religionem amplectuntur:
- XLIX.** Justè inferri iis qui Christianos ob solam religionem crudeliter trahant:
- L.** Non etiam his qui circa legis divinæ interpretationem hallucinantur: quod auctoritatibus & exemplis illustratur.
- LI.** At illi justè qui in Deos quos putant impii sunt.

SVpra cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere cœpimus, facta diximus duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quæ est de pœnis: quæ res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit. Est autem pœna generali significato *malum passionis quod infligitur ob malum actionis*. Nam quanquam pro pœna quibusdam injungi opera quædam solent, ea tamen opera spectantur tantum quæ molesta sunt, atque ideo ad passiones sunt referenda: Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagiosum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multæ existant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus aut functionibus, proprie pœnæ non sunt, quanquam ob similitudinem quandam & per abusum eo vocabulo appellantur. Inter ea vero quæ natura ipsa dicitur licita esse & non iniqua, est & hoc ut qui male fecit malum ferat, quod antiquissimum & Rhadamanteum jus vocant Philosophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de Exilio: τῷ θεῷ ἵπεται δικη τῶν ἀπολιπομένων ἔπειτα νόμος τιμωρὸς, ἢ χρωμέτα πάντες ἄνθρωποι φύσιν πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὡς πρὸς πολίτας, *Justitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adversus legem divinam delinquant: quæ omnes homines naturæ utimur adversus omnes homines ut civis*. Plato dixit, κλένο ἔδεις ἔτε θεῶν ἔτ' ἀνθρώπων τοιμαῖά λέγειν ὡς ἔ τῷ θεῷ ἀδικούντι δότιος δικην, *nec Deorum nec hominum quisquam hoc dixerit, injuste agenti non luendam pœnam*. Et Hierax justitiam ex parte hac tanquam nobilissima definebat τιμωρίας ἀπαίτησι δὲ τῶν ἀεθνοδικησάντων, *pœna exactiorem ab iis qui priores læsere, & Hierocles ἰατρικὴν ποινείας*

novneius malitia medicatricem. * Lactantii dictum est : *Non exiguo fal-* *De ira Dei*
c. 17.
lantur errore , qui censuram sive humanam sive divinam acerbitalis &
malitie nomine infamant , putantes nocentem dici oportere , qui nocentes afficit
pœna. Quod vero diximus pœnæ quæ proprie ita nominatur toties locum
 no hoc inesse ut delicto reddatur , notatum & Augustino est , qui
 dixit : *omnis pœna , si justa est , peccati pœna est :* quod ad pœnas etiam,
 quæ à Deo irrogantur pertinet , quanquam in illis interdum ob hu-
 manam ignorantiam , ut idem scriptor loquitur , *latet culpa ubi non latet*
pœna.

II. Sed an ad assignatricem , an vero ad expletricem justitiam
 pœna pertineat , diversi diversum sentiunt. Quidam enim quia qui
 plus peccavit gravius , qui minus levius puniuntur , & quia pœna quasi
 à toto parti datur , ideo ad assignatricem justitiam pœnas referunt.
 Sed quod primum illi ponunt , assignatricem justitiam toties locum
 habere , quories inter terminos plures duobus instituitur æqualitas,
 verum non esse in principio operis hujus ostendimus : deinde quod
 magis nocentes gravius , minus nocentes levius puniuntur , id per
 consequentiam duntaxat evenit , non quod hoc primo ac per se spe-
 cteretur. Nam primo ac per se spectatur * æqualitas inter culpam &
 pœnam : de qua Horatius :

I. Sat. III.

Cur non

Ponderibus modulique suis ratio vititur, ac res

Ut quæque est ita supplicii delicta coerces ?

Et alibi :

Adsit

Regula peccatis quæ pœnas irroget aquas,

Nec scutica dignum horribili scitere flagello.

Eodem spectat lex divina Deut. xxv. & Novella Leonis. Sed nec al- c. v.
 terum quod illi ponunt magis verum est, pœnas omnes venire ex to-
 to ad partem , quod ex his quæ dicenda sunt apparebit. Tum vero
 ostensum à nobis supra est, veram justitiæ assignatricis rationem, nec
 in tali æqualitate, nec in processu à toto ad partem proprie consistere,
 sed in habenda ratione ejus aptitudinis quæ jus strictè dictum in se
 non contineat , sed occasionem ei det. Quanquam vero is qui puni-
 tur , aptus aut dignus esse debet puniri , non eo tamen id spectat ut
 ipsi accedat aliquid , quod assignatrix justitia postulat. Nec tamen
 qui expletricem justitiam , quam vulgo commutatricem vocant , in
 pœnis exerceri volunt , magis se explicant. Ita enim negotium hoc
 considerant , quasi nocenti aliquid reddatur , sicut in contractibus
 fieri solet. Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi
 ei qui deliquit , quod plane est *àxxv* ; Nam cui proprie debetur ali-
 quid , is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dici-
 mus, nihil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur. Verum ta-
 men est in pœnis primo ac per se exerceri expletricem justitiam,
 quia scilicet qui punit , ut recte punit , jus habere debet ad punien-
 dum , quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est ali-
 quid * quod ad contractuum naturam accedit : quia sicut qui ven-
 dit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia
 quæ

L. Imperatores D. de jure fisci. l. ult. C. ad l. Jul. Maj.

quæ venditionis sunt naturalia, ita qui delinquit sua voluntate se videtur obligasse pœnæ, quia crimen grave non potest non esse punibile, ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit : quo sensu Imperatores cuidam ajunt, * *ipse te huic pœnæ*

Ann. XII.

Tacito mulier quæ se servo conjunxisset, in servitutum sui confensisse dicitur, quia id pœnæ in tales erat constitutum. Michael Ephefius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis : *ζήσους τρέπον τινα δόσις κῆ λήψης ὁ ἴσι τὸ συναλλάσσειν. λασὸν γὰρ ζήματα ἢ ἄλλο τι κλέψας δέδωκεν ἀντ' ἐκείνων θύνας.* Est hic quodammodo datio & acceptio, in quibus consistit *παρτα* contractuum : nam qui res aut aliud quid furatus est, pro eo dat pœnas. Idem posterius : *Συναλλάγματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλεον ἢ μόνον ἂν ἰόντες συνέλιθεν ἄσθς ἀλλήλους ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διηρηθῆναι.* Contractus à veteribus appellabantur non tantum quæ mutuis conventionibus constant, sed & quæ legibus sunt vetita.

Th. 2. 2. q. 64. art. 1. Et ibi Cajet. v. 11. Pol. xiv.

III. Sed hujus juris subjectum id est cui jus debetur, per naturam ipsam determinatum non est. dicitur enim ratio maleficum posse puniri, non autem quis punire debeat : nisi quod satis indicat natura convenientissimum esse ut id fiat ab eo qui superior est : non tamen ut omnino hoc demonstrat esse necessarium, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censetur fecisse, & quasi ex hominum censu detrussisse * in censum bestiarum quæ homini subjacent, quod à Theologis quibusdam est proditum. Democritus : *φύσις τὸ ἀρχεῖν οἰκίῃν τῶν κρείσσονι, natura evenit ut melior sequitur imperet.* Et Aristoteles ait deteriora comparata esse in usum meliorum, tam in his quæ à natura sunt, quam quæ ab arte. Cui consequens est ut saltem ab æque nocente æque nocens puniri non debeat : quo Christi sententia pertinet : *Qui vestrum sine peccato est* (tali scilicet) *primum lapidem mittat,* Joh. VIII, 7. Quod ideo dixit, quia eo sæculo corruptissimi erant Judæorum mores, adeo ut qui sanctissimi videri volebant in adulteriis & similibus flagitiis volutarentur, ut videre est Rom. II, 22. Idem ergo quod Christus dixerat, dixit & Apostolus : *Quapropter inexcusabilis es, ὁ homo, quisquis alium damnas : nam hoc ipso quod damnas alterum, te ipsum condemnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas.* Illud Senecæ huc pertinet : *non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est damnat.* Et alibi : *faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos : numquid & ipsi aliquid tale commisimus ?* Ambrosius Apologia Davidis : *unusquisque de alio iudicaturus de se ipse primum iudicet, nec minora in alio errata condemnet cum ipse graviora commiserit.*

De leg. 11x. 2, xi.

IV. Altera questio est de fine pœnis proposito. Nam quæ diximus hactenus id duntaxat ostendunt, nocentibus injuriam non fieri si puniantur. Inde vero non sequitur omnino puniendos. Neque id verum est : multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, eoque nomine laudari solent. Celebre est Platonis dictum, *ὃ γὰρ ἐπὶ κακῶ δίκην ζῆναι ἢ δειμίαι :* & alibi, *εἴχ' ἕνεκα τῶ κακωρῆσται διδοται δίκη, (ἢ γὰρ τὸ ζῆσους ἀγῶνῆσιν ἕσται πεπὶ) τῶ δὲ εἰς τ' αὐτοῦ ἕνεκα ζῆσόνον.* Quod ita vertit

vertit Seneca : *Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur.* Re- 1. De Clem.
vocari enim praterita non possunt : futura prohibentur. Idem alibi : *Ne ho-* c. 16.
mini quidem nocebimus quia peccavit, sed ne peccet, nec unquam ad prateritum
sed ad futurum poena referretur : non enim irascitur, sed caret. Apud Thu-
 cydidem Diodotus de Mitylenæis ad Athenienses verba faciens :
ἢ πῃ δὲ δὲ πρὸς τὴν πάντα ἀδικούντες αὐτοὺς, ἢ δὲ τὸ πᾶσι καὶ δὲ πολεμίων καλῶσω, εἰ
μὴ ἐμψέρον. ut maxime illos iniuste egisse pronuntiem, non *εἰ* interficiendos
consequo, nisi id expediat. Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt :
 nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, * ut no-
 cere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa. In Deo alia *Gorgia*
 res est, ad quem Plato dictas sententias male extendit. Dei enim
 actiones niti possunt ipso summi dominii jure, præsertim ubi meri-
 tum hominis speciale accedit, etiamsi finem nullum sibi proponant
 extra ipsas : & ita Hebræi quidam explicant illud Solomoni quod
 ad hanc materiam pertinet. וְכִי יִשְׁפֹּט דָּם וְכִי יִשְׁפֹּט מָוֶת כִּי לֹא יִשְׁפֹּט מִלְּפָנֶיךָ מוֹסֵף
 Ut sen- *Moses Mai-*
 sus sit, *res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum.*
Id est etiam tum cum impium punit, non alio fine hoc facit quam ut
puniat. Quanquam etiamsi receptiorem sequamur interpretationem
eodem res recidet : ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est
jure summæ libertatis, & perfectionis nihil extra se querens aut res-
picens : sicut Deus dicitur ἀυτοφύως, quia non est natus ex aliquo.
 Certe poenas quorundam valde perditorum à Deo non ob aliud
 exigi sacra verba testantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex
 ipsorum malo, subsannari atque irrideri impios à Deo. Tum vero
 & extremum judicium post quod nulla exspectatur emendatio, imo
 & in hac vita poenæ quædam inconspicuæ ut obduratio, verum esse,
 quod contra Platonem dicimus, evincunt. At homo cum hominem
 sibi natura parem punit, aliquid sibi debet habere propositum. Et
 hoc est quod ajunt Scholastici, non debere in malo cujusquam ac-
 quiescere ulciscens animum. Sed & ante ipsos Plato in Gorgia, eos
 qui quemquam morte puniunt, aut exsilio, aut multa, non hoc
βύλας ἀπαλῶς, simpliciter velle, sed boni alicujus causa ἐνεκα τῆς ἀγαθῆς :
 Et * Seneca ad vindictam veniendum *non quasi dulce sit vindicare, sed*
quasi utile. Etiam Aristoteles septimi de republica capite *xiiii* ait
 quædam esse honesta simpliciter, quædam ob aliquam necessitatem,
 & posterioris exemplum ponit in poenarum exactione.

V. Quod ergo à mimo dictum est :

Lasfo doloris remedium inimici dolor :

& à Cicerone dolore poena mitigari, Plutarcho ex Simonide :
 Γλυκὸν καὶ εὐχρηστὸν ὄπασσε ἀληθῶν ἡ θυμὸς καὶ φλεγμαίνοντι θεραπείαν καὶ ἀνα-
 παύησιν ὡς σφίρειν, congruit quidem ei naturæ * quam homo cum be-
 stiis habet communem : est enim ira ut in bestiis ita in homine ζῆλος
 καὶ μαρτυρία ἀμείβουσι δι' ἄρεσιν ἀντιλήψεως, ut recte definit Eulfratius,
 * *fervor sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris, qui appetitus*
 adeo per se caret ratione ut sæpe feratur in ea quæ non læserunt, ut
 in fœtus feræ quæ læsit, * aut in sensu carentia, ut in lapidem quo
 ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus * non convenit parti
 rationali, cujus est imperare affectibus ; ac proinde nec juri naturæ,
 quia

quia id est dictatum naturæ rationalis ac socialis qua talis est. dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, nisi id bonum aliquod habeat propositum. In solo autem inimici dolore, ita nude spectato, nullum est bonum nisi falsum & imaginarium: ut in divitiis supervacuis multisque aliis rebus ejusmodi. Atque hoc sensu ultionem improbant in hominibus non Christiani modo doctores, * sed & Philosophi, ut Seneca: *Inhumanum verbum est & quidem pro justo receptum ultio, & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit tantum excusatus peccat.* Imo si Maximo Tyrio credimus, ὁ πικρῶν τῆς αἰσθητικῆς ἀδικώτερος, iniquior est qui se ulciscitur eo qui prior nocuit. Musonius, id ait cogitare quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, fera est, non hominis. Apud Plutarchum Dion is qui sapientiam Platonice in ædus civiles convertit: τὸ ἀντιτιμωρεῖσθαι τῆς αἰσθητικῆς νόμου δικαιοτέρον ὄραται, φύσει γινόμενον διὰ μιᾶς ἀδυσίας: ultionem legis arbitrio justiorum cesseri illata injuria: at si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci. Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore qua dolor est satiari. Atque adeo quo hominum quisque minus valet rationis usu eo ad vindictam est pronior. Juvenalis:

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.

* Nempe hoc indocti, quorum præcordia nullis
Interdum aut levibus videas flagrantia causis:

Quantulacunque adeo est occasio, sufficit ira.

Chrysippus non dicit idem, nec mite Thaletis

Ingenium, dulcisque senex vicinus Hymetto,

Qui partem acceptæ sava inter vincla cicuta

Accusatori nollet dare. Plurima felix

Paulatim vitia atque errores exiit omnes,

Prima docet rectum sapientia: quippe minuti

Semper & infirmi est animi exiguique voluptas

Ultio: continuo sic collige, quod vindicta

* Nemo magis gaudet quam fœmina.

Lib. vi.

Eodem sensu Lactantius: imperiti & insipientes, si quando accipiunt injuriam, cæco & irrationabili furore ducuntur, & iis, qui sibi nocent vicem retribuere conantur. Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa. quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam videamus.

V I. Pertinet autem huc pœnarum partitio quæ est apud Platonem in Gorgia & Taurum philosophum ad eum locum cujus verba Gellius recitat libro v, cap. xiv. nam partitiones istæ ex fine desumptæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus * τιμωρίαν, quam Clemens Alexandrinus definit, κακῶ ἀντιπέδωσαν εἰς τὸ τῆς τιμωρεῖν ἢ συμπίπον ἀναφροσύνην: mali retributionem quæ ad exigentis utilitatem refertur. Aristoteles qui omiſſa pœna exemplari hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, τῆς πικρῆς ἐνεκα ἵνα ἀπὸ τῆς ἀδικίας, exigentis causa ut ei satisfiat: Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: αἱ ἐπὶ χάριτος τολμημένους ἀπαιτῶσιν τιμωρίαν καὶ τῶν μελλόντων εἶσιν

Rhet. γ.
cap. 10.

εἰσὶν ἐπιχρῆσθαι ἀδικημάτων ἢ μάλιστα τὸ παρεργεῖν τὸς πιποθότας ἕσται αὐτοῖς.
Qua facinus statim subsequuntur poena, non modo in posterum inhihent delinquendi audaciam, sed & in injuria affectos maxime consolantur. Et hæc proprie est quamidem Aristoteles refert ad *δικαιοσύνη συναδικαλίην*, *justitiam quam ipse commutatricem vocat.* Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in pœnis respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat non peccatum esse, aut indistincte quorumlibet. Ad horum trium finium primum pertinet pœna quæ philosophis modo *νεγεία*, modo *κλάσις*, modo *ᾠδύσις* dicitur, Paulo Iurifconsulto pœna quæ constituitur in emendationem, *σφραγισύθη ἐνίκη* Platoni, Plutarcho *ιατρεία ψυχῆς animi medicatrix*, quæ hoc agit ut cum qui peccavit reddat meliorem medendi modo qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quandam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, ideo vitiis quam primum fieri potest adimenda est illecebra, quod fieri rectius nequit, quam si * dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: *gravius & acerbius est omni supplicio si noxio impunitas differatur, nec hominum interim animadversione plectatur.* Apud Tacitum est: *corruptus simul & corruptor ager* Ann. III. & *flagrans animus haud levioribus remediis restringendus est quam libidinibus ardescit.*

V II. Punctionem quæ huic fini infervit natura cuivis esse licitam, Th. 2. 2. 9. qui judicio valeat & ejusmodi generis aut paribus vitiis non teneatur 33. 3. ex ea quæ verbis fit castigatione apparet.

*Amicum castigare ob meritam noxiam,
 Immune est facinus, verum in atate utile.*

Plaut. Tri-
 num.

In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent discrimen * inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum à natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat) sed à legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem vitandarum rixarum ergo ad proximos affectus restringerunt, ut videre est tum alibi, tum Codice Justiniano titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites: *εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῶν ἐκόλασσε τινὰ, ἀξίω τῶν ἐχθρῶν δικαίω, οἷον καὶ γυνεὶς ἡοῖς ἢ διδασκαλοὶ πατρὶ. καὶ ἢ ἰατροὶ τίμωσιν ἐπ' ἀγαθῶν.* Si quem ut predestinam verberavi, poenam debere me profiteor, qualem parentes filiis, & magistri discipulis. Nam & medici agrotum suo ipsius bono urunt ac secant. Lactantius libro VI: *libet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est ut peccantes eos assiduè verberibus corrigamus, ne amore inuili & indulgentia nimia educantur ad malum & ad vitia nutriantur.* Hoc vero puniendi genus ad mortem pertingere non potest, nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est non tam male si nati nunquam essent, ita ingenitiis insanabilibus melius est, id est minus est malum, emori quam vivere, quando certum est vivendo peiores evasuros. De talibus De ira c. 5.

Marc. XIV,
 21.

De ira c. 5.

Iam-

Iamblichus : καλέπερ τῷ ἰσοπύρῳ βίλπον τὸ καίεδξ τῷ διαμένειν, ἔτω κῆ τῷ μαχρηρῷ τὸ πεθάναι τῷ ζῆν. *Quomodo suppurato melius est vivi quam sic manere, ut improbo magis quam vivere.* Talem vocat Plutarchus ἑτέροις γε πάντως βλαβερὸν, αὐτῷ τε βλαβερῶτάτον, *ceteris noxium quidem, at sibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixisset, primum ne vivi nocent, deinde ut alii poenæ metu deterreantur, addit : καὶ στίβον, ἐπὶ καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἀμεινον πεθάναι διεφθαμένους οὕτω τὴν ψυχὴν ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν καρδίαν. *Tertio Ἔ ipsi expedit mori ita corruptis animo ut ad sanitatem perducī nequeant.* Sunt qui hos ipsos esse putant quos Iohannes

1 Iob. v. 16.

Apostolus ait ad mortem peccare. Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta, dicitur caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc quidem sine animadversio non nisi raro admodum locum habere possit.

VIII. * Utilitas ejus cujus intererat non peccatum esse in eo facta est ne post hac tale quid patiatur aut ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc speciem sic describit, *cum dignitas auctoritasve ejus in quem est peccatum tuerda est, ne prætermissa animadversio contemptum ejus pariat & honorem levet.* Sed quod de auctoritate læsa dicit, idem de libertate cujusque aut alio jure læso intelligendum est. Apud Tacitum legimus : *consuleret securitati justa ultione.* Ne qui læsus est ab eodem malum patiatur tribus modis curari potest : primum si tollatur qui deliquit, deinde si vires nocendi ei adimantur : postremo si malo suo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum est. Ne ab aliis lædatur qui læsus est punitione non quavis, sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet obtinetur. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindictio, etiam privata, si jus nudum naturæ, id est abductum à legibus divinis humanisque & ab his quæ non necessario rei accidunt, respicimus, non est illicita : sive fiat ab ipso qui læsus est, sive ab alio, quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id quod nobis non opinio sed innata vis affert, inter ejus exempla collocat vindicationem quam gratiæ opponit : ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam vim ac contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus à nobis ac nostris qui nobis cari esse debent, & per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione quam ex Trogo exscripsit Iustinus : *Adversus latronem si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum ἀμύνης νόμον vocat in vita Arati Plutarchus. * Hoc naturali jure defendens se Samsōn adversus Palæstinos infontem se testatur fore si Palæstinos qui se malo affecerant malo vicissim afficeret : Et post peractam ultionem eadem se tuerur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem, ἔξθώς ἐλεωρησάμεθα καὶ ἴ πάσι νόμον καθέξαιτε ἴ ἐπιόντα πολέμιον ὅσον εἶναι ἀμύνεσθαι, *merito eos uli sumus, jure apud omnes recepto ut hostilia palæstem ulcisci liceat.* Demosthenes oratione adversus Aristocratem communem ait esse legem inter homines ut cum qui nostra vi rapiat ulcisci nobis fas sit. Et Jugurtha apud

De invent.
11.

Libro
XXXVII.

apud Sallustium cum dixisset Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum, addit Populum Romanum neque pro bono neque pro recto faciurum si ab jure gentium se prohibuerit : id est ab ultione. Aristides orator & à poetis & à legum auctoribus & à proverbiiis & ab oratoribus, ab omnibus denique hoc ait probari ἡμῶν δὲ τὸς ὑπὲρζωῶς ultionem sumi de his qui injuriam facere aggressi sunt. Maccabæos laudat * Ambrosius quod etiam Sabbato * ulsi sunt innocentium necem fratrum suorum. Idem adversus Iudæos incensam à Christianis basilicam graviter querentes disputans, sic ait : *Ac certe si jure gentium agerem, dicerem quantas basilicas Iudæi tempore imperii Iuliani incenderint : ubi jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Tacitum Civilis : Egregium pretium laboris cepi necem fratris & vincula mea, & severissimas hujus exercitus voces quibus ad supplicium petitus jure gentium pœnas reposco.* Sed quia in rebus nostris & nostrorum affectu corrumpimur, ideo simul multæ familiæ in unum locum convenerunt, iudices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, adempta cæteris quam natura indulserat libertate. Lucretius :

Acris ex ira quod enim se quisque parabat

Vlcisci, quam nunc concessum est legibus aquis,

Hanc ob rem est homines peritulum vi colere ævum.

Demosthenes in Cononem : *ἄετιώτερον δὲ τοῖς νόμοις εἶναι τὰ πῶν ἐνός τε τῶ δικῶ, μὴ τῆ ἄ ἀετιώτερον ὅ μὴ μὴ δὲ βελήσῃ τῶς κελίε δὲ :* placuit de omnibus his injuriis * ex legibus iudicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio. Quintilianus : *injuria compensatio non solum juri inimica, sed paci : est enim lex, forum, iudex, nisi quem jure vindicari pudet.* Imperatores Honorius & Theodosius : *idcirco iudiciorum vigor jurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem.* Rex Theodoricus : *hinc est quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.* Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis ubi iudicia sunt nulla, ut in mari. Quo forte referri potest, quod Cajus Cæsar privatus adhuc piratas à quibus captus fuerat classe tumultuaria persecutus est, ipsorumque naves partim fugavit, partim merfit, & cum proconsul negligeret animadvertere in captos piratas, ipse eos in mare reversus cruci suffixit. Idem locum habebit in locis desertis, aut ubi Nomadum more vivitur. * Sic apud Vmbricos narrat Nicolaus Damascenus sibi quemque fuisse ultorem : quod & apud Moschos hodie impune fit, post tempus aliquod aditi iudicis. Nec aliunde origo singularium certaminum quæ ante Christianismum * Germanicis nationibus usitata, alicubi necdum satis desueta sunt. ideo apud Vellejum Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ jurisdictionis formam conspicerent, quod injurias justitia finiret, quod solita armis discerni jure terminarentur. Lex Hebræa propinquo occisi permittit ut extra asyli loca homicidam interficiat : recteque notant interpretes Hebræi talionem pro mortuo manu exigi posse ; pro se, ut puta in vulnere, non nisi per iudicem, quia scilicet difficilior est moderatio ubi proprius dolor accedit. Parem morem privatim vindicandæ cædis apud vetustissimos Græcos fuisse apparet ex Theoclymeni verbis quæ apud

Orat. pro quatuor.

De Off. l. 1.

c. 40.

Ep. 29.

Hist. 1v.

L. Nulli. C. de Iudeis.

Cassiod. Ep. 10. lib. 1v.

Vcl. Pat. l. 11, & Plut. in Caf.

Apud Stob. de legibus.

Lib. 11.

Sen. 1. de Clem. 203.

Homerum sunt *Odyssææ*. Sed maxime frequentia sunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. hinc *justa bella definiri solent*, Augustino teste. *quæ ulciscuntur injurias*: Et Plato bellicum certamen probat, *μείζους δ' ἀνοί αἰτίοι ἀναρχησάτωσαν ὑπὸ τῶ ἀναπῶν ἀλλοτρίων δόναυ δίκῳ*, donec qui in culpa fuerint cogantur innocentiis dolore affectis pœnas pendere.

IX. Veritas indistincte quorumlibet, qui finis erat tertius, eandem habet partes quas illa quæ ad læsum pertinet. Nam aut hoc agitur, ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit cum tollendo aut debilitando, sive constringendo ita ut nocere nequeat, aut emendendo : aut * ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint, quod ex supplicii conspiciis obtinetur, quæ Græci *ᾠδὴ δέγμῳ*, Latini exempla vocant : quæ ideo adhibentur, ut unius pœna metus sit multorum, ut pœnæ genere deterreri cæteri possint, ut leges loquuntur, *ἵνα ἄλλοι ἀσπίοιεν ποιδῶν) καὶ φοβῶν)* ut Demosthenes. Hujus quoque juris potestas naturaliter penes unumquemque est. Sic * Plutarchus virum bonum ait à natura magistratum designari, & quidem perpetuum : nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri qui agat justa. Sic sapientem nunquam esse privatum Nasicæ exemplo probat Tullius, & Lollium non unius anni consulem Horatius vocat : & Euripides Iphigenia in Aulide :

Mente qui prudente pollet is magistratum geris.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt quatenus ejus leges id fuerunt. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus : ipsius enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur : *καὶ ὃ ζῶων φύσις καὶ μὴ φύσις ὡδὴ ἔχει τὰ ἀδικεῖν καὶ φέροντα ἀδικεῖν ἀδύνατον ὁ κτείνων, καὶ ὡς δὲ ἐστὶν ἐν τούτῳ ἔρδει μᾶλλον ἢ μὴ, De occidendis aut non occidendis animantibus ita se res habet : quæ injuriam faciunt aut facere volunt quisquis occiderit parvus est, adeo quidem ut hoc fecisse quam non fecisse sit rectius. Et mox : κτείνων καὶ τὸ πημάρτων ᾠδὴ δίκῳ πάντως περὶ πάντων, ea quæ injuste nobis nocent omnino ἔσ' omnia fas occidere. Et certe non improbable est hoc more vixisse viros probos * ante diluvium, antequam Deus suam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidisset. Rursus : ὅπως ἐπεὶ κινάδων τε καὶ ἐρπετῶν γαργάφα) τῶ πολυμίων, ἔτι καὶ ἀνθρώπων δοκεῖ μοι καὶ εἶναι σκοπεῖν. Quæ vero de viperibus ἔσ' de inimicis serpentibus scriptum, eadem in hominibus facienda videntur. Tum vero subjungit : κτείνων καὶ λησῶν πάντα κτείνων τις ἀδύνατον ἀνέη καὶ αὐτοχειρῆ καὶ κελῶν καὶ ψήφα. Furem ἔσ' latronem qui quocumque modo occiderit, sive manu, sive jussu, sive*

L. II de Ira. suffragio, innocens est. Ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca cum ait : cum cervicis noxio praeclidi imperabo, eo vultu animoque ero * quo serpentes ἔσ' animalia venenata percutio. Et alibi : ne viperas quidem ἔσ' natrices, ἔσ' si qua morsu aut ictu nocent affigeremus, si ut reliqua mansuescere possemus, aut efficere ne nobis aliisque periculo essent. Ergo ne homini quidem nocuimus quia peccavit sed ne peccet. Sed cum & facti inquisitio sepe magnam diligentiam & pœnæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret, ne dum quisque de se nimium præsumeret, aliis non cedentibus, rixæ orientur, eo placuit hominum justis communi-

L. VI. q. 10.
supr. Joh.
L. de Rep.
XIV.

L. Quoniam
C. ad L. Fa-
viam, l. 1.
C. ad L. Jul.
rep.
Grac. pol.

munitatibus eos deligere quos optimos ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem Democritus: *οσα αν ενωλυον οι νομοι ζην εναντιον κατ' ιδιαν εξουσιαν, ει μη ετηθη ετηρον ελυμενιτο.* Φθόνος γάρ εστι δόξω απειρολύστο. *Non prohibuissent utique leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. Invidia enim seditioni molitur exordium.* Sed sicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione, manent vestigia ac reliquæ præsi juris, in iis locis, quæ inter eas personas, quæ certis iudiciis non subsunt: ac præterea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus Hebræus à Deo & Dei lege deficiens aut ducem se ad falsos cultus præbens * illico à quovis homine poterat interfici. * Iudicium zeli id vocant Hebræi quod à Phinea primo exercitum ajunt, & inde abiisse in morem. Sic Iudæum quendam Græcis se ritibus pollutentem occidit Mathathias. Sic trecenti alii Iudæi à popularibus suis occisi referuntur libro qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. Nec alio obtentu instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Paulum: multaque alia exempla ejuscemodi exstant & * apud Philonem, & apud Iosephum. Tum vero apud multos populos & dominis in servos, & parentibus in liberis mansit jus puniendi plenum etiam ad mortem usque. Sic Sparta Ephoris licuit civem occidere extra iudicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa pœnas jus naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

X. Nunc illud videndum est num lex Evangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe ut alibi diximus, non mirum est, quædam quæ natura & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima & præmium promittente natura humana majus, ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur quæ sola naturæ præcepta excedant. * Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut alterius qualitatis ratione sunt necessaria, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta à parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis Evangelicis repugnet, ex ipsa rei natura fati intelligi datur. Sunt enim hæc remedia minorum non minus innocentia quam pharmaca sensui ingrata. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat animum dolentis exfatiat illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut Evangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium assevari in proximum, id est popularem, Levit. xix, 17, sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit, Exod. xxiii, 4, 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Evangelium, patet à nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut beneficiamus, quod & diserte imperatur Matth. v, 44. Lex tamen Hebræis graviore injurias permittebat ulcisci, non manu, sed addito iudice. At Christus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppositione, *Audistis dictum fuisse, oculus pro oculo: & mox: Ego vero dico vobis.* Quamquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, & hanc

hanc quoque licentiam aliquatenus saltem restringunt, multo tamen magis ultionem improbare censenda sunt, quia veterem permissio-
nem * ut imperfectiori tempori congruentem rejiciunt: *ὅσα ἀδικίαι τῶν δι-
καίας ἀμωνῶν ὄντες, ἀλλὰ κρείττοι ἔσονται ἀνευγαρίας, non quod iniqua sit iusta ultio
sed quod ei praestet patientia, ut est in constitutionibus Clementis lib. VII,*
cap. XXIII. qua de re sic loquitur * Tertullianus: *Novam plane pa-
tientiam docet Christus, etiam vicem injuria prohibens permissum à creatore
oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipse alteram amplius
maxillam offerri jubens, & super tunicam pallio quoque cedi. Plane hac Chri-
stus adjecerit ut supplementa consentanea disciplina Creatoris. Atque adeo hoc
statim veniendum est an disciplina patientia predicetur penes Creatorem. Sic
per Zachariam precipit ne unusquisque malitiam fratris sui meminerit, sed nec
proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui unusquisque ne reco-
gitet. Multo magis patientiam indixit injuria, qui indixit oblivionem. Sed &
quom dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet vindi-
cta exspectatricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem
pro dente, oculum pro oculo, in vicem injuria exigere, qui non modo vicem, sed
etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuria prohibet, in
tantum aperitur nobis quomodo oculo pro oculo, & dentem pro dente censue-
rit, non ad secundam injuriam talionis permittendam, quam prohibuerat inter-
dicta ultione, sed ad primam coercendam quam prohibuerat opposita talione, ut
unusquisque respiciens licentiam secundae injuria à prima semetipsum contine-
ret. Facilius enim vim comprimi scit representatione talionis, quam repromis-
sione ultionis. Virumque autem constituendum fuit pro natura & fide homi-
num, ut qui Deo crederet, ultionem à Deo exspectaret: qui minus fideret, leges
talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus &
sabbati, & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & revela-
vit & competem fecit, mandans alterius quoque maxilla oblationem, ut tanto
magis vicem injuria extingueret, quam & lex per talionem voluerat impedisse,
certe quam Prophetia manifeste coercuerat, & memoriam injuriarum prohibens &
ulti nem ad Deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non adversario, sed
adjutore praecepto, non destruxit disciplinas Creatoris. Denique si in ipsam ra-
tionem patientiae precipienda, & quidem tan plena atque perfecta considerem-
us, non consistet, si non est Creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem
praestat. Alioquin si tantum patientiae pondus non modo non repercutiendi, sed &
aliam maxillam praebendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedi-
cendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi
is mihi imponit, qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam praecepit, non
exhibens mihi mercedem praecepti, patientia dico fructum, quod est ultio, quam
mihi permississe debuerat, si ipse non praestat, aut si mihi non permittebat ipse
praestaret, quoniam & disciplina interest injuriam vindicari. Metu enim ultio-
nis omnis iniquitas refranatur. Caterum passim emissa libertate dominabitur
utrumque oculo effossura, & omnem dentem excitatura praë impunitatis secu-
ritate. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis pos-
tulationem talionis esse vetitam, sed ne Hebrais quidem permisam
tanquam quæ vitio careret, sed majoris mali vitandi causa. Quod
quin verum sit de tali postulatione quæ ex odio venit, non est dubi-
tandum, ut ex superioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam
illis*

illis qui inter Hebræos sapientia excellabant, nec legis verba tantum, sed & propositum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Iudæi Alexandrini, in Flacci Indæorum vexatoris calamitate, ita loquuntur: *ὅτι ἐφηδόμεθα, ὃ δέσποτα, τιμωρίας ἐχθρῶ δέδιδακτοῖς περὶ τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρώπων τεύχων: non delectamur, ὃ domine, ultione de inimico: nam * ex sacris legibus didicimus hominum misereri.* Et huc pertinet quod Christus à nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt, Matt. VI, 14, 15. id est ob sensum mali nostri malum illis nec procuremus nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudio loquar, *ferus est, legumque videtur Vindictam prestare sibi.* Quam ob causam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *justitia primum munus est ne cui noceat nisi laeseris injuria,* ait simplicem veramque sententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambrosius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Evangelii auctoritate. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum respicit, sed quatenus in futurum caveret? Sane & hanc condonari vult Christus, primum * si qui nos læsit testimonia probabilia det penitentis animi, Lucæ XVII, 3; quibus locis de pleniore quadam remissione agitur, id est quæ etiam in jus veteris amicitia restituat eum qui peccavit; unde sequitur ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiam si absint talis pœnitentiæ signa, damnun haut nimium grave insuper habendum Christus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum εἰ τε δὲ ἡμᾶς τῶνδε χαλσιπώτερος πύχειν, *etiamsi quid gravius patiendum nobis imminerat,* qui sensus & apud Maximum Tyrium exstat. Ἰσθίως δὲ κελω, id est actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Christus alapæ nomine indicat) negabat Musonius, aut se instituturum, aut cuiquam ut institueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia. Quod si dissimulatio magnum secum periculum ferat, ea cautione contenti esse debemus quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in usu erat talio, ut Iosephus & alii Hebræorum doctores notant, sed solebat qui læsus erat ultra impendia à se facta, de quibus seorsim lex exstat Exod. XXI, 19; (* hæc enim est simpli restituito nihil pœnale continens) pro talione * pecuniariam multam accipere: quod & Romæ factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Iosephus domini nostri Iesu educator, cum uxorem suam adulterii compertam crederet, * divortio se liberare maluit, quam committere ut traduceretur: atque id fecisse dicitur; quia justus erat, id est vir probus ac facilis: ad quem locum Ambrosius ait non tantum ab ultionis atrocitate, sed etiam * ab accusationis severitate alienam esse justi personam, sicut & ante Lactantius dixerat: *neque accusare quemquam crimine capitali justo licebit.* * Iustinus de Christianorum accusatoribus agens: *Nolumus, ait, eos puniri, qui in nos calumniantur. Sufficit illis sua pravitas, & rerum bonarum ignorantia.* Restant pœnæ quæ non privato, sed publico bono consulunt: partim rollendo aut coercendo nocentem, ne cui noceat, partim deterrendo alios severitate exempli, quas non sublatas à Christo certissimo argumento alibi probavimus, quod cum sua daret præcepta simul te-

Lib. VI.
cap. 18.

De Off. 28.

Eph. IV, 32.
Col. 3, 13.

Lib. XX, c. 1.

Lib. VI, c.
10.

statur se nihil legis tollere. Lex autem Mosis, quæ in his rebus, quamdiu stabat respública, stare debebat, magistratibus rigide imperabat, ut homicidia & alia quædam crimina punirent: Exod. **xxi**, 14; Num. **xxxiii**, 14, 37; Deut. **xxix**, 13. Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mosis * quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat, * possunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus consistere.

XI. Sunt qui ut contrariam sententiam tueantur adferunt summam Dei lenitatem in novo federe, quæ proinde hominibus, etiam magistratibus, ut Dei vicariis sequenda sit: quod aliquatenus verum esse non negamus sed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens misericordia in novo federe patefacta, præcipue spectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Mosis commissa ante acceptam Evangelii notitiam. Act. **xvii**, 36; Rom. **ii**, 25; Act. **xiii**, 38; Hebr. **ix**, 15. Nam quæ postea committuntur, præsertim si adsit contumacia, comminationem habent * iudicii multo severioris, quam illud fuit quod per Moysen est institutum, Hebr. **ii**, 23; **iv**, x, 29; Matth. **v**, 21, 22, 28. neque vero in altera tantum vita, sed & in hac ipsa in tales culpas Deus non raro animadvertit, **i Cor. xi**, 30. At talium facinorum indulgentia non solet impetrari, * nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit, **i Cor. xi**, 3; gravi quodam mœrore, **ii Cor. ii**, 27. Vrgent iidem saltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omitam de vera pœnitentia hominibus vix esse ut constet, nec quemquam non impune sua malefacta laturum si eam quovis modo profiteri sufficiat, Deus ipse non semper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam, quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis, id est mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui diliquerat, * sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ atque interim peccatorem, aut in morte immatura ipse punire, aut velle etiam ut sic per magistratum puniatur.

XII. Rursus alii hoc accusant quod cum vita simul spatium ad pœnitendum præciditur. Sed sciunt hujus rei à piis magistratibus summam haberi rationem, nec quemquam ad supplicium rapi nisi dato tempore quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit: * qualem pœnitentiam, etiamsi opera morte interclusa non sequantur, acceptam Deo esse posse, latronis cum Christo crucifixi exemplum probat. Quod si dicatur vitam longiorem ad magis seriam respicientiam prodesse potuisse, responderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici possit * illud Senecæ: *Quod unum bonum tibi superest representabimus mortem*, ut & illud ejusdem: *quo uno modo possunt desinant mali esse*; quod Eusebius philosophus dixerat: ἐπὶ τοῦ ἐξ οὐνοῦ τε ἀλλως κὲ τῆσδε ἐν τῷ πρῶτῳ δαυλυθέντι τῷ ἐνθάδε δεσμῷ τῆς κακίας πορίσων) φυγῆν. Hæc ergo, supra ea quæ operis initio diximus, responsa sunt illis qui supplicia aut omnia aut capitalia sine ulla exceptione Christianis prohibita volunt, contra quam nos Apostolus docet qui cum regio officio usum gladii incluserit

Synes. Ep.
44.

L. *ide* Ira
c. 16,
c. 15.

clufferet ut exercitium divinæ ultionis, alibi orandum ait, ut reges Christiani fiant, & qua reges sunt, innocentibus sint præsidio: quod, quæ etiam post Euangelium propagatum magnæ partis hominum est improbitas, obtineri non potest, nisi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne sic quidem inter torcres & supplicia fontium fati sit innocentia. Neque tamen abs re erit Christianis rectoribus, saltem ex parte aliqua, imitandum proponere * exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatissimi, à quo capitales pœnas in damnationem ad opus mutatas felicissimo successu narrat Diodorus: etiam ad Caucasum gentes quædam ait Strabo: *μὴδὲν δὲ δολέοντο τῶν ἑσσυμαστῶν τῶν περὶ τὰ* *Lib. I.*
Lib. XI.
Lib. XII. I.
πύργου: nemini moxlem irrogasse quamvis pessima merito. Neque spernendum illud Quintiliani: Nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, saluos esse eos magis è republica sit quam puniri. Notat Balsamo leges Romanas quæ mortis pœnam irrogabant * à posterioribus imperatoribus Christianis mutatas plerasque * in alia supplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

XIII. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ apparet nonnihil prætersisum à Tauro Philosopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut spes magna est ut is qui peccavit citra pœnam ipse sese ulro corrigat, aut spes contra nulla est emendari eum posse & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum est metui non necessum est, aut non id peccatum est cujus exemplo necessario metu succurrendum sit, cum quicquid ita delictum est, non sane dignum esse imponenda pœna studium visum est. Nam ita loquitur quasi uno sine sublato tollatur pœna, cum contra omnes cessare oporteat ut pœnæ locus non sit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur extendendum fuit. Melius Seneca cum dixit, *In vindicandis injuriis hæc tria lex sequista est quæ princeps quoque sequi debet: * ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus ceteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores ceteri vivant.* Nam hic si per ceteros intelligas non minus qui læsi jam sunt, quam qui lædi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud sublatis addendum fuit aut represissis. Nam & vincula & quæcumque est virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa alio loco ejusdem Senecæ distributio: *Hoc semper in omni animadversione servabit ut scint alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat: Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.**

XIV. Ex his quæ dicta sunt hæctenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato sive sui, sive publici boni causa * pœnam sumere de improbo quoquam præsertim capitalem, * quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus, unde laudandus est mos eorum populorum apud quos navigaturi instruantur mandatis à publica potestate ad persequendos piratas si quos

in mari repererint : ut data occasione uti possint, non quasi ausu suo-
pte, sed ut publice iussi.

XV. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, * ut
ad accusationes criminum non admittantur, quibus id liber, sed certi
homines quibus id muneris publica potestate impositum est : ut nihil
quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum nisi officii neces-
sitate. Huc spectat Eliberinae Synodi canon : *Delator si quis existierit*
fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscripius vel interfectus, placuit
eum nec in sine accipere communionem.

XVI. Sed & illud simul ex antedictis intelligitur minime consul-
tum esse homini vere Christiano ac ne ipsum quidem decere, * ut
ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se
ingerat, jusque vitæ ac necis in cives sibi tanquam omnium excel-
lentissimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimet ac
profiteatur. Nam certe quod Christus monet periculosum esse de a-
liis judicare, quia quale judicium in alios ferimus, tale nobis in pari-
bus causis à Deo sit expectandum, omnino huc etiam pertinet.

XVII. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ quæ inter-
fectionem quorundam hominum permittunt, interfectores jus
verum præstent etiam apud Deum, an tantum inter homines impu-
nitatem. Posterius hoc Covarruvæ & Fortunio placet, quorum
sententia adeo displicet Ferdinando Vasquio, ut nefandam vocet.
Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere
posse, in certis casibus. Verum autem voluerit, partim ex verbis leg-
is, partim ex materia intelligendum est. Nam si dolori lex indul-
get, pœnam humanam tollit non vitium, ut in marito qui adulteram
uxorem * aut adulterum occidit. Si vero periculum respicit futu-
ri mali ex dilatione pœnæ, censenda est jus ac potestatem publicam
privato concedere ita ut jam privatus non sit. Hujus generis est lex
illa in Codice Justiniano sub rubrica, quando liceat unicuique sine
judice se vindicare vel publicam devotionem, ubi cuicumque licen-
tia datur supplicio subjugandi milites populatores hac addita rati-
one : *milius enim est occurrere in tempore quam post exitum vindicare.*
Vestram igitur vobis permittimus ultionem, & quod serum est punire judicio
subjugamus edicto, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni.
Et lex subsequens de opprimendis desertoribus : *cumtli*, inquit
adversus latrones publicos desertoresque militia jus sibi sciant pro quiete
communi exercenda publica ultionis indultum. Huc & illud pertinet Ter-
tulliani : * *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est.* At-
que in hoc differt jus occidendi exules, quos bannitos vocant, hic
generale edictum, * accedente facti evidentia, vii latæ sententiæ
obtinet.

XVIII. Nunc illud videamus sint ne omnes actus vitiosi tales
ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, non omnes
esse tales. Primum enim actus mere interni, etiamsi casu aliquo, puta
per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, pu-
niri ab hominibus non possunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ con-

Mat. vii. 1.

Covar. 4.
decr. 12. c. 7.
n. 8. Fort.
tr. ult. tit. de
ult. sine le-
giti illat. 11.
Vasq. l. 1. v.
Cons. ill. c. 8.

congruum non est ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dicunt leges Romanæ: *Cogitationis poenam neminem mereri*. Id tamen non obstat quo minus actus interni * quatenus in externos influant in æstimationem veniant non sui proprie, sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

XIX. Secundo puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quamquam enim peccatum esse non potest nisi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & semper abstinere supra humanam esse conditionem, unde cognatum homini esse peccare inter Philosophos Sopater, Hierocles, * Seneca, * inter Iudæos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus est, inquit Seneca, cuiuscumque pravum maleficumque ingenium est, poena neminem excipiet.* Sopater vero, *ὅς ὅν τις ὡς ἀναμαρτυήτους καὶ ἀλάτῃ τὸ μέτρον ὑπερβαίνει τῆς κτ' φύσιν ἐπινομιθείσας.* *Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare possint mensuram excedit ejus quæ secundum naturam est correctionis.* quod Diodorus * Siculus vocat *συναδία κείν τῆν κρινὴν ἀνθρώπων ἀδυνείων injuriam esse adversus communem hominum imbecillitatem*: alibi, *τῆς ἀνθρώπινης κτ' κρινῆς ἀδυνείας ἐπιλανθάνεισθαι, oblivisci infirmitatis ejus quæ communis est humano generi.* Is quem dixi Sopater dissimulanda ait *τὸ μικρὸν καὶ συνήθη τῶν ἀμαρτημάτων, culpas minores & quasi quotidianas.* Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur in sua generalitate considerata non habeant. Plutarchus Solone: *θεὸς ὃ παρὸς τὸ δυνατόν γράφει τὸν νόμον, εἰ βέλεται χρησίμως ὀλίγους, ὡπλὰ μὴ πολλὰς ἀρχέτους καὶ ἀλάτῃν: oportet legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire.* Sunt & quædam non humana simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia * ob corporis concretionem in animum transeuntem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in sese quam * ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

XX. Tertio punienda non sunt peccata quæ nec directe nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio est quia nulla est causa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus puniatio talis institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. Excipiendæ hinc sunt poenæ emendatorix, quæ causam habent ut qui peccavit melior fiat, etiamsi forte id aliorum non interfit. Punienti quoque non sunt actus oppositi virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiæ relatio. Tractat hæc quæstionem Seneca, an ingrati vitium impunitum esse debeat; & cur non debeat, adfert multa, sed hoc præcipuum, quod & ad alia familia extendi potest: *Cum res honestissima sit referre gratiam, desinit honesta esse si necessaria est, id est honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: non enim magis laudabit quisquam gratum hominem quam eum qui depositum*

reddidit, aut quod debebat citra iudicium solvit. Mox: non est gloriosa res gratum esse, * nisi iustum est ingratum fuisse. Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: * Ego reum non laudari desidero, sed absolvi.

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoscere aut veniam dare liceat interdum. * Negant enim Stoici, ut videre est in fragmento apud Stobæum titulo de Magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de Clementia, sed levi argumento. Venia, ajunt, debita pœna remissio est: Sapiens autem quod facere debet facit. Hic fraus latet in illa voce debita. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id est sine injuria puniri posse, jam non sequetur si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam à sapiente, id est omnino oportuisse exigi, dicemus id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse esse non debitam, sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem pœnalem, tum post eam positam.

XXII. Ante legem pœnalem constitutam dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, quia naturaliter qui deliquit in eo statu est, ut puniri licite possit: sed * non ideo sequitur debere eam exigi: quia hoc pendet ex connexionione finium ob quos pœna instituta est cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarij, aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non necessaria sit, aut damnosa etiam: quo illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: *Adductum in iudicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri vero ad iudicium necesse non fuit.* Secundi in eo qui benemerita aut sua aut parentum repensari digna, culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, *beneficium superveniens injuriam apparere non patitur.* Tertiū in eo qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfacit ut ad eos fines pœna jam opus non sit. Et hæc pars una est clementiæ à pœna liberans: quam respiciens Hebræus sapiens dixit: *δεῖ τὸ δίκαιον εἶναι φιλόνηπον: justum decet clementia.* Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet quod per se spectatum non quidem justitiæ, sed caritati repugnet, facile patitur ratio ea abstineri, nisi major ac justior caritas quasi irrefragabiliter obstet.

Appositus est ad hanc rem Sopatri locus, cum ait: *τὸ δεῖ πὶ συναλλάγματι τὸ δίκαιον ἰκανοποιηθῆναι ἐκφραζῆναι παντελῶς τὸ ἔχειταιν ἡλίθιον. τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασι κείῳρον σὺν ἀνάγκῃ τὸ πρῶτον καὶ φιλόνηπον ἔχειταιν ἐξ ὁσίων.* *Injustitia pars illa quæ contractus ad æqualitatem reducit omnino respuit omne gratia genus: at ea pars quæ circa delicta occupatur non recusat suavem & blandam gratiarum faciem.* cujus sensus partem priorem sic expressit Cicero: *Via juris ejusmodi est quibusdam in rebus ut nihil sit loci gratia: posteriorem sic Dion Prutzænsis oratione ad Alexandrinos: χεῖρὲς ἡμετέρας, συνθήκη: boni præsidis est, ignoscere.* Favorino ἡ καλυμμένη χεῖρὲς τοῦ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὸ εἶναι ὑφεστὸς ἀμελείας ἐν δόξῃ: ea qua dicitur clementia apud homines, est tempestiva relaxatio de summo jure.

XXIII.

Ad Q. fr. I, 21.

xxi. 19.

Ad Q. fr. I, 2.

XXIII. Possunt autem tria hæc occurrere aut ut pœna omnino sit exigenda , * ut in pessimi exempli sceleribus , aut ut omnino non exigenda , ut si bonum publicum omitti eam exigat , aut ut liceat utrumvis : quo pertinet quod ait Seneca clementiam liberum habere arbitrium. Parcitur tunc , inquit Stoici , sapiens , non ignoscitur. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo loquendi domino ignoscere vocare quod parcere illi vocant. Nimirum & hic & alibi , ut Cicero , Galenus atque alii notarunt , magna pars Stoicarum disputationum * circa voces consumitur , quod Philosopho apprimè cavendum est.

Nam ut verissime dixit scriptor ad Herennium : *viciosum est contro-* Lib. II.
versam intendere propter nominum mutationem: quod Aristoteles dixerat : *Top. I, 24.*
διλωρητιον το αρεθς ταινομου Διελεγεδχ.

XXIV. Major esse difficultas videtur post legem pœnalem , quia legis auctor aliquo modo legibus suis obligatur , sed hoc diximus verum esse * quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur , non qua civitatis ipsius personam atque auctoritatem sustinet. Nam qua talis est potest legem etiam totam tollere , quia legis humanæ natura est ut à voluntate humana pendeat non in origine tantum , sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere nisi probabiliter de causa , peccaturus alioqui in regulas justitiæ gubernatricis. Sicut autem totam legem tollere potest , ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare manente de cætero lege , Dei ipsius exemplo , qui Lactantio teste , *legem cum poneret non utique ademit sibi omnem potestatem , sed habet ignoscendi licentiam.* * Imperatori , inquit Augustinus , *licet revocare sententiam , & reum mortis absolvere & ipsi ignoscere :* causam explicat , *quia non est subiectus legibus qui habet in potestate leges ferre.* Seneca Neronem hoc vult cogitare : *Occidere contra legem nemo potest : servare nemo præter me.* Sed hoc quoque facien- De Clem. I.
1, 5, 5.
dum non est nisi causa subfit probabilis. quæ autem sint causæ probabiles , quanquam non potest præcise definiri , tenendum tamen est majores esse debere post legem quam quæ ante legem spectabantur , quia legis auctoritas , quam servari utile est , ad causas puniendi accessit.

XXV. Causæ autem liberandi aliquem à pœna legis solent esse aut intrinsecæ , aut extrinsecæ. Intrinseca cum si non injusta , dura tamen est pœna ad factum comparata.

XXVI. Extrinseca ex merito aliquo aut alia re commendante : aut etiam spe magna in posterum : quod causæ genus tunc maxime sufficere , si ratio legis saltem particulariter cesset in facto de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariæ rationis , * tamen cessatio rationis etiam quæ particularis est efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime usu venit in iis delictis quæ per ignorantiam , quamvis culpa omni non carentem , aut per animi infirmitatem superabilem quidem sed difficulter superabilem committuntur , ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet ut Deum imitetur , qui in veteri quidem federe multa talia hostiis quibusdam expiari voluit : Levit.

IV & V ; at in novo federe verbis & exemplis testatus est se ad talia resipiscitibus condonanda esse facilem. Lucæ XXI I, 34. Hebr. IV, 15 ; V, 2. I Timoth. I, 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, *condona illis pater, quia nesciunt quid faciant*, * adductum Theodosium ut Antiochenis ignosceret, notat Iohannes Chrysostomus.

Lib. I, c. 46.

XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vastiquius dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, esse eam tantum, de qua legis auctor consultus dixisset, extra mentem suam esse eam observari. Non distinguit enim inter *ἐπιείκειαν* quæ legem interpretatur, & inter relaxationem. Unde & alibi Thomam & Sotum reprehendit quod dicant legem obligare etiam si causa particulariter cesset, quasi legem esse putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit. Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio, quæ sæpe libere & dari & omitti potest, referenda sit ad *ἐπιείκειαν* proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex justitia restrice debetur, eo referri potest. Aliud enim est legem aut probabili aut etiam urgente causa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuisse comprehensum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

Lib. I, c. 26,
& c. 46.

XXVIII. Ex supra dictis apparet in pœnis duo spectari, id ob quod, & cuius ergo. Ob quod, est meritum; cuius ergo, est utilitas ex pœna. * Puniendus nemo est ultra meritum, quo ea pertinent quæ ex Horatio jam ante protulimus, & Ciceronis illud: *Est pœna modus sicut rerum reliquarum & quadam mediocritas*. Ideo pœnam æstimationis nomine appellat Papinianus. Et Aristides Leuctrica secunda humanæ naturæ conveniens esse ait, ut in quoque crimine sit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat. Demosthenes vero in epistola pro Lycurgi liberis æqualitatem in pœna non ita nude spectandam ait, ut in ponderibus & mensuris, sed expenso proposito ac voto ejus qui deliquit. Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur pro utilitate.

Epist. xv ad
Brut.

L. Sanctio.
D. de pœn.
damn.

XXIX. In merito examinanda veniunt * causa quæ impulit, causa quæ retrahere debuit, & personæ idoneitas ad utrumque. Vix quisquam gratis malus est, aut si quem malitia propter seipsam delectat is ultra modum humanum processit. Pars maxima ad peccandum ducuntur affectibus: *ἢ ἐπιθυμία, οὐδ' ἀνάσσει τίς ἰδ' ἀμαρτίαν*: *Appetitus concipiens parit peccatum*. Appetitus nomine jam & declinandi mali impetum comprehendendo, qui maxime est naturalis ideoque inter appetitus honestissimus. unde quæ mortis, carceris, doloris aut summe egestatis vitandæ causa injuste fiunt maxime excusabilia videri solent. Et huc illud Demosthenis pertinet: *Æquum est his qui cum divites sint mali sunt magis irasci, quam his quos egestas impellit*: nam apud humanitate utentes iudices necessitas aliquid adfert veniæ, cum si qui in rerum affluentiis injusti sunt nihil habeant prætexti probabilis. Sic Acarnanas excusatus Polybius quod independentis periculi respectu federis cum Græcis in Ætolos initi leges non impleverat. Aristoteles: *ἐκασίῳ*

Iac. I, 15.

Lib. IV.

μὲν δὲ οὐ

μᾶλλον ἔοικεν ἢ ἀσπλαγία ἢ δειλιάς· ἢ μὲν γὰρ δι' ἡδονὴν ἢ δι' ἀλγὸς λύπην, καὶ ἢ μὲν
 λύπη ἐξίσησι καὶ φθείρει τὴν Ἐχρήσιμην φύσιν, ἢ ἢ ἡδονὴ εὐδὲν τοιαῦτα ποιεῖ, μᾶλλον τε
 ἐκείσιν. *Magis voluntaria est incontinentia quam timiditas: nam illa voluptatis
 ergo: hac propter dolorem. * Dolor autem hominem quasi extra se rapit
 natura exitum adferens: Voluptas nihil tale, * ideo plus habet voluntarii.* In
 eundem sensum insignis est * locus apud Porphyrium de non estu
 animalium libro tertio. Ceteri appetitus ad bonum aliquid ten-
 dunt aut verum aut imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum
 actiones quæ ad peccatum non ducunt (ἀνῶσπλαγισθῆσαι γὰρ αἱ ζῷοιται con-
 sentiunt enim virtutes inter se) sunt aut delectantia, aut delectantium
 causa quæ utilia vocantur, ut possessionum abundantia. * Imagina-
 bilia non autem vere bona sunt, excellentia supra alios quatenus à
 virtute & utilitate sejungitur, & vindicta: quæ quo magis à natura
 abeunt eo sunt foediora. Et hos tres appetitus Iohannes his vocibus
 exprimit: ἐπιθυμία σαρκός, ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία Ἐβίς. Pri-
 mum enim membrum voluptatum desideria, secundum habendi
 cupiditatem, tertium vanæ gloriæ consecrationem & iracundiam
 complectitur. Philo in decalogi explicatione omnia mala esse dicit,
 ἐξ ἐπιθυμίας ἢ ζημιόταν ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. Laetantius libro sexto: *Virtus est
 iram cohibere, cupiditatem compestere, libidinem refrsnare. Nam fere omnia
 qua sunt iniuste atque improbe ab his oriuntur affectibus.* quod & alibi
 repetit.

XXX. Causa quæ à delinquendo abstrahere debet generalis est
 iniustitia. Versamur enim non in quibusvis peccatis, sed in iis quæ
 respectum habent extra peccantem. Iniustitia eo est major quo ma-
 jus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta
 consummata, postremum quæ ad actus aliquos, sed non ad ultimum
 processerunt: in quibus tanto quidque est gravius quo ulterius pro-
 cessit. In utrovis genere ea iniustitia eminent, quæ communem ordi-
 nem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ singulos
 tangit. Maxima hic est quæ vitam: proxima quæ familiam, cuius fun-
 damentum est matrimonium: postrema quæ res singulas expetibiles
 spectat, sive directe subtrahendo, sive dolo malo causam dando dam-
 ni. Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed quem indicavimus ordinem
 Deus in Decalogo secutus est. Nam parentum nomine, qui naturales
 sunt, magistratus, etiam alios rectores par est intelligi, quorum au-
 thoritas societatem humanam continet: sequitur interdictio homici-
 dii: deinde matrimonii sanctio inhibitis adulteriis, tum furta, &
 falsimonix: loco ultimo delicta inconsummata. Inter causas autem
 abstrahentes non debet poni tantum qualitas ejus quod directe fit,
 sed & ejus quod secuturum probabile est, ut in incendio & perossio
 aggere multorum summæ calamitates & mortes etiam spectandæ
 sunt. Ad iniustitiam quam generalem causam posuimus * interdum
 & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in
 propinquos, ingratus animus in beneficos, quæ augent delictum. Appa-
 ret quoque major pravitas * si quis sæpius deliquit: quia habitus
 mali actibus sunt pejores. Et hinc intelligi potest quatenus natura
 æquum sit quod apud Persas fiebat, * ut vita anterior simul cum
 delicto

delicto in æstimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepfit : non in his qui totum vitæ genus immutarunt in quibus ipse Deus apud Ezechielem nullam se habere ait prioris vitæ rationem , quibusque adeo Thucydideum illud aptari potest : *Διπλοσίας ζημίαις αἰετοὶ εἰσιν ὅτι ἀντ' ἀγαθῶν κακοὶ γάρησι* : *Dupliciter pœnas merentur eo quod ex bonis mali facti sunt.* quod & alibi dixit : ὅτι σοὶ ἐκ ἀποσηκόντων ἀμαρτανύουσι , quia ipsos peccare minime decebat. Itaque optime Christiani veteres in pœnis canonum æstimandis * non nudum delictum voluerunt aspici, sed simul vitæ quod præcessit , & quod sequitur, ut ex Ancyrana & aliis Synodis videre est. Sed & lex posita adversus vitium speciale quando malitiam veteri superaddit : quod ita docet Augustinus : * *Lex prohibens omnia delicta congerminat : non enim simplex peccatum est non solum malum sed etiam vetitum committere.* Tacitus : *Si velis quod nondum vetitum est, imetas ne vetere : at si prohibita impune transscenderis, neque metus ultra, neque pudor est.*

Rom. VII, 13.
De vera relig. c. 6.
Ann. III.

XXXI. Personæ aptitudo aut ad considerandas causas avertentes , aut ad suscipiendos affectus incitantes considerari solet in corporis mixtura, ætate, sexu , educatione, circumstantiis actus. Nam & pueri & fœminæ , & crassi ingenii homines maleque educati, justii & injusti, liciti & illiciti discrimina minus habent cognita : & in quibus bilis prævalet iracundi sunt, in quibus sanguis ad venerem prouit, tum vero huc iuventus, illuc senectus propendet. Andronicus Rhodius : *Φαίνεται τοῖσιν ὅτι ἀπολογίαν πῦρ δίδωσι τοῖς ἀσχετοῖς, τὸ πικρύνει αἰσῶς αἰσῶς, καὶ ἀνεύρετον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα* : *Videitur factis turpibus excusationis aliquid adferre natura, & delictum efficere tolerabilius.* Metum accendit mali imminentis cogitatio , & iracundiam recens ac necdum sedatus dolor , ita ut rationem audiri vix sinant : suntque illorum affectuum delicta merito minus odiosa quam quæ ex voluptatis nascuntur desiderio, quod & minus efficaciter movet, & differri * & aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest. Aristoteles Nicomachiorum septimo : *Ὁ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶ ἐπιθυμῶν τῶ ὑπερβολῆς καὶ τῶ μὴ ἀναγκαιῶν.* *Magis naturale ira & acerbitas, quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque sunt necessaria.* Omnino enim illud tenendum est, quo animi eligentis iudicium magis impeditur quoque magis naturalibus causis, eo quod delinquitur minoris esse. Aristoteles dicto libro : *κατὰ τὸν ἀκόλαστον ἂν ἐπιθυμῶν, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἡρέμα διώκῃ τὰς ὑπερβολὰς καὶ φθόρῃ μετρίως λύπας, ἢ τοῖσιν ὅστις Διὰ τὸ ἐπιθυμῶν σφόδρα : τί γὰρ ἂν ἐκέλευε ποιήσαιεν ἐὶ πρὸς τῶν ἐπιθυμῶν νεανικῆ καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαιῶν ἐνδείας λύπη ἰσχυρῶς* : *Minus temperantem dicimus hunc qui à motu concupiscentie aut non tentatus, aut leviter tentatus querit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit, eo qui vehementi affectu percellitur.* Nam quid idem ille faciurus fuisse putandus est, si aduisset juvenilis quædam perturbatio animi aut gravis dolor ex penuria eorum quibus negatis natura dolet ? Quicum convenit illud Antiphanis :

Nic. VII, 10.

Cap. 6.

* *Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit, Hunc si esset pauper quid non faceretur pius ?*

Et

Et quæ in senum amores passim in comœdiis legimus. Ex his igitur causis æstimandum meritum intra quod pœna consistere debeat.

XXXII. Tenendum autem est quod Pythagorici dicebant, justitiam esse * τὸ ἀντιπέποιθός, id est parem passionem in pœnis, id non ita accipi debere quasi qui alteri nocuit deliberato & sine causis culpam valde inveniuntibus tantundem nocementi nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex, quæ legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit cum furta quadruplo aut quintuplo vult luit. Et lege Attica fur * ultra dupli condemnationem per dies aliquot vincitus habebatur, ut Demosthenes in Timocratem nos docet. *Leges, inquit Ambrosius, ea quæ detracta sunt alicui cum injuria persona aut rei ipsius cumulo restitui imperant, quo furem à detrahendo aut pœna deterreant, aut multa revocent.* Aristides Leuctrica secunda: τοῖς ἀδικοῦσι πῶς ἐπιπέσει τοῖς ἀδικήσασιν μισζονα ἢ καὶ ἀπιπέθουσι διδόνται πῶς νόμων εἰς τιμωρίας λόγον. His qui judicio illatas sibi injurias persequuntur, majora leges permittunt pro vindicta exigere quam quæ ipsis acciderant. Seneca de judicio post hanc vitam :

De Officiis
III. c. 3.

scelera taxantur modo

Majore nostra.

* Apud Indos ut Strabo notat, qui quem mutilasset, supra talionem, manu truncabatur. Et in Magnis Moralibus quæ Aristorelis nomen præferunt legimus : ἡ δίκαιος εἶπὶς τὸ ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινα ἀντεκρηπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν: *Iustum est si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo, sed ὅ ἀmplius patiatur.* Nec enim æquum est ut par sit periculum innocentis & nocentis, ut recte ostendit * Philo quo loco de hom cidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æstimari potest, quod delicta quædam * non consummata, & ideo consummatis minora nocementum insigant par cogitato, quod in lege Hebræa * de falso teste proditum, & in lege Romana de eo qui hominis occidendi causa cum relo ambulavit. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat pœna, sed quæ morte nihil est gravius eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario consistitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus.

Deut. XIX,
19.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude spectatur, sed cum respectu ad patientem. Nam multa eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit : & vili ignominia leve erit malum, honorato grave : quo genere diversitatis sæpe utitur lex Romana : unde harmonicam proportionem extruxit Bodinus: cum tamen revera simplex hic sit & qualis in numeris æqualitas, meriti ad pœnam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus, alibi minus valet, itemque nummi. At fatendum sæpe in lege Romana id non fieri, ἢ ἰσοσπουλοληψίας, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, à quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et hæc quidem ut diximus intrinseca est pœnæ taxatio.

Lib. VI de
Rep. c. ult.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas

caritas ejus qui punitur, nisi plurium justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quæ interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Ea autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum * de pascuo quam de domo, Exod. xxii, 1 & 9. Iustinus de Scythis: *Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecto munimentoque pecora & arma habentibus, quid saluum esset si furari liceret? Simile illud in Aristotelis problematis sectione xxix: ὁ νομοθέτης ἔχῃ ἰκανὸς ὄντας ἠγαστέμεθα εἶναι φύλακας τὸ νόμον αὐτοῖς ἐπίσησεν. Leges auctor cum scires * illis in locis dominos res suas custodire non posse custodem legem addidit.* Consuetudo facti etsi aliquid detrahit de culpa (non sine ratione veniam dedit, inquit Plinius, facta vetito quidem, non tamen inusitato) pœnæ tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, *nimum multas grassantibus opus exemplo est.* Sed in iudiciis magis illud, in legibus hoc sequendum est, ratione habita temporis quo leges aut judicia feruntur: quia pœnæ utilitas magis in universalitate spectatur circa quam sunt leges: culpa autem major aut minor est in singulis.

*L. aut salū.
D. de pœnis.*

*Lib. 1 de Cl.
cap 1.
Cap. xx.*

XXXVI. Quod autem diximus ubi magna urgentesque causæ cessant, ad minuendam potius pœnam promptos nos esse debere, in eo clementiæ pars altera sita est. Nam priorem in tollenda pœna collocavimus. *Quia difficile est temperamentum, inquit Seneca, quidquid equo plus futurum est in partem humaniorem præponderet.* Alibi: *Pœnam si tuto poterit donet, sin minus temperet.* Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Ægyptius quod imponeret *πρωίας ἐλάττους ἰσχύας* * supplicia meritis minorā. De M. Antonio Capitolinus: *Erat mos iste Antonio ut omnia crimina minore supplicio, quam legibus plecti solerent, puniret.* Isæus quoque orator dixit, oportere leges quidem constitui rigidas, sed * pœnas exigi legibus mitiores. Et Isocratis est monitum: *τὴς πρωίας ἐλάττους ποιεῖς τῶν ἀμαρτανόμων, ut pœna infingantur infra peccati modum.* * Augustinus comitem Marcellinum sic admonet sui officii: *Mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur, ideoque his literis obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas.* Cujus est & hoc: *Sic etiam ipsos criminum uliores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinatorum injuriarum vindices, quales iudices esse debent, ternuit divina censura ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui perinere, siquid erga eos misericorditer agerent, quorum vita necisque haberent legitimam potestatem.*

XXXVII. Speramus nihil à nobis prætermissum, quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat: nam quatuor illa quæ * Maimonides maxime ait spectari in pœnis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium pecca-

peccatorum, quantitatem concupiscentiæ & operis facilitatem ad sua loca retulimus. nec minus illa septem quæ confuse satis in pœnis considerat Saturninus. Nam persona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & persona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad æstimandam culpæ magnitudinem. * *Locus in* injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum est aut breve, ita libertatem judicandi auget, aut minuit, interdum & pravitatem animi ostendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad causas quæ abstrahere à peccando debebant. *L. Aut facta. D. de panis.* Quantitas quoque ad appetitum referenda est. Eventus ad causas abstrahentes.

XXXVIIII. Solere pœnæ expetendæ causa bella suscipi & supra ostendimus & passim docent historiæ: ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est, quando idem actus & vitiosus fuit & damnum reipsa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duæ diversæ nascuntur obligationes. Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis satis constat. nam ne leges quidem suam illam ultionem, quæ tuto nec nisi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait ea quæ minora & vulgaria sunt delicta dissimulari, non vindicari.

XXXIX. Illud autem quod in oratione pro Rhodiensibus à Catione dictum fuit, non esse æquum pœnas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluisse, suo quidem loco non male erat positum, quia nullum populi Rhodiensis decretum adferri poterat, sed animi fluctuantis conjecturæ: universaliter autem hoc recipiendum non est. Nam voluntas quæ ad externos actus processit (internos enim ab hominibus non puniri supra diximus) pœnis solet esse obnoxia. * Seneca pater in Controversiis: *Scelera quoque, quamvis citra exitum subsederunt, puniuntur. Injuriam qui facturus est jam facit,* * ait alter Seneca: non exitus rerum sed * consilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: *μη μόνον τῶν ἀμαρτανόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέλλοντων κήλασι.* Sic Romani censent bellum ineundum cum Rege Perseo, nisi satisfaciatur de consiliis belli parandi adversus populum Romanum initis, quia scilicet arma, milites, classem jam comparaverat. Atque hoc ipsum in Rhodiensium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. Sed nec omnis perversa voluntas factio jam aliquo indicata pœnæ facit locum. Nam si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cepta. In multis locum habet, quod Cicero dicit: *haud scio an satis sit eum qui lacefferit injuriæ suæ pœnitere.* Lex Hebræis data adversum pleraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra judicium, nihil speciale constituit: quia & circa res divinas utpote nobis inconspicuas facilis est error, & iracundiæ impetus non indignus est cui ignoscatur. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili possessionum di-

L. Aut facta. D. de panis.

Gel. l. vii, c. 3.

De Ira lib. III.

Livium lib. xlii.

1. Off.

visione fraudem struere qua cum aliena jactura se quis locupleter, minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam si scopum spectes legis, id est τὸ πνευματικόν, latius patet * (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, ἐν πολλὴν σαρκικὴν, quod attinet, ad motus animi pertinet qui facti produntur, quod aperte liquet ex

Cap. x, 19.

Marco Evangelista qui idem illud præceptum extulit, μὴ ἀποστρέψῃς: idque cum jam ante posuisset, μὴ κλέψῃς. Atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. 11, 2, tum alibi. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu aut certum malum, et si nondum illud quod intendebatur, securum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur aut pernicioso exemplo occurrat.

X L. Sciendum quoque est reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere pœnas pœcendi non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturæ aut gentium immaniter violentibus Nam libertas humanæ societati per pœnas consulendi, quæ initio ut diximus penes singulos fuerat, civitatibus ac judiciis institutis penes summas potestates resedit, non proprie quæ aliis imperant, sed quæ nemini parent. Nam subiectio aliis id jus abstulit. Imo tanto honestius est alienas injurias quam suas vindicare, quanto in suis magis metuendum est ne quis doloris sui sensu aut modum excedat, aut certe animum inficiat. & hoc nomine ab antiquis prædicatus est Hercules quod Antæo, Busyride, Diomede & similibus * tyrannis liberavit terras, quas ut Seneca de eo loquitur, transit non concupiscendo, sed vindicando, maximorum bonorum auctorem hominibus, ut Lyfias indicat, iniustus puniendo. Diodorus Siculus de eo sic loquitur: τὸς ἀδίκους ἀνθρώπους ἢ δυνάστες ὑπερβάνους ἀποκτείνων τις πόλις ἐποίησεν δὲ δίκαιον: homines injustos & reges insolentes tollendo beatas reddebat civitates. Alibi dixit: ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην κολάζων τὸς ἀδίκους: orbem obiit pœnas de iniquis expetens. Dio Præxensis de eodem: τὸς ποιητὰς ἀνθρώπων ἐβλάζεν καὶ τῶν ὑπερβάνων ἀνθρώπων κατέλυεν καὶ ἀφῆρται τὴν ἐξουσίαν: Homines malos puniebat, & superbiorum regna destruebat, aut in alios transferebat. Aristides in Panathenaico ait eum suscepta communi humani generis cura meruisse in Deos referri. Laudatur similiter Theseus quod latrones Scirona, Sinin, & Procusten sustulerit, quem sic de se loquentem Supplicibus inducit Euripides:

Prædem facinora nomen hoc per Graciam

Mibi dederunt, * ultor ut scelorum vocer.

Lib. v, c. 3. Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monstri aut sceleris fuit, virtute animi ac robore dextra comminuit.* Sic non dubitamus quin iusta sint bella in eos qui in parentes impii sunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos * qui humanam carnem epulantur, * à quo more abstiteret Gallos veteres Hercules coegit, narrante Diodoro; in eos qui piraticam exercent.

Seneca:

1 De benef.
cap. 14.
1 Socr. Hel.
Enc.

Plutarch. de
Fort. Alex.

Seneca: *Si non patriam meam impugnat, sed sua gravis est, & sepositus à me-
gente suam exagitat, abscedit nihil minus illum tanta pravitas animi.* Augu-
stinus: *Opinantur scelera faciendâ decerni, qualia si aliqua terrena civitas
diceret, decrevisset, genere humano decernente fuerat evertenda.* De ta-
libus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte potest
quod de Persis qui Græcis nihilo deteriores erant, perverse dixit Ari-
stoteles, naturale in eos esse bellum, & quod Isocrates Panathenæico
dixit, iustissimum esse bellum in belluas, proximum in homines bel-
luis similes. Et eatenus sententiam sequimur Innocentii & aliorum
qui bello ajunt peti posse eos * qui in naturam delinquant: contra
quam sentiunt Victoria, Vasquius, Azorius, Molina, alii, qui ad justi-
tiam belli requirere videntur, ut qui suscipit aut læsus sit in se aut re-
publica sua, aut ut in eum, qui bello impetitur, jurisdictionem habe-
beat. Ponunt enim illi puniendi potestatem esse effectum proprium
jurisdictionis civilis, cum nos eam sententiam venire etiam ex iure
naturali, qua de re aliqui diximus libri primi initio. Et sane si illo-
rum à quibus dissentimus admittatur sententia, jam hostis in hostem
puniendi jus non habebit, etiam post susceptum bellum ex causa non
punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & usus omnium gen-
tium confirmat, non tantum postquam debellatum est, sed & man-
ente bello, non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali
quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget, quibus in
locis homines vivunt in familias non in civitates distributi.

X L I. Sed cautiones hinc nonnullæ adhibendæ sunt, prima, ne
mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione recep-
ti, sumantur pro jure naturæ: qualia ferre erant illa quæ Persas à
Græcis disparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: *περὶ φασὶν
παρανομίας ἡμετέρας τὸ βαρβαρικὸν, barbaras gentes ad mores cultiores reducere
velle obtentum esse quo veletur alieni cupiditas.*

X L I I. Secunda, ne temere annumeremus à natura vetitis ea de
quibus id non satis constat, & quæ lege potius divinæ voluntatis in-
terdicta sunt, in qua classe forte ponere liceat * innuptos concubitus,
& quosdam eorum qui incesti dicuntur, & sænus.

X L I I I. Tertia, ut diligenter distinguamus inter principia ge-
neralia, quale est honeste vivendum, id est secundum rationem, &
quædam his proxima, sed ita manifesta ut dubitationem non admittant,
quale est alteri suum non rapiendum, & inter illationes qua-
rum aliæ facilem habent cognitionem, ut posito matrimonio * non
admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ultionem quæ
in dolore alterius acquiescit esse vitiosam. Ferre idem hic evenit
quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiæ primæ, aut pri-
mis proximæ, quædam demonstrationes quæ statim & intelliguntur
& assensum obtinent, quædam veræ quidem, sed non omnibus paten-
tes. Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus qui legum notitiam
aut intellectum non habuerunt, ita & * circa naturæ leges par est
eos excusari quibus aut ratiocinationis sicut imbecillitas aut privata edu-
catio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit tollit
peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum mi-
nuit,

Inno. c. quod
super his: de
voto Arch.
Flor. 3 part.
tit. 22. § 5.
Sylv. in ver-
bo Papa. s. 7.
Vid. Rel. 1 de
Indis. n. 40.
Vasq. cont.
ll. l. 1. c. 25.

L. Si adulter-
ium. §. fra-
tres. D. ad
L. Jul. de
adult.

Matth. x,
Luc xii,
47, 48.
Nicom. vii.

nuit. Atque ideo Aristoteles barbaros qui prave educati circa talia delinquant iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam νοσημαζα κ̄ παθη της Ψυχης τ̄ κ̄ φύσιν εξισών- ζα τὸν ἀνθρώπον : morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant. Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa concurrat. De Romanis Mithridates forte non extra verum aje- bat : non delicta regum illos, sed vires ac majestatem insequi.

Iustinus
xxxviii.

C. peccatum.
p. II, s. 10.

XLIV. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quaritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione : quam sententiam nos jam ante rejecimus. Unde sequitur, sicut in rebus Ecclesiæ dicuntur Episcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν πεισιβάδ̄α, id est * universalis Ecclesiæ curam accepisse, ita & regibus præter peculiarem suæ civitatis etiam generalem pro humana societate curam incumbere. Potior ratio pro sententia negante justa esse bella talia, hæc est, quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur, unde dici solet, Deorum injurias diis cura, & perjurium satis Deum habere ultorem. Verum sciendum est idem & de aliis delictis dici posse. Nam ille quoque puniendus Deus haud dubie sufficit, & tamen ea ab hominibus recte puniuntur nemine dissentiente. Instabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, sed & quæ per consequentiam, qualis est sui occisio, concubitus cum bestiis & alia quædam. Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinæ vinculum vocat. Plutarchus similiter συνικτικὸν ἀπίσης κ̄νωσίας κ̄ νομοθεσίας ἔρσμα, coagulum omnis societatis & fundamentum legislationis. Philoni quoque est φίλτρον ἀνοσιμώτατον κ̄ διασφῆς ἀλυτῶ ἰουνοίας ἑρωτικῆς ἢ τῆς ἐνὸς θεῶ τμη : efficacissimum amatorium & vinculum indissolubile benevolæ amicitia, * unius Dei cultus. Contraria omnia ab impietate :

Sil. Italicus.

Heu prima scelerum causa mortalibus agris

* Naturam nescire Dei.

Omnis falsa, inquit Plutarchus, de rebus divinis persuasio pernicio-
sa, accedente animi perturbatione perniciosissima. Exstat apud Iani-
blichum sententia Pythagorica : ἡ γνώσις τῶν θεῶν ἀρετὴ τε ἐστὶ κ̄ σοφία
κ̄ δίδουμοία τελεία : Dei cognitio est virtus est sapientia & perfecta felicitas.
Hinc Chrysippus legem dixit reginam divinarum humanarumque
rerum, & Aristoteli * inter curas publicas prima de rebus divinis,
& Romanis jurisprudentia divinarum humanarumque rerum noti-
tia. Philoni ars regia πραγμάτων ἰδιωτικῶν κ̄ δημοσίων κ̄ ἑρῶν ἐπιμέλεια,
rerum privatarum, publicarum & sacrarum curatio. Hæc vero omnia
non tantum in una aliqua civitate consideranda sunt, ut cum apud

vii Pol.

De creat.
magistr.

Xcno-

Xenophontem Cyrus ait subditos hoc sibi additiores fore quo Dei essent metuentiores, sed & in communi societate generis humani. *Pietate sublata*, inquit Cicero, *fides etiam & societas humani generis & una excellentissima virtus iustitia tollitur*. Idem alibi: *Iustitiam adfert cum cognitum habeas, quod sit summi rectoris & domini numen, quod consilium, quæ voluntas*. Atque hujus rei evidens argumentum est, quod Epicurus cum divinam providentiam sustulisset, * iustitiæ quoque nihil reliquit nisi nomen inane, ut quam nasci diceret ex sola conventionem, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abstinendum autem ab his quæ alteri nocitura essent solo pœnæ metu. Verba ipsius ad hanc rem sane insignia exstant apud Diogenem Laertium. Vidit hunc nexum & Aristoteles qui v de republica cap. xi sic ait de rege: *ἤπιοι φόβον ἢ τὸ παιδὲν ἢ τὸ θεόμοιον ἰσὸς τῶ τοῦτων, ἐὰν δεῖσθαι μὲν νομιζῶσιν εἶναι τὸ ἀρχόντως*: minus enim populus timebit injulle tractari à Principe quem religiosum credat. Et Galenus libro ix de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de Mundo divinaque natura quæri dixisset nullo ad mores usu, quæstionem de providentia agnoscit usum esse maximi tum ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus qui Odysseæ sexto & nono hominibus *ὄβρισησὶ καὶ ἀνθρώποις σεῖς ἐν ἰουστῆς* opponit eos quibus *ὄβρις ἐστὶ θεοῦ mens religiosa*. Sic Indæorum veterum * iustitiam religione permixtam laudat ex Trogo Iustinus, sicut eisdem Iudæos Strabo *δικαιοπραγῶντες καὶ ἐνθεοῖς ὡς ἀληθῶς οὄντες*. Lactantius: *Si ergo pietas est cognoscere Deum, cujus cognitionis hac summa est ut eum colas, ignorat utique iustitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim potest eam nosse qui unde oritur ignorat?* Idem alibi: *Religioni est propria iustitia*. Iam vero majorem etiam usum habet religio in majori illa quam in civili societate, quia in civili partem ejus suppleat leges & facilis legum executio: cum contra in magna illa communitate juris executio sit difficillima, ut quæ nisi armis expleri nequeat, & leges paucissimæ: quæ ipse insuper sanctimoniam suam habent præcipue à metu numinis, unde qui in jus gentium peccant divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam dixerunt Imperatores.

XLV. Ut rem totam penitus introspeciamus, notandum est religionem veram, quæ omnium ætatum communis est, quatuor præcipue pronuntiatis niti, quorum primum est Deum esse & esse unum. Secundum Deum nihil esse eorum quæ videntur, sed his aliquid sublinius: tertium à Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis judicari: quartum eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Hæc quatuor toridem decalogi præceptis explicantur. Nam primo aperte traditur Dei unitas: secundum natura ejus inconspicua; nam propter eam imago ejus exstrui vetatur Deut. iv, 12. Quomodo & * Antisthenes dicebat: *ὁφθαλμοῖς ἔχ' ὀραῖται, ἐδενί' εἰοικεν, ἀίσθηται αὐτὸν ἑδὲς ἐκμαθεῖ ἐξ ἐκόντων δύναται*. oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere. * Philo autem: *τὸ ἀόρατον εἰκονογραφεῖν ἢ ἀγαλλασθῆναι ἔχ' ὅσπον*. Profanum est ejus qui inconspicuum est pingendo aut fingendo imaginem exhibere. Diodorus Siculus de Mose: *ἀγαλλμα ἢ κατὰ σκεῦος ἀγ' τὸ μὴ νομιζῆναι ἀνθρωπομορφον εἶναι τὸ θεόν*: simulacrum non

Cyri Instit.
lib. v. 111.

Lib. 1 de
Nat. Deor.
De Fin. IV.

Instit lib. v.

De Ira Dei.

L. 4. C. de
hereticis.

Excerpt

non constituit, eo quod Deum non crederet humana forma esse. Tacitus: *Iudæi mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Deum imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt.* Plutarchus vero cur * Numma de templis simulachra sustulerit causam hanc reddit: *ὡς ἐκ ἐφάπτης δὲ θεῶν δυνατὸν ἀλλὰ οὐ νοητὸν. Quod Deus concipi nisi sola mente non possit.* Tertio præcepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id iurijurandi fundamentum est. Deus enim testis, etiam cordis, & si quis fallat vindex invocatur, quo ipso simul & iustitia Dei significatur & potentia. Quarto origo mundi totius auctore Deo, * in cuius rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset pœna legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc pœna capitis: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi à Deo creati. Mundus autem à Deo creatus & bonitatem ejus & sapientiam & æternitatem & potentiam tacite indicat. Ex his autem notionibus contemplativis sequuntur activæ, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum. Itaque Aristoteles cum qui Deum honorandum aut parentes amandos neget, non argumentis sed pœna edomandum dixit. Et alibi alia quædam esse honesta, Deum honore prosequi ubique. Istarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest, inter quæ illud validissimum est quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factæ omnino nos ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem & similes alias non omnes capiunt, sufficit quod ab omni ævo per omnes terras, paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt & hi qui crassiores erant quam ut vellent fallere, & alii sapientiores quam ut fallerent: * quæ consensus in tanta & legum & opinionum aliarum varietate, satis ostendit traditionem à primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam solide refutatam, quod vel solum ad fidem faciendam satis est. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam sunt de Deo, Dion Prusænsis cum dixit, *ὑπόληψιν*, id est persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, ex argumentis scilicet petitam, aliam *ἐπιλήθον* acquisitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat *παλαιὰν πίσιν*, ἢ ἐκ ἐστῆν ἐπιπένησθαι ἀνευρεῖν τεκμήριον ἐναργέστερον, ἔδραον καὶ βιάσιν ὑφίστασθαι κοινὴν πρὸς εὐσεβείαν: antiquam persuasionem qua nullum haberi possit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum. Aristoteles πάντας ἀνθρώπους ἀπὸ θεῶν ἔχουσαν ὑπόληψιν. Idem sensus apud Platonem de legibus decimo.

XLVI. Quare non vacant culpa qui etiam si hebetioris sint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire possint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honestum sint duces, & diversa sententia nullis argumentis nitatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, discrimen hic adhibendum est inter notiones ipsas, & inter modum ab iis discendendi. Hæ notiones, numen aliquod esse (unum an plura sepono) & curari ab eo res hominum, maxime sunt universales & ad religionem sive veram sive falsam

Top. 1, 9.

Top. 11, 4.

De calo, l. 3.

sam constituendam omnino necessariam. τὸ ἀποσεχρόμενον τῷ θεῷ (id est qui *Hebr. xi. 6.*
religionem habeat: nam religio Hebræis accessus ad Deum vocatur)
 πιστεύουσι θεὸν ὅτι ἐστίν, καὶ τοῖς ἐκζητήσασιν αὐτὸν μισθαποδοτῆς γίνεσθαι: eum credere
 oportet esse Deum, & ab eo premia dari se solentibus. Similiter Cicero:
 Sunt Philosophi, & fuerunt, qui nullam habere censerent humanarum rerum
 procuratorem Deos, quorum si vera sententia est, qua potest esse pietas, qua san- *De Nat.*
 ctitas, qua religio? Hac enim omnia pure ac caste tribuenda Deorum ita numi- *Deor. 1.*
 ni sunt, si animadvertuntur ab his & si est aliquid à Diis immortalibus huma-
 no generi tributum. Epictetus: τῆς ἀπὸ τῶν θεῶν εὐσεβείας ἰδοὺ ὅτι τὸ κελεύειν
 ἐκείνο ἐστίν, ἀρχὴς ὑπολήψεως ἀπὸ ἀνθρώπων ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ἄλλα
 καλῶς καὶ δικαίως. Pietatis hoc præcipuum bene sentire de Diis, ut qui & sint *Lib. 11, c.*
 & res omnes juste ac recte administrant. Ælianus ait barbarorum nemi- *31.*
 nem delapsium ad ἀθέτησθαι sed ab omnibus affirmari * & esse num-
 men, & nostri curam gerere. Plutarchus libro de communibus noti-
 tiis ait eam quæ de Deo est notitiam tolli sublata providentia:
 ὡς ἂν ἀπίστανται καὶ μικρότερον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλόδημον καὶ κτηδεμόνους καὶ
 ἀφιέλιδον ἀεθλωμένους καὶ νοεῖν τὸ θεῶν. Non enim immortalium tantum &
 beatium, sed & hominum amantem, ita ut & curet eos & profici ipsis, concipi
 atque intelligi Deum. Lactantius: Neque honor ullus deberi potest Deo, si nihil
 præstat colenti, nec ullus metus si non irascitur non colenti. Et revera ne-
 gare Deum esse, aut negare à Deo curari actiones humanas, si mora-
 lem effectum respicimus, tantundem valet. Quare ipsa quasi necessi-
 tate auctore hæc duæ notiones * apud omnes ferme quos novimus
 populos per tot jam sæcula conservatæ sunt. Hinc Pomponius erga *L. veluti de*
 Deum religionem, juri ascribit gentium: & apud Xenophontem, *Iust. & jure.*
 Socrates τῶν θεῶν σέβειν, Deos colere legem esse ait quæ apud omnes homi-
 nes valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo tum
 secundo de inventionem affirmat. Dion Prusænsis oratione xli vocat
 δόξαν καὶ ἐπίνοιαν κοινὴν τῷ ἑὸν παντὶ ὡς ἀληθινὴν γένεσιν, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως
 ἢ βαρβάρων ἀναγκαίαν καὶ ἐμφυτοὺν ἐν παντί τῷ λογικῷ γονομένῃ καὶ φύσει. per-
 suasionem quæ insit hominibus communiter omnibus non minus barbaris quam
 Græcis necessariam ac naturalem cunctis ratione utentibus. Et paulo post:
 πάντων ἰσχυροὶ καὶ αἰώνιοι ἐν τῷ παντί ἡρώες καὶ ἀθάνατοι πάντες ἔστιν ἀθάνατοι
 καὶ ἀθάνατοι. persuasionem valde robustam ac sempiternam apud omnes
 gentes & captam & permanentem. Xenophon in convivio & Græcos &
 Barbaros ita ait existimare, nota esse Diis & præsentia & futura. Has
 igitur notitias qui primi incipiunt tollere, sicut in bene constitutis ci- *Lib. 11, c.*
 vitatibus coerceri solent, ut Diagoræ Melio accidisse legimus, & E-
 picureis qui ex bene moratis urbibus ejecti sunt, * ita & coerceri
 posse arbitror nomine humanæ societatis quam sine ratione probabili
 violant. Himerius Sophista actione in Epicurum: δογματικὸν ἔν
 ἀπαταιεῖς δικαίως: σὺν ἀλλ' ἀσεβείας. δογματικὸν μὲν ἡδέξω, ἀσεβείαν ἢ ἐκ ἐπιπέ-
 τραπται: Placiti igitur pœnam exigis? Neuiquam: sed impietatis: placita
 tradere permittitur, non ἐπὶ pietatem oppugnare.

XLVII. Cæteræ notiones non æque sunt evidentes, ut Deos
 plures uno non esse: nihil eorum quæ videmus Deum esse, non mun-
 dum, non cælum, non solem, non ærem: mundum non esse ab omni
 aternitate, ac ne ejus quidem materiam, sed à Deo facta. Itaque

harum cognitionem temporum lapsu apud multos populos oblitteratam, & quasi extinctam videmus, eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant ut sine qua aliqua saltem consistere religio posset. Ipsa lex Dei illi populo data quem Propheta & prodigia partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, cognitione harum rerum nec obscura, nec incerta imbuerant, quanquam falforum deorum cultus maxime detestatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit, sed eos demum quorum facta circumstantiam habent singularem, ut cum qui principes alios feduxerit. Deut. XIII, 16. civitatem quæ incepit colere deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui astra colit ut legem totam ac proinde Dei veri cultum deserat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo est *κατασκευάζει τῆν κληρονομίαν τοῦ θεοῦ καὶ κληρονομα* * *opificio servire non opifici. nam ὁ θεός ibi & alibi sæpe vim habet exclusivam*) quæ res etiam apud Esau posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videre est Iobi xxxi, 26, 27. eum quoque, qui liberos suos Molocho id est Saturno dederit, Levit, xx, 2. Cananæos vero & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. xv, 16. Sic & in aliis populis diffimulavit ignorantia tempora circa falforum numinum cultus, Act. xvii, 38. Nimirum recte à Philone dictum est, religionem suam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione sed affectu dijudicetur: unde non longe ab dictum Ciceronis, nemini ullam disciplinam philosophiæ probari, præter eam quam ipse sequatur. Addit plerisque teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent. Sicut autem excusabiles sunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem à Deo proditam nullam acceperint, aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerint, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, * nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentem sanguine, à quo more quod Carthaginienfes abstinere coegerit laudatur * Darius Persarum rex & Gelo Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus barbaros quosdam qui humanis victimis deos colebant, pœnas daturus Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent, nihil mali passos: vetitos tantum nequid in posterum tale facerent.

XLVIII. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus eam ob causam, quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram an talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est veritatem Christianæ religionis, quatenus scilicet naturali ac primævæ religioni non pauca superaddit, argumentis mere natu-

Leg. ad Cajum.

Acad. IV.

Iust. l. xiix.
Plut. Apophth. & de
sera num.
vind.
Plut. quæst.
Rom. 12.

naturalibus persuaderi non posse, sed niti historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum ab ipso & Apostolis editorum: quæ res est facti olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, sed olim, ita ut & hæc quæstio facti sit, & jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat nisi secretis Dei auxiliis accedentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur aut minus large conceduntur, id fit ob causas non iniquas illas quidem sed plerunque nobis incognitas, ac proinde humano judicio non punibiles. Huc respicit Canon concilii Toletani: *Præcipit sancta Synodus * nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miseretur, & quem vult indurat.* Mos enim est sacrorum librorum * quarum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem. Alterum hoc est, * Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse ut ad legem suam recipendam nemo hujus vitæ pœnis aut earum metu pertraheretur. Rom. viii, 15; Hebr. ii, 15; Iohan. vi, 67; Luc. ix, 54; Matth. xiii, 24; quo sensu verissimum illud Tertulliani: *Lex nova non se vindicat ultore gladio.* In libro antiquo cui nomen constitutionis Clementis de Christo dicitur, τὸ ἀντιχριστιανικὸν ἀντιγράμμιον ἀφῆκεν ἐλάττειν, ἢ ἀποκαίρει πάντων διὰ χριστοῦ, ἀλλ' ὃν ἐτέρεα κολασαίσις λογιστῶν αὐτοῦ. *Liberam reliquit hominibus arbitrii potestatem, non morte temporali eos puniens, sed in altero seculo ad reddendam rationem vocans.* * Athanasius: *Dominus non cogens, sed libertatem suam voluntati permittens dicebat quidem vulgo omnibus: Si quis vult venire post me: Apostolis vero: * numquid est vos abire vultis?* Chrysostronus ad eundem Iohannis locum: ἐξαλλὰ λέγων, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπαόγειν, ὅπερ πῶτον ἢ ἀφαιροῦν βίαν καὶ ἀνάγκην: *interrogat an est ipsi velint discedere, quod omnem est amoris vim ac necessitatem.* Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc. xiv, 23: nam sicut in ipsa fabella illud cogere * instantiam vocatoris significat, ita & in affabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. xxiv, 29; nec aliter Matth. xiv, 22; Marci vi, 45; Gal ii, 14. Procopius in arcana historiarum parte docet à sapientibus culpatum fuisse * Justiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta quæ apud ipsum legas.

XLIX. Qui vero Christianissimum docentes aut profitescentes eam ob causam pœnis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) quod humanæ societati noceat, imo nihil quod non profit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. * Ammianus ea religione nihil ait doceri, nisi justum & lenem. Et vulgi verbum, *Bonus vir Caius Sejus, tantum quod Christianus.* Tert. Apol. c. 3, & 1. Nec admittendæ excusationes, nova omnia metuenda, præsertim advers. Nas. c. 4. cœtus: nam que metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obedientiam ducant, nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum, & qui

qui latere non quærunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod Augustum de Iudæorum conventibus dixisse * Philo commemorat : non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas. Qui in tales sæviri ipsi in ea causâ sunt ut puniri iuste possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam * Constantinus Licinio, Imperatores * alii Persis bellum intulerunt : quanquam hæc bella magis ad innocentem defensionem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactiorem pertinent.

L. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum videntur habere ambiguum, & ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita, dubitant aut errant, suppliciiis qui grassantur perimique faciunt : quod ostendunt & ea quæ ante diximus, & Iudæorum exemplum verus. Nam hi cum legem haberent quæ suppliciiis hujus vitæ fanciebatur, nunquam tamen pœnis subdiderunt Sadducæos, qui rejiciebant dogma resurrectionis, verissimum quidem, sed in ea lege non nisi obscure & sub verborum aut rerum involucris traditum. Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos iudices facile possit sacra autoritate aut veterum consensu revinci? cogitandum hic quoque quanta sit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem iudicii minuat in suam cuiusque lectam studium, malum, ut Galenus ait, quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes : *Ἐπιείθε ἐστὶν γὰρ ἀνθρώποις τὰς περὶ ἄλλα συνθήκας, καὶ δύσως ποσά αὐτῶν ἔχει καὶ ἀλέψαι αὐτῶν, ἢ τὰς περὶ τὰ δόγματα.* Facilius quis alia sibi consueta exuat, quantumvis illis affixus sit, * quam ea que dogmatum sunt. Adde quod quanta hæc sit culpa pendet ex modo illuminationis & alius animi dispositionibus quas hominibus pernoscere non est datum. * Hæreticus Augustino is demum, qui alicujus * temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Audiamus de Arianis Salvianum : *Hæretici sunt, sed non scientes: denique apud nos sunt hæretici, apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo hæretica pravitatis infamant. Quod ergo illi nobis sunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam divinæ generationi facere certi sumus, quod minorem patre filium dicant. Illi nos injuriosos patri existimant, quod æquales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse præsumunt. Honor Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed * bono animo errant, non odio, sed affectu Dei, honorare se dominum, atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æstimationem caritatem, & qualiter pro hoc ipso falsæ opinionis errore in die iudicii puniendi sint, * nemo potest scire nisi iudex. Interim iccirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etsi non recte credere, affectu tamen pia opinionis errare. De Manichæis audiamus eum qui in illorum crassis fordibus diu hæsit Augustinum : *Illi sciant in vos qui nesciunt, quo cum labore verum inveniantur: & quam difficile caveantur errores. Illi in vos sciant qui nesciunt quam rarum & arduum sit carnalia phantasmata pia mentis serenitate superare. Illi in vos sciant, qui nesciunt quanta difficultate sanctus**

oculus interioris hominis, ut possit intueri solem suum. Illi in vos sciant, qui nesciunt quantis gemitibus & suspiriis fiat ut ex quantulacunque parte possit intelligi Deus. Postremo illi in vos sciant qui nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem scire in vos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore, ita nunc debeo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere, quanta mecum egerunt proximi mei cum in vestro dogmate rabiosus & caecus errarem. * In Arianam hæresin acriter invehitur Athanasius epistola ad solitarios, quod prima in contradicentes usa esset iudicium potestate, & quos non potuisset verbis inducere, eos vi, plagis carceribusque ad se pertrahere anniteretur: *Atque ita*, inquit, *seipsum quam non sit pia, nec Dei cultrix manifestat*, respiciens ni fallor ad illud quod legitur * Gal. I v, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Constantium. * In Gallia jam olim damnati sunt Ecclesiæ iudicio Episcopi qui ut in Priscillianistas gladio animadverteretur curaverant, & in Oriente damnata Synodus, quæ in Bogomili exultatione consenserat. Sapienter dixit Plato * errantis pœnam esse, doceri.

I. I. * Iustus illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt. Atque hæc causa inter ceteras allata belli Peloponnesiaci inter Athenienses & Lacedæmonios, & à Philippo Macedone in Phocenses: de quorum sacrilegio sic Iustinus: *quod Orbis viribus expiari debuit*. Hieronymus ad Danielis vi: *Quamdiu vasa fuerunt in idolo Babylonis, non est iratus Dominus (videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrassent) postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim pœna sequitur post sacrilegium*. Nimirum & Augustinus existimat auctum à Deo Imperium Romanorum quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio: & ut Lactantius loquitur, summum hominis officium, etsi non re ipsa, tamen proposito tenerent. Et supra diximus qualiacumque quæ putantur numina pejerata à vero numine vindicari: Punitur, quia tanquam Deo fecit, ait Seneca: *opinio illum sua obligat pœne*. Sic accipio & illud Senecæ: *Violatarum religionum aliubi atque aliubi diversa pœna est: sed ubique aliqua*. Et quod Plato capitibus damnat religionis temeratores.

Thuc. I.

Diod. libro

xvi.

Lib. viii.

vii de ben.

cap. 7.

iii de ben.

6.

De legib. x.

Annotata ad Caput xx.

Plato] Verba ejus sic posuit Irenæi interpres Libro III, c. xiv. §. I. *Et Deus quidem, quemadmodum & vetus sermo est, initium & medicatas omnium que sunt habens, recte perficit, secundum naturam circumiens: hunc autem semper consequitur Iustitia ultrix in eos qui deficiunt à lege divina.*

Lactantii dictum est] Convenit huc & illud Belisarii apud Procopium Vandal. I, *αὐτῶν δὲ αἰὲν ἔστι δικαίη ἡ πόλις γινώσκουσα, ἢ τὸ ἀδικῶς ἀνεγκύριον πῶνι*. Primum iustitiæ documentum erit, pœna exacta de iniustus interfectoibus. Adde Agathiam lib. v, ubi de Anatolio.

Æqualitas inter culpam & pœnam] Seneca de ira II, 6, *Iniquus erit §. II. si æqualiter irascetur inæqualibus*. Tacitus Annalium III: *Sin flagitia & facinora sine modo sunt supplicis & remediis principis moderatio, majorumque*

Et vestra exempla temperant, et vana à sceleris, dicta à maleficiis differunt, est locus sententia, per quam neque huic delictum impune sit, et nos clementia simul ac severitatis non pœniseat. Ammianus libro xxviii: *Oraturi ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholiafles ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maxima pœna consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia inveniantur.* Lex Wisigothorum libro xii, tit. iii, c. i: *Nam quadam leges sicut culparum habent diversitates, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale iudicium. Nec secundum modum culpe modus est adhibitus pœne, cum major minorque transgressio non unius debeat multationis prædemnari supplicio: præsertim cum dominus in lege sua præcipiat: pro mensura peccati, erit et plagarum modus.* Vide infra hoc capite, §. xxviii, & xxxii, & lib. iii, c. xi, §. i.

Quod ad contractuum naturam accedit] Sæpe hoc notat Servius ad iv Æneidos: *Nam qui excedunt delinquendi modum, ipsi sibi pœnam sanciunt.* ibidem: *Dammare est debito liberare, unde damnabis tu quoque votis.* ad x Æneidos: *Luant peccata. luant id est absolvant.* Diximus autem et luo pœnam, sed melius est hic peccatum, nam peccatum solvitur pœna. qui enim crimini tenetur obnoxius, pœna eum à pristina liberat obligatione. Contra, luo pœnam, non procedit, quasi pœna solvatur. Auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet poni vel à sequenti quod præcedit, vel à præcedenti quod sequitur. Idem locutio sacre Scripturæ frequens indicat. Nam, ut Tertullianus ait de oratione, *Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde iudicio debeat, et ab eo exigatur.* Chrysostomus oratione de Terræmotu quæ est Tomo v, de divite illo agens qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπίλθε, quæ est in illo Evangelii loco, ἡξεως ἔνθε αὐτῷ πτωχείᾳ, ἡξεως ἔνθε αὐτῷ ὀδύνη: *debebantur ipsi pœna, debebantur ipsi dolores.* idem ii de pœnitentia: *πὲ ἀμωρτήμωτα εἰς ὀφειλήμωτα ἀναζήφεται.* peccata ad debiti genus referuntur. Augustinus iii de libero Arbitrio, *Itaque si non reddit faciendo iustitiam, reddet patiendo miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat.* Hoc enim etiam modo dici potuit: *si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet.*

Ipsè te huic pœna subdidisti] Philo fine libri primi de vita Mosis: *αὐτῷ γὰρ τοῖ ἀσδδόντες ἀμωρτάνειν, ἀσδδῶτε καὶ πρὸς πτωχείας: peccare dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.*

§. III.

In cœsum bestiarum] Sic & Moses Maimonides ad Deut. xxxiii.

Numquid et ipsi tale aliquid commissimus? Pertinet huc & Ambrosii locus sermone xx in Psalmum, Beati immaculati, ad versiculum, *Miserationes tuæ Domine, citatus causa iii, quæstione vii.* item Cassiodori, vi, 21.

§. IV.

Vt nocere ei non debeat, nisi boni alicujus consequendi causa] Cassiodorus de Amicitia: *Quod si manus una casu aliquo forte lædat alteram, illa que læsa est non repercutit, nec se erigit in vindictam.*

Seneca] Eiusdem est libro eodem de Ira secundo, capite xii: *Exsequar, quia oportet, non quia dolet.*

§. V.

Quam homo cum bestiis habet communem] Inde ista Homericæ: *χλῶ δὲ μὴ ἄρξει ἤγε, illum fera prenderat ira.*

item:

item :

ἀρχιον ἐν στήθεσι ἦτο μεγαλύτερον θυμὸν
Efferat ipse animum magnum sibi pectore in alto.

item :

ἀλλ' Ἀχιλλεὺς δὲ μέγιστον θυμὸν μέγαν
Magnum animum sed Achille domat.

Fervor] inde σείσωμι ἄλιν *extinguere* apud Homerum.

Aut in sensu carentia] Seneca de Ira libro **II**, c. 26 : *His irasci quam stultum est, quia iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt.* Brasiliiani, feri homines, de ferro, ita ut de homine, se vindicant.

Non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus] Vide quæ in hanc rem Seneca de Ira libro **I**, c. 5.

Sed Ἐ *Philosophi*] Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro **xx** curationis.

Nempe hoc indocti] Seneca de Ira l. **13** : *Atqui iracundissimi infantes senesque ἔσ' ἀγροίαι, ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντα, ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντα, natura querulum est.*

Nemo magis gaudet quam femina] Terentius Hecyra :

Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt ?

Quapropter ? quia enim qui eos gubernat animus infirmum gerunt.

Itidem mulieres sunt ferme, ut pueri, levi sententia.

Ammianus Marcellinus libro **xxvii** de ira sic loquitur : *Hanc esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum, id afferentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντα, ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντα, juvenibus senes ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντα, felicibus arumnosi.*

Τιμωρίαν] tria hæc νεχασίαν, τιμωρίαν, κλάσιν, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam Chrysofomus ponit in **I** ad Corinth. **xI**, 32. §. **vI**.

Dolore quodam subsequente] Seneca de ira l. **v** : *quemadmodum quædam hastilia detorta, ut corrigamus, adurimus, ἔσ' ἀδακτύλιον, non ut frangamus, sed ut explicemus, elidimus, sic ingentia vitia prava, dolore corporis, animique corrigimus.* idem de Ira **II**, 27 : *In his erunt boni magistratus, parentisque ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντα, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντα, et alia qua profutura torquent.*

Inter personas quibus id liceat] Vide Augustinum Enchiridio cap. 72. §. **vII**.

Ad mortem peccare] τὸς ἀνεπίστατον ὄντα : morbo tentos insanabili hos vocat Chrysofomus **II** Corinth. **xIII**, 9. Iulianus secundo libro de Constantio : *διπλῶν ἔσ' ὄντων ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντων καὶ ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντων ἐλπίδας ἀμένους, καὶ ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντων ἐπετραμμένους, τῶν ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντων ἀνεπίστατον ὄντων ἐπιπέσειαν, ὅσα εἰς τὴν ἐκείνων μὲλλον, εἰς ἣν ἔσ' ἀνεπίστατον ὄντων ἀφέλειαν. Cum duo sint delictorum genera, alia quidem que spem præbent rerum meliorum neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum insanabiliter peccantium. huic generi leges mortem malorum exitum reperere, non tam ipsorum quam omnium aliorum bono.*

Vtilitas ejus cujus intererat non peccatum esse] Etiam hujus rei in feris §. **vIII**, imago quædam. Leo in adultera poenam confurgit. Plinius historiae naturalis **vIII**, 16.

Hoc

Hoc naturali jure] Φόνος φόνου λελύθη: Romulus de Tatius occiso à Laurentibus, eadem eade pensatam. apud Plutarchum. idem Plutarchus de Mantineensibus male tractatis ab Achæis: καὶ ταῦτα μὲν ἔγωγε τὸ ἀμύνης νόμον: ἐξ ἧς quidem ulionis equitatem in se habebant. Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: φόνος γὰρ ἀπέσσει τοῖς ἀδικουμένοις ἢ ἀπὸ τῶν βιαζομένων ἔχθρα: naturalis enim est lesi hominis in eum qui vim intulit inimicitia.

Ambrosius] Eundem vide oratione contra Symmachum.

Uti sunt innocentium necem fratrum suorum] Vide Iosephum Antiquæ historiæ XIII, I, de vindicata Iohannis morte.

Ius gentium vocat par pari referre] Sic & Livius libro I, cum Laurentes jure gentium agerent.

Ex legis judicium exerceri, non autem ex cuiusque impetu atque arbitrio] Tyndareus adversus Orestem sic declamat in Euripidis Oreste :

πρὸς τὸνδ' ἀγῶν πρὸς ἧς τ' σοφίας πίδαξ,
 εἰς τὰ κελεύει πάσι φανερά, κὲ τὰ μὴ κελεύει,
 τέτα πρὸς ἀνδρῶν γῆκετ' ἀσυνετώπερος;
 ὅστις τὸ μὲν δίκαιον σὺκ ἰσχύει ψάξ,
 εἴδ' ἦλθεν ἐπὶ τ' κριτῶν ἑλλήνων νόμον.
 ἐπεὶ γὰρ ἐξεπύσωσεν Ἀγαμέμνων βίον
 πηληγείας θυγατρὸς τ' ἐμῆς ἑπὶ ἐξ κείρου
 (αἰχρῆσιν ἔρρησ', εἴ γὰρ αἰνέσω ποτὲ)
 γῆκετ' αὐτῶν ἐπιφείναι μὲν αἰμαίῳ δίκην
 ὄσσαι, διάκρητ' ὀκταλείν τε δωμάτων
 μητέρας, τὸ σῶ φρον τ' ἔλασεν ἂν τ' συμφορῆς,
 καὶ τὸ νόμος τ' ἂν εἴχεται ὀσσεῖς τ' ἂν ἦν.
 νῦν δ' εἰς τ' αὐτῶν δαίμων ἦλθε μητέρα.
 κακὴν γὰρ αὐτῆν συνέδικως ἠγάγε μὲν,
 αὐτὸς κακίων γῆκετ' μητέρα κλεινῶν.
 ἐρήσμεν ἢ Μενέλαος τούτουδ' ἐπε.
 εἰ τὸνδ' ἀπικλείνειν ὀμόλοκετ' ἄντη,
 γὰρ τὸ δὲ πῶς αὐτῆς μητέρα ἄντη ποικνεῖ,
 καὶ πεῖθ' ὁ κείνος γῆκετ' φόνος φόνου
 λῦσθ', πέρως ἢ πεῖ κακῶν ἀποσέσσει);
 Huic me jubes certare de sapientia?
 Quia pulchra quisque foeda si cunctis patent,
 Istò homine tandem quis fuit dementior,
 Qui nec quod æquum est mente perdidit sua,
 Nec quod per omnem Graciam leges jubent?
 Namque ubi Agamemno spiritum efflaras sumtu,
 Transverberatus à mea nata capui,
 (Quod turpe facinus absit ut dicto probem)
 Tunc ille risu debuit matrem ream
 Peragere cadis è lare ejectam suo.
 Ita temperate persulisset miseriam,
 Pœnas petisset jure, servasset pium.
 Nunc subiit illum, quod prius matrem, nefas,
 Illam malam vocat ille, non injuria :

Sed peior illa est ipse, dum matrem necat.

Menelæi, si permittis, hoc te interrogo :

Irata si uxor conjugem occidet suum,

Hanc ulsor ipse filius tradet neci,

Et rursus illo genitus hanc eadem noua

Cade expiabit, sine quo stabunt mala ?

Quæ postrema plena prudentiæ materiam differendi & philosophis & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in dissertatione an referenda injuria: εἰ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνῃ, αἰεὶ μὴ ἁβραίνῃ τὸ κριθὲν ἀπ' ἀλλοῦ σωθῆς ἄλλον ἔμελεπιδᾷ κῆ ἀξιδέεται ἀδικία ἀδικίαν. εἰ γὰρ τῷ αὐτῷ τῆν δικαίῳ τῷ πατρὶνι συγκροεῖς ἐπιτίμῳ εἰς τὸ ἀδικήσῃ, ἐπαιαζιερεὶ αὐτῆς ἀπ' ἐκείνου πρὸς τὸ αὐτὸν ἢ τιμωρία. τὸ γὰρ δικαίον ἐπ' ἀμφοῖν ἴσον. ὃ ζῆν κῆ οἶον πεπότηκας, δικαιοσύνη ἐξ ἀδικημάτων; κῆ πῆ βαδῖεται τὸ κριθὲν κῆ πῆ σῆσῃ; Nam si is qui passus est injuriam, ultionem sumet, transibit malum ab hoc ad illum velut saltu quodam, & iniustitia iniustitia succedet. quippe si hoc jure posite concedis ei qui malum perulit, vindicare in eum qui fecit, sequitur ut rursus ab hoc ad illum se referat ultio, est enim justum, par utrique parti. Si id ita est, quid nobis fecisti Iupiter, justitiam ex injuriis constatam? & quo procedet, ubi vero stabit hoc malum? Aristides oratione de Pace: τίς γὰρ τῶ ἰδανῶν λειφῆσεται, εἰ ἀξί τὴν ἀστέρεν δαπλωλοῦσθε, οἱ μὲν αὐτὰς ἀεὶ πῶ τῷ τῆτο πέισον; quis enim Græcorum erit reliquus, si propter eos qui jam periere, superstitis alii perpetuo idem malorum ferent? Habet idem Aristides sententiam similem in Leuctrica secunda.

Sic apud Vmbros] An Vmbros in Italia significatos voluit? Apud Afrorum multos idem moris fuisse testis est Leo Afer lib. II. C. de Tefechis & capite de Teijenta & alibi.

Germanicis nationibus] Gothos suos corrigens rex Theudericus apud Cassiodorum III, 23: Remove consuetudines abominanter inolitatas. verbis ibi potius non armis res tractetur. & 24: Cur ad monemachiam recurritis? quid opus est homini lingua, si causam manus agit armata? Trachonitis in oriente, νόμο πᾶντα τῶπον ἐπιτίμῳ τὴν οἰκίαν Φοιῆς. Mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidis.

Ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint] Polybius leones ob §. IX hominem appetitum crucifixos vidit, quia ceteri metu pæna similis absterreverentur eadem noxa. Plinius lib. VIII, c. 16.

Plutarchus] idem Pelopida: ὁ γὰρ τῶ τῶ, ὡς ἴμεν κῆ κυρῶ τῶ νόμο τῶ τῶ δρομῶ τῶ τῶ δυνάμῳ ἀρῶ κῆ φύσιν ἀποδίδωσι. Prima eademque antiquissima lex eum qui servare potest ei qui salute opus habet naturaliter magistratum designat. & Philopæmene: τὴν ἑαυτῶ πολίτεν ἀναλαβὼν ἔτε νόμον, ἔτε χειρῶ τῶ ἀμείνων, ἀλλ' ὡς ἀξί πᾶν ἀρῶ τῶ κρείττονι κῆ φύσιν ἐπαρῶν: Suscepit cives suos qui neque legum neque suffragiorum tempus expectaverant: sed ipsum sequebantur, natura lege que semper potioerem vult imperare detrioribus. Similia apud eum habes sine vitæ T. Flaminii. Scriptor de causis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens: Hi ne privati quidem sine potestate erant, cum ἔθροπον ἔθροπον consilio ἔθροπον regerent. Chryostomus II ad Corinthios VI, 13, de Mose: κῆ πῶ τῶ χειρῶ τῶ δυνάμῳ ἢ ἀξί ἔθροπον, διὸ κῆ σφῶδρα ἀνοήτως ἔθροπον αὐτῶν ἢ ἔθροπον ἀκῆ τῶ. τίς τε κατῆσεν ἀρῶ κῆ

ἢ διχασθῆν ἐφ' ἡμέρας· τί λίγαις; τὰ ἔργα ὀρέας καὶ ἀπὲρ τ' ἀποσηροεῖας ἀμφιβάλλεις, ὡσπερ ἂν εἰ τις ἰδοὶ τέμνοντα τ' ἰατρὸν ἀερεῖα καὶ τῷ πεπονηκῶς μίλει β' σιμφοῖθ' βοηθῶντα, λίγαι, πῶς σε κατέστησεν ἰατρὸν ἔ τέμνειν ἐκείδουσεν; ἢ τέχνη, ἢ βίβλησε καὶ ἡ νόσθ' ἢ σὴ, ἔτω καὶ τῶτον ἢ ἐπιστῆμη τοιῦθ' ἐποίησε. καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἀερεῖν εἶναι, σὺκ ἀζήτωμα μόνον ἔ τέχνην τοιχῶν πᾶσῶν ἀνωτέρεθ'. *Etiā antiquam manu pulvum dūceret, dux erat ipsis factis. Valde igitur stulte Hebraeus ille ei dixit: Quis te constituit nobis principem ac iudicem? quid dicis? Facta vides, ἔ de nomine facis controversiam, velut si quis medicum videat optime secantem ac sic opitulantem agro corporis membro, deinde ei dicat, quis te constituit medicum, quis secare praecepit? Ars, mi bene vir, ἔ morbus tuus. sic ἔ Mosem sua feritā tālem fecit. nam ἔ imperare, non dignitas tantum est; sed ἔ ars, ἔ quidem artium omnium sublimissima. tractat idem scriptor hoc ipsum argumentum ad Eph. III, in fine: ἡ ἀδικία ἢ σὴ καὶ ἢ ἀμάρτης Φησὶν, αὐτῇ με κατέστησεν ἀερεῖα καὶ δικαστῆν; *Tua, inquit, iniustitia, tua feritas me constituit principem ἔ iudicem.**

Ante diluuium] Aliquos & postea moris primævi memores. ita Dicæarchus & alii quos testes citat Hieronymus contra Iovinianum.

Quo serpentes ἔ animalia venenata percutio.] κατὰπερ ἔν ἔχεις καὶ σκορπιός ὅσα ἰσόλοα πρὶν δακύν ἢ τρώσασθαι ἔ συνόλωσ ὀρμητῶν θεασάμμοι μόνον χροεῖς ὑπερῆσεως κλένομα, ἀποφυλατῆμοι Διῆ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν, τὸ μηδὲν παθεῖν. τ' αὐτὸν τρώπον καὶ ἀνθρώπους ἀξίον τιμωρεῖσθαι, οἱ φύσεως ἐπιλαχόντες ἡμέρεθ' Διῆ τὴν θριανίας ἀπιπυ λογικῆν πηγῆν, ἐπιτιμῶσθ' ἀπὸς θηριῶν ἀπιπύσων ἀερεῖότητος μίθ' ἀμάρτησιν, ἐν ἰδονῇ καὶ ἀφελεία τῆμμοι τὸ κακῶς ποιεῖν ὅσες ἂν δύνωνται. *Sicut ergo viperas ἔ scorprios ἔ qua alia veneno nocent priusquam aut mordcant, aut vulnerent, aut ullum in nos impetum faciant, statim sine mora occidimus, praeuidentes ne quid patiamur mali ab ea que in ipsis est malitate, eundem ad modum ἔ homines puniri par est, qui naturam natli mansuetam propter fontem rationis que ad societatem trahit, instituitis in ferarum feruitiam transeunt, uilicaticque ac voluptatē habent nocere quam possunt plurimis. Hæc Philo de specialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium libro I de non efu animalium: σὺκ ἔστ γὰρ ὅσες ἰδῶν ὄφιν σὺκ ἐκτελεῖ δυνάμμοθ', ὡς μήτ' αὐτοῖς διχθεῖν μήτ' ἀλλ' ἀπαλῶς ἀθροπ'· nemo est qui serpentem sibi conspectum, si possit, non occidat, ne aut ipse ab eo vulnereur, aut alius. Vide. si vacat, & sequentia. ibidem non multo post: ὄφιν καὶ σκορπίον, καὶν μὴ ἐπίωσιν ἡμῖν, κλένομα, ἵνα μηδ' ἄλλοσ ἀπὸς αὐτῶν π παθῆ, τῷ κρινῶ γὰρ τ' ἀνθρώπων ἀμυνοῖμοι. Serpentem ἔ scorprium, etiamsi ipsi ab iis non impetamur, occidimus, ne cui noceant alii, ἔ vindictam hanc prestamus humano generi. Porphyrius ipse libro II: ὡσπερ γὰρ εἰκελότηθ' ἔσθ' ἡμῖν πρὸς τὸς ἀνθρώπους τὸς κακοποιὸς καὶ κατὰσθ' ὑπόπιθ' π' ὅσθ' ἰδῶν φύσεως ἔ μοχθηρίας φερεμμοσ πρὸς τὸ βλάπτειν τ' ἐντυγχάνοντα, ἀναερεῖν ἢ γὰρ μετὰ δειν ἔ κηλάζειν ἀπαντας, ἔ ταισ καὶ τ' ἀλόγων ζῶων τὰ ἀδικα τῆν φύσιν καὶ κακοποιὰ, πρὸς τε τὸ βλάπτειν ὀρμητῶν τῇ φύσ' τῶς ἐμπελάζοντος, ἀναερεῖν ἵσως ἀποσικῆ: *Sicut enim, quanquam societas nobis quædam est cum hominibus malus etiam qui suo pro ingenio ac malitia veluti vento vehemente aguntur, ut cuius sine discrimine noceant, tamen eos omnes recte à nobis puniri censemus, ita ἔ mutorum animalium ea que sui natura sunt iniusta ἔ nocere amantia, quæque impetu ingenii sui feruntur in obuii cuiusque perniciem,**

tiem, occidere ratione non caret. Et hoc est quod vult Pythagoras apud Ovidium Metam. xv, *Nostrumque penitentia letum Corpora missa neci salva pietate fatemur.*

Illico à quovis homine poterat interfici] Adde locum Iosephi xii, 8. Mosem Maimoniden ad xiii articulos, & Directoris libro iii, c. 41.

Iudicium zelii] Vide i Maccab. ii, 24, 26.

Apud Philonem] Cujus & hoc in libro de sacrificantibus: *καλασέον* ως δήμιον καὶ κρινὸν ἐχθρὸν ὄντα, ὀλίγα φροντιστῶν οἰκειόπτου, καὶ τὰς παραινέσεις αὐτῆ ἀφ' ἑαυτῶν πᾶσι τοῖς εὐσεβοῦσι ἑρασσῶσι οἱ ἀνομιθεῖται τὰς καὶ ἀνδρῶν ἀνομιῶν ἐπιδραμεῦνται ἡμαρτίας, κρινόντες ἐναγῆς ἔσονται αὐτῶ φοναί. Punientibus talis ut hostis publicis omnium, spreta qualicumque cum eo necessitudine, ejusque suasiones vulganda omnibus pietatem amantibus, ut sine mora accurrant undique ad expetendum de viro impio supplicium, firme credentes sanctam esse rem ejusmodi hominis interficiendi appetitum. Et alter locus non minus insignis circa finem de Monarchia.

Castigationes] servorum filiorumque peccata non coercere, peccatum est. §. x. Lactantius de Ira Dei c. 18. ubi plura ad hanc rem.

Vt imperfectiori tempori congruentem] oculum pro oculo, qua, si dici potest, injustum justitia est. Augustinus in expositione Psalmi cviii, citatus C. sed differentiae 23, quaest. 3.

Tertullianus] Adversus Marcionem iv. idem libro de patientia: *Christus gratiam legi superducens amplianda adimplendaque legi adjutricem suam patientiam praefecit, quod ea sola ad justitiam doctrinam retro defuisset.* Chrysostronus ad Ephesios cap. iv, 13: *ἀφ' ὧν ὀφθαλμοὶ ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδὸν ἀντὶ ὀδόντος, ἵνα τὰς ἐκείνους ὀφθαλμοῦ, ἕχ' ἵνα τὰς σὺς ἀντιζηγῶν, ἕχ' ἵνα τὸν σὺν ὀφθαλμοῦ ἀπέβη τὴν βλάβην μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰς ἐκείνους ἀφ' ἡμεῶν σώσῃ. ἀλλ' ὁσὲν ἐξήτην, ἵνα ἐκεῖν συγκατακρίσει αἰμῶν, ἐνεκαλῶν οἱ τὰ πρὸς ἡμᾶς κατεργασμένοι; μοχ: συγγινώσκω οὐ θεὸς τοῖς ἀπὸ τῆς ἐπιβροχίας ἵσως συναρπασθεῖτε καὶ ἐπὶ τὴν αἰμῶν ἀρμηγῆς, διὰ λέγει ὀφθαλμοὶ ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ πάλιν. ὀδοὶ μνηστικῶν εἰς θάνατον. εἰ δὲ ἐνθα ὀφθαλμοὶ ἀντὶ ὀφθαλμοῦ πηρὸν ἐξῆν, ποσούτη κείτω πτωρία τοῖς μνηστικῶν, πῶσ' μᾶλλον τὰς καὶ περιεῖχειν ἑαυτὸς παρὰ τὸ παθεῖν κακῶς κελούθει: Ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cohibeat, non ut suas excitet contra, ut non tuis tantum oculis noxam arceat, sed et illius oculos salvos praestet. sed quod quaerebam hoc erat, cur ultione permessa culpantur ii qui ad eam decurrunt? μοχ: Ignoscit Deus iis, quos, si forte, contumelia sensus abrupit et ad ultionem tulit impetus. ob id dicit, oculum pro oculo: at alibi: via iracundoniam ad mortem, quod si, ubi oculum vice oculi eruere permiffum est, tanta est iracundi poena, quanto magis apud eos qui mala passi praebere se ulterioribus injuriis jubentur?*

Ex sacris literis didicimus hominum misereri] Vide Origenem adversus Celsum.

Si, qui nos laesit, testimonia probabilia det poenitentis animi] Vide Mosem Maimoniden citatum ab eruditissimo Constantino libro de damno dato, c. viii, §. 7.

Hec enim est simpli restitutio nihil poenale continens] Lex Wisigothorum vi, 13.

Pecuniariam multam] Vide eundem Constantinum d. cap. VIII, §. I.

Divortio se liberare maluit] Augustinus libro II de adulterinis conjugii, *Si autem (quod verius dicitur) non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.*

Ab accusationis severitate] Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem v, in fine. C. Laicos. 2. quæst. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica VIII, 3. Adde C. accusasti de accusationibus, ita ut est apud Brocardum.

Iustinus] Eiusdem est: μηδὲ μίσην ἀμείβεσθαι μηδὲ τὰ βαλόμενοι, ὡς ὁ κενὸς νομοθετῆς ἐκέλευσε: ne minimum quidem ulcisci querquam volentes, ut iustus legis conditor præcepit. Adde quæ infra §. xv.

Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat] Phariseorum circa pœnas ἐπίκειται prædicat Iosephus. Hinc tot legum ad publicas pœnas pertinentium exceptiones, & illud, ut ubi omnino mors inferenda est, inferatur quam lenissime. quod est in Thalmude titulo Keruboth.

Possint & cum humanis legibus, divinam hæc in parte imitantibus, conflores] Augustinus quæstionum Evangelicarum libro I, quæstione x.

§. XI.

Iudicii multo severioris quam illud fuit quod per Moysen est institutum] Chrysofostomus idem dicit tum in oratione ad Patrem fidelem, tum secunda de Ieiunio.

Nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit] Peccator ante veniam desistere se debet. Tertullianus de pœnitentia. Ambrosius in Psalmum xxxvii. Chrysofostomus in I ad Corinthios Hom. xxviii. & in Matthæum Hom. xlii. Adde II Cor. vii, 9, & 10.

Sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis aeternæ atque interim peccatorem aut morte innocens velle punire] Hieronymus in cap. I in Naum, qui locus relatus est in causâ xxiii quæstionem v. Agathias lib. v, ex Platone.

§. XII.

Qualem pœnitentiam etiamsi opera mortis exclusâ non sequantur] Hieronymus ad Damasum, citatus in C importuna de Pœnitentia, Dist. I.

Illud Seneca] Cujus & hoc est de Beneficiis vii, 10: Ingeniis talibus vita exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est. item: Eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est.

Exemplum Sabæonis Ægyptii regis] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo post legem Porciam mortis aut verberum supplicio affici potuit, nisi perduellis aut ab ipso populo damnatus.

A posterioribus Imperatoribus Christianis] Vide quæ infra hoc libro cap. xxiv, §. II. vide apud Nicetam libro I, juramentum Isaaci Angeli. Idem Iohannis Comneni imperium sine morte cuiusquam fuisse ait. Vide de Zenone. Malchum. & Augustini epistolam clviii, & clix, ad Marcellinum Comitem, citatum C. circumcelliones causa xxiii, quæst. v, & capitulis sequentibus. & Chrysofostomum v adversus Iudæos, ubi de Cæni pœna.

In alia supplicia] Ad opera maxime. Augustinus epistola clx: alicui

alicui utili operi integra eorum membra deserviant. Vide & Nectarii epistolam ad Augustinum, quæ est cci.

Ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus ceteris meliores reddat] §. XIII. Hæc duo etiam Philo posuit in legatione: ὅτι καὶ ἡ κολάσις νεψίλει καὶ σωφρονίῳ πικράκις ὡρὴ καὶ τὴς ἀμαρτυρίωνος. εἰ ἢ μὴ, πάντας γὰρ τὴς πηλοσιδουσιῶνα. καὶ ἢ ἐπὶ τῶν πτωχῶν βελτιῶσι τὴς πολλὰς φύβῃ ἢ μὴ παρὰ τὴν πῆλα πῆλα, Pœna sepe corrigi & emendat etiam eum qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit. multos enim meliores faciunt aliena supplicia parvis mali formidine.

Pœnam sumere de improbo quoquam] Vide quædam supra posita lib. §. XIV. I, c. III. §. 3.

Quamquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus] Hoc capite, §. 8.

Ut ad accusationes criminum non admittantur] Chrysofomus de Pœnitentia VIII: καλὸν ὡρὴ εἶναι, ὅπερ εἶπον καὶ τὴς ῥημητικῆς δικῆς φησὶνεν ἀφελῶσι φιλικῆς, ἵνα αὐτὸς τὸ τέλος τῆς δικῆς κυβερνήσης τῆς Φίλον. ἐγκλητικῆς ἢ ῥηδὴ ἀφελῶσι ἢ ἡουσιῶν, ἀλλὰ μὴ δὲ τὴν ῥηρὴν ἐλυμῶσι: optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut amicum dirigas ad id quod lites sibi propositum habent: publicorum autem judiciorum accusationes, non dicam transigendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.

Ut ad munera publica qua de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat] An sapienti capienda sit respublica vide Senecam de otio sapientis. §. XVI.

Aut adulterum occidit] Vide Augustinum de civitate Dei citatum §. XVII. C. quicunque causa XXIII, quaestione VIII. Et C. inter cum, C. sequente, causa XXXIII, quaest. II.

In reos maiestatis & publicos holles omnis homo miles est] Agathias libro IV: εἰ ἢ ἐρατῆρῆς ῥόνοις ἢ τοῖς ἀλλοῖς δυναταῖσι ὁ τῆς Δυνατοῦς ἐξελθὼ σκοπὸς ἐμφυλῆς, καὶ αὐτοῖς ἐξένου, ἀλλὰ πᾶσι τὸ βελονδρῶν βελῶν δῆπὸς καὶ αὐτοῖς τῆς ἐν ἢ τῆς πῆλα πολίτευς ὑπερῶν καὶ τὸ κρινῆ στωαῖον εἰς δύναμιν κατορθῶν. Non solis auctibus aliisque potentibus innasci solet atque immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivit respublica malis commoveri & publicas utilitates pro suis viribus promovere. vide quæ supra hoc capite, §. IX.

Accedente facti evidentia] Quintilianus declamatione cclx: quædam sunt respublica lesa ad quorum pronuntiationem oculi sufficiunt.

Quatenus in externos influunt] Ita Sayrus libro III Thefauri, §. XVIIII, cap. 6.

Inter Iudæos Philo] de Mose libro III. addi potest Abenescdras ad §. XIX, Iobum v, 7. & Rabbinit Israel c. 8.

Seneca] Eiusdem est eodem de Ira libro c. 14: Nemo invenitur qui se possit absolvere. capite 9 dixerat: Inter cetera moralitatis incommoda & hac est caligo mentium, nec tantum necessitas errandi, sed errorum amor. Postea cap. 27: quis iste est qui se profitetur omnibus legibus innocentem? & libro III, c. 20: Omnes mali sumus. de Clementia I, 8: Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsu, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam

inviti ac renitentes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum avi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit. Procopius Gothicorum II I, in oratione Belisarii: τὸ μὲν ἔσθ' μὴδ' ὅπως ἄμαρξάνειν ἔπει ἀνθρώπινον καὶ τῆς πῶν πραγμάτων φύσεως ἔξω. nihil plane delinquere neque hominis est, neque id rerum fert natura. Adde Basilium Imperatorem cap. 50.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖν ἀνθρώπινος φύσεως τῆν ἀδένειαν: non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanæ naturæ.

Ob corporis concretionem in animum transeuntem] Seneca de ira libro II, cap. 18: morum varietates, mixtura elementorum facit, et proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit. Alibi hæc ea vocat, quæ attribuit conditio nascendi & corporis temperatura. Epistola XI.

Ob culpam præcedentem] Vide c. inebriaverunt, causa XV, quæst. I.

§. XX.

Nisi tuum est ingratum non fuisse] Idem Seneca de Beneficiis I, c. I: Ita demum turpe est non reddere (beneficia nempe) si licet. Pater Seneca controversiarum V, 34: Dicis mihi: Hoc facere non oportet. huic rei æstimatio immensa est: itaque nulla vindicta est. Augustinus libr. I, c. 83, contra Petilianum: Sic igitur quod adversus vos leges constituta sunt, non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibemini.

Ego reum non laudari desidero, sed absolvi] Est hoc IV, contr. 23. simile eodem libro controversia 24: Non speramus ut probet, sed ut dimittat. Et in excerptis VI, 8: multum interest objurges, an punias. Sunt enim quædam ut Cimone ait Plutarchus ἐπιείμεια καὶ μῆλον δὸς τῆς πονηρίας πονηροῦ μῆλα: deliquia magis virtutis alicujus, quam ex vitio crimina.

§. XXI.

Negant enim Stoici] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, συζητῶντες περὶ τῆς αἰρέσεως, venia melior ratione exactione. Pro Christianis sententiam dicit Cyprianus epistola LII: Alia est philosophorum et Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria esse, et virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem et philosophos plurimum distat.

§. XXII.

Non ideo sequitur debere eam exigi] Iulianus de Eusebia: εἰδὲ ἴδ' εἰ σφόδρα ἐπιτήδειοί πνίς εἰσι πάσχειν κακῶς καὶ κολάζεσθαι, τέτρεσ ἐν παντὶ ἀπολέειν ἡρώων. Non enim si qui sunt meriti male tractari, puniri que, hos perire utique necesse est.

§. XXIII.

Ut in pessimi exempli sceleribus] Iosephus: παρὰ κολῶν καὶ ἀδικησῶν καὶ τῆς φύσεως καὶ τῆ βίης, καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν. Parricidium et naturam et vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat et ipse in naturam peccet.

Circa voces consumitur] Extra usum, ut ait Scholiastes Horatii. Augustinus contra Academicos: Turpe disputationibus in verborum questione immorari, cum certamen nullum de rebus remanserit.

§. XXIV.

Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur] Vide quæ supra in textu & notis hoc libro cap. IV, §. 12.

Imperatori licet revocare sententiam] Symmachus lib. III, epist. 63, Alia enim est conditio magistratum, quorum corrupta videntur esse sententia si sint legibus mistores: alia divorum principum potestas, quos decet acrimoniam severi

severi juris inflectere. Idem discrimen inter regem & judicem est apud Themistium oratione v.

Tamen cessatio rationis, etiam qua particularis est, efficit ut lex facilis & minore cum damno auctoritatis solvi possit.] Multa ad hanc rem utilia congestit Gratianus causa I, quaestione VII. §. XXVI.

Adductum Theodosium.] Historiam vide apud Zonaram.

Puniendus nemo est ultra meritum.] Bene hac de re differunt Mediolanenses in oratione quae apud Guiccardinum est libro XVI. confer quae hoc capite habuimus §. I, & quae habituri sumus libro III, cap. XI, §. I. §. XXVII

Causa quae impulsit.] Chrysofomus x de statutis: ἡ γὰρ δὴ πᾶν ἀμαρτία τὴν αὐτὴν φέρει κόλασιν, ἀλλὰ τὰ ἐγκατόρθωτα μείζονα ἢ τὰ ἄλλα τὴν πτωχείαν. Non enim omnis culpa eandem poenam meretur, sed graviolem illa qua facile corrigi potuit. Et in secunda oratione cur obscurum fit vetus testamentum, hinc probat calumniatorem pejorem esse scortatore, fure, homioida. §. XXIX.

Dolor autem hominem quasi extra se rapit.] Vide egregiam comparationem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

Ideo plus habet voluntarii.] Philo ad Decalogum: πάντες μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς πάθῃ χαλεπὰ, κινῆσαι καὶ σείοντες αὐτὴν ἀπὸ φύσεως καὶ ὑμαίνοντες ἐν αἰσθητοῖς χαλεπώτερον δὲ ἐπιθυμία, διὰ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον ἵσχυρον ἐπισησιόν καὶ σεσωσμένον ἔσθλην, ἀκόσμιον εἶναι δοκεῖ. μήνη δὲ αὐτῇ ἐπιθυμία τὴν δόξαν ἐξ ἡμῶν λαμβάνει καὶ ἐστὶν ἐκείνη. Omnes quidem animi perturbationes graves, ut quae animus extra naturalem statum moveant atque concutiant, sed omnium harum gravissima est cupido, nam caetera, quia extrinsecus ad nos impetum faciunt nosque pulsant, videntur velut in vitis evenire: at sola cupido, ut ipse ex nobis intus ortum habens, magis spontis esse nostra videtur.

Locus apud Porphyrium.] Et similis apud M. Antoninum de vita sua libro II, ubi iram & cupiditatem inter se confert. Plutarchus Romulo: ἡ δὲ κινήσις τῆς θυμῶν δόξης μάλιστα πρὸς φιλοτιμίαν ἢ πρὸς μείζονα αἰτίας ὡς τὸ ὑπὸ πλῆθους χαλεπωτέρως ἀνάγει πένθος. Commovens animum causa plus excusationis ei praestat qui ex graviore causa, velut ictu validiore, evertitur.

Imaginabilia non autem vere bona sunt.] Seneca epist. XVI: Naturalia desideria finita sunt. ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. vide Chrysofomum in tractationibus moralibus ad Rom. VI, ad I Cor. XI, 12. ad Ephes. I, 14.

Interdum & aliud accedit vitium.] Vide locum insignem in Lucae §. xxx. verbis apud Xiphilinum ex Dione.

Si quis sapius deliquit.] Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαι ποτε τὸ κατὰ τὸ εἶος εἶναι ἀνθρώπου & δὲ ἐπὶ τοῖς ἀλλοῖς πειράγμασι πλεονάσει ἀμαρτάνειν, τέλος ἐξεσηκῶται τοῖς λογισμοῖς ὅσα γὰρ πλεονέσσει ἐλαττώματα πειρατῶμεν τούτων μείζονα πτωχείας αἰετοῖς τυχὴν ὑποφέρουμεν. Aliquando ignorasse quid vita exigat, hominis est: at in iisdem rebus saepius aberrare, emotus est mentis: quo enim plura sunt in qua incidimus delicta, hoc majorem poenam commeremur.

Ut vita antecedens simul cum delicto in astimationem veniret.] Afinius Pollio: qua major pars vitae atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est. Cicero in Sul. Omnibus in rebus, Iudices, quae graviores majoresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admisserit, non ex crimine,

sed ex moribus ejus qui arguitur est ponderandum.

Non nudum delictum voluerunt aspici] Canon Ancyranus xxv. Chryso-
stomus ad II ad Corinthios cap. II. ὅτι ἐμωτέριον ἔστιν ἢ δὲ μόνον
εἰς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀφύσιν καὶ τὴν ἐξὸν τῶν ἁμαρτημάτων
τὴν μετέωρον ὀρέξιν. Unde discimus penitentia fines determinandos non
sola delictorum natura inspecta, sed et propositi et moris eorum qui peccarunt.
Idem III de Sacerdotio: ἡ γὰρ ἀπόλασις πρὸς τὸ τῶν ἁμαρτημάτων μέτρον δὲ
καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἐπέχειν. ἀλλὰ καὶ τῶν ἁμαρτημάτων ἐπιβουλήν ἐπιβουλήν.
Non enim ad solam mensuram delictorum poena imponenda est, sed et inquirendum
quis fuerit ejus qui peccavit animus.

Lex prohibens omnia delicta congeminat] Bene Chryso-
stomus: ὁ νόμος
καὶ ἐπιβουλήν ἐπιβουλήν καὶ ἐπιβουλήν, ἀλλὰ καὶ πολὺν τὸν ἰσχυρὸν βαρβαρὸν
καὶ τῶν νόμων ὁμοίαν. Hic non tantum par jus dignitatemque ostendit Iudaei et
Graeci, sed et Iudaeum hoc ipso praeponderari, quod legem acceperit. deinde:
ἡ γὰρ ἀπόλασις καὶ ἀπολασις τῶν διδασκαλίας μέτρον ἂν εἴη καὶ πρὸς τὴν ἀπόλασιν
καὶ τῶν νόμων. Nam qui plus institutionis accepit, is majores etiam con-
temtae legis poenas meretur.

§. XXXI.

Et aliam sibi materiam sine injuria quarere facilius potest] Chryso-
stomus ad Galatas: ἡ ἐπιβουλήν καὶ ἐπιβουλήν μόνον, ἢ τῶν νόμων καὶ ἐπιβουλήν. Cupido con-
cubitum tantum querit, non huius aut illius concubitum. Tertullianus li-
bro II ad uxorem: Nam quanto grandis est continentia carnis, qua vidui-
tati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibile videri potest. difficultum
enim facilis est venia. Quanto autem habere in domino perpetrabile est, uti
nostra potestatis, tanto culpabilis est non observare quod possis: & mox: quan-
to potestas vitandi fuit, tanto contumacia crimine oneratur. Adde M.
Antoninum loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore
uritur.

Qui cum sit opulens, nequiter quicquam facit] Chryso-
stomus de Pro-
videntia IV: ὡς ἐστὶν ἰσχυρὸς τῶν πλούσιων ἀδικεῖν, καὶ πλεονεκτήσει, ἀποκρίσει, ἀδικεῖ
καὶ τὸ μέτρον αὐτὸν ἐπέχει, ἐπειδὴν πολλοὶ ἂν ταῦτα ποιεῖ μέτρον καὶ διδασκαλίας.
Quare ubi divitum videris injustum, avarum, rapacem, hoc magis
eum miserare, quod talia dices faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.

§. XXXII.

Τὸ ἀντιπροσέχει] τῶν νόμων Harmenopulo.

Vltra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. xviii, 6,
Reddite duplum. Hercules Minyas qui à Thebanis sine jure tributum
extorserant, duplum coegit ejus tributum pendere Thebanis. Apollo-
dorus libro II.

Apud Indos] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit
Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de legibus Specialibus.

Non consummata, et ideo consummatis minora] Plinius de Leone: Vul-
neratis observatione mira percussorem novit, et in quantalibet multitudine
appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit,
corruptum raptat: unquam sternit, nec vulnerat.

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri in simulavit, ut
dorem lucraretur. Deut. xxii, 19. Et de eo qui cæteroqui ex causa
injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans. Exodi
xxii, 9.

De

De *pasuo quam de domo*] Vide Maimoniden Directore III, 41. §. xxxv. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime, qua difficillime praevenitur.*

Illis in locis] In balneis. morte plecebantur Athenis fures balnearii, si æstimatio esset major decem Drachmis. Demosthenes contra Timocratem. Adde L. 1. D. de Furibus Balnearibus.

Supplicia meritis minora] Iustinus II Hunnis scribens, *ῥωμαίοις ἔπει §. xxxvi. μὴ ἀντιλέγειν τῆς πικρῆς ἰσορροπίας τοῖς πλημμελήμασι. Romanis mos hic est, non irrogare pœnas pares peccantium merito.*

Pœnas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Punici, cum dicto: *Subacre.* Rex apud Cassiodorum XI, 40: *Qui periculose iusti sumus, sub securitate semper ignoscimus.*

Augustinus] Epistola CLIX. quæ citatur c. Circumcelliones, causa xxxiii, quæst. v. vidè, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii, & eam qua respondet Augustinus numeris LI II, & LIV. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in Excerptis Iohannis Antiocheni ex Manuscripto Peiresii. Macedonius ad Augustinum: *Officium sacerdotis est, intervenire pro reis.*

Maimonides] Lib. III directoris, c. 41. Confer c. Sicut dignum §. xxxvii de Homicidio voluntario vel casuali.

Locus iniustitie culpam aliquam addere solet peculiarem] Philo lib. I de legibus Specialibus: *ἂν δὲ τὰς πῦρ καὶ ἀποδείξω τῶν κατὰ ἐμφορῆσαι, ἂν δὲ ἀέροντ' ἢ ἰδιώτην κακῶς εἰπεῖν, ἂν δὲ ἐργάζεσθαι πῦρ μὴ ἐπιτελεῖν ἐν βεσθλοῖς ἢ ἐεργῆς χωρίοις, ἂν δὲ ἐν ἐργαίῳ καὶ πικρῆς καὶ δημοτελείῳ θυσίαις.* Non idem est patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magistratui & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis. Cum his convenit quod ex Labacone adfert Vlpianus L. prætor edixit. in fine D. de injuriis. *Persona atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat, tempore, si ludis & in conspectu. nam populi Romani in conspectu, an in solitudine injuria facta sit, multum interesse ait.*

Seneca pater] Excerptorum IV, 7.

§. xxxix.

Confilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ promissos: *Non factum tunc, sed animus in questionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuit, quam non peccasse profuit.*

Ait alter Seneca] Et de beneficiis libro v, c. 14: *Latro est etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est. & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de specialibus legibus: *ἀνδροφόνος καὶ τομίζειν ἂν τὸς κλένοισι αὐτὸ μόνον ἀλλὰ καὶ τὸς πέντε δρῶντας εἰς τ' ἀνελεῖν, ἢ φανερεῶς, ἢ λάτρη, καὶ μὴ τὸ ἀδίκημα ὡς ἐν εἰρησμοῖσι. Homicidas existimari oportet non eos solum qui vitam adimunt, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam, ut quonquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.*

Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam purissimos] Chrysofomus ad Rom. I II, 13, & ad caput VII, multa habet in hanc rem.

Tyrannis liberavit terras] Et maria Philo de legatione: *ἡγεκλῆς οὐκ ἂν §. XL. θῆρε γῆν καὶ γυλάπτου, ἀθλῆς ἀναγκαιοῦτες καὶ ἀφελιμοῦτες ἄπασιν ἀνθρώποις*

ἄπειρος, ἕκκα τῆ (α) βλαβερὰ ἢ κακώτατα φύσεισ ἑκατέρωσ ἀνελείν. *Hercules purgavit terras ac maria, certamina subiens hominibus omnibus partim necessaria, partim perutilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea quæ exitiabilia aut noxia essent.*

Ulor ut scelerum vocer] Ibidem dicenti Feciali :

ἢ πᾶσιν οὖν σ' ἔφυσεν δόκησειν πιότηρ ;

Ten' ergo sevis omnibus genitor parem ?

Respondet Thefeus :

ὄσει γ' ὄσρασι. χρεστὰ δ' ἔκχλάζομεν.

Injuriosus. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita : ἀπίστατι τὴν Ἑλλάδα δεινῶν τυράννων. *Pessimis tyrannis Græciam liberavit. Item : ἔδον αὐτὸς ἀδικέμενον ὄρμησεν ὑπὲρ ἀλλῶν ἐπὶ τὸς πονηροῦς. Nihil ipse passus injuria, pro aliis in homines malos impetum sumebat.*

Qui humanam carnem epulantur] Hoc quoque Scythas Alexander dedocuit.

A quo more abstinere Gallos veteres Hercules coëgit] Vide Dionysium Halicarnassensem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque multa abstulerit in beneficiis suis Græcos à barbaris non distinguens. Romanorum non minor in genus humanum merita prædicat Plinius xxx, 1 : *Non satis estimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandati veto etiam saluberrimum.* Conjunge quæ hoc ipso capite dicuntur §. XLVII. Sic Iustinianus principibus Abasgorum edixit ne subditorum pueros castrarent. Procopius meminit Gotthicorum IV, & Zonaras Leone Isauro. Et Inchæ in Peruana reges vicinos populos, qui moniti non parerent, vi coegere abstinere ab incestis, à marium cum maribus concubitu, à comestione hominum, aliisque id genus facinoribus atque eo modo imperium sibi pararunt omnium quæ usquam legimus, excepta religione, justissimum.

Qui in naturam delinquant] Vide Iosephum Acoftam de procuranda Indorum salute lib. I I, cap. 4.

§. XLII. *Innuptos concubitus*] Alterius Amasæ episcopus : οἱ τοῖς τῆ βίης τῆσ νομοθετικῆσ ἀσπίνοτις ἀνέστηνον καὶ λαίλαστοι τῆσ πορείας τὴν ἐξουσίαν. *Qui hujus tantum sæculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad Oceanum productum à nobis ad caput v, §. 9.

§. XLIII. *Non admittendum adulterium*] Adulteria ubique puniri testatur Philo vita Iosephi : Adulterium natura turpe esse Vlpianus I. Probrum D. de verborum significatione I. Lactantius in Epitome : *Corrumperere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.*

Circa naturæ leges par est eos excusari, qui lus aut rationis imbellicitas aut prava educatio obstant] Hieronymus I I adversus Iovinianum : *Vnaqueque gens hoc legem naturæ putat quod didicit.*

§. XLIV. *Universalis Ecclesiæ curam accepisse*] Est id in constitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epist. xxx : *Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta*

digesta sunt, excubare. Et de unitate Ecclesiæ: Episcopatus unus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur. Exempla hujus curæ universalis passim apud Cyprianum. Illustre imprimis epistola LXXVI. Adde Chryso- stomum in laudibus S. Eustathii.

Vnius Dei cultus] Idem de fortitudine: αἰλιον τῆς ὀργουοιας τὸ ἀνώτερον καὶ μέγιστον ἢ πρὸς τὸ εὖδός θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς οὐα πηγῆς ἐνώλικῆ καὶ ἀδιελεύτω φιλια κίεζονηται πρὸς ἀλλήλους. Summa ac maxima concordia causa, de uno Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis ἔα animos inter se vinciens amicitia. Iosephus autem contra Appionem libro: τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχει καὶ τὴν ἀπὸ τῆν δόξαν πρὸς θεοῦ τῶν βίω δὲ καὶ τοῖς ἐπὶ μὴδὲν ἀλλήλων διαφύρεται, καλλισην εὐ ἤθεσαν ἀνθρώπων συμφωνίω ἐπιτελεῖ. Eandem de Deo habere sententiam, nihil- que vita ἔα institutus inter se discrepare pulcherrimam in animis hominum con- cordiam excitat.

Naturam necire Dei] Sic & Iosephus adversus Appionem libro altero causas cum multæ civitates male constitutæ fuerint has reddit: τὸ μήτε τὴν ἀλαγή τῶ θεοῦ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν ἀπὸ τῶν νομοθετῶν μὴδ' ὄσον καὶ λαβεῖν ἠδυνήθησαν, ἀκερβῆ γνώσιν διορῶσιν πρὸς τῶ πύσινα ἄτῶ ἀλλῶν ἔξῃ τῶ πολιτευμαίῃ. Vide & quæ sequuntur ibidem optime.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem Imperatores vocans Iustinus Martyr addit, βασιλικῶν ἂν καὶ τῶ ἔργον ἔην. Erit hoc opus sane regium. Adde quæ habet Covarruvas in c. pos- teflor, §. 10.

Iustitia quoque nihil reliquit, nisi nomen inane] Seneca epistola XCVII: Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, ἔα crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit.

Iustitiam religione permixtam] Philo vita Abrahami: τῆς ἀυτῆς φύσεως ἔσιν εὐσεβητε εἶναι καὶ φιλόανθρώπων, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸν ἐκείπρον ὀσιότης μὲν πρὸς θεόν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπων θεωρεῖται. Eiusdem est natura religiosum esse ἔα hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, ἔα in homines iustitia.

Antisthenes] Laudatus Clementi Alexandrino. ex illo videtur hoc §. XLV. promississe Seneca Lib. VII, c. 30 Naturalium quæstionum: ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro XXXVI: ἐστὶ ἀγαλμα ἐδὲν εὐ ἀνώτῃσι ποτε τοῖς ἱεροσολύμοις ἔχον· ἀρρητῶν δὲ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομιζόντες εἶναι, ἔα. Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque conspici neque verbis explicari posse. Vide & Strabonem libro XVI.

Numa] De hoc Numæ instituto vide & Dionysium Halicarnas- sensem.

In cuius rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor respon- sorum ad orthodoxos, ad quæstionem LXIX: ἵνα ἐν φυλακῆ ἢ μηνίη τῆς τῶ χρισμῆ ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις δια τῶ ἡμειώτερον τῶν ἀλλῶν εὐσεβεια ἔταξῃ τὸ ἐπιθεμῶν ἐν τῇ ἡμεῖα γεγεφῆ. Vi ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus Septenarium numerum in Sacris literis eminere ceteris honoratorem. Vide & quæ præcedunt.

Quæ consensus] Tertullianus adversus Marcionem: Anima à primor-

διο, conscientia Dei, dos est. φυσική ἀλλάθεια ριγίας naturalis Diodoro Siculo in Fragmentis. Philo de Vnius imperio : ἔδεν τεχνικῶν ἔργων αὐτῶν καλῆζεται τεχνικῶν δὲ ὁ κρῖμα, ὡς ὑπὸ τινος τῆν ἐπιστήμην ἀγαθῆ καὶ τελειοῦται πάντων διδμηκερηθῆ. τῶν δὲ τρεποῖ ἔνοιαν ἐλάβοιδμ ὑπάρξῃσας θεῶ. Nihil artem preferens casu oritur. Maximam autem artem mundus praefert, restaturque à summe perito summeque perfecto se fabricatum. Notitia qua Deum esse credimus hinc ortum habet. Tertullianus adversus Marcionem I : Nos defendimus Deum primum natura cognoscendum, deinde doctrina recognoſcendum : natura ex operibus : doctrina ex pradicationibus. Cyprianus de idolorum vanitate : Hac est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis. Iulianus ad Heraclitum : πάντες ἀδιδάλως εἶνευ θεῶν ἢ πεπεῖσμεθα, καὶ πῶς τῶν ἀφορεῖν ἐπ' αὐτὸ τε οἶμα σπευδεν : ἔτι ἀφ' ἡτέρομους τοῖς ψυχῆσ πῶς αὐτὸ, ἀσπῖρ οἶμα πῶς το φῶς ἔθ' ἀλίποιν. Omnes ante doctrinam numen aliquod esse persuasi sumus, eo respiciendum, ad eum properandum : credoque sic animos nostros se habere ad Deum, ut visi pradita ad Lucem.

§. XLVI. Et esse numen & nostri curam gerere] Seneca epistola xcvi : Primus est deorum cultus, deos credere : deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.

Apud omnes ferme quos novimus populos] Seneca epist. cxvii : Tanquam Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est : nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat. Idem de Beneficiis IV, 4 : Nec in hunc furorē omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, &c. Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quæ habet Iamblichus post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi Deum nosse ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.

Ita & coerceri posse arbitror nomine humanæ societatis] Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obfisione captos misit omnes διὸν ἀθεῖς ut qui Deum nullum nosſent, colerentve. Nicolaus Damascenus in excerptis Peireſianis.

§. XLVII. Opificio se vivere, non episcopi] Philo ad Decalogum de talibus : ἐστὶ δὲ οἱ καὶ πῶσιν περὶ ἀδικῶσιν ἀσέβεια, μηδὲν τῶν ἰσων μετὰ διδοῦτες, ἀλλὰ τοῖς μὲν ἔθ' πῶσιν τῶν ἐπὶ ἡμῶν χαλεγῶμοι, τῶ δὲ ἔδεν νέμοιτες, ἀλλ' ἔδεν μνήμης τὸ κρητῶσιν ἐξέειπται. ἐπιλήθησται τῶ δὲ μόνον πῶσιν ἢν μνηθῆσθ, ἐπιτηδύοντες οἱ βαρυνδαίμους ἐκαστοῖν λήθη, &c. Sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & operibus ejus tribuant, sed quicquid honoris excogitari potest, his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratōne dignantes, id praterunt quod solum meminisse debuerant, sponte miseri, sibi accersentes quæsitam oblivionem. Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41.

Nec summi Dei cultum ideo deserant] Sic victimas ab Ægypti regibus ab Augusto, à Tiberio in Templum admifere Iudæi. Docent id & Iosephus & Philo.

Darius] Hystaspis filius, Xerxis pater. Confer quæ supra § xi.

§. XLVIII. Nemini deinceps ad credendum vim inferre] Iosephus ita censet δὲ ἔν ἡμεῶν καὶ τῆν ἐκὼς ἀσπῖρσιν θεὸν ἀσέβειν, ἀλλὰ μὴ μὲν βίας : Debere quemque libero animi proposito Deum colere, non vi coactum.

Quarum rerum causa nos latent eis causam assignare divinam voluntatem]
Servius

Servius ad initium III Æneidos , *Quotiescunque ratio vel iudicium non apparet, sic visum interponitur.* Sic & Donatus ad actum v , Scena II Eunnuchi. Atque in eum sensum poni Hebræum וְנִרְאָה אַבְרָהָם notat Abarbanel.

Christi nove legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipendam nemo hujus vitæ pœnis, aut carum metu pertraheretur] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione cum assumtus est à Patre : & Beda l. 26. Isidorus de Sisebuto rege : *Qui in initio regni sui ludæos ad fidem Christianam permovens emulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam. potestate enim compulit, quos provocare oportuit fidei ratione.* Transcripsit hoc in historiam Rodericus II, 13. Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant Oforius, & Mariana, quem vide xxvi, 14. xxvii, 5.

Athanasius] Epistola ad solitarios.

Numquid & vos abire vultis ?] Cyprianus epistola lv : *Conversus ad Apostolos suos dixit : Numquid & vos vultis ire ? servans scilicet legem, quæ homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus, sibi met ipse vel mortem appetit, vel salutem.*

Instantiam vocatoris significat] Cyprianus de Idolorum vanitate hunc locum respiciens : *Per orbem vero discipuli, magistro & Deo monente, diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adâncerent, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa penarum genera tentantur.*

Justiniani consilium] Ad eundem Justinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro x, 26.

Ammianus] Idem vere, Christianam religionem absolutam & simplicem vocat : Zosimus & ipse paganus : *Χριστιανῶν πίστεως ἐπισημία πάντες ἀμνηστῆσαι καὶ πῖσις ἀσθεύεις ἀπαλλαγῆ* §. XLIX.
Christiana fidei hæc est pollicitatio, libertas ab omni crimine atque impietate. Secta nemini molesta passim à paganis dicebatur. Tertullianus Scorpiaco. Iustinus Apologético II ἀραγῆ δὲ ὑμῖν καὶ σύμμαχοι σφόδρα εἰρήνην ἐσμέν πάλιν μάλλον ἀσθησιῶν, διὰ τῶν δὲ δὲ ἀξίωσιν, ὡς λαθεῖν θεὸν κερύεραν ἢ παθεὶν ἐκείν, ἢ ἐπιθελον, ἢ ἀνέρεσεν, ἀδύνατον εἶναι, & ἕκαστον εἰς αἰωνίαν κἀλασθῆν ἢ σωτηρίαν καὶ αἰτίαν τῶν προὔξων ποροδίαχ. Nec vobis ad Imperii tranquillitatem maxime adiutores & collaboratores sumus, ut qui doceamus fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit maleficus, raptor, insidiator, sive equi amans. tum vero ad ætænam aut salutem aut penam quemque mitti pro factorum suorum dignitate. Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. II: *In quibus aliud auditur nihil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei cum omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.*

Philo commemorat] In legatione. Similiter & libro de Sacrificantiis facunde ostendit quantum Synagogæ distent à paganis mysteriis. Locus uterque dignus inspicere. Simile habet libro altero contra Appionem Iosephus.

Constantinus Licinio] Vide Zonaram. Simile illud apud Augustinum epistola L: *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petit ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesiæ, non tam sui ulciscendi causa, quam iuenda Ecclesiæ sibi credita.* Relatum est in causam xxiii, quæst. III.

Alii Persis] Vide Menandrum Protectorem.

§. 1.

Quam ea quæ dogmata sunt] Sequitur hoc Chrysoſtomus in I Cor. II: ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ἢ ἑθιμασιότης γίνεται. πάντες γὰρ πρὸς τὴν ἐκλογὴν ἀμείψουσιν ἢ τὸ πρὸς τὴν ἡθροικίαν. Vbi vero consuetudo in dogmata incidit, multo fit immobilitior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.

Hæreticus Augustino] Libro de utilitate credendi. Locus refertur in causam xxiv, quæstione 3. Addit Augustinus non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola clxix. Hæretis obstinatoris animi dementia, l. 2, c. de summa Trinitate, 1.

Temporalis commodi & maxime gloria principatusque sui gratia] Scriptor responſorum ad orthodoxos quæstione iv: ὄφρα εἴπω ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἰρεσιάρχων πάσαι αἱ αἰρέσεις τὸς ἀφορισμὸς ἐχέθησθε τῆς συστάσεως αὐτῶν. Apertum est ex cupiditate gloriæ aut ex emulari qui primos repertores agitaverit, sectas omnes existendi originem cepisse. Chrysoſtomus ad Gal. v: ἡ γὰρ τῶν αἰρετῶν μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία, Mater hæresum, cupiditas principatus.

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarum 1: ἐλεείδω μὲν ἐν ἡ γαλιταίνεσσι δικαιοὶ αὐτοὶ εἶναι καὶ πλείους μετὰ λαογάρων συγγνώμης, ἀπαντες ὅσοι τῶ ἀληθῆς ἀμαρτάνουσιν. ἔ γὰρ δήπου ἐκόντες ἀλῶνται καὶ ὀλιοθάνουσιν, ἀλλὰ τῶ ἀγαθῶ ἐπιμέμνηοι, ἐπιπέσσει σφραγίτες τῆ κρείττε τὸ λοιπὸν ἔχονται τῶν δοκῆθῆντων ἀπειρῶ, ὅποια ἄπια καὶ τύχηεν ἔστω. miseracione quam odio digniores sunt, ac tales quibus ignoscitur par sit, quicunque à vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cessitant, sed cum bonum appetant, in iudicando decepti, quæ semel visa sunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.

Nemo potest scire nisi iudex] Chrysoſtomus homilia contra Anathematizantes: τὸ κεκρυμμένον τῶ τῶν αἰώνων κρυπτῆ ἀντισφραγίς ἀποφαινέσθω, μάλα γὰρ ἐδὲπαι καὶ μίττω γνώσεως καὶ πιστεύσας πίστεως. πόθεν γὰρ ἴσμεν, ἐπι μὲν, παρακαλῶ, πείνεις ῥήματα κρηττορησθῆ ἑαυτῶ ἢ καὶ ἀπολογησεται ἐν ἡμέρᾳ ὅτι. μίλλει ὁ θεὸς κρύβειν τὸ κρυπτῶ τῶν ἀνθρώπων, ὄντως ἀνεξερεύνητῶ πᾶς κρυμνῶ καὶ ἀνεξιχνίασται αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. id quod absconditum, solus sine periculo a iudice seculorum iudex, cui soli patet & scientiæ mensura & fidei quantitas. Unde enim nos sciamus, dic mihi quæso, quibus verbis ille se accusaturus aut excusaturus est, in die illa, quæ Deus dijudicabit arcana hominum? Vere inscrutabilia sunt iudicia eius & via eius impervestigabiles.

In Arianam hæresim] Non immerito odimus tam mali exempli inter Christianos repertores. Vide eorum sæva facta apud Eusebium de vita Constantini libro 1, 5, 38. Socratem libro 1 v, 29. Procopium Vandalicorum 1, ubi de Honoricho. & Gotthorico 1, de Amalaricho. & Victorem Vtunensem. de Semiarianis Epiphanius: τὸς τὴν ἀλήθειαν διδάσκειν δὴ ἀνάσσειν, ἐκείνους λόγους θεολόγοι ἀναπέπειν, ἀλλὰ καὶ ἰχθυίους καὶ πολιμῶν καὶ μαχαίρας ὡς ἀποδοῦντες τὸς ὁρθῶς πιστεύουσας. λάμψον γὰρ ἔ μὴ πῶλοι καὶ χόρμα ἐργασίως ἀπὸ πᾶσαι. Veritatem docentes veritant, neque verbis evitent sed odiis, bellis, gladiis, tradunt recte sentientes. exitum quippe jam non uni, sed multis urbibus regionibusque attulere. de talibus Gregorius Episcopus Romanus ad Constantinopolitanum Episco-

Episcopum: *Nova & inaudita est ista predicatio qua verberibus exigit fidem.*
Gal. IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui
secundum. causa XXI II, quaestione IV.

In Gallia iam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: *Tum vero Ida-
cius atque Ithacius acrius instare, arbitantes posse inter initia malum compri-
mi. sed parum sanis consiliis, saeculares iudices adeunt, ut eorum decretis atque
executionibus haeretici urbibus pellerentur. mox: Secuti etiam accusatores
Idacius & Ithacius Episcopi, quorum studium in expugnandis haereticis non re-
prehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuisset certassent. Ac mea
quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere. Postea:
Martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab
accusatione desisteret: Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret.
satis superque sufficere ut Episcopali sententia haeretici iudicati Ecclesiis pelle-
rentur. Vide & sequentia.*

Errantis poenam esse doceri] Seneca in tragœdia:

Quis nomen unquam sceleris errori dedit?

Et de ira I. 14: *Non est prudentis errantes odisse. alioquin ipse sibi odio erit.*
M. Antoninus libro IX: *εἰ μὴν δύνασθαι, μετὰ δὲ δάσκει. εἰ δὲ μὴ, μέμνησο,*
ὅτι πᾶσι τῶν ἡ ἐν μένεια σοι δέδοται. καὶ οἱ θεοὶ δὲ ἐμμενέεις τοῖς ταῖστίς ἐσιν. Si potes,
meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem dariam. Ipsi Dii lenes
sunt talibus. Chrysostronus Eph. IV, 17: τὸν γὰρ ἀγνοῦντα, ἔ κακῶς πᾶσαι
ἔδὲ ἐγκυλίαι. καὶ ἀλλὰ μανθάνειν δικαίων ἐστὶν ὅπασιν ἀγνοεῖ. eum qui ignorat neque
malo affici neque accusari oportet, sed equum est ut discat quae ignorat. Va-
lentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro xxx, nec quenquam
inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdictis mi-
nacibus subiectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemera-
tas reliquit has partes, ut reperit.

Iustus illi puniuntur qui in eos quos putant Deos irreverentes atque irreligi-
osi sunt] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Iulia-
num v, & vi. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt
Cirrhæos, quod in templo Delphico vim intulissent. Plutarchus
Solone. sic & qui falso sibi vatium nomen induunt, recte puniuntur.
Consule Agathiam libro v.

C A P V T X X I.

De Poenarum communicatione.

I. Poena quemodo transeat ad eos qui delicti
sunt participes.
II. Communitas aut retores tenentur ex
subditi delicto si adsit scientia & non pro-
hibito cum prohibere possint & debeant:
III. Item ex receptu eorum qui alibi deli-
querunt:
IV. Nisi aut puniantur aut dedant: quod exem-
plum illustratur.
V. Iura supplicum ad infortunatos non ad
nocentes pertinere: cum exceptionibus:
VI. Desensum tamen supplices dum de causa co-
gnoscitur: & ex quo iure facienda cognitio.
VII. Quomodo delicti rectorum participes
sint subditi aut communicati hi qui ejus

membra sunt: & quemodo differant poena
communitatis & poena singularum.

VIII. Poena jus in universitatem quam-
diu duret.

IX. An sine delicti communicatione poena
transeat.

X. Distinctio ejus quod directo inferitur &
in consequentiam venit.

XI. Distinctio ejus quod sit occasione peccati
& quod ex causa peccati.

XII. Proprie loquendo neminem iuste puni-
ri ob delictum alienum & cur?

XIII. Non filios ob parentum delicta:

XIV. Respondetur ad Dei iustitiam circa filios
nocentium:

XV. Multo

XV. Multo minus cognatos alios.

XVI. Possesse tamen liberis & cognatis nocentium aliquid negari quod altoquis habere poterant: cum exemplis.

XVII. Nec subditos proprie puniri posse ob regis delictum:

XVIII. Nec singulos qui non conseruerunt ob delictum universitatis.

XIX. Haereditas ad poenam qua poena est non tenens: & cur?

XX. Tenens tamen si poena in aliud debiti genus transferri.

Quoties de poena communicanda quaeritur, aut de iis quaeritur qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti participes sunt, non tam ex alieno quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint, ex his quae supra de damno injuria dato dicta sunt intelligi potest. Ferme enim iisdem modis in delicti partem quis venit, quo in damni dati non tamen semper ubi damni obligatio est, etiam delictum est, sed tum demum si qua malitia notabilior accesserit, cum ad damni dati obligationem saepe qualicumque culpa sufficiat. Ergo qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent, qui adjuvant, qui receptum praestant, aliove modo in ipso crimine participant: qui consilium dant, qui laudant, assentantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare non vetant, aut cum teneantur ex simili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non dissuadent cum dissuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri possunt, si in ipsis talis sit malitia quae ad meritum poenae sufficiat, secundum ea quae proxime tractata sunt.

II. Exemplis res fiet illustrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto singulorum sine facto suo aut omissione. bene enim Augustinus: *Aliud est quod in populo quisque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multitudinem comparata committitur.* Hinc in formula foederum est: *Si defecit publico consilio.* Locri apud Livium ostendunt Senatui Romano culpam defectionis procul a consilio publico abfuisse. Narrante eodem Zeno pro Magnetibus deprecator apud Liv. l. xlv. T. Quintium, & legatos qui ei aderant scens petebat, ait Livius, *ne unius amentiam civitati assignarent; suo quemque periculo furere.* Et Rhodii apud senatum publicam causam a privatorum causa segregant dicentes, *nullam esse civitatem quae non improbos cives aliquando, & imperitiam multitudinem semper habeat.* Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, nec dominus ex servi, nec alii qui praesunt, nisi aliquid in ipsis vitiosum haereat. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo sunt qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum est, qui scit delinqui, qui prohibere potest & tenetur nec prohibet, eum ipsum delinquere. Cicero in Pisonem: *Neque vero multum interest, praesertim in Consule, utrum ipse pernitiosis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.* Brutus ad Ciceronem: *Aliena igitur, inquit, culpe me reum facies? Profectus aliena, si provideri potuit, ne existeret.* ἴσον τῷ πηνημελεῖν τὸ μὴ καλῶν τὰς πηνημελεῖν, ait Agapetus ad Iustinianum: *par est delinquere & delinquentes non prohibere.* Quisquis patitur peccare peccantem, is vires subministrat audacia, ait Arnobius. *In cuius manu est ut prohibeat, jubet agi, si non prohibet admitti,* ait

ait Salviānus. Auguſtinus vere : *Qui deſinit obviare cum poteſt , conſentit.* l. Imperator. D. qui ſine manuſ.
 Sic qui mancipium cum poſſit eximere proſtitutum eſſe patitur pro
 proſtitutum habetur Romanis legibus. Si ſervus ſciente domino
 occidit , in ſolidum dominum obligat : ipſe enim videtur dominus
 occidiſſe. Et lege Fabia in dominum animadvertitur ſi ſervus domi-
 no ſciente alienum ſervum ſubduxerit. Sed ut diximus præter ſcien-
 tiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc eſt quod ajunt leges
 * ſcientiam cum puniri jubetur accipi pro patientia , ut qui prohi-
 bere potuit teneatur ſi non fecerit , & ſcientiam hic ſpectari quæ ha-
 beat & voluntatem : ſcientiam accipi cum conſilio : ideoque non te-
 neri dominum ſi ſervus in libertatem proclamaverit , ſi dominum
 contemferit : quia ſcilicet culpa vacat qui ſcit quidem ſed prohibere
 non poteſt. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum , ſed eorum
 demum quos habent in poteſtate. Viciffim etiamſi in poteſtate ha-
 beant & alioqui prohibere potuerint non tenebuntur niſi & ſcive-
 rint. Pariter enim concurrere hæc debent , ſcientia , & non prohibi-
 tio , ut quis ex facto alieno teneatur , quæ omnia ad ſubditos pari ra-
 tione ſunt referenda : Veniunt enim ex naturali æquitate. Egreſſe
 Proclus ad illud Heſiodi :

πολλὰς κῆξ ἔμπροσθε πόλις κακῶ ἀνδρῶς ἐπαυρεῖ

Sepe luit populus poenas unius iniqui,

ait, *ὡς ἐξὸν κωλύει, μὴ κωλύουσι τῷ ἐνὸς ποιηθεῖαν* , ut qui cum prohibere poſſit
 non prohibet unius malitiam. Sic in exercitu Græcorum , ubi Agamem-
 non ipſe & alii concilio communi ſuberant , non immerito

Quicquid delirant reges pleſtuntur Achivi :

* Ipſorum enim erat cogere Agamemnonem ut ſacerdoti filiam red-
 deret. Sic poſt eorundem claſſis exuſta narratur

* Unius ob culpam & furias Ajacis Oilei,

qua de re Ovidius Metam. xiv :

Virgine raptā

Quam meruit poenam ſolus , diſgeſſit in omnes ;

quia ceteri non impediærant ne virgo ſacerdos raperetur. Apud Li-
 vium eſt : *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulſant. Cumque Lau-* Liv. lib. I.
rentes jure gentium agerent , apud Tatum gratia ſuorum & preces plus potue-
rant. Igitur illorum poenam in ſe vertit. Huc proprie pertinet illud Salvia-
ni de regibus : * Potestas magna & potentiffima qua prohibere ſcelus maxi-
mum poteſt, quaſi probat debere fieri ſi ſciens patitur perpetrari. Et apud Thu-

cydidem eſt : ὁ δυνάμει πύουσι, ἀληθεστερον δρᾶ. Magis ille facit qui poteſt Lib. I.
L. 1, & VI.

prohibere. Sic apud Livium Vejentes & Latini Romanis ſe excuſant ,
 quod hoſtes eorum à ſubditis ſuis ad juti eſſent ſe inſciis. Contra Teu-
 cæ reginæ Illyriorum non accipitur excuſatio quod diceret non à ſe ,
 ſed à ſubditis piraticam exerceri : neque enim prohibebat. * Olim
 ab Amphictyonibus damnati Scyrii , quod ſuorum quosdam pirati-
 cam exercere patiebantur. Sciri autem facile eſt ut præſumantur quæ
 conſpicua ſunt , quæ frequentia. τὸ οὐ πικρῶν συμβαίων , ἀνάγκη μὲν ἐνα
 ἀγνοεῖν : id quod à multis fit, neceſſo eſt à nemine ignoſceretur , ait Dion Pruſæ- Polyb. l. 11.
 enſis Rhodiaca. Ætolos graviter reprehendit Polybius , quod cum
 hoſtes Philippi videri nollent , ſuos tamen palam paterentur agere
 hoſtilia,

hostilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent.

III. Veniamus ad questionum alteram de receptu adversus pœnas. Pœnas ut ante diximus naturaliter cuius cui nihil simile obijci potest exigere licet. institutis civitatibus id quidem convenit, ut singulorum delicta quæ ipsorum cœtum proprie spectant ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio puniendi aut dissimulanda relinquenterentur. at non etiam jus tam plenum illis concessum est in delictis quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quæ persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quomodo in civitatibus singulis de quibusdam delictis actio datur populari: multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter læsus est. & quo proinde nomine ille illaye ob dignitatem aut securitatem suam jus habent pœnæ exigendæ secundum ea quæ ante diximus. Hoc ergo jus civitas apud quem nocens degit ejusve rector impedire non debet.

IV. Cum vero non soleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines suos pœnæ expetendæ nomine veniat, neque id expediat, sequitur ut civitas apud quem degit * qui culpæ est compertus, alterum facere debeat, aut ut ipsa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis. * hoc enim illud est dedere, quod in historiis sæpissime occurrit. Sic Israëliti alii à Benjaminitis postulant ut dedant facinorosos, Iud. xx: Philistæi ab Hebræis ut Samsonem quasi maleficum sibi dedant, Iud. xv. Sic Lacedæmonii Messeniis bellum intulerunt, quod interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui missi ad sacrum virginibus vim intulerant. Sic Cæsarem Germanis ob bellum injuste illatum dedit voluit Cato. * Sic Fabios sibi dedit Galli postulabant quod in se pugnasent. Ab Hærniciis agri sui populatores dedit sibi postularunt Romani, & à Pœnis Amilcarem non illum nobilem ducem, sed alium qui Gallos concitabat: * postularunt & postea Annibalem: item Iugurtham à Boccho his apud Sallustium verbis: *simul nobis demeres acerbam necessitudinem pariter te errantem & illum sceleratissimum persequi.* Ab ipsis Romanis dediti qui Carthaginensium quique Apoloniatarum legatis manus intulerant. Achæi à Lacedæmoniis dediti sibi postularunt eos qui Lanvicum oppugnassent, addito ni dederentur, violatum videri fedus. Sic Athenienses per præconem pronuntiarunt, siquis Philippo insidias struxisset, & Athenas confugisset, *ἄποδοῦναι εἰς τὴν πόλιν ἢ ἐν ἑστίῳ ἢ ἐν ἑστίῳ ἢ ἐν ἑστίῳ ἢ ἐν ἑστίῳ* in eo statu esse ut dedit deberet. Bœoti ab Hippotensibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant, dederentur. Quæ omnia tamen sic intelligenda sunt ut non strictè populus aut rex ad dedendum teneatur, sed ut diximus ad dedendum aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intulisse Lacedæmoniis quod illi in eos qui Eleis injuriam fecissent non animadverterent: id est nec animadverterent nec reos dederent. est enim disjunctiva obligatio. * Inter-

Paul. l. xiv. Strabo libro viii.

Livius libro xxviii.

Livius libro xxxviii.

Diod. l. xvi.

Plut. Narr. amat.

Val. Max. lib. vi, c. 6.

Liv. l. vii.

rites apud Livium Romanis significant: *transseunt agnive infesto per agrum suum Tarquinienses cum præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium*

agrestium populationis ejus qua sibi crimini detur comites : Eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio affici, daturus poenas. In foedere Carthaginienfium & Romanorum secundo, quod apud Polybium, exstat locus male vulgo & distinctus & versus : ἐὶς ἡμῶν ἰδίᾳ μὴ πορεύεσθαι, ἐὼν δὲ τοῖς τῷ ποίῳ, δημοσίου γινώσκω τὸ ἀδίκημα. *Ni id fiat* (quid id sit incertum est : nam quæ præcedunt sunt mutila) *privatim quisque jus suum persequitur. Id ubi fecerit* (nimirum ni jus reddatur) *publicum delictum habetor.* Æschines in responso adversus accusationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixisse inter alia, æquum esse ut poenas luerent commissorum criminum non civitates, sed qui peccassent : nec quicquam nocendum civitatibus quæ accusatos judicio sisterent. Quintilianus declamatione c c l v : *Proximos existimo eos transfugis * à quibus transfuga recipiuntur.* Inter mala quæ ex discordiis civitatum nascuntur & hoc ponit Dion Chrysostomus oratione ad Nicomedienfes : *ἔσι τοῖς ἀδικήσασιν τὴν ἑτέραν πρὸς τὴν ἑτέραν καὶ φυγεῖν : Licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram confugere.* Hic de deditis occurrit quæstio an si à sua civitate dediti, nec recepti sint ab aliis, cives maneant. Non manere censebat Pub. Mutius Scævola, quia quem populus deditisset, expulisse ex civitate sua videretur, sicut faceret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam sententiam defendit Brutus, & post eum Cicero : quæ & verior est, non tamen proprie ob id argumentum quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio sine acceptione non possit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet nisi ex duorum consensu. At dedere de quo hic agimus nihil est aliud quam civem alterius populi potestati permittere, ita ut de eo statuat quod voluerit. Hæc autem permissio, jus nullum dat, aut adimit ; executionis tantum impedimentum tollit. Quare si alter populus concessio jure non utatur, erit is qui deditus est eo loco ut à suo populo possit puniri (quod in Clodio Corfio dedito, nec ab iis accepto evēnit) aut non puniri, ut multa sunt delicta in quibus utrumvis fieri potest. Ius autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio, nisi lex aliqua factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non potest. Hoc denique modo & bona si dedita nec accepta sint, manebunt cujus fuerant. At si deditio accepta sit, & postea casu aliquo reversus sit is qui fuerat deditus, is civis non erit, nisi ex novo beneficio : quo sensu verum est quod Modestinus de dedito respondit. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui subditi semper fuerunt ejus apud quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui post crimen commissum aliquo confugerunt.

V. Neque obstant illa adeo prædicata * supplicium jura & asylo- rum exempla. Hæc enim illis profunt qui immerito odio laborant, non qui commiserunt quod societati humanæ aut hominibus aliis sit injuriosum. Gylippus Laco apud Diodorum Siculum agens de illo supplicium jure sic ait : *qui initio jura ista introduxerunt, infelicibus quidem misericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt, poenam expectantiam voluerunt.* Postea : *Hi vero si dolo malo, si injusta alieni cupiditate*

A a

in ma-

L. ult. D. de legat.

L. I. & II. de Or. Top. & pro A. Cæcina.

Val. lib. v I, c. 3.

L. Eos qui. D. de captivis.

Lib. x I I I bibl.

in mala haec incidere, ne accusent fortunam, ne supplicium sibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur, * quibus innocens est animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injustis, nullum ipsis locum reliquit qui ad miserationem & perfugium pateret. Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime distinxit :

* Ἀτύχημα καὶ ἀδικημα Δις. Φορὸν ἔχει
τὸ γὰρ Δις τύχην γίνεσθαι, τὸ δὲ αἰρίσθαι.

Injuria illud distat infortunio,

Hoc casus, illam quod voluntas efficit.

In Spho-
tum 1.

Non abit hinc Demosthenis dictum : δικαίον ἐστὶν ἰλεεῖν, ἢ πρὸς ἀδίκους τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸς πρὸς λόγον δυσχερῆς. quod Cicero ita vertit de Inventionem secundo: *Misereri oportet, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseris sunt.* Et Antiphanis illud, τὸ ἀκόσμιον ἀμάρτημα τῆς τύχης ἐστὶ, τὸ ἢ ἐκίποι τῆς γνώμης: *Quod non sponte fit, fortuna est; quod sponte, consilii.* Et hoc Lysias: *ἔδει ἐδὲν ἐκόσμιον δεσύχημα γίνεσθαι*: *nemini infortunium sponte sua accidit.* Sic in sapientissima lege quibus telum manu fugisset, quo interfectus esset homo, asyla patebant: servus quoque perfugium dabatur: at qui deliberato hominem innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, his ne ipsum sanctissimum Dei altare patrocineretur. Hanc legem Philo explicans ait, ἀσυλίας ἀνέροις τὸ ἴσθαι

Deu. XIX. 1.

xxi. 11, 15.

Ex. xxxi. 14.

1 Reg. 11.

29.

11 Reg. xi.

13, & seq.

De spec. le-

gibus.

Plus. quest.

Gr. 32.

μὴ παρῆχθε, profanus in sacro nullum esse receptum. Nec aliter Graeci antiquiores. Nauplium narratur Chalcidenses Achivis * dedere noluisse, sed causa additur, quia satis se purgaverat de his quae ab Achivis objiciebantur. Erat apud Athenienses ara Misericordiae, cujus meminerunt Cicero, Pausanias, * Servius, etiam Theophilus in Institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi Poetam.

Et miseri fecere sacram :

mox convenisse eo ait,

victos bellis patriaque à sede fugatos,

Regnorumque mores.

Panathen.

Aristides * propriam Atheniensium laudem esse ait τὴν τῶν παρὰ χεῖρην δυσχερῶν ἐπεδοχὴν καὶ πρὸς μυστίαν, quod omnibus undique infelicibus perfugio ac solatio esset. Et alibi: τοῖς κατ' ἐχέτους ἀτυχῆσι κοινὴ πᾶσι ὑπὲρ εὐτυχία, τὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦδ' ὅφ' ἔσώζον

De pace 11.

: *His qui ubivis locorum infelices sunt, communis eis una est felicitas, bonitas civitatis Atheniensis, per quam salutis compotes sunt.* Apud Xenophontem Patrocles Philiastus in oratione quam Athenis habebat: ἐξήλθεν τῆνδε τὴν πόλιν, ὅτι πάντως καὶ τὸς ἀδικημένους οὐκ ἔδει κατὰ φύσιν ἐπιπερῆς δεομένους ἕκαστον τυχεῖν: *laudabam hanc urbem quod omnes aut injuria affectos, aut sibi praesumentes si huc perfugissent auxilium compotes fieri intellexeram.* Idem sensus est in epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonom confugiens in ejus nominis tragœdia apud * Sophoclem ita testatur :

Heu, Cecropida, mala multa tuli :

Sed nempe tuli : Deus est testis,

Nihil horum sponte patratum.

Respondet Thefeus :

Non me pigeat hospitem, qualem Oedipe

Te

*Te tuor, omni sospitare in tempore ;
Homo esse memini.*

Similiter Thesei filius Demophon cum Herculis posterius Athenas confugissent, sic ait :

*Hac patria nostra semper invalidos solet,
Sed jure fretos, ope sua defendere.
Antehac amicis mille relevandis tulit
Discrimina : & nunc aliud in promptu imminet.*

Et hoc illud factum est ob quod Athenienses præcipue prædicabat Callisthenes : τῆς γὰρ καὶ πρὸς Εὐρυθείᾳ πολέμου ἕνεκεν τῶν παίδων τῆς Ηρακλῆος τυραννῆος ἐν τῷ τότε τῆς Εὐκλῆδος : hos enim & in Eurysthea bellum suscepisse * pro Herculis liberis, cum Graciam Eurystheus tyrannide premeret. Contra de maleficis hoc habes in eadem tragedia :

*Hunc qui facinorum conscitus, nec legibus
Fidens, ad aras voluitur supplex Deum,
Trahere ad tribunal nulla relligio mihi.
Mala semper aquum ferre qui fecit mala.*

Idem Ione :

*Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at justum fuit
Piis patere templa contra injurias.*

Narrat orator Lycurgus Callistratum quendam, qui capital commiserat, consulto oraculo responsum accepisse, si Athenas iisset, πύξασθαι τῶν νόμων, * consecuturum quod jus esset : illum vero confugisse * ad id quod Athenis sanctissimum esset altare, impunitatis fiducia. at nihilominus occisum eum ab observantissima suarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. Et Tacitus improbat receptum suo sæculo morem per Græcas urbes flagitia hominum, ut ceremonias Deum protegendi. Apud eundem est : *Principes quidem instar Deorum esse : Sed neque à Diis nisi justas supplicum preces audiri.* Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. Sic narrante Herodoto Cymæi Pactyen Persam cum nec dedere vellent, nec re-
Ann. III.
retinere auderent, permiserunt abire Mitylenen. Demetrium Pharium qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat, à rege depoposcerunt Romani. * Perseus rex Macedonum in purgatione ad Martium de his agens qui Eumeni infidiati dicebantur : *Ego istos, ut primum in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno jussi, & in perpetuum interdixi finibus meis.* Samothracæ Euandro qui Eumeni infidias struxerat denuntiant, liberaret religione templum. Cæterum jus hoc quod diximus deposcendi ad pœnas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis seculis in ple-
Lib. I.
risque Europæ partibus circa ea demum crimina usurpatur, quæ statum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutua dissimulatione transmitti invaluit, * nisi fe-
Livius libro xxii.
deris legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc sciendum est, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles se fecerint, recte recipi ac defendi pœnam quod attinet, quia interest humani generis ut si aliter non possunt impunitatis fiducia à maleficis de-
Livius libro xxxvii.

vocentur, ejusque negotium gerere quivis populus aut populi rector potest.

VI. Norandum & hoc, interim dum de causâ justitia cognoscitur defendi supplices. Sic Demophon ad legatum Eurystheos :

*Si crimen istius aliquod hospitibus struis,
Ius impetrabis : vi quidem hinc non abstrahes.*

Et in altera tragœdia Theseus ad Creontem :

*Es facinus ausus temet indignum, Creon,
Tuisque Thebis ac tuis majoribus :
Ingressus urbem quæ colit fas ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,
Nostris omissis moribus, quicquid lubet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.
Adeone hominibus vidua vel patiens jugi
Urbs ista visa est, & eo nullius rei ?
Non te ista docuit civitas Amphionis,
Quippe educare haud solita mortales feros :
Nec approbabit illa cum te audiverit
Quæ sunt Deorum, quaque mea pervadere,
Et rapere ab alma sede miseros supplices.
Ego Labdacea si urbe posuisssem pedem,
Quamvis fuissent iusta mihi certissima,
Indubia, nulli injicere tentassem manum
Nisi annuente qui soli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hospitem externa memor.
Tu nec merentem patriam aspergis tuam
Probro atque maculis, & senem certe tua
Te fecit atas, sed parum mentis potem.*

Quod si id cuius accusantur supplices non sit vetitum jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt, quod optime ostendit Æschylus Supplicibus, ubi Rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem sic affatur :

*Εἴ τις κελίσει παῖδες Αἰγυπίας σίτην,
Νόμῳ πόλειως φάσκοντες ἐγλύσσει γίνεσθαι
Εἶναί, ἧς ἂν εἶσσι' ἀν' ἡωήνην ἧλοι ;
Δεῖ τὶ σὲ φαίνεσθαι νόμους τῶς οἰοῦσθαι,
Ὡς ἔκ' ἔχουσι κῦρ' ἔδδ' ἀμφὶ σῆ.
Manum tibi si immittat Ægypti genus
Quod lege patria proximos se sanguine
Dicant, quis hæc objicere se contra velit ?
Quare tuum est docere, natalis solî
Ex lege, nullo jure te illis subjiçi.*

VII. Vidimus quomodo à subditis, aut veteribus, aut advenis culpa in rectores transeat : vicissim à summa potestate in subditos culpa transibit, si in crimen subditi consenserint, aut siquid fecerint summæ potestatis imperio, aut suasu, quod facere sine facinore non poterant : qua de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes sint subditorum examinabitur. Etiam inter universos & singulos communicatur

catur delictum : quia, ut Augustinus ait loco supra adducto, *ubi universi, ibi et singuli : universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare : Nam singuli quique congregati, vel in summam reputati faciunt universos.* Pertinet autem culpa ad singulos qui consenserunt, non ad eos qui aliorum sententiis victi sunt. Distinctæ enim sunt pœnæ singulorum & universitatis. Sicut singulorum pœna interdum est mors, ita πόλιος θάνατος ἀνάσειον θανάτου, mors civitatis cœriti : quod fit cum corpus civile dissolvitur; qua de re diximus alibi. Atque hoc modo si civitas esse desinat, usufructus velut morte finiri recte dixit Modestinus. Singuli in servitute pœnæ nomine rediguntur, ut Thebani sub Alexandro Macedone : exceptis his qui decreto exuendæ societatis contradixerant. Sic & civitas subit servitute civilem in provinciam redacta. Singuli bona sua amittunt confiscatione. Sic civitati adimi solent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici. At ut singuli ob delictum universitatis citra consensum suum ea amittant quæ ipsorum sunt propria, injustum est, ut recte ostendit Libanius in ea quæ est de seditione Antiochena. Idem * Theodosii probat factum, qui commune delictum punierat interdictione theatri, balnearum, nominis Metropolitanæ.

Lycu 8. ora -
tor,
Supra cap.
ix, s. 4.
L. S. Usur-
fructus. D.
quomodo
usufr. am.
Plus, Alex.

VII. Egregia hic occurrit quæstio, an pœna ob delictum universitatis semper exigi possit. Quamdiu durat universitas videatur posse, quia idem corpus manet, quanquam particulis succedentibus, ut alibi ostensum est. Sed ex adverso notandum est quædam de universitate dici primo ac per se, ut habere ærarium, leges & similia : quædam non nisi derivatione à singulis. Sic namque doctam dicimus universitatem & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere est meritum : primo enim convenit singulis, ut animum habentibus quem universitas per se non habet. Extinctis ergo illis per quos ad universitatem meritum deducebatur, ipsum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod sine merito diximus non consistere. Libanius in dicta oratione : ἐμοὶ μὲν ἤδ' ἀρκείας δόξαιεν ἡγέμενα· τὸ μὲν εἶναι μηδένα τῶν τεύτ' ἠδικηκότων : Ita enim existimo, sufficere tibi ad pœnam quod nemo supervit eorum qui deliquerunt. Probanda igitur Arriani sententia damnantis vindictam * Alexandri in Persas, cum pridem interissent qui in Græcos peccaverant. De excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum, hoc est Curtii iudicium : *Quasi in ipsos proditoris auctores excogitata essent, justa ultio esse non crudelitas videretur. Nunc culpam majorum posteris luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non potuerant prodere.* Simile est alio loco Arriani iudicium de Persæ poli incensa in ultionem eorum quæ Athenis Persæ fecerant : ἀλλ' ἔσθ' ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῆδ' ἀρεῶσιν τῶ γε Ἀλέξανδρον, εἰδὲ εἶναι τις ἀντιπερσῶν τῶν πάλαι ημῶν εἰς : At mihi non videtur hoc prudenter fecisse Alexander, neque vero hæc vera esse vindicta in eos Persas qui pridem esse deserant. Nam Agathoclis illud nemo non ridet, qui ad Ithacensium querelas de damnis illatis respondit, plus mali Siculos ab Vlyxe olim pertulisse. Et Plutarchus libro contra Herodotum minime ait vero esse simile, Corinthios ulcisci voluisse acceptam à Samiis injuriam ἐπὶ τρεῖς γένεας post tres hominum ætates. Nec procedit hujus & similium

Ar. ist. VII.
Pol. XIII.

factorum defensio, quam apud Plutarchum legere est de fera numinis vindicta. Aliud enim est jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia, ut in quemvis conferri sine injuria possit; pœnæ non item.

IX. Diximus de modis per quos communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus, an & culpa non communicata communicetur pœna. quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur, monenda sunt quædam.

X. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiam venit. Directe datum voco quo cuiquam auferitur ad quod jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebat. Exemplum est apud Vlpianum: Si in meo puteum aperui quo factum est ut venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re in qua jure meo usus sum. Et alibi, multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus Jurisconsultus, *preposterum esse ait, ante nos locupletes dici quam acquiserimus*. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant nisi à parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipso perventurum esset ad eos: quæ vero non à patre, sed à rerum natura, aut aliunde tribuerentur, ea manere incolumia Sic Themistoclis liberos eguisse scribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus, libertatem civilem; muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ ad ipsos non pertinebat nisi per universitatem.

XI. Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis quod jus ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid promissit malum patitur, ex veteri verbo, *ἔσθ' αὐτῷ, πῖστος δ' ἄρα. Sponde, noxa presto est*: at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam ut qui pro eintore fidejussit, non proprie ex einto tenetur, sed ex promisso: ita & qui pro delinquente, non ex delicto, sed ex sua sponione. Atque hinc fit quod malum illi ferendum niensuram accepit non ex delicto alterius, sed ex potestate quam ipse in promittendo habuit. Cui consequens est ut ex sententia, quam veriore credimus, occidi nemo possit ex fidejussione, quia statuimus neminem jus tale habere in vitam,

tam, ut eam sibi ipse adimere, aut adimendam obligare possit: cum veteres Romani Græcique aliter ea de re senserint: ideoque & * vades capitali iudicio crediderint obligari, ut in Aufonii est versu, & exnotissima Damonis & Pythiæ historia apparet: & obfides sæpe capite plexerint, * ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non est nisi corporis servandi causa. Quod si exsilium, si pecuniarum damnatum in promissione fuerit, & alterius delicto impleta sit conditio, damnatum feret fidejussor, quæ tamen in ipso, si exacte loquimur, pœna non erit. Simile quid occurrit in eo jure quod quis habet sic ut ab alterius voluntate pendeat, quale est jus precarii, respectu habito ad rei dominium; & jus privatorum, respectu habito ad eminentis dominium quod utilitatis publicæ causa civitas habet. Nam si quid tale alicui auferatur occasione delicti alieni, pœna in illis proprie non est, sed executio juris antecedentis, quod erat penes auferentem. Sic quia in bestias proprie delictum non cadit, ubi bestia occiditur, * ut lege Mosis ob concubitum cum homine, non ea vere pœna est, sed usus domini humani in bestiam.

XII. His distinctionibus positis dicemus neminem delicti immunem ob delictum alienum puniri posse. Cujus rei ratio vera non est ea quam adfert Paulus Iurisconsultus, quod pœnæ constituantur in emendationem hominum: nam exemplum videri statui posse etiam extra personam delinquentis, in ea tamen persona quæ ipsum tangat, ut mox dicemus; sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem est personale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil est magis proprium, unde ἀντιέσπον vocatur.

XIII. *Neque virtutes, neque vitia parentum*, inquit Hieronymus, *liberis imputantur.* † Augustinus vero, *Deus*, ait, *ipse foret injustus si quinquam damnaret innocuum.* Dion Chrysostomus oratione ultima cum sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus devoveri posteros dixisset, de Dei lege hæc subjicit: *πάντων παίδας καὶ γένεσσιν ἐπιέσπον, ὡς ἐκαί, τῶν ἀμάρτυροντων ἀδικίας ἀντὶ γίνεται τῆς ἀτυχίας αὐτῶν*: *verum hæc non, ut illa, liberos & posteros peccantium puniat: sed sibi quisque sit infortunii causa.* & huc illud vulgatum pertinet: *Noxa caput sequitur.* Sancimus, ajunt Imperatores Christiani, *ibi esse pœnam, ubi & noxa est.* Deinde: *Pecata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus, quam repetitur delictum.* Iustum est, * ait Philo, eorum esse pœnas quorum sunt peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum infantes liberos morte puniebant. quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id incertum sit, nec incertis metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dicere, debuisse paterno perire supplicio in quibus paterni criminis exempla metuunt: & Ammianus narrat interentam sobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla succresceret.* Nec magis justa causa metus ultionis, unde natum est Græcum proverbium:

Desipit occidens qui patrem pignora servat.

À a 4

At Seneca:

Epist. 3 de morte Neopotiani.

† *Epist. 105.*

L. Sancimus C. de pœnis.

Lib. 11 de leg. spec.

L. Quisquis C. ad L.

Tul. Majest.

Libro

xxviii.

Victoria de

jure belli,

n. 38.

Sen. lib. 11,
de ira, c. 4.
Her. Call.

at Seneca: *Nihil est iniquius quam aliquem heredem paterni odii fieri.*

Atragini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affectit Pausanias Græcorum Imperator, φῶς τῷ Μνδισμῶ πῶδας ἐκ εἰνῆς μετατιθῆς: *dicens illos extra culpam esse partium Medicarum.* Marcus Antonius in Epistola ad Senatam: * *Quare filiis Avidii Cassii (is in eum conjuraverat) & genero & uxori veniam dabit. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?*

II Samuel.
xxi.
I Reg. xiv.
II Regum
viii, 9, 10.

XIV. Deus quidem in lege Hebræis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominii plenissimum habet, ut in res nostras ita & in vitam nostram, ut munus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuius quando vult potest. Igitur si morte immatura ac violenta rapit liberos Acanis, Saulis, Ieroboami, Achabi, * in ipsos jure dominii non pœnæ utitur, sed eodem facto gravius punit parentes. Nam sive superstites sunt, quod maxime spectavit lex divina, atque ideo lex minas istas * ultra abnepotes non extendit, Exod. xxv, quia ad eorum conspectum pertingere potest humana ætas; certum est parentes puniri tali spectaculo: gravius enim id illis quam quod ipsi ferunt, ut à Chryso-
mo recte dicitur, quicum consentit Plutarchus & λυπῶσι μᾶλλον ἰπέρα κλάσις ἢ ἴσος ἐξ ἰαυτῶν κεικῶ πείροντες δι' αὐτῶν ὀρεῖν. *Nullum durius supplicium quam eos qui ex se sunt ob se miseros spectare: sive non eo usque provivunt, tamen cum eo metu occidere magnum est supplicium: Duritia populi, inquit Tertullianus, ad talia remedia compulerat, * ut vel posteritatis suis prospicientes legi divina obedirent.* Sed simul notandum est hac graviore vindicta non uti Deum nisi adversus scelera proprie in suam contumeliam perpetrata, ut falsos cultus, perjurium, sacrilegia. Nec aliter Græci existimant: Nam quæ crimina credita sunt posteritatem obstringere, * quæ ἄγνῃ ipsi vocant, omnia istius sunt generis: quo de argumento facunde disserit Plutarchus libro de sera numinis vindicta. Exstat apud Ælianus oraculum tale Delphicum:

Homil. 29,
in 9 Gen.

*At scelerum fontes divinum persequitur jus,
Nec pote vitari: non si genus ab Iove ducant:
Sed capiti ipsorum quique enascuntur ab ipsis
Imminet; inque domo cladem subit altera clades.*

* Agebaur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobatur auri Tolosani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero et si id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si * insignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre est Ezech. cap. xviii, & exemplis quibusdam à Plutarcho dicto loco probatur. Et cum in novo federe apertius quam olim declarata sint supplicia quæ impios post hanc vitam manent, * ideo in eo federe nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vaticibus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpæ intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ personæ sit propria. *Quare eadem*

eadem illa divina lex ut parentes pro liberis , ita ob parentum facta Deut. xxiv, 16.
 liberos mortis pœna affici vetat; quam legem * pii reges etiam in Iof. lib. 11.
 perduellibus secuti leguntur : eamque legem valde laudant Iosephus Philo de leg. 11. lib. 11.
 & Philo, ut & similem Ægyptiam Isocrates, & Romanam * Diony- Iloc. Busiri- de. Dionys. lib. viii.
 sius Halicarnassensis. Platonis est *πατρός ὀνείδη καὶ πτωχίας παιδῶν ἐδὲν* L. Crimen. D. de pœnis. Lib. 1v de Nat. Deor.
ζῆνι π. δ. Quod Latine ita exprimit Callistratus Iurifconsultus: *Crimen*
vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest. Addita causa: *Namque*
unusquisque ex suo admisso sorti subiicitur , nec alieni criminis successor consi-
luitur. *Ferretne* , inquit Cicero , *ulla civitas latorem istiusmodi legis , ut*
condemnetur filius aut nepos, si pater aut avus deliquissent ? Hinc factum ut
 prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum sit
 Ægyptiorum, Græcorum & Romanorum legibus.

X V. Quod si injustæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob pa- Dan. vii, 22.
 rentum delicta, injustior sane lex Persarum & Macedonum * devo- Iust. lib. x.
 rentum & propinquo- rum capita , quo qui in regem peccarant trifido-
 perirent , ut Curtius loquitur : *cujus legis diritate exsuperari leges*
omnes scripsit Ammianus Marcellinus.

X V I. Illud tamen est notandum, siquid habeant , aut expecta- Lib. xxi i i.
 re possint perduellium liberi in quod jus proprium sit non ipsis,
 sed populo aut regi, id auferri ipsis posse jure quodam domini-
 i, *cujus tamen usus simul in pœnam redundet eorum qui peccaverint.*
 Huc refer quod Antiphani- ut proditoris poster- *ἀλλοιοὶ ἐνεργείησιν*,
 narrante Plutarcho, id est * *honoribus prohibiti sunt*, ut Romæ liberi à
 Sulla proscriptorum. Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in li-
 beros : *Ad nullos honores, ad nulla sacramenta perveniant.* Servitus autem
 quomodo & quatenus in liberos sine injuria transeat , a hibi à nobis
 est explicatum.

X V I I. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta
 diximus , idem aptari potest & ad populum vere subditum : (nam
 qui subditus non est, ex sua culpa, id est ex negligentia puniri potest,
 ut diximus) si quærat- ur an is populus malo possit affici ob regis, aut
 rectorum facinora. Non jam quærimus * si ipsius populi consensus
 accesserit, aut factum aliud quod per se sit pœna dignum, sed agimus
 de eo contractu qui ex natura oritur ejus corporis cujus caput est
 rex , membra cæteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum
 pestilentia confecit, & quidem ut David censet innocentem, sed Deus
 qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum. Interim hæc pœna
 erat non populi, sed Davidis : nam, ut ait scriptor Christianus , *π*
χρηστή τιμωρία ἢ μικροτήτων βασιλίων ἢ τιμωρία Ἐλαῦ. Quest. ad orth. 138.
Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium, id quod populus infligitur. Perinde enim
 hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit , in tergo feri-
 riatur : quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait
 accipiendum quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem.
 Hominibus cur id non liceat jam antea diximus.

X V I I I. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo
 afficiendis circa ea quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

X I X. Heres vero cur de cæteris debitis teneatur , * de pœna non
 teneatur, sicut à Paulo Iurifconsulto scriptum est, *si pœna alicui irrogat-* L. Si pœna. D. de pœnis.

tur, receptum est commentitio jure, ne ad heredes transeat, vera causa hæc est, quod heres personam defuncti refert, non in meritis quæ sunt mere personalia, * sed in bonis quibus ut cohærent ea quæ alicui debentur ex ipsa rerum inæqualitate, simul cum dominio fuit introductum. Dion Prusænsis Rhodiaca: ἀπαυλα ὑφείλισσι τι τῷ παρορνῶν ἐχ ἢ πον αὐτῶν ἐκείνων ἐς ἐς ἂν ποτι κερήκησ ἡνῶ. ἢ γδ ἀφίσετα φήσετε τῷ Ἀφροδῆσι: *Quæ debuerunt majores ea non minus debent posteris. neque enim dicere potestis repudia; am à nobis hereditatem.*

XX. Et hinc sequitur, ut si ultra meritum nova quædam causa obligationis exstiterit, deberi jam possit id quod in pœna erat, quantum non proprie ut pœna. Sic alibi post sententiam, alibi post litem contestatam, quibus rebus vis contractus datur, pœna pecuniaria ab herede debetur, ut & ea quæ in conventionem deducta est. Iam enim nova accessit debendi causa.

Annotata ad caput XXI.

§. I. **Q**ui delicti participes sunt] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem sua voluntatis in utrumque, homines scilicet & ipsos. iccirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.*

Qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent] Saulus manibus omnium lapidabat. Augustinus Sermone v de Sanctis, c. 4. similia sermone ejusdem argumenti primo, c. 3. & sermone XIV.

Qui adjuvant] ope. Institutionibus de Furtis, §. interdum. Edicto Theoderici, c. 120.

Qui receptum præstant] Hieronymus super parabolas: *Non fur solum, sed ille reus tenetur, qui furti conscius querente possessore non indicat.* Chrysostomus de statuis XIV. ἢ γδ οἱ ἱπορχεῦντες μῆσις, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες μὲν, καθίσταλλοντες ἢ, κρινωνῶσι τῷ ἐγκλημῶτων. *non enim perjuri soli, sed & qui, conscii cum sint, calant perjuriam, criminis tenentur.*

Qui consilium dant] Vide Institutiones & Edictum Theoderici dictis locis. Androcides ex lege Attica, τῷ βυλδουμῶν ἐν τῷ αὐτῷ εὐζομῶ καὶ τῷ τῆ χειρὶ ἐρρασιμῶν. *qui consilium dedit eum non minus pœna teneri quam qui manu rem effecerit. ἢ γδ ἢ παρχήνην μὴ βυλδουμῶν. neque enim sine consilio res facta fuisset, ait Aristoteles de Poëtica c. 17.*

Laudant, assentantur] Chrysostomus I ad Romanos circa finem: καὶ γδ τῷ ἁλημμελῶσι τῷ ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαυτῶν χαλεπώτερον. *pejor peccante qui peccatum laudat. qui facinorosum adfians hortatur, pro faciente habetur lege Langobardica, lib. I, tit. IX, §. 25. vide quæ ex Philone & Iosepho mox proferemus ad §. 17.*

Non vetant] Chrysostomus I adversus Iudæos: ὡσαυτε ἂν ἐχ οἱ κλέπτοντες μῆσις. ἀλλὰ καὶ οἱ κέραιοι μὲν ὄντες κολῦσαι, μὴ κωλύοντες ἢ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις διδοῦσι δίκην. *Sic non ii modo qui furtum fecere, sed & qui prohibere cum possent non prohibere, puniuntur, & quidem pari uterque pœna.* Sic eum qui fanari ægrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset ait idem Chrysostomus II ad Cor. c. VII.

Si defexit publico consilio] Chrystomus de status III: ὅτι ἡ κρισις ἢ πόλις τοῦ ἀμάρτημα γέρον, ἀλλὰ ἀνθρώπων πῶν ξίαν καὶ ἐπιλύδων, ἐδὲν λογισμῶν ποίοντων, ἢ τόλμη καὶ ἀσχημονία πάσῃ. καὶ οὐκ ἀνεὶν δίκαιοι ἴσως τὸ δόλιον ἀπαυδοσίας πόλιν πούσῃ ἀναρπάξουσιν, καὶ τὰς ἐδὲν ἠδικησάντων διδοῦσι δίκην. *Non commune fuisse delictum civitatis, sed extraneorum et advenarum, qui cuncta temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent. neque vero agunt, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur et poenam ferrent culpa exsortes.* Ammianus libro xxx de Quadis: nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros.

Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia] Lege Wisigothorum libro VIII, tit. IV, cap. II, cap. 26, & alibi. Libro IX, tit. I, c. I.

Ipsum erat cogere Agamemnonem] ita hanc rem explicat Cyrillus libro v contra Julianum,

Vnius ob culpam et furias Ajacis Oilei] Euripides Troadibus sic loquentem Neptunum facit:

οἷδ' ἤνιν' Αἴας εἶλε κροσάσθραυ βία.

Cum Phœbadem vi traxit Ajacis manus.

Et Minervam respondentem

καὶ ἐδὲν γ' Ἀχαιῶν ἐπαθεῖ, ἐδ' ἤκροσ' ὕπν.

Nilque auditit, nil passus à Græcis mali est.

Pari jure omnes Antiochenos statuarum crimine involvit Chrystomus, prima ejus argumenti oratione, ἰδὲ τὸ ἀμάρτημα γέρον δόλιον, καὶ τὸ ἐγκλημα γίνεται κρισις. ἰδὲ δὲ ἐκείνους ἀπέωτες δεδίκασαν ἔν τ' ἐκείνοις τεθλημηδίων αὐτοὶ πᾶς πτωχίας ἀναιδύομεν. εἰ ἢ ἀεθλοῶσι πᾶσι αὐτοῖς ἐξέσάλομεν τὸ πόλις καὶ τὸ νενοσηγὸς διαρῶσι μίλθ, καὶ ἂν τ' παρὸν ἐφοδῶμεθα φέρον. Ecce facinus paucorum fuit, accusatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in meum omnes sumus, et eorum que illi ausi sunt poenam nos ipsi experiamur. Quod si antevertissimus eam, illos de urbe pellendo, et pariem morbidam sic ut oportet tractassimus, abesset jam à nobis hic timor. deinde: δι' αὐτὸ ἐν γὰρ κολάσει, φησι, διδὲ δίκην τὴν ἐσχάτην, ὅτι μὴ παρῶς, μηδὲ ἐκάλους, μηδὲ τὰς ἀεθλοῦσιν κατέχευς, μηδὲ ἐκινδύνους ἴσως τ' εἰς τὸ βασιλεία πῆμης, εἰ μετέχευς τ' πετολημηδίων; ἴπανῶ τ' ἐξ καὶ ἀπιδέχουσι. ἀλλ' ἐδ' ἐπίσχευς τὸ γνόμενα, τὸ κατηρησίας ἀξίον. Cb hoc ipsum, inquit, fer poenas, et ultima lue supplicia quod non adfuisi, quod non prohibuisti, quod insanientes non recinuisi, quod pericula non subisti pro honore Imperatoris. Particeps non fuisti facinoræ? Laudo hoc, et boni accipio. sed nec qua fiebant impediisti. hoc vero jam dignum accusari.

Potestas magna et potentissima, qua prohibere scelus maximum potest] Philo in Flaccum: ὁ γὰρ ἐπιτολήπην ἢ τὸ παύσασθαι ἐπέχειν ἂν δυναθείς, εἰ μὴ κεκάλους, δὴ λθῶ ἢ ἐφείας καὶ ἐπιπέπων αὐτοῖς. nam qui castigare, certe inhibere potuit, si non impedit, habendus est permisisse aut etiam probasse quod agebatur. Dion Galba: τοῖς μὲν γὰρ ἰδιωταῖς ἀποχρη μηδὲν ἀδικεῖν. τοῖς ἢ διὰ τὴν ἡγεμονίας ἔχουσι ἀνάγκη ἀποσθῆν ὅπως μηδ' ἀλλῶ κακουργῆ. *Prius sufficit non delinquere. in imperio agentibus incumbit et hoc curare ne delinquat alius.* in c. 4 Synodi Pistenfis positæ inter capitula Caroli Calvi habemus: *Non est liber à consensu qui quod emendare potest, emendare negligit, quapropter sine dubio peccati se participem facit.* Vide Nicetam Choniarem libro II de Andronico.

Olim

Olim ab Amphictyonibus damnati Scythii] Plutarchus Cimone.

§. IV.

Quis culpa est compertus] deditorem enim præcedere debet causæ cognitio. non decet ἀκρίτους ἐκδιδόναι, homines dedere causa non cognita. Plutarchus Romulo. Rex Scythiæ apud Camdenum in anno LXXXV ait Elisabetæ, transmissurum se in Angliam Fernihurstium, imo & Cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel cædem conficisse liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

Hoc illud est dedere quod in historiis sæpissime occurrit] Mithridatem à Tigra neposicit Lucullus, & non dediti bellum intulit. Appianus Mithridatico & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt. Appianus excerptis legationum XI. de Episcopo quem Romani dedere Scythiis volebant, vide Priscum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus à rege Vascone deditus Ferdinando Castellam regenti. Mariana xx, 1.

Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis. Livius.

Interdum fontes deposcentibus optio datur] Vide fedus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de Mari.

A quibus transfuga recipiuntur] Zonaras Basilio Porphyrogeneto: ἐπιμύλις πωθῆς Χοσροῦν ἀξιῶν μὴ ἀποδίδεσθαι τὴν τυραννίαν αὐτῆς καὶ εἰς εἰς διαπότης ἄνθρωπον, ἵνα μὴ καὶ ἐαυτῶν ἀποδεδείκται εἶν ὅσα ἀγαθόν. misit ad Chofroem postulatum ut dederetur sibi regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum perniciosum exemplum statueret Chofroes. vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro IX.

§. V.

Supplicum jura] κρινοὶ ἰκεσίας νόμοι Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

Quibus innocens est animus, irata fortuna] Oraculum vetus.

ἔκλεινος τ' ἐπαίρον ἀμύνων. εἰ σ' ἐμίανεν

αἶμα. πῖλες ἢ χέρος χαζυρότερον ἢ πύρον ἦδ' α.

Carum occidisti, dum vis succurrere. nullum

Crimen habes. manus est tibi purior, ac fuit antè.

Αὐτοχρησὶα καὶ ἀδίκημα] Philo de Iudice: ἔλεον ἐπ' αὐτοχρησασιν. ὁ δ' ἐκασία γνώμη πονηροῦ ἀμύρον ὅσα αὐτοχρησὶα καὶ ἀδικία. misericordia infortunius debetur. at qui deliberata sententia male agit, non infelix est sed injustus. Sic M. Antoninus mentem vult inspicere: ἵνα ἐπισήσης πότερον ἀγνοία ἢ γνώμη. καὶ ἄμα λογισμὸς ὁ, π συζηεῖς, ut noris ignorantia in aliquo an consilium fuerit, & simul ea consideres quæ his coherent. Sic πᾶσι ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης, quæ ab ignorantia aut oblivione veniunt; & πᾶσι ἐκ ἀγνοίας quæ ex consulto sunt, distinguit Totilas apud Procopium Gotthicorum III.

Dedere noluisse] Recepti nec dedit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes. Est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum 10 CLXXXV III. Etiam ab Ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno 10 cccxv II, inserto in Tōmum II Conciliorum Galliæ: Et Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se proferant. Aymoinus lib. v, cap. 34. de Cegenâ Patzinaca non dedito postulantibus

postulanti Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus Zonaram. Sic & Ofinanes ab Inungino præfecto non deditus Eskifari. Leunclavius libro II Historiæ Turcicæ. Albuquercium Lusitani non dedidere, ut memorat Mariana XVI, 18.

Servius] ad VIII Æneidos.

Proprium Atheniensium laudem] quam Arragonis tribuit Mariana XX, 13. Gepidæ perire omnes malunt, quam Ildigifalem Romanis aut Langobardis dedere. Procopius Goththicorum IV.

Apud Sophoclem] Vide eorum locum. est enim lectu dignus.

Pro Herculis liberis] Vide Euripidem Heraclidis & Apollodorum.

Confecuturum quod jus esset] *Neque à Diis nisi iustas supplicum preces audivi*, ait Tacitus Annalium lib. III.

Ad id quod Athenis sanctissimum esset altare] in Lusitania Ferdinandum cubiculi præfectum è templo ad quod confugerat raptum, & igne combustum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat Mariana libro XXI. Vide & de Asylibus librum viri magni Pauli Veneti, Societatis fervorum quæ dicitur.

Perseus rex Macedonum] Narrat & Appianus excerpto legationum numero 20. Simile illud in Latina vita Themistoclis: *cum ab Atheniensibus & Lacedæmoniis exposceretur publice, supplicem non prodidit*, (Admetus rex Molossorum) *monuitque ut consuleret sibi. itaque Pydnam eum deduci iussit, & quod satis esset præsidii dedit*. Sic & Ildigim Langobardum dimitunt Gepidæ apud Procopium Goththicorum III. Adde epistolam Theuderici ad Trasamundum regem Vandalorum de Gifelco suscepto V, 43, & 44. & ea quæ in vita regis Ludovici. Sic Christophorum Sborovium à se amovit Imperator Rudolphus II, teste Thuano libro LXXXIII, in anno c I O I O LXXXV. Elisabetha Scotis responder se Bothwellum aut redditurum aut ex Anglia exterminaturum. Camdenus id habet circa annum c I O I O XCIII. de Alfonso Gegionis Comite à rege Galliæ damnato ac negato ei in Hispaniam receptu vide Marianam XIX, 6.

Nisi federis legibus propius quiddam convenerit] Vt in federe Helvetiorum cum Mediolanensibus, Simlerus recitat. Federa Anglorum cum Gallis dedi rebelles & profugos volunt, cum Burgundis expelli. Camdenus in anno c I O I O c.

Theodosii probat factum] Eadem quæ Libanius de hac re, dicit & §. VII. Chrysofomus in XVII de statuis. in eisdem Antiochenos paria olim constituerat Marcus Antoninus Philosophus, ut testis est Capitolinus: & in Byzantinos Severus, demto theatro, thermis, honore, ornamentisque omnibus. sed & ipsa urbs Perinthiis data. Vide Herodianum II. Zonaram, & quæ supra dicta nobis.

Alexandri in Persas] Propterea aliam ei bello causam attribuit §. VIII. Iulianus in Constantii Laudatione: *καὶ ὅτι μὴ ἕδεις πρὸς συνήθη ἀσέβειαν, ἐδ' ἐπὶ Τροίαν τοῖς Ἑλλησιν, ἐδ' ἐπὶ τὰς Πέρσας Μακεδόσιν, οἷα καὶ δὴ δοκῶσιν ἐν ἀδικημάτων τιμωρίαις ἔχειν ὑπέστησιν ἔτι παυδί πρὸς δῆλον. ἔτ' ἔτι μὴ ἔτι λίαν ἀρχαίων ἀδικημάτων τιμωρίας σφοδρὰ νεωτέρας. ἔτ' εἰς παιδείας ἔτ' εἰς ἐκγόνους ἡνωμένων, ἀλλ' εἰς τὰ ἀφιλόμδρον καὶ ἀπεστερησμένων τὴν ἀρχὴν τὸς ἑσθλοτάτων (male legitur ἀδικησάντων) ἀπεργασίας. Nullum unquam bellum, quod quidem iustum censeretur,*

conferetur, tali ex causa gestum, non à Græcis in Trojanos, non à Macedonibus in Persas vel puero liqueat. non enim illi obsita venustate crimina feris pœnis, ne in nepotes quidem aut liberos, persequerentur, sed illos impetebant qui virorum bene meritorum posteris vim inferebant, regna extorquebant.

§. XI.

Vades capitali iudicio crediderim obligari] Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Iacobum Gen. XLII, 37: & apud Iosephum II Antiquæ historiæ cap. 3. Hos vades ἀνψύχως animæ vicarios vocat Eutropius Caligula. ἐξυπὸς θανάτου mortis sponsores Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Chrysothomus ad Galatas II: κατὰ τὴν πρὸς καθεδικαδὲν δόξαν, ἕτερον ἀνδρῶν ἐλάμβανον ἑαυτοὺς ὑπὲρ ἐκείνων ἕξαρπάζει τὴν πτωχείαν αὐτῶν. Sicut homine aliquo ad mortem damnato, innocens alter pro illo se morti devotens, illum supplicio liberat. Augustinus epistola LIV ad Macedonium: Et aliquando qui causa fuit mortis potius in culpa est, quam ille qui occidit. velut si quisquam decipiat fidei iustorem suum, atque ille pro isto legitimum supplicium luat.

Ut alibi memorabimus] Libro III, c. IV, §. 14.

Ut lege Moysi] de qua vide Maimoniden directore dubitantium III, 40.

§. ZIII.

Ait Philo] Idem libro de Pietate: ἢς σὺν ἂν οἶδ' εἰ τις βλαβερῶτερον ἄλλοι ἂν εἰσιγῶσι, εἰ μὴτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηροῦσιν ἐπιχειρήσῃσι πτωχῶς δίκη, ἢτε τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοῖς ἐρχεται τιμὴ, ἔνόμος δικάζοντα ἕκαστον αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ συζητῶν δεσπότης ἐπειθεῖν ἢ (addendum hic κακίας) ἐλάττωσιν. Haud scio an possit ullum pejus induci institutum, quam si nec malos à bonis genitos sequetur pœna, nec honos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati sunt. Aliter lex qua de suis actionibus quemque iudicat, non ex cognationum virtutibus laudat, aut ex eorumdem vitiiis punit. Iosephus contrarium factum in rege Iudæorum Alexandro vocat ὑπὲρ ἀνθρώπου δίκην, exactionem pœnae qua humanum excedit modum. Ovidius:

Illic immeritam materna pendere lingua

Andromedam pœnas injustus iusserat Ammon.

Quare filius Avidii Cassii] Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat patrem Constantii humanitatem Iulianus, ostenditque sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut è saxis apes evolant, è ligno amaro nascuntur ficus, è spinis prodit pomum Punicum. Eiusdem hæc sunt: ἀλλὰ ἐν τῷ πατρὶ καὶ τετελευτησῆσθαι νήπιον κρημίδῃ τὸ πατρῷος ἔδεν ἕκαστος μέλαγχμῖν ζημίαις. ἔτι σοὶ σὺς ἐπιείκεια ἢ σὺ ἀξίς ῥέπυσσαι τελείας δρετῆς ὑπάρχει γνώσεσθαι. etiam mortui filium, infantem admodum, non sruisti pœna paterna implicari. ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfecta virtutis est testimonium.

§. XIV.

In ipsos iure dominii, non pœnae utitur] Hæc est sententia Rabini Simeonis Barfema, longe veriffima.

Ultra abnepotes non extendi] exempla habes in Zimri & Iehu.

Ut vel posteritatis suis prospicientes divina legi obedirent] Alexander apud Curtium libro VII: Non oportebat vos scire quid de his statuissem, quo tristiores periretis.

Quos ἄγνῃ ipsi vocant] Vide Plutarchum Pericle: & quæ supra dicta hoc libro, XIII, §. I.

Apud Ælianum] Libro III, 43.

Agit

Agit autem ibi de sacrilegio] ut & Libanius ὃν οἱ ῥηθ' ἔδωσαν ἡδὴ δίκην, οἱ δ' ἔπει μὴ σὺν ἑστὶ δ' ὅ τε αὐτὸς ἐξαιρήσει. λίγω δ' αὐτὸς καὶ παῖδας λίγω καὶ τὸς ἐξ' ἐκείνων. quorum alii jam pœnas dedere, alii nondum quidem, sed nemo eos pœnae eximit: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & ex eis nascituros. Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insignis quædam virtus] & publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud Gregoram libro v, c. 81.

Ideo in eo federe nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens] Tertullianus de Monogamia: deservit una acerba à patribus manducata dentes filiorum obstupescere: unusquisque enim in suo delicto morietur.

Pii reges] ut Amasias.

Dionysius Halicarnassensis] qui sic ait: τὸ ἔθῳ τὸ τοῖς ἰσχυραῖς ἐπιχώριον γίγνεν ἀφείδῳ τῆς πτωχίας ἀπεισὶς τὸς παῖδας, ὃν ἂν οἱ πτωχεῖς ἀδικήσωσι. mos ille Romanis proprius à pœna omni liberis eximere quorum parentes deliquerunt. habet idem lex Wisigothica libro vi, tit. i, cap. 8.

Pregnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum] Laudat Philo libro de Humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de statu hominum. L. Prægnantis D. de pœnis.

Deorum & propinquorum capita] Philo morem esse tyrannis dixit §. xv. cum damnatis unâ tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro III. & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud Bezarum lib. xiv.

Ammianus Marcellinus] abominandas leges vocat. vide & Concilium Toletanum iv.

Honoribus prohibiti sunt] Simile reperies in C. in quibusdam de §. xvi. pœnis.

Si ipsius populi consensus accesserit] Philo de Ægyptii regis subditis §. xvii. Abrahami tempore: τὸ πτωχίας σύμπτως αὐτῶν οἰκῶ, μηδένος ἐπὶ τῇ πτωχίᾳ διαφρονεῖν, ἀλλὰ πάντων ἐνίσχῳ ἔσυναίνεῖν μισθὸν συγχειροῦσθαι τὸ ἀδικησθαι. Sensit ἔν πœnam omnis cum eo familia, quod nemo indignatus esset super iniuste facto, sed omnes laudando pene & ipsi illud fecissent. Iosephus, ubi vaticinium contra Ieroboamum prolatum narrat: μετ' ἐξ δὲ τῆς πτωχίας καὶ τὸ πλῆθος ἔκτισαν τὸ ἀγαθὸν γῆς καὶ ἀξιοσπαρῆν εἰς τὸς πύργους ὁφθαλμοῦ τῶν, ὅτι τοῖς βασιλείας ἀποσήμεσι κατηργήθησιν. Particeps pœna & populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca transæphraensia exsulabit, quod impietati regis socium se fecerit.

De pœna non tenetur] Maimonides titulo הלוי c. vii, sectione 6. §. xix. Gemara Baba Cama cap. ix, §. ii.

Sed in bonis] Vide Concilium Toletanum vIII, in causa Reccefwinthi. vide quæ supra hoc libro, c. xiv. §. 10. Nulla est persona quæ ad vicem ejus qui è vita emigraverit propius accedat, quam hæres, ut Cicero ait secundo de legibus.

C A P V T X X I I.

De causis injustis.

- I. Explicatur discrimen inter causas justificas & suasorias.
 II. Bella que utroque causarum genere carent, ferina esse.
 III. Bella que suasorias causas habent, non justificas, esse prædonum.
 IV. Quasdam esse causas que falsam habeant justæ speciem:
 V. Ut metum incertum:
 VI. Vitiatam sine necessitate:
 VII. Negatam matrimonium in magna feminarum copia:
 VIII. Cupiditatem meliori soli:
 IX. Inventionem rerum occupatarum ab aliis.
 X. Quid si priores occupatores amentes sint?
- XI. Injustam causam esse, & libertati dæfiderium in populo subdito:
 XII. Et voluntatem regendi alios invitos quasi ad ipsorum bonum:
 XIII. Item titulum universalis imperii quem quidam ascribunt Imperatori, qui refellitur:
 XIV. Alii Ecclesia, qui item refellitur:
 XV. Item voluntatem implendi vaticinia, sine Dei mandato.
 XVI. Item id quod debetur, non ex jure strictæ dicto, sed aliunde.
 XVII. Distinctio belli cujus causa injusta, & ejus cui aliunde vitium accedit: & diversi utriusque effectus.

Lib. II, c. 1.

Diximus supra, cum de causis agere institueremus, causas alias esse justificas, alias suasorias. Polybius, qui id discrimen primus notavit, * illas vocat *αεφάσεις*, quia palam proferri solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine *αίτιās*. Sic in bello Alexandri adversus Darium *αεφάσεις* fuit ultio injuriarum quas Persæ Græcis intulerant, *αίτιā* cupido gloriæ imperii & divitiarum, cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophontis & Agefilai expeditionibus. Sic *αεφάσεις* belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginensium ob pactiones quas Romani iniquis temporibus ipsis expresseferant, & aucti spiritus ex secundis per Hispaniam rebus, quæ Polybio notata. Similiter Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censet fuisse vires Atheniensium augetescentes & Lacedæmonis suspectas, obtentum vero controversiam Corcyrensiū, Potidænsium & alia; * ubi ramen ille *αίτιās* & *αεφάσεις* nomina permiscet. Est idem discrimen in oratione Campanorum ad Romanos cum adversus Sannites pugnaſſe se ajunt verbo pro Sidicinis, re pro seipsis: quod viderunt ubi conflagraſſent Sidicini ad se trajecturum esse incendium. Antiochum quoque Livius memorat in Romanos bella suscepisse, in speciem causas habentem Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic Plurarchus notat non ex vero objectum Antonio à Cicerone quod causa esset belli civilis, cum Cæsar bellandi certus * prætextum tantum ab Antonio cepisset.

II. Sunt qui neutro causarum genere ferantur in bella, * periculum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, *ημερότης* Aristoteles vocat. De his Seneca: Possunt dicere non esse hanc crudelitatem, * sed feritatem, cui voluptati savitia est: possumus insaniam vocare: nam varia sunt genera ejus, & nullum certius quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit. Cui sententiæ perquam similis est illa Aristotelis ultimo Nicomachiorum: *δύειν γὰρ*

Lib. II de Clem. c. 7.

ἀν παντὶ λῶς μαιφῶν. ὅτις εἶναγ εἰ τὸς φίλους πολέμιος ποιῶτο ἵνα μόνου καὶ φόνου γένοιτο. *Omnino enim crudelis habendus sit qui ex amicis hostes faciat pugnantem & fundendi sanguinis cupiditate.* Dion Prusænsis : τὸ ἧ καὶ χάρας ὑποθή- *Orat.*
σεως πολέμιον καὶ μάχεσθαι, τί ἄλλο ἢ μανία παντελής ἐστὶ καὶ ἀγέμνη πούνη κακῶν ἐπιτη- *xxxvii.*
μία; Nam sine causa in bella ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi qua-
rens. Idem ille Seneca epistola IV, Nemo ad humanum sanguinem pro-
per ipsum venit, aut admodum pauci.

III. Plerique vero bellantium causas suasorias habent, aut sine justificis, aut cum justificis. Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud quod à Romanis Jurisconsultis est proditum, prædonem esse eum, * qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possideat. Aristoteles de belli suasoribus : *I Rhet.*
ὡς ἐκ ἀδικον τὸς ἀστυγέστους καὶ ἀδελφῶν, καὶ τὸς μηδὲν ἀδικῶντας πολεμίας ἔδεν *111.*
φροντίζεσσι; qui justum sit vicinis innocis in servitutem redigere, sapo nihil curant? Talis Brennus qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Silio Annibal, cui

pro federe, proque

Iustitia est ensis.

Talis Attila, & quibus illud in ore est,

Quæritur belli exitus,

Non causa.

Et : *Hæc acies victum factura nocentem est :*

Et, *Id in summa fortuna æquius quod validius.*

Nec male his aptes illud Augustini : *Inferre bella sinitimis, & inde in ca-* *Lib. IV de*
tera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, quid *Crit. Dei.*
aliud quam grande latrocinium nominandum est? De talibus bellis Vel- *c. VI.*
lejus : Bella non causis inita, sed prout eorum merces fuit. Apud Cicero-

nem legimus de Officiis primo : Ea animi elatio, quæ cernitur in periculis
& laboribus, si iustitia vacat, non modo virtutis non est, sed potius * imma-
nitatis omnem humanitatem repellentis. Andronicus Rhodius : οἱ μισθῶν
ἐνεκα κερδῶν λαμβάνοντες ὄθεν ἔδει, πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀδικοὶ καλῶν. οἳ οἱ εἰσιν
οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορνεύοντες. *Qui magni compendii sui causa accipiunt*
unde non oportet, hi pravi, impii, iniusti appellantur, * quales sunt tyranni &
in bium vastatores.

I V. Alii causas quasi justificas adferunt, quæ expensæ ad rectam rationem injustæ reperiuntur : & ut Livius loquitur, non certamen juris, sed vim quæri apparet. Reges plerisque, ait Plutarchus, duo- *Pyrroh.*
bus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis sint, non ad id quod justum est, sed ad id quod expedit. *Quæ* autem sint causæ injustæ, cognosci aliquatenus potest ex justis causis quas hætenus explicavimus. Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus.

V. Merum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus. Ut enim iusta sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet, non tantum de potentia, sed & de animo, & quidem ita constet, ut certum id sit ea certitudine quæ in morali materia locum habet. *Quare* minime est probanda eorum sententia, qui justam belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditus in suo arcem

B b

ficiat,

faciat, aut munitionem aliam quæ damnus aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contrariæ in suo munitiones & si qua sunt similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella Romanorum in Philippum Macedonem, Lyfimachi in Demetrium, ni alia causa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malis iustitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia: quieti, secretique: nulla provocant bella, nullis raptibus aut lasrociniis populantur: idque precipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.*

VI. Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquid matrimonium causam bello præbere non potest: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, * Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus & solitudinibus relicta solum fecundius possideatur: quam Germanis veteribus bellandi causam fuisse ait Tacitus.

IX. Æque est improbum inventionis titulo sibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamsi is qui tenet sit improbus, de Deo male sentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio est eorum quæ nullius sunt.

X. Neque ad dominium requiritur, aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, si qui sint populi omnino destituti à rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi diximus de sustentatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium, ad eos populos pertinet, cum quibus est pactorum commercium: tales autem non sunt populi si qui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere videntur, hostes sibi quasi naturaliter dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est quæstio, & modo, cum de poenarum jure ageremus, nobis tractata.

XI. Sed * nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est ἀνελευθερία, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus * bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate κατὰ φύσιν, non de ea quæ est κατὰ ἰκανότητα, hoc est ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est. quo pertinet illud Albutii: *Neminem natum liberum esse, neminem servum; hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Et Aristotelis illud: *νόμος ἢ μὲν ὄβλον εἶναι, ἢ δὲ ἐλευθερον: ἔξωθεν ἔρχεται ἵνα ἄλλος ἢ ἄλλος ἴσται, ἢ ἄλλος ἴσται, ἢ ἄλλος ἴσται: ἔξωθεν ἔρχεται ἵνα ἄλλος ἢ ἄλλος ἴσται, ἢ ἄλλος ἴσται, ἢ ἄλλος ἴσται.* Quare qui legitima causa in servitutem, sive personalem sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut & Paulus Apostolus docet, *ὁ δὲ ἐκκλησίας, μὴ σὺν κλιτύω, Vocatus es ad servitutem, ne id te torqueat.*

XII. Neque

Zonar. u.
Pausan. l. i.

Hist. iv.

Vit. de Ind.
rel. l. vi. 31.

Vit. de bel-
lo. n. 5, 6, 7,
8. Id. l. 11,
n. 18.
Plato de Re-
pub. l. 11,
c. 3. Eurip.
Hecuba.
Liv. l. xxxi.
Iso. Panath.
hoc libro c.
xx, s. 40.

Sæc. III,
cont. 21.
1 Pol.

I Cor. vii,
21.

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle, quasi dignos qui seruiant, quos & naturaliter seruos interdum Philosophi vocant. Non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quaesitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendæ ἀνεπαγγελίας actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

XIII. Vix adderem stultum esse titulum quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, nisi Jurisconsultorum diu princeps habitus Bartolus hæreticum ausus esset pronuntiare qui id negat; nimirum quia & Imperator interdum se * mundi dominum vocet, & in sacris litteris imperium illud, quod * Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur * τῆς οἰκουμένης nomine: qualia sunt & illa:

Orbem jam totum victor Romanus habebat,

multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem sacris litteris sola * Iudæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης. quo sensu accipiendum dictum verus Iudæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, * id est in medio Iudææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare utitur Imperatori jus tale comperere, quia id humano generi expedit. Nam commoda quæ adfert suis compensantur incommodis. Ut enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest quæ regi nequeat, sic & hominum numerus & locorum distantia tanta esse, ut unum regimen non ferat. Deinde vero concessio hoc expedire, jus imperii non sequitur, ut quod nisi ex consensu aut pœna nasci nequit. Ne in omnia quidem quæ olim fuere populi Romani, Imperator Romanus jus nunc habet. multa enim ut bello quaesita, ita bello amissa sunt, alia pactionibus, alia derelictione * in aliarum gentium aut regum jus transferunt. Quædam etiam civitates olim plane subditæ, postea tantum ex parte subditæ, aut tantum inæqualiter fœderatæ esse cœperunt. Nam omnes hi modi aut amittendi aut mutandi juris, non minus adversus Rom. Imperatorem, quam adversus alios valent.

XIV. Sed & Ecclesiæ jus fuerunt qui adferrent etiam in populos ignotæ hactenus partis terrarum, cum tamen ipse Paulus Apostolus aperte dixerit eos qui extra Christianismum sunt iudicandi sibi jus non esse. τὴν γὰρ μοι τὸς ἕξω κερταί; I Cor. v. 12. Et quod jus Apostolis iudicandi competuit, quanquam etiam ad res terrenas suo modo pertinebat, erat tamen cœlestis, ut ita dicam, non terrestris ingenii, exercendum scilicet non per arma & flagra, sed per verbum Dei generaliter propositum, & ad circumstantias peculiare aptatum. per sigillorum divinæ gratiæ exhibitionem, aut negationem, prout cuique conduceret: postremo loco etiam per vindictam non naturalem, sed natura ipsa superiorem, ac proinde à Deo procedentem:

B b 2

qualis

Vit. de Ind. n. 24. Ayala de iure bel. lib. 1. c. 2. n. 29.

Covar. c. peccatum. p. 2. §. 9. n. 13. & seg. Ad l. Homines. D. de captiv. L. αἰχμαλωτισ. ad L. Rhod.

Litt. II, 1.

Arist. VII. Po. 10.

Silo. verb. belium p. 1. n. 21. Covar. loco citato, n. 9.

Vit. de Ind. rel. 21. & seg. Ayala. L. 1. n. 29.

qualis in Anania, Elyma, Hymenæo, & aliis apparuit. Christus ipse, à quo omnis potestas ecclesiastica fluxit, & cujus vita exemplar est Ecclesiæ, qua talis est, propositum, negavit regnum suum esse de hoc mundo, hoc est, ejus naturæ cujus sunt cætera regna: addens alioqui futurum fuisse, ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero etiamsi legiones voluisset poscere, poposcisset, non hominum, sed Angelorum, Matth. xxvi, 53. Et quicquid fecit pro jure suæ potestatis, id fecit non humana, sed divina virtute, etiam tum cum nundinatores è templo ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ erat signum, non instrumentum; ut alias sputum & oleum * signum medendi, non remedium. Augustinus ad indicatum Iohannis locum: *Audite ergo Iudæi & gentes: audi circumcisio: audi praputium: audite omnia regna terrena: * non impedio dominationem vestram in hoc mundo: regnum meum non est de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major, cum Christus natus nuntiaretur expavit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, cecidit, timendo magis, quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de hoc mundo. quid vultis amplius? Venite ad regnum, quod non est de hoc mundo: Venite credendo, & nolite scire metuendo.* Episcopo inter cætera interdicit Paulus ne percussor sit, I Timoth. III, 2. *ἀνδραγαθὸν ἔχειν, imperare imposta necessitate, ea scilicet quæ ex humana vi proficiscitur, regum esse non Episcoporum, * dixit Chrysostronus. Et alibi: Non est nobis data potestas ut auctoritate sententia (talis scilicet quæ jus exequendi per manum regiam, aut militarem, * aut juris qualiscunque humani ademptionem in se contineat) cohibeamus homines à delictis: Et Episcopum officio suo fungi ait & βιάζομενον, ἀλλὰ πείθομεν, non cogendo, sed suadendo.* Et ex his quidem satis apparet, Episcopos, qua tales sunt, jus regnandi in homines humano more nullum habere. * Hieronymus regem & Episcopum comparans: *Ille nolentibus præest, hic volentibus.* An vero reges ipsi iis qui Christianam religionem rejiciunt arma quasi pænæ nomine inferre possint, supra capite de pænis à nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

XV. Hoc quoque monebo non frustra, sed quia veteribus recentia conferens inagnum malum, ni caveatur, prævideo, justam belli causam non dare * spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod * quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu, etiam rerum certarum latere nos possunt tempora, ac postremo prædictio, nisi expressum adsit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædixit, sæpe per improbos homines, aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est, si quis quid debet, non ex justitia propria, sed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, id sicut in foro exigi non potest, ita nec armis depolci. Nam ad utrumque horum non sufficit, ut id quod postulatur sit ex morali ratione faciendum, sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum, quod cum sit, nova tunc debendi

Ioh. xviii. 36.

Vid. Petr. Dam. l. 11. epist. 9. & Kern. epist. 221.

Act. Ap. hom. 111. epist. ad Tit. hom. 1. ep. 1. ad Thess. Rom. 14 de sacerdot. Lib. 11.

debendi ratio accedit, quæ jam ad iustitiam pertinet. Id cum deest, iniustum ex hac causa bellum est, ut Romanorum in regem Cypritanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum haberet jus ad repositendam gratiam; alioqui contractus esset, non beneficium.

XVII. Notandum & hoc sæpe accidere, ut bello causa quidem iusta subsit, sed vitium actioni accidat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis & principalius animum movet quam jus ipsum, puta * honoris studium aut utilitas aliqua, sive privata, sive publica, quæ ex bello ipso seorsim à causa sua iustifica considerato expectatur: sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquiescentis in malo alieno sine boni respectu. Sic Aristides de Societate secunda Phocenses ait merito perisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferbat, seu angendo imperio. *Vna & ea vetus causa bellandi est, inquit Sallustius, profunda cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipua bellorum causa*, apud Tacitum. & in Tragediâ:

† Rupere fœdus impius lucri furor
Et ira præceps.

Quo & Augustini illud recte referas: *Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus, & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt quæ in bellis iure culpantur.* Sed hæc, ubi causa iustifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamen bellum proprie iniustum non faciunt, unde nec ex tali bello restitutio debetur.

Annotata ad Caput XXI.

Illas vocat *πεφάσεις* quia palam proferrî solent (*titulum dixit aliquoties Livius*) has generis nomine *αἰτίας*] Sic & Plutarchus distinguit in Galba, & Dion in rebus Cæsaris & Pompeji: Et Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum, has causas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: *Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur.* Thucydides alibi distinguit *πεφάσειν* & τὸ ἀληθὲς ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud *πεφάσειν* prætextum vocat, hoc *Ἀγρίαιαν* propositum. utrumque est in libro Thucydides VI. Appianus etiam *πεφάσειν* vocem usurpat in Mithridatico. idem Civilium v, ubi de rupta pace inter Octavianum & Sextum Pompejum agit, dicit *αἰτίας* causas alias intus fuisse, alias quæ præferbantur. Agathias libro quinto id quod alii *πεφάσειν*, vocat *σικηψὶν ἢ κερκίλυμμα*, figmentum & obtentum, cui opponit *αἰτίαν* in historia Humni Zanurganis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite I, §. I. Procopius Persicorum I I dicit stultum esse non libere loqui, ubi dux est iustitia, comes utilitas.

Vbi tamen ille αἰτίας & πεφάσεις nomina permiscet] sic & libro v

Vit. de jure bell. n. 20

† *Sen. Hipp. Contra Fau- stum, lib.*

xxii, c. 74. Covar. d. 5. 1, n. 2.

Cajet. 2, 2, 9. 40. art. 1.

Silvester in verbo bellum n. 2.

Summa Ang. in verbo Bellum, n. 5. Sum.

Rof. ib. n. 3, & 8.

Th. 2, 2, 66, 8.

de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat *περφόρασι*, mox vocat *αἰών*, quomodo & Græcum *ἄρχων*, Latinum principiorum vocem, aliasque ejus generis, esse sentus ambigui notavimus d. c. I, §. I. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id quod alii *περφόρασι* sæpe *πάσσεκλον* vocant, nimirum ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam.

Prætextum tantum ab Antonio cepisset] *πάντα πάλαι δεομένη περφόρασι ἔχουμε καὶ λόζαν ἐπεπιτῆ τῶ πολέμου παρῆεν*. Hic pridem prætextio opis habenti spociem aliquam & decorum titulum bellandi dedere. Verba sunt in hac historia Plutarchi. Lucani autem:

Cunctasque pudoris

Rumpunt fata moras. Iustus Fortuna laborat

Esse ducis motus & causas invenit armis.

§. II.

Periculatorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi] De Alanis Ammianus libro xxxi: *Vt hominibus quietis & placidis otium est voluptabile, ita illos pericula junctam & bella.*

Sed feritatem] Idem libro xi de Ira c. 5: de Apollodoro locutus & Phalaride: *Hæc non est ira, feritas est.*

§. III.

Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert, nisi quod possideat] L. Pro hærede, §. ultimo & sequentibus legibus. D. de Hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Langobardos *πόλεμος ἀπερφόρασι*, bellum sine prætextu. Galli apud Livium v, *in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.*

Immanitatis omnem humanitatem repellentis] Agathias libro ii: *ἔσσι δὲ κέρως ἕκαστῃ ἢ δεσμεύσας ἀλόγως, μηδὲν ἐγκλημα ἐνδοκῆ ἔχοντες, ἐπειρὸ Φοῖβῶσι ἀνα τὴν ἐθνείαν τὰς μηδὲν ἠσικηκῶσας σιρόμενοι, ἔτσι δὲ ἀλάζονες ἐσι καὶ ἀβῶσλοοι. Qui vero aut lucri causa aut cæco odio nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innoxiiis noxii, hi homines sunt & superbi & improbi. Exemplum nobis dat illustre Menander Protector. ὁὲ Βαϊάνος ὁ τῶν Ἀσάρων γέγονος ἔδεικνυς ἀφορμῆς ἢ σκῆψεως λαβόμενος, ἐδὲ ψευδῆ ἔγαν κῆ ῥωμαίων αἰλικῶν ἀξιώσας ἵνα συνθησας, ἀνακαυηλώσας καὶ βαρβαρικῶσας παρῆλυσας ἔας συνθηκῶσας. Bajanus Avarorum chaganus, nulla occasione aut obtentu, ne contactus quidem causam vel falsam contra Romanos comminisci, invencunde planeque barbarum in morem exiit pacta.*

Bene Philo ad Decalogum: ἔσσι πίνυν τῶν κλεπῶν ἰχθύν ἀποσίλαβον, ὄλας συλλῶσας πόλεις, ἀλογῶντες σιμερῶν. Αἰσὲ τὸ ἐπικυδῆσας τῶν νόμων εἶται δεκῆν. ἔτσι δὲ ἐσσι οἱ ὀλιγαρχικῶσας φύσεις, οἱ τυραννῆσας καὶ δυναστεῶν ἐπιθυμῶντες, οἱ ἔτσι μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπῶσας, σιμοῖσας ὀνόμασι τῆς ἄρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἐπικρῶσας τῆς ληστεῶν ἀληθῆσας. Qui vero furum vitæ nacti sunt, hi totas prædantur urbes, romanarum securi, quod supra leges emittere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominantium & potentatum avidi, magna furtiva committentes, qui pulchris nominibus magistratum & imperiorum id obtegunt quod verius latrocinium appelletur. Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Instino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. I, §. I, libri hujus.

§. VII.

Darius in Scythas] Antonius Caracalla in Artabanum Parthorum regem. Vide Xiphilinum.

§. XI.

Nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est ἀνθρώπινα, quasi naturaliter

liver & semper quibusvis competat, jus bello praestare potest.] Vide Concilium IV Toletanum, & quæ nos supra cap. IV hujus lib. §. 14.

Mundi Dominum vocet.] Vt in Concilio Chalcedonenſi Actione XI, §. XIIII. & XII.

Romaniam posteros Scriptores vocant.] Vt & Athanasius ad Solitarios, id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

Τῆς οἰκουμενῆς nomine.] Philo de legatione: τῶν πλείων καὶ ἀνοικουοῦσαν μερῶν τῆς οἰκουμενῆς, ἃ δὴ καὶ κυρίως ἀνὸς οἰκουμενῆν εἶποι, δυοὶ ποσὺς οὐραζομένην Ἐυφράτη τε καὶ Ρήνῳ. De pluribus utilissimisque orbis partibus loquitur, quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum ammbus duobus Euphrate & Rheno.

Iudæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμενῆς.] Hieronymus: Nomen terra, etiam cum additum particula omnis, restringi debet ad eam regionem de qua sermo est.

Id est in medio Iudæa.] Discas hoc ex Iosephi libro III belli Iudaici.

In aliarum gentium aut regum jus tranſierunt.] Exemplum fume in Hispania, de qua vide Gomezium in §. fuerat. num. 5, de actionibus: Panormitanum in c. Venerabilem. col. 9, de Electione. Iasonem in L. Cunctos populos. col. 2, c. de summatrinitate. Menochium conf. II, num. 102. Cardinalem Tuschum practicarum conclusio-num 345. §. Rex Hispaniæ. Molinam in conf. Paris. in pr. num. 20. Chaffanæum de Gloria Mundi parte V, confid. 28. Azorium Institutionum moralium lib. II, c. 5, p. 2.

Signum medendi.] Bene hoc explicat Abulensis ad Matth. IX.

§. XIV.

Non impedio dominationem vestram in hoc mundo.] Hilarius Arelatenſis: Non enim ad hoc venerat Christus, ut alienam invaderet gloriam, sed ut suam donaret: non ut regnum terreſtre priveret, sed ut celeſte conferret.

Dixit Chryſoſtomus.] Verba ejus sunt de Sacerdotio Libro II:

μάλιστα μὲν ἐν τοῖς χριστιανοῖς ἢ ἀφείτου πῶς βίαν ἐπανορθῶν ἢ τῶν ἀμαρτανόντων πᾶσι μαζῶ. ἀλλ' οἱ μὲν ἔζηθεν δικασαὶ τὸς κακῶργος, ὅταν ὑπὸ τοῖς νόμοις λάβωσι, πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἀκρίως τοῖς τῆσπις κωλύουσιν χρῆσθαι τοῖς αὐτοῦ. οὐβῶντα δὲ ἢ βιαζόμενον, ἀλλὰ πειθόντα δὲ πειθῆν ἀμείνω τ' τοῖσιν. ἔτε γὰρ ἡμῖν ἐξουσία τοικῶτη πᾶσι τῶν νόμων δίδεται πρὸς τὸ κωλύειν τὸς ἀμαρτανόντας, ἔτε, εἰ καὶ δέδοθ' ἔχομεν ὅπως καὶ χρῆσώμεθα τῇ δυνάμει, ἢ τὸς ἀνάγκη τῆς κακίας ἀλλὰ τὸς πειθῶσι τοῖς ἀπὸ τῆς ἀπικυμῆς τεφανδῆσιν τῆσιν. Αἰσθῆσθ' ὅτι πολλὴν χρῆσται τῆς μηχανῆς ἵνα πειθῶσιν ἰσθῆς καλῶς ὑπῆσαν τοῖς πᾶσι τῶν ἱερῶν λειτουργῶν οἰκουμενῆς. Omnium maxime Christianis non licet vi castigare suntuum delicta. Seculi quidem judices, ubi maleficos sub legum potestatem nacti sunt, multum potestatis jus exercent, & invitos quamvis prohibent ex suo ingenio vivere. At apud nos non cogendo sed suadendo id agendum est, ut qui ejusmodi sit melior evadat. Neque enim nobis à legibus ad coercendos peccatores potestatis jus datum est, sed si datum maxime esset, locus non esset juris ejus exercendi, cum Deus coronet non eos qui necessitate, sed qui voluntate libera à malo abstinent, quare multo labore opus ut persuadeantur moribidi sponte sua se perhibere sacerdotali curationi. Et mox: ἢ ἰλκῶσαι πῶς βίαν ἐσιν, ἢ δὲ ἀνοικουοῦσιν ποσῶ. Neque enim qui à fide aberrat vi pertrahi, imo nec metu compelli potest. Idem ad Ephesios IV, εἰς διδασκαλίαν λόγῳ πειθῶσιν ὅσοις ἕκ εἰς ὄφελον, ἢ δὲ εἰς ἀνῆσαν. συμβόλων πάντων ἐπιχομεν πᾶσι τῶν ἱερῶν ἢ συμβουλιῶν λίγας

ταῖς αἰαῖσις, ἐκ ἀναγκᾶζων ἤ ἀκροάσειν, ἀλλ' αὐτὸν ἀφίησι τῆς τῶν λειτουργῶν αἰ-
 ριστάως κύριον. *Ad docendos vero homines constituti sumus, non ad imperium,
 non ad exercitium potestatis. Consiliarium locum obtinemus suadentium. qui
 consilium dat, de suo dicit, auditorem non cogit, sed liberam ei relinquunt electio-
 nem circa ea quae dicuntur.* Ambrosius libro II de Cain & Abel, c. 4 :
Sacerdos quidem officium suum exhibet, at nullius potestatis jura exercet. Ci-
 tatur e. verbum, de Poenitentia distinct. 1.

Aut juris qualiscunque humani ademptionem] Ad reges enim non ad ec-
 clesiam pertinet judicare de feudis, c. novit de judiciis : de Feudis :
 de possessionibus, c. causam quæ inter quæ filii sunt legitimi. Reges e-
 nim superiorem in temporalibus minime recognoscunt, c. Perven-
 rabilem eod. tit. *Christus voluit ut Christiani Imperatores pro vita aeterna
 Pontificibus indigerent, & Pontifices pro cursu temporalium rerum Imperialibus
 legibus uterentur, quatenus spiritualis actio à carnalibus distaret incursum &
 Deo militans minime secularibus negotiis se implicaret.* c. quoniam, distinct.
 x, & c. cum ad verum, distinctione xcv. unde aliena non sunt quæ
 libro primo sunt posita, c. 11, §. ultimo, ex sexto & octuagesimo ca-
 none eorum qui Apostolici dicuntur, & quæ in eam rem ibi plura in
 textu notisque afferuntur.

Hieronymus] Idem in Epitaphio Nepotiani : *Minus licet episcopo
 quam regi. Ille enim nolentibus præsit : hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic
 servituti donatur.* Cassiodorus lib. XI, in epistola ad Episcopos : *Epi-
 scopus doceat, ne judex possit invenire quod puniat.* Fredericus Primus Im-
 perator apud Guntherum Ligurino de Pontifice :

Ecclesiam regat ille suam, divinaeque jura

Temperet : imperium nobis fascesque relinquat.

Suenonem Daniæ regem excommunicatum cum Roschildensis Ep-
 scopus Wilhelmus ab ingressu Ecclesiæ opposito baculi pastoralis
 arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod Episco-
 pi erat, & cervicem porrexit. Adde quæ supra habuimus lib. I,
 §. 5.

§. xv.

Spem conceptam ex aliquo divinorum oraculorum explicatione] Vide de
 Theodoto quodam Gratiani tempore Zosimum & Ammianum
 Marcellinum : de Ioanne Cappadoce Procopium Perficorum II, &
 Leuclavium historiæ Turcicæ libro xviii.

*Quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine pro-
 phetico spiritu*] Clausi enim obsignatique sunt libri Prophetici ad præ-
 finitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis xii, 4, 8,
 9. Hieronymus ad Danielelem : *Si propheta audivit & non intellexit, quid
 facient hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis multis ob-
 scuritatibus involutum presumptione mentis edisserunt ?* Procopium Gottli-
 corum II : τῶν γὰρ Σιδύλλης λόγων τὴν Ἀγνοίαν περὶ τῶ ἔργῳ ἐξευρέειν ἀνθρώπων
 οἰμῶν ἀδύνατον εἶναι. Sibyllinorum oraculorum sensum ante rei eventum invenire
 existimo supra hominem esse. *MOX : ταύτην τε ἀδύνατον εἶναι ἀνθρώπων ὅτι φησὶ περὶ
 τῶ ἔργῳ τῶν Σιδύλλης λόγων ξυνεῖναι, ἢν μὴ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸς ἐκδοῖται ἢ δὴ τῶ
 προφῶντι καὶ τῶ λόγῳ εἰς πύραν ἰληθῆσθαι, ἀκλόνητος τῶ ἔργῳ ἐμνηστευτὸς γίνηται.*
*Fieri nequit, ut homo qualiscunque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, sed
 expectandum, donec ipsa dies, re jam consummata & verbis experiendo com-
 probatis,*

probatis, certa fiat carminum interpret. Gregoras libro v: ἀλλ' ὅσπερ καὶ τ' ἄλλα τῶν χρησμοδωρῶν ὁμοιωσά ἐστι καὶ δυσζήμιβόλα & πλείετας δεχόμενα τὰς ἀνεπίχεις καὶ ἀναπτύξεις μέχρι αὐτῆς ἐκδόσεως, ἕταις & ἕτ' ὁ χρησμός ἐπ' ἅπαντα τὰς πλείετας, καὶ αὐτὸν δὴ τῆ βασιλείᾳ Ἀνδρονίχου μέχρις αὐτῆς τελεσθῆς, ὡς εἰρήσεται: ἐξ ἀνθρώπων ὃ αὐτῶν χρομίδεα, αὐτὸς ἐαυτὸν ὁ χρησμός διεσπείρησεν. Sicut & prediptiones alia difficillima conjectu interpretati que sunt, quod & multa habeant involucria, & explicationes recipiant multas, ita & hoc oraculum decepit omnes ipsumque Imperatorem quamdiu ei vita mansit. Eo autem erepto rebus humanis ipsum semet oraculum hominibus aperuit. Cavete vobis nimis audaces Theologi: cavete vobis à nimis audacibus Theologis Politici. Dignus qui inspicatur locus apud Thuanum libro LXXIX, in anno cdo D LXXXIII, de Jacobo Brocardo.

Honoris studium] Quod vitium maxime nobis virtutis quadam ἡ. XVII. imagine blanditur. Sed recte monet Augustinus libro III de civitate Dei, cap. 14, Satius esse cuiuslibet inertia pœnas luere, quam illorum armorum gloriam querere. Repete quæ ex Agathia supra posuimus hic ad ἡ. 3.

C A P V T X X I I I.

De causis dubiis.

- I. Dubitandi causa in moralibus unde.
- II. Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.
- III. Iudicium in alteram partem duci argumentis verum:
- IV. Aut auctoritate.
- V. Si utrique dubitetur in re gravi, & alterum sit eligendum, sumendum quod est tutius:
- VI. Unde sequi tali casu à bello abstinendum.
- VII. Id autem vitari posse colloquio:

- VIII. Aut arbitrio: ubi de Christianorum regum officio circa partes bellantes:
- IX. Aut etiam sorte.
- X. Certamen singulare ad vitandum bellum an permitti possit.
- XI. Meliorem esse conditionem possidentis in pari dubio.
- XII. Si neuter possideat in pari dubio rem dividendam.
- XIII. An bellum utraque ex parte iustum detur multis distinctionibus explicatur.

Verissimum est quod scripsit Aristoteles, in moralibus non æque, ut in mathematicis disciplinis certitudinem inveniri: I. quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ à materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt, * ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medii. At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur * solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc, modo ad illud extremum proprius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet, & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic, modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calefcente. Et hoc est quod ait Aristoteles, ἐπι χαλεπὸν κρίσις τὸ κερταίν πῶν ἀντὶ πῶν ἀρετῶν, quid cui anteponendum sit difficilis sæpe est iudicatio. Andronicus autem Rhodius: τὸ κατ' ἀλήθειαν δικαίον δυσχερὲς ἐστὶ τὸ δικαίον εὐμελέην: difficile est id quod vere iustum est ab eo quod tale videtur discernere.

I Eth. Nic.
III Nicom.

I I. Primum autem illud est tenendum, etiamsi quid justum re ipsa est, sed ab eo fit qui omnibus expensis injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non fit ex fide peccatum esse: * quo in loco fides animi judicium de re significat. Nam vim judicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contempta obbrutescit animus. Sæpe autem accidit, ut judicium nihil certi monstret, sed hæstet: quæ hæstatio si attentæ consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: *Bene præcipiunt * qui vetant quicquam agere quod dubites æquum sit an iniquum.* Hebræi magistri dicunt: רפנה יר רלנה *abstine te à re dubia.* Sed hoc locum habere non potest, ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur. Semper enim ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni:

Nic. II, ε. 9. τὸ ἐλάττωτον ληπτίον τῶν κακῶν, ait Aristoteles: Cicero, *de malis minima.*
Cic. Of. III. Quintilianus: *In comparatione malorum, boni locum obtinet levius.*

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio hæret, sed huc aut illuc ducitur * argumentis ex re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est * illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur è causis, effectis & adjunctis aliis.

I V. Sed ad hæc recte noscenda, usu quodam & peritia opus est; quam qui non habent, ut activum judicium recte conforment, tenentur audire sapientum consilia. Nam εὐδοξία, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe sapientibus; iisque rursus, aut omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus. Et hæc via judicandi maxime utuntur reges quibus artium momenta edificare aut expendere vix vacat.

Ἐσοφὸς τὸ βασιλεὺς τῶν σοφῶν συνιστά.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti quæstionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio fecialium ad id instituto, Imperatores Christiani vix nisi auditis Episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus monerentur.

V. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res medicos sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem ceciderit. At si de re magni momenti, ut de supplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, * præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In istam partem potius peccato tamen.

Idcirco fatius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare. Scilicet. 29. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: ἔλαττωτον ἢ μέωτον

μῆλλον ἢ ἀπολοῖσθαι τὸ ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖν ἢ μὴ ἀδικεῖν
 τὸ κατεψηφισαῖς ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικεῖν, le-
 gitar μὴ ἀδικεῖν, & contra.) Nemo est nostrum, ait, qui non malit absol-
 vere quamvis nocentem, quam damnare innocentem. Et mox addit rationem
 quam jam dedimus: ἐστὶ γὰρ ὅταν τις ἀμφιδουξῆ τὰ ἐλάττω τῆ ἀμαρτηριώτου αἰ-
 εσιότου. Nam ubi quis dubitat, eligendum in quo minus delinquitur. Antiphon:
 εἰ δὴν τι ἀμαρτεῖν, τὸ ἀδικῶς δὴκλίσου ὅσῳ τε ἔσθαι τὸ ἀδικῶς δὴκλίσου· τὸ μὲν γὰρ
 ἀμαρτηριώτου ἐστὶ, τὸ δὲ ἀδικῶς δὴκλίσου ἀσέβητα. Si errandum est, sine jure ab-
 solvere, quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in
 damnatione infantis, facinus.

V I. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala pluri-
 ma etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias alternan-
 tes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius:

Lib. I.

cauta speculator mente futuri,

Nec latus dubiis parvisque laceffere Martem.

Tres autem sunt modi quibus vitari potest, ne controversiæ in bel-
 lum erumpant.

V I I. Primum est colloquium: Cum duo sint genera disceptandi, ait
 Cicero, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium
 sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si tui non licet priore.
 Et Terentius:

De Of. 1.
 Viti. de jure
 bel. n. 28.

* Omnia prius experiri quam armis sapientem decet:

Qui scis, an qua jubeam sine vi facias?

Apollonius Rhodius dixit: Μηδὲ αὐτίκ' ἀλλή τσῖν ἔπεισι πεπειθημέναι. Et
 Euripides:

Λόγοισι πείσων· εἰ δὲ μὴ, βία δούσῃ.

Verbis id impetrabo; sin nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates quæ hanc viam omitterent:

Et vos quoque urbes qua quod est verbis darum

Transigere, potius fertis ad eadem arbitram.

Achilles Iphigenia in Aulide:

Si parer equo, nil mea vobis opo

Opus est. salutis est in hoc uno satis.

Ego simul amici gratiam servaverim:

Minusque vitio vertet omne agmen mihi,

Ratione si rem gesserim, non viribus.

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus:

πάν γὰρ ἐξ αἰσῶ λόγῳ

ὁ καὶ σιδήρῳ πολέμιον θράσειεν ἄν:

id auctum sic extulit apud Livium Phœneas: * multa homines ne bellare
 necesse sit, voluntate remittere, qua bello et armis cogi non possint. Mardo-
 nius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: τῆς
 χρεῖν ἰόντας ὁμογλώσσους, κήρυξι τε διέχρησθαι καὶ ἀγέλαισι καὶ λαμβάνειν τὰς
 ἀξιοφόρους καὶ παντὶ μῆλλον ἢ μάχῃσι. quos oportuit, cum ejusdem essent lingue,
 caduceatorum et legatorum opera non praelis controversias tractare. Coriola-
 nus apud Halicarnassensem: τὸ μὴ τῆ ἀλλοτρίων ἐπιθυμῆναι, ἀλλὰ τὰ ἑαυτῶν
 ἀπειλεῖν, καὶ μὴ τυχεῖν ἢ τὰτα πολεμῆναι, ἀπαλῆς ἂν ἰσολευσῶσιν εἶναι καλοῖ.
 Siquis non aliena cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis
 bellum

bellum moveat ; id omnium confessione æquum est. Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus, *que verbis componi nequeunt, ea armis ait decerni.* Apud Tacitum Vologeses : *æquitate quam sanguine, causa quam armis retinere parva majoribus malueram.* Et rex Theodoricus : *Tunc utile solum est ad arma concurrere, cum locum apud adversarios justitiam non potest invenire.*

VIII. Alterum est inter eos qui communem judicem nullum habent, * compromissum : *ἐπι τῆ δίκης δίδόναι ἑ νόμιμον ὡς ἐς ἀδικούντων, ait Thucydides : In eum qui arbitrium accipere paratus est, nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adrastus & Amphiaræus Eriphylæ judicium permiserunt narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienses & Megarenses lecti iudices tres Lacedæmonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenses Corinthiis significant paratos se disceptare controversias apud Peloponnesi civitates, de quibus inter ipsos convenisset. Et Pericles laudat Aristides, quod ut bellum vitaretur, voluerit *δίκη ἀγλάειας ἐπι τῆ ἀσφαλείας de controversiis arbitros sumere.* Et Isocrates oratione adversus Ctesiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Atheniensibus controversias, de iis paratus esset *ἐπιτρέπειν πόλιν πνίσειν καὶ ἑμῶν, arbitrium permittere alicui civitati æque utrique parti.* Sic olim Ardeates &

Livius lib.
v111.

Xen. Cyrop.
lib. 11.

Lib. v111.

Plutarch.
Pomp.

Lib. xxx11

Lib. 1v.

Lib. xi.

Vit. de jure
6. lib. n. 28.

Molina di-
sp. ut. 103 5.
Quando in-
ter Agid.
Reg. de arbi-
trio supern.
disp. 31.
du. 4. n. 72.
Th. 2. 2. 7.
95, art. 8,
& ibi Cajet.

Arimini, postea Neapolitani & Nolani controversias suas arbitrio populi Romani permiserunt. Et Samnites in controversia cum Romanis ad communes amicos provocant. Cyrus sibi & Assyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in controversiis cum Masinissa, ut bellum vitent ad judicia provocant. Romani ipsi de controversia cum Samnitibus apud Livium ad communes socios. Et Philipus Macedo in controversia cum Græcis ait se arbitrio usurum populorum cum quibus pax utrisque fuisset. Parthis & Armeniis postulantibus Pompejus finibus regendis arbitros dedit. Fecialium Romanorum hoc præcipuum ait officium fuisse Plutarchus : *ὅσοι ἔχον ἐπιτρέπειν καὶ ἀσφαλείας ἐπι τῆ δίκης ἀγλάειαν, ne sinerent prius ad bellum venire quam spes omnis judicii obtinendi periisset.* De Gallorum Druidibus Strabo : *ὡς τε καὶ πολέμους διήταν καὶ ἀσφαλείας ἐπι τῆ δίκης ἀγλάειας, olim ἔχον inter bellantes erant arbitri, ac sæpe jam acie congressivos dimiserunt.* Eodem officio functos in Iberia sacerdotes idem testis est.

* Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si ut judicia alienorum à vera religione judicium vitarentur, & à Judæis & à Christianis arbitri quidam sunt constituti, & id à Paulo præceptum, quanto magis id faciendum est, ut majus multo videretur incommodum, id est bellum ? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, ut cui ne litigare quidem liceat : quod tamen secundum ea quæ alibi diximus cum temperamento quodam est intelligendum. Et tum ob hanc, tum ob alias causas utile esset, imo quodammodo factu necessarium, conventus quosdam haberi Christianarum potestatum, ubi per eos quorum res non interest aliorum controversiæ definiantur : imo & rationes ineantur * cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant : quem & ipsum olim apud Gallos * Druidum fuisse usum Diodoro ac Straboni proditum. Etiam proceribus suis

fuis de regni divisione iudicium permisisse Francos reges legimus.

IX. Tertia ratio est * per fortem : quam in hoc commendat Dion Chrysofostomus oratione in Fortunam altera : & multo ante Solomo Prov. xviii, 18.

X. Sortis autem affine quid est certamen singulare , cuius usus non videtur omnino repudiandus , si duo , * quorum controversia alioqui totos populos gravissimis malis sint implicitura , inter se parari sint armis decernere , ut olim de Peloponneso Hyllus & Echemus , de regione ad Inachus Hyperochus & Phemius , de Elide Pyrachma Ætolus & Degmenus Epeus , de Iba Corbis & Orsua. Videtur enim id si non ab ipsis recte fieri , certe à civitatibus posse acceptari , ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum sic alloquitur : *Ineamus aliquam viam qua utri utris imperent , sine magna clade , sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo vetustam hanc fuisse ait Græcorum consuetudinem : & apud Virgilium Æneas æquum fuisse ait ut inter se & Turnum eo modo res definiretur. Certe * inter ceteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agarhias libro primo , cuius ipsa verba (sunt enim insignia)

apponam : ἀλλ' ἔπειτα ἀρεὴ καὶ πν' ἔσαν τοῖς βασιλεύουσιν ἐξ ἐνείδεσσι συνετελεχθεῖς, ὡς ἀπείροισι) μὴ ἄπαντες ὡς πολέμηστοντες καὶ τοῖς ὁπλοῖς ἀσφαλεστέμοι, καὶ εἴπε ὁμοσε χυρῶσιν. ἰδόντες ἡ ἀλλήλους ἰκατέρωθεν ἢ πλῆθους, αὐτίκα τὸ χελεπαῖον ἀποδάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωρεῖσι, ἔ τὸς ἡγάμας κελύσει δίκην μῦθον τὸ ἀμφιπόλα ἀσφαλεστέα. εἰ ἡ μὴ, μόνος σκείνης ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐ σφίσιν αὐτοῖς ἀσπιδονδύειν, ὡς ἐχ ὄσπον ὄν, ἐδὲ πᾶσιον, ἰδίας αὐτῶν ἐνεκα δυσμερίας, τὰ κηρία πηκνέεισθαι ἔ ἀνατέλλεσθαι : εὐθύς τε ἐν τοῖς τε φάλαγγας ἀσφύσει, καὶ τὸ ὄπλα ἦεν), καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνη αὐτῆς ἔ ἡμεσθης, φοιτήεις τε παρὶ ἀλλήλοισ ἀφύλακτοι, ἔ ἐπιμίξιαι, καὶ φρεσὶ οἴχη) τὰ θεινά. ἔ τως ἀρεὴ αὐτοῖς τὸ μὴ ἰσῆ- κρον δίκαιον καὶ φιλοπαλῆα. τὸ δὲ γε ἀρεὴν δῶδμῆς ἐν θεοῖς ἔ περὶ θῆιον. Si qua forte inter reges orientur controversia , aciem quidem omnes instruunt , tanquam bellaturi ad rem armis decernendam : & ob viam alii alii procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus , abjecta ira ad concordiam redeunt , & regibus auctores sunt , ut jure potius certent : aut si id nolint ipsi inter se singulari dimicent certamine , & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant : Neque enim aut æquo & bono , aut patriis institutis convenire , ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefaciant , aut evertant. Ergo confestim solvunt exercitus , & restituta pace tuto inter se commeat , sublatis malorum causis. Tanta in subditis cura justitia & patria amor : in regibus vero animus placidus & suis obsequens.

XI. Quanquam vero in causa dubia pars utraque tenetur quæ- rere condiciones quibus bellum vitetur , * magis tamen id tenetur qui petit quam qui possidet. Ut enim in pari causa melior sit possidentis conditio , non civili tantum juri , sed & naturali convenit. cuius rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur Problematibus attulimus. Atque hic & illud addendum est , ab eo qui justam causam habere se scit , sed documenta non habet sufficientia quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat , bellum licite non sumi : quia non habet ius cogendi alterum , ut de possessione decedat.

XII.

Herod. Pol.
Plut. quasi.
Cir.
Strab. viii.
Livius lib.
xxviii.

I. b. v.

D. loco.

L. in pari.
D. de R. I.
Vid. de jure
bel. n. 27, &
30.
Less. de Just.
c. 29. dub.
10. Molina
disp. 103, §.
in secundo
vero. Lorca.
2, 2. sect. 3.
disp. § 3 n. 4.

Lorca. 2, 2.
 quest. 40.
 disp. 53.
 Solo v de
 Institut. jur.
 41, art. 7.
 Covar. c.
 peccatum, 5.
 10, num. 6.
 Alc. 2. Pa-
 rad. 21.
 Fulgos. l. 5.
 de Iust.
 Piccolomus
 lib. 81.
 Civil. Phil.
 c. 21.
 Alb. Gent.
 l. 1, c. 6.
 a L. v Eth. c.
 10; & 11.
 Reth. 1, c.
 13.
 Aug. lib. xv
 de civit. Dei
 c. 5; & lib.
 XIX, c. 15.
 Covar. c.
 peccatum 5.
 10, num. 2.
 Vist. n. 32.
 Suares de
 legibus libro
 111, c. 18.
 Alph de Ca-
 stro de peccat.
 leg. par. 1.
 l. 1, c. 1, & 3.
 b 111 Rhet.
 c. 17.
 Lib. 11, 8.

Top. 1, 13.
 Nic. v. 12.

XII. Vbi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus censendus erit, qui oblatam rei controversiæ divisionem repudiat.

XIII. Ex his quæ diximus definiri potest illa à multis agitata questio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque justum esse possit. * Distinguentur enim sunt variae acceptiones vocis iusti. Iustum enim aliquid dicitur, aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursus, aut speciali acceptione iustitiæ, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet, & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipse operans iuste agere interdum dicitur, quoties iniuste non agit, etiam si id quod agit iustum non sit: quomodo recte distinguit a Aristoteles, τὸ ἀδικεῖν, & τὸ ἀδικοῦν πράττειν, iniuste agere, & agere quod iniustum est. Speciali & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrumque justum esse non potest, ut nec lis, quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At verò ut neuter bellantium iniuste agat, fieri sane potest: iniuste enim agit nemo nisi qui & scit se rem iniustam agere: multi autem id nesciunt. Sic iuste, id est bona fide litigari potest utrimque. Multa enim & in iure & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent. Generali acceptione iustum dici solet quod omni culpa agentis vacat. Multa autem etiam sine iure fiunt absque culpa ob ignorantiam inevitabilem: cuius rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant postquam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam sufficiens transit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo iniustitiæ, sed & omni alio vitio careat, præsertim ubi pars utraque, aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere, Sic b Aristoteles in litibus juris controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit ποινεῖν. Cui consentiens Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator id est vir bonus dicat. Imo & iuste iudicare iudicem ambigue dici ait Aristoteles, significari enim aut iudicare αἰς θεῖ plane ut oportet, sine ulla ignorantia, aut αἰς τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ex animi sui sententia. Et alibi ait: εἰ ἀγνοῶν ἐκέρων, ἢ κ' ἀδικεῖ, si quis per ignorantiam iudicaverit, non egit iniuste. At in bello vix est, ut temeritas salutem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est ut causis probabilibus non contenta quam maxime evidentes requiratur. At iustum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu iustum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra à nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex iure lata, & possessio sine iure habent quosdam juris effectus.

Annotata ad Caput XXI I I.

§. I.

V T nihil habeat interjectum] in his mutatio fit εἰς τὸ ἀνὴκεῖρον, in aliis εἰς τὸ μετὰ.

Solent

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysofomum ad IV Ephesiorum II. Morali.

Quo in loco fides animi iudicium de re significat] Eodem tendunt in §. II, eadem Pauli epistola eodem capite ista : *εκάστω ἐν τῷ ἰδίῳ νοί τῷ προφορεῖσθω* unusquisque sui sensus sibi certus sit. & : *μηκέτι ὁ μὴ κελίον ἐσθῶν ἐν ᾧ δοκιμάζει*. *beatius ille qui quod presert in eo sui damnator non est.* Ambrosius : *Peccatum est quod aliter sit quam probatum est.* Sequitur Augustinus citati ambo à Gratiano post cap. 14. causa 28, quæst. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte : *δεῖ εἰ μένον τὴν πείθειν εἶναι καλὴν καὶ δικαίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν αὐτῷ ἢς πείθειται μόνιμον ἐ ἀμελεπύτων, ἵνα πείθειται δοκιμάσωντες.* *Requiritur non modo, ut quod agitur sit honestum iustumque, sed ut firma ac constans assit persuasio, unde fiat actio, ut quod sit fiat ideo quod animus ita faciendum iudicaverit.*

Qui verant quicquam agere quod dubites] Plinius lib. I, epist. 19 : *Quod dubitas non feceris.*

Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus] §. III. Augustinus lib. III de ordine : *Duplex est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem.* Explicat hoc Gabriel Vasquez disput. LXII cap. 3. num. 10.

Illud Hesiodi] Vfus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXI : *Eum primum esse virum qui consular, quid in rem sit : secundum eum, qui monenti obediat : qui nec ipse consulere nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Et pro A. Cluentio Tullius : *Sapientissimum esse dicunt eum, cui quod opus sit, ipsi veniat in mentem : proxime accedere illum, qui alterius bene inventis obtemperet.* Hesiodi versus, unde hæc fluxere, sic habent :

*ἔτ' ἢ μὴ πανάρετος ὅς αὐτῷ πάντα νοίσει,
Φροσυνίδμων τὰ καὶ ἐπειθε καὶ εἰς τέλος ἦσιν ἀμείνω.
ἰοδλὸς δ' αὐ καί κεν ὅς εὖ εἰπὼν ἠπίησιν.
ὅς δέ κε μὴδ' αὐτῷ νοίη, μήτ' ἄλλος ἀκούων
ὦ θυμὸς βιάκηται, ὅδ' αὐ ἀρχήσιν ἀνήσ.*

Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non

Qui videt, & longe fines prospectat agendi :

Qui bene consultis didicit parere, secundus :

At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit

Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

Præferenda est pars tutior] Ammianus Marcellinus libro XXVIII : *Si implacabiles iracundia sunt, summa est acerbitas. sin autem exorabiles, summa lenitas : que tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.* Et hoc explicat Vasquez dicto libro, c. 4, num. 21.

Omnia prius experiri quam armis] Dionysius Halicarnassensis in ex- §. VII. cerptis legationum : *μη πρότερον ἀρχῶν ἢ ἔργων πρὶν ἢ πειραθῆναι τῶ λόγων, non ante ad res veniendum est, quam tentata sit verborum via.* Menelaus apud Libanum : *πρῶτον μὴ τὸ δίκαια τῷ λόγῳ περιεῖλαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὁσλοῖς ἐπιπιθῶν ἀνθρωπινῶτερον δὴκῆσθαι.* *Homini convenientius, prius verborum experimentum facere, quam statim ad arma profilire.* Non abeunt hinc illa chori dicta in Euripidis Helena :

τὸ θεῶν
 ἔπ' αὐτῶν εὐεργ
 ἀφ' ὧν, ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμου
 κ' ἔχουσιν, δὲ εὖ ἀλκαίε
 λογιζαίτη καὶ πειρώμενοι
 πόλεως θανάτων ἀπειρώσ'·
 εἰ γὰρ ἀμύλλα κελνεῖ νιν
 αἰμίλλου, ἔπειτ' ἔρεῖς
 λείψ' κατ' ἀνθρώπων πόλεις.
*Stulti nimium, queis virtutis
 Mensura placet unica, ferrum:
 Quibus humani causa laboris
 Non nisi ferro queritur ense:
 Nam si virtus sanguine tantum
 Spectanda venit, nunquam discors
 Furor infestas deseret urbes.*

*Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, qua bello cō armis
 cogi non possint] Donatus ad Eunuchum : Perulgatum est enim quod
 summa vi defenderis quum extorquetur, hoc idem postmodum remitti re-
 mittenti.*

§. VIII. *Compromissum] Spreta plerunque potentioribus via. Vide Con-*
nestagium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugalliæ. digna
tamen, quam insistant æqui & pacis amantes. Cecere magni reges ac
populi, quorum in textu memoria. Addamus alios. Arbitri sumpti
inter Magnum Norwagiæ & Canutum Daniæ reges de regno utro-
que certantes. Nempe quomodo Iulianus primus ejus nominis cum
Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit.
Magnus rex Suediæ arbiter sumptus inter Ericos duos Daniæ &
Norwagiæ reges. de Salamine inter Athenienses & Megarenses ju-
dices capti Spartiæ quinque, Critolaidas, Amompharetus, Hypse-
chidas, Anaxilas, Cleomenes. Plutarchus Solone. In federe Lace-
dæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem v : δικας διδόντες κ'
πάτρια qui stare arbitris volent more avito. Et mox : αἰ δὲ πρὸ ζυμμάχων
πέλις πόλις ἐρίζοι, ἐς πόλιν ἰλλθεῖν ἂν πνα ἴσων ἀμφοῖν ταῖς πόλινσι δεκρίη.
Si qua sociarum civitatum cum socia civitate controversiam habeat, rem de-
ferant ad civitatem, qua utrisque æqua videbitur. Est utrumque apud
Thucydidem libro v. M. Antoninum multi extra Romanum Im-
perium populi controversiarum suarum, ut bella vitarent, arbitrum
sumpsere. meminit Victor & alii. Apud Procopium Gothic. III,
Gepidæ Langobardis dicunt: δικη γὰρ ἀφ' ἑαυτῶν ἐν ἀποδῆ ἔχουσι.
δικάζουσι ὅς αἰ ἀν ἀποδῆσται, βιάζουσι ἔδδμη πρὸς σην. Arbitro sumpto dirimere
controversa parati sumus. at qui stare iudicio volunt, eos vi impetere iniquum
est. Apud eundem Gothicorum IV, Theudibaldus Franc. rex pa-
ratum se ostendit iudicem accipere de iis quæ Romani disputabant.
Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud Polybium
excerpto legationum n. 4. & quod est in federe Antiochi ex eodem
Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Angliæ Iudex de Scotiæ suc-
cessione: Comes Holfatus inter Regem Daniæ & fratres, Pontano
memo-

memorante historiæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud Marianam libro XXIV, cap. 20, XXIX, cap. 23. Parutam libris VII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzium libro VI Saxoniorum c. 15. & nota infra libro III, cap. XX. §. XLVI.

Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam] Gregoras libro X de Alexandro Bulgaro : *ἐκ ἀξίων εἶναι λέγων Χριστιανοῖς ἀπηνῶς ἄποσι κατ' ἀλλήλων ἐπίνοι, ἐνὸν ὁ μὲν δέξῃν ἀλλήλοις πᾶ ὡς εἰρήνην καὶ ὁμῶ καὶ τῶν ἀσσοῶν ἀδελφότητι δξ. Indecorum esse Christianis tanta cum acerbitate inter se armis certare, cum rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.*

Cogendi partes ut aquis legibus pacem accipiant] Vide exemplum apud Cassiodorum III, I, 2, 3, 4. & Gailium de pace publica II, cap. XVIII, II, 12.

Druidum fuisse usum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, Episcopi succedere. vide epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de Episcopis Hispaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

Per sortem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, c. 28. §. 1X.

Quorum controversie aliqui totos populos gravissimis malis sint implicaturi. §. X. r.] Scriptor tragediæ Thebaidos :

rex sit è vobis uter,

Manente regno querite.

Dion Othone : *πολλὸν γὰρ πᾶ καὶ κρείττον καὶ δικαιοτέρον ἐστὶν ἓνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλὰς ὑπὲρ ἐνὸς διαπλεῖσθαι. multo enim satius justiusque est unum pro omnibus, quam multos unius causa perire.*

Et apud Virgilium] Æneidos XI :

Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

Inter ceteros Francorum mores] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pactioem Aquifgranensem. Æquitas eadem apud Langobardos. vide Paulum Warnafredi libro I, cap. 12. IV, cap. 17. v, cap. 40.

Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui possidet] Vide Herreram §. XI. Tomo II.

Distinguenda sunt variae acceptiones vocis justus] Sic Gratianus causa XI, §. XIIII. quaestio III post C. Episcopus, distinguit justitiam causæ, ordinis, animi.

C A P V T X X I V .

Monita de non temere etiam ex justis causis fufcipiendo bello.

I. Jus saepe remittendum in bellum vitetur :

II. Maxime jus ad penas :

III. Praesertim à rege laeso

IV. Etiam cura sui & suorum abstinendum saepe bello.

V. Regula prudentiæ circa electionem bonorum.

C c

V I. Exem-

VI. Exemplum in deliberatione inter studium libertatis & pacis: qua internecio populi evitetur.

VII. A panis exigendum abstinere debere qui non multo sit validior.

VIII. Restare ut bellum non sit suscipiendum nisi ex necessitate:

IX. Aut ex maxima causa cum maxima occisione.

X. Bellorum mala ob oculos posita.

Quoniam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie non videtur exsequi quid circa bellum virtutes alia præcipiant, aut suadent, obiter tamen obviam eundum est errori, ne quis existimet ubi jus satis compertum est, statim aut oportere bellum suscipi, aut semper etiam licere. Contra enim evenit ut plerumque magis pium rectumque sit de jure suo cedere. Nam nostræ quoque vitæ curam honeste deferi, ut alterius & vitæ & saluti perpetuæ quantum in nobis est consulamus, supra suo loco dictum est. Maxime autem Christianis hoc convenit qui in eo perfectissimum Christi imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infestis mori voluit, Rom. v. 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, ne res nostras aut nobis debitas persequamur cum tanto aliorum incommodo, quantum secum ferunt bella. * Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum, & Aristoteles monet, & Polybius. Nec à veteribus laudatus Hercules quod Laomedonti & Augiæ arma intulit ob non solutam laboris mercedem. Dion Prusænsis in ea oratione quæ est de bello & pace, non hoc tantum ait quæri solere *ἔἰ συμποισκῆν ἀδικημὸν ἂν ἔξ᾽ ὅτων οἷς ἀναδόνται πολεμεῖν*, an injuria accepta sit ab his de quibus bello petendis agitur, sed etiam *ἤλιγος π τὸ το συμποισκῆς quantū aestimandum sit id quod accidit.*

II. Ad pœnas vero omittendas multa sunt quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filiis dissimulant; qua de re dissertatio est Ciceronis apud Dionem Cassium. *Pater*, * ut Seneca ait, *nisi multa & magna injuria patientiam devicerunt, nisi plus est quod timet quam quod damnat, non accedet ad decretorium stylum*: unde non multum discrepat Phinei dictum recitante Diodoro Siculo: *μηδὲνα πατέρω λαθεῖν παρ' οἰῶν ἰκασίως πμωρίαν*, *ἔἰ μὴ τὰ μελέτη ἢ ἀδικημάτων ὑπερθεῖν τὴν φυσικὴν ἢ γυναικῶν εἰς τίναν φιλοσοφίαν*: & illud Andronici Rhodii, *ἔδεις πατὴρ ἀφίσταται ἢ οἷός*, *ἔἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μηχανητός*. At quisquis alium punire vult, * rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit: quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum: *Imple*, inquit, *Christiane iudex, pater patris officium*. Pittaci dictum laudat Iulianus Imperator: *ὅς τὴν συζητήσαν ἢ πμωρίας ἀπέβη*, *qui veniam pœna præferebat*. Libanius in oratione de seditione Antiochena: qui Deo, inquit, similis esse vult, *ἀφίεις πμωρίας χαίρει το μῶλλον ἢ λαμοῦσίων* magis gaudeat condonatione quam pœna. Interdum ea sunt rerum circumstantiæ, ut jure suo abstinere non laudabile tantum sit, sed & debitum ratione ejus quæ hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectatæ, sive qualiter eam exigit sanctissima lex Evangelii. Sic quosdam esse diximus pro quorum, etiamsi nos imperant, salute mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios, aut valde utiles. Si res quasdam negligi vult Christus, ne lites subeantur, tanto credendum est majora à nobis negligi voluisse ne ad bellum eatur, quanto bellum lite est nocentius. De *suo jure*

Vit. de jure belli, n. 147
& 33.

Pol. lib. IV.
Rhet. ad Alex. c. 3.
Paus. lib. v.

Lib. v.

Molina
Tract. 11 de
lib. disp.
103. loca
disp. 153. n.
11. Aegid.
Regius de
ul. supern.
disp. 31,
lib. 7. n.
107.

jure virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis, sed plerumque etiam commoditatis est, ait Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν Lib. 11 de
 τὴν παλινοῦ ὁ, πᾶν ἢ μέτριον. concedere & largiri si quid sit modice. Ratio- Off. c. 2.
 nem addit: ὡς περ ἡδὲ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐπαυεῖται τὸς ἀγνώμονας & βλαπτοῦναι πικ-
 ροῦ καὶ αἰρεθῆρας ἢ ἀφ' ἑρέδῳ πρὸς πνας. Nam & privatorum hominum eos
 laudatis qui facili sunt ingenio, & damni aliquid subire malunt quam liti-
 gare. Xenophon historię Græcæ sexto: Ἐὐφροῦν μὲρ δὴ περ ἐστὶ, μηδὲ ἐκ
 μὴ μικρῶν τοῦ ἀφ' ἑρέδῳ εἶναι, πόλεμον ἀναερεῖδῳ. Sapiens est ne ob graves qui-
 dem causas, bellum suscipere. Et apud Philostratum Apollonius: πόλεμον
 εἶναι ὑπὲρ μεγάλων αἰρεδῳ: ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.

III. Circa pœnas, officii nostri est, si non ut hominum,
 * certe ut Christianorum, ut facile, ac libenter condonemus, quæ in
 nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo, Eph. iv,
 32. τὸ κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὑπερῶν τὸ ζῆν ὑποδύμενοι τῇ κολάσῃ ἡμῶν ἢ ἡλι-
 κηκῶτων, Θεὸς φύσει ἑσθεσπετῆρι, ait * Iosephus. Ita vacare circa ea ob que
 nocentes pœnae mortis sunt obnoxii ad divinam naturam accedit. Seneca de
 principe: Longe sit in suis quam in aliis exorabilior injuriis. Nam quem ad- Lib. 1 de
 modum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri Clem. c. 20.
 donat sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed
 cum qui cum suis stimulis agitur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse
 injurias in summa potentia pati, * nec quicquam esse gloriosius Principe impune
 laeso. Quintilianus: Suadebimus Principi ut laudem humanitatis potius quam
 voluptatem ultionis concupiscat. In C. Cæsaris laudibus posuit Cicero ut
 præcipuum, quod oblivisci nihil solum foret nisi injurias. Livia in allocuti-
 one ad Augustum apud Dionem: τὸς ἀρχόντας νομιζέσθαι οἱ πολλοὶ τὸς μὲρ
 τὸ κριτὸν ἀδικεῖν ἐπιπέμειναι χεῖρα, τὸς δὲ ἰδίῳ πρὸς αὐτὸς ὑπερμελεῖν δουλείας
 φέρεσθαι. Ita plerique existimant, rectoribus punienda qua contra communem
 utilitatem peccantur; qua vero in ipsos, dissimulanda. * Antoninus Philo-
 sophus in oratione ad Senatum: Non enim unquam placet in Imperatore
 vindicta sui doloris, quæ etsi justior fuit, acrior videtur. Ambrosius in epi-
 stola ad Theodosium: Antiochenis tuam donasti injuriam. Et in eisdem
 Theodosii laudibus ad Senatum Themistius: ὅτι οὐκ ἀπολαύσθητε χεῖρ
 τῶν ἀρχόντων βασιλεία, ἀλλ' εὖ ποιῶντα μέγιστον φείνεσθαι ἡδικηκῶτων. Bonum regem
 oportet his qui in se peccarunt superiorem esse, non vicissim nocendū, sed bene
 faciendo. Magnanimus qui sit eum Aristoteles negat esse μηδιστακῶν
 injuriarum memorem: quod Cicero sic exprimit: nihil magno & præ- De Off. 1.
 clavo viro dignius placibilitate atque clementia. Hujus eximia virtutis in-
 signia nobis exempla sacræ literæ suppeditant in Mose, Num. xi,
 12: & Davide, II Sam. xvi, 7. Maxime vero id locum habet, ubi
 aut nos quoque nobis peccati alicujus fumus conscii, aut id quod
 in nos peccatum est ab humana quadam & excusabili infirmitate
 procedit, aut satis apparet pœnitere eum qui nocuit. Est ulciscendū &
 puniendi modus, inquit Cicero, & haud scio an satis sit * eum qui lacefferit
 injuria sus pœnitere. Sapiens, inquit Seneca, multa remittere; multos parum
 sani, sed sanabilis ingenii servabit. & hæc quidem causæ à bello absti-
 nendi ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis, aut debemus,
 * aut recte impendimus.

IV. Sæpe vero * nobis ipsis nostrisque præstandum habemus ne
 C c 2 ad

ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, postquam iuste posse suscipi bellum decrevisset feciales, * consultatum à senatu an ex usu esset suscipere. In fabella quadam Christi dicitur, si quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo sedentem, qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse qui decem millia militum habeat, hosti ducenti bis totidem par esse possit. quod si videat se impari fore, antequam ille intra fines adfit, missurum legationem cum mandatis pacis causa. * Sic Tusculani omnia patiendo & * nihil recusando pacem à Romanis meruerunt. Apud Tacitum est: *Frustra adversus Æduos quaesita belli causa. Iussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper commeatus prabuere.* Sic * legatis Iustiniani Amalafuntha regina negavit armis se certaturam. Potest & temperamentum adhiberi ut à Syrmio Triballorum rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & insulam Peucen intrare veruit, & simul donis eum honoravit, ut ostenderet se quod faceret iusto metu, non odio aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus, idem ad alios quovis recte aptes:

*De Marte quoties itur in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi,
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non perisset Græcia.*

Apud Livium est: *Cum tuas vires, tum vim fortuna, Martemque communem propone animo.* Et apud Thucydidem: *Ἐ πολέμῳ τὸ ἀνδράλορον ἔσθ' ἐστὶ πρὸς ἐν ὡς τῷ ἑαυτοῦ ἀποδιδόναι.* *Quicquid inopinatum accidere potest in bello priusquam aggrediare considera.*

V. Qui deliberant, partim de finibus non quidem ultimis sed interjectis deliberant, partim de iis quæ eo ducunt. Finis semper est bonum aliquod, aut certe mali declinatio quæ vicem boni obtinere possit. Quæ vero huc aut illuc ducunt, per se non expetuntur, sed quatenus ducunt: quare in deliberationibus comparandi sunt, & fines inter se, & eorum quæ ad finem ducunt facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione, *αἱ ἀποθέσεις αἱ ποιητικαὶ ἀπὸ δύο εἰδῶν γίνονται, ἀπὸ τε ἑαυτῶ καὶ ἀπὸ ἑδνατῶ*: *propositiones quæ actionem efficiunt duorum sunt generum, ab eo quod bonum est, & ab eo quod fieri potest: quæ comparatio tres habet normas.* Prima est; si res de qua agitur æqualem, morali scilicet æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiât: *ὅτ' ἑλαττον τὸ δουχερῆς τὴν ἀγαθόν, καρεῖτον δὲ κακόν.* Andronicus Rhodius ubi magnanimum describit, ait eum non ob qualvis causas pericula subiturum, sed ob maximas. Altera; si videatur esse æquale bonum & malum, quod à re de qua queritur possit procedere, ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit. Tertia, si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, * si efficacia ad bonum major sit collata

Iata efficaciz ad malum quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum sit majus comparatione mali quam efficacia ad malum comparata ad bonum. Hæc nos limatius paulo: sed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis consuetudinem imitandam medicorum, qui leviter ægrotantes leviter curant; gravioribus autem morbis periculosas curationes & ancipites adhibere coguntur, quare subvenire tempestati sapientis esse dicit, eoque magis si plus adipiscere re explicata boni quam ad-dubitata mali. Et alibi: *Ἦβι ἰπτενγμα magnum nullum fieri possit,*

De Off. 1.

ἂπότευγμα vel non magnum nociturum sit, quid opus est περισκινδυνάζει. Dion Pruxæntis Tarfensi altera: *ἴσω δὲν καὶ ἀδίκον ἀλλ' ἔκ εἰ π μὴ δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δέι' αὐτὸς τὸ το φιλοφρονέας αὐτὸς ἀδικεῖν αὐτῶν πνι.* Sit sane hoc injustum & indignum, quod ioleretur. At non si quid injusti accidit, nos ideo debemus certandi studio nosmet incommotis obficere. Et postea: *ἄπειρα οἰμα, πὲ βάρη αὐτ' ἂν μὲν σφόδρα πύζη καὶ ἀνίχεσθαι μὴ δυνάμεθα, ζήτῳ μὲν ὡς πύχιστα διαπίπτει μετῴσις ὃ νοχλάμενοι κ' ὁρῶντες ἀνάγκη ἔσται φέρειν ἢ τὸ το ἢ τῶν μείζον ἔτρον, σκοπεῖμεν ὡς κερδοῦσθαι ἐπιδῶ.* Sicut onera ubi ita valde nos urgent ut durare nequeamus, quarimus abjicere: mediocriter autem pressi & rebus talibus ut aut ista aut graviora ferenda sint, in hoc nos componimus ut quam expeditissime subsequamur. Aristides Sicula secunda: *ὅτι μείζον ὁ φόβος τῆς ἐπιπέδου, πῶς ἔκ ἀξίον φυλάττεσθαι;* ubi major spe metus est, quomodo non tem-pus est cavendi?

Ep. ad Att. l. xlii, 27.

V I. Exemplum fumamus ab eo quod inter Galliz civitates consultatum olim narrat Tacitus: *Libertas an pax placeret:* Libertatem intellige civilem, hoc est jus regendæ per se republicæ: quod jus plenum est in statu populari, temperatum in statu optimate, præsertim tali ubi nemo civium ab honoribus arceatur. pacem vero talem qua bellum redimatur internecinum, id est, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæstionem explicat, *ἴαν μείζην ἀξί τῶ το ἀδὲ τῶν ὀλῶν ἢ πῶσις κινδυνεύει:* Puta ubi recta æstimatio futuri nihil ferme aliud quam totius populi exitium videatur portendere: qualis erat status Hierosolymorum obsessorum à Tiro. Hic Carus quid diciturus sit qui mori quam uni parere maluit, nemo nescit: quo & illud pertinet:

Lib. ix. Ep. ad Att. ep. 112.

Quam sit non ardua virtus

Servitium fugisse manu.

Et multa alia ad eum modum. At aliud dicitur recta ratio: Vitam scilicet, quæ fundamentum est omnium bonorum temporalium & æternorum occasio, pluris esse quam libertatem; sive utrumque sumas in uno homine, sive in toto populo. Itaque Deus ipse pro beneficio imputat quod non perdat homines, sed in servitum tradat. Et alibi suadet per Prophetam Hebræis, ut sese Babylonis * in servitum dedant ne fame ac peste moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis,

11 Paral. xii, 78. Jer. xxvii, 13.

Obsessum Pæno gessit quod Marte Saguntum:

laudandum non est, nec quæ eo ducunt. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventionem secundo necessitatis hoc ponit exemplum, necesse esse Ca-

August. de Civ. Dei, l. xxi, c. 6.

filinenses se dedere Annibali, quanquam necessitati aderat hæc adjunctio, * nisi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt exstat hoc Diodori Siculi iudicium: τοῖς ᾧ ἀφαιρήσαντι ἀδρεϊότερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον ἡγεσάμενοι ἀπέπεσον εἰς πᾶνδημον τῆς πατριδος ἀλεητρον: animi spiritu * forti magis quam prudente interuentionem patriæ accesserunt. De eo quem diximus Catone & Scipione, qui post victoriam Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, iudicium exstat apud Plutarchum: αἰτίαν ἔχουσιν ὡς πολλὰς καὶ ἀγαθὰς ἀνδρας ἐν Λιβύῃ καὶ Ἰνδιᾷ ἀλάστορες ἐκ ἀναγκῆς: culpandi sunt, tanquam qui viros multos & egregios in Africa perdidissent, nullo opera pretio. Quod autem de libertate dixi, idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior aut par sit expectatio. Nam, ut recte Aristides, moris est navem seruare rerum, non vectorum iactu.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiatur in eum cui pares sunt vires. Nam ut iudicem civilem, ita qui armis facinora velit vindicare multo esse validiorem altero oportet. neque vero prudentia tantum, aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculoso absteineatur, sed sæpe etiam iustitia, rectoria scilicet, quæ ex ipsa regiminis natura superiore non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat. Cui consequens est id quod recte à Theologis est traditum, regem qui ob causas leves, aut ad exigendas pœnas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriuntur, nam etsi non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam, qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius: *Iustum bellum quibus necessarium, & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* optat hunc statum Ovidius Fastorum I:

Sola gerat miles, quibus arma coerceat, arma.

VIII. * Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat, puta cum jura sunt, ut Florus loquitur, armis ætiora. Seneca incurrit ait in pericula ubi quiescenti paria metuuntur, aut etiam pejora: quem sensum Aristides sic extulit: τότε ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν ἢ τὸ μᾶλλον ἀρετῆς κινδυνεύειν, ὅταν τὸ πᾶν ἰσχυρίαν ἀγὴν φανερώσῃς χεῖρον ἢ. *Miseram pacem bello bene mutari, ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, aut ausos libertas sequitur, aut victi iidem erunt: aut ubi (ut Livius loquitur) pax seruiantibus grauior quam liberis bellum.* Non si, ut apud Ciceronem est, apparet futurum ut si victus eris, proferbaris; si viceris, tamen seruias.

IX. Alterum belli tempus, si, ita ut oportet rem æstimanti, à jure, & quidem quod momenti sit maximi simul stent vires. Hoc est quod Augustus ajebat, bellum non suscipiendum nisi cum major emolumentum spes quam damni metus ostenderetur. Et quod de prælio dicere solebant Scipio, Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaueris: *Non decertandum esse * nisi summa necessitudo, aut summa occasio data esset.* Locum autem tum in maxime hoc habebit cum spes est * terrore ac fama, nullo aut exiguo periculo rem confici posse: quale erat Dionis consilium ad liberandas Syracusas.

Lib. xviii.

Cajet. 2, 2,

g. 95, art. 3.

Molina

tract. 1 de

Iustitia, cap.

102.

Lib. x.

Lib. x.

Ad Att.

vii. 7.

Suet. c. 24.

Gel. lib.

xiii. c. 3.

Val. Max.

lib. viii.

c. 2.

Diod. l. xvi.

ratufas. In epistolis Plinii est: *quod est pulcherrimum victoria genus terrore perdomuit.*

X. Sæva res bellum est, inquit Plutarchus, cumulumque secum trahit injuriarum & insolentiæ: Et sapienter Augustinus: *Quorum malorum* (de his loquitur quæ ex bello nascuntur) *multas & multiplices clades, diras & duras necessitates, si, ut dignum est, loqui velim, quamquam nequaquam sicut res postulat possim, quis erit prælixæ disputationis modus? Sed sapiens, inquit, bella gesturus est: quasi non, si se hominem meminit, multo magis dolebit iustorum necessitates sibi existisse bellorum: quia nisi iusta essent, gerenda non essent: ac per hoc sapienti nulla bella essent. inquit, iniuriæ partis adversæ iusta bella ingerit gerenda sapienti, imo & necessaria: quæ iniuriæ homini * utique dolenda quia hominum est, & si nulla ex eo bellandi necessitas nascatur. Hac itaque tam magna, tam horrenda, tam seva quisquis cum dolore considerat, miserum necesse est fœcetur. quisquis autem vel patitur ex fine animi dolore vel cogitat, multo utique miserius ideo se putat beatum quod humanum perdidit sensum. Idem alio loco: Belligerare malis videtur felicitas, bonis necessitas. Maximus autem Tyrius: τῆς τῷ πολέμῳ χρείας καὶ ἀφίλης τὸ ἀδίκον, ἐλεφθὸν αὐτῆς τὸ ἀναγκάσιον: de bello etiam si demas iniustitiam, ipsa per se necessitas miseranda est. Idem: φάνεται ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖον ἂν τοῖς ἢ ἀδίκῳ ἐκείνοις: Apparet bellum à iustis non sumi nisi necessario, ab iniustis sponte. Cui Seneca illud addendum, non esse homini homine prodige utendum. Philiscus Alexandrum monebat ut gloriæ quidem studeret, sed ea lege ne se pestilentiam aut magnum orbem faceret: intelligens populorum occidionem, desolationem, urbium pestilentiam esse opera: nihil autem magis esse regum quam consulere omnium saluti quæ pace continetur. Si jure Hebræo & qui non volens hominem occidisset fugere debebat: Si Deus à Davide qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum ædificari vetuit, * quod multum sanguinem fudisset: Si apud Græcos veteres expiatione opus habebant etiam qui sine culpa manum cæde maculassent: quis non videat, præsertim Christianus, quam res sit infelix & mali omninis, quantoque nisu fugiendum bellum etiam non iniustum? Certe apud Græcos Christianismum professos diu observatus est canon quo facris * ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello interfecissent.*

Vita Camilla.
De Civit.
Dei, l. xix.
c. 7.

Lib. I v de
Civit. Dei.
c. 15.

Ælian. lib.
xlv, 11.

Basil. ad
Amphil. x3
13.

Annotata ad Cap. xxiv.

Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum] Seneca suasoria v: Gallio dixit, bellum suscipiendum fuisse, pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re supervacua & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum. Plus aliquid Apollonius dixit regi Babylonis apud Philostratum l. 23: ἀσσεύει δὲ καὶ τὸ μὴ εἶν ὑπὲρ κωμῶν, ὡς μέγιστος κεραιτηται τὰ καὶ καὶ ἰδιώται Διφφίρεδς πρὸς βασιλεῖς, καὶ πόλεμον ὑπὲρ μεγάλων αἰεδς. Addidit vero, non oportere cum Romanis disputare de vicis, quibus majores privati sepe possident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire causas. Iosephus altero libro adversus Appionem de popularibus suis: ὅτε τὴν ἀνδρείαν ἠκησασμέναν ἐπὶ τῷ πολέμῳ ἀρχαδς χάρον παλαιότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τῆς νόμου Διφφολάθειν. τῆς γὰρ ἀλλοτῶν ἐλαττώσεως πρῶτως ὑπομένον.

πες, ἵπειδὸν ἴσως ἡμῶς τὰ νόμιμα κινῆν ἀνεγκάζωσι, τότε καὶ πῶς δύναμιν αἰ-
ρεμένα πολέμους καὶ μίχρη πῶν ἐχθρῶν τῶν συμφορῶν ἐγκρατερεῖμεν. *Negue nostri
fori iudicium exercent, ut suas res augeant, sed ut leges ipsi mancant. caetera
igitur damna ferentes leniter, ubi sunt qui nos à legibus cogant discedere, tunc
etiam supra vires bella sumimus, & ad ultima usque mala duramus.*

§. II.

Vt Seneca ait] de Clementia I, cap. 14. Augustus patri in consilio
affidens de filio qui in paricidio deprehensus esset, dixit : *relegan-
dum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit :
memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset, mollissimum genere poena con-
tentum esse debere patrem dixit. verba sunt Senecæ eodem libro c. 15.
Terentius Andria :*

Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.

Philo ᾧδὲ εὐγενείας ait : πατέρες ἀπαρήσεις χρεματίζουσιν τῶν υἱῶν, διαποιούζον-
τες αὐτὸς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας ἵται τὴν ἐκ φύσεως ᾧδότην καὶ ὑπερβάλλουσαν
ἴουσαν ἢ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία καὶ ἀκαταστήσειν. *Patres abdicationis tristitia verba
pronuntiant, filiosque a domo sua & omni cognatione absumunt, ita demum,
ubi amorem illum, quem ingentem ac super omnia eximium natura parentibus
indidit, filiorum improbitas vicat. Cicero pro Ligario : Ignoscite, Iudices,
erravit : lapsus est : non putavit : si unquam posthac, ad parentem sic agi
solet.*

Rectioris, id est patris, quodammodo personam sustinet] Seneca epistola
LXXXVI : *Clementia alieno sanguini tanquam suo parciit, & scit homini non
esse homino prodigi utendum. Diodorus Siculus in Fragmentis : ἢ δὲ τὸς
ἀμαρτησίους ἐκ παντὸς τρέψω καλᾶζειν, ἀλλὰ τὸς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μὴ μετὰ
διδασκαλικῶς ἐκ παντὸς τρέψω καλᾶζειν, ἀλλὰ τὸς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μὴ μετὰ
διδασκαλικῶς. Non omnes omnino qui deliquere puniendi sunt, sed ii quos male
factorum nihil poenitet. Chrysofomus de statuis VI : καθίτησαν οἱ ἀπι-
στοὶ πάντες, ὁ δὲ τὸ Χρῆστος ἢ φῶς πᾶσι ἐξουσίαν δύνανται χαλῶν. δοξασεν οὖν τὸν
θεωτοῦ τοῖς συνδούλοις ἄφες τὰ ἀμαρτημάτα, ἵνα καὶ αὐτοὺς οὐ δοξάσῃ μειζώους,
ἵνα ἡμεῖς οἱ κατὰ τὴν τῆς κρείσεως ἡμεῖς δέξῃ τὸ ὄμμα καὶ χαλῶν, ταύτης μεμνη-
μένοι οὖν οὐ τῆς φιλαθεωπίας. Discant omnes qui à fide nostra sunt extranei re-
verentiam quæ Christo exhibetur tantam esse, ut cuilibet poterit injiciat fra-
nos. Honora dominum tuum : condona peccata conservis tuis, ut & ipse multo
magis te honoret, ut in illo iudicii die vultum tibi ostendat serenum atque cle-
mentem, huius tue lenitatis memor. citat Gratianus causa xxIII, quæst.
IV, ex Augustino : Duo ista nomina cum dicimus, homo & peccator, non ui-
que frustra dicuntur : quia peccator est, corripere : quia homo, miserere : vide
& quæ sequuntur, & quæ supra posuimus ad caput xx, §. XII,
§. XXI, & xxxvI.*

§. III.

Certe ut Christianorum] Theodosius ut Antiochenis condonaret
crimen in se commissum à Flaviano Episcopo illis maxime Christi
verbis permotus fuit : *Dimitte illis Pater, quia nesciunt quid faciunt. Nar-
rat Chrysofomus de statuis vicefima.*

Josephus] Antiquæ historiae II, 3.

Nec quicquam gloriosius Principe impune lesa] Chrysofomus in laude
Clementiæ : ἀπειται μὲν γὰρ ἀνθρώπων τὸ τοῦ θεοῦ δύναται. ἀξίφροντος δὲ
τὸς ἐν ἐξουσίαις τὸ γὰρ πάντα πεινῆν ἐπιτεπέσθαι τῆς βασιλείας, κατὰ τὴν ἰαντὸν,
καὶ τὸν τὸ θεὸς νόμον ἡγάμονα ποιῶν τῶν ἐχθρῶν, μίχα μὲν εἰς εὐφρίαν τε καὶ δοξασ.
*omnem illa hominem ornare insipienter potest : maxime vero eos qui in imperiis
sunt*

sunt constituti. nam cum regia potestas omnia permittat, semet retinere, ac divinam legem actionibus suis ducem præficere, egregium est ad famam gloriamque. Augustinus epist. CIV, quæ est ad Bonifacium Comitem: memenio cito ignoscere, si quis in te peccaverit & veniam postularerit.

Antoninus Philosophus] Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Cassidii.

Eum qui lacefferit injuria sua pœnitere] Procopius Vandalicorum II : μετῆμελθε γὰρ οὐ δειοῖτ' ἐπιλαύσειν ἐπιτηγνόμενοι συγγνώμης ἀπὸ τῆς ἡλικίας ποιῆν εἰσθεν. Pœnitentia in tempore obortens iis qui peccaverunt, ad veniam dandam provocare lasos solet.

Nobis ipsis nostrisque] Procopius Gotthicorum II Gotthos ita ait §. IV. locutos Belifario: ὅταν δὲ αὐτὰ ἕπαις ἔχη, τὲς ἰκατέρων ἡγεμῆνες ἀποσείκει μὴ δόξης τῆς οἰκείας τὴν τῶν δόξαμένων σωτηρίαν ἀποσείδῃ, ἀλλὰ τί τε δίκαια τί τε ζυμφορα, ἢ σφίσι αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφῶν ἐναυποῖς ἐλέδῃ. Hæc cum ita se habeant, officium erit utriusque gentis rectorum, subditorum sibi salutem non projicere propriae laudis studio, sed ea præferre quæ & justa sunt & utilia, non ipsis tantum sed & hostibus.

Consultatum à senatu an ex usu esset suscipere] Diodorus apud Thucydidem III : ἦν τε γὰρ δόξαφ' ἡνὸν ἀδικήσας, ἢ ἀγ. τὸ τε καὶ δόξαφ' ἡνὸν κελύσσω εἰ μὴ ζυμφέρο. Etiam si enim maxime illos peccasse pronuntiem, non utique & occidi eos jubebo; nisi expediat.

Sic Tuscilani] vide Plutarchum Camillo.

Nihil recusando] Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore. meminit Herodianus libro III.

Legatis Justiniani Amalasantha] vide Procopium Vandalicorum II. & Gotth. I.

Si efficacia ad bonum major sit collata efficacia ad malum quam ipsum malum est collatum bono] Vtitur hac regula prudenter Narses apud Procopium Gotthicorum II.

In servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur] Guido Blandratenfis §. VI. in oratione ad Mediolanenses apud Guntherum.

Omnia securi pro libertate feremus.

Sed libertatem contempta nemo salute

Sanus amat. neque enim certa susceptio cladis

Quam vitare queas, nisi cum ratione salutis,

Libertatis amor, sed gloria vana putanda est.

Nisi malint fame perire] Anaxilai qui ob famem Byzantium dederat hæc defensio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam. Ita Xenophon. Procopius Gotth. IV: ἢ γὰρ ἐπιανέσσι τῶν ἐκείστων τελευτῆν ἀνθρώποι ἐνταῖς πρὸς ἐπίκειται κρείσσων τῶν καὶ αὐτῶν κινδύνων ἐλάσι. Non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu spes aliquis est periculo potentior.

Spiritu forti magis quam prudente] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Sithonienfibus post Alexandri mortem ait saniorum iudicio eos σπῆς σιδδέξιαν ἀβενελεύδῃ. τῷ δὲ συμφέρεσι δὲ δημοκρέτικῆν, ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse: ut qui properassent ἀγακουνδουσίην μηδεμίᾳς ἀνάγκης κατεπιγύσεως, periclitari nulla necessitate impellente, ne Thebanorum quidem tam nobili clade passi se admodum neri,

§. VIII. *Rara ergo belli sumendi causa est quae omitti aut non possit aut non debeat*] Servius ad illud in x Æneidos :

Iram miserantur in anem

Amhorum & tantos mortalibus esse labores.

§. IX. *Quia nulla causa tam iusta est ut propterea bellum geri debeat.*

Nisi summa necessitas] Plutarchus Gracchis : τὸ ἀνευ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀνάγκης ἐπιφέρειν σιδήρον, ἕτε ἰατρικὸν ἕτε πολέμῳ. *Extra summam necessitatem ferium inferre, nec boni medici est, nec boni presidis.* Marciani dictum apud Zonaram : μὴ δεῖν ὄπλα βασιλεία κινεῖν, ἕως ἐξηγεύειν ἐξόν. *Non debere regem arma movere, quamdiu pace frui liceat.* Augustinus l. epistola ad Bonifacium, *Pacem habere voluntatis est: bellum autem debet esse necessitatis, ut liberet Deus à necessitate & conferret in pace.*

Terrore ac fama] Leo spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur. Habet id Plinius Historiæ Naturalis VII I, c. 16.

§. X. *Vtique dolenda*] Lacedæmonii in oratione quæ exstat apud Diodorum Siculum libro XII I : θεοῦντες τὰς ἐν τῷ πολέμῳ φιλονεικίας πολλαὶ καὶ δεῖνὰ πᾶσι ποίσεις, οἷόμεθα δεῖν φανερόν ποῖσιν πᾶσι καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ἐπὶ τέτων ἡκιστα πάντων ἴσμεν αἰποί. *Cum videmus ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocita oriri, nostri officii duximus cunctis Dis hominibusque testatum facere causam horum à nobis non esse.* Plutarchus Numa : τί εἰ φησι τις ἐκ ἐπὶ τῷ βέλῳ ἀποθνήσκει ἢ ῥώμη τοῖς πολέμοις, ἐρωτῶν ἰρώτημα μακρὰς ἀπικρίσεις δόμενοι πρὸς ἀνθρώπους τὸ βέλῳ ἐν πλεῖστον καὶ περὶ καὶ ἡγεμονία μᾶλλον ἢ σωτηρία καὶ σωστικὴ ἐκ τῆς δικαιοσύνης ἀποβρεῖα πημένους. *Hic si quis mihi dixerit, nonne Roma per bella profecit plurimum, questionem moverit longe responsionis egentem, apud homines qui profectum ponunt in opulencia, in deliciis, in imperiis militaribus, non in salute populi, in lenitate, in iustitia suo contenta.* Stephanus medicus Chosroï Perfarum regi apud Procopium Persicorum II I : ἐκόν, ὃ κορυφῆ βασιλεῦ, φόνας σοι καὶ μάχας ἰρασομένω καὶ πόλεων ἀνδραποδισμῶς, τῶν μὲν ἄλλων ἴσως ὀνομάτων παρέσει τυχεῖν τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι δεκεῖν, εἰ μὴ ποτε ἕσται. *Tibi, rex maxime, in cadibus & pugnis & urbibus subigendis occupato alia forte nomina contingant, bonus autem ut per hæc credaris, fieri nequit.* Adde locum egregium Guiccardini libro XVI.

Quod multum sanguinem fudisset] ἐκ ἐπιπέσει δὲ πολλῶς πολέμους ἠγοιστο μὲν καὶ φόνο τῶν ἐχθρῶν μεμισασμένοι. *Non permisit templum struere ei qui multa bella bellasset, pollutusque esset, hostili quidem, attamen sanguine.* Verba sunt Iosephi libro VII, c. 4. ubi & plura in hanc sententiam sequuntur. Plinius libro VII, c. 27, post relata Cæsaris Dictatoris prælia, *Non equidem in gloria postuerim tantam etiam coactam humani generis injuriam.* Philo de vita Mosis : καὶ γὰρ εἰ νόμιμοι αἱ καὶ ἐχθρῶν σφαγαί, ἀλλ' ὅρα κτείνων ἀνθρώπων, εἰ καὶ δικαίως ἐ ἀμυνόμενοι ἐ βιασθεῖς, ὑποκίνομενοι εἶναι δοκεῖ ἀφ' ἑαυτῶν ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν συρρίνεαν. εἰ γάρ ἐν καθαρῶν ἐδίησε τοῖς κτείνασι πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν νομιμῶν ἀγρῶν γαζηνῶν. *Quamvis enim legibus permisse sint hostium occisiones, attamen quisquis hominem interfecerit, quamvis iuste, quamvis ad sui tutelam, quamvis coactus, aliquid labis contraxisse creditur, propter illam communem à summa causa venientem cognationem.* Quapropter & purgatione quadam opus habebat tales interfeciores, ad eluendum quod commissum videbatur periculum.

Ad tempus] Triennio. Zonaras Nicephoro Phoca.

C A P V T X X V.

De causis belli pro aliis suscipiendi.

I. Bellum suscipi iuste pro subditis :

II Non semper tamen suscipiendum.

III. An subditus innocens hosti dediti possit, ut periculum vitetur.

IV. Bella item iuste suscipi pro federatis aequalibus & inaequalibus,

V. Et pro amicis :

VI. Imo & pro hominibus quibusvis :

VII. Possit tamen id sine peccato omitti , si

quis aut sibi metuat , aut etiam nocentis vita.

VIII. An pro subditis alienis defendendis justum sit bellum , distinctione explicatur.

IX. Injustus esse societates & mercenariam militiam sine causarum discrimine.

X. Etiam praecipue praeda aut stipendii causa militare vitiosum esse.

SVpra cum de his qui bellum gerunt egimus , dictum ostensum-
que à nobis est , naturaliter non tantum unumquemque sui juris
esse executorem, sed & alieni. quare quæ causæ iustæ sunt ipsi cu-
jus res agitur , eadem iustæ sunt iis qui aliis opem ferunt. Prima
autem maximeque necessaria cura * pro subditis , sive qui familiari,
sive qui civili subsunt imperio. Sunt enim quasi pars rectoris , ut ibi-
dem diximus. Sic pro Gabaonitis qui se populo Hebræo subjece-
rant arma sumpsit is populus duce Iosua. *Majores nostri*, inquit Cice-
ro ad Quirites, *sape mercatoribus ac naviculariis injuriosius tractatis bella*
gesserunt. Alibi: Quot bella majores nostri susceperunt quod civis Romani inju-
ria affecti, navicularii recenti, mercatores spoliati esse dicerentur? Iidem Ro-
mani pro quibus fociis arma sumere noluerant, pro iis deditis, id est,
factis subditis , eadem sumere necessarium duxerunt. Campani ad
Romanos ; *Quandoquidem nostra vteri aduersus vim atque injuriam iusta*
vi non vultis, vestra certe defendetis. Florus à Campanis fedus quod ante
te habebant, sanctius ait factum omnium suorum deditio: *Fides agi*
visa, inquit Livius, *deditos non prodi.*

II. Non tamen semper quamvis iusta causa subditi alicujus, obli-
gat rectores ad bella sumenda : sed ita demum si id sine omnium aut
plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium
magis circa totum quam circa partes versatur : & quo pars est ma-
jor, eo ad totius naturam propius accedit

III. Itaque si civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoste
deposcatur, dubium non est quin deserere possit, si appareat civitatem
hostium viribus multo esse imparem. Disputat contra hanc senten-
tiam Ferdinandus Vasquius : sed si non tam verba ejus quam propo-
situm spectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deseratur, ubi
eum defendi posse spes sit. Nam & historiam adfert Italici peditatus
certi Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, de sua salute
certior factus à Cæsare ; quod ille non immerito improbat. An vero
etiam tradi in manus hostium possit civis innocens , ut vitetur
imminens alioqui civitatis excidium, disputant eruditi , & olim
disputatum est , ut cum Demosthenes nobilem illam de canibus,
quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam
protulit. Negant id licere non Vasquius tantum, sed is cujus senten-
tia ut perfidiæ propinqua à Vasquio arguitur Sotus. Ponit tamen
Sotus

Lib. I, c. v.

Navar.
XXIV. 18.

Ios. x, 6.

Vepr. II.

Lib. VII.

Soto de Iust.
& jur lib. v.
q. 1, art 7.
L. 1 contr.
III. c. 13.

Sotus teneri talem civem se hostibus tradere : hoc quoque negat Vasquius, quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa inivit, id non postulet. Sed hinc nihil aliud sequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri : at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt, non justitiæ proprie dictæ, sed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præstantur, quod Vasquius agnoscit, sed etiam omitti sine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur esse, ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo :

Εἰς ἃς ἴδ' ἀελθὼν οἶδα καὶ τελέασον
Τὸ μείζον, εἰς μὲν εἶκ' ἔ' ἄλλων δίνῃ,
Πτωσίας ἀπάντης πόλι' ἔσθ' ἴσον φέρῃ.

*Si namque numeros quidque sit plus aut minus
Percipimus animo, * non malo unius domus
Communi vinci, sed nec equari potest.*

Diod. libro
xvii.

Atque ita Phocion Demosthenem atque alios hortabatur ad exemplum Lei filiarum & * Hyacinthidum potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferri sinerent. Cicero pro P. Sextio : *Si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis pradones classibus eam navem se oppressuros minarentur, nisi me unum sibi deditissent : jecissem me potius ipse in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.* Idem de Finibus III : *Vir bonus & sapiens & legibus parens & civilis officii non ignavus, utilitati omnium plus quam unius alicujus aut suæ consulit.* Apud Livium de Moloffis quibusdam dictum legimus: *Equidem pro patria qui lethum oppetissent saepe fando aud iovi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt.* Sed hoc posito restat dubitatio, an quod ille facere tenetur ad hoc cogi quodque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipem dare ex misericordiæ præscripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum ubi cum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest nisi ad id quod ex jure debetur stricte dicto. At superior cogere potest etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio superioris, qua superior est, hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre : quare & in nostra illa controversia verius videtur cogi posse civem, ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita is quem dixi Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat huc malorum ventum, ut si Alexander eum deposceret, ipse deendum censeret.

Lib. xlv.

IV. Sublatis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant focii, in quorum federe comprehensum, id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt. *Qui non repellit injuriam à socio si potest, tam est in vitio quam ille qui facit,* ait Ambrosius. Pactiones autem tales * ad bella quibus justa causa non subsit porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est causa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susceperent, fociiis omnibus de causâ ju-

Leff. lib. 11,
c. 9. dub. 7.

Plut. Phoc.

Off. 1. c. 36.

suæ ju-

fæ justitia judicium permiserint : Et Romani Græcis de bello in Na- *Livius lib.*
bidem. Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri focium si nulla *xxxiv.*
spes sit boni exitus. Boni enim non mali causa societates contrahitur.
Defendendus autem focius est etiam contra alium itidem federatum,
nisi priori federe aliquid specialius convenerit. Sic Corcyraos,
si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt etiam
contra Corinthios focios venustiores.

V. * Tertia causa est, amicorum quibus auxilium promissum qui- *Vit. de Ind.*
dem non est, sed tamen amicitia quadam ratione debetur, si facile *p. 2, n. 17.*
& sine incommodo exhiberi possit. Sic pro Lotho cognato arma *Cajet. 2. 2.*
sumsit Abrahamus : Antiatibus præceperunt Romani ne in Græcos, *q. 4. art. 1.*
utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem sæpe non
pro focis tantum quibus ex federe id debebatur, sed pro amicis bel-
la susceperunt, aut suscipere minati sunt.

VI. Postrema latissimeque patens est hominum inter se conjun- *Cic. de fin.*
ctio, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. *111; de off.*
11. L. ut
vin. D. do
just. & jure.
† de Tra l. 1.
cap. 7.
† de Clem.
11. 5.
De Off. 1.
lib. c. 5.
Homo in adjutorium mu-
tuum generatus est, † ait Seneca. Eiusdem est : † Sapiens quoties poterit
fortuna intercedet. Euripides in Supplicibus :

Præbent saxa per fugium feris

Aræque famulis. urbibus pressis malo

Tutamen urbes.

Ambrosio, *fortitudo quæ defendit infirmos plena justitia est. Qua de re su-*
pra quoque egimus.

VII. Queritur hic, an teneatur etiam homo hominem, populus *De legib. 1v.*
populum ab injuria defendere. * Plato puniendum censet qui vim *Diod. l. 1.*
alteri illatam non arceat : quod & Ægyptiorum legibus cavebatur.
Sed primum si manifestum sit periculum, non teneri certum est. po-
test enim suam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpretan-
dum censeo illud Tullii : *Qui non defendit, nec obsistit si potest injuria,*
tam est in vitio quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat : ut potest il-
lud intelligamus, cum suo commodo : nam & idem alibi dicit, *non*
defendi homines sine vituperatione fortasse possunt. Apud Sallustium est in
historiis : *omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur, conside-*
rare debent, liceatne tum pacem agere. dein quod quaeritur satisfacere pium, tu-
tum, gloriosum an indecorum sit. * Senecæ quoque hoc non spernen-
dum : *Succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni*
hominis aut magna rei merces. Sed ne tunc quidem tenebitur, si op- *Leg. lib. 11.*
c. 4. dub. 15.
pressus nisi morte invaloris eripi non potest. Nam si invaloris vi-
tam qui invaditur suæ potest præferre, ut alibi diximus, non pec-
cabit qui in vasum id aut credet, aut volet malle : præsertim cum ex
parte invaloris majus sit periculum damni irreparabilis & sempit-
terni.

VIII. Est & illud controversum, an justa sit belli causa pro sub-
ditis alienis, ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civi-
les societates institutæ sunt, certum est rectoribus cujusque speciale
quoddam in suos jus quaesitum. Euripides Heraclidis,

δικαιοι δ' ἑσμέν οἰκῆντες πόλιν

ἀντι κατ' ἀνδρῶν κυρίας πόλιν δικαιο.

*Nos quotquot hujus colimus urbis mœnia,
Sufficimus ipsi nostra judicia exsequi.*

Nec alio illud pertinet :

*Spartam tibi qua contigit orna :
Nobis fuerint cura Mycena.*

Et Thucydides inter summi imperii signa posuit τὰ ἀνεπίδικον *judiciorum summam potestatem*, non minus quam τὸ ἀνενομον καὶ τὸ ἀνετελής, id est, *legum & magistratum creandorum jus*. Nec alio pertinet poeticum illud :

Virg. Æn. 1.

*Non illi imperium pelagi regnumque tridentis,
Sed mihi sorte datum.*

Et huic non dissimile illud :

*Ovid. Met.
xiv.*

** Rescindere numquam
Dis licet astra Deum :*

Et apud Euripidem :

Hippolyto.

Mos ille est Deum .

Quod cupit unus, huic nefas obssistere :

*Libro 1. de
Off.*

Nimirum, ut recte explicat Ambrosius : *ne usurpata aliarum partium sollicitudine bellum inter se incitarent.* τὰς σφετερας αὐτῶν πνα κολάζει, * *ut in suis quisque animadvertant æquum esse censent Corinthii apud Thucydidem. Et Perseus in oratione ad Martium quod in Dolopes fecisset negat se defensurum : jure, inquit, feci meo, cum mei regni, mea ditio- nis essent.* Sed hæc omnia locum habent ubi vere delinquant subditi, adde etiam ubi dubia est causa. In hoc enim instituta est illa imperiorum distributio. At non etiam, si manifesta sit injuria, si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exerceat, quæ æquo nulli probentur, ideo præclatum erit jus humanæ societatis. Sic in

*Vit. rel. de
Ind. n. 15.*

*Vit. de Ind.
rel. p. 2, n.
13.*

Maxentium & in Licinium Constantinus, * in Perfas alii Romanorum Imperatores arma ceperunt, aut capere minati sunt nisi vim à Christianis religionis nomine arcerent. Imo etiam si daretur ne in summa quidem necessitate arma recte à subditis sumi (qua de re dubitare vidimus illos ipsos quorum institutum fuit regiam potestatem defendere) non tamen inde sequetur non posse pro ipsis ab aliis arma sumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur personale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest, si modo tale sit negotium in quo alter alteri prodesse possit. Sic pro pupillo, cujus persona judicium non capit, litigat tutor aut alius: pro absente etiam sine mandato defensor. Impedimentum autem quod resistere subditum prohibet, non ex causa venit quæ eadem est in subdito & in non subdito, sed ex personæ qualitate, quæ in alios non transit. Sic Seneca existimat bello à me peti posse, qui à mea gente sepositus, suam exagitat, ut diximus, cum de pœnis exposcendis ageretur: quæ res sæpe cum defensione innocentium conjuncta est. Scimus quidem ex veteribus novisque historiis alieni cupiditatem hos sibi quærere obtentus: sed non ideo statim jus esse definit si quid à malis usurpatur. Navigant & piratæ: ferro utuntur & larrones.

IX. Sicut autem societates bellicas eo initas animo * ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia, illicitas dixi-

diximus , ita nullum vitæ genus est improbius quam eorum qui sine causa respectu mercede conducti militant , & quibus

Silo in verbo Bellum. p. 1, §. 10. circa f. Livius libro xxxii.

Ibi fas, ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyrtao probat. Hoc ipsum est quod Ætolis à Philippo exprobratum legimus : & Arcadibus à Dionysio Mileſio his verbis : ἀρεσὴ πολέμου πρόκειται , καὶ πρὸ τῶν ἰσθμίων καὶ τῆν Ἀρκάδων τρέφει καὶ ἀεικέλιται πόλεμος αἰτίαν ἔχειν : belli instituntur nudine , & Græcorum mala in fructu sunt Arcadibus , & sine causarum respectu modo huic modo illuc arma circumferuntur. Res sane miseranda , ut Antiphanes loquitur ,

ὄς ἐνεκα τῆς ζῆν ἔρχεται δόνηται ἄμφοτερον ,

Miles qui vita causa se auctorat neci.

Dion Prusænsis : καὶ οὐ τί τῆς ζῆν ἀναγκασιώτερον ἐστίν ἢ τί τῆς αἰτίας ἀπὸ τοῦ ποιοῦνται πάντες ; ἀλλ' ἡμεῖς καὶ τῆς δόνηται ἀπὸ χρημῶνται ἐπιδουλίαν. Quid magis est necessarium nobis , aut quid pluris sit quam vita ? & tamen hanc quoque non pauci perdunt dum pecuniam querunt. Parum vero quod suam vendunt necem , nisi & aliorum sæpe innocentium venderent ; tanto carnifice detestabiliores , * quanto pejus est sine causa quam ex causa occidere : Sicut Antisthenes dicebat carnifices tyrannis esse sanctiores , quod illi nocentes , hi innocentes interficerent. Major Philippus Macedo huic hominum generi , πᾶς τοσοῦτος ἐμάδοσιν ἔχον ἐκ τῆς μωροφροσύνης , quibus unus ex militia quaestus esset , dicebat bellum esse pacem , pacem bellum. Non est inter artificia bellum , imo res est tam horrenda , ut eam nisi summa necessitas , aut vera caritas honestam efficere nequeat : quemadmodum ex iis intelligi potest quæ capitum antecedentium proximo dicta à nobis sunt. Augustino iudice militare non est delictum , sed propter prædam militare peccatum est.

Bellinus de remilit. 11 p. tit. 2, n. 4.

Diad. libro xviii.

X. Imo & propter stipendium , si id unice aut præcipue spectetur : cum alioqui stipendium accipere licitum sit omnino : τίς ἑσθ' αὐτοῦται ἰδίου ἐψωνίους πῶς ; ait Paulus Apostolus : quis suis impensis militat ?

De verbis Domini secundum Matthæum citatur causa xxxiii. quæst. 1. 1 Cor. x, 7.

Annotata ad caput xxv.

Pro subditis] Procopius Perficorum II : καὶ ὅ ἂν μὴδὲν αὐτοῖς ἀδικῶν §. I. δίκαιοι , εἰ μὴ καὶ τὰς ὑφ' ἑτέρων ἀδικημένους ἔχον ἐν ἑξασίᾳ ῥυεσθ' πικρῶν.

Neque enim statim iustus est qui injuriam nulli facit , nisi eum eo sit animo ut turet sibi commissos adversus alienas injurias.

Dubium non est quin deferri possit] Vide Consilium Nicephori Patriarchæ datum Michaeli Langabæ de transfugis pacis causa reddendis Bulgarorum duci , ubi hæc verba apud Zonaram : κρείσσον εἶναι παρῶν κείνωντες μετρίως πῶς , ἢ πολλῶν παρῶν ἀνύλαβον . Satis iudicemus esse paucos aliquos mala ferre , quam immensam multitudinem. §. III.

Non malo unius domus

Commune vicini , sed nec aquari potest] καὶ δίκαιοι θεοθήκη τὸ ὅλον μέγας εἶναι . Iniquum est totum fieri accessionem partis . Locus est apud Philonem fine libri II de vita Moſis , ubi & alia lectu dignissima.

Hyacinthidum] Vide Apollodorum in Bibliotheca.

Etiam ad alia quæ virtus aliqua præcepit] Sic apud Lucanos pœna erari dicta prodigis . ingratis apud Macedonas , otiosis apud eosdem Luca.

- Lucanos & Athenienses . Adde quæ allata ad Libri I , c. I , §. 9.
- §. IV. *Ad bella quibus iusta causa non subsit*] Vide Simlerum de republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui , si sciatur , quod iuste , aut cum dubitabitur , vasallus eum ad iurare tenetur . Sed cum palam est quod irrationabiliter eum facit , adiuvet eum ad eius defensionem : ad offendendum vero alium non adiuvet .* Lib. II de Feudis . c. 28 . Hic finitur .
- §. V. *Tertia causa est amicorum*] Oraculum vetus :
 Ἀνδρῶν φίλων θνήσκοντι πικρὸν πῖλος ἔκ ἐσθῆθεις*
 Ὅν σε πέμψουσιν . ἄελλοι γὰρ ἔξῃσι ναῦ .
Non ope iuristi præsens in morte sodalem :
Effabor tibi nil , nisi , Templi finibus exi .
- §. VII. *Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arceat*] Et Hebræi , Mosè de Kotzi præcepto iubente LXXVII , LXXX , vetante CLXIV , CLXV .
- Seneca quoque*] Locus est de Beneficiis II , 15 . alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I , c. 10 : *Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor , & in partem discriminis veniam : indignum si eripere latronibus potero clamore sublato , salutarem vocem homini non pigebit emittere .* Vide quæ supra libro II , c. I , §. 8 .
- §. VIII. ——— *Rescindere nunquam*
Dis licet acta Deum] Eiusdem est III Metamorphosæon :
 ——— *Neque enim licet irrita cuiquam*
Facta Dei fecisse Deo .
Ut in suos quisque animadvertant] Augustinus II de Libero arbitrio : *Non enim ut alicujus est bonitatis , alienis præstare beneficia , ita justitiam , vindicare in alienos .* Procopius Vandalicorum I : τὴν ἀρχαίαν ἡγεμονίαν αὐτῶν πᾶσα διοικεῖται καλῶς , καὶ μὴ ἀπείθετος οὐκ εὐνοῦστος . *Quod cuique obigit imperium id ut administret , ac ne alienas curas in se trahat , honesto con venit .*
In Persas alii Romanorum Imperatores] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine .
- §. IX. *Ut in quodvis bellum nullo causa discrimine promittantur auxilia*] Iterum Simlerum hac de re vide .
Qui vita causa se auctorat neci] Vita parari ea in quibus vita confunditur , dixit Seneca Naturalium V , 18 . Plautus Bacchidibus :
Suam qui auro vitam venditant .
 Guntherus :
Ære dato conductæ cohors & bellica miles
Dona sequens , pretioque suum mutare favorem
Suctus & accepto pariter cum munere bello
Hunc habuisse , dator pretii quem jusserit , hostem .
Quanto pejus est sine causa , quam ex causa occidere] Seneca Naturalium V , 18 : *Hoc vero quid aliud quis dixerit , quam insaniam ? circumferre pericula , & ruere in ignotos , iratum sine injuria , occurrentiam devastantem , ac ferarum more occidere , quem non oderit ?*

C A P V T X X V I .

De causis iustis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.

- I. Qui dicantur esse sub alieno imperio.
- II. Quid his faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.
- III. Si imperetur ipsis, & causam belli iniustam credant, non militandum.

- IV. Quid si dubitent?
- V. Pietatis esse hac in re dubitantibus subditi parere sub onere tributi extraordinarii.
- VI. Quando subditorum arma iusta sint in bello iniusto.

Egimus de his qui sunt sui juris: sunt alii in conditione parendi positi, ut filii familiarum, servi, subditi, etiam cives singuli, si cum civitatis suae corpore comparentur.

II. Hi vero fiant ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent, quas illi qui suo arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt.

III. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, siquidem constat ipsis iniustam esse belli causam, abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apostoli tantum dixerunt, * sed & Socrates: & apud magistros Hebraeorum exstat sententia, indicans regi contra Dei legem quid praecipiente profus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat: *δεδίδαγμασθε ὅτι ἀρχαῖς καὶ ἑξουσίαι ἀπὸ θεοῦ τελευτῶνται πρὸς τὸ καθεστῆσθαι τῷ κυρίῳ βλάπτειν ἡμᾶς δὲ ποιεῖν*: didicimus imperiis ac potestatibus à Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem nostram non impediunt. Et Paulus Apostolus; *Filii, inquit, obedite parentibus * in Domino, id enim equum est. Ad quem locum Hieronymus: Peccatum filiorum est non obedire parentibus, & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjuvit, in Domino. Et de servis addit: Cum dominus carnis à Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum. Idem alibi: In illis tantum debent dominis & parentibus esse subiecti qui contra Dei mandatum non sunt.* Nam Eph. VI, 1.

& idem ille Apostolus dixerat sui quemque operis mercedem reportaturum sive liberum sive servum. Tertullianus vero: *satis prescriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli praecipitum, * subditos magistratibus, principibus & potestatibus: sed intra limites disciplinae.* In martyrologio Silvanus martyr: *Idcirco Romanas leges contemnimus ut iussa divina servemus.* Apud Euripidem dicenti Creonti: *Θανέσθι.*

Nonne exsequi mandata fas ipsi iubeat?

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exsequi.

Musonius ita ait: *Si quis, aut patri, aut magistratui, aut domino turpia, aut iniqua factu imperanti non pareat, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quae pater jussit parendum. *Quid enim, ait, si prodicionem patriae, si matris necem, si alia quaedam imperavit turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque iustissima visa est, quaedam esse parendum, quaedam non obsequendum.* Seneca pater: *Non omnibus imperiis parendum est. * Quintilianus: Non*

Egid. Reg. de act. super. disp. 31, n. 80. Vult. de jure belli. n. 22. Alt. 5, 9.

Eph. VI, 1.

Eph. VI, 8.

Θανέσθι.

Stob. sit. li. beros parent. honorand. L. 11, c. 7.

Decl. 271. omnia necesse est facere liberis quacumque patres imperant. Multa sunt qua fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicat contra quam existimet : si testimonium iubeas dici ejus rei quam ignoret : si sententiam in senatu : si Capitolium me incendere iubeas , arcem occupare , licet dicere : Hæc sunt qua fieri non oportet. Seneca : Non aut nos omnia jubere possumus , aut in omnia servi parere coguntur. Contra rempublicam imperata non faciunt : nulli sceleri manus commodabunt. Sopater : ἐλά. Φισί, πειθῆναι τῷ πατέρι· εἰ μὲν κτ νόμος καλῶς· εἰ δὲ ἄλλῃ τὸ πείπει, σὺν ἔυλογον. Patri, inquit, parendum est. Si quidem intra jura , recte : sin ultra honestum , non convenit. * Irrisus olim Stratocles qui legem Athenis rogaverat , ut quicquid Demetrio regi placuisset , id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi elaboratum a se ait , ut constaret * ministerium crimen esse. Ipsa jura civilia , quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent , favent quidem his qui parère necesse habent , sed non in omnibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel sceleris , quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt , ut loquitur Tullius , maleficia quæ sponte & non disputatione jurisconsultorum , sed naturali interpretatione fugienda sunt , ut Asconius interpretatur. Narratum Hecatæo Iosephus memorat , Judæos qui Alexandro Macedoni militabant , neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuisse ut ad Beli templum , quod Babylone erat , instaurantium , humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione , de qua supra egimus , & in Iuliani militibus , de quibus sic Ambrosius : *Julianus Imperator quamvis esset Apostata habuit tamen sub se Christianos milites : quibus cum dicebat , producite aciem pro defensione reipublicæ , obediebant ei : * cum autem diceret eis , producite arma in Christianos , tunc agnoscebant Imperatorem cæli.* Sic & spiculatorum legimus ad Christum conversos mori potius elegisse , quam edictis & judiciis in Christianos manum commodarent. Tantundem erit si quis persuasus sit quod imperatur injustum esse. Nam huic tantisper ea res pro illicita est , quamdiu eam opinionem non potest deponere : ut ex supra tractatis apparet.

IV. Quod si dubitet , res licita sit necne , eritne quiescendum an parendum ? Parendum plerique censent : nec ob stare illud laudatum , Quod dubites ne feceris : quia qui contemplative dubitat , potest activo judicio non dubitare : Credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin hæc distinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat , negari non potest. Jura civilia non Romanorum tantum , sed & aliarum gentium in tali circumstantia , non modo * impunitatem concedunt obedientibus , sed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat , ajunt , qui jubet dare : ejus vero nulla culpa est , cui parère necesse est. Necessitas potestatis excusat , & similia. Ipse Aristoteles Nicomachiorum quinto , his qui injustum quidem aliquid faciunt , non autem injuste , annumerat famulum domini imperantis : injuste autem eum ait agere , à quo actionis principium est ; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non est , ut indicat proverbium :

L. Damnum de R. l. l. Liber homo. D. ad L. Aquil. l. Non videtur. §. Qui juss. de R. l. Paul. l. v. Sent. tit. 22. §. 1. Leges Longo-

ἡμισυ τῆς δόξης δάπτει οὐδὲν ἡμισυ.

Dimidia virtute caret servare coactus.

Et simile :

ἡμισυ γὰρ τε νόσ ἀπειμείρεται εὐρύπου Ζεὺς

ἀνδρῶν ἕς ἂν οὐκ ἔσθ' ἡμισυ ἡμιφίλητος.

Tollitur huic hominum generi pars altera mentis

Ab Iove, servilem voluit quos ducere vitam.

Et illud quo Philo utitur :

Δῶλ' οὐκ ἀπὸ φύκας ἢ μέτεσί σοι λόγῳ.

Servi tua est fortuna : * ratio ad te nihil.

Et illud Taciti : *Principi summum rerum iudicium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Narrat idem scriptor Pisonis filium à Tiberio

crimine belli civilis purgatum : *patris quippe iussa, nec potuisse filium detra-*

ctare. * Seneca : *Servus herilis imperii non confor est, sed minister.* Et spe-

cialiter in hac de militia quæstione ita sentit Augullinus. Sic enim

ait : *Ergo vir iustus si forte sub rege etiam sacrilego militet , recte potest illo ju-*

bente bellare, si civica pacis ordinem servans, quod sibi iubetur, vel non esse con-

tra Dei preceptum certus est, vel utrum sit, certus non est : ita ut fortasse reum

faciat regem iniquitas imperandi ; innocentem autem militem ostendat ordo ser-

viendi. Et alibi : *Miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus*

est hominem occidit, * nulla civitatis sua lege reus est homicidii : imo nisi fe-

cerit, reus est imperii deserti atque contemti, quod si sua sponte atque auctorita-

te fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde puniatur si

fecerit iniussus, inde puniretur si non fecerit iussus. a Atque hinc passim re-

cepta est sententia, subditos quod attinet , dari bellum utrumque ju-

itum, id est injustitia vacans, quo illud pertinet :

Quis iustus induat arma

Scire nefas.

Non caret tamen hoc sua difficultate. Et b Adrianus nostras, qui Cif-

alpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, * contrariam de-

fendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise ratione quam

ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplati-

ve, debeat iudicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars

tutior abstinere bello. Laudantur Effeni quod inter alia jurarent

μη βλάψειν πῶς ἐξ ἐπιβόημαί' : non nocituros se cuiquam, ne si juberentur qui-

dem : & imitatores horum Pythagorei, qui, Iamblichò teste, bello ab-

stinebant, causâ addita, quia φόνων χρημάτων καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος, bel-

lum: cades subministrat atque imperat. Neque obstat quod ex altera parte

periculum est inobedienciæ. Nam cum utrumque incertum sit (nam si

injustum est bellum, jam in ejus vitiatione nihil est inobedienciæ) car-

eret peccato, quod ex duobus minus est. Inobediencia autem in ejus-

modi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præ-

sertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob-

Argum interfectum cum abfolvere Iovis mandato se defendisset, non ta-

men ausus Deos cum abfolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi satelli-

tem Martialis, cum ait :

Antoni tamen est peior, quam causa Pothini :

Hic facinus domino præstitit, ille sibi.

bar. tit. 96.
de termino
essajo. Legez
Wesigab. L.
11, tit 11,
c. 2. L. VII I.
tit. 1, c. 1.
Libro VII,
tit. IV, c. II.

Ann. III.

Lib. XXII,
c. 74. cons.
Fasium.

De civit.
Det, lib. 1,
c. 26.

a Sil. in
verbo bel-
lum, 1, n. 9,
concl. 4

Cast. in l. vi
D. de iustit.
Soto l. v. q.

1, art. 7, &
q. 3, art. 3i
Vlt. de iure

bell. n. 32.
Covarr. in c.

peccat. parta
11, s. 10.
b Adr.

Questio
quodl. 11a

Bald. 11,
conf. 385.

Soto de
det. fecr.

membr. 3, q.
2. in resp.
ad 1.

Vult. de jure
belli, n. 25.

Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt fore, ut id si admittatur pereat sæpe respublica; quia plerumque non expedit rationes consiliorum edi populo. Ut enim hoc verum sit de causis suavis belli, de justiciis verum non est, quas oportet claras esse & evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum à Tertulliano est, in his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: *Neque civis fideliter legi obsequitur ignorans quale sit quod ulciscitur lex. nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis à quibus obsequium exspectat. Cæterum suspecta lex est, quæ probari se non vult: improba autem, si non probata dominetur.* Apud Papinimum Achilles Vlyxi se ad bellum excitanti ait:

Quæ Danais tantum primordia belli,

Ede: libet justas hinc sumere protinus iras.

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantaque precor confidite causa.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite causa:

Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyristæ: *Tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cæperit non virtutis magis quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur ⁷⁷ quod legitur Gen. xiv, 14: ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causa, ut totum quasi genus humanum de justitia causæ possit cognoscere. Scilicet prudentia virtus est, ut & Aristoteli visum, imperantis propria: justitia vero hominis qua homo est. omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hæcenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei confessione cognita esse debere causæ merita, * ut satis ei constet mortem ab eo commeritam: idque nonnullis in locis observatur. nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damnatus est testes vult præire populo.

Ægid.
Regius de
act. supern.
disp. 31,
dub. 5, n. 85.
Bannes 2, 2,
9 40, art. 1.
Malina tra-
ctat. 11, dis-
put. 113.
Deu. xv 11.

Silo. in ver-
bo bellum, p.
1, n. 7, circa
fin.

V. Quod si subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare, quam operam militarem: præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent. quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo feneratoro. Imo etiam si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare, cum à militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & à clericis & à pœnitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Cello Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet:

Spondet: His qui à fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dexteras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea incruentis & nulla cade macularis manibus offerant his qui creduntur dii: neque si quod exoritur bellum, sacerdotes ascribuntur numeris. Quod si id ratio non caret, quanto magis ceteris militantibus, illi quoque suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant, pro his qui juste militant, & pro eo qui juste regnat? quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos exemplo sanctorum scriptorum, Apoc. I, 6; 1 Pet. II, 7.

V I. Arbitror vero evenire etiam posse ut in bello non dubio tantum, sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. Nam cum subditos innocentes, & à belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hostis, justum quamvis bellum gerens, non habeat, nisi aut ad necessariam defensionem, aut per consequentiam & extra propositum, (pœnæ enim illi obnoxii non sunt) sequitur ut si certo constet hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit omnino nolit, subditi illi tueri se possint ex jure naturæ, quod gentium jure ademptum illis non est. Neque tunc dicemus bellum utrumque justum esse. non enim de bello, sed de certa ac definita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cetero jus ad bellum habentis, injusta est, & proinde juste repellitur.

Annotata ad Caput xxvi.

S Ed & Socrates] Plato id nos docet in ipsius Apologia. Et Apol. §. III. lonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat:

Ου γάρ τι μοι ζεύς ἦν ὁ κηρύξας τούδε.

Nam jussa non hæc Iuppiter dederat mihi.

Hebraeorum existat sententia] Quam & Iosephus eis tribuit Antiquæ Historiæ xvii, θαυμάσιον δὲ ἔδεν εἰ πῶν σὺν δογμαίων ἀξιωματικῶς πεπενησὺς ἠγγέμεθα νόμος ἕς Μωϋσῆος ὑπερχεσθῆσθε καὶ διδαχῆ τῆ θεῆς ἡραψάμενοι· κατέλιπε. *Nihil vero mirum, si servatu digniora credimus jussis tuis, ea quæ Moses Deo suggerente ac docente scripta reliquit. Adde Rabbinum Tanchumam citante Drusio ad locum Actorum.*

In domino] Chrysofomus hoc in Domino sic explicat: τὸ τίσιον ἐν οἷς μὴ ἀποσορεύσης θεῶν: id est in quibus Deum offensurus non es. Idem ad Patrem infidelem: ἔ γδ' ἡ μικρὸς ἡμῖν κείται μισθὸς τοῖς τὸς γενηθηκόσιν πμῶσιν. ἀλλ' ὡς διαπολεῖς αὐτὰς ἠγγέλλει κελδομῆθα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ διερεπύειν, ὅταν μὴ δὴ τὰ τῆς δόσεως ἀποφθλάπτῃται. non enim exigua nobis merces proposita est. si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verbifque & rebus obsequium ipsis prestare, extra quam si pietas laudanda est. Sic accipe illud Hieronymi, *Per calcatum perge patrem*, declamatorie dictum, sumptumque à Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambrosium de virginitate, & apud Augustinum epistola xxxviii ad Lærum & Canone iv Arabicæ interpretationis Concilii Nice-
ni I.

De servis] Chrysofomus 1 Cor. vii, 24: καὶ γὰρ εἰσιν ὄροι δούλων

ἡ δὲ τῶν ἑσθ' κείμενοι· καὶ μίχρη παρ' αὐτῶν φυλάττειν αὐτοὺς· καὶ τὸ το νενομισθέν, καὶ ὁ παρ' αὐτοῦ ἐχρησται· καὶ μηδὲν ὁ διαποσῆς ἐπιβίβηται· μηδὲν αὐτῶν τῶν ἑσθ' ἐπιβίβηται· καὶ περὶ αὐτῶν, περὶ αὐτῶν δὲ μηδὲν. *Sunt in seruis limites sui à Deo prescripti: sed quousque eos seruire oporteat, hoc præceptum est, neque eos licet excedere. Vbi enim nihil dominus iubet eorum quæ Deo improbantur, sequi in obsequio oportet, non ultra.* de matrefamilias Clemens Alexandrinus: πάντες τῶν ἀσπί περὶ αὐτοῦ, ὡς μηδὲν ἀσπί· ἐκείνη πρὸς αὐτῶν παρῆ, καὶ ὅτι εἰς ἀσπί τε καὶ σωτηρίαν ἀσπί φέρον νομίζετα. in omnibus vitare debetis, neque eo in vitro faciet quicquam extra quæ credit ad salutemque momentum habere.

Subditos magistratibus] Exempla illustria & pœnæ & laudis vide i Sam. xxi, 18, 19. i Reg. xviii, 4, 13. ii Reg. i, 10, 12, 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidendæ Augustæ. Nicetas Alexio Manuelis filio.

Aut magistratus] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & aitorum Helpidii apud Ammianum xxi. Severus ne eos quidem pœnæ expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. vide Xiphilinum.

Seneca pater] Libro i, controversia i.

Quintilianus] idem alibi: *Non omnia præstanda etiam parentibus. Alioquin nihil est permissiosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem.*

Irrisusolim Stratocles] Talis erat syngrapha illa quam à Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat: ἐκείνη ἐν τῶν δεχόμενος ὅτι ἐστὶν ἀσπί· καὶ ἐστὶν ἀσπί καὶ εἰς αὐτὸν πειθαρχίω, καὶ ἐκείνη πάλιν ἀσπί· ὅτι ἐστὶν ἀσπί καὶ εἰς αὐτὸν πειθαρχίω, καὶ ἐκείνη πάλιν ἀσπί· ὅτι ἐστὶν ἀσπί καὶ εἰς αὐτὸν πειθαρχίω, illa in Pontifico se facturum quæ gratia Andronico essent, quamvis plane nefaria: contra defugiturum se ea quæ Andronico non placerent.

Ministerium crimen esse] Tertullianus de Anima: *Plus caditur qui iubet, quando nec qui obsequitur excusatur.* & de Resurrectione carnis: *Cum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiam ministros facti cuiusque deposcit, nec parcens aut invidiosus illis, quo minus cum auctoribus aut pœnæ aut gratiæ communent fructum.* vide Gailium de pace publica lib. i, cap. iv, n. 14.

Cum autem diceret producite arma in Christianos] Non enim ab omni vi in Christianos abstinuit Iulianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. *Iulianus Christiani jugulior exercitus in Hieronymi scripto ad Nepotianum cœptam ejus imperio Antiochiæ persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Augustinus de Civitate Dei, lib. i. cap. 52. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & sociorum ejus xxxi, quos Iulianus inter Tullensem & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & Iohannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresiano. Augustinus epistola i ad Bonifacium citatus à Gratiano causa xi, quæstione 111: Iulianus existit infidelis Imperator. nomine existit apostata iniquus in idololatra? Milites Christiani servierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad causam Christi, non agroscebant nisi illum qui in celo erat: quando volebat ut idola colerent & thurificarent, præponebant illi Deum.*

§, IV.

Impunitatem concedunt obedientibus] Chrysostomus de Providentia 111: παρὰ τοῦ θεοῦ δεχόμενος ἐπὶ φόνους ἀδικίαις κατηργηθέντες, δίκην ἕδωκεν τῶν θεοῦ δει-

δὲ δημίαι τῆς ἀδικουμένης τῷ φόνῳ καὶ αὐτόχειρας γενομένης τῆς σφαγῆς, ἔδ' εἰς δικαστήριον ἐλκύσαι τις, ἀλλ' ἂν δὲ ζητήσαι τὴν δόξαν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν δολογημένης. καὶ τὰ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματα καὶ τὰ τῆς ὑπόθεως φέρεται. *multi saepe magistratum ob injustas caedes accusari poenas dederunt. At carnifices qui cadi ministerium, qui manuum operam praebuere, nemo in jus vocaverit, imo de eis ne quaesierit quidem. excusat enim eos necessitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore. Ex Celso Vlpianus, servum, ait, nihil deliquisse qui domino jubenti obtemperavit. L. 2. D. de Nox. Act. Velle non creditur qui obsequitur imperio patris vel domini. D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: In volente necessitas non est. Adde legem Langobardicam lib. I, tit. IV, cap. II. Mithridates libertos Attilii, confcios caedis in se cogitatae, impunitos dimisit, & ejus qui à se defecerat filios. Appianus Mithridatico. Absolutus Tiberius Gracchus à culpa Numantini federis, quoniam alieno imperio peccaverat.*

Ratio ad te nihil] Themistius oratione IX principes rationi esse dicit similes, milites iræ.

Seneca] de controversiis III, 9.

Nulla civitatis sua lege reus est homicidii] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro I: *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & iudex vel minister ejus nocentem, & qui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare, cum hominem occidunt: sed nec etiam homicidæ isti appellari solent. Retulit Gratianus in causæ XXI II, quaestionem v.*

Contrariam defendit sententiam] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgensem.

Genesis XIV, 14.] quidam in eundem sensum trahunt vocem יצונו & interpretantur à se institutos. Herodes in oratione ad Iudæos post cladem in Arabia apud Iosephum: βέλομεν δὲ πῶτον μὲν ὑπὲρ τῆς πολιμῆς ὡς δικαίως αὐτὸ ποιεῖμεν, ἐπιδείξαι, ἀλλὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐνανθῶν ἡναγκασμένοι. μέγιστον γὰρ εἰ μέγιστον ἐστὶν, ἀσθενείας ἀπὸν ὑμῶν ἐστίν. *volo autem ostendere vobis, quam iuste susceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

Ut satis ei constet mortem ab eo committam] ideo indicta causâ facerdoes Nobæ habitantes occidere nolere Saulis ministri Doegoprobiore, I Sam. xxII, 17. Et Achabi spiculator tertius nocere Eliæ noluit, II Regum I, 13, & sequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere, ut periculoso, abstinerent. Vide Martyrologium, & Bedam L. I. cap. 7.

Quantum in bello liceat regulæ generales ex iure naturæ : ubi & de dolis & mendacio.

I. **O** Rdo sequentium.

II. **R**egula prima : licere in bello qua ad finem sunt necessaria : explicatur.

III. **S**ecunda : jus non tantum ex principio, sed & causis in bello subnascentibus spectari.

IV. **T**ertia : quadam consequi sine injuria qua ex proposito non liceret : cui cautio additur.

V. **Q**uid liceat in eos qui hostibus res subministrant per distinctiones explicatur.

VI. **A**n dolo uti in bello liceat.

VII. **D**olus in actu negaturo per se non est illicitus.

VIII. **D**olus in actu positivo distinguitur in eum qui fit per actus libere significantes, & per actus significantes velut ex conventionione : & ostenditur dolum prioris generis licitum esse.

IX. **I**n secundo genere indicatur questionis difficultas.

X. **N**on omnem usurpationem locutionis qua sciat in alium sensum accipienda, esse illicitam.

XI. **M**endacii qua illicitum est formam con-

sistere in repugnantia eum iure alterius, quod explicatur.

XII. **E**t ostenditur licitum esse falsum loqui apud infantes & amentes :

XIII. **E**t cum u decipitur ad quem sermo non est & quem extra sermonem decipere liceret :

XIV. **E**t cum sermo est ad eum qui velut ita decipi.

XV. **E**t cum qui loquitur utitur iure supereminente in sibi subditum :

XVI. **F**orte & cum vitam innocentis aut per aliquid tueri aliter non possumus.

XVII. **A**pod hostes licitum falsiloquium qui senserint auctores.

XVIII. **N**on extendendum hoc ad verba promittentia.

XIX. **N**ec ad juramenta.

XX. **G**enerosus tamen esse ac Christiana simplicitati convenientius falsiloquio in hostem quoque abstinere : quod per similia illustratur.

XXI. **N**on licere nobis quenquam impellere ad id quod nobis licet, ipsi non licet.

XXII. **L**icere tamen uti opera ultro oblata.

HT qui bellum gerant, & quibus ex causis belligerare liceat vidimus. Sequitur expendamus, * quid quantumque in bello liceat, & quibus modis. quod aut nude spectatur, aut ex promissio antecedente. Nude ex natura primum, deinde ex Gentium iure. Quid ergo natura liceat videamus.

II. Primum, ut jam ante diximus aliquoties, ea quæ ad finem ducunt in morali materia æstimationem intrinsecam accipiunt ab ipso fine : quare quæ ad finem juris consequendi sunt necessaria, necessitate sumpta non secundum Physicam subtilitatem sed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. Ius dico illud quod stricte ita dicitur, & facultatem agendi in solo societatis respectu significat. Quare si vitam aliter servare non possum, licet mihi vi qualicumque arcere eum qui eam impetir, etiamsi forte is peccato vacet, ut noravimus alibi : quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, sed ex iure quod mihi pro me natura concedit. **Quin & rem**

rem alienam ex qua certum mihi periculum imminet, citra culpæ alienæ considerationem invadere possum: non tamen dominus fieri: id enim ad eum finem accommodatum non est: sed custodire donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est à nobis alibi. Sic rem meam quam alius detinet eripere ei naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, aliud tantundem valens: ut & debiti consequendi gratia: quibus ex causis dominium quoque sequitur, quia alio modo læsa æqualitas reparari nequit. Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis, sine qua ad pœnam veniri non potest: & omne quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium aut aliter, intra justum scilicet & qui peccato respondeat modum.

Viñ. de jure bell. n. 18. & 39 & 55.

Lib. II, c. 11. 9. 10.

Silo. in verbo bellum, p. 1, n. 10. v. prima.

III. Sciendum secundo est jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed & ex causis subnascentibus, sicut & in judiciis post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggrogant me impetenti, sive socii sive subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic qui bello se miscent quod injustum est, præsertim si ipsi id injustum esse scire possunt ac debent, obligant se ad sumptus & damna refarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ quæ ipsorum actui inest. Ita Plato probat bellum *μὴ ἔστι δ' ἀν' οἱ αἰτίαι ἀναρχικαὶ ὧσιν ἕπὸ τῶ ἀναρχίαν ἀρχούτων δένει δίκην*, donec hi qui fontes sunt cogantur infontibus malo affectis pœnas dare.

IV. Observandum tertio, * ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. In sui defensione quomodo id locum habeat explicavimus alibi. Sic ut nostrum consequamur, si tantundem accipi non potest, plus accipere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus quod redundat. Sic navis piratis plena aut domus latronibus, tormentis peti potest, etiamsi intra eandem navem aut domum sint pauci infantes, mulieres aut alioqui innocentes quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis aliena*, inquit Augustinus, *qui sua possessioni murum circumduxit, si aliquis ex ipsorum usu percussus intereat*. Sed sicut antehac monuimus sæpe, non semper ex omni parte licitum est quod juri stricte sumpto congruit. Sæpe enim proximi caritas non permittit ut summo jure utamur. Quare etiam quæ extra propositum accidunt, & accidere posse prævidentur, cavenda erunt, nisi multo majus sit bonum quo nostra actio tendit, quam malum id quod metuitur, aut nisi in pari bono & malo multo major sit spes boni quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: sed ita ut semper in dubio ad eam partem quæ alteri magis quam sibi consulti, ut tutiorem, inclinandum sit. *Sinite crescere zizania*, inquit optimus magister, *ne dum ea evellere vultis, evellatis & triticum*. *Multos occidere & indiscretos*, inquit Seneca, *incendii & ruina potentia est*. Docent nos historiæ quam seriam pœnitentiam, Ambrosio monente, talem vindictæ immodestiam Theodosius expiaverit. Nec si quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum est, ob plerumque

Viñ. d. libro num. 37.

Ad Publ. epist. 154.

Matthæi xlii, 29. Thom. 2, 2 q. 64, art. 2. Sen in fine l. 11 de Clem.

Gen. XVII.
23, & seq.

nissimum illud dominii jus quod ille in nos habet, nobis vero alteri in alterum non concessit, ut alibi notavimus. Et tamen ille ipse Deus, hominum suo jure dominus, ob paucissimos bonos parcere solet quavis magnæ malorum universitati, & eo suam, qua judex est, æquitatem testatam facit, ut Abrahami cum Deo colloquium de Sodomis aperte nos docet. Et ex his quidem generalibus regulis cognosci potest quantum in hostem liceat naturaliter.

Procop. I
Cath.

V. Sed & quæritio incidere solet quid liceat in eos qui hostes non sunt, aut dici nolunt, sed hostibus res aliquas subministrant. Nam & olim & nuper de ea re acriter certatum scimus, cum alii belli rigorem, alii commerciorum libertatem defenderent. Primum distinguendum inter res ipsas. Sunt enim quæ in bello tantum usum habent, ut arma: sunt quæ in bello nullum habent usum, ut quæ voluptati inserviunt: sunt quæ & in bello & extra bellum usum habent, ut pecuniæ, commeatu, * naves, & quæ navibus adsunt. In primo

Lib. I. c. 30.
de Off.

genere verum est dictum Amalasuinthæ ad Iustinianum, in hostium esse partibus qui ad bellum necessaria hosti administrat. Secundum genus querelam non habet. Sic Seneca tyranno gratiam se relaturum ait, * si beneficium illi neque vires majores daturum est ad exitium commune, neque confirmaturum quas habet, id autem est quod reddi illi sine pernitie publica possit: quod explicans addit: *pecuniam qua satellitem stipendio teneat, non subministro; si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scena & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes & aratas non mitterem, lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Et Ambrosio ju-

Can. in e.
Ita quorundam:
& c. ad liberandam:
de Iudæi:

Situ. in
verbe resti-
tutio. p. 3,
5. 12.

dice largiri ei qui conspiret adversus patriam non est probabilis liberalitas. In tertio illo genere usus ancipitis, distinguendus erit belli status. Nam si tueri me non possum nisi quæ mittuntur intercipiam, necessitas, ut alibi exposuimus, jus dæoat, sed sub onere restitutionis; nisi causa alia accedat. Quod si juris mei executionem rerum subvectio impederit, idque scire potuerit qui advexit, ut si oppidum obsessum tenebam, si portus clausos, & jam deditio aut pax expectabatur, tenebitur ille mihi de damno culpa dato, ut qui debitorem carceri exemit, aut fugam ejus in meam fraudem instruxit: & ad damni dati modum res quoque ejus capi, & dominium earum debiti onsequendi causa quæri poterit. Si damnum nondum dederit sed dare voluerit, jus erit rerum retentione eum cogere ut de futuro caveat obsidibus, pignoribus aut alio modo. Quod si præterea evidentissima sit hostis mei in me injustitia, & ille eum in bello iniquissimo confirmet, jam non tantum civiliter tenebitur de damno, sed & criminaliter, ut is qui judici imminenti reum manifestum eximit: atque eo nomine licebit in eum statuere quod delicto convenit, secundum ea quæ de pœnis diximus. quare intra eum modum etiam spoliari poterit. Et has ob causas solent à bellum gerentibus * publicæ significationes fieri ad alios populos, tum ut de jure causæ, tum etiam ut de spe probabili juris exequendi appareat. Hanc autem quæstionem ad jus naturæ ideo retuli-

retulimus, quia ex historiis * nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum. Romanos qui Carthaginensium hostibus commeatu attulerant, ipsi Carthaginenses, aliquando ceperunt: eosdem iidem Carthaginenses repetentibus Romanis reddiderunt. Demetrius cum Atticam teneret exercitu, jamque vicina oppida Eleusina & Rhannuntem cepisset, Athenis fame in facturus, navis frumentum inferre parantis * & magistrum & gubernatorem suspendit, atque eo modo deterritis cæteris potitus urbe est.

VI, Modum agendi quod atinet, vis ac terror maxime propria bellorum. An & dolo uti liceat quæri solet. Nam Homerus quidem dixit hosti nocendum

ἢ δόλῳ, ἢ βίῃ, ἢ ἀμφαδόν, ἢ κρυφῆδόν.

Sive dolo, seu vi manifesta, clamve palamve,

Et Pindari est:

ἄλλ' ἢ πᾶν ἔργον
δόντ' ἀμωρῶσσι τ' ἐχθρῶν.

Quid vis agendo scilicet hostica

Delenda vis est.

Apud Virgilium quoque dictum illud,

Dolus an virtus quis in hoste requirat ?

sequitur ipse

Ripheus justissimus unus

Qui fuit in Teucris & servantissimus equi.

Et legitur hoc ipsum imitatus sapientia nomine nobilissimus Solon, Lib. xv.

Silius in rebus Fabii Maximi:

Exin virtuti placuit dolus.

Apud Homerum Ulysses viri sapientis exemplum, plenus ubique fraudium in hostem: unde Lucianus regulam elicit, laude dignos, qui hostem fallunt. Nihil utilius in bello dolis Xenophon dixit, & Brasidas apud Thucydidem præclaram imprimis laudem esse ex * belli furtis: & apud Plutarchum Agesilaus hostes decipere & justum & licitum esse. Polybius, quæ vi fiunt in bello minoris censenda quam quæ ex occasione & dolo: & ex eo Silius Corvinum sic inducit loquentem:

* *Bellandum est astu: levior laus in duce dextra.*

Atque ita censuisse ipsos illos severos Laconas notar Plutarchus, ac majorem etiam victimam ab eo immolatam, qui dolo, quam qui aperto Marte rem confecisset. Idem * Lyfandrum magni facit ἀπί-
λαις τὴν πολλὰ ἀπικιλιδόν τε τῷ πολέμῳ pleraque belli dolis variantem. Et in Philopœmeis laudibus ponit, quod Crætenfium disciplina institutus, simplicem illum ac generosum bellandi morem dolis ac furtis miscuisset. Ammiani est: Nullo discrimine virtutis ac doli, prosperos omnes laudari debere bellorum eventus. Iuriconsulti Romani bonum dolum vocant si adversus hostem quis machinaretur: & alibi, nihil interesse vi quis an fallacia potestatem hostium evaserit: δόλῳ δ' ἑκτόν, οὐκ ἐκ τῆς φύσεως, notat ad Iliados o Eustathius. Inter Theologos Augustinus: *Cum justum bellum suscipitur, vi aperta pugnet quis aut ex insidiis, nihil*

Luc. Phil.

Xenophon

de Cyri inf.

1, & de re

equestri.

Thuc. l. v.

Plutarch.

Agesiph.

Polyb. l. 1x.

Lib. v.

Plut. Mar-

cel.

D. lib. i. de

dolo.

L. Nihil. D.

de captivis.

Quæst. x. su-

per Iosuc.

ad justitiam interest. Et Chrysofomus, maxime laudari imperatores qui fraude victoriam quaesissent. Sed nec defunt sententiae quae suadere videntur partem contrariam, quarum nonnullas infra adferemus. Quaestio hujus definitio pendet ex eo, an dolus in genere sit semper malorum, in quibus locum habet non esse faciendum malum ut eveniat bonum, an ex iis quae vitium non habent universaliter ex suapte natura, sed quibus accidere etiam potest ut bona sint.

L. 1. § dolum malum. D. de Dolo malo. VII. Notandum igitur, dolum alium consistere in actu negativo, alium in actu positivo. Doli vocem etiam ad ea quae in negativo actu consistunt extendo, Labeone auctore, qui ad dolum, sed non malum, refert, ubi quis per dissimulationem tuetur sua vel aliena. Haud dubie crude nimis à Cicerone dictum est: *ex omni vita simulationem dissimulationemque tollendam.* Nam cum nec quae scias, nec quae velis omnia aperire aliis tenearis, sequitur ut dissimulare quaedam apud quosdam, id est tegere & occultare fas sit. *Licet,* inquit

Libro contra mend. c. 10. Th. 2, 2. q. 40. art. 3. in resp. & qua. 71. art. 7. Silv. in verbo bellum p. 1. num. 9. a Cic. pro Milone & l. VII. ep. 9. & pro Cn. Plancio. b Gen. xx. Th. 2, 2. qu. 110. art. 3. in resp. * Augustinus, *veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione.* Et * necessarium hanc omnino atque inevitabilem, his praesertim quibus respublica commissa est, non uno loco fatetur ipse à Cicero. Exemplum ad hanc rem insigne praebet Ieremiae historia capite xxxvi. Is enim Propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres, regis postulatu, hoc ipsum prudenter occultat, aliam interrim causam, nec falsam tamen, colloquii adferens. Et huc quoque referri potest b quod * Abrahamus Saram soxorem, id est, ex usitato tum loquendi more, propinquam consanguineam vocat, matrimonium dissimulans.

VIII. Dolus qui in actu positivo consistit, si in rebus, simulatio; si in sermone, mendacium vocatur. Quidam inter haec duo hanc constituent differentiam, quod dicant voces naturaliter signa esse intellectuum, res non item. Sed contra verum est, voces natura ipsa & citra hominum voluntatem nihil significare, nisi forte vox sit confusa & ἀναρρητόν, qualis in dolore, quae ipsa rei magis appellatione venit quam locutionis. Quod si hoc dicatur, hominis naturam hanc esse peculiarem supra animantes ceteras, ut conceptus animi possit aliis indicare, & ad eam rem voces repertas, verum quidem dicitur: sed addendum est, non solis vocibus tale fieri indicium, * sed & nutibus, ut apud mutos, sive illi nutus aliquid habent cum re significata commune ipsa natura, sive tantum ex instituto significant: quibus nutibus pares sunt notae illae quae non voces lingua figuratas significant, ut * Paulus Iuriconsultus loquitur, sed res ipsas, sive ex aliqua convenientia, ut notae hieroglyphicae, sive mero arbitrato, ut apud Sinenses. Alia igitur hic adhibenda distinctio est, qualem adhibuimus ad tollendam ambiguitatem in voce juris gentium. Diximus enim jus gentium dici, & quod singulis gentibus placuit sine mutua obligatione, & id quod mutuum obligationem in se continet. Voces ergo & nutus & notae, quas diximus, reperta sunt ad significandum cum mutua obligatione, quod Aristoteles dixit κατὰ συνθήκην: res aliae non item. Hinc fit * ut rebus aliis uti liceat etiam si praevideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem.

Loquor

Loquor de eo quod intrinsecum est, non de eo quod accidit. Itaque exemplum ponendum est, * ubi nullum sequitur inde nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum, seposita doli consideratione, licitum est. Prioris exemplum est in Christo qui apud comites Emauntinos *Luc. xxiv,* *ἄσσοι ποιῶτε* ire longius, id est speciem prætulit ituri longius, nisi malimus vere quoque voluisse cum ire longius, sub conditione tamen nisi magno nisu retineretur, quomodo & Deus multa velle dicitur quæ non fiunt, & alibi Christus ipse dicitur voluisse præterire Apo- *Marc. vi,* stolos navigantes, nempe nisi impense rogaretur navem ascendere. 48. Alterum exemplum dari potest in Paulo qui Timotheum circumcidit, cum satis sciret Iudæos hoc ita accepturos, quasi circumcisionis præceptum, quod revera abolitum jam erat, adhuc obligaret Israelis posteros, quasque ita sentirent ipsi Paulus & Timotheus: *Act. xvi, 3.* tamen non hoc quæreret Paulus, sed tantum familiarius cum Iudæis versandi facultatem sibi & Timotheo præbere. Neque vero circumcisio, sublata lege divina, ex instituto amplius significabat talem necessitatem, neque malum quod inde sequebatur erroris ad tempus, dedocendi postea, tanti erat, quanti illud bonum quo Paulus tendebat: nimirum Evangelicæ veritatis insinuatio. Hanc simulationem Patres Græci sæpe vocant * *οἰκονομίαν*, de qua egregia existat sententia Clementis Alexandrini qui de viro bono agens, sic ait: *ἐπι τῆ ἀληθείᾳ ὀφελεία μόνῃ ποιῶσιν πᾶσα ἃ εἶπε ἂν ἀσσηνῶν ἄνωγῃ πρὸς τὴν χεῖρῖν: ob utilitatem proximi faciet quadam quæ sibi non alioquin ac primaria intentione non faceret.* Tale in bello Romanorum illud, qui de Capitolio panem in hostium stationes jecerunt ne fame premi crederentur. *Livius v.* Exemplum posterioris est in ficta fuga, qualem Iosue suis præcepit *Iosue viii,* ad Hajum expugnandum, & alii duces sæpe. Nam hic quod sequitur nocumentum licitum esse ponimus ex belli iustitia, ipsa autem fuga ex instituto nihil significat, quanquam hostis eam accipit ut signum pavoris, quod alter cavere non tenetur, utens sua libertate huc vel illuc eundi, & magis minusve celeriter, & hoc vel illo gestu habituve. Eodem referri debet eorum actus qui hostium armis, signis, vestibus, velis usi passim leguntur. Hæc enim omnia ejus sunt generis ut à quovis pro arbitrio etiam contra consuetudinem usurpari possint, quia consuetudo ipsa singulorum arbitrio, non quasi consensu communi introducta est, qualis consuetudo neminem obligat.

IX. Gravior est disputatio de illis notis, quæ, ut ita dicam, in commercio hominum versantur, in quo genere proprie mendacium situm est. Multa enim sunt contra mendacium in sacris literis. *Verbum mendax odio habebit justus*, id est, vir bonus, *Prov. xiii, 5: Falsiloquentiam est verbum mendax amove à me*, *Prov. xxx, 8: Perdes loquentes mendacium*, *Psal. v, 7: Ne mentimini alter alteri*, *Coloss. iii, 9.* Et hanc partem rigide tuetur Augustinus: & sunt etiam inter Philosophos & Poetas qui cum eo sentire videantur. Notum illud Homeri:

*Ille mihi invisus pariter cum faucibus Orci,
Cujus mens aliud cœditis quam lingua profatur.*

Sopho-

Sophocles :

Alicna vero proloqui nunquam decet :
At vera certam si cui pestem ferunt
Huic danda venia est, si facit quod non decet.

Cleobulus :

Mendacium odit quisquís animatus sapit.

Aristoteles dixit : κατ' αὐτὸ τὸ μὴ ψεῦδος φαῦλον ἢ ψεκτὸν, τὸ δ' ἀληθὲς καλὸν ἢ ἱπυαντιτὸν : per se mendacium turpe atque vituperabile, veritas pulchra ac laudabilis. Neque tamen deest in alteram quoque partem auctoritas : prius in factis literis exempla * laudatorum hominum sine reprehensionis nota : deinde veterum Christianorum pronuntiata, Origenis, Clementis, Tertulliani, Lactantii, Chrysostomi, Hieronymi, Cassiani, imo pene omnium ut ipse fateatur Augustinus, ita dissentiens, ut tamen *magnam questionem, latebrosam tractationem, disputationem inter doctos alternantem* (hæc enim omnia ipsius verba sunt) agnoscat. Inter Philosophos aperte hinc stant, Socrates & discipuli ejus Plato, Xenophon, & alicubi Cicero, & si Plutarcho ac Quintiliano credimus Stoici, qui inter sapientis dotes ponunt mentiri ubi & quomodo oportet : neque videtur dissentire aliquot in locis Aristoteles, cujus illud κατ' αὐτὸ quod diximus exponi potest communiter, sive re spectata sepositis circumstantiis. Interpret autem ejus Andronicus Rhodius de medico apud ægrotum mentiente sic ait : ἀπατᾶ μὲν, ἀπατᾶν δ' ἕκ ἑστίν : decipit quidem, at decipitor non est : causam addit : εἰ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τὸ νοσηῦν, ἀλλὰ τὸν σωθῆναι : non enim propositum sibi habet decipere, sed servare ægrotum. Quintilianus, quem dixi, hanc ipsam partem defendens, pleraque esse ait quæ non tam factis, quam causis eorum, vel honesta fiant, vel turpia. Diphilus,

Quod pro salute dicitur mendacium
Me iudice habere nil potest incommodi.

Quærenti apud Sophoclem Neoptolemo,
Non tibi videtur turpe falsoquentia ?

Respondet Vlyffes,

Non, si salus nascatur ex mendacio.

Cui similia ex Pisandro & Euripide adferuntur. Et apud Quintilianum lego : *Nam & mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est.* Eustathius Metropolitæ Thessalonicensis ad secundum Odysseæ : ψεύσται * καὶ καιρὸν ὁ σοφὸς : mentietur sapiens re urgente : ubi & ex Herodoto & Isocrate testimonia adfert.

X. Tam diffidentium sententiarum conciliatio forte aliqua reperiri poterit ex largiore aut strictiore mendacii acceptione. Neque hic mendacium sumimus * quatenus & imprudenti accidit, quomodo mendacium dicere & mentiri apud Gellium discernuntur : sed de eo agimus, quod scienter profertur cum significatione quæ mentis conceptui, sive in intelligendo, sive in volendo, disconveniat. Nam quod primo καὶ ἀμέσως verbis & similibus notis indicatur sunt mentis conceptus : ideoque non mentitur qui dicit rem falsam quam veram existimat, sed qui dicit rem veram quidem sed quam falsam putat

Plato 1 & 11 & v de resp.

Xenoph. quarto. Socrat. Plut. de Stoicorum con-tr. 117.

Quint. xii. 1 Nic. vii. 3. 11. Nic. 8.

Th. 2. 2. qu. 110. art. 1. in resp. Gell. xl. c. xi.

putat, mentitur. Significationis ergo falsitas id est quod ad communem mendacii naturam requirimus. Cui consequens est cum vox aliqua aut sermonis complexio est *πολύσημο*, id est plures uno significatus admittit, sive ex vulgi usu, sive ex artis consuetudine, sive ex figura aliqua intelligibili, tunc si animi conceptus uno istarum significationum congruat, non admitti mendacium, * etiam si putetur is qui audit in aliam partem id accepturus. Verum quidem est talem locutionem usurpatam temere non probandam: sed potest ex accedentibus causis honestari: puta si id pertineat ad erudiendum eum qui curæ nostræ est traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem. Prioris generis exemplum ipse Christus dedit, cum diceret, *Lazarus amicus noster dormit*, quod Apostoli accipiebant, tanquam de dormitione somni diceretur. Et quod de Templo instaurando ipse dixerat, intelligens hoc de suo corpore, Judæos sciebat accipere de Templo proprie dicto. Sic & cum Apostolis ad instar Pylarcharum apud Hebræos sedes eximias & regi proximas duodecim promitteret, & alibi vini novi potationem in patris regno, satis scivisse videtur non aliter hoc ab illis accipi, quam de regno aliquo hujus vitæ, cujus spe ad ipsum momentum Christi ad cælum ascensuri pleni erant. Idem alibi per fabularum ambages populum alloquitur, ne audientes ipsum intelligerent, nisi scilicet animi attentionem talem ac docilitatem afferrent, qualem afferri par erat. Posterioris usus exemplum ex profana historia dari potest in L. Vitellio, cui Narcissus instabat, aperiret ambages & veri copiam faceret: sed non ideo pervicit, * quin suspensa & quod ducerentur inclinatura responderet. Dicitur * Hebræorum huc pettinet: *וְיָדָעוּ אִם יִשְׁתַּקוּ* *si quis norit uti perplexiloquio, recte: sin minus taceat.* Contra accidere potest, ut tali loquendi genere uti non modo illaudabile sit, sed & improbum, * puta cum Dei honos, * aut amor proximo debitus, aut reverentia adversus superiorem, aut rei quæ agitur natura exigunt, ut quod animo cogitatur omnino patefiat: sicut in contractibus diximus id aperiendum quod natura contractus intelligitur exigere, quo sensu non incommode accipi potest Ciceronis illud, *tollendum esse ex rebus contrahendis omne mendacium*, desumptum ex veteri lege Attica *καὶ τὴν ἀπορῆν ἀψευδῆν*: quibus in locis mendacii vox videtur ita laxè accipi ut etiam obscuram locutionem includat. At nos proprie loquendo à mendacii notione id ipsum jam exclusimus.

XI. Ad communem ergo mendacii notionem requiritur ut quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter nequeat, quam in eum sensum, qui à mente proferentis discrepet. Huic autem notioni laxiori strictior mendacii, quæ naturaliter illicitum est, significatio differentiam aliquam propriam adjiciat necesse est, quæ, si recte res inspiciatur, saltem secundum communem gentium existimationem, nulla videtur alia dari posse præter repugnantiam cum jure existente ac manente ejus ad quem sermo aut nota dirigitur: nam sibi neminem mentiri, ut maxime falsum proferat, satis constat. Ius hic intelligo non quodvis & rei extrinsecum, sed quod proprium sit huic

Ioh. XI, 11.

Ioh. II, 20.

21.

Luc. XXII,

30.

Matth.

XXVI, 25.

Act. I, 6.

Tac. An-

nal. VI.

Demest. in

Leptinem.

huic negotio atque cognatum. Id autem nihil est aliud quam * judicandi libertas, quam homines colloquentes his quibus colloquuntur debere quasi pacto quodam tacito intelliguntur. Hæc enim, nec alia est, mutua illa obligatio quam homines introduci voluerant, simul atque sermone nonisque similibus uti instituerunt. Nam sine tali obligatione inane fuisset tale repertum. Desideramus autem ut quo tempore sermo sit, jus illud subsistat, ac maneat: fieri enim potest ut jus quidem fuerit, sed sublatum sit, aut tollatur ex alio jure superveniente, sicut debitum acceptilatione aut conditionis cessatione. Tum vero requiritur ut jus quod læditur ejus sit quicum loquimur, non alterius, sicut & in contractibus injustitia non nascitur nisi ex læso jure contrahentium. Huc forte non male referas quod veriloquium ad justitiam refert post Simonidem Plato, & quod mendacium, illud vetitum, sacra litera sæpe describunt testimonio sive elocutione adversus proximum, & quod ipse Augustinus in mendacii natura constituenda ponit * fallendi voluntatem. Et Cicero quaestionem de veritate eloquenda referri vult ad justitiæ fundamenta. Tolli autem videtur posse jus quod diximus, sicut consensu ejus quicum agimus expresso, ut si quis prædixerit se falsa dicturum & alter permiserit, ita & tacito æquave ratione præsumto, aut oppositione juris alterius quod communi omnium judicio multo plus valeat. Hæc recte intellecta multas nobis suppeditabunt illationes, quæ ad concilianda sententiarum supra designatarum dissidia non parum valituræ sint.

Lib. 1 de re-
pub.

1 Off.

XII. Primum est, etiamsi quid dicatur quod falsam habeat significationem infanti aut amenti, in eo mendacii culpam non esse. Videtur enim communi omnium hominum sensu permissum esse,

Lucret.

Ve puerorum atas improvida ludificetur.

Et Quintilianus de pueris locutus: *utilitatis*, inquit, *eorum gratia multa fingimus*. Ratio proxima est, quia cum in infantibus & amentibus non sit judicii libertas, non potest eis circa eam libertatem injuria fieri.

XIII. Secundum est, quoties sermo ad eum dirigitur qui non decipitur, etiamsi tertius inde falsam hauriat persuasionem, nullum esse mendacium: Non ratione ejus ad quem sermo est: quia illi libertas manet integra plane ut illis quibus id intelligentibus fabula narratur, aut apud quos profertur sermo figuratus κατ' εἰρωνίαν aut κατ' ἰσχυρότητα, quæ figura, ut Seneca ait, * ad verum mendacium venit: & Quintiliano ementiens superjectio dicitur. Neque ratione ejus qui obiter id audit: quia cum eo non agitur, ideoque nulla est ad illum obligatio. Imo si ipse sibi opinionem informatur de eo quod non ipsi, sed alteri dicitur, habet quod sibi non alteri rem imputer. Quippe si recte judicare volumus illius respectu sermo non sermo est, sed res quæ significare quidlibet potest. Nihil ergo peccavit aut Cato Censorius, qui sociis auxilia falso est pollicitus, aut Flaccus, qui hostium urbem ab Æmilio expugnatam aliis narravit, quam eo hostes decepti sunt: cui rei similem de Agefilao narrat Plutarchus. Nihil enim hic dictum hostibus: nocumentum autem quod inde

vii de Be-
nif. 23.

I. c. xxvii.
-ff. h. ff.

inde secutum est extrinsecum quid est, & per se non illicitum optari aut procurari. Ad hoc genus * Chrysofomus & Hieronymus retulerunt Pauli sermonem, quo Antiochiæ Petrum, ut nimium Iudæizantem, reprehendit. Censent enim Petrum satis intellexisse non id serio fieri: interim vero consultum infirmitati adstantem.

XIV. Tertium est, quoties certum est eum ad quem sermo est, libertatis suæ in iudicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine, ob commodum aliquod quod inde assequitur, tunc quoque mendacium strictè dictum, id est, injuriosum non committi, sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem ipsius exiguam consumeret, ut inde magnam eidem utilitatem pararet. In his enim quæ adeo certa sunt, præsumta voluntas pro expressâ habetur. Volenti autem constat injuriam non fieri. Sic ergo videtur non peccare, qui aut ægotantem amicum persuasionem non vera solatur, ut Arria Patum filio mortuo, quæ historia est * in Plinii epistolis: aut in prælio periclitanti ex falso nuntio animum addit, quo incitatus victoriam & salutem sibi pariat, ac sic deceptus non capiatur, quemadmodum Lucretius loquitur. Democritus: ἀληθευτέον χρεῖων ὅπως λώιον: *Omnino veriloquio utendum est ubi id est melius.* Xenophon: φίλος δικαίον ἐξαπατῆν, ἐπι ἡ ἀγαθῷ: *amicos decipere licet, ipsorum bono.* Et Clemens Alexandrinus concedit ψάλλειν εὖ ἡ ἐξαπατίας μίση, *mendacio uti pro remedio.* Maximus Tyrius: καὶ ἰατρὸς νοσηντα ἐξαπατῆν καὶ στρατηγὸς στρατῷ πεδὸν καὶ κυβερνήτης ναυτῶν καὶ θηρον ἔδδεν. *Et medicus ægotum, & imperator exercituum, & gubernator nautas decipit: nec quicumque in hoc mali est.* Rationem reddit ad Platonem Proclus: τὸ γὰρ ἀγαθὸν κρεῖττον ἐστὶ τῷ ἀληθείας, *nam quod bonum est, id vero est melius.* Tale illud * apud Xenophontem, socios jamjam adfore, & Tulli Hostilii, suo jussu circumduci Albanum exercitum: & Quintii Consulis, ut historiæ loquuntur, salubre mendacium, hostes ab altero cornu fugere: ac similia passim apud historicos. Notandum autem est læsionem iudicii in hoc genere eo minoris esse quia ferme momentanea est, pauloque post aperitur veritas.

XV. Quartum & superiori affine est, quoties * qui habet jus supereminens in omnia jura alterius, eo jure bono ipsius sive proprio sive publico utitur. Et hoc maxime spectasse videtur Plato, qui imperium habentibus concedit falsum dicere. Idem cum * medicis modo dare videatur, modo adimere, discrimen hoc adhibendum videtur, ut priore loco medicos intelligat publice ad hoc vocatos, posteriore eos qui privatim id sibi arrogat. Deo tamen, quanquam jus summum in homines habenti, non convenire mendacium rectè agnoscit idem Plato, quia infirmitatis nota est ad talia confugere. Exemplum forte inculpatæ falsiloquentiæ, laudante etiam Philone, dari poterit * in Iosepho, qui regia vice imperans fratres primum quasi exploratores, deinde quasi fures sicte nec ita sentiens accusat. Et in Solomone qui sapientiæ divinitus datæ specimen dedit, cum apud mulieres de partu litigantes voces eas protulit, quæ voluntatem scindendi infantis significarent, cum animum ei longissime à tali voluntate abesset, & veræ matri suum partum attribuire vellet.

IV. Socr.
Lælius libro
xxxiv.

III de rep.

Lib. 11, 18. Quintiliani est dictum: *aliquando exigit communis utilitas ut etiam falsa defendantur.*

XVI. Quantum esse potest * quoties vita innocentis, aut par aliquid aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averri non potest: quale fuit factum Hypermnestræ quæ hoc nomine laudari solet.

* *Splendide mendax, & in omne virgo
Nobilis avum.*

Horat. 111.
Carm. 11.

Lib. 11 de
rep. l. 11 de
Cyril. inf. t.
& v. Socr.
Pisio de
migr.
Abr. Chryf.
l. 1. de Sac.
1 Sam. 11.
1 Reg. vi,
18. & seq.

XVII. Latius quam quæ jam diximus patet quod passim statuunt sapientes, apud hostem falso sermone uti licere. Sic regulæ de non mentiendo exceptionem nisi adversus hostes addit Plato, Xenophon, Philo inter Iudæos, * inter Christianos Chrysofostomus. Quo forte non male referas quod in sacris literis extat Iabestitarum in obsidione mendacium, & factum non dissimile Prophetæ * Elisæi: & Valerii Levini, qui Pyrrhum à se interentum jactabat. Ad tertiam, quartam, & quintam observationum earum quas jam posuimus, pertinet Eustratii Metropolitæ Nicæensis locus ad sextum Nicomachiorum: ὁ ἄνθρωπος βλασφημῶν ἐκ τῆς ἀνάγκης ὁ ἀληθῶς ἐστίν, ἔτι γὰρ ποτε τῶ ἱερῶς βλασφημῶν καὶ ἀπὸ αὐτῶ τῶ ψόδους βλασφημῶν, ἢ ἐπιτιμῶν ψόδους ἀπὸς πᾶσι ἢ ἐκ τῶν ἰσθῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῶν ἰσθῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῶν ἰσθῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῶν ἰσθῶν. *Qui recte consultat non utique & verum dicit. Fieri enim potest ut quis recte consultans hoc ipsum consuleret quo pacto de industria mentiatum aut hosti ut eum fallat, aut amico ut eum à malo liberet: quarum rerum exemplis plena sunt historia.* Et Quintilianus si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, quod alias in servis reprehendendum sit, fore ait in ipso sapiente laudandum. Non placent hæc scholæ actorum paulo ante seculorum, ut quæ unum ex veteribus * Augustinum ferme in omnibus sequendum sibi delegerit. Sed eadem schola tam ab omni usu abhorrentes admittit interpretationes tacitas, ut dubitari possit, an non satius sit adversus quosdam falsiloquium admittere in iis quos diximus casibus, aut eorum aliquibus, (nihil enim definiendum hic sumo) quam ista à falsiloquio tam indiscrete eximere: ut cum dicatur, nescio, intelligi posse nescio ut dicam, non habeo intelligi posse ut tibi dem, & id genus alia quæ sensus communis repudiat, & quæ si admittantur jam nihil obstat quominus qui quid affirmat id ipsum negare, qui negat affirmare dicatur. Verissimum quippe est nullam omnino esse vocem * quæ non ambiguum recipiat, cum omnes præter significatum quem vocant primæ notiois, * alterum habeant secundæ, eumque varium * secundum varias artes, tum vero alios quoque ex translatione ac similibus figuris. Neque magis eorum commentum probo, qui, quasi vocem non rem exhorrescerent. joca vocant ea quæ vultu ac pronunciatione maxime seria proferuntur.

XVIII. Sciendum vero quæ de falsiloquio diximus ad asserentem sermonem, & quidem talem qui nulli nisi publico hosti noceat, * non ad promittentem referenda. Nam ex promissione, ut jam modo dicere cepimus, jus speciale ac novum confertur ei cui sit promissio: idque inter hostes etiam locum habere sine ulla hostilitatis jam

Th. 2, 2. qu.
110, art. 1.
& 2.
Cov. ar. in e.
quantum de
pactis in 6
p. 1. s. 5. n.
15.
Soto de ju-
stitia v. 4. c.
art. 2.
Toler. lib. 14.
c. 21, lib. 9.
c. 58.
Lest. lib. 11
de justitia,
c. 42, sub 9

jam existentis exceptione, neque tantum in promissis expressis, sed & in tacitis, ut in colloqui postulatione, ostendemus cum ad eam partem quæ de fide in bello servanda est ventum erit.

XIX. Illud quoque ex superiori quæ de jurejurando fuit dissertatione repetendum est, sive id assertivum sit, sive promissivum, vim habere excludendi omnes exceptiones, quæ ex persona ejus quicum agimus peti possent, quia non cum homine tantum, sed & cum Deo res est, cui per-jurandum obligamur etiam si homini jus nullum nasci possit. Ibidem & illud diximus, non sicut in alio sermone, ita in jurato, ut à mendacio excusamur admitti interpretationes verborum qualvis non plane inusitatas: sed omnino veritatem requiri eo in sensu quem homo exaudiens intelligere fide optima existimatur: ut plane detestanda sit illorum impietas, qui ut pueros talis, ita viros jurejurando fallendos asserere non dubitabant.

XX. Scimus etiam fraudium, quas concessas naturaliter diximus, genera quædam à populis aut hominibus nonnullis repudiata: sed id non accidit ob injustitiæ opinionem, sed ob eximiam quandam animi celsitudinem, interdum & virium fiduciam. Exstat apud Ælianum dictum Pythagoræ duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, vera semper loquendo, & benefaciendo aliis: & apud Iamblichum veracitas dux dicitur ad omnia divina humanaque bona. Aristoteli δ̄ μεγαλόψυχος παρρησιαστικός καὶ ἀληθεύων, magnanimus verum & libere loqui amat. Plutarcho τὸ ψεύδασθαι ἐπιλοχρησις * servile mentiri. Arrianus de Ptolémæo : καὶ ἀντὶ βασιλείᾳ οὐκ ἀναγρότερον Lib. I. ἢ τῷ ἀλλοψύχασθαι ἦν : Et ipsi, utpote regi, turpius mentiri quam alii civi. Apud eundem Alexander : ἡ χρεῖνα ἢ βασιλεία ἀλλοπῆ ἢ ἀληθεύειν ἀπὸ τῆς ὑποκρίσεως non debere regem apud subditos aliud quam verum eloqui. Mamertinus de Juliano. Mira est in Principe nostro mentis linguaque concordia. Non modo humilis & parvi animi, sed & servile vitium scit esse mendacium: & vere cum mendaces homines aut inopia aut timor faciat, magnitudinem fortunæ suæ imperator qui mentitur ignorat. Laudatur Plutarcho Aristidis φύσις ἰδρυμένη ἐν ἡδὴ βεβαίᾳ καὶ ἀπὸ τοῦ δίκαιον ἀπειρῆς, ψεύδασθαι ἢ ἐπὶ ἐν πειθίᾳ πνι τοσση ἀπὸσι μὲν ingenium morum constantia præditum, & justus tenax, mendacii etiam in joco fugiens. De Epaminonda Probus: adeo veritatis diligens ut ne joco quidem mentiretur. Quod profecto Christianis eo magis observandum est, quia ipsis non simplicitas tantum imperata est Matth. x, 16, sed & vaniloquentia interdicta Matth. x, 1, 26; & is in exemplum propositus in cujus ore dolus inventus non est. Lactantius: Itaque viator ille verus ac justus non dicit illud Lucilianum:

Homini amico ac familiari non est mentiri meum,

Sed etiam inimico atque ignoto existimabit non esse mentiri suum: nec aliquando committer, ut lingua interpretis animi à sensu & cogitatione discordet. Talis est in Philoſtete Sophoclis Neoptolemus ὑπερβαῖων ἀπλόη καὶ ἰσχυρία, generosa simplicitate excellens, ut recte notavit Dion Præfænsis, qui Ulyssi ad dolos hortanti sic responderet:

Ego audiens quæ doleo, Laerta scire,

Implere factis oderim multo magis:

Nam sic nec ego sum natus, ut fallacias

E e 2

Señer,

*Seſter, * nec olim genitor, ut perhibent, meus :
At ſum paratus vi mera, non fraudibus
Pertrahere raptum.*

Euripides Rheſo :

*Generoſus animus hoſtibus furſim necem
Inferre neſcit.*

Sic Alexander furari negabat ſe velle victoriam. Et Achæos abhor-
ruiffe ab omni in hoſtes fraude narrat Polybius, ideo quod eam de-
mum firmam conferent victoriam, quæ, ut Claudiani verbis ſenſum
ejus exprimam,

Confeſſos animo quoque ſubjugat hoſtes.

Tales Romani ferme ad uſque belli Punici ſecundi finem. Ælianus :
*ἵσται Ρωμαῖοι ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ ἔ μὴν ἀλλ' ἰπείρας καὶ ἐπιβλήντας καὶ ἀγωνίᾳ καὶ τῶν
ἐκείνων : Romanis propria eſt virtus, non per aſtus & vaſtitiem quaſita victoria.*
Vnde cum Perſeus Macedonum Rex deceptus eſſet ſpe pacis, nega-
bant veteres ſenatorum ſe agnoſcere Romanas artes : majores nun-
quam ut aſtu magis quam virtute gloriarentur bella geſſiſſe: non ver-
ſutiis Punicis, non calliditate Græca, apud quos fallere hoſtem
quam vi ſuperare glorioſius foret. Tum illud addebant: *Interdum
in præſens tempus plus proſici dolo quam virtute, ſed ejus demum animum in
perpetuum vinci, cui confeſſio expreſſa eſſet, ſe neque arte neque caſu, ſed colla-
tis cominus viribus juſto ac pio bello eſſe ſuperatum.* Etiam ſerius apud Ta-
cicum legimus: non fraude, neque occulte, ſed palam & armatum populum
Romanum hoſtes ſuos ulciſci. Tales etiam Tibareni qui prælii quoque
locum & tempus condicebant. Quod & de Græcis ſui temporis
apud Herodot. prodit Mardonius.

*Ann. l. II.
Scholiaſtes
ad 11 A-
pollonii.*

XXI. Ad modum agendi & illud pertinet, quod * quicquid
alicui facere non licet, ad id eum impellere aut ſollicitare non liceat.
Pro exemplo ſint hæc : regem ſuum occidere ſubdito non licet, nec
oppida ſine conſilio publico dedere, nec ſpoliare cives. Ad hæc ergo
ſubditum, qui talis maneat, permovere non licet. Semper enim qui
alteri peccandi cauſam dat, peccat & ipſe. Nec eſt quod regerat
quiſquam, ipſi qui talem hominem ad facinus impellit, actum talem,
puta hoſtis interfectionem, eſſe licitum. Licet enim id ei facere, ſed
non eo modo. Bene Auguſtinus : *Nihil intereſt utrum ipſe ſcelus admit-
tat, an alium propter te admittere velis.*

*L. Tranſu-
gam. D. de
acq. rerum
dom.*

XXII. Aliud eſt ſi quis opera ſponte nec ſuo impulſu peccantis
ad rem ſibi licitam utatur : quod iniquum non eſſe * Dei ipſius ex-
emplo alibi probavimus. *Tranſugam jure belli recipimus,* inquit Cel-
ſus, id eſt, * contra jus belli non eſt, ut eum admittamus qui deſerta
hoſtium parte noſtram eligit.

Annotata ad Caput I.

§. I.

Quid quantumque in bello liceat] Bene Auguſtinus epiſtola LXX,
ad Bonifacium comitem : *Vt in ipſis bellis (ſi adhuc in eis verſari
te opus eſt) fidem teneas, pacem quæras.* Epiſtola CCV : *Eſto ergo
etiam bellando paciſſimus.* De juſtitia in bello gerendo ſervanda diſſer-
tatio

tatio est egregia Belisarii ad milites apud Procopium Vandalico-
rum I. Orosius libro VII: *Ecce regibus & temporibus Christianis, qua-
liter bella civilia, cum vitari nequeunt, transiguntur.* Idem de Theodosio:
*Vnum aliquod ab initio urbis conditæ bellum proferant, tam pia necessitate sus-
ceptum, tam divina felicitate confectum, ubi nec pugna gravem cadem, nec
victoria cruentam exegerit ultionem.*

Ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agendis propositum] Vide
hac de re Thomam Prima Secundæ, quæstione LXXIII, art. 8. Mo-
linam tractatu secundo disputatione CXXI.

Naves & quæ navibus adsunt] Athenis ἀπὸ πηγάς, id est vechi vetita,
lina, utres, lignum, cera, pix. Scholiastes ad Aristophanis Nubes &
Equites.

Si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune]
Vide Parutam libro VII.

Publica significationes fieri] Vide exempla in bello communi contra
Ægyptios, Saracenos, aliosque. c. ult. de transactionibus. c. signifi-
cavit de Judæis. Extravagante copiosus de Judæis & c. I, lib. v.
Extravag. de Judæis. Liber consularis maris editus est lingua Ita-
lica, in quem relatæ sunt constitutiones Imperatorum Græciæ, Ale-
manniæ, regum Francorum, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Balearium,
Venetorum, Genuensium, cujus libri titulo CCLXXXIV tractantur hu-
jus generis controversiæ: ac sic definitur, si & navis & merces hos-
tium sint, rem esse in aperto, fieri ea capientium: si vero navis sit pa-
cem colentium, merces autem hostium, cogi posse ab his qui bellum
gerant, navem, ut merces eas in aliquem portum deferat, qui sit
suarum partium, ita tamen ut vecturæ pretium navæ solvatur. Si
contra navis hostilis fuerit, merces vero aliorum, de nave transigen-
dum, aut, si nolint vectores transigere, cogendos ut cum navi eant
in portum aliquem partium capientis, & ut capienti solvant pretium
quod pro navis usu debebatur. Apud Hollandos anno cIo ccc
xxxviii, cum bellum ipsis esset cum Lubeca aliisque civitatibus ad
mare Balticum & Albim sitis, frequente senatu judicatum est, etiam
in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in
prædam non cedere, idque ibi pro lege deinceps habitum est. Sic &
Daniæ rex sensit, cum anno cIo lxxvii, ad Hollandos eorumque
federatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi merces-
que ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrim-
um, suis vindicabat. Apud Gallos libertas mercaturam exercen-
di pacatis populis etiam apud eos qui Galliæ hostes essent semper
permisita, & quidem adeo indiscrete, ut hostes sæpe sub alienis no-
minibus res suas occultarent, ut apparet ex Edicto anni cIo lxxlii,
capite XLII. quod tralatum est in Edictum anni cIo lxxxiv,
& sequentia. His edictis diserte cavetur, ut Gallorum amicus liceat
belli tempore exercere mercaturam, dummodo suis navibus, sitof-
que per homines, naveque ac merces, quocunque visum ipsis esset,
perducere, dum ne merces eæ sint belli instrumenta, quibus res hos-
tium fovere velint: quod si fiat, permittitur Gallis talia belli instru-
menta sibi sumere percolato æquo pretio. Hic duo notanda, his

legibus nec belli instrumenta in prædam cessisse, multo magis ab eo periculo abfuisse merces innoxias. Non negem aliud jus usurpasse interdum Septentrionis gentes, sed varie, ex usu magis temporum, quam ex aequitate perpetua. Nam cum Angli bellorum suorum obtentu Danorum commercia impedissent, natum inde jam olim bellum inter eas gentes eo exitu ut Dani Anglis tributum imponerent, cui Danico denario nomen, cui, mutata quamvis causa, nomen mansit adusque tempora Guilielmi ejus qui stirpem nunc regnantem in Anglia fundavit, ut notavit vir magni fidei Thuanus in historia anni CIO IO LXXXIX. Rursum ab Elisabeta, sapientissima Angliæ regina, missi anno CIO IO LXXV ad Batavos Wilhelmus Winterus ex ordine equestri & Robertus Bealus regio consilio ab epistolis, qui ostenderent ferre Anglos non posse, quod Batavi, in ipso actu belli in Hispanos, naves Anglorum ad Hispanicos portus vectas detentarent. Narrat Rhedanus in historia Batavica anno CIO IO LXXV, & Britannus Camdenus anno sequente. Cum vero Angli, & ipsi Hispanis hostes facti, Germaniæ civitatibus jus in Hispaniam navigandi turbarent, quam id non certo jure fecerint, apparet ex scriptis adversariis gentis utriusque, dignis lectu ad noscendam hanc controversiam. Et notandum Anglos in suis scriptis ipsos id agnoscere, cum duo maxime pro sua afferunt causa, & belli instrumenta fuisse quæ à Germanis in Hispaniam deferebantur, & pactiones veteres intercedere, quo minus id fieri liceret: quales postea pactiones & Hollandi sociique eorum cum Lubecensibus sociisque eorum fecere anno CIO IO CXIII, ne aut hi aut illi hostium subditos intra suos fines mercari permitterent, aut hostes, pecunia, milite, navibus, victu juvarent: & posterius anno scilicet CIO IOC XXVII, inter Suediæ Danique reges convenit ut Danus impediret omnem mercatum cum Dantiscanis Suedi hostibus, sed nec ad alios Suedi hostes merces ullas per fretum Cimbricum ire sineret, pro quo rex Daniæ alia sibi vicissim commoda stipulatus est: sed hæc sunt pacta specialia ex quibus nihil inferri potest quod omnes obliget. Nam & illud in scriptis suis dixere Germani, non omnes pactis merces prohiberi, sed eas quæ in Angliam semel importatæ, aut in Anglia comparatæ essent. Neque vero soli Germani Anglis cum hoste suo commercia vetantibus contradixere. Etiam Polonia missio legato conquesta est jus gentium imminui, quando ob Anglicum cum Hispania bellum ipsis cum Hispanis commercia agitandi libertas adimeretur, ut in anno CIO IOXC VII, narrant memorati jam nobis Camdenus & Rhedanus. Galli vero post pacem Verbinianam cum Hispano factam, Elisabeta Angliæ regina in bello perstante, rogati ab Anglis ut naves Gallicas in Hispaniam euntes excutere liceret, nequis forte bellicus paratus occultaretur, concedere ne hoc quidem voluere, dicentes obtentum rapinis & commerciis turbandis quæri. Et eo federe quod Angli cum Hollandis eorumque sociis anno CIO IO XXV pepigere, id quidem convenit, ut rogarentur cæteræ gentes, quarum intererat magnitudinem Hispaniam infringi, ut & ipsæ vetarent cum Hispanis commercia, sed, si ultro id non facerent, placuit inspicere naves

numquid bellici instrumenti ferrent, sed ultra neque naves neque merces retentari aut quicquam pacatis noceri eo nomine. Atque evenit eodem anno ut Hamburgenses quidam in Hispaniam irent nave maxima ex parte onusta apparatu bellico, qui ipse quidem apparatus ab Anglis vindicatus est, sed caterarum mercium perfolutum est pretium. Galli autem, cum ab Anglis naves Gallicæ in Hispaniam euntes in fiscum raperentur, ostenderunt pari se id nolle. Bene ergo dictum à nobis significationes publicas requiri, quod & Angli ipsi ita sensere à quibus factæ significationis talis exemplum est apud Camdenum circa annum *CIO IO XCI* & *CIO IO XCVIII*. Neque vero talibus significationibus semper paritum, sed distincta tempora, causæ, loca. Anno enim *CIO CCCC LVIII* Lubecensis civitas significationi à Dantiscanis sibi factæ, ne cum Malgenfibz & Memelensibus Dantisci hostibus mercaturam exereret, parendum non censuit. Neque magis paruere Hollandi anno *CIO IO LI*, cum Lubecenses ipsis denuntiarent, ut à Danorum, quos ipsi hostes tum habebant, commercio abstineretur. Anno vero *CIO IO XXII*, quo tempore inter Suedos Danosque bellabatur, cum Danus Asiaticas civitates rogasset ne cum Suedis commercia haberent, quædam civitates, amicitia ipsius indigentes morem gessere, aliæ non item. Hollandi bello ardente inter Suediam & Poloniæ regem nunquam passi sunt sibi aut hujus aut illius gentis commercio interdici. Gallis autem semper reddere naves quas ab Hispania revertentes aut in Hispaniam, ipsis tunc hostilem, euntes Hollandicæ naves interceperant. Vide Ludovici Servini Advocati quondam regii orationem habitam anno *CIO IO XCI*, in causa Hamburgensium. Verum iidem Baravi Dunquercam, ad quam classem habebant, ab Anglis merces inferri non siverunt, quomodo Dantiscani anno *CIO CCCC LV* Baravis denuntiarunt nequid in urbem Regiomontanam inferrent, narrante Gaspare Schurzio in historia Prussica. Adde Caberum descriptione *XLVII*, num. 2, & Seraphinum de Freitas in libro de justo imperio Lusitanorum Asiatico, ubi complures adducit alios.

Nilil comperire potuimus ea de re juve voluntario gentium esse constitutum.] Multa hujus quæstionis habet vir doctissimus Johannes Meursius in historia Danica libro *I*, & *II*. Vbi videbis Lubecenses & Imperatorem esse pro commerciis, contra ea Danos. Vide & Crantizium Vandalicorum libro *XIV*. Thuanum in dicto anno *CIO IO LXXXIX*, Libro historiarum *xcvi*. Camdenum, præter jam dicta loca, in anno *CIO IO LXXXIX*, & *CIO IO XCV*. Vbi illa inter Anglos & Germanos, quos Asiaticos vocant, controversia tractatur.

Et magistrum & Gubernatorem suspendit.] Non multum dissimile est quod de Pompejo narrat Plutarchus in Mithridatici belli historia: *επί της φύλακας τῶν νεῶν ἐπὶ τὴν ἀλιόντες εἰς Βόσπορον ἐμπόρους, καὶ δύνανται ἢ ἢ ζημίαι τοῖς ἀλιγομένοις, Custodes imposuit Bosphoro qui observarent si qui mercatorum in Bosphorum navigarent. deprehensis pœna mors.*

Belli furis.] Ita & Virgilius loquitur Æneidos *XI*, & Sallustius, §. *VI* quem citat Servius.

Bellandum est astu.] Muhammedis dictum simile: *Elharbu Hudia-*

ium, id est, pugna fraudem requirunt. Apud Virgilium in comitatu Martis :

Iraque insidiaeque,

Vbi Servius : *Non tantum virtute, sed insidiis comitatum se ostendit.*

Lycandrum] Ei Sullam comparat Plutarchus, in cujus animo leonem esse & vulpem dicebat Carbo.

§. VII.

Augustinus] Et in V Psalmum versiculo : *Perdes omnes. Aliud est mentiri, aliud est verum occultare.* Citatur causa *XXIII*, quaestione *II*.

Necessariam hanc omnino atque inevitabilem] Vide Chrysofomum primo de Sacerdotio.

Abrahamus] *Veritatem voluit calari, non mendacium dici.* Augustinus quaestione *XX* in Genesim, relatus à Gratiano dicta causa *XXII*, quaestione *III*.

§. VIII.

Sed & nutibus] Plinius de Æthiopum gente libro *VI*, 30 : *Quibusdam prosermone nutus, motusque membrorum est.* Vide *c. tuæ* fraternitati de Sponsalibus.

Paulus Iurisconsultus loquitur] *Non figura, inquit, literarum sed oratione quam exprimiunt litera obligamur, quatenus placuit non minus valere quod Scriptura quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.* Valde Philosophice dixit placuit, ut ostenderet hæc valere *ἐν συνθήκῃς*.

Ut rebus aliis uti liceat, etiamsi prævideamus futurum, ut alter inde falsam concepiat opinionem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. *II*, *c. 24*.

Vbi nullum inde sequitur nocumentum] Ut in facto Micholis *I* Sam. *XIX*, 16.

Οὐνομίαια] Sic hæc vocanda, non ἀπίτην id est fraudem, ait Chrysofomus indicato jam libro primo de Sacerdotio. Idem *I* ad Corinthios *IV*, 6 : *ἄν δὲ πῦθε εἴη ὑποκρίσις, ἀλλὰ συγκυβερῆσις καὶ οὐνομίαια :* *Non hic fraus fuit, sed obsequentia quadam & dispensatio.* Et *IX*, 20 : *ὡς γὰρ τὸς ὄντας ἀληθῆς εἰς πῦθε μετασῆσθαι, ἐγένετο αὐτὸς καὶ ἀληθῆς, ἐπιδεικνύμενος ὅτι μὴ ὅτι ἂν δὲ, εἰδὶ ἐν Διδουλοῦ πῦθε πράττων ἕως ἐχθρῶν,* *Ut enim qui tales revera erant corrigeret, factus ille talis, non revera, aliud quam quod erat præ se ferens, agens talia, sed non ex tali animi proposito.* Huc referri potest simulatus Davidis furor.

§. IX.

Laudatorum hominum sine reprehensionis nota] Irenæus ex veteris presbyteri institutione didicit docuitque : *De quibus Scriptura non increpant, sed simpliciter sunt posita, nos non debere fieri accusatores.* Locus est libro *IV*, *c. 50*.

Ἐκαίρῳ] In tempore, ut Donatus loquitur ad Adelphos *IV*, 3 : *Et ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes rectum putant.* Cicero pro *Q. Ligario*, *Aliquod mendacium honestum & misericors vocat.*

§. X.

Quatenus & imprudenti accidit] *Ream linguam non facit, nisi rea mens.* Et : *Nemo mentiens iudicandus est qui dicit falsum quod putat verum, quia, quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur.* Sunt hæc Augustini, de verbis Apostoli Sermone *XXVIII*, & Enchiridii *c. 22*, relata à Gratiano in Causam *XXII*, quaestione *I*.

Etiam si putetur is qui audit in aliam partem id accepturus] *Quomodo*

modo Abraham captiose loquebatur cum servulis, ita judicante & probante Ambrosio, quem sequitur Gratianus post c. si quælibet, dicta causa **XXII**, quæstione **II**.

Quin suspensa & quo ducerentur inclinatura responderet] Idem Tacitus Historiarum **III** : *Incerta differuit, tracturus interpretationem, prout conduxisset.* Item : *Ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret.*

Hebraeorum] Quorum & hoc est *וְהָיָה לְכָל הָעָם אֲשֶׁר יִשְׁמָעוּ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּים*. *Licet perplexe loqui boni causa.* Citat doctissimus Manasses Benisrael in suo conciliatore quæstione **XXXVI**. Chrysoſtomus **I** de Sacerdotio : *ἀπαρτῶν ἐκείνων ἂν εἴη καλεῖσθαι δικαίους, ὁ τὰ πρῶτα μὴ κεχρημένους ἀδικίας ἐχ, ὁ μετὰ ὑγίαις γνώμης τῶς ποιῶν.* *Fallax jure vocetur qui re tali injuste utitur, non qui salu- tati proposito.*

Putæ cum Dei honos] Philo de vita Moſis : *ἐπιέχουσι ἅπασι ἀναφέρεται εἰς θεῶν τιμὴν διὰ τὸ μὴ καὶ τὸ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ ἡδὲ ἐψέυσμενον, ἀναγκαῖον ἦν ἀλαφύειν. ἀλήθεια γὰρ ὁπαδὸς θεῶν.* *De factis loquor quæ ad Dei honorem pertinent, in quibus solis veracem esse oportuit, etiam si quis ceterum ingenio esset mendace. Veritas enim Dei comes.* Augustinus epistola **VIII**. *Alia quæstio est, sine aliquando mentiri viri boni : & alia quæstio est, utrum Scriptorem Sanctarum Scripturarum mentiri oportuerit.* Vide quæ infra **ϕ. xv**.

Aut amor proximo debitus] Æschylus Prometheo :

*Λέξω τορῆς σοι πᾶν, ὃ, τι χρηζέεις μεθεῖν,
Ὅν ἐμωπλέκων αἰνίγματι, ἀλλ' ἀπαρτῶν λόγῳ*

Ὡσπερ δίκαιον σοῦ φιλῆς ἄγειν σέμα.

*Dicam discrete quicquid audire expectis,
Sermonem nudo, non per implicitos modos,*

Quo more amicos alloqui verum ac bonum est.

Judicandi libertas] Hinc furari cor Hebræis dicitur qui adimit scientiæ. **ϕ. XI**. di vias. Gen. **xxxI**, 20, 26, 27. & ibi Onkelos & **LXX**. Rabbi David Libro Radicum & Rabbi Salomo in commentario & Abeneſdra.

Fallendi voluntatem] Lactantius Institutionum **VI**, 18 : *Ut non mentiatuſ unquam decipiendi aut nocendi causa.*

Ad verum mendacio venit] *Incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat.* Seneca ibidem. **ϕ. XIII**.

Chrysoſtomus & Hieronymus] Adde Cyrillum adversus Iulianum libro **IX**, circa finem. Nec multo aliter Tertullianus primo & tertio contra Marcionem.

In Plinii epistolis] **III**, 16. **ϕ. XIV**.

Apud Xenophontem] Et Agesilaus cum in Bæotiam venisset & intellexisset Pisandrum navali prælio victum à Pharnabazo & Conone, jussit militibus suis contrarium dici, coronatusque incedens sacra fecit pro victoria. Plutarchus Agesilao.

Qui habet jus supereminens] Iliados secundo Agamemnon Græco **ϕ. xv**. rum Imperator:

Πρώτα δ' ἐγὼν ἔαττον πιεθήσομαι ἢ θεῶν ἐστ,

Καὶ φέουμαι σὺν νηυσὶ πολυκλήϊσι κελύεσσω.

Ante tamen Danaos verbis sentabo (sinit fas)

Vtique cui fugiant arata classe monebo.

Ee ϕ

Medicis

Medicis] Exempla medicorum affert Chryfostomus dicto Libro **I** de Sacerdotio.

In Isepho] *Cum fratribus dispensatoria se veritate crimen explorationis iniret* ait Caffiodorus de amicitia.

§. XVI.

Quoties vita innocens aut par aliquid servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest] Augustinus in v Psalium, relatus à Gratiano in causam **XXII**, quæst. **II**, c. Nequis, *Duo vero sunt genera mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa, cum aut jocamur, aut proximo consulendo mentimur. Illud autem primum in jocando ideo non est perniciosum, quis non fallit. novit enim ille cui dicitur, causa jocandi fuisse dicitur. Secundum autem ideo minus est, quia retinet nonnullam benevolentiam.* Tertullianus Libro de Pudicitia inter delicta quotidianæ incurfationis, quibus omnes funus objecti, ponit, necessitate mentiri.

Splendide mendax] Vbi Scholiastes, *decenter. Pulchrum est enim pro iustitia mentiri.* Simile est illud Chryfostomi de Rahabe: ὡ καλῶ ψεύδεις, ὡ καλῶ λέεις, ἢ παροδόντες τὰ θεῖα ἀλλὰ φυλάττοντες τὴν ἀληθείαν, aut ut alii habent codices, τὴν δόξασίαν. *O pulchrum mendacium, o laudabilem dolum, non prodentis res divinas, custodientis veram pietatem.* Augustinus de obstetricibus Ægyptiis: *O magnum humanitatis ingenium, o primum pro salute mendacium.* Laudat eandem obstetrices & præmia illis data, etiam æterna, credit Hieronymus ad Ezechielem **XVII**, & ad Esaiam **LVI**. Ambrosius ad Syagrium libro **VI**. Augustinus ipse, ut solet, varians, ad Consentium contra Mendacium c. **15**. Tostatus negat in eo peccatum. Hæsitant Augustinus lib. **II**, quæstione super Exodum, Thomas **2.**, **2.** quæstione **CX**, art. **LV**, ad **4.** & ibi Cajetanus. Vide, si vacat & Morix Encomio Erasimum, & doctissimum Masium ad Iosuum **II**, **5**.

§. XVII.

Inter Christianos Chryfostomus] Sic loquens: εἰ βύλεται τῶν τροπαῶν τῶν ἐξ αἰῶνος δόδοκίμασεν ἄς ἐξέλθῃ, τὰ πλεῖονα αὐτῶν τῶ παλαια τῆς ἀπάτης δόξης ὄντα κεραιτῶματῶ, καὶ μάλλον τῶτος ἐπαινεμένους ἢ τῶς φανερῶς κεραιτῶν. *Si nobilissimos ducum ad examen voces, pleraque eorum trophæa reperies fraudum esse opera, magisque tales laudari quam qui aperte agendo vicerunt.*

Elifæ] Eiusdem Elifæi alterum simile est **II** Regum **VIII**, **10**, ita ut legunt Maforetæ, id est secundum **17**, quod sequitur Latina vulgata versio.

Augustinum] Contra cujus posteriorem in hac re sententiam scripsit Rupertus Abbas.

Quæ non ambiguum recipiat] Id Chrysippus defendit apud Gellium libro **IX**, c. **12**. Et Seneca de Beneficiis secundo, capite **34**: *Ingens est cæpta rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis connotatisque.*

Alterum habeant secunda] Augustinus de Magistro: *Nullum nos siquum comperisse quod non inter cætera que significat, se quoque significet.*

Secundum varias artes] Vide quæ supra notata ad paragraphum decimum.

§. XVIII.

Non ad promitentem] Distinguit hæc & Agæfilus & cum eo Plutarchus: τὸ μὴ ἀπεισι μὴρον ἀδικεῖν, τῶν θεῶν ἐν κατὰ φρονεῖν, ἐν δὲ τῶ ὠφελος λογίζεσθαι

λογίζεσθαι τὰς πολέμους, ἔ μόνον τὸ δικαίον, ἀλλὰ καὶ δοῦναι πλεῖν, καὶ τὸ μὴ ἡδονῆς κερδαίνειν ἐνεσι. *Federa violare, Deos est contemnere. Extra ea verbis hostem decipere, non justum modo est, sed & gloriam habet & cum lucro voluptatem.*

Servile mentiri] Philo libro : *Omnem virum probum esse liberum: §. xx.*
 παρ' ὃ καὶ τὰς διχνοῦς καὶ δολιχοῦς ἄπιστον ὀνομάζειν ἴθι ἀνελευθεροῦς τε καὶ δολοπροπέτας . *Vnde & eos qui duplices sunt atque fallaces, eos illiberales servilisque animi vocare solent.*

Nec olim genitor, ut perhibent, meus] Achilles : de quo Horatius carminum lib. IV, ode VI :

*Ille non inclusus equo Mimerus
 Sacra mentito, male feriatos
 Troas & latam Priami choreis*

Falleret aulam :

Sed palam captis gravis.

Et quæ sequuntur, ubi Scholiaſtes, dicit Achillem nihil fraude, sed semper palam virtutis fiducia dimicasse. Nota illud virtutis fiducia, quod optime convenit cum iis quæ nos hujus paragraphi init. o in textu diximus.

Quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non licet] §. XXI. Ita docet & Maimonides in הלכותאבותאבות cap. v, sect. x.

De ipsius exemplo] Libro II, c. xxvi, §. 5.

§. XXI.

Contra jus belli non est, ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit] Neque reddendi tales, nisi pace convenerit, ut pace cum Philippo, Ætolis, Antiocho, Polybius in Excerptis legationum IX, xxvii, xxxv. Menander Protector idem nos docet.

C A P V T I I .

Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur : ubi de repressaliis.

I. Naturaliter ex facto alieno neminem teneri, nisi heredem.

II. Iure tamen Gentium introductum ut pro debito imperantis teneantur res & actus subditorum.

III. Exemplum in prehensione hominum :

IV. Et rerum.

V. Locum habere hec post jus denegatum & quando id factum censeri debeat, ubi ostenditur rem iustitiam proprie jus non dante aut adimere.

VI. Vitam non obligari.

VII. Distinctio ejus quod in hac materia est juri civili & Gentium.

Veniunt ad ea quæ ex jure descendunt gentium. Ea partim ad quodvis bellum spectant : partim ad certam belli speciem. A generalibus auspicemur. Mero naturæ jure ex facto alieno nemo tenetur nisi qui bonorum successor est : * ut enim cum oneribus bona transfrent simul cum dominiis rerum * introductum est. Imperator Zeno æquitati naturali contrarium dicit ut pro alienis debitis alii molestentur. Hinc tituli in jure Romano, ne uxor pro marito, ne maritus pro uxore, ne filius pro patre, ne pater vel mater pro filio convenientur. Nec quod universitas debet singuli debent.

L. unica. C. ut nullus ex vicani. C. ne uxor pro mar. & ne fil. pro patre. totis titulis.

L. Sicut. 5. 1.
D. quod cu-
jusque uni-
vers. nomine
Lib. vi de
Benef. c. 20.

Cap. 19.
d. Iunica. C.
ut nullus ex
vicanis l. xi.
l. Nullam
C. De ex-
cut. & ex-
tionibus
lib. xii.
Nov. 52. &
134.
Lib. iv
var. epist.

ut diferte loquitur Vlpianus: nimirum si universitas bona habeat: alioqui enim tenentur non singuli, sed qua pars sunt univerforum. Seneca: Si quis patria mea pecuniam credat, non dicam me illius debitorum, nec hoc as alienum profitebor: * ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo. Supra dixerat: Unus è populo non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam. Et: singuli debebunt non tanquam proprium, sed tanquam publici partem. Hinc speciatim jure Romano constitutum, ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur, & alibi nulla possessio alterius pro alienis debitis etiam publicis conveniri præcipitur, & in Novella Iustiniani verantur ενεχυρασμοί, id est, * pignorationes pro aliis, addita causa, quod rationem non habeat alium quidem esse debitorum, alium vero exigi, ubi & hujusmodi exactiones odiosæ vocantur. Et Rex Theodoricus apud Cassiodorum, sædam vocat licentiam alterum pro altero pignorandi.

II. Hæc quanquam vera sunt, tamen jure gentium voluntario induci potuit, & inductum apparet, ut pro eo quod debet præstare civis aliqua societas, aut ejus caput, sive per se primo, sive quod alieno debito jus non reddendo se quoque obstrinxerit, pro eo teneantur & obligata sint bona omnia corporalia & incorporalia eorum qui tali societati aut capiti subsunt. Expressit autem hoc quadam necessitas, quod alioqui magna daretur injuriis faciendis licentia, cum bona imperantium sæpe non tam facile possint in manus venire, quam privatorum qui plures sunt. Est igitur hoc inter jura illa quæ Iustinianus ait usu exigente, & humanis necessitatibus agentibus humanis constituta. Non autem ita hoc naturæ repugnat, ut non more & tacito consensu induci potuerit, cum & fidejussores sine ulla causa ex solo consensu obligentur. Et spes erat facilius membra ejusdem societatis à se mutuo jus consequi posse, & indemnitati suæ consulere, quam externos, quorum multis in locis exigua habetur ratio: deinde commodum ex hac obligatione commune erat omnibus populis, ita ut qui nunc eo gravaretur, alio tempore indidem sublevari posset. Receptum autem hunc morem non tantum apparet * ex bellis plenis quæ populi populis inferunt: in his enim quid obfervetur ostendunt denuntiationum formulæ: Populus præcorum Latiorum, hominibusque præcis Latinis bellum indico, facioque: & in rogatione Vellens, vberens Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indico: & in decreto ipso: Populus Romanus cum populo Hermundulo, hominibusque Hermundulis bellum jussit, quod ex Cincio est in re militari: & alibi: Hostis sit ille, quiq; intra præsidia ejus sunt: verum etiam ubi ad eam belli plenitudinem nondum ventum est, sed tamen violenta quadam jure interfectione, id est, bello imperfecto opus est, idem videtur usurpari. Pharnabazo Regis Persarum subdito dicebat olim Agesilaus: ἡμεῖς ἂν Φαρνάβαζε, καὶ φίλοι ὄντες ἀπέπειθον βασιλείῳς, ἐξράμεθα τοῖς ἐκείνου πράγμασι φιλικῶς: & νῦν πολέμιοι γερρότες, πολεμικῶς: ἐν ὄν καὶ σε τῶν βασιλείῳς κληροῦται ὀργῶντες εἶναι βεβλοῦμεν, εἰς ὅπως ἀλλάσθαι βλάπτομεν ἐκείνον. Nos Pharnabaze cum amici Regis essemus amice nos erga ea quæ ipsius erant gerubamus, sed nunc cum hostes simus facti hostiliter nos gerimus. Quare cum & tu esse velis inter ea quæ Regis sunt, jure per te illum ledimus.

Inf. de Iur.
nat.
Th. 2. 2, qu.
40, art. 1.
Malin. disp.
120 & 121.
Valentia
disp. 3, q. 6,
num. 3. Na-
var. c. 27,
num. 136.

Liv. lib. 1.

Lib. xxxi.

Gell. l. xvi,
cap. 4.

Liv. lib.
xxviii,
& alibi.

Plut. Ages.
& Xen. hist.
Gr. iv.

III. Ejus

III. Ejus quam dico executionis species erat quam Athenienses vocabant ἀνδροληψίαν : de qua sic habebat lex Attica : *ἐάν τις βιαίῳ θανάτῳ ἀποπέσῃ ὑπὲρ τῆς τῶν παρῶν εἰναι τῶν ἀνδροληψίας, ἕως αἰὲν ἢ δικαιοσύνης φάινε ὑπόσχουσι, ἢ τῶν δαπανημάτων ἐκδώσιν τὴν ἢ ἀνδροληψίαν εἰναι μὲν τῶν, πᾶσι δὲ μὴ :* id est, *Si quis morte per vim illata obierit, pro eo proximis ac necessariis jus esto homines prehendi, donec aut poena sumatur de cade, aut homicidia dedantur : liceat autem tres tantum homines prehendere, non ultra.*

Hic videmus pro debito civitatis, quæ obligatur, subditos suos qui aliis nocuerunt plectere, obligari jus quoddam incorporale subditorum, ipsam scilicet libertatem morandi ubi velint, & agendi quod velint, ita ut in fervitute interim sint, donec civitas id faciat quod facere tenetur, id est puniat fontem. Quamquam enim Ægyptii, ut ex Diodoro Siculo discimus, disputabant corpus sive libertatem pro debito obligari non debere, nihil tamen in eo est naturæ repugnans, & mos non Græcorum tantum, sed & aliarum gentium in contrarium valuit. Aristocrates Demostheni corvus decretum rogaverat, si quis Charidemum occidisset eum abripere undecunque liceret, & si quis obsisteret is hostium esset numero. Hic multa reprehendit Demosthenes : primum quod non distinxerit Aristocrates inter cædem justam & injustam, cum & justa aliqua esse possit : deinde quod non exigit ut prius postuletur judicium : præterea quod non eos apud quo facta sit cædes, sed eos qui homicidam recipiunt teneri velit. Verba Demosthenis sunt : *ὁ μὲν νόμος, ὃν μήτε δίκαιοι ὑπόσχουσι παρ' οἷς αἰὲν τὸ πᾶσι γίνῃ. μήτε τῶν δεδρακότων ἐκδώσιν, κλοῦσιν ἢ τῶν εἰναι τὸ ἀνδροληψίαν ἢ τῶν. ὃ ἢ τῶν μὲν ἀφῶς παρῶν καὶ ἐπὶ λόγον πεποιθὲς ἀπὸ αὐτῶν ἐδίκα, τῶν δὲ τὸν ἢ πεδωχῶν, φησὶ γὰρ ἔτα, ἢ τὸν ἢ ἀνθρώπων νόμον, ὃς κείν) τὸν φεύγοντα δεξιά, ὑποδέξαμενος εἰναι γοσφῆ, ἐάν μὴ τὸν ἰέειν) (male editur οἰκίτην) ἐκδοτὸν διδώσιν. Lex, si apud quos cades evenit, neque jus reddant neque fontes dedant, adversus eos dai tritum hominum prehensionem. At hic hos quidem relinquit intactos, ac ne mentionem quidem eorum facit. At eos qui jam fuga elapsi sunt, ita enim rem ponam, susceperunt secundum jus omnium hominum quod fugientes vult posse suscipi, hos vult esse hostium loco ni supplicem dedant. Quarta prehensio est quod Aristocrates rem statim ad plenum bellum deducit, cum lex prehensione contenta sit. Ex his primum illud & secundum & quartum ratione non caret. At tertium illud, nisi ad solum eventum cædis casu aut ob sui tutelam factæ restringatur, non est ut non oratorie magis, & argumenti causa, quam ex vero & jure sit dictum. Nam jus gentium ut supplices suscipiantur & defendantur, ut supra diximus, ad eos tantum quibus fortuna, non crimen obstat, pertinet. Cæteroque par jus est eorum apud quos crimen est factum, & eorum qui fontem punire aut dedere recusant. Atque adeo aut illa ipsa lex, qua utitur Demosthenes, interpretationem eam quam dico ex usu recepit, aut adversus cavillationes tales expressius postea est posita : horum enim alterum quin sit, non negabit qui attenderit ad illud Iulii Pollucis : *ἀνδροληψίαν ἢ, Lib. VII, c. ὅταν τις τῶν ἀνδρῶν καὶ ἢ φουρήσῃ ὡς πᾶσι ἀπειτῶν μὴ λαμβάνῃ, ἕξειν ἐκ τῶν c. 6. ἐκ ἐκδοτῶν ἄλλοι τῶν τῶν ἀπαγαγεῖν. Hominum prehensio est, quoties quis homicidas qui ad aliquos confugerunt non recipit contra id postulaverit. Nam jus est tres**

Lib. II, c.
XXI, 9. 7.

Lib. VII, c.

est tres hominesprehendendi adversus eos qui dedererecusant. Nec alitet Harpocration: ἀνδροληψία τὸ ἀρπάζειν ἀνδρας ἐκ τῆς πόλεως. ἐνεχόμενον γὰρ πειρῆσαι πολλοὺς τῶν ἀνδρῶφρονος, καὶ μὴ περιεμείνῃ ἐν τῇ ἐς ἡμῶν κλιῶν. Jus hominumprehensionis est jus rapiendi aliquos ex urbe aliqua. Nam in eam civitatem, quæ homicidam teneret, nec poenæ dederet, pigneratione utebantur. Simile huic est quod ad recuperandum civem injuria manifesta captum, civitatis apud quam id factum est civis retinentur. Sic Carthaginē quidam impediunt ne Ariston Tyrius caperetur, hac addita causa: idem Carthaginensibus & Tyri & in aliis emporiis in qua frequentior commēnt e venturum.

Libro
xxxiv.
† Bal. 111,
con. 58.

Bart. de re-
press. q. 5. ad
tertium n. 9.
a L. Julian.
D. de cond.
indēt.

L. Rescri-
ptum, s. 1.

D. de distra.
pign.

Imocen. &
Pan inc.

plerique de
immu. Eccl.

Soto l. 111,
q. 4, art. 5.

Iac. de Can-
onibus, An-
dreas. Domi-
nic. Franc.

in c. 1 de in-
juris in 6.

Fulg. & Sa-
lic. in auth.

C. de arb. &
obl.

Iac. de bello
visis in
Auth.

Ut non sicut
pignora.

Sil. in ver-
bo repress.

Bart. in
traff. de re-
press.

Guido Papa
p. 72.

Gall. de pi-
gnor. c. 1 n. 5.

Vill. de jure
belli. n. 41.

Covarr. de pe-
cuniarum, p. 11,
n. 9.

b. l. n. 11.
c. Halic. lib.
51.

IV. Alia executionis violentæ species est ἐνεχυριασμός five * pignora inter populos diversos; quod jus repressalium vocant recentiores jurisconsulti †, Saxones & Angli Withernamium, & Galli, etiam ubi à Rege imperari id solet, literas Marcæ. Locum autem habet, ut ajunt Jurisconsulti, ubi jus denegatur.

V. Quod fieri intelligitur non tantum si in fontem aut debitorem judicium, intra tempus idoneum obtineri nequeat, verum etiam si in re minime dubia (nam in dubia re præsumptio est pro his qui ad judicia publice electi sunt) plane contra jus judicatum sit. nam auctoritas judicantis non idem in externos, quod in subditos valet. Etiam inter subditos non tollit quod vere debebatur. Verus debitor, licet absolutus sit, * natura tamen debitor permanet: inquit Paulus a Jurisconsultis: Et cum per injuriam judicis domino rem qua debitoris non fuisset abstulisset creditor quasi obligatam sibi, & quaereretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scævola restituendam probavit. Hoc interest, quod subditi executionem etiam injustæ sententiæ vi impedire, aut contra eam jus suum vi exequi licite non possunt, ob imperii in ipsis efficaciam: exteri autem jus habent cogendi, sed quo uti non liceat quamdiu per judicium suum possint obtinere. Tali igitur de causa aut * corpora aut res mobiles subditorum ejus qui jus non reddit capi posse, non quidem natura introductum est, sed moribus passim receptum. Venerabilissimum exemplum est apud Homerum Iliados A ubi Nestor narratur ob ereptos patri equos Elidensium pecora & armenta cepisse * ῥῆσι ἰλιουροῦντο ut poeta loquitur, ubi ῥῆσι interpretatur Eustathius τὰ ἀπὸ τῶν ῥομιῶν ὅ ἐστιν ἐλκιδῶμα καὶ ἀπὸ τῶν περαπειδιέντων ἀρκευζόμενα. Sequitur deinde in narratione, convocari edicto ad jus suum persequendum omneseos quibus aliquid ab Elidensibus debebatur, nimirum,

μή τις οἱ ἀτμοῦδος κίοι ἴσης.

Ne quis justisibi parte careret.

Aliud exemplum est in historia b Romana de Romanorum navibus, quas pro bonis Tarquiniorum Cumis Aristodemus Tarquiniorum hæres retinuit. Famulos, jumenta, pecunias retenta dixit c Halicarnassensis. Et apud Aristotelem Oeconomicôn secundo de decreto Carthaginensium adprehendendas exterorum naves εἰ πὺ σὺλαν ἔχει ut ibi loquitur, si quis jusprehendendi haberet.

VI Vita autem subditorum innocentium ut ex tali causa obligetur, forte creditum fuit apud aliquos populos, eo nimirum, quod crede-

crederent unicuique hominum jus vitæ plenum esse in se, & id reipublican potuisse transferri: quod minime esse probabile, nec faniori Theologiæ consentaneum alibi diximus. Fieri tamen poterit non ex intentione, sed ex accidenti ut occidantur qui juris executionem per vim volunt impedire. Sed id si prævideatur, ex caritatis lege omittendam potius juris persecutionem alibi ostendimus, cum ex ea lege, Christianis præsertim, pluris esse debeat vita hominis, quam res nostra, ut alibi demonstratum est.

*Lib. I, c. 1.
5. 12. & 13.*

VII. Cæterum non minus in hac materia quam in aliis, caendum est, ne confundamus ea quæ juris gentium sunt proprie, & ea quæ jure civili aut pactis populorum constituuntur. Iure gentium subjacent pignorationes omnes subditi injuriam facientes qui tales sunt ex causa permanente, sive indigenæ, sive advenæ: non qui transfœundi aut moræ exiguæ causâ alicubi sunt. Introductæ enim sunt pignorationes ad exemplum onerum quæ pro exsolvendis debitis publicis indicuntur, quorum immunes sunt qui tantum pro tempore loci legibus subsunt. A numero tamen subditorum jure gentium excipiuntur legati, non ad hostes nostros missi, & res eorum. At jure civili populorum sæpe excipi solent personæ mulierum & infantium, eorum vero qui literis operam dant, & ad mercatus veniunt etiam res. Iure gentium singulis pignorandi jus est, ut & Athenis *ἐν ἀνδρογονία*. Iure civili multorum locorum peti id solet alibi à potestate summa, alibi à iudicibus. Iure gentium ipso facto dominium rerum captarum acquiritur ad summam debiti & sumptuum, * ita ut residuum reddi debeat. Iure civili solent citari quorum interest, res publica auctoritate divendi aut addici iis quorum interest. Sed hæc atque alia peti debent ab his qui jura civilia tractant, & nominatim in hac materia à Bartolo qui de repressaliis scripsit. Illud hic addam, quia ad juris hujus satis per se rigidi emolitionem pertinet, eos qui non solvendo quod debebant, aut jus non reddendo causam dediderunt pignorationibus, ipso naturali ac divino jure * teneri ad resarcienda damna aliis, quibus eam ob causam aliquid decedit.

*Dec. conf.
352. Bal. l.
3, de off. as-
fisi.*

*Æt. Regim
de actibus
superius disp.
XIII. du. 7,
n. 117.*

Annotata ad Caput II.

VT enim cum oneribus bona transirent, simul cum dominiis rerum introductum est] Vide supra lib. II, c. XXI, §. 19. Adde C. in literis de raptoribus. C. tua de usuris.

§. I.

Ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo] Vide leges Siculas finis libri I.

Pignorationes] c. unico de injuriis in sexto: Pignorationes quas vulgaris elocutio repressalias nominat. Rectius scribas, ut libri quidam, repressalias. Id enim voci Saxonice Withernamii ad amuffim respondet, sed usus alterum recepit.

Ex bellis plenis] Distinguit bella ab his pignorationibus vir prudens Nicolaus Damascenus, ubi ostendit Herodi, cui non licebat bellum inferre Arabi, licuisse *ῥύσια λαμβάνειν*, pro sibi ex contractu debitis uti pignoratione. Iosephus VI Antiquæ historia, ubi hæc verba:

§. II.

verba: τὸ δάνειον ἑπτῶν τῶν πινυακισίων ἑλάντων καὶ τὴν συλφεφῆν ἐν ἧ καὶ τέτε
 ἢ ἐπυρογραμμιδόν, ἐξέειπεν τῆς ἰσθοθεσμίας παρελθούσης ῥύσια λαμβάνειν ἐξ ἀπίσης
 τῆς χώρας, τὴν μὲν στρατίαν ἢ στρατίαν ἐίλεγεν, ἀλλ' ἐπὶ δικαίαν τῶν ἰδίων ἀπαίτησι.
*Comm. p. r. afficit quingenta Herodi talenta debita, cautionemque de iis expositam
 id continere ubi dies praescripta transisset, posse ipsum ex omni Arabum terra
 pignora capere, hanc expeditionem non expeditionem esse dicebat, sed justam de-
 biti exactionem.*

Pignoratitio inter populos diversos] Σύλας id dicit Demosthenes in ora-
 tione pro Corona, & Aristoteles Oeconomicōn secundo.

§. V.

Natura tamen debitor permanet] Spectant huc quæ habet Gailius de
 Pace publica lib. II, cap. VII, num. 7. & Vasquius libro IV con-
 troverfiarum illustrium cap. x, §. 41.

Corpora] Vide exemplum apud Ammianum libro XVI, ubi Julia-
 nus Francorum quosdam retinet usque dum captivi ex pacto libe-
 rentur. Adde quæ habet Leo Afer lib. III de Monte Berrigualid.

Ῥύσια ἰλαωνορῶν] Hoc sensu ῥύσια invenias excerptis legationum
 ex Polybio XXXVIII, ubi de Achæis contra Bœotos, & excerpto
 CXXIII. ῥυσιάζειν apud Diodorum Siculum excerptis Manufcripti
 Peireliani. Alibi vero ῥύσια κωλύειν in bello usurpatur, ut dicemus
 mox capite III, §. VII, sunt enim hæc valde affinia.

§. VII.

Ita ut residuum reddi debeat] Vbi hac æquitate Veneti, captis in Ga-
 lata Genuensium navibus, memorante Gregora libro IX: ἀλλ' ἔδει τῶν
 ἀλισκομένων ἐκέεινον νεῶν ἀπασῶν τῶν πηλερωμῶν ἐλυμῆναι τὸ πλοῦτον ἐδέν-
 τιν ἢ τὸ μὲν πηλερωμῶν σίτη καὶ κριθά. τῶν δὲ ὄψων ἑλίχθι, πῶσι γεωργῶσι λίμναι
 κωπαιδῶσι τε καὶ μειωθῆδες, καὶ πῶσι θηκάιδες. ἀλλὰ διατήρησαι εἰς τ' ἀκροῖς
 ἀλωεῖα, εἰς ἀπλοῦς τὸ χρέος, ἀπίδουσι ἀπασῶν. Sed neque de onere capta-
 rium a se navium corruperunt quicquam, onus erat frumentum & hordecum: ad
 hæc, salamenta piscium, qualia profertur Copaides & Macoides paludes, &
 Tanais flumina: sed ea servarunt anxienihil imminuta, donec, recepto debito,
 integra redderent.

Teneri ad refarcienda damna] Plutarchus in Cimone de Scyriis:
 ἢ ἀλομῶν τὴν χρέματῶν τῶν ποικῶν συνκλίνειν, ἀλλὰ τὴν ἔχοντες καὶ διηρηκῶς
 ἀπὸ τῶν κελδόντων. Plerique pecunias contribuere volebant, sed iubebant eos
 qui res alienas aut habebant aut rauerant, sarcire damnum.

C A P V T I I I.

De bello justo sive solenni jure Gentium, ubi
 de indictione.

I. Bellum solenne juri: Gentium esse inter di-
 versos populos.

II. Dicitur illis populi quibusvis injuste agentis
 a rebus & locis suis.

III. Mutacionem interdum incidere.

IV. Requiritur ad naturam belli solennis, ut
 auctoritas valeat eam, qui summam pote-
 statem habet: quod quomodo intelligen-
 dum.

V. Requiritur & denuntiationem.

VI. Quid in denuntiatione sit juris natura,
 quod proprium juri Gentium, distinte ex-
 plicatur.

VII. Denuntiatio alia conditionata, alia
 pura.

VIII. Quæ in denuntiationibus sint juris
 civilis, non Gentium.

IX. Bellum alicuius inditum simul inditum
 esse ejus subditi & secui quæ ipsum sequun-
 tur:

X. Non

X. Non qua per se considerantur : quod ex-
 crasplū illustratur.
 X I. Causa cur denuntiatio ad effectus quof-
 dam requiratur.
 X I I. Hui effectus non reperiri in aliis bellis.

X I I I. Bellum an simulatque inditum est
 geri possit.
 X I V. An indicendum ei qui jus legationis
 violavit.

SVpra * dicere incepimus justum bellum apud probos auctores
 dici sæpe non ex causa unde oritur , neque ut alias ex rerum ge-
 starum magnitudine , sed ob peculiare quosdam juris effectus.
 Quale autem sit hoc bellum optime intelligitur ex hostium definitio-
 ne apud Romanos Iurifconsultos. *Hostes sunt qui nobis aut quibus nos pu-
 blice bellum decernimus : ceteri latrones aut prædones sunt*, ait Pomponius :
 nec aliter Ulpianus : *Hostes sunt quibus bellum publice populus Romanus de-
 crevit, vel ipsi populo Romano, ceteri latrunculi vel prædones appellantur. Et id-
 eo * qui à latronibus captus est, servus latronum non est, nec postliminium illi
 necessarium est. Ab hostibus autem captus, puta à Germanis & Parthis, & ser-
 vus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat. Et Paulus : *
 piratis aut latronibus capti liberi permanent. Accedat illud Ulpiani : In ci-
 vilibus dissensionibus, quamvis sæpe per cas republica cadatur, non tamen in
 exitium reipublica contenditur, qui in alterutras partes discedent vice hostium
 non sunt eorum inter quos iura captivitatum ; aut postliminiorum fuerint : &
 ideo captos, & venundatos, posteaque manumissos, placuit supervacuo repetere
 à principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant. Illud tantum no-
 tandum sub exemplo populi Romani quemvis intelligi qui in civitate
 summum imperium habeat. Ille hostis est, ait Cicero, qui habet repu-
 blicam, curiam, ærarium, consensum & concordiam civium, & rationem ali-
 quam si res ita tulerit pacis & federis.*

L. Hostes de
 verb sign.
 L. Hostes D.
 de captiv.
 L. Postlimi-
 nium. s. 2.
 D de capt.
 L. si quis in-
 genuum. s. 1.
 cod. tit.

Philipp. IV.

I I. Non autem statim republica aut civitas esse definit, si quid
 admittat iniustum, etiam communiter, nec cætus piratarum aut la-
 tronum civitas est, etiam si forte æqualitatem quandam inter se ser-
 vent sine qua nullus cætus posse consistere. Nam hi * criminis cau-
 sa sociantur : illi etsi interdum delicto non vacant, juris tamen fruendi
 causa sociati sunt, & exteris jus reddunt, si non per omnia se-
 cundum jus naturæ, quod multos apud populos ex parte quasi obli-
 teratum alibi ostendimus, certe secundum pacta cum quibusque ini-
 ta : aut secundum mores. Sic Græcos, quo tempore mari prædas a-
 gere pro licito habebatur, abstinuisse à cædibus & populationibus
 nocturnis, & à raptu boum aratorum, notat ad Thucydidem Scho-
 liastes. Alios etiam populos, itidem ex raptu viventes, ubi ex mari
 domum se receperant, misisse ad dominos * ut rapta si vellent æquo
 pretio redimerent, memorat Strabo. Ad tales pertinet & ille Ho-
 meri locus Odyssæ ζ.

I. ib. 1.

Lib. x3

Καὶ μὴ δούλῳιες καὶ ἀνόστοι, ὅς τ' ἐπὶ γαίης
 Ἀπορῆς βῶσιν, καὶ σφιν ζῆος λαίαι δάη.
 Πλοῦταιμοι δὲ τε γῆρας ἔσαν οἴκῳ δὲ ἐκαστῷ,
 Καὶ μὴ τοῖς ὄπισθ' κρατερὸν δεῖν εἰν φρεσὶ τίπτε.

Ipsi etiam raptus avidi, qui aliena perverrant
 Littora, concessu Superum si præda reperta est,
 Navibus impleti abeunt, & vela retorquent :
 Quippe Deos metuant memores sancti atque nefandi.

F f

Princi-

Principale autem pro forma est in moralibus : & ut recte Ciceroni dictum est de Finibus Quinto : *ex eo quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur* : cui convenit illud Galeni : *ἀπὸ τῆς πλεονεκτητικῆς ἐν τῇ κρείσσει γίνονται αἱ ἀποθησαυρίαι*. Idem talia sæpe vocat *ὄνομαζοντες* ἅ κατ' ἐπιτακτικῶς. Quare crude nimis dictum est ab eodem Cicerone de republica tertio, ubi injustus est rex . ubi injusti optimates, aut ipse populus, non jam vitiosam, sed nullam esse rempublicam : quam sententiam Augustinus corrigens : *Nec ideo tamen*, ait, *vel ipsum non esse populum, vel ejus rem dixerim non esse rempublicam, quamdiu maneat qualiscumque multitudinis rationalis cœtus rerum quas diligit concordia communione sociatus*. Corpus morbidum corpus tamen est : & civitas, quanquam graviter ægrota, civitas est, quamdiu manent leges, manent judicia, & quæ alia necessaria sunt ut ibi jus exteri consequi possint, non minus quam privati inter se. Rectius Dion Chrysostomus qui legem (eam præsertim quæ jus Gentium facit) dicit esse in civitate, ut mentem in corpore humano : * ea enim suolata civitatem non esse amplius. Et Aristides in ea qua Rhodios ad concordiam hortatur, ostendit etiam cum tyrannide leges multas bonas posse consistere. Aristoteles quinti de republica capite nono ait, si quis nimium intendat vim paucorum aut populi, primo vitiosam fieri rempublicam, postremo nullam. Exemplis rem illustremus. A latronibus captos capientium non fieri supra dicentem audivimus Ulpianum. Idem captos à Germanis ait libertatem amittere. Atqui apud Germanos latrocinia quæ extra civitatis ejusque fines fiebant, nullam habebant infamiam, quæ verba sunt Cæsaris. De Venedis Tacitus : *Quicquid inter Pœucinos Fenosque silvarum ac montium erigitur, latrocinis præerant*. Idem alibi Cartos nobilem Germaniæ populum latrocinia agitasse dicit. Apud eundem Garamantes latrocinii fecunda gens, sed gens tamen. Illyrici sine discrimine mari prædas agere soliti, de iis tamen triumphus fuit : Pompejo de piratis non fuit. Tantum discrimen est inter populum quantumvis sceleratum, & inter eos qui, cum populus non sint, sceleris causa coeunt.

III. Potest tamen mutatio incidere, non in singulis tantum, sicut Iepthes, Arfaces, Viriatus ex prædonum ducibus justii duces facti sunt, * sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant. Augustinus de latrocinio locutus : *Hec malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit, ut loca teneat, sedes constituat, civitates occupet, populos subjuget, regni nomen assumit*.

IV. Summum autem imperium qui habeant diximus supra, unde intelligi & hoc potest, si qui pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere : multoque magis eos qui non subditi, * sed inæqualiter sunt federati, quomodo inter Romanos & eorum socios, quamquam federe inferiores, Volscos, Latinos, Hispanos, Pœnos omnia justii belli exercita ex historiis discimus.

V. Sed ut justum hoc significatu bellum sit, non sufficit inter summa utrinque potestates geri : sed oportet, ut audivimus, ut & publice decretum sit, & quidem ita decretum publice * ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit, unde promulgata prælia dixit

De Civ. Dei
Lxix, c. 24.

Bonifacii
ca. de li-
ge.

Lib. vi.

De morib.
Germ.
Annal. xli.
Hil. l. iv.
c. 11.

De Civ. Dei
lib. ix, c. 14.

Cicero
L. ii, c. 9.
L. iii, c. 11.

xit Ennius. Cicero Officiorum primo : *At belli quidem aequitas sancti f-
sime feciali populi Romani jure praescripta est : ex quo intelligi datur, nullum bel-
lum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit
& indictum.* Minus plene vetus scriptor apud Isidorum : *Iustum bellum Lib. I.
est quod ex edicto geritur, rebus repetitis aut propulsandorum horum inum causa.*
Sic Livius bellum palam & ex edicto gerere dixit in iusti belli de- Lib. xxxi. I.
scriptione. Et cum narrasset Acarnanas agrum Articum esse popula-
tos : *Irritatio animorum ea prima fuit : postea iustum bellum decretis civitatum
ultra indicendo factum.*

VI. Quæ loca & alia de belli promulgatione agentia ut intelli-
gantur, accurate distinguenda sunt quæ jure naturæ debentur, quæ
natura non debentur sed honesta sunt, quæ jure gentium requiruntur
ad effectus juris gentium proprios, & quæ præterea ex peculiaribus
populorum quorundam institutis veniunt. Naturali jure ubi aut vis
illata arceretur, aut ab eo ipso qui deliquit poena deposcitur, nulla re-
quiritur denuntiatio. Et hoc est quod Sthenelaidas ephorus dicit Lib. I.
* apud Thucydidem : *ἔ δικαίαι ἐδὲ λόγους ἀλεκελτία μὴ λόγῳ ἢ αὐτῆς
βλαπτομένους : non est quod verbis & iudicis discerpemus ultra verba lasi.* Et
Latinus apud Halicarnassensem : *τὸν ἀρχόντα πόλεμος πῶς ὁ ἀσπαυδῶν
ἀμύνεται : bellum inferentem is qui impositur à se repellere solet.* Et Aelianus ex Lib. I.
Platone ait quod ad propulsandam vim suscipitur bellum, non à ca-
duceatore, sed à natura iudici. Hinc Dion Chrysostomus in ea quæ
est ad Nicomedienses : *πόλεμοι ἄς ἐπὶ τὸ ἀδείσαν ἀκέρυδοι γίγονται : pie-
raque bella sine denuntiatione suscipiuntur.* Nec ob aliam causam Livius
Menippo præfecto Antiochi objicit quod Romanos quosdam ceci-
disset, nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gla-
dios aut sanguinem usquam factum audissent : eo ipso ostendens ex
his duobus alterum potuisse ad facti defensionem sufficere. Neque
magis per naturæ jus indictio necessaria est si dominus rei suæ manum
injicere velit. At quoties pro re una res alia, aut pro debito res de-
bitoris invaditur, multoque magis si res eorum qui debitorum subditi
sunt occupare quis velit, interpellatio requiritur, qua constet, alio
modo fieri nequire ut nostrum aut nobis debitum consequamur. Ius
enim illud non primum est, sed secundarium & surrogatum ut ali-
bi explicavimus. Sic etiam antequam summam potestatem habens
impetatur ex debito aut delicto subditi, interpellationem oportet in-
tercedere, quæ illum in culpa constituat, ex qua aut damnum dare
censeatur, aut & ipse delinquere, juxta ea quæ à nobis supra tractata
sunt. Verum etiam ubi jus naturæ non præcipit talem interpellatio-
nem fieri, * honeste tamen & laudabiliter interponitur, puta ut ab
offendendo absteineatur aut delicto poenitentia & satisfactione ex-
pietur, secundum ea quæ * de tentandis rationibus belli vitandi di-
ximus : quo & illud pertinet :

Extrema primo nemo tentavit loco.

Et * præceptum quod Deus Hebræis dedit, ut civitatem oppugnan- Deut. xx,
dam prius ad pacem invitarent : quod cum specialiter illi populo II.
datum sit, male à nonnullis cum jure gentium confunditur. Neque
enim erat illa qualiscumque pax, sed sub lege subjectionis, & tributis.

Cyrus cum in regionem Armeniorum pervenisset, antequam noceret cuiquam, misit ad regem qui debetum ex federe tributum & militem exigerent : *νομιζων φιλικώτερον εἶναι ὄντως, ἢ μὴ ἀπειπὼντα πολεμῶντα,*
 Histor. 11. *humanius id existimans quam si ultra duceret, nihil prædicens, utin ea historia Xenophon loquitur. Cæterum jure gentium ad effectus illos peculiare omnibus casibus requiritur denuntiatio, non utrinque, sed ab altera partium.*

VII. Sed hæc denuntiatio aut conditionata est, aut pura. Conditionata ubi cum rerum repetitione conjungitur. * Rerum autem repetitarum nomine jus feeciale comprehendebat non tantum vindicationem ex jure domini, sed & persecutionem ejus, quod ex causa civili aut criminis debetur, ut recte explicat * Servius. Inde illud in formulis, *reddi, satis fieri, dedi*, ubi dedi, ut alibi diximus, intelligendum est, ni punire fontem malint ipsi qui conveniuntur. Hanc rerum repetitionem dictam esse clarigationem testis est * Plinius. Conditionata est denuntiatio apud Livium. *Eam se injuriam nisi ab ipsis qui fecerint dematur, ipsos omni vi depulsuros esse.* & apud Tacitum: *ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cade:* & verus ejus exemplum in Supplicibus Euripidis, ubi Theseus caduceatori hæc dat mandata ad Creontem Thebanum:

* *Vicina Theseus qui tenet regni sola
 Humare poscit mortuos: quod si datur,
 Sit amica faciet gens Erechtidum tibi.
 Hac si probantur, tum refer retro pedem:
 Sin nemo paret, verba sint hac altera:
 Iam mox ut arma pubis expectent mea.*

Papinius in ejusdem rei narratione:

Aut Danais edice rogos, aut prælia Thebis.

Polybius hoc vocat *πίστα καὶ ἐξέδαι*: Romani veteres condicere. Pura denuntiatio est quæ specialiter indictio aut edictum, ubi aut bellum jam alter intulit (& hoc est quod apud Isidorum dicitur bellum propulsandorum hominum causa) * aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur. Interdum autem conditionatam pura subsequitur, quantum id necesse non est, sed ex superabundanti. Hinc illa formula: *Testor populum illum iniustum esse neque jus reddere.* Et altera: * *Quarum rerum, litium, causarum condixit Pater patratus populi Romani Quiritium Patri patrato populi Priscorum Latinorum, hominibusque Priscis Latinis, quas res nec solverunt, nec dederunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit, puro, pioque duello quarendas censeo, consensio, consciscoque.* Et tertium carmen: *Quod populi Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis jussit esse, Senatusque Romanus Quiritium censuit, consensit, conscivit; ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populo Priscorum*
 Lib. I. XXXI, C XXXVI.
 præcise necessariam denuntiationem ex eo quoque apparet, quod ad proximum præsidium rite fieret, ut feeciales in Philippi Macedonis & postea in Antiochi causa consulti responderunt, cum prima denuntiatio ipsi facienda esset qui bello petebatur. Imo & belli in Pyrrhum

rum indictio facta est uni militum Pyrrhi, idque in circo Flamínio, ubi is miles locum emere dicis causa jubebatur, ut Servius narrat ad nonum Æneidos. Supervacue observationis & hoc argumentum est, quod bellum saepe utrinque indictum est, ut Peloponnesiacum à Corcyrensis & Corinthiis, cum ab altera parte indictum esse sufficiat.

VIII. A more autem & institutis quorundam populorum, non à jure gentium sunt, * caduceus apud Græcos, sagnina & hasta sanguinea apud Æquicos primum, & horum exemplo apud Romanos, renunciatio amicitiae & societatis si qua intercessisset, post res repetitas triginta dies solennes, * hasta missio iterum, & alia id genus, quæ cum his quæ proprie juris gentium sunt confundi non oportet. Nam & horum magnam partem suo tempore usurpari desuisse docet nos Arnobius: imo jam Varronis ævo quædam omittebantur. Punicum bellum tertium simul indictum, simul illatum est. Et Mæcenus apud Dionem quædam horum vult propria esse status popularis.

Arnob. l. II
contr. Gent.
Varro l. IV
de lingua
Latinæ.

IX. Indictum autem bellum ei qui imperium in populo summum habet, simul indictum censetur omnibus ejus non subditis tantum, sed & qui se socios adjuncturi sunt, ut qui accessio sint ipsius, & hoc est quod ajunt recentiores Iurifconsulti diffidato principe diffidatos ejus adherentes. Nam indicare bellum vocant diffidare, quod intelligendum est de eo ipso bello, quod adversus eum cui indictum est geritur, quomodo bellum Antiocho indictum cum esset, Ætolis separatim indici non placuit, quod ipsi palam se Antiocho adjunxissent: Ætolos ultro sibi bellum indixisse respondebant fœciales.

Bald. ad l. 2.
C. de serv.
n. 70.

Livius libro
XXXVI.

X. At eo bello absoluto, si ob auxilia suppeditata populus, aut rex alter bello iuperendi sint, ut effectus juris gentium consequantur, opus erit nova indictione. Iam enim non ut accessio spectatur, sed ut principale aliquid. Ac propterea recte dictum est * non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos, aut Cæsaris in Ariovistum: non enim jam ut accessio alieni belli, sed principaliter impetebantur, quam ad rem sicut ex jure gentium indictio, ita ex jure Romano novus populi Romani iustus desiderabatur. Nam quod in rogatione contra Antiochum dictum erat: *vellent, juberentque cum Antiocho rege quique sceltam ejus secuti essent bellum iniuri*: quod & observatum in decreto adversus regem Persea, videtur intelligi debere quamdiu cum Antiocho aut Perseo bellum esset: & de his qui reipsa ei bello se immiscerent.

Livius libro
XXXVI.
Lib. XLII.

XI. Causa autem cur gentes ad bellum illud, quod jure gentium justum diximus, denuntiationem requirerent, non ea fuit quam adferunt nonnulli, ne quid clam aut dolo agerent, id enim ad fortitudinis præstantiam magis quam ad jus pertinet, * sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur: sed ut certo constaret non privato ausu sed voluntate utriusque populi, aut populi capitum geri bellum: nam inde nati sunt effectus peculiare, qui neque in bello adversus prædones, neque in eo quod rex gerit in subditos locum habent. Ideo Seneca distincte dixit: *Indicta bella finitimis, aut gesta cum civibus*.

Alb. Gent.
lib. I, c. 2.

Lib. III de
ira, c. 2.

XII. Nam quod notant quidam & exemplis docent, etiam in *Ayala l. 1. bellis c. 5.*

bellis talibus capta fieri capientium, verum est, sed ex una dumtaxat parte, idque ex jure naturali non ex jure voluntario gentium, ut quod gentibus tantum prospicit, non his qui sine gente sunt, aut pars gentis. Errant & in eo, quod putant bellum sui tuendi aut rerum tuendarum ergo susceptum, indictione non egere: nam eger omnino: non quidem simpliciter, sed ad eos quos dicere cœpimus, & mox explicabimus effectus.

XIII. Ne illud quidem verum, non statim atque indictum est inferri bellum posse, quod Cyrus in Armenios, Romani in Carthaginienses ut modo diximus fecerunt. Nam indictio nullum post se tempus jure gentium requirit. Potest tamen fieri, ut ex naturali jure tempus aliquod requiratur ex negotii qualitate, puta cum res repetitæ sunt, aut pœna in nocentem postulatæ, & id negatum non est. Tunc enim id dandum est tempus quoquod petitum est commode fieri possit.

XIV. Quod si jus etiam legationum violatum sit, non ideo tamen denuntiatione opus non erit ad eos quos dico effectus: sed sufficiet eam fieri quomodo fieri tuto potest, per literas scilicet: quomodo & citationes & denuntiationes alias fieri mos habet in locis minus tutis.

Annotata ad Caput III.

- §. I. **S** *Ἰπτα*] Lib. I, cap. III, §. 4.
Qui a latronibus captus est, servus latronum non est] Hinc argumentum Pœnulo Plauti: Eunucho Terentii. Talis & Eumæus Odyss. O.
A Piratu] Pompejus à piraticis captos liberos pronuntiavit. Appianus Mithridatico. Adde Herreram Tomo II.
- §. II. *Criminis causa sociantur*] "Ὁμιλοῦν ἀνθρώπων ἐ νόμῳ ξυνόντων, ἀλλ' ἐν τῷ ἀόικῳ ξυναιλεγμένων: turba hominum non lege congregata, sed iniustitiæ causâ in unum coacta. Procopius II Vandalicorum.
Vi rapta si vellent, quo pretio redimerent] Tales & illi, quorum Saxo meminit libro XIV. Ideo Scyrios Plutarchus cum tempore peiores factos notat. λιζώμενοι δὲ πάλῃ θάλασσαν ἐν πελαγῶ, πλοστῶντες ἐδὲ τῶν εἰσπῶσι τοὺν παρ' αὐτοῖς ἐγγὺς ῥωμένων ἀπείροισι ξένων. cum ab antiquo mari prædas egissent, postremum ne us quidem qui ad eos ipsos commercii causa navigabant abstinere injuriam.
Et enim sublata civitas non esse amplius] Cicero libro X, epist. I, Nec leges sunt nec judicia, nec omnino simulacrum aliquod ad vestigium civitatis.
- §. III. *Sed etiam in cœcibus ut qui prædones tantum fuerant, aliud vita genus amplexi, civitas fiant*] Exemplum in Mamertinis. Diodorus Siculus in Fragmentis.
- §. IV. *Sed inæquialiter sunt federati*] Ut Dux Lotharingiæ, apud Crantzium Saxonice XI, 13. Civitas Sundensis Principibus suis Pomera-
 nis bellum indixit. Idem Crantzius Vandalicorum XIV, 35.
- §. V. *Ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit*] Iosephus Anti-
 quæ

quæ Historia libro xv, πόλεμον ἀκήρυκτον ἐπέγειν, ἀνεμίαι. *bellum inferre non ante denuntiatum, injustum est.* Vide hujus Gentium inoris exempla apud Crantziū Saxonicoꝝ xi. apud Oderbornium in vita Basilidis lib. iiii. Facta contraria Turcæ Olizasthlanis, & Neemonis Servii reprehendit Nicetas lib. iiii, & iv.

Apud Thucydidem] Idem libro iiii, in Plataensium oratione: §. vi. ἡ τῶν πάντων νόμον κηθεσέσθαι, τὸν ἐπιόντα, πηλείων ὅσοι εἶναι ἀμύνεσθαι. *ex jure apud gentes omnes recepto, fas est arcere eum à quo hostiliter impetitur.* Flaminius apud Diodorum Siculum in excerptis Peirefianis, ἐπιμαρτύρησεν πάντας ἀνθρώπους τε καὶ θεῶς, ἐπὶ τῷ παρκατήρχεσθαι τῆς πόλεως τὸν βασιλεῖα, *omnes deos hominesque testabatur, inceptum à rege bellum.* Adde quæ habet Mariana xix, 13. De bello non indicto vide Dexippum in excerptis de legationibus.

Honeste tamen & laudabiliter interponitur] Vide Marianam xxvii, 13.

De tentandis rationibus belli vitandi diximus] Lib. ii, c. xxiii, §. 7.

Præceptum quod Deus Hebrais dedit] Iosephus Antiquæ Historiæ v, 2: ἐπίγει δὲ αὐτῶς ἡ γραπτα, πείσασα μὴ δεῖν ὑβρίως ἕτας πᾶσι τὰς ὀρθόλογους κηφίρειν πόλεμον, πρὶν ἢ λόγους ἀφελεθῆναι παρὶ τῶν ἐγκλημάτων, τὸ νόμος μὴδ' ἐπὶ τῶς ἀλλοτρίας ἐφίηται διχα πρὸς ὁμοίας καὶ τοιαύτης πρὸς ὁμοιοῦσιν κείρας, τὰς δαξάσθαι ἀδικεῖσθαι ἐρεθίσαν ἀναζωγεῖν. Sed retinuit eos senatus, ostendens non oportere ita subito bellum: inferri popularibus, priusquam querere verbis disceptata sint, cum lex ne in externos quidem permittat injuria affectis producere exercitium, nisi legatione prius missa tentatisque viis quibus ad sanioꝝ mentem injuria auctores revocari possint.

Rezum repetitium nomine] Vide Parutam de bello Cyprio lib. i, Bi. §. vii. zarrum lib. xxiii de Turcis. Reinkingium lib. ii, classē iiii, c. iv.

Servius] Ad x Æneidos.

Plinius] Libro xxii, 12. *Et legati cum ad hostes clarigatum mitterentur, id est res raptas clare repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur.* Et de Verbena agens libro xxv, 9: *Hæc est quam legatos ferre ad hostes indicavimus.* Vide Servium ad ix, & x Æneid.

Vicina Thefeus qui tenet regni solæ] Similis denuntiatio est in Batachomyomachia, & in Amphitruone Plauti initio. vide & Crommetum xxi.

Aut ea deliquit ipse que pœnam merentur] Exemplum vide apud Bembum libro vii.

Quarum rerum, litium, causarum] confer Græca Dionysii Halicarnassensis excerpto legationum ii.

Caduceus apud Græcos] Vnde Caducei origo difces ex Plinio xxix, §. viii. 3. & Servio ad iv, & viii Æneidos.

Hæsta missio] Vide Servium ad ix Æneidos, Ammianum xix. & quæ ad eum notata à doctissimo Lindenbrogio.

Non fuisse justum jure gentium bellum aut Mantii in Galligræcos] Aut §. x. Vlyssis sociorum in Ciconas Priamo quondam auxiliatos, de quibus Homerus Odyssææ i, & ibi Didymus.

Sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur] ut §. xi. Porfensæ Romani, memorante in Publicola Plutarcho. Turcæ biduo ante prælium ignes plurimos accendunt. Chalcocondylas vii.

C A P V T I V.

De jure interficiendi hostes in bello solenni ,
& alia vi in corpus.

- I. Belli solennis effectus generaliter exponuntur.
 II. Vox licere distinguitur in id quod impunito fit, nec tamen sine viro, & in id quod visio caret, etiam si id non facere virtutis sit alicujus: additu exempli.
 III. Effectus belli solennis in sua generalitate consideratos referri ad licere impunitate.
 IV. Cur talis effectus intraducti sint.
 V. Testimonia de his effectibus.
 VI. Ex hoc jure interfici & offendi omnes qui intra fines hostium sunt.
 VII. Quid si eo ante bellum venerint?
 VIII. Subditos hostium ubique offendi, nisi lex alieni territorii obstat.
 IX. Ius hoc offendi etiam ad infan-

tes & feminas porrigi:

- X. Etiam ad captos & quovis tempore:
 XI. Etiam ad eos qui se dedere volunt, nec recipiuntur:
 XII. Etiam ad deditos sine conditione.
 XIII. Perperam id jus ad causas aliter referri, ut ad talionem, pertinaciam defensionis.
 XIV. Porrigi & ab obsides.
 XV. Iure Gentium vetitum veneno quinquam interire:
 XVI. Aut tela aut aquas aliquas veneno inficere:
 XVII. Non & aquas aliter corrumpere.
 XVIII. Percussoribus uti an contra jus Gentium sit, distinguitur.
 XIX. Stupra an sint contra jus Gentium,

A D illud Virgilii :

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus cum juris fecialis originem ab Anco Martio & ulterius ab Æquiculis petiisset, sic ait: *Si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis presunt federibus, proficiscebatur etiam Pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentibus res captas restituere, vel auctores iniurix tradere, jaciebat hastam quæ res erat pugne principum, & jam licebat more belli res rapere.* Ante autem dixerat: *Veteres ledere res rapere dicebant, etiam si rapina nullum crimen existeret: similiter satisfacere res reddere dicebant.* Quibus docemur belli inter duos populos corumque capita indicti * effectus quosdam esse proprios, qui bellum ex sua natura non sequuntur: quod cum iis optime convenit quæ ex Iuriconsultis Romanis modo attulimus.

II. Sed quod dixit Virgilius *licebit* videmus quo pertineat. Interdum enim licere dicitur id quod rectum ex omni parte piumque est, etiam si forte aliud quid fieri possit laudabilius, quale est illud Pauli Apostoli: *πάντα μοι ἔξεσθη, ἢ καὶ πάντα σὺ συμφέρει.* Omnia (illius scilicet generis) ejus sunt de quibus agere cæperat, & acturus erat) *licent mihi, sed non omnia expediunt.* Sic * licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas, ut ad Pol-
 lentium ex eodem Apostolo disserit Augustinus. Repetere quoque nuptias licet: sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio, ut recte hanc questionem explicat * Clemens Alexandrinus. Christianus conjux * paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus, (quod quibus circumstantiis verum sit, discutere non est hujus loci) sed & potest retinere: itaque addit ille: *Vtrumque quidem pariter licitum est per justitiam quæ coram Domino est: & ideo nihil horum*

1 Cor. vi,
17.

Lib. I, c. 18.

Ad Pol-
tentium lib. I,
c. 15.

hil horum prohibet Dominus, sed non utrumque expedit. Vipianus de venditore cui post diem præstitutum vinum licet effundere : *Si tamen cum posset effundere, non effundit, laudandus est potius.* * Alias vero licere aliquid dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri possit, sed quod apud homines pœnæ non subiacet. Sic apud populos multos scortari licet : apud Lacedæmonios & Ægyptios etiam furari licebat. Apud Quintilianum est : *Sunt quadam non laudabilia natura, sed jure concessa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit.* Est autem hæc vocis licere significatio minus propria, ut recte notat Cicero Tusculanarum quinta de Cinna loquens : *Mihi contra non solum eo videtur miser, quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit ut ea facere ei liceret : etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur : id enim licere dicimus, quod cuique conceditur :* Recepta tamen, ut cum idem Cicero pro Rabirio Posthumo iudices sic alloquitur : *Quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis : si enim quod liceat quaritis, potestis tollere è civitate quem vultis.* Sic regibus dicuntur omnia licere quia sunt ἀνυπόθρητοι, exempti à pœnis humanis, ut alibi diximus. At regem si- ve Imperatorem informans Claudianus recte ait :

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit

Occurrat.

Et Musonius castigat reges *μη τὸ κατῆκε μοι λέγειν μεμεληκός, ἀλλὰ τὸ ἐξῆσι μοι, qui in more habent dicere hoc mihi licet, non hoc me decet.* Eoque sensu sæpe opponi videmus quod licet, & quod oportet, * ut à Seneca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus : *Sunt aliqua quæ fieri non oportet, etiam si licet.* Plinius in epistolis : *Oportet quia sunt inhonesta non quasi illicita sed quasi pudenda vitare.* Cicero ipse oratione pro Balbo : *Est enim aliquid quod non oporteat, etiamsi licet.* Idem pro Milone fas esse ad naturam, licere ad leges refert. Et in declamatione Patris Quintiliani est, aliud esse jura spectare, aliud justitiam.

III Hoc ergo modo lædere hosti hostem licet, & in persona, & in rebus : id est non ei tantum qui ex justa causa bellum gerit, quique lædit intra eum modum quem naturaliter concessum initio hujus libri diximus, sed ex utraque parte & indistincte : ita ut eam ob causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus tanquam homicida, aut fur ; nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. Hoc sensu apud Sallustium legimus : *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.*

IV. Causa cur id gentibus placuerit hæc fuit ; quod inter duos populos de jure belli pronuntiare velle periculosum fuerat aliis populis, qui ea ratione bello alieno implicarentur, sicut Massilienses in causa Cæsaris & Pompeji dicebant, neque sui iudicii neque suarum esse virium discernere utra pars justioreni haberet causam : deinde quod etiam in bello iusto vix fatis cognosci potest ex iudiciis externis, quis justus sit se tuendi, sua recuperandi aut pœnas exigendi modus, ita ut omnino præstitere hæc religioni bellantium exigenda relinquere quam ad aliena arbitria vocare. Achæi in oratione ad Senatum apud Livium : *Quoniam modo ea quæ jure belli acta sunt, in disceptionem*

L. I. s. licet
D. de peric.
& com. rei
vend.

Lib. III.
c. 8.

Decl. l. III
& v.

Am. l. xxx.
Plin. l. v.

Decl. ccl.

Libro
xxxix.

tionem veniunt? Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis, est & alius, domini scilicet, de quo posterius agemus.

V. Illa autem quam nunc tractare cœpimus lædendi licentia primum ad personas porrigitur: de qua multa existant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium *ex tragœdia Euripidis:

Καθαρός ἄπας τοὶ πολέμῳ ὅς ἂν κτείνῃ.

Purus profecto est quisquis hostem occiderit.

Itaque more Græcorum antiquo cum his, qui extra bellum occidissent hominem, lavare, potum sumere, multoque magis sacra facere fas non erat, cum his qui in bello, fas erat. Et passim occidere, jus belli vocatur. Marcellus apud Livium: *quicquid in hostibus feci, jus belli defendit.* Apud eundem Alcon ad Saguntinos: *Sed hæc patiendæ censeo potius, quam trucidari corpora vestra, rapti trahique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure finatis.* Idem alibi cum narrasset, Astapenses occisos; addit factum jure belli. Cicero pro Dejotaro: *Tibi vero inimicus cur esset à quo cum vel interfici belli lego potuisset, regem se & filios suos constitutos esse meminisset?* Et pro M. Marcello: *Nam cum ipsius victoria*

Lit. XXVI.
Lib. XXI.
Libro
XXVIII.

Comm. libro
VIII.

conditione jure omnes occidissimus, clementia tua judicio conservati sumus. Cæsar Hæduis significat suo beneficio conservatos quos jure belli interficere potuisset. Iosephus in bello Judaico, *καλὸν δὲ πολέμῳ θνήσκων, ἀλλὰ πολέμῳ νόμῳ, τὰ τ' ἴστω ὑπὸ τῷ κερδίστῳ:* Pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est viam admittente victore. Papinius:

Nec querimur casos: * hæc bellica jura, viceque
Armorum.

Iure autem belli cum dicunt hi scriptores, non tale intelligi quod actum culpa omni liberet, sed qualem dixi impunitatem, ex aliis locis apparet. Tacitus dixit *in pace causas & merita spectari, ubi bellum ingruit innocentes ac noxios juxta cadere.* Idem alibi: *Nec illis aut honorare eam cadere jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat.* Neque aliter sumendum jus belli quod abstinuisse Achivos Ænea & Antenore memorat Livius, eo quod pacis auctores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus:

Act. I.
Hist. III.

Epist. xcvi.
L'p'f. II.

Quodcumque libuit facere, victori licet.
Et in epistolis: * *Quæ commissa capite luere tum quia paludati fecerunt laudamus: & Cyprianus, Homicidium cum admittunt singuli crimen est. Virtus vocatur cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit, non innocentie ratio, sed sceleris magnitudo.* Deinde: *Consensere jura peccatis & non esse licitum quod publicum est.* Sic Lactantius Romanos ait legitime injurias intulisse. Nec alio sensu Lucanus: *Iusque datum sceleri.*

IV Inst. c. 9.
Plat. Fel. I.

Tit. XXXVII
et alibi p'f
f. n.

VI. Late autem patet hoc jus licentiæ, nam primum non eos tantum comprehendit, qui actu ipso arma gerunt, aut qui bellum inoventis subditi sunt, sed omnes etiam qui intra fines sunt hostiles: quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium, *Hostis sit ille, quique intra præsidia eius sunt.* Nimirum quia ab illis quoque damnum metui potest, quod in bello continuo & universali sufficit ut locum habeat jus de quo agimus: aliter quam in pignorationibus, quæ, ut diximus, a! exemplum onerum impositorum ad luenda civitatis debita introductæ sunt: quare mirum non est, si, quod Baldus notat, multo plus

plus licentiæ sit in bello , quam in pignorandi jure. Et hoc quidem quod dixi in peregrinis qui commisso cognitoque bello intra fines Ad l.v.D. de justitia. hosticos veniunt, dubitationem non habet.

VII. At qui ante bellum eò iverant , videntur jure gentium pro hostibus haberi * post modicum tempus intra quod discedere potuerant. Nam sic Epidamnium obsessuri Corcyræ peregrinis primum Touc. l. 1. discedendi facebant copiam , denuntiantes alioqui pro hostibus futuros.

VIII. Qui autem vere subditi sunt hostium , ex causa scilicet permanente , eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, si ipsorum personam respicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, simul indicitur ejus populi hominibus , ut supra ostendimus in formula indictionis: sic & in decreto : *Vellent juberent Philippo regi Macedo-* Livius libro nibusque qui sub regno ejus essent bellum indici. xxxii. Hostis autem qui est, ubique secundum jus gentium imperi potest. Euripides :

Νόμος γὰρ ἐκτὸν δρᾶν ὅπου λάβῃς κακῶς.

Ubicunque presium jura ladi hostem sinunt.

Marcianus Iurisconsultus : *Transfugas licet ubicunque inventi fuerint ,* L. 3, in sine D. ad l. Corn. de sicariis, *quasi hostes interficere* Interfici ergo possunt impune in solo proprio, in solo hostili , in solo nullius, in mari. In territorio autem pacato quod eos interficere aut violare non licet , id jus non ex ipsorum venit persona , * sed ex jure ejus qui ibi imperium habet. Nam civiles societates constituere potuerunt in eos qui in aliquo sunt territorio nihil per vim agi , nisi judicio tentato : sicut ex Euripide citavimus :

Si crimen istis aliquod hospitibus struis

Ius impetrabis : vi quidem hinc non abstrahes.

Vbi autem judicia vigent, ibi personarum spectantur merita, & cessat jus istud promiscuum nocendi , quod inter hostes introductum dicimus. * Narrat Livius septem triremes Pœnorum fuisse in portu Libro xxxviii. ejus ditonis cui Syphax imperabat , cui pax eo tempore erat cum Carthaginensibus Romanisque. advenisse eo cum duabus triremibus Scipionem : opprimique à Pœnis potuisse priusquam portum intrarent : sed vento acriore illatas in portum antequam Pœni anchoras molirentur: tum vero Pœnos nihil ausos in regio portu.

IX. Cæterum ut ad rem redeam , quam late licentia ista se prodat vel hinc intelligitur , quod infantium quoque & feminarum cædes impune habetur , & isto belli jure comprehenditur. Non huc adferam quod Hesbonitarum feminas & pueros Hebræi occiderunt, Deuter. II. 34. & quod idem fieri imperatur in Cananæos , * & quorum connexa cum Cananæis erat causa : Dei ista sunt opera , Deuter. xx, 16. cujus in homines jus majus est, quam hominum in bestias ut alibi disseruimus. Illud proprius accedit ad testandum morem communem gentium , quod in Psalmo beatus dicitur fore qui Babyloniorum infantes petræ allidet, cui par est * Homericum illud :

καὶ νήπια τέκνα

Βαλλόμενα ὡς ἐπὶ αἶσιν ἐν αἰνῇ δειότητι.

Illisæque corpora terra

Infantum, sævus disis concussit omnia Mævors.

Thra-

- Lib. I.* Thraces olim capta Mycaleffo feminas quoque & infantes occiderunt, narrante Thucydide. Idem de Macedonibus cum Thebas cepissent narrat Arrianus. * Romani capta Ilurgi urbe Hispaniæ, *ἐκείναι ὁμοίως καὶ παῖδια καὶ γυναῖκες*, sine discrimine interemerunt etiam mulieres & pueros, quæ verba sunt Appiani. Germanicus Cæsar Tacito narratur vicos Marforum (Germaniæ is populus) ferro flammisque pervalsasse, additurque: *non sexus, non aetas miserationem attulit.* Titus Iudæorum etiam pueros & feminas in spectaculo feris laniandos proposuit. Et tamen hi duo ingenio minime sævo fuisse creduntur: adeo sævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum si & senes interficiuntur, ut à Pyrrho Priamus.
- Æn. II.*

X. * Ne captivi quidem ab hac licentia exempti. Pyrrhus apud Senecam ex recepto tunc more:

Troad.

Lex nulla capto parciit aut pœnam impedit.

In Ciri Virgiliana belli lex hæc dicitur etiam in feminas captivas. Ita enim ibi Scylla:

At belli saltem captivam lego necasses.

Sed & illo Senecæ loco de femina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii:

Vendere cum possis captivum, occidere noli.

Adelph. act.

2 scen. 1.

Lib. 1.

Ap. Annib.

Dion. xlv II.

Ponit enim licere: & Donatus, servos dictos qui servati essent *quum eos occidi oporteret jure belli*: ubi illud oporteret, improprie pro liceret positum videtur. Sic à Corcyræis interfecti captivi ex Epidamno narrante Thucydide. Sic quinque millia captivorum ab Annibale occisa. Apud Hirtium bello Africano Scipionem sic alloquitur centurio Cæsarianus: *Tibi gratias ago, quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris.* Nec tempore ullo excluditur potestas occidendi tales servos id est bello captos, quantum ad jus gentium pertinet: etsi legibus civitatum hic magis, illic minus adstringitur.

I de Croit.

D. 1, 2.

Ann. XII.

XI. Quin & supplicum occisorum passim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum, apud Virgilium Magonis & Turni: quæ ita narrari videmus ut defendantur simul illo quod dixi belli jure. nam & Augustinus laudans Gothos qui supplicibus & in templa perfugientibus pepercerant: *Quod belli jure fieri licuisset*, ait, *illicitum sibi esse iudicaverunt.* Nec qui se dedunt semper recipiuntur, ut in pugna ad Granicum Græci qui Persæ militabant: apud Tacitum Vipentès veniam liberis corporibus orantes: *quod aspernati*, inquit, *sunt victores, ut belli potius jure caderent.* Nota & hic belli jus.

D. de. xl7.

Liv. 11.

XII. Sed & * acceptos in deditionem sine conditione ulla, legas interfici, ut à Romanis Pometiæ principes, à Sulla Samuites, à Cæsare Numidas, & ipsum Vercingetorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hostium duces sive captos, sive deditos, * ut triumpho die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta Verrina, Livius tum alibi, tum libro xxviii, Tacitus Annali xii, & alii multi. Eodem Tacito memorante Galba decimarum jussit quos deprecans in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico in Iulium Alpinum è principibus, ut concitorem bellum animadvertit: cæteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit.

H. 1.

XIII. * So.

XIII. * Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem, aut ad pertinaciam in resistendo: sed hæ causæ ut alibi distinximus suaforiæ magis sunt, quam justifiæ. Nam talio justa & proprie dicta in eandem personam quæ deliquit exercenda est, ut intelligi potest ex his quæ de pœnæ communicatione dicta sunt supra. Contra vero ex bello plerumque id quod talio dicitur in malum redundat eorum quorum in eo quod accusatur nulla est culpa. Cujus morem sic describit Diodorus Siculus: *ἔ γὰρ ἠγνόουν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μολόντες, ὅτι τοῖς ἀγπολεμῆσι κινήσι τῆς τύχης ὑπαρχέσης, ἀμφοτέρως καὶ τοῖς ἥττις τοιαύτω ἀνάγκη παθεῖν, οἷα ἂν ἀντι προέξωσιν εἰς τὴν ἀτυχίαν αὐτῶν.* Neque enim ignorabant ipsi rebus edocti, cum bellantium par sit fortuna, alterutris, si male rem gessissent id expectandum quod ipsi in victis statuisent. Apud eundem Philomelus dux Phocensium *ἀγ. τῆς κηλάσεως τὸς ἐχθρὸς ἐποίησε μέγιστον τῆς ὑπερφάνης καὶ δόξης πρῶσις*: * pavi pœna exacta effecit ut hostes à superbo & insolenti supplicio temperarent. Pertinax vero studium in partes nemo est qui supplicio dignum iudicet, ut apud Procopium Neapolitani Belisario respondent, quod tunc maxime obtinet cum partes illæ aut à natura assignatæ aut honesta ratione electæ sunt. Imo tantum abest ut in eo crimen sit, pro crimine habetur, si quis præsidio decesserit, præsertim veteri jure militari Romano quod hic nullam ferme admittebat metus aut periculi excusationem. *Præsidio decedere apud Romanos capitale est*, ait Livius. Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore, ubi visum est, utitur: defenditur autem rigor ille apud homines eo gentium jure de quo nunc agimus.

I Goth.

Polyb. lib. I.
& VI.
Lib. xxiv.

XIV. Idem jus & in obsides usurpatum, nec in eos tantum qui se obligaverant, quasi ex conventionione, sed & in eos qui ab aliis traditi. A Thessalis occisi olim ducenti quinquaginta, à Romanis Volsci Aurunci ad trecentos. Notandum autem solitos obsides dari etiam pueros ut à Parthis, quod & à Simone Maccabæorum uno factum legimus, & feminas ut à Romanis Porfenæ temporibus, & à Germanis narrante Tacito.

Plut. de Clavru mulierib.
Dionys. xv. 1.
Tac. A nu.
xii.
I Maccab.
xiii. 17.
IV Hist.

XV. Sicut autem jus gentium permittit multa, eo permittendi modo quem jam explicavimus, quæ jure naturæ sunt verita, ita quædam vetat permittit jure naturæ. Nam quem interficere liceat, eum gladio an veneno interimas nihil interest, si jus naturæ respicias: jus inquam naturæ: nam generosus quidem est ita occidere ut qui occiditur sui defendendi habeat copiam: sed non debetur hoc cuiquam qui mori meruit. At jus gentium, si non omnium, certe meliorum jam olim est, ne hostem veneno interficere liceat: qui consensus ortus est ex respectu communis utilitatis, ne pericula in bellis quæ crebra esse cœperant nimium intenderentur. Et credibile est à regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, à veneno minus quam aliorum tuta est, nisi defendatur juris aliqua religione & * metu infamiæ. Claustrina scelera vocat Livius de Perseo loquens: nefas Claudianus agens de insidiis in Pyrrhum à Fabricio rejectis, & Cicero scelus eandem historiam tangens. Communis exempli interesse ne tale quid admittatur ajunt Consules Romani

Livius libro
xlii de bello
Gild.
Off. 111.

mani in epistola ad Pyrrhum quam ex Cl. Quadrigario recitat Gellius : apud Valerium Maximum est, *armis bellis, non venenis geri debere.* Et Tacito memorante cum princeps Cattorum Arminii mortem veneno promitteret, rejecit Tiberius, ea se gloria æquans prisca imperatoribus. Quare qui licitum volunt hostem veneno occidere, ut ex Vegetio Baldus, respiciunt merum naturæ jus, illud autem quod à gentium voluntate ortum trahit prætervident.

XVI. Distat à tali beneficio nonnihil & ad vim accedit propius, spicula veneno inficere & geminare mortis causas, quod * de Getis tradit Ovidius, de Parthis Lucanus, de Afris quibusdam Silius, & nominatim de Æthiopibus Claudianus. * Sed hoc quoque contra jus est gentium non universale, sed gentium Europæarum & si quæ ad Europææ melioris cultum accedunt. quod recte à Salisberienfi observatum est, cujus hæc sunt verba : *Nec veneni licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ideo *ferunt infamare veneno* dixit Silius. Nam & fontes veneno inficere, quod ipsum quoque aut non latet aut non diu latet, Florus ait esse non tantum contra morem majorum, sed & contra fas Deum, sicut jura Gentium Diis ascribi auctoribus solere alibi quoque à nobis annotatum est. Neque vero mirum videri debet, si ad minuenda pericula tales sint quædam bellantium tacitæ conventiones, cum olim Chalcidensibus & Eretricis manente bello convenerit *μη γένοιτο πηλοβολοις νεμισσιβις uti liceret.*

XVII. Cæterum non idem statuendum, de aquis * sine veneno ita corrupendis ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones leguntur in barbaros justum censuisse : & Oppianus de Piscatu quarto, ut suo sæculo solitum commemorat. Id enim perinde habetur quasi avertatur flumen * aut fontis venæ intercipientur, quod & natura & consensu licitum est.

XVIII. An vero hostem interficere immisso percussore per jus gentium liceat, quæri solet. Sed omnino discrimen adhibendum est, inter percussores qui fidem expressam vel tacitam violant, ut subditi in regem, vasallum seniore, milites in eum cui militant, recepti ut supplices aut advenæ aut transfugæ in eos qui ceperunt, an vero nulla teneantur fide, quomodo * Pipinus Caroli Magni pater uno comitatus satellite trajecto Rheno hostem in cubiculo interfecisse narratur : quod & à Theodoto Ætolo in Ptolemæum Ægypti regem simili modo tentatum refert Polybius, *ὄντι ἀναδρον πόλμην, virilem audaciam* vocans. Talis & ille laudatus ab historicis Q. Mutii Scævola conatus, quem ipse sic defendit, *hostis hostem occidere voluit.* Porfena ipse in hoc facto, nihil nisi virtutem agnoscit. Valerius Maximus primum ac forte propositum vocat : laudat & Cicero pro P. Sextio. Nimirum hostem occidere ubivis licet, non naturæ tantum sed & gentium jure ut supra diximus : nec refert quot sint qui faciant, aut patiantur. Sexcenti Lacones cum Leonida castra hostilia ingressi recta tentorium regis petebant. * Paucioribus idem licuit. Pauci erant qui Marcellum consulem ex insidiis circumventum occiderunt : & qui Petilium Cerialem parum absuit quin in lecto confoderent,

L. 111, c. 8.

Lib. v. c. 5.

Ann. 111.

11 Conf.

188.

Salut. viii,
20.

Lib. 2.

Strabo l. x.

Paus. l. ult.
Front. l. 111.
Æsch. de
male ob. leg.

Irv. lib. 11.

Lib. 111,

c. 3.

Iust. m. 11.

Iustin. lib. 3.

xxvii.

Tac. Hist. v.

foderent. * Laudat Eleazarum Ambrosius, quod elephantem super- De Off. I, cap. 40.
 eminentem cæteris adortus, est arbitratus ei insidere regem. Neque
 tantum qui hæc faciunt, sed & qui aliis faciendi auctores sunt, jure
 Gentium inculpati habentur. Scævola ad audendum fuerunt aucto- Liv. lib. II.
 res illi in bellis adeo sancti veteres Romani fenatores. Neque mo-
 vere quenkum debet quod deprehensi tales exquisitis suppliciis affi-
 ci solent: nam id ipsum non eo evenit quod in jus gentium deliquere-
 rint, sed quia eodem jure gentium in hostem quidvis licet: gravius
 autem aut levius malum statuit quisque pro sua utilitate. Nam sic L. 3. r. ult. ad l. Corn. de Siciariis p. 72.
 & exploratores, quos mittere jure gentium haut dubie licet, quales
 misit Moses, qualis fuit ipse Iosue, deprehensi pessime tractari solent
 (Ἰσοῦ τὸς κηλεσκόπας κτελεῖν, mos est exploratores interficere, ait Appianus)
 jure interdum ab his qui manifeste justam habent bellandi causam:
 ab aliis vero licentia illa quam dat belli jus. Quod si qui reperiuntur
 * qui tali opera oblata uti noluerint, id ad animi celsitudinem & vi-
 rium apertarum fiduciam, non ad justum in juste opinionem referen-
 dum est. At de his percussoribus quorum factio perfidia inest, aliter
 censendum. neque enim ipsi tantum contra jus Gentium faciunt, sed
 & qui eorum utuntur opera: quanquam enim in rebus aliis, qui ma-
 lorum opera in hostem utuntur peccare censeantur apud Deum, non
 autem apud homines, id est in gentium jus, quia ea in parte,

Mores leges perduxerunt in potestatem suam:

Et decipere, ut Plinius loquitur, pro moribus temporum prudentia est: ta- Lib. VIII. Epistola ad Rufinum.
 men intra jus interficiendi constitit hæc consuetudo. Nam hic qui
 aliena utitur perfidia violasse jus non naturæ tantum, sed & gentium
 creditur. Hoc docent illa Alexandri ad Darium: *Impia bella suscipitis,* Curt. Liv.
quæ cum habeatis arma, licitamini hostium capita. & mox: *qui ne belli qui-* Lib. XIV.
dem jura in me servaveris. alibi: *Ad internecionem mihi persequendus est,*
non ut justus hostis, sed ut percussor veneficus. Eodem referendum illud
 de Perseo: *Non justum apparare bellum regio animo, sed per omnia clandest-* Liv. I. XII.
na grassari scelera atrociorum & veneficiorum. Marcus Philippus de Liv. I. XLIV.
 iisdem factis Persei agens: *Ea omnia quam Diis quoque invisa essent,*
sensurum in exitu rerum suarum. Pertinet huc illud Valerii Maximi: Lib. IX, c. 7.
 * *Viriati cædes duplicem perfidia accusationem recepit, in amicis quod eorum*
manibus interemptus est: in Qu. Servilio Cæpione Consule, quia is sceleris hujus
auctor impunitate promissa fuit: victoriamque non meruit, sed emit. Causa
 cur hic aliud quam in rebus cæteris placuerit, ea ipsa est quam de
 veneno supra attulimus, ne nimium intenderentur pericula eorum
 maxime qui eminent. Negabat Eumenes credere se quenkum ducum Just. lib. XIV.
 sic velle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statueret. Apud eundem
 cum Bessus Dario manus intulisset, dicitur exempli & communis
 regum omnium esse causa: & Oedipus regis Laii cædem vindica-
 turus, apud Sophoclem sic ait:

Κείνω ἀποσπέρων ἐν ἑμαυτῶν ὄφελῶ:

Et apud Senecam in ejusdem argumenti tragœdia:

Regi tuenda est maxime regum salus.

Consules Romani epistola ad Pyrrhum: *Communis exempli & fidei vi-*
sum est, ut te saluum velimus. In bello ergo solenni, aut inter eos qui
 belli

belli solennis indicendi jus habent, id non licet: extra vero bellum solenne, habetur pro licito eodem Gentium jure. Sic in Gannasum defectorem structas * infidias tales degeneres negat Tacitus. Curtius Spitamenis perfidiam minus ait invisam esse potuisse, quia nihil ulli nefasum in Bellum interfectorem regis sui videbatur. Sic & in latrones & piratas perfidia, vitio quidem non caret, sed apud gentes odio eorum in quos committitur impunita est.

XIX. Supra in feminas in bellis passim legas & permissa & impermissa. Qui permiserunt spectarunt injuriam solam in alienum corpus, cui subjacere quicquid hostile est, juri armorum non incongruens judicabant. Melius alii, qui non solam injuriam sed ipsum effratæ libidinis actum hic considerarunt, & quod is neque ad securitatem pertinet, neque ad pœnam, ac postea non bello magis quam pace impunitus esse debeat, atque hoc posterius jus est gentium non omnium, sed meliorum. Sic Marcellus antequam Syracusas caperet legitur * gessisse curam pudicitæ etiam in hoste servandæ. Scipio apud Livium, & sua & populi Romani interesse ait, ne quid quod uspiam sanctum esset apud ipsos violaretur. uspiam, id est apud morales populos. Diodorus Siculus de Agathoclis militibus: οὐτε τῆς εἰς γυναικᾶς ὑβρείας καὶ ἀδουρομίας ἀπιχοῦτο: ne à mulieribus quidem * vim nefariam abstinebant. Ælianus cum narrasset à Sicyoniis victoribus feminarum ac virginum Pellenæarum pudicitiam prostitutam, sic exclamat: ἀγελῶταί τε πάντεσσι, ὧ θεοὶ ἑλλήνιοι, καὶ οὐδὲ ἐν βαρβάρεισι καλὰ, καὶ εὖτε τῶν ἐμῶν κνείαια. Crudelia hæc per Deos Græcia, & quantum memoria complector, ne ipsis quidem barbaris probata. Atque id * inter Christianos oblivari par est, non tantum ut disciplinæ militaris partem, sed & ut partem juris Gentium: id est ut qui pudicitiam vi læsit, quamvis in bello, ubique pœnæ sit obnoxius. Nam nec Hebræa lege impune quisquam id tulisset, ut intelligi potest * ex ea parte quæ de captiva ducenda neque vendenda postea, constituit. Ad quem locum Bacchai magister Hebræus: Voluit Deus ut castra Israelitarum sint sancta, non projecta in scortationes & abominaciones ceteras ut castra gentium. Arrianus cum narrasset captum Roxanes amore Alexandrum, οὐκ ἐβελήσαυ ὑβρίσασαι κατὰ πρὸς ἀιχμάλωτον, ἀλλὰ γήμιαι ᾧδ' οὐκ ἀπαυξίωσαι, noluisse ea ut captiva per libidinem abuti sed matrimonio dignatum, adjicit facti laudationem. Plutarchus de facto eodem: ἔχ' ὑβρῶσεν, ἀλλ' ἐγήμε φιλοσόφως, non per libidinem abusus ea est, sed uxorem duxit, ut dignum philosopho. Et Torquatum quandam quod hostili virgini vitium obtulisset, Romanorum decreto * in Corsicam deportatum annotavit Plutarchus.

Annotata ad Caput iv.

§ I.
§. II.

Efficitus quosdam esse proprios] Crantzius Saxoniorum xi, 5.
Licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito ca-
lebs castitas] Tertullianus adversus Marcionem I: vacat absti-
nentiæ testimonium, si licentia eripitur. Vide de hac re, & de fuga in per-
secutione eundem lib. I ad uxorem. Hieronymus ad Helvidium:
Virgo majoris est meriti, dum id contemnit, quod si fecerit, non delinquit. Ad-
versus

versus

An. xi.
Lib. viii.

August. de
Civ. Dei,
libro 11.

Lib. xxvi.

Libro vi
Vtr. hist.

Deut. xxi,
10.

Parall.

versus Iovinianum: *Ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt, quod sibi non fuerat imperatum. Ad Pammachium: semper grandia in audientium ponuntur arbitrio. Non tibi imponitur necessitas, ut voluntas premium consequatur.* Chrysofomus ad I Cor. cap. VII: *βελτίονα δείκνυστι τὴν ἐγκρασίαν, meliorem ostendis continentiam.* Ad Rom. VII, 6: *εἰ μὴ περὶ ἡμετέρας καὶ μένεον ἡπίλιτος, δείκνυς ὅτι εἶ τὸ φιλοημίας τὸ ἀγωνίζομενον τὰ ἐπιθέματα, ἅσπερ ἡ παρθένα καὶ ἀκτημοσύνη, ἀλλὰ πάντως αὐτὰ ἀνορθῆναι δεῖ, nisi preceptis obediamus, Gehennam minatus est, ostenditque hæc que postulat, non esse ex his qua certantes suo prope studio præstant, qualia sunt virginitas & possessionum abdicatio, sed omnino ea debent impleri.* Secunda oratione de jejuniis: *ἀφῆκεν ἕξ τῶν ταδίων, ἀφῆκεν ἀνωτέρας τῶν ἀγωνιστικῶν παρθένας ἵνα καὶ οἱ κληρονομησῶντες τῶν οὐρανίων μεγαλοψυχίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κληρονομησῶντες τὸ λογισμὸς διπλαῶσσι τὸ διασῶσι.* Reliquit extra stadia, reliquit supra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id præstant, animi sui ostendant magnitudinem, & qui non præstant, indulgentia Domini fruantur. Quod mox aptat & ad ἀκτημοσύνην possessionum abdicationem. Adjice quæ habet Gratianus ex Augustino & aliis in causa XIV, quæstione I.

Clemens Alexandrinus] fromateon IV. ubi inter alia de secundas nuptias faciente ait: *εἴτε ἔχῃ ἀμαρτηρῶν μὲν καὶ ἀθετήτων· εἴ γὰρ κεκάλυψεν ὡς ἔννομον. εἴ τὸν ἔστι τὸ δὲ ἀγγελίον πολιτείας τῶν κατὰ ἐπίτασιν τελεστικῶν: non peccat is quidem in fœtus: neque enim ulla lex est qua prohibeat, sed non implet excellentissimam Evangelicam vitam perfectionem.*

Paganam conjugem licite relinquere potest ut sensit Augustinus] Libro I de adulterinis conjugis ad Pollentium cap. 13, & 18. ex quibus locis multa transcripsit Gratianus in causam XXVIII, quæst. I.

Alias vero licere dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines poena non subjacet] Tertullianus in exhortatione ad castitatem: *Licentia plerumque tentatio est disciplina. ibidem: omnia licent, sed non omnia pro salute.* Chrysofomus de penitentia VIII: *ὁ ἀκροτάτος ἐν βοσκῶν ἐοικώς καὶ μέλι ἀγριοῦ τῶν λαμπερῶν ὡδῶν ἐπιπέσει καὶ βασιλικὴν τρέφει ἕξ αὐτῆς ὡς τὰ τῆ. οὐκ ἐξέστι σοὶ καὶ τοῖς ἐδικαί βασιλεῖ πάντα ἐξέιναι.* Hic qui herbarum cacuminibus vestebatur & fero melle, illi splendendam & regiam mensam sibi apponere solito, cum auctoritas edicit, non licet tibi. Atqui videntur regi omnia licere. Columella præfatione libri VI: *Nec sane est vindicandum nobis quicquid licet: nam summum jus antiqui putabant summam crucem.* Hieronymus ad Iovinianum: *Et ὁ vere jus summum, summa malitia.*

Vt à Seneca patre] Inter alia controversiarum libro IV, 24.

Extragœdia Euripidis] Ione.

Hæc bellica jura] Servius in excerptis Fuldensibus ad II Æneidos: *Iure belli Politen Pyrrhus occiderat: sed cur ante oculos patris? Spartanus Severo: præter eos quos jus prælii absumpsit.* §. v.

Quæ commissa capite luerent, tum quia paludati fecerunt laudamus] Confer quæ supra libro II, cap. I. §. I.

Post modicum tempus] Bembus VII historiæ. Ea defensione utitur Cicero pro Ligario. Exemplum habes apud Livium libro XXV, de civibus Campanis. Alia apud Thucydidem libro I, & v.

Sed ex jure ejus qui ibi imperium habet] confer dicenda infra cap. VI.

§. 26. & Albericum Gentilem Hispanicarum Advocationum lib. 1, c. 6. Wehnerum in consilio Franconico 92.

Livius] Vide simile factum Venetorum Græcos impediendum ne in portu juris Veneti Turcis noceant, apud Chalcocondylam lib. IX. de Venetis & Turcis apud Tunetem, Bembum lib. 4. de Pisaniis & Genuatibus in Sicilia, Bizarum bello Pisano. de Rostochio & Gripwaldia Paulinum Gorthum.

§. IX.

Et quorum connexa cum Cananæis erat causa] ut Amalecithæ de quibus Iosephus libro VI, 8, in Saulis rebus: ἐπὶ σφαγὴν γυναικῶν καὶ νηπίων ἐχέουσαι, ἐδὲν ἄρῃν ἑοί' ἀνηρωτικῆς σκληρότητος ἀσπεύουσι φόνους ἡγέμεθα, παρῶτε μὲρ πολεμίας τῶν αἰσῶν. *Ad eadem seminarum etiam et puerorum processit, nihil existimans se crudele aut natura humana adversum in eo facere, primum quod hostes erant in quos id fiebat, &c.*

Homericum illud] Ex eodem Homero Severus in Britannos his verbis usus:

μηδ' ὄν τινα χέσσει μήτηρ
καὶ ἔγν ἰόντες φέροι, μηδ' ὄς φόνος αἰπῶν ὄληθρον.

neq; qui laet abditus intra

Viscera matris adhuc, fugiet crudelia facta.

Romani capta Ilurgi] Scipio capta Numantia: Iuliani milites in mulieribus Daciris relictas. Zosimus III. Idem Iulianus capta Majorumaltha. *Sine sexus discrimine vel aetate, quicquid impetus reperit, potestas iratorum abstulit:* ait Ammianus libro XIV.

§. X.

Ne captivi quidem ab hac licentia exempti] Elifæus apud Iosephum: τὸς ἴδ' νόμος λαφύνης πολέμου, διασκελεῖν εἰλεγε δίκαιον. *belli jure captos interficere justum dicebat.* itaque Virgilius captivum inducit rogantem:

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli

Te precor hanc animam servas, natoque patrique.

Lxx millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat Withkindus lib. II.

§. XII.

Acceptos in deditionem sine conditione ulla, legas interficere] Vide Thuanum libro LXX, in anno cIo Iolxxx, in rebus Hiberniæ.

§. XIII.

Vt triumpho die occiderentur] simile apud Reginsonem in anno Io ccccv. *Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicium, referre aut ad talionem aut ad pertinaciam*] ut Chalcocondylas libro VIII.

Pari pœna exalta] Vide eundem Diodorum de Spendio & Amilcare Barca in Excerptis Peiresianis.

§. XV.

Et metu infamia] Senatores ad Pyrrhum: ἴνα μὴ τὸ σὸν παῖθ' ἡμῶν ἀφελῶν ἐνέγῃ. *ne nobis infamiam adferat si quid tibi acciderit.*

Qui licitum voluit hostem veneno occidere] Vide de Venetis Bembum sine libri III.

§. XVI.

De Getis tradit Ovidius] de Scythis Plinius libro XI, 53: *Scythæ sagittas tingunt viperina sarsie, & humano sanguine: irremediabile id scelus mortem illico adfert levi tactu.* de Serviis vide supplementum Helmolli c. 4.

Sed hoc quoque contra jus est gentium] ideo Ilus Mermerides in Odyssææ A. Vlyssi negat venenum ad spicula,

ἰπέρι θεὸς νεμισσιζέτω αἰὼν ἰόντων.

Veritas vim Divinam morte carentium.

Sine veneno] cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auximi Belisarius. Procopius Gothlicorum I I calce, ut Turcæ ad Dibibram. Nicetas lib. I de Alexio Isaaci fratre. Sunt talia & apud Ottonem Frisingensem & Guntherum Ligurino.

Fontis vena interceptantur] Vide Priscum in Excerptis legationum.

Pipinus] Vide Paulum Warnafredi libro VI.

§. XVIII.

Quæ Mucii Scarola] qui Plutarcho ἀνὴρ εἰς πάντων ἀρετῶν ἀρχηγός, vir ad omnem virtutem egregius.

Paucioribus idem licuit] Valens pecuniam promisit ei qui Scythæe cujusquam caput attulisset. ita pax obtenta. Zosimus IV.

Laudat Eleazarum Ambrosius] Et Iosephus Antiquæ historiæ xv, 14. Factum non dissimile Theodosii in Eugenium est apud Zosimum libro IV. Gallorum in regem Persarum apud Agathiam: Persarum decem in Iulianum apud Ammianum xxIV. & Zosimum III. Alexii Comneni in Torusen apud Nicetam Choniaten lib. IV de Manuele, Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud Zonaram.

Qui tali opera uti noluerint] Vide Cromerum p. 113,

Viriati cades] Scriptor de viris Illustribus: que victoria, quia empta erat, à senatu non probata. Eutropius: cum interfectores ejus premium à Capione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse Imperatorem à suis militibus interfici. ubi forte legendum, à Capione consule promissum. Sic quod in Sertorium admittum est, damnat Ammianus libro xxx.

Insidias tales degeneres negat] Sic de Florentio & Barchalba; qui defectorem Procopium adduxerant Ammianus: si principem legitimum prodidissent, vel ipsa justitia jure casus pronuntiaret. si rebellem & oppugnatorem internæ quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oportuerat deferri mercedes. Sic laudatur Artabanes occiso Gontharide apud historicum Procopium sine Vandalicorum secundi. Adjice de Sechodolii cæde Cromerum libro xxvIII.

Gessisse curam pudicitie] & Lucullus narrante Xiphilino. vide editum Mauri Cabaonis apud Procopium Vandalicorum I.

Vim nefariam] Appianus Mithridatico de Chiis captis: τὰ γυναῖκα καὶ τὰ παῖδια βαρβαρικῶς ὡς ἔργον τῆς ἄπειρας ἀπειρίας. mulieres & pueri barbarum in morem ab iis qui ducebant stuprati.

Inter Christianos] Servarunt id Belisarius ubique, Totilas captis Cumis & Roma capta. Procopius hæc tradit Gothlicorum I I I.

Ex ea parte que de captivâ ducenda] quam facunde explicat Philo libro τῶν φιλοσοφικῶν. Iosephus altero contra Appionem: ἡ ἀρχαῖα δὲ τῶν ἀπειρήσεων ὅπως αὐτῶν ὄρεται ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τῆς γυναικῶν. Lex etiam pro bello captis curam gessit, ut absit ab eis contumelia, maxime à mulieribus.

In Corsicam deportatum] At Persarum rex Chosroes eum qui Apameæ puellæ vim intulerat, cruci affixit. Procopius Persicorum I I.

De rebus vastandis eripiendisque.

I. Res hostium corrumpi & rapi posse.

II. Etiam sacras, quod quomodo intelligendum.

III. Et religiosas, addita itidem cautio-
ne.

IV. Doli quatenus hic permitti.

Non * esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare, dixit Cicero. Quare mirum non est si jus gentium corrumpi ac rapi permiserit res hostium, quos interficere permiserat. Polybius itaque historiarum quinto jure belli comprehendit ait ut munitiones hostium, portus, urbes, viri, naves, fructus, & si qua sunt similia, aut eripiantur aut corrumpantur. Et apud Livium legitur esse quædam belli jura quæ ut facere ita pati sit fas: *sata exuri, divini relictæ; prædas hominum pecorumque agi.* Ipsas urbes rotas dirutas aut mœnia solo æquata, populationes agrorum, incendia singulis ferme paginis apud historiarum scriptores invenias. Et notandum licere hæc & in deditos. *Oppidani*, inquit Tacitus, *portis sponte patrefactis se suaque Romanis permiserunt, quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immisit.*

II. Neque jus gentium merum, seposita officiorum aliorum consideratione, de quibus dicemus infra, sacra excipit, id est quæ Deo aut diis dicata sunt. *Cum loca capta sunt ab hostibus, * omnia desinunt sacra esse*, ait Pomponius Iurisconsultus. *Sacra Syracusarum victoria profana fecerat*, ait Cicero Verrina quarta. Causa hujus rei est, quod quæ sacra dicuntur revera non eripiuntur humanis usibus, * sed publica sunt, sacra autem nominantur à fine cui destinata sunt. Signum ejus quod dico est, quod cum quis populus alteri populo aut Regi se dedit, tum etiam ea dedit quæ divina dicuntur, ut ex formula appareret quam citavimus alibi ex Livio, cui convenit illud in Amphitruone Plauti:

Urbem, agrum, aras, focos, seque uti dederunt.

Deinde:

Deduntque se divina humanaque omnia.

Et ideo Vlpianus publicum jus etiam in sacris ait consistere. Pausanias Arcadicis ait morem fuisse Græcis barbarisque communem, ut res sacræ arbitrii eorum fierent qui urbes cepissent. Sic Jovis Hercæ simulacrum Troja capta concessum Sthenelo, multaque alia ejus moris exempla commemorat. Thucydides lib. IV: *ἢ νόμον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιπέσει, ὅτι ἀνὴρ ἢ τὸ κράτος τῆς ἐκείνης ἢ τε πλείονος ἢ τε βραχυτέρας, τῆς τῆς καὶ τὴν αἰὲν γίνεσθαι.* *jus hoc apud Græcos esse, ut qui imperium obtineant in terra aliqua magna aut parva, * eorum sint & templa.* A quo non discrepat illud apud Tacitum: *Cunctas caeremonias Italicis in oppidis, templaque & numinum effigies, juris atque imperii Romani esse.* Quare & populus ipse mutata voluntate potest ex sacro profanum facere, quod non obscure indicant Iurisconsulti Paulus & Venulejus: & temporum necessitate videmus res sacras ab his qui sacraverant * in belli usibus conversas, ut à Pericle sub pollicitatione restituendi tantundem, à Magone in Hispania, à Romanis bello Mithridatico, à Sulla,

Offic. 111.

Lib. xxxi.

Ann. xliii.

L. cum loca,
D. de reli-
giosis.

Lib. I. cap.
111. §. 8.

Ann. xlii.

L. inter si-
pulantem, &
sacrum, &
l. continuis,
& cum quo,
D. de re v.
oblig.

à Sulla, Pompejo, Cæsare atque aliis factum legimus. Apud Plutarchum Tiberius Gracchus : *ἰσθὺν καὶ ἀστυλον εἰδὲν ἕτοις εἶναι, ὡς τοῖς ἱερείων ἀναθήμασι. ἡσθῆα δὲ τῆτοις ἐκινεῖν καὶ μεταφέρειν ὡς βέλτε*) ἢ δὴ μὲν εἰδὲς κωλώκεα.

Nihil tam sacrum sanctumque est quam quia Deorum honori dicantur. Et his tamen uti populum, hac transmovere nemo prohibet. * In controversiis Senecæ patris legimus, Pro republica plerunque templa nudantur, & in usum stipendii dona conflantur. Trebatius jurisconsultus temporum Cæsaris : Maer. sat.

* profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est. Hoc ergo gentium jure usus Germanicus in Marfos, narrante Tacito : profana simul & sacra, & celeberrimum illis gentibus templum quod Tansana vocabant, solo æquantur. Pertinet huc illud Virgilio :

Colui vestros si semper honores

Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

Deorum donaria * capi à victoribus solere notavit Pausanias : & Cicero belli legem id vocat de P. Servilio loquens : *Signa, inquit, & ornamenta ex urbe hostium vi & virtute capta belli lege atque imperatorio jure sustulit.* Sic Livius templorum ornamenta quæ Syracusis Marcellus Romam advexit *parva ait belli jure.* C. Flaminius pro M. Fulvio : *Signa ablata & castra facta que captis urbibus soleant. * Fulvius quoque in oratione belli jus hoc ipsum appellat. Et Cato in oratione apud*

Sallustium referens quæ victis solent accidere, ponit & * fana spoliari. Illud tamen verum est, si quo in simulacro numen aliquod inesse credatur, id violari aut corrumpi nefas ab iis qui in ea persuasione conveniunt : & hoc sensu impietatis, aut læsi etiam gentium juris accusantur interdum, qui talia commiserunt, nimirum ex talis opinionis positione. Aliud est si hostes non idem sentiant : sicut Iudæis non permittum tantum, sed & præceptum est gentium simulacra abolere. nam quod sibi accipere verantur, id eam causam habet quo magis Hebræi superstitiones gentium detestarentur, impunitatis admoniti ipso contactus interdicto; non quasi alienis sacris parceretur, quomodo * Iosephus exponit, Romanis haud dubie blandiens, sicut & in expositione præcepti alterius, de non nominandis gentium diis, quod ille ita explicat quasi illis obloqui vetarentur, cum revera honoris causa aut sine abominatione eos nominare lex non sineret. Sciebant quippe Hebræi Dei certissimo monitu in simulacris illis non habitare, aut Dei spiritum, aut bonos Angelos, aut vim astrorum, ut deceptæ gentes existimabant, sed pravos & humano generi insectos Dæmonas, ita ut recte dixerit Tacitus in Iudæorum institutis describendis

profana illic omnia que apud nos sacra. Non mirum ergo est si templa profani cultus à Maccabæis incensa non semel legimus. Sic & Xerxes cum simulacra Græcorum corruptit, nihil fecit contra jus gentium, etsi multum id ad invidiam exaggerant Græci scriptores. Nam * Perfæ non credebant in simulacris esse ulla numina, sed Deum esse Solem & portionem ejus aliquam ignem. Lege Hebræa, ut idem Tacitus recte, templi limine præter sacerdotes arcebantur. At Pompejus eodem auctore templum jure victoria ingressus est : aut ut Augustinus rem eandem narrat non devotione

supplicis,

supplicis, sed jure victoris: bene ille quod templo pepercit, & rebus templi, quanquam ut Cicero dierte ait, pudore & obrectatorum metu, non religione: male quod ingressus est, quippe contempto vero Deo, quod & Chaldæis exprobrant Prophætæ: quam etiam ob causam quidam factum arbitrantur singulari Dei providentia, ut is quem dixi Pompejus quasi in conspectu Iudææ trucidaretur, ad Cassium Ægypti promontorium, at si spectes opinionem Romanorum, nihil in eo factum contra jus gentium. Sic idem Templum excidio datum à Tito Iosèphus memorat, additque factum

*Roll. Iud.
lib 71, c. 24.
& 34.*

III. Quod de sacris diximus, idem & de religiosis intelligi debet. nam hæc quoque non mortuorum sunt, sed viventium, sive populi alicujus sive familiæ. Quare sicut sacra loca ab hostibus capta, ita & religiosa talia esse desinere scripsit dicto loco Pomponius, & Paulus Iurisconsultus: *Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt, ideoque lapides inde sublatis in quemlibet usum convertere possumus: quod ita tamen intelligendum ne ipsa mortuorum corpora male tractentur, quia id contra jus est hominum sepeliendorum, quod jure gentium introductum alibi demonstravimus.*

*L. Sepul.
chra.
D. de sepul-
chro violato.*

IV. Illud hic breviter repetam non vi sola res hostium hostibus eripi ex jure gentium, sed & dolos qui perfidia careant permisos censeris, imo alienæ perfidiæ incitationem. Nimirum ad minora & frequentia hæc delicta ita connivere cæpit jus gentium, sicut leges civiles ad meretricium & improba fœnora.

Annotata ad Caput v.

§. I.

Non esse contra naturam spoliare cum quem honestum est necare] Suetonius Nerone XL, tanquam occasione nata spoliandarum jure belli opulentiæ provinciarum. Cyprianus de Mortalitate: Sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul capti vitas vastat.

§. II.

Omnia desunt sacra esse] Tertullianus Apologetico: Porro bella & victoria, captis & everfis plurimum urbibus constant: id negotium sine Deorum injuria non est. eadem strages moenium & templorum, pares caedes civium & sacerdotum: nec dissimiles rapine sacrarum divitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum quot trophæa. tot de Diis quot de gentibus triumphi. tot manubia, quot manent adhuc simulacra captivorum deorum. mox: Et bene, quod si quid adversi urbibus accidit, eadem clades templorum qua & moenium fuerant.

Sed publica sunt] Marcellus Patavinus in defensore Pacis cap. v, p. 2. Nicol. Boërius Decif. LXIX, num. I. Bossius in crim. de foro competente num. 101. Cothmannus conf. 100, num. 30.

Eorum sint & templis] ostendit hunc morem & Polybii locus infra capite VII, §. 4.

In belli usus conversas] ut à Syraculis tempore Timoleontis, in cuius vita id habet Plutarchus. Chii multam sibi à Mithridate indictam etiam è sacris vasis conficiunt. Appianus Mithridatico. Plinius lib. VII, cap. ultimo de Porcio Catone agens: *Idem arbores religiosas lucosque*

Lucoſque ſuccidi permiffi, ſacrificio prius facto : cuius rei rationem quoque eodem volumine tradidit. Sulla bello Mithridatico donaria ab Olympia, Epidauro, Delphis abſtulit, Plutarcho narrante, & Appiano. idem pretium reſtituit. Diodorus Siculus in excerptis Peireſianis. Auguſtus ex templis theſauros accepit mutuos, Appiano docente civilium v. vaſa ſacra ab Agapeto oppignorata tradit Caſſiodorus XII, 20. Heraclius in gravi neceſſitate vaſa Eccleſiæ in nummos vertit, ſed poſtea pretium reddidit, ut narrat Theophanes. vide & Annam Commenam libro v, & libro VI. Cromerum libro XXI II. orationem Laurentiani apud Bembum libro VI. Adde quæ infra dicentur capite XXI, §. 23.

In controverſis Seneca] in Excerptis IV, 4.

Profanum quod ex religioſo vel ſacro in hominum uſum proprietatemque converſum eſt] Servius ad Æneidos II, de Cereris templo: Æneas ſcit ante eſſe profanatum. idem habet ad III, & ad IX Æneidos & ad XII. Ad Eclogam vero ſeptimam: Dona oblata numinibus tam diu ſacra ſunt, & dona poſſunt dici, quamdiu non fuerint profanata.

Capi à victoribus ſolere] Virgilius Æneidos v,

Neptuni ſacro Danaïſ de poſte reſixum.

Plutarchus Fabio narrat, ſignum ab eo Hercules Tarenti captum miſſumque in Capitolium: reliquos Deos Tarentinis relictos ut iratos. Huc ſpectat & quod modo ex Tertulliano attulimus, & ejuſdem hoc ad Nationes II: Tot deinde de Diis quot de gentibus triumphi: manent & ſimulacra captiva: & utique ſervantur, quos non amant.

Fulvius] Vide Polybium excerpto legationum 27.

Fana ſpoliari] Vide Cromerum libro XV II. de rebus Antiochenſis Eccleſiæ captis à Chofroë, vide Procopium Perſicorum II.

Iofephus] Antiquæ hiſtoriæ IV, 8. & libro adverſus Apionem altero.

Perſæ non credebant in ſimulacris ulla eſſe numina] Diogenes Laertius initio, τῶν ἱερῶν ἡγεμονίας τῆς μῆρας: damnari ſimulacra à magis.

C A P V T V I.

De iure acquirendi bello capta.

I. Circa acquisitionem rerum bello captarum, quale jus natura.

II. Quale jus gentium: cuius testimonia adduntur.

III. Quando res mobilis capta cenſeatur ex Gentium iure:

IV. Quando agri.

V. Res que non ſunt hoſtium non acquiri bello.

VI. Quid de rebus repertis in navibus hoſtium?

VII. Iure gentium noſtra feri que hoſtes noſtri alio bello eripuerant, quod teſtimonium probatur.

VIII. Reſellitur ſententia ſtatuens res captas ab hoſtibus omnino ſingulorum capientium feri.

IX. Naturaliter & poſſeſſionem & dominum per alium acquiri.

X. Diſtinctio aliarum bellicorum in publicos & privatos.

XI. Agres acquiri populo aut ejus cuius eſt bellum.

XII. Res mobiles & ſe moventes alio privato captas ſingulorum capientium fieri;

XIII. Niſi lex civilis aliud ſtatuat.

XIV. Captus alio publico fieri populi aut ejus cuius eſt bellum:

XV. Arbitrium tamen in res tales aliquod ſolere imperatoribus concedi:

XVI. Qui aut eas referunt ad erarium:

XVII. Aut dividunt militi: & quomodo:

XV III. Aut direptionem permittunt :

XIX. Aut alii concedant :

XX. Aut factis partibus aliud atque aliud statuunt : & quomoda.

XXI. Peculationem circa prædam committi.

XXII. Lege aut alio voluntatis actu de jure hoc communi aliquid immutari posse.

XXIII. Sic socii prædam concedi :

XXIV. Sape & subditu : quod variis ex-

empla terrestribus & maritimis illustratur.

XXV. Vfus ante dictorum.

XXVI. An capta extra territorium utriusque partis bellantium , acquirantur belli jure.

XXVII. Jus hoc quod diximus quomodo belli sollemnis sit proprium.

Peræter quorundam actuum inter homines impunitatem, de qua egimus hæcenus, est & alius effectus bello solenni ex jure gentium proprius. Ac jure naturæ quidem bello justo ea nobis acquiruntur, * quæ aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitam aliter consequi non possumus, aut etiam quæ nocenti damnum inferunt * intra æquum pœnæ modum, ut alibi dictum est. Hoc jure Abrahamus de spoliis, quæ à quinque regibus acceperat, * decimam Deo dedit, ut historiam quæ exstat Gen. XIV, explicat divinus scriptor ad Hebræos VII, 4. quo more Græci quoque, Carthaginenses & Romani diis suis, ut Apollini, Herculi, Iovi Feretrio decimam de præda sacraverunt. Iacobus autem Iosèpho præ fratribus præcipuum relinquens legatum: *Do tibi, inquit, partem unam supra fratres tuos, quam à manu Amorrhæi cepi gladio meo & arcu meo*, Gen. XLVIII, 22. Quo in loco * illud cepi propheticum loquendi genere pro certo capiam sumi videretur, & Iacobo attribui quod posteri ab ejus nomine dicti facturi erant, quasi eadem esset progenitoris & liberorum persona. Id enim rectius, quam cum Hebræis verba hæc trahere ad illam expilationem Sicimorum quæ jam ante à filiis Iacobi facta erat. nam eam ut cum perfidia conjunctam Iacobus pro sua pietate semper improbat, ut videre est Gen. xxxiv, 30; XLIX, 6. Probatum autem à Deo jus prædæ, inter eos quos dixi naturales terminos aliis quoque locis apparet. Dens in lege sua de civitate post pacem repudiatam expugnata loquens sic ait: *Omnia eius spolia diripies tibi: & fructus prædæ hostium quam tibi Deus dederit*. Rubenitæ, Gaditæ & pars Manassitarum dicuntur vicisse Ituræos & eorum vicinos, multamque prædam ab iis abstulisse, hac ratione addita, quod in bello Deum invocassent, & Deus eos propitius exaudiisset: quomodo & rex pius Asa narratur Deo invocato de Æthiopicibus, injusto bello se lacescentibus, & victoriam & prædam reportasse: quod eo magis notandum, quia arma illa non ex speciali mandato, sed ex communi jure sumebantur. Iosue autem eosdem quos dixi Rubenitas, Gaditas & Manassim partem secundis omnibus profecquens: *participes, inquit, suis prædæ hostium cum fratribus vestris*. Et David cum ad Senatores Hebræos mitteret parta de Amalecitis spolia, pretium dixit muneri: *Ecco donum hoc, esto vobis* 111. Etenim, de prædæ hostium Domini. Nimirum, ut Seneca dixit, militaribus viris speciosissimum est divitem aliquem spoliis hostilibus facere. Exstant & divinæ leges de prædæ dividenda Num. xxxi, 27. Et Philo inter diras legis esse ait ut ager ab hostibus demetur, unde sequi *ἀπὸ φίλων, ἰχθῆος ἢ ἀερίων, in suos famem, copiam hostibus*.

II. Caterum jure gentium non tantum is qui ex justa causa bellum gerit, sed & quisvis in bello solenni & sine fine modoque dominus

Deut. xx,
14.

1 Par. v,
20, 21, 22.
11 Paral.
xiv, 13.

Ios. xxi, 8.

111. Etenim,
37.

De diru.

nus fit eorum quæ hosti eripit, eo sensu nimirum ut à gentibus omnibus & ipse & qui ab eo titulum habent in possessione rerum talium tuendi sint. quod dominium quoad effectus externos licet appellare. Cyrus apud Xenophontem : νόμος ἐν πᾶσιν ἀνηνώπιος αἰδώς ἐστιν, ὅσον πολυεμήνων πόλις ἀλλὰ, τῶν ἰσθίων εἶνευ τὰ χερσῶν. *Lex est sempiterna inter homines, capta hostium urbe, eorundem res atque pecunias victori cedere.* Plato dixit, πάντων τῶν νικαμένων ἀρχαῖα τῶν νικούντων γίγνεσθαι, *bona quæ victus habuit omnia victoris fieri*: qui & alibi inter genera quasi naturalia acquisitionis statuit πολεμικὴν, quam & λείψικὴν, ἀγωνιστικὴν & χερσίωνην vocat, assentientem hac in re habens eum quem dixi Xenophontem, apud quem Euthydemum Socrates interrogando eo perducit, ut spoliare non semper iniustum fateatur, ut si in hostem id fiat. Sed Aristotele quoque auctore ὁ νόμος ἐμολογία τίς ἐστιν ἢ τὸ κτ' πόλεμον κρατῆρισμα τῶν κρατῆριων εἶναι φασί: *Lex velut pactum quoddam commune est quo bello capta capiendum sunt.* Eodem respicit dictum illud Antiphanis: ὅτι τοῖς πολεμίοις εὐχεσθαι δεῖ τὰ κρατὰ πειρῆσαι χαρῆς ἀνδρείας, ζῆνός γ' ἔστω ἐ τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τῶν κρατῆριων. *Optandum ut hostibus bona adsint sine virtute*: Sic enim sunt illa non eorum qui habent, sed eorum qui capiunt.* Apud Plutarchum in vita Alexandri: τὰ τῶν ἡττημένων εἶναι τε δεῖ & ἀποσπαρασσέσθαι τὰ κρατῆριον, *ea quæ victi fuerant esse esse appellari debent victoris.* Idem alibi: τὰ τῶν ἡττημένων ἐν ταῖς μάχαις ἀρχαῖα, τοῖς νικῶσιν ἀδρα ἀπὸ τῶν: quæ verba sunt ex Xenophonte secundo de Cyri institutione. Philippus in Epistola ad Athenienses: πάντες ταῖς πόλεις οὐκ ἐμῶν ἢ τῶν πρῶτων ὡς Ἐθρῶν ἢ κτ' πόλεμον κύριοι καθεστάντες. *Omnes tenemus oppida à maioribus relicta aut possessa belli jure.* Æschines, ἐῖ μὴ πρὸς ἡμᾶς πολεμίοις δουλεύον τῷ πόλιν εἴλες, κυρίως ἔχεις τὸ τ' ἐ πόλει νόμον κλητῆριον: *Si bello in nos suscepto armis cepisti urbem, jure eam possides belli lege.* Marcellus apud Livium quæ ademit Syracanis* ademisse se ait belli jure. Romani legati Philippo de Thraciæ & aliis civitatibus dicebant, si Philippus bello cepisset eas præmium victoriæ belli jure habiturum: & Masanissa quem agrum pater suus Carthaginensibus bello ademisset, habere se jure Gentium ajebat. Sic & apud Iustinum Mithridates: non Cappadocia filium educitum quam jure gentium victor occupaverat. Cicero Mitylenas ait populi Romani factas belli lege ac jure victoriæ. Idem privata aliqua esse cœpisse ait, aut occupatione vacuorum aut bello, eorum scilicet qui victoria potiti sunt. Dion Cassius: τὰ τῶν ἡττημένων ταῖς κρατῆσι ἀποσπῆνται. Etiam Clemens Alexandrinus ait res hostium rapi & acquiri belli jure. *Quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capiuntur sunt* ait Cajus Iuriconsultus. Naturalem hanc acquisitionem, φυσικὴν κτήσιν appellat Theophilus in Græcis institutionibus, sicut & Aristoteles dixerat πολεμικὴν φύσιν κτήσιν rem militarem secum ferre naturalem acquirendi modum. nimirum quia non causa aliqua, sed ipsum nudum factum spectatur & ex eo jus nascitur, sicut & Nerva filius, referente Paulo Iuriconsulto, dominium rerum ex naturali possessione cœpisse agebat, ejusque rei vestigium remanere de his quæ terra, mari, cæloque capiuntur, item in bello captis, quæ omnia protinus eorum sunt qui primi possessionem apprehenderunt. Hosti autem eripi censentur & quæ subditis hostium eripiuntur. Sic Dercyllides argumentatur apud Xenophon-

Xenoph. v de inst. Cyri.

De legibus.

Sophist.

Comm. IV.

1 Polit.

De male obita legatione.

Livius libro

XXXIX.

Lib. XXXIX.

Libro

XXXV III.

II contra

Rullum.

Off. I.

Strom. I.

L. natura-

lem. s. ult.

D. de acq.

rerum dom.

Tit. de rer.

divis.

Arist. v de

rep c. 8.

L. I. q. D.

de acq. poss.

Hist. Gr.
111.

tem, cum Pharnabazus hostis esset Lacedæmoniorum, Mania autem subdita Pharnabazo, Maniæ bona in ea esse causâ ut à jure belli recte occupentur.

L. Pomponius .D. de acq. rr. dym.
L. Postliminium & postliminio .D. de captiv. l. ult. ibid. l. Postliminium. §. in bello. d. tit. Inst. de rer. divif. §. item ea. Inst. d. loco. L. naturaliter. §. item de acq. rer. dom.

Consulatû
mari c.
283., &
287.

Consil. Gallica lib. XX. tit. 13. art. 24.
Corn. de lapide in Gen. c. xiv. Melina disput. 118.

L. quod meo .D. de acq. vel amitt. poff.
L. l. xxvi.

III. Cæterum in hac belli quæstione placuit gentibus, ut cepisse rem is intelligatur, qui ita detinet ut recuperandi spem probabilem alter amiserit, ut res persecutionem effugerit, ut loquitur in simili quæstione Pomponius. Hoc autem in rebus mobilibus ita procedit ut capta dicantur ubi intra fines id est præsidia hostium perducta fuerint. Eodem enim modo res amittitur quo postliminio redit. Redit autem ubi intra fines imperii esse cœpit, quod alibi explicatur intra præsidia. Imo & aperte Paulus de homine dixit amitti cum ubi fines nostros excessit: & Pomponius captum bello explicat cum quem hostem ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt: antequam enim in præsidia perducatur hostium manere civem. Hominis autem & rei in hoc gentium jure eadem fuit ratio. Vnde facile intellectu est quod alibi dicuntur capta statim capientium fieri cum conditione aliqua, continuandæ scilicet eo usque possessionis, debere intelligi, cui consequens esse videtur, ut in mari naves & res aliæ captæ censeantur tum demum, cum in navalia aut portus, aut ad eum locum ubi tota classis se tenet, perducta sunt. nam tunc desperari incipit recuperatio. sed recentiori jure gentium inter Europæos populos introductum videmus, ut talia capta censeantur ubi * per horas viginti quatuor in potestate hostium fuerint.

IV. At agri non statim capti intelliguntur simul atque in seffi sunt. nam quamquam verum est eam agri partem quam cum magna vi ingressus est exercitus ab eo interim possideri, ut à Celsio notatum est, tamen ad eum quem tractamus effectum non sufficit qualiscunque possessio, sed firma requiritur. Itaque Romani agrum extra portam quem Annibal castris insidebat adeo non amissum judicabant, ut eo ipso tempore nihilo minoris venierit quam ante venisset. Is ergo demum ager captus censebitur, qui mansurus munitionibus ita includitur, ut nisi iis expugnatis parti alteri palam aditus non sit. Et hæc non minus probabilis videtur nominis territorii origo à terrendis hostibus à Siculo Flacco allata, quam illa Varronis à terendo, aut Frontini à terra, aut Pomponii Jurisconsulti à terrendi jure quod habent magistratus. Sic Xenophon libro de Vectigalibus, agri possessionem belli tempore ait retineri per munimenta quæ τείχη καὶ ἐπιπέγυα ipse appellat.

V. Liqueat & hoc ut res aliqua nostra belli jure fiat requiri ut hostium fuerit: nam quæ res apud hostes quidem sunt, puta in oppidis eorum aut intra præsidia, sed quorum domini nec hostium sint subditi nec hostilis animi, ex bello acquiri non possunt, ut inter cætera Æschinis dicto jam loco ostenditur Amphipolim, quæ urbs esset Atheniensium, Philippi bello in Amphipolitanos ipsius Philippi non potuisse fieri. Nam & ratio deficit, & jus hoc mutandi per vim domini odiosius est quam ut produci debeat.

Consul. mar. r. §. 273.

VI. Quare quod dici solet * hostiles censei res in hostium navi- bus repertas, non ita accipi debet quasi certa sit juris gentium lex, sed

fed ut præfumptionem quandam indicet, quæ tamen validis in contrarium probationibus poffit elidi. Atque ita in Hollandia noftra jam olim, anno fcilicet CIO CCC XXXVII flagrante cum Afiaticis bello frequenti fenatu judicatum & ex judicato in legem tranfiiffe comperi.

VII. Illud vero extra controverfiam eft fi jus gentium refpicimus, quæ hoftibus per nos erepta funt, ea non poffe vindicari ab his qui ante hoftes noftros ea poffederant & bello amiferant: quia jus gentium hoftes primum dominos fecit dominio externo, deinde nos: quo jure inter alia tuetur fe lephthes contra Ammonitas, quia ager ille quem Ammonitæ vindicabant belli jure ab Ammonitis, ut & pars alia à Moabitibus ad Amoraos, ab Amoraos ad Hebræos transfuiffet. *Ind. xi, 23, 24, 27. 1 Sam. xxx, 20.*

* Sic & David quod ipfe Amalecitis, Amalecitæ antea Palæftinis eriperant, pro fuo habet ac dividit. Titus Largius apud Dionyfium Halicarnaffenfem in Senatu Romano * cum Volſci olim poffeffa repeterent, fententiam fic dixit: *Lib. vi.*

ὅτι ῥωμαῖοὶ κραιδίτας ὑπολαμβάνοντες κλήσθης εἶνευ καὶ δικαιοσύνης, ἀς κατὰ χωρὶν πολέμων λαβόντες καὶ νόμον καὶ ἔκ ἀν ὑπομείναντες μωρίας τὴν ἀρετὴν ἀφανίσαντες. κρινωμεν ἡμῶν τε πᾶσι καὶ τοῖς ἐκ τῶν ἡγεμονοῦσι κατὰ λιπέων ἀγωνιέμενοι, νῦν δὲ ὑποαρχόντων ἤδη τερασσομεν καὶ ἰσχυρῶς ὅσα πολλοὶ βλάβουσι; *Romani nos honestissimas eas atque justissimas credimus possessiones quas belli lege captas habemus, neque vero induci possumus, ut stulta facilitas et deleamus virtutis monumenta, si eas illis reddamus quibus semel perierunt. Imo vero tales possessiones non tantum cum his qui nunc vivunt civibus nostris communicandas, sed et posteris relinquendas censemus: tantum abest ut parta relinquendo in nos ipsos ea constituamus qua in hostes constitui solent. & in responſo Romanorum Auruncis dato: ἡμεῖς οἱ ῥωμαῖοὶ δικαιοῦντες ὅσα κλέπτει τις ἄρετῆς πολέμου ἀφελόμενοι πάντες τοῖς ἐχθροῖς ὡς οἰκίαι καταδιδόντες: nos Romani ita arbitramur, qua quis hoftibus erepta virtute quaerit ut optimo jure propria ad posteros transmitti. Alibi in responſo ad Volſcos sic Romani: ἡμεῖς δὲ κερπίδες ἡγεμεν κατὰ νόμον ἀς ἀν πολέμῳ κερπίσσαντες λαβόμενοι ἕτε πρῶτον κατὰ σπουδαίον νόμον τὸνδε, ἕτε ἀντὶ ἀνθρώπων ἡγεμενοι εἶναι μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν, ἀπαντῶς τε καὶ ἐχθρῶς καὶ βαρβάρους ἐδόστας ἀντὶ ζωοφύρας, ἔκ ἀν εὐδοκίῳ ἡμῶν μαλακῶν ἔδδεν, ἐδ' ἀν ὑποτακτικῶν ἐπὶ τῶν δερυκτικῶν πολλὴ γὰρ ἀν εἶν κακότης, εἰ πᾶσι μὲν ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας ἐκπέσας, πάντες ὑποδύλιας τε καὶ μωρίας ἀφανισθῆναι: Nos autem optimum judicamus possessionis genus, quod belli jure captum quaesitumque est. Cumque non à nobis hoc jus sit institutum, sed à Diis veterius quam ab hominibus profectum, omniumque gentium tam Græcarum quam barbararum usu probatum, nihil vobis per ignaviam concedemus nec bello parvis abfistemus. Maximum enim id probrum foret, qua virtute ac fortitudine quaesita sunt, ea per formidinem aut stuporem amittere. Sic & in responſo Samnitum: πολέμῳ κερπίσαντων ἡμῶν ὅσα ἐστὶ νόμος κλήσθης δικαιοῦντες. *In exc. lea. 64.* Cum armis hæc quaerissimus, qua lex acquirendi justissima est. Livius cum narrasset agrum prope Lucam à Romanis divifum, eum agrum sic notat: *De Ligure Lib. xli.* captus is ager fuerat: Etruscorum antequam Ligurum fuerat. Hoc jure à Romanis retentam Syriam Appianus notat, nec redditam Antiocho Pio, * cui eam eriperat Tigranes hoftis Romanorum: & Iustinus *Mithrid. Civil. 1. Lib. xl.* ex Trogo sic respondentem facit eodem Antiocho Pompejum: *ut habenti regnum non ademerit, ita quo cesserit Tigrani, non daturum, quod teneri**

suere nesciat. Sed & eas Galliarum partes quas Gallis eriperant Cimbrici Romani pro suis habuere.

VIII. Gravior disputatio est, cui in bello publico ac solenni res hostium acquiratur ipsi ne populo, an singulis qui de populo aut in populo sunt. Valde enim hic variant recentiores juris interpretes, quorum plerique cum in iure Romano legissent capta capientium fieri, in Canonum autem corpore distribui prædam publico arbitrio, alii post alios, ut fieri solet, dixerunt, primo ac iure ipso fieri capta singulorum qui manu capiunt, at tamen duci assignanda qui inter milites distribuat: quæ sententia cum recepta non minus quam falsa sit, hoc accuratius à nobis refutanda est, ut specimen sit quam parum tutro in hoc controversiarum genere tali auctoritati credatur. Enimvero dubitandum non est quin gentium consensu utrumvis potuerit constitui, aut ut capta populo bellum gerenti, aut ut cuivis qui manu caperet in dominium cederent. Sed quid voluerint quærimus, & dicimus gentibus placuisse ut res hostium hostibus essent non alio loco quam quo sunt res nullius, ut ex Nervæ filii dicto jam antea apertum fecimus.

IX. At res quæ nullius sunt, sunt quidem capientium, sed tam eorum qui per alios, quam qui per se capiunt. Ita non servi tantum aut filii, sed & liberi homines qui in piscando, aucupando, venando, margaritas legendo operam suam addixerunt aliis, statim quod acceperunt acquirunt ipsis quibus operam navant. Modestinus Iurifconsultus recte dixit: *quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere acquirimus:* & Paulus receptis: *Possessionem acquirimus animo & corpore: animo utique nostro: corpore vel nostro vel alieno.* Idem ad edictum: *Per procuratorem, tutorem curatoremve possessio nobis acquiritur,* quod explicat si id ea mente faciant ut operam nobis accommodent. Sic apud Græcos qui in Olympiis certabant præmia acquirebant iis à quibus mittebantur. Ratio est, quia naturaliter homo hominis alterius volens volens instrumentum est, ut & alibi diximus. Quare discrimen quod traditur inter liberas personas & serviles circa acquisitiones, juris est civilis & ad civiles acquisitiones proprie pertinet, ut ex dicto Modestini loco apparet: & tamen has ipsas Severus Imperator postea ad naturalium exemplum admovit propius, non utilitatis tantum, ut ipse profiteretur, ratione, sed & iuris prudentiæ. Semoto ergo civili jure, locum habet quod dicitur per alium facere quem posse quod per seipsum potest, & perinde esse per se quis faciat an per alium.

X. Distinguendum ergo in nostro negotio inter actus vere publicos belli, & inter actus privatos qui fiunt occasione belli publici: per hos actus privatis res quæritur primo ac directe: per illos actus populo. Ex hoc gentium jure Scipio agit cum Mastinissa apud Livium: *Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est.* Nec aliter Antiochus Magnus argumentabatur Cælen Syriam Seleuci factam non Ptolemæi, eo quod Seleuci bellum fuisset, cui Ptolemæus navasset operam. Historia est apud Polybium quinto.

XI. Res

Bart. ad l. Si quis bello D. de capt. Alex. C. Inf. l. 1. D. de acq. poss. Aug. Inst. de rer. divis. q. Item qua ex hostibus Pau. ad c. ficut de jur. rejur. n. 7. Th. Gram. decif. Neap. 71. num. 17. Mari. Laud. de bello q. 4.

L. et quis D. de acq. dom. L. 1. q. 2. it. quemlibet volentibus nobis possidere acquirimus: & Paulus receptis: Possessionem acquirimus animo & corpore: animo utique nostro: corpore vel nostro vel alieno. Idem ad edictum: Per procuratorem, tutorem curatoremve possessio nobis acquiritur, quod explicat si id ea mente faciant ut operam nobis accommodent. Sic apud Græcos qui in Olympiis certabant præmia acquirebant iis à quibus mittebantur. Ratio est, quia naturaliter homo hominis alterius volens volens instrumentum est, ut & alibi diximus. Quare discrimen quod traditur inter liberas personas & serviles circa acquisitiones, juris est civilis & ad civiles acquisitiones proprie pertinet, ut ex dicto Modestini loco apparet: & tamen has ipsas Severus Imperator postea ad naturalium exemplum admovit propius, non utilitatis tantum, ut ipse profiteretur, ratione, sed & iuris prudentiæ. Semoto ergo civili jure, locum habet quod dicitur per alium facere quem posse quod per seipsum potest, & perinde esse per se quis faciat an per alium.

Liv. xxx.

XI. Res soli nisi publico actu, inducto exercitu, impositis praesidiis capi non solent: ideo ut respondit Pomponius, *publicatur ager qui ex hostibus captus sit*: id est ut ibidem exponit *præda non cedit*: prædæ nomine strictè accepto. Salomo prætorii præfectus * apud Procopium: *ὡς τὰ μὲν ἀνόρθωτα καὶ τὰ ἄλλα πάντα χερμαίσει τοῖς στρατιώταις εἰς λάφυρα ἕναυ ἐκ ἀπὸ τοῦ εἶνευ. Ἐν μὲν τοῖς ἀντὶν βασιλεῖ τε καὶ τῆ ἱωμαίων δόξη ἀποσπῆν. Captivos sane & res alias militibus præda loco cedere ratione non caret: (accipiendum hoc ut fiat publico concessu quemadmodum infra exponemus) agros autem ad principem & imperium Romanum pertinere. Sic * apud Hebraeos & Lacedæmonios ager manu captus sortito divisus est. Sic Romani captos agros aut locandos retinuerunt, interdum modico veteri possessori honoris gratia relicto, aut distraxerunt, aut assignarunt colonis, aut fecerunt vestigales, quarum rerum passim in legibus, historiis, & agrimenforum commentariis testimonia exstant. Appianus libro primo belli civilis: *ἱωμαῖοι τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ χερμαίοντες γῆς μέρῳ ἐλάττωσαν*: Romani cum Italiam armis subegissent victos parte agrum *μυλάσαντι*. & secundo libro: *τῶν δὲ πολεμίων ὅτε κρατήσαντες ἔδδ' ἐπέων ἀπάσαν τὴν γῆν ἀπὸ χειρὸς ἀξίμους* *Ἰταλίας*. Etiam victis hostibus errant non omnem adimebant, sed partiebantur. Notat Cicero oratione pro domo sua ad Pontifices, consecratos interdum ab imperatore agros de hostibus captos, sed populi iussu.*

L. Luc. Titius. D. de evulsionibus. L. item si verb. 9. 1. de rei vind.

XII. At res mobiles & se moventes, aut in ministerio publico capiuntur, aut extra illud. Si extra ministerium publicum, sunt singulorum capientium. Et huc referendum est Celsi illud: *quæ res hostiles apud nos sunt, non publica sed occupantium sunt*. Quæ apud nos sunt, id est bello orto apud nos deprehenduntur. Nam idem & in hominibus observabatur, quo tempore homines hac in parte rebus captis accensebantur. Insignis est in eam rem Tryphonini locus, *Verum in pace qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur apud quos jam hostes suo fato* (ita legendum non facto aut pacto ut habent libri) *deprehenduntur*. fato hoc ascribit Jurisconsultus, quia * nullo suo merito in servitutem deveniunt: nam talia fato ascribere tralatitium est. Tale illud Nævii: *Fato sunt Romæ Metelli consules*, id est sine suo merito. Indidem venit quod si quid milites capiunt non in procinctu aut in eo quod facere iubentur, sed in eo quod promiscuo jure aut solo permisso faciunt, id statim sibi acquirit: capiunt enim non ut ministri. Talia sunt spolia quæ detrahuntur hosti in dimicatione singulari: talia etiam quæ procul ab exercitu (extra decem millia passuum dicebant Romani, ut mox videbimus) in liberis & injussis excurribus capiunt: quod genus prædæ Itali hodie corrariam vocant, & à butino distinguunt.

L. transfusionem 9. 1. D. de acq. re. dom.

L. in bello D. de capt. & poss.

Salic. in l. ab hostibus. C. de cap. Tho.

Gram. De cis. Neap. 71, n. 18.

XIII. Sed quod diximus jure gentium talia singulis directe acquiri, intelligendum est ut id juris gentium sit ante omnem ea de re legem civilem. nam populus quisque inter suos aliter potest constituere, & dominium singulorum antevertere, sicut multis in locis de feris & avibus factum videmus. Sic enim introduci etiam lege potest, ut quæ apud nos reperiantur hostium res, publicæ fiant.

XIV. At de his quæ quis actu bellico capit alia est ratio. Ibi

enim singuli reipublicæ personam sustinent, ejusque vice funguntur, ac proinde per eas populus, si lex civilis aliud non statuat, ut possessionem ita & dominium nanciscitur, & id in quos vult transfert. Quod quia directe pugnat cum vulgari opinione, probationes nobis video solito largius admetiendas ex nobilium populorum exemplis. Incipiam à Græcis, quorum morem Homerus non uno loco describit:

Ἄλλα τὲ μὲν πολίων ἕξεπράθομεν, τὴ δὲ δάσσει.

Omnia jam divisa quibus spoliavimus urbes.

Apud eundem Poetam Achilles, de urbibus agens quas ipse expugnauerat,

Τῶν ἐν πάσειν κίμηλια πολλα κηϊ ἐοδλά

Ἐξελόμην, κηϊ πάντα φέρον. Ἀγαμέμνονι δόσκειν

Ἀπείδην· ὁ δ' ὀπίθε μίνων τῶνδ' ἔννησι θησι

Διξάμην· δὴ πᾶν ῥε δασείσιν, πολλα δ' ἔχουσι.

Omnibus his ingens pretio numeroque suppellex

Nostra raptâ manu: regi sed victor Atreida

Cuncta tuli, celeres residens qui pone carinas,

Divideret cum pauca aliis, sibi multa tenebat.

Spectandus enim hic Agamemnon, partim ut totius Græciæ eo tempore princeps, atque ita populi gerens vicem: quo jure ipse sed cum fenatu prædam dividebat: partim ut munere fungens imperatorio, ac proinde de communi partem cæteris majorem ferens. Eum ipsum Agamemnonem sic alloquitur idem Achilles:

Ὅν γὰρ σοὶ πῶς ἴσων ἔχω γέρας, ὅπποτ' ἀχαιοὶ

Τρώων ἐν πύργῳ δὲ ταύμηνον πηλίετρον:

Nam neque me tecum præda pars equa sequetur,

Si Danaum virtus Trojanum everterit urbem.

Et alibi Achilli offert Agamemnon de consilio publico navem plenam æris & auri, & viginti mulieres, quæ præcipiat de præda. Troja jam capta, Virgilio narrante,

Æt. 11.

Custodes læti Phœnix & dirus Ulysses

Prædam asservabant: huc undique Troia gaza

Incensis erepta adytis, mensaque Deorum,

Cratereisque auro solidi, captivæque vestis

Congruntur.

Plut. Aristide

Herod. l. ix.

Plut. Lysandro.

Sic posterioribus temporibus prædam Marathoniam asservat Aristides. Post prælium ad Plataeas severe edictum ne quis de præda privatim quicquam tolleret: deinde præda pro populorum meritis distributa. Athenis postea devictis in publicum relata à Lyfandro præda. Et publici officii nomen * apud Spartanos, λαφυροπάλη præde venditores. Si ad Asiam venimus, Trojani soliti, ut docet nos Virgilius, præde ducere sortem ut in rebus communibus dividendis fieri solet. Alias arbitrium ejus dividendæ penes imperatorem, quo jure Hector Dolonid expresse stimulanti promittit equos Achillis, ut intelligas jus acquirendi domini in captura sola non fuisse. Ad Cytum Asiæ victorem, nec minus ad Alexandrum postea, perlata præda. Si Africam respicimus, idem mos occurrit. Sic quæ Agrigenti capta,

Homer. 11.

x. Ewrip.

R. 106.

Plinius libro

xxiii, 7. 3.

capta, quæque in pugna Cannensis & alibi, Carthaginem missa. Apud Plut. Alex. Curr. Diad. libro XVII. Strabo l. xv. Diad. libro xiii. Liv. l. xxiii. Greg. Tur. l. ii, c. 17. Francos veteres, ut ex Gregorii Turonensis historia apparet, quæ capta erant * forte dividebantur: neque rex ipse aliud habebat de præda quam quod fors ipsi addidisset. Sed quanto re militari Romanis cæteris præstiterunt, tanto sunt digniores quorum exemplis immoremur. Dionysius Halicarnassensis morum Romanorum diligentissimus observator ita nos hac de re edocet: *πῶς ἐκ τῆς πολέμου λάφυρα, ὅσων ἂν ἦν ἡμῶν ὑπερέχη τυχὴν δὲ δρῶσιν, δημόσια εἶναι καλεῖται ὁ νόμος, καὶ τὰς ἄλλοις οὐκ ἰδίωτος γίνεσθαι* κύριον, ἀλλ' ἐδὲ αὐτὸς ὁ τῆς δυνάμεως ἡγεμόν, ὃς τὰς μεμίας αὐτοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπιπολεῖ καὶ εἰς δημόσιον ἀναφέρει. *Quæcumque ex hostibus per virtutem capta sunt, ea lex jubet publica esse, ita ut non modo privati eorum domini non fiant, sed ne ipse quidem imperator exercitus. verum quæstor illa accipit & vendita in publicum refert.* Verba hæc sunt eorum qui Coriolanum incusant, nonnihil ad invidiam composita.

XV. Nam * populum dominum esse prædæ verum erat: sed illud non minus verum, * ejus dispensandæ arbitrium imperatoribus libera republica permiffum fuisse, sed tale ut actus sui rationem populo deberent. L. Æmilius apud Livium: *captas non deditas diripi urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Sed hoc arbitrium quod mos deferebat imperatoribus, ipsi interdum, quo longius ab omni suspitione essent, rejiciebant ad Senatum ut Camillus: Liv. lib. v. & qui retinebant, prout religioni, famæ, ambitioni serviebant, diverso modo usi reperiuntur.

XVI. Qui sanctissimi esse aut credi volebant, * prædam non attingebant omnino, sed sive pecunia erat in præda, eam jubebant à quæstore populi Romani percipi, sive res aliæ, eas per quæstorem sub hasta venditari: unde redactam pecuniam manubiarum nomine significatam Favorus apud Gellium sensit. Hæc pecunia per Lib. xiii, cap. 23. quæstorem in ærarium deferebatur, prius tamen, si res triumphifera, ostentata publice. Livius libro IV de C. Valerio Consule: *Præda ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum venditum sub hasta Consul in ærarium redigere quæstores iussit.* Idem fecit Pompejus de quo hæc sunt Velleji verba, *Pecunia Tigranis, * sicut Lib. II. Pompejo moris erat, redacta in quæstoris potestatem ac publicis descripta literis.* Ita & M. Tullius qui sic de se ipse in literis ad Sallustium, *De prædam mea præter quæstores urbanos, id est populum Romanum, teruntium nec attigit: nec tacturus est quisquam.* Atque id antiquis & melioribus temporibus fuit maxime usitatum, quo Plautus respiciens sic ait:

Nunc hanc prædam omnem jam ad quæstorem deferam.

Et de hominibus captivis similiter:

Quos emi de præda de quæstoribus.

Sed alii sine quæstore ipsi prædam vendebant & referebant in ærarium, quod & ex Halicarnassensi sequentibus verbis colligere est. Sic à Tarquinio rege jam olim victis Sabinis prædam & captivos Liv. lib. I. Liv. l. III. Romam missos legimus. Sic Romulus & Verurius consules narratur prædam vendidisse ob ærarii penuriam, ægre id ferente exercitu. Sed cum passim id occurrat, quantum ducum quisque ex triumphis Italici, Africanis, Asiaticis, Gallicis, Hispanicis in ærarium per se

aut

aut quæstorem retulerit, exempla congerere nihil est opus. Illud magis notandum datam prædam aut ejus partem interdum diis, interdum militibus, interdum & aliis. Diis aut res ipsæ datæ, ut spolia quæ Romulus Iovi Feretrio suspendit, aut redacta inde pecunia, ut ex Pometinis manubiis Superbus templum Iovis in monte Tarpejo statuit.

XVII. Militibus prædam dare præcis Romanis ambitiosum videbatur: uti Sextus Tarquinius Superbi filius, sed Gabius profugus, prædam militi dilargitus dicitur, ut eo modo potentiam sibi conciliaret. Appius Claudius in senatu similem largitionem arguit ut novam, prodigam, inconsultam. Præda autem militi concessa aut dividitur, aut diripitur. Dividi potest aut ratione stipendiorum, aut * ratione meritorum. Stipendiorum ratione dividi prædam Appius Claudius volebat, si illud obtinere non posset ut redacta inde pecunia in ærarium deferretur. Totum autem dividendi ordinem accurate explicat Polybius: nempe in dies aut vigilias partem exercitus alteram aut minorem ad comportandam prædam mitti solitam: & quod quisque reperisset id jussu in castra perferre ut per tribunos æqualiter divideretur, vocatis ad partem etiam his qui castra servarent (quod & apud Hebræos regi Davidi placuisse & inde in legem transiisse legimus) quique per valerudinem aut delegata ministeria aberant. Interdum non ipsa præda sed redacta inde pecunia prædæ loco militibus donata, quod sæpe in triumpho fiebat. Proportionem hanc invenio, simplex pediti, duplex centurioni, triplex equiti datum. Interdum simplex pediti, equiti duplex. Alias simplex pediti, duplex centurioni, * tribuno & equiti quadruplex. Meritorum etiam sæpe habita ratio, sicut Marcus quod fortiter fecisset * ex præda Coriolana donatus est à Postumio. Utrovis modo fieret divisio * licebat imperatori, ἰξαιρίων hoc est præcipuum sibi accipere quantum vellet: id est quantum æquum arbitraretur: * quod & aliis interdum virtutis ergo concessum. Euripides Troadibus de nobilioribus feminis Trojanis agens, ait:

τοῖς πρῶτοις ἰξαιρίων
ἔραϊθ.

Quæ principibus eximia data
Erant Achæis.

Et de Andromacha,

Καὶ πλὴν δ' Ἀχιλλεύς ἔλαχε πᾶσις ἰξαιρίων:
Accepit illam Pyrrhus eximiam sibi.

Afcanius de equo apud Virgilium,

Ipsum illum chryseum, cristasque rubentes
Excipiam sorti.

Pausaniæ post in Platæis prælium eximia data mulieres, equos, camelos narrat Herodotus. Sic Ocrisiam Corniculanam præcipuam accepit rex Tullius. * Fabricius apud Halicarnassensem in oratione ad Pyrrhum, ἐκείνων ἐδρακῆται ἕξός μοι λαοῖν ὅποσα βαλοῖμεν: ex his quæ bello erant captæ, licebat mihi quantum vellem excipere. Isidorus huc respiciens ubi de jure agit militari: præda, ait, decisio & pro personarum qualitati-

bis

Dion. Halic.
lib. 11.

Liv. l. 1.

Liv. d. lib.

Liv. lib. v.

D. loco.

Lib. x.

1 Sam. xxx,

24.

Liv. l. xlv.

Ibid.

Ibid.

Suet. Caf. c.

38 & App.

11. Civ. 11.

Liv. d. lib.

Lib. 1v.

bus ac laboribus iusta divisio, ac principis portio. Tarquinius Superbus, ut apud Livium est, & ipse ditari volebat, & delinire præda popularium animos. Servilius in oratione pro L. Paulo ait eum præda partienda locupletem se facere potuisse. Et hanc imperatoris portionem sunt qui potius significantam volunt manubiarum nomine, quos inter est Afconius Pedianus. Sed laudatores illi qui jus suum remittentes nihil sibi de præda ceperunt, qualis is quem dixi Fabricius τὸ ἐν δὴμαίς τῶν ἁλῶν ἕπερσδὸν ἐνεκα δέξων, etiam iusse parvas divitias præ gloria contemnens: quod ipse se facere aiebat Valerii Publicolæ & aliorum paucorum exemplo: quos M. Porcius Cato imitatus est in Hispaniensi victoria, negans quicquam ad se perventurum è bello captis, præter ea quæ in cibo ac potu infumisset: addens tamen non à se culpari imperatores qui concessas utilitates fumerent, sed malle se de virtute cum optimis, quam de pecunia cum ditissimis certare. Proxime ad hanc laudem accedunt qui prædam modice delibaverunt, ut Pompejus apud Lucanum à Catone laudatur qui

Plura retentis

Intulit.

In divisione interdum & absentium habita ratio, ut capto Anxure constituit Fabius Ambustus: interdum ob causam quorundam quamvis præsentium non habita, ut Minutiani exercitus dictatore Cincinato. Quod autem jus veteri republica imperatores habuerant, id post occupatam rempublicam ad magistratos militum translatum ex Codice Iustiano apparet, ubi à gestoribus insinuatione absolventur donationes rerum mobilium vel se moventium, quas magistrati militum militibus præstant ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscumque locis degere noscerentur. Sed hæc divisio jam olim sæpe in calumniam patuit, quasi duces ea ratione privatam gratiam captarent, quo nomine accusati Servilius, Coriolianus, Camillus, quasi amicis & clientibus de publico largientes. Ipsi contra se tuebantur publico bono, ἵνα οἱ συναεθροῖαι τὸ ἔργον τὸ πόνον καὶ τὸν κρηματισμὸν ἀποδύωσι ἐπὶ ταῖς ἄλλαις στρατίαις ἀπαντῶσιν, ut qui operi adfuerant, fructu laboris percepto ad alias expeditiones fierent promtiores. quæ Halicarnassensis in hanc rem verba sunt.

XV III. Venio ad direptionem. ea militi concessa aut in populatione, aut post prælium oppidive expugnationem ut signo dato discurreretur: quod antiquis sæculis rarius, nec tamen exemplis caruit. Nam Sueffam Tarquinius militi diripiendam dedit: castra Æquorum Q. Servilius Dictator: Vejos urbem Camillus: castra Volcorum consul Servilius. Permissit & direptionem L. Valerius in agro Æquorum, Q. Fabius fufus Volscis, captaque Ecetra, mox alii sæpe. Victo Perseo Paulus Consul spolia jacentis exercitus peditibus, equitibus prædam circumjacentis agri concessit. Idem ex Senatusconsulto diripiendas dedit militi * Epiri urbes. * Lucullus victo Tigrane militem à spoliis legendis diu inhibuit, mox certa jam victoria jus spoliandi hostes indulfit. Cicero de Inventione primo inter modos acquirendi domini ponit, siquid ex hostibus captum sit, * cujus prædæ sectio non venierit. Qui morem hunc improbant,

H h ajuT

Lib. 1.

Liv. l. xlv.

III Verr.

Plut. M. Catone.

Liv. lib. 17.

Idem lib. 11.

L. Si quis in

redempt. s.

simili etiam

modo. C. de

Donat.

Dion. l. vi,

et vii.

Liv. lib. v.

Dion. Halic.

lib. vii.

Diony. l. 17.

Liv. lib. 17.

Diony. l. 17,

vi, ix, x.

Liv. l. xlv.

Ap. Miibr.

ajunt avidas in direptiones manus præripere fortium bellatorum præmia, cum ita ferme eveniat, * ut qui segnior sit prædetur, at fortissimus quisque laboris periculique precipuam partem petere soleat, quæ sunt verba Appii apud Livium: unde non longe abit Cyri illud apud Xenophontem: *ὅτι τῆ ἀρπαγῆ δὲ οἷδ' ἔτι οἱ ποικίλοι παύσιον ἴσθηται ἀν.* Sed contra dicitur, gratus id fore lætiusque quod sua quisque manu ex hoste captum domum retulisset, quam si multiplex accepisset alterius arbitrio. Interdum quoque concessa direptio quod impediri non posset. In expugnatione Cortuosæ Hetruscorum oppidi, narrante Livio, *publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit. jam militum præda erat, nec nisi per irvidiam adimi poterat.* Sic & Gallogræcorum castra à C. Helvii agmine direpta legimus contra ducis voluntatem.

XIX. Quod dixi aliis interdum extra milites prædam aut pecuniam è præda redactam concedi solere; id ferme ita contigit ut his qui tributum ad bellum contulerant tantundem redderetur. Ludos quoque ex manubiis interdum instructos notes.

XX. Neque vero diversis tantum bellis aliter atque aliter usurpatum, sed eodem bello eadem præda sæpe in usus diversos impensa aut partibus divisis aut rerum generibus distinctis. Sic Camillus decimam ex præda * Apollini Pythio dedit, Græcorum exemplo, sed quod prinitus ab Hebræis venerat: Quo tempore sub decima prædæ vota, non res moventes tantum, sed & urbem, & agros venire à pontificibus judicatum est. Eodem victore prædæ de Faliscis pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum. Sic & L. Manlius prædam aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura ut quam æquissima esset per milites divisit. quæ Livii verba sunt. Genera in quæ præda dividi potest sunt hæc: homines captivi, armenta & greges, quæ Græci, cum proprie loquuntur λέσαι vocant, pecunia, res mobiles aliæ pretiosæ aut viliores. Q. Fabius Volscis devictis λέσαι & spolia per quæstorem vendi jubet: argentum ipse defert. Idem Volscis & Æquis devictis captivos extra Tusculanos militi donat, & in agro Ecetrano homines ac pecora diripienda concedit. L. Cornelius Antio capto aurum, argentum, æs in ærarium defert: captivos & prædam per quæstorem vendit: militi ea permittit, quæ ad victum & vestem pertinebant. Nec dissimile huic Cincinnati institutum, qui Corbione Æquorum oppido accepto pretiosa prædæ Romam misit: cætera centuriatim divisit. Camillus captis Vejis præter pecuniam ex venditione captivorum nihil in publicum redegit. Hetruscis devictis, captivisque venditis, ex ea pecunia aurum matronis quod contulerant persolvit, pateras tres aureas in Capitolio posuit. Cossio dictatore, ex Volscis præda omnis præter libera corpora militi concessa est. Fabricius superatis Lucanis, Brutiis, Sannitibus militem ditavit, tributa civibus reddidit, quadringenta talenta * in ærarium retulit. Q. Fulvius & Appius Claudius cum Hannonis capta essent castra, prædam vendiderunt, diviseruntque, donatis quorum opera fuerat singularis. Scipio capta Carthagine quæ in urbe erant dedit diripienda militi, excepto auro, argento,

Lib. VI.

Ibid.

Lib. VI.

Livii libro
xxxviii.Dion. Hal.
lib. v.

Liv. l. v.

Ibid.

Lib.
xxxviii.Dionys. lib.
viii.

Idem lib. x.

Ibidem.

Liv. lib. x.

Liv. lib. v.
Dionysii
fragm.
Lib. vi.Livii libro
xxxviii
Liv. l. xxv.

to, donariis. Acilius capta Lamia partim divisit, partim vendidit prædam. Cn. Manlius victis Gallogræcis, concrematis ex Romana superstitione hostium armis, cæteram prædam conferre omnes iussit, & aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam æquissima esset, in milites divisit.

XXI. Ex his quæ diximus apparet, non minus apud Romanos quam apud alias gentes pleraque prædam fuisse populi Romani, sed ejus dispensandæ arbitrium aliquod imperatoribus concessum, ita tamen ut quod ante diximus, rationem actus sui populo deberent, quod inter alia docet exemplum L. Scipionis, qui damnatus est peculatus judicio, ut loquitur Valerius Maximus, quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in ærarium retulisset: & aliorum quos ante retulimus. M. Cato in oratione quam de præda scripsit, vehementibus atque illustribus verbis, ut ait Gellius, de impunitate peculatus atque licentiæ conquestus est: ex qua oratione hoc exstat fragmentum: *Fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus atatem agunt. Fures publici in auro atque purpura. Idem alibi dixerat, mirari se audere quemquam capta bello signa pro suspellectile domi statueret.* Ita & Verri peculatus invidiam auget Cicero, quod signum sustulisset, & quidem captum de præda hostium. Nec imperatores tantum, sed & milites peculatus prædæ nomine tenebantur, si nempe eam in publicum non detulissent: adigebantur enim omnes sacramento, ut ait Polybius,

Lib. v, c. 33.
& Liv. lib. xxxvii.
Idem libro xxxvii.

ἀεὶ τὴ μὲν εἰς τὸ σφίγγει μὲν τῶν ἐκ τῆς Ἀλεξαρῆνης, ἀλλὰ τῆρ᾽ ἐν τῷ πύργῳ τῷ ὄρει: nihil quenquam ex præda interversurum, sed fidem servaturos ex religione sacramenti. Quò forte referri potest formula jurisjurandi apud Gellium, qua militi imperatur nequid tollat in exercitu decemque millia passuum prope, quod pluris sit nummi argentei, aut si sustulerit ad Consulem proferat, aut triduo proximo profiteatur. Hinc intelligi potest quid sit quod Modestinus dicit: *Is qui prædam ab hostibus surripuit peculatus tenetur*: quod vel unum satis esse debuit ut juris interpretes moneret ne ex hostibus capta singulis acquiri crederent, cum constet peculatum non esse nisi in re publica, sacra aut religiosa. Hæc omnia eo pertinent, ut appareat, quod supra diximus, semota lege civili & primo, in bellicis actibus capta populi aut regis bellum gerentis fieri.

Lib. II, c. 18.
Prise. libro vii.
Verr. IV.

Lib. xvi, c. 4.

L. penult. ad l. l. l. pecul.

L. l. cod. tit.

XXII. Addidimus semota lege civili & primo sive directe: illud quia de rebus nondum actu quæsitis. lex ad utilitatem publicam potest imperare, sive lex illa lex populi est ut apud Romanos, sive regis, ut apud Hebræos & alibi. Sub legis autem nomine etiam consuetudinem recte introductam volumus comprehendere. Alterum illud eo pertinet, ut sciamus sicut res alias ita & prædam posse à populo al is concedi, nec tantum post acquisitionem, sed & ante eam, ita ut subsecuta captura conjungantur actiones brevi manu ut loquuntur Jurisconsulti: nec tantum ea concessio nominatim fieri potest, sed & in genere, ut viduis, senibus & egentibus pupillis pars prædæ data est temporibus Maccabaicis, aut etiam personis incertis ad exemplum missilium quæ Romani Consules capientium faciebant. Neque vero hæc juris translatio quæ lege aut concessu fit

II Mac. vii, 28, 30.

semper mera donatio est, sed interdum contractus, interdum aut solutio ejus quod debetur, aut remuneratio ob damna quæ quis passus est, aut ob id quod ipse bello impendit, sive sumtu sive opera, ut cum focii aut subditi nullo stipendio militant, aut non tali quod operæ respondeat. Nam ex his causis prædam aut omnem aut ejus partem concedi solitam videmus.

Cald. conf.
85. *Ioh. Lu-*
p. de bello.
5. *si bene*
advertis.
Las. in l. quod
apud kosles:
de Legat.
1. *Franc. à*
Ripa in l. 1
de acq. poss.
n. 5. *Covar.*
ad C. pecca-
tum. p. 2.
5. 11. *Bon-*
fin. l. 1v.
dec. 5.
† *lv. de Be-*
nes. 15.
‡ *Ann. IX.*

XXIII. Et illud quidem tacita consuetudine ubique ferme inductum Iurisconsulti nostri notant, ut sua faciant quæ capiunt aut focii aut * subditi qui sine stipendio & suo sumtu suoque periculo bellum gerunt. * Ratio in fociiis est evidens quia naturaliter socius socio tenetur ad reparationem damnorum quæ ob negotium commune aut publicum eveniunt. Adde quod opera quoque gratis præstari vix solet. *Sic medicis*, ait Seneca †, *pretium opera solvi quod deserviunt, quod à rebus suis avocati nobis vacant.* In oratoribus idem æquum judicat Quintilianus, quia hæc ipsa opera tempusque omne alienis negotiis datum facultatem aliter acquirendi recidunt: quod Tacitus dixit ‡ *omitti curas familiares ut quis se alienis negotiis intendat.* Credibile ergo est, nisi causa alia appareat, puta aut beneficentia mera, aut contractus antecedens, * spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & operæ compensationem.

XXIV. In subditis id non æque evidenter procedit: quia hi operam civitati suæ debent: sed contra occurrit quod ubi non omnes sed aliqui militant, his ipsis à corpore civitatis retributio debetur ejus quod plus cæteris operæ aut sumtus impendant, multoque magis damnorum, in cujus retributionis certæ locum spes prædæ totius aut partis incertæ facile, nec sine ratione conceditur. Sic Poëta,

Præda sit hæc illis quorum meruere labores.

Prop.
Liv. l. 1v. &
xxiv.
Dionys. l. vi.
Polys. l. xi.
Plut. De-
metrio.
Livius libro
xxxiii.
Lib. 1 de
Abrah. c. 3.
Num. xxii,
27, 47.
1 Sam. xxx,
22, & de-
incepi.
11 Mac.
viii, 28,
30.
Plut. Apo-
ph.

* De fociiis exemplum est in federe Romano, quo Latini in prædæ partem æquam admittuntur in iis bellis, quæ populi Romani auspiciis gerebantur. Sic in bello quod Ætoli gerebant adjuutoribus Romanis, Ætolis quidem urbes & agri, Romanis autem captivi & res mobiles cedebant. Post victoriam de rege Ptolemæo partem prædæ Atheniensibus dedit Demetrius. Ambrosius historiam tractans Abrahami moris hujus æquitatem ostendit: *Sane his qui secum fuissent in adjumentum fortasse sociati, partem emolumentum tribuendam asserit, tanquam mercedem laborum.* De subditis exemplum est in populo Hebræo, apud quem pars prædæ dimidia cedebat * his qui in procinctu fuerant. Sic & Alexandri miles prædam privatis ereptam suam faciebat, nisi quod eximia quædam solitus esset ad regem referre: unde accusatos eos videmus qui ad Arbela conspirasse dicebantur de præda omni ita sibi vindicanda, ut nihil in ærarium deferrent. At quæ publicæ hostium aut regis fuerant, exempta erant huic licentiæ. Ita legimus Macedonas cum Darii castra ad Piramum annem irrupissent, ingens auri argentique pondus diripiisse, nec quicquam reliquisse intactam, * præter registabernaculum: *tradito more*, inquit Curtius, *ut victorem victi regis tabernaculo exciperent*: unde non abit mos Hebræorum qui victi regis coronam regi imponebant victori: eidemque assignabant

bant (quod in Thalmudicis Digestis legitur) regiam supellestem bello captam : & quod in rebus gestis Caroli Magni legimus cum is Hungaros vicisset, privatas opes militi, regias ærario cessisse. At apud Græcos λαφυρα erant publica ut ante ostendimus, σκῦλα singulorum. Vocant autem σκῦλα ea quæ durante certamine eripiuntur hosti, λαφυρα quæ post certamen: quod discrimen & aliis gentibus nonnullis placuit. At apud Romanos veteri quidem republica non tantum fuisse concessum militibus, satis apparet ex his quæ supra diximus. Pluſculum indulgeri cœpit militi in bellis civilibus. Ita à Sullano milite Æquulanum direptum legas. Et Cæsar post pugnam Pharsalicam castra Pompejana militi dat diripienda cum hoc dicto apud Lu-

11 Samuel,
xli, 30.
Tit. de Rege.

Arms de
bello n. 162.
Bellin. p. 2.
tit. 18. n. 3.
Donell l. 1 v.
Com. c. 21.
Sylv. in ver-
bo bellum 1.
in p. ex Ro-
sell. We-
semb. ad 9
item ex Inst.
de rer. di-
vis.

Supereſt pro ſanguine merces,

Quam monſtrare meum eſt, nec enim donare vocabo

Quod ſibi quiſque dabit.

Bruti & Caſſii caſtra diriperunt Octaviani & Antoniani milites. Bello civili alio Flaviani ad Cremonam ducti, quanquam iſtabat nox, coloniam divitem feſtinant impetu capere; veriti alioquin opes Cremonenſium in ſinu præfeſtorum legatorumque eſſent, gnari ſcilicet, ut Tacitus loquitur: *expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad ducem pertinere.* Atque id languſcente diſciplina eo libentius conſeſſum militi, ne manente periculo omiſſis hoſtibus præda manus impediret, quod plurimas sæpe victorias corruptit. Cum caſtellum Volandum in Armenia Corbulo expugnaret: *Imbelle vulgus*, narrante Tacito, *ſub corona venditum, reliqua præda victoribus ceſſit.* Apud eundem ſcriptorem in prælio Britannico Suetonius ſuos hortatur ut cædem continuent, prædæ immemores: addens parta victoria cuncta ipſis ceſſura: qualia & alibi paſſim invenias. Adde quod * ex Procopio jam modo attulimus. Sunt autem quædam tam exigua ut publicari digna non ſint. Hæc ubique ſolent capientes ſequi populi conſeſſu. Talia erant vetere Romana republica, haſta, haſtile, ligna, pabulum, uter, follis, facula, & ſi quid minoris eſſet nummi argentei. Nam has exceptiones ſacramento militari addiras apud Gellium legimus. Cui non diſſimile eſt quod nautis etiam ſtipendio militantibus conceditur. Galli deſpoliationem aut pilagium vocant, & eo comprehendunt veſtem, aurum quoque & argentum intra decem ſcutatos. Alibi pars aliquota prædæ militibus datur, ut in Hiſpania * modo quinta, modo tertia, alias dimidia penes regem manet: & ſeptima, interdum decima penes ducem exercitus: cætera ſunt capientium, * excepriſ navibus bellicis quæ totæ regi cedunt. Eſt & ubi operæ periculi ſumtumque habita ratione partito inſtituitur, ut apud Italos capræ navis pars tertia cedit domino navis victricis, tantundem ferunt quorum merces in navi erant, tantundem hi qui pugnaverunt. Nec non & illud accidit, ut qui ſuo periculo ac ſumtu bellum miniſtrant non totam prædam auferant, ſed partem debeant publico, aut ei qui ex publico jus ſuum trahit. Sic apud Hiſpanos ſi in bello naves privatis ſumtibus inſtruantur, de præda pars regi, pars & maris præfeſto debetur. Galliarum moribus decimam fert maris præfeſtus: ſic

App. civil. 7.
Lib. VII.
App. civil.
IV.
Tac. hiſtor.
1111.

Tac. Ann.
XII.
Ann. XV.

Lib. XVI,
c. IV.
Conſ. Gall.
lib. XX, tit.
XIII, art.
10, & 16.
Leg. Hiſp.
lib. IV, tit.
XXV l. p. 2.

Conſulatus
Maris cap.
cclxxxv.

Lib. XIX,
tit. XXV l. p.

Const. Gall.
l. xx. tit. 14.
art. 1. In-
strucl. res
marit. c.
xxii.

& apud Hollandos : sed hic quinta prius prædæ pars à republica deducitur. Terra vero passim nunc usurpatur, ut in direptionibus oppidorum & præliis suum quisque faciat quod cepit : in excursibus vero capta communia fiant eorum qui in comitatu sunt, inter ipsos pro dignitatis ratione partienda.

Lib. v. c. iv.

XXV. Hæc autem eo pertinent ut sciamus si apud populum bello non permixtum controversia oriatur de re bello capta, addicendam rem ei cui favent leges aut mores populi à cuius partibus res capta est : quod si ejus nihil probetur, ex jure gentium communi rem ipsi populo adjudicandam, si modo ea res in actu bellico capta est. Nam ex his quæ dicta jam ante à nobis sunt satis apparet non omnino verum esse id quod pro Thebanis adfert *Quintilianus* ; in eo quod in judicio deduci potest, nihil valere jus belli, nec armis erepta, nisi armis posse retineri.

Hoc cap. 5. 5.

Liv. lib. iv.

XXVI. Quæ vero res hostium non sunt, * et si apud hostes reperiantur, capientium non fiunt : id enim, ut jam ante diximus, nec naturali juri congruit, nec jure gentium introductum est. Sic *Romani Prusæ* dicunt : * *Si ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere.* Si quod tamen in illis rebus jus habuit hostis quod possessioni connectatur, puta pignoris, retentionis, servitutis, id quominus capientibus acquiratur nihil obstat. Solet & hoc queri, an extra territorium utriusque partis bellum gerentis capta fiant capientium : quod & de rebus & de personis solet in controversiam vocari. Si jus solum gentium respicimus, puto locum hic non considerari, sicut & hostem ubique recte interfici diximus. Sed qui in eo loco imperium habet potest lege sua prohibere ne id fiat ; & si contra legem factum sit, de eo tanquam de delicto pascere potest ut sibi satisfiat. Simile est quod in agro alieno capta fera dicitur capientium fieri, sed à domino agri prohiberi posse accessum.

L. quod e-
nim. D de
acq. re. dom.
L. Divus
Pius D de
servit. præd.
rust.
Sicut in ver-
bo bellum.
I. 1. 2. & 4.
11, vers.
οὐδὲν.

XXVII. Ius autem hoc externum acquirendi res bello captas ita proprium est belli solennis ex jure gentium, ut in aliis bellis locum non habeat, nam in bellis aliis inter externos res non acquiruntur vi belli, sed in compensationem debiti quod aliter obtineri non potest. In bellis autem inter cives, sive magna ca, sive parva sint, nulla sit dominii mutatio nisi auctoritate judicis.

Annotata ad Caput vi.

§. I.

QUæ aut parva sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus] Libro II, cap. vii, §. 2.

Intra æquum præcæ modum] Libro II, c. 20.

Decimar. Deo dedit] Et alimenta servis & partem prædæ sociis. vide *Iosephum* in hac historia, & quæ infra cap. xvi, 3.

Illud cepi] *Chaldæus* interpretatur id factum precibus ad Deum, qui singulari quadam benevolentia *Sicma* & *Iacobo* & posteris ejus conservaverit.

§. II.

Apud *Plurarchum* in *vita Alexandri*] ibidem *νικῶντες ἀποσπῶντες καὶ τὰ τῶν πρὸς αὐτοὺς*. vincentes etiam quæ hostium sunt sibi acquirere.

Ademisse

Ademisse se ait belli jure] Diodorus Siculus excerptis Peiresianis num. 467 : τὰ ἀπὸ τῶν ὁπλῶν κτηθέντα τὰ τῶν πολέμων νόμῳ μὴ ἀσθένει : quæ armis quasita essent ex præta belli jure, non dimittenda. Gotthi apud Agathiam lib. II de Theuderico rege, postquam is Odoacrum vicerat, τὰ κείναι πάντα καθέλω τὰ πολέμων νόμῳ. quæ ejus fuerant omnia tenuit belli jure.

Perhoras viginti quatuor] Etiam terra id observari discas à Thuano libro cxiii, in anno cio ixcv. Ex Germanicis legibus id venit, ad exemplum ejus quod de fera vulnerata constitutum apud ipsos non sine ratione fuerat, ut lege Langobardorum lib. I, tit. xxii, §. 6. Idem in Angliæ & Castellæ regno servari ait Albericus Gentilis Hispanicæ Advocacionis l. 3.

Hostiles censeri res in hostium navibus repertas] Sed neque amicorum naves in prædam veniunt ob res hostiles nisi ex consensu id factum sit dominorum navis. L. Cotem. D. de Publicanis. Rodericus Zuarius libro de Vfu maris, consilio II, num. 6. Atque ita interpretandas puto leges Galliæ quæ ex rebus naves, ex navibus res prædæ subjiçiant, quales sunt Francisci I, data anno cio ixxlii, cap. 42. Henrici III, anno cio iolxxxiv, mense Martio, capite 69. lex Portugallica libro I, tit. xviii. Alioqui res ipsæ solæ in prædam veniunt. Meursius Danicorum libro II. Sic bello Venetorum cum Genuensibus pertentatæ Græcorum naves & extracti si qui hostium laterent. Gregoras libro ix. vide & Crantzium Saxonicoꝝ lib. I. & Albericum Gentilem advocacionis Hispanicæ l. 20.

Sic et David] Sic Refin rex Syriæ Elotham urbem quæ Idumæo- rum fuerat non Idumæis sed Syris tradidit habitandam, secundum lectionem Masoreticam II Regum xvi, 6.

Cum Volsci] De Vejis idem in Romulo narrat Plutarchus : εὐτίτοι δόχην ἐποίησαν τὸ πολέμου φιδήνας ἀπαίτείν ὡς ἀσθενέσαν αὐτοῖς. τὸ δὲ ἔκ ἀδικου ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ γελῶτον ὅτι κινδυνόβουσι τότε καὶ πολεμικοῖς ἐ ἀσθενέσαντες, ἀλλ' ἐάσαντες ἀπιδέου τὰς ἀνδρας, οἰκίας καὶ γῆν ἀπαίτειεν ἄλλων ἐχθόντων. *Veji principium belli faciebant postulationem ut Fidenæ ipsis redderentur, velut ad quos persisterent. verum id non injustum modo erat sed et ridiculum, ut qui periclitantibus bellumque gerentibus non subvenissent, sed ipsos homines siveissent perire. nunc domos et agros à bello possidentibus vindicarent.*

Cui eam eriperat Tigranes] Appianus sic : ὅτι τὰς Σελευκίδαις ἐπὶ τῆς Τιγρῆνας ἐκπεσόντας ἐκ εἰκὸς ἦν εἰς Συρίας ἀρχεῖν μάλλον ἢ Ρωμαῖοις Τιγρῆναν νεικηκότας. non equum esse Seleucidas à Tigrane ejectos potius Syriam tenere quam viçtores Tigranis Romanos. Et alibi : ἠγέμεθα τὸν κορυφαῖον Αἰλιόχου τῆς γῆς ἀπελάσας Ῥωμαῖοις αὐτὴν καὶ τὰς ἀσθενέσαντας. *Credebat se cum victorem Antiochi ea terra expulisset, hoc ipso eam terram acquisivisse Romanis. Ipse Antiochus apud Polybium in Excerptis legationum num. 72 : ἠγέμεθα τὴν καὶ τὴν πόλεμον ἰχυροτάτην καὶ καλλίστην εἶνα κτήσαν. arbitrabatur eam que bello fieret firmissimam et honestissimam esse possessionem.*

Gallia partes] & Franci agros Italiæ à Gotthis acceptos Romanis non reddiderunt. Procopius Gotthicorum IV. vide quæ dicit rex Suediæ apud Thuanum libro lxxvi, in anno cio io lxxxii.

Apud Procopium] Vandalicorum II. vide & ibi sequentia. Etiam Severus sola ab hostibus capta limitaneis ducibus & militibus dona-

vit. Lampridius notat. In federe Helvetico est ut oppida & arces captæ communitati pagorum cedant, apud Simlerum multis locis.

Apud Hebræos] Apud eosdem de agro qui bello captus esset, rantum ferebat quantum singulæ tribus. Notatum id Digestis Thalmudicis titulo de rege.

§. XII. *Nulla suo merito*] Sic & hæc duo opponit Servius ad Æneidos I, *Acti factis. Laborat Virgilius nil Trojanorum meritis, sed omnia factis ascribere.*

§. XIV. *Apud Spartanos*] Agefilao in Asia agente castris Pharnabazi captis Spithridates subtraxerat prædam; inquisitione ab Erispida Lacedæmonio instituta aufugit.

Sorte dividebantur] Habes hoc apud Turonensem libro II, cap. 27. Aymoinum lib. I, cap. 12. & in epitome edita à Frehero cap. 9. Mos idem & aliarum gentium verus. Servius ad illud Æneidos III: *Sortitus perculit ullos: quia captivi & præda inter victores sorte dividebantur.* ut: *Et præda ducere sortem.* de prædæ collatione in commune, & expurgatione per juramentum apud Suedos & Gotthos Iohannem Magnum vide libro XI, c. II.

§. XV. *Populum dominum esse prædæ verum erat*] Vide & hac de re Simlerum in Helveticis.

Ejus dispensanda arbitrium Imperatoris libera a republica permittum fuisse] Polybius in Excerptis Peiresianis de L. Æmilio Paulo: *κύριον γενόμηνον ἀντὶν πάσης βασιλείας καὶ λαοῦ τῶν ἑξῆς ὡς βύλαται χρηστῶν, μηδενὲς ἐπιθυμῶσιν: cum dominus factus esset regni integri, possesque cuncta disponere suo arbitratu, nibileum concupisse.*

§. XVI. *Prædam non attingebant omnino*] Manius Curius juravit se ex præda nihil attingisse, præter guttum faginum quo sacrificaret. Scriptor vitæ virorum illustrium de Mummio agens: *Corinthum signis tabulisque spoliavit, quibus cum totam repleffet Italiam, in domum suam nil contulit.* de nominato modo Æmilio Paulo Plutarchus: *ἑδνός δ' ἦσαν αὐτῷ τῶν ἐλάθει ἐροῦσιν καὶ τῶν μεγάλων ψυχῶν ἐπιήνην οἱ ἀνθρώποι, πολὺ μὲν δ' ἄργυρον, πολὺ δὲ χρυσίον ἐκ τῶν βασιλικῶν ἠθροισμένοι ὄντες ἰδεῖν ἐβέλησαν, ἀλλὰ τῆς ταμίαις ἐς τὸ δημόσιον παρέδοσαν.* Nec minus liberalitatem ipsius & animi magnitudinem prædicabant homines, quod congestam ex regis opibus auri argentiqve vim magnam nec inspicere voluisset, sed quaestoribus in publicum deferendam dedisset.

Sicut Pompejo moris erat] ut plurimum. vide quod sequente paragrapho ex Lucano adducetur.

§. XVII. *Ratione meritorum*] Id apud Hebræos factum docet Iosephus libro III antiquæ historiæ.

Tribuno & equiti] Tribuno & præfecto equitum ait Appianus Civesium II.

Ex prædæ Coriolana] Vide Plutarchum Coriolano.

Licebat Imperatori] Vide Leunclavium in Turcicis.

Quod & aliis interdum virtutis ergo concessum] Sic Nestor feminam possidebat

ἢ οἱ Ἀχαιοὶ
ἔξισλον.

— munere Grajūm

Excerptam sortis.

Est id

Est id Iliados A. At Odysseæ E Vlyffes ait :

τῶν ἐξαρδίμεν Μενεικίᾳ, πολλὰ δ' ὀπίσσω
Λάγχασσι.

*Eximiam accepi Menæcea, plurima deinde
Sorte tuli.*

Euripides de Cassandra :

Ἐξαιρέτων νῆς ἑλάσεν Ἀγαμέμνων ἄναξ

Sibi hanc Atrides major eximiam tulit.

de iis quæ Atheniensium duci Demosthem e præda ἐξήρῆσαν, præcipui jure data sunt, vide Thucydidem libro II.

Fabricsius] cujus exemplum & sibi & militi proponit Iulianus apud Ammianum libro xxiv.

Epiri urbes] Et Athenas Sulla. Appianus Mithridatico.

§. xviii.

Lucullus] Ab eo data diripienda militi Tigranocerta, narrat Plutarchus. ex spoliis datas singulis præterea drachmas octingentas. Severus Ctesiphontis prædam concessit militi : idem & tribunos & duces & ipsos milites habere iussit quæ per vicos diriperant. Ælius Spartianus narrat. Mahumetes II Constantinopoleos & prædam & mancipia promisit militi.

Cujus præda sectio non venierit] Varro sex modos numerat quibus dominus legitimus perficiatur : hæreditatis justæ aditionem, mancipationem, in jure cessionem, ufucapionem, e præda sub corona venditionem, & ab auctione publica cum bona cujusquam sectione veneunt.

Ut qui segnior sit pradetur] Vide quæ jam nunc ex Procopio adferemus ad §. 24.

Apollini] meminit & Appianus in Excerptis Peiresianis.

§. xx.

In ararium retulit] Et Fabius pecuniam venditorum hominum capto Tarento, cum prædæ reliquum militibus dispersisset.

Subditi qui sine stipendio e suo sumptu suoque periculo bellum gerunt] Vi- de Cromerum xix Polonicorum.

§. xxiii.

Ratio in sociis est evidens] utitur eâ Amalafuntha in epistola ad Justinianum Goth. I.

Spem ex hostibus lucrandi spectatam in dummi e opera compensationem] Vide Plutarchum Marcello.

De sociis exemplum est] Priscis Latinis tertias prædæ populus Romanus præstabat. Plinius libro xxxix, §. Pro modo missi militis prædam partiuntur pagi Helvetici, teste Simlero : pro modo sumptuum partiti Pontifex, Imperator, Veneti, bello contra Turcam. Paruta viii. Pomponius Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat.

His qui in procinctu fuerant] Pifidæ partem prædæ dabant his qui domos servarant. Chalcocondylas lib. v.

Præter regis tabernaculum] Vide & Diodorum libro vi, & Plutarchum Alexandro. Similia vide apud Xenophontem xi de Cyro, & belli sui iv, & vii.

Ex Frocopio] is Vandalicorum II narrat Salomoni in Levatas bellum gerenti infensos fuisse milites, quod prædam detineret. Dicebat

H h §

id se

id se facere ut bello finito distribueret pro cuiusque meritis. Et Gothicorum II, omnem ex Piceno prædam convectam ad Belisarium qui eam pro meritis divideret; addita causa: *ἡ γὰρ δίκαιος ὑπ' ἑτέρων μὲν τῶν κηφῆνας πόνου μεγάλην ἀπόλασιν, ἄλλους ᾗ ἔμελλεν ἐδιδμεῖα παλαμπουρία ὀνειρωχῆ. non æquum esse ab aliis magno labore fucos intersci, alios autem sine ulla molestia melle vesci.*

Modo quinta] Eum & Turcis morem tribuit Leunclavius libro III, & libro V.

Exceptis navibus bellicis] Sic machinæ regibus exceptæ apud Gothos. Iohannes Magnus historiæ Suedicæ libro XI, c. II.

§. XXVI.

Esti apud hostes reperiantur] Vide supra cap. IV, §. 7.

Si is ager Antiochi non fuisset eo ne populi quidem Romani factum apparere]

Sic nec Bocchi factus ager victo Iugurtha is qui non Iugurtha sed Bocchi liberatorum fuerat. Appianus Exc. legationum 28. Simile videtur apud Cranzium Saxoniorum XII.

CAPUT VII.

De iure in captivos.

I. Omnes captos bello solenni iure gentium servos fieri:

II. Et eorum posteros.

III. In eos quidvis impune fieri.

IV. Res captorum, etiam incorporatas, dominum sequi.

V. Causæ cur id constitutum.

VI. An ita captivi scitum sit fugere:

VII. An & domino restitui.

VIII. Ius hoc non apud omnes gentes semper obtinuisse:

IX. Nec nunc obtinere inter Christianos; & quid eis sit surrogatum.

L. Libertus
§. I. D. de
statu hœmi-
num.

Servi natura quidem, id est citra factum humanum aut primævo naturæ statu, hominum nulli sunt, * ut & alibi diximus: quo sensu recte accipi potest quod à Iuriconsultis dictum est contra naturam esse hanc servitutem: ut tamen factio hominis, id est pactio ne aut delictio servituti originem acciperet, iustitiæ naturali non repugnat, * ut alibi quoque ostendimus. At eo de quo nunc agimus gentium iure aliquanto latius patet servitus, tum quoad personas, tum quoad effecta. Nam personas si spectamus, non soli qui se dedunt aut servitutem promittunt pro servis habentur, sed omnes omnino bello solenni publico capti, ex quo scilicet intra præsidia perducti sunt: ut ait Pomponius. Neque delictum requiritur, sed par omnium fors est, etiam eorum qui fato suo, ut diximus, cum bellum repente exortum esset intra hostium fines deprehenduntur. Polybius historiæ secundæ: *τί οὐδ' ἂν παρὸντες ἦτοί οἱ κνη δόξανει ἀρμυρῶσαν διδωκίνας; τῶν ἰσῶς εἰπίκας ἂν περὶ γέντες μὲν τέκνων καὶ γυναίκων ἐπὶ κρατεροπολεμῆσαν. ἀλλὰ τὸ γὰρ καὶ τοῖς μηδὲν ἀπέως ἐπιτελευτῆμοις καὶ τὰς ἑπολέμους νόμους ὑποκείται παθεῖν.* Quid, inquit, patiendum his est ut iusta supplicia pendant? Dicit

Libro: omnem
natum
hominem esse
liberum.
Orat. xv.

forte aliquis vendendis cum liberis & uxoribus quando armis victi sunt. At hæc * belli lege etiam illis ferenda sunt qui nihil impii commiserunt. Atque eo fit id quod Philo notat his verbis: *πολλοὶ ποικίλους καιροῖς ἀνομήτοις ἢ σφοδρῶς ἀσειῶν τὴν οὐ βίβως ἀπίστολοι ἐλδοῦσθαι: Multi viri boni variis casibus nativam amisserunt libertatem.* Dion Præfænsis cum modos acquirendi dominii

dominii quoddam recitasset: *ἔστιν ἡ κλησὶς τῆσιν, ὅταν οὐ πολέμῳ λαβὼν ἀρχιμέλωτον τῆσιν ἢ τῆσιν ἔχῃ καὶ ἀδελφωσάμενον, ubi quem quis bello nactus captivum hoc modo servum factum possidet.* Sic pucros bello captos abducere *πόλιμν νόμον* vocat Oppianus de piscatu II.

II. Neque vero ipsi tantum servi fiunt, sed & posteri in perpetuum, nempe qui ex matre serva post servitatem nascuntur. Et hoc est quod jure gentium servos nostros fieri dixit Martianus qui ex ancillis nostris nascuntur. Servitio subiectum uterum dixit Tacitus, agens de Germani ducis uxore.

L. Et servorum §. 1. D. de statu hominum. Ann. I.

III. Effecta vero juris hujus infinita sunt, ita ut in servum domino nihil non licere dixerit pater Seneca. Nulla perpetua est quæ non impune illis imponatur, nulla actio quæ non quovis modo impetatur aut extorqueatur: ita ut etiam sævitia dominorum in serviles personas impunita sit, nisi quatenus lex civilis sævitiam modum poenamque ponit. *Apud omnes peraque gentes, ait Cajus, animadvertere possumus dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse.* Addit deinde fines huic potestati positos ex lege Romana in solo scilicet Romano. Huc pertinet illud Donati ad Terentium, *Quid non justum domino in servum?* Sed & res omnes quæ captæ fuerant cum persona acquiruntur domino. Ipse servus qui in potestate alterius est, ait Iustinianus, nihil suum potest habere.

1 Contr. §.

L. 1. D. de his qui sui sunt juri. Inst. de his qui sui vel ali. juris sunt. Andria act. 1. scen. 1.

IV. Unde refellitur aut certe * restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri. Nam verum est non primo ac per se acquiri, sed media persona cujus ea fuerunt. Excipienda tamen sunt ea quæ ex singulari personæ proprietate fluunt ac proinde inalienabilia sunt ut jus patrium. Hæc enim si manere possunt, manent penes personam: si non, extinguuntur.

Inst. per quas persequitur acq. §. item vobis.

V. Atque hæc omnia jure gentium de quo agimus non aliam ob causam introducta sunt quam ut tot commodis deliniti captores libenter abstinerent à summo illo rigore, quo captos & statim & post moram interficere poterant, ut ante diximus. * *Servorum appellatio, inquit Pomponius, ex eo fluxit quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent.* Dixi, ut libenter abstinerent: neque enim quasi pactio est ut abstinere cogantur, si jus hoc gentium spectes, sed modus persuadendi ab eo quod est utilius. Eademque ex causa hoc jus etiam in alios transcribitur, perinde ut rerum dominium. Ad natos autem dominium hoc porrigi ideo placuit, quia alioqui si summo jure captos uterentur, illi ipsi nascituri non erant. Cui consequens est ut nati ante calamitatem, nisi ipsi capiantur, servi non fiant. Ideo autem natos maternæ esse conditionis placuit gentibus, quia serviles concubitus nec lege nec certa custodia erant restricti, ita ut nulla sufficiens præsumptio patrem indicaret. Atque ita capiendum Vlpiani illud; *Lex natura hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, id est lex consuetudinis generalis ab aliqua ducta ratione naturali, quomodo juris naturalis vocem abusione quadam interdum sumi alibi quoque demonstravimus.* Non frustra autem à gentibus introducta hæc jura exemplo bellorum civilium intelligi potest, in quibus plerumque videmus captos inter-

L. Pupillus, D. de V. S.

L. lex natura. D. de statu hominum. Lib. 11. c. 11. §. 26.

interfectos, quia in servitutem redigi non poterant: quod & Plutarchus notavit vita Othonis: & * Tacitus historiarum secundo. Cæterum populine an singulorum fiant qui capiuntur, ex his quæ de præda diximus definiendum est. nam homines hac in re jus gentium rebus æquavit. Cajus Iurisconsultus libro II rerum quotidianarum:

Item quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim captivum sunt, adeo quidem ut & liberi homines in servitutem deducantur.

L. naturale
& l. adeo:
D. de acq.
rer. dom.

Less 1.1, c. 5,
dub. 5.

VI. Quod tamen Theologi nonnulli sentiunt, qui bello injusto capti sunt, aut ex captis nati, iis fas non esse fugere nisi ad suos; in eo eos falli non dubito. Id quidem interest, quod si ad suos fugiant bello manente libertatem consequuntur ex postliminii jure: si ad alios aut etiam pace facta ad suos, vindicanti domino reddendi sunt. Sed non ideo sequitur animo quoque injici religionis vinculum: cum multa sint jura quæ tantum exterius iudicium spectant, qualia sunt hæc belli jura quæ nunc exponimus. Nec est quod objiciat aliquis ex domini natura talem in animo obligationem sequi. Respondebo enim, cum multæ sint domini species, posse & dominium dari quod tantum in iudicio humano & quidem coactivo valeat. quod & in aliis juris generibus occurrit. Tale enim aliquatenus & jus est testamenta nulla dicendi ob deliquium solemnitate alicujus quam

Soto de juř.
& jure l. iv.
qu 4. art. 3.
Less lib. 2,
c. 14, dub. 3.

jura civilia præscribant. Probabilior enim sententia est etiam quod tali testamento relicto est retineri salva pietate posse, saltem quamdiu ei non contradicitur. Nec longe abit dominium ejus qui secundum leges civiles mala fide præscripsit: nam & hunc civilia iudicia ut dominum tuerentur. Et hac distinctione facile solvitur nodus ille quem Aristoteles nescit de cavillationibus libro II, c 5: ἀρεθ δίκαιον τὰ αὐτῶ ἐξενέκατον; ἀ δ' ἂν τῆ κελευνοί κτ' ἄλλων τὴν ἰαυτῶ, ἀν ἡ ψυδῶν, κὺρελά ἰαν ὅκ ἔτομερ. τὸ αὐτῶ ἀρεθ δίκαιον κτ' ἔ δίκαιον. Nonne jus est ut sua quisque habeat? At quæ ex animi sui sententia iudex judicaverit, ex lege rata sunt. Eris ergo idem jus & non jus. In nostra vero quæstione nulla causa fingi potest cur gentes aliud spectaverint quam externum illud. nam facultas vindicandi servum, & cogendi, imo & vincendi & res ejus habendi, sufficiebat ut captis captores vellent parcere: aut si tam feri essent ut istis utilitatibus non moverentur, certe nec moturum eos fuerat vinculum aliquod animis injectum, quod ipsum tamen si omnino sibi necessarium crederent, * poterant exigere fidem aut jusjurandum. Neque vero temere in lege quæ non ex æquitate naturali sed majoris mali vitandi causa lata est, ea sumenda est inter-

L. Nihil. D.
de capt.

pretatio quæ peccato obnoxium faciat actum cæteroqui licitum. Florentinus Iurisconsultus: nihil interest, quomodo captivus reversus est: utrum dimissus an vi vel fallacia potestatem hostium evaserit. Nimirum quia hoc jus captivitatis ita jus est, ut alio sensu plerumque & injuria sit, quo nomine & à Paulo Iurisconsulto nominatur: jus quoad effectus quosdam: injuria si id quod rei intrinsicum est secleretur. Unde & hoc apparet si quis bello injusto captus in potestatem hostium venerit, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducatur * aut laboris sui mercedem, si quam supra alimenta præstari æquum est: modo ipse neque suo neque publico nomine quicquam

L. postlimi-
nium est jus
in princ. cod.
tit.

debeat

debeat domino aut ei cujus jus dominus acceperit. Nec refert quod fuga talis & subductio deprehensa graviter puniri soleant. Nam & hæc & alia multa faciunt potentiores, non quia æqua sunt sed quia ipsis expedit. Quod vero prohibent * canones nonnulli suadere servo ministerium domini sui destituere, si ad servos referas qui pœnam justam ferunt, aut voluntaria pactione se addixerunt præceptum justitiæ, sin ad eos qui bello injusto capti sunt, aut ex captis nati, ostendit Christianos Christianis auctores potius patientiæ esse debere quam rei talis, quæ quamvis licita, animos tamen à Christianismo alienos, aut alioqui infirmos possit offendere. Similemque in modum accipi possunt Apostolorum ad servos monita, nisi quod illa magis videntur obedientiam à servis exigere dum serviunt; quod naturali æquitati consentaneum est. nam alimenta & operæ sibi mutuo respondent.

Banner 2.2.
quæst. 40.

C. si quis servum 17, 9.
4. & c. seq.

V II. Cæterum ab iisdem, quos indicare cœpi Theologis, illud dictum recte arbitror, servum domino jus illud externum exsequenti resistere illæso justitiæ officio non posse. Est enim inter hoc & ea quæ diximus manifesta discrepantia. Externum jus, quod quidem non sola agendi impunitate, sed & judiciorum tutela constat, inane erit si ex adverso resistendi jus maneat. nam si domino vi resistere licet, licebit & magistratui dominum tuenti, cum tamen magistratus ex jure gentium dominum in illo dominio, ejusque usu defendere debeat. Est ergo hoc jus simile ei quod summis in quaque civitate potestatibus alibi tributum est à nobis, ut vi illis resistere licitum piumque non sit. Ideo & Augustinus utrumque conjunctum cum dixit: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantia suslineantur temporalia, & sperentur aterna.*

V III. Sed & hoc sciendum est, jus istud gentium de captivis nec semper receptum fuisse. nec apud gentes omnes: quanquam Romani Iurifconsulti universaliter loquuntur, partem notioerem indigentant totius nomine. Sic * apud Hebræos, qui specialibus institutis ab aliorum populorum communitate segregabantur, perfugium erat servis, nimirum ut recte notant interpretes, his qui nulla sua culpa in eam calamitatem devenerant: quali ex causa videri potest ortum jus quod in solo Francorum servis datur proclamandi in libertatem, quanquam id nunc quidem non tantum bello captis, sed & aliis quilibet servis videmus dari.

Deuteron.
xxiii, 15.

Bodi. de rep.
lib. c. 1. 5.

IX. * Sed & Christianis in universum placuit bello inter ipsos orto captos servos non fieri, ita ut vendi possint, ad operas urgeri, & alia pati quæ servorum sunt: merito sane; quia ab omnis caritatis commendatore rectius instituti erant aut esse debebant quam ut à miseris hominibus interficiendis abduci nequirent, nisi minoris savi-tiæ concessione. Atque hoc à majoribus ad posteros pridem transfuisse inter eos qui eandem religionem profiterentur scripsit * Gregoras, nec eorum fuisse proprium qui sub Romano imperio viverent, sed commune cum Thessalis, Illyriis, Triballis & Bulgâris. Atque ita hoc saltem, quanquam exiguum est, perfecit reverentia Christianæ legis, quod cum Græcis inter se servandum olim diceret Socra-

Bart. in l.
hostes. D. de
capt. Covar.
in c. peccatum, p. 11, 8.
11, n. 6.
Vid. de jure
belli, n. 42.
Beer. decif.
178.

Silo. in ver-
bo bellum, 1,
num. 1.
Lib. 17.
Plat. v de
rep.

tes, nihil impetraverat. Quod autem hac in parte Christiani, idem & * Mahumetista inter se servant. Mansit tamen etiam inter Christianos mos captos custodiendi donec persolutum sit pretium, cuius æstimatio in arbitrio est victoris : nisi certi aliqui convenerint. Ius autem hoc captos servandi solet concedi singulis qui ceperunt, extra personas eximie dignitatis : in has enim reipublicæ aut ejus capiti jus dant plerumque gentium mores.

Bar. m. l.
nam c. ser-
vius, D. de
neg. gestu.
Boer decif.
178. Constit.
reg. Hesp. lib.
VIII, tit.
26, par. 2.

Annotata ad Caput VI I.

§. I.

VT & alibi diximus] Libro II, c. XXII. §. II.

Vi alibi quoque ostendimus] Libro II, cap. v. §. 27.

Belli lege] Servius ad primum Æneidos de Hercule : *A* cuius portu cum eum Laomedon arceret, occisus est, & ejus filia Hesiōne belli jure sublata comiti Telamoni tradita est, qui primus ascenderat murum, unde Teucer natus est. idem ad x Æneidos eandem narrans historiam : *Hesiōnem* Graci Trojanis reddere noluerunt, dicentes se eam habere jure bellorum. Iosephus libro XIV : *διχμαλωδένους ἢ νόμου πολέμου* cum capsi essent non belli jure. τῶν δὲ δευλωτῶν νόμου. & alibi : *δευλωπῶν θεσμοῦ* jure eo quod in captos constitutum est, ait Menander Protektor. multa huc pertinentia habes capite præcedente : quia scriptores captas res captosque homines conjungunt aut æquant.

§. IV.

Restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri] Valerius Maximus libro VI, cap. IX, II. de Cn. Cornelio Afina : *Qui* consul à Pœnis apud Luparas captus cum belli jure omnia perdidisset, δὲ ἄλλο ἀκυρῶ πάττων καὶ ἰαυτῆ, Servius aliarum rerum dominium, non minus quam sui ipsius perdidit. Philo, libro omnem virum bonum esse liberum.

§. V.

Servorum appellatio ex eo fluxit] Vide & Servium ad v Æneidos, ubi originem vocis saltem explicat.

Tacitus historiarum secundo] Et tertio de Cremonensibus captis : Irritam prædam militibus fecerat consensus Italia.

§. VI.

Si ad suos fugiant bello manente libertatem consequuntur ex postliminii jure] Vide infra cap. IX, §. 5. Plinius naturalis historię VI I, 28, de M. Sergio : *Bis ab Annibale captus, bis vinculorum ejus profugus.*

Poterant exigere fidem aut jusjurandum] Bembus historię libro x, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducatur.

Aut laboris sui mercedem] Huc pertinent ea quæ à nobis ex Irenæo & Tertulliano allata sunt supra ad libri II I, capitis VI I, §. 2. ubi de Hebrais agitur Ægypto egressis, ad quos & hoc Philonis pertinet de vita Moïsi : οἱ δὲ ἑλωτῶν καὶ δουλωτῶν, τὸ αὐτῶν ἀνθρώπων εἰς ἔνοιαν ἑλθόντες, τὸ λῆμα τοῦ ποιοῦ ἐκός ἦν τὸς ἑλωτῆρας καὶ μὴ ἀμνηστίας ὡς ἐπεβουλοῦντο ἀδίκως. πλὴν ὅδ' ἑλέω ἐκφορῶντες, τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμεζον ἐπιχριστοὶ, τὴν δὲ τοῖς ὑπερῷοις ἐπίτησαν, & ἀλλοφρονησάντων. ἢ ὡς ἂν τις κρηνηρῶν εἴποι, τὴν δὲ ἀλλοφρονησάντων ἐπιχρισίαν. πῶς ; εἰ μὲν ὑπερῶν μὲν ὡς ἀπὸ πάντων τῶν κρηνηρῶν ὑπερῶν, ἀναγκαῖον μισθὸν κρηνηρῶν εἶπε ἢ ὑπερῶν κατὰ δὲ λῆμα ὡς ἐλάττωσι καὶ ἐξ τῶν ἰσθμῶν ἀντιπληκτικῶν : & quæ ibi sequuntur plura. illi autem cum ejicerentur fugaverintque, nobilitatis suæ memores, rem incipiunt dignam viris ingenius, nec oblitis eorum quæ per injuriam dolimque malum pertul-

pertulerant , multa enim spolia partim ipsi exportarunt , partim imposuerunt jumentis , non per avaritiam , aut quod calumniator aliquis dixerit , alieni cupiditatem . Unde enim hoc illis ? sed primum quidem ut ministerii tam longi temporis mercedem sibi necessariam haberent , deinde pro servitute per vim imposita pœnam non parem sed multo minorem expetentes . Est similis historia Malchi viri sancti descripta ab Hieronymo in epistolis , & Langobardi Leupgis quam nobis dat pronepos ejus Paulus Warnafredi libro IV . Adde si placet & Confessionem editam ab Lanici Patricii nomine .

Canones nonnulli] ex Synodo Gangrensi . vide quæ supra libro II , fine capituli v .

Apud Hebræos] Vide Præceptorum vetantium CLXXX .

Sed & Christianis] Sed & Eßenis à quibus ortum primi Christiani duxere . Vide Iosephum .

§. VIII.
§. IX.

Gregoras] Lib. IV . ubi hæc verba : νόμος γάρ ἐστιν ἔτι ἀνωθεν ἐκ Διόδοριος ἀεὶ καλὸν ἐς τὴς ἀποργυβὸς ἀκήρατος , ἔ μόνον ῥωμαίοις καὶ ἑπταλοῖς , ἀλλὰ καὶ ἰβηραίοις καὶ ἑλλάδαροις & Βυλγαίοις , ἀλλὰ τὴν τὴ πίστειας ταυτότητα , καὶ μὴ πρὸς ἀγμάτα μόντα σκυλεύειν , καὶ ἴ σάματα μὴ ἀνδραποδιζέσθαι , μηδὲ φονδύειν ἕξω τὴ πολιμικῆς ἀδελφείας μηδέναι . Mos hic est ab antiquo deductus ad posteros , nec corruptus unquam , non Græcoromani modo Ἐ Θεσσαλίας , sed Illyriis quoque Triballis Ἐ Βουλγαρίας , propter fidei consortium , ut res quidem in prædam vertere liceat , homines autem nec captivos facere nec interficere extra prælii tempus . Adamus Bremensis de sancto Ansgario : Inde Hammaburg reversus de venditione Christianorum Nordalbianos correxerat . meminit hujus moris & Boërius Decisione CLXXVII . additque servari in Francia , Anglia , Hispania , ut si captus sit Dux , Comes , Baro , is non militum sit sed Principis bellum gerentis .

Mahumetista inter se servant] Chalcocondylas libro III . Leunclavius libro III , & libro XVI : Busbequius epistola exoticarum tertia .

C A P V T V I I I .

De imperio in victos .

- I . Acquiri bello & imperium civile , tum ut est in rege , tum ut est in populo & ejus acquisitionis esset .
- II . Acquiri & imperium herile in populum qui tum civitas esse desinit :

- III . Interdum hæc misceri .
- IV . Acquiri & res populi , etiam incorporales , ubi tractatur quasi de chirographo Theßalorum .

Qui sibi singulos subjicere potest servitute personali , nihil mirum est si & universos , sive illi civitas fuerunt , sive civitatis pars , subjicere sibi potest , subjectione sive mere civili sive mere herili sive mixta . Hoc argumento quidam utitur in controversia de Olynthio apud Senecam : *Servus est meus quem ego emi belli jure . vobis , Athenienses , expedit . alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur , quicquid est bello parvum .* Itaque imperia armis quæri , victoriis propagari dixit Tertullianus . Quintilianus jure belli regna , populos , fines gentium atque urbium contineri . Alexander apud Curtium leges à victoribus dici , accipi à victis . Minio in oratione ad Romanos :

Apolog.

nos :

Liv. l. xxxv. nos : *Cur Syracusas atque in alias Sicilia Græcas urbes prætorum quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis ? Nihil aliud profecto dicatis , quam armis superatis vos us has leges imposuisse.* Ariovistus apud Cæsarem jus esse belli ait, ut qui vicissent iis quos vicissent quemadmodum vellent imperarent : Item populum Romanum victis non ad alterius præscriptum sed ad suum arbitrium imperare consueisse. Narrat Iustinus ex Trogo , qui ante Ninum bella gesserant , non imperium sibi sed gloriam quæsiisse , & contentos victoria abstinuisse imperio : Ninum primum fuisse qui fines imperii proferreret , aliosque populos bello subigeret : Et ex eo id abiisse in morem. Bocchus apud Salustium : *Ob regnum tutandum arma se cepisse : nam Numidia partem , unde Iugurtham expulerit , jure belli suam factam.* Potest autem imperium victori acquiri vel tantum * ut est in rege aut alio imperante , & tunc in ejus duntaxat jus succeditur, non ultra , vel etiam * ut in populo est , quo casu victor imperium habet ita ut & alienare possit, sicut populus poterat. Et sic factum ut regna quædam in patrimonio essent diximus alibi.

Lib. 1. cap. 111, §. 11.

II. Potest & amplius fieri, nempe ut, quæ civitas fuit , civitas esse desinat; sive ita ut accessio fiat alterius civitatis, ut Romanæ provinciæ, sive ut nulli civitati adhæreat, ut si Rex suo sumptu bellum gerens populum sibi ita subjiciat ut eum regi velit non ad populi sed ad regentis præcipue utilitatem, quod herilis est imperii non civilis. Aristoteles libri VII de republica : *ἔτι ἡ δόξα ἡ ἰσὺς ἔχειν ἄξιον ἔχειν, ἢ ἡ δόξα ἰσὺς, τῶν ἢ τῶν ἰσὺς δὲ ἀποδιδόντων εἶναι φαιδρὸν, τῶν ἢ τῶν ἐλαδύτων :* Imperium aliud est ob utilitatem regentis, aliud ob utilitatem ejus qui regitur : hoc inter liberos locum habet, illud inter dominos & servos. Qui ergo tali tenetur imperio populus in posterum non civitas erit, sed magna familia : Bene enim dictum ab Anaxandrida :

ἔκ ἐτι δ' ἄλων ἄρα δ' ἔδαμῶ πόλις,

Vir bone servorum nulla est usquam civitas.

Act. 11.

Et Tacitus hæc inter se sic opponit : non dominationem & servos, sed rectorem & civem cogitaret. De Agesilao Xenophon : *ὁ πόσις ἢ πόλις ἀποστραφῆναι, ἀφαιρῶν αὐτῶν ὁ σκεδῆλοι διαπότις ὑπηρετῆσι, ἀποστραφῆναι ὅσα ἐλάδῃ ἢ ἐπὶ ἀρχῆσι πύθονται :* quasvisque civitates in suam redigebat potestatem, has immunes habens ab his quæ servi dominis præstant, ea tantum imperabat in quæ liberi homines rectoribus parent.

III. Atque hinc intelligi potest quale sit mixtum illud imperium quod dixi ex civili & herili, nempe ubi servitus miscetur cum aliqua personali libertate. Sic populus legimus arma adempta, imperatum ne ferri quid haberent extra quam ad agriculturam, alios coactos sermonem & vitæ genus mutare.

IV. Sicut autem res quæ singulorum fuerant jure belli iis acquiruntur qui eos sibi subjiciunt, sic & res universitates eorum sunt qui sibi subjiciunt universitatem si ipsi velint. Nam quod de deditis dixit Livius, * *ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus multari eas velit, ipsius jus atque arbitrium est :* idem in bello solenni victis locum habet. Nam deditio sponte permittit, quod alioqui vis esset ereptura, Scaptius apud Livium : *Agrum de quo ambigitur*

Lib. 111.

ambigitur finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis jure belli, publicum populi Romani factum. Annibal in oratione ad milites apud eundem : *Lib. XXI. quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est.* Antiochus apud eundem : *Lib. XLIII. quo victo cum omnia quæ illius fuissent jure belli Seleuci facta sint, existimare sua diuisionis esse.* Ita Pompejus, quæ Mithridates bello capta imperio suo adjecterat, populi Romani fecit. Ergo & incorporalia jura quæ universitatis fuerant sicut victoris quatenus velit. Sic Alba victa quæ Albanorum jura fuerant sibi vindicarunt Romani. Vnde sequitur omnino liberatos Theffalos obligatione centum talentorum, quam *Diony. III. summam cum ipsi Thebanis deberent, Alexander M. Thebarum dominus factus jure victoriæ ipsis donaverat: neque verum quod pro Thebanis apud Quintilianum adfertur, id demum victoris esse quod ipse teneat: jus quod sit incorporale apprehendi manu non posse: aliam conditionem esse heredis, aliam victoris, quia ad illum jus, ad hunc res transeat. Nam qui dominus est personarum, idem & rerum est & juris omnis quod personis competit. Qui possidetur non possidet sibi nec in potestate habet qui non est suæ potestatis. Imo etiam si quis populo victo jus civitatis relinquat, potest quædam quæ civitatis fuerant sibi sumere. In ipsius enim arbitrio est quem velit esse sui beneficii modum. Imitatus fuit factum Alexandri Cæsar, donato Dyrrachinis ære alieno quod nescio cui adversarum partium debeuerat. Sed hic objici poterat bellum Cæsaris non ex eo esse genere de quo jus hoc gentium constitutum est.*

L. Qui in servitute est de reg. jur. L. Sic evenit. D. ad l. Iul. de adult. Cic. Epist. ad Brutum 6.

Annotata ad Caput VII I.

V*T est in rege] Alexander post pugnam ad Gaugamela rex Asiæ δ. I. salutaris. Romani quæ Syphacis fuerant sua dixere πολέμου νόμος lege belli. Appianus Excerptis legationum x, n. 28. Legati Gotthorum apud Agathiam I, de Theudericho : ἑδδαίον κατέλαβον ἢ ἐπιλότῳ τῷ Τύρηνον (lege Σκύρηνον) τικέινον ἀπαντα κατέλαβον ἢ πολέμου θεσμός : Cum Odoacrum devicisset advenam Scyrum, ejus quæ fuerant belli jure tenuit. At Hunnis dicentibus suos esse Gepidas, quod eorum regem cepissent, negarunt id Romani, quia Gepidæ habebant principem magis quam regem, nec in ipsius patrimonio erant. Meniunt Menander Protector.*

Ut in populo est] Persæ apud eundem Menandrum de Daras urbis territorio : ἐπεὶ ἡ πόλις (Δάρας) αὐτοῖς τῷ θεσμῷ ἢ πολέμου ὑποκλήθη, οὐκ ἐστὶν ἄλλο καὶ τὸ ὅσα γὰρ ἐπὶ τῷ πόλιν, ἀρμύζον αὐτοῖς : Cum urbs ipsa belli jure subjugata à se esset, rationis esse ut & quæ sub urbe fuerant ad se pertineant. Vandalis devictis volebat Belisarius etiam in Sicilia Lilybæum Romano imperio cedere, ut quod Vandalis dedissent Gotthi. Sed ii dedisse se negabant. Procopius Vandalicorum II. Henricus Friderici Barbarossæ filius capta Sicilia, Epidamnum, Theffalonicam, aliaque à Siculis possessa sibi vindicabat. Nicetas Lib. I, de Alexio Isaacii fratre. Baianus Avarorum Chaganus ad Imperatorem de Sir- mio : ἀποσκήνει αὐτὰς Γηπαίδων ἀπὸ τῶν κτήματων Ἰσοβαμίλων, αὐτῶν ὃ ὑπὸ Λεόν- τω

γον πολεμηθέντων : Ad se eam in bera pertinere, ut qua Gepidarum fuisset, qui Gepida victi essent ab Avaris. Petrus Iustiniani legatus in oratione ad Chosroem. ὁ δὲ δεσπότης ἔργαμονικῶς πῶς ἔχει τὸ ὑποδουλικὸς : ἔπει δὲ λά-
ζου, ἔπει μὲν αὐτῷ Σεαυὶ αὐτὸς ἀμφισβήτησιν εἰποιεν ὡς ἔχει ὑπερήκουσιν ἡ Σεαυία λά-
ζου ἀνικαθῆν ἦν. Nam qui dominus est principalis, quomodo non erit ἔ accesso-
riis? neque enim aut Lazi aut Suani unquam controversiam hanc movebant,
non fuisse ab antiquo Lazorum Suaniam. Vtrumque est ex Menandro
Protectore. Adde quæ hoc capite, §. IV.

§. IV.

Vbi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt] Vide supra libro I, c.
IV, §. 8. & lib. II, c. v, §. 31, & hoc libro cap. v, §. 2. & infra c. xx,
§. 49. & adde Polybii hæc Excerpto legationum 142: οἱ δίδόντες αὐ-
τὸς εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπιτροπὴν διδάσκει πρῶτον μὲν χάραξαι τὴν ὑπαρχουσαν αὐτοῖς
καὶ πόλεις τὰς ἐν ταύτῃ· σὺν δὲ τῆσιν ἀνδράσιν καὶ γυναῖκας τὰς ὑπαρχούσας ἐν τῇ
χωρῇ καὶ ταῖς πόλεσιν, ἀπαύλας ἐργασιῶν κτημάτων, λιμνῶν, ἰερῶν, ταίφης συλλήθην,
ὡς περὶ πάντων εἶναι κυρίως Ῥωμαίους αὐτοῖς ἢ τὰς διδόντας ἀπολύτως μετέπει μηδενός.
Qui se dedit in Romanorum potestatem, ii dant primum regionem que e ipso-
rum fuit & que in ea regione sunt urbes: viros præterea omnes ac feminas qui
aut in regione aut in urbibus sunt. Insuper flumina omnia, portus, sacra, reli-
gioſa universim omnia, ita ut omnium domini sint Romani, ipsi autem qui se
dederunt plane rei nullius. Vide quæ modo dicta cap. VII, §. 4. Iustini-
nus libro xxxv, de Iudæis loquens: Postea cum ipsis Persis in ditionem
Alexandri Magni venerat.

Non ex eo esse genere de quo hoc jus gentium constitutum est] Antonius
Tyrios iussit reddere quæ Iudæorum tenebant à fenatu non concessa
& ante Cassii bellum possessa. Memorat Iosephus. Vide & Biza-
rum Genuensis historiæ libro x.

C A P V T I X.

De postliminio.

- I. Grigo vocis postliminii.
- II. Quibus in locis postliminium sit.
- III. Postliminio quidam reverti, quædam recipi.
- IV. Jus postliminii esse in pace & in bello, & quid si nihil in pace dictum sit?
- V. Liber homo bello manente quando postliminio redeat.
- VI. Quæ jura recipiat, quæ non recipiat.
- VII. Iura & in ipsum restituit.
- VIII. Cur qui se dedit jus postliminii non habeant.
- IX. Populus quando postliminii jus habeat.
- X. Quæ in hu qui postliminio redeunt sint jura civilia.

- XI. Servi postliminio quomodo recipiantur, etiam transfuge: quomodo qui redempti sunt.
- XII. An subditi postliminio recipiantur
- XIII. Agros postliminio recipi.
- XIV. Circa res mobiles quod discrimen olim observatum.
- XV. Quid circa res mobiles hodie juri?
- XVI. Quæ res recipiantur ita ut postliminii non egent.
- XVII. Mutationes ex lege civili, quæ subdito suo.
- XVIII. Postliminium quomodo observatum inter eos qui hostes non erant.
- XIX. Quando id hodieque locum habere possit.

Sicut de his quæ ex hostibus capiuntur, ita & de postliminii jure nihil ferme fani prodiderunt hi qui retro actis sæculis juris cognitionem professi sunt. Accuratus hæc res à veteribus Romanis tractata est, sed sæpe confuse nimis, ita ut quæ juris gentium, quæque civilis Romani esse vellent lector nequiret distinguere. De voce

voce postliminii rejicienda Servii sententia qui partem ejus posteriorem productionem putat esse verbi sine significato : sequendus Scævola qui junctum docebat esse verbum à * post quod reditum notat & limine. Nam limen & limes exitu & flexionis modo differunt, cum aliquo origine (veniunt enim * ab antiqua voce limo, quæ transfusum significat) & primitiva notione idem sint, sicut materia & materies, pavus & pavo, * contagio & contages, cucumis & cucumer, quanquam usu seriore factum est ut limen magis ad privata, limes ad publica referretur. Sic veteres eliminare dicebant è finibus ejicere, & exsilium * nominabant eliminium.

Cicero Top.
& ibidem
Boetius.

II. Est ergo postliminium jus quod nascitur * ex reditu in limen, id est fines publicos. Sic Pomponius reversum postliminio ait qui intra præsidia nostra esse cœpit : Paulus cum in fines nostros intraverit. Sed ex paritate rationis consensus gentium rem eò perduxit, ut postliminium locum haberet, etiam si quis homo aut res ejus generis in quo postliminium esse placuerat, pervenisset ad amicos nostros, ut loquitur dicto loco Pomponius, aut ut Paulus exempli causa explicat, ad regem socium vel amicum. Quibus in locis * amici aut socii intelligendi sunt non simpliciter quibuscum pax est, sed qui partes in bello easdem sequuntur : ad quos qui venerunt, ut Paulus loquitur, nomine publico tuti esse incipiunt. Nihil enim interest homo aut res ad hos aut ad suos pervenerit. Apud eos vero qui amici sunt, sed non earundem partium, bello capti statum non mutant, nisi ex speciali pacto, quomodo in secundo federe icto inter Romanos & Carthaginenses convenerat, ut qui à Carthaginensibus capti è populis amicis Romanorum in portus Romanis subditos venissent in libertatem vindicari possent ; utque Carthaginensium amicis par jus esset. Ideo * qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi postliminii non habuerunt, quia Græci in eo bello neutras secuti fuerant partes : ac propterea opus fuit eos redimi ut liberarentur. Quin & apud Homerum non uno in loco videmus bello captos in locis pacatis venditos, ut Lycaonem Iliados φ. Eurimedusam Odyssæ H.

L. Postlimi-
nii. §. 1. D.
de capt.
L. postlimi-
nium. §. post-
limini ib.

Polyb. III.

Plut. Flami-
nio.

III. Vetus Romanorum locutio receptos postliminio etiam homines liberos dicebat. Postliminio receptum (ita enim legendum est) Gallus Ælius in libro primo significationum quæ ad jus pertinent, ait esse eum qui liber è qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo jure quod constitutum est de postliminiis. Item qui servus à nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in ejus potestatem cujus antea fuit, jure postliminii. Equi & muli & navis eadem ratio est in postliminii receptu (ita tria hæc verba, quæ delenda censet vir incomparabilis in Romani juris studio Iacobus Cujacius, levi mutatione retineri posse arbitror) quæ servi. quæ genera rerum ab hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hostes redire possunt. Sed posteriores Romani iuriconsulti discrete magis duas statuerunt species postliminii ut aut postliminii.

Fest. Pomp.

L. cum dua
D. de capt.
& postlim.
rev. L. in
bello. D. eo-
dem tit. d. 1.
postliminii.

IV. Retinendum & illud Tryphonini, qui postliminii jus competere

petere ait in bello aut in pace: sensu paulo alio quam quo idem dixerat Pomponius. In pace postliminium nisi aliter convenerit est * his qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt, ut qui cum bellum subito exarsit apud hostes reperiuntur. Aliis autem captivis in pace postliminium non est, * nisi id pactis erat comprehensum, ut optime eum Tryphonini locum emendat doctissimus Petrus Faber, non improbante Cujacio. nam hoc & subjecta ratio & oppositum membrum aperte evincunt. *Pacem fecerat captivis dimissis, ita enim convenerat*, inquit Zonaras. Et Pomponius: *si captivus de quo in pace cautum fuerat ut rediret, sua voluntate apud hostes mansit, non est ei postea postliminium*. Paulus: *si in bello captus pace demum facta refugit, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur*. Causam cur de his qui bellica virtute capti sunt id placuerit ex Servio hanc affert Tryphoninus, *quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt*, nimirum ut Livius loquitur ab antiquo minime indulgens in captivos civitas. Sed hæc ratio Romanorum propria non potuit constituere jus gentium: potuit tamen inter causas esse cur Romani illud jus ab aliis gentibus introductum & ipsi amplecterentur. Verior hæc est ratio, quod reges aut populi qui bellum suscipiunt, credi volunt iustas sibi fuisse causas cur id facerent: contra autem injuriam facere eos qui adversum se arma ferrent: quod cum utraque pars credi vellet, nec tutum esset pacem servare cupientibus huic se controversiæ interponere, nihil melius facere potuerunt populi pacari, quam * ut id quod evenisset pro jure acciperent: atque ita captos in actu repugnandi haberent quasi ex justa causa captos. At de his qui bello exorto deprehensi erant, dici idem non poterat. nam in illis nullum injuriæ consilium fingi poterat. Tamen ad minuendas hostium vires retineri eos manente bello non iniquum videbatur: bello autem composito nihil obtendi poterat quominus dimitterentur. Itaque consensum in hoc est, ut tales in pace semper libertatem obrinerent, ut confessione partium innocentes: in cæteros vero ut quisque usurparet quod vellet credi jus esse, nisi quatenus pacta certi aliquid præscriberent. Atque eandem ob causam * nec servi nec res bello captæ pace redduntur, nisi pactis expressum id sit: quia victor credi vult jus sibi fuisse ista quærendi: cui contradicere, id vero fuerat bella ex bellis ferere: ex quibus apparet ingeniosè non ex vero allatum illud apud Quintilianum pro Thebanis: Ideo captivos si in patriam suam redierunt, liberos esse, quia bello parta non nisi eadem vi possideantur. Diximus de pace. In bello redeunt postliminio homines qui antequam caperentur liberi fuerant: recipiuntur servi & alia quædam.

V. † Liber homo ita demum postliminio redit si hoc animo ad suos venerit ut eorum res sequeretur, ut à Tryphonino proditum est: nimirum quia ut quis servus liber fiat, se debet, ut ita dicam, acquirere, quod non est nisi volentis. Cæterum * an vi bellica receptus sit ab hostibus an dolo profugerit, nihil refert ut à Florentino notatum est. Tantundem erit si ab hostibus sponte sit traditus. Quid * si ab

hoste

Sem. lib. 1,
c. 7.
Tom. 111.
L. si capt.
D. de capt.
L. si quid
bellu d. tit.

† d. l. in bello.
* manu-
mittendo, &
l. postliminii
* captivus,
D. de capt.
L. nihil. D.
de capt. l.
cum non re-
demptum.
C. de postil.

hoste venditus commercio, ut sit, ad suos pervenerit? Tractatur hæc controversia * apud Senecam in Olynthio quem Parrhasius emerat. Querit enim cum decretum factum esset ab Atheniensibus, quo Olynthii juberentur liberi esse, hoc contineretur liberi ut fierent, an ut liberi judicaretur, quorum hoc est verius.

V I. Liber autem homo, postquam ad suos rediit, non se tantum sibi acquirit, sed & res omnes quas habuerat apud populos pacatos, siue corporales, siue incorporales. Quia populi pacati sicut factum pro jure secuti erant in capto, ita & in liberato, ut se æquos præbeant utrique parti. Ergo dominium quod habuerat in res ejus is, qui belli jure eum possidebat, non erat sine omni conditione: cessare enim poterat ipso invito, si captus qui fuerat ad suos pervenisset. Has ergo res sic ille perdit, quomodo hominem cujus erant accessio. Quid si tamen alienasset? an qui titulum habet ab eo qui belli jure eo tempore erat dominus, tutus erit gentium jure, an & hæc recuperabuntur? De his loquor quæ apud populum belli medium existabant. Distinguendum videtur inter res quæ ejus sunt generis ut postliminio redeant, & quæ extra id genus sunt, quod discrimen jam mox explicabimus, ut illa videantur alienata cum sua causa & sub conditione: ista vero simpliciter. Alienata autem intelligo etiam quæ donata aut acceptilata sunt.

V I I. At sicut ad postliminio redeuntem jura redeunt, ita & jura in ipsum restituantur, ac pro eo habentur ut Tryphonius loquitur ac si nunquam ille hostium potitus fuisset.

L. in bello. ¶ carera, l. mulier. D. de capt.

V I I I. Huic regulæ de liberis hominibus exceptionem hanc recte ascribit Paulus: *Postliminio carent qui armis victi hostibus se dederunt*, nimirum quia pactiones cum hostibus factæ valent jure gentium ut alibi dicemus, nec adversus eas est postliminium. Ideo Romani illi à Pœnis capti apud Gellium: *postliminium justum non esse sibi, quoniam de jure victi forent*. Vnde & induciarum tempore non esse postliminium recte à Paulo notatum est. At hos qui hostibus deduntur sine ulla scilicet pactione, postliminio reverti respondit Modestinus.

L. postliminio d. tit. l. postliminium ¶. inducia. D. de capt. l. eos qui, d. tit.

I X. Quod de singulis personis diximus idem & in populis locum habere arbitror, ut qui liberi fuerunt suam recipiant libertatem, si forte eos vis sociorum eximat hostili imperio. At si ipsa multitudo, quæ civitatem constituerat, dissoluta sit, verius puto non eundem populum censeri, nec postliminio res restitui ipso gentium jure, quia populus, ut navis, partium dissolutione plane interit, eo quod tota ejus natura in illa perpetua conjunctione consistit. Non ergo quæ fuerat Sagunti civitas eadem existit cum veteribus cultoribus ea sedes octavo post anno restituta est. neque Thebæ cum jam Thebani in servitutem ab Alexandro venissent. Hinc apparet quod Thessali Thebanis debuerant, non esse Thebanis postliminio restitutum: idque duplici de causa: tum quod novus erat populus: tum quod Alexander quo tempore dominus erat hoc jus alienare potuerat & alienaverat: & quia creditum non in eorum est numero quæ postliminio redeunt. Ei quod de civitate diximus haud multum diffi-

L. non ut l.
cum d. u. §.
l. D. de capt.

diffimile est quod veteri illo Romano jure quo dissolubilia erant conjugia, * matrimonium non censebatur postliminio restitui, sed novo consensu redintegrari.

d. l. postlimi-
nium. §.
transfuga.
§. §. filius
quaque.

De finib. I.

Dem. in No-
stratum. §.
C. de postl.
l. ut.
L. si pater
D. de capt.
L. si in qui
se. C. de postl.
l. sed. §. si ma-
cod. tit.

I. ab hosti-
bus. C. de
postliminio.
L. 1. §. 1. D.
quibus ex
caus. §. ma-
jori-
res.

L. D. in D.
de juri. §. si
l. §. §. §. §.
pater. D. de
capt.

X. Et ex his quidem intelligi potest quale sit jure gentium postliminium in liberis hominibus. Cæterum jure civili id ipsum jus quod ea attinet quæ intra civitatem aguntur, & adstringi additis exceptionibus aut conditionibus, & produci ad alia commoda potest. Sic jure civili Romano de numero eorum qui postliminio redeunt, exempti sunt transfugæ: etiam filii familias in quos patri videtur salva esse debuisse potestas illa patria quæ propria erat Quiritium. Sed hoc ideo placuisse ait Paulus, quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam caritas liberorum: cui congruit quod de Manlio ait Cicero suo dolore sancivisse eum militaris imperii disciplinam, ut saluti prospiceret civium, qua intelligebat contineri suam: ipsique naturæ & patrio amoris prælatum ab eo jus majestatis. Detrahit & hoc aliquid de jure postliminii, quod legibus Atticis primum, deinde Romanis constitutum est, ut qui redemptus est ab hostibus redemptori * serviat, donec pretium reddiderit. Sed hoc ipsum favore libertatis introductum apparet, ne adempta spe recuperandæ pecuniæ multi in hostium manu relinquerentur. Et illa ipsa servitus iisdem Romanis legibus multis modis mitigatur & postrema lege Iustiniani finitur operis quinquennii: morte quoque redempti jus repetendæ pecuniæ extinguitur: sicut & contracto inter redimentem & redemptum matrimonio remissum censetur: & redemptæ mulieris prostitutione amittitur, multaque aliâ jure Romano in favorem redimentium & in penam proximorum qui suos non redimunt constituta sunt. Rursum auctum est postliminii jus lege civili, eo quod non ea tantum quæ in postliminio sunt jure gentium, sed res omnes, jura omnia perinde habentur, ac si is qui rediit nunquam hostium potitus esset: quod & jure Attico obtinuit. Nam ut apud Dionem Prusænsis oratione xv legimus quidam Calliæ se filium dicens captum in clade ad Acanthum & servisse in Thracia, cum Athenas postliminio rediisset, hæreditatem Calliæ à possessoribus petiit, nec aliud quæsitum est in judicio, quam an is vera Calliæ esset filius. Idem narrat Messenius, cum longo tempore servissent, tandem & libertatem & regionem recepisse. Imo & quæ per ufucapionem aut liberationem ex bonis subtracta, vel non utendo finita esse videbantur, actione rescissoria restituntur. nam in edicto de majoribus in integrum restituendis is comprehenditur qui in hostium est potestate. Et hoc quidem venit ex jure Romano antiquo. At lex Cornelia etiam hæredibus consuluit eorum qui capti apud hostes decessissent: bona eorum conservans perinde quasi qui non redit jam eo tempore quo captus est decessisset. Quæ jura civilia si tollas, haud dubie statim ut quis ab hostibus captus esset * bona ejus futura fuissent occupantium, quia qui apud hostes est pro nullo habetur. Quod si qui captus fuerat rediret, nihil reciperet præter ea quæ jure gentium postliminium habent. Quod vero captivorum bona fisco cedunt, si hæres nullus sit, ex jure speciali est Romano.

Vidimus

Vidimus de his qui redeunt : videamus de his quæ recipiuntur.

XI. Inter hæc sunt primum servi & ancillæ * etiam sæpe alienati, * etiam ab hoste manumissi : quia hostium jure manumissio obesse civi nostro servi domino non potuit : ut bene notat Tryphoninus. *L. in bello. §. manumittendo.* Sed ut servus recipiatur necesse est ut aut revera habeatur à veteri domino, aut haberi facile possit. Quare cum in rebus aliis sufficiat eas intra fines esse perductas, ad postliminii jus in servo id non erit satis, nisi & cognoscatur. nam qui in urbe Roma est ita ut lateat, nondum receptus Paulo videtur. Ac sicut hac in parte à rebus inanimis distat servus, ita vicissim à libero homine in eo distat, quod ut postliminio recipiatur non requiritur ut animo res nostras sequendi venerit. Id enim in eo requiritur qui se recepturus est, non in eo qui ab altero sit recipiendus, & ut Sabinus scripsit *de sua qua d. l. In bello §. manumittendo.* civitate cuique constituendi facultas libera est, non de domini jure. Non excepit ab hoc gentium jure servos transfugas lex Romana. nam & in his dominus pristinum jus recipit, ut Paulus nos docet : ne contrarium jus non tam ipsi injuriosum sit, qui servus semper permanet, quam domino damnosum. Generaliter de servis qui virtute militum recuperantur dictum est ab Imperatoribus illud quod ad res omnes male à nonnullis trahitur : *Receptos eos non captos judicare debemus, & L. ab hostibus nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum.* Qui ab hostibus redempti sunt servi protinus Romano jure fiunt redimentis, sed oblato demum pretio postliminio recipi intelliguntur. Verum hæc subtilius explicare juris civilis interpretum est. Nam & posterioribus legibus mutata sunt nonnulla : & quo servi capti ad reditum invitarentur, proposita libertas his quibus membrum ruptum esset statim, cæteris post quinquennium, ut videre est in legibus militariibus à Rufo collectis.

XII. Illa quæstio magis ad nos pertinet, an & populi qui subiecti alieno imperio fuerunt in veterem causam recidant : quod tractari potest si non is cujus imperium fuerat, sed sociorum aliquis eos hosti eripuisset. Puto hic idem dicendum quod in servis, nisi sociali federe aliter convenierit.

XIII. Inter res primum occurrunt agri, qui in postliminio sunt. *L. si captivus. §. verum est. D. de capt. Strabo libro VIII. Nov. xxxvi. Nev. Valent. de episc. Iud. Proc. 1. de bel Vand. Cujac obs. x. L. cum loca D. de religiosis.* Verum est, ait Pomponius, *expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominia eorum ad priores dominos redire.* Expulsi autem hostes intelligi debent ex quo aperte eo accedere amplius non possunt ut alibi explicavimus. Sic Æginam insulam Atheniensibus ereptam * veteribus dominis Lacedæmonii reddiderunt. Agros ex Gothis & Vandalis recuperatos veterum possessorum hæredibus reddiderunt Justinianus alique Imperatores : * non admissis adversus dominos præscriptionibus illis quas Romanæ leges induxerant. Quod de agris jus est idem esse arbitror de omni jure quod solo adhæret. Nam & loca capta ab hostibus quæ religiosa vel sacra fuerant, si ab hac calamitate fuerint liberata, quasi quodam postliminio reversa pristino statui restitui scripsit Pomponius : quicum convenit illud Ciceronis in Verrina de Signis, de Diana Segestana : *P. Africani virtute religionem simul cum loco recuperavit.* & Marcianus cum postliminii jure comparat

parat jus illud quo solum ædificio occupatum eo collapsio littori redditur. Quare & usumfructum agri recepti restitui dicendum erit ad exemplum ejus quod de agro inundato Pomponius respondit. Sic Hispanis lege cautum est ut comitatus & aliæ jurisdictiones hæreditariæ postliminio redeant, majores omnino, minores si intra quadriennium à receptione vindicentur; nisi quod arcem bello amissam & quomodocunque recuperatam retinendi jus rex haberet.

L. si sger D. quibus mod. ususfr. amit.

Reg. Const. lib. x. tit. 29. P. 2.

XIV. De mobilibus generalis in contrarium regula est, ut postliminio non redeant, sed in præda sint: ut hæc opponit Labeo. Quare & commercio parata, ubicunque reperiuntur, manent ejus qui emit: nec apud pacatos reperta aut intra fines perducta vindicandi jus est veteri domino. Sed ab hac regula videmus olim excepta quæ in bello usum habent: quod ideo placuisse gentibus videtur ut recuperandi spes ad ea comparanda alacriores homines redderet. Plurimarum enim civitatum instituta eo tempore ad rem bellicam referebantur. quare facile in hoc consensus est. Usus autem in bello hæc habere censentur quæ modo ex Gallo Ælio attulimus, sed quæ distinctius exposita existant tum apud Ciceronem in Topicis, tum apud Modestinum: Naves scilicet longæ atque onerariæ, non item lusoriæ, aut actuariæ voluptatis causâ paratæ: muli, sed clitelarii: equi & equæ, sed fræni patientes. Et hæc res sunt quas & legari recte voluerunt Romani, & in præstationes familiæ herciscundæ venire. Arma & vestis usum quidem in bello habent, sed postliminio non redibant, quia minime favorabiles erant qui in bello arma aut vestem amitterent: imo id flagitii loco habebatur, ut passim in historiis apparet. Atque in hoc notantur arma ab equo distare, quod equus sine culpa equitis proripere se potuit. Et hoc quidem rerum mobilium discrimen videtur usum habuisse in accidente, etiam sub Gothis, ad Boetii usque tempora. Is enim Ciceronis Topica explicans ita videtur de hoc jure loqui quasi quod ad eum diem vim suam obtineret.

L. 2. et 4. D. de capt.

L. id quod apud hostes, D. de leg. 1. L. item La. bro cum. l. seg D. de fam. ierc.

XV. At posterioribus temporibus, si non ante, sublata videretur hæc differentia. Passim enim tradunt morum periti res mobiles postliminio non redire, & * id de navibus constitutum in multis in locis videmus.

Bart. in l. si quid bello, D. de capt.

Ang. & Satic. in l. ab hostibus C. de capt. Const. Gall. l. xx. tit. 13. art. 24. Consul. maru, c. 287.

L. hostes, et l. Latrones, D. de capt. l. postlim. * a pratis eod. tit. De. mosth. de Malanese.

XVI. Eæ vero res quæ intra præsidia perductæ nondum sunt, quanquam ab hostibus occupatæ, ideo postliminii non egent, quia dominum nondum mutarunt ex gentium jure. Et quæ piratæ aut latrones nobis eripuerunt non opus habent postliminio, ut Vlpianus & Iavolenus responderunt; quia jus gentium illis non concessit ut jus domini mutare possunt: quo innixi Athenienses Halonesum quam ipsi prædones, prædonibus Philippus eripuerat, ut redditas à Philippo, non ut donatas volebant accipere. Itaque res ab illis captæ ubicunque reperiuntur vindicari possunt, nisi quod ex naturali jure alibi censuimus ei qui suo sumptu possessionem rei adeptus est tantum esse reddendum, quantum dominus ipse ad rem recuperandam libenter impensurus fuerat.

XVII. Potest tamen lege civili aliud constitui: sicuti * lege Hispana-

Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis: *Sup. lib. 11, c. 2, §. 9. Lib. xxxi, tit. 29, p. 2. Covarr. ad c. peccatum, p. 11, §. 2. n. 8. Lib. 11, c. 15, §. 5.* neque enim iniquum est ut privata res publicæ utilitati cedat, præfertur in tanta recuperandi difficultate. Sed lex talis non obstat exteris quo minus res suas vindicent.

XVIII. Illud magis mirandum quod testantur Romanæ leges postliminii jus locum habuisse non tantum inter hostes, sed & inter Romanos & populos externos. Sed alibi diximus reliquias has esse sæculi Nomadum, quo sensum naturalis societatis, quæ est inter homines, mores exfurdaverant. Itaque apud gentes, etiam quæ bellum publicum non gerent, erat quædam belli inter privatos quasi ipsi moribus indicti licentia, ac ne ea licentia ad interficiendos homines profiliret, placuit captivitatis jura inter eos introduci, cui consequens fuit ut & postliminio locus esset, aliter quam cum latronibus ac piratis, quia illa visrem producebat ad æquas pactiones quæ à latronibus & piratis contemni solent. Juris olim controversi videntur fuisse an qui apud nos serviunt ex populo federato si domum revertisent postliminio redeant. ita enim hanc quæstionem proponit Cicero primo de Oratore. Et Gallus quidem Ælius sic ait: *Cum populis liberis & cum federatis & cum regibus postliminium nobis est ita uti cum hostibus*, Contra Proculus: *Non dubito quin federati & liberi nobis externi sint: non inter nos atque eos postliminium esse.* Ego arbitror distinguendum inter federa, ut si qua essent quæ bellum duntaxat publici componendi aut cavendi causa essent inita ea nec captivitati in posterum, nec postliminio obstant. at si qua id continerent ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc captivitate sublata cessaret & postliminio. Et hoc mihi indicare videtur Pomponius cum ait, *si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque fedus amicitia causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit illorum fit, & liber homo noster ab eis captus servus fit & eorum: Idemque est si ab illis ad nos aliquid perveniat, hoc quoque igitur casu postliminium datum est.* Cum dixit fedus amicitia causa, ostendit & alia esse posse federa quibus nec hospitii nec amicitia jus inest. Proculus quoque eos à se populos federatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promississent, satis significat cum subjicit: *Etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum & illi apud nos, & libertatem suam & dominium rerum suarum aque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant?* Quare quod apud Gallum Ælium sequitur, *que nationes in ditione nostra sunt, cum his postliminium non est*, ut recte legit Cujacius, hoc additamento supplendum erit, nec cum his quibus fedus amicitia causa habemus.

XIX. At nostris temporibus non inter Christianos tantum, sed & apud plerisque Mahumetistas, jus ut captivitatis extra bellum, ita & postliminii evanuit, sublata utriusque necessitate ob restitutam vim ejus cognationis quam inter homines natura esse voluit. Habere ramen locum poterit vetus illud jus gentium, si res sit cum gente rã barbara ut sine indictione aut causa omnes externos & res eorum hostiliter tractare pro jure habeat. Atque eam in partem dum hæc scribo, judicatum est in summo Auditorio Parisiensi, cæteris principe

L. non dubito. D. de cap.

D. l. postliminii. §. in pace.

Obs. 1x, c. 23.

Bod. lib. 1. de rep. c. 7.

Nicolao Verduno : bona quæ Francorum civium fuerant ab Algeriensibus, populo prædationibus maritimis in omnes alios grassari solito, capta belli jure mutasse dominum : ac proinde cum recepta ab aliis essent, facta eorum qui recepissent. In eadem cognitione & hoc judicatum est quod modo diximus, naves hodie inter ea non esse quæ postliminio recipiuntur.

Annotata ad Caput IX.

§. I.

Post, quod reditum notat] Vnde Postvorta dea.
Ab antiqua voce limo] Servius ad XII Æneidos & Donatus ad illud Eunuchi *limis oculis*. Festus : *Limus obliquus id est transversus, unde & limina*. Isidorus libro XV, c. 14. *limites appellati antiquo verbo transversi, nam transversa omnia antiqui lima dicebant, à quo & limina ostiorum, per quæ foris & intus itur : & limites quod per eos foras in agros eatur*. in Glossario *Limes πλάγια ὁδός*.

Contagio & contagies] compages & compago, quod ipsum olim fuit compagen, ut docet genitivus & verbum inde deductum, sicut & sanguis fuit sanguen.

Nominabant eliminium] Et colliminius in Solino est quod vulgo collimitium.

§. II.

Ex rediit in limen] Hinc sumpta translatione postliminium ecclesiasticæ pacis dixit Tertullianus de Pudicitia.

Amici aut socii intelligendi non simpliciter quibuscum pax est] ita sensitse Maroci & Fesæ regem apparet ex Thuani libro cxxx in anno cix DCIII.

Qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerunt, jus ibi postliminii non habuerunt] Valerius Maximus libro V, cap. II, 6. Diodorus Siculus Excerpto legationum n. 3. Sic & Rhodii quos Atheniensium cives bello Philippi emerant liberaliter Atheniensibus reddidere. Polybius Excerpto legationum n. 3.

§. IV.

His qui non virtute bellica superati sed fato suo deprehensi sunt] Vide exemplum apud Parutam belli Cyprii lib. I.

Nisi id pactis erat comprehensum] Vide Iosephum antiquæ historiæ XIII, 2. Polybius pacta ponit comprehendenda ut captivi redderentur in pace Philippi, Ætolorum, cum exceptione tamen, & Antiochi. excerptis de legationibus 9, 28. 35. Eadem exempla habet Livius, & præterea pacis cum Nabide. Similia aliquot suppeditat Zosimus. Ut ecce Probi pax cum Vandalis & Burgundis sic inita : *ἐφ' ᾧ τε καὶ τὴν λείαν καὶ τὸς αἰχμηλώτας, ἐς ἔτυχον ἔχοντες, ἀποδόναι, ut & prædam omnem ἐς quoscunque habebant captivos redderent*. Lib. I similem pacem narrat Iuliani cum Germanis, item cum Quadis qui in Germania libro III. Ammianus Marcellinus libro XVII de rege Alemannorum Suomario : *pacem genibus curvatus orabat. & eam cum concessione præteritorum sub hac meruit lege, ut captivos redderet nostros*. mox de Sarmatis : *iusi obtinere sedes impravidi nostros reddidere captivos* : de alia rursus Sarmatarum parte idem dicit. Apud Zonaram multa talia : inter cætera in rebus Michaelis qui filius Theophili, de Bulgaro loquens : *τὸς αἰχμηλώτας*

λάτεις ἐλευθερίῳσιν συνέτετο, *promisit captivis se daturum libertatem.* Nicetas libro II captivis omnibus libertatem ait datam, exceptis Corinthiis & Thebanis viris ac mulieribus. Interdum convenit, ut reddantur captivi, qui à Republica possidentur: ut apud Thucydidem v.

Vt id quod evenisset pro jure acciperent] Vide Priscum excerpto de legationibus 28. & Bezarum de bello Genuensium in Venetos libro II.

Nec servi] Totilas Pelagio Diacono à Romanis ad se misso edicit ne de reddendis Sticulorum servis verba faciat, dicens iniquum fore ut Romani commilites suos veteribus dominis dedant. Locus est Gotthi corum III.

In bello redeunt postliminio homines, qui, antequam caperentur, liberi fuerunt] Iulianus oratione in malos Cynicos: ἄτω μὲν ἂν εἶεν οἰκέται καὶ ὀπίσθους τῶν αἰχμαλώτων λυτῆμίμω· καί σοι εἰ νόμοι τῶσιν δῶπον δῶκασι τὴν ἐλευθερίαν. Hac modo servi essent etiam quos bello captos liberamus. Atqui talibus tibi ad nos redierint libertatem adjudicant leges.

An vi bellica receptus sit ab hostibus] Vt illi quos à Slavis captos liberavere Hunni, apud Procopium itidem Gotthi corum III:

Si ab hoste venditus commercio ad suos pervenerit] Vt eodem Procopii libro Iuvenis Childubius τὰ νῦν δὲ ἐπὶ ἀφίκετο εἰς πατρίαν ἦθη ἐλευθεροῦτο λοιπὸν κατὰ τὸν νόμον καὶ αὐτὸς ἔπει: dicebat se cum in patriam redisset, liberum ex jure in posterum fore. Et apud Turcas nullum olim fuisse captivum postliminium notat Leunclavius.

Apud Senecam] Libro v, controversia 34.

Matrimonium non censebatur postliminio restitui] Aliter inter Christianos. Leo Papa ad Nicetam Aquilejensem Episcopum: *Vt sicut in mancipiis vel agris aut etiam in domibus ac possessionibus, in captivitate ductis postliminium reversis de captivitate servatur, ita etiam in conjugia, si alius juncti fuerint, reformentur.* Vide Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Terbergæ ad interrogationem XIIII. & responsum Stephani Papæ cap. 19, in Tomo II Conciliorum Galliæ.

Serviat donec pretium reddiderit] Idem cap. 34. Edicti Caroli Cal. §. x. vi Piflis.

Bona ejus futura fuissent occupantium] Vide legem Wisigothicam lib. v, tit. IV, c. 15.

Etiam saepe alienati] At edicto Teuderichi ita constitutum est: *Servi aut coloni ab hostibus capti & reversi domino restituantur, si non sunt ante ab altero vendentibus hostibus in commercio comparati.* Vide & Cassiodorum III, 43. At lege Wisigothica mancipium bello receptum domino redditur. is qui recepit, tertiam partem accipit justii pretii. Si ab hostibus venditum receptum fuerit, redit ad dominum pretio reddito & melioramentis. lib. v, tit. IV, 21.

Etiam ab hoste manumissi] ut à Mithridate, qui retracti in servitutum. Appianus Mithridatico.

Veteribus dominis] nempe qui partium Lacedæmoniarum fuerant. §. XIIII. Confer quæ supra cap. VI, §. 7.

Nod admissis adversus dominos præscriptionibus illis] Idque ex lege Honorii, qui quanquam relicta Vandalis Hispania, tamen dum eam tene-

tenerent Vandali, præscriptionem tricenariam dominis nocere noluerat, meminit Procopius Vandalicorum I. Valentinianus in Novella lege de Episcopali judicio: *Tricennali temporum definitione concludi ea præcepimus, quæ perpetuis aut infinitis sæculis servabantur: exceptis Afrorum negotiis, qui se probaverint necessitatem Vandalicam pertulisse: ut de illorum causis illa tempora præfixo tricennio subtrahantur, quæ claruerit sub hostilitate consumpta.* In concilio Hispalensi relato in causam XVI, quæstione IV: *sicut per legem mundialem his quos barbarica severitas captiva necessitate transvexit, postliminio revertentibus redditur antiqua possessio.* convenit C. Ex transmissa. De præscriptionibus. vide & Cujacium ad titulum C. de præscriptione xxx annorum.

§. XV. *Id de navibus constitutum multis locis videmus*] Decisio Genuensis centesima prima.

§. XVI. *Prædonibus Philippus eripuerat*] Vide ipsam Philippi epistolam inter opera Demosthenis.

§. XVII. *Lege Hispanica naves à piratis captæ eorum sunt qui eas eripiunt piratis*] Idem apud Venetos. Patet ex literis Fraxini Canæi Tomo I.

C A P V T X.

Monita de his quæ fiunt in bello injusto.

I. Quo sensu pudor vetare dicatur quod lex permittit:	IV. Qui hinc, & quatenus ad restitutionem obtingentur.
II. Apertum hoc ad ea quæ jure Gentium permixta dixerunt.	V. An res captæ bello injusto reddenda sint ab eo qui cepit.
III. Interna injustitia injustum esse quod ex bello injusto fit.	VI. An & ab eo qui detinet.

I. b. III.
c. 4.

Legenda mihi retro vestigia, & eripienda bellum gerentibus pene omnia quæ largitus videri possum, nec tamen largitus sum. nam cum primum hanc juris gentium partem explicare sum aggressus, testatus sum juris esse aut licere multa dici eo quod impune fiant, partim etiam quod judicia coactiva suam illis auctoritatem accommodent, quæ tamen aut exorbitent à recti regula, sive illa in jure strictè dicto, sive in aliarum virtutum præcepto posita est, aut certe onittantur sanctius & cum majori apud bonos laude. In Troa-
dibus Senecæ dicenti Pyrrho

Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit,

Regerit Agamemnon,

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.

Quo in loco pudor non tam hominum & famæ, quam æqui & boni, aut certe ejus quod æquius meliusque est, respectum significat. Sic in Justinianeis Institutionibus legitur: *Fidei commissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur.* Apud Patrem Quintilianum: *Non aliter salvo pudore ad sponsores venit creditor, quam si recipere à debitore non possit.* Atque eo sensu sæpe videas justitiam cum pudore conjungi.

Nondum Iustitiam facturus mortale fugarat:

Vltima de Superis illa reliquit humum:

Proque

Proque metu populum sine vi Pudor ipse regebat.

Hesiodus : Δίκη δ' ἐν χερσὶ καὶ αἰδῶς

Ope ribus.

Οὐκ ἔστι βλάβη δ' ὁ κερκὶς τ' ἀρεῖονα φῶς.

— *nisi quam Pudor : aurea nisi quam*

Injustitia : infultant pravi melioribus uliro.

Plato libro XI de legibus : παρθένος ἡδ' αἰδῶς Δίκη λέγεται τε καὶ ὄλιος *Protagora.*

εἴρη) Emendem πάρεδρος : ut sensus sit : Comes pudoris justitia vocatur,

Protagora.

ἔς merito quidem. Nam & alibi idem Plato sic loquitur : θεὸς δεῖσας

Ad inveni-

αἰεὶ πρὸ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπολοῖσθ' ἅν, ἀερώται ἀνθρώποις αἰδῶ τε καὶ δίκῃ ἢ εἶεν

ditum praf-

πόλεων κέρμοι τε καὶ δέσμοι φιλίας συνάγωγη. Deus metuens ne plane interiret

dem.

genus humanum, dedit hominibus Injustitiam ac Pudorem, ornamenta civitati-

Vita Thesei.

tum, ἔφ' ἀδ' amicitiam colligendam vincula : & Plutarchus simili modo

Lib. VI.

δίκῃ vocat ἔνοιον αἰδῶς, Injustitiam pudoris cohabitatricem : qui & alibi jun-

Lib. XIIT.

git αἰδῶς δὲ δικαιοσύνη. Apud Dionysium Halicarnassensem simul nomi-

antiq. c. 19.

nantur αἰδῶς κέρμοι καὶ δίκη. pudor decorum ἔς honestum. Sic & αἰδῶς &

L. adopti-

ἐπιφείαν copulat Iosephus Pudorem & Æquitatem : Paulus quoque Iu-

ritu nupr.

risconsultus conjungit naturale jus & pudorem. Cicero autem iter-

Off. 1.

justitiam & verecundiam ita fines regit, ut justitiæ partes statuat non

Lib. I de

violare homines, verecundiæ non offendere. Cum eo quem ex Seneca

ira, c. 27.

adduximus versu bene convenit dictum ejusdem in scriptis philo-

sophicis. * *Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse? Quanto latius*

officiorum patet quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas,

justitia, fides exigunt? que omnia exira publicas tabulas sunt. Vbi vides jus à

justitia distingui, quia jus accipit id quod in judiciis externis viget.

Idem id alibi explicat egregie exemplo juris herilis in servos. In Lib. I de

mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi

Clem. c. 18.

permitteri aequi bonique natura, que parcere etiam captivis ἔπ' pretio paratis

jubet. Deinde : Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem

licere commune jus animantium veter. quo in loco notanda iterum vocis

licere diversa acceptio, altera exterior, altera interior.

I I. Eundem habet sensum illa Marcelli in Senatu Romano distin-

Lrv. l. xxvi.

ctio : non quid ego fecerim in disquisitionem venit, quem quicquid in hostibus

feci jus belli defendit, sed quid isti pati debuerint : ex æquo & bono scilicet.

Idem discrimen Aristoteles innuit disputans an justa dicenda sit quæ

Pol. I, c. 6.

ex bello oritur servitus : ὅλως δ' ἀντεχόμενοι τινες, ὡς οἰόνται δικαίως τινος

(ὁ ἡ νόμος δικαιοῦν) τὴν καὶ πόλεμον δελεῖαι πείρασσι δικαίων ὅλως δ' ἔφασσι

τῶν ἡδ' ἀρχῶν αὐδὲχεται μὴ δικαίως εἶναι πολέμων. Quidam respicientes justii ali-

quid (* nam ἔφ' lex justum quid est) justam esse ajunt servitutem ex bello : at

omnino justam esse negant, quando accidere potest ut injusta fuerit bellandi cau-

Lib. III.

sa. Simile est illud Thucydidis in Thebanorum oratione : εἰς ἐν

χερσὶν ἀπειλένατε ἐχ' ὁμοίως ἀλγῶμεν καὶ νόμον ἡδ' οὐ τινα ἔπαχον : de his quos

in conflictu occidistis, non adeo querimus, accidit enim hoc illis jure quodammodo.

I. postlim.

Sic & ipsi Iurifconsulti Romani, quod sæpe jus captivitatis vo-

in pr. D. de

cant alibi injuriam appellant, & æquitati opponunt naturali, & Se-

capt.

neca servi nomen ex injuria natum, id quod sæpe accidit respiciens.

Epi. xxxii.

Apud Livium quoque Itali retinentes ea quæ Syracusanis bello ademerant,

Libro

pertinaces ad obtinendam injuriam appelluntur. Dion Præ-

xxviii.

æfæntis cum dixisset bello captos si ad suos redissent libertatem recipere,

orat. xv.

cipere, addit, *αὐς ἀδικεῖς δολοῦνται*: ut qui per injuriam in servitute fuissent.
 * Lactantius de philosophis loquens: Cum de officiis ad rem militarem pertinentibus disputant, neque ad justitiam neque ad veram virtutem accommodatur illa omnis oratio, sed ad hanc vitam, moremque civilem. Idem mox à Romanis ait legitime illatas injurias.

III. Primum ergo dicimus, si belli causa injusta sit, etiamsi bellum solenni modo susceptum sit, injustos esse interna injustitia omnes actus qui inde nascuntur: ita ut qui scientes tales actus operantur, aut ad eos cooperantur, habendi sint in eorum numero, qui ad regnum cæleste sine pœnitentia pervenire non possunt. Vera autem pœnitentia, si tempus & copia suppetat, omnino requirit, ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum refarciat. Ideo Deus* negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant: & Niniivitis rex indicens justitium præcipit ut rapina manus vacuefaciant, naturæ ductu agnoscens sine tali restitutione pœnitentiam fictam & inanem fore. Atque ita videmus sentire * non Judæos tantum & Christianos, sed & * Mahumetistas.

I Cor. vi,
10.

Isa. 11, 10.

Libro præceptorum legum præceptio jubente xvi.
 Silv. in verb. bobellum, p. 3, n. 10, & 11, & 12.
 Covar. d. 5, 11, n. 8.
 Less. lib. 11, c. 13, dub. 4.
 Adde l. vulgaris.
 si duo. D. de furtiv.
 Silv. d. loco. num. 10.
 Vasq. lib. 1. controu. ill. c. 9, num. 17.
 Molin. diss. 118, §. 4.
 vero.

IV. Ad restitutionem autem tenentur, secundum ea quæ generaliter à nobis alibi explicata sunt, belli auctores, sive potestatis jure, sive consilio, de his scilicet omnibus quæ bellum consequi solent: etiam de insolitis, si quid tale jusserunt, aut suaferunt, aut cum impedire possent non impedierunt. Sic & duces tenentur de his quæ suo ductu facta sunt: & milites in solidum omnes qui ad actum aliquem communem, puta urbis incendium, concurrerunt: in actibus dividiis pro damno quisque cujus ipse causa unica, aut certe inter causas fuit.

V. Neque admittendam putem exceptionem quam nonnulli adferunt de his qui aliis operam navant: si modo in ipsis aliquid hæreat culpæ. Ad restitutionem enim sine dolo culpa sufficit. Sunt qui videntur existimare res bello captas, etiam si justa belli causa non adfuerit, reddendas non esse, eo quod bellantes inter se cum bellum inierunt ista capientibus donasse intelligantur. Sed nemo suum jactare temere præsumitur: & bellum per se longe abest à contractuum natura. Ut vero pacati populi certi quid haberent quod sequerentur, nec bello implicarentur inviti, sufficiebat introductio externi de quo diximus dominii, quod cum interna obligatione restitutionis potest consistere. Atque id illi ipsi auctores videntur statuere in jure captivitate personarum. Ideo Samnites apud Livium, *res hostium in præda captas quæ belli jure nostræ videbantur remisimus*. Videbantur ait, quia injustum id bellum fuerat ut jam ante agnoverat Samnites. Non dissimile est quod ex contractu sine dolo in eo cui inest inæqualitas, jure gentium nascitur facultas quædam cogendi cum qui contraxit ad implenda pacta: nec eo tamen minus qui plus æquo stipulatus est rem ad æqualitatem reducere ex probi ac pii hominis officio tenetur.

Lib. 1x.
 Lib. cxi.
 Vide supra
 l. 11, c. 11.

Vid. supra
 lib. 11, c. 9.

VI. Sed & qui damnum ipse non dedit, aut sine omni culpa dedit, sed rem bello injusto captam ab alio penes se habet, tenetur eam reddere, quia cur alter ea carere debeat nulla causa subest naturali-

ter

ter iusta, non consensus ipsius, non malum meritum, non compensatio. Non aliena ab hac re historia est apud Valerium Maximum: *Populus, inquit, Romanus cum P. Claudius Camerinos ductu atque auspiciis suis captos sub hasta vendidisset, et si erarium pecunia, fines agris auctos animadvertebat, tamen quia parum liquidæ fide id gestum ab imperatore videbatur, maxima cura * conquisitos redemit & prædia restituit.* Similiter Phocensibus Romanorum decreto reddita libertas etiam illa publica, & qui erepti erant agri. Et postea * Ligures qui à M. Pompilio venditi fuerant, reddito emtoribus pretio restituti sunt in libertatem, bona quoque reddi curata. Idem de Abderitis decrevit senatus addita causa, quod iniustum bellum illatum iis esset. Poterit tamen siquid fumus aut operæ impendit is qui rem tenet, deducere tantum, quantum domino valebat adipisci desperatam possessionem, secundum ea quæ alibi explicata sunt. Quod si rei possessor culpæ exfors eam consumserit aut alienaverit, non tenebitur nisi in quantum censerit potest locupletior factus.

Lib. VI. c. 5.

Livius libro

XXVII.

Liv. L. XI.

Lib. LXIII.

Annotata ad Caput x.

Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse] Idem Seneca de Beneficiis v, 21. *Multa legem non habent, nec actionem, ad quæ consuetudo vitæ humanæ lege omni valentior dat aditum.* Quintilianus Institutionum oratoriarum lib. III, c. 8, *Sunt enim quedam non laudabilia natura, sed lege concessa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit.* Cicero de Officiis libro III: *Aliter leges, aliter Philosophi tollunt astutias. Leges, quatenus manus tenere res possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia.*

§. I.

Nam & lex iustum quid est] Seneca ad Helviam c. 6. Alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt. Pugnare videntur jus & aliena. Sed concilianda ut docet hic textus. Repete quæ supra hoc libro cap. IV, §. 2.

§. II.

Lactantius] Augustinus vero epistola IV, quæ est ad Marcellinum: Ac per hoc si terrena ista republica Christiana præcepta custodiat, etiam ipsa bella sine benevolentia non gerentur. Idem de diversis Ecclesiæ observationibus, *Apud veros Dei cultores etiam ipsa bella parata sunt.*

Vt is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat] Num. v, 6. Hieronymus ad Rusticum: Nec differtur ultionis sententia si non reddantur universa. Augustinus in epistola ad Macedonium quæ est LIV: *Si res aliena propter quam peccatum est, reddi possit, & non redditur, pœnitentia non agitur sed simulatur.* Retulit Gratianus in causam XI, quæstione VI.

Negar grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant] Locus est illustri Esaiæ LVIII, 5, 6, 7. Habes eum Græce apud Iustinum Martyrem in colloquio cum Tryphone.

§. III.

Non Iudeos tantum] Vide canones pœnitentiales Mosis Maimonidæ cap. II, §. 2. Et Mosem de Korzi præcepto iubente XVI.

Mahumeristas] Vide Leunclavium Turcicorum v, & XVII.

Conquisitos redemit, & prædia restituit] Antonius Tyrius coegit reddere

§. VI.

reddere quæ Iudæorum tenebant. Homines ab eis venditos iussit liberari, bona dominis reddi. Iosephus XIV Antiquæ Historiæ. Macrinus Parthis reddidit captivos, & prædam quod causa fuisset cur Romani pacem rumpèrent. Herodianus libro XIV, in fine. Mahumetes Turcæ liberari iussit eos qui fuerant in oppido Sanctæ Mariæ in Achaia. Chalcocondylas libro IX.

Ligures] Vide Excerpta Peirefiana Diodori Siculi.

CAPVT XI.

Temperamentum circa jus interficiendi
in bello iusto.

- I. In bello iusto actus quosdam interna iustitia carere: quod exponitur.
- II. Interfici qui possint secundum iustitiam internam.
- III. Ob infortunium neminem recte interfici, ut qui coacti partes sequuntur:
- IV. Nec ob culpam mediam inter infortunium & dolum: cuius natura explicatur.
- V. Distinguendos auctores belli ab his qui sequuntur.
- VI. In ipsi auctoribus distinguendas causas probabiles ab improbabilibus.
- VII. Etiam mortem meritis hostibus sapientiam recte condonari.
- VIII. Cavendum quantum fieri potest ne innocentes, etiam præter propositum, occidantur.
- IX. Pueri semper parcendum: feminis nisi quid gravius admisserint & sensibus.
- X. Parcendum & his qui sacra aut literas tantum curant.
- XI. Et agricolis:
- XII. Et mercatoribus ac similibus:
- XIII. Et captis.
- XIV. Recipiendos qui dedere se volunt sub æqui conditionibus.
- XV. Parcendum & his qui sine conatione se dederunt.
- XVI. Hac ita vera nisi grave delictum antecesserit: quod quomodo accipiendum.
- XVII. Delinquentibus ob multitudinem recte parci.
- XVIII. Non occidendos obsides nisi ipsi deliquerint.
- XIX. Abstinentium ab omni dimicatione inutuli.

Lucanus
Off. 1.

Sed nec in bello iusto admittendum est quod dicitur

Omnia dat qui iusta negat.

Melius Cicero: *Sunt quædam officia etiam adversus eos servanda à quibus injuriam accepit. * Est enim ulciscendi & puniendi modus. Idem laudat vetera Romanorum tempora cum exitus bellorum erant, aut mites, aut necessarii. Crudeles vocat Seneca, qui puniendi causam habent, modum non habent.* Aristides Leuctrica prima: *ἔστι γὰρ ἔτι καὶ ἀμυνόμενος ἀμίστως ἀδικεῖν. κἀν τις οἷς τοῖς πτωχῆρας ἀταπλήρησι, ἀπὸς τ' ἀδικήμασι τῆς βίης ὑπερῶν δότιος, ἀρχὴ πάλιν.* Possunt sane, possunt etiam qui se vindicant iniusti esse si modum excedant. Nam *ἔρ* qui in puniendo progreditur ad id quod iniquum est, secundus est injuria auctor. Sic, Ovidio iudice, rex quidam

Off. II.
II de Clem.
cap. 4.

De Ponto
l. IX.

cade nocentium

Si nimis ulciscens existit ipse nocens.

Platæncenses in Isocrateâ oratione quarunt, *εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑπερ τῆς λιχῆτων ἐγκλημάτων ἕως ἀνομιῆς καὶ δίκης ποιέειν τοῖς πτωχῆρας: an æquum sit ob tantilla peccata tam graves ἔρ iniquas pœnas exigere?* Idem ille Aristides secunda pro pace: *μὴ τοῖνυν ἀνδ' ὅταν αὐτὸς πτωχῆσεθε, σκοπιπτε, ἀλλ' ἕστινας οὖτω καὶ πῶς ὄντες κῶβι καὶ τὸ μέτρον τῆς πτωχῆρας: non hoc tantum respicite quæ ob causas pœnas suis exacturi, sed ἔρ qui sint de quibus sumenda sit pœna.*
qui nos

qui nos ipsi, & quis justus poenarum modus. Laudatur Propertio Minos :

Victor erat quamvis, * æquus in hoste fuit.

Sed & Ovidio : *Leges captis justissimus auctor*

Hostibus imposuit.

II. Quando autem justa sit interfectio (inde enim nobis incipiendum est) in bello justo, secundum justitiam internam, quando non sit, ex iis intelligi potest quæ capite primo hujus libri à nobis explicata sunt. Interfici enim aliquem contingit ex proposito, aut citra propositum. Ex proposito juste interfici nemo potest, nisi aut in poenam justam aut quatenus absque eo vitam & res nostras tueri non possumus : quamquam illud ipsum ob res caducas hominem occidere, etiam si à justitia strictè dicta non abeat, à caritatis tamen lege discedit. Poena vero justa ut sit, opus est ut ipse qui interficitur deliquerit, & quidem tantum quod apud æquum judicem mortis supplicio possit vindicari. qua de re eo nunc minus differemus, quia quicquid ejus sciri oportet satis explicatum arbitramur capite de poenis.

Vitt. de jur. belli, n. 36, & 45.

III. Supra cum de supplicibus ageremus (sunt autem ut in pace

ita & in bello supplices) discrevimus *ἀτιμίαια καὶ ἀδικήματα infortunium*

& *injuriam*. Gylippus eo quem ibi citare cœpimus Diodori Siculi loco

quærit, utra in classe Athenienses poni debeant, infortunatorum

an injustorum : & pro infortunatis habendos negat qui ultra nulla

laceffitu injuria Syracusanis bellum intulissent: unde infert cum spon-

te bellum susceperint, ferenda quoque ab ipsis belli mala. Infortuna-

torum exemplum sunt illi qui non hostili animo apud hostes sunt,

quales Athenienses temporibus Mithridaticis, de quibus sic loquitur

Vellejus Paterculus : *Si quis hoc rebellandi tempus, quo Athenæ oppugnata*

à Sulla sunt imputat Atheniensibus, nimium veri vetustatisque ignarus est. ad-

eo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper & in omni re-

quicquid sincera fide gereretur id Romani Astica fieri predicarent. Caterum

tum oppressi Mithridatis armis homines miserrime conditionis, cum ab inimicis

tenerentur, oppugnabantur ab amicis, & animos extra mœnia, corpora necessitati

servientes, intra muros habebant. quæ pars postrema ex Livio sumpta

videri potest apud quem Indibilis Hispanus corpus duntaxat suum

apud Carthaginienses, animum apud Romanos ait fuisse. Nimirum, ut

ait Cicero, omnes quorum in alterius manu vita posita est, sapienter cogitant

quid possit is, cuius in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere. Idem

pro Ligario: Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit.

quod si est criminofum, necessitatis crimen est, non voluntatis. Atque hoc se-

cutus est Iulianus in causa Aquilejensium teste Ammiano, qui cum

paucorum supplicium narraffet, adjicit: Residui omnes abierunt inno-

xii, quos in certaminum rabiem * necessitas egerat, non voluntas. Ad Thu-

cydidis locum de Corcyrensiu captivis venditis vetus commenta-

tor: τὸ ἦμαρ οὖν τῶ ἐλαθνεῦ τῆς ἰσθμῶς δηλοῖ, καὶ ὡς ἀπηνες μετὰ μάχην τὴν ἐλαθνεῦς

ἴππων ἀλλοῦ ἀλλοῦ τε καὶ δόλους τὴν μὴ μετὰ γνώμην οἰκίαν πολεμίων. Ostendit cle-

mentiam dignam Græcorum ingenius: durum enim post pugnam captos occidere,

servos præfertim, qui non sua voluntate bellum gerunt. Platæenses in dicta

oratione apud Ilocratem: ἢ ᾧ ἐκόντες ἀλλ' ἀναγκασθέντες αὐτοῖς ἐδράσασθαι.

K k

non

Lib. II.

Lib. xxv.

Pro Quin-
tio.

Lib. xxi.

Lib. I.

- non volentes sed coacti illis (Lacedæmoniis) servivimus. Idem de Græcis aliis : τοῖς σωμασι μὲν ὀνειροῖς ἀγκλωθεῖν ἠναγκάσθητε, τοῖς δὲ δυνάεσσιν μετ' ὑμῶν ἦσαν : illorum (Lacedæmoniorum) partes corpore sequi cogebantur, animo voliscum erant.* Herodotus de Phocensibus dixerat : ἐμῆδρον ἔχ' ἰκόντες, ἀλλ' ὑπὸ ἀναγκῆς : *Medorum partes sequebantur, non sponte sed vi necessitatis.* Zeldis, ut Arrianus narrat, pepercit Alexander, διὰ τῆς βίαν ἔγνωσαν συστράτιουσιν τοῖς βαρβάρους quod coacti fuissent in partibus barbarorum.
- Lib. xiiii. Nicolaus Syracusanus apud Diodorum in oratione pro captivis : οἱ σύμμαχοι τῇ τῶν κραδόντων ὑπεροχῇ βιασθέντες, ἠναγκάσθησαν συστράτιουσιν διότι εἰ τὸς ἐξ ἐπιβουλῆς ἀδικήσας δικαίον ἐστὶ πωρεῖσθαι, τὸς ἀκρίως ἀμαρτήνοιας παροσίων ἀν' εἰν συγνώμης ἀξιῶν. *Socii vi imperantium adacti sunt militare : quare sicut par est eos puniri, qui data opera injuriam inferunt, ita equum est ignosci his, qui prater voluntatem suam peccant.* Sic & apud Livium Syracusani Romanis se purgantes ajunt, se metu ac fraude turbatis pacem oppressam. Similem ob causam Antigonus bellum se cum Cleomene, non cum Spartanis habuisse dicebat.
- Lib. xxv. *Justinus Lib. xxxviii.*

IV. Sed notandum est inter plenam injuriam & merum infortunium medium sæpe aliquid intercedere, quod ex utroque quasi conflatum sit, ita ut actio neque mere scientis & volentis, neque mere aut ignorantis aut inviti dici possit. Aristoteles huic generi nomen posuit ἀμάχημα : Latine culpam aliquam liceat dicere. Sic enim ille *Moralium libro quinto capite decimo : Eorum quæ sponte facimus alia facimus deliberato, alia non deliberato. Deliberato fieri dicuntur quæ præeunte consultatione quadam animi fiunt, quæ vero aliter, indeliberato. Cum ergo damni datio tribus modis in hominum societate contingat, ea quæ ab ignorantia procedit infortunium dicitur, ut si quis egerit quippiam non in quem existimabat, aut quod non putabat, aut non quo putabat modo, aut non tali fine : ut si quis se ferire non hoc instrumento, non hunc hominem, aut non hujus rei causa credidit : sed evenit quod ipse non proposuerat sibi : puta vellicare voluit non vulnerare, aut non hunc, non hoc modo. Ergo sita prater id quod expectari potuit damnium detur, erit infortunium. At si ita ut expectari ac prævideri aliquo modo potuerit, sed non improbo animo, culpa erit aliqua, nam culpe affinis est qui in se habet agendi principium : qui vero extra, infelix. At quoties quis id quod facit sciens facit, non tamen, deliberato, fatendum est adesse injuriam : ut quis facere homines solent per iracundiam & perturbationes similes aut naturales aut necessarias. nam qui ita commoti ladunt & culpam admittunt ab injuria non vacant : neque tamen injusti aut improbi dicuntur : at quis idem consilio admittat, is vero improbus & injustus recte nominabitur. Merito igitur quæ per iram fiunt censentur non ex proviso fieri. non enim incipit is qui ex ira quid facit, sed is qui iram provocavit : atque eo fit ut sæpe in judiciis rerum ejusmodi non facti, sed legitima fiat questio. nascitur enim ira ex eo quod quis injuriose factum existimat. Non ergo sicut in contractibus, an hoc factum sit disputant : ibi enim nisi quæ intercesserit oblivio, omnino altera partium improba est, quæ fidem non implet : sed an juste factum sit quod factum est, exquiri volunt. At qui prior struxit insidias nihil ignorans fecit : quare non mirum si alter sibi injuriam factam putat, alter non putat. Est tamen ut & qui tali ex causa ludi injustus censeri debeat, si nempe æqualitatis aut proportionis normam excedat quod reponitur. Sic justus est qui deliberato juste agit : alioqui juste agere potest*

potest aliquis sponte tantum, non & deliberato. Ceterum eorum qua non sponte sunt alia venia digna sunt, alia minus. * Venia digna qua non ab ignorantibus modo sed & ob ignorantiam sunt. At si qua ab ignorantibus admittantur, nec tamen per ignorantiam, sed tali animi morbo qui communes humana naturæ fines excedat, non digna sunt quibus ignoscas. Locum sane egregium & usum maximi integrum Latine posui quia minus recte verti ideoque nec satis intelligi solet. Michaël Ephesius eum locum interpretans ejus quod expectari non potuit exemplum ponit, in eo qui fores aperiens patrem læsit, aut in loco solitario jaculando se exercens aliquem vulneravit. Ejus quod prævideri potuit, sed sine dolo, in eo qui jaculatus est in via publica. Idem scriptor necessitatis exemplum ponit in eo qui fame, aut siti adigitur ut quid faciat: perturbationum naturalium, in amore, dolore, metu. Per ignorantiam fieri ait ubi factum ignoratur, ut si quis mulierem nesciat nuptam. Ab ignorante non per ignorantiam, ubi jus ignoratur. Jus autem ignorari interdum excusabiliter, interdum inexcusabiliter: quæ cum Iurifconsultorum dictis optime congruunt. Est ejusdem Aristotelis locus huic non dissimilis libro de arte oratoria: *Æquitas imperat ne pari loco habeamus injurias & culpas, neque item culpas & infortunia. Infortunia autem sunt qua nec provideri potuerunt, nec improbo animo admittuntur: culpa qua provideri potuerunt, non tamen improbo animo sunt: injuria qua & desinato & animo improbo.* Tria hæc notarunt veteres & in illo Homeri versu de Achille Iliados postremo:

Οὐτε γὰρ ἔστ' ἀφρων ἔτ' ἀσοκῶ, ἔτ' ἀλιτήμων.

Non ignara illi, male provida, nec mala mens est.

Similis est divisio apud Marcianum: *delinquitur aut proposito; aut impetu, aut casu. proposito delinquant latrones qui factionem habent: impetu autem cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venit: Casu vero cum in venando telum in feram missum hominem interfecit. Duo illa quæ proposito & impetu fiunt hunc in modum distinguit Cicero, Sed in omni injuria permultum interest, * utrum perturbatione aliqua animi, que plerumque brevis est & ad tempus, an consilio & cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt que repentino aliquo motu accidunt, quam ea que meditata & preparata inferuntur.* * Philo autem in legum specialium explicatione sic ait: *ἡμετέραν τὴν πρῶξιν εἶναι τῆς ἀξιοῦσας μὴ σκεπτασθήμενης ἐν μακρῷ τοῖς μέσσοις: dimidiatum esse facinus ubi non antecessit longa animi deliberatio.* Cujus generis ea præcipue sunt * quæ necessitas si non defendit, tamen excusat. Nam ut Demosthenes ait in Aristocratem, *αἱ ἀναγκαστικαὶ χρεῖαι τὸ πρῶτον ἢ μὴ λογισμὸς ἀναρῶσιν ἀπαντίας: ὡς ἔ' πάντων ἑσθλὰ ἀκαλογομένη δὲ τὸν δικαίως ἐξέωλον.* Necessitatis impulsus auferunt judicacionem de eo quod agendum vel non agendum est, quare non nimis rigide expendenda hæc sunt ab æquis rerum arbitris. Qui sensus etiam latius ab eodem exprimitur in oratione de falso testimonio adversus Stephanum. Thucydides libro quarto * *πᾶν εἴ' εἰκὸς εἶναι τῶν πολέμων καὶ θανάτων κατ' ἐργασίαν ἐθγγαμῶν π' γίγνεται καὶ πρὸς τὸ θεῶν καὶ τῶν ἀκασίων ἀκαλογομένων κατ' ἐργασίαν εἶναι τὰς βωμῶν καὶ ἑσθλῶν τε ἐπὶ τοῖς μὴ ἀνάγκη κακῶν ἰσομοσῶν καὶ ἔ' ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τῶν συμφορῶν π' τοιμήσασσι.* Credibile esse * apud

VII Nic. II.

D. & C. de
juris & sa-
cti ign.
Lib. I.L. perspi-
ciendum. D.
de pæn.

De Off. 1.

Lib. VII.
Lib. VIII.

Deum quoque paratam esse veniam his qui bello aut qua simili necessitate tracti aliquid admittunt. nam & Deorum altaria per fugium patere culpis non voluntarius: & iniustitiam eis ascribi qui ultro mali sunt, non his quos ad audendum res extrema impellunt. Cærites apud Livium ad Romanos: Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset. Iustinus: Factum Phocensium, tametsi omnes execrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidia Thebanis, à quibus ad hanc necessitatem compulsi fuerant, quam ipsis intulit. Sic Isocrate iudice, qui salutis causa prædatur, ἐχθρὰ ἀποχρημα τὸ ἀδικίας τῶν ἀνάρχων, habet necessitatem injuriæ velamentum. Aristides Leuctrica secunda: αἱ δυσκολίαι τῶν καιρῶν δσπολογίας ἐνδιδοῦσαι τοῖς ἀφεισηκόσι: difficilia tempora excusationem aliquam dant desciscitentibus. De Messeniis accusatis quod ab Athenis exules non receperint ita Philostratus: ἡ δσπολογία κατὰ ζυγὶ ἀμύλων ἴσταιται, τὸ Ἀλέξανδρον ἀσιγχοῦσθων καὶ τὸ ἐκείνους φόβον εἶ μὴδὲ ἢ ἀλλ. Ἐλλὰς ἀπέριως εἶχε. Causa ipsorum in deprecatione posita est, obtendens factò Alexandrum, & metum ab ipso, quem nulla non pars Græciæ experta esset. Talis & ille apud Aristotelem ἡμιπονηθὸς καὶ εἰ ἀδικεῖ. εἰ γὰρ ἐπιτελεῖ. semipræcarius, non iniustus; * neque enim insidiator. Discrimina hæc ad argumenti nostri usum sic aptat Themistius in laudibus Valentis Imperatoris: καὶ δίκην τὸ ἀδικεῖν καὶ ἀμείψθη, καὶ ἀτύχημα. καὶ γὰρ εἰ μὴ Ἦ Πλάτων δσποτικῶς μὴδὲ τὰ Αἰρετοτέλους μίσησθαι, ἀλλὰ πῶς ἐκείνοις δουρῶν τοῖς ἐργαῖς βεβαιώσι: εἰ γὰρ τῶν πτωχῶν ἀξίως ᾤθησι τὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς βαλδύσαντα τῶν ἰπανάστων ἐ τὸς ὑπὸ τῶν ὄσων παρσυνείβεις, καὶ τὸς ἡδὴ τῶν δοκῶν κροῖται ὑποκῦψαι βας ἀλλὰ τῶν μὴ κατέργως, τὸς ὃ ἐμείψω, τοῖς ὃ συνήγησται. * Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium. * Quamquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita factò exsequeris. Non enim pari pœna dignos existimasti qui ab iniùio bellum susceperant, & qui postea abrepti sunt armorum impetu, & qui succubuerunt ei qui jam rerum potiri videbatur. Sed illos damnasti, hos castigasti, postremos miseratus es. Idem alibi adolescentem Imperatorem vult discere, πὶ δισνήσων ἀτύχημα καὶ ἀμείψθη καὶ ἀδικεῖν. καὶ ὅπ ἀσθήκη τὸ βασιλεία, τὸ μὴ οἰκείρειν, τὸ ὃ ἐπανορθῶν, μὴδὲ τὸ ἐχθρῶν πτωρῶν: quid distet infortunium, culpa aliquid, & injuria: & quomodo regem deceat istius misereri, hanc corrigere, postremam vero solam ultione prosequi. Sic apud Iosephum Titus unum criminis ducem punit μέχρως ἔργω, re ipsa, multitudinem μέχρως λόγω, sola verborum increpatione. Mera infortunia nec pœnam merentur, nec ad restitutionem damni obligant. Injustæ actiones ad utrumque. Culpa media ut restitutioni obnoxia est, ita pœnam sæpe non meretur, præsertim capitalem. Ad hoc illud pertinet Valerii Flacci:

At quibus invito maduerunt sanguine dextra,
Si fors secura premit miseros, sed proxima culpa
Hos variis mens ipsa modis agit, & sua carpunt
Facta viros resides.

Gal.

V. Quod monet Themistius * distinguendos qui actores belli fuerunt ab his qui alios ducentes secuti sunt, ejus passim exempla in historiis exstant. Narrat Herodotus Græcos pœnas sumpsisse de his qui Thebanis ad Medos deficiendi auctores fuerant. Sic Ardeæ principes securi percussi, narrante Livio. Eodem auctore, Valerius Levinus, Agrigento capto, qui capita rerum erant, virgis casus securi percussis:

Lib. IV.

cussit : ceteros pradamque vendidit. Idem alibi : Atella Calasiæque in deditio- Lib. xxvi.
nem accepta : ibi quoque in eos qui capita rerum erant , animadversum. Rur-
sum alibi , Quoniam defectionis auctores meritas poenas à Diis immortalibus
et à vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri ? Tandem igno-
rum est illis et civitas data. nimirum , ut idem ibi loquitur , ut unde orta
culpa esset , ibi poena consisteret. Laudatur apud Euripidem Eteoclus Ar- Lib. ro
givus quia xxxviii.

Culpa[m] ferebat semper illo iudice

Reus ipse : non urbs patria , qua passim mali

Rektoris ergo sustinet calumniam.

Et Athenienses , ut Thucydides narrat , poenituit decreti ad versus Lib. III.
 Mitylenæos , πῶλον ὄλλω Διγφθῆραι μᾶλλον ἢ τὸς ἄριους , ut totam civitatem
 potius quam solos defectionis auctores interficerent. Narratur & Diodoro
 Demetrius captis Thebis decem solos interfecisse auctores defe-
 ctionis.

V I. Sed in ipsis quoque belli auctoribus distinguendæ causæ : sunt
 enim quædam non justæ quidem , sed tamen tales ut non improbis
 possint imponere. Scriptor ad Herennium deprecationis causam æ-
 quissimam hanc ponit , si quis quæ peccavit , non odio neque crudeli-
 tate , sed officio & recto studio commotus fecerit. Sapiens Senecæ ,
 hostes dimittet saluos , aliquando etiam laudatos , si honestis causis pro fide , pro
 federe , pro libertate in bellum accincti sint. Apud Livium * petunt erro-
 ri veniam Cærites quod fuerint auxilio consanguineis Phocensibus.
 Chalcidensibus & aliis qui ex federe Antiochum juverant data à Ro-
 manis venia. Aristides Leuctrica secunda Thebanos qui Lacedæ-
 moniorum ductum contra Athenienses secuti erant , ait κοιωνέντων ἑρῶ
 ἔδικαιον πρὸς ἡμᾶς ὁ δίκαιος ἢ ἴτιον ἀδικεῖν πῶς μίμνην , τῶ πεισῶς εἶναι τοῖς
 ἡγεμόνοις : in partem quidem venisse injuste actionis , sed quam justo aliquo ve-
 larent , fide in principes sui federis. Cicero de Officiis primo conservan-
 dos eos dicit qui non crudeles in bello , non immanes fuerunt : tum
 bella quibus imperii gloria proposita est , minus acerbe gerenda esse.
 Sic Ptolemæus rex Demetrio significabat , ἢ ἀπὸ πάντων ἀμφοῖν ἀδελφῶν ἢ
 κατὰ δρχῆς πολυπραπῶν ἀνταίσι : non de rebus omnibus , sed de imperio et gloria in-
 ter ipsos certamen esse. Severus * apud Herodianum : Cum bellum ad-
 versus Nigrum gestimus non ita sane speciosas inimicitiarum causas habebamus.

nam positum in medio principatum atque adhuc in disceptatione versantem pa-
 tri ambitu uterque nostrum ad se traherat. Sæpe habet locum quod de
 bello Cæsaris & Pompeji est apud Ciceronem : Erat obscuritas qua-
 dam : erat certamen inter clarissimos duces : multi dubitabant quid optimum
 esset. Et quod idem alibi : est aliqua culpa tenemur erroris humani , à sce-
 lere certe liberati sumus. Plane ut apud Thucydidem dicuntur venia
 digna quæ fiunt μὴ ἐξ ἡμετέρας , ἀδελφῶν ἢ μᾶλλον ἀμαρτίας. De Dejotaro idem
 ille Cicero : non ille odio tui progressus , sed errore communi lapsus est.
 Sallustius in historiis : Cetera multiundo , vulgi more magis quam iudicio,
 post alius alium quasi prudentiorem secuti. Quod de bellis civilibus Brutus
 scripserat putem non male ad pleraque bella alia referri posse : * acris
 esse prohibenda , quam in superatos iracundiam exercendam.

V I I. Etiam ubi iustitia hoc non exigat , sæpe tamen convenit bo-
 nitati

Ann. XII.
De Clem. I.
cap. 5.

nitati * convenit modestiæ, convenit animo excelfo. *Ignoscendo auxisse populi Romani magnitudinem* ait Sallustius. Taciti est: *quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum*: At Seneca: *Ferarum, nec generosarum quidem permordere & urgere abjectos. Elephantes leonesque transcutunt quæ impulerunt. Sæpe oportunitum est illud Maronis:*

Non hic victoria Teucrum

Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.

Est in eam rem insignis locus in libro quarto ad Herennium: *Bene majores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem quem armis cepissent vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendant eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi. Si de Romanis hoc accipias (incertum enim hoc, cum & peregrinis & fictis argumentis utatur is scriptor) adversa fronte pugnat cum eo quod habemus in panegyrico qui dicitur est Constantino Constantii filio: *Cautior licet sit qui devinctos habet per veniam perduelles, fortior tamen est qui calcat iratos. Renovasti Imperator veterem illam Romani Imperii fiduciam qui de captis hostium ducibus vindictam morte sumebat. Tunc enim captivi reges cum à portis usque ad forum triumphantium currus honestassent, simulatque in Capitolium currum seclere cæperat Imperator, abrepti in carcerem necabantur. unus pro se ipso Paulo qui sedentem se acceperat deprecante (lege: unus Perseus ipso Paulo qui dedentem se acceperat deprecante) legem illius se veritatis evasit: ceteri in vinculis * luce privati aliis regibus dedere documentum, ut mallent amicitiam colere Romanorum quam exasperare justitiam. Sed & hic nimis laxè. Dicit quidem Iosephus idem de severitate Romanorum in historia interfecti Simonis Bar-joræ: fed de ducibus loquitur qualis Pontius Samnis, non de his quibus regium esset nomen. Verborum sensus Latine sic habet: *Finis triumphi erat postquam ad Capitolium Iovis adem erat perventum: nam ibi exspectare imperatores mos antiquus patria jubebat donec nuntiata esset mors hostium ducis. Is erat Simon Ioræ filius qui inter captivos in triumpho ducebatur: is tum injecto laqueo in forum trahitur verberantibus insuper ipsum custodibus. Nam eo in loco mos est Romanis supplicium sumere de damnatis ob noxas capitales. Hic ubi vitam finisse nuntiatus est, secuta sunt sausta omnia, deinde sacrificia. Idem ferme dicit Cicero Verri-na de Suppliciiis. De ducibus passim exempla exstant: de regibus aliqua, ut * de Aristonico, Iugurtha, Artabafdo: sed tamen præter Persea * Syphax, Gentius, Iuba, & Cæsarum tempore Caractacus atque alii, tale supplicium evaserunt, ut appareat & belli causas & gerendi modum spectata à Romanis, quos tamen æquo asperiores in victoria fuisse Cicero atque alii agnoscunt: itaque M. Æmilius Paulus apud Diodorum Siculum non male in Persei causa Romanos fenatores monet, εἰ μὴ τ' ἀνθρώπινοι φόβον διλασῶν, τὴν γε τῶν ὑπερφανῶν καὶ ἰξουσιῶν χειρῶν μετροχομένω Νέμεσι ἀιδεῖαξ. Si humani nihil metueret, at divitiarum vindictam timerent, is imminens qui victoria insolentius utuntur.***

Vide Plut.
Paulo & M.
milio.

Exc.

utuntur. Et * Plutarchus notat bellis inter Græcos ipsos etiam hostes regibus Lacedæmonis manus abstinuissē reverentia dignitatis. Hostis ergo qui non id quod humanæ leges permittunt, sed quod sui est officii, quod fas & pium est volet respicere, parceret etiam hostili sanguini: neminique mortem irrogabit nisi quo mortem mortive simile quid evitet, aut ob peccata personæ propria quæ ad capitalem mensuram devenierint. Et tamen quibusdam id meritis aut omnem aut mortis pœnam condonabit, sive humanitatis intuitu, sive ob alias probabiles causas. Egregie idem quod dixi Diodorus Siculus: *Lib. xxvii.*

κὶ τὸ πλεον πολιορκίᾳ καὶ ὡς ἐπὶ ἀλλοῖς καὶ τὰ αἰμα τὰ κτ' ἢ πόλεμον ἀεστερήματ' ἀπὸ παλαιοῦ ἀφ' ἑαυτῶν ἢ δι' ἄλλων ἐπιτυγχάνεται ὁ δὲ ἐν ταῖς ἐξουσίαις εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ἐλεῶ μετ' ἑαυτῶν ἀφ' ἑαυτῶν τὸ φρονήσεως γίνεσθαι. *Vrbium expugnationes, secunda prælia, et si quid aliud in bello prosperum, sæpe fortuæ magis quam virtuti debentur. At in summo imperio victis misericordiam impartiri solius prudentiæ opus est. Apud Curtium legimus: Alexander quatuordecim belli auctoribus poterat irasci, tamen omnibus venia data.*

V I I I. De nece autem eorum qui casu non destinato occiduntur, tenendum quod supra diximus, si non justitiæ, misericordiæ tamen esse non nisi magnis, & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere perniciet possit. Idem nobiscum sentit Polybius qui libro v sic loquitur: ἔγδ' ἐπ' ἀπωλείᾳ δέῃ εἰ ἀφανισμῷ τοῖς ἀγνόμοις πολεμεῖν τὸς ἀγαθὸς ἀνδρας οὐκ ἐπὶ διορθώσῃ καὶ μετῴσῃ τῶν ἡμαρτημένων ἔδδ' συναυσεῖν τὰ μηδὲν ἀδικούντων τοῖς ἡδικοῦσιν. ἀλλὰ συσώζειν καὶ συνεξαίρειν τῶν ἀναίτιοις (male editur ἐναντίοις) τὸς δεικνύσας ἀδικεῖν. *Bonorum virorum est etiam cum minus probis non internecium gerere bellum, sed hæcenus ut delicta sarciantur atque emendentur: neque insontes cum fontibus una pœna involvere, sed insontium causa etiam fontibus parcere.*

I X. His cognitis, de his quæ magis specialia sunt non difficilis erit definitio. * Puerum ætas excuset, feminam sexus, ait Seneca libris quibus iræ irascitur. Deus ipse in bellis Hebræorum etiam post pacem oblatam & repudiatam parci vult feminis & infantibus: extra paucas gentes speciali jure exceptas: adversus quas quod erat bellum non erat hominum, sed Dei, atque ita appellabatur. Et cum mulieres Madianitidas vellet occidi ob proprium ipsarum crimen, exceptit virgines intactas. Imo cum Ninivitis ob gravissima peccata internecionem severe admodum minatus esset, retrahi se passus est misericordiatione multorum millium ejus ætatis quæ honesti & inhonesti discrimina ignoraret. Cui similis est apud Senecam sententia: *Num quis irascitur pueris, quorum ætas nondum novit rerum discrimina?* Et apud Lu-

Lib. III.

24.

Deuter. xx,

14.

Num. xxxv,

18.

Ier. iv, 2.

De ira III,

cap. 9.

Crimine quo parvi cadem poluere mereri?

Si hæc Deus fecit ac statuit, qui quofvis homines cujuscumque sexus aut ætatis sine ulla causa non injuste potest occidere, utpote vitæ dator ac dominus, quid homines facere æquum est quibus ille nullum jus tribuit in homines, quod non ad hominum salutem ac societatem conservandam esset necessarium? Accedit primum de pueris judicium eorum populorum ac temporum quibus fas maxime va-

Vid. de jure belli, n. 36.

luit. *Arma habemus* (ait apud Livium Camillus) *non adversus eam atatem cui etiam captis urbibus parçitur : sed adversus armatos.* Addit hoc esse inter belli jura, naturalia scilicet. Plutarchus de eadem re agens: *Sunt*, inquit, *apud bonos etiam belli quadam leges.* Vbi nota illud apud bonos, ut hoc jus ab eo quod in moribus & impunitate positum est discriminet. Sic Florus negat aliter fieri potuisse salva integritate. Apud Livium alio loco est: *à qua atate etiam hostes irati abstinerent.* Et alibi: *usque ad infantium eadem ira crudelis pervenit.* Quod autem in pueris rationis usum non adeptis semper, id in feminis plerumque obrinet, id est nisi aliquid peculiariter vindicandum admiserint, aut virilia officia & ipsæ usurpent. Est enim, ut Stautius loquitur, *sexus rudis insciusque ferri.* Neroni hostem vocanti Octaviam in tragædia reponit præfectus

—* *Femina hoc nomen capit ?*

Lib. 7. Alexander apud Curtium: *Cum captivis & feminis gerere bellum non solo: armatus sit oportet quem oderim.* Grypus apud Iustinum: *à nullo unquam majorum suorum inter tot domesticæ & externa bella post victoriam in feminas savitum, quas sexus ipse & periculis bellorum & savitia victorum eximat.* Apud Tacitum alius: *neque adversus feminas, sed palam adversus armatos bellum se tractare.* Valerius Maximus Munatii Flacci in infantes & feminas efferatam vocat crudelitatem, & auditu etiam intolerabilem. Apud Diodorum Carthaginienses Selinunte narrantur interfecisse feras, feminas, infantes, *ὄδρμείαν συμπαθήσαν λαμβάνοντες, sine humanitatis affectu.* Et alibi hoc ipsum *ὄδρμείαν crudelitatem vocat.* Lati-nus Pacatus de feminis: *sexus cui bella parçunt.* Simile Papinii de senibus pronuntiatum.

Nullis violabilis armis

Turba senes.

Vit. d. loc. X. Idem statuendum universaliter de maribus quorum vitæ genus ab armis abhorret. *Iure belli in armatos repugnantisque cades.* ut ait Livius, id est eo jure quod naturæ congruit. Sic Iosephus æquum ait ut in pugna pœnas dent qui arma ceperunt, infontibus non nocendum. Camillus Vejis expugnatis edixit, ut ab inermi abstineretur. In hac classe primum ponendi sunt hi qui sacra curant. nam ut hi ab armis abstinerent mos ab antiquo fuit gentium omnium: atque ideo vicissim vi in illos temperabatur. Sic Philisthæi hostes Iudæorum non nocebant * collegio Prophetarum quod erat Gabæ, ut videre est I Sam. x, 5 & 10. Et sic ad alium locum ubi simile erat collegium tanquam sepositum ab omni armorum injuria, cum Samuele confugit David I Sam. xix, 18. Cretenses, narrat Plutarchus, cum bellis intestinis colliderentur, omnem noxam abstinuisse * à sacerdotibus, & iis quos humanis mortuis præpositos καὶ κληῖς vocabant. Huc & proverbium illud Græcum pertinet ὄδρμείαν πῦρρον ἰστέλει φησι. * Notat Strabo olim cum tota Græcia armis fereretur Eleos, utpote Iovi sacros, & eorum hospites in alta pace vixisse. Sacerdotibus merito hac in parte æquantur qui vitæ genus simile elegerunt, ut monachi & conversi id est pœnitentes, quibus proinde æque ut sacerdotibus parçei volunt canones naturalem æquitatem secuti. Addas
his

Vita Ca-
milli.

Lib. 1.
Lib. xxiv.

Octavis.

Lib. 7.
Libro
xxxviii.

Lib. ix, c. 1.

Lib. xlii.

Lib. xiv.

Vit. d. loc.
Libro
xxviii.
Ant. xlii,
cap. 3.
Liv. lib. v.

Quæst. Gr.

Lib. viii.

C. de treug.
& pau.

his merito eos qui studiis literarum honestis & humano generi utilis operam navant.

XI. Deinde agricolas quos & canones ascribunt. Diodorus Siculus de Indis cum laude refert: ἀμφότεροι γὰρ οἱ πολέμοις ἀλλήλους

Lib. 11.
Bibl.

μὴ δαπνίσανσιν ἐν ταῖς μάχαις, τὸς δ' αὖτε τῶν γεωργίων ὄντας ἰσὺν ἀβλαβεῖς, ὡς κρινὲς ὄντας ἀπείνων ἀεργεῖται. In praeliis quidem hostes alii alios interficiunt: at agricolas relinquunt intactos tanquam in commune utiles. De antiquis Corinthiis & Megarensibus Plutarchus: τὸς γεωργούντας ἕδεις ἡδὲ καὶ τὸ

πρόσπαν. nemo agricolas ullo afflicebat malo. Et Cyrus regi Assyriorum

Xen. de Cyt.
inst. v.

nuntiarum iussit, ὅτι ἐποίμῳ εἶη ἴσων τὸς ἐργαζομένους τῶν γῆν καὶ μὴ ἀδικεῖν: in-

paratum se eos qui agros colerent, illosq; indemneque sinere. De Belisario Suidas: εἰς τὴν ἀρχαίαν ποσῶντη Φειδοῖ τε καὶ αἰσινῶν ἐξέρχτο, ὡς βιασθῆναι μὴ αὐτὸς ἔδεν πύποτε στρατηγῶν Βελισσαρίου τειχῶν. agricolis ita parcobat, ac tantam pro illis curam gerebat, ut eo duce nulli unquam eorum vis illata fuerit.

XII. Addit canon mercatores, quod non tantum de his qui temporariam in hostico moram agitant intelligendum est, sed & de subditis perpetuis: nam & horum vita ab armis aliena est: ac sub hoc nomine continentur simul alii opifices & artifices quorum quaestus pacem amat, non bellum.

XIII. Ut ad eos veniamus qui arma gefferunt, jam ante retulimus dictum Pyrrhi apud Senecam qui vetari nos ait pudore id est æqui respectu ne capto vitam adimamus. Similem Alexandri sententiam attulimus quæ cum feminis conjungit captivos. Accedat illud Augustini: hostem pugnantem *necessitas perimat, non voluntas. Sicut

Ad Bonif.
Epi. 1.

bellanti & resistenti violentia redditur, ita victo vel capto misericordia jam

debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur. Xenophon de Age-

filao: αἰσθηρόν τε τοῖς στρατιώταις τὸς ἀλισκομένους μὴ ὡς ἀδικῶς πικρῶναι, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπων ὄντας φυλάσσειν: monuit milites ut captos non tanquam fontes pun-

nirent, sed tanquam homines custodirent. Apud Diodorum Siculum est: Lib. XIII.

πάντες ἀνατένοσται μὴ αἰσ τὸς ἀντιπρόσθετος, εἰκοσι δ' αὖτε τοῖς ἀσπυπύλοισι.

Lib. xviii.

Omnes (Græci) opponunt se repugnantibus, parcent jam subactis. Eodem

judice Macedones qui sub Alexandro πικρότερον ἢ πολεμικώτερον αἰσ-

εφέρον τοῖς Θεβαίοις acerbius egerant cum Thebanis quam belli fas ferebat.

Sallustius historia Jugurthina cum puberes post deditionem interfectos narrasset, factum ait contra jus belli: quod interpretare contra

æqui naturam & morem mitius viventium. Apud Lactantium est: Lib. v.

Parcitur victis & est locus inter arma clementia. Laudat Tacitus Primum

Hist. 1v.

Antonium & Varum Flavianos duces, quod in neminem ultra aciem

fæviissent. Aristides: ἀνδρῶν χάρις ἐστὶ καὶ ὁμοῦ τῶν φύσιν, τὸς μὲν ἀντιστασιό-

τας, κατέρχων τῶν ὁσίων: τὸς δ' ἀσπυπύλοισι ἡπίως μετὰ χειρὶ ἐξέρχεται. *De pace* II.

Hominum est nostri ingenii resistentes armis coercere, prostratos tractare leniter. De captivis Propheta Elisæus regem Samaritæ sic alloquitur: An quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo eos interimeres? Apud Euripidem

II Reg. 11.

in Heraclidis quaerenti nuntio,

Hostem perimere vestra lex ergo vetat?

Respondet chorus,

Quem Mars reliquit praelio superstitem.

Ibidem Eurystheus captivus :

Quæ me necabunt non erunt pura manus.

Lib. XII.

Apud Diodorum Siculum Byzantii & Chalcedonii, quod captivos fatis multos interfecissent hoc elogio notantur: *ἰπιτέλουν πράξεις ἀμάρτην Διφφερέστας*: perpetrarunt facinora eximia crudelitatis. Idem alibi * captivis parcere vocat *παρκινὰ νόμιμα* jus commune: qui aliter agunt, eos ait extra controversiam peccare. Parcere captivis jubet boni & æqui natura, ut in Philosophicis scriptis dicentem Senecam non diu est cum audivimus. Et laudari in historiis eos videmus qui cum nimia captivorum multitudo oneri aut periculo esse posset, dimittere omnes quam occidere maluerunt.

v. De benef.
cap. 18.

XIV. Eisdem ob causas * vitam salvam pacifcentium, sive in prelio, sive in obsidione non repudianda deditio. Ideo Arrianus in deditio editam à Thebanis stragem, ait fuisse non Græci moris, *ἢ Ἐλληνικὴν σφαγὴν*. Ac similiter Thucydides libro III, *ἐχόντες τε ἰλαστοίτε, ἢ χεῖρας ἀεσίχορμους*: ὃ ἢ νόμος τοῖς Ἑλλησὶ μὴ χεῖνεν τῆς τας: Volentes nos & manus tendentes accepistis in potestatem. Mos autem Græcorum est tales non interficere. Et apud Diodorum Siculum Syracusani senatores: *σώζειν τ' ἰκίστω, ἀξίον τ' ἀμεγαλοψυχίας*: magno animo dignum est supplicii parcere. Sopater: *νόμος ἐστὶ τῆς ἰκέτας σώζειν ἐν τοῖς πολέμοις*: moris est in bellis servare supplices. In obsessis oppidis observatum id Romanis antequam murum aries percussisset. Cæsar Advaticis denuntiat se eorum civitatem conservaturum, si priusquam aries murum attingeret, se dedidissent. qui mos nunc quoque obtinet in locis infirmis antequam machinæ igniariæ explodantur: in munitioribus, antequam in incœnia impetus fiat. At Cicero non tam quid fiat, quam quid natura æquum sit respiciens, sic ea de re pronuntiat. *Et cum iis quos vi deviceris consulendum est, tuam ii qui armis positis ad imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percussisset, recipiendi*. Notant Hebræi interpretes majoribus suis in more fuisse ut quam oppugnarent urbem eam non cingerent corona, sed * partem liberam relinquerent effugere volentibus, quo minori sanguine res transiret.

Lib. II de
belle Gall.

Off. I.

XV. Eadem æquitas jubet parci his qui sine conditionibus se victori permittunt aut supplices fiunt. *Trucidare deditos sævum* censente Tacito, Sallustius similiter de Campanis qui se Mario dederant, cum puberes interfectos narrasset, addit facinus fuisse contra jus belli, naturale scilicet. Idem alibi: *non armatos neque in pralio belli jure sed supplices interfectos*. Et Livio ut jam diximus *jure belli in armatos repugnantesque cædes*. & alibi: *qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset*. Imo & in hoc laborandum, ut potius metu ad deditio cogantur quam ut interficiantur. Laudatur id in Bruto, qui adversarios *ὄψε ἐίσασεν ἰμοκαλεῖν, ἀλλὰ περιέπρασεν φέειδεσθαι κελδῶν, ὡς μὲν μικρὸν ἰδίαν ἰσχυρῶν*: non passus est impetu oppugnari, sed equitatu circumdedit: parci jubens ut mox suis futuris.

Ann. XII.
Bello Iur.
Lib. I de
rep. ord.

Lib. XLV.

XVI. Adversus hæc æquitatis ac juris naturalis præcepta exceptiones adferri solent minime justæ, nempe si talio exigatur, si terrore opus sit, si pertinacius restitum sit. Atqui hæc non sufficere ad justam cædem, facile intelliget qui eorum meminerit, quæ de justis occidendi

occidendi causis supra sunt prodita. A captivis & deditis aut dedere se cupientibus periculum non est: ut ergo iuste occidantur oportet crimen antecedit, & quidem tale, quod æquus iudex morte vindicandum censeret. Atque ita videmus interdum in captos aut deditos sævitum, aut deditiorem sub vitæ pacto non acceptam, si qui de injustitia belli convicti tamen in armis perstitissent, si immanibus convitiis famam hostis lacerassent, si fidem violassent, aut aliud gentium jus ut legatorum, si transfugæ essent. At talionem natura non admittit, nisi in ipsos qui deliquerunt: neque sufficit quod hostium unum quasi corpus factione quadam intelligatur, ut ex iis potest intelligi quæ de pœnarum communicatione supra à nobis tractata sunt. Apud Aristidem legimus: πῶς σὺν ἀτοποῦν κατηγορεῖν ἐμὴ κ; λέγειν ὡς ἀμαρτημῶν συμβαίη, μιμνήσκ' οἱ ἀξίον ὡς ὀρθῶς ἔργου; Nonne absurdum eaquæ accusas & prave facta dicas tanquam recta velle imitari? Accusat Syracusanos hoc nomine Plutarchus, quod Hicetæ uxores ac liberos occiderint, ideo tantum quod Hicetæ Dionis uxorem sororem & filium interfecisset. Utilitas etiam quæ ex errore in posterum speratur ad jus dandum cædis non pertinet; sed si subsit jus, potest inter causas esse ob quas jus non remittatur. Obstinatius autem studium in suas partes, si modo causâ earum non sit omnino inhonestâ, supplicium non meretur, ut apud Procopium differunt Neapolitani: aut si qua ejus pœna est, non debet ad mortem pervenire: neque enim id statueret æquus iudex. Alexander cum in oppido quodam acrius resisterat puberes omnes jussisset interfici, visus est Indis bellare latronum more: eamque famam reveritus Rex victoria clementius uti cœpit. Melius idem Mileis quibusdam parci voluit, ὅτι θρονιάοι τε ἔπειτ' αὐτῶν ἐφαινότο, quod eos videret generosos ac suis fidos esse, quæ Arriani verba sunt. Phyto Reginorum prætor cum ob pertinacius defensam urbem à Dionysio ad cruciatus & mortem raperetur, exclamavit eo quod urbem noluisset prodere supplicio se affici, cujus ultionem Deus brevi esset exacturus. Diodorus Siculus pœnas has iniquas, ἀνόμιμας τιμωρίας vocat. Valde mihi placet votum quod est apud Lucanum:

Vincat, quicumque necesse

Non putat in victos sævum disstringere ferrum,

Quique suos cives quod signa adversa tulerunt.

Non credit fecisse nefas:

Dum tamen civium nomine intelligamus non hujus aut illius regionis, sed communis illius ex humano genere constantis cives. Multo vero minus cædem justam facit dolor ex accepta clade, sicut Achillem, Æneam, Alexandrum amicis suis sanguine caprorum aut se deditiorem parentasse legimus. Itaque Homerus merito illud accinit:

Καὶ δ' ὅφρασι μὴ δέτο ἔργα.

* *Facinusque animo versabat iniquum.*

XVII. Sed & ubi delicta sunt talia ut morte digna videri possint, misericordiæ erit ob multitudinem eorum aliquid decedere de summo jure: cujus clementiæ auctorem ipsum habemus Deum, qui Cananæis eorumque vicinis populis longe flagitiosissimis pacem offerri

*Vide Viti. de
jure belli, n.
49. & 60.*

*Lib. II, c.
xxi. §. 18.
De pace II.*

*Plut. Tim.
& Dione.*

Lib. I Gath.

*Polyan. libro
17.*

offerri voluit, quæ vitam ipsis sub tributaria conditione concederet. Pertinet huc Senecæ dictum: *In singulos severitas imperatoris destrimitur: at necessaria est venia, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis?* * *Turba peccantium.* Et Lucani illud:

*Tot simul infesto juvenes occumbere leto
Espe fames pelagique furor, subitæque ruina,
Aut cali terraque lues, aut bellica clades,
Nunquam pœna fuit.*

Pro Cluent. *Ne nimium multi pœnam subirent, sortitio comparata est, inquit Cicero. Sallustius ad Cæsarem: Neque quisquam te ad crudeles pœnas aut acerba judicia invocat, quibus civitas vastatur magis quam corrigitur.*

XVIII. De obsidibus quid ex jure naturæ statuendum sit accipi potest ex iis quæ in superioribus dicta à nobis sunt. Olim cum vulgo crederetur quisque in vitam suam id juris habere quod in res alias quæ in proprietatem veniunt, atque id jus consensu aut tacito aut expresso à singulis pervenisse ad civitatem, minus mirandum est si obsides privatim innoxios ob peccatum civitatis morte affectos legamus, sive tanquam ex suo peculiari consensu, sive tanquam ex publico cui & suus includeretur. At postquam verior sapientia nos

Vit. de jure belli, n. 43.

*Lib. 1.
Livius libro
XXVIII.*

*Menoch.
arb. q. 7.*

docuit dominium in vitam Deo exceptum, sequitur ut solo consensu nemo jus cuiquam dare possit in vitam aut suam aut civis sui. Atque ideo Narsæti bono duci atrox visum de innoxiiis obsidibus supplicium sumere narrat Agathias: de aliis alii: etiam Scipionis exemplo, qui ajebat se non in obsides innoxios, * sed in ipsos qui defecissent favitutum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expectitutum. Quod autem ex recentioribus Jurisconsultis non ignobiles, conventiones tales valere dicunt si moribus firmentur, accipio, si jus vocant solam impunitatem quæ in hoc argumento sæpe venit sub tali nomine: sin à peccato immunes putant qui ex conventionem sola vitam adimunt alicui, vereor ne & fallantur ipsi, & periculosa auctoritate alios fallant. Plane si qui obses venit, est aut ante fuit in numero graviter delinquentium, aut postea fidem à se datam in magna sefellit, fieri potest ut supplicium injuria vacet. At Clæliæ quæ * non sua sponte sed civitatis jussu obses venerat, cum tranato Tyberi effugisset, apud regem Etruscum non tuta solum sed & honorata virtus fuit, quæ Livii in hac re enarranda verba sunt.

Lib. 11.

XIX. Illud adhuc addendum est, omnes commissiones quæ ad jus consequendum aut bellum finiendum nullius sunt usus, sed meram habent virum ostentationem propositam, id est, ut Græci loquuntur, *επιδειξιν ῥώμης μᾶλλον ἢ πρὸς πολεμίας ἀγωνία*, & cum officio Christiani hominis & cum ipsa humanitate pugnare. Itaque serio hæc vetare debent rectores, inutiliter fusi sanguinis rationem ei redditori, cujus vice gladium gestant. Quippe & Sallustio laudati duces qui incruento exercitu victoriam deportarent. Et de Cattis notæ virtutis populo Tacitus: * *rari excursus et fortuita pugna.*

Act. lib. v.

Annotata ad Caput XI.

E *St enim ulciscendi ut puniendi modus*] Vide quæ supra lib. I I, cap. §. I. xx, §. 2, & 28. & loca Augustini de Christianorum in ipsiſ bellis benevolentia quæ modo produximus. Aristoteles Politicorum v, cap. 6, narrat asperiores æquo pœnas exactas Thebis & Heracleæ, *ἡσσωνῶν τῶν πῶν* factionis studio. Et Thucydides I I I. *Τιμωρίας μείζους, ἢ μέγιστα δίκαια* pœnas iusto majores. Tacitus I I I Annalium: *Pompejus gravior remediis quam delicta erant.* idem eodem libro Augustum culpatur quod in puniendis adulteriis clementiam majorum suarum ipse seges egreffus sit. Iuvenalis:

exigit autem

Interdum ille dolor plus quam lex ulla dolori

Concessit.

Quintilianus: *Non nisi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem.* M. Antoninus Imperator referente Vulcatio vita Cassii: *ad Senatuum scribam, ne aut proscriptio gravior sit, aut pœna crudelior.* Aufonius:

vindictaque major

Crimine visa suo est.

Ammianus libro XXVI: *sevitum est in multis acrius quam errata flagitaverant vel delicta.* Similis est apud Agathiam locus libro I I I.

Æquus in hoste fuit] Ovidius Tristium I, elegia 8.

Est etiam in miseris pietas, & in hoste probatur.

Necessitas egerat, non voluntas] Addit mox: *Id enim equitate pensata statuerat placabilis Imperator & clemens.* Thucydides libro I I I, in oratione Cleonis: *οἱ πῆρες ὑπὸ τῷ πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, συνηρώμην ἔχον.* Ignosco illis qui defecerunt à nobis cogente hoste. contemplatio extremæ necessitatis hæc dicitur Paulo sententiarum v, Tit. I. certe enim, ut Synesius ait, *ἔχουσα ἀνάγκη σφόδρα καὶ βίαιον, Res est valida ac violenta necessitas.* Iuvenalis de Calaguritanis:

Quisnam hominum veniam dare: quisve Deorum

Viribus abnueret dira atque immania passis?

vide de famis necessitate Cassiodorum IX, 13. Pertinax de Læto & aliis: *Paruerunt invitis Commodo: sed ubi habuerunt facultatem, quod semper volerunt ostenderunt.* Cassius Clemens apud Xiphilinum in rebus Severi: *ἐγὼ ἔτε σε ἔτε Νίγρον ἠπιστάμενη καὶ καταφθέρεις ἢ δὴ οὐ τῆ σέμινω μερίδι, τὸ πᾶρον ἀναγκάτως ἔθερα πύσσα, ἔχ, ὡς σοὶ πολέμησων, ἀλλ' ὡς Ἰελλιαδὸν καὶ ἀλάσων:* Ego neque te neque Nigrum noveram: sed in parte quam ille obtinebat relictus, feci quod necesse erat, presenti parvi, non tibi bellum volens inferre, sed Iulianum depellere. Aurelianus Antiochiam ingressus ubi multi Zenobia partes secuti fuerant, edictum proposuit *τὸ ἀκροῖα καὶ ἀναγκάτω πᾶσι ἢ ἀεργαρίσθ τὸ συμβῶν ἀνάγκη.* magis ad necessitatem impositam invitis quam ad voluntatem que acta erant referens. Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: *Δύοις ἢ δ' ἀπανταίς ἡνείκα ὑπὸ Βουδιλῶις ἔπι ἐτελασίσ.* Afros enim omnes sub Vandalis fuisse invitos. Apud eundem Gotthi-corum I I I Totilas Neapolitanis ait, scire eos sub hostibus fuisse invitos, Nicetas autem, aut continuator scriptæ ab eo historię, de Henrico

Henrico loquens fratre Balduini : τὸ ἰνοικῆν ἐνδὲς εἰς σφραγὴν, ὡς εἰ ποι-
 μιον ἢ καὶ ἑκχλίον, ἀλλ' ἔ Χριστιάνουμον τὸ κλεινὸ μόνον, καὶ βίαι μάλλον ἢ πιστὸ τῷς
 Βλαχίαις ὑποκόνψω, μηδὲ προσχωρῆσαν ἐκαστότηκ. *Qui urbem incolebant, eos iussit
 interfici; quasi armenium aut greci essent, non Christiani homines qui interficerentur,
 praesertim tales qui Blachis non verborum suasu, sed vi succubuerant
 neque sponte eis paruerant.*

§. IV.

Venia digna quae non ab ignorantibus modo, sed et ob ignorantiam sunt]
 Dionysius Halicarnassensis libro 1 : ἅπαν συγγνώμης ἀξίον τὸ ἀκρίστον.
 quod non sponte sit, omne dignum venia. Procopius Gothicorum III :
 ὅσοι μὴ ἀδίκῃσι τῶς πύλας, ἢ περιλαβῶσθε ἀγνοίας, ἢ λήθης ἐπιτηνομόνης πινῶ, τέ-
 ταις ἀξίον τῶς πᾶ δεινὰ πιποηῶσθε ἐυγνωίμωνας εἶναι. *Qui alius molesti sunt, sive
 quod occupaverit eos ignorantia, sive quod oblitio super tulerit aliqua, his etiam
 ipsos, qui mala sunt passi, aequum est veniam dare.*

Virum perturbatione aliqua animi, quae plerumque brevis est et ad tempus,
 an consulto et cogitato fiat iniuria] Seneca de Ira 1, 16 : Dimittit sepe,
 si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod ajunt, animo inha-
 rere. deinde : Nonnumquam magna scelera levius quam minora compefcit,
 si illa lapsu non crudelitate commissa sunt : his inest latens et aperta et invete-
 rata calliditas. idem : delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter
 per negligentiam admisit, aliter curavit ut nocens esset.

Philo] Libro 11 Specialium legum.

Quae necessitas, si non defendit, tamen excusat] Adde quae supra lib.
 II, cap. xx. §. 29. & hoc capite supra §. 3. Samii apud Thucydidem
 libro 111, Alcida Lacedaemonio cum captivos Chios occideret, hæc
 dicunt : ἔ καλῶς τῶν ἐλάδων ἐλάσθηρῶν αὐτῶν, εἰ ἀνδρας διέφθειρεν, ἔτε χεῖρας
 ἀνῶμερῶν, ἔτε πολεμῖας, Ἀθηναίων δ' ὑπ' ἀνάγκης ἐυμμάχους. Non recte
 eum se dicere venisse ad liberandam Graciam, qui homines interficeret, nec ma-
 nibus ipsi contrarios, nec animo infestos, Atheniensium quidem socios, sed neces-
 sitate adactos. Chrysofomus de Providentia v : καὶ ἰσχυροὶ μὴ ἔ πολε-
 μοιο τῶς αὐτῶν πολεμῖοις ἴσοσι συγγνώσκων, ὅταν ἀκρίτες καὶ μὴ βελομόροι περὶ-
 τῶσι π τῶν χαλεπῶστων αὐτῶς : Norunt et inimici inimicus, et hostes hostibus
 ignoscere, ubi inviti ac contra voluntatem aliquid in ipsos quamvis grave pa-
 trant. Misimiani apud Agathiam III : ἡλύθη πλεῖστα ἀποθηδικημόνον, ἔτω
 π ἐλκλυθῶς εἰς τὸ ἀνιδροσση, βαρῶρα καὶ τῶσ ἀνοία, ἔ μὴν παντῶσ πασι γε φειδῶς
 καὶ συγγνώμης ἀνάξιοι ἔφασκον εἶναι. cum plurimas perpeffi injurias, ita trusti essent
 ad talionem, barbaro sane impetu, attamen non omnino indignos se quibus
 ignosceret, parceretique.

Apud Deum quoque paratam esse veniam] Deuteronomii xxII, 26.
 Moses Maimonides Directore dubitantium III, 41.

Non insidiator] Mitylenæorum causam hac parte onerat Cleon
 apud Thucyd. III : ἀκρίτες μὴ γ' ἔσπ ἐσλαψω, εἰδῶτες ἢ ἐπιεῶλῶσσω.
 ἐυγνωμῶν δ' εἰ πὸ ἀκρίστον : Non inviti nobis nocuere, sed de industria secrete in-
 sidias. Id vero demum ignosci dignum est, quod præter voluntatem fit. Philo
 libro de constituendo principe : Διακρίνη δ' ὁπότε πρὸς ἀμυννῶιοι, τῶς
 ἐπιεῶλῶς ζῶντας καὶ τῶσ κίον : πὸ γ' καὶ πᾶσ καὶ τῶν ἐλάγιστα ἢ μηδὲν ἡμερηκό-
 των φοῶν, ἀνημῖρα καὶ ἀπῆσος ἔψυχης. Si ad ultionem veniendum sit, novit
 discernere inter eos qui vitam agant insidiatricem, et eos qui longe alterius sunt
 animi. In omnes enim etiam qui minima deliquerunt grassari cadibus, animi est
 Distin-

Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium] Seneca Naturalium II, 44, ubi de Fulminibus: *Voluerunt admonere eos, quibus adversus peccata hominum subminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quaedam frangi debere, quaedam elidi & distringi, quaedam admoneri.*

Quaquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, isororum tamen placita factio exsequeris] Talis Trajanus inter principes Romanos egregius: *παιδείας μὲν ἀκροῦσθαι, ὅση ἐν λόγῳ εἰς μετέχου· τὸ γὰρ μὴ ἐργῶν αὐτῆς καὶ ἠπιστάς ἐστιν αἰ. illius exacte eruditionis, in verbis posita, compos non erat, rem tamen ejus & norat & implebat.* Xiphilinus. De Marco Aurelio Herodianus: *μόνον τε βασιλείαν φιλοσοφίαν εἰς λόγῳ, εἰδὲ διδύμῳτων γνώσεις, σενῶν δὲ ἡδὲ καὶ βίῳ ἀσφραγῶν ἐπιστάσεως: Selus principum sapientiam non verbis aut dogmatum cognitione, sed moribus gravibus, & vita temperata ostendebat.* De Macrino Xiphilinus: *ταῖ τε νόμοις ἔχ' ἕτως ἀκροῦσθαι ἠπίστα ὡς πιστῶς μετεχειρίεσθε leges non tam norat exacte quam fideliter exsequebatur.* Da nostro saeculo, Deus, vel tales principes.

Distinguendos qui auctores belli fuerunt] Vide Gailium lib. II de Pa. §. v. ce publica, n. 18.

Petunt errori veniam] Ignosci debere interitum armis superato rectori justum quid sit ignorant. ex Isocrate transcripsit Ammianus in librum xxx.

Apud Herodianum] Verba Græca hæc sunt: *καὶ Νίγηρ μὲν πολέμῳτες ἔχ' ἕτως δὲ λόγῳ εἰς ἐργῶν αὐτίς ἐχθρῶς, ὡς ἀναγκαίως. εἰ δὲ παρ' ἡμῶν ἀσφραγῶν χροσῶν δὲ ἡν ὑφ' ἀρκαίῳ μεριστο, ἐν μέσῳ ἢ ἐπὶ μὲν καὶ ἀμφήρῳτων ἕστων, ἐκείπερ ἡμῶν ἐξ ἰσότητος φιλοπομίας εἰς αὐτῶν ἀνδείκων. optimè.*

Acrius esse prohibenda, quam in superatos iracundiam exercendam] Bem- bus IX.

Convenit modestia] Rex Theuderichus apud Cassiodorum II, 41: §. VII. *illa mihi feliciter bella provenerunt, qua moderato sine peracta sunt. is enim vincit assidue qui novit omnia temperare.*

Luce privati alii regibus dedere documentum] Nolim reduci hunc morem. tamen & Iosua reges captos interfecit. Iosephus Antiquæ historiae v, 1. & de Soffio Dion: *Ἀντίγονοι ἐμπαθήσασιν σενῶν ἀσφραγῶν. Ἀντίγονου virgii cecidit alligatum cruci. sed provide addit, ὃ μὲν εἰς βίασθαι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπεπείθη, quod nemo regum à Romanis victoribus pertulerat.* Est eadem historia apud Iosephum libro xv. De Maximiano Herculo Eutropius libro x: *casus Franciæ atque Alemannis, captisque eorum regibus; quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset, objecit.* De rege Alemannorum patibulo suffixo, vide Ammianum xxvii. Theuderichus rex Wisigothorum Athinulfum Suevorum in Hispania regem capite plectit, memorante Iornande historia Gothica. Nimirum hæc documenta sunt regibus ad modestiam, & ut cogitent se quoque subjectos, si Deo ita visum, humanis vicibus, & quod in simili periculo, à Solone dictum, meminerat Cræsus, de felicitate hominis ante mortem non judicandum.

De Aristonico] Vide Appianum Mithridatico in fine.

Syphax] variant de eo historici. multi tradunt eum prope Romam ante triumphum decessisse: Polybius in triumpho ductum: Appianus dum de eo deliberatur, morbo obiisse,

Plutarchus

Plutarchus notat] Agide.

§. IX.

Puerum atas excuset, feminam sexus] Plinius historię naturalis libro VII, cap. 16 : Leo ubi sedit, in viros prius, quam in feminas fremit, in infantes non nisi magna fame. Ad illa Horatii libro IV, Ode VI, de Achille:

Nescios fari pueros Achivum

Vreret flammis etiam latentes

Matris in alvo.

Dolenter declamat in savitiam Achillis, qui, si per Apollinem vivere licuisset, adeo savus erat, ut nec infantibus, nec in utero gestantibus pepercisset. Philo de principis constitutione : παρθένοι ἢ καὶ γυναικὲς μεθείδωσαν, dimittantur autem virgines ἔθ' mulieres: caufani reddit: τὸ ἀποδύκην ἀνδρῶν πόλεμον καὶ αἰσινδυσασάντων παιδῶν γυναικῶς, ἀνήμωρον. Virorum qui bella fabricant accessionem facere mulieres, immite. Idem de specialibus legibus II: ἀπὸς μὲν ἤδ' τὸς τελείας μετέπειτα ἀποδοκίματον τε καὶ ἀποδοκίματον. τίς ἢ ἐρμιδι νηπίος ἀρετὴ παρεληλυθῶσιν εἰς φῶς καὶ τὸ ἀνθρώπινον βίον, ἐστὶ ἐπιψύσσων κατὰ τὸν ἀκακῶτος ἔστιν ἐνδέχεται. Nam in iusta atatis homines mille speciosi obtutus reperiri possunt discordiarum ac simultatum. At in infantes qui modo in lucem vitamque humanam venere, ne calumnia quidem quod dicat habet, ut plane innocentes. Iosephus Antiquę historię libro IX de Manaemo : μὴδὲ νηπίων φειδόμενος, ἀμέτρητον ὑπεροχὴν ἔκαταλέπων ἐστὶ ἀρετῆς. ἃ ἡδ' ἐδὲ ἀλλοφύλων πῶσας συγκινήσων δραστηριῶν ἡνωμένων ὑπεχειρίσας, ταῦτα τὸς ὁμοφύλους ἔτος ἐργάσασθε. Ne infantibus quidem parcens nihil fecit reliquum ad crudelitatem, aut feritatem potius. Quę enim veniam non merebantur si in externos bello victos essent edita, ea fecit in populares suos. Idem Iosephus Iudam Maccabæum narrat Bosra & Einphrone captis interfecisse πᾶν τὸ ἄρρεν καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἄνδρα quicquid virilis sexus ἔσθ' ἰδὸν ἰδομένην erat. & alibi pœnam quam Alexander Thracidam dictus de Iudæorum pueris & mulieribus sumpserat, vocat ὑπὲρ ἀνθρώπων δίκην, ultionem ultra hominum morem. Agathias libro III : ἐπιθὴ δὲ ὁμοῦς ἔχουσιν καὶ εἰς αὐτὰ δὴ τὰ νεογνὰ βρέφη καὶ τὸς γυνεῦσι τῶν ἑλληνικῶν ἐδὲν ἐπιστόμωρα παροινεῖν ἔστι καὶ ἀφ' ὀρέξιν, ἔκταν αὐτοῖς ἐδὲ δῶνι τὸτο ἡμάρτησαν. Quandoquidem vero pium non erat in recens natos infantes paternorum facinorum infcios ita sequire aique insanire, ideo hac ipsis non impune abiere. Nicetas aut qui historiam ejus produxit ad tempora Henrici regis de Scythia agens qui Athiram ceperat: ἀλλ' ἐδὲ πᾶν ὑπομασίδια τῶν παιδῶν ἔκακ' ἐφ' αὐτῶν ἀνώτερα, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνου καὶ τῶν τε καὶ χλόης καὶ ἀνθρώπου δὲ μάρτυρον, ὑπὸ τῶν ἐλέα ἀναλώτων κρίσεων ἀνδρῶν καὶ μηδαμῶς ἐδὲσαν ὡς ἀδικεῖ τῶν φύσιν καὶ ἡσυχίαν ἀρετῆς τῶν ἀνθρώπων, ὁ περιεπέτω τῶν νήσων καὶ τῶν κατὰ τὴν ἐναντίον ἡμῶν ἡσυχίαν. Ne infantes quidem, lactentes adhuc, mali exfortes fuere, sed ἔθ' hi velut in herba demessi sunt, aut velut flos emarcuere, facti hominum misericordia intactorum, neque scientium injuriam ab eo fieri natura ac fas hominum violari, qui ultra, quam ut hostes vincat aut subigat, extendit iram. Adde quę Beda habet libro II, cap. 20, de Caravollæ feritate: & Helvetiorum bonam legem apud Simlerum, & Elisabetę reginę pia mandata apud Camdemum in anno CIO IXXCVI.

Femina hoc nomen capit:] Ideo Tucca & Varus delendos censuere in secunda Æncide versus, ubi deliberat Æneas an Helenam occidat.

Collegio

Collegio prophetarum] Hyrcanus Hierosolyma obsidens victimas §. x. ad Templum misit, narrantibus Hebrais. Sic & Gotthi laudantur Procopio, Gotthicorum II, qui sacerdotibus Petri & Pauli extra Romanam pepercerunt. Vide additamentum Caroli Magni ad legem Bajoariorum. & legem Langobardicam libro I, tit. XI, 14.

A sacerdotibus] Servius ad VII Æncidos: *Nam eum defendebat à bello, si non atas, saltem religio sacerdotis.*

Notat Strabo] & Polybius libro IV, & Diodorus Siculus in Excerptis Peirensianis. Pari modo & qui ad Olympia, Pythia, Nemea, Isthmia certatum ibant habebant belli tempore ἀσφάλειαν καὶ ἀδείαν tutelam ac securitatem. Docent Thucydides libro V, & VII I, & Plutarchus Arato.

Necessitas perimat] Gratianus posuit *deprimat*. Plutarchus Marcel- §. XIII. IO: *Ἐπιμανώνδης ἔπελοπίδης ἔδνα παύποτε κρατίστατες ἀπέκλεισαν, ἐδὲ πόλεις ὑδραποδίζοντο. λίγηται ἢ θηβαῖοι μηδὲ ὀρχομήνεις ἂν ἔπω μετὰ χειρὶ σπασθῆ παρῶντων ἐκείνων. Εραμινονδας ἔπελοπίδας nec quencquam interfecere post victoriam, nec civitates in servitutum redegerunt, crediturque non factum fuisse Thebani quod fecere in Orchomenios, si illi adfuissent.* Secutus hoc Marcellus captis Syracusis, ut ibidem ait Plutarchus. Vide eundem Plutarchum in Catone Uticensi. *Cabada Persarum regi cum Amida vi cepisset, multaque cedes fieret, senex sacerdos dixit non esse regium jam captos occidere.* Narrat Procopius Persicorum I, qui & Persicorum II dicit: *τὸ ἐπιμανώνειν τοῖς ἠλωκῶσιν ἔχ' ὅσον: servire in captos pietati adversatur.* Apud eundem egregia est oratio Belisarii ad milites capta Neapoli Goth. I. Imperator Alexius apud Annam Comnenam, suadenti occidere Scythas captivos. *καὶν Σκύθαι, ἀλλὰ πάντως ἀνθρώποι, καὶν ἐκχθροί, ἀλλ' ἐλεύς ἀέθιοι. Etiam si Scythæ, homines tamen sunt: etiam si hostes, misericordione tamen digni.* Gregoras libro VI. *τὰ ἦδ' οὐ πολέμου καὶ μάχης γινόμενα ὅποια ποτ' ἂν ἦ, συνήθιστον ἔχει τῷ περὶ ἀρχῆς, ἀπειθαυματίας τότε ἔ' λογισμῶ καὶ τ' χειρὸς τότε μεθύσεως καὶ λίγην σὺν ἐκχύσεως χειρουργῶν καὶ πρῶτον ἔ' περὶ ἀπομύθων. τ' δ' ἀκμῆς ἔ' δεινῶν παυσσατέρως καὶ καίον ἠδὲ τ' ἀπειθαυματίας εἰληφύσιος καὶ σάθμης πνθ' καὶ κλοσιως, πῶς ἔ' παύξενον δρχαῖς παρελθῶ τῆ χειρὶ, μετ' ἡμερῶν γινόμενης κατηρηρεῖ ἔ' περιελάσθη, εἶπὶ μὴ καὶ τὴ ἀπειθαυματίας γίνεσθαι.* *Quis in praeliis adique belli sunt, ea qualiacunque sunt facienti veniam impetrant, ideo quod tali tempore obsidetur animus ebria manu, rationemque non habente ducem ac praesidem actionum. At ubi periculis suis abscessit vigor, ubi tempus cuncta examinandi ac judicandi accepit liber animus, agendi imperium manus tradere, pravum hominis propositum indicat, si quid indecorum evenierit.* Adde eundem Gregoræ locum alterum quem in his Notis posuimus ad finem capituli VII libri hujus, & de more laudabili Polonorum Chalcondylam lib. V. Iulianus laudatione secunda Constantii, sub cuius persona bonum Principem describit: *καρτήσιος ἢ καὶ τ' ὅσων ἔπαυσε τὸ ξίφος ἔ' πόνων, μίαισμα κρινῶν ἔ' σὺν ἀμυνόμενον ἐπὶ κλένειν καὶ ἀναιρεῖν. Armis victor finem imposuit gladii operibus, nefas existimans homini non ultra se defendenti vitam adimere.*

Captivis parcere] Capitulinus M. Antonino: *Æquitatem etiam circa captos hostes custodivit.*

Vitam salvam pacifcentium sive in praelio, sive in obsidione, non repudianda deducio]

delictio] Romani Persis qui in arce Petraræ erant Gothi. IV: *ὡς ἡμεῖς ἡμεῖς γε καὶ ἑσθραμαχῶν οὐκ ἐξερῶμεν, & θανατηντων φειδόμεθα, καὶ ἀπὸς τῆ βίαι ἐνθάδ' ἄρπυγῶν περὶ καὶ βλακκώδους ἐλθεῖν ἀξιοῦμεν, ὡς Ῥωμαίοις Χελταιοῖς νόμου.* Nos vero vestrum miseremur jugum ceruice jactantium, mortemque concupiscentibus parcere volumus, & vitam delicate fastidientes servare, ut decet Christianos & Romani Imperis cives. Vide Serranum in rebus Francisci I, & Henrici II.

Pavtem liberam relinquerent effugere volentibus] Sic Scipio Æmilianus cum Carthaginem everfurus esset, edixit fugerent qui vellent. Polybius.

§. XVI. *Facinusque animo versabat iniquum*] Crudele hoc visum sæculis posterioribus notat ad x Æneidos Servius.

§. XVII. *Turba peccantium*] *quicquid multis peccatur, inultum est.* Scholiastes Juvenalis ex Lucano: Livia apud Xiphilinum ex Dione: *ὅν τε τις πάντως ἀπαύτως τὰ τοιαῦτα καὶ τὴν ἀξίαν κηράζει, λήθη τὰς πλείους τῶ ἀνθρώπων διαλίπτας.* Si quis talia omnia rigore punire velit, non videt eo se ferri ut maximam hominum partem interimat. Augustinus epistola LXIV: *Magis monendo, quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Adde Gallium de pace publica libro II, cap. 9, 36.

§. XVIII. *Sed in ipsos qui defecissent servitutum*] Idem ait Iulianus apud Eunapium Excerpto legationum 9.

Non sua sponte] Confer historiam obsidum id onus detrectantium, & ob id punitorum, apud Nicetam libro I.

§. XIX. *Rari excursus & fortuita pugna*] Demetrium reprehendit Plutarchus *φιλονηκίας ἐν κη. μὲλλον ἢ χρεῖας μάχεσθαι καὶ κινδυνεύειν τὴν πρᾶξιόν τε ἀναγκάζουσι.* quod glorie magis studio quam ex utilitate milites in pericula truderet, praelisque objiceret.

C A P U T X I I.

Temperamentum circa vastationem & similia.

I. *Quæ vastatio justa sit & quatenus.*

II. *Abstinentium a vastatione si res nobis fructuosæ sit & extra hostis potestatem.*

III. *Si magna sit spes celeris victoria:*

IV. *Si hosti habeat aliunde quo se sustinet:*

V. *Si res ipsa ad bellum fovendum nullius sit usus.*

VI. *Hoc maxime locum habere in his qua sacra sunt aut sacris accedunt:*

VII. *Item religiosis:*

VIII. *Utilitates qua ex tali moderatione sequuntur annotata.*

REs alterius ut perdere quis sine injuria possit, horum trium unum antecedit necesse est: aut necessitas talis quæ in primi domini institutione excepta debeat intelligi, ut si quis tertii gladium quo usus sit furiosus periculi sui evitandi causa in amnem projiciat, quo ipso tamen casu manere obligationem damni resarciendi ex veriore sententia alibi diximus: aut debitum aliquod procedens ex inæqualitate, nimirum ut res perdita imputetur in illud debitum quasi percepta: alioqui enim jus non esset: aut meritum aliquod malum cui pœna talis par sit, aut cujus mensuram pœna non excedat:

excedat : nam ut recte notat sani iudicii Theologus, ut propter pecora abacta aut domos aliquas incensas totum regnum vastetur æquitas non fert : quod & Polybius vidit , qui in bello non in infinitum vult vagari pœnam, sed usque eo ut delicta æquo modo expiantur. Et hæc quidem causæ & intra hos duntaxat fines faciunt ut absit injuria. Cæterum nisi causa utilitatis suadeat stultum sit nullo suo bono nocere alteri . Ideo qui sapiunt utilitatibus moveri solent quarum præcipua est illa, quam annotavit Onesander : τὴν ἢ τῆ πόλε-
 μίαν φθίρειται καὶ καίεται καὶ τεμνέται· ζῆμια γὰρ χρημίστων καὶ καρπῶν ἔνδεα
 μειοῖ πόλεμον ὡσπερ ἡ ἄστια τρέφει. Hostium terram perdere, urere, populari
 meminere. Nam *τὸ* * pecuniarum & frugum penuria bellum minuit, quan-
 tum auget copia : à quo non discrepat illud Procli : στρατηγὸν τὸ ἔργων-
 τῶν ἀεὶ οὐκ ἔστιν τὴν πόλεμον· boni est imperatoris hostium copias undique acci-
 dere. De Dario Curtius : credebat inopia debellari posse, nihil habentem
 nisi quod rapiendo occupasset. Et illa quidem populatio ferenda est quæ
 brevi ad pacem petendam hostem subigit; quo genere belli usus Ha-
 lyattes in Milesios, Thracas in Byzantios, Romani in Campanos,
 Capenates, Hispanos, Ligures, Nervios, Menapios. At si recte rem
 expendas, plerunque admittuntur talia odio magis quam prudenti
 ratione. Ferme enim evenit ut aut causæ illæ suadentes cessent, aut
 ut aliæ sint validiores quæ dissuadeant.

Viſſ. de jure
bel.n. 52, 53
L. v.

Strat. c. 60.

Hierod. l. I.

Pol. lib. 10.

Front. Strat.

11. c. 4.

Liv. l. v. 11.

xxxiv. xi.

Cæs. de bello

Gal. lib. vi.

II. Id eveniet primum, si nos ipsi rem frugiferam ita teneamus ut hostibus non possit esse in fructu. Quo propriè spectat lex divina quæ in vallum bellique opera vult impendi arbores feras : frugiferas vero asservari ad victum, addita causâ, quod non ut homines ita & arbores ad verfum nos in prælium confurgere possint : quod ex rationis similitudine * Philo etiam ad agròs frugiferos producit legi hæc verba affingens, *Quid rebus inanibus quæ & mites sunt & mites fructus ferunt irascere? An vero in morem hominum qui hostes sunt, inimicitia significationem arbores produunt, ut pro his quæ faciunt aut facere minantur stirpitibus excellenda sint? Quin profunt victoribus præbenique copiam rerum quas necessitas exigit, imò & ad voluptatem. non soli homines tributa ferunt, sed meliõra arbores statis temporibus, ac talia ut sine iis vivere non detur.* Iosephus vero ad eundem locum, si vocem edere possent arbores clamaturas ait, inique se, cum belli causæ non sint, perferre belli pœnas. Neque aliunde, ni fallor, originem habet illud Pythagoricum apud Iamblichum : ἡμεῶν φυτόν καὶ ἔγκραστον μήτε βλάπτειν, μήτε φθίρειν : mansuetam frugiferamque arborem nec ladere nec excindere fas est. * Porphyrus vero mores Iudaicos describens libro de non edendis animalibus quarto, legem hanc, consuetudine ut puto interprete, etiam ad animantia ruris operi inservientia producit. nam his quoque ut in bello parceretur à Mose præceptum ait : Thalmudica vero scripta & Hebræi interpretes addunt, * legem hanc porrigendam ad rem quamvis, quæ sine causâ peritura sit, ut si ædificia comburantur, esculenta ac potulenta corrumpantur. Consentit cum hac lege ducis Atheniensis Timothei prudens moderatio, qui narrante Polyæno, οὐκ ἐπὶ στρατῶν ἔτε οἰκίαν ἔτε ἑπαυλίην καθεστάναι * μηδ' ἐδὲ ἡμεῶν δένδρον οὐκ ἔστιν, non patiebatur aut domum, aut villam dirui, aut

De Creat.
magistr.

arborem frugiferam excindi. Exstat & lex Platonis de Republica quinto, μήτε γῆν πύρρην μήτε οἰκίαν ἐκυστίζεσθαι. ne terra vastetur, ne domus incendantur. Multo vero magis hoc locum habebit post plenam victoriam. Corinthum excisam non probat Cicero, ubi tamen fœde tractati erant Romanorum legati: idemque alibi horrificum, nefarium, omni imbutum odio dicit bellum, quod parietibus, tectis, columnis, postibus fit. Laudat Livius Romanorum lenitatem victâ Capua, quod non fœviturum sit incendiis ruinisque * in tecta innoxia murosque. Agamemnon apud Senecam:

*Equidem fatebor (pace dixisse hoc tua
Argiva tellus liceat) affligi Phrygas,
Vinctique volui; rueret & equari solo,
Etiam arguissim.*

Sane docet nos sacra historia urbes quasdam à Deo damnatas excidio: etiam contra legem illam generalem arbores Moabitarum jussas excindi. Verum non factum id odio hostili, sed in justam detestationem facinorum quæ aut publice erant cognita, aut Deo iudice tanti aestimata.

III. Secundo eveniet quod diximus etiam in dubia agri possessione, si magna spes sit celeris victoriæ, cujus præmium & ager & fructus futuri sint. Sic Alexander Magnus milites, narrante Iustino, à populatione Asiæ prohibuit, * *parcendum suis rebus præfatus nec perden-* *da ea que possessuri venerant.* Sic Quintius Philippo Thessaliam transcurrente populabunda manu, ipse hortatus est milites, ut Plutarchus loquitur, iter facere tanquam concessam & ipsorum jam factam regionem. Croesus Cyro suadens ne Lydiam populandam militi daret: *non meam, inquit, urbem, non res meas diripies: nihil enim ad me jam ista pertinent: tua sunt: tua illi perdent.* Aliter qui faciunt in eos non male quadrant illa locastæ ad Polynicem verba Thebaidibus Senecæ:

*Pctendo patriam perdis: ut fiat tua
Vis esse nullam. quin tua causa nocet
Ipsum hoc, quod armis vertis infestis solum,
Segetesque adultas sternis & totos fugam
Edis per agros. Nemo sic vastat sua.
Quæ corripit igne, quæ meti gladio jubes,
Aliena credis.*

Par sensus apud Curtium illis verbis: *quicquid non corrupissent hostium esse confessi.* unde non longe abeunt ea quæ Cicero in literis ad Atticum disputat, adversus Pompeji consilium fame patriam necandi. Atque hoc nomine Alexander Ius culpat Philippum libro Polybii

Lib. xxxii. XVI I, cujus verba Latine hunc in modum vertit Livius: *In bello non congruere (Philippum) æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincientium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum Reges, sed acie bellare solites, urbibus parcere quantum possent, quo opulentiùs imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse?*

IV. Tertio idem fiet si hostis habere possit aliunde quo se sustentet: puta si mare, si fines alii pateant. Archidamus apud Thucydidem in oratione qua Lacedæmonios suos à bello in Athenienses dehortatur, quærit quas belli gerendi spes habeant: an forte quod militum copia valeant sperent Atticum agrum à se facile posse vastari: atqui, inquit, habent illi & terras alias suæ ditionis (Thraciam & Ioniam intelligens) & maritimis advectionibus adipisci possunt ea quorum indigent. Tali ergo statu optimum factum ut agricultura etiam in ipso collimitio tuta maneat: quod sub tributo utrique parti præstando factum diu in Belgicogermanico bello nuper vidimus. Estque id consentaneum mori veteri Indorum, apud quos ut * Dioscorus Siculus loquitur, ἡ γεωργῶν ἰερῶν καὶ ἀσύλων ἐπιθῆσαν οἱ πολλοὶ τῶν ἑλλήνων γεωργοῦσι ἀνεπαίθετοι ἢ κινδύων εἶσι: *Agricolæ intacti sunt ac velut sacrosancti, imo prope castra & agmina opus faciunt sepositi à periculo.* Addit, πῆς χάρις ἢ ἀνὸς πολεμῶντων ἔτ' ἐμπροσθέντων, ἔτε δὲν δροσισσῶν: *Hostium agros neque urunt, neque excindunt arbores.* Postea: ἕδεις ἂν πολέμου ποταπὴν γεωργίαν καὶ τῶν χάρων ἀδικήσεις, ἀλλ' ὡς κρινὸς ἀνεγέρχεται ἡ γέμειρος πείσης ἀδικίας ἀπίχνη: *Hostis nemo cuiquam agricolæ damnum dat, sed id hominum genus, ut in commune beneficium ab injuriis omnibus immune præstatum.* Inter Cyrum quoque & Assyrium convenisse ait Xenophon ut *cum agricolis pax esset, cum armatis bellum.* * Sic Timotheus partem agri maxime fugiferam elocabat colonis, ut Polyænus narrat: imo quod Aristoteles addit, ipsos etiam fructus vendebat hostibus, & ex ea pecunia stipendium præbebat militi: Quod à Viriato etiam factum in Hispania testis est Appianus. Idque ipsum in eo quod diximus Belgicogermanicæ bello summa cum ratione & utilitate fieri vidimus, exteris mirantibus. Hos mores humanitatis magistri canones Christianis omnibus, ut majorem cæteris humanitatem debentibus ac profitentibus, imitandos proponunt, ideoque non agricolas tantum sed & animalia quibus arant, & femina quæ ad agrum portant, extra belli periculum poni volunt; nimirum similem ob causam ex qua civiles leges quæ ad arandum usui sunt verat in pignus capi, & apud Phrygas ac Cyprios olim, postea * apud Atticos & Romanos bovem aratorem occidere nefas erat.

V. Quarto evenit ut res quædam ejus sint naturæ quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habeant: quibus rebus parti etiam manente bello ratio vult. Huc pertinet * Rhodiorum oratio ad Demetrium urbicapum pro pictura Ialyfi, sic à Gellio Latine expressa, *Qua malum ratio est ut tu imaginem istam velis incendio adium factio disperdere? nam si nos omnes superaveris, & oppidum hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra & incolumi per victoriam poteris: sin vero nos vincere obfidentem nequieris, perimus consideres, ne turpe tibi sit, quia non potueris Rhodios vincere, bellum cum Protogene mortuo gessisse.* Polybius rationi esse animi ait ea perdere quæ nec hosti perdita vires adimant, nec perditum emolumentum adferant, qualia sunt templa, porticus, statux, & similia. Marcellus, laudante Cicerone, *edificiis Verr. II. omnibus Syracusarum publicis & privatis, sacris & profanis sic pepercit quasi ad ea defendenda cum exercitu non expugnanda venisset.* Idem postea:

Oecon. II.

C. 2 de treug. & pace.

Nic. Damasc.

Ælian. v.

Iq. Dion.

Chrysolat.

XIV.

I. executores

C. qua res

pign.

Lib. xv.

c. 31.

Lib. v.

Lib. IV.

Majores nostri relinquebant iis quæ jucunda victis, nobis levia videbantur.

V I. Hoc verò sicut in aliis ornamentis valet ob eam quam jam diximus causam, ita specialis ratio accedit in iis quæ sacris usibus dicata sunt: quanquam enim & hæc, ut alibi diximus, publica suo modo sunt, atque ideo impune per ius gentium violantur, tamen si nullum inde periculum sit, conservari talia ædificia & quæ eis accedunt * suadet rerum divinarum reverentia, inter eos maxime qui eundem Deum ex eadem lege colunt, etiamsi forte sententiis quibusdam aut ritibus diffideant. Thucydides jus ait fuisse inter Græcos sui temporis, *ἱόντας ἐπὶ τῶν ἀθλήων, ἰερῶν τῶν ἐνόντων ἀπέχεσθαι*, ut qui in hosticum impetum facerent à locis sacris abstinerent. Alba à Romanis diruta Deum templis temperatum ait Livius. De Romanis Capua capta sic Silius libro XIII,

*Ecce repens tacito percussit pectora sensu
Religio & servas componit numine mentes,
Ne flammam tadasque velint, ne templa sub uno
In cinerem sedisse rogo.*

Lib. XIII. Adversus Q. Fulvium Censorem dictum narrat Livius: *Obstringere eum religione populum Romanum ruinis templorum tanquam non iidem ubique*

Lib. XIII. *Dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* At Marcus Philippus ad Diem cum venisset metari sub ipso templo ne quid

Lib. IV. in loco sacro violaretur iussit. Narrat Strabo Tectosages qui cum aliis pecunias Delphicas rapuerant, placandi numinis causa domi easdem cum additamento consecrassent. Ad Christianos ut veniamus,

Lib. II. commemorat Agathias Francos templis pepercisse, ut qui cum Græcis essent ejusdem religionis. Imo & hominibus ob templa parci solitum, quod (ne profanarum gentium quæ multa sunt exempla adferam, quippe cum morem hunc *κρίνῃ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα* Scriptores vocent) in Gothis Romæ captoribus sic laudat Augustinus. * *Testantur hoc Martyrum loca & basilicæ Apostolorum quæ in illa vastatione victos ad se confugientes suos alienosque receperunt. huc usque cruentus sæviebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidationis furor: illo ducebantur à miserantibus hostibus, quibus (malim qui, nam distinguit mitiores à durioribus) etiam extra ipsa loca pepercissent ne in eos incurrerent qui similem misericordiam non haberent: qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more sævientes * posteaquam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum quod alibi jure belli licuisset, tota sævienti respiciatur immanitas & captivandi cupiditas frangebatur.*

V II. Quod de sacris dixi, idem de religiosis intelligendum est, etiam de iis quæ in honorem mortuorum structa sunt. nam & hæc, quanquam jus gentium impunitatem iræ in ista exercendæ indulget, violari non possunt nisi contempta humanitate. Summam esse rationem ajunt Iuriconsulti quæ facit pro religione. Tam pro religiosis quam pro sacris pia exstat Euripidis sententia Troadibus:

*Μᾶλλον ἢ θρησκείας ἐκπορεύει πόλις,
Ναὺς τι τῆμῶν τ', ἰσθρὶ τῶν κειμηλιότων,
Ἐρημιά εἰς αὐτὸς ἄλλο ὕστερον.*

Homo quiquis urbes vastat & dis Manibus

Sedes

L. sunt persona. D. de religiosis.

Diod. l. XIX.
Libro I de Civit. Dei.

Sedes sacratas, templaque, haud recte sapit :

Nam similis ipsum pestis excidii manet.

Apollonius Tyanæus de cælo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur : ὅθελον εἰς τὰς νεῶς αὐτῶν καὶ τὰ ἔδη, *vim eos intulisse Deorum templis ac sedibus.* Statio Annibal sacrilegus qui deum face misit aras. Scipio capta Carthagine milites donis ornat, *χρῆς τῶν εἰς Ρου.*

τὸ Ἀπολλώνειον ἀρροβήτων, inquit Appianus : *exceptis qui in Apollinis templum peccaverant.* Trophæum à Mithridate structum Cæsar, ut nar- *Lib. xlii.*

rat Dio, κατέλεν ὅσα ἐτόλμησεν ὡς τοῖς ἐμπολεμίοις θεοῖς ἐρώμηνον, *tollere ausus non est, ut belli diis sacratum.* Marcus Marcellus, quæ victoria profana fecerat, religione impeditus non attigit, ait Cicero Verrina quarta, & ibidem addit hostes esse aliquos qui in bello religionis & consuetudinum jura retineant. Idem alibi Brenni bellum fano Apollinis illatum nefarium dixit. Pyrrhi factum, qui Proserpinæ thesauros spoliasset, fœdum vocat Livius & in Deos superbum. Simile

Himilconis Diodorus ἀπέστειαν & εἰς θεῶς ἀμάρτημα. Philippi bellum *Lib. xlv.*

idem ille Livius nefarium quasi Diis superis inferisque illatum : etiam furorem, ac scelera. Florus de eodem : * *Philippus ultra jus vi-floria in templa, aras, sepulchra scivit.* Eandem historiam tangens Polybius hoc addit judicium : τὴ μὴτε τοῖς ἰδίοις παρ' ἑμαυτοῖς ἐπιχειροῦν μέλλοντι μὴδ' ἠντιπῶν ὀφθαλμοδράζειν, μὴτε τοῖς ἐχθροῖς ἐλάττωσιν ὅσος γὰρ ἔνεστω τῆ πόλεμον, ὅκα ὀφείτω καὶ νεῶς, ἀμὰ ἢ τήτοις ἀνδραγαθῶς καὶ πάσαν δὴ τῶν τοιαύτων κατὰ σκεδὴν λυμαινέσθαι, πῶς ἐκ αὐτῶν εἴποι τις εἶναι τῶν καὶ θυμὸν λυτῶν ἰστέρον ; *Quæ neque nobis ad bellum futura sunt usui, nec hostibus incommodaturia, ea ire perditum, templa maxime & quæ in iis simulacra & similia ornamenta, quis neget mala mentis & præ ira furibunda esse opera?* Atque ibidem talionis non admittit excusationem.

VIII. Quanquam vero proprie instituti nostri hic non est quid ex usu sit inquirere, sed laxam bellandi licentiam adducere ad id quod natura licitum aut inter licita melius est, tamen ipsa virtus, vilis hoc sæculo, ignoscere mihi debet, si, quando per se contemnitur, ex utilitatibus ipsi pretium facio. Primum igitur moderatio ista in servandis rebus quæ bellum non morantur, magnum hosti telum eripit, desperationem. Archidami dictum est apud Thucydidem, μὴ γὰρ ἀλλο πὶ νομίζετε τῶν γῆν ἢ πολέμιων ἢ ὁμηροῦ ἔχειν καὶ ἐξ ἡσων ὅσων ἀμεινον ἐξείραται, ἢς φείδεσθαι καὶ ὡς ἐπιωλείσων καὶ μὴ εἰς ἀπόνοιαν κατὰ στήθετας αὐτῶς ἀλλὰ πῶς ἔχειν. *Terram hostilem non aliud quam obsidem cen-*

sete, tantoque meliorem quanto magis exculta est : quare & ut plurimum ei par- *Xen. hist. Gr. iv.*

condum est, ne desperatio hostes reddat invictiores : * idem Agesilai consilium cum Acarnanibus, contra quam sentiebant Achæi, liberam reliquit sementem, ajens quo plus sevisserent eo pacis cupidiores fore. Hoc est quod dicit Satyra : *Spoliatis arma supersunt.* Livius narrans captam à Gallis urbem : *Placuerat, inquit, principibus Gallorum non omnia concremari cœta, ut quodcumque superesset urbis id pignus ad flectendos hostium animos haberent.* Adde quod speciem hoc præfert manente bello magnæ de victoria fiduciæ : & quod clementia apta per se frangendis & conciliandis animis. Annibal apud Livium in Tarentino agro *Lib. xxxiv.*

nihil violat : *apparebat, ait, non id modestia militum aut ducis, nisi*

ad conciliandos Tarentinorum animos fieri. Simili de causa Augustus Cæsar in Pannoniis rapina abstinebat. Causam Dio adfert, ἡλπίζε ὃς ἐθελούτως αὐτὸς ἐπιπέσει. Sperabat enim fore ut sic eos sine vi sibi adungeret. Timotheus ea cura quam supra narravius præter alia πολλὴν πλὴν ὄνοιον ἢ πολέμιον ἐπρόσβην, ait Polybius, magnam ab hostibus ipsis benevolentiam captebat. * De Quintio, & qui cum eo erant Romanis Plutarchus cum quæ supra diximus commemorasset, addit: Hujus modestia non multo post fructum cepere. nam ut in Thesaliam perventum est, defecerunt ad eum urbes. Tum vero & qui intra Thermopylas habitabant Græci Quintium ardentibus votis desiderabant: Achaï vero renuntiata Philippi amicitia societatem adversus eum cum Romanis inierunt. De Lingonum civitate quæ bello, quod ductu Cerealis, auspiciis autem Domitiani in Civilem Batavum ejusque socios gerebatur, populationem formidatam evaserat, sic narrat Frontinus, quod contra expectationem inviolata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium reducta septuaginta millia armatorum tradidit ei. Consiliis contrariis contrarii quoque eventus. Exemplum dat Livius in Annibale. Præceptis in avaritiam & crudelitatem animis, ad spolianda quæ tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclinat. Id factum consilium, cum incepto tum etiam exitu fuit: neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed caterorum etiam: quippe ad plures exemplum quam calamitas pertinebat. Verissimum autem sentio, quod à Theologis quibusdam notatum est, & summarum potestatum & ducum qui Christianos se & à Deo & ab hominibus haberi volunt, officium esse, violentis urbium direptionibus & siquid his simile est intercedere, ut quæ abire non possint sine gravissimo multorum innocentium malo. & sæpe ad belli summam parum proficiant: ita ut bonitas Christiana fere semper, ipsâ quoque justitia plerumque ab ipsis abhorreat. Majus sane est Christianorum inter se vinculum, quam olim Græcorum fuit, quorum bellis ne qua urbs Græca excinderetur cautum erat Amphictyonum decreto. Et Alexandrum Macedonem narrant veteres nullius rei à se actæ magis ductum pœnitentia, quam quod Thebas evertisset.

Annotata ad Caput x i r.

§. I. Pecuniarum & frugum penuria bellum minuit] Philo de vita contemplativa: οἱ πολέμιοι κενόσιν ἢ δένδρωσθεῖσι πλὴν ἢ ἀντιπαλῶν χώρων, ἵνα παρὰ τὴν ἀναγκάσιον πειθεύοντες εὐδῶσι. solent hostes vastare & arboribus nudare terram hostilem, ut hostes eo facilius se dedant rerum necessarium penuria. Idem in Diris: διπλῶν ἐργαζόμενοι συμφορῶν, λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς ἢ παρυσίαι. duplex sibi malum acquirunt, inopiam amicis, coriam hostibus.

§. II. Philon] Alter ejusdem scriptoris locus de Humanitate dignus & ipse qui huc transcribatur: ἐπιδαμνιστοὶ δὲ ἢ τὸ ἐπεικίς, πάλιν παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ κατὰ κράτος χρῆται, μέλιον δὲ μὲν ἢ λογικῶν ἐπὶ τὰ ἀλογα, δὲ τὸ ἢ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὰ φυτὰ, παρὶ ὧν αὐτῶν λεκτίον, ἐπειδήμη παρὶ τῶν πρῶτων ἀνθρώπων καὶ τῶν ὅσα ψυχῆς μεμβρίσεται, λέλεκται. ἀπίσθηκε τῶν ἀντικειμένων μήτε δένδρωσθεῖν ὅσα τῆς ἡμέρας ὕλης, μήτε κέρρει ἐπὶ λύμη

εωχο-

Liv. xlix.
Lib. 111.

Lib. v. c. 3.

Lib. xxvi.

Ægid. Re-
gius de asti-
bu super 1.
disput. 31.
dub. 7. num.
127.

τυχυοφοροῦσαν αὐτῷ κερῆ πιδιάδα, μήτε συνόλους κερῆτον διφθερέειν, ἵνα ἀπεισσία
 μὴ τσοφῶν ἀφθόνου χρηγήται, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένεθ, ἀπεισσία δὲ μὴ μόνον τῶν
 ἀναγκαιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτῶν τ' ἀβροδίασθ βίον ἀναγκαιῶν μὴ γδ ὅτ' οὗ σίτε
 κερῆτος εἰς τσοφῆν ἀνθρώπων ἀποκρίβεις· αὐτῶν δὲ τ' ἀβροδίασθ βίον, αἱ τῶν ἀβρο-
 θῶν ἀμύθηται πικιλία· γίνονται δὲ ἐν συνόλοις ποδάκις ὅτε καὶ τσοφῶν δούτερα,
 ἔ αὐτῶν ἀλλῶν, ἔτε πολυμίαν χῆραν τέμνειν ἐξ· ἀφραγγίλλει δὲ ἀνεχρεὶν δειρο-
 θμιῶν, ἀδίκην ὑπολαμοδῶν τῶν αὐτῶν ἀνθρώπων ὀργὴν ἀποκρίβειν εἰς τὰ μηδένος
 αἴλια κερῆ· ἔπειθε δὲ ἀσίοι μὴ μόνον τὸ παρῶν αὐτοῦ, μηδένος ἐν ὀργῇ ἰδούθηθ,
 ἀλλὰ πάντων τσοπαῖς ἔ μετ' ὀλοαῖς χερῶν ὡς ἐκός, εἶνευ τὰς τῶν δυσμῆεις ἐπι-
 κηρυδουαμίως καὶ συμμοα τηρίων ἀρξαιῶς, ἐνοπόδης αὐτήκε γενιάς· φίλος δὲ
 τσοφῶν ἀναγκαιῶν ἀποσερεῖν χαλεπὸν, μηδὲν ἔμεδουαμίως τῶν ἐπ' ὀφελεία, διφ-
 τῶν τὸ μέλλοθη ἀδελότη· πᾶν γδ ἐκένου καλῶς εἴρηται τοῖς παλαιοῖς, ὅτι καὶ
 φιλίας κηνανητίου, μὴ ἀπογνώσκοντες ἐχθρῶν, καὶ αὐτοσερεῖν ὡς φιλίας ἐσομῆς,
 ἵνα ἐκας ἐν τῇ εἰστέ Φύσῃ τεμείδῃται π τῶν εἰς ἀσφάλειαν, καὶ μὴ ἀπογνομι-
 θεις ἐν ἔργῳ, καὶ λόγῳ, μετ' ὀση τ' ἄραν δὲ χρέτας, ὅτ' ἐδὲν ὀφελθ, αἰλιμῆθ
 ἰαυθ· τὸ λόγον τῶν γδ φυλάττειν καὶ τὰς πόλεις, ἐν μὴ εἰρήνῃ πενοσεμῆας τῶν
 καὶ πόλεμον, ἐν δὲ πολέμῳ τῶν κατ' εἰρήνῃ, καὶ μήτε τοῖς συμμάχοις ἀνείδῃ τσο-
 πισδύειν, ὡς ἔ χερῆσμίως μετ' ὀση αὐτῶν τὸ ἀνύπαλον, μήτε τοῖς πολεμίοις εἰσά-
 παν ἀπιστεῖν, ὡς ἔ δυναμίοις ποτε μεθαμῆσε αὐτῶν αὐτῶν· εἰ μὲν μὴδὲν
 ὑπερ ἐχθρῶ πεκατίου δι' ἐλπιδεα κατ' ἄλλων, ἐδὲν ἐχθρὸν φυτῶν, ἀλλὰ πᾶν
 ἐνασῶνα καὶ ὀφελίμα· τὰ δὲ ἡμεσε καὶ διφθερόντας ἀναγκαιῶν, ὡν ἡ ὀ κερῆτος ἡ
 τσοφῆ ἐστῖν, ἡ ἰσθίμων τσοφῆ κτήμα· ἔ δὲ πολεμῆιν πεδὸς τὰ μὴ πολέμια τέμνοσις ἡ
 καίοντις ἡ ῥίξαις αὐταῖς ἀνασπῶντας, ἀπῆ αὐτῇ ἡ Φύσις ὑδάτων ἐπὶ ῥοιας καὶ
 θέρης ἀκρωσιῶς ἐτελειογήνησε, διαμῆς ἐτησίως ὀσῶν ἀνθρώποις οἰα βασι-
 λῶσιν ἐμίλησε δι' αὐτὰ κατ' ὀση ἀγαθῶ αὐτοῦ ἀληπιοι εἶνευ μὴ μόνον ζώιος,
 ἀλλὰ καὶ φυτῶσι ἰαχύντε καὶ ῥίμω καὶ κελίται τοῖς ἡμέροις, ἐπειθὶ καὶ παλῶν
 αἴξια Φροῖθηθ ἐστῖν, καὶ ἔχ ὀργίως τοῖς ἀγροῖσι ἔχονα, ἐωρεκῆς ἐπιστήμης δέοδμα
 πεδὸς κατ' ὀση δύναιμιν. *Æquitatem suam etiam largius dispensans Moses*
valde ea ubertim ac liberaliter uititur, descendens à ratione utentibus ad muta
animantia, ab his vero ad ea quæ à terra nascuntur, de quibus nunc dicendum
est quando de hominibus ut prastantissimis ἔ alius quæ animam sentientem na-
ta sunt, iam egimus. Diferte itaque uenit aut excindere arbores mites, aut
excitialiter ante tempus demetere frugiferas terras, aut ullos omnino fructus cor-
rumpere, ut abundantia alimentorum instruat humanum genus. abundant
autem non modo necessaria, sed ἔ que ad uitam deliciariorum faciunt. Necessa-
ria enim fruges, ad homines nutriendos seposita res. ad delicias uero, omnium
de arboribus nascuntur uarietas. quæ sæpe, ubi alia deficiunt, succedunt in ali-
mentorum locum. Ultra procedens terram etiam hostilem vastari non sinit: præ-
cipue uero excidit arborum abstineri iubet, iniquum existimans iram in homines
conceptam erogari in ea quæ causa mali nullius sunt. Hoc ipso ἔ illud docet, non
presens tempus spectare tantum, cum nihil in suo statu maneat, sed cuncta uicini-
bus ac mutationibus subiecta sint, ita ut facile sit eos qui nunc sunt hostes ubi ad
colloquia ἔ pacta uentum erit, rursum federatos fieri. At amicis necessariis
fraudare durum, quibus ob futurum incertum etiam asseruari debuerant, quæ
usui esse possunt. Verissime enim dictum antiquis, ita amicis utendum ut non piti-
ter nulla superuenire posse inimicitia, ἔ ita tractandas offensas ut amicitia
steretur, nimirum ut quisque intra animum aliquid recondat quotiens sit, ἔ
non eo nimium nudato per uerba ἔ facta, mox penitentiam agat nimia sue
vehe-

vehementia, seque accuset, ubi res sanari amplius non potest. oraculum hoc & civitatibus observandum est, ut pacis tempore parent quæ ad bellum sunt opus, in bello vero quæ ad pacem. ac neque amicus supra modum fidant; tanquam qui non possint in contrarium verti, neque hostibus ita diffidant quasi nunquam possint ad amicitiam reduci. Quod si etiam pro hoste nihil faciendum esset in spem conciliationis, certe nihil eorum quæ terra fert hostile: quin amica omnia, utilia omnia, mississima vero vel maxime necessaria, ut quorum fructus aut alimentum sint, aut par aliquid alimento. Non oportet bellum inferre belli neccis, non secare, non urere, non exstirpare radicibus, quæ natura aquarum irrigationibus & ætatum sereno tenore educavit, ut tributa hominibus, velut regibus, ferrent. Cura autem ei ut communi rerum omnium & optimo præsidio fuit, illam præstare non animantibus tantum, sed & terra factibus vim ac robur, præsertim vero mitibus, quia majoris tutela indigent, nec ad silvestrium morem facunda sunt, sed peritam culturam desiderant, ut firmitatem consequantur.

Porphyrus vero] Verba ejus sunt: φέει δὲ κελύει καὶ τῆ πολιμίας τῶν συτρεζαζομένων ζῶων καὶ μὴ φονδέν. parci etiam jubet lex in terra quamvis hostili animantibus operum sociis, ito ut ea recidere non liceat.

Legem hanc porrigendam] Contra vero restringendam addita exceptio, nisi arbores in suburbanis locis impediunt jaculatores.

In tecta innoxia muroque] Egregia est hujus argumenti epistola Belisarii ad Totilam Gothicorum III: αἰσθητὸν μὲν κλέκη ἐκ οὐρα ἐραξέει δὲ, ἀνθρώπων ἐν φροσίμων ἐυρήματα εἶεν καὶ πολιτικῶς βιωτῶν ἐπισημῶν. οὐρα δὲ ἀφαιρέσει τῶν ἐξ ἀνθρώπων εἰκῶν, & γνώρισμα τῶν τῶ αὐτῶν φύσεως ἕκ ἀίχθυον μὲν ἄλλοι τῶ ὑστέρῳ ἀπολιπέιν. ῥῶμη μὲν πόλεων ἀπασῶν, ὅσαι ὑφ' ἡλίῳ τυχαίως ἔσται μερίσ τε & ἀξιολογώτατη ἀμολόγηται εἶνα. εἴδῃ ἂν ἀνδρὸς ἐνὸς δρετῆ ἔργασται, εἴδῃ ἄλλοι βροχίῳ δυνάμει εἰς πῶσι μεγέθους τε καὶ κλέους ἀφίεται ἀλλὰ βασιλείων μὲν πᾶσι, ἀνθρώπων δὲ ἀρίστων συμμορῶν πολεμῶν, χρῆσται μὲν & πλεῖστε ἐξουσίας ὑπερβολῆ, τὰ τε ἄλλα πῶσι οὐκ πάσης τ' γῆς & τεχνίτων ἀνθρώπων οὐκ ἔστι θά ξυναγαγείν ἰσχύουσι. ἔτω τε πᾶσι πόλι τοιαύτην, οἶαν ἀφ' ἑαυτῶν βροχὴ τεκτονῶν μὲν, μετὰ τῶν πάντων δρετῆς τοῖς ἐπιγενησομῶν ἀπέλιπον. ὡσεὶ εἰς ἑαυτῶν ἐπῆρα, εἰκότως ἀν ἀόικημα μέγα εἰς τὰς ἀνθρώπων τῶ παντὸς αἰῶνι δόξαι εἶνα. ἀφαιρέται μὲν ἂν τὰς ἀφαιρέθημεν πᾶσι τῶ δρετῆς μὲν μὲν, τὰς δὲ ὑστέρῳ ἐπιγενησομῶν τῶν ἔργων πᾶσι θέν. τῶν δὲ τοιαύτων ὄντων ἐκείνο δῶιδι, ὡς δυοῖν ἀνάγκη τὸ ἕτερον εἶνα. ἢ ἂν ἡσθητῆ βασιλείας οὐ τὰ δὲ πᾶσι πᾶσι ἢ ἀφείση, ἀνέτω τύχοι. ἢ μὲν ἔν τικῶν ῥῶμη κα βασιλείων, ἢ τῶν ἕτερον σ, ἀλλὰ πᾶσι σιυτῶ ἀπολλοκῶν ἀν, ὡ ἔλεπε, εἶης. & ἀφαιρέσει κτήματα, ὡς τὸ εἶδος, τῶν πάντων κάλλιστον πλεονεξίας ἢ δὲ καὶ τῶν χείρων σοι τύχη κληροδοξὴ ξυμμορῶν, σῶσται μὲν ῥῶμη, χείρων ἀν σῶσται τῶ τῶν κλεικῶν πολεμῶν. ἀφαιρέσει δὲ, φιλασθητῶν τε εἴδῃς ἐκ κλεικῶν τῶν λῶν, & ἀφαιρέσει τὸ μηδὲν τῶ ἔργων ἀπόνει, καὶ ἀφείσται δὲ σ & δόξα τῶ παρῶν ἀξία πᾶσι ἀνθρώπων, ἢ ἀφ' ἐκάτερον σοι τῶ γνώμης ἐτοιμῶς ἔσται ὅσοι ἂν τῶν δρετῶν τῶ ἔργα εἶη, τοιοῦτον ἀνάγκη & ὑπὲρ αὐτῶν ὄμομα φέει δὲ. Antehac sic existimatum est, speciosa struere opera, sapientium esse & civis vita scientium: structa demoliri, stultorum & voracis animi signa ad posterus transmissere non erubescendum. Romam constat urbem quam sol adspicit maximam esse ac spectatu dignissimam. Ea non inivis labore hominis, nec brevi tempore ad id magnitudinis splendorisque processit, sed plurimi reges atque Imperatores, virorum eminentium immensa series, multa secula, divitiarum suspenda congeries, tum alia tum artificum primos huc traxere, ita illi tanta prebe-

ra-

pausatim effecta, monumenta sua virtutis post futuris reliquere. Quare in eam favere id vero injuriam sit facere humano generi omnis aevi, eripiendo iis, qui olim fuere, debita laudis memoriam, venturis vero spectaculi voluptatem. Hac cum eum in modum se habeant, cogita de duobus alterum necessario futurum, ut aut in hoc bello vincaris ab Imperatore, aut tua fortuna sit superior. Si tu victor, cversa urbe, non aliena, sed tua pervideris: eadem servata, possessione frueris omnium speciosissima. si adversa tibi fors ceciderit, Roma per te incolumi, reposita tibi eris apud victorem gratia: eadem jacente, jacebunt extra omnem spem misericordia, res tua. Neque tantum nullus ad te facti fructus redibit, sed & digna factio fama te ab hominibus universis sequetur. Ea in utram velis partem tibi parata est. Nam potentum quales sunt actiones, talis existimatio. Vide & legem Friderici I apud Conradum Abbatem Urspergensem; & de Friderico Comite Palatino Chronica Melanchthonis.

Parcendum suis rebus profatus] Gelimer & Vandali obsidentes Carthaginem neque prædas egere, neque terram vastarunt, sed cura habuerunt ut suam. Procopius initio Vandalicorum secundi. Apud Helmoldum lego lib. I, cap. 66: Nonne terra quam devastamus, terra nostra est, & populus quem expugnamus populus noster est? Quare ergo invenimus hostes nostrimet, & dissipatores vectigalium nostrorum? cum his conveniunt, quæ Bembus habet libro IX. Paruta vero contra Germanos libro historiae VI.

Diodorus Siculus] Libro II.

Sic Timotheus] De Megarensibus idem prodidit Plutarchus quaestionibus Græcis. de Totila cum Romanis obsideret Procopius Gothicorum III: τὸς μὲν οἱ γεωργὸς ἔδεν ἀχαρὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν εἰργασσέτο, ἀλλὰ τὴν γῆν ἐκέλευεν ἀδεῶς ἡμῶς εἰσθεῖσιν, ἰσαὶ γεωργεῖν, τὸς φέρεις αὐτὰ ἀναφείοντες. Agriculis interim per omnem Italiam nihil mali intulit, sed iussit eos, ita ut soliti erant, terram perpetuo securos colere, modo ad ipsum tributa perferrent. Cassiodorus XII, 5: Defensorum maxima laus est, si cum illi videantur prædictas regiones protegere, isti non desinant patrioticas possessiones excolere.

Apud Atticos & Romanos] Etiam in Peloponneso. Varro II de re rustica: Columella principio libri VI. His adde Plinium VIII, 45. Æliam de historia animalium II, capite ultimo. Porphyrium II de abstinentia: Vegetium III de arte veterinaria.

Rhodiolorum oratio ad Demetrium] de hac re vide Plinium historiae §. v. naturalis VIII, 38, & xxxv, 10. & Plutarchum Demetrio. Sensus idem in epistola Belisarii modo à nobis recitata.

Suadet rerum divinarum reverentia] Polybius in Excerptis Peiresiensis. τὸ γὰρ τῶς ἀθηναίους δεξιζόμενον εἰς τὸ θεῖον ἀσεβείν, ἔ πάσης ἀλογιστίας ἐπισημείον. Cum hominibus irascaris, ob id impie in Deos agere, summa stultitia signum est. Merito sane. nam & Severus rescriptis melius esse ut quomodoocunque illic Deus colatur quam popinarius detur, Lampridio referente. Saguntinæ Dianæ templo pepercit religione inductus ait de Annibale Plinius Naturalis historiae XVI, II: ἰερὰ ἂν ἔδει τὸς ἀλλοφύλων πολεμίας ἀφαιρέμιστα: Tempa hostibus nec externis eripimus. Appianus id habet civilium II. De Agefilao scriptor Latinus vitæ ejus: Neque hoc solum in Græcia fecit ut templa Deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros summa religione simulacra, arasque conservavit. Itaque prædicabat mirari se non

§. III.

§. IV.

§. VI.

se non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent: aut non grauioribus penis affici, qui religionem minuerent, quam qui sana spoliarent. De Agesiilai sanctimonia in hac re etiam Plutarchum vide. Idem multos pariter Romanos eius laudis participes facit in Sulla: εἰς μνήμην ἱσάλομε τῶν μὲν τοῦ Φλαμίνιον, καὶ Μάνιον Ἀκίλιον τῶν δὲ Ἀμίλιον Παύλον, ὧν ὁ μὲν Ἀντοχον ἐξελάσας τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ τῶν Μακεδόνων βασιλεῖς κατὰ πηλὸν μὴ ὀλίγους ἔμφορον ἀπέχοντο τῶν ἰσθμῶν τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ δῶρα καὶ ἕμην αὐτοῖς καὶ σεμνότητά πολλὴν παρέσπευθοντων. In memoriam reuocabant alii Flaminium, alii Manium Aquilium & Æmilium Paulum, quorum ille Antiocho eiecto è Græcia, hi vero debellatis Macedonum regibus, non modo Græcæ templis pepercerant, sed & donis ea multoque honore ac sanctimonia auxerant. Adi & Vitruvium lib. II. Dionem XLII. Plutarchum Cæsare: Brodæum v Miscellaneorum. Cabao Maurus ipse non Christianum honorem volebat haberi Christianorum Ecclesiis contra quam facerent Vandali, quibus sperabat iratum fore, quisquis ille esset, Christianorum Deum. Testatur hoc Procopius Vandalicorum I, qui & Persicorum II, Chosroen Persam non Christianum Ecclesiæ Antiochensium Christianorum ait pepercisse. Iustinianus etiam, ut idem refert Vandalicorum II, retinere apud se non ausus est res illas quas Hierosolymorum Templo Vespasianus abstulerat Romam, Romæ autem repertas in Africam asportauerat Gizerichus. De sanctimonia à Mahumetistis seruata loco in quo Ezechielis & trium Danielis fociorum ossa erant condita, testis est in itineralio Iudæus Benjamin.

In Gothis Rome captoribus] sub Alarico Ariano: cuius & hoc factum memorabile apud Cassiodorum XII, 20: Rex Alarichus Apostoli Petri uasa suis deferentibus cum excepisset, mox, ut rei causam habita interrogatione cognouit, sacris liminibus deportari diripientium manibus imperavit, ut cupiditas que depraedationis ambitu admiserat scelus, deuotione largissima deleret excessum.

Testantur hoc martyrum loca] Exscripsit hunc locum Isidorus in Chronicis Gotthicis Æra cccclviii.

Malum qui] omnino sic legendum ostendit Orosius eandem historiam referens lib. VII, c. 28.

Posteaquam ad illa loca ueniebant] Eisdem Apostolorum basilicis Gothi sub Vitige Romam obsidentes pepercerunt, teste Procopio Gotthicorum II. Etiam barbaris & non Christianis jus confugii in talia loca profuit. Vide Zosimum libro IV de Tomitanis barbaris. Adde Helvetiorum legem apud Simlerum: Niceram Alexio Manuelis filio, eundem lib. I de Andronico ubi Siculos culpat ob uolatas Antiochenis Ecclesias.

De celo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur] ut & alterum de Epopeo, Diodorus Siculus.

§. VII. Philippus ultra sua uictoria in templa, aras, sepulchra scruuit] Simile Prusicæ factum detestatus Polybius cuius uerba Suidas seruauit in uocabulo Prusicæ, & excerpta Peiresiana.

§. VIII. Idem Agesiilai consilium] Meminit & Plutarchus Agesiilæ.

De Quanto] nempe T. Quintio Flaminio.

C A P V T X I I I .

Temperamentum circa res captas.

- I. Res etiam hostilium subditorum bello captas retineri ad modum debiti :
 II. Non etiam in panam alieni criminis.
 III. Debitum hic intelligi etiam quod in bello subnasatur. Exempla.
 IV. Humanitatis esse. Summo jure hic non uti.

Sed neque peccato vacare aut à restitutionis onere immunis cense-
 ri debet rerum hostilium in bello justo captura. Quippe * si
 id quod recte fit spectas, non ultra licitum est capere aut habere
 quam causa subest debendi in hoste : excepto quod etiam extra eam
 ad securitatem necessariam res possunt detineri, sed restituendæ, ces-
 sante periculo, in se aut in pretio secundum ea quæ libro XI cap. XI
 tractavimus. nam quod & in re pacatorum liceret, multo magis in
 re hostium licet. Hoc igitur est capiendi quoddam jus sine acquiren-
 di jure. Cum autem deberi aliquid nobis possit aut ob inæqualita-
 tem rerum, * aut ex pœna, potest ex utraque causâ acquiri res hos-
 tilis sed cum discrimine tamen. nam supra diximus, ex debito illo
 priorè non res tantum debentis sed & subditorum ejus ex introducto
 jure gentium quasi fidejussione obligari. Quod quidem jus gentium
 alterius generis credimus quam illud quod in impunitate sola, aut ex-
 terna vi judiciorum consistit. Nam sicut in res nostras ex consensu
 privato nostro ei qui cum actum est non externum modo sed & in-
 ternum jus quæritur, sic & ex communi quodam consensu, qui sin-
 gulorum consensum vi quadam in se continet, quo sensu lex *πὸ δέως
 συνθήκη κείνη*, communis pactio civitatis dicitur. Atque id in hoc negotii
 genere placuisse gentibus eo est credibilis, quia hæc lex gentium non
 sola majoris mali vitandi causâ, sed etiam juris cuique sui consequen-
 di gratia introducta est.

II. At in altero debendi genere quod pœnale est non video gen-
 tium consensu tale jus in res subditorum esse proditum. odiosa enim
 est talis rerum alienarum obligatio, ideoque latius produci non de-
 bet, quam actum appareat. Neque vero par est utilitas in posteriore
 hoc, & in priorè debendi genere. nam prius illud est in bonis, poste-
 rius hoc non est, ideoque persecutio ejus sine damno omitti potest.
 Nec obstat quod supra de jure Attico diximus. Nam ibi homines
 obligabantur non ex eo proprie quod civitas puniri poterat, sed
 duntaxat ad cogendam civitatem id facere quod facere debebat, id
 est iudicium reddere in fontem, quod debitum ex officio ad prius il-
 lud non ad posterius debendi genus refertur: aliud enim est debere
 punire, aliud debere aut posse puniri, quanquam ex cessatione circa
 illud hoc sequi solet, sed ita ut distincta sit causa illa & hoc effectum.
 Ergo pœnæ nomine acquiri res subditorum hostilium non poterunt,
 sed eorum duntaxat qui ipsi deliquerint, in quibus & magistratus
 continentur qui delicta non puniunt.

III. Cæterum res subditorum & capi & acquiri possunt non tan-
 tum

*Vitt. de jure
belli, n. 55,
56.*

*Cajetan. in
sum. pecc.
verb. belli i
damnum.*

*Corar. ad d.
cap. pecca-
tum, p. 11,
n. 11.*

*Vitt. de jure
belli, n. 39,
& 41.*

*Molina 11,
tract. disp.
117.*

*Lib. III,
cap. 2.*

Silv. verb.
bellum, n.
10.
Vil. n. 51.
Bart. in l. f.
quid bello,
D de capt.
Lib. xxvii.
Libro
xxxiii.

tum ad consecutionem debiti primarii, unde ortum est bellum, sed & subnascens secundum ea quæ diximus initio hujus libri. Et sic accipiendum est quod scribunt Theologi quidam, capta in bello non compensari cum debito principali: intelligendum enim hoc usque dum secundum sanum iudicium satisfactum sit de eo damno quod in ipso bello datum est. sic in disceptatione cum Antiocho Romani, Livio narrante, * impensam quæ in bellum facta esset omnem præstare regem æquum censebant cujus culpa bellum excitatum esset. Apud Iustinum est *impensas belli lege justa suscepturus*: Apud Thucydidem damnantur Samii *ῥηματα τὰ ἀναλωθέντα διαδόνειν, solvere belli impensas*. Et alibi sæpe. Quod autem victis iuste imponitur, idem & bello iuste extorquetur.

IV. Cæterum sciendum est quod & alibi meminimus, latius patere caritatis quam juris regulas. Qui divitiis floret immisericordiæ reus erit si inopem debitorem omnibus reculis suis excutiat, ut ipse ultimum quadrantem consequatur, multoque magis si is ipse debitor in id debitum venerit sua bonitate, ut si pro amico fidejusserit, ipse autem nihil pecuniæ verterit in rem suam. * Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponsoris periculum. Tamen tam durus creditor contra jus stricte dictum nihil facit. Quare * exigit humanitas in his qui extra culpam sunt belli, quique non alio quam fidejussorio nomine obstricti sunt, relinquuntur res istæ quibus nos facilius quam ipsi careamus, præsertim vero si satis appareat illos ipsos id quod eo modo amiserunt à civitate sua non recuperaturos. Huc pertinet quod Babylone capta Cyrus militibus dixit: *ἔκων ἀδικία γέξετε ὁ, πᾶν ἔχετε, ἀλλὰ φιλοῦσθε τὰ ἐκ ἀφαιρήσεως ἢ τι ἔατε ἔχον ἀδίκως*. Injuste quidem non possidebitis quæ tenetis: sed si quid non auferetis hostibus, id vestra erit humanitatis. Notandum & hoc cum in subsidium introductum sit jus

Ægid.
Regius de a-
liis su-
per naturalibus,
disp.
31, dub. 7,
n. 117.
L in agris de
acq. re. dom.
D in agris
l si verbera-
tus, s. non si
ager. D. de
rei vend.
Vil. de jure
beli, n. 40.
Sil. in verb.
bellum, p. 1.
¶ 10, num.
vers. 3.
* Arr. lib.
111.

hoc in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est nos nostrum satis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut ab iis qui jus non reddendo sponte sua debitores se faciunt, ad eos venire qui culpa vacant, etiam si concedatur cum stricto jure non pugnare, abire tamen ab humanitatis regula. Exempla hujus humanitatis existant passim in historia præsertim Romana, ut cum agri hostibus devictis ea conditione concessi ut in civitatem venirent, id est victæ civitati cederent, aut cum ex agris modicum honoris gratia veteri possessori relinquebatur. Sic à Romulo Veientes agri parte multatos narrat Livius. Sic Vxiis * Alexander Macedo agros quos habuerat dedit vestigales. Sic deditas urbes non diripi sæpe legas: & supra diximus non personis tantum, sed & rebus agros colentium cum laude & ex pio Canonum præscripto parci, saltem sub tributo; & sub simili tributo solere & mercibus concedi à bello immunitatem.

Annotata ad Caput XIII.

S *Id quod recte fit spectas*] Vide quod judicavit Innocentius Romanus Pontifex apud Bembum I.

Aut ex pœna] Romani Prusiam Attalo jufferunt & damnum refarcire & pœnam infuper pendere.

Impensam qua in bellum facta esset] meminit Polybius Excerpto legationum 23. Sic & à Sulla damnati Asiatici , narrante in Mithridaticis Appiano. morem hunc pro se allegat Rex Poloniæ apud Thuanum libro LXXIII , anno CIO IO LXXXI. Sic apud Homerum Iliados Γ vocem *πρὸν* Scholiastes interpretatur *ἄσπιμον τὸ πολέμου λέγει δὲ τὸ ἡμῶν τῶν ἐν πόλει κτημάτων*. belli *asimationem* : dimidium nœpæ rerum que in urbe erant.

Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponforis periculum] Addit falvo pudore ad sponforem non aliter creditorem venire quam si recipere à debitore non possit. Bene falvo pudore, nam sponfores appellare videtur habere quandam *δυσωμίαν* ut ait Cicero ad Atticum XVI, 15.

Exigui humanitas] Ptolemæus Demetrio Antigoni filio tabernaculum & alia ad curam corporis ipsius pertinentia, pecunias quoque captas remisit, dicens non de omnibus rebus sed de imperio & honore inter ipsos certari. Narrat Plutarchus Demetrio. Vide & factum Sancti Vasconum regis apud Marianam lib. XI, cap. 16.

Veteri possessori relinquebatur] Appianus civilium I I. *τῶν δὲ πολέμιον τὸ πρὸς τῶν αἰσίων, εἰ δὲ τῶν ἀπαισίων τὴν γῆν ἀφῆκετο, ἀλλ' ἐμειζόντο*. Romani veteres ne hostibus quidem victis omnes agros adimebant, sed cum eis partiebantur. Sic & Vandalos in Africa & in Italia Gotthos fecisse historiæ nos docent.

C A P U T XIV.

Temperamentum circa captos.

- I. Quosque capere homines liceat iustitia interna :
- II. Quid interno iustitia domino in servum liceat :
- III. Non licere occidere innocentem.
- IV. Non punire inclementer.
- V. Non operas nimium graves imponere :

- VI. Peculium quomodo domini, quomodo servi.
- VII. An servus fugere liceat.
- VIII. An è servu nati domino teneantur & quatenus.
- IX. Quid faciendum ubi captorum servitus in usu non est.

Quibus in locis captivitas hominum & servitus in more est, si internam iustitiam respicimus, limitanda primum est ad rerum instar, ut scilicet eo usque licita sit talis acquisitio quousque debiti aut primarii aut subnascentis quantitas patitur, nisi forte in ipsis hominibus peculiare sit delictum quod libertatis damno puniri æquitas ferat, Haftenus igitur nec ultra justum bellum gerens in hostis subditos captos jus habet, idque in alios valide transfert. Erit autem æquitatis & bonitatis officium hic quoque ea adhibere

Vid. de jure belli, n. 41. Dec. li. 11, c. 5. du. 4. Covar. c. peccatum, p. 11, §. 11. Molina disp. 120 & 121.

Valentia
disp. 3. g. 16.

bere discrimina quæ cum de interficiendis hostibus ageretur supra annotata sunt. Demosthenes in epistola pro Lycurgi liberis laudat Philippum Macedonem * quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset. καὶ γὰρ ἔπ' δικαία εἶναι πρὸς ἀπαντας τὰ αὐτὰ ἔπ' καλὰ ἠγάθη, ἀλλὰ τῶν τῆς ἀξίας ἀποδότην συλλογισμῶν τὰ τοιαῦτ' ἐπικρανε. Neque enim, inquit, eadem in omnes aut aqua aut honesta censebat, sed rem expulians cum accessione ejus quod quisque meruisset etiam in talibus velut judicem agebat.

II. Sed primum notandum hic est jus illud quod quasi ex fidei-jurisdictione pro civitate oritur neutiquam tam late patere quam jus quod ex delicto nascitur in eos qui pœnæ servi fiunt. Vnde Spartanus quidam * captivum se dicebat non servum. nam si rem recte inspiciamus jus hoc generale in captos ex bello justo par est ei juri quod habent domini in eos qui se paupertate coacti in servitutum vendiderunt, demto quod etiam magis miseranda est eorum calamitas qui non suo facto speciali sed regentium culpa in eam sortem deveniunt, Διὸς ἔσθ' ἀδελαιώδης ἄνθρωπος : Res acerbissima est belli jure captivum fieri, teste Isocrate. Est ergo servitus hæc perpetua obligatio operarum pro alimentis itidem perpetuis. Chrysiptea definitio huic generi servorum optime congruit : Servus est perpetuus mercenarius. Et lex Hebræa eum qui inopia coactus se vendidit diserte mercenario comparat, Deut. xv, 18, 40, 53. & in redemptura ejus operas ita vult ipsi prodesse sicut fructus ex agro vendito percepti prodesse veteri Domino, Deut. xviii, 50. Multum ergo distat id quod impune in servum fit ex gentium jure & id quod naturalis ratio fieri finit. Ex Seneca supra citavimus. Cum in servum omnia liceant est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet. Philemonis illud eodem tenet :

Καὶν δ' ἄλλ' ἢν τις εἰδὲν ἧπ' ὄν, διαπολλέ,
" Ἀνθρώπων ἔσθ' ἰσὺς ἐστὶν ἂν ἀνθρώπων ἦ.

Here quisquis est homo natus, quamvis serviat

Is servitutum, tamen esse homo non desinit.

Ep. xlvii. Alibi item Seneca : Servi sunt, imo homines : servi sunt, imo contubernales : servi sunt, imo humiles amici : servi sunt, imo conservi. quæ & apud Macrobi-um legas sensum plane eundem habentia cum Pauli Apostoli

Colos. iv. 1. dicto : Domini, jus est quod æquum est servis prestare, gnari vobis quoque dominum esse in cælo. Et alibi vult dominos cum servis non minaciter agere eo quod jam diximus argumento, quod & ipsi dominum in cælo habeant, qui ad talia qualitatum discrimina non attendat. In constitutionibus quæ Clementi Romano ascribi solent legitur, ἔκ' ἐπιπέδης

Epist. vi. 9. δ' ἄλλ' οὐ, ἢ παιδίσκη ἐν πικελῶν ψυχῆς. cave servo aut ancilla imperes acerbò animo. Clemens Alexandrinus servis nos uti vult tanquam alteris nobis, quando homines sunt non minus quam nos, secutus sapientis Hebræi dictum, εἰ ἐστὶ σοὶ οἰκίτης ἄγε αὐτὸν ὡς ἀδελφόν, ὅτι ὡς ἡ ψυχὴ σου. Si servum habeas ut fratrem utere, talis enim est qualis tu.

III. Jus ergo vitæ & necis quod dicitur in servum domino præstat, ut domesticam habeat jurisdictionem, sed nimirum eadem religione exercendam, qua publica exercetur. Hoc voluit * Seneca cum dixit

1 de Clem.
18.

dixit in mancipio cogitandum non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat equi bonique natura quae parcere etiam captivis & pretio paratis jubet: qui & alibi, *Quid interest*, ait, *quali quis teneatur imperio si summo tenetur?* quo loco comparat subditum servo & ait dispari titulo, paria in illos licere: quod certe in hac parte vitæ adjuvenda & si quid eo accedit verissimum est. *Majores nostri*, ait idem Seneca, *domum nostram presillam republicam esse judicaverunt*: & Plinius: *servis respublica quadam & quasi civitas, domus est*. Cato Cenforius narrante Plutarcho si quis servus capital admisisse videretur de eo supplicium non fubeat nisi postquam damnatus esset etiam conservorum judicio. Quicum conferenda verba Iobi xxxi, 13, & deinceps.

IV. Sed & circa minores pœnas puta verbera in servos, adhibenda est æquitas, imo & clementia. *Non opprimes eum*, * *non dominaberis ei dure*, ait lex divina de servo Hebræo quod nunc prolata vi proximitatis ad omnes servos debet extendi, Deut. xv. 17, 45, 53. Ad quem locum sic * Philo: *Ἡρώ πάντες τύχημι ἐλάττω κέρηται, φύσεως ἢ τῆ ἀντὶς μελέπεινται τοῖς δεσπόταις. τῷ ἢ ἴσιν νόμοι τῶν δικαίων ἐστὶν ὁ τὸ τύχης, ἀλλὰ τὸ τῆ φύσεως ἐναρμόνιον. διὰ παρρησίαν τῶς κυρίως μὴ ἀκακίῃς χρεῖσθαι ταῖς ἐξουσίαις καὶ τῶν οἰκετῶν, ἀλαζονείᾳ καὶ ὑπεροψίᾳ καὶ δόξην ἀμύθητον ἐπιδεικνυμένους ταῦτα ἢ ἐκ ἑστὶ δέημα ἅλα ψυχῆς εἰρηκῆς ἀλλ' ἔσθ' ἀνελαστίας τὸν ἐσθλόνον* (male editum ἀνδρόνιον) καλαζήσεως καὶ τυραννικῶν δυναστειῶν. *Servi fortuna quidem inferiores sunt: natura autem pares dominis: at divina legi iusti regula est non quod fortuna, sed quod natura congruit. ideo non oportet dominos potestate sua in servos proterve uti, nec eam materiam sumere superbia & insolentia, & dira feritati. Hac enim signa animi non placidi, sed male temperati, & in subditos tyrannico quodam dominatu severitatis. Numquid nam æquum est, ait Seneca, gravius homini & durius imperari quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exteret dominandi peritus magister; fiet enim formidolosus & contumax nisi eum tactu blandiente permulseris. Et mox: quid stultius quam in iumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione hominem esse? Hinc est quod Hebræa lege servo aut ancilla * non pro oculo tantum sed & pro dente excusso, per injuriam scilicet, libertas debebatur.*

V. Sed & * operæ cum modo exigendæ sunt, & valetudinis servorum humane habenda ratio. Quod ipsum præter alia spectat lex Hebræa in Sabbati institutione, nimirum ut laboribus aliquod daretur spiramentum. Est C. Plinii epistola ad Paulinum quæ sic incipit: *Video quam molliter tuos habes, quo simplicius confitebor tibi, qua indulgentia meos tractem. Est mihi semper in animo Homericum illud ἐκυεὸς ἢ πατὴρ ὡς, ἢ πατὴρ ἦεν, & hoc nostrum paterfamilias*. In eadem voce veterum humanitatem observat & Seneca: *Ne illud quidem videtis quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? dominum patremfamilia appellaverunt, servos familiares. Dion Prusænsis optimum regem describens: δεσποτῶν ἢ ἐχ' ὄπισ τῶν ἐλευθέρων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν δούλων χεῖρειν καλόμενον: domini nomen adeo in homines liberos non usurpat, ut & in servos eo abstineat*. * Vlyxes apud Homerum servos quos fidos reperit apud se ait futuros eo loco quasi Telemachi filii ipsius fratres essent. Tertullianus: * *Gratius est nomen pietatis quam potestatis: etiam familia*

magis patres quam domini vocantur. Hieronymus sive Paulinus ad Celerantiam: Familiam tuam ita rege & constitue ut te matrem magis tuorum quam dominam videri velis à quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam. Augustinus: Domestica pax à iustis patribus ita olim administrata est, ut secundum hæc temporalia bona filiorum sortem à servorum conditione distinguerent, ad Deum autem colendum omnibus domus suæ membris pari dilectione consulerent: quod naturalis ordo ita præscribit ut nomen patrisfamilias hinc exortum sit, & tam late vulgatum, ut inique etiam dominantes hoc se gaudeant appellari. Qui autem veri patres familias sunt omnibus infamilia sua tanquam filiis ad colendum & promerendum Deum consulunt. Similem pietatem in voce puerorum quo servos significabant annotavit Servius ad illud Maronis, *Claudite jam rivos pueri*, nec dissimile quod Heracleotæ servos suos Mariandynos * *δαροφίους*, id est donatarios appellabant, ἀφαιρέτες τὸ πικρὸν τῆς ἀσπονδίας παρεντες acerbitati nominis, ut ad Aristophanem vetus interpretes Callistratus notabat. Laudat Germanos Tacitus, quibus servi tanquam coloni habebantur. Theano in epistola: *δικαία χεῖρτις ἵνα μήτε ἀφ' ἧ κάπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατώσιν ἀφ' ἧν ἔδιδαν*. Iustus mancipiorum hic est usus ut nec præ labore deficient, nec per egestatem impares sint ferendo.

De Off. I.

VI. Pro opera ut diximus * alimenta servo debentur. Servis, ait

Cicero, non male precipiunt qui ita iubent uti ut mercenariis: operam exigendam, iusta præbenda. Aristoteles: *δέλω μισθὸς ἀποφῆ*. Seruo pro mercede ali-

I Oecon. v.

Lib. III. de Ben.

Ad Phorm. act. 1. Sc. 1.

L. Peculium noster, D. de peculio.

Theoc. I. VII. Dioc. libro XIII.

menta. Cato: Familia ut bene sit provideto, ne algeat, ne esuriant. Est aliquid, ait * Seneca, quod dominus præstare servo debeat: ut cibaria, vestiarium. In cibariis erant quaterni modii frumenti in mensam, quos præstitos servis Donatus auctor est. Martianus Iuriconsultus esse ait quæ dominus necesse habet servo præstare, ut tunicas & similia. Damnatur ab historiis * Siculorum crudelitas qui captivos Athenienses fame necabant. Insuper Seneca dicto loco probat in quædam liberum esse servum & beneficii quoque habere materiam, si quid fecerit quod servilis officii modum excedat, quod non ex imperio sed ex voluntate præstetur, ubi ex ministerio in affectum amici transitur, quod late explicat. His consentaneum est, ut si quid servus, quemadmodum * apud Terentium est, suum defraudans genium comparfit, aut succisivi temporis diligentia quæsitur, id aliquo modo sit ipsius.

Infl. quod eum eo qui in alt. p. L. de positi, c. c. D. de peculio.

Non male Theophilus peculium definit *ὑσίου φυσικὴν* * naturale patrimonium; quasi contubernium definitas naturale matrimonium; sed & Vlpianus peculium dixit pusillum patrimonium. Nec refert quod peculium dominus suo arbitrio adimere potest aut minuere: neque enim quod æquum est faciet, si sine causa id faciat. Causam vero intelligo non pœnam modo, sed & domini necessitatem: nam servi utilitas utilitatibus domini subest, magis etiam quam res civium civitati. Apposite ad hanc rem * Seneca: non ideo nihil habet servus quia non est habiturus si dominus illum habere noluerit. Et hinc est quod dominus non repetit si quid servo in servitute debitum post manumissionem solvit: quia (ut Tryphoninus ait) debiti vel non debiti ratio in conditione naturaliter intelligitur: Dominus autem servo debere naturaliter potest. Itaque sicut clientes

VII de beneficiis.

L. si quid. D. de cond. indeb.

tes

tes in usum patronorum & subditos in usum regum, sic servos in usus heriles contulisse legimus, ut si filia dotanda, si captivus filius redimendus, & si quid his evenisset simile. Plinius, ut ipse in epistolis narrat, servis suis concedebat etiam quædam quasi testamenta facere, id est dividere, donare, relinquere intra domum. Apud aliquas gentes etiam plenus quoddam res acquirendi jus servis concessum legimus, sicut servitutis plures esse gradus à nobis alibi tractatum est. Ad hanc internam quam exponimus justitiam multos apud populos etiam jus illud exterius dominorum leges retraxerunt. Nam & apud Græcos servis durius habitis licebat *πράδον ἑστῆν* ad venditionem proclamare, & Romæ ad statuas confugere, aut præsidum implorare opem contra sævitiam vel famem vel intolerabilem injuriam. Illud vero jam non ex jure stricto, sed ex humanitate & beneficentia veniet, interdum tali quæ & debeat, ut post longas operas aut valde magnas libertas detur servo. Posteaquam jure gentium servitus invasit, secutum est beneficium manumissionis, ait Vlpianus. Exemplo sit illud Terentianum:

feci è servo ut esses libertus mihi

Propterea * quod servibas liberaliter.

Salvianus in usu quotidiano esse ait ut servi etsi non optimæ saltem non improbæ servitutis libertate donentur. addit, & illa quæ in servitute positi conquiescant ex dominorum domo tollere non vetantur. Cujus benignitatis multa exempla in martyrologiis apparent. Et hic quoque laudanda benignitas legis Hebrææ, quæ servum Hebræum certo tempore exacto manumitti omnino jubet, * nec sine donis, de cuius legis contemptu graviter queruntur Prophetæ. Catonem majorem reprehendit Plutarchus quod servos senectute confectos venderet, inimemor ejus quæ est inter homines communis naturæ.

VII. Quæstio hic incidit an fugere fas sit ei qui bello justo captus est. non de eo agimus qui suo proprio delicto pœnam eam est commeritus, sed qui publico facto in hanc fortunam decidit. Verius est fas non esse, quia ex conventionem ut diximus gentium committitur, nisi intolerabilis sævitia hanc ipsi imponat necessitatem. Videri circa hanc rem potest responsum Gregorii Neocæsariensis xvi.

VIII. † Movimus alibi dubitationem an & quatenus nati ex servis domino teneantur interno jure, quæ hic ob specialem bello captorum considerationem omitti non debet. Si parentes suo delicto pœnam mortis erant commeriti, poterunt eorum posteri qui sperabantur, ad vitam servandam obstringi servitio, quia alioqui exsisturi non fuerant. nam & ob alimenta alioquin defutura prolem suam parentes in servitutum vendere possunt, ut ibi diximus. Tale est jus quod in Cananæorum posteros Hebræis Deus concedit. Pro debito autem civitatis ii quidem qui jam nati erant, ut pars civitatis obligari poterant non minus quam parentes ipsi. at in nondum natis non videretur hæc causâ sufficere, sed alia requiri: aut ex parentum consensu expresso accedente alendi necessitate, idque etiam in perpetuum: aut ex ipsa alimentorum præstatione, idque dumtaxat usque

M m 2 dum

Diony. l. II.
Lib. VIIII.
epist. 16.

Lib. II.
c. III.

Inst. de his
qui sui vel
al.

L. manu-
missionis. D.
de Inst. &
lure.

Lib. III.

Dist. XV,
13.

Sito. verbo
servitutu. §. 3.
Fortunus in
l. manumif-
siones. D. de
just. & jure.
Axi. reg. de
alt. super. n.
dispus. 31,
dub. 7. num.

119.
† Less. l. 11,
c. 5, dub. 5.

L. II, c. 5.
Dist. XV,
13.

dum operæ totum quod impensum est expunxerint. Si quid ultra juris in hos domino datur, id videtur ex lege civili dominis plus æquo largientibus procedere.

IX. At quas apud gentes jus illud servitutis ex bello in usu non est, optimum erit permutari captivos: proximum dimitti pretio non iniquo. Hoc quale sit præcisè definiri non potest: sed humanitas docet non ultra intendi debere quam deducto ne egeat captus rebus necessariis: nam & leges civiles hoc multis indulgent qui suo facto proprio in debitum inciderunt. Alibi hoc pactis aut moribus definitur: ut apud Græcos olim mina, nunc inter milites menstruo stipendio. Narrat Plutarchus olim inter Corinthios & Megarenses bella gesta *ἡμέρους καὶ συγγενικῶς* mansuete *ἔπιτα* ut populos consanguineos decebat. Si quis captus esset, eum à captore habitum ut hospitem & fide de pretio accepta dimissum donum: unde natum *δερχζίνων* nomen. Excelioris animi est illud Pyrrhi à Cicerone laudatum:

* Nec mi aurum posco nec mi pretium dederitis:

Ferro non auro vitam cernamus utrique:

Ἐουρων virtuti belli fortuna pepercit

Eorundem libertati me parcere certum est.

Non dubium quin crediderit Pyrrhus justum à se bellum geri: tamen parcendum existimabat eorum libertati quos probabiles causæ in bellum tulissent. Simile Cyri factum celebrat Xenophon, Philippi Macedonis post victoriam in Chæronea Polybius: Alexandri in Scythas Curtius: Ptolemæi regis & Demetrii inter se non bello magis, quam in captivos benignitate certantium Plutarchus. Lysimachum vero Getarum rex Dromichætes bello captum hospitem suum fecit, paupertatisque simul Gericæ ac comitatis testem factum perpulit, ut talibus amicis quam hostibus uti mallet.

Annotata ad Caput xiv.

§. I.

Quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset] Filius ejus Alexander Thebis captis exemit servituti & sacerdotes & eos qui decretis in se factis non adfenserant. Narrat Plutarchus in vita ejus.

§. II.

Captivum se dicebat, non servum] Philo: ἐπὶ καὶ πατέρες ἢ ἡμεῖς κατέβησαν, καὶ οἱ πολλοὶ πατέρων ἢ καὶ λησείας ἀπαχθέντων, ἢ πόλεμον αἰχμαλώτων γαιοβρίων, ὡς οἱ τῆς φύσεως νόμοι τῶν κάτωθεν ὄντες βεβαιοτέρου γράφουσιν ἰλασθῆρες. Nam ex patre pro filio ex filio pro parentibus sapere pretium perpendunt, aut ut litronum abreptis, aut belli more captis, quos quidem natura leges valentiores his que in terra sunt legibus, scribunt liberos. Nimirum ut apud Theodecten Helena loquebatur:

Θεῶν ἀπ' ἀμφοῖν ἐκγόνοι ἡμεῶν αἰώνων

Τὸς ἀν' ἀσσειεπτεν ἀξιώσειεν λάτριν;

Vitæque generis parte prognatam deis

Erunt servam nominare qui audeat?

Εἰς πικρὰ ψυχῆς] Sic & in epistola Barnabæ est: ὡς μὴ ἐπιτάξῃς παιδίσκα ἢ δέλω σὸν πικρὰ, τοὺς ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζουσι, μήποτε ἔφοβήθησιν τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις θεόν.

Φοπέρις ἦεν. *Noli acerbe imperare seruo aut ancilla tua in Christum sperantibus, ne eo ipso ostendas non timere te communem tibi & ipsis dominum.*

Seneca] epistola XLVI.

Non dominaberis ei dure] Vide Mosem de Kotzi præceptis iubenibus 147, 175, 178. & collationem legum Mosi & Romanarum titulo III. Priscus in Excerptis legationum ubi Romanos barbaris præfert: ἀμεινὸς δὴ καὶ τοῖς οἰκέταις Ἀφ' ἑαυτοῦ ἰσομοῖτο ἡρώδης. πατέρον γὰρ ἢ διδασκάλων εἰς αὐτὰς ἔργα ἐπιδεικνύοντες, ἐφ' ᾧ τῶν Φαύλων ἀπερχομένης μελίτου ἄσπε ἀντίς Φωύλα νεόμοιται σαφρονίζουσας ἐπὶ τοῖς ἀμεινήμασι, ὡσπερ τὰς οἰκέτας παύδας. ἢ δὴ γὰρ ἔσθ' ἀντίς θάνατον, ὡσπερ Σκύθαις ἐπιγενέμεν ἐλευθερίας ἢ τρεῖς ποὶ πῦρ ἀντίς πᾶσι, ἢ ἢ μόνον ἀποκόντες. ἀλλὰ καὶ τελοσίωντες χαλεπόνται, Ἀφ' ἑαυτοῦ ἰσομοῖτο ἡρώδης. καὶ τὸ ἀπεισίας ἐν βέλονται τρεῖς ποὶ. καὶ νόμοι ἐπὶ ὡσπερ ἑκατόν τελοσίωντων ἀπὸ τῶν ἀποκόντων βαλδοσίου. multo melius seruos suos Romani tractant, patrumque aut magistrorum in eos funguntur officio. nam ut eos abstrahant ab iis que moribus ipsorum illicita habentur, ita eos delinquentes, quasi filios suos castigant: neque enim ius est eos occidere, ut apud Scythas. Tum vero libertatis complura genera, quam non viuentes tantum, sed & in mortis tempore domine largiuntur: qui quidquid morituri de re sua statuerint, id legis vim habet. Adde legem Wisigothicam lib. VI, tit. I, c. 12.

Philo] de specialibus legibus secundo: Cyprianus ad Demetrianum. *Nisi tibi pro arbitrio tuo seruiatur, nisi ad voluntatis obsequium pareatur, imperiosus & nimius seruitutis exactor flagellas, verberas, fame, siti, nuditate, ferro frequenter & carcere affligis, & non agnoscis miser Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse in hominem dominatum.*

Non pro oculo tantum, sed & pro dente excusso] Philo dicto loco: ἔτι γὰρ ὁ μὲρ ὡθ' ἀν' ἑδρασε, διττὴν εὐδὲξεται ἑρμείων, ἀμικ πικρὴ καὶ τὴν ὑπερτίαν ἀφαιραθεὶς, καὶ τέρτον ἑκατέρω τῶν λεχθέντων χαλεπότερον, ἀναγκάζομεν ἐν τοῖς μερίτοις οὐεργάειν ἐχθρὸν, ὅν ἴσως ἤνυχε κακὸν αἰεὶ δύνανται. ὁ δὲ ἀνθ' ὡν ὑπερτίαν παρηρησίου ἔξει διπλῶν, ἢ μόνον ἐλευθερωθεὶς, ἀλλὰ καὶ θροναλίον καὶ ἄμικ δισποπτην ἐκφυγῶν. Sic ille pro facto duplicem pendet poenam, amissis & operis & serui pretio, ad que accedit & tertium duobus istis grauius, quod cogitur in rebus maximis bene facere homini exoso & quem optasset semper vexare posse. alter autem pro malo quod pertulit duplex habebit solatium, non libertatem tantum adeptus, sed à tam sero seruoque domino exsolutus.

Opera cum modo exigenda] Vide cap. 14 in epistola Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inserta est in capitulare Caroli Calvi. Seneca epistola XLVI: non tanquam hominibus, sed tanquam iumentis abutimur. De Atheniensium vero in seruos lenitate vide Xenophontem de re publica Atheniensium.

Seruos familiares] amicos Epicurus. Seneca epistola CVII.

Vlyxes] cujus paternam in se benignitatem prædicat Eumæus Odyssæa ἔ.

Gratius est nomen pietatis quam potestatis] Notat & Cyprianus Testimoniorum III ad Quirinum: dominos seruis, cum crediderint, mitiores esse debere, probatque id Apostoli Pauli ad Ephesios verbis. Lactantius lib. V, cap. 15: Nec alia causa est cur nobis invicem fratrum nomen impartiamur, nisi quia pares esse nos credimus. Nam cum omnia humana, non corpore sed spiritu metiamur, tametsi corporum sit diversa conditio, nobis tamen

Servi non sunt : sed eos & habemus , & dicimus spiritu fratres , religionis conser-
vos. Augustinus de Moribus Ecclesiæ Catholicæ x, 30 : Tu dominis
servos non tam conditionis necessitate quam officii delectatione doces adharere.
Tu dominos servis, summi Dei scilicet communis domini consideratione placabi-
les, & ad consulendum quam ad coercendum propensiores facis. Adde Isidorum
Pelusiotam lib. I, epistola 471. Repete quæ modo ex Prisco posui-
mus.

Δωροφόρος appellabant] Athenæus VI, 18,

§. VI.

Alimenta servo debentur] Sirachides xxxiii, 25 : ἀρετὴ καὶ παιδεία
καὶ ἔργα οἰκίτης, Panis & disciplina & opera, seruo.

Seneca] Idem de Tranquillitate : Familia vestiarius petiit viellumque.
Romani ad Bessam apud Procopium Gothicorum III : χορηγείτε τοῖς
ἡμετέροις αἰχμηλοῖς τροφὴν ἐκ δούλων, εἰδετέ τὴν χρείαν ἡμῶν διαχρῶσαν,
ἀλλ' ὡς γὰρ δόξῃν διαφρακῶς ἔχουσαν. Date nobis saltem, ut capiviis vestris, alimenta,
non dicam que sufficiant, qualia necessitas nostra desiderat, sed qua mortem
arceant. Chrysoströmus ad Ephesios v, 2 : ὅταν ἔτεθῃ μὲν τὴν σωματικὴν δια-
κοινὴν περιεχῆ, σὺ δὲ τὸ σῶμα τρέφῃς & θεραπεύῃς & τροφῆς & ἐνδύμασι & ὑποδή-
μασι καὶ ἔτεθῃ δουλείας ἐπιπέσῃ, οὐκ εἶναι μὴ περιεχῆς καὶ σὺ τὴν σὴν διακοινὴν εἰδέ
ἐκείνου τὴν ἰαυτῆ, ἀλλ' ἔσαι ἐλδοτέρου, καὶ εἰδὲς αὐτὸν ἀναγκαῖον εἶναι καὶ μὴ τε-
φρόμερον τῷ ποιῆν. In ille corporis ministeria exhibet, tu vero cum alis, curas-
que ut prater viellū habeat quo induatur, quo calcietur, est & hoc servitutis quod-
dam genus. nam nisi & tu tuum hoc exhibeas ministerium, nec ille exhibebit
suum, sed liber erit, neque ulla eum lex constringet, si non alatur, operas prestare.

Siculorum crudelitas] Et Isaaci Angeli in Siculos captivos, memo-
rante Niceta lib. I, qui & epistolam ponit ea de re regis Siculi ad
Imperatorem Græcum.

Apud Terentium est] Phormione actū I, Sc. I.

Naturale patrimonium] Eumæus Odysseæ E.

Ὅσα τε φ' οἰκίῃ ἀνάξ' εὐθυμῶ ἔδωκε

Ὅικον τε κλήρον τε πολυμνήσῃν τε γυναιῖα.

Qualia dat famulis domini proluxa voluntas,

Fœdera conjugii socialia, remque domumque.

Ipse Vlysses Odysseæ φ Eumæo & Philatio dicit :

Ἀξομαι ἀμφοτέροις ἀλόγως καὶ κτήματ' ὀπίσσω

Ὅικία τ' ἐξῆς ἐμῶ τε τυγμένα.

Vestrum utrique thori socias dabo, largiar & rem

Vicinaeque domos nostras.

Varro de Servis : studiosiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibariis
aut vestitiis largire, aut remissione operis, concessioneque ut peculiare aliquid in
fundo pascere liceat.

Seneca] Eiusdem est ibidem : Numquid dubium est, quin servus cum pec-
culio domini sit ? Dat tamen domino suo munus.

Quod servibus liberaliter] Ita Manuscripti, recte : Varro narrat in
Feroniæ ludo dictum servis : Benemeriti sedent servi, surgant liberi, in
quibusdam locis mos liberari servos ubi octuplum pretii, quo empti
erant, paraverant.

Nec sine donis] Consuetudo id interpretata ne minus xxx siclis de-
tur, vide præcepto iubente 84.

Vt apud Gracos olim mina] Bello Gallorum cum Hispanis in Italia e- §. IX.
 que redemptus quarta parte annui stipendii. non comprehensi qui
 ordines ducerent eisque superiores : nec qui iusto prælio aut oppido
 per vim capto venirent in potestatem. Mariana xxvi 1, 18.

Nec mi aurum posco] Similem Tiberii Christiani Imperatoris in
 Persas bonitatem laudat Menander Protecctor : Sisebuti Mariana ,
 item Sanctii Castellæ regis libro xi.

Getarum rex Dromichetes] meminit & Diodorus Siculus in Excer-
 ptis Peirefsianis.

C A P V T X V.

Temperamentum circa acquisitionem imperii.

I. Quatenus iustitia interna permittat impe-
 rium acquiri.

II. Laudabile esse hoc jure in victos abstinere :

III. Sive eos miscendo victoribus :

IV. Sive relinquendo imperium hi qui ha-
 buerant :

V. Interdum impostis praesidiis :

VI. Aut tributis etiam & similibus oneri-
 bus.

VII. Vititas ab hac moderatione indica-
 tur.

VIII. Exempla : & de mutata forma rei-
 publicæ apud vietas.

IX. Imperium si assumendum sit, recte par-
 tem ejus victis relinquere :

X. Aut certe libertatem aliquam :

XI. Præcipue in religione :

XII. Saltem victos clementer haberi oportere : & cur ?

QUæ in singulos aut exigitur æquitas, aut laudatur humanitas, *Vit. de jure belli, n. 38, & 59.*
 tanto magis in populos aut in populorum partes, quanto in
 multos insignior est & injuria & beneficentia. Iusto bello ut alia
 acquiri possunt, ita & jus imperantis in populum, & jus quod in
 imperio habet ipse populus : sed nempe quatenus fert aut pœnæ na-
 scentis ex delicto aut alterius debiti modus. Quibus addenda est cau-
 sa vitandi periculi summi. Sed hæc causa plerumque cum aliis misce-
 tur, quæ tamen ipsa tum in pace constituenda, tum in utenda victo-
 ria maxime spectanda est. Nam cætera est ut remittantur ex miseri-
 cordia. In publico autem periculo quæ modum excedit securitas,
 immisericordia est. Isocrates ad Philippum τῶν βαρβάρων ἐπὶ τοῦτον
 ἐξαρκείῃ προτείνῃ ὅσον ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ εὐνομίᾳ τὴν στυγρὴν χώραν : barbari hactenus
 edomandi sunt, quantum satis erit ut tuam regionem in tuto colloces.

II. Crispus Sallustius de Romanis veteribus, *Majores nostri religio- Iugurth.*
 sissimi mortales nihil victis eripiebant, præter injuria licentiam. Digna quæ à
 Christiano diceretur sententia : quicum illud ejusdem convenit : Sa-
 pientes pacis causa bellum gerunt & laborem spe otii sustentant. Aristoteles *De rep. vi 1*
 non semel dixerat πόλεμον εἶνευ εἰρήνης χάριν, ἀρχολίαν ἢ χορῆς bellum pacis *c. 14 & 15*
 & negotiorum otii causa insitutum. Nec aliud vult Cicero cujus hoc est *& x Nic.*
 sanctissimum effatum : Bellum ita suscipiatur ut nihil aliud nisi pax quesita *Do Off. 1.*
 videatur. Eiusdem & hoc simile : Sic suscipienda bella sunt ob eam causam,
 ut sine injuria in pace vivatur. Nihil hæc distant ab his quæ nos do- *Th. 1, 2, 9.*
 cent veræ religionis Theologi finem belli esse amovere ea quæ pa- *40. art. 1.*
 cem perturbant. Ante Nini tempora ut ex Trogo alibi dicere cœpi- *ad 3. Wil.*
 mus, fines imperii * tueri magis quam proferre mos erat : intra suam *Mat. de belli*
 cuique patriam regna finiebantur : Reges non imperium sibi sed *sec. requis.*
 9. 7.

populis suis gloriam quærebant, contentique victoria imperio abstinere : quod nos retrahit , quantum potest , Augustinus cum ait : *Videant tamen ne forte non pertineat ad vos bonos * gaudere de imperii latitudine. qui & hoc addit : felicitas major est vicinum habere concordem, quam vicinum malum subjugare bellantem.* Adde quod in ipsis Ammonitis Prophetæ Amosus severe reprehendit hoc studium proferendorum per arma finium.

III. Ad hoc antiquæ innocentæ exemplar proxime accessit veterum Romanorum prudens modestia : *Quid hodie esset imperium , ait Seneca : nisi salubris providentiæ victos permiscuisset victoribus ? Conditor noster Romulus , ait apud Tacitum Claudius , tantum sapientia valuit ut plerisque populis eodem die hostes , deinde cives habuerit : addit exitio Lacedæmonis & Atheniensibus nihil aliud fuisse , quam quod victos pro alienigenis arcebat. Livius rem Romanam auctam dicit hostibus in civitatem recipiendis. Exempla existant in historiis Sabinorum, Albanorum, Latinorum, deinde aliorum ex Italia : donec postremo,*

Cæsar Gallos in triumphum duxit, idem in curiam.

Cerialis in oratione ad Gallos quæ apud Tacitum : *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis : ipsi has aliasque provincias regitis. Nihil separatim clausumve. Et mox : Proinde pacem et vitam quam vultis victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite.* Tandem quod mirandum maxime , in orbe Romano qui sunt , ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt, quæ verba sunt Vlpiani. ex eo ut Modestinus ait Roma communis patria est. Et de ea Claudianus :

Hujus pacificis debemus moribus omnes,

Quod cuncti gens una sumus.

IV. Alia moderatæ victoriæ species est , victis , aut regibus aut populis relinquere, quod habuerant imperium. Sic Hercules , Priami

Hostis parvi victus lachrymis,

Suscipe dixit, rector habenas.

Patrioque sede celsus folio :

Sed sceptrâ fide meliore tene.

Idem victo Neleo filio ejus Nestori regnum permisit. Sic Persæ reges victis regibus regnum relinquebant. Sic Cyrus Armenio : * Sic Poro Alexander. Laudat hoc * Seneca, *nihil ex rege victo præter gloriam sumere.* Et Polybius celebrat Antigonis bonitatem, qui cum Spartam haberet in potestate reliquerit ipsis, τὸ πατρῆιον πολιτεύματα καὶ τῶν ἑλλήνων, rempublicam majorum ac libertatem. quo ex factis maximas per Graciam laudes consecutus ibidem narratur. Sic Cappadocibus permissum a Romanis uti qua vellent reipublicæ forma : Et multi populi post bellum relicti liberi. *Carthago libera cum suis legibus est ,* ajunt Rhodii ad Romanos post bellum Punicum secundum, Pompejus τῶν ἐιληνημένων ἐστὼν τὰ μὲν αὐτονομία ἡφίει, inquit Appianus, *ex devictis gentibus * quasdam reliquit liberas.* Et Quintus Ætolicis dicentibus pacem firmam esse non posse nisi Philippus Macedo regno pelleretur, dixit sententiam eos dixisse immemores Romanorum moris, victis parcendi :

parcendi : addidit : *Adversus victos mitissimum quemque maximum animum habere.* Apud Tacitum est : *Zorini victo nihil ereptum.* Ann. XII.

V. Interdum simul cum concessione imperii consultum victorum securitati. * Sic à Quintio decretum, Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem detineri, donec cura de Antiocho decessisset.

VI. Tributorum quoque indictio sæpe non tam ad factorum suum restitutionem, quam ad securitatem & victoris & victi in posterum pertinet. Cicero de Græcis : *Simul illud Asia cogitet nullam à se neque belli externi neque discordiarum domesticarum calamitatem absurrum fuisse, si hoc imperio non teneatur: id autem imperium cum retineri sine vetigalibus nullo modo possit, æquo animo parte aliqua suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque otium.* Perilus Cerealis apud Tacitum pro Romanis apud Lingonas aliosque Gallos sic differit : *Nos quamquam toties lacepsit iure victoria id solum vobis addidimus quo pacem tuemur. nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tribuis haberi queunt.* Eodem pertinent & alia quæ expressimus cum de inæquali federe ageremus, * tradere arma, clausum, elephantos, non habere aciem, non exercitum. L. 1 ad Qu. frat. epist. 1. Hist. IV. Lib. 11, e. xv. 9. 7.

VII. Ut autem victis relinquatur suum imperium, non tantum humanitatis est, sed sæpe & consilii. Inter Numæ instituta laudatur, quod à Termini sacris omnem sanguinem abesse voluit, significans ad quietem & certam pacem nihil utilius quam suis se finibus tenere. Optime Florus : *Difficilius est provincias obtinere quam facere: viribus parantur, jure retinentur.* cui non dissimile apud Livium illud : *facilius parari singula quam teneri universa:* & Augusti dictum apud Plutarchum : *μείζον ἔκτισται ἢ μεγαλύτερον ἡγεμονίαν τὸ ἀφαιεῖν τῶν ὑπαρχουσων.* Darii regis legati Alexandro : *Periculosum est peregrinum imperium: difficile est continere quod capere non possis. Facilius est quadam vincere quam tueri: quam Hercule expeditius manus nostra recipiunt quam continent.* Quod * Calanus Indus & ante eum Oebarus Cyri amicus explicabant corii similitudine, quod alia parte se tollat simul aliam pede præferis : Et T. Quintius apud Livium comparatione testudinis tutæ ad ictus ubi collecta in suum tegmen est, obnoxia atque infirmæ simul exseruerit sui partem. Plato III de legibus huc aptat Hesiodi dictum : *Omni dimidium plus.* Et Appianus notat non paucos populos qui sub Romano imperio esse vellent, ab ipsis repudiatos : aliis etiam reges datos. Scipione Africano iudice jam suis temporibus tantum Roma possidebat, ut avidum esset quicquam ultra appetere, abunde felix, si nihil ex eo quod obtinebat amitteret. Itaque & Iustri condendi carmen quo Dii rogabantur ut res populi Romani meliores amplioresque facerent, ita emendavit precatus ut eas perpetuo incolumes ferverent.

VIII. Lacedæmonii & initio Athenienses in captas civitates nullum sibi vindicabant imperium : tantum eas republica uti volebant ad suam accommodata, Lacedæmonii quidem sub primorum potentia, Athenienses sub arbitrio populi, ut Thucydides, Isocrates, Demosthenes nos docent, ipse etiam Aristoteles quarti de republica

capite XI, & quinti VII, quod ipsum in comœdia sic notat Heniochus illorum temporum scriptor :

Γυναικί δ' αὐταί δ' ἰπαρχίπτεόν πνε,
 Ἄει σιωῶσαι. Δημοκρατία γὰρ ἔρα
 Ὅνομ' ἐστὶ τῆ δ' ἑλευθεροῦσα γὰρ ἔρα,
 Δι' αὖς πεπαρανήκασιν ἡδὴ πεδάκεις.

Tum geminae ad illas accesserunt mulieres

Quae cuncta conturbantur : Optimatitas

Est nomen alteri, alteri Populartas,

Quarum incitatu pridem externae & furunt.

Ann. VI.

Simile est quod Tacitus ab Artabano narrat Seleucia factum : *Plebem primoribus tradidit, inquit, ex suo usu : nam populi imperium juxta libertatem, paucorum dominatio regis libidini propior est.* Sed ejusmodi mutationes an ad victoris securitatem faciant non est nostrae inspectionis.

Hist. II.

IX. Si minus tutum sit omni in victos imperio abstinere, temperari tamen res potest, ut aliquid imperii relinquatur ipsis aut ipsorum regibus. Populi Romani consuetudinem vocat Tacitus ut haberet instrumenta servitutis & reges. Eidem Antiochus inservientium regum ditissimus, βασιλεὺς Ρωμαίων ὑπάργοι. in commentariis de Musonio : & apud Strabonem circa finem libri sexti, Lucanus :

Atque omnis * Latio quae servit purpura ferro.

Lib. xv.

Lib. xv 11.

Sic apud Iudaeos mansit sceptrum in Synedrio etiam post confiscationem Archelai. Euagoras Cypri rex, ut apud Diodorum est, dicebat velle se Persæ obedire, sed ut regem regi. Et Dario victo aliquoties hanc conditionem ferebat Alexander, ut * ipse imperaret aliis, pareret Alexandro. Nos de modis miscendi imperii diximus alibi. Quibusdam pars regni relicta, sicut veteribus possessoribus agrorum pars.

Lib. I. cap.

III. §. 17.

Lib. III. c.

VIII, 3.

X. Sed & cum omne imperium victis eripitur, relinqui illis possunt circa res privatas & publicas minores * suæ leges sui que mores & magistratus. Sic in Bithynia proconsulari provincia Apamæa civitas privilegium habuit * suo arbitrio rempublicam administrandi, ut Plinii epistolæ nos docent, & alibi Bithynis sui magistratus, suos senatus. Sic & in Ponto Amisenorum civitas legibus suis utebatur Luculli beneficio. Gothi victis Romanis leges reliquerunt Romanas.

Lib. X. epist.

56. & 24.

& III &

113.

lib. epist. 93.

XI. Hujus indulgentiæ pars est * avitæ religionis usum victis nisi persuasus non eripere: quod ut victis pergratum, ita victori innoxium probat Agrippa oratione ad Cajum, quam Philo recitat in legationis suæ renuntiatione. Et apud Iosephum, tum ipse Iosephus tum Titus Imperator rebellibus Hierosolymitis objiciunt, quod Romanorum beneficio sacris suis tanto cum jure uterentur, ut templo alienigenas arcere possent etiam capitis periculo. At si falsa apud victos religio, ne vera opprimatur, recte curabit victor, quod Constantinus fecit fractis Licinii partibus, & post eum Franci alique reges.

XII. Postrema cautio hæc est ut in imperio etiam plenissimo & quasi herili, victi clementer habeantur, & ita ut eorum utilitates

Xon de Cy.

ri 173. l. 11.

cum victoris utilitatibus socientur. Cyrus victos Assyrios jubebat bono esse animo : eandem ipsorum sortem fore quæ fuisset, mutato tantum

tantum rege. Mansuras ipsis domos, agros, jus in uxores, in liberos ut fuisset hæcenus. Quin si quis injuriam ipsis faceret, se ac suos vindices fore. Apud Sallustium legimus : *Populo Romano melius visum amicos quam servos quæere : tutiusque rati * volentibus quam coactis imperitare.* Britannia temporibus Taciti delectum ac tributa & injuncta imperii munera impigre obibant, si injuriæ abessent : has ægre tolerabant : jam domiti ut parerent, nondum ut servirent. Privernas ille in Senatu Romano interrogatus, qualem ab ipsis pacem Romani expectandam haberent : *Si bonam dederitis, ait, & fidam & perpetuam. si malam haud diuturnam : ratione addita : ne credideris ullum populum, aut hominem denique, in ea conditione, cujus eum poeniteat diutius quam necesse sit mansurum.* Sic Camillus dicebat, firmissimum imperium esse quo obediens gaudeant. Scythæ Alexandro : *Inter dominum & servum nulla amicitia : etiam in pace, belli tamen jura servantur.* Hermocrates apud Diodorum : *καλίστην ἐστὶν ἔνικῶν τὴν νίκην εὐεργετικὴν ἠθροπῆως : non tam vincere pulchrum, quam victoria clementer uti.* Salubris ad victoriæ usum Taciti sententia : *Bellorum egyptii fines quoties ignoscendo transigitur.* In Cæsaris Dictatoris epistola est : *Hæc nova sit ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos muniamus.*

Annotata ad Caput xv.

TVeri magis quam proferre] Alexander Imperator Artaxerxi Persæ : *δὲν μᾶλλον τε αὐτὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ὄρεσι καὶ μὴ καινοβόμεν, μὲν δὲ μεγαλείως ἐλπῖσιν αἰωρέμενον μέγαν ἐγείρειν πόλεμον ἀγαπητῶς ἢ ἔχειν ἕκαστον τοῦ ἐαυτοῦ.* *Manendum cuique intra suos fines nihil novando, neque debere quendam incerta spe sublatum bella incipere, sed suo esse contentum.*

Gaudere de imperii latitudine] Vide Cyrillum libro v contra Julianum reges Hebræos hoc nomine laudantem, quod suis contenti essent finibus.

Sic Poro Alexander] Pipinus Aistolfo Langobardo.

§. IV.

Seneca] Totus locus dignus inspicere, ubi & hoc egregie dictum : *Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique se nihil quod dignum esset victore apud victos invenisse.* Tigrani pars regni à Pompejo relicta. Eutropius VI.

Quasdam reliquit liberæ] Earum ut noscatur conditio vide Polybium Excerptis legationum num. 6. Suetonium in Cæsare ubi de Gallia. Habet & quædam Guillemannus non indigna lectu in rebus Helvetiorum.

Sic à Quintio decretum] Remissum id tamen postea. Polybius excerptis legationum num. XI. Plutarchus Flaminio.

Tradere arma, classem] Vide de Persis Agathian libro IV.

§. VI.

Calanus Indus] Habet id Plutarchus Alexandro.

§. VII.

Comparatione testudinis] Plutarchus sic narrat : *Ἀχαιοὺς σφραγεζομένης τῆς Ζακυνθίου νῆσον διατρέπων ἔφη, κινδυνύειν αὐτὸν ὡσπερ αἱ χελῶναι, πρῶτον τῶν κεφαλῶν ἢ Πελοποννήσου ἀσπίδων.* *Achæos Zacynthium insulam appetentes eam dehortari vellet dixit, periculum eos aditus, si, testudinis more, caput extra Peloponnesum extulissent.*

Ita emendavit] Vitur hac historia Claudianus Iulianus Consul in epistola ad Pupinum & Balbinum. Imitatus Augustus, qui Dione narrante, ἰπὴν ἔτατο ἰφ' οἷς οὐκ ἦξις ἔπερὶν ἁποσκευασαῶν, ἀλλ' ἀκρίτως δροκίωδ' αὐτοῖς ὑπάρχουσιν ἰδικαίω. *Laudatus est, quod nihil novi acquirere voluit, sed quæ jam habebantur sufficere est arbitratus.*

§. IX. *Latio quæ servit purpura ferro*] Vide Panegyricum Maximiano dictum.

Ut ipse imperaret aliis, pareret Alexandro] Tales & olim in Italia reges sub aliorum regum imperiis: Servius ad x Æneida. Sic apud Æschylum Persis:

Βασιλῆς βασιλείωσ ὑπερὶ μεγάλας.

Reges regis magni subices.

Sic & apud Turcas teste Leunclavio libro xviii.

§. X. *Sua leges*] Philo legatione ad Cajum: Στεῖατὴν τοπωῖτων ἐπιειῶν τῆ βασιλεύσεως τῆ παρ' ἐκείνου πάριων, ὅσην καὶ τῶν ἰσμεαῖκῶν ἐπιμείλειαν. *Augustus non minus cura sua duxit custodiam legum propriarum cuique genti quam Romanarum.*

Suo arbitrio rempublicam administrandi] Vide epistolam xciii Plinii, & sequentem Trajani libro x. Sinope sub Persis rempublicam habebat popularem. Appianus Mithridaticis. Talis apud Græcos sub Romanis umbra libertatis. Vide Ciceronem lib. vi ad Atticum epist. i. Plinium lib. vii i i, epist. 24. Evocari ex insula Cyprios non licebat. Cicero ad Atticum v, 21.

§. XI. *Avita religionis usum*] *melius est ibi aliquem Deum coli quam nullum*: ut Severi verbis modo diximus. Sic Gotthi apud Procopium Gotth. i i, dicunt se ad suam religionem adeptisse neminem.

§. XII. *Volentibus quam coactis imperare*] Lacedæmonii apud Thucydidem v: νομιζομένη τε τῶν μεγάλων ἔχθρας μάχης' ἂν διακλύεσθαι βεβούαιωσ, οὐκ ἂν ἀνταμυνόμενος τις καὶ ἐπικρατίας τῶν παλιῶν ἔπολέμωσ κειτ' ἀνάγκην ὄσκεισ ἐγκαταλαμβάνων μὴ δὲ τῆ ἰσχυροῦσ, ἀλλ' ἢ παρὸν τὸ αὐτὸ δράσαι, αὐτὸσ τὸ ἐπιεικὴσ καὶ δροκίῆ αὐτοῖσ νικητοῖσ παρὰ ἁ ἀποσεδέχεσθαι μετρίωσ ζωακαγαθῆ. *Sic existimamus, magnas inimicitias tra in firmam concordiam mutari, non si quis se ulciscens ἐπιφορτίωσ ἰσχυροῦσ necessitatem alteris imponat jurandi in leges inæquales, sed si, cum id facere possit, æquitate usus non minore, quam in vincendo virtute, quam potest moderatissime rem transigat.*

C A P V T X V I.

Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.

I. Internam justitiam exigere ut reddantur quæ hosti vellet alii injusto bello eripuit.

II. Exempla.

III. An quid deduci possit.

IV. Etiam populos subditos aut populorum

partes reddendas, his quorum fuerant, si ab hoste injuste occupati sint.

V. Quo tempore obligatio reddendi extinguitur.

VI. Quid faciendum in dubia causa.

Quousque ex bello justo res capientium fiant diximus supra, quibus de rebus deducenda sunt quæ recipiuntur postliminii jure. fuit

funt enim hæc pro non captis. At quæ bello injusto quærentur restituenda diximus, nec ab iis tantum qui ceperunt, sed & ab aliis ad quos res quoquo modo pervenit. nemo enim plus juris ad alium transferre potest, quam ipse habuit, ajunt juris Romani auctores, quod Seneca breviter explicat, *nemo potest quod non habet dare*. Dominium internum non habuit qui primo cepit: quare nec illud habebit qui causam ab ipso obtinet: dominium ergo secundus aut tertius possessor accepit, quod docendi causa externum vocamus: id est commodum hoc ut ubique judiciaria auctoritate ac manu pro domino tuendus sit: quo tamen si utatur adversus eum cui res malo facto erepta est, faciet non probe. Nam quod de servo qui à latronibus captus mox ad hostes pervenerat responderunt Jurisconsulti nobiles, verum esse eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset aut postliminio rediisset ei rei impedimento esse, idem ex naturali jure respondendum est, de eo, qui bello injusto captus, mox bello justo, aut alia ratione, in alterius venit potestatem. nam in jure interno bellum injustum latrocinio nihil distat. Atque in hanc sententiam ex facto consultus respondit * Gregorius Neocæsariensis cum Pontici quidam res civium à barbaris captas recepissent.

II. Reddendæ ergo res tales his quibus fuerat ereptæ, quod & factum sæpe videmus. Livius cum retulisset à L. Lucretio Tricipitino victos Volscos & Æquos, expositam ait in campo Martio prædam, ut summ quisque per triduum cognitum abduceret. Idem cum narrasset, Volscos à Posthumio dictatore fufos: *Præda pars sua cognoscitibus Latinis atque Hernicis reddita: partem sub hasta dictator vendidit*. Alibi: *Biduum ad recognoscendas res datum dominis*. Idem ubi Samnitium de Campanis victoriam narraverat, quod latissimum victoriis fuit, captivorum recepta septem millia & quadringenti: *præda ingens sociorum: accitque edito domini ad res suas noscendas recipiendasque præstituta die*. Mox simile recitat factum Romanorum: *Samnites Interamnam coloniam Romanorum occupare conati urbem non tenuerunt: agros depopulati cum prædam aliam inde mixtam hominum atque pecudum colonosque captos agerent, in victorem incidunt, consulem ab Luceria redeuntem, nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompofiti caduntur. Consul Interamnam edito dominis ad res suas noscendas recipiendasque convocatis exercitui ibi relicto comitiorum causa Romam est profectus*. Alibi de præda agens, quam ad Ilipam Lusitanæ urbem Cornelius Scipio ceperat, sic ait idem scriptor: *Ea omnis ante urbem exposita est, potestasque dominis res suas cognoscendi facta: cetera vendenda questori data: quod inde effectum est, militi divisum*. Post pugnam T. Gracchi ad Beneventum: *præda omnis, præterquam hominum captivorum, militi concessa est & pecus exceptum est, quod intra triginta dies domini cognovissent, eodem Livio auctore*. De L. Æmylio Gallorum victore Polybius *τιῶν λείων ἀπὸ δουκὲ τοῖς ἀποσπῆσαι, prædam iis reddidit à quibus abacta fuerat*. * Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant, cum Carthagine capta multa ibi invenisset donaria, quæ è Sicilia urbibus & aliunde Pæni ed advexerant. Cicero Verrina de Iurisdictione Siciliensi: *oppidum Himeram Carthaginenses quondam ceperant, quod fuerat imprimis Sicilia clarum & ornatum*.

L. Si noxale, ex his, D. de nox. aff. l. traditio, D. de acq. dom. Lib. v de benef. c. 12.

L. latrones, D. de capt.

Ægid. Reg. de aff. supern. dist. 31, dub. 7, n. 122. Can. x.

Lib. III.

Lib. x.

Lib. xxiv.

Hist. l. II.

Plutar. A. poph. App. Puni.

erratum. Scipio qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare, Siculis omnibus, Carthagine capta, quæ potuit, restituenda curavit. Idem late satis id ipsum Scipionis factum prosequitur Verrina de Signis. Rhodii naves quatuor Atheniensium captas à Macedonibus recuperatasque Atheniensibus reddiderunt. Sic Phaneas Ætolus restitui Ætolis æquum censebat, quæ ante bellum habuissent. Nec negabat T. Quinctius, si de urbibus bello captis ageretur, & societatis leges non rupissent Ætoli. Etiam bona, olim consecrata Ephesi, quæ reges sua fecerant, Romani in veterem statum restituerunt.

Livius libro
XXXI.

Livius libro
XXXIII.
Strabo libro
XIII.

III. Quod si commercio res talis ad aliquem pervenerit, poteritne ei, cui res fuit erepta, pretium à se numeratum imputare? Consentaneum est his quæ alibi diximus posse imputari, in quantum ipsi qui rem amiserat valitura fuerat desperatæ possessionis recuperatio. Quod si tale impendium repeti potest, quidni & æstimatione laboris ac periculi, perinde ac si quis rem alienam in mari perditam urinando eduxisset? Apposita ad hanc quæstionem mihi videtur historia Abrahami cum quinque regum victor Sodoma rediret: *Genes. XII, 16.* וישב את כל הרבש ait Moses, *Reduxit omnes illas res nempe quas à regibus captas superius narraverat: Nec alio referenda conditio regis Sodomorum quam fert Abrahamo, ut captivos redderet, cætera sibi retineret pro labore & periculo. At ipse Abrahamus * vir non pii tantum animi sed & excelsi, sibi quidem nihil voluit suum: cæterum de rebus receptis (nam ad eas, ut diximus, spectat ista narratio) quasi suo jure decimam Deo dedit, detraxit sumtus necessarios, & sociis suis partem aliquam tribui voluit.*

Lib. II, c. 2,
7. 9.

Genes. XII,
16.

Com. 20, 21,
22, 23, 24.

IV. Sicut autem res domino reddendæ sunt, * ita & populi & partes populorum his qui jus imperii habuerant, aut etiam sibi, si sui fuerant juris ante vim injustam. Ita Sutrium receptum restitutumque sociis Camilliævo ex Livio discimus. Æginetas & Melios suis urbibus restituerunt Lacedæmonii, Græciæ civitates quas Macedones invaserant à Flaminio redditæ libertati. Idem & in colloquio cum Antiochi legatis æquum esse censuit liberari Asiæ urbes quæ Graji essent nominis, quas Seleucus Antiochi proavus bello ceperat, amissas receperat idem Antiochus: *Neque enim in Æolidem Ioniamque colonia in servitutem regiam missa sunt, ajebar, sed stirpis augendæ causa, gentisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ.*

Liv. LV I.
Id. LXXXIII
Xen. Hist.
Gr. I II.

Lib. XXXIV.

V. Solet & de temporis spatio quæri, quo reddendæ rei obligatio interna possit exlingui. Sed hæc quæstio inter ejusdem imperii cives definienda est ex legibus ipsorum; (si modo illæ internum jus concedunt, non in externo solo consistunt; quod ex verbis & proposito legum prudenti inspectione colligendum est :) inter eos vero qui alii alius externi sunt ex sola conjectura derelictionis, de qua diximus alibi quantum instituto nostro sufficit.

Lib. II, c. 4.

VI. Quod si valde ambiguum sit jus belli, optimum erit * Arati Sicyonii consilium sequi, qui partim novis possessoribus persuasit ut pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent; partim veteribus dominis ut commodius putarent numerari sibi quod tanti esset quam suum recuperare.

Cic. Off. II.

Annotata ad Caput x v i .

Gregorius Neoesariensis] sequuntur Petr. de Potestate Principis §. I. c. 3, quæst 4. Bruningius de Homagiis concl. 241.

Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant] Etiam §. II. Diodorus Siculus Excerptis Peiretiani. Et Valerius Maximus lib. 1, cap. 1, num. 6: *Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine, circa Sicilia civitates liberas misit, ut ornamenta Templorum suorum Pœnis rapta per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent.*

Si de urbibus bello captis ageretur] Pompejus Atalæ & Pylæmeni, Paphlagoniam reddidit. Eutropius vi. in federe Pontificis Imperatoris Caroli V, & Venetorum contra Solimannum convenerat, ut possessa quisque reciperet. Paruta vii. itaque Cephalenia ab Hispanis capta reddita Venetis. Est ad eam rem pertinens locus & in Anna Comnena, ubi de Gothofredo agit.

Vir non pii tantum animi sed & excelsi] Bene hoc notavit Iacchiades §. III. ad Daniele m v, 17. Sulpitius de Abrahamo: *Reliqua his quibus erepta erant reddidit.* Ambrosius lib. 1 de Patriarchis: *Ideo quoniam sibi mercedem ab homine non quesivit, à Deo accepit.* Non multum hinc distant facta Pittaci & Timoleontis: *Pittacus Mitylenæus cum recuperati agri dimidia pars consensu omnium offerretur, avertit animum ab eo munere, deforme iudicans virtutis gloriam magnitudine prædæ minuire.* Valerius Maximus libro vi, cap. v, n. 1. De Timoleonte Plutarchus: *ὅ τὸ λαβεῖν ἐκ τοῦ ἄλλου εὐχόμενος, ἀλλὰ τὸ μὴ λαβεῖν κρείττον καὶ ἀεικαίαια τὸ ἀρετῆς ἐν οἷς ἕξειν ἐπιδεικνυμένους τὸ μὴ διόριζον:* *Non accipere in talibus tupe, sed non accipere melius & virtutis cuiusdam exuberantis & in iis quæ licita sunt ostendentis, se & his carere posse.* Confer quæ supra lib. 11, c. xiv. §. vi. & hoc libro c. 1v. §. 1.

Ita & populi] Exfules Saguntini post sex annos à Romanis restituti. Antonius Cassii bello in servitutem redactos, liberos esse iussit, bona dominis reddi. Sic Calatrava militibus, quibus erepta à Mauris erat, reddita à rege Castellæ aliisque. Mariana lib. xi. Confer quæ supra hoc libro cap. x, §. 6.

Arati Sicyonii consilium sequi] quod fecit rex Ferdinandus memorante Mariana lib. xxxix. c. 14. §. vi.

C A P V T X V I I .

De his qui in bello medii sunt.

I. A pacatis nihil sumendum nisi ex summa | III. Quod sit officium pacatorum circa necessitate cum restitutione pretii: bellantes.

II. Exempla absentia & præcepta.

Supervacuum videri posset, agere nos de his qui extra bellum sunt positi, quando in hos fati constat nullum esse jus bellicum. Sed quia occasione belli multa in eos, finitimos præfertim, patrari

Lib. II. c.
11. §. 10.

patrari solent prætexta necessitate, repetendum hic breviter quod diximus alibi, necessitatem ut jus aliquod det in rem alienam, summam esse debere: requiri præterea ut in ipso domino par necessitas non subsit: etiam ubi de necessitate constat, non ultra sumendum quam exigit: id est si custodia sufficiat, non sumendum usum: si usus, non sumendum abusum: si abusu sit opus, restituendum tamen rei pretium.

II. Moses cum summa ipsum & populum necessitas urgeret transeundi per agros Idumæorum, primum ait transiturum se via regia, neque deflexurum in arva aut vineta: si vel aqua ipsorum opus haberet, persoluturum se ejus pretium. Idem præstiterunt laudati & Græcorum, & Romanorum duces. Apud Xenophontem Græci qui cum Clearcho Persis pollicentur, nullo se damno iter facturos: & si venales commeatu præberentur, neque esculenta se neque poculenta cuiquam erepturos. Dercyllides narrante eodem Xenophonte *παρηγάγε τὸ πρῶτόν τε ἀξίον τῆς φιλίας χάριτος μηδὲν βλάβας τὰς συμμάχους*, coram duxit per fines pacatos ita ut nullo detrimento socii afficerentur.

Livius de Perseo rege: *Per Phthiotidem Achaiam, Thessaliamque sine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit, in regnum rediit.* De Agidis Spartani exercitu Plutarchus: *Ἰταίη ταῖς πόλεσιν ἦσαν, ἀόλαστος καὶ πρῶτος καὶ μόνος καὶ ἀψοφῆς ἀξιοπροσδοκῆται τῶν Πελοπόννησον*: spectaculum erant civitatibus clementer ac sine noxa & pene * sine strepitu peragrantes Peloponnesum. De Sulla Vellejus: *Putares venisse in Italiam, non belli vindicem, sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apulianamque cum singulari cura frugum, agrorum, urbium, hominum, perduxit in Campaniam.* * De Pompejo Magno Tullius: *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed nec vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.* De Domitiano ita Frontinus: *Cum in finibus Vbiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum qua vallo comprehendebat pretium solvi jussit, atque ea justitia fama omnium sibi adstrinxit.* De Parthica Alexandri Severi expeditione Lampridius: *Tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites, sed senatores dicerentur: quacumque iter milites faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsum vero ob hæc tot & tanta bona provinciales ut Deum suscipiebant.* * De Gothis, Hunnis, Alanis, qui Theodosio merebant Panegyrista: *Nullus tumultus, nulla confusio, nulla direptio ut à barbaris erat; quin si quando difficilior frumentaria res fuisset, inopiam patienter ferebat, & quam numero ardebat annonam comparcendo laxabat.* Stiliconi Claudianus idem tribuit:

*Tanta quies tantusque metus servator honesti
Te moderante fuit, nullis ut vinea stirpis
Aut seges erepta fraudaret messe colonum.*

* Et Belisario Suida. Hoc præstabat exacta cura * provifus rerum necessariorum, & bene soluta stipendia, & vigor disciplina, cujus legem audis * apud Ammianum: *pacatorum terras non debere calcari.* Et apud Vopifcum Aureliano: *Nemo pullum alienum rapiat: ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat.* Item apud Cassiodorum: *Vivant cum provincialibus, jure civili:*

Lib. xviii.
Aurelian.

nec

nec insoleat animus qui se sentit armatum : quia clypeus ille exercitus nostri quietem debet præstare Romanis. His accedat illud Xenophontis expeditionis libro VI, *μη ἀγαράζειν πόλιν φίλιαν ἢ, π μὴ ἀύγει ἐθέλοντες διδύειν :* civitatem amicam cogendam non esse ut quicquam daret in viam. Ex quibus *Inc. II.* dictis optime interpreteris illud magni Prophetæ, imo Prophetæ *14.* majoris monitum : *μηδὲνα ἀφείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ δεχέσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν :* *A concussione, * à calumnia in quovis abstinete. * conienti estote stipendiis vestris.* Cui simile illud Aureliani apud Vopiscum dicto loco : *annona sua contentus sit ; de præda hostis non de lachrymis provincialium habeat.* Nec est quod quis putet dici hæc pulchre sed præstari non posse. Neque enim aut moneret hæc vir divinus, aut sapientes legum auctores præciperent, si crederent impleri non posse. Denique * necesse est concedamus fieri posse, quod factum videmus. Ideo attulimus exempla, quibus accedat illud insigne quod * ex *Lib. IV, c. I.* Scaro memorat Frontinus, pomiferam arborem quam in sede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam. Livius cum narrasset milites Romanos in castris ad Sucronem procacius egisse, & quosdam eorum noctu prædatum in agrum circa pacatum iisse, adjicit omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militari gestum. Est & alter insignis ejus scriptoris locus, ubi iter Philippi per Denthelatarum agros narratur : *Socii erant sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt, rapiendo enim passim, villas primum, deinde quosdam etiam vicos evaslarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes audiret.* Apud Tacitum Peligni turpis fama, dum socios magis quam hostes prædatur. Idem Vitellianus notat per omnia Italia municipia defides & tantum hospitibus metuendos. In Verrina quoque Ciceronis de Prætura urbana hæc est accusatio : *oppida pacat a sociorum, atque amicorum, diripienda ac vexanda curasti.* Atque hic omittere non possum Theologorum sententiam quam verissimam puto, regem qui quæ debet stipendia militibus non solvit, non tantum militibus teneri de damnis inde secutis, sed & subditis suis & vicinis quos inedia coacti milites male habuerunt. *Ægid. Regius de altibus super naturalibus disp. 31. dub. 7, n. 95.*

III. Vicissim eorum qui à bello abstinere officium est nihil facere quo validior fiat, qui improbam fover causam, aut quo justum bellum gentis motus impediatur secundum ea quæ dicta à nobis supra sunt. In re vero dubia * æquos se præbere utrisque in permitendo transitu, in commearu præbendo legionibus, in obfessis non sublevandis. Corcyrenses apud Thucydidem Atheniensium officii esse ajunt, si extra partes esse velint, aut Corinthios prohibere ne ex agro Attico militem conducant, aut idem sibi permittere. Philippo Macedonum regi objectum à Romanis dupliciter ab eo fedus violatum, & quod locis populi Romani injurias fecerit, & quod hostes auxiliis & pecunia juverit. Eadem urget T. Quintius in colloquio cum Nabide : *Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties vis te arguam id fecisse? sed nolo pluribus summam rem complectar : quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxi-*

- me duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te conjungas.* Apud Agathium legimus hostem esse qui faciat quod hosti placet; & in Procopio, * in exercitu hostium cum ceteri qui quæ proprie ad bellum uti sunt, hostili exercitu subministrat. Demosthenes olim dixerat: ὁ γὰρ οἷς ἀν' ἐγὼ ληφθεῖσιν τῶν ταπεινῶν καὶ κατὰ σκοδαιζομένων ἔσθ' ἐμοὶ πολέμει καὶν μή πο βλάβη μηδὲ τὸ ἐξέρῃ. *Qui ea facit & machinatur quibus ego cari possim, emulsi nec feriat, nec jaculum emittat, hostis mihi est.* M. Acilius Epitotus qui milite Antiochum non juverant, sed pecuniam ei misisse insimulabantur, negavit scire se hostium an pacatorum numero eos habere deberet. L. Æmilius Prætor Teios arguit, quod comiteatu classem hostium juvissent, vinum promississent: addens ni eadem Romanæ classi darent, se pro hostibus eos habiturum. Memoratur & Cæsar Augusti dictum: ἐκαστονδὴ πόλιν εἶναι, πόλιμιον ἔχουσαν παρ' αὐτῆ: *pacis jus amittere civitatem, que hostem recipiat.* Proderit etiam cum utraque parte bellum gerente fœdus miscere, ita ut cum utriusque bona voluntate à bello abstinere, & communia humanitatis officia utrisque exhibere liceat. Apud Livium est: *pacem, quod medios decet amicos, optent: bello se non interponant.* Archidamus Spartæ rex Eleis, cum viderentur in Arcadium partes inclinare, epistolam scripsit hoc tantum continentem: καλὸν συζήα: *bonum est quiescere.*

Annotata ad Caput XVI.

§. I.

Sine strepitu peragrantes Peloponnesum] Par testimonium Tito Quintio Flaminio perhibet Plutarchus.

De Pomperio Magno Tullius] Et Plutarchus: ἀκούων τὰς στρατιάς ἐν ταῖς ἰσθμοῖς περὶ αἰτῶν, σφραγίδας ταῖς μαχαίραις αὐτῶν ἐπέβαλεν· ἢ ὁ μὴ φυλάξῃς, ἐκράξεται. *Cum audisset milites suos per itinera licentiosius agere, sigillum gladius eorum apposuit; quod qui non custodisset, is puniebatur.*

De Gotthis] multa de hujus gentis modestia habemus apud Cassiodorum ut v, 10. & II, 13. Eodem autem libro epistola 25. *Nec possessorum segetes aut prata vastetis. sed sub anni continentia prosperate: ut grata nobis esse vestra occurso possit. Quia ideo exercitiales gratis subimus impensas, ut ab armatis custodiat intacta civilitas.* lib. IX, 25: *Arma ejus nulla possessorum damna senserunt.*

Et Belisario Suida] Sæpe hanc in Belisario virtutem prædicat comes ejus testifque actionum Procopius. vide egregiam ejus orationem huc pertinentem quam ad milites habuit prope Siciliam, cum in Africam tenderet, narratio emque itineris per Africam Vandalicorum primo. Ex Gothicorum autem III integrum huc locum apponam: εἰς ἣ τὰς ἀγροίκους ἐπιτοκῆται φειδῶ καὶ ἀσφαλείᾳ ἐχρήσθη, ὥστε βιασθέντων μὴ αὐτῶν ἰδέσθαι πώποτε, στρατηγῶν δὲ Βελισσαρίου, τετραχικῆς πόλεως ἣ ἀσφαλείᾳ ἐξέσθαι ἐπιδοῦναι πάντων, οἷς ἢ αὐτῶν ἐπιδημοῖ στρατιάς πηλὴ δὲ ἀπεδίδοτο ἢ αὐτοῖς καὶ γράμματα τὰ ὅμοια πάντα. καὶ ἵππων μὴ ἀκροῖται τὰ λήια ἐς τὸ ἀκροῖται διεφυλάττει, μή τινα παρέσθαι ἢ ἰκασθῶ λυμῆνεται ἢ ἣ ἀσφαλείᾳ ἐν τοῖς δένδροις ἵππων ἀνὰ αὐτῶν ἔδει τὸ ἀσφαλείᾳ ἐξέσθαι ἐχρήσθη. *Adversus agricolos tanta cura providentia, ut agebat, ut eorum nemo vim pateretur, exercitum ducente Belisario: contra vero opulenti fierent omnes quocumque ille cum multo milite adve-*

advenisset : vendebant enim illi militibus res suas suoapte arbitrata. & cum maturæ essent segetes, sollicitè cavebat ne ab equite corrumpentur. tum vero poma in arboribus pendentia tangere nemo omnino permittebatur. Similem Alemannorum laudem in expeditione ad sanctum Sepulchrum vide apud Nicetam Manuele Commeno. Gregoras autem libro IX idem in Veneris predicat : ἦσαν γὰρ ἰσθὶ ἐδόντες, ἔς τὴν μέγαν ἐξέτασθησαν ἢ τῶν Βυβλικῶν ὀπαίτια, καὶ ἡ μὲν δικαιοσύνης μεγαλοπρέπεια. ἔδὲ δὲ ἠξίωσε τῶν πάντων ἐκείνων ἐδὲς ἐξελθὼν ἀφιλόδοξ π τῶν ἀπάντων ἀνδοπρῆς δόξης. Nemo erat quem non admiratione percelleret Venetorum disciplina, & conjuncta cum justitia animi magnitudo. Nemo enim de exercitu egressus quicquam rerum sumere volebat nisi pecunia deponsa.

Provisus rerum necessarium] Plinius historiae Naturalis XXVI, 4: curve Romani duces primum semper in bellis commerciorum curam habuere? Cassiodorus IV, 13: Habeat quod erant ne cogatur cogitare quod auferat. Similia habet V, 10, & 13.

Apud Ammianum] quem vide & libro XXI.

A calumnia] postis vertere à rapina. quo sensu ea vox sumitur in Græca versione Iobi XXXV, 9. Psal. CXVIII, 121. Prov. XIV, 33, XXI, 16, CXVIII, 3. Ecclesiastæ IV, 1. item Levitici XIX, 11. Eandem Græcam vocem per defraudare vertit vulgatus interpres Lucæ XIX, 8.

Contenti estote stipendiis vestris] Ambrosius ad hunc Lucæ locum : *Itcirco stipendia constituta militiae, ne dum sumptus quaritur, prado grassetur.* Quæ transcripsit Augustinus Sermone XIX, de verbis Domini secundum Matthæum. Sunt egregiæ ad hanc rem constitutiones apud Gregorium Turonensem libro II, cap 37. in capitulis Caroli & successorum lib. V, tit. CLXXXIX. in concilio Galliæ Tomo II. in Capitulari II Ludovici Pii capite XIV. & Tomo III, in Concilio ad S. Macram. Adde legem Bajoariorum tit. II, 5. Friderici I legem sic refert Guntherus :

Si quis pacifica plebis villosve domosve

Vsserit, abrasit signabitur ora capillis,

Et pulsus castris post verbera multa recedet.

Neesse est concedamus fieri posse quod factum videmus] Sic & Guicciardinus differit libro XVI.

Ex Scavo memorat Frontinus] De Nigri severitate ob raptum gallinum gallinaceum vide Spartianum.

Equos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commentu præ abendo] §. II. Exemplum nobile vide apud Parutam libro VII.

In exercitu hostium eum censer] Et contra, socium & amicum recte ait dici non eum modo qui juxta stat in procinctu, sed & qui omnia quibus opus habet bellum aperte suppeditat, in Epistola Amalafunthæ ad Iustinianum.

C A P V T X V I I I .

De his quæ in bello publico privatim fiunt.

I. An privatim hosti nocere liceat expositum cum distinctione juri naturalis, Gentium & civilis. II. Hi qui suo sumtu militant aut naves instruunt quid per internam justitiam liceat respectu hostium. III. Quid respectu sua civitatis :	IV. Quid Christiana dilectionis regula ab ipsi exigat. V. Quomodo bellum privatim cum publico misceatur. VI. Ad quod teneatur qui sine mandato hostibus nocuit, cum distinctione explicatur.

Quæ diximus hætenus pleraque ad eos pertinent, qui aut summum in bello arbitrium habent, aut publica imperia exsequuntur. Videndum etiam quid privatim in bello liceat, qua natura, qua divino, qua gentium jure. Narrat officiorum primo Cicero in Pompeii imperatoris exercitu militasse Catonis Censorii filium, sed mox dimissam legionem in qua is militabat. cum nihilominus adolescens amore pugnandi in exercitu remansisset, Catonem scripsisse ad Pompeium ut si eum vellet remanere in exercitu, secundo eum sacramento militiae obligaret, addita causa, quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Addit & ipsa Catonis ad filium verba ex epistola, quibus eum monet ut caveat ne prælium ineat: neque enim jus esse qui miles non sit pugnare cum hoste.

Flut. Quæst.
Rom. 39. &
Marcello.
De ira c. 9.

* Sic & Chryfantam Cyri militem laudatum legimus qui hosti imminens repressit ensẽ, simul receptui canere audierat. & Seneca: *inutilis miles dicitur, qui signum receptui datum negligit.* Sed falluntur, qui venire hoc putant ex jure gentium externo: nam id si spectes, sicut rem hostilem cuilibet occupare licet, ut supra ostendimus, ita & hostem occidere: nam illo jure hostes pro nullis habentur. Venit ergo quod Cato monebat ex disciplina militari Romana, cujus ea lex erat Modestino notante, ut qui mandata non servasset, capite puniretur etiamsi res bene cessisset: mandata autem non servasse intelligebatur etiam qui extra ordinem, sine ducis imperio in hostem pugnasset, ut Manliana imperia nos docent: nimirum quia si id temere liceat, aut stationes desererentur aut etiam progrediente licentia exercitus parve ejus inconsultis præliis implicaretur, quod omnino cavendum erat. Itaque Sallustius ubi Romanam disciplinam describit: *in bello, inquit, sapius vindictatum in eos qui contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius revocati prælio excefferant.* Iaco quidam cum hosti imminens audito receptus signo ictum repressisset, causam reddidit: *ὅτι βέλπρον ἐστὶ Φονδεῖν τὸ πύθεσθαι τὴν ἀρχήν*: quia præfectis parere satius est quam hostem occidere. Et Plutarchus cur qui militia solutus est occidere hostem non possit, causam reddit, quod legibus militaribus non teneatur, quibus teneri debeant pugnari. Et apud Arrianum Epicæterus memoratum modo Chrystantæ factum referens: *ἔπειτα παυρομαίτερον ἔδωκεν αὐτῷ τὸ ἔπραττῆν ἢ πολεμῆναι ἢ τὸ ἰδίον ποιεῖν*: tanto illi potius videbatur ducis quam suam voluntatem exsequi. At jus naturæ & internum si respicimus, videtur

Lib. III.
cap. 6.
L. desertorem D. de re milit.
L. v. l. 11.

II, 6.

in

in bello iusto cuiuslibet concessum ea facere quæ parti innocenti intra iustum bellandi modum profutura confidit: non etiam res captas suas facere, quia nihil ipsi debetur: nisi forte poenam iustam exigat communi hominum iure. Quod postremum quomodo per Evangelii legem restrictum sit ex his quæ supra à nobis tractata sunt intelligi potest. Mandatum autem esse potest aut generale aut speciale. Generale ut in tumultu apud Romanos Consul dicebat, *qui rem publicam salvam volunt me sequantur*. Ino & singulis interdum subditorum jus datur occidendi etiam extra sui tutelam ubi id publice expedit. L. II, c. 17.
Serv. ad
VIIII Æ-
neid.

I. Speciale mandatum habere possunt non hi tantum qui stipendia percipiunt, sed & qui suo sumtu militant, & qui, quod plus est, suo sumtu partem belli administrant, ut qui naves instruunt ac sustentant suis impendiis, quibus vice mercedis concedi solet ut capta sua faciant, sicut alibi diximus. Id vero quatenus procedat illæsa iustitia interna, & caritate, non immerito quæritur. Iustitia aut hostem respicit, aut ipsam civitatem cum qua contrahitur. Hosti diximus eripi posse possessionem rerum omnium quæ bellum alere possunt, securitatis causa, sed hoc sub onere reddendi: ipsum vero dominium ad compensationem usque ejus quod aut ab initio belli aut ex post facto civitati iustum bellum gerenti debetur; sive res sint civitatis hostilis, sive singulorum, etiam per se innocentium: bona vero nocentium etiam ex poenæ causa adimi & acquiri capientibus posse. Fient ergo res hostiles eorum qui belli partem suo sumtu administrant, quod hostes attinet hætenus, ut is quem expressi modus non excedatur, quod æquo arbitratu æstimandum est. C. quando liceat unicuique l. 1. c. 2
L. III, c. 6.

III. Adversus suam autem civitatem iustum iustitia interna id ipsum erit, si contractui æqualitas insit, hoc est si sumtus & pericula tanti sunt, quanti prædæ alca. nam si hæc spes multo pluris valeat, reddendum erit civitati quod supererit, perinde ac si quis nimium vili pretio iactum incertum quidem, sed tamen facilem & magnæ spei emisset.

IV. Cæterum etiam cum iustitia strictè dicta non læditur, est ut peccetur adversus id officium quod in aliis diligendis consistit, præsertim quale Christiana lex præscribit, ut si appareat talem prædationem præcipue nocituram non hostium universitati, aut regi, aut his qui per se fontes sunt, sed innocentibus, & quidem adeo ut eos detrusura sit in summas calamitates, in quas etiam eos qui privatim nobis debent conjicere, immisericordiæ foret. Quod si ad hæc accedat ut ea deprædatio neque ad finem bello imponendum, neque ad hostium publicas vires accidendas notabile aliquod momentum habeat, tum vero probo homine præsertim Christiano, indignus censeri debet * quæstus ex sola temporum infelicitate. Situ. in ven-
to bellum. n.
8, vers. 5.

V. Evenit autem interdum, ut occasione belli publici nascatur bellum privatum, puta si quis in hostes inciderit, & vitæ aut rerum adeat periculum, quo eventu ea erunt observanda quæ de concessu ruendi se modo alibi diximus. Solet & conjungi auctoritas publica cum privata utilitate: ut si quis magno ab hostibus damno L. II, c. 1.

L. III. c. 2.

affectus impetret jus ex rebus hostium damna farciendi: quod jus definiendum est ex iis quæ de pignorationibus supra à nobis sunt tradita.

Syl. in ver-
bo bellum,
p. 1.

V I. At si quis miles aut alius etiam in bello iusto ædificia hostium incenderit, agros vastaverit atque id genus dederit danina, non iustus, adde cum neque necessitas subesset, neque justa causa, teneri eum ad farcienda damna recte à Theologis est proditum. Merito autem addidi, quod ab illis ommissum est, si justa causa non subsit. nam ea si adsit, tenebitur forte sue civitati cuius leges transgressus est; non item hosti cui nullam fecit injuriam. Non dissimile est quod Carthaginiensis quidam Romanis Annibalem dedi postulantibus respondebat: *Non privato publico ve consilio Saguntum oppugnatum sit querendum censeo: sed utrum iure an injuria. nostra enim hæc quaestio atque animadversio in civem nostrum est, nosiro an suo feceris arbitrio: vobiscum ura disceptatio est licueritne per fœdus fieri.*

Annotata ad Caput XVII.

§. I.

Sic & Chrysanam] Vide Xenophontem Cyri institutione. *Inconsultis prælis implicaretur*] ita Avidius Cassius causam sententia suæ reddebat: *Evenire potuisse ut essent insidia.* Narrat Volcatius.

§. IV.

Quæstus ex sola temporum infelicitate] Nam & Crassum hoc nomine culpât Plurarchus: *τῆ ἀπείρου τῶν τῶν ἐκ πνευθῶς συνήραμα κῆ πολέμα, ταῖς κριταῖς ἀτυχίας ἀποσπῶ τῆ μείζιστη χερσησιμῶ.* Pleraque horum ex igne belloque rapuit, nihil magis lucro habens quam communes calamitates.

C A P U T X I X.

De fide inter hostes.

I. Fidem deberi hostibus quibusvis.

II. Resistitur sententia quæ prædonibus & tyrannis fidem servandam negat.

III. Solvitur argumentum sumtum ex eo quod tales pœnari videntur & ostenditur hoc non considerari ubi tanquam cum tali ælium est.

IV. Non ob stare quod promissio metu extorta sit: si ei qui promissit metus illatus non sit.

V. Aut si juramentum accesserit, quanquam id adversus prædonem impune quod homines atmet violatur.

VI. Eadem aprata ad subdito bellantes.

VII. Speculus difficultas circa promissâ subditu facta ob supereminens dominum tractatur:

VIII. Et ostenditur talia promissâ firmare civitati iurando:

IX. Aut si tertius se interponat cui fiat promissio.

X. Mutatio status publici quomodo fiat.

XI. Merus exceptionem ad bellum solenne juris gentium non pertinere:

XII. Quod intelligendum de metuali quem ju Gentium agnoscat.

XIII. Servandam fidem & perfidiam:

XIV. Non si conditio deficiat: quod locum habere si alter pariter pastorum non stes.

XV. Nec si iusta compensatio opponatur:

XVI. Quamvis ex alto contrallu:

XVII. Aut damno dato:

XVIII. Imo & ex pœnâ:

XIX. Quomodo hæc in bello locum habeant.

Quid quantumque in bello liceat, diximus partim nude spectari, partim ex promissâ antecedente. Parte priorè absoluta restat posterior, quæ est de fide hostium inter se. Egregium est Consulis Romani Siliî Italici dictum:

Lib. xxxv.

Optimus

Optimus ille

Militia, cui postremum primumque tueri

Inter bella fidem.

Xenophon oratione de Agesilao, ἔπει μὲν καὶ καλὸν κῆρυξ τοῖς τε ἄλλοις ἄπεισι καὶ ἀνδράσι δὴ στρατηγῶν, τὸ ὅτιον τε καὶ πιστὸν εἶναι τε καὶ ὄντα ἐγνωσῶν. *Tanta tamque praeclara res est in omnibus quidem, sed praecipue in ducibus religionis & fidei observantes esse atque haberi.* Aristides Leucitrica quarta: ἐν εἰρήνῃ καὶ σπονδαῖς μάλιστα οἱ τὰ δίκαια πειθεῖν βασιλῆες κερδίζονται: *in pace alisque publicis conventionibus servandis maxime spectantur qui justitiae student.* ut enim recte dixit Cicero de finibus quinto, nemo est qui non hanc affectionem animi probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quaeritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides. Publica fides, ut apud patrem est Quintilianum, inter armatos hostes inducias facit, deditarum civitatum jura conservat. Apud eundem alibi: *Fides supremum verum humanarum vinculum est: sacra laus fidei inter hostes.* Sic & Ambrosius: *Liquet igitur etiam in bello fidem & justitiam servari oportere.* Et * Angustinus: *Fides quando promittitur etiam hosti servanda est, contra quem bellum geritur: Nimirum hostes qui sunt, homines esse non desinunt.* At homines omnes qui ad rationis usum pervenerunt, capaces sunt juris ex promisso. Camillus apud Livium ait, sibi cum Faliscis eam esse societatem, quam ingeneravit natura. Ex hac autem societate rationis & sermonis, nascitur ea de qua agimus obligatio ex promisso. Neque vero putandum est, quia hosti falsum eloqui aut licere aut crimine vacare, ex multorum sententia supra diximus, pari ratione hoc & ad fidem datam referri posse. Nam verum eloquendi obligatio est ex causa, quae bello fuit anterior & bello tolli forte aliquatenus potest: at promissio per se jus novum confert. vidit hoc discrimen Aristoteles, quum de veriloquio agens ait: ἐπεὶ ἔστι τῶν κύριων ὁμολοῦσιν ἀληθεύοντι λέγοντι, ἐδ' ὅσα εἰς ἀδικίαν καὶ δίκαιοσύνην σωτέστεν, ἄλλως γὰρ ἂν εἴη τῶν πρὸς ἀρετῆς. *Non de eo loquimur qui in conventionibus verax est, & in iis quae ad justitiam & injustitiam pertinent: sunt enim haec alterius virtutis.* Paulianus Arcadicus de Philippo Macedone: *στρατηγὸν ἀγαθὸν ὅσα ἂν τις ὀρθῶς καλέσειεν αὐτὸν ὅς γα καὶ ὀρκὸς ἔστω κατεπαύτηεν αἰεὶ καὶ σπονδαῖς ἐπιπαννὴ ἐψόσσατο πιστὸν τε ἠπίμωστε μάλιστα ἀνθρώπων.* *Bonum eum Imperatorem nemo recte vocaverit, ut qui pro more habuerit, iurandum contemnere, fidem quavis occasione violare, ita ut nulli homini fides vilior fuerit.* Valerius Maximus de Annibale: *Bellum adversus populum Romanum & Italiam professus, adversus ipsam fidem acrius gessit, mendacibus & fallacia quasi praeclaris artibus gaudens. quo evenit, ut aliqui insignem sui memoriam relicturus, in dubio, major ne vir an pejor haberi deberet, poneret.* Apud Homerum semet accensant, adacti conscientia Tro-
Lib. 11. c. 29
Epsist. ccv
ad Bonif.

Nic. 17, 19.

Νῦν δ' ὀρκίαι πιστὸν
 Ἐδούμηναι μαχημένους τε καὶ ἐν πικράδιον ἐστ.

Rumpentes fœdera sacra

Iurataeque fidem pugnantibus non quibus est fas.

II. Et supra jam diximus non recipienda illa Ciceronis: *Nulla nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est.* Item: *Pirata* Lib. 11, cap. x111. 1. 15.

non est ex perduellium numero definitus: cum hoc nec fides esse debet nec jusjurandum commune. De tyranno etiam Seneca: *Quicquid erat quo mihi cohæretet inter cetera juris humani societas abscedit.* Ex quo fonte error Michaëlis Ephesii profluxit, qui ad quintum Nicomachiorum dixit, in tyranni uxorem * adulterium non committi: quod ipsum pari errore quidam * Iudæorum magistri de alienigenis dixerunt, quorum conjugia pro nullis habent. Atqui belli piratici magnam partem Cn.

* Pompejus pactionibus confecit, vitam illis pollicitus, & sedes in quibus sine raptō viverent. Et tyranni interdum libertatem reddiderunt, impunitatem pacti. Cæsar belli civilis tertio à Romanis ducibus cum prædonibus & fugitivis, qui in Pirenæis erant montibus, actum de compositione scribit, quis dixerit, si quid convenisset, nullam inde existuram fuisse obligationem? Non habent quidem ista specialem istam communionem, quam inter hostes in bello solenni & pleno introduxit jus gentium: at quia homines sunt, communionem habent juris naturalis, ut recte differit Porphyrius libro de non esu animalium tertio, ex quo nascitur ut pacta servanda sint. Sic Diodorus fugitivorum duci Apollonio à Lucullo fidem servatam memorat. Et Dio scribit, ab Augusto Crocotæ latroni persolutum pretium capiti ejus impositum, cum se ipse sisteret, ne fides violaretur.

III. Videamus tamen æquid à Cicerone non allatum proferri speciosius possit. Primum hoc est, quod qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi à quovis homine puniri possunt si jus naturæ respicimus, ut alibi à nobis explicatum est. At qui puniri possunt, ut vitam amittant, his & res & jura sua possunt auferri: sicut recte dixit idem Cicero: *Non est contra naturam spoliare eum, si possis, quem honestum est necare.* Inter jura autem est & hoc jus ex promisso quæsitum: potest igitur & hoc in pœnam ei auferri. Respondeo, processurum hoc, si non tanquam cum malefico actum esset; * at si quando cum tali qualis est, actum est, simul de remittenda, quod hanc rem attinet, pœna actum censeri debet. quia semper, ut alibi diximus, ea sumenda est interpretatio, quæ cavet, ne actus in vanum recidat. Non male apud Livium Nabis cum tyrannidem ipsi objiceret Quintius Flaminius: *De nomine hoc respondere possum, me qualiscumque sum, eundem esse qui fui, cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti.* Et mox: *Iam feceram hæc, qualiacumque sunt, cum societatem mecum pepigistis.* Addit, *si quid ego mutassem, mihi mea inconstantia: cum vos mutetis, vobis vestra ratio reddenda est.* Locus est non dissimilis in oratione Periclis, ad cives suos apud Thucydidem: *τὰς πόλεις ἀνελευθέρους ἀφίστασθαι, ἐὰν καὶ ἀνελευθέρους ἔχοιεν ἐλευθέρως.* Civitates socias liberas esse patiemur, si tales fuerint, quo tempore factum est fedus.

IV. Deinde objici potest quod alibi diximus, eum qui metu causam dedit promisso, teneri liberare promissorem, quia damnum dedit per injustitiam, id est per actum pugnantem & cum natura libertatis humanæ, & cum natura actus qui liber esse debuit. Hoc vero sicut fatemur interdum locum habere ita non ad omnia promissa prædonibus facta pertinet. nam ut cui promissum quid est, ad liberandum

Lib. vii. de
benef.

L. 56.

Off. 111.

Lib. 11. c.
xi. §. 7.

Lib. 11,
cap. 21.

randum promissorem teneatur, opus est, ipse metu injusto causam promisso dederit. Si quis ergo, ut amicum vinculis eximeret, promiserit pretium, tenebitur: huic enim metus illatus non est, qui ad contrahendum sponte venit.

V. Adde quod & qui injusto metu coactus promissit, teneri poterit accedens jurisjurandi religione; nam inde ut alibi diximus homo non homini tantum, sed & Deo obstringitur: adversus quem metus exceptio non est. Verum tamen est, ex tali vinculo solo promittentis heredem non teneri, quia in heredem transeunt quæ in humano sunt commercio ex primæva domini lege. at in his non est jus illud Deo quæsitum qua tale. Iterum illud quoque ex superioribus repetendum est, si quis fidem juratam aut injuratam prædoni datam violet, cum eo nomine pœnam apud alias gentes non debiturum: quia odio prædonum placuit gentibus quæ adversus eos etiam vitiose committuntur, dissimulare.

VI. Quid dicemus de subditorum bellis adversus reges aliasque summas potestates? His, etiam si causam per se non injustam habeant, jus tamen per vim agendi deesse ostendimus alibi. Potest interdum & tanta esse aut causæ injustitia, aut resistendi improbitas, ut puniri graviter possit. Tamen si quasi cum desertoribus aut rebellibus actum sit, pœna promisso opponi non potest secundum ea quæ modo diximus. Nam & servis fidem servandam veterum pietas existimavit, credito Lacedæmonios iram divinam expertos, quod Tæ-narenses servos contra pacta occidissent. Et Diodorus Siculus notat fidem servis datam in fano Palicorum nunquam à quoquam domino fuisse violatam. Metus autem illati exceptio & hic poterit elidi interposito jurejurando, sicut * M. Pomponius tribunus plebis jurejurando obstrictus servavit quod L. Manlio metu coactus promiserat.

VII. Sed hic supra priores specialem difficultatem facit jus legis constituendæ, & jus supereminens domini in res subditorum, quod civitati competit, & ejus nomine à summam potestatem habente exercetur. Id enim jus si ad omnes spectat res subditorum, quidni etiam ad jus ex promisso bellico natum? quod si conceditur, videntur inanes fore omnes tales pactiones, ac proinde belli nisi per victoriam finiendi spes nulla. Sed notandum contra est, jus illud supereminens non promiscue competere, sed quatenus communiter expedit in regimine non dominico sed civili, etiam regio. Plerumque autem communiter expedit pacta talia servari, quo ea pertinent quæ de præsentis statu tuendo alibi dicta à nobis sunt. Adde quod ubi hujus domini usum res exigit, compensatio tamen facienda est, ut infra latius explicabitur.

VIII. Præterea possunt pacta sanciri jurejurando, nec tantum à rege aut senatu, sed & ab ipsa civitate, quomodo in leges suas Lacedæmonios jurare fecit Lycurgus, Athenienses Solon, & ne personarum mutatione jus jurisjurandi intercideret, repeti quotannis jussurandum. Id enim si fiat omnino ne publicæ quidem utilitatis causa recedendum à promisso erit: nam & de suo cedere civitas potuit, &

Lib. v. c. 3.

verba possunt ita esse aperta, ut nullam exceptionem admittant. Valerius Maximus Athenas ita alloquitur : * *Lege legem qua te iurejurando obstrictam tenet.* Romani hoc genus * *leges sacratas* appellabant, per quas ipse populus Romanus, ut Cicero pro Balbo explicat, religione obligabatur. Est ad hanc rem pertinens disputatio per se obscurior apud Livium libro tertio, ubi ex sententia multorum juris interpretum ait tribunos esse sacrosanctos, non etiam ædiles, iudices, decemviros, quorum tamen si cui noceretur id non jure fieret. Causa discriminis est, quod ædiles atque alii lege sola defendebantur : quod autem postremum populus jussisset id ratum erat, manente tamen lege nemini contra agere jus erat. at tribunos religio publica populi Romani tuebatur. nam jusjurandum intercesserat quod ab his ipsis qui juraverant salva religione tolli non poterat. Dionysius Halicarnassensis libro sexto : Βρῦτῳ ἐγκλησίῳι συναγωγῶν συνέβη λόγος τοῖς δημοταῖς ἰερεῶν καὶ ἀποδιδέξαι τὴν δρχὴν νόμῳ τε ἔρχομαι βεβαιῶντας αὐτῶν τὸ ἀσφαλις. ἰδοκῆ πάντων πάντων. *Brutus concione advocata auctor Quiritibus fuit, ut magistratum hunc non lege tantum sed & iurejurando inviolabilem redderent, quod omnibus placuit.* Hinc lex illa sacrata appellatur. Ideoque improbatum fuit bonis * *factum Tiberii Gracchi cum Octavio tribunatum abrogavit, dicens tribunitiam potestatem à populo habere sanctimoniam non adversus populum.* Ergo ut diximus iurejurando & civitas & rex obstringi poterunt, etiam in causa subditorum.

Livium libro xxxix.

IX. Sed & tercio, qui metum non intulit, promissio valide fiet : nec scrutabimur quid aut quatenus ejus interfit, quæ juris Romani sunt subtilitates. Natura enim omnium hominum interest ut hominibus aliis consulatur. Sic Philippo pace cum Romano inita jus faciendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus.

Lib. I. c. 17. c. seg.

X. Sed & quemadmodum probavimus alibi, status mixtos interdum existere, sicut de statu puro in purum, ita & in mixtum transiri potest : ita ut subditi qui fuerant incipiant summum habere imperium, aut certe partem ejus, etiam cum libertate partis ejus vi tuendæ.

De Off. I. II. c. 14.

XI. Bellum vero solenne, id est publicum utrinque & indictum, sicut alia habet peculiaria in jure externo posita, ita & hoc, ut quæ in eo bello aut ejus finiendi causa promittuntur adeo sint valida, ut ex causa metus injuste illati, invito eo cui promissa sunt in irritum deduci non possint : quia sicut alia multa quantumvis vitio non carentia ex jure gentium pro justis habentur, * ita & metus qui tali bello utrinque inferitur. Quod ni id placuisset, bellis talibus quæ valde sunt frequentia, nec modus nec finis potuisset imponi : quod tamen fieri interest humani generis. Et hoc potest intelligi jus illud esse bellicum quod cum hoste servandum ait Cicero, cui & alibi dictum, hostem in bello jura retinere, scilicet non tantum naturalia, sed & quædam ex gentium consensu orta. neque tamen hinc sequitur, cum qui tale quid bello injusto extorsit, salva pietate, salvus viri boni officii posse retinere quod accepit, aut etiam cogere alterum ut stet pactis, sive juratis, sive injuratis. Intus enim, & ipsa rei natura

natura id injustum maner : neque interna hæc injustitia actus tolli potest nisi ex novo & vere libero consensu.

XII. Cæterum quod metum dixi haberi pro justo qui bello fo-
lenni inferitur,* de eo metu intelligi debet quem jus gentium non im-
probat. Nam si stupri inferendi metu extortum sit quippiam, aut alio
terrore contra datam fidem, verius erit rem confuturam intra jus
naturale : quia jus gentium ad talem metum suam vim non porrigit.

XIII. Servandam autem fidem etiam perfidis, & nos in genera-
li tractatione supra diximus, & idem docet Ambrosius : quod haud
dubie porrigendum ad hostes quoque perfidos, quales Pœni, quibus

Lib. II. c.
XIII, §. 16.

Romani fidem sancte servaverunt. *Senatus non eos quibus hoc præstabatur*

aspexit, ait in hoc argumento Valerius Maximus. Et Sallustius : Bellis

Lib. VI, c. 6.

*Punicis omnibus cum saepe Carthaginienses & in pace & per inducias multa ne-
fanda facinora fecissent, nunquam ipsi per occasionem talia fecere.* Appianus
de Lusitanis frædifragis, quos Sergius Galba nova pactione deceptos

trucidaverat : *ἀντίστα ἰδίᾳ ἀγα ἀπιστίαν πειθῶν, ἢ ἀξίως ὁ πομπῶν μὲν ἐμπε-*

Βαροῦρος. Perfidia perfidiam ulius contra Romanam dignitatem barbaros imi-

Lib. VIII.
c. 2.

tabatur. Eoque nomine idem Galba postea à Libone tribuno plebis
accusatus est, quam rem narrans Valerius Maximus : *Misericordia, in-*
quit, *illam questionem, non æquitas recit : (male editur textus) quoniam, qua*

Cic. de Ora-
tione lib. I,
& Bruto.

innocentia tribui non poterat absolutio, respectui puerorum data est. Cato in

Originibus scripserat, nisi pueris & lachrymis usus esset, pœnas cum
daturum fuisse.

XIV. Sed simul sciendum est, duobus modis fieri posse, ut quis
à perfidia vacet, nec tamen id faciat quod promissum est, defectu
scilicet conditionis, & per compensationem. Defectu conditionis

non vere liberatur promissor, sed eventus ostendit, nullam esse obli-
gationem, ut quæ non nisi sub conditione contracta erat. Et huc re-
ferendus casus, si prior alter non implevit, quod ex sua parte imple-
re tenebatur. Nam unius ejusdemque contractus capita singula alia

aliis inesse videntur per modum conditionis, quasi expressum esset,
hæc ita faciam, si & alter faciat, quæ promissit. Ideo Tullius Albanis
respondens, *Deos testes scquit, uter prius populus res repetentes legatos asperna-*

L. si conve-
nerit, D. pro
socio.

tus dimiserit, ut in eum omnes expectant clades belli. Non tenebitur pro socio,

ait Vlpianus, *qui ideo renuntiavit, quia conditio quadam quæ societas erat*

inita ei non præstatur. Hanc ob causam quoties alia mens est, solet di-
ferre poni, ut si contra hanc aut illam partem quid fiat, cætera non

eo minus rata maneant.

XV. * Compensationis originem alibi indicavimus, cum dixi-
mus nos, si quod nostrum est, aut quod nobis debetur, consequi ali-
ter non possumus, ab eo qui nostrum habet aut nobis debet, tantum-

Lib. I. c.
VII, §. 2.

dem in re quavis accipere posse : unde sequitur, ut multo magis pos-
simus id, quod penes nos est, sive corporale est, sive incorporale, re-
tinere. Ergo quod promissimus poterit non præstari, si non amplius
valer quam res nostra, quæ sine jure est penes alterum. * Seneca libro
de beneficiis sexto : *Sic debitori suo creditor saepe damnatur ubi plus ex alia*

causa abstulit, quam ex credito petit. Nam tantum inter creditorem & debitor-

em iudex sedet, qui dicat pecuniam credidisti. Quid ergo ? agellum, quem

non

non emerat, possides: estimatione facta debitor discede, qui creditor veneras.

XVI. Idem erit si ex alio contractu is qui cum negotiorum est, plus aut tantundem debet, idque ego aliter consequi non valeo. In foro quidem, ut * idem Seneca ait, actiones quaedam separantur, nec confunditur formula: sed illa exempla, ut ibidem dicitur, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur: eundem est qua ducimur. Ius gentium ista discrimina non agnoscit, ubi scilicet alia juris sui obtinendi spes non est.

XVII. Idem dicendum erit si qui promissum urget, non contraxerit, sed damnum dederit. * Seneca ibidem: *Colonum suum non tenet quamvis tabellis manentibus qui segetem ejus proculcavit, qui succidit arbuta, non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet efficit.* Mox alia addit exempla: *Pecus abegisti, servum ejus occidisti.* * Deinde: *licet me comparare inter se, quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit; & tum pronuciare utrum plus debeatur mihi, an debeam.*

XVIII. Postremo & quod ex poena deberetur ei quod promissum est, potest contribui, quod eodem loco late explicatur. *Et beneficio gratia debetur, & injuria ultio; nec ego gratiam illi debeo, nec ille mihi poenam: alter ab altero absolvimur.* mox: * *comparatione facta inter se beneficium & injuria, videbo an etiam ultro mihi debeatur.*

XIX. Sed sicut si quid inter litigantes convenerit, ei quod promissum est, opponi litae manente non poterit, aut actio de qua lis erat, aut litis damna & impensa, ita nec manente bello compensari poterit, aut id unde ortum est bellum, aut quidquid bellico gentium jure fieri solet. Negotii enim natura, ne nihil actum sit, ostendit convenisse sepositis belli controversiis, nam alioqui nulla esset pactio quae non posset eludi: nec forte male huc aptem, quod * apud eundem, quem jam laudavi aliquoties Senecam est: *Nullam excusationem receperunt (maiores) ut homines scirent fidem utique praestandam. Satius enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.* Quae ergo sunt, quae compensari cum eo, quod promissum est, poterunt? nimirum si quid alter quamvis ex alio contractu inter bellum inito debet: si damnum dedit intra induciarum tempora: si legatos violavit, aut aliud quid fecit, quod inter hostes jus gentium damnat. Observandum tamen ut inter easdem personas fiat compensatio, ac ne jus tertii cuiusquam laedatur; ita tamen ut subditorum bona pro eo, quod civitas debet, jure gentium obligata intelligantur, ut alibi diximus. Addamus & hoc, generosi esse animi stare federibus etiam post aliquid injuriae acceptum, quo nomine sapiens Indus Iarchas laudabat regem, qui laesus à vicino federato, & περιέλυσε τὸς ὄρκους, ἔτα βεβαίως ὁμωμκείναι φήσας, ὡς μηδὲ ὀπίτε ἠδικεῖτο λυπεῖν ἀλλοῖον: *non discessit à jurata fide, aens tam sancte se jurasse, ut alteri ne post acceptam quidem injuriam nociturus esset.* Quae vero de fide hostibus data incidere solent quaestiones, ferme omnes solvi possunt, si adhibeantur regulae supra traditae, cum de vi, tum quorumvis promissorum, tum specialia jurisjurandi, federis, ac sponsonum, & de regum jure ac obligatione, deque ambiguis interpretandis dissertavimus. Tamen ut & antedictorum usus sit manifestior, & siquid praeterea controversi est, dūcu-

Libro II,
c. II.

Philost. lib.
III, c. 6.

Lib. II, c.
XI, & seq.

discutiatur , specialium quaestionum frequentiores atque illustriores attingere non pigebit.

Annotata ad Caput x i x .

In *ter bella fidem*] Archelaus philosophus apud Appianum Civilium §. I.
 IV, σπονδὰς ἐπὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπέθηκε καὶ δεξιὰς ἐπέθηκε , αὐ καὶ πρὸς τοῖς πολιτικοῖς ἰσχυρὰς : *federa jurastis, dedistis dexteras, quae etiam inter hostes valent.* Laudat hujus virtutis nomine Africanum minorem Diodorus Siculus in Excerptis Peirefianis.

Augustinus] qui idem argumentum late tractat epistola ccxxv.

Adulterium non committi] Seneca in Excerptis IV, 7 : *Non putans ad- §. II.*
ulterium uxorem tyranni polluere : sicut nec homicidium tyrannum occidere. Iulius Clarus in §. Homicidium num. 56. feminam bannitam impune adulterio corrumpi censuit.

Indaeorum magistri] Rabbi Levi Ben-Gerfon & Rabbi Salomo ad Lev. xx, 10.

Pompejus passionibus confecit] Sic improbata Didii perfidia in Celtiberos ex rapto viventes.

Si quando cum tali, quae talis actum est] Terentius in Adelphis : §. III.

Leno sum, fateor : pernitio communis adolescentium :

Perjurus, pestis : tamen tibi à me nulla est orta injuria.

vide hac de re scriptorem de compositione pacis inter Principes & ordines imperii.

M. Pomponius tribunus plebis] Iuravit tribunus, nec sefellit, & causam accusationis remissa concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunalum in ordinem redigere. Seneca de Beneficiis III, c. 37.

Leges sacras appellabant] Vide Manutium de legibus. §. VIII.

Factum Tiberii Gracchi] Vide id late narratum Plut. in ejus vita.

Pace cum Romanis inita jus servandi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus] Est simile exemplum apud Parutam lib. VI.

Ita & metus qui tali bello utrinque infertur] Vide dictum scriptorem §. XI. de compositione pacis.

De eo metu intelligi debet, quem jus gentium non improbat] Sic nihil prodest extorquenti promissio quam legato capto is extorsit. Mariana xxx.

Compensationis originem alibi indicavimus] Libro II, cap. VII, §. 2. §. XV.
 Terrullianus Scorpiace : *Nulli comparatio invidiosa est, in qua aut gratia aut injuria communis est ratio.*

Seneca libro de Beneficiis VI] capite 4.

Idem Seneca] eodem libro capitibus 6, & 7.

§. XVI.

Seneca ibidem] dicto cap. 4.

§. XVII.

Deinde] dicto cap. 6.

Comparatione facta] eodem capite 6.

§. XVIII.

Apud eundem quemjam laudavi aliquoties Senecam est] de Beneficiis §. XIX.

VIX, 15.

C A P V T X X.

De fide publica qua bellum finitur, ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicō, de arbitrio, deditōne, obsidibus, pignoribus.

- I. Fidei inter hostes divisio ad ordinem sequentium.
- II. Pacem facere in regio statu esse regis.
- III. Quid si rex sit insans, furiosus, captivus, exsul?
- IV. In procerum aut populi statu jus pacis faciendū esse penes plures.
- V. Quomodo imperium aut pars imperii aut regni bona pacis causā valide alienentur.
- VI. Quatenus ex pace per regem facta populus aut successores teneantur.
- VII. Res subditorum pace concedi posse ob utilitatem publicam, sed cum onere damni rescandendi.
- VIII. Quid de rebus jam bello amissis?
- IX. Non distingui hic inter quasita jure gentium & jure civili.
- X. Utilitatem publicam apud externos pro probata haberi.
- XI. Regula generalis in pace interpretanda.
- XII. In dubio credi conveniunt ut res maneat quo sunt loco, quod quomodo accipiendum.
- XIII. Quid si convenerit ut restituantur omnia in eum statu quo ante bellum fuerant?
- XIV. Tunc, qui sui juris cum essent sponte se alicui subjecerunt, non reddi.
- XV. Damna bello data remissa in dubio censeri.
- XVI. Non etiam quae ante bellum privati debebantur.
- XVII. Pœnae etiam ante bellum publice debitae in dubio remissae censeri.
- XVIII. Quid de jure privatorum ad pœnas?
- XIX. Ita quod ante bellum publice obtendebatur, sed controversum erat, facile censeri remissum.
- XX. Capta post pacem reddenda.
- XI. De pacto reddendarum rerum qua bello captae sunt, regula quadam.
- XII. De fructibus.
- XIII. De nominibus regionum.
- XIV. De relatione ad pactum antecedens: & de eo per quem stetit.
- XXV. De mora.
- XXVI. In dubio interpretationem faciendam contra eum qui leges dedit.
- XXVII. Distinguntur, novam bello causam praeberē, & pacem rumpere.
- XXVIII. Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod omni paci inest?
- XXIX. Quid si socii vim intulerim?
- XXX. Quid si subditi? & quomodo eorum factum approbatum censeri debeat?
- XXXI. Quid si subditi alii militent?
- XXXII. Quid si subditi nocitum sit? ubi distinctio adhibetur.
- XXXIII. Quid si socii? ubi item distinguitur.
- XXXIV. Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod in pace distinctum est.
- XXXV. An faciendā distinctio capitum pacis.
- XXXVI. Quid si pœna sit adjecta?
- XXXVII. Quid si necessitas obstiterit?
- XXXVIII. Pacem manere si id velit is qui lesus est.
- XXXIX. Quomodo rumpatur pax faciendo contra id quod est de speciali natura cuiusque pacis.
- XL. Amicitia nomine quid veniat?
- XLI. Subditi & exsules recipere an contra amicitiam sit.
- XLII. Sorte quomodo bellum finiat, XLIII. Quomodo conditio certamine & an id licitum.
- XLIV. An factum regum populo hic obliget.
- XLV. Qui victor censendus.
- XLVI. Quomodo per arbitrium finiat, bellum, & arbitrium hic intelligi sine provocatione.
- XLVII. Arbitros in dubio intelligi adstrictos juri.
- XLVIII. Arbitros de possessione pronuntiare non debere.
- XLIX. Quis sit vis deditōnis pura.
- L. Quod officium victoris circa eos qui se dedunt.
- LI. De deditōne conditionata.

LII. Obsi-

LII. *Obsides dari qui possint & debeant.*

LIII. *Quod jus in obsides;*

LIV. *An fugere obsidi liceat.*

LV. *An obses in aliam causam recte retineatur.*

LVI. *Mortuo eo pro quo quis obses venit obsidem liberari.*

LVII. *Rege qui obsidem dedit mortuo, an obses teneatur?*

LVIII. *Obsides interdum principaliter obligari: & alterum ex alterius facto non teneri.*

LIX. *Pignorum obligatio qualis.*

LX. *Luendi jus quando amittatur.*

Inter hostes quæ conveniunt fide aut expressa, aut tacita constant. Fides expressa aut publica est aut privata. Publica aut summarum potestatum aut inferiorum. Quæ summarum est potestatum aut bello finem imponit, aut eo manente vim habet. In his quæ bellum finiunt spectantur principalia & accessiones. Principalia sunt ipsa quæ bellum finiunt, sive actu suo, ut pactiones, sive ex consensu ad aliud relato, ut sortes, prælii exitus, arbitri pronuntiatio. quorum illæ mere sunt fortuitæ, alia duo casum temperant cum viribus animi aut corporis aut cum facultate judicante.

II. Pactiones inire quæ bellum finiant eorum est quorum est bellum. rei enim suæ quisque moderator. Unde sequitur ut in bello utrinque publico hoc eorum sit qui summi imperii exercendi jus habent. * Regis igitur hoc erit in statu vere regio, modo is rex etiam jus habeat non impeditum.

*Videlib. II
c. xv, §. 3.*

III. Nam rex qui ætatis est ejus quæ judicii maturitatem non habet, (quod in regnis aliquibus lege definitur, alibi probabilibus conjecturis erit æstimandum) qui immunitæ mentis est pacem facere non potest. Idem dicendum est * de rege captivo si modo regnum ex consensu populi ortum habet. non enim credibile est à populo imperium delatum ea lege ut & à non libero exerceri possit. Ergo & hoc casu imperii non quidem jus totum, sed exercitio & quasi tutela erit penes populum aut eum cui id populus commiserit. De his tamen quæ privatim sua sunt si quid pepigerit rex etiam captivus valebit, ad exemplum eorum quæ de privatis conventionibus dicemus. Quod si exsul sit Rex, * pacemne facere poterit? Sane, si constet eum non obnoxium vivere: cæteroqui parum à captivo fors ejus distabit: nam sunt & laxæ custodiæ. Regulus sententiam in senatu dicere recusavit, dicens quamdiu jurejurando hostium teneretur non esse se Senatorem.

*Vide lib. I.
c. III, §. 24.*

IV. In procerum aut populi imperio jus paciscendi erit penes majorem partem, illic consilii publici, hic civium sententiæ dicendæ: jus ex more habentium secundum ea quæ diximus alibi. Itaque sic pacta obligabunt etiam eos qui aliter senserunt: Livius: *Vbi semel decretum erit, omnibus id etiam quibus ante displicuerit, pro bono atque utili federe defendendum.* Dionysius Halicarnassensis, *διανοῦν πείθειν τοῖς ὑπὸ τῆς πόλεως παρθεῖον. παρεῖναι ἢ πρὸς φασίας ποιεῖν*: Omnes decreto obsequi tenentur, nulla admissi excusatione. Plinius: *quod pluribus placuisset, cunctis tenendum.* Quos autem obligat pax, iisdem & volentibus prodest.

*Lic. de Off.
II.*

*L. II. c. v,
§. 17.
L. xxxi.*

L. xi.

L. vi.

*L. vi. Epif.
13.*

V. Nunc de rebus pactioni subjactis videamus. Imperium aut omne aut ejus partem reges, quales nunc sunt plerique, regnum habentes, non in patrimonio, sed tanquam in usufructu, paciscendo aliena-

*Vasq. cont.
ill. l. I. c.
eos multos
allegat. &*

c. 5. Vide
supra libro
11, c. v1, §
3, & seq.

alienare non valent. Imo antequam regnum accipiant, quo tempore populus adhuc ipsis superior est, lege publica tales actus in futurum plane irriti reddi possunt, ira ut nec ad id quod interest obligationem pariant. Atque id populos voluisse credibile est, ne alioqui si ad id quod interest salva esset actio contrahenti, subditorum bona pro debito regis caperentur, ac sic de non alienando imperio vana esset cautio. Ergo ut imperium totum valide transeat, populi totius consensu opus est, qui expediri potest per partium legatos quos Ordines vocant. Ut pars aliqua imperii valide alienetur duplici opus est consensu, & corporis, & specialiter ejus partis de qua agitur, ut quæ invita à corpore cui coaluit avelli nequeat. Sed pars ipsa tamen valide in se imperium transcribet sine populi consensu in summa atque alias inevitabili necessitate, quia eam potestatem credibile est receptam cum societas civilis coita est. At in regnis patrimonialibus quo minus rex regnum alienet nihil impedit. Fieri tamen potest ut talis rex partem aliquam imperii alienare non valeat, si nempe regnum sub onere ejus non dividendi in proprietatem acceperit. Bona vero quæ regnicidantur quod attinet, possunt & hæc in patrimonium venire regis duobus modis, aut separabiliter, aut individue cum ipso regno. Si hoc modo, transcribi poterunt, sed non nisi cum regno: si illud, etiam seorsum. Qui vero reges in patrimonio regnum non habent, his vix est ut jus regni bona alienandi concessum videatur, nisi diserte id appareat ex primitiva lege aut more cui contradictum nunquam sit.

Lib. 11,
c. 13.

Lib. 11, c.
xiv, §. 10,
& seq.
Vasq. d. c. 5,
n. 9.
Supra lib.
111, cap.
viii, §. 2.

VI. Sed & quatenus promisso regis populus ac simul successores obligentur alibi diximus: nempe quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est, quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet, sed ita intelligi ut valeat quod probabili ratione nititur. Plane aliud erit si quis rex simul subditorum dominus sit, neque tam civile quam familiare imperium acceperit: ut qui bello victos in servitutem redigunt: aut si in personam quidem dominium non habeat sed in res habeat, ut Pharaon in terra Ægypti ex emto, & alii qui advenas in suum privatum receperunt. Nam hic jus præter regium accedens efficit ut ex eo consistat, quod alioqui per se solo regio jure consistere non posset.

VII. Disputari & hoc solet quid in res singulorum possint pacis causa statuere qui reges sunt, nec in * res subditorum aliud jus habent quam regium. Alibi diximus res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis, ita ut civitas, aut qui civitatis vice fungitur, iis rebus uti, easque etiam perdere & alienare possit, non tantum ex summa necessitate, quæ privatis quoque jus aliquod in aliena concedit, sed ob publicam utilitatem, cui privatas cedere illi ipsi voluisse censendi sunt qui in civilem cætum coierunt. Sed addendum est, id cum sit civitatem teneri his qui suum amittunt, sarcire damnum de publico, in quod publicum nomen & ipse qui damnum passus est, si opus est, contribuet. Neque hoc onere levabitur civitas si nunc forte ei præstationi par non sit, sed quodcumque copia suppetit, exseret sese quasi sopita obligatio.

Vasq. lib. 1,
c. 5. Rom.
conf. 310.
Syl in verb.
ceteris, l. 9, §. 43.

VIII. Ne-

VIII. Neque illud indistincte admitto, quod dicit Ferdinandus Vasquius, agnoscere civitatem non debere id damnum quod jam bello datum est, eo quod jus belli talia permittat. Nam jus illud belli populos alios spectat, ut alibi exposuimus; partim & hostes inter se, non cives inter se, qui cum socii sint, æquum est ut communia habeant damna, quæ societatis causa contingunt. Plane civili lege & hoc constitui poterit ut rei bello amissæ causa nulla adversus civitatem actio sit, ut sua quisque acrius defendat.

L. 111. *corc.*
 Ill. c. 3, *in*
fine.
 Lib. 111,
 c. v1, §. 2,
 c. x, §. 5.
 L. cum duob,
 §. quidam,
 D. pro socio.

IX. Sunt qui latum discrimen collocant inter ea quæ civium sunt ex gentium jure & ea quæ eorundem sunt ex jure civili, ut in hæc jus laxius regi concedant, etiam auferendi sine causa & compensatione, in illa non item: Perverse: nam dominium ex qualicumque causa ortum sit, suos semper effectus habet ex ipso jure naturali ut scilicet auferri nequeat nisi ex causis quæ aut dominio insunt suapte natura aut ex dominorum factio ortum habent.

X. Sed hæc inspectio ne nisi ex publica utilitate res privatorum concedantur regem spectat & subditos, ut illa de damno farciendo civitatem & singulos. Nam externis, qui cum rege contrahunt, sufficit factum regis, non tantum ob præsumptionem quam secum adfert dignitas personæ, verum etiam ob gentium jus, quod bona subditorum obligari ex facto regis patitur.

Lib. 111,
 c. 11.
 L. 11, c. xv,
 §. 12.

XI. Circa interpretandas pacis conventiones observandum est quod supra à nobis est traditum, quo quidque plus habet favoris, eo laxius accipiendum: quo longius abit, eo restrictius. Si jus naturæ merum spectamus, maximus favor in eo esse viderur, ut suum quisque consequatur, quod Græci dicunt *ἐκαστον ἔχειν τὸ ἑαυτοῦ*: & proinde viderur ambigue positorum interpretatio eo ducenda, ut qui iusta arma habuit, id consequatur ob quæ arma sumpsit, & damna sumptusque recuperet: non item ut pænæ nomine quicquam lucretur, id enim est odiosius. Sed quia ad pacem venire vix solet injuriæ confessione, ideo ea sumenda est in pactis interpretatio, quæ partes quoad belli justitiam quam maxime æquet: quod fieri solet duobus maxime modis: aut * ut quarum rerum turbata bello possessio est, ex formula juris antiqui componatur: (quæ verba sunt Menippi in oratione qua de federum generibus disserit) aut ut res maneant quo sunt loco: quod Græci dicunt *ἔχοντες ἀ' ἔχουσιν*.

L. vius libro
 xxxiv.

XII. Ex his duobus posterius in dubio magis est ut præsumatur, quia facilius est, & nullam inducit mutationem. Hinc est illud quod à Tryphonino notatum est, ut in pace illis demum captivis postliminium sit, de quibus id in pactis erat comprehensum ut recte emendare Fabrum diximus supra, & certis argumentis evicimus. Sic & transfugæ non reddentur nisi convenerit. Nam * transfugas jure belli recipimus: id est per jus belli licet nobis admittere, & nostris ascribere eum qui partes mutat. Res cæteræ tali pacto manent penes tenentem. Illud autem tenere, non civiliter, sed naturaliter sumitur: in bellis enim sufficit facti possessio nec alia attenditur. Agros autem diximus ita teneri si munitionibus quibusdam clausi sunt: nam temporariam insectionem ut per stativa hic non spectari.

L. in bella,
 D. de captivi-
 vii.
 Supra hoc
 libro, c. 9.
 L. quan-
 quam D. de
 acq. rer.
 dom.

Dec. T. 111
 cons. 74.

in jure autem regum & populorum facilius est ut condonatio aliqua intelligatur facta , si modo verba aut conjecturæ non improbabilis suppetant : maxime vero si jus de quo agitur non liquidum erat , sed in controversia positum. Benignum enim est credere id actum ut belli femina evellerentur. Idem quem modo laudavi Dionysius Halicarnassensis : *ἐν ἀπόρρῃ τῆ το μόνον ἡμῶς σκοπεῖν ὅπως ἀντὶ τοῦ παρῶν ἔχρησεν* *Δαγλουσάμῃ πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὅστε μὴδ' αὐθις πότε πολέμῳ ἔτι δεῖ ὡρῶσθαι* *σπουδασάσθαι ἢ ἢ ἀνασθῶλις ποιησῶνται τῶν κακῶν συνελύθηται ἀλλ' ἀπακαταῖς.* L. III.
Non tam cogitandum est de facienda in presens amicitia , quam id curandum ne bello iterum implicemur : neque enim ad differenda , sed ad auferenda mala convenimus : quæ postrema verbo tenus ferme desumpta sunt ex Ifocrate oratione de pace.

XX. Quæ post perfectas pactiones capta sunt , reddenda satis constat. sublatum enim jam erat belli jus.

XXI. At in pactionibus , quæ sunt de reddendis his quæ bello capta sunt , primum latius interpretandæ quæ mutæ sunt quam quæ claudicant : deinde quæ de hominibus agunt plus favoris habent quam quæ de rebus : & inter eas quæ de rebus hæ quæ de agris plus quam quæ de rebus mobilibus : & quæ de his quæ penes publicum sunt plus quam quæ penes privatos : & inter eas quæ penes privatos , plus illæ quæ reddi jubent lucrativo titulo possessa , quam onerosa , ut quæ emtionibus , quæ dotibus tenentur. Alc. v resp. 17.

XXII. Cui pace res conceditur , ei & fructus conceduntur à tempore concessionis , non retro , quod recte defendit Cæsar Augustus contra Sextum Pompejum , qui Peloponneso sibi concessa simul etiam tributa quæ pro exactis annis debebantur sibi vindicabat. Cic. de Off. 11.

XXIII. * Nomina regionum accipienda ex usu præsentis temporis , non tam vulgi quam peritorum. nam à peritis negotia talia tractari solent. App. civ. v.

XXIV. Habent & illæ regulæ frequentem usum , quoties ratio fit ad pactum antecedens aut vetus , toties repetitas censerī qualitates aut conditiones priore pacto expressas : Et pro faciente habendum qui facere voluit si per alterum , quicum controversia est , stetit quominus fieret. Quint. decl. cccxlviii.

XXV. Quod vero quidam ajunt moræ purgationem intra breve tempus admitti , * verum non est nisi improvisa necessitas impeditum fuerit. Nam quod canones nonnulli purgationi tali faciendū mirum non est , cum eorum officium sit , Christianos ad ea permovere quæ caritati mutæ conveniunt. At in hac quæstione de pactis interpretandis non jam quærimus quid melius sit , imo nec quid à quoque religio & pietas exposcat , sed ad quid cogi possit , quod totum versatur in eo jure quod externum diximus.

XXVI. In dubio autem sensu magis est ut contra eum fiat interpretatio , * qui conditiones elocutus est , quod esse solet potentioris : (est ejus qui dat non qui petit conditiones pacis dare , ait Annibal) sicut & contra venditorem fit interpretatio. Habet enim quod sibi imputet qui non apertius locutus est : alter autem quod plures sensus recipiebat id suo jure accipere potuit in partem sibi utiliorem. L. Veteribus D. de pactis.

liorem, unde alienum non est quod Aristoteles dixit: *ἀλλ' τὸ χρησιμὸν τῷ φίλιος ἔστιν ἢ τὸ παρόν* ἀφίλειά μέτρον ἐστίν, *Vbi utilitatis causa amicitia est, ibi eius qui accipit utilitas ejus quod debetur mensura est.*

XXVII. Quotidiani usus & illa disputatio est quando pax rumpitur: quod Græci vocant *ῥήγξις πόλεως*, non enim idem est novam bello causam præbere & pacem rumpere: sed multum inter hæc interest, tum ad committendam poenam à peccante, tum ad liberandam in cæteris fidem ejus in quem peccatum est. Rumpitur pax tribus modis, aut sciendo contra id quod omni paci inest, aut contra id quod in pace dictum est aperte, aut contra id quod ex pacis cujusque natura debet intelligi.

XXVIII. Contra id quod omni paci inest fiet, si vis bellica inferatur, nimirum ubi nulla nova subest causa: quæ si probabiliter adferri potest, satius est injuriam sine perfidia quam cum perfidia admittam credi. Illud Thucydidis vix opus habet moneri: *λύσει τῆς σποιδῆς ἔχ' οἱ ἀμυρόμενοι, ἀλλ' οἱ ἀσέπτεροι ἐπιόντες*, * *Pacem rumpunt non qui vim vi arcent, sed qui priores vim inferunt.* Hoc posito à quibus, & quibus illata vis armata pacem solvat videndum est.

XXIX. Qui socii fuerunt siquid tale faciant, pacem rumpi, video esse qui sentiant. Nec nego ita conveniri posse, non proprie ut ex alieno facto alius fiat poenæ obnoxius, sed ut pax non videatur plene inita, sed sub conditione, partim potestativa, partim casuali. Verum hoc modo facta pax, ni manifeste appareat, credi non debet: est enim enorme, & communi pacem facientium voto non convenit, ergo qui vim intulerunt aliis non adjuvantibus pacis ruptæ tenebuntur. & in eos bellandi jus erit, non in alios: contra quam Thebani aliquando contra Lacedæmoniorum socios dixerunt.

XXX. Si quid subditi per vim armatam faciunt sine jussu publico, videndum erit an privatorum factum publice probatum dici possit: ad quod tria requiri, scientiam, puniendi potentiam, & neglectum ex his quæ supra tractavimus, facile potest intelligi. Scientiam evincunt facta manifesta, aut denuntiata. Potentia præsumitur nisi defectio appareat. neglectum ostendit elapsum temporis spatium quale in quaque civitate ad crimina punienda sumi solet: Et talis neglectus decreto idem valet, nec aliter accipiendum quod ait apud Iosephum Agrippa, regem Parthum arbitraturum pacem rumpi, si subditi sui contra Romanos armari procedant.

XXXI. Quæri sæpe solet an & hoc locum habeat, si cujus subditi non per se arma moveant sed aliis bellum gerentibus militent. Certe Cerites apud Livium se purgant, suos non publico consilio militasse. Eademque Rhodiensium fuit defensio. Et verius est, ut id quoque permittendum non sit, nisi probabilibus argumentis appareat actum aliud, ut nunc interdum fieri solet, exemplo veteri Ætolorum quibus pro jure erat, *ἀγρὸν λάφυρον δὲ τὸ λαφύρον*, *ex omni præda prædam sumere.* cujus moris hanc vim esse ait Polybius: *καὶ ἔτερον πνεὺς πολέμοισι παρὰ ἀλλήλους, ὅντις Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, μηδὲν ἤτιοι ἐξέειπον τῆς Αἰτωλοῦ ἀνδρῶν ἔργων, καὶ παρ' ἀμφοτέροις πολέμοισι τὴν χώραν ἀγρὸν τῶν ἀμφοτέρων.* *Etiamsi non ipsi sed alii bellum gerant amici ipsorum aut socii, ut eo non*

minus

Paus. IX.

Lib. II, c. XXI 4, 2, & seq.

L. VII. Gell. VII. c. 3.

Polyb. libro XVII.

minus Ætolis liceat * citra publicum decretum utrique parti militare, & utrinque prædas agere. Livius de iisdem: Inventum adversus suos socios publica tantum auctoritate demta militare sinunt, & contraria sepe acies in utraque parte Ætolica auxilia habent. Olim Æthrusci negato Vejentibus auxilio, siquæ suæ juventutis voluntarii, ad id bellum irent, non impediebant. Liv. lib. 7.

XXXII. Rursum pax rupta censi debet, non modo si toti corpori civitatis, sed & si subditis vis armata inferatur, nimirum si nova causa. Nam ut omnes subditi tuti sint, pax initur: est enim pax actus civitatis pro toto, & pro partibus. Imo & si causa nova subsit, per pacem licebit se suaque defendere. Naturale enim hoc, ut ait Cassius, arma armis repellere: ideo abdicatum inter pares non est ut facile credatur. ulcisci autem aut oblata recuperare per vim non licebit, nisi postquam iudicium erit negatum: Hæc enim res moram fert: illa non fert. At * si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium ac juri naturæ contrarium, ut quod faciunt, id credendi sint omnino facere rectoribus suis improbantibus, & in eos iudicium postulari non possit, quales sunt qui piraticam exercent, ab his & res recuperare & ultionem exposcere licebit tanquam à deditis. At alios innocentes eo nomine armis impetere, id vero est contra pacem.

L. vim vi.
D. de vi &
vi arm.

XXXIII. * Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit: sed his demum qui in pace comprehensi sunt, ut ostendimus cum Sargentinam controversiam examinavimus. Urgent hoc Corinthii in oratione quæ est apud Xenophontem historiæ Græcæ sexto: *πᾶσιν ὑμῶν πάντες ἡμεῖς ἀπέσπευον* omnes nos vobis omnibus juravimus. Quod si ipsi socii non pepigerint, sed alii pro ipsis, idem tamen statuendum erit, postquam satis constat, eos socios pacem ratam habuisse. nam quamdiu adhuc incertum est an ratam habere velint, hostium loco sunt. Aliorum sociorum ut & cognatorum & affinium, qui nec subditi sunt nec in pace nominati, separata causa est, nec ad pacem ruptam vis in eos trahi potest. neque tamen sequitur ut & supra diximus bellum eo nomine suscipi non posse, sed id bellum erit ex nova causa.

Lib. 11, c.
xvi, §. 13.

Cep. Conf.
690.
Dec. conf.
531.

XXXIV. Rumpitur & pax, ut diximus, faciendo contra id, quod in pace dictum est: sub faciendo autem comprehenditur & non facere quod & cum oportet.

XXXV. Neque admittam hic discrimen capitum pacis quæ majoris quæque minoris momenti sint. Satis enim magna ut serventur videri debent quæ pace comprehensa sunt. Bonitas tamen, maxime Christiana, leviores culpas, accedente præsertim poenitentia facilius condonabit, ut illud locum habeat,

Quem poenitet peccasse, poene est innocens.

Sen. Ag.

Sed quo magis paci caveatur, consultum erit, * ut capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat: aut ut arbitri prius adeantur, quam arma inferre liceat, quod erat in federe Peloponnesiaco, memorante Thucydide.

Vide supra
lib. 11. c. xv.
§. 15.
Lib. v. 11.

XXXVI. Et plane sentio id actum videri, si qua specialis poena adjecta

adjecta sit: non quod nesciam posse ita contrahi, ut electio sit ejus cui facta est injuria, pœnam malit, an à transactione recedere, sed quod negotii natura hoc, quod dixi potius, requirat. Illud quidem constat & jam supra dictum à nobis est, & historiae auctoritate probatum, pacem non rumpere, qui pactis simpliciter factis posterior non stat: neque enim tenebatur nisi sub conditione.

Lib. III, c.
XIX, §. 14.

XXXVII. Quod si necessitas aliqua in causa sit quo minus pars una impleat id quod promissum est, puta si res perierit, aut ablata sit, aut factum redditum sit aliquo eventu impossibile, pax quidem rupta non censetur: nam ut diximus, non solet illa pendere à conditione casuali. Sed alter optabit, an expectare malit, si qua spes sit, impleri promissum serius posse, an æstimationem accipere, an mutuis præstationibus istius capiti respondentibus aut æquum valentibus liberari.

Vide supra
hoc libro c.
XIX, in tract.

XXXVIII. Certe etiam post læsam fidem integrum est innocenti pacem servare, sicut Scipio fecit, post multa Carthaginensium perfida facta, quia contra obligationem faciendo nemo se obligationi eximit: & si additum est, ut tali facto pax rupta habeatur; adjectum id censeretur in commodum innocentis duntaxat, si eo uti velit.

XXXIX. Postremo diximus, pacem solvi faciendo id, quod specialis pacis natura repudiar.

XL. Sic quæ contra amicitiam sunt, rumpunt pacem, quæ sub amicitiae lege contracta est: quod enim inter cæteros solius amicitiae officium exigeret, hic etiam pacti jure præstandum est. Et huc, non vero ad quamvis omnino pacem (est enim & fedus non amicitiae causa, ut nos Pomponius docet) refero multa quæ de injuriis non armatis, & contumelia à legum peritis dissertari solent, & præcipue illud Tullii: *Post reditum in gratiam siquid est commissum, id non neglectum sed violatum putatur, nec imprudentia sed perfidia assignatur.* Sed hic quoque detrahenda quantum fieri potest facto invidia. Itaque personæ quamvis conjunctæ aut subditæ facta injuria, ipsi qui cum pax inita est facta non censetur, nisi aperte ad ipsius fugillationem facta sit, quam naturalem æquitatem in servis atrociter læsis sequuntur leges Romanæ: & adulterium aut stuprum libidini potius quam inimicitiae imputabitur: & invasio rei alienæ novæ potius cupiditatis reum faciet, quam fidei læsæ. Atroces sane minæ nulla nova causa præcedente cum amicitia pugnant: & huc referam arces in finibus structas, non tuendi sed nocendi causa, & insolitam copiarum conscriptionem, si justis factis indicibus appareat in non alium hæc, quam in eum qui cum pax facta est, comparari.

I. Postlimi-
nii. D. de
capt.
Pro Gabin.

I. item si
cui, D. de
injur. Instit.
¶. servus
cod. 112.
Alex. 11.
Cons. n. 3.

XLI. * Subditos singulos qui ex altera ditione in alteram migrare volunt suscipere, non est contra amicitiam. Neque enim naturalis tantum sed & favorabilis est ista libertas ut alibi diximus. Eodem loco pono per fugium exsulibus datum. Nam in exsules ut ex Euripide diximus alibi nullum jus civitati, Perseus apud Livium recte: *Quid attinet cuiquam exsiliū patere si nusquam exsuli futurus est locus?*

L. 11, c. 7,
§. 24.

L. xlii.

Aristides Leuctrica secunda διεξάγει τὴν ἀπειρώσεως vocat ἐπιπὸν ἀπειρώσεως

ἀνθρώπων:

ἀνθρώποις: commune jus hominum exsules recipere. Plane * oppida aut mag-
nos coctus, qui civitatis partem integrantem faciunt, recipere non
licet, ut alibi diximus: neque magis eos qui ex sacramento aut aliter
ministerium aut servitatem debent. De his autem qui belli sorte ser-
vi sunt idem introductum gentium jure apud quosdam populos su-
pra memoravimus. Sed & de his qui exsules non acti pœnam justam
effugiunt dedendis egimus alibi.

L. 11. c.
xxj, §. 3.
& seq.

XLII. Sortis alexæ subjeci belli exitus licite non semper potest,
sed tum demum quories de re agitur in quam plenum habemus do-
minium. Nam ad subditorum vitam, pudicitiam, & similia tuenda
civitas, & ad bonum civitatis tuendum rex arctius obligatur, quam
ut omittere possit eas rationes, quæ ad sui & aliorum tutelam maxi-
me sunt naturales. Atamen si vera æstimatione qui injusto bello im-
petitur, tanto sit inferior ut resistendi nulla spes sit, videtur fortem
offerre posse, ut certum periculum incerto evadat. hoc enim est de
malis minimum.

XLIII. Sequitur valde agitata quæstio de præliis quæ definito
numero condicuntur belli finiendi causa, puta inter singulos utrinque
ut Æneam & Turnum, Menelaum & Paridem; inter binos utrinque
ut inter Ætolos & Eleos; inter ternos utrinque ut inter Horatios
Romanos & Curiatios Albanos; inter tricenos utrinque ut inter La-
cedæmonios & Argivos. Si jus gentium externum tantum specta-
mus non est dubitandum quin per idipsum talia certamina sint licita:
hostium enim cædem id jus indiscrete permittit. Quod si vera esset
veterum Græcorum, Romanorum & aliarum gentium opinio,
quenique vitæ suæ esse summo jure dominum, jam & interna justitia
talibus præliis non deesset. Sed hanc sententiam rectæ rationi ac Dei
præceptis pugnare aliquoties jam diximus. In proximi caritatem
peccare eum qui ob res quibus carere possumus retinendas homi-
nem occidit alibi ostendimus & ratione & sacrorum oraculorum
auctoritate. Addeamus nunc, & in se, & in Deum peccare, qui vi-
tam sibi à Deo pro magno beneficio concessam tam vili æstimat.
Si res bello digna agitur ut multorum innocentium salus, pro ea to-
tis viribus nitendum est. Condicto certamine uti tanquam testimo-
nio bonæ causæ aut judicii divini instrumento, vanum est & à vera
pietate alienum. Vnares est quæ tale certamen justum ac pium potest
reddere ex una duntaxat parte, si alioqui omnino expectandum sit,
ut qui injustam causam fovet, victor sit futurus cum magna innocen-
tium strage. nihil enim ei imputandum est qui mavult ea ratione
certare quæ spem ipsi maxime probabilem ostentat. Sed & hoc
verum est quædam quæ non recte fiunt, ab aliis tamen recte, non
probari, sed permitti, ut graviora mala, quæ aliter vitari non
possunt, videntur. quomodo multis in locis tolerantur & improba
fœnora, & impudicitiam professæ mulieres. Quod ergo supra dixi-
mus cum de præveniendò bello ageretur, si duo quos inter de regno
controversia est, parati sint inter se armis cernere, pati id posse
populum, ut major calamitas cæteroque imminens evitetur, idem
& cum de bello finiendò agitur dicendum erit. * Quomodo Assy-

Paul. v.

Lib. 11. c.
xix, §. 5. &
xxi §. 1.
Lib. 11. c. 1.
§. 12. &
seq.

Th. 11. 2. c.
95, art. 8. &
Ius Cajet.

Cajet. d. 4.

L. 11. c. 23.

Ægid. Ro-
gatus disp. 32.
dub. 2. p. 18.

rium regem Cyrus provocavit, & apud Dionysium Halicarnassensem Metius ait, non iniquum fuisse * ut ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent, si de ipsorum non de populorum potentia aut dignitate controversa fuisset. Sic * Heraclium Imperatorem cum Costoæ filio Persarum regis, pugnavisse singulari certamine legimus.

Lib. 111. XLIV. Cæterum qui sic in prælii exitum conjiiciunt controversiam, sibi quidem jus si quod habent adimere possunt, non & alteri qui non habet dare, in illis quidem regnis quæ in patrimonio non sunt. Itaque ut valeat pæctio & populi & si qui jam nati jus ad successiorem habent consensum necesse est accedere: in feudis non liberis etiam domini sive senioris.

Lib. 111. XLV. Sæpe in talibus præliis quæri solet uter pro victore sit habendus. Victi non possunt videri nisi qui aut omnes occubuerunt aut in fugam dati sunt. Sic * in fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa. Apud tres nobiles historicos Herodotum, Thucydidem, Polybium tres proponuntur de victoria controversiæ, quorum primum ad conditum certamen pertinet. Sed si quis recte advertat, inveniet omnibus illis præliis sine vera victoria discessum. Herod. 1. Nam Argivi non fugari ab Othryade sed nocte superveniente abierant, victores se rati & id suis renuntiaturi. Neque Corinthios fugaverant Corcyræi, sed Corinthii cum feliciter pugnavissent, Atheniensium classem validam conspicati nullo cum Atheniensibus virium periculo facto cessum ierant. Philippus vero Macedo Attali quidem navem à suis desertam ceperat, at classem nihil minus quam fugaverat: Itaque ut Polybius notat magis pro victore se gerebat quam victorem se sentiebat. Illa vero, spolia legere, * cadavera ad sepulturam concedere, prælio iterum laceßere, quæ & dictis locis & apud Livium aliquoties reperias ut signa poni victoriæ, per se nihil probant, nisi quatenus cum aliis indiciis valent ad docendam hostium fugam. Et certe qui loco cessit in dubio magis est ut fugisse credatur. At ubi victoriæ firma argumenta non sunt, res manet eo loco quo ante prælium fuit: & aut ad bellum, aut ad novas pæctiones veniendum est.

L. societas. D. pro socio. XLVI. Arbitrorum Proculus nos docet duo esse genera, unum ejusmodi ut sive æquum sive iniquum parere debeamus, quod observatur, ait, cum ex compromisso ad arbitrum itum est; alterum ejusmodi ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, cujus generis exemplum habemus in Celsi responso: *Si libertus, inquit, ita juraverit dare se quot operas patronus arbitratus sit, non aliter ratiorem fore arbitrium patroni quam si æquum arbitratus sit.* Sed hæc jurisjurandi interpretatio, ut Romanis legibus induci potuit, ita verborum simplicitati per se spectatæ non convenit. Illud tamen verum manet utrovis modo arbitrium sumi posse, aut ut conciliatorem tantum, quales Athenienses inter Rhodios & Demetrium fuisse legimus, aut ut cujus dicto pendendum omnino sit. Et hoc est genus de quo nos hic agimus, & de quo nonnulla supra diximus cum de cavendi belli rationibus loquermur. Quamquam vero etiam de talibus arbitris in quos compromissum

Lib. 11, c. xx11.

missum est lex civilis statuere possit, & alicubi statuerit, ut ab iis provocare & de injuria queri liceat, * id tamen inter reges ac populos locum habere non potest. Nulla enim hic est potestas superior quæ promissi vinculum aut impediatur, aut solvat. Standum ergo omnino sive æquum, sive iniquum pronuntiaverint, ita ut Plinii illud huc recte apud: *summum quisque causa sua judicem facit, quemcumque eligit.* Aliud enim est de arbitri officio, aliud de compromittentium obligatione quærere.

XLVII. In arbitri officio spectandum, an electus sit in vicem judicis, an cum laxiore quadam potestate quam arbitri quasi propriam vult Seneca cum dicit: *melior videtur conditio cause bona si ad judicem quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit. Hujus libera & nullis adstricta vinculis religio & detrudere aliquid potest, & adicere, & sententiam suam non prout lex aut justitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit regere.* Aristoteles quoque *ἐπιεικής*, id est æqui & commodi hominis esse ait, *ἐὶς δαιμον* *μείζων ἢ εἰς δίκην βέλεσθαι ἔνευ*, malle ire ad arbitrium, quam in jus, rationem adjiciens, *ὁ δὲ δαιμον τὸ ἐπιεικὲς ὄρεται ὁ δὲ δικαιοσύνης τὸ νόμον καὶ τὰ τε ἐνεκα δαιμον τὸ ἐπιεικὲς ὄρεται τὸ ἐπιεικὲς ἰσότη*: Nam arbiter id quod æquum est, respicit: *judex legem: imo arbiter ejus rei causa repertus est ut valeret æquitas.* Quo in loco æquitas non proprie significat ut alibi partem illam justitiæ, quæ legis sonum generalem ex mente auctoris adductus interpretatur (nam hæc & judici commissa est) sed omne id quod rectius fit quam non fit, etiam extra justitiæ proprie dictæ regulas. Sed tales arbitri, sicut inter privatos & ejusdem imperii cives frequentes sunt, & specialiter Christianis commendantur ab Apostolo Paulo, *1 Cor. VI*, ita in dubio non debet tanta potestas concessa intelligi: in dubiis enim quod minimum est sequimur: præcipue vero id locum habet inter summam potestatem obtinentes, qui cum judicem communem non habeant, arbitrum censendi sunt adstrinxisse iis regulis quibus judicis officium adstringi solet.

XLVIII. Illud tamen observandum est, arbitros lectos à populis aut summis potestatibus * de principali negotio pronuntiare debere, non de possessione. nam possessoria judicia juris civilis sunt: Iure gentium possidendi jus dominium sequitur. Ideo dum causa cognoscitur nihil est innovandum, tum ne præjudicium fiat, tum quia difficilis est recuperatio. Livius in historia disceptatorum inter populum Carthaginensem & Masinissam: *Legati, inquit, jus possessionis non mutantur.*

XLIX. Alterius generis est arbitri sumtio cum quis ipsi hosti de se arbitrium permittit, quæ est deditio pura, subditum faciens eum qui se dedit, ei vero cui fit deditio summam deferens potestatem. *ἐπιτρέπειν τὴν κατ' αὐτὸν* dicunt Græci. Sic Ætolos in senatu rogatos legimus, permitterentne de se arbitrium populo Romano. Confilium L. Cornelii Lentuli apud Appianum circa finem belli Punicæ secundi de re Carthaginensium hoc erat: *Permittant, inquit, Carthaginenses se arbitrio nostro ut victi solent, & multi ante hæc fecerunt: ridebimus deinde nos, & si quid fuerimus largiti habebunt nobis gratiam: neque*

enim fedus dicere poterunt. permultum autem interest. *Quandiu federa cum illis inimus, ut ea rumpant, semper aliquid causabuntur, tanquam lesi ad ver- sus aliquam federis partem. Nam quia multa sunt dubia interpretationis, pa- ret semper perplexandi materia. At ubi ut deditus abstulerimus arma, corpora ipsa acceperimus in potestatem, tum demum intelligunt nihil se habere proprium, demittunt animos, & quodcumque à nobis acceperint, id tanquam de alieno da- tum libertibus animis accipient.* Sed hic quoque distinguendum est, quid victus pati debeat, & quid victor jure, quid etiam salvo omni officio facere possit, quid denique eum maxime deceat. Victus post deditionem nihil non patiendum habet. quippe jam subditus, & si jus belli externum respiciamus, eo in loco ut ei nihil non eripi possit, etiam vita, etiam libertas personalis, multo magis bona non publica tantum, sed & singulorum. *Ætoli, inquit alio loco Livius, permisso li- bero arbitrio, ne in corpora se veniret metuebant.* Citavimus alibi; *nbi om- nia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus mul- ctari eos velit, ipsius judicium atque arbitrium est.* Eodem illud Livii per- tinet: *Romanis mos vetusius erat, cum quo nec federe nec æquis legibus iun- gerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti, quam om- nia divina humanaque deditisset, obsides accepti, arma adempta, præsidia urbi- bus imposta forent.* Etiam occidi licite interdum deditos ostendi- mus.

L. At victor nequid injuste faciat, spectare primum debet, ne quem occidat, nisi id suo facinore meritum. sic & ne cui quicquam auferat nisi in justam pœnam. * Intra hunc autem modum, quantum securitas patitur, ad clementiam & liberalitatem propendere sem- per honestum est, interdum pro circumstantiis etiam ex morum re- gula necessarium. Diximus alibi bellorum egregios fines quoties ignoscendo tranfigitur. Nicolaus Syracusanus apud Diodorum: *παριδωκων ἐαυτῶς μὲ τῶν ὀπλων προσδόντες τῆ ἢ κερθέντων ἀγνωμοσύνη διό- πε σὺν αἰσῶν αὐτῶς τῆ ἡμετέρας ψυδῆναι φιλαθρωπίας.* tradiderunt se cum armis confisi clementie victoris: quare indignum foret eos decipi spe nostre hu- manitatis. Postea: *πὺς Ἐλλήνων τὸς ἀρξιδόντας αὐτῶς καὶ τῆ ἢ κερθέντων ἀγνω- μοσύνη προσδόντας ἀπαραιτίτως πτωχίας ἤξιωσεν.* Quis unquam Græcorum eos qui se clementie victoris permitterent, indeprecabili supplicio puniendos censuit? Et Cæsar Octavius apud Appianum, L. Antonium qui se deditum venerat alloquens, *σπονδῶς μὲρ πῆρῶν ἔτυχες ἀν ἡδικηδῶς καὶ νεοικησῶν. ἀσπονδῶν ἢ σπονδῶν τε ἔ τὸς φίλους ἐπιτρέπων ἡμῖν καὶ τὸν στρατῶν, ἀφαιρῆ μὲρ πᾶσαι ὄρην, ἀφαιρῆ ἢ καὶ τῆ ἐξουσίαν ἢν σπονδῶν ἀν ἔδωκας (male editur ἔδωκα) ἕπ ἀνάγκης. συμπεπλεκται γὰρ οἷς αἰσῶν ὑμῶς πειθεῖν τὸ ἀποσῆναι ἀν ἐμὲ δικαίον ἐστ ποιεῖν. ὁ δὲ ἀσελήμησῶ.* Si ad federa paciscenda venisses, sensisses me & victo- rem & injuria affectum. nunc cum te & amicos & exercitium arbitrio nostro permittis, demis mihi iram, demis & eam potestatem quam in federe coactus esses concedere. Nam cum eo quod vos dignum est pati, simul jam & alterum spectandum est, quid me facere par sit: atque hoc præferam. Occurrit sæpe in Romanis historiis locutio tradere se in fidem, tradere in fidem & clementiam. Sic apud Livium lib. xxxvii: *Legationes finitimas tra- dentes in fidem ciuitates suas benigne audiuo.* Lib. xliv: *Paulo, ut se sua- que in fidem & clementiam populi Romani permitteret, contendente, ubi de*

Libro
xxxvii.
Lib. lli, c.
viii, §. 4.
Lib. vi, 11.

Lib. lli, c.
xi, §. 18.

Lib. lli, c.
xv, in fine.
Lib. xlii.

rege Perseo fermo est. sciendum autem est his verbis nihil aliud quam deditioem meram intelligi : neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus committit. * Nobilis est apud Polybium & Livium historia de Phanea Livius libro xxxvi. Ætolorum legato , qui in oratione ad Manium consulem eo prolapsus est ut diceret : *δοῦν κείνῳ τῆς ἀπώλοις σφῆς ἀντὶς ἕγγυς εἰλεῖν εἰς τῶν Ῥωμαίων πίσιν.* Ætolos (ita vertit Livius) se suaque fidei populi Romani permittere. Cumque percunctanti Consuli iterum id affirmasset , postulasse Consulem , ut quidam belli incentores sibi sine mora dederentur. Cum Phaneas excepisset , non in servitutem sed in fidem tuam nos tradimus , & quod imperaretur non esse moris Græcorum , respondisse Consulem nihil se curare quid Græci esset moris : se more Romano imperium habere in deditis suo decreto , & catenis vinciri legatos iussisse. In Græco est : *ἀλλ' ἢ θεοῖσ' καὶ καθ' ἡμεῖσ' ποιεῖτε λόγον δεδωκότες ἑαυτὸς εἰς τῶν πίσιν :* De officio & decore hic disputatis cum jam vos fidei nostra permiseritis ? Ex his verbis apparet quantum impune & non violato gentium jure facere possit is , in cujus fidem populus aliquis se permisit. Neque tamen hac potestate usus est Romanus Consul , sed & legatos dimisit , & Ætolorum concilio de integro delib- Val. Max. lib. vi. c. 4. erandi fecit potestatem. Sic populus Romanus Faliscis respondisse legitur , edoctum se . Faliscos se non potestati sed fidei Romanorum commisisse : & de Campanis legimus eos non federe sed deditioe Livius libro viii. l. 11, de Clem. 7. in fidem venisse. Ad officium vero ejus , cui facta est deditio , non male retuleris Senecæ illud : *Clementia liberum arbitrium habet : non sub formula , sed ex aequo & bono judicat , & absolvere illi licet , & quanti vult taxare litem.* Neque referre existimo an dedens se dicat se dedere alterius sapientiæ , an moderationi , an misericordiæ. hæc enim omnia blandimenta sunt ; res manet ut victor arbiter fiat.

L I. Sed sunt tamen & deditioes conditionatæ , quæ aut singulis consulunt , ut quibus vita salva , aut corporum libertas , aut & quædam bona excipiuntur ; aut etiam universitati , quarum nonnullæ etiam mixtum quoddam imperium possunt inducere , de quo egimus Lib. i. c. 11. §. 17. alibi.

L II. Accessiones pactionum sunt obfides & pignora. * Obfides diximus dari aut sua voluntate , aut ejus qui imperium habet. nam in summo civili imperio comprehenditur & jus in actiones subditorum , ut in bona. Sed civitas aut ejus rector tenebitur illud incommodum ei qui patitur , aut proximis repensare ; & si plures sint , quorum quis obfes eat reipublicæ nihil interfit , danda opera videtur ut forte res dirimatur. In vasallum , nisi idem subditus sit , jus hoc feudi dominus non habet : neque enim reverentia & obsequium , quæ debet , huc usque pertingunt.

L III. Interfici obfidem posse diximus per jus gentium externum. non etiam interno jure nisi par ipsius culpa accedat. Servi quoque non fiunt : imo & jure gentium bona habere & hæredibus relinquere possunt , quanquam Romano jure cautum est ut bona eorum in siscum cogantur. L. Divus. D. de jure fisci.

L IV. An fugere obsidi liceat quaritur ? & constat non licere , si ab

ab initio aut postea quo laxius haberetur, fidem dederit. Alioqui videtur non is animus fuisse civitatis obligandi civem ne aufugeret, sed hosti dandi facultatem qualis vellet custodiæ. Et sic defendi potest Clæliæ factum. Sed etsi ipsa nihil peccaverat, civitas tamen recipere & retinere obsidem non poterat. Sic Porfenna : *si non datur obses pro rupto se fedus habiturum*. Deinde : *Romani pignus pacis ex federe restituerunt*.

L.V. Odiosa autem est obsidum obligatio, tum quia libertati inimica, tum quia ex facto alieno venit. Ideoque stricta interpretatio hic locum habet. quare in unam causam dati in aliam retineri non poterunt, quod ita intellige si aliud quid sine obsidum accessione promissum sit. At si in alia causa fides jam violata sit, aut contractum debitum, jam poterit obses retineri, non ut obses, sed eo gentium jure quo subditi ex facto imperantium detineri possunt, κατ' ἀπορρησίαν; quod ipsum tamen ne fiat caveri poterit, adjecto pacto de reddendis obsidibus ubi id cuius nomine dati erunt implerum erit.

Vide supra
l. v. 111.
c. 11.

L.VI. Qui obses datus est tantum ut alterum captivum, aut obsidem redimat, eo mortuo liberatur. nam in illo dum moritur jus pignoris extinctum est, ut in captivo redempto dixit Vlpianus. quare sicut in Vlpiani quæstione pretium non debetur, quod in personæ locum successit, ita nec hic persona manebit obligata, quæ personæ vicaria facta est. Sic Demetrius à Senatu Romano non inique postulabat dimitti, *ὡς Ανλόχης μὴ ἀντιδίδεις, Ανλόχης ἢ δόνησιν*, inquit Appianus : Iustinus ex Trogo : *Demetrius, qui obses Roma erat, cognita morte Antiochi fratris senatum adiit, obsidemque se (malim legere obsidem inquam se, ut cohæreat oratio) vivo fratre venisse, quo mortuo cuius obses sit ignorare*.

L. si patre.
D. de capt.

Syr. Lib.
xxxiv.

L. 11, c.
xvi, §. 18.

L.VII. Rege autem qui fedus fecit mortuo an teneatur adhuc obses, pendet ab eo quod alibi tractavimus, an fœdus habendum sit personale an reale. nam accessoria non possunt efficere ut in principalium interpretatione à regula recedatur. ejus autem naturam & ipsa sequi debent.

L.VIII. Obiter hoc addendum est, obsides interdum non accessionem esse obligationis, sed revera partem principalem, ut cum quis ex contractu factum promittit non suum, & quia eo non præstito tenetur ad id quod interest, ejus vice obsides obligantur, quam fuisse videri sententiam Caudinæ sponsonis diximus alibi. Non dura tantum, sed & iniqua est sententia existimantium, obsides etiam sine consensu suo alterum ex facto alterius posse obligari.

L. 11, c.
xv, §. 18.
Alb. Gent.
l. 11, c. 19.

L.IX. Pignora quædam communia habent cum obsidibus, quædam propria. Commune, quod & ex alio jam debito retinentur, nisi obster data fides : proprium quod quæ de iis est pæctio, non tam strictè sumitur, quam illa de obsidibus : neque enim æquale est odium. Res enim natæ sunt ut teneantur, non & homines.

Lib. 11, c.
1v, §. 17.

L.X. Illud alibi quoque diximus, nullum tempus id efficere posse ne luitio sit pignoris si id præstetur pro quo pignus suppositum est. Nam qui actus causam veterem & notam habet, non creditur ex nova procedere. Ideo patientia debitoris veteri contractui non derelictioni

ctioni imputatur, nisi certæ conjecturæ aliam interpretationem expriment: ut si quis luere cum veller, impeditus id silentio transmississet tanto tempore, quod ad consensus conjecturam sufficere possit.

Annotata ad Caput xx.

Regis igitur hoc erit] Mariana. XXI, 1. §. II.
De rege captivo] Vide Guicciardinum lib. XVI. & lib. XVII, §. III.
non semel.

Non quidem jus totum] Arumæus in aureæ Bullæ discursu: *Rudolfus Palatinus metu in Angliam profugerat, Henricus Moguntinus à Treverensi vi erat ejectus. Electuram tamen eo non perdidere.*

Pacemne facere poterit] Lucanus

Vejos habitante Camillo

Illic Roma fuit.

Vide Chaffanæum de Gloria Mundi, parte v, confid. 89.

Quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est: quod nec in infimum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet] Vide Reinking. lib. I, Classe III, c. 5, Num. 30. Vide & supra lib. II, c. XIV, §. 7, & 12.

Res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis] Gail. II, obs. 57. §. VII.

Vt quarum rerum turbata bello possessio est ex formula juris antiqui composita] Vide Parutam Lib. v. §. XI.

Transfugas jure belli recipimus] Supra hoc libro cap. I, in fine. in §. XII. pace convenire & hoc solet, ne transfugæ recipiantur. Vide pacem Iustiniani cum Chosroe apud Menandrum Protectorem.

Platæam retinuerunt] Locus hic est apud Thucydidem v. Præces. ferat similis Lib. III: μή ἀνάδδῃ εἴη ἡ Πλατῆα, ὡς αὐτῶν ἐκόντων ἀποχωρούντων. Ne reddenda sit Platæa, cum ejus urbis homines sponte accesserint. §. XIV.

De jure ad penas non æque] Gail. de arrestis c. XIV, n. 7.

Nomina regionum accipienda ex usu presentis temporis.] Vide Guicciardinum Libro v. §. XVII. §. XXIII.

Verum non est, nisi improvisa necessitas impedimento fuerit] Vide Albertum Argentinensem. §. XXV.

Qui conditiones elocutus est] Plautus Perfa: *Tua merx, tua indicatio est.* §. XXVI. In hac re solet prior loqui is qui plus valet: Vt vero petantur conditiones, loqui prior solet qui est infirmior. Plutarchus Sulla: *τῶν δεομένων ἐστὶ τὰ πρότερα λέγειν. τοῖς ὀνικῶσι ἐξαρκέει τὸ σιωπᾶν.* Eorum est prius loqui qui opus habent pace. Victori satis est tacere.

Pacem rumpunt non qui vim vi arcent, sed qui priores vim inferunt] Vide Ammianum Marcellinum initio libri XXX, qui sic de Romanis: *Opera consilia retro cedentes, ne ferro violarent adversorum quenquam primi, & judicarentur discissi federis rei, ultima trudente necessitate congressi sunt.* Armenii in oratione ad Chosroem apud Procopium Persicorum II. *λύσει μὲν γὰρ τὴν ἐρήνην ἔχῃ οἱ ἂν ἐν ὤπλοις ἡθροῦσθε παῖτες, ἀλλ' εἰ ἂν ἐπιβελόντες ἐν ἀσπονδῶσι τοῖς πύλαις ἄλοιοιεν.* Rumpunt pacem, non qui primi in armis sunt, sed qui federis tempore deprehenduntur insidiari alteris. Apud eundem Vandalicorum II, Mauri. *λύσει γὰρ τῆς ἀσπονδῆς, ἔχῃ ὅσοι ἀδικέμενοι ἐκ τῆς ἐμφανῆς*

ἔμφρωνες τῆς πίλας κατηγοροῦντες ἀφίστανται, ἀλλ' ὅσοι ὑποσπόνδους ἔχουσιν ἀξιοῦντες πιας, εἴτα βιάζον). καὶ τ' ἑὸν πολέμιον σφισι ποιεῖν), ἔχουσι ἂν τὰ σφέτερον αὐτῶν κρημίσματα ἐφ' ἐτέρους χωροῦσιν, ἀλλ' ὅσοι τῶν ἀλλοτρίων ἐπιδοῦσθεοῦτες εἰς κίνδυνον πόλεμος καθίστανται). *Frangunt pacis federa, non qui injuriis affecti, palamque id dequesti ad alios se transferunt, sed qui quos federatos habere volunt violant: Deumque sibi faciunt hostem, non si qui rebus suis secum sumptis ad alios transferrant, sed si qui aliena invadentes eorum dominos in belli pericula cogunt.*

§. XXXI. Ἀγίου λαφύρου ἀπὸ λαφύρου] Plautus Truculento : *de praeda praedam capio.*

Polybius] Vide eum & in Excerptis.

Citra publicum decretum] Idem de Hunnis Sabiris suo tempore narrat Agathias libro IV.

§. XXXII. *Si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium*] Ita Augustus judicavit contra Syllæum pro Herode. Iosephus XVI, 16.

§. XXXIII. *Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit*] Thuanus lib. LXV, anno CIO IO LXXVII. Est &, quod huc pertineat, apud Haræum hoc Tomo II, historię Brabanticę in anno CIO IO LVI.

§. XXXV. *Vt captivibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat*] Vide egregium exemplum in pace Iustiniani, Iustinianum inter & Chosroen. Menander Protector eam habet.

§. XXXVI. *Si qua specialis poena adjecta sit*] Vt in Gotthorum pactis cum Francis. Vide Procopium Goth. I.

§. XLI. *Subditos singulos, qui ex altera ditione in alteram migrare volunt, suscipere non est contra amicitiam*] Solon : ἡρόδοτος πολίταις ἐ δίδωσι πολλὸ τοῖς φάσκεισιν ἀειφύραξεν τῷ αὐτῶν, ἢ πτανεσιος ἀθῆναζε μεσσηνικῶν ἐπὶ τέχνη. Civium albo ascribi non sinit, nisi eos qui à sua patria in exsilium perpetuum rejecti essent, aut cum omni familia artificii alicujus exercendı causa Athenas migrassent. Perseus apud Appianum in Excerptis Legationum num. 25 : κρημίσματα πέντων ἀνθρώπων νόμου, κρημίσματα καὶ ὑμεῖς τ' ἐτέρων φάσκεισιν ἀειφύραξεν. *Feci hoc communi hominum jure quomodo et vos alibi ejus suscipitis. Commune hoc jus pactis firmari aut adstringi solet. Vide pacem Antiochi apud Polybium Exc. Leg. n. 35. & apud Livium : pacem inter Romanos & Persas apud Menandrum Protectorem : Simlerum de Helvetiorum inter se pactis. Arabii, regibus Syria inter se certantibus, obtinere, ut fugientes suscipere possent, sed non emittere. Testatur id Strabo XVI.*

Oppida aut magnos catus, qui civitatis partem integram faciant, recipere non licet, ut alibi diximus] Libro II, cap. v, §. 24. Vide & Bizarum libro XII.

§. XLIII. *Quomodo Assyrium regem Cyrus provocavit*] Et multo ante Hyllus Eurysthem. Vide Euripidem Heraclidis.

Vt ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent] Hoc Adrianopolitę respondebat Mahumeti de ipso & Musa Zelebe. Leunclavius lib. XI. Sic Cunibertus Langobardorum rex Alachin provocat. Paulus Warnafredi lib. v. Sic de Cherfonis castro Pharnacus cum Sauromato pugnare volebat, ne multitudo ob ipsorum controversiam periculis objiceretur. Narrat Constantinus Porphyrogeneta capite de Castro Cherfonis. Vide exemplum singularis certaminis

minis de regno apud Pontanum historia Danica: & quæ de pro-
vocationibus inter Carolum V imperatorem, & Franciscum pri-
mum Galliarum regem narrant historici.

Heracium] Vide Aymoinum libro IV, cap. 21, & Fredegarium
c. 64.

Vter pro victore sit habendus] Ennius.

§, XLV.

Qui vicis non est victor nisi victus fatetur.

Vide Scaligerum ad illud Festi, *herbam do.*

In fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa] Et apud Guic-
cardinum lib. II.

Cadavera ad sepulturam concedere] Plutarchus Agesilao. ὡς δ' ἐπι-
ψαυοὶ πολέμοιο νεκρῶν ἀναίρεσιν αὐτῶντις, ἰσπεύεσθε, καὶ τῶν νικῶν ἕτως ὀκροῦσθαι-
σάμεσθε εἰς Δελφοὺς ἀπεκρῆμιθῆ. Postquam autem hostes misere ut mortuos tol-
lere liceret, concessit, eoque modo victoria testimonium adeptus, Delphos abiit.
Idem Nicia: καὶ τοὶ καὶ νόμον πᾶσι καὶ συνήθειαν οἱ νεκρῶν ἀποσπόνδων λαοὶ ὅσους
ἀναίρεσιν, ἀπὸ λήξεσθαι τῶν νικῶν καὶ τῶν παλαιῶν ἰσπεύεσθαι τῶν νεκρῶν τῶν
ἡν. Quamquam more & instituto recepto qui mortuos deportandos concessit acce-
perant, censebantur à se abdicasse victoriam, & qui id impetrassent eis jus non
erat trophæa figendi.

Id tamen inter reges & populos locum habere non potest] Mariana libro §, XLVI,
XXIX, 15. Bembo libro IV. Paces per arbitrum factas habes ali-
quam multas in Polonica historia Cromeri libris X, XVI, XVII, XXI,
XXIV, XXVI, XXVIII. Habes & in Danica Pontani libro II. confer
quæ nos supra libro II, c. XXIII, §, 18.

De principali negotio pronuntiare debere, non de possessione] Id Dux Sa- §, XLVIII,
baudiarum dicebat in controversia Saluciarum. Vide Serranum Henrico IV.

Intra hunc autem modum, quantum securitas patitur, ad clementiam & §, L.
liberalitatem propendere semper honestum est] Vide nobile exemplum
Ferdinandi Legionensium regis apud Marianam lib. XI, c. 15. Et
repete quæ nos supra hoc libro cap. XI, §, 14, & 15.

*Neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victo-
ris cui se victus permittit*] Polybius καὶ ὁ ῥωμαίοις ἰσοδυναμεῖ τὸ, τε εἰς τῶν
πίσιν αὐτῶν ἐγγχερίσθαι καὶ τὸ τῶν ἐπιτροπῶν δέναι ἀπὸ αὐτῶν τῶν κρατῶν. Apud
Romanos idem valent, se in fidem alicujus committere, & victori de se statuen-
di liberam facere potestatem. Græci dicunt, εἰς δίκην σφῶς αὐτῶν καὶ δι-
δόναι, ut Thucydides Libro III. aut καθ' αὐτῶν ἐπιτρέπειν ἕξασθαι, ut
Diodorus Siculus Lib. XIV.

Nobilis est apud Polybium] in Excerptis legationum num. 13.

Obsides diximus dari] Hoc libro c. IV. §. 14. vide & caput II. §. 18. §, LII.

Civitas tamen recipere & retinere obsidem non poterat] vide Plutar- §, LIV,
chum in Publicola hac de re. Ad illud Virgilii,

Vinctis imaret Claliam ruptis.

vinculis fœderis ait Servius.

CAPVT XXI.

De fide manente bello, ubi de induciis, commeatu, captivorum redemptione.

- I. Inducia quid sint, & an id tempus veniat paci an belli nomine.
 II. Vocis origo.
 III. Nova indictione post inducias non opus.
 IV. Quomodo computanda sint tempora induciis praefinita.
 V. Quando obligare incipiant.
 VI. Quid per inducias liceat.
 VII. An retrocedere & rescire mania & similia.
 VIII. De locis occupandis distinctio.
 IX. An redire possit, qui vi majore retentus est, circa exitum induciarum.
 X. De specialibus induciarum pactioibus & quae inde quasi solent.
 XI. Induciarum pactioibus ab altera parte ruptis alteram bellum movere posse.
 XII. Quid si poena addita fuerit?
 XIII. Privatorem facta quando inducias rumpant.
 XIV. In jure commercandi extra inducias qualis sumenda interpretatio.
 XV. Qui militum nomine veniant.
 XVI. Ire, venire, abire quomodo hic accipienda.
 XVII. De extensione ad personas.
 XVIII. Ad bona.
 XIX. Comitum & gentis nomine qui veniant.
 XX. An concessio juris commeandi morte extinguatur.
 XXI. Quid si data sit donec qui dedit voluerit?
 XXII. An securitas & extra territorium debeat.
 XXIII. Favor redemptionis captivorum.
 XXIV. An lege interdicti redemptio possit distinctioe explicatur.
 XXV. Ius in captivum cedi posse.
 XXVI. Possit ab uno pretium pluribus dari.
 XXVII. Conventio an rescindi possit, ob dritias captivi ignoratas.
 XXVIII. Quae bona capti captorem sequantur.
 XXIX. An heres pretium debeat, distinctioe explicatur.
 XXX. An redire debeat qui dimissus est, ut alterum liberet, eo mortuo.

Ann. XIV.
 & hist. III.
 VIII. Nic.

Solent & inter bellum à summis potestatibus concedi quaedam, ut cum Virgilio & Tacito loquar, belli commercia, Homero *συναμύσιαι*, qualia sunt induciae, commeatus, captivorum redemptio. Inducia sunt conventio per quam bello manente ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Bello inquam manente: nam, ut Cicero ait Philippica octava, inter bellum & pacem nihil est medium: Et bellum status esse nomen, qui potest esse etiam cum operationes suas non exferit: *Δοκέει ἐν δειχθεῖσι καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετὴν ἢ ἀπεικλιέντα διὰ βίαις*, ait Aristoteles: fieri potest ut virtute quis sit praeditus, & aut dormiat, aut vitam agat, actione vacuum. Idem alibi, *οἱ τόποι εἰς ἀγέλουσι τὴν φιλικὴν ἀπολῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν*. non ipsam amicitiam dissolunt locorum intervalla, sed usum ejus. Andronicus Rhodius: *τὴν εἶην ἐνδεχῆ ὑπάρχουσαν μηδὲν διακλιέν: Ἡabitus esse potest ita ut nihil operetur*. Eustratius ad sextum Nicomachiorum: *ἢ εἶην πρὸς τὴν ἀπολῶς δύναμιν ἐντελέχειαι λέγει: πρὸς ἢ τὴν ἐνέργειαν καὶ σφαιραίστη δύναμιν, ὡς ἐν τῷ κρημαθμῷ γεωμετρίας γεωμετρίας. Habitus potentiae simpliciter dicta ratione habita, actus dicitur: at ipsi actioni sive exercitio comparatus, vocatur potentia, ut ars mensoria in dormiente mensore.*

Horatius I.
 Sat. 3.

* *Γι' ὅτι ὅταν τις tacet Hermogenes cantor tamen atque Optimus est modulator: Et Alfenus vaser omni Abiectione instrumento artis clausaque taberna Sutor erat.*

Sic ergo, ut & Gellius dixit, non pax est inducia: bellum enim manet, pugna

pugna cessat. Et in panegyrico Latini Pacati legimus: *inducias bella suspendebant.* Quod eo dico ut sciamus, si quid convenit, ut belli tempore valeat, id per inducias quoque valere, nisi manifeste appareat non statim spectari sed ipsas functiones. Contra si quid de pace dictum erit, id induciarum tempore locum non habebit: quamquam Virgilius pacem sequestram dixit, Servius ad eum locum pacem temporalem, ut & Thucydidis Scholiastes ἐπέμνην πρὸς ἀλλήλους ἀδίνουσαν, Varro pacem castrorum, paucorum dierum, quæ omnes sunt non definitiones sed delineationes quædam æque figuratæ. Qualis & illa Varronis qui cum inducias dixit bellorum ferias, potuerat & belli somnum dicere. Sic & ipsas forenses ferias pacem vocavit Papinius: & somnum Aristoteles vinculum sensuum, quo exemplo & inducias belli vinculum recte dixeris. In M. Varronis autem expositione quam & Donatus sequitur hoc recte reprehendit Gellius quod paucos dies adjecit, ostendens fore & in horas dari, addam ego & in annos etiam viginti, triginta, quadraginta, etiam centum: quarum apud Livium exempla: quæ & illam Pauli Iuriconsulti definitionem redarguunt: *Inducias sunt cum in breve & in presens tempus convenit, ne invicem se laceessant.* Fieri tamen poterit, ut si appareat alicujus conventionis rationem unicam & per se motivam in solidum fuisse cessationem actuum bellicorum, ut tunc quod de pacis tempore dictum est, per inducias valeat, non ex vi vocis, sed ex mentis certa collectione de qua alibi egimus.

II. Videtur autem induciarum nomen non ab eo quod Gellius vult inde uti jam, nec ab endoitr id est introgressu, ut Opilius voluit, venisse, sed quod inde, id est à certo tempore otium sit, quomodo οὐσχησιον Græci vocant. Apparet enim etiam ex Gellio & Opilio, veteribus per t, non per c, literam scriptum hoc nomen, quod nunc pluraliter profertur, olim haud dubie etiam singulariter. Verus scriptura fuit indoitia; nam otium tunc oitium enunciabant à verbo oiti, quod nunc uti dicimus, * sicut ex poina (nunc pœnam scribimus) fit punio, & ex Poino (qui nunc Pœnus) fit Punicus. Sicut autem ex eo quod est ostia, ostiorum, factum est nomen * Ostia Ostiæ: sic ex indoitia indoitiorum, factum est indoitia, indoitiæ; deinde indutia, cujus ut dixi plurale nunc tantum in usu est; olim, ut Gellius monuit, etiam unitatis numero enuntiabatur, non longe abit Donatus cum inducias dictas vult quod in dies otium præbeant. Sunt ergo induciæ in bello otium, non pax: itaque accurate loquuntur historici qui narant sæpe, pacem negatam, inducias dadas.

III. Quare nec nova indictione opus erit: nam sublato impedimento temporali ipso jure se exferit status belli non mortuus sed sopitus, ut dominium & patria potestas in eo qui à furore convaluit. Legimus tamen apud Livium ex fecialium sententia finitis induciis indictum bellum: sed nimirum istis non necessariis cautionibus ostendere veteres Romani voluerunt, quantopere pacem amarent & quam justis de causis in arma traherentur. Innuit hoc ipse Livius: *Cum Vejenisibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat,*

Ad Ter.
Eun. Act.
I. Sc. I.
Lib. I. c. 21.

L. postliminium, D. de captivis.

Lib. III,
c. 16. §. 20.

Gell. XIX.
c. VIII.

d. loco.
Ad Ter.
Eun.
Liv. Plut.
Iustin.

Ang. I si n.
nus §. I. D.
de pactis.
Mart. Laud.
9. 29.

Lib. IV.

induciaque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant: missi tamen faciales, nec eorum, cum more patrum jurati repeterent res, verba sunt audita.

IV. Tempus induciis ascribi solet aut continuum ut incensum dies, aut cum designatione termini ut usque calendas Martias. In priori ad momenta temporum facienda est numeratio: id enim naturæ convenit. nam quæ sit ad civiles dies computatio ex legibus aut populorum moribus venit. In altero genere dubitari solet utrum ad quem diem aut mensem aut annum dictum est duraturas inducias, is dies, mensis, annus exclusus an comprehensus intelligatur. Certe in rebus naturalibus duo sunt terminorum genera, intra rem, ut cutis terminus est corporis, extra rem, ut flumen terminus est terræ. Ad utrumque hunc modum etiam qui voluntate constituuntur termini constitui possunt. Magis autem naturale videtur * ut terminus sumatur qui pars sit rei: *περος διης* τὸ ἔχοντος ἰαδου, terminus dicitur quod ultimum cuiusque est, inquit Aristoteles: nec usus repugnat. si quis sic dixerit: ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur. Prædixerat Cæsari Spurina periculum quod non ultra Idus Martias proferretur. Interpellatus ipsis Idibus, dixit * venisse quidem, sed non præteriisse. Quare multo magis sumenda est hæc interpretatio ubi temporis productio favorem in se habet, ut in induciis quæ humano sanguini parcunt. At vero à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur, is dies intra mensuram non erit: quia ejus præpositionis vis est discernere, non conjungere.

V. Illud obiter addam, inducias & siquid est simile, ipsos contractantes statim obligare, ex quo contractus absolutus est: at subditos utrinque obligari incipere ubi induciæ acceperunt formam legis cui inest exterior quadam publicatio: qua facta statim quidem incipit habere vim obligandi subditos, sed ea vis, si publicatio uno tantum loco facta sit, non per omnem dirionem eodem momento se exerit, sed per tempus sufficiens ad perferendam ad singula loca notitiam. Quare si quid interea à subditis contra inducias factum sit, ipsi à pœnis immunes erunt. * neque tamen eo minus contractantes damnum resarcire debebunt.

VI. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, ex ipsa definitione datur intelligi. Illiciti enim sunt omnes actus bellici: sive in personas: sive in res: id est quicquid vi sit adversus hostem: id enim omne per induciarum tempus sit contra jus gentium, ut in concione ad milites loquitur L. Æmilius apud Livium. Etiam quæ res hostium casu aliquo ad nos pervenerunt, ex reddendæ erunt, etiamsi ante nostræ fuissent: quia quod jus externum attinet, ex quo hæc dijudicanda sunt, ipsorum sunt factæ: Et hoc est quod ait Paulus Jurisconsultus, induciarum tempore postliminium non esse, quia postliminium requirit ut antecedit jus bello capiendi: quod per inducias non est. Ire & redire ultro citroque, sed eo paratu qui periculum nullum ostendet, licet. Notatum hoc * à Servio ad illud Maronis, *Mixtum impune Latine*, ubi & hoc narrat obsessa urbe à Tarquinio inter Porsennam & Romanos factis induciis, cum ludj Circenses in urbe celebra-

L. anniculus,
D. verb.
Signif.

Met. v. 17.
l. si quis. D.
de verb. sig.

Suet. in Cæs.
5.

Dist. l. om-
nes pop.
Pau. c. 2. de
const. & ibid.
kel. n. 7.

lobrarentur, ingressos hostium duces curuli certamine contendisse & victores coronatos.

VII. Interius recedere cum exercitu quod Philippum fecisse legimus apud Livium, cum induciis non pugnat: nec rescicere mœnia, nec militem conscribere, nisi quid specialius convenerit.

Lib. xxxi.
Frontinus
L. II. c. 13.

VIII. Corruptis hostium præfidiis loca invadere quæ ipsi tenebant, haud dubie contra inducias est. talis enim acquisitio justa esse non potest, nisi ex jure belli. Idem habendum si qui subditi deficere ad hostem velint. Exemplum est apud Livium, lib. xlii: *Coronæ & Heliartii favore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt præsidium petentes, quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se ob inducias cum Romanis factas mittere non posse.* Apud Thucydidem libro quarto Brasidas Mendam civitatem ab Atheniensibus ad Lacedæmonios deficientem induciarum tempore recipit: sed additur excusatio, quia habebat quæ ipse vicissim Athenienses criminaretur. Derelicta sane occupare licet, dum vere derelicta, id est eo animo ne amplius sint quorum fuerant, non si incustodita, sive custodia ante inducias, sive factis induciis omissa sit. dominium enim manens injustam facit alterius possessionem. quo refellitur Belisarii adversus Gothos cavillatio, qui tali obtentu * loca præfidiis nudata per inducias invaserat.

Proe. II
Goth.

IX. Queritur an qui vi majore impeditus quo minus recederet, intra fines hosticos deprehenditur postquam exierint induciæ, jus redeundi habeat. Si jus externum gentium respicimus, non dubito quin hic par sit ei qui cum in pace venisset bello repente exorto inter hostes fato suo deprehenditur, quem captivum manere ad pacem usque supra notavimus, neque justitia interna deest quatenus bona & actiones hostium pro debito civitatis obligantur; & in solutum capiuntur: nec magis hic quod queratur habet quam tot alii innocentes in quos bellorum mala recidunt. nec quæ de commissa causa circa merces tractantur adferri huc debent, nec quod apud Ciceronem est de inventione secundo, de nave rostrata vi ventorum in portum delata, quam ex lege quæstor publicati volebat. Ibi enim vis major à pœna liberat, hic proprie de pœna non agitur, sed de jure quod certo tantum tempore interquiescebat. Tamen quin talem remittere benignius, quin & generosius sit nullam habet dubitationem.

Lib. III.
c. 9.

X. Sunt & quædam per inducias illicita, ob specialem conventionis naturam, ut si tantum sepeliendorum hominum causa datæ sint induciæ, nihil erit immutandum; sic * si obsessis datæ induciæ tantum ne oppugnentur, jam auxilia & commeatus admittere non licebit. nam cum tales induciæ alteri partium profint, non debent interim ejus qui dedit causam duriolem facere. Interdum & convenit ne commeare liceat. * Interdum personis cavetur, non & rebus: Quo casu si ad res defendendas lædantur personæ, nihil contra inducias fiet: nam cum liceat res defendere, personarum securitas ad id quod principale est, non quod in alicujus consequentiam venit referendum est.

l. Caesar. l. inter-
dum. §. si
propter. D.
de public.

XI. Si fides induciarum à parte altera rumpatur, quin læso libe-

Libro hac c.
xix. §. 19.
et xx. §. 36.
l. iv. lib. 18.
et xi.

rum sit etiam sine indictione ad arma venire, frustra dubitatur. Nam capita conventionis insunt conventioni per modum conditionis ut paulo ante diximus. Reperias quidem in historiis exempla eorum qui sustinuerint in finem induciarum: Sed & bellum illatum Hetruscis & aliis quod contra inducias fecissent legas: quæ diversitas argumento est jus ita esse ut dicimus, sed eo jure uti vel non uti, in arbitrio esse ejus qui læsus est.

XII. Illud constat si pœna conventa poscitur, & persolvitur ab eo qui contra fecit, jam bellandi jus non esse. Ideo enim pœna solvitur, ut cætera salva maneant. Et contra si bellum moveatur, recessum à pœna censeretur debet, quando optio data est.

XIII. Privata tamen facta non rumpunt inducias, nisi publicus actus accedat, puta imperii aut ratihabitionis, quæ etiam intelligitur accedere, si qui deliquerint nec puniantur nec dedantur: si non reddantur res.

Vide supra
l. 11. c. xvii.
§. 12.

Can. in c.
cum in cun-
ctis, §. cum
vero: de
elect.

XIV. Ius commeandi extra inducias privilegium quoddam est, quare in ejus interpretatione sequenda sunt quæ de privilegiis traduntur. Est autem hoc privilegium neque tertio noxium, neque danti admodum grave: ideo intra verborum proprietatem laxa magis quam stricta interpretatio admittenda est, eoque magis si non petenti datum beneficium, sed ultro oblatum sit; multoque magis, si ultra privatam publica quædam utilitas in negotio vertatur. Rejicienda ergo stricta interpretatio etiam quam ferunt verba, nisi aliqui absurdum aliquod sequere ur, aut eo ducant probabiles admodum voluntatis conjecturæ. Contra vero etiam extra proprietatem laxior interpretatio locum habebit, ut simile absurdum vitetur, aut ex valde urgentibus conjecturis.

l. i. §. 1. D.
de bon. poss.
ex test. mil.

XV. Hinc colligimus datum militibus comeatum non ad medios tantum sed & summos duces porrigi: quia verbi proprietates admittit eam significationem, quanquam est & alia strictior. Sic nomine clericorum venit episcopus. Etiam qui in classibus sunt navæ milites intelliguntur & omnes omnino qui sacramentum dixerunt.

Diod. Sic.
lib. xvii.

XVI. In itu cautum & de reditu censeretur, non hoc ex vi verbi, sed ut absurdum vitetur: neque enim inutile esse beneficium debet. Et abitus tutus intelligendus usque dum eo pervenerit ubi in tuto sit, unde * Alexandri fides accusata qui quibus abitum indulserat eos in ipso itinere iussit interfici. At cui abire datum, non & redire. sed nec cui venire concessum est mittere poterit: nec contra: sunt enim hæc diversa, nec extra verba exspatiari ratio cogit: ita tamen ut error etsi jus non det, à pœna certe si qua adjecta est relevet. Sed & cui venire permissum est, semel veniet, non iterum, nisi temporis adjectio aliam suppeditet conjecturam.

l. penult. de
Precarlo.

Abbas c.
quam sit. de
induc.

XVII. Patrem filius, uxor virum non sequitur, aliter quam in jure commorandi. nam morari solemus cum familia, peregrinari sine ea. Famulus tamen unus aut alter etiam si expressus non sit comprehensus censetur in eo, quem sine tali comitatu ire indecorum foret. nam qui aliquid concedit, concedit quæ necessario sequuntur. necessitas autem hic moraliter intelligenda est.

XVIII. Similiter bona non quævis comprehenduntur, sed quæ solita sunt ad iter assumi.

XIX. Expresso comitum nomine non sunt intelligendi hi, quorum causa magis est odiosa, quam ipsius cui prospicitur. Tales sunt piratæ, latrones, transfugæ, desertores. Gentis expressum nomen in comitibus, satis ostendit facultatem ad alios non porrigi.

XX. Ius commeandi cum veniat ex vi potestatis, in dubio non extinguitur morte concedentis, secundum ea quæ alibi diximus de regum & aliorum imperantium beneficiis. Lib. II. c. 13.

XXI. Disputari solet de eo, quod dictum est, in hunc modum, quam diu voluero. Et verior est sententia eorum qui existimant durare beneficium tale etiam si novus volendi actus non intercedat, quia durare in dubio præsumitur, quod ad juris effectum sufficit; * non etiam ubi is qui concessit desit posse velle, quod per mortem contingit. Persona enim sublata collabatur etiam illa præsumtio durationis, sicut accidens interitu substantiæ. Canon in c. si gravior, de Rescr. in vi.

XXII. Commeandi autem securitas ei cui data est, debetur etiam extra territorium concedentis: quia datur contra jus belli quod per se territorio non includitur: ut alibi à nobis dictum est. L. 111. c. 4.

XXIII. Captivorum redemptio multum habet favoris, maxime apud Christianos, quibus lex divina hoc misericordiæ genus peculiariter commendat. *Captivorum redemptio, magnum atque præclarum justitiæ munus est:* verba sunt Lactantii. Ambrosio captivos redimere, maxime ab hoste barbaro, præcipua & summa liberalitas vocatur. Idem defendit suum & Ecclesiæ factum, * quod vasa ecclesiæ, etiam initiata, confregerint ut captivi redimerentur. *Ornatus, inquit, sacramentorum, redemptio captivorum est,* & multa alia in eadem sententiam. Matt. xxv. 36. 39. Lib. vi. Lib. II. off. c. 28. L. 11. c. 18.

XXIV. Quibus adducor ut non audeam indistincte probare leges illas quæ captivos redimi vetant quales apud Romanos fuisse legimus: *Nelli civitati viliores captivi quam nostræ,* ait in senatu Romano quidam. Eadem civitas Livio dicitur minime in captivos jam inde antiquitus indulgens. Nota est in hanc rem Horatii ode, ubi captivos redimere vocat conditiones fœdas & exemplum perniciem trahens: flagitio additum damnum. Sed quod Aristoteles in Laconum institutis reprehendit, idem in Romanorum culpari solet: nimis scilicet illa omnia directa ad res bellicas, quasi in illis solis salus civitatis consisteret. Atqui si rem humanitatis modo æstimamus, satius sæpe esset, jus quod bello petitur amitti, * quam plurimos homines, & quidem cognatos aut populares, relinqui in gravissimis ærumnis. Non videtur ergo lex talis justa, nisi appareat opus tali rigore ut majora aut plurimum mala alioqui moraliter inevitabilia caveantur. Nam in tali necessitate, cum ipsi captivi ex caritatis lege suam sortem parienter ferre debeant, potest hoc eis injungi, & aliis nequid contra faciant præcipi, secundum ea quæ de cive ob bonum publicum dedendo scripsimus alibi. Livius libr. xxii. Ibid.

XXV. Non sunt quidem moribus nostris servi qui bello capiuntur: non dubitem tamen quin jus exigendi pretium redemptionis à

capto, possit ab eo qui captum tenet in alium transcribi: nam & incorporalia alienari natura patitur.

XXVI. Et potest idem pluribus debere pretium, si ab uno dimissus, pretio nondum soluto, captus sit ab alio: sunt enim diversa hæc debita ex diversis causis.

XXVII. Conventio de pretio facta rescindi non potest, eo quod captus intelligatur locupletior quam credebatur: quia jure gentium externo, de quo quærimus, nemo cogitur supplere, quod in contractu minus æquo pretio promisit, si dolus non intercessit; ut intelligi potest ex his quæ de contractibus supra à nobis explicata sunt.

L. 11. c. 5. 26.

L. 111. c. VII. 4. 4.

l. possiders. 7. Neratus D. de acqu. poss.

XXVIII. Ex eo quod diximus captivos nostros servos non esse, sequitur cessare illam acquisitionem universalem, quam accessionem esse dominii in personam diximus alibi. Non alia ergo captori acquirerentur quam quæ specialiter apprehenderit: quare si quid clam secum habet captivus, non erit acquisitum, quia nec possessum. Sicut Paulus Jurisconsultus contra Brutum & Manlium respondit, qui fundum possessione cepit, thesaurum quem in fundo esse nesciat, non cepisse: quia qui nescit nequeat possidere. Cui consequens est, ut res eo modo celata ad redentionis pretium solvendum prodesse possit, quasi retento dominio.

XXIX. Quæri & hoc solet an pretium conventum, & ante mortem non solum ab herede debeatur. Expedita mihi videtur responsio, si in carcere mortuus est, non deberi: promissio enim inerat conditio si liberaretur, mortuus autem non liberatur. Contra si mortuus est cum in libertate esset, deberi. Iam enim lucratus erat id pro quo promissum erat pretium. Plane fateor & aliter conveniri posse ut ab ipso contractus momento pure debeatur pretium, & captivus tantum retineatur, non jam ut jure belli captus, sed ut à se oppigneratus: Et contra pactum iniri posse, ut procedat pretii solutio, si die præstituto qui captus sit, liber vivat. Sed hæc ut minus naturalia non præsumuntur acta, nisi manifestis documentis.

L. 11. c. 21. 7. 22. 25. xv. 4. 16. illoc libro 6. 22. 7. 58.

l. naturalis, 7. 1. de præscr. verb. l. ult. D. de cond. ob caus. dati.

XXX. Proponitur & illud an in carcerem redire debeat, qui dimissus est sub pacto ut faceret dimitti alterum, qui factum morte prævenit. Diximus alibi factum tertii liberaliter promissum satis impleri, si nihil omittitur ex parte promissoris: at in onerosis obligari promissorem ad id quod tantundem valet. Sic ergo in proposita quæstione non tenebitur quidem dimissus reddere se custodiæ, neque enim id conventum fuit, neque tacite actum intelligi patitur favor libertatis, neque debet lucrifacere libertatem, * sed ejus quod præstare non potest, æstimationem præstabit. Hoc enim naturali simplicitati congruentius, quam quæ in actione de præscriptis verbis & de conditione ob causam dati causa non secuta, Romani juris interpretes tradunt.

Annotata ad Caput x x i.

VT *quamvis tacet Hermogenes*] Seneca de Beneficiis v.c.21: *Est di-* §. I.
sertus etiam qui tacet.

Abjecto instrumento artis clausaque taberna
Sutor erat.

Seneca dicto jam loco: *Artifex est etiam cui ad exercendam artem in-*
strumenta non suppetunt.

Sicut ex poena (nunc poenam scribimus) fit poenio] vide Servium in x §. II.

Æneidos ad vocem *mærorum*.

Ostia Ostia] Et ex ostrea, ostreorum, factum est ostrea, ostrea.

Vt terminus sumatur qui pars sit rei] Baldus de statutis in verbo *uf-* §. IV.
que. Bartolus in l. Patronus. D. de Legatis III. & l. Nuptæ. D. de Sen-
natoribus. Archidiaconus in c. Ecclesiis XII. q. I. Hieronymus de
Monte libro de Finibus c. 23.

Venisse quidem sed non preterivisse] Dion: *πύρρον, ἐδίπρω ἢ παρελήλυθεν,*
Appianus: *πύρρον αἰ' Εἰδὴ, ἀλλ' ἔ' παρελήλυθεν.*

Neque tamen eo minus contrahentes damnum rescarcire debebunt] ut de §. v.
Scione apud Thucydiden IV. Defendi itaque non potest quod ab
Hispanis in Italia factum narrat Mariana XXVIII. 7.

A Servio] ad XI. Æneidos.

Nisi quid specialius convenerit] ut apud Parutam lib. III.

Loca praesidiis nudata] Portum, Centum cellas, Albanum.

Si obsessis data inducia tantum ne oppugnarentur] ut à Totila Neapo- §. VI.
litanis apud Procopium. §. VII.
§. VIII.
§. X.

Interdum personis cavetur, non rebus] Vide c. significavit. De Iu-
dæis. De induciis cum exceptione locorum, exempla habes apud
Procopium & Menandrum Protectorem.

Alexandri fides accusata] Plutarchus: *Καὶ τὸτο τοῖς πολέμοις ἕρως* §. XVI.
αὐτῆ πὶ ἀδρα νομίμως ἢ βασιλικῆς πολέμοισι ὡς κηλὶς ἀθήσεων. Hæc velut
macula adhaesit bellicis actionibus regis, cetera in bello agere ἔ' juste ἔ' regali-
ter soliti. Simile factum Baiazetis contra Vidynenfes in Servia habes
apud Leunclavium lib. VI.

Non etiam ubi is qui concessit desit posse velle quod per mortem contingit] §. XXI.
L. Lucius Titius De donationibus, ita ut eam emendat vir magnus
Antonius Faber, *Voluero* ponens pro *Volueris*. Adde l. Locatio §.
Locati : Cardinalem Tufchum pp. conclusion. 751. lit. p. Reinking.
lib. II. classe II. c. 8. num. 30.

Quod vasa ecclesia, etiam iniuriata, confregerint ut captivi redimerentur] §. XXIII.
Imitatus hoc Ambrosii factum Augustinus, narrante Possidio, qui
contra carnalem sensum quorundam id factum dicit. Imitatus est
& in eadem Africa Episcopus Deogratias narrante Victore Vricen-
si lib. I. vas quod Remigii fuerat datum ad redimendos à Nort-
mannis captivos narrat in Remigii vita Hincmarus. Simile factum
Archiepiscopi Bremensis Rimberti laudat M. Adamus Bremensis
Ecclesiasticae historiae cap. 32. Probat hoc Synodus universalis sexta
decreto relato in causam XII. quaestione II. Quæ adjungenda his
quæ diximus supra hoc libro cap. v. §. 2.

§. XXIV.

Quam plurimos homines & quidem cognatos aut populares relinqui in gravissimis arumnis] De Mauritu Imperatoris ob tale factum seria admodum poenitentia vide Zonaram.

§. XXX.

Sed eius quod prestare non potest astinationem prestabit] id non fecit Paulus Balionius ea lege dimissus ut Carvaialium restitueret libertati, qui Carvaialius antequam liberaretur mortuus fuit : quo nomine reprehendit Balionium Mariana libro xxx. Sed facti speciem paullo aliter narrat Paruta libro II.

CAPUT XXII.

De fide minorum potestatum in bello.

I. Ducum genera.

II. Quatenus eorum potestas obliget summam potestatem :

III. Aut occasionem obligationi det.

IV. Quid si factum quid contra mandatum ? ubi distinctiones adhibentur.

V. An tali casu pars altera obligetur.

VI. Quid belli duces aut magistratus possint circa inferiores se, aut pro iisdem.

VII. Pacem facere ducum non esse :

VIII. An inducias dare, distinguitur.

IX. Quae securitas personarum, quae res ab ipsis concedi possint.

X. Strictè interpretanda talia pacta & quare?

XI. Quomodo interpretanda deditio a duce accepta.

XII. Quomodo cautio, si regi aut populo visum fuerit.

XIII. Quomodo promissum de oppido tradendo.

I conventio-
num, D. de
pacem.

INTER publicas conventiones Vlpianus & hanc speciem posuit, quoties inter se duces belli quaedam paciscuntur. nos diximus post fidem datam à summis potestatibus agendum & de ea quam dant minores inter se aut aliis: sive minores illi summis sint proximi, quales sunt duces excellenter dicti, de quibus illud Livii capiendum: *Nec ducem novimus nisi cuius auspicio bellum geritur* : sive longius remoti. quos sic distinguit Cæsar: *alia sunt legati partes, alia imperatoris. Alter agere ad prescriptum, alter libere ad summam verum consulere debet.*

Lib. IV.

Comm. III.

II. Est autem in horum promissis duplex inspectio. nam aut hoc quaeritur, an summam potestatem obligent, aut an se ipsos. * Prior quaestio definienda est ex eo quod alibi diximus, obligari nos & per eum quem voluntatis nostrae ministrum elegerimus, sive voluntas illa specialiter expressa est, sive ex ipsa praepositionis natura colligitur. Nam qui dat facultatem, dat quantum in se est, quae ad facultatem sunt necessaria, quod in materia morali intelligendum est moralis modo. Duobus ergo modis potestates minores supremam suo facto obstringunt, faciendo id quod probabiliter ipsorum officio contineri censetur, aut etiam extra illud ex speciali praepositione nota publice, aut iis quorum res agitur.

L. II, c. XI.
§. 12.

III. Sunt & alii modi quibus potestas summa obligatur antecedente ministrorum facto, sed non ita ut id factum causa sit propria dicta, sed ut occasio sit obligationis: idque dupliciter, vel per consensum, vel per rem ipsam: Consensus apparet ratihabitione, non tantum expressa, sed & tacita, id est ubi scivit summa potestas quod actum erat, & fieri passa est, quae ad aliam causam referri probabiliter non possunt. quod ipsum quomodo procedat alibi tractavimus. Per rem haecenus obligantur ne locupletiores fiant aliena jactura, id est ut

Lib. II, c.
17. §. 5
c. xv §. 17.

est ut aut contractum præstent ex quo commodum volunt consequi, *Lib. II. c. x*
 aut de commodo discedant, de qua æquitate itidem à nobis alibi di- *¶ 2.*
 ctum est. Et hæcenus nec ultra recipi potest, quod dicitur valere si
 quid utiliter gestum est. Contra vero ab injustitia excusari non pos-
 sunt qui cum pacta inprobent, tamen retinent quod sine pactis non
 haberent: Ut cum Senatus Romanus, narrante Valerio, factum Cn. *Lib. IX. 16.*
 Domitii neque probare potuit, neque rescindere voluit: qualia multa
 in historiis occurrunt.

IV. Illud quoque ex supra à nobis dictis repetendum est, obliga- *L. II. c. x .*
 ri eum qui præposuit, etiam si præpositus fecit contra mandata ar- *S. 12. & 13.*
 cana, intra limites tamen publicæ functionis. Hanc æquitatem recte
 secutus est Prætor Romanus in institoria actione: neque enim omne
 quod cum institute geritur obligat eum qui præposuit, sed ita si ejus
 rei gratia cui præpositus fuerit contractum est. de quo autem palam *L. cuiuscum-*
 proscriptum fuit, ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non ha- *que, ¶ non*
 bebatur: quod si proscriptum quidem sit, sed non pateat, tenetur qui *tamen, D. de*
 præposuit. conditio quoque præpositionis servanda est: nam si quis *inst. ali.*
 sub certa lege vel interventu cujusdam personæ contrahi voluit, æ- *l. sed si ¶. de*
 quissimum erit id servari in quo præpositus est. Cui consequens est *quo, & s.*
 ut alii reges aut populi magis, alii minus ex ducum suorum contra- *proscribere,*
 ctibus teneri possint, si satis notæ sint ipsorum leges atque instituta. *& ¶. pro-*
 De his si non constat, sequendum est quod conjectura dicat, ut con- *scriptum,*
 cessum intelligatur id, sine quo satis commode quæ officii sunt, ex- *ead. tit.*
 pediri non possunt. Mandati fines si excesserit minor potestas, tene-
 bitur ipsa, si quod promisit præstare non potest, ad æstimationem:
 nisi lex aliqua satis cognita id quoque impediat. Quod si dolus acces-
 serit, id est si præ se tulerit jus majus quam habebat: jam tenebitur
 & de damno culpa dato, imo & ex crimine ad pœnam crimini res-
 pondentem. Ex priore causa bona obligantur, & si ea deficient o-
 peræ, aut libertas corporis: ex posteriore quoque persona, aut bona,
 aut utrumque pro delicti quantitate. Quod autem de dolo diximus
 procedet etiam si quis testationem interposuerit semetipsum obliga-
 ri nolle, quia & damni dati & pœnæ justæ debitum cum delicto non
 voluntario sed naturali nexu coherent.

V. Quia vero semper aut summa potestas obligatur aut minister
 ejus, ideo & certum est partem alteram obligari, nec dici posse clau-
 dicare contractum. Egimus de comparatione eorum qui medii sunt
 ad superiores.

VI. Videamus & quid in inferiores possint: Nec puto dubi-
 tandum quin dux milites, magistratus oppidanos obligent intra eos
 actus qui solent ab ipsis imperari: alioqui consensu opus esset. Con- *Alc. l. viii.*
 tra ducis aut magistratus pactum inferioribus proderit in mere utili- *conf. 40.*
 bus omnino: id enim in potestate comprehensum satis est: in hisquæ
 onus annexum habent, intra ea quæ imperari solent, omnino; extra
 ea, ita si acceptaverint: quæ congruunt his quæ de stipulatione pro
 tertio ex naturali jure alibi disseruimus. Generalia hæc illustriora fa- *L. II. c. x.*
 cient subjectæ species. *¶. xi.*

VII. * De belli causis & consequentibus transigere ad belli du-
 cem

cem non pertinet, neque enim belli gerendi pars est bellum finire : imo etsi cum maxima potestate præpositus fuerit, ea de belli ductu erit intelligenda. Agefilai responsum ad Persas fuit εἰρήνης τὴν πόλιν εἶναι κύριον ; de pace constituendi jus esse civitati. *Quam pacem A. Albinus cum Iugurtha rege senatus injussu fecerat, senatus rescidit, inquit Sallustius.*

Iugurt.

L. xxxvii.

Et apud Livium est : *qui rata ista pax erit, quam non ex auctoritate senatus, non jussu populi Romani peregerimus?* Sic Caudina, sic Numantina sponsio populum Romanum, ut alibi exposuimus, non obligavit. Et eatenus verum est illud Posthumii, *si quid est in quo obligari populus potest, in omnia potest*, nempe eorum quæ ad ductum belli non pertinent, quod ostendunt antecedentia, de deditioe, de sponsione relinquentiæ aut incendendiæ urbis, de statu mutando.

Lib. xxiv.

VIII. * Inducias dare ducum est, nec summorum tantum, sed & minorum, iis nempe quos oppugnant aut obsessos tenent, & se suasque copias quod attinet. Nam alios duces pares non obligant, quod Fabii & Marcelli historia apud Livium declarat.

Iust. lib. xl.

Liv. l. xxx.

Cast. de just.

& jure, l. i.

IX. Homines, imperia, agros bello quæsitâ concedere itidem ducum non est. Hoc jure Syria Tigrani ademta quamquam Lucullus dederat. De Sophonisba quæ bello capta erat ait Scipio senatus populique Romani judicium atque arbitrium esse ; ideo à Masaniissa, quo duce capta erat, libertatem ei dari non potuisse. In res alias quæ in præda sunt, jus aliquod concedi imperantibus videmus non tam ex vi potestatis quam cujusque populi moribus. qua de re satis superioribus à nobis dictum est. At nondum quæsitâ condonare omnino in ducum est potestate : quia oppida pleraque & homines sæpe in bello dedunt se sub conditionibus vitæ salvæ, aut & libertatis, aut & bonorum, de quibus summæ potestatis arbitrium exquiri res plerumque non patitur. Pari ratione jus hoc & ducibus non summis dandum est intra ea quæ ipsis agenda commissa sunt. Maharbal Romanis quibusdam, qui ex prælio ad Thrasymenum evaserant, satis longe absente Annibale, fidem dederat non tantum vitæ τῆς σωτηρίας, ut nimium concise narrat Polybius, sed, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurû : retinet eos Annibal hoc causatus ὅτι Μααρθὸς ἐκ τῆς κέρει ἀνδρῶν τῶν αὐτῶ γνάμης διδὸς τὴν ἀσφαλείαν τοῖς ὑποσπόνδις. * *In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se. dedentibus qua ipsos illasos aut indemnes præstaret.* Judicium de hoc facto Livii sequitur : *Punica religione servata fides ab Annibale est.* Quare & M. Tullium, in Rabirii causa, ut oratorem audire debemus, non ut judicem. Vult à Rabirio Saturninum jure cæsum quem Consul C. Marius data fide ex Capitolio abduxerat. *Fides, ait, qui potuit sine senatusconsulto dari?* & ita rem agit quasi Marium solum fides ista obstringeret. Atqui C. Marius ex senatusconsulto potestatem acceperat operam dandi ut imperium populi Romani majestatisque conservaretur. * In ea potestate, quæ Romanis moribus erat maxima, quis necet comprehensum jus dandæ impunitatis si eo modo omne periculum à republica arceatur?

Lib. III, c.

vi. 3, 15.

X. Cæterum in his ducum pactis, quia de re agunt aliena, quatenus contractus natura patitur, adstringenda interpretatio, nempe ne aut

aut ex ipsorum factio summa potestas plus quam vellet obligetur, aut ipsi damnum subeant officium faciendo.

X I . Ita qui in deditionem puram à duce accipitur , eo jure acceptus censetur ut de eo victoris populi aut regis arbitrium sit. cuius exemplum est in Gentio Illyrii , & Perseo Macedoniae rege , qui se, ille Ancio, hic Paulo dederunt.

X I I . Sic adjecta cautio, ita ratum sit, si populus Romanus censuisset, quam saepe in sponsonibus invenias, efficit ut rati habitione non secuta, dux in nihil ipse teneatur, nisi si quà locupletior factus sit.

X I I I . Et qui oppidum tradere promiserunt, possunt praesidium dimittere, ut fecisse Locrenses legimus. Liv. l. xxiv. §. iv.

Annotata ad Caput xxxi.

Prior quaestio definienda est ex eo quod alibi diximus] Vide Camdenum §. II. in anno cto ιοxciv: in pronuntiato Comitis Mirandae in causa Haukinsi.

De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet] Be- §. vii. lifarius Gotthis : *ἐκ τῶν ἐν πόλει κῆρυκαὶ τῶ βασιλείῳ πράγματι διοικῆσαι, neque enim nos jus habemus ordinandi res imperatoris.*

Inducias dare ducum est] Vide Parutam lib. v.

In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se deditibus] §. ix.

Non magis probabile erat in re simili effugium quo usus Bajazetes adversus Servios Cratovianos; narrante Leunclavio lib. vi.

In ea potestate, quae Romanis moribus erat maxima] Vide Sallustium in bello Catilinario. Tullianae huic cavillationi non dispar illa Confalvi in Ducem Valentinum Guiccardini libro vi.

C A P V T X X I I I .

De fide privata in bello.

I. Refellitur sententia statuens privatos fide hosti data non obstringi.

II. Offenditur obstringi eos etiam pirata & latrones: & quatenus:

III. Minor hic non excipitur,

IV. Error an liberet:

V. Solvitur objectio sumta ex publica utilitate.

VI. Aptantur ante dicta ad fidem datam redditus in carcerem:

VII. In certum locum non redeundi: non militandi:

VIII. Non fugiendi.

IX. Captum alij se dare non posse.

X. An privati cogendi sint à suis potest. tibus implere quod promiserant.

XI. Quales interpretatio in hujusmodi pactis adhibenda.

XII. Quomodo sumenda voces vita, vestium, adventus, auxilij.

XIII. Redisse ad hostem qui dicendus:

XIV. Iusta auxilia qua, in deditione, sub conditione facta.

XV. Quae ad executionem pertinent, conditionem non facere.

XVI. De talium pactorum obliquis.

Ciceronis est illud satis tritum: *Etiam si quid singuli temporibus adducti hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda*: singuli, milites puta aut pagani: nihil enim ad fidem refert. Mirum est inventos esse juris magistros, qui docerent pacta publice cum hostibus inita fidem adstringere: at quae à privatis fierent non ipem. Nam cum privati jura privata habeant quae obligare possunt, & hostes ca-

Dart. in l. consensio.

paces

num D. de
pactis, Zaf.
in apol. con-
tra Ercium.

paces sint acquirendi juris, quid esse potest quod obligationem impediatur? Adde quod nisi id statuatur, datur cædibus occasio, libertati impedimentum: nam & illæ caveri sæpe, & hæc obtineri à captivis fide privatorum sublata non poterit.

Hæc l. bro
c. xix, §. 2.

Supra li.
11. c. xi. §.
7. & lib.
111. c. xix.
§. 5.
Olx conf. 7.
Covar. de
matrim. p.
11. c. 3. §. 4.
n. 21.

II. Inno non hosti tantum illi quem jus gentium agnoscit, sed & latroni & piratæ data privatum fides obligat perinde ut de fide publica supra diximus. Id interest, quod si metu injustus ab altero incussus impulerit ad promittendum, is qui promissit petere restitutionem, aut si alter nolit sibi eam præstare potest. Quod in metu procedente ex bello publico jus gentium locum non habet. Quod si & jusjurandum accesserit, jam omnino quod promissum est, præstandum erit ab eo qui promissit, si perjurii crimen effugere volet. Sed tale perjurium, si in hostem publicum commissum sit, puniri ab hominibus solet: si in latrones aut piratas, dissimulari odio eorum, quorum commodum agitur.

III. In hac quoque privata fide minorem non excipiemus, qui ejus status est, ut actum intelligat. Nam quæ minoribus consulunt beneficia ex jure sunt civili. Nos de jure gentium quærimus.

Lib. 11. c.
xi, §. 6.

IV. Et de errore alibi diximus, ita jus dare à contractu recedendi si id quod per errorem creditum fuit, in mente agentis vim haberit conditionis.

c. xxii,
c. 7.

V. At quousque se extendat privatorum in paciscendo potestas difficilior inspectio est. Quod publicum est à privato alienari non posse satis constat: nam si ne ducibus quidem belli id permissum est, ut modo probavimus, multo minus privatis. Sed de ipsorum actionibus ac rebus quæri potest, quia videntur hæc quoque concedi hostibus non posse sine aliquo damno partis: unde videri possunt talia pacta illicita cum civibus ob jus supereminens civitatis, tum conductis militibus ob fidem sacramento datam. Sed sciendum est ea pacta quæ malum majus aut certius evitant magis utilia quam damnosa etiam publico censeri debere, quia minus malum induit rationem boni:

Punic.

ἢ τῶν κακῶν ἐπιλέγειν τὰ μεταίωτερα, ut ait quidam apud Appianum. neque vero fides sola qua quis potestatem ipsam sui & suarum rerum non abdicat, neque utilitas publica sine legis auctoritate id efficere possunt, ut quod factum est, etiam si contra officium factum esse detur, irritum sit & effectum juris omni careat. Lex quidem posset adimere subditis aut perpetuis, aut temporariis hanc potestatem: Sed neque lex hoc semper facit, parcat enim civibus: neque semper facere potest: nam leges humanæ, ut alibi diximus, vim obligandi tum demum habent, si latæ sint ad humanum modum, non si onus injungant, quod à ratione & natura plane abhorreat. Et ideo leges & præcepta specialia quæ tale quid aperte præ se ferunt pro legibus haberi non debent: Generales autem leges interpretatione benigna ita accipiendæ sunt, ut casus summæ necessitatis excludant. Quod si actus qui lege aut præcepto interdictus erat, & valere vetitus, interdicti æquo jure potuit, jam irritus erit actus privati, sed puniri tamen idem poterit, ideo quod promissit, id quod sui juris non erat, maxime si juratus id fecerit.

Lib. 1, c. iv.
§. 7, 21.
Lib. 11, cap.
xiv, §. 12.

VII. Promissio captivi de redeundo in carcerem merito toleratur. Neque enim deteriorem reddit captivi conditionem: non ergo ut quidam existimant gloriose tantum fecit M. Atilius Regulus, sed & quod debebat: *Regulus, inquit Cicero, non debuit conditiones pactio-* Off. III.
nesque bellicas et hostiles persurbare perjurio. Nec obstat illud:

Atqui sciebat quæ sibi barbarus

Horat.

Tortor pararet.

Nam & hoc fieri posse jam scierat, cum promitteret. Sic & de decem captivis, ut quidem ex antiquis scriptoribus rem narrat Gellius, Lib. VII,
octo postliminium iustum non esse sibi responderunt, quoniam * de iurio vinciti c. 18.
forent.

VIII. Solent & promittere quidam ne in certum locum redeant, ne adversus eum, qui ipsos in potestate habet, militent. Prioris exemplum apud Thucydidem, ubi sic Ithomenses promittunt Lacedæmonii, exituros se Peloponneso, nec unquam redituros. Posterius Lib. I.
nunc frequens est. Verus exemplum est apud Polybium ubi dimittuntur ab Amilcare Numidæ, sub lege, μηδὲνα φέρον ὄπλων πολεμίων κατ' αὐτῶν, Ne adversus Carthaginenses eorum quisquam arma hostilia ferret. Gotb. III.
Simile pactum habet in Gothicis * Procopius. Hoc pactum quidam irritum pronuntiant, quia sit contra officium quod patriæ debeatur. At non quicquid contra officium est, statim & irritum est, ut & alibi, & supra diximus. Deinde vero ne contra officium quidem, libertatem sibi parere id promittendo, quod jam est in hostis manu. Nihil enim deterius sit patriæ causæ, cui is qui captus est, nisi liberetur, jam periisse censendus est.

IX. Promittunt & nonnulli non fugere. tenet hoc eos, etiamsi vinciti promiserint, contra quam quidam sentiunt. Nam & sic solet aut vita servari, aut mitior obtineri custodia. Si vero vincitus sit postea, ita demum liber erit si ideo promiserit ne vinciretur.

X. Satis inepte quaritur an qui captus est alii dedere se possit. Nimis enim certum est, neminem sua pactioe jus alteri quaesitum adimere posse. Est autem captori jus quaesitum, aut ipso belli jure, aut partim belli jure, partim concessu ejus qui bellum gerit secundum ea, quæ supra exposuimus.

Lib. III, c.
VI, §. 23.
et seq.

XI. Circa effectus pactorum egregia quaestio est, an privati si in fide præstanda negligentes sint, à suis potestatibus cogendi sint, eam implere. Et cogendos verius est in bello duntaxat solenni, ob jus gentium, quo bellum gerentes obstringuntur, alter alteri jus reddere, etiam de factis privatorum, ut puta si à privatis violati essent hostium legati. Sic Cornelius Nepos recitante Gellio scripserat, mul-
tis * in senatu placuisse, ut ii de decem captivis, qui redire nollent, datis custodibus, ad Hannibalem deducerentur. Lib. VIII, c. 8.

XII. De interpretatione, tenendæ regulæ jam aliquoties memoratæ, ut à proprietate verborum non recedatur, nisi absurdi vitandi causa, aut ex alia fati certa mentis conjectura: ut in dubio magis interpretemur verba contra eum, qui legem dedit. Vitam pactus non etiam ad libertatem jus habet. Vestium nomine arma non veniunt: sunt enim hæc diversa. Verisse auxilium recte dicitur, si sit in

Lib. II, c.
XVI, §. 2.
Hoc libr. c.
XX, §. 26.

conspectu, etiamsi nihil agat; nam ipsa præsentia suam vim habet.

XIII. At rediisse ad hostem non dicitur qui clam rediit ut statim exiret: rediisse enim ita intelligi debet, ut in potestate hostium iterum sit. Contraria interpretatio veteratorum Ciceroni, stulte callida, quæ frandem in se & perjurium habeat. Eadem Gellio fraudulenta calliditas, à Censore ignominie notata, qui eam adhibuerant inestabiles & invisi.

De Off. III.
Lib. VIII.
c. 19.

XIV. * Iusta auxilia in pactis deditionis non faciendæ si ea advenierint, intelligi debent talia quæ periculum cessare faciant.

XV. Notandum & hoc, si quid de executionis modo convenit, id conditionem non injicere pacto, ut si dictum certo loco solvi, qui locus postea dominum mutaverit.

Hoc libro c.
xx, 9. 58.

XVI. De obsidibus tenendum quod supra diximus, plerumque eos accessione esse principalis actus: sed tamen conveniri etiam posse, ut disjunctiva sit obligatio, nimirum ut aut fiat aliquid, aut obsides retineantur. Sed in dubio tenendum est illud, quod maxime est naturale, id est ut accessio tantum credantur.

Annotata ad Caput XXIII.

- §. VII. **D** Ejurio vinciti] id est capitis minores, ut Horatius de Regulo loquitur.
- §. VIII. *Procopius*] Goth. XI de Herulis.
- §. XI. *In senatu placuisse*] idem jam ante Senatus redire eos coegerat, quos Pyrrhus sub conditione dimiserat. Appianus Exc. Legat. nu. 6.
- §. XIV. *Iuxta auxilia in pacto deditionis*] Sunt ejus pacti exempla quatuor in III Gothicorum Procopii. Aliud de Luca apud Agathiam lib. I. de Castello Corsicæ apud Bizarum Historiæ Genuensis x. alia libro XVIII. & in bello in Mauros. Habet tale & Cromerus lib. XI.

C A P V T X X I V.

De fide tacita.

I. Tacite quomodo fides interponatur.	integrum esse res suas promovere.
II. Exemplum in eo qui in tutelam recipi à populo aut rege expetit:	V. De mutis signis ex consuetudine aliquid significantis.
III. Qui colloquium postulat aut admittit:	VI. De tacita approbatione sponsonu.
IV. Huic tamen dum collocutori non neceat	VII. Pana quando tacite remissa.

ea lege, D.
locati.

Lib. 11. c.
IV. 4. 4.
L. 111. c.
21. 5. 8.

Silentio quædam conveniri non male à Iavoleno dictum est, quod & in publicis, & in privatis, & in mixtis conventionibus usu venit. Causa hæc est, quod consensus qualitercunque indicatus & acceptatus vim habet juris transferendi. Signa autem consensus sunt & alia præter voces & literas, ut non semel jam indicavimus. Quædam natura insunt actui.

II. Exemplum sit in eo, qui aut ab hostibus, aut ab externis veniens, in alterius populi, aut regis fidem se dat. nam hic quin tacite se obliget, nequid faciat adversus eum statum, in quo præsidium petiit,

tit, dubitari non debet. Quare sequendi non sunt qui Zopyri factum à reprehensione remotum ajunt : neque enim fides ejus in regem perfidiam in eos ad quos confugerat, excusat. Idem de Sexto Tarquinii filio, qui ad Gabios se contulerat, dictum est. De Sinone Virgilius :

Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno

Æneid. II.

Disce omnes.

III. Sic & qui colloquium aut postulat, aut admittit, * tacite pollicetur, collocutoribus id innoxium fore. Hostibus per colloquii speciem violandis jus gentium violari, pronuntiat Livius : addit colloquium perfide violatum. nam *per fidem* mendose eo loco scribitur. Cn. Domitius eo quod Bituitum regem Arvernorum per colloquii simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, hoc à Valerio maximo judicium refert : *Nimia gloria cupiditas perfidum existere coegit.* Quamobrem mirari subit, cur scriptor libri octavi belli Gallici Cæsaris, sive is Hirrius est, sive Oppius, simile factum T. Labieni referens adjecerit, *infidelitatem ejus* (Comii scilicet) *sine ulla perfidia judicavit comprimi posse*, nisi hoc Labieni magis quam scriptoris judicium est.

Libro xxxviii.

Lib. x, c. 6.

IV. At non ultra tacita illa voluntas trahenda est, quam dixi, nam dum collocutores nihil patiantur, specie colloquii avertere hostem à belli consiliis, sua interim promovere, perfidia vacat, & dolis bonis annumeratur. quare qui deceptum spe pacis regem Perseum arguebant, non tam juris & fidei, quam animi excelsi & gloriæ bellicæ habebant rationem, ut ex his quæ de dolis bellicis diximus, satis potest intelligi. Ejusdem generis erat fraus illa qua Afrubal ex Austeranis saltibus exercitum servavit, & qua Scipio Africanus major forum castrorum Syphacis perdidit, utrumque narrante Livio. Quorum exemplum imitatus * L. Sylla bello sociali apud Eserniam, ut apud Frontinum legimus.

Liv. lxxii.

L. III. c.

11. 5. 6. &

seq.

Liv. l. xxxvi.

& xxx.

Lib. 1, c. 5

V. Sunt & signa quædam muta ex consuetudine significantia, ut olim vitæ & rami olivarum, apud Macedones hastarum erectio, apud Romanos * scuta capiti imposita, * signa supplicis deditiois, quæ proinde obligant ad arma ponenda. Qui vero deditioem accipere se significat, an obligetur & quatenus, ex his quæ supra dicta sunt, perendum est. * Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii: obligabunt ergo non minus, quam si voce petitum esset.

VI. Sponsio à ducibus facta quatenus tacite approbata, à populo aut rege censerī debeat, & hoc jam supra diximus, nimirum ubi & actus fuit cognitus, & aliquid factum, aut non factum, cujus rei alia causa extra voluntatem fœderis probandi dari non possit.

Lib. III,

c. 17, 5. 12.

& x1. 5. 15.

Lib. 11. c.

xv. 5. 17. c.

Lib. 111. c.

xx11. 5. 3.

VII. Pœnæ remissio ex sola dissimulatione non potest colligi: sed opus est accedat actus talis, qui aut amicitiam per se ostendat, ut sedus amicitia causa; aut opinionem de tali virtute cui merito antefacta condonari debeant, sive ea opinio verbis indicata est, sive rebus quæ ex more institutæ sint, ad talem significationem.

Annotata ad Caput XXI V.

- §. III. **T** *Acite pollicetur collocutoribus id innoxium fore*] Merito Agathias Ragnarim Hunnum culpat, quod abeuntem à colloquio Narferem telo transigere voluerit. Agath. lib. 11.
- §. IV. *L. Sylla*] Et Cæsar Dictator adversus Tencteros & Vspetes. Appianus Exc. Legat. n. 16.
- §. V. *Scuta capiti imposta*] Appianus Civilium 11.
Signa supplicis deditiois] Apud Persas manus post tergum complicatæ. Ammianus lib. xviii. ad quem locum notata Lindenbrogii vide. scuta & vexilla perversa apud Romanos. Notat idem Ammianus libro xxvi. Submittere vexilla. Latinus Pacatus Panegyrico. Apud Germanos & eorum exemplo alios, herbam porrigere. Plinius lib. xxi. qui victi se dedunt inermes supplicant, ait Servius ad 1. Æneid.
Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloqui] ignis succensus petiti colloqui signum apud Septentrionis populos. Meminit Iohannes Magnus & alii. Plinius lib. xv. 30. de lauru: *Ipsa pacifera ut quam pretendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.*
- §. VII. *Pœna remissa*] Tractat Polybius servatus in Excerptis Legationum num. 22. an si remissa sit pœna iis qui facinus fecere, simul remissa sit mandatoribus. Non puto. Singulos enim tenent sua delicta.

CAPUT XXV.

Conclusio cum monitis ad fidem & pacem.

I. <i>Monita ad fidem servandam.</i>	V. <i>Et victori :</i>
II. <i>In bello pacem semper spectandam :</i>	VI. <i>Et quorum res dubia sunt.</i>
III. <i>Et amplectendam etiam cum damno,</i> <i>Christiani profertim.</i>	VII. <i>Pacem saltam summa religione servandam.</i>
IV. <i>Vtile id vultis :</i>	VIII. <i>Votum & finis operis.</i>

ATque hic finire me posse arbitror, non quod omnia dicta sint, quæ dici poterant, sed quod dictum satis sit ad jacienda fundamenta, quibus si quis velit superstruere speciosiora opera, adeo me invidentem non habebit, ultrò & gratiam referet. Tantum antequam dimitto lectorem, sicut, cum de bello suscipiendo agerem, monita quædam de bello, quantum fieri potest, declinando adjeci, ita nunc quoque monita pauca addam, quæ in bello & post bellum valeant, ad fidei curam & pacis: & fidei quidem tum propter alia, tum ne spes pacis adimatur. Fide enim non tantum respublica quælibet continetur, ut Cicero dicit, sed & major illa gentium societas: Hac sublata ut vere Aristoteles ἀνθρώπων ἢ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων, tollitur, quod inter homines est, commercium. Itaque merito idem ille Cicero nefarium esse ait, fidem frangere quæ continet vitam: Sanctissimum, ut Seneca loquitur, humani peccatoris bonum: quam tanto magis præstare debent summi hominum rectores, quanto cæteris impunitus peccant:

cant : Itaque fide sublata * feris erunt similes , quarum vim omnes exhorrent . Et iustitia quidem in cæteris sui partibus sæpe habet aliquid obscuri : at fidei vinculum per se manifestum est , imo ideo quoque usurpatur , ut de negotiis omnis dematur obscuritas . Quo magis regum est religiose hanc colere , primum conscientiæ , deinde & famæ causa qua stat regni auctoritas . Ne dubitent igitur , eos qui ipsis fallendi artes instillant , id ipsum facere quod docent . Non potest diu prodesse doctrina , quæ hominem hominibus infociabilem facit : adde & Deo invisum .

Cic. pro Q.
Res.

II. Deinde in tota administratione non potest securus & Deo fidens animus retineri , nisi semper in pacem prospectet . Verissime enim dictum à Sallustio : *Sapientes pacis causa bellum gerere : Cui congruit Augustini sententia : non pacem quæri ut bellum exercentur , sed bellum geri ut pax acquiratur .* Ipse Aristoteles non semel accusat gentes , quæ bellicas actiones , quasi pro ultimo fine sibi proponerent . Ferinum quiddam vis est : quæ in bello maxime eminet : quo diligentius curandum est ut humanitate temperetur , ne nimium feras imitando dediscamus hominem .

Oratio ad
Cæs.

Epist. I. ad
Bonif.
VII Pol. II.
& XIV.

III. Pax ergo tuta satis haberi si potest , & malefactorum , & damnorum & suntuum condonatione non male constat : præcipue inter Christianos , quibus pacem suam Dominus legavit . Cujus optimum interpres nos vult , quantum fieri potest , quantum in nobis firum est , cum omnibus pacem quærere . Viri boni est initia belli invitum suscipere , extrema non libenter persequi : ut apud Sallustium legimus .

Rom. XII.
18.

IV. Satis quidem hoc unum esse debet , sed & plerumque utilitas humana eodem trahit : primum eos , qui minus valent : quia periculosum est longum cum valentiore certamen , & , ut in navi fit , jactura aliqua redimenda major calamitas , omiſsa ira ac spe fallacibus , ut recte Livius dixit , auctoribus . hunc sensum * Aristoteles sic enuntiat : *κρείττον τοῖς κρείντοισι μέρεσσι τῶν ὑπαρχόντων ἀπέχεσθαι ἢ πολέμου κρατηθῆναι αὐτοῖς αὐτοῖς χρεῖμασιν ἀπολέσθαι .* Satius est his , qui plus pollent aliquid rerum suarum relinquere , quam bello victos enim rebus perire .

V. Sed & eos qui validiores sunt : quia bonis suis rebus , ut idem Livius non minus vere ait , ampla ac speciosa dantibus pax est : ac melior tutiorque quam sperata victoria . Cogitandus enim Mars communis : *διεξιτέον* , ait Aristoteles , *τοῖς μετῴσι τοῖς ἐν πολέμῳ ὡς πολλὰ καὶ κατὰ περιστάσεις γίνονται* Cogitandum in bello quam multa quamque improvide mutationes accidere soleant . In oratione quadam pro pace apud Diodorum culpantur *οἱ τοῖς μέγιστοῖς τῶν ἀνημερημέτων ἀσθενεῖσθαι* , *ὡς περὶ τῆς τύχης ἐκ ἐναλλὰξ ἐπισημῶν βραχέων τῶν καὶ πόλεμον ἀσθενεῖσθαι* . qui rerum gestarum à se magnitudinem extollunt , plane quasi non is mos esset fortuna belli prospera vicibus largiri . * Et maxime metuenda desperantium audacia , tanquam accerrimi morientium belluarum mortuus .

VI. Quod si uterque pares sibi videantur , id vero Cæsare auctore , optimum tempus de pace agendi , dum sibi uterque confidit .

Bel. civi. I.

VII. Pax autem facta qualibuscumque legibus , servanda omnino ob eam quam diximus fidei sanctimoniam , sollicitæque cavenda , non

Qq tantum

tantum perfidia, sed & quidquid animos exasperat. Nam quod de privatis amicitiiis dixit Cicero, ad has publicas non minus recte aptes, cum omnes summa religione ac fide tuendas, tum eas maxime quæ ex inimicitiiis revocatæ sunt in gratiam.

VIII. Inscribat hæc Deus (qui solus hoc potest) cordibus eorum quorum res Christiana in manu est, & iisdem mentem divini humanique juris intelligentem duit, quæque semper cogitet lectam se ministram ad regendos * homines. Deo carissimum animal.

Annotata ad Caput xxv.

§. I.

Feris erunt similes] Legati Iustiniani apud Procopium Perficorum II. Chosroen sic alloquuntur : *ἔμῃ ὡς παρόντα σε, ὁ βασιλεῦ, οἱ λόγοι ἐρίνοιτο, ἐκ ἀν ποτε ὤμιθα Χοσρόου τῷ Καδάδα ἐς γῆν τῆν ἱνδαίων ἐν ὅπλοις ἔκειν. ἀπμάσαντα μὲν τῆς διομοσμένους σι ἐναγχοῦ ὄρκους, ὁ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀπάντων ὕψατῆν τε καὶ ἐχυρώτατον εἶναι δοκεῖ τῷ ἐς ἀλλήλους πίστεως τε καὶ ἀληθείας ἐνεχυρον· διαλύσαντα ἢ τῆς σπουδῆς, ἀν ἡ ἐλπίς ἀπολείπεται μόνη τοῖς ἀπ τῶν ἐν πολέμῳ κεραιπρηγίω ἕκ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ βιωτεύουσιν, ἔ γδ ἄλλο ἔδδεν τὸ πειθεῖν εἶπει πῆς ἀν εἶναι, ἢ τῷ ἀνθρώπῳ τῆν δίασταν ἐς τῶν θηρίων μείζονος ἄλλο· ἐν γδ τῷ μηδαμῇ ὠνιδιοδα, τὸ πολεμῆν ἀπέρωντα λειέψεται πάντας. πόλεμο· ἢ, ὁ πέραις ἕκ ἔχων, ἐξομιζεν τῷ φύσεως τῆς αὐτῶν χρωμῆς ἐς αἰεὶ πῆσιφικεν.*
Nisi ad te presertim, rex, hac haberetur oratio, nunquam fuisset Chosroen Cabada filium cum armis intraturum in fines Romanos, contemptis primum juramenti juratis, quod inter homines summum firmissimumque creditur veritatis & fidei pignus, ruptis præterea federibus, quæ sola spes relinquitur iis qui ob belli mala non in tuto vivunt : Quid enim hoc aliud esse dicamus, quam hominum vitam in ferarum vitam mutare ? Nam sublatis federibus, sequitur ut omnes inter se aternam gerant bella. Bella autem sine fine hanc vim habent, ut homines perpetuo tenent natura sua extorres.

§. IV.

Aristoteles sic enuntiat] Philo vero de constitutione principis hunc in modum : *ἐρίνη καὶ ἡ σφοδρὴ ἐπιζήμιον. λυσιτελετέρα πολέμου. Παχ quatuor cum magno detrimento, bello utilior.*

§. V.

Et maxime metuenda despirantium audacia]

Δεινὴ γδ καὶ κρείται ἀπειρομάχοιο λέοντος.

Quippe metuenda etiam morientis lustra leonis.

§. VIII.

Homines, Deo carissimum animal] Sic Chrysostomus sermone de Eulemofyna dixit : *ἀνθρώπων τὸ πρῶτον ἄσασιν ζῶον τῶν θεῶν.*

F I N I S

Librorum de Iure Belli ac Pacis.

*Ex vita S. LUDOVICI Regis Francorum descripta
à Joinvillio, capite lxxxix.*

Qui in magno erant regis consilio sæpe eum reprehendebant, quod tantum laboris sumeret ad pacem inter externos reponendam; mendose eum facere quod non eos bellare sineret; aliquanto post fore ut rectius transigatur. Respondebat rex non recte eos loqui. Si, inquit, Principes & dynastæ vicini regni mei viderent me facile perpeti ut bella inter se gererent, dicerent inter se, Rex Francorum dolo malo nos bellare patitur, atque inde odium in me conciperent, & aliquando me incurfarent, unde malum regno meo evenire posset: Præterea fieri posset ut & Dei iram in me accerferem, cum dicat Deus benedictos esse qui operam dant ut ad pacem & concordiam revocentur discordantes. Affirmare possum & Burgundiones & Lotharingos conspecta regis bonitate & justitia tam eius fuisse amantes eique obsequentes, ut causas controversiarum inter ipsos ortarum apud ipsum agerent. Vidi eos sæpe venientes modo Luteriam, modo Reinos, modo Melodunum, modo in loca alia in quibus Rex erat.

*Ex vita ejusdem juxta Mandata S. LUDOVICI Regis data
filio ex Actis Collegii Rationalium in urbe Parisiensi.*

Si qua controversia aut actio in te moveatur, inquire in veritatem tam contra te quam pro te. Siquid alieni habere te animadvertas quod aut te aut majores tuos cepisse constet, fac illico restituatur. Cave bellum geras adversus Christianum quemquam, nisi ex multorum consilio, & ita si bellum evitare non possis. Quod si bellum habeas abstine ab Ecclesiasticis & iis qui tibi nihil nocere. Si inter subditos tuos bellum aut rixæ oriantur, fac eos ad concordiam reduces quamprimum fieri potest. Sæpe specta quid Bailivi, Præpositi & alii officiales tui faciant, & in eorum actus inquire, ut si quid corrigendum sit id corrigas. Fac nullum turpe peccatum regnet in regno tuo.

TYPOGRAPHVS LECTORI.

Cum circa hoc tempus in manus nostras venisset scriptoris hujus commentatio in epistolam Pauli ad Philemonem, visum est eam hic ponere, tum ut cum majori opere servetur, tum quia quaedam continet non aliena ab his quæ in hoc opere, lib. I. cap. II. & lib. III. cap. VII, & cap. XIV tractantur.

HVGONIS GROTHII COMMENTATIO IN EPISTOLAM PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

Π αὐλοῦ δέσμιου Χριστοῦ Ἰησοῦ, Paulus vinculus Christi Iesu] Romæ agens sub militis, eadem catena vinculi, custodia. Act. xxix, 16. Genitivus hic causam significat, ut & infra 9. Ephes. III, I. II Tim. I. 8. pro quo Ephes. IV, I. δέσμιου κύκυβις, vinculus in Domino.

Καὶ Τιμόθεου ὁ ἀδελφός, & Timotheus frater] Fratres vocabant se mutuo Christiani ob communem regenerationem. Timotheus perpetuus ferme Pauli comes, ut videre est II Tim. III, 10. etiam Romæ ipsi aderat Eph. I, 1. Coloss. I, 1.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ Philemoni dilecto] Philemon nomen est græcum, quo appellatus fuit & Poëta nobilis, & rerum naturalium scriptor quidam Plinio memoratus. Videtur habitasse Ephesi, ubi Onesimus postea episcopatu functus est, ut & Ignatii literæ, & alii scriptores tradunt. Hunc Philemonem dilectum sive carissimum vocat Paulus, quod eum interiore quadam amicitia, ut virum valde pium, complecteretur.

Καὶ σωεργῶ ἡμῶν ἑσθ' ἀδελφῶν ἡμῶν ἑσθ' ἀδελφῶν ἡμῶν] id est uni presbyterorum illorum, qui Ephesi plures erant. Act. xx, 17. omnes autem πρεσβυτέρους, atque etiam πρεσβυτέρας, quæ fœminis ad Christum vocandis dabant operam, Apostoli sui operis adjuutores vocabant. Rom. xvi, 3, 9. Philipp. II, 25. Coloss. IV, 11.

2. Καὶ Ἀπφία τῆ ἀγαπητῆς ἑσθ' Ἀπφία dilectæ] Appia nomen est Romanum. Π mutatur in Φ more Hebræo.

Καὶ Ἀρχιππῶ τῷ συστρατῆρῶ ἡμῶν ἑσθ' Ἀρχιππῶ κομισιτῆν ἡμῶν] Euan-
gelistæ munus hic obisse videtur, modo Ephesi agens, modo Colof-
fis.

is. Col. iv. 17. ubi postea cum resedisse, ac sic episcopum factum testatur Ambrosius. Tales ob molestiam muneris commilitones suos vocare Paulus solebat, ut videre est Philipp. ii. 25.

Καὶ τῆ κρητ' οἴκῳ σου ἐκκλησία ἐστὶν Ecclesia quæ in tua domo est] ad Philemonem hoc referendum, cui præcipue inscribitur hæc epistola. In ejus domo complures erant Christiani. Etiam tres Ecclesiam faciunt, teste Tertulliano. Sic in Aquilæ, & Priscillæ domo, qui erant, ecclesia dicuntur. Rom. xv. 15. I Cor. xvi. 19. & qui in Nymphæ domo. Col. iv. 15.

3. Χάρις ὑμῖν, καὶ ἐπιβλήν διὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Jesu Christo.] precatur illis favore Dei, & Christi, & prospera omnia, quæ Hebræi pacis nomine solent appellare. Utitur sæpe hac precatione Paulus, ut I Corinth. i. 3. II Corinth. i. 2. Gal. i. 3. Ephes. i. 2. Col. i. 2. I Thess. i. 1.

4. Εὐχαριστῶ πάντοτε τῷ κυρίῳ μου Gratias ago Deo meo] Gratias Deo debemus pro donis, non tantum in nos, sed & in alios collatis. Rom. i. 8. I Cor. i. 4. Eph. i. 16.

Πάντοτε μνείαν σου ποιῶμαι ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου semper memoriam tui facies in orationibus meis] eadem verba habes dicto loco Eph. i. 16. unde discas προσευχὰς orationes hic dici omnes ad Deum allocutiones, etiam per quas non postitur aliquid, sed gratiæ aguntur.

5. Ἀκούων σε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίσιν audiens charitatem tuam & fidem] Causam reddit suæ gratiarum actionis, qualem videbis & dictis locis. Rom. i. 8. I Cor. i. 4. Ephes. i. 16. Egregia hic biga nominatur dilectio & fides. Vid. I Cor. xii. Gal. v. 6. Ephes. vi. 23. I Thess. iii. 6. I Tim. i. 14, vi. 11. II Tim. i. 13, ii. 22.

Ἦν ἔχεις πρὸς τὸν κύριον Ἰησοῦν quam habes in Dominum Jesum] hoc ad fidem refertur.

Καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους ἐστὶν erga omnes sanctos] hoc ad dilectionem. Sancti vocantur Christiani omnes, ut Ephes. i. 1. & alibi sæpe.

6. Ὅπως ἡ κρινοῦνία τῆ πίστεως σου ἐνεργῆς γένηται ἐν ἐπιγνώσει πᾶσις ἔργα ἀγαθὰ τῶ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, ut communicatio fidei tua efficax fiat, in agnitione omnis boni operis, quod est in vobis in Christum Jesum.] Est primum hic trajectio. Nam verba illa εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν in Christum Jesum pertinet ad id quod præcessit τῆ πίστεως σου fidei tua. Deinde κρινοῦνία τῆ πίστεως communicatio fidei, positum est pro ipsa fide, quæ Philemoni cum aliis illis Christianis erat communis. Et ἐν ἐπιγνώσει in agnitione hic παθητικῶ passivè sumitur, habetque innotescendi significationem. Sensus enim est: eò spectabar tua ista dilectio, ut fides, quæ tibi cum aliis sanctis communis est, actiuosa fieret, ac sic cognosceretur per bona illa opera, quæ abs te, aliisque procedunt. Ἐνεργῆς γένηται efficax fiat hic dicitur eodem sensu, quo πίστις δι' ἀγαπῆς ενεργουμένη fides quæ per charitatem operatur. Gal. v. 6. Inde sequitur ἐπιγνώσις id est patefactio ejusdem fidei. Ostenditur enim fides per opera. Iac. ii. 18.

7. Χαρῆν ἔδοξα ὑμῖν πολλὴν καὶ ἄδικηλασιν Gaudium enim magnum habemus & consolationem] merito, inquit, gratias Deo pro istis vestris virtutibus habemus, quia nobis maximum inde gaudium, &

in malis, quæ Evangelii causa toleramus, solatium provenit. Sic & 11 Cor. VII, 4. 13. 1 Theff. III, 7.

Ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἀδελφῶν ἀναπέσωται] *Δὲ σὲ, ἀδελφὲ quia viscera sanctorum refocillata sunt per te, frater*] σπλάγχνα viscera hic pro animo, ut Sirach. xxx, 7. xxxiii, 5. Itaque ἀναπέσωται τὰ σπλάγχνα refocillata sunt viscera, & infra 20 ἀνάπλωσον με τὰ σπλάγχνα refice mea viscera parem sensum habet, cum illo ἀνέπλωσον τὸ ἐμὸν πνεῦμα refocillarunt meum spiritum, 1 Cor. xvi, 18. Pauperes inquit, tranquillo sunt animo, eo quod experiendo didicerint, in tuis divitiis paratum esse suis necessitatibus subsidium.

8. Διὸ πολλῶ ἐν Χριστῷ παρήρησιαι ἔχων ἐπιτάσσει τὸ ἀνῆγειν] *quapropter multam in Christo fiduciam habens præcipiendi quod tui officii est*] Apostolica functio à Christo mihi injuncta hoc jus mihi dat, ut tibi, Christianisque aliis ea præcipere possim, quæ officii vestri sunt. Παρήρησιαι fiducia vox ex græco sermone ad Syros venit latiore significato, ita ut sæpe jus, auctoritatem significet.

9. Διὰ τῶ ἀγαπῶ μᾶλλον] *propter charitatem magis obsecro*] malo ut amicum precari per necessitudinem amicitiae nostræ.

Τοῦτ' ὦν ἐν σὺν σὺν talis] id est, ad preces descendendo, cum talis sim, qualem me esse nosse.

Ὡς Παῦλος] *nempe Paulus*] tot Ecclesiarum conditor.

Πρεσβύτης senex] jam & provec̄ta ætate, cui multa concedunt, etiam ignoti.

Νῦν δὲ καὶ δεσμιός] *Ἰησὺ Χριστοῦ nunc autem & vinc̄tus Iesu Christi*] id est, propter Christum vinc̄tus, ut modo diximus. Magna debetur reverentia iis qui dura ferunt honestissimis de causis. Coloss. iv, 18. Ephes. iv, 1.

10. Παρεμολῶ σε obsecro te] *παρεμολῶ σε* hic precandi, aut potius deprecandi habet significationem. Servi si quid deliquissent precatorem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. Similis est huic deprecatio Plinii pro liberto Sabiniani epistola libri noni una & vicefima.

Περὶ τῶ ἐμῶ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου] *pro filio meo quem genui in vinculis meis.*] quem hic Romæ, dum vinc̄tus sum, Christianum feci. Dei opus est regignere hominem. Sed tanta est ejus bonitas, ut in nominis sui consortium ministros suos admittat. 1 Cor. iv, 15. Gal. iv, 19. Sic & σώζειν salvare dicuntur Apostoli. Rom. xi, 14. & alii. 1 Cor. vii, 16.

Τὸν ποτὲ σοι ἀχρηστον] *qui tibi aliquando inutilis fuit*] deprecantium mos est rerum asperitatem verbis lenire. Onesimus non inutilis modo Philemoni fuerat, sed & damnum dederat. Conjuncta esse solent fuga, ac furtum. Itaque in Codice Justiniano titulum de servis fugitivis, sequitur ille de furtis. Martialis,

A pedibus didicere manus peccare protervae :

Non miror furem qui fugitivus erat.

Et qui servum vendebant, promittere solebant furem non esse, fugitivum non esse. L. Cum in venditione. L. Lucius. §. ult. L. Evieta re. §. ult. L. Si emptor. L. Si ita quis. L. Quia dicitur. D. de Emtionibus

bus. L. quoties D. si familia furtum fecisse dicatur. L. Et emptor §. venditorem. D. de act. empt. Varro II de re Rust. Seneca Controversia III, 21.

12. Νῦν δὲ σοι, καὶ ἐμοὶ ὄφελος *nunc autem & mihi & tibi utilis*] quia Paulo utilis erat, erat & Philemoni. Communia enim sunt *πρὸ τῶν φίλων amicorum*, alludit ad nomen Onesimi.

Ὅτι ἀνέπεψα *quem remisit*] nempe cum hac epistola.

Σὺ δὲ αὐτὸν, *παρατίπετέ μοι ἀσπλάγχνα, παροράσει* Tu autem illum, *id est mea viscera, suscipe*] *παροράσει* varias habet significationes, omnes ad benevolentiam & beneficia pertinentes, ut apparet Act. xviii, 26. Rom. xiv, 1, 3, xv, 7. Hic interpretare benigne in domum recipere, quomodo Act, xxix, 2. *πρὸ ἐμῶν σπλάγχνα mea viscera*, id est, ita mihi dilectum, quomodo viscera nostra diligimus. Sic apud Plautum :

meum corculum.

13. Ὅτι ἐγὼ ἐβουλόμην *ωσὲς ἐμαυτὸν κατέχευον* *quem ego volebam mecum retinere.*] Est hic indicativus pro subjunctivo more Græco. Voluisssem eum mecum retinere, nempe nisi obstitissent rationes aliae, quæ jam sequuntur. De hoc loquendi genere, vide quæ diximus ad Matth. xxvi, 39.

Ἴνα *παρὲ σοῦ διακονῆ μοι* ut pro te mihi ministraret] ut mihi præstaret quæ tu si hic esses præstiturus mihi omnia esses.

Ἐν τοῖς δεσμοῖς τῶν *Εὐαγγελίου* in vinculis Evangelii] in his vinculis, quæ Evangelii causa sustineo. Idem loquendi genus, quod habuimus supra 9.

14. *Χωρὸς δὲ ἂν οἷς γνώμης ἐδὲν ἠθέλησαι ποιῆσαι* *præter tuam autem sententiam nihil volui facere.*] Nolui eo uti, nisi te ultro id volente.

Ἴνα μὴ ὡς *κτὶ ἀνάγκης* *τὸ ἀγαθὸν σε, ἀλλὰ κτὶ ἐκῆστος* *mihi ne velui ex necessitate bonum tuum esse, sed voluntarium*] Si eum Paulus retinuisset, non tam apparuisset voluntas Philemonis, quam si eum ad se missum ipse ad Paulum remitteret. Seneca II de Benef. iv. *Si vis scire an velim, effice ut possim nolle.* Ἐκῆστος *voluntarium*, & *ἀναγκαῖον necessarium*, sive *τὸ κατ' ἀνάγκην ex necessitate* inter se opponuntur, ut I Pet. v, 2. Sic libera voluntate aliquid exsequi, & ex necessitate, inter se opponit Paulus Iurisconsultus l. Atqui natura §. Si libero D. de negotiis gestis. Laus autem non debetur nisi liberis actionibus.

15. *Τάχα ἦν ἂν τῶν* *forstian enim ideo*] quasi dicat, forte id Dei consilium fuit, cum eum fugere permisit. Confer Gen. xlv, 5.

Ἐχωρέειν *discessit*] Vides & hic quod modo diximus, lenitate verbi mitigari id quod in re est asperum. *ἐχωρέειν* dixit, pro fugit. Talia sunt, quæ Græci *δύφρημιστός* *honestas appellationes* vocant.

Πρὸς ὥραν *ad horam*] id est ad modicum tempus. Idem loquendi genus II Cor. vii, 8. Gal. ii, 5. I Thess. ii, 17.

Ἴνα αἰώνιον ἔσται *ut æternum illum recipias*] ut à me correctus perpetuo tibi sit utilis. *Ἀιώνιον æternum* ita hic dictum, quomodo apud Horatium, *Serviet æternum*. Doctrina Evangelica non tollit statuum differentias, & imperia dominorum in fervos, ut apparet I. Tim. vi, 1, 2. Tit. ii, 9. I Pet. ii, 10. Eph. vi, 5, 6. Coloss. iii, 22.

Nulla ergo causa est, cur Christianus, qui ut Dominus in servos habere imperium potest, non possit habere in subditos, ut princeps. Paria sunt in domo dominus, in regno rex. Seneca III de beneficiis, 18. *Si seruo, quo minus in nomen meum perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei, qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quancquam sub dispari titulo varia in illos licent.* Ideoque Petrus imperia regum & dominorum inter se æquat. Nam & servos malè meritos domini non adito magistratu torquere, imo & occidere poterant. L. I. D. de his qui sui, vel alieni juris sunt. Instit. eod. tit. §. In potestate. Nec Romæ tantum id jus fuit, sed & in Græcia. Vide Senecam Controversia v, 35. Venit enim hoc ex jure gentium, ut nos docent dicta Iuris loca. Hoc jure quomodo domini uti debeant, ex quo Christiani facti sunt, Paulus eos docuit, eadem dicturus regibus, si tam reges tunc fuissent Christiani, quã multi dominorum erant Christiani. Et Nicodemus & Iosephus Arimathensis senatores fuere, cum imperio, & puniendi potestate. Nam senatus tam publicus populi, quam urbis Hierosolymitanæ jus verberandi habebat, ut apparet Matth. x, 17. Act. v. 48. II Cor. xi, 24. imo & morte puniendi, si quando Romani id permitterent sicut generalem permisum habebant Judæi occidendi alienigenam, qui intra templi septa intrasset. Hos tamen senatores, discipulos suos, Christus nunquam monet, ut ab eo munere desisterent. Et si id fecisset, rupisset haud dubiè legem, quæ legitimo more ad tale munus vocatis imperabat, fungi eo munere, quod longe ab ipso abfuit, qui dum vitam egit mortalem factus fuit sub lege. Gal. iv. nec ullam ejus partem infringit ipse, aut aliis infringendi autor fuit.

16. ἢ ἢ π' ὡς δούλον non jam ut servum] Supple tantum, quod sequentia ostendunt. Sæpe apud omnes gentes; maxime vero apud Hebræos, hæc particula subauditur: deinde repetendum ex superioribus ἀεθλασθῆς suscipe.

Α' κ' ἑπὶ δούλον sed supra servum] pertinentem ad te non solo jure herili, sed &

Ἀδελφὸν ἀγαπητὸν fratrem dilectum] nempe Christianis omnibus.

Μάλιστα ἐμὴ maxime mihi] mihi qui ejus operam fidelem sum expertus.

Πόσω δὲ μᾶλλον σοι' quanto autem magis tibi] tibi multo carior, quam mihi esse debet, quia in tuo usu semper futurus est, dum vales.

Καὶ ὧν σαρκὶ ἔν in carne] Corpus Onesimi non tam ipsius est, quam tuum est, κατὰ τὴν ἐξουσίαν possessione ἐν usu. Apud Aristophanem Cario.

Τὸ σῶμα τῷ ἄλλῳ ἐκ ἐφ' τὸν κύριον
Κρατῆν ἐ δαίμων, ἀλλὰ τ' ἐκωμῶδον

Dummo dominium corporis non dat sui

Fortuna, sed ei qui suum pretio facit.

Solent permisceri inter se σὰρξ caro & σῶμα corpus, ut apparet ex Hebræo. Soph. I, 17. Ezech. x, 12, & alibi, collatis versionibus Græcis & Latinis.

17. Εἰ ἔν ἐμέ ἔχεις κριανὸν *Si ergo me habes socium*] Si me habes pro amico, ac proinde rerum tuarum particeps.

Παραλαβὴ αὐτὸν *suscipe illum*] non modo pœnam, quam jure tuo exigere poteras ei condona, sed & benignè eum excipe. In domum, in animum recepisti dixit in re plane simili Plinius in Epistola IX, 24.

Ὡς ἐμέ *sicut me*] nam amicus Paulo cum esset Onesimus, quod ipsi præstatur, Paulo ipsi præstari videbatur.

18. Εἰ δὲ τι ἠδίκησέ σε *Si autem aliquid nocuit tibi*] si quid fugiens abstulit.

Ἡ ὀφείλῃ *aut debet*] aut si ex rationibus tuis reliquator erat. Nomen generis pro specie.

Τὸ τοῖμοι ἐλόγῃ *hoc mihi imputa*] id meis rationibus imputa. Me pro eo fac tuum nomen.

19. Ἐγὼ Παύλου ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ *Ego Paulus scripsi mea manu*] Ut certus sis, habes hic manum meam. Poteris me ubi voles convenire ex chirographo. Hoc est, quod scribere cautionem vocat Scholiastes ad L. Titius D. quæ res pignori. Adde l. lect. D. Si certum petatur. & L. Aurelius. §. quidam. D. De liber. leg.

Ἐγὼ δόσω *ego reddam*] hoc Latine dicitur pecuniam constituere, de quo titulus est in Digestis. Forma ipsa continetur his verbis, ἐγὼ δόσω, aut satisfaciam tibi, ut habet Novella cxv, 6. Quæ inferi solet titulo Codicis, de pecunia constituta. Sic in l. Eum qui, §. Iulianus, Formula hæc legitur. *Scripsi secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum approbatum erit, me tibi cauturum, & soluturum sine controversia.* Et alia, L. quidam, eodem titulo: *Docem quæ Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salva ratione usurarum, habes penes me domine.* Constituit autem pecunia potest, etiam quæ naturaliter tantum debetur, l. 1. §. debitum. D. dicto titulo. Servi Dominis debere possunt, non quidem civiliter, sed natura. L. stipulatur, §. adhiberi, cum lege sequente. Sic & pro obligatione naturali rectè fidejussor accipitur. L. fidejussor. §. fidejussor. D. de fidejussoribus.

Ἴνα μὴ λέγω σοι ὅτι κενωτὸν μοι προσφύλλεις *ut non dicam tibi, quod est te ipsum mihi debes*] Est ἡμῶν *figura τῆς προσωπῆσεως* sive reticentiæ, cum dicimus omittere nos velle, quod maxime dicimus. Poteram dicere ait Paulus, te non tantum rerum tuarum, sed & tui ipsius mihi esse debitorem: nempe quia Philemon absque Paulo fuisset, mansisset in crassis tenebris vitiisque, longè à spe salutis.

20. Ναὶ ἀδελφεῖτα *frater*] Ναὶ hic est precantis, ut apud Hebræos.

Ἐγὼ σε ὀναίμεν ἐν κυρίῳ *ego te fruor in Domino*] id est, liceat mihi gaudere de tuis in Christo profectibus. Syr. xxx, 2. ὁ παιδάλων ἦ ἦν αὐτῷ, ὀνήσεται ἐπὶ αὐτῷ *qui castigat filium suum gaudet in eo.* Ignatius ad Magnesios: Διακόνε Σωλοῖο ἔγω ὀναίμεν *Diaconi Sotionis quo ego gaudeam.* Idem ad Ephesios: ὀναίμεν ὑμῶν Ἀξὶ πάντοτε, *gaudeam vobis semper.*

Ἀνάπαυσόν με τὸ ἀλλάγμα ἐν κυρίῳ *refice viscera mea in Domino*] id est propter Christum fac me tranquillum hac de re.

21. Πισπιθῶς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι *confidens in obedientia tua scripsi tibi*] Fiduciam mihi fecit, cognita illa tua, quam Evangelio præstas

obedientia. Ita ὑπακοή obedientia sumitur Rom. I, 5. xv. 18. xvi, 19. 26. II Cor. vii, 15. x, 5, 6. I Petr. I, 14, 22.

Ἐιδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λίγω πενήσεις sciens quoniam ἐπὶ super id quod dico, facies] pro certo habeo plus te facturum, quam ego audeam poscere.

22. Ἄμειψέ μοι ἐπιμαζέ μοι ξενίου simul autem ἐπὶ para mihi hospitium] Hospitium para. ita sumitur ξενία hospitium Act. vii, 23, & apud Iosephum & alios.

Ἐλπίζω ᾧ ὅτι Δεῖ τὸ πρῶτον ὑμῶν χαλεδνήσομαι ὑμῖν nam spero per orationes vestras me donatum iri vobis.] Ipero fore ut ad preces vestras Deus me (id est adventum ad vos meum) vobis concedat. Sunt qui spem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis ivisse in Asiam : rediisse Romam.

23. Ἀσπάζονται σε Ἐπαφροδίτου Salutant te Epaphras] Nomen plenum est Ἐπαφροδίτου Ph. II, 25. iv, 18. Contractum Ἐπαφροδίτου Coloss. I, 7. iv, 12. Cujus generis nomina in ἅς contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

Ὁ σωμαχειμώλωτός μου concarnatus meus] Vnus eorum, quorum mentio Act. xxvii.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ in Christo Iesu] id est propter Iesum Christum, ut supra 20.

Μάρκου Marcus] is cuius mentio Act. xii, 12, 25. xv, 37, 39. Coloss. iv, 10.

24. Δημῆς Demas] cui plenum nomen Demetrius. Nominatur Coloss. iv, 14. II Tim. iv, 10.

Λουκᾶς Lucas] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vid. Col. iv, 14. II Tim. iv, 11.

Οἱ συνεργοί μου adiutores mei.] Vide supra x.

Ἡ χάρις ἡ κυρία ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Gratis Domini nostri Iesu Christi] Favor Christi.

Μετὰ τῷ πνεύματι ὑμῶν cum spiritu vestro] id est, sit vobiscum : Eadem locutio Gal. vi, 18. Alibi pro eo dixit μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων ὑμῶν vobiscum, ἔστω cum omnibus vobis.

Ἀμήν Amen] Est vox quam Ecclesia respondebat lectis epistolis. Ideo omnibus Pauli epistolis cœpit adscribi. Vide quæ ad Matth. vi, 13.

F I N I S.

LIBRI

LIBRI PRIMI CAPITA

I.	<i>Q</i> uid Bellum, quid Ius?	Pag. 1.
II.	<i>An Bellare unquam iustum sit.</i>	15
III.	<i>Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.</i>	45
IV.	<i>De bello Subditorum in Superiores.</i>	79
V.	<i>Qui bellum licite gerant.</i>	93

LIBRI SECVNDI CAPITA

I.	<i>D</i> E belli causis, & primum de defensione sui & rerum. Pa.	100
II.	<i>De his qua hominibus communiter competunt.</i>	112
III.	<i>De acquisitione originaria rerum: ubi de mari & fluminibus.</i>	126
IV.	<i>De derelictione prasumpta & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & prescriptione differat.</i>	137
V.	<i>De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimonii: de collegiis, de jure in subditos: servos.</i>	145
VI.	<i>De acquisitione derivativa facto hominis: ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.</i>	170
VII.	<i>De acquisitione derivativa que fit per legem: ubi de successibus ab intestato.</i>	174
VIII.	<i>De acquisitionibus qua vulgo dicuntur juris Gentium.</i>	195
IX.	<i>Quando imperia vel dominia desinant.</i>	205
X.	<i>De obligatione qua ex dominio oritur.</i>	214
XI.	<i>De Promissis.</i>	219
XII.	<i>De contractibus.</i>	228
XIII.	<i>De iurjurando.</i>	241
XIV.	<i>De eorum qui summum imperium habent promissis & contractibus & iuramentis.</i>	256
XV.	<i>De federibus ac sponsonibus.</i>	262
XVI.	<i>De interpretatione.</i>	275
XVII.	<i>De damno per injuriam dato, & obligatione qua inde oritur.</i>	289
XVIII.	<i>De legationum jure.</i>	294
XIX.	<i>De jure sepulture.</i>	304
XX.	<i>De penis.</i>	313
XXI.	<i>De poenarum communicatione.</i>	365
XXII.	<i>De causis injustis.</i>	384
XXIII.	<i>De causis dubiis.</i>	393
XXIV.	<i>Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.</i>	401
XXV.	<i>De causis belli pro aliis suscipiendi.</i>	411
XXVI.	<i>De causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.</i>	417

LIBR I T E R T I I

C A P I T A.

L	<i>Quantum in bello liceat, regulae generales ex jure natura: ubi & de dolis & mendacio.</i>	Pag. 424
II	<i>Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repressaliis.</i>	443
III.	<i>De bello justo sive solenni jure gentium: ubi de indictione.</i>	448
IV.	<i>De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.</i>	456
V.	<i>De rebus vastandis eripiendisque</i>	468
VI.	<i>De jure acquirendi bello capta.</i>	471
VII.	<i>De jure in captivos.</i>	490
VIII.	<i>De imperio in victos.</i>	495
IX.	<i>De Postliminio.</i>	498
X.	<i>Monita de his quae sunt in bello injusto.</i>	508
XI.	<i>Temperamentum circa jus interficiendi in bello justo.</i>	512
XII.	<i>Temperamentum circa vastationem & similia.</i>	530
XIII.	<i>Temperamentum circa res captas.</i>	541
XIV.	<i>Temperamentum circa captos.</i>	543
XV.	<i>Temperamentum circa acquisitionem imperii.</i>	551
XVI.	<i>Temperamentum circa ea quae jure gentium postliminio carent.</i>	556
XVII.	<i>De his qui in bello medii sunt.</i>	559
XVIII.	<i>De his quae in bello publico privatim sunt.</i>	564
XIX.	<i>De fide inter hostes.</i>	566
XX.	<i>De fide publica qua bellum finitur: ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine conducto, de arbitrio, deditioe, obsidibus, pigno- ribus.</i>	574
XXI.	<i>De fide, manente bello: ubi de induciis, commentu, captivorum redemptione.</i>	592
XXII.	<i>De fide minorum potestatum in bello.</i>	600
XXIII.	<i>De fide privata in bello.</i>	603
XXIV.	<i>De fide tacita.</i>	606
XXV.	<i>Conclusio cum monitis ad fidem, & pacem.</i>	608

L O C I S C R I P T O R V M

IN HOC OPERE SPECIALITER

EXPLICATI. AVT EXAMINATI,

AVT EMENDATI.

Ex sacris Literis: Veteris Testamenti.				Caput qui Latinis	Vers.	Pag.	
<i>Genesis.</i>	Caput	Vers.	Pag.	II Regum	19.	532	
	IV.	14.	19	IV Regum.	III.	18. & seq.	
		24.	20	VI.		434	
	IX.	5, 6.	19	XVIII.		296	
	XIV.	16. & seq.	558	I Paralip.	XIX.	2.	
		20.	472	XXIII.		92	
	XVIII.	23. & seq.	426	XXVI.	32.	64	
	XX.	12.	428	II Paralip.	XVI.	2, 7.	
	XXV.	6.	179	XIX.		268	
	XXXVIII.		224	XX.	37.	268	
<i>Exodus.</i>	XVII.		17	<i>Psalmi.</i>	II.	22	
	XX.	2. & seq.	341	<i>Esaias.</i>	II.	4.	
		5.	338	<i>Ierem.</i>	XXXVIII.	5.	
		12. & seq.	333	Ezechiel.	XVIII.	327.	
		17.	338	Ecclesiast.	XII.	7.	
	XXI.	14.	370	Proverbia.	XVI.	4.	
	XXII.	2. 46,	106	Novi Testamenti.			
		1, 9.	336	<i>Matthaeus.</i>	V.	17.	
	<i>Leviticus.</i>	XVIII.		21. & seq.	21.	19, 26	
	<i>Numer.</i>	XIV.	30.	243	23.	246	
XX. & XXI.			117	30. & seq.	27		
<i>Deuteron.</i>	XIX.	19.	335	26. 33, 47, 48	48		
	XX.	OI, I 5.	17	44. & seq.	24		
		11.	451	XI.	13.	24	
		19.	531	XXII.	20.	93	
	XXII.	1.	266	XXIII.	21.	246	
	XXII.	28.	87	XXIV.	51.	250	
	XXIII.	6.	267	XXVI.	25.	431	
	<i>Iosue.</i>	IX.	244	52.	48	48	
	<i>Iudicum.</i>	III.	15.	93	<i>Marcus.</i>	VI.	48.
		XX		244	X.	19.	338
<i>I Samuelis qui Latinis I Regum</i>	VIII.	2.	81	<i>Lucas.</i>	II.	1.	
	X.	5, 10.	520	XIV.	13.	345	
	XI.		434	XVII.	3.	325	
	XIX.	18.	520	XXII.	30.	431	
	XXV.		245	XXIV.	28.	429	
				<i>Iohannes.</i>	IV.	9.	
					267		
					Iohan-		

I N D E X.

	Verl.	Pag.
Caput		
<i>Iohannes.</i> VIII.	7.	316
XVIII.	36.	388
<i>Act. Apost.</i> VII.	27.	7
X.	2.	7
XVI.	3.	429
XVII:	4.	8
<i>Ad Roman.</i> I.	25.	344
III.	27.	21
VII.	14.	22
X.	5.	9
XII.	17.	29
XIII.	1.	23
	2, 45.	81
	4.	25, 29
XIV.	23.	349
<i>I ad Cor.</i> VII.	21.	159
	25.	151
	36.	149
XI.	14.	237
<i>II ad Cor.</i> X.	3.	30
XI.	3.	133
XII.	14.	178
<i>Ad Galat.</i> III.	25.	9
IV	I.	128
VI.	5.	159
<i>Ad Ephes.</i> II.	3.	237
VI.	12.	30
<i>Ad Coloss.</i> III.	22.	159
<i>I ad Tim.</i> II.	1, 2, 3.	22
<i>Ad Titum.</i> II.	9.	159
<i>Ad Hebr.</i> VI.	17.	243
	13.	21
	19.	9
VIII.	7.	9
XI.	6.	343
	33, 34.	17
<i>Iacobus.</i> I.	15.	332
IV.	I.	30
V.	12.	250
<i>I Petri.</i> II.	12.	83
	16.	159
<i>† Iohannis.</i> II.	16.	333
III.	16.	21
V.	16.	320

Ex Theologis.

<i>Synodus Nicænsis can.</i> XII.	34
<i>Synodus Arelatenfis I can.</i> III.	35
<i>Concilium Toletanum I.</i>	155
<i>Leonis epistola.</i>	35
<i>Augustinus quæst. super Iosue.</i>	427
<i>Augustinus de libero arbitrio.</i>	47, 107

<i>de mendacio.</i>	428. & seq.
<i>de civitate Dei.</i>	534
<i>c. si quis servum.</i> XVII. q. 4.	159, 493
<i>c. de Iudais. dist. 45.</i>	345
<i>c. 2. de Treuga & pace,</i>	521, 533
<i>Adrianus quodlibet. 2.</i>	419
<i>Dominic. Soto de just. & jure. l. v. c. 1.</i>	411
<i>Franciscus Viçtoria relectione de Indis :</i>	
<i>& de jure belli.</i>	50, 121, 375
<i>Medina de restitutione, q. 10.</i>	426

Ex Iure.

<i>Lex Solonis.</i>	46, 106
<i>Lex XII Tabularum.</i>	28, 46, 106

Digestis.

<i>De justitia & jure. l. 1. § hujus studii.</i>	468
<i>l. ex hoc jure.</i>	18
<i>De divisione rerum. l. quadam.</i>	128
<i>De pactis. l. conventionum.</i>	263
<i>De minoribus. l. in causa cognitione.</i>	237
<i>l. 1.</i>	18
<i>Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.</i>	
<i>Ad l. Aquil. l. quemadmodum. §. item.</i>	116
<i>De religiosis & sumtibus funerum. l.</i>	
<i>cum loca.</i>	468, 503.
<i>De conditione indebiti. l. Iulianus.</i>	446
<i>De lege Rhodia de jactu. l. 2. §. cum in eadem. 116. l. d'ziwors.</i>	387
<i>Depositum. l. bona fides.</i>	214, 248
<i>De distractione pignorum. l. rescriptum. § 1. 446.</i>	
<i>II. De legatis & fideicommissis. l. cum ita legatum. § in fideicommissio.</i>	185
<i>Ad legem Falcidiam l. pretia.</i>	233
<i>Si tabula testamenti nulla exstabit, unde liberi. l. scripto § 1. 177, 178</i>	
<i>De damno infecto. l. Fluminum. § ult. & l. Proculus.</i>	374
<i>De acquirendo rerum Dominio. l. quod in littore.</i>	128
<i>l. in agris limitatis.</i>	131
<i>l. transfugam.</i>	436, 477
<i>De acquirenda vel amittenda possessione. l. 1. § 1.</i>	473, 474
	Nequid

Nequid in loco publico vel itinere fiat. l. littora.	128
De diversis temporum praescript. l. si quisquam.	129
De furtis. l. 1.	4
De incendio, ruina, naufragio. l. quo naufragium. §. quod ait.	116
De sepulcro violato. l. sepulchra.	470
Ad legem Corneliam de sicariis. l. furtum.	106
De poenis. l. aut facta.	336
l. crimen.	377
De iure fisci. l. Imperatores.	316
De captivis & de postlimin. l. navibus, & seq.	503, 504
l. postlimin. §. in pace.	505
l. non dubito.	ibid.
l. in bello.	500
l. postliminium. §. postliminio.	499
	576
§. filius quoque.	502
l. si captivus.	500
l. hostes.	449
l. si quid bello.	500
De verborum significationibus. l. probrum.	4
De regulis juris. l. jus nostrum.	237

Codice.

De Iudaeis. l. nulli.	321
De legibus. l. non dubium.	155
Quando Imperator inter pupillos cognoscatur.	63
Quando liceat unicuique vindicare se, vel publicare devotionem.	327
De postliminio reversis. l. ab hostibus.	504
Ad legem Iuliam Majestatis. l. ult.	316
De emendatione propinquorum.	319

Institutionibus.

De rerum divisione. §. 1.	128
---------------------------	-----

Ex Iuriconsultis.

Bartolus in l. conventionum. D. de patris.	603
in l. hostes. D. de captivis.	387
Zafius Apologia contra Eckium.	604
Dilacus Covarruvias in Clem. si furio-	

sus : De Homicidio parte III. §. 1.	103
in c. peccatum. p. II. §. 10.	340
Ferdinandus Vasquius Menchacensis controversiarum illustrum. I. c. 9.	510
	411
	335
	332
	257
	577
Menochius arbitrariarum questionum.	524
Ioannes Bodinus de repub. l. 1. c. 8.	256,
	260
	281
	335
Guili. Barclajus adversus Monarchomachos. III. 8.	86
	90
	86
Franciscus Commanus commentariorum juris civilis.	
lib. I. c. 6. & v. c. 1.	219
lib. III. c. 6.	202

Ex Philosophis.

Plato, Gorgia.	317
de legibus. IX.	106
	509
Xenophon I. Socraticorum. IV.	150
Aristoteles Nicomachiorum. v.	10.
	514
	309
Politicorum IV. 4.	51
Problematum sectione XXIX.	394
M. Tullius Cicero de officiis I.	405
	230, 428
Ad Atticum, XIII. 27.	405
L. Annaeus Seneca De beneficiis IV.	249
	284
Plutarchus questionum Romanarum.	
	150

Ex Historicis.

Polybius.	369, 519
Livius v.	120
	264
Appianus Civilibus.	585
Mitridatico.	285
Iustinus ex Trogo.	588
Valerius Maximus.	571
	Tacitus

I N D E X.

<i>Tacitus Historiarum.</i> II.	199, 200	<i>Scriptor ad Herennium.</i> IV.	518
<i>Eucherius in historia martyrum Agau-</i>		<i>Philo de legibus specialibus.</i>	377
<i>nensium.</i>	89	<i>Plinius VIII. epistola ad Aristonem.</i>	156
		<i>Panegyricus dictus Constantino Con-</i>	518
		<i>stantii filio.</i>	249, 499
Ex aliis.		<i>Festus Pompejus.</i>	387
<i>Demosthenes,</i> V.	445	<i>Dantes.</i>	
<i>Virgilius.</i>	295		

I N D E X
R E R V M P R Æ C I P V A R V M
A C V E R B O R V M,

quæ in hoc opere continentur.

A.

A bdicari regnum an possit. 185	gentium. 196, & <i>segg.</i>
Abdicato filio an quid debeatur. 178	Actio injuriæ an Christiano conveniat. 323
Abitus tutus quomodo sumatur. 596	Actionum injustarum gradus. 332, & 333
Abrahamus bello adjuvit extraneos à fide. 267	Actionum forensium & belli iidem fontes. 101
Abrahamus res hostiles sibi acquisitas judicat. 472	Actor ut bellum vitetur, re dubia potius cedere debet. 397
Abrahami filii ex Cethura non habuerunt partem hereditatis. 179	Actus homini inevitabiles an puniri possint. 309
Absentes an partem prædæ ferant. 481	Actus, qui humanam societatem non spectant, puniendi non sunt. 379
Absentium jus præsentibus accrescit. 156	Actus ex more communes nemini prohibendi. 121
Absolvere cur satius quam condemnare. 498	Actus interni an punibiles inter homines. 328
Absolutio à juramento, unde vim habeat. 249	Actus imperfecti an puniantur jure gentium. 337
Abstinentiæ in solo pacatorum exempla. 560, & <i>segg.</i>	Actus contra conscientiam illiciti. 394
Absurdus intellectus, vitandus. 276, & <i>segg.</i>	Actus publici, & privati in bello publico. 476
Acceptio pro altero facta quid operetur. 225	Actus beneficii. 228
Acceptatio an præcedere alienationem possit. 170	Actus permutatorii. 229
Accessionis jus quale. 200, & <i>segg.</i>	Actus diremtorii. <i>ibid.</i>
Accipi plus potest quam quod nostrum est, sed sub onere restituendi quod excidit. 425	Actus communicatorii. 230
Acculare an Christiano conveniat. 315, & 328.	Actus mixti. <i>ibid.</i>
Accusatores ex officio publico constitui melius. 328	Actus positivi & negativi quantum differant. 272
Achai dolis abstinebant. 436	Actus communes à dividuis distinguendi circa restitutionem. 510
Acquiri bello non possunt, quæ penes hostes sunt, sed non hostium. 475 & 486	Actus contra juramentum factus quando sit vitiosus tantum, quando & irritus. 249
Acquiruntnt bello quoad jus externum, quæ hostis noster bello acquisiverat. 475	Actuum humanorum, qui aliis hominibus sunt utiles, plura genera. 228
Acquisitio naturalis in bello. 472	<i>Adiawoz.</i> 197, & 198
Acquisitio rerum originaria. 126	Admiralitatæ natura. 227
Acquisitiones impropriè dictæ juris	Admiralitatæ contractus. 230
	Adonia à regno exheredatus, 185
	Adoptatus ex conjectura voluntaria succedit. 179
	R r Adoptivi

I N D E X.

Adoptivi non succedunt in regnis à populo delatis.	182	Alienam rem accipere pro debito non licet, ubi debitum per iudicium consequi datur.	<i>ibid.</i>
Adulter & adultera ad quam restitutionem teneantur.	292	Alienam rem restituere unde, & quatenus teneamur.	214
Advocatiæ jus.	67	Alienam rem reddens, præmium inventionis non recte petit.	215
Ædificare in littore an liceat & quatenus.	120	Alienandi sua jus naturale.	151
Ædificatio in mari aut littore.	128	Alienati imperii exempla.	59, 60
Æqualitas exigendi in contractu qualis requiratur, & quare.	231	Alienatio requirit actum externum & acceptationem.	170
Æqualitas in contractibus requisita quoruplex.	230. & seqq.	Alienationis requisita quædam inere sunt juris civilis.	170
Æqualitas rei in contractibus qualis.	232	Alieno uti quomodo liceat.	115
Æquivocatio. <i>vide</i> Locutio ambigua.		Alieno qui utitur in necessitate, tenetur ad restitutionem.	116
Æs, & aurum deduci possunt.	202	Alieno debito nemo obligatur naturaliter, nisi heres.	259, 377, 378, 443
Ætas est quid personale.	183	Alimenta an liberis debeantur, & quo sensu.	176. & seqq.
Ætolorum mos.	580	Ἀληγορεῖν.	247
Afrorum mos circa prædium.	478	Allodialia regna quam successionem sequantur.	183, 184
Agamemnonis iuramentum de re illicita.	245	Alluvio cujus naturaliter.	200
Ager potest vendi mensura nominata, non tamen ad mensuram.	200	Alluvio quando cedat proximorum prædiorum dominis.	200, 201
Agri divisi, sive assignati, sive limitati: mensura comprehensi, arcifiniisive occupatorii.	131	Alvei mutatio an fines immutet.	131, 132
Agri capti quando intelligantur.	474	Alvens siccatus cujus naturaliter.	198
Agri capti publici fiunt.	477	Alveus siccatus privatis quando cedit.	200, 201
Agri capti: de his Hebræorum, Lacedæmoniorum, & Romanorum mos & consuetudo.	<i>ibid.</i>	Alvei siccati cujus jure gentium.	198
Agri in dubio non censentur arcifiniis.	200	Ἀμείβεσθαι quid.	514
Agri postliminio recipiuntur.	503	Amens promittendo non obligatur.	221
Agricolis parcendum.	521	Amenti falsum dicere, non est mendacium.	432
Ager Bœotus secundum fines, qui ante bellum erant, intelligendus.	277	Amentes populi, an dominium habeant.	386
Agefilai dictum.	427	Amici qui sint in jure postliminii.	499
Ἀγν.	377	Amicorum causa bellum recte suscipitur.	413
Agnatica successio linealis.	184	Amicitia non ex sola indigentia nascitur.	104
Alapam occidendo alterum arcere an liceat jure naturæ, an Evangelico.	105	Amicitia conventio in pace quid operetur.	582
Alendi liberi, etiam vulgò quæsit: etiam ex incestis, quod jus Romanum speretur.	177	Amonitæ nec federati, nec perpetui hostes Hebræorum.	267
Alexander latro & prædo dictus.	101	Ἀμφιβολία apud Rhetores.	176
Algerienses prædones.	506	Animantia muta alunt sobolem. <i>ibid.</i>	
Aliena res occupari potest, ad vitandum periculum.	425	Animantibus quæ ruri inserviunt parcendum.	533
Aliena res ad debiti consecutionem accipi quando possit.	175	Ἀνδροληψία quid.	445
		Angaria.	

I N D E X.

Angariatus sequi quo sensu à Christo jubeatur. 27
 Angliæ regni successio. 187
 Angliæ jus circa prædationes, quæ contra legem fiunt. 293
 Animus vitiat actiones sua natura licitas. 268
 centum Anni tres ferme ætates. 140
 Antiochus an jus habuerit in Hebræos. 87
 Ἀνθρωπομαχίας figura. 243
 Anthropophagi. 305
 Aodis factum quale. 93
 Ἀφύρεια quid. 113
 Ἀπόλησις quid. *ibid.*
 Appellationis exemptio an à subdito acquiri possit. 143
 Ἀποστρεφίς. 338
 Apostolorum judicatio qualis. 387
 Aptitudo juris species, quid. 269
 Aptitudo moralis non facit nasci obligationem restitutionis. *ibid.*
 Aptitudo, & proprie debitum bene distinguenda, ubi concurrunt. 270
 Aqua profluens quænam sit. 117
 Aquas corrumpere in bello an liceat. 462
 Ara Misericordiæ apud Athenienses. 370
 Aratori bovi parcendum. 533
 Arbitr de bello lectus de possessione pronuntiare non debet. 586
 Arbitri officium quod. *ibid.*
 Arbitri reges vel judices. *ibid.*
 Arbitrorum genera. 584
 Arbor scientiæ boni & mali, cujus rei symbolum. 113
 Arbor vitæ, cujus rei symbolum. *ibid.*
 Arcifinii agri, sive occupatorii. 131
 Ἀρχιτεχνικὴ Aristoteli quæ. 52
 Argumentis paribus pars utra præferenda. 394, 395
 Argumenta, qualia in judicandis moralibus. *ibid.*
 Arma apud Rom. postliminio cur non recepta. 504
 Arma hosti alicujus subministrare hostis est. 426
 Armis hostium uti licitum. 429
 Armorum vox quid significet. 276
 Arragonica successio. 188
 Arrogatio. 158

Arx quid. 276
 Arrium vocabula quomodo accipienda. *ibid.*
 Asiæ mos circa prædam. 478
 Asinonæi. *vide* Macabæi.
 Assurationis contractus. 230. natu-
 ra. 236
 Assertio à promissione multum distat. 434
 Assertio mera futuri quid, & quam vim habeat. 220
 Atticum jus de captivis redemptis. 502
 Auctores belli injusti ab aliis discernendi. 516
 Aves quorum sint. 115
 Auxilia ab una parte promissa intelliguntur sumptu perentis. 278
 Auxilium mittere quis excusetur. 284
 Auxilium venisse quando dicatur. 605

B.

Barbari male à Græcis pro hostibus habiti. 386
 Barclaji sententia de jure resistendi, quod sit penes populum, vel majorem ejus partem. 86
 Bellandi pro alio justæ causæ. 511
 Bellandi jus inferioribus potestati-
 bus quibusdam concessum. 50
 Bellantium extra territorium quæ capiuntur, an jure belli acquirantur. 486
 Bellare quidam lege vetantur. 99
 Bellum à natura quo sensu. 16
 Bellum juris gentium quo sensu. 18
 Bellum an veteretur lege, quæ data est Noæ. 19. an veteretur lege Evangelica. 21, 22
 Belli definitio. 1
 Belli vocis origo. *ibid.*
 Bellum an iustum aliquod jure naturæ. 15
 Bellum aliud privatum: aliud publicum: aliud mixtum. 46
 Bellum privatum an licitum post constituta judicia, & quibus casibus. 46. privatum aliquod lege Mosis permittitur. 46. an cum Evangelio pugnet. 46. Ambrosii & Augustini dicta contra illud. 47

I N D E X.

Bellum iustum , ac solemne quid.	449	cari.	420
Bellum ex edicto.	451	Belli efficientes causæ, principales , adjuvantes, instrumentales.	98
Bellum Cn. Manlii in Galatas an iustum. 50. Caji Casaris in Germanos an iustum. 50, 51. Octavii & Decimi an iusta bella: Cassii quoque bellum an iustum.	51	Belli causa iusta, injuria sola. 101. & defensio vitæ. 102. causæ Belli suasoriæ , & iustificæ, & principia illius.	100
Bellum publicum solemne , vel minus solemne.	49	Belli iniusti effectus iniusti.	510
Bellum gerere reservatum habenti summum imperium.	50	Belli vindicta modum excedere non debet.	512
Bellum quando & quatenus ab inferioribus prestatibus geri possit: & an tale bellum publicum dicendum. 50. & an geri possit ab illis ex conjectura voluntatis superioris.	50	Belli non iusti causæ possunt esse probabiles.	517
an Bellum civile sit pejus tyrannide.	92	Belli iure quinam occidi possint. <i>vide</i> Occidere & Occidi.	
Bellum pro sociis, & pro amicis.	413	Belli denunciandi formulæ.	452
Bellum suscipi potest pro quibusvis hominibus.	413	Belli indictio.	452
Bellum an licitum pro amicis alienis.	413, & 414	circa Belli indictionem instituta civilia.	453
Bellum geri potest per homines improbos.	420	Bello non indicto an capta capiendum fiant.	454
Bellum an licitum in eos, qui in naturam delinquant.	338	Bello capta jure gentium acquiruntur.	473
Bellum an licitum , ut cogantur aliqui fieri Christiani.	344	Bello capta cujus jure ipso gentium fiant.	475
ad Bellum iniustum obligatur nemo.	270	Bello capta singulorum fieri frequens sententia.	476
Bellum pro solo offensivo quando sumendum.	279	Bellorum civilium crudelitas.	492
Bellum non licitum ob nimiam potentiam vicini tantum.	108	Bello iniusto capta an restituenda ab eo, qui cepit. 510. & an restituenda ab eo, qui detinet.	510
Bellum iustum aliunde vitium habere potest.	389	Bello iniusto capta, cum restituntur, an quid detrahi possit.	510
Bellum an utrinque iustum detur.	398	Bello iniusto capta , si consumta sint, bonæ fidei possessor non restituit.	511
Bellum omittendum sæpe nostri, & nostrorum causa.	404	Bello civili res quomodo acquirantur.	486
Bellum ob pœnam suscipere debet esse validioris multo.	406	Bello non solemniter res quomodo acquirantur.	486
Bellum suscipiendum ex necessitate aut occasione.	406	Bello quæ sita quædam Regis proprie fiant.	60
Bellum pacis causa gerendum.	609	Bello iniusto extortum secuta pace an repeti possit.	292
Bellum statim geri potest , ut indictum est.	454	ex Bello irregularitas.	407
Bellum iniustum qui gessit , rectè ad impensas solvendas cogitur.	542	in Bello quæ capi & non capi possunt.	542
Bellum pacis causa.	551	Bellorum mala.	407
Belli causæ iustificæ debent publi-		Bellorum pro alienis subditis susceptorum exempla.	414
		Bella publica, sine causa, iniusta. 100	
		Bella pro aliis per naturam licita & probata.	98
		Bello an peti possint persecutores Christianissimi.	346
		Bella	

Bella sine ullis causis, feritas.	385	C.	
Bella ex causis suavoriis, non iustificis, prædatoria.	385	CÆlare quid.	230
Bella an suscipienda ob delicta in Deum.	340	C. Cæsaris bellum in Ariovistum quale.	453
Bella pro subditis iusta: & an necessario suscipienda.	411	Cananæis se deditibus parcere poterunt Israelitæ.	244
Bella ob leves causas vitiosa.	402	Canones quid constituant circa populationes.	533
Bella iusta ante Mosem.	17	Canones de servis quomodo intelligendi.	493
Bella iusta Moïsi extra causas à Deo iustas.	<i>ibid.</i>	Capere bello quomodo sit contra caritatem.	542
Bella improba Hebræorum postremis temporibus.	30	Capere homines in bello quatenus liceat.	543
Bella ob legatos violatos, 300. ob sepiendos mortuos.	384. ob pœnam.	Capienda non sunt bona innocentium, si ex debitoribus principalibus nostrum consequi possumus.	542
Benjaminitarum cum cæteris Israelitis controversia.	244	Capita rerum.	517
Beneficia principis an durent post ejus mortem.	260	Capitalia quædam delicta post Evangelium prædicatum.	25
Beneficia principum an semper revocari possint.	260	Capitales cognitiones cur defugerint Christiani.	32
Beneficia Regum quotuplicia.	<i>ibid.</i>	Capti quando possunt interfici.	523
Beneficia quædam ignotis tribuenda.	266	Captio Romanorum adversus Carthaginienses.	280
Beneficia etiã malis debent Christiani.	268	Captivorum exempla.	276
in Beneficiis conferendis gradus observandi.	<i>ibid.</i>	Captivus idem pluribus pretium debere potest.	598
Bestiæ dominus an ex factò bestiæ teneatur.	293	Captivus an redire debeat, inuito eo, quem redimere debebat.	598
publicum Bonum privato præhabendum.	82	Captivi promissum de reditu in carcerem valer.	605
Bona avita in successione distinguuntur à noviter quæsitis.	180. quibus naturaliter relicta censeantur.	Captivi res, nisi apprehensæ, non acquiritur.	598
Bona noviter quæsitæ naturaliter creduntur proximo relicta.	180	Captivi quorum in potestate nunc sint.	494
Bona legatorum an possint pro delicto capi.	299	Captivi occidi belli jure possunt.	460
Bona subditorum ex factò superiorum obligantur ex jure gentium.	444	Captivi an quovis tempore occidi possint.	<i>ibid.</i>
Bona jure civili, aut jure gentium quæsitæ æque alienantur in pace.	576	de Captivis & rebus cur specialiter conveniri debeat.	500
Βελουκὴ quæ Aristoteli.	52	Captivorum redemptio. 548. permutatio.	548
Brabantorum lex contra liberos ex secundis nuptiis.	179	Captivorum redemptio quam favorabilis.	597
Bradixæ dictum.	428	Captivorum posteri, servi.	491
		Captivorum redemptionem quæ ventant leges, an iustæ.	597
		Captivorum bona Romano jure fisco, cedunt, si heres nullus sit.	503
		Captus alii se dedere non potest.	605
		R r 3	Captus

I N D E X.

Captus in bello iusto an licite fugiat.	547	Causæ abstrahentes à peccato quæ.	333
Capta actû bellico quorum sint.	478	Causæ dispensandi intrinsecæ & extrinsecæ.	331
Capta bello quatenus conscientia pura acquirantur aut retineantur.	541	Causæ subnascentes in bello.	425
Capta bello iniusto non fiunt capiuntur iure interno.	557	Cepisse bello rem quando quis dicatur.	474
Capta bello iniusto, prioribus dominis reddita.	<i>ibid.</i>	Certamen singulare an permittendum ad bellum vitandum.	397
Capta post pacem initam reddenda.	579	Certamina certo numero an licita.	583
Capti bello servi fiunt etiam citra delictum.	490	Certus non est certiorandus.	231
Capti censentur qui iutra præsidia ducti sunt.	<i>ibid.</i>	Chirographi Thesalorum contraversia.	501. & 497
Capta gratis dimissi.	548	Christus non est tantum interpres legis per Mosem data.	21
Capta quibus acquirantur.	492	Christi facta non omnia nos ad imitationem obligant.	49
Caprorum bello liberi an servi: & quatenus.	490	Christiani non restiterunt malis Imperatoribus: etiam cum prætextus esset probabilis resistendi.	84
Captis parcendum in bello. 521. exceptiones, quæ vulgo contra adferuntur.	522	Christiani jurarunt per res creatas cum respectu ad Deum.	246
Captis quid faciendum, ubi servitus in usu non est.	548	Christiani etiam sine armis militant.	421
Captivitatis jus etiam injuria dicitur.	492	Christiani tenentur auxilio esse Christianis periclitantibus ob Religionem.	270
Captivitatis jus non est jus gentium universale.	493	Christianis an resistere superioribus permittatur in summa necessitate. 88. veteres etiam in summa necessitate non restiterunt, cum possent.	88
Captivitatis jus quale his temporibus.	494	Christianorum fedus inter se: ejus obligatio.	270
Caput civitatis interitus.	207	Christianorum veterum sententia de juramento.	250, 251
Caritas nos obligat sæpe, ut clare loquamur.	429	Christianorum omnia circa captos.	494
Caritas multa vetat, quæ ex jure strictè sumto fieri possunt.	425	Christianos an deceat ex præda questum facere.	565
Caritas vetat sæpe quod jus permittit.	<i>ibid.</i>	Circumcidi Christiani an potuerint.	429
Carnifex quomodo de justitia sententia instruetus.	420	Circumcisio ad quos populos pertinuerit. 8. olim multis populis esse necessaria. 8. ab extraneis sponte suscepta, & quare.	8
Caro imbecillam corporis conditionem significat.	30	Citatio in locis non tutis.	454
Carthago cives an urbem significet.	280	Citatio in repressaliis.	447
Castellæ regni successio. 184, & 187		Civis eorum capi potest, qui nostrum civem injuria detinent.	446
Castigatio utilis ei qui castigatur.	319	Civis innocens an juste dedi possit, ut excidium vitetur.	411
Casus improvisi conductorem non liberant.	234	Civium & servorum differentia.	496
Catonis Censorii dolus.	432		Cives
Causæ injustæ, & suavoriæ, & exempla utriusque.	584		
Causæ impellentes quæ peccatum excusant.	332		

I N D E X.

Cives Romani quo sensu dicantur, qui in orbe Romano vivunt.	209	Colloquii usus ad vitandum bellum.	395
Cives quando jus damni repetendi habeant in Magistratus.	290	Coloniæ naturaliter non subsunt civitati matriçi.	208
Cives an abscedere à civitate possint.	157	Comites legatorum an sint inviolabiles.	299
Civis civitatem indemnem quomodo præster.	<i>ibid.</i>	Commeandi jus qualem interpretationem recipiat.	596
Civitas quomodo dividatur, & quo effectu.	208	Commeandi securitas etiam extra territorium dantis porrigitur.	597
Civitas bello victa an desinat civitas esse.	496	Commeatus an ad bona extendatur.	<i>ibid.</i>
Civitatis res belli jure acquiruntur.	497	Commeatus morte dantis an extinguatur.	<i>ibid.</i>
Civitas injusta non desinit civitas esse.	450	in Commeatu comites qui.	<i>ibid.</i>
Civitas injusta à piratarum cœtu quid distet.	<i>ibid.</i>	Commodatarius ad quid teneatur.	232
Civitatis jus in cives.	157	Comminatio nemini jus dat.	243
Civitates federatæ imperio distinctæ.	52	Commissiones. <i>vide</i> Dimicationes.	
Civitates immortales quo sensu.	206	Commerciorum libertas.	119
Civitates deficientes recipere, contra amicitiam est.	583	Commodator quando intra prædictum tempus rem repetere possit.	284
Civitatis jus in magistratus quale.	290	Communio an durare possit.	113
Classis quid.	276	Communio quibus ex causis cessaverit.	114
Clausula, ut cætera tamen rata maneant.	581	Compensari non potest id quod bello causam dedit, aut jure gentium factum est.	572
Clarigatio.	452	Compensatio debetur subditis, quorum bona pace alienata sunt.	576
Clausula, si populus velit, quid operetur.	603	Compensatione non est lændendum jus tertii.	572
Clemens Alexandrinus pro pœnis & militia.	33	Compensatur cum promisso res injusta detenta.	571
Clementia in bello.	518	Compensatur cum promisso debitum.	<i>ibid.</i>
Clerici bello accentur, & quatenus.	99	Compensatur cum promisso damnnum datum. §72. & pœna.	<i>ibid.</i>
Clericis interdixta est militia.	35	Compromissi usus ad bellum vitandum.	396
Clero olim exclusi, qui post baptismum militassent, aut magistratum gessissent.	35	Concessio immunitatis à vestigalibus & tributis quomodo intelligenda.	284
Coemptio an licita.	122	Concessum an morte concessoris intereat.	597
Cogendus ad religionem Christianam nemo.	345	Concubinatus quidam species matrimonii naturalis.	154
Cogere pugnat cum statu inferioris.	63	Concupiscere in Decalogo quid.	338
Cognatica successio linealis: & ejus fundamentum.	184	Condicere.	452
Collegio destructo an res maneant eorum, qui aliis supersunt.	207	Conditio non impleta liberat fidem.	571
Colloquium postulans ad quid obligetur.	607	Conditiones contra eum, qui elocutus	
Colloquio durante res suas promoveri licet.	<i>ibid.</i>		

I N D E X.

tus est, potius interpretanda.	579	Contractus Regum secum ferentes alienationem pecuniæ populi, regni, partis regni, patrimoniæ regalis, an valeant.	260
Conditio, si res maneat eodem loco, quando tacite iniit.	283	Contractus Regis, an actionem pariant.	257
Conditionem deferentis an accipientis verba plus valeant.	285	Contractus Regis subditis jus cogendi non dant.	<i>ibid.</i>
Conjecturæ ad interpretationes.	281	Contractus Regum an leges dicendæ.	258
Conjecturæ extendentes.	281	Contractus & leges misceri possunt.	255
Conjecturæ restringentes.	283	Contractus perfectus sine scriptura.	285
Conjectorum locus ad interpretationem.	277	Contractus Regum & populorum an interpretandi ex jure Romano.	<i>ibid.</i>
Conjugium. <i>vide</i> Matrimonium.		Contractui extrinseca non sunt indicanda.	231
Consensus solus inducit obligationem.	172	in Contractibus vitium rei indicandum, & quare.	230, & 231
Consensus populi in rebus modicis sequi facilius præsumitur.	<i>ibid.</i>	de Contractibus leges Romanorum & Hebræorum.	232
Consilia & præcepta interdum indistinctè esseruntur.	33	Contractibus inuasorum sive tyrannorum populi non tenentur.	261
Consilia sapientum quantum valeant.	394	Contractuum natura repudiat ambiguas locutiones.	431
Consilarii Regum quomodo obligentur ex bello injusto.	510	Contumelia quo sensu ab injuria distinguatur.	28
Consilia an solo cedant.	202	Conventio de redemptione an rescindi possit ob læsionem.	597
Constantiæ debitum quale.	221	Conventionum divisio in publicas, & privatas.	263
Constantinopolitani nullum jus ad eligendum Imperatorem habuerunt, quod non dependeret à populo Romano.	209	Conventionum publicarum divisio.	<i>ibid.</i>
Constituens non semper superior constituto.	56	Conventiones. <i>vide</i> Contractus, & Federa.	
Consuetudo quomodo introducatur.	139	Convictus cum impiis & contumacibus quatenus sit illicitus.	268
Consuetudo pro consensu populi in jure concedendarum jurisdictionum.	172	qualis prohibeatur.	269
Consuetudo horum temporum de mobilibus bello captis.	504	Cornelius mansit Centurio post baptismum.	25
Consuetudo hodierna de recipiendis deditis.	522	Cornelia lex pro heredibus eorum, qui postliminio redierunt.	502
Consumens nummos furtivos ad restitutionem tenetur.	215	Corpus ad servitutem obligari potest.	272
Consortia impiorum vitare, sapiens monitum.	268	Corpus naturale idem quamdiu dicatur.	206
ad Contrahendum nemo metu impellendus.	231	Corpus ex terra ortum terræ debetur.	305
Contractus quid.	230	Corpus humanum bestiis dari miserandum.	306
Contractuum divisio.	229	Corpora hominum debent dissolvi extra conspectum.	<i>ibid.</i>
Contractus innominati qui, & unde dicti.	210		
Contractu populi factu cum liber esset, Rex postea factus tenetur.	260		
Contractus vergens ad perniciem publicam an obliget.	260		

I N D E X.

Corcyrensis controversia inter Athenienses & Corinthios.	279
Corraria quid.	477
Credens pecuniam patri ad alendum filium, actionem habet in filium.	216
Creditor tenetur de perceptis fructibus supra usuram.	216
Culpa sine dolo sufficit ad restitutionis obligationem.	510
Culpa media inter injuriam & infertunium.	514
Curatores regni summum imperium habere possunt.	59
Curæ clericis interdixæ.	35
Cyri & Artaxæ controversia.	186

D.

D ammum quid, & unde dictum.	289
Dammum contra honorem & famam datum.	293
Dammum faciendo quomodo detur.	290
Dammum non faciendo quomodo detur.	290
Damni directe dati, & in consequentiam, distinctio.	374
Damni causa qui dicantur.	291
Damni dati consequentia quæ censentur.	291
Damna in dubio pace remissa censentur.	578
Datum ob causam turpem retineri potest.	217
Datum ob rem honestam, sed alioqui debitam, an retineri possit.	217
David quo modo & quatenus Sauli restitit.	87
David res acquirit jure belli.	475
David à juramento illicito implendo abstinere.	245
Debendi vox diversas habet significationes.	176
Debitum non ex justitia causam justam bello non dat.	388
Debita an remissa pace præsumantur.	577
Debito universitatis an singuli obligentur, & quatenus.	155
Debitorem carceri eximens creditori tenetur.	426
Deceptiones quæ vitandæ Christianis.	536

Decemvirorum Romæ juramentum de re illicita.	245
Decima de præda consecrata.	472
Deditus nec receptus an civis iuaneat.	369
Dediti sine conditione an occidi possint.	460
Deditio conditionata, & ejus effectus.	265
Dediti quando possint interfici.	523
Dediti recipiendi.	522
Deditis pure quid faciendum sit, statuendum à Rege, aut à populo.	603
Deditorum oppida incendi possunt jure belli.	468
Deditio pura.	585
Deditio antequam murum aries percussisset.	522
Defendere innocentem an teneamur, & quando.	413
Defendens se nos opus habet denuntiatione jure naturæ.	451
Defensio an jus det in tertium qui non invadit.	102
Defensio rerum an jus det occidenti.	105
Defensio licita in aggressoris adjutores.	425
Defensionis actus pacem non rumpit.	580
Defensio in bellis publicis quæ, & qualis. 108. in his, qui bello causam dederunt, non licita.	108
Deflorator virginis ad quid teneatur.	292
Defunctis gratia redditur in liberis.	180
Dejectus dicitur qui vetitus est accedere.	278
Deliberati & indeliberati actus distinctio.	514
super Deliberationibus politicis regulæ.	404
Deliberationum fines, & media inter se comparanda, & quomodo.	404
Delicta quomodo contractibus comparantur.	315
Denuntiatio honesta etiam tibi non necessaria.	451
Denuntiatio in quibus bellis necessaria.	450
Denuntiatio pura & conditionata.	452

I N D E X.

Denuntiatio ad proximum praesidium.	452	Diis ascripta quæ juris sunt gentium.	304
Denuntiatio cur requiratur.	453	Δικασματα.	4
Denuntiatione an opus, ubi legati violati sunt.	454	Δικαστηριον quæ Aristoteli.	52
Depositarius ad quid teneatur.	232	Dilatio conditionis ante acceptationem non obligat.	285
Depositum prædoni reddendum, si dominus non appareat.	248	Diligendorum gradus.	29
Deposita bona post publicationem fisco non priori domino reddenda, & quare.	215	Dimicatio singularis quibus casibus licita.	108
Depositam apud se rem suam nemo reddere tenetur.	<i>ibid.</i>	Dimicationes sine fructu illicitæ.	24
Derelictum quid censetur, spe recuperandi amissa.	139	Dimidium navium de integris intelligendum.	277
Desertores jus legationis non habent.	295	Direptio prædæ qualis.	481
Desperatio hosti eripitur, rebus servatis.	535	Direptionis concedendæ aut negandæ rationes.	481, 482
Despoliatio quid.	485	Disciplina militaris Romana.	564
Deus promittendo obligatur.	221	Dispensandi in lege pœnali causæ quæ.	331
Deus in juramento testis & ultor.	246	Dispensatio distinguitur ab æquitate.	332
Deus probavit jus prædæ.	472	Disimulatio an licita.	428
Deus nocentibus parcat innocentium causa.	426	Divisio rerum.	127
Deus quo jure efficiat, ut peccata posteris noceant.	376	Divortia olim licita. 148. Christianis prohibita.	<i>ibid.</i>
Deus quo sensu dicatur mutare consilium, & pœnitentia duci.	243	Do ut des.	219
quando dicatur improprie nos fallere.	243	Dolor non dat jus occidendi.	523
Deus populo cladem immittit, ob Regum facta.	377	Dolus bonus quis.	427,
Deus <i>αυτοφως</i> quo sensu.	317	Dolus in ex genere semper malorum.	428
Deus propter se omnia fecisse sensu dicatur.	<i>ibid.</i>	Dolus in bello an licitus, & quis.	427,
Deus an non possit agere, nisi ob finem.	<i>ibid.</i>		428
Dei jus in homines.	426	Doli mali vox.	215
Dei lenitas in novo federe.	326	Dolo contrahens ad quam restitutionem teneatur.	292
Dei factum circa liberos peccantium cur hominibus non imitandum.	376	Dolo res hostium capere licet.	477
Deo mendacium non convenit.	433	Dolis abstinere generosum.	435
Deo magis quam hominibus obediendum agnoscunt & Philosophi.	80	Domanii fructus distinguendi à domanio.	172
Dictatoris potestas aliquando summa.	58	Domanium. <i>vide</i> Patrimonium populi.	
ad eam Diem, exclusive, an inclusive intelligendum.	594	Dominatio paucorum ad regnum accedit.	537
Dierum vox in federibus quomodo intelligenda,	277	Dominium externum.	473
		Dominium naturaliter & per alium acquiritur.	476
		Dominium furiosi unde.	128
		Dominium infantis unde.	<i>ibid.</i>
		Dominium conditionatum.	132
		Dominium rerum, quæ pondere, mensura, & numero constant, quando transeat.	217
		Dominium externum sine interno.	492
		Dominia quomodo iutereant sublaro subjecto,	205
		Domi-	

I N D E X.

Dominus rei preferendus ei, qui deposuit, & quare. 214. 215

Dominus qui denuntiavit ne servo crederetur, tenetur de peculio aut in rem verso. 215

Dominum rei, quam possidet, ignorans, nemini tenetur. 217

Domini rerum, quæ de navi jactæ sunt, partem ab aliis repetunt. *ibid.*

Domos incendere inhumanum. 532

Donare, pro transigere. 277

Donatio an acceptari possit mortuo donatore. 225

Donationes à magistris militum factæ. 481

Δωροφόροι servi unde. 546

Dubitare quis potest contemplative, non active. 418

Dubitans subditus an recte militet. 418

Dubitans de jure quid facere debeat. 394

Dubitans quomodo ad judicandum dirigi possit. *ibid.*

Duellum. *vide* Dimicatio singularis.

Dux proprie quis. 600

Dux milites quatenus obliget. 601

Dux de belli causis transigere non potest. *ibid.* inducias dare potest. 602

Dux homines, imperia, agros jam acquisita concedere non potest. *ibid.*

Dux condonare potest nondum quaesita: etiam qui summus dux non est. 602

Ducis belli jus eximium in præda. 480

Duces belli dispensatores prædæ apud Romanos. 479

Duces Romani quomodo se gesserint circa prædam. *ibid.*

Duces belli quidam de præda nihil decerpserunt. 481

Duces belli quomodo obligentur ex bello injusto. 510

Ducum pacta quam recipiant interpretationem. 603

E.

Eccllesia jus an habeat in infidelibus. 387

Εκδικεῖν quid apud Paulum Apostolum. 48

Εἰρήνη quid. 264

Eleazari factum. 463

Eligens indignum, rei publicæ tenetur. 250

Emens rem alienam, restituere eam venditori non potest. 217

Ementi pignus à creditore, tenetur qui oppugnavit, etiamsi res sit aliena. 215

Emptor rei captæ bello injusto an quid impendii deducat. 558

Εναλλοφανεία. 276

Ενεχυριασμοί. 444

Ενθλαί. 3

Επίεικεια. 283

Επιχειρῆς fontes & regulæ. *ibid.*

Επιμαχία. 265

Επιτοκείν. 247

Episcoporum consilia circa bella. 394

Εποχαι. 129

Equi & Equæ quæ postliminio apud Romanos recepta, 504

Errans hosti obligatur ex pacto. 604

Errantes in partem Christianæ religionis an puniendi. 346

Error an irritum actum faciat. 222

Esseni non jurabant. 250

Evangelii præcepta an continentur in jure naturali. 21

Εορκείν. 247

Εξάφιστον. 480

Exceptionem habens jus habet ad pecuniam redactam ex bonis suis venditis. 216

Executionis ad modum quod pertinet, conditionem non facit. 606

Exercitoria actio unde. 224

Exercitores an teneantur in solidum ex facto magistri, 224

Exercitus quid. 276

Exheredato filio, an quid debeat. 178

Εξίς. 206

Exitus liber cum itinere libero intelligendus. 277

Exploratores graviter puniendi causa. 463

Exfules non tenentur imperiis civitatibus. 158

Exteri quomodo de rebus bello captis judicare debeant. 486

Exteris quomodo jus nascatur ex legi.

I N D E X.

ge civili.	203	in Federe superior quis dicatur.	66
Exteriorum res retinentur pro jure nostro, aut civis nostri.	446	Federis rumpendi materia odiosa.	279
Externi testari non prohibentur naturali.	173	Federa quædam idem statuunt, quod jus naturæ, & quare.	264
Externi juris qualis efficacia.	493	Federis princeps imperium in quibus rebus habeat.	67
Externum dominium sine interno.	493	Federis inæqualis pericula unde.	69
Extrinseca contractui non sunt indicanda.	231	Federa inæqualia contrahuntur, etiam ubi bellum non fuit.	266
F.		Federa an contrahi possint cum his, qui alieni sunt à vera Religione, quæ, & quatenus jure naturæ, jure Hebræo, jure Evangelico.	266, 267, 268
F acio ut facias.	229	Federa cum quibusdam populis vetera lege Hebræa.	246
Facio ut des.	<i>ibid.</i>	Federa quæ favorabilia, quæ odiosa.	280
Facinorosi an sepeliendi.	308	Federa æqualia, tum pacis, tum societatis.	265
Facultas, juris species, quid & quomplex.	3	Federa inæqualia.	<i>ibid.</i>
Facultas eminentis, quid.	2	Federa æqualia de commerciis.	<i>ibid.</i>
meræ Facultatis quæ sunt, an tempore amittantur.	143	Federa personalia.	280
Falsum dicere amenti, & infanti, non est mentiri, stricte sumpta voce.	432	Federa realia.	<i>ibid.</i>
Fato fieri quæ dicantur.	477	Federati inæquales an jus legandi habeant.	295
Favor in promissis.	278	Federum divisio.	264
Favorabilia in dubio realia.	280	Federum inæqualium divisio.	265
Favorabiliora quomodo interpretanda.	278	Federum distinctio circa jus possitminii.	504
Fecialium usus Romæ.	394	Feminæ captivæ: Hebræorum lex pro illis.	464
Federatus an defendendus contra federatum.	413	Feminæ succedunt in regnis patrimonialibus.	181
Fedus quid.	263	Feminæ quomodo obnoxia bellico juri.	519
Fedus quando renovatum censetur.	271	Feminis parcendum.	<i>ibid.</i>
Fedus an duret parte violata.	271	Feræ quorum sint. 115. lex, quæ eas regi addicit, non injusta.	<i>ibid.</i>
Fedus antiquius quando præferendum.	270	Feræ in sylvis privatis non sunt nullius.	196. 197
Fedus cum populo reale.	280	Feræ sunt Principum in Germania.	198
Fedus cum Rege non semper personale.	280	Feras an dominus amittat, si aufugerint.	197
Fedus jus dat Regi qui regno pulsus est.	281	Ferruminatio non facit confusionem.	202
Fedus cum populo, aut justo rege, in favori sive tyranno non prodest.	281	Feuda Franca, sive libera.	69
Fedus inæquale proprie jurisdictionem non dat.	66	Feuda longæva possessione acquiruntur.	141
Fedus inæquale quod.	65	Feudale jus in personam, & in rem.	69
Federe inæquali qui tenetur populus, liber esse non desinit.	66	Feudalis obligatio non tollit summum	
Federe inæquali qui tenetur rex potest summum imperium retinere.	66		

I N D E X.

num imperium.	69	Filius an debeat accusare patrem	
Fendalia regna qua successione defera-	183	proditorum.	298
rantur.		Filius à patre rege in regno exhere-	
Fendum ligium.	69	dari an possit.	185
Fides in bello.	567	Filius natus patre jam rege, an præ-	
Fides prædoni, & tyranno debetur.		ferendus ante nato.	186
	567. 568	Filio abdicato & exheredato an quid	
Fides perfido an servanda.	571	debeatur.	178
Fides compensando quomodo libe-		Filii naturales an succedant patri, &	
retur.	571	adoptari possint.	179
Fidestacita quæ.	606. 607	Finitivus status Rhetorum.	276
Fides commendata in bello.	608	Flacci dolus.	432
Fides quæ vim habeat juramenti,		Flumen totum interdum ripam alte-	
	251	ram sequitur.	131. 132
in Fide esse quid?	66	Flumen idem quo sensu.	206
bonâ Fide rem alienam qui emit,		Flumina quomodo occupentur.	129
pretium an repetat.	217	Fluminis cursu mutato an imperii	
Fidei bellicæ partitio.	575	finis mutantur.	132
bonæ Fidei, & stricti juris discrimen		Fœnus nauticum.	230
an valeat inter populos diversos.		Funeraria actio cuius naturæ.	217
	278	Francici juris successio in regnis.	
bonæ Fidei possessor non tenetur de			184
re, quæ periit.	216	Francorum imperium distinctum à	
bonæ Fidei possessor, si rem alii do-		Romano.	209
naverit, an teneatur. 216. si rem		Francorum regni divisio in orientale	
vendiderit, an & quando teneatur.		& occidentale.	<i>ibid.</i>
	<i>ibid.</i>	Francorum regum successio olim ali-	
bonæ Fidei possessor an naturaliter		quatenus à populi voluntate pe-	
fructus suos faciat.	202	pendit.	<i>ibid.</i>
bonæ Fidei possessor ad rei restitutio-		Francorum jus de postliminio extra	
nem tenetur.	214	bellum publicum.	505
malæ Fidei possessor quale jus tem-		Francorum jus circa servos.	493
pore acquirit.	492	Francorum mos ad bellum vitan-	
malæ Fidei possessor an speciem per-		dum.	397
dat.	202	Francorum moderatio in bello circa	
bonæ Fidei possessor recte impendia		res sacras.	534
repetit, & quæ.	<i>ibid.</i>	Francorum mos circa prædam.	479
malæ Fidei possessor impendia repe-		Frater minor an præferatur fratris	
tit.	<i>ibid.</i>	majoris filio.	187
Fideicommissum familiæ relictum		Fratris filius an patruo regis præfe-	
quem ordinem sequatur.	185	rendus in successione.	188
Fideicommissio obnoxia longævo		Fraudantes vestigalia ad quid te-	
tempore acquiruntur.	141	neantur.	292
Fidei iubens & solvens pro aliquo		Fructus ut uni populo vendantur pa-	
contemplatione tertii actionem		ctio an licita.	122
haber in eum, qui liberatus est.	215	Fructus qui restituendi.	216
Fidei iussio qualis actus.	230	Fructus industriales rei non debentur.	216
Fidei iussor ad mortem obligari non		Fructus cõsumpti an restituendi.	216
potest, ad exilium potest.	375	Fructus in pace qui concessi intelli-	
Fidei iussoris obligatio, immediate		gantur.	579
unde.	<i>ibid.</i>	Fructus cum re restituendi.	215
Filia fratris majoris an præferenda		Fructus restituendi ex damno dato.	
fratri minori in regni successione.			290
	188		Fur

I N D E X

Fur ad quid teneatur.	292	Hæreticus Augustino quis.	346
Furis nocturni & diurni distinctio quo jure nitatur.	106	Harmonica proportio an in pœnis locum habeat.	335
Furiosus promittendo non obligatur.	221	Hastarum erectio.	607
Furtum contra jus naturale.	4	Hebræi jussi sacra gentium abolere.	469
G.		Hebræis an licuerit beneficia dare extraneis, aut ab iis accipere.	266
G Abaonitarum controversia.	244	Hebræorum lex pro sceminis captivis. <i>vide</i> Feminæ captiva.	
Gallicum jus de præda maritima.	485	Hebræorum mos de agris captis.	
Galliæ jus circa prædationes quæ contra legem publicam fiunt.	293	477. de corona victi Regis.	484
Germani una uxore contenti antiqutis.	148	Hebræorum jus circa servos.	493
Geltricum jus de insula & alluvione.	200	Hebræorum lex. <i>vide</i> Lex.	
Genetis nomen sæpe adhæret speciei.	277	Hebræorum jus in liberos.	546
Germania non fuit pars Rom. Imperii.	208	Hebræorum lex de arboribus in bello. 531. pro servis.	547
Germanorum veterum latrocinia.	450	Hebræorum leges in contractibus.	232
Gigantum ætas.	113	Hebræorum sententia distinguens ea, quæ natura honesta sunt.	258
Gladium accipiens gladio peribit, quo sensu dictum.	48	Hærodis Magni liberorum controversia.	186
Gladios gesserunt Apostoli quidam.	47	Hispanicum jus de prædis terrestribus & maritimis.	486
Γράμνη Aristoteli quid.	283	Hispanicum jus de postliminio, de Comitatibus & arcibus. 504. de navibus, quas piratæ ceperunt.	505
Gothorum moderatio in bello circa res sacras.	534	Hollandiæ jus circa prædationes, quæ contra legem fiunt.	292
Gradus in Levitico prohibiti, an & nunc matrimonia impediant.	151	Hollandiæ mos circa obligationes exercitorum.	224
Gradus qui in Levitico per interpretationem prohibiti censeantur.	152	Hollandicum jus de agris inundatis.	100. circa insulas, & alveos siccatos.
Græci aliquando plures uxores habere.	148	Homicida quid restituere teneatur.	291
Græcorum mos circa prædam.	478	Homicidas occidere ut liceat, unde ortum habeat.	19
Gratia mortuis quomodo reddatur.	180	Homo ad quæ jus habeat.	290
Gratiam referre prius quam beneficium conferre.	<i>ibid.</i>	Homo homini instrumentum.	476
Gravia supra modum exigenda à verborum universitate.	284	Hominum reddendorum pactum de vivis intelligendum.	277
Gubernandi tres formæ.	54	Honestatis generale præceptum in Evangelio.	27
H.		Honestum quid & quoruplex.	15
H Abitatio an concedenda externis, & quibus legibus.	120	Honoribus arcentur nocentum liberi.	377
Hæres non tenetur ex vi sola juramenti facti à defuncto.	248	Hostis quid antiquis.	264
Hæres an de pœna teneatur.	358	Hostis occiso, indistincta quo sensu licita.	457
		Hostis an offendi possit in solo pacto.	10.

I N D E X.

to.	459
Hosti subministrans res an pro hoste habendus.	426
Hosti mentiri licere qui senserint.	433
Hostem spoliare an liceat. <i>vide</i> Spoliare.	
res ad Hostem missæ quando, & quatenus intercipi possunt.	426
Hostes sepeliendi.	307
apud Hostes esse possunt qui non hostili sint animo.	513
Hostes qui.	449
Hostes sunt & qui pro parte summum imperium habent.	<i>ibid.</i>
Hostes fiunt etiam, qui inæqualiter federati sunt.	450
Hostium subditi, hostes.	453
Hostium subditi ubique offenduntur jure belli.	459

I

I acobus probat jus acquirendi bello.	472
Iacobi filii ex ancillis ab ipso adoptati in jus succedendi.	179
Idololatrias quos morte puniat lex Hebræa.	344
Idololatriæ species & gradus.	323.
	344
Iehu factum quale.	93
Iephtis controversia cum Ammonitis.	138
Ignoscere an liceat interdum. 330. an liceat posita lege pœnali.	331
Ignorantia quæ delictum minuat.	339
Illicita eximenda à verborum universalitate.	284
Illyrii prædari soliti, triumphati.	450
Immemoriale tempus. <i>vide</i> Tempus immemoriale.	
Immunitas rerum ad agriculturam pertinentium.	542
Impediens aliquem à petendo munere quando teneatur.	290
Impendens in rem alienam receptu difficilem sumptus servat.	216
Imperator Romanus an imperium habeat in omnes.	387
Imperator Romanns qua talis, unde jus suum habeat. 209. <i>Et seq.</i> vica-	

rium ei quis dare possit.	210
Imperator Germaniæ qua talis, unde jus suum accipiat.	209
Imperium acquiri quatenus possit.	551
Imperium in victos accipi recte ad sui tutelam.	551
Imperium bello acquiritur.	495
Imperium ut in Rege est bello acquiritur.	496
Imperium alienari potest à Rege consensu populi.	170. <i>Et seq.</i>
Imperium Romanum distinctum ab imperio Francorum, & regno Langobardorum.	209
Imperium & majestatem conservare, quid?	65
Imperii Romani nunc non sunt omnia quæ olim fuerunt.	387
Imperii summi jus tam populo, quam Regi longa possessione acquiritur.	142
Imperii subjecta personæ, & territorium.	127
Imperii pars pignori dari non potest.	172
Imperii exempla.	60
Imperii summi partitio quomodo fiat.	62. 63
Imperii vox improprie sumta pro ductu, & pro postulatu.	68
Imperio partito singuli imperantes pro sua parte jus belli habent.	91
Imperia magna difficulter custodiuntur.	553
Imperia successiva non semper summa.	58
Imperia non summa plene haberi, & in patrimonio esse possunt.	61
Imperia electiva quædam summa.	58
Imperia quædam in patrimonio, & alienabilia.	59
Imperia quomodo intereant sublato subiecto.	205
Imperia prophanorum sponte non subeunda.	269
Impietatis authores jure gentium punibiles.	344
Impossibilitas facti promissi excusatur, ne pax rumpatur.	582
Inæqualitas, quæ inest contractui, jure gentium non refarcitur.	236
Incarcerans alterum iniuste ad quid teneat-	

I N D E X.

teneatur.	292	Injurix quædam ferendæ, & quales.	28
Incestum jure gentium.	150	Injustitia committi potest in bello ju-	12
Incorporalia cum persona acquirun-	491	sto.	512
Iuramentum militare Romanorum	483	Injustum quid.	2
de præda.	483	Injusti judices, testes, accusatores ad	292
Indefinita pro universali quando sum-	278	quid teneantur.	292
Indi plures uxores habebant.	148	Innocentem an teneamur defendere,	413
Indictum bellum principali, simul in-	453	& quando.	413
dictum subditis & sociis.	453	Insignia regix potestatis concedun-	58
Indictio belli.	451. 452	tur principibus populi liberi.	224
Indictio belli utrinque facta.	453	Instrumenta ruris pignori capi veri-	533
Indictio specialis non requiritur, si	452	ta.	200
socii per se, & apud se bello impet-	425	Insula quomodo distinguitur ab al-	115
tantur.	593.	lulatione.	275
Indirecte licent quædam, quæ directe	594	Insulæ cujus.	278
non licent.	594	Interpretationis fontes.	278
Induciæ quid: & unde dictæ.	594	Interpretandi-regulæ.	198
quando incipiant obligare.	594	Inundati agri cujus jure Romano.	198
Induciæ ad certum finem, & earum	602	Inundationis duæ species.	198
effectus.	592. 593	Inundatione dominium naturaliter	199
Induciæ à ducibus dantur.	594	non amittitur.	199
Induciarum tempus an veniat sub	594	Inundatus ager quando derelictus	ibid.
belli an pacis nomine.	594	habeatur.	389
Induciarum tempus quomodo com-	595	Intentio mala per se ad restitutionem	389
putandum.	595	non obligat.	389
Induciis finitis nova indictione non	595	Interfectio. <i>vide</i> Occisio.	245
opus. 593. earum tempore quid li-	595	Interim pro iurisdum.	245
ceat. 594. an deficientes & relictos	595	Invasor imperii præceptis suis qua-	91.
recipere liceat.	595	tenus obliget. 91. quomodo possit	interfici belli jure: & ex lege an-
Inducis elapsis, qui sine culpa penes	596	tercedente: & ex autoritate jus im-	perandi habentis. 92. cur extra ca-
hostem reperitur, an capi possit.	596	sus exceptos interfici à privato non	possit.
<i>ibid.</i>	596		92
Induciis ab altera parte ruptis indi-	596	Inventionis titulus locum non habet	386
ctione non opus.	596	in his, quæ jam possidentur.	386
Inermibus parcendum.	520	Involuntarium ex voluntario habend-	292
Infans promittendo non obligatur.	221	um pro voluntario.	292
	221	Ioannis Baptistæ & Christi doctrina	23. 24
Infantis dominium unde.	128	quatenus eadem.	23. 24
Infantium dominium quale. 128. 146	128. 146	Iosephus Iudæus in legis expositione	469
Infantibus parcendum.	519	Romanis blanditur.	469
Infeudatio est alienatio.	171	Iosephi Patriarchæ dolus.	433
Infeudationes regnorum irritæ sine	171. 172.	Iosephi Patriarchæ monopolium. 234	317
consensu populi.	171. 172.	Ira quid.	317
Infortunium & injuria quo distent.	370	Ira in Deo quatenus.	242
	370	Irregularitas ex bello.	407
Infortunii & injuriæ distinctio.	514	Irriti actus quinam jure naturæ.	149
Ingrati non puniuntur.	319	Irriti actus à lege civili non fiunt, ni-	154
Inimici sepeliendi.	307	si eorum qui subsunt.	154
Injuria quando alteri in persona alte-	582		Itus
rius facta censeatur.	582		
Injuriæ, culpæ, & infortunii discrim-	514		
en.	514		

I N D E X.

Itus quomodo reditum comprehendar.	596	Juramentum perjuro datum an obliget.	248
Judæi. <i>vide</i> Hebræi.		Juramentum per res creatas an licitum, & quo sensu.	246. 247
Judæorum opinio de necessitate re- stitutiois.	510	Juramentum de re impossibili nihil operatur. 245. de re pro tempore impossibili quid operetur.	246
Judex quasi pater.	402	Juramentum, impediens majus bo- num morale, non valet.	245
Judicandi libertas homini ab homine quomodo debeat.	432	Juramentum violatum. <i>vide</i> Perju- rium.	
Judicare an possit de regni successio- ne, sive Rex, sive populus.	186	Juramentum quomodo ex lege actui invalido validitatem conferat.	249
Judicia in subditos.	414	Juramentum de re illicita non valet.	244
Judicium zeli.	323	Juramentum non extendendum ultra consuetam significationem.	244
Judicii cessatio momentanea aut continua.	46	Juramentum Regis irritum esse po- test ob actum ipsius præcedentem.	257
Judicii cessatio jure aut facto. <i>ibid.</i>		Juramentum dolo elicitum quam vim habeat.	243
Judicia criminalia quare instituta.	326. 327	Juramentum non intelligendum sub conditione tacita.	243
Judicia capitalia an permissa Chri- stianis. 326. non sunt affectanda.	327	Juramenti forma.	246
Judicia apud Hebræos quædam re- giæ potestati exempta.	64	Juramenti effectus. 247. <i>et seq.</i>	
Jurans non daturum se potest repeti- tionem erepti omittere.	244	Juramenti efficacia quatenus pendeat à superiore.	249. 250
Jurans prædoni datum non recte re- petit.	248	Juramenti vis & interpretatio.	242
Jurans redire ad hostem, si clam red- eat, non satisfacit.	248	Juramenti violati pœna ad posteros manat.	242
Jurans tenetur ex animo jurare, & re implere quod juravit.	247	Juramenti obligatio ex animo deli- berato.	242
Jurans quando Deo tantum obligetur, quando & homini. 247. 248		Juramento promissum non potest re- tineri ob peccatum alterius ante- cedens.	249
Jurans non tenetur, si is, cui juratum est, eum liberet.	248. 249	Juramento convenit maxima simpli- citas.	244
Jurans implere debet contractum, cui inest inæqualitas.	248	Juramento testis & ultor Deus. absolutio à Juramento unde vim ha- beat.	246 249
Jurantis verba quomodo accipienda.	242	circa Juramenta quid possunt supe- riores.	249
Jurare volens obligatur, etsi obligare se nolit.	242	Juramento promissum compensari non potest cum eo, quod ante erat controversum.	249
Jurans deliberato animo se non obli- gandi, tamen obligatur.	242	leges Romanæ circa Juramenta quid istatuunt.	250
Juravit Paulus.	250	Juramenta à Christo quæ prohibita. <i>ibid.</i>	
Juramentum per sceptrum, salutem, & similia.	246	Juramenta Regum. <i>vide</i> Reges.	
Juramentum per salutem Principis, & majestatem Imperatoris.	246.		
Juramentum per Deos falsos an obli- get.	247		
Juramentum piratæ aut tyranno præ- stitum obligat.	248		
Juramentum meru extortum obligat: & quatenus.	247		

I N D E X.

Iuratum pactum fortius non iurato.	285	non recte dicitur. 8. quem usum nunc habeat, & quem in pernissis.	
Iurisdictiones summa inferiores concedi jure hereditario possunt populi consensu.	172	9. nihil continet juri naturæ contrarium.	9
Iuris naturæ dictata alia magis alia minus manifesta.	339	Ius gentium quid: & quomodo probatur. 7. non est commune omnibus populis.	7
Iuri naturæ non pugnant quædam, quæ verita sunt lege divina.	339	Ius, & usus juris distinguenda.	70
Iusjurandum. <i>vide</i> Iuramentum.		Ius supereminens Regis, aut civitatis, an liberet à fide subditis data.	
Iusjurandum à civitate factum & repetitum.	569	Ius externum quale.	569
Ius pro eo quod iustum est.	2	Ius pro jure externo.	509
Ius pro qualitate sumtum, quid sit.	2	Ius regum & populorum quando pace remissum censeatur.	578
Ius pro lege.	3	Ius gentium circa inæqualitatem in contractibus.	237
Ius pro lege ad aliarum à iustitia virtutum materiam pertinet.	3	Ius internum ab externo distinctum.	232
Ius naturale. 4. quid, & quomodo differat à divino voluntario.	4	Ius exterorum supereminenti dominio non subest.	258
Ius voluntarium, τὸ ἐν τῷ ἀθέτῳ.	4	Ius naturæ moribus obliteratur.	264
Ius naturale à Deo immutabile, & quare? 4. est aliquid consequens actum humanum. 4. sumitur aliquando pro eo quod est honestum. 4. videtur mutari propter materię mutationem. 4. esse aliquid juris naturalis probatur à priori & à posteriori, quomodo. 5. juris naturalis reductivè quæ sint. 4. ejus juris permissivè tantum quæ sunt, & præcipi, & vetari à Deo possunt.	19	Ius gentium de bello captis.	472
Ius naturæ pro certo statu.	5	Ius pignoris, retentionis, servitutis aut bello acquiratur, & quomodo.	486
Ius naturæ & gentium quomodo à Romanis Iurisconsultis sumatur, & an rectè.	5	Ius captivitatis etiam injuria dicitur.	492
Ius rectorium & æquatorium.	2	Ius gentium vetat permissa jure naturæ, & permittit vetita.	461
Ius non est in brutis animantibus. 5. de illis improprie quo sensu dicitur.	5	Ius gentium apud populos quosdam.	464
Ius voluntarium humanum, vel divinum.	6	Ius gentium improprie quod multi populi usurpant sine mutua obligatione.	428. 429
Ius voluntarium humanum civile, civili latius, civili arctius.	6	Ius sæpe remittendum ut bellum vitetur.	402
Ius voluntarium divinum. 7. aut est unius populi, aut omnium.	7	Ius luendi pignoris an tempore amittatur.	143
Ius voluntarium divinum omnibus populis commune triplex.	7	Iure gentium bona subditorum obligantur ex factis superiorum.	444
Ius gladii quid in sacris & prophanis literis.	22	Iuri naturæ non pugnant quædam quæ verita sunt lege divina.	339
Ius divinum Hebraicum alios populos non obligat.	7	Iuris gentium dicuntur multa, quæ communia sunt populis sine mutua obligatione.	127
Ius Hebræum quoad nos abrogatum		Iuris derelicti signa ex factis & non factis.	139
		Iura quædam ad summum imperium pertinent separabiliter aut communicabiliter.	142
		Iuris naturæ quædam sunt, quæ non ubique observantur.	150
		Iuris gentium multa improprie dicuntur	

I N D E X.

cuntur.	196
Iuris quæsti jure naturali ab jure civili distinctio repudianda.	258
Iuris fecialis origo.	456
Iuris externi efficacia qualis.	493
Iuris ignorantia aut excusabilis, aut inexcusabilis.	515
Iura quædam realia quo sensu dicantur.	2
Iuris societas aliqua cum prædone.	248
Iustitia expletrix.	3
Iustitia attribuitrix, <i>δαννητική</i> .	3
Iustitia attributa an tantum circa res communes, expletrix circa res singulorum versetur.	3
Iustum, id est, solemne.	49. 449

L.

L acedæmone nepos ex filio majore filio minori natu in regno prælatus.	187
Lacedæmone filius rege patre natus præferebatur ante nato.	186
Lacedæmonii dolum in bello plaris quam vim faciebant.	427
Lacedæmoniorum mos de agris captis.	477
Laconum jus in Messenam.	138
<i>Λακωνία</i> .	485
Latroni fides servata.	568
Latrones jus legationis non habent.	295
Legationes assidua rejici possunt.	296
Legatus an jurisdictionem habeat.	299
Legatus, si quid debeat, quomodo compellendus.	<i>ibid.</i>
Legati mittentem obligant etiam contra arcana mandata.	224
Legatus quando sponte domum redire possit.	283
Legati qui jure gentium utantur.	295
Legati in bellis civilibus quo jure sint.	295
Legati an admittendi.	295
Legati ob quas causas possunt non recipi.	<i>ibid.</i>
Legati quo casu mutabiles.	275
Legati referunt personam mittentis.	297
Legat jure civili loci ubi sunt non	

tenentur.	<i>ibid.</i>
Legati habentur quasi essent extra territorium.	<i>ibid.</i>
Legati delictum per quem puniendum.	<i>ibid.</i>
Legati per modum defensionis occidi aut repelli possunt.	<i>ibid.</i>
Legati an subjaceant juri talionis.	298
Legati domus an pro alylo.	299
Legatorum jus.	294
Legatorum jus an valeat apud eos, ad quos non mittuntur.	298
Legatorum jus valet in bello.	<i>ibid.</i>
Legatorum comites an inviolabiles.	299
Legatorum bona an possint pro delicto capi.	<i>ibid.</i>
ob Legatos violatos bella.	300
Lex quid.	3
Lex Mosis dupliciter sumitur.	21
Lex Mosis judiciaria quando & quomodo sublata.	24
Lex Mosis. <i>vide</i> Jus Hebræum.	
Lex Mosis non habet prius & posterius.	153
Lex non semper irritum facit quod vetat.	155
Lex imperfecta Ulpiano quæ.	135. 155
Lex de sabbato & de decimis quomodo ad Christianos pertineat.	9
Lex idem potest quod consensus expressus.	541
Lex in præsumptione facti non existentis fundata, an obliget.	222
Lex Romana de læsis ultra dimidium pretii.	232
Lex occidi aliquem permittens an conscientiam liberet, & quando.	107
Lex, quæ feras, pisces, aves regi addicit, non injusta.	115
Lex justa quæ vetat, quod jure naturæ licet.	<i>ibid.</i>
Lex de usucapione an pertineat ad summum imperium, aut ejus partes.	142
Legis ratio particulariter cessans casum à lege non eximit.	50
Legis dispensatio Regem non obligat.	260
cessatio Legis in particulari dispositio est ad dispensationem.	331. 332

I N D E X.

Legis conditor an se obliget, & quatenus.	142. 331	Liber homo postliminio quomodo redeat.	500
Lex Hebræa an prohibeat divortia & matrimonia plurium uxorum.	148	Liber homo postliminio sua recuperat: an & alienata?	501
in Lege pœnali dispensandi causæ quæ.	331	Liberam fore Carthaginiem quomodo interpretandum.	280
Leges pœnales aut coactivæ locum non habent circa actus Regum.	256. 257	Liberi filiarum alendi.	177
Leges Romanæ de contractibus.	212	Liberi pignorari ac vendi à parentibus quando possint, 146. jus ipsorum in liberos.	146. 147
Leges Romanorum pœnales in quo iniquæ.	232	Liberi ex quibusdam matrimonis impediuntur succedere.	179
Leges quæ obligent.	604	Liberi ob parentum delicta non puniendi.	375
Leges à Christianis ferri possent similes Hebræicis, nisi trium causarum aliqua obstat.	9	Liberis an debeantur alimenta, & quo sensu. 176. an alendi vulgo quæsitæ, & ex incesto nati.	177
Leges & contractus misceri possunt.	259	Liberos cogendi jus.	146
Leges non omnes obligant.	<i>ibid.</i>	Liberorum cum parentibus matrimonia contra jus naturæ.	150
Leges quæ validiores si casu configant.	394	Libertas quando justa belli causa.	386
Leges interficere aliquos permittentes quando jus internum dent, quando solam impunitatem.	328	Libertas quo sensu naturalis.	386
Leges an obligent summam potestatem.	331	Libertas an pax placeat, gravis inter-dum deliberatio.	405
Leges quasi pacta.	220	Libertati præferenda vita populi totius.	<i>ibid.</i>
Leges civiles quædam plane injustæ.	175	Libertas populi quid significet.	59
Leges humanæ quædam præcipere possunt cum mortis periculo observanda. 86. humanius sunt interpretandæ.	<i>ibid.</i>	Libertas subditorum obligatur ex facto superiorum.	444
Leges quædam, etiam divinæ, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis.	<i>ibid.</i>	Libertas bellandi non præsumitur abdicata.	279
Leges recipiunt id quod plerumque.	82	Licere pro jure externo.	503
Leges ferri possunt de tempore quo summum imperium amittatur.	142	Licere, vox ambigua quas significationes habeat.	456. 457
Leges de re promissa obligant.	221	Licere quædam dicuntur, quæ rectius aliter fiunt.	456
Leges injustæ, quæ propinquos nocentium innocentes interficere jubent.	377	Licere quædam dicuntur, ob impunitatem.	457
Leges civiles de promissis minorum.	222	Licere oppositum ei quod decet, aut oportet.	457
Legitima an lege humana tolli possit, & quatenus.	177	Limen & limes idem.	499
Legum finis & efficacia.	232	Limitati agri.	131
Legum diversitas circa venditionem & emtionem.	233	Lis potest utrinque esse sine peccato.	398
Asiæ.	482	Literæ Marcæ.	446
Lenitas in errantes circa divina.	346	Litigare Christianis quo sensu veterum.	26. 27
		Littus quorum.	128
		Loca in solo pacato posita quo casu recte occupentur à bellante.	117
		Locans pluribus operam an à singulis mercedem in solidum exigere possit.	

I N D E X.

possit.	235	Mandatum an impleri possit per æ-	
Locationis & conductionis natura.	234	quipollens.	282
Locator tertio rem locans, condu-		Mandatum excedens, & sic cum alio	
ctori tenetur de eo quod percipit.	234	contrahens, ad quid obligetur.	601
Locator operæ ad quid teneatur.	235	Mandatum generale, & speciale in	
Locupletatus ex re aliena, eatenus ad		bello.	565
restitutionem tenetur, & quare.	215	Mandata publica, quæ nautis dantur	
Locutio de futuro nostræ potestatis	220	adversus piratas.	327
quotuplex.	220	Manlii bellum in Gallogræcos quale.	
Locutionis ambiguae usurpatio quan-		Manubiæ quid.	453
do licita,	432, 433	Manumissio interdum omitti sine	479
Ludovici & Galeatii controversia de		peccato nequit.	547
Mediolano.	186	M. Marcelli moderatio in victoriis.	535
		Mares feminis præferuntur in regnis	
		à populo delatis.	183
		Mare an proprium fieri possit.	114. An
		terra contineatur.	114
		Mare non divisum.	115
		Mare in fundum admissum.	129
		Mare occupatione omiſſa ad naturam	
		redit.	129. navigandi jus in Mari,
		129. imperium in Mari quorum	
		fit.	130
		Maris pars quatenus occupari possit.	
			128
		Mariti jus supra uxorem.	147
		Masculina pro communibus.	277
		Mater quomodo magis certa patre,	
			178
		Matrimonium quid sit ex jure natu-	
		ra.	147, 148
		Matrimonium an irritum deficiente	
		consensu parentum.	149
		Matrimonium irritum cum alterius	
		viventis conjugæ.	ibid.
		Matrimonium ad morgengabicam	
			179
		Matrimonium apud veteres Roma-	
		nos postliminio non restituebatur.	
			502
		Matrimonii petitio injusta belli can-	
		sa.	386
		Matrimonii jura ex lege Christiana.	
			148
		Matrimonia non ineunda cum pro-	
		phanis.	269
		Matrimonia quædam talia sunt ex	
		lege, ut liberi ad hæreditatem non	
		admittantur.	179
		Matrimonia plurium uxorum olim	
		licita.	148
		Matrimonia cum propinquis sangui-	

I N D E X.

ne, aut affinitate, unde, & quatenus illicita.	150, <i>et seq.</i>	ficiendi alterum.	102
Matrimonium parentum cum liberis, & liberorum cum parentibus contra jus naturæ: & unde illicita.	150	Metus exceptio non liberat à religione jurisjurandi.	569
Matrimonia an licita in gradibus expressis in Levitico.	151	Metus qui pro justo habeantur in bello publico.	570
Matrimonia fratrum & sororum quo jure vetita & unde illicita.	152	Metu promittens an teneatur.	223
Matrimoniorum contrahendorum libertas quibus & quatenus debeatur.	121	Metu quid faciens, absolute velle dicendus.	223
Maxillam obvertere Hebræis quid.	28	Metu causam dans contractui quando ad restitutionem teneatur.	247
Maximus natus in regnis à populo delatis præfertur inter pares sexu.	183	Merum interens tenetur ad restitutionem.	223
Membri conservandi causa interfectio licita.	103	Miles de incendiis, & raptu sine jussu publico, an teneatur.	566
Mendacium prohibitum.	429	Milites Christiani sub Iuliano. 35. sub Diocletiano.	36
Mendacium qui auctores certis casibus admittant.	430	Militis Christiani officium.	<i>ibid.</i>
Mendacium dicere & mentiri apud Gellium quomodo distinguantur.	<i>ibid.</i>	Milites Iudæi externis militabant.	23
Mendacium à Deo alienum.	433	Militi quæ ex præda cederent apud Romanos.	485
Mendacium strictè dictum quid.	431	Milites ab Ecclesia non excommunicati.	33
Mendacium an committatur respectu tertii, ad quem sermo non dirigitur.	432	Milites quomodo tenentur ex bello injusto.	510
Mendacii, qua illicitum naturaliter, quid materiale, quid formale.	430, 431	Militibus datus comitatus prodest & duci.	596
de Mendacio & æquivocatione Scholasticorum sententia.	434	Militum nomine qui veniant.	596
Mendacium pro vitæ	<i>ibid.</i>	Militare propter prædam, aut stipendium præcipue non licet.	415
Mensura ejus quod res valent.	233	Militia mercenaria sine defectu causæ improbat.	<i>ibid.</i>
Mentiri apud volentem an liceat.	433	Militia pœnitentiis olim interdicta, & quare. 35. est interdicta clericis. 35. eam Ecclesia vetus probat.	36
Mentiri hosti licere qui senserint.	434	Militiæ repetitio qualis damnata Synodo Nicænsi.	34
Mentitur qui dicit quod falsum putat, licet verum sit.	430	Militiam concedit Origenes interdictum Christianis.	31
Mercatoribus parcendum in bello.	521	Militiam & capitalia supplicia concedit illis Tertullianus.	32
Meritum ex libera voluntate.	378	Militiam ob quas causas Iudæi detrectaverint. 32. quas ob causas olim etiam Christiani eam detrectaverint.	32
Metus à tertio illatus an actum vitiet.	223	Minor annis hosti obligatur.	604
Metus alterius an tollat jus transire volentis.	118	Minor an promittendo obligetur.	221
Metus à vicino an iusta belli causa.	385	Misericordia digni qui bello capiuntur.	544
Metus solus non sufficit ad jus interficiendi alterum.		Misericordiæ ara apud Athenienses.	370
		Mobilia res quando fiant singulorum capientium.	456
			Mobi-

I N D E X.

Mobilia generaliter postliminio non recipiuntur.	504	<i>Nat' nat' quid.</i>	250
Moderatio in belli jure circa personas.	517. 518	<i>Nat' quid significet.</i>	250
Modus in pœna unde petendus.	332	<i>Nat' nat', et' et' quid significet.</i>	<i>ibid.</i>
Modi habendi qui.	58	nondum Nati an jus suum amittant, & quomodo.	141. <i>Et' seq.</i> leges possunt eorum jus conservare.
Monomachia bellum finire an liceat.	583	Naturale, vox, pro solito fieri.	237
Monomachia de regno quis effectus.	584	Naturales filii succedunt patri, nisi lex impediat: & adoptari possunt.	179. non succedunt in regnis à populo delatis.
Monopolia quæ licita, quæ contra jus, & quæ contra caritatem.	234	Naturalia pro certo statu.	182
Monopolium. <i>vide</i> Coemptio.		Naturæ prima & consequentia quæ?	197
Mora in territorio alieno an licita.	120	Naturaliter licita an omnia etiam apud Deum licita.	15 105
Moræ purgatio in pace an admittenda.	579	Naufragorum bona confiscare injustum.	175
Moralium incertitudo unde.	393	Navigandi libertas pactis imminui potest.	130. 131
Mori Hebræis dimitti vocatur.	309	Navis, quæ apud Romanos postliminio recepta.	504
Mores generales in aliqua parte mundi non faciunt jus naturæ.	339	Navis si cui nocuit, an dominus teneatur.	293
Mors deportationem quando comprehendat.	277	Navis in qua innocentes sunt an peti tormentis possit.	425
Mors pro vera religione quanti facienda.	90	Naves captæ quando jure belli censentur.	474
Mortem pati potius quam alium occidas, quando liceat, quando non.	104	Naves nunc nullæ postliminio redeunt.	504
Mortem æternam aggressoris an quis sua morte cavere debeat.	47	Necessaria ad finem licitu licita.	414
Mortis casus expressio quando extendatur ad casum non nati.	282	Necessitas excepta in lege domini.	116
Muli qui apud Romanos postliminio recepti.	504	Necessitas jus non dat, si sit evitabilis.	117
Mulierum imperia Romanis incognita.	209	Necessitas quod jus det in pacatos.	559. 560
Multitudini etiam in delicto parcendum.	523	Necessitate factum pacem non rum- pit.	582
Mundiburgii jus.	66	Necessitate pari possessor præferendus.	116
Murenæ controversia cum Mithridate.	285	Neglectus puniendi punibilis.	367
Muri faciendi prohibitio quando ad aggeres extendatur.	282	Negotium alienum gerens sui lucri causa, repetit impensas, in quantum alter est locupletior.	217
Mutii Scævola factum.	462	Nepos ex filio priore an filio posteriori præferendus in regno.	187
Mutilator quid restituere teneatur.	292	Nepos ex filio, an filio præferendus.	187
Mutuum gratitum quo sensu.	235	Nepos minor ex filio an præferatur nepoti majori ex filia in regni successione,	188
Mutuum accipiens pecuniam à debitore meo, mihi tenetur.	216	Neptis ex primogenito an filium alterum excludat.	<i>ibid.</i>
N.		St 4 Nepo.	
N Abidis controversia cum Romanis.	281		

I N D E X.

Nepotes alendi.	176	Obligatio feudalis non tollit sum- mum imperium, <i>vide</i> Feudalis ob- ligatio.
Ninus primus imperium ampliavit.	496	Obligatio ex dominio qualis, 214. <i>Et seq.</i>
Nocentes dedendi aut puniendi.	368	Obligatio ex rebus exstantibus, & non exstantibus.
Nocentes dedendi obligatio, unde	369	Obligatio interdum est in nobis ita, ut alteri jus nullum quærat. 220
Nocumentum quod ex occasione pec- cati, non ob peccatum sentitur	374	ad Obligationem requiritur animi deliberatio.
pœna proprie non est.	374	Obses an teneatur, mortuo, qui mi- sit.
Nocentibus parcendum ob multos innocentes.	426	Obses qui fugit recipi à civitate non potest.
Nocentibus sæpe parcendum inno- centum causa.	519	Obses darus pro altero, si is mortuus sit liberatur.
Nomina regionum in pace quomodo accipienda.	579	Obses an ex alia causa possit retine- ri.
Nostrum quibus ex causis quid dica- tur.	112	Obsidi fugere an liceat.
Notitia de Deo quod inconspicuus.	341	Obsides an occidi possint jure belli.
Notitia de Deo uno.	<i>ibid.</i>	Obsides an occidi possint jure inter- no.
Notitia de Deo ut omniscio:	<i>ibid.</i>	Obsides servi non sunt.
& ut creatore.	342	Obsidum bona cui cedant.
Notitiæ activæ de Deo,	<i>ibid.</i>	Obsidum obligatio odiosa, eorum obligatio. §88. interdum principa- lis.
Notitiæ de Deo quomodo proben- tur.	342	Obsidum alter an ex facto alterius teneatur.
Notitiæ de Deo quæ maxime uni- versales.	<i>ibid.</i>	Obstinata resistentia non sufficit ad jus interdum occidendi, <i>vide</i> Re- sistentia obstinata.
Notitiæ de Deo, quæ obliteratæ.	344	Occidere hostem, jus belli dicitur.
Notitiæ de Deo quæ & quales.	341	Occidere potius quam alium Occi- das quando liceat, & quando non.
Noxales actiones ex quo jure.	293	Occidere se an unquam liceat.
O.		Occidere supplices an liceat.
Obedientia sæpe illicita.	417.	Occidere obsides an liceat.
<i>Et seq.</i>		Occidendi deditos aut captos an ju- sta causa talio, aut resistendi per- tinacia.
Obligari naturaliter quis quot mo- dis dicatur.	257, 258	Occidi possunt jure belli, qui intra hostium fines sunt.
Obligari civiliter quis quot modis dicatur.	258	Occidi an possint, qui ante bellum aliquo venerunt.
Obligatur nemo ad bellum injustum.	270	Occiduntur senes belli jure.
Obligemur quomodo per alium.	224	Occiduntur captivi belli jure.
Obligatur valide prædoni is, cui me- tus incussus non est.	568	Occiduntur infantes belli jure.
Obligatio ex facto ministrorum, cu- jus sit juris.	293	Occiduntur mulieres belli jure.
Obligationis sine coactione exem- pla.	299	Occisio quando licita jure interno in bello
Obligatio ex culpa qualis.	289	
Obligatio cadit in actum aut facultatem: & quomodo hæc differatur.	62	

I N D E X.

bello iusto.	513	habet.	<i>ibid.</i>
Occisio quatenus licita in repressaliis.	446, & 447	Ordinatio divina esse regia potestas quo sensu dicatur.	23
Occisio hostis indistincte quo sensu licita.	457	P.	
Occisio extra propositum, sive indirecte, quando licita,	425	P acatorum quod officium circa bellantes.	561
Occisio pro vitæ defensione quomodo vitiosa.	104	Pacta quæ pactis aliis prævaleant, si casu colliduntur.	284
Occisio, ne fugere cogamur: pro ruenda existinatione & pro rebus an licita.	105	Pacta, quibus imperii mixtura fit.	570
Occupandi jus in statu rerum communium.	112	Pacta nuda an obligent jure naturæ, & gentium.	219
Occupatio post omissam communionem.	114	Pacta in mari, in vacua insula, aut inter diversarum civitatum cives per literas facta, reguntur jure naturæ, & gentium.	222
Occupatio non est nisi in re terminata.	114	Pacta regum quo jure regantur.	<i>ibid.</i>
Occupatio alia per universitatem, alia per fundos.	115	Pacta errantium.	<i>ibid.</i>
Occupatio imperii.	127	à Pactis posterior discedens non est perfidus.	571
Occupatio dominii.	<i>ibid.</i>	Pactorum personalium & realium discrimen.	280
Odium in promissis.	278	Paganus an hostem licite occidat.	564
Odio carentia quomodo intelligenda.	<i>ibid.</i>	<i>Παγιδει γε.</i>	322
Odiosa quomodo interpretanda.	<i>ibid.</i>	Parentes alendi.	177
Odiosa in dubio personalia.	280	Parentes liberos pignorare ac vendere quando possunt.	146
<i>Οἰστροποι.</i>	429	Parentum jus in liberos secundum tempus distinguitur.	<i>ibid.</i>
<i>Οἰστροποι.</i>	387	Parentum cum liberis matrimonia contra jus naturæ.	150
Ovus vitandum in verbis interpretandis.	278	Pars major jus habet universitatis.	155
Onera ex federe transitoria aut manentia.	266	Participes delicti qui.	366
Opera & pecunia quot modis inter se comparentur.	236	Partus an ventrem sequatur, & quo jure.	201
Operas qui promissit, quibus ex causis excusetur.	284	Partus matrem naturaliter non magis quam patrem sequitur.	159
Opificibus parcendum in bello.	521	Pater jus suum in filium alienare an possit.	158
Oppidum tradere qui promissit, potest præsidium dimittere.	603	Paterfamilias quid significet.	545
<i>ὄν ὄν</i> quid.	250	Patientia quæ punibilis in rectore, aut republica.	366
Orbis pro Romano dictus.	387	ad Patientiam Christi exemplo invitatur.	90
Orbi toti an unum imperium expediar.	387	Patrimonium populi rex alienare non potest. 172. illius pars, id est, domanii à Rege oppignerari cur possit.	<i>ibid.</i>
Ordo eorum qui damnum dederunt in debito restitutionis.	290	Paucorum dominatio. <i>vide</i> Dominatio.	
Ordo qui servandus inter socios.	156	Paulus Apostolus non improbat præ-	
Ordo confidendi inter Reges Christianos.	<i>ibid.</i>		S 3 §
Ordo inter eos, qui partes in re dispares habent.	157		fidium
Ordinum conventus populum referunt.	58		
Ordinum conventus alibi alios usus			

I N D E X.

fidium militare.	25	Perfidorum opera qualium uti contra jus gentium.	463
Pax religiose servanda.	609	Perjurii poena posteritatem contin- git.	242
Pax utilis validioribus, invalidiori- bus, & paribus.	<i>ibid.</i>	Perjurii voluntas punitur.	<i>ibid.</i>
Pax rupta quando censeatur,	580	Perjurus in piratam, aut latronem non punitur.	569
Pax rumpitur ab eo, qui ex veteri causa vim infert.	580	Permissio quotuplex.	9
Pax alienans bona coronæ.	576	Permissio ex more distinguitur à per- missione ex beneficio.	121
Pax, qua imperium, aut pars imperii alienatur.	575, 576	Permissio an legis sit actus.	3
Pacis causa an bona subditorum vali- de alienentur.	576	Permittere se arbitrio aliorum quid sit.	585
Pacis conventionum interpretatio- nes.	577	Permutatio, contractus antiquissi- mus.	229
Pacis capita an distinguenda in ma- jora & minora.	581	Perfæ multas uxores habebant.	148
Pace non reddi civitates liberas, quæ se sponte subjecerunt.	578	Perfarum opinio de Deo.	469
Pace Regis an teneantur successores & populus.	576	Perfarum mos in judiciis criminum.	333
Pacem servare qui vult postquam ab adversario rupta est, potest.	582	Perfarum lex quædam injusta.	377
Pacem facere cujus sit.	575	Perfarum jus in liberos.	147
Pacem major pars faciens obligat universitatem.	<i>ibid.</i>	Persecutio difficilis præsumi facit de- relictionem.	197
an Pacem facere possit Rex aut mi- nor, aut captivus, aut exul.	<i>ibid.</i>	Persei Macedonis controversia cum Romanis.	280
Pactiones de rebus reddendis, quæ magis minusque favorabiles.	579	Personarum aptitudo ad causas pec- candi impellentes, & abstrahentes.	334
Peccandi facilitas causa non minuendæ poenæ.	319	Petenti dare, quo sensu Christus præ- cipiat.	27
Peccatum ad mortem.	<i>ibid.</i>	Petri factum gladio utentis cur im- probatum?	48
Peccata quæ facile condonanda.	331, 332	Plantata an solo cedant.	202
Peccata quæ excusabiliora.	334	Plebs in Aristocratico regimine ex- fers omnis potestatis civilis.	53, 54
Peculatus committitur circa præ- dam.	483	Pignorationes jure civili vetitæ.	444
Peculium quid.	546	Pignus accipiens ad quid teneatur.	232
Peculium quatenus domini, quate- nus servi.	<i>ibid.</i>	Pignoris datio qualis actus.	209
Pecunia communis mensura.	293	Pignorum conventio quam inter- pretationem recipiat.	588
Pecunia quanti æstimanda.	234	Pilagium quid.	485
Pecunia sterilis quo sensu.	235	Pipini factum.	462
Pœnitentibus militia olim interdicta & quare.	35	Piratæ non triumphantur.	450
Pensitatio non repugnat cum summo imperio.	69	Piratæ quæ capiunt non mutant do- minium.	504
Percussorem immittere an liceat in bello.	462	Piratis datum repeti potest.	292
Peregrini tenentur legibus loci, in quo contrahunt.	222	Piratæ jus legationis non habent.	295
Perfidæ usus in defectores, piratas, latrones, jure gentium dissimula- tur.	464	Piscandi jus in mari, quorum sit.	128
		Piscandi jus in diverticulo fluminis occupari potest.	129
		Pisces quorum sint.	115
		Pisces in stagno privato non sunt nul- lius.	196
		Pœnæ	

I N D E X.

Pœnæ definitio.	314	pradone.	568
Pœna iusta nulla nisi ob culpam.	314,	Pœnarum partitio: fines.	318, 319
	315	Pœnale pactum aut lex, fortior non	pœnali.
Pœna deberi quo sensu dicatur.	315		285
Pœna exigi debet propter quid.	317	Pœnalia quando ad hæredes trans-	eant.
Pœna divina qualis & an ob finem.	317		378
	317	Pœnitentibus an pœna omnis condo-	nanda.
Pœna cum benefactis compensatur.	330		326
	330	Πολιτικῆς unde dictum.	2
Pœna potest esse citra legem pœna-	lem.	Pollicitatio quid, & quem effectum	habeat.
	<i>ibid.</i>		221
Pœna an semper prærequirat jurisdi-	ctionem.	Πολιτικῆς ars quæ Aristoteli.	52
	339	Politici scriptores magis spectant	quotidianam administrationem
Pœna an transeat in eos qui non de-	liquerunt.		quam jus imperii.
	375		63
Pœna accepta aufert jus belli mo-	vedi.	Pompejus templum Hierosolymo-	rum ingressus contra legem.
	596		470
modus in Pœna unde petendus.	332	Pontifex Romanus coronat Impera-	tozem, quæ Romanus est Impera-
Pœna propriè dicta in bestias non ca-	dit.		tor.
	375		209
Pœna au delictum excedere possit.	335	Pontifex Romanus pronuntiavit ele-	ctionem factam à populo Roma-
	335		no.
Pœna remittenda, ne ad bellum ve-	niatur.		<i>ibid.</i>
	402	Pontifex Romanus vacante imperio,	seu dorum investituras quo jure
Pœna maxime remittenda ab eo, qui	læsus est, etiam rege.		tribuat.
	403		<i>ibid.</i>
Pœna pace remissa quæ censeatur.	578	Populus potest jus se regendi totum	alienare. 53. eorum exempla qui
	578		se aliis subjecerunt.
Pœnæ privatæ permissio.	321		53
Pœnæ exactio an Evangelio permis-	sa.	Populus liber factus Magistrateum	sine mandato non obligatur.
	323		271
Pœnæ improprie, irregularitates.	314	Populus Romanus jus Imperatorem	eligendi semper retinuit.
	314		209
Pœnæ exactio ad quam iustitiæ spe-	ciem spectet.	Populus Romanus idem qui olim.	208
	315		208
in Pœnis æqualitas primo ac per se	quæ spectetur.	Populus regimine mutato tenetur de	debito ante contracto.
	<i>ibid.</i>		207, 208
Pœnæ in mari.	321	Populus liber factus sedet eo loco	quo ante rex aut princeps.
	317		208
Pœnæ omittendæ causæ.	330, 331	Populus idem sub Monarchico, Ari-	stocratico, Democratico regimi-
	330		ne.
Pœnæ quomodo ab aliis in alios	transeat.		207. & seqq.
	366, 367	Populus migrans idem.	<i>ibid.</i>
Pœnæ civitatum distinctæ à pœnis	singulorum.	Populus idem quamdiu.	<i>ibid.</i>
	373	Populus quomodo intereat.	206, 207
Pœnæ obligatio in universitate	quamdiu duret.		<i>ibid.</i>
	<i>ibid.</i>	Populus subditus an ob Regis deli-	ctum puniri possit.
Pœnæ remissio quibus signis intelli-	gatur.		377
	507	Populi ob regum peccata puniti,	quare.
Pœnæ minuendæ aut non minuendæ	causæ.		57
	336	Populi pars alienari non potest, nisi	& ipsa consentiat.
Pœnæ mensura.	335		170. nec potest
Pœnæ jus remissum, ubi actum est	cum tyranno, quasi tali, aut cum		recedere à populo, nisi ex summa
			necessitate. 171. ne quidem ex ne-
			cessitate recte alienatur.
			171
			Populi

I N D E X.

Populi consensus circa alienanda imperia quomodo intelligatur.	171	tum: & apud quos locum habeat.	504, 505
Populi testimonium de jure successionis quid valeat.	186	Postliminii non est jus durantibus induciis.	501
Populi minor pars populum non obligat.	263	Postliminio quæ dicantur recepta.	499
Populi an postliminio à regibus recipiantur.	503	Pace qui postliminio redeant, qui non.	500
Populo destructo an res maneat eorum, qui populo supersunt.	207	qui Postliminio rediit, jura in eum restituntur.	501
Populatio inutilis ubi hostis aliunde ali potest.	533	Postliminio an aliquando populi se suaque recipiant.	<i>ibid.</i>
Populatio quibus ex causis inhibenda.	531	civitas Postliminio quomodo redeat.	<i>ibid.</i>
Populatio quæ utilis: & quæ inutilis.	<i>ibid.</i>	Potestas.	2
Populatione abstinendum ubi spes est celeris victoriæ.	532	Potestas civilis in quibus rebus consistat.	51
Populatione inhibita conciliantur hostium animi.	535, 536	Potestas summa quæ 52. illius subiectum. 52. non est semper penes populum.	53
in Populationibus inhibendis Belgarum, & Indorum mos.	533	Potestas summa temporaria aliqua.	55
Possessio per alium acquiritur.	476	Potestas civilis humana ordinatio Petro, Paulo divina: quo sensu.	86
Possessio in re dubia imperii sequenda privato.	23	Potestas patria quædam ex jure civili.	147
Possessio ferarum per instrumenta quomodo quærat.	197	Potestas summa per res quomodo obligetur, ex pacto minorum potestatum. 600. quomodo obligetur ratum habendo <i>ibid.</i> & ex eo quod contra arcana mandata factum est.	601
Possessio longæva inter reges & populos.	138	Potestates minores quibus modis summam obligent.	600
Possessio non acquiritur jaculi immisione.	197	<i>Πρόσαν αἰρέσιν.</i>	547
Possessionis longæ favor circa imperia.	140	Præceptum Christi de non resistendo, quem sensum habeat.	48
Possessionis immemorialis quæ vis jure gentium.	141	Præcepta Evangelii an contineantur in jure naturali. <i>vide</i> Evangelii præcepta.	
Possessor necessitate pari præferendus.	116	Præceptorum ordo secundæ tabulæ in Decal.	333
Possessor malæ fidei quale jus acquirit.	492	Præda: Græcorum, Asiæ, Afrorum, Francorum & Romanorum mos circa eam.	478, 479
Possidentis jus.	116	Præda militibus interdum data, & quibus ex causis.	480
Possidentis melior conditio in re dubia.	397	Præda eadem in diversos usus distributa.	482
Posteri captivorum servi.	491	Præda in solum concedi solet. <i>ibid.</i>	
Posteriora prioribus derogantur.	276	Præda militi dari quando cœperit apud Romanos.	485
Posteriora fortiora prioribus.	285	de Præda lex civilis statuere potest.	483
Postliminium quid: & illius vocis origo.	499	Præda	
Postliminium apud socios, & amicos.	499		
Postliminium in bello & pace.	500		
Postliminii species.	500		
Postliminium an dediti habeant.	501		
Postliminium extra bellum unde or-			

I N D E X.

Præda interdum subditis conceditur.	484.	focii aliquando partem habent in ea.	<i>ibid.</i>	Privata causa cum publica in bello conjungi potest.	98
Prædæ decima consecrata.	472	Prædæ jus probavit Deus.	472	Privilegia quomodo interpretanda.	297
Prædæ nomine urbes & agri veniunt in piis causis.	482	Prædæ genera.	482	Privilegia quæ late interpretanda.	596
Prædæ divisio quot modis facta.	480.	<i>Et seqq.</i>		Prohibita non semper etiam irrita.	155
Prædæ pars data iis qui non militarent.	482	Prædæ pars data miserabilibus personis.	<i>ibid.</i>	Promissio non omnis tollit summum imperium.	61
Prædari veritum manente periculo.	485	Prædandi licentia olim inter populos diversos.	264	Promissio ut valeat acceptanda.	224
Prædictio divina an jus det.	383	Prædones duces facti.	450	illius acceptatio quomodo fiat : & an innotescere debeat promissori.	225
Prædones duces facti.	450	Præmium cui debeatur, si duo simul impleverint conditionem.	281	Promissio an revocabilis ante acceptationem : & mortuo ante acceptationem promissario.	<i>ibid.</i>
Præmium cui debeatur, si duo simul impleverint conditionem.	281	Præsentem reipublicæ statum tueri civis boni est.	140	Promissio an revocari possit mortuo interuentio : item mortuo tabulario.	<i>ibid.</i>
Præsentem reipublicæ statum tueri civis boni est.	140	Præsumitur in dubio pax inita hoc sensu, ut res maneat in statu, in quo postremo erant.	577	Promissio per ministrum facta quando revocabilis.	<i>ibid.</i>
Præsumitur in dubio pax inita hoc sensu, ut res maneat in statu, in quo postremo erant.	577	Pretia rerum unde.	233	Promissio facti alieni quid operetur.	227
Pretia rerum unde.	233	Primi vox quid significet.	281	Promissio requirit usum rationis in promittente.	221
Primi vox quid significet.	281	Princeps. <i>vide</i> Rex.		Promissio in errore fundata quando dicatur, & quid operetur.	222
Princeps. <i>vide</i> Rex.		Princeps noviter factus sedet eo loco, quo ante populus.	208	Promissio rei illicita non valet.	223
Princeps noviter factus sedet eo loco, quo ante populus.	208	Principes populi liberi vi reprimi possunt.	90	Promissio facti, quod nunc in potestate promittentis non est, quid valeat.	<i>ibid.</i>
Principes populi liberi vi reprimi possunt.	90	Privatus non debet ad se rapere iudicium quod est populi.	93	Promissio ex metu.	<i>ibid.</i>
Privatus non debet ad se rapere iudicium quod est populi.	93	Privatus se obligans hosti an contra rempublicam faciat.	604	Promissio ob causam ante debitam an obliget.	224
Privatus se obligans hosti an contra rempublicam faciat.	604	Privati an cogendi à superioribus implere, quod hosti promiserunt.	605	Promissio perfecta quid, & quam vim habeat.	221
Privati an cogendi à superioribus implere, quod hosti promiserunt.	605	Privati pactis cum hoste obligantur : & quo sensu etiam piratis & latronibus obligentur.	604	Promissio novum jus confert.	434
Privati pactis cum hoste obligantur : & quo sensu etiam piratis & latronibus obligentur.	604	Privatæ interfectionis exempla.	323	Promissio de non fugiendo à victo facta valet.	605
Privatæ interfectionis exempla.	323	Privatis Christianis an liceat punire maleficos.	328	Promissio de non redeundo in certum locum, & de non militando, hosti facta valet.	605
Privatis Christianis an liceat punire maleficos.	328	Privati quatenus capta sua faciant.	565	Promissionis materia qualis esse debeat.	223
Privati quatenus capta sua faciant.	565	Privati de bello captis, quando hosti, quando civitati teneantur.	<i>ibid.</i>	Promissionis vis.	219, 220
Privati de bello captis, quando hosti, quando civitati teneantur.	<i>ibid.</i>	Privatorum pacta cum hostibus quæ irrita.	604	Promissioni onus adjici quando possit.	226
Privatorum pacta cum hostibus quæ irrita.	604			Promissiones causam expressam non habentes naturaliter valent.	<i>ibid.</i>
				Promissum ob causam turpem an præstandum.	223
				Promissi onus in commodum tertii adjun-	

I N D E X.

adjunctum, quid operetur. 226
 Promissa multa, quæ natura valent ;
 lex civilis irrita facit. 223
 Promissa, quæ plus nocent promit-
 tenti quam alteri profunt, an præ-
 standæ. 284
 Promissa favorabilia, odiosa, mixta,
 vel media. 278
 Promissa Regum. *vide* Reges.
 Promittendi modus quis. 224
 Promittens metu an teneatur. 223
 Prophetarum dicta de pace sub Eu-
 angelio quem sensum habeant. 26
 Proportio Arithmetica & Geometri-
 ca an proprie distinguantur justitiam
 explettricem & attributricem. 3
 Propositi, impetus, & casus distin-
 ctio. 515
 Proprietatis exordium. 112. *Et seq.*
 Περσική γλώσσα. 265
 Περί της θαλάσσης maris quorum sint. 129
 Provisi & improvisi distinctio. 514
 Provocatio non datur ab arbitris le-
 ctis inter summæ potestates. 585
 Proximus quis in lege Hebræa: &
 quis in lege Evangelica. 29
 Proximi nominæ venit etiam qui per
 repræsentationem consequitur jus
 gradus superioris. 187
 ῥαδία in sacris literis quid. 243
 ῥαδία. 247
 Publica utilitas ad alienandam, &c.
vide Utilitas publica.
 Pudicitia conservandæ causæ interfe-
 ctio licita. 103
 Pudor quid, ubi de jure agitur. 508
 Pueri, id est, servi. 546
 Pugnare in hostem, qui miles non sit,
 quo jure vetetur. 564. *Et seq.*
 Punici belli secundi controversia. 292
 Puniri an possint qui in falsos Deos
 impie agunt. 347
 Punio exemplaris. 322
 Pupillus ex commodato tenetur in
 quantum locupletior. 215

Q.

Quintii Consulis salubre menda-
 cium. 433
 Quiritari nunc dictum, 98

R.

R Abirii factum. 602
 Rami olivatum. 607
 Ratam rem haberi, obligatio qualis. 264
 Rati habitione summa potestas quo-
 modo obligetur. 600
 Ratio juris fundamentum. 5
 Ratio adæquata quæ. 282
 Ratio sæpe consideranda secundum
 potentiam, non secundum existen-
 tiam. 283
 Ratio legis non plane idem cum
 mente. 277
 Ratio adæquata quæ, & quid ope-
 retur. *ibid.*
 Rationis identitas quando inducat
 extensivam interpretationem. 282
 Razis mors. 309
 Redempti ex captivitate redemptori
 quomodo tenentur. 502
 Rediisse ad hostem quis dicendus. 606
 Regimen non omne ejus causæ qui
 regitur. 56
 Regnum. *vide* Imperium.
 Regnum quomodo dividatur, & quo
 effectu. 208
 Regnum patrimoniale, si sit indivi-
 duum, debetur maximo natu. 182
 Regnum à populo delatum est heredi-
 tatis separata à cetera hereditate. 183
 Regni & principatus voces significa-
 tu proprio & improprio. 57
 Regni pleni sive absoluti exempla. 54
 Regni à populo delati successor non
 tenetur ad onera hereditaria. 183
 Regna media inter absolutum & La-
 conicum. 63
 Regna a populo delata in dubio in-
 dividua. 184
 Regna à populo delata non deferuntur
 ad eos, qui à primo Rege non
 descendunt. *ibid.* non veniunt ad
 naturales nec ad adoptivos. *ibid.*
 Regna à populo delata ad mares ve-
 niunt potius quam ad feminas. 183
 Regna quomodo deferantur per suc-
 cessionem ab intestato. 181
 Regna patrimonialia pervenire pos-
 sunt ad eos, qui à primo Rege non
 descendunt. *ibid.*
 Regnum

I N D E X.

Regnum Italiæ.	209	Res repetita quid significet.	452
Regulæ de eo quod licet in bello.	424	Res rapere quid veteribus Latinis.	456
Regula, secundum naturam esse, ut quem sequuntur incommoda & comoda sequantur, quomodo intelligenda.	201	Res reddere pro quavis satisfactione.	<i>ibid.</i>
Regulæ super deliberationibus politicis.	404	Res possunt capi, etiam in compensationem debiti in bello subnascens.	542
Relatum in referente.	579	Res hostium perdere quousque liceat justitia interna.	530, 531
Religio quo sensu juris gentium.	341	Res amicorum, quæ reperiuntur in navibus hostium, an belli jure acquirantur.	474, 475
Religio Christiana, qua talis proprie, naturalibus argumentis non nititur.	345	Res & modus circa imperium distinguuntur.	58
Religionis publicæ status apud Hebræos à Rege pendebat.	85	Res non perductæ intra præsidia dominium non mutant.	504
Religionis jus ad societatem humanam.	340	Rebus ad bellum non facientibus parcendum.	533
Religionem multi affectu non judicio sequuntur.	344	Rerum defensio an jus det occidendi.	105
Religiosa belli jure destruntur.	409	Rerum servandarum causa vis per Evangelium an & quatenus licita.	107
Religiosa loca hostibus religiosa non sunt.	470	Rescissoria actio ex postliminio apud Romanos.	502
Religiosis locis parcendum in bello.	534	Resistere an liceat superiori in summa uecessitate.	86
Renuntiare. <i>vide</i> Abdicare.		Resistentia obstinara non sufficit ad jus internum occidendi resistentem.	523
Renuntiatio de regno an noceat liberis natis, & an nascituris.	187	Resistentia aliqua in delatione imperii reservari interdum solet.	91
non Repetere aliud quam dare.	244	Respublica non tenetur ex facto subditi.	366
Repræsentatio apud Hebræos.	178	Reipublicæ bonum an nostri tantum causa desideremus.	104
Repræsentationis jus unde.	<i>ibid.</i>	Reipublicæ forma mutata apud victos, & an recte.	553, 554
Repræsentatio Germanis serò cognita.	187	Restituere qui teneantur faciendo, aut non faciendo.	290
Repræsentatio in dubio admittenda.	<i>ibid.</i>	Restitutio non debetur ex bello justo ob vitiosam intentionem.	389
Repræsentatio non surrogat in privilegium, quod sexus aut ætatis erat proprium.	183	Restitutio rerum captarum in bello in jure dubio quomodo temperanda.	558
Repressaliæ quid.	446.	Restitutio eorum, quæ hosti injuste tenenti erepta sunt.	557
Repressaliarum facultas impetrari à principe solet.	447	Restitutionem qui debeant in solidum vel ex parte.	291
in Repressaliis citatio.	<i>ibid.</i>	Restitutionis obligatio ex bello injusto.	510
Repressaliis qui culpa sua causam dederunt, tenentur eos, qui damnum passi sunt, indemnes præstare.	<i>ibid.</i>	Restitutum debitum ex quo jure oriatur.	291
Repressaliis obnoxii qui sint.	446		
Repressaliis non subsumunt legati & res eorum.	447		
Repressaliis eximi lege civili solent mulieres, infantes, res studiosorum, aut ad nudinas missæ. - <i>ibid.</i>			
Repressaliarum jura alia sunt juris gentium, alia juris civilis.	<i>ibid.</i>		
			Resur-

I N D E X.

Resurrectionis spes an causa sepeliendi.	306	etiam universim sumpto.	54
Revocatio promissionis. <i>vide</i> Promissio.		Reges improprie dicti.	55
Reum iudicio eximens crimen committit.	426	Reges non omnes constituntur à populo.	56
Rex unus esse potest plurium regnorum distinctorum.	52	Reges Persarum summum imperium habebant, quædam tamen facere iusto non poterat.	62
Rex an se adversus contractum restituere possit. 256. an iuramento teneatur.	256, 257	Reges Æthiopum summi, adstricti promissis.	<i>ibid.</i>
Rex actus suos privatos à lege potest eximere.	<i>ibid.</i>	Reges Hebræi summum imperium habebant.	63
Rex subdito suum auferens debet compensationem facere ex communi.	258	Reges Orientis, Persæ, Ægyptii, Syri, Asiatici summum imperium habebant.	64
Rex populum aut successores non obligat in infinitum, 259. & quantum obliget.	259	Reges veteres Germaniæ & Galliæ non habebant summum imperium.	<i>ibid.</i>
Rex stipendia non solvens tenetur vicinis de damnis datis.	561	Reges Romani cum populo partiti summum imperium.	65
Rex minor an pacem facere possit.	575	Reges Ægyptii summi, adstricti promissis.	62
Rex captivus an pacem facere possit.	<i>ibid.</i>	Reges cum acta quædam sua ab aliis expendi volunt, aut etiam rescindi, non eo partiuntur summum imperium.	63
Rex exul an pacem facere possit.	<i>ibid.</i>	Reges creduntur in dubio velle sequi successorem, qualis in usu est in suis locis.	181
Rex privatus fit vi legis commissoria.	91	Reges medii deberent cogere bellantes ad accipiendam æquam pacem.	396
Rex partem populi alienare non potest.	171	Reges minores in actibus publicis cum effectu obligantur.	256
Rex hostis totius populi regnum amittit: & quomodo hoc capiendum.	91	Reges etiam cum homini non obstringuntur, Deo obstringuntur.	257
Rex regno pulsus jus habet ex federe.	281	Reges tenentur ex promisso, etiam causa non expressa.	<i>ibid.</i>
Rex subditis jus suum auferre potest in pœnam: & ex vi domini supereminens.	258	Reges ex contractibus naturaliter, an & civiliter obligentur.	<i>ibid.</i>
Rex imperium derelinquens privatus fit.	90	Reges an ex militum, aut nautarum, facto teneantur.	292, 293
Rex regno ejectus an jus legandi habeat.	295	Reges quomodo obligentur ex bello injusto.	510
Rex temerebellum suscipiens ad restitutionem subditis tenetur.	406	Regum fides pro iuramento.	251
jus Regis apud Samuelem.	81	Regum iudex solus Deus.	56
Regis persona inviolabilis.	88	inter Regem & populum mutua subiectio non est ordinaria.	57
Regi regnum alienanti quatenus resistere liceat.	90	Regum actus non sunt irriti contradictione parentum.	147
Regi curæ esse debet Regum salus.	403	Regum memoria damnata.	62
Reges possunt esse Christiani. 22. fervire Christo debent qua reges sunt.	22	Regum actus privati legibus communibus civitatis reguntur.	256
Reges quidam non subsunt populo		Regum	

I N D E X.

Regum non plene regnantium actus possunt irriti fieri per legem populi.	256	lum.	342
Regum cura generalis pro societate humana.	340	Sabbati violati pœna cur capitalis.	<i>ibid.</i>
Regibus captis an parcendum.	518, 519	Sacerdotibus & eorum aſſectis parcendum in bello.	520
Romanorum mos circa eos.	518	Sacramentum militare post Constantinum.	34
Regum res fiunt Regis victoris.	484, 485	Sacra corrumpi an possint jure belli.	468
Ripa privatis quando cedat.	200	Sacra quo sensu publica.	<i>ibid.</i>
Ripæ cujus jure Romano. 199. cujus naturaliter.	<i>ibid.</i>	Sacra in deditione comprehenduntur.	<i>ibid.</i>
Roma quondam communis patria.	552	Sacra hosti sacra an sint.	<i>ibid.</i>
Romani cur stipulationibus plus tribuant, quam pactis.	221	Sacra populi voluntate profana facta.	<i>ibid.</i>
Romani asperi in victoria.	518	Sacris parcendum in bello.	534
Romanus. <i>vide</i> Populus & Imperium.		Saguntina controversia inter Romanos & Carthaginienses.	278
Romani veteres dolis abstinebant.	436	Samsonis mors.	309
Romani imperii quæ fuerunt, cujus nunc sint.	208	Sapiens natura magistratus, quo sensu.	322
Romani sibi vindicant, quæ hostis ipsorum aliis eripuerat.	475	Satisfactio offerenda ab eo, qui deliquit antequam justum bellum gerere possit.	108
Romani duri in captivos populares. §97. eorum instituta ad res bellicas directa.	<i>ibid.</i>	Saul an in impietate mortuus.	309
Romanorum jus in liberos.	147	Sciens præfens & tacens quando consentire credatur.	139
Romanorum controversia cum Latinis, & alia de duratione federis.	280	Scientia quando præsumatur.	367
Romanorum jus de postliminio.	502	Scholasticorum sententia de mendacio & æquivocatione.	434
Romanorum mos de agris captis. 477. circa prædam.	479	Scriptura in dubio ad monumentum contractus adhibita censetur.	285
Romanorum Imperat. idem Germanorum: uade.	209	Scripti & sententiæ locus apud Rhetores.	276
Romanorum jus de captivis redemptis.	503	Σκῦλα.	485
Romanorum jus pro iis, qui postliminio redierunt.	<i>ibid.</i>	Semipravi.	515
Romanorum lex circa res captas.	542	Sedis mutandæ amor, injusta belli causa.	386
Romanorum mos circa Reges captos.	518. & seqq.	Senatus Romanus aliquo tempore partitus summum imperium cum populo.	65
Ruben exheredatus à jure primogenituræ.	185	Servorum deliberatrix facultas imperfecta.	418
		Sententia jus proprie non dat.	446
		Sententiæ quæ dividendæ aut conjungendæ.	156
		Sententiæ quomodo numerandæ inter eos qui dispartes partes in re habent.	157
		Sententiarum pari numero reus absolvitur & possessor vincit.	156
		Sepeliendi jus quale.	303, 304
		Sepeliendi mos unde ortus.	305
		Sepeliendi hostes & inimici.	307
			ob
			T t

S.

Sabbati lex pro servis. 545
Sabbati lex cujus rei symbolo.

I N D E X.

ob Sepeliendos mortuos bella.	304	in Servos jus vitæ ac necis domino-	
Sepultura an debeatur his, qui se oc-		rum quale.	159
ciderunt.	308	Servos Romana lex bello arcebat.	59.
Sepulturam prohibere furor dicitur.		circa Servos Francorum jus &	
<i>ibid.</i>		Hebræorum.	493
Sergius Paulus in magistratu manet		Severitas laudabilis Dei, Mosis, Chri-	
factus Christianus.	25	sti & Apostolorum.	29
Servitus ex voluntate.	158	Sexus est quid personale.	183
Servitus neutriquam pugnat cum ju-		Sexus privilegium majus quam æ-	
re naturali.	<i>ibid.</i>	tatis in regnorum successione. <i>ibid.</i>	
Servitus ex pœna.	160	Siculæ successione controversia.	187
Servitus perfecta, & imperfecta quæ.	158	Signa voluntatis.	138
Servitus quo sensu contra naturam		Signis hostium uti licitum.	429
dicatur.	490	Significatio impropria quando ad-	
Servitutis imperfectæ genera.	160	mittenda.	278
Servitutis bellicæ causa.	491	Significatio strictior, laxior, & me-	
Servus mercedem laboris sui an su-		dia.	277
mere possit.	492	Silentium non liberum nihil opera-	
Servus resistere an licite possit domi-		tur.	140
no.	493	Silentium quando consensum pro-	
Servus cognosci debet ut postliminio		bet.	272
recipiatur.	502	Simulatio quæ licita.	428
Servus recipitur, etiamsi animum res		Singularium certaminum origo.	321
nostras sequendi non habeat.	503	Singularium licet quod gregatum non	
Servus mercenario comparatur.	544	licet.	157
in Servum quidvis licet.	491	Singuli quando punibiles ex facto	
Servi fratres nostri.	544	universitatis.	373
Servi naturaliter Philosophis		Societas à civitate in quo differat.	
qui.	387		68
Servi ad operas urgendi moderate.		Societas civilis ab humano instituto	
	545	cœpit.	86
Servi quo casu fugere possint.	159	Societas cum quibus illicita He-	
Servi transfugæ recipiuntur postlimi-		bræis.	267
nio.	502	Societas an iriri possit, ut alter dam-	
Servi quando postliminio recipian-		ni immunis sit.	236
tur.	503	Societas, ubi opera & pecunia inter	
Servi etiam manumissi postliminio		se comparantur.	<i>ibid.</i>
recipiuntur.	<i>ibid.</i>	Societas cum profanis quæ, & qua-	
Servi redempti quod jus apud Roma-		tenus periculosa, & quomodo pe-	
nos.	<i>ibid.</i>	riculis occurri possit.	269
Servi dicuntur populi subiecti.	59	Societas, ex qua alter nihil lucrispe-	
Servi pro dominis bellant.	98	rar, non valet.	237
Servi res sunt domini.	491	Societas bonorum universorum qualis.	
Servis Romæ licebat ad statuas con-			<i>ibid.</i>
fugere.	547	Societas navalis. <i>vide</i> Admiralitas.	
Servo Dominus quæ præstare de-		Societatem morte finire, non est juris	
beat.	545, 546	naturalis aut gentium.	280
Servorum nati matrem sequuntur.		Societatis bellicæ divisio.	265
	491	in Societate partes æquales quomo-	
Servorum filii an naturaliter servi, &		do intelligendæ.	236
quatenus.	159	Socius socium cogere potest, ut stet	
in Servos lenitas adhibenda.	545. jus	federi.	67
vitæ & necis in eos quale.	544	Socii sociis jus reddere debent, si sub-	
		diti sui accusentur.	<i>ibid.</i>
		Socii	

I N D E X.

Socii defendendi, quando.	412	Sponfores tenentur in id quod inter- est.	263, 264
Socii qui sint in jure postliminii.	492	Sponforum bona ad id quod iurereft obligata.	272
Socii quando partem habeant in præda.	484	Stipulari pro tertio naturaliter licet, & quo effectu. 226. Romanæ leg- es circa stipulationem aut acce- ptionem pro tertio.	<i>ibid.</i>
Sociis illata vis quando pacem rumpit.	581	Studiosis literarum parcendum in bello.	521
Socii in bello injusto de damnis tenentur, interdum & puniri possunt.	425	Supra an contra jus gentium in bello.	464
Sociorum controversiæ judicari quomodo soleant.	67	Sua homini quæ.	290
Sociorum à fociis oppressorum exempla.	69	Subditi hosti militantes an pacem rumpant.	580
Sociorum plurium quis præferendus.	270	Subditus cogi potest, ut obses eat, & quomodo.	587
Sociorum nomine an futuri veniant.	278	Subditus dubitans an recte militet.	420
Socios in federe non nominatos adjuvare non est contra fedus.	279	Subditi alieni an bello defendi possint. 413. eos sollicitare non licet.	436
Sollicitare subditos alienos non licet.	436	Subditi quando iuste bellum gerant.	417
Solum incultum an concedendum externis.	120	Subditi qui.	<i>ibid.</i>
Sorores duas ducere olim licitum.	353	Subditi hostium ubique offenduntur jure belli.	459
Sorte amplius quando aliquid licite exigi possit.	236	Subditi reddendi superioribus, si bello injusto abstracti sint.	558
Sortis usus ad bella vitanda.	397	Subditi quomodo fiant participes delicti superiorum.	372, 373
Spartæ. <i>vide</i> Lacedæmon.		Subditi an semper se in libertatem vindicare possint.	143
Specialia fortiora generalibus.	285	Subditi bellare possunt in magistratus summæ potestatis jussu.	80
Species pars substantiæ.	202	Subditi resistere imperantibus prohibentur ex ipsa natura civilis societatis. 80. eorum resistentia est vetita jure Hebræo, & jure Evangelico.	81
Species populi quomodo tollatur.	207	Subditi pro imperantibus bellant.	89
Species, id est, formæ plures unius rei artificialis.	<i>ibid.</i>	Subditis illata vis pacem rumpit.	581
Specificatione an res acquirantur.	202	Subditis alterius, qui piratæ sint, vis illata, pacem non rumpit.	<i>ibid.</i>
Spes lucri quando veniat in restitutionem.	290	Subditis bellantibus promissa an teneant.	569
Spiritus, id est, forma.	206	Subditis dubitantibus tributa potius imperanda, quam opera militatis.	420
Spolia hosti detracta quorum sint.	477	Subditis interdum præda conceditur.	484
Spoliare hostem licet jure gentium.	468	Subditorum facultas deliberatrix im- perfecta.	418
Σπερδύ quid.	265	Subditorum ratione an bellum utrinque	
Sponsio quid.	263		
Sponsio an ex notitia & silentio Regem aut populum obliget.	272		
Sponsionis Caudinæ & Nuntantinæ controversia.	271		
Sponsionis Lucilianæ controversia.	272		
Sponfores ad quid teneantur si im- proberur sponsio.	271		

I N D E X.

que iustum.	419	virtute debentur.	412
Subditorum defensio an aliqua iusta in bello iniusto.	421	Superficies an solo cedat.	202
Subditorum libertas obligatur ex factō superiorum.	444	Superioris præceptum , quando excuset.	418
Subditorum factum an pacem rum- pat.	580	Supplicia capitalia antiquissima & in quibus criminibus. 20. non solum Hebræis ea concessa.	<i>ibid.</i>
Subditorum innocentium res in pœnam non recte capiuntur.	541	Supplicibus parcendum.	522
Subditos suscipere migrantes , non est contra pacem , quæ amicitiam complectitur.	582	Supplices dum causa cognoscitur defendendi.	372
Subjectio civilis ex pœna.	160	Supplicum jus quibus debeatur.	369
Subjectio civilis.	495, 496	Supplicum defensorum & non defensorum exempla.	370, 371
Subjectio herilis.	496	Supplicum jus in bello quale.	513
Subjectio iniuxta.	<i>ibid.</i>		<i>Et seq.</i>
Subjectio populi perfecta & imperfecta.	159	Supplices an belli jure occidantur.	460
Subordinationis natura & effectus.	85	Supplicum causa ex quo jure cognoscenda.	372
Substantiæ vox pro more perpetuo.	237	Syrtes an cuiquam propriæ.	114
Successio titulum veterem continnat.	58		
Successio linealis in regnis quæ.	184	T.	
Successio cognatica linealis.	<i>ibid.</i>	T alio non transit personam.	523
Successio linealis nullis gradibus terminatur.	<i>ibid.</i>	T alionis postulatio Hebræis quo sensu licita.	325
Successio regnorum in Africæ partibus quibusdam.	185	Talionis usus qui apud Hebræos & Romanos.	<i>ibid.</i>
Successio in regnis patrimonialibus.	181	Talionem in iudicio exigere Hebræis indultum.	28
Successio ab intestato unde.	176	Telum quid jure Romano.	106
Successio cur magis descendat quam ascendat.	177, 178	Templum Hierosolymorum intravit Pompejus, incendit Titus.	470
Successionis ab intestato duo præcipui fontes.	179	Templi Hierosolymitani religio.	469
Successionem quisque elegisse creditur, quæ in more patriæ est.	181	Templa gentium à Iudæis incensa.	<i>ibid.</i>
Successionum leges diversæ. 180, 181		Templis parcendum.	534
Succedens in regno patrimoniali individuo debet aliis hæredibus id ipsum repensare.	182	Tempus immemoriale in dubio sufficit ad derelictionis præsumtionem.	140
Successores Regum quando & quatenus teneantur.	259	Tempus immemoriale à centenariio differt.	<i>ibid.</i>
Σύμμαχος quid.	230	Tempus ad pœnitentiam dandum his qui supplicio afficiuntur.	326
Superior an & quomodo in subditum mendacium committat.	433	Temporis quæ vis ad præsumendam derelictionem.	139
Superior non is semper , cujus utilitati regimen inservit.	56	Teneri bello quæ intelligantur.	577
Superior quid possit circa juramentum.	249	Termini sacra sine sanguine.	553
Superior subditum cogere potest ad ea, quæ non ex iustitia , sed ex alia		Terminorum duo genera.	594
		Terræ hostili quare parcendum.	531,
			535
		Territorium unde dictum.	474
		Territorium pars populo vacua aliena-	

I N D E X.

ri potest.	171	Transmissio linealis differt à repræsentatione.	184
Terror non sufficit ad jus internum occidendi.	523	Tribuni sacrosancti quomodo facti.	570
Tertio, qui metum non incussit, facta promissio tenet.	570	Tributariæ Medorum nationes an ejus conditionis manserint translatæ ad alios imperio.	281
Testamentum solemnitate aliqua defectum quem effectum habeat.	492	Tributorum finis quis.	25
Testamenti factio est juris naturalis: quo sensu.	173	Tributorum indictio ad victoris utilitatem.	553
Testamenta de regnis patrimonialibus.	60	Tulli Hostilii dolus.	433
Testamenta de regnis non patrimonialibus, non valent nisi ex populi consensu.	60	in Tutelam receptus nihil debet agere noxium statui ejus, à quo receptus est.	606. <i>Ex seq.</i>
in Testamentis clausula derogatoria quantum valeat.	63	Tutores à quo dandi in regois patrimonialibus & non patrimonialibus.	61
Testari non prohibentur externi jure naturali.	173	Tyrannus titulo. <i>vide</i> Invasor.	
Testari quem impediens quando, & cui teneatur.	290	Tyranno fides debetur.	567. 568.
Thebæorum martyrum historia.	89		
Theodoti Aëroli factum.	462	V.	
Thesaurus in multis regnis Regi cedit.	198	V A des.	377. 378.
Thesauri cuius, & de iis leges variaz.	197	Valerii Lævini dolus.	434
Tibarenorum generositas.	436	Vandalicæ successiois controversia.	187
<i>Τιμῶν</i> pro benefacere.	245	Vasallus cogi non potest, ut eat obfes.	587
<i>Τιμωρία</i> quid.	318	Vasallorum jus circa alluviones.	201
Timothei ducis moderatio.	531	Vastatio. <i>vide</i> Populatio.	
Titus templum incendit.	470	Vestigal mari imponi an possit.	130
Trudere se in fidem, quid.	587	Vestigalia pro transitu mercium imponi quæ possint.	119
Traditio non requiritur naturaliter ad perficiendam alienationem.	170	Vela candida.	607
Traditio naturaliter ad translationem dominii non requiritur.	203	Vendendi libertas an alicui debeatur.	121
Traditio ad translationem dominii in quibus casibus etiam jure civili non requiritur.	203	Venditio potest dominium transferre ante traditionem.	233
Traiani dictum ad Præfectum prætorio exponitur.	85	Veneno interficere jure gentium vetitum.	461
Transcendunt jus per alienos fines.	117	Veneno inficere tela an liceat.	462
Transcendunt qua sit.	118	Veneno inficere aquas an liceat. <i>ibid.</i>	
Transfugæ jure Romano postliminium non habent.	502	Veniã digna quæ.	515. 516
Transfugæ servi postliminio recipiuntur.	503	Veniã dare an liceat.	330
Transfugæ ab his à quibus transfugerunt occidi solent.	523	Venire, & mittere, diversa.	596
Transfugæ in dubio non reddendi.	577	Venire cui permistum, an quem secum ducere possit. <i>ibid.</i>	
Transfugas admittere licet.	436	Verba intelligenda secundum materiam subjectam.	283
Transitus non debetur injustum bellum moventi.	118	Verba ex proprietate in dubio sumenda.	276
		Verborum obligatio interna ex mente.	275
		Verborum obligatio externa secundum	

I N D E X.

dum interpretationem probabilem.	<i>ibid.</i>	dum, & quare.	230
Veritas, id est, locutio aperta.	243	Vitia qualia impunita esse debeant.	328, 329
Veritas iustitiæ pars.	432	Vitiositas actus ab effectu discernenda.	293
Vestis apud Romanos postliminio non recepta.	504	Vittæ.	607
Vestium nomine arma non veniant.	605	Vltio an juri naturæ conveniat.	317
Vetans fortius quam jubens, quare.	285	Vltio an licita jure naturæ & gentium.	320
Via publica an alluvionem impediatur.	201	Vltio an Christianis permittitur.	324
Victi clementer habendi.	554	Vltionis restrictio unde.	321
Victi victoribus permixti.	552	Vnio populorum, aut regnorum quid operetur.	208
Victis eripere nihil nisi quod pacem impedit, laudabile.	551	Vniversitas obligat singulos,	155
Victis relictum suum imperium.	553	Vniversitatis debito singuli an obligentur, & quotenus.	576
Victis imperium relinquere generosorum est.	<i>ibid.</i>	Voces an naturalia signa.	428
Victis imperium relinquere locis quibusdam detentis.	<i>ibid.</i>	de Vocibus meris disputatio cavenda.	331
Victis imperii pars relictæ. 554. permissæ suæ leges, & magistratus.	<i>ibid.</i>	Volenti mentiendo an injuria fiat.	433
Victis sua religio permittitur.	<i>ibid.</i>	Voluntas defuncti pro lege.	176
Victor curare debet. ut religio vera libere prædicetur.	<i>ibid.</i>	Voluntas quæ punibilis.	329
Victor quis dicendus.	584, 585	Voluntas Dei nominatur, ubi causæ non apparent.	345
Victoris officium in eos qui se dedunt.	586	Voluntas jure mutabilis.	220
Vindex sanguinis apud Hebræos.	321	Υπερολή figura qualis.	432
Vindicatio. <i>vide</i> Vltio.		Υπερητης.	250
Vindictæ privatæ exempla.	320, 321	Vrbes quædam à Deo excidio damnatæ: quare.	532
Viriati moderatio.	533	Vrbes à Salomone Hiromo datæ quales.	60
Virtutis actus, quos jus Hebræorum exigit, exiguntur & nunc à Christianis.	9	Vrbium matricum jus in colonias apud Græcos.	66
Vis injusta naturaliter quæ.	16, 17	Vsucapio locum non habet inter duos populos aut reges.	138
Vis justa naturaliter quæ.	<i>ibid.</i>	Vsuræ quo jure vetitæ.	235
Vis justa testimoniis probatur.	<i>ibid.</i>	Vsuræ vetitæ lege Hebræa.	<i>ibid.</i>
Vis justa in bestiis quo sensu.	18	Vsuræ Christianis illicitæ.	<i>ibid.</i>
Vis pœnæ ergo licita,	425	Vsuræ crimen quibus casibus non admittatur.	236
Vi, hominibus armatis, coactivæ, quid significet.	282	circa Vsuras legum civilium efficacia. <i>ibid.</i> Hollandicum jus circa ipsas.	<i>ibid.</i>
Vita in statu innocentia.	112, 113	Vsus autoritas in explicandis legibus.	31
Vita populi præferenda libertati.	405	Vsus rerum naturalis.	112
Vita an obligari possit.	446, 447	Vsus rei in abusu consistens aestimabilis extra rem.	235
Vita tota reorum an examinanda.	334	Vti opera oblata licet, etsi offerent illicita.	436
Vitam valide obligari, antiquorum sententia.	272	Vtilitas publica alienando bona subditorum pacis causa, quo sensu requiritur.	577
Vitæ tuendæ causa mentiri an liceat.	434		Vti-
Vitæ pæctio libertatem non comprehendit.	605		
Vitium rei in contractibus indicandum, & quare.			

I N D E X.

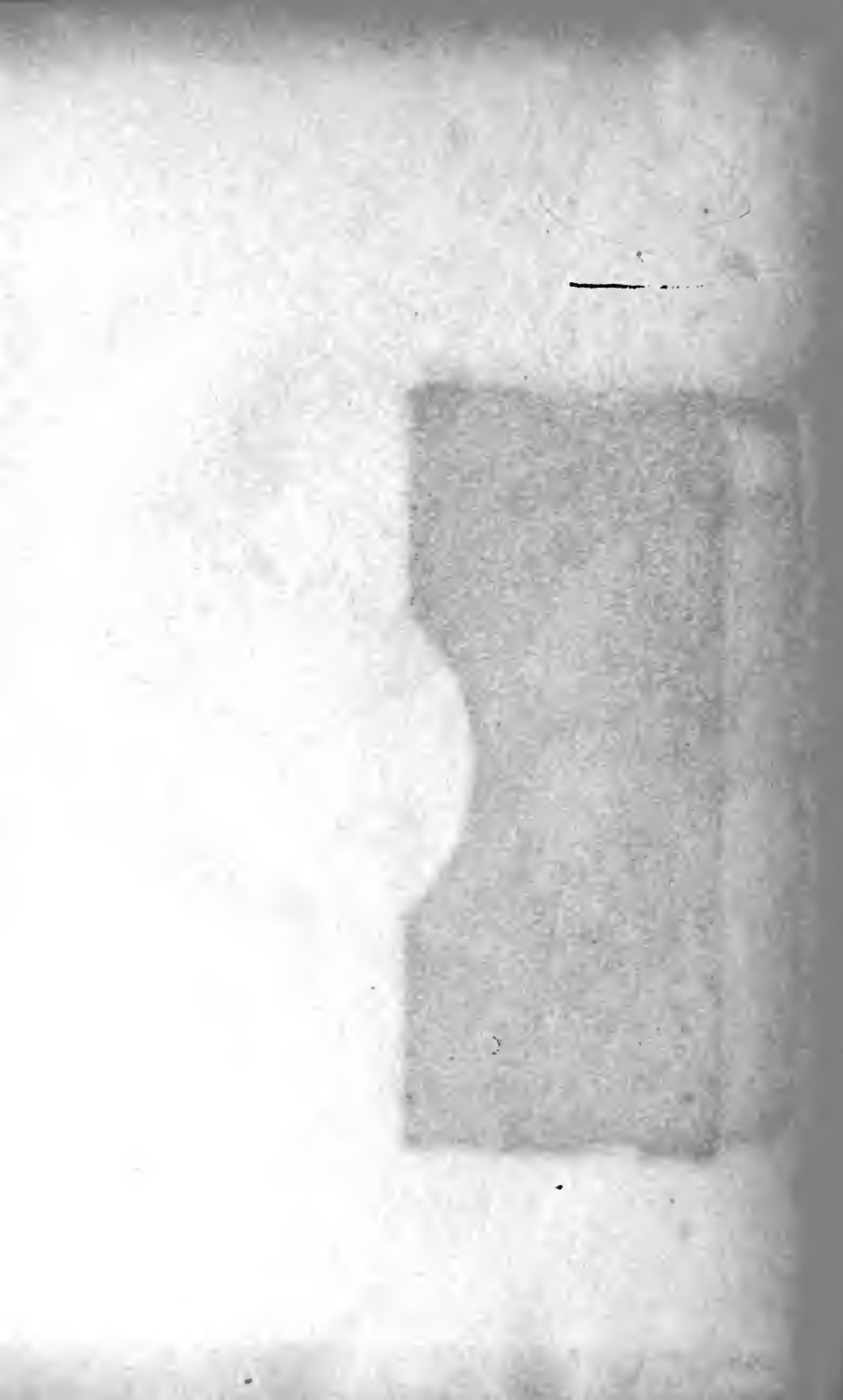
Vtilitas ex abstinentia populatio- num. 535		X.
Vtilitatis innoxiae jus. 117		X Erxis & Artabazanis contro- versia. 186
Vxor in corpus mariti jus habet ex lege Evangelica. 148		Ζουνοχία. 265
Vxor rem vindicat emtam pecunia sua, quam repetere potuisset. 215		Z.
Vxores, an plures habere licitum sit: qui plures habuerint: qui una con- tenti: & an licitum sit eas deferere. 148. & seq.		Z Elandorum jus circa alluviones. 201

F I N I S.

1913

Title De jure ac pacis Libr. tres. Vol. 1

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

Do not
remove
the card
from this
Pocket.

Acme Library Card Pocket
Under Pat. "Ref. Index File."
Made by LIBRARY BUREAU

